İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ

İSTANBUL
ANSİKLOPEDİSİ

İSTANBULUN: CAMİ, MESCİD, MEDRESE, MEKTEB, KÜTÜPHÂNE, TEKKE, TÜRBE, KİLİSE,
AZMA, ÇEŞME, SEBİL, SARAY, YALI, KONAK, KÖŞK, HÂN, HAMAM, TİYATRO, KAHVEHANE,
TÜN YAPILARI... DEVLET ADAMI, ÂLİM, ŞÂİR, SANATKÂR, İŞ ADAMI, HEKİM, MUALLİM,
CA, DERVİŞ, PAPAZ, KEŞİŞ, MECZUB, NEVCİVAN, NİGÂR, HANENDE, SAZENDE, ÇENGİ, KÖ-
K, AYYAŞ, DERBEDER, PEHLİVAN, TULUMBACI, KABADAYI, KUMARBAZ, HIRSIZ, SERSE-
DİLENCİ, KAATİL.. BÜTÜN ŞÖHRETLERİ. DAĞI, BAYIRI, SUYU, HAVASI, MESİRE YERLERİ,
HÇELERİ, BOSTANLARI, VE İLÂH.. BÜTÜN TABİAT GÜZELLİKLERİ VE COĞRAFYASI... SO-
KLARI, MAHALLELERİ, SEMTLERİ.. YANGINLARI, SALGINLARI, ZELZELELERİ, İHTİLÂLLERİ,
IAYETLERİ VE DİLLERE DESTAN OLAN AŞK MACERALARI... İSTANBUL HALKININ DEVİR
VİR ÂDET, AN'ANE, GİYİM VE KUŞAMI... İSTANBUL ARGOSU, İSTANBULA AİT RESİMLER,
RLER, KİTAPLAR, ROMANLAR, SEYAHATNAMELER... İSTANBULA GELMİŞ YABANCI ŞÖH-
TLER..

REŞAD EKREM KOÇU

Bu cildde: Sâim Turgud AKTANSEL, Sermed Muhtar ALUS, Muzaffer ESEN, Ali Nüzhet GÖKSEL,
an HAMAMİOĞLU, Vâsif HİÇ, Reşad MİMAROĞLU, Abdürrahim Câbir VADA ve Mahmud YESÂRÎ
'humlar ile Mehmed Ali AKBAY, Ekrem Hakkı AYVERDİ, Hakkı Râif AYYILDIZ, Nihad Sâmi BA-
RLI, Nâşid BAYLAV, Şükrü Nâil BAYRAKDAR, Salamon J. BECERANO, Reşad BEYATLI, Ali ÇA-
Ç, Münir Süleyman ÇAPANOĞLU, Mehmed ÇARIKLI, Fahri DÜNGELEN, H. Basri ERK, Semâvî
ICE, Celâleddin GERMİYANOĞLU, Hakkı GÖKTÜRK, İhsan HINÇER, Tevfik KARKAN, Hüsnü
IAYLI, Mehmed KOÇU, Muhiddin NALBANDOĞLU, Saadi Nâzım NİRVEN, Aysel ÖZ, T. Yılmaz
TUNA, Kevork PAMUKCİYAN, Refi' Cevad ULU-NAY, Kerim YUND kalem arkadaşlığı etmişler.

ve

Sabiha BOZCALI, Behçet CANTOK, Osman Zeki ÇAKALOZ, Nezih İZMİROĞULLARI, Bülend ŞE-
N, Kemal ZEREN, F. A., Hüsnü resim, harita, kroki ve plânları yapmışlardır.

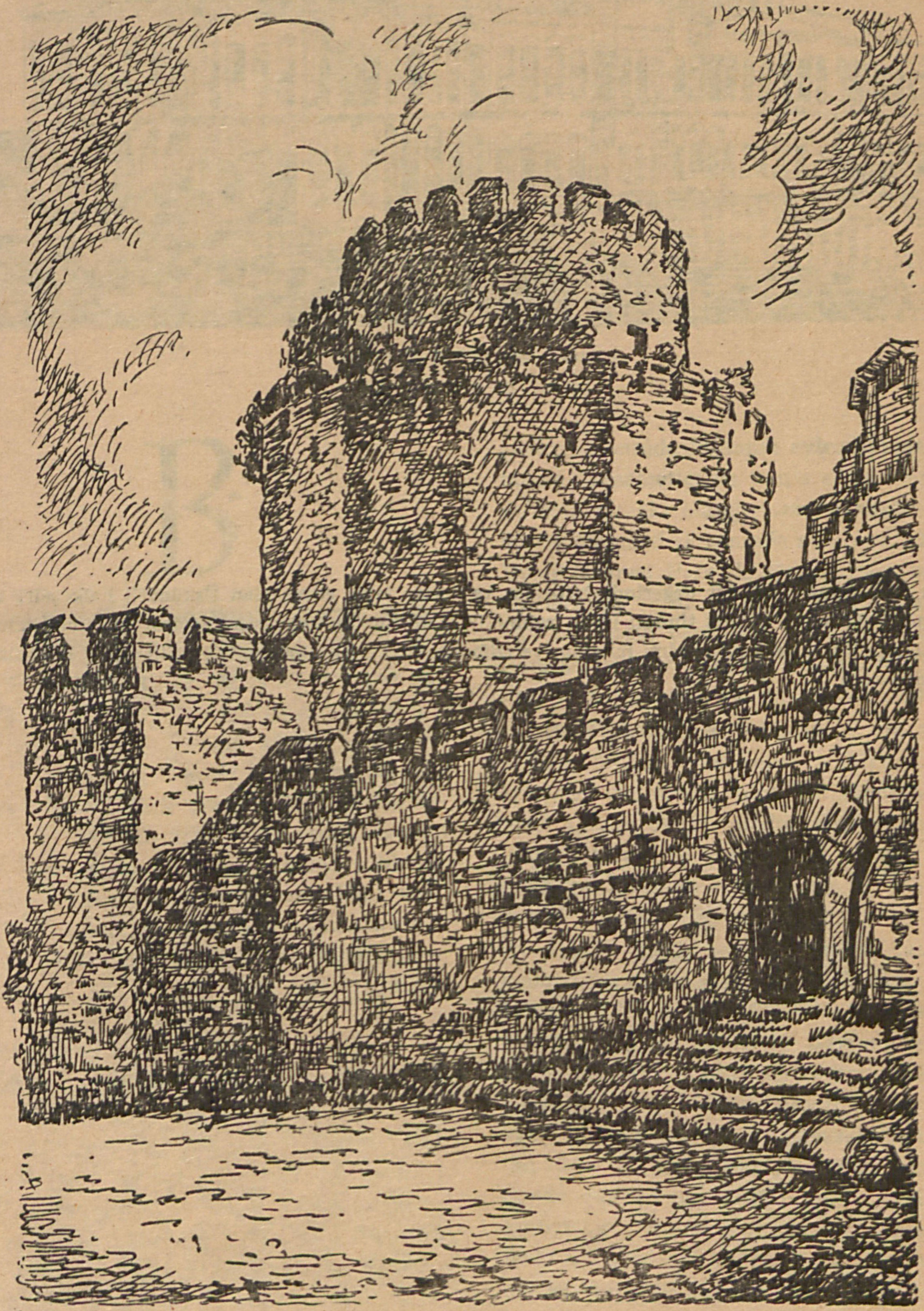
211 resim, 58 plân, harita, yazı, nota, 4 yaprak metin dışı resim.

BEŞİNCİ CİLD

BAYRAMPAŞA MEDRESESİ — BOĞAZİÇİ DENİZ HAMAMLARI

Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay
İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ
ve Neşriyat Kollektif Şirketi
İSTANBUL, 1961

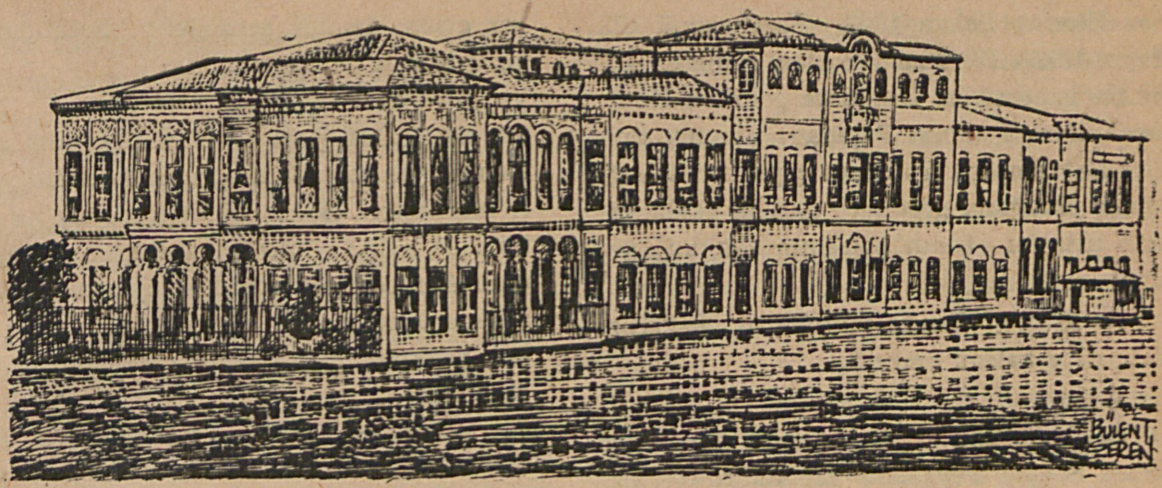
NURGÖK VE HÜSNÜTABİAT MATBAALARINDA BASILMIŞDIR.

Boğazkesen Kalesinde Halil Paşa Kulesi ve sâhil kapusu
Resim: Sabiha Bozcalı

Bu cildi, bana hazîneler değerinde hâtıralar ve notlar tevdî etmiş olan Üsküdarlı halk şâiri Vâsif Hoca nâmı ile mâruf fazîlet timsâli insan rahmetli Vâsıf Hiç ile asîl ve necîb dostum, meslekdaşım, bu ansiklopedide kalem arkadaşım muallim ve edîb merhum Ali Nüzhet Göksel'in aziz hâtıralarına ithaf ediyorum.

R. E. Koçu

Bebekde Halimpaşa Yalısı
(Resim: Bülend Şeren)

B

BAYRAMPAŞA MEDRESESİNDE KURŞUN HIRSIZLIĞI VAK'ASI — Hayır eserlerinin kubbeleri üzerinden kurşun hırsızlığı mel'anetinin ilk örneklerinden olan bir vak'adır; Sinoblu Mustafa adında bir şakî 1900 yılı Nisan ayında üç nefer ayakdaşı ile beraber Hasekide Bayram Paşa Medresesinin kubbelerinden götürebilecekleri kurşun sökmüşler, fakat yolda hallerinden şübhelenen zâbıta tarafından çevrilince silâhla karşı koymuşlar, musâdemede Mustafa yaralanmış ve ayakdaşları ile beraber yakalanmışdır. Şeririn âkibeti hakkında bilgi edinilemedi.

Bibl.: Zamanın Gazeteleri

BAYRAMPAŞA SARAYI — Yerini kesin olarak tâyin edemedik; Ayasofya ile Sarayın Cankurtarandaki Otluk Kapusu arasında uzanan sâhada olacaktır, On yedinci asrın en büyük ve mükellef saraylarından biri idi; mîrî saraylardan idi, fakat Bayram Paşa tarafından yaptırılıp paşanın ölümünden sonra mı hâzineye intikal etmişdir, yoksa aslında hâzine malı olup içinde bir zamanda Bayram Paşa oturmuş ve sarayın adına nisbetle anılmasını sağlayacak tâdilât mı yapmıştır kesin bir şey söylenemez. Bayram Paşanın daha Yeniçeri Ocağında Turnacıbaşı iken Hanzâde Sultanla evlendiğinde, Sultanına ikaametlerine tahsis edilen bir mîrî sarayda mülâki olduğu muhakkaktır. Dördüncü Mehmed zamanında namlı vezirlerden Melek Ahmed Paşa ile Derviş Paşa bir ara bu sarayda oturmuşlardır. 60-70 odalı büyük bir ahşab yapı olup Köprülü Mehmed Paşa zamanında 1660 da cehennemî Ayazma kapusu yangınında yandığı söylenebilir.

BAYRAMPAŞA YALISI — On yedinci asrın büyük ve mükellef yalılarından biriydi, o asrın adamı müverrih Fındıklı Mehmed Ağanın bir kaydından Üsküdarın Kuzguncuk tarafında bulunan bu yalının 1681 de Kara İbrahim Paşa adında bir vezirin mülkü olduğunu öğreniyoruz:

«Hicrî 1092 senesi Cemâziyelâhirinin üçüncü Perşembe günü (M. 21 Haziran 1681) Dördüncü Vezir Kara İbrahim Paşa kendisinin Kuzguncuk yanındaki Bayrampaşa Yalısına pâdişahı (Dördüncü Sultan Mehmed) dâvet etti ve bir ziyafet verdi; o gün ikindi vakti gök gürlemeleri ve şimşeklerle bir tûfan oldu, ardından kaz yumurtası büyüklüğünde dolu yağıb bütün şehrin üstünü ve kırları kış mevsimi gibi ağarttı. İç ağalarına mahsus bir sandal Bayrampaşa Yalısının kenarına vurup parçalandı. Karadenizden gelen bir odun şaykası da (karşıda) Beşiktaş önünde yelken kapatıp battı».

Ayni müverrih beş yıl sonraki olaylar arasında bu yalının mîrîye intikal ettiğini yazarak bir vak'a naklediyor:

«Hicrî 1 Şaban 1097 Pazar günü (23 Mayıs 1686) Dördüncü Sultan Mehmed kayık ile İstavrozdan Üsküdara gelirken Üsküdarda Kara İbrahim Paşadan alınmış olan mîrî Bayrampaşa Yalısının çayırına at bağlanmış olduğunu gördü ve gazaba geldi, yalının ustasını (muhâfızlarının zâbitini) getirip:

— Kâfir!. benim tahtıma at bağlatırsın!.. diye katlini emretti.

Adam:

— Pâdişâhım atları bağlayan şehzâdeler hocası Seyyid Feyzullah Efendidir, ben başımdan korkarım diye izin vermedim, Efendi ben pâdişâhımdan izin aldım, söz gelirse cevabını ben veririm dedi, ısrar edince sustum, kabahatim yok, bir avuc kanımı bağışla!.. diye feryad etti, cellâd eline verilmişken af edildi, ancak bostancılar ocağından tard edildi:

«Padişah Feyzullah Efendinin katlini ferman etti. Ona da ulemâdan ve Peygamber evlâdı denildi, şehzâdeler hocalığından çıkarılmakla iktifa olundu».

Bibl.: Silâhdar Tarihi, I ve II.

BAYRAM ŞAH — Onyedinci asır ortalarında yaşamış Balat çingenelerinden namlı bir köçek oğlan; kardeşi Memiş Şah ile birlikde «âfitâb misâl» güzelliği ile meşhur olub Ahmed Kolu adındaki oyuncu kolunun rakkaslarından imiş (B.: Ahmed Kolu); hayatı hakkında başka kayda rastlanamadı (B.: Köçekler).

Bayram Şah
(Resim: Sabiha Bozcalı)

BAYRAM TOPU — Ramazan ve Kurban bayramlarının ilânında, ve bayram günleri beş namaz vaktinde atılan toplara verilmiş isimdir; bayramlarda top atılması ne zamandan kalmış bir an'anedir tesbit edilemedi; söylenile gelen bir kadim olduğudur; İslâm âleminde ilk top kullanan Osmanlılar olduğuna göre İstanbulun fethi ile başlamış olabilir. Topların nerelerde bulunduğu ve kaç top olduğu da kesin olarak bilinmiyor; hicrî 1218 (Milâdî 1803) tarihli bir vesika o yıl Ramazanında mevcud toplara 11 top daha ilâve edildiğini bildiriyor. Hicrî 1258 (M. 1842) tarihli bir vesika da İstanbulda beş bayram topu bulunduğu yazılıdır. Zamanımızda bayram topları Üsküdarda Selimiyede, Dolmabağçede ve Bayazıda Üniversite bağçesinden atılır (B.: Bayram).

Yalnayak abâpûş yokken tek pulum
Gece yarısında çalındı kapum
Durmasın atılsın bayram topları
Kaçub gelmiş âşıkına mahbûbum

Ali Çamiç

Vahşetin terk idüb geldi o âhû
Haşre kadar sürsün bu gece yâhû
Bin bir pâre atub bayram topunu
Âguuşi visâle çekdim o şûhu

Ali Çamiç

Bibl.: M. Z. Pakalın, Osmanlı Tarih deyim ve terimleri.

BAYRAM YERLERİ — İstanbulda bayram yerlerinin kurulması, bir müslüman Türk an'anesi olarak büyük şehrin fethi ile başlamışdır. En eski bayram yerlerinin Fatihde Karaman Çarşısı boyu,

Vefâ Meydanı (zamanımıza kadar intikal etmemiş İstanbulun en büyük ve şenlikli meydanı idi) ve At Meydanı olduğunu onyedinci asrın büyük şâiri Şeyhülislâm Yahya Efendinin bir gazelinden öğreniyoruz:

Salınsun îd irişdi yine hûbânı Stanbulun
Yine ârâste olsun Karaamânı Stanbulun
Safâlar kesbidüb uşşâk olunsun merhabâ yeryer
Vefâ Meydânına gelsün civânânı Stanbulun
Semendi nâz ile yükrek civanlar seyre çıksunlar
Pür olsun hûblerle At Meydânı Stanbulun

Eski bayram yerlerinin fevkâlâde rağbet gören eğlencesinin de gaayet büyük dönme dolablar olduğu anlaşılıyor; bayram yerlerinde atla dolaşan veya dönme dolaba binmiş olan mahbub civanlar şânında şâirlerimizin güzel tasvirleri vardır:

Îd gelüb varalım doolaaba dilber seyrine
Görelim âyînei devran ne sûret gösterir
(Bâki (XVI. asır)

Binüb doolaaba her bir mâhi tâbânı Stanbulun
Yahya (XVII. asır)

Süvar oldukca hûban rûzigâra hükmider gûyâ
Dönüb her tahtai doolaab bir tahtı sülaymâna
Şâkir (XVIII. asır)

Her güzel doolaaba binmiş bir içim sûdur heman
Yahya (XVII. asır)

Onsekizinci asır şâirlerinden Sâmi de bayramyeri salıncakları için:

Bî karar oldu salıncak gibi kalbi uşşâk
İdgehde salınıb seyre çıkınca hûban..

diyor.

Eski İstanbulun bayram yerlerinin bir tasvirini de Mehmed Âkifin «Bayram» adındaki manzumesinde buluyoruz:

Birinci gün hava bir parça nâ müsâiddi,
İkinci gün açılıp sonra pek güzel gitti.
Dedim ki: «Fâtihe çıksam yavaşca, bir yanda
Durub o âlemi seyreylesem de meydanda,
Ziyâret etsem ehibbâyı sonradan.. hoş olur.
Bütün gün evde oturmak ne olsa boş olur».
Bu arzûyi tenezzüh gelince artık ben
Dururmuyum? Ne gezer! fırladım hemen evden.
Gelin de bayramı Fâtihde seyredin, zirâ
Hayâle, hâtıra sığmaz o hercü merci safâ

İstanbulda bir bayram yeri
(Münif Fehimin kompozisyonundan B. Cantok eli ile)

Kucakda gezdirilen bir karış çocuklardan
Tutun da tâ dedemiz demlerinden arta kalan
Birer asır yaşamış kad hâmidegâna kadar
Büyük küçük bütün efrâdı belde boy boy var.
Adım başında kurulmuş beşik salıncaklar
İçinde darbuka, deflerle zilli şakşaklar.
Çoluk çocuk birer onluk verib de girmek için
Nöbetle bekleşiyorlar aceb içinde ne var?
«Caponyadan gelen insan suratlı bir canavar!»
Gaçin, sırayla çadırlar, önünde her birinin
Diyor: «Kuzum girecek varsa, durmasın, girsin».
Bağırmadan sesi bitmiş ayaklı bir ilân.
«Alın gözüm, buna derler...» sedâsı her yandan..
Elektrikcilerin keyfi pek yolunda hele,
Gelen yapışmada bir o saplı tele.
Terâzilerden adam eksik olmuyor, birisi
İnince binmede artık onun hemşerisi:
«Hak okka çünkü bu kantar, frenk icâdı gram
Değil, diremleri dörtyüz, hesabda şaşmaz adam».
— Mahallebim ne de kaymak!..
— Şifâlıdır mâcun!..
— Simid mi istedin ağa?..
— Yokmuş onluğum, dursun...
O başda koskunu kopmuş eğerli düldüller
Bu başda paldımı düşmüş semerli bülbüller.
Baloncular, hacı yatmazcılar, fırıldaklar,
Horos şekerleri, civ civ öten oyuncaklar..
Sağında atlı karınca, solunda tahtırevan
bir sürü çekçek, tepende çifte kolan
Koşan, gezen, oturan, mâniler düzüb çağıran
Davullu zurnalı «dans!» eyleyen, koşub bağıran
Bu kâinâtı sürûrun içinde gezdikce
Çocukların tarafındaydı en çok eğlence.
Güzelce süslenerek desti nâzı mâderle
Birer çiçek gibi nevvâr olan bebeklerle
Gelirdi safhayı mevvâcı içde başka hayat
Bütün surûru şetâretti gördüğüm harekât.
Onar parayla biraz sallanırdılar.. derken
Dururdu: «Yandı!..» sadâsiyle türküler birden.
— Ayol demin daha yanmışdı, a herif sen de..
— Peki kızım azıcık fazla sallanırsın sen de.
Fakat bu levhâi handâne karşı pek yaşlı
Bir ihtiyar kadının koltuğunda, gür kaşlı
Uzunca saçlı güzel bir kız ağlayub duruyor.
Gelen geçen «bu niçin ağlayor?» diyüb soruyor.
— Yetim ayol, bana evlâd belâsıdır bu acı
Çocuk değil mi, «salıncak» diyor...
— Salıncakcı!.
Kuzum bir az da bu binsin, ne var, sevâbına say..
Yetim sevindirenin ömrü çok olur
— Hay hay!.
Hemen o kız da salıncakcının mürüvvetine
Katıldı ağlamayan kızların şetâretine

Ahmed Rasim Mâlûmat'a yazdığı şehir mektublarından birinde, bir Ramazan bayramı münasebeti ile zevk erbâbının nerelere gideceğini söylerken İkinci Abdülhamid devrinin bayram yerlerini şöylece sıralıyor: «Etfâli şehir icrâyi sürûru sûr maksadı ile Sultanmehmed (Fâtih), Sultanahmed, Şehzâdebaşı, Yenibağçe, Cinci Meydanı semtlerinde dah dah süvar olmağa..» diyor. O devir için İstanbulun pek çok bayram yerini unuttuğu meydandadır. Bir başka yazısında da bayram yerlerinden şu krokiyi çiziyor: «Fatih salıncakları, dönme dolabları, Felek'in Karakaçanı, Topal Kirkorun bakla kırı beygiri, Cinci Meydanındaki atlıkaraca, Üçbıyık Haralambonun lâtarinası, Lehlinin panoraması, kuşlokumcular, revâniciler, lokumcular, şekerli fırıldak çeviren Hacı Baba..».

Mâhfil mecmuasında Tahir-ül Mevlevî de şunları yazıyor:

«İstanbulun Fâtih, Sultanahmed, Kadırga ve Saray Meydanı gibi geniş sahâları eskiden bayram yeri ittihaz edilmişdi. Oralara gelen çocuklar asla salıncaklarda sallanırlar, dönme dolablarda yükselib alçalırlar, mihveri etrafında devr iden atlıkaracalarda dönerler, atla, merkeble, hatta deve ile meydanda gezerler, çadır dahilinde teşhir edilen sağ ve canlı (!) bazı mahlûkaatı seyrederler, yine çadır altında icrayı sanat eyliyen seyyar tiyatroları temâşâ eylerler, üstünde pilâv, şerbet diye renkli su, dondurma yerine soğuk un ezmesi satılan tablalardan yerler, içerler, ve kâsesi onluğa verilen aşûre kâselerini çevirmek suretiyle küçükden kumara teşvik edilirlerdi. Rengârenk bir manzara arz eden o meydanlar, metâını satan esnafın bağrışmaları ile salıncaklardaki çocukların çaldıkları darbuka ve zilli maşalardan, küçüklerin öttürdükleri dilli düdüklerden, on paralık macun alınca hafif bir gezinen macuncuların klarinetlerinden, başı tilki kuyruklu zencilerin kabaklarından, ayı, maymun oynatan kıbtilerin pulsuz defterinden, oyuncakcıların trampete, kaynana zırıltılarından vesâireden çıkan seslerin inzimâmından mahşerî esvât hâlini alırdı».

İstanbul Ansiklopedisinin kaybettiği büyük kalem arkadaşı rahmetli Sermed Muhtar Alus da bize tevdi ettiği notda şunları yazıyor:

«İstanbulun muhtelif semtinde büyüklü küçüklü bayram yeri vardı. Meselâ Şehremininde Hastahâne Çayırı, Edirnekapusunda kale dışı, Unkapanı Meydanı, Kasımpaşada Beyoğlu yamacındaki hâlî arsa, Beşiktaşda Köyiçi yakınındaki arsa, Üsküdarda Doğancılar Meydanı, Kadıköyünde Mısırlıoğlundaki arsa..

«Buralara şeker bayramının üç günü, Kurban bayramının dört günü salıncaklar kurulur, yiyecek içecek satıcıları üşüşür, çocuklar dolar idi. Fakat İstanbulun en başda gelen, en civcivli olan bayram yerleri iki tâneydi: Fatih ve Cinci Meydanları. İkisinin arasında hareket noktası ve mola yeri olan Bayazıd Meydanı.

«İstanbulda köhneleşmiş, birer tarafa çekilmiş ne kadar lando, fayton, briçka varsa ortaya çıkar, öküz arabalarına, sırık arabalarına tenteler gerilerek, şilteler konarak çeki düzen verilir, hepsine şıngır şıngır şıngırdayan çıngıraklar takılır, aralarına bir alay sürücü beygiri, merkeb, palan vurulmuş katır da katılır.

«Çocuklar, kız ve erkek karışık, bu arabalara balık istifi gibi dolarlar; Bayazıddan Fâtihe veya Cinci Meydanına doğru yolu tutarlar; bu arabalar, hayvanlar bayram müddetince sabahdan akşama kadar durub dinlenmeden çocuk taşırlardı.

«Arabacılar Bayazıddan Fâtihe yahud Cinciye götürme ücreti olarak 20 paraya fit; fakat renk renk uçurtma kâğıtları ile, kırmızı bayraklarla sırıkları süslü olanlara kuruş vermeden oturulmaz.

«Araba caddeyi tutunca çocuklar sevinc çığlıkları, yaygaraları, alaala heyleri arasında türkülere girişirler, kırık dökük, külüstür arabadakilerle süslü arabadakilerin âhenkleri farklı. Evvelkilerde efkarü fıkaarâ çocukları, «Karga da seni tutarım aman», «Entârisi ala benziyor», «Cildallı», «Arabadan atladım ben», «Oğlan kolunu da sallaya» gibi kenar mahallelerin harcı âlem türkülerini çınlatır. İkincilerde toz penbesi, hava mâvisi, kanarya sarısı elbiseler giymiş kız çocukları, başlarına baş örtüsü örtmüş on oniki yaşında kabacaları, büyük adam bozuntusu, ceket, yelek, uzun pantalonlu, omuzlara devrik yakalı gemici esvablı, parlak düğmeli, rüşdiye setreli oğlan çocuklar. Bunlar bayağı türküleri söylemez. «Çâre bulan olmadı bu yâreye», «Gel elâ gözlü efendim yânıma» gibi ağır şarkılardan, «Güvercinim beni sever», «Nâlei cangâhı canan duymuyor» kılıklı, edâlı kantolardan gayrisine rağbet etmez.

«Şâyed Fatihdeki bayram yerine gidiliyorsa Saraçhânebaşındaki üstü ve etrafı kapalı saraçlar çarşısına dalınıp sonra iğri büğrü, dap daracık sokaklardan geçilip nihâyet Fâtihde, camiin yanındaki meydana varılır. Orası mahşer gibidir. Atlı karıncalar, dönme dolablar, kayık salıncaklar, güç, kuvvet deneyici âletler, manyetolu elektrik kutusu, balyozla vurulup havaya çıkarılan demir, avuçla sıkılacak dereceli kabza, çekilip uzatılacak esnek lâstik, çeki taşı.

«Köşede bucakda nişan atma, deniz aygırı, Hindistan canavarı, Afrika ejderhâsı, beş bacaklı buzağı, canlı kesik kafa barakaları.

«Yer yüzünde abur cubur ne varsa hepsi mevcud ve bunları satan hadsiz, hesabsız satıcı: yaş yemişciler, kuru yemişciler, şekerciler, şerbetciler, mahallebiciler, aşureciler, dondurmacılar, hatta turşucular.

«Sonra: — Ne alırsan yirmişer paraya!. Caba mallar yirmişer paraya!. diye makamlı makamlı nağmeleri tutturmuş mezad malcı acemler; Eyyub oyuncakcıları, baloncular.

«Bayazıddan Cinci yolu tutuldu ise, Çarşıkapusu, Divanyolu boyunca gidilip Çenberlitaşın karşısından sapılır, Fazlipaşa Yokuşundan inilirdi.

«Cinci Meydanının ayrı bir hususiyeti vardı: Tiyatro, canbaz, hokkabaz çadırları. Bu çadırların kapusunda trombon, klarnete, zilli davuldan mürekkeb bir mızıka kulak zarlarını patlatıp durur. Çığırtganların sesi ayyûka çıkar:

— Başlayor!. başlayor!. kanto, komedya, dram, pantomima!. asker, çocuk kırk para, başı bozuk iki kuruş!..

— Dünyanın en birinci canbazları, perendebazları, palyaçoları burada!. seyri parayla değil, asker çocuk kuruşa, başıbozuk

ikiliğe!

— Koşun, gelin, hokkabaz ne demek olduğunu görün, ibret alın!.

«Boşda gezer ağa, uşak, hamal camal, medrese yobazları, işsiz güçsüz kazık kadar herifler de kapularında, içlerinde ıskarça. Çadırların içi cıgara dumanından, ter ve ayak kokusundan, aralıklardan giren toz ve toprakdan nefes alınmaz halde.

«Düzgünlere, allıklara bulanmış, kart, kimisi duba, kimisi çiroz gibi bir kaç ermeni, rum, yahudi karısı pedavra tahtasından yapılmış sahne bozuntusunda arzı endam ederek cıllığı çıkmış kantonları söyler, kantonun ara nağmelerinde gerdan kırıp omuz titreterek kırıtır, salaşın çürük çarık tahtalarını catırdatırdı. Bıçkınlar aşka gelip cıgara, fındık, fıstık fırlatırlar, çocuklar ise siftik siftik seyrederlerdi.

«Canbaz ve perendebazların ekserisi derme çatma rumyozlar ve seyyar kuklacı Dönme Ahmedin yardağı habeşî delikanlı gibilerdi. Dünyada bir daha bulunmazlığı bar bar bağrılan hokkabaz ise yine rumyozun biriydi. Balatlı yahudi hokkabazlardan çok aşağı idi.

«Cinci Meydanında öteki bayram yerlerinde görülmeyen manzaralardan biri de kürdlerin çadırı. İçine, önüne sıra sıra iskemleler dizilmis, gümrük hammallarının kâhyaları, başları kurulmuşlar. Gençleri de, yirmisi otuzu omuz omuza vermiş, cırlak zurnanın ve gümbür gümbür davulun sesi ile hora tepmede.

«Bayram gününün son akşamı olunca çocuklar bitik halde evlerine düşerler, babaları, anaları da Mısır Çarşısına, eczâhânelere seğirtirlerdi. Gelsin dirhem dirhem sinîmeki, paket paket İngiliz tuzu, şişe şişe hindyağı, kaşe kaşe sulfato, antipirin mübayaası. Çünkü yavrucukları mide fesâdından, soğuk algınlığından kafayı vurmuş, ateşler içinde yatıyor» (S. M. Alus).

Büyük romancı ve humurist merhum Osman Cemal Kaygılı da «Aygır Fatma» adındaki emsalsiz romanına bir bayram yerinin tasviri ile başlar:

«— Haydi Kâhtâneye gidip gelme bir kuruşa, Kâhtâneye gidip gelme bir kuruşa!..

«Bayram yerindeki tenteli muhacir arabacıları böyle bağırıyorlardı. Baharın tam ortalarına rastlayan bir kurban bayramının ikinci günü idi, vakit öğleden bir az sonra.. O koca bayram yerini dolduran alaca kılıklı, yanakları, gözleri, saçları renk renk bir alay çocuk, birer kuruşla Kâhtâneye gidip gelme için bu arabalara hücum ediyorlardı. Hasan o zaman altı, yedi yaşlarında sarışın bir toramandı.

«Öteki çocukların arabalara binmek için itişip kakışmaları arasında o da arabacının yardımı ile kendisini bu süslü arabalardan birinin içine atabildi ve kendi yaşında az esmer, nârin bir kızcağızın yanındaki boş yere sokuldu.

«Her tarafı tıka basa dolu olan arabanın, bayramlık darbukası ile zilli maşasını daha önceden kapan on dört on beş yaşlarında büyük bir oğlanla ayni yaşda görünen bir kız, arabacının ilk şaklattığı kamçı ile âhengi tutturdular.

«O zaman kenar semtlerin meşhur türkülerinden biri şu idi:

Filya, filya tarlasında vuruldum sana
Aygın baygın gözlüm işte kul oldum sana

«Bir aralık karşısındaki büyücek oğlanla birlikte hem söyleyip hem gaayet ustalıklı darbuka çalan büyücek mahalle kızı Hasana takıldı:

— Küçük Bey, bizimle birlikde sen de söylesene! Bak herkes söylüyor, sen niye susuyorursun bakayım, benim sara papam?.. (papağanım)

«Hasan, entarisi alacalı, başı güllü, kaşları rastıklı, gözleri zeytin gibi kapkara büyücek mahalle kızının utanıp gibi büzülerek:

— Ben, dedi, bilmiyorum söylemesini..

....

«Âhenk tekrar şu türkü ile canlandı:

Yeşil de ipek bükeyim aman
Derdimi kimlere dökeyim aman

«Alaca entarili, başı güllü, kaşları rastıklı mahalle kızı kalkdı, arabanın içinde parmak şakırdatarak göbek atmaya başladı. Biraz sonra maşacı oğlan da olduğu yerden doğrulup kızın karşısına geçti, ayakda hem maşasını şıkırdatıyor, hem de kızla karşılıklı:

— Aşağıdan yavrum, aşağıdan!. diye göbek çalkalıyordu».

1948 senesi Şeker ve Kurban bayram-

larında İstanbul Ansiklopedisi adına R. E. Koçu, Muzaffer Esen, İsmail Ersevim, Behçet Elver ve pîri muhterem Vâsıf Hocadan mürekkeb bir topluluk Karabaş, Kasımpaşa, Cinci Meydanı, Ihlamur, Doğancılar ve Kuşdili bayram yerlerini dolaşmışdı. Kadim bir ananenin mahallî renk sâfiyetini, asâletini, zenginliğini tamamen kaybederek acınacak bir sefâlete düşmüş olduğu hüzün tesbit hüzün ile tesbit edildi. Bayram yerlerinde hâkim olan, çocukları eğlendirme gaayesinden ziyâde ellerindeki üç beş kuruş bayram harclıklarını çekip alma kurnazlıkları idi. Bu arada, nişangâhlı fırıldaklar, seyyar ruletler, tahta çenberler gibi kumar oyunları, ve bu oyunlarda çocuklara mükâfat olarak vaad edilen ve arada bir kaçının eline de verilen sigara pâketleri bilhassa dikkati çekmişdi. Sabî yahud oğlancıklara hem kumar zevki aşılanıyor, hem de sigaraya alışdırılıyordu. Kabul etmelidir ki bayram yeri zamanımız için artık devrini tamamlamışdır; çocuklarımız için bayram günlerinin eğlence yeri, artık büyük bir lunapark olmalıdır, hangi oyun adı altında olursa olsun içinde kumar zevki aşılayacak en küçük bir pürüz bulunmayan eğlence vasıtaları ile Belediye tarafından kurulmuş, ahlâk zabıtası ile maarifin kontrolü altında bir lunapark.

BAYRAM YERİ — Fausto Zonaro Paşanın 1903 resim sergisinde teşhir edilmiş bir tablosu; İstanbulda hangi bayram yeri olduğu ve hâlen kimin elinde bulunduğu tesbit edilemedi.

Bibl.: Mâlûmat Mecmuası.

BAYRAMYERİ SOKAĞI — Kadıköyünde Mısırlıoğlu semtinin sokaklarındandır; Söğütlüçeşme Caddesi ile Halidağa sokağı arasında uzanır, iki araba rahat geçecek genişlikde olup kabataş üzerine asfalt dökülmüş ise de yer yer bozulmuşdur, bir kısmı ise tamamen kabataş döşelidir. Evleri üçer katlı ahşab, kâgir ve beton, çoğu bağçeli, sokak kapularına beşer altışar taş merdivenlerle çıkılır hâli vakti yerinde aile meskenleridir. Terzi, sobacı, lâstikci, kaynakcı, piyanocu, doğramacı, mozayik-mermerci dükkânları ile bir çarşi boyu manzarası arz eder. Meltem sokağı ile de bir kavuşağı vardır (Eylûl 1960)

Hakkı Göktürk

Aleksandros Bayras
(Resim: Nezih)

BAYRAS yahud **BARAS** (**Aleksandros**) — Zamanımızın tanınmış yunan şairlerinden; asıl adı Menelaos Anagnostopulos'dur, bu isim şâirin müstear adıdır; bu satırların yazıldığı 1960 yılında Yunanistanın İstanbul Konsolosluğu arşiv şefi bulunan Aleksandros Bayras 1906 da İstanbulda doğdu.

Eserleri: Sintesis (sentezler) I (1933); Sintesis II, 1938; Sintesis III, 1953; Piinata (şiirler), (1953). Orhan Velinin şiirlerinden bir kısmını «Orhan Velinin yirmi şiiri» adı ile yunancaya terceme etmiş ve 1955 de neşretmiştir.

Bibl: Neoklis Sarris, not.

BAYRI (Mehmed Hâlid) — İstanbul Belediyesi memurlarından; Türk halk edebiyatı ve folkloru üzerinde ömrü boyunca çalışmış ve bu yolda bir nesle hocalık etmiş seçkin bir sîmâ; 8 Şubat 1896 da İstanbulda Üsküdarda Kadıasker Ahmed Efendi Mahallesinde doğdu; babası bahriye binbaşılarından Ahmed Muammer Bey; annesi Mâide Hanımdır; baba tarafından aslı Dıyarbakırlı olup dedesi **Zühdi Bey** küçük yaşda İstanbula gelmiş, bahriye mektebine girmiştir. İlk tahsilini Üsküdarda Kadıasker Ahmed Efendi mektebinde yapan M. H. Bayrı, ailece dede ve baba mesleğine girerek denizci olması istendiği halde Tophânedeki Feyziye Rüşdiyesini bitirerek Kabataş İdâdisine girmişdir. İdadiden diploma alarak Edirne vilâyetinin Şâhin Nahiyesi müdürlüğüne tâyin edilmiş, o sırada da Balkan Harbi başlamışdır. Meşhur muhasarada Edirne içinde bulunmuş, hayatın acılarını genç yaşında pek yakından görmüş ve tatmışdır. Birinci harbden sonra Edirne Nâfia Müdürlüğü kalemine kâtib olmuşdur. Bu vazifede iken Birinci Cihan Harbi çıkmış, ihtiyat zâbiti olarak askere çağırılmış, Çanakkale de ve Suriyede bulunmuş, hastalanarak tebdili hava için İstanbula gön-

derilmiş ve Âyan Meclisi kâtibliğine tayin edilmiştir; Âyan Meclisinin lağvinde de İstanbul Belediyesine intisab etmiştir; Belediyede Umumî Meclis kâtipliği, istatistik ve neşriyat şûbesi şefliği, iktisad müdür muavinliği, hesab işleri murâkibliği, levâzım müdürlüğü, mezad müdürlüğü yapmış ve 1953 de emekliye ayrılmışdır.

Emekliliğinde de bir ara Remzi kitabevinde redaktör ve musahhih olarak çalışmış, sonra Çocuk Esirgeme Kurumunun İstanbul il müdürlüğünü yapmışdır. 27 Ekim 1958 de vefat etmişdir.

Yüksek tahsilini memur bulunduğu sırada İstanbul Dârülfünunun Edebiyat Fakültesinde tamamlamış olan M. H. halk edebiyatı ve folklor ile iştigali, Çanakkale muharebesine âid duygularını ihtivâ eden «Mâziden bir yaprak» adındaki eseri ile başlar; bu mensur eser 1919 da İhtiyat Zâbitleri Teâvün Cemiyeti tarafından basdırılmışdır. 1922 de Prof. İsmail Hikmet Ertaylanın çıkardığı «Düşünce» mecmuasının yazı işleri müdürlüğünü üzerine almış, 1924-1925 arasında da ayni sıfatla «Anadolu» mecmuasını idâre etmiştir.

1927 de adını unutdurmayacak büyük işine teşebbüs etmişdir, Ankara kız ve erkek liseleri felsefe ve sosyoloji muallimi ve İstanbul Dârülfünunundan arkadaşı Ziyaeddin Fahri ile baş başa vermiş, bir «Folklor= Halk Bilgisi Derneği» kurmak için bir nizamnâme hazırlamışlardır; tasarlanan bu cemiyet, M. H. Bayrı İstanbulda olduğu halde, 1927 de Ankarada kuruldu; kurucular arasında İshak Refet Işıtman ve İhsan Mahvî de bulunuyordu. Bir sene sonra da derneğin İstanbul şubesi teşekkül etti. İstanbul şubesinin kurucuları arasında bulunan Konservatuvarın eski müdürü Yusuf Ziya Demircioğlu, bu sırada halk türküleri ve efsanelerini derlemiye başlamış, folklor çalışmaları yapıyordu. Bu haberi büyük bir sevinçle aldı. Mehmed Halid Bayrı ve arkadaşlarına o zaman Şehzadebaşında olan Konservatuvar binasında bir oda verebileceğini şöyledi. Böylece Halid Bayrı ile arkadaşları Abdülkadir İnan, Agâh Sırrı Levend, Prof. Fuad Köprülü, Prof. Ahmed Caferoğlu, Ahmed Kudsi Tecer, Ekrem Besim, İhsan Hamamioğlu, İzzet Âdil, Melâhat Sabri, Mahmud Ragıp Gazimihâl, Yusuf Ziya Demirci, Raife Kakkı, Prof. Dr. Süheyl Ünver, Halûk Nihat Pepeyi, öğretmen Sadi, Sırrı Numan Bilge İstanbul Türk Halkbilgisi Derneği şubesini faaliyete getirdiler.

Ankara'da toplanan Derneğin ikinci umumî heyet toplantısı çok ilgi çekici olmuştu. İdare ve ilim heyetlerine seçilen zevat memleketimizin en değerli ilim adamları idi. Bu suretle gerek bütün ilim adamları ve gerekse mes'ul resmî mercî olan Maarif Vekâleti, millî kültürün ön safa geçmesine büyük önem veriyordu. Dernekte vazife alanlar arasında zamanın Maarif Vekilleri Mustafa Necati ile Vasıf Çınar da vardı. Teşkilâtta faal görev alan zevattan başka sayısız fikir adamı Derneğin destekleyicisi idi. Halid Bayrı, bu durumu gördükten sonra İstanbul şubenin çalışmasına dört elle sarıldı. Dâima en fazla iş gören, fakat yine dâima ikinci plânda kalmayı tercih eden bir halde çalıştı.

1929 Kasım ayında İstanbul şubesi tarafından çıkarılan «Türk Halkbilgisi Haberleri»nin 1 ci sayısı yayınlandı. Bu dergi, binbir müşkülâtla çıkışına devam etti. 1931 yılında 19. sayısına kadar çıkan dergi bir ara kapandı. Çıkamamak tehlikesi geçirdi. Fakat Halid Bayrı'nın teşebbüsü üzerine 1933 yılında Eminönü Halkevi Dil, Tarih, Edebiyat Kolu Başkanı olan Prof. Köprülü'nün yardımı ile 1942 yılına ve 124. sayıya kadar çıktı. Halid Bayrı, yılmadan, usanmadan bu derginin başında çalıştı. Gerek Derneğin Halkevlerine iltihak ettiği 1932 yılından evvel ve gerekse sonra folklorcularla teması kesmedi. Onlarla muntazaman muhabere ile temin ettiği yazıları dergide neşretti. Bunlar içinde daha geniş olanlarını kitap haline getirdi.

M. Hâlid Bayrı
(Resim: Necmi Rıza. Folklor Araştırmaları)

Bu arada kendisi de folklor gezilerine iştirâk ediyor, İstanbul folkloru hakkında araştırma-

lar yapıyor, bir an dahi boş durmuyordu. Halid Bayrı, bu en verimli çağında Türk içtimaiyatına büyük hizmetlerde bulunmuştur. Ayrıca bu sahada çalışanları da teşvik etmiştir.

Türk Halkbilgisi Haberleri dergisinden başka daha sayısız dergide, folklor, edebiyat ve Türkçülük konusunda sayısı binleri aşan makale ve yazı neşretti.

Halid Bayrı'nın, bu yazıların dışında kalan ve kitap halinde neşredilen eserleri şunlardır:

Maziden Bir Yaprak (1919).

Mâniler (1932).

Cumhuriyet Devrinde Halkbilgisi Hareketleri (1933),

Balıkesirli Bir Şair (1934),

İstanbul Argosu ve Halk Tabirleri (1934),

Belediye İşleri Kılavuzu (2 cilt, 1936),

Halk Şairleri Hakkında Küçük Notlar (1937).

Halk Âdetleri ve İnanmaları (1939),

İstanbul Folkloru, cilt I. (1947).

Belediye Gelirleri Kanunu ve Gerekçeleri (1948, Muhtar Acar ile),

Mahallî İdareler Kılavuzu (3 cilt, 1949, Muhtar Acar ile),

Halk Şiiri XIX. Yüzyıl (1956),

Halk Şiiri XX. Yüzyıl (1957).

Gevheri (1958).

Bayrı'nın bu basılı eserlerinden başka «Dadaloğlu Hakkında Notlar» isimli bir eseri daha olduğunu haber aldığımız halde, onu görmek mümkün olmadı. Maarif Kitaphanesi tarafından «Viranî» adli eseri de basılacaktır. Daha hazırlanıp ta basılmamış bir hayli eseri vardır. «Yahya Kemal ve Eserleri» adile hazırlamakta olduğu bir eseri de yarıda kalmıştır.

Hazırladığı, fakat bastırmak imkânı bulamadığı eserleri de şunlardır:

Virani (Hâlen Maarif Kitaphanesince basılmaktadır),

Saz Şâirleri Hakkında Araştırmalar (Altı cilt),

Mutasavvıf Halk Şâirleri Hakkında Araştırmalar (iki cilt),

Bektaşi Şâirleri,

Üç Kadın Şâirimiz (Son günlerinde bu eserini iki kitap halinde tertiplemişti),

Son Osmanlı Tarihçileri,

Türk Halk Edebiyatında Atatürk ve İnönü,

Çanakkale Savaşı Hâtıraları,

İstanbul Folkloru, Cilt II.

İstanbul Semtleri,

Âşık Remzi Akbaş mahlâsı ile yazdığı şiirler.

Merhum, 1896 da doğduğuna göre, ölümünde henüz 62 yaşında bulunuyordu. En verimli çağını idrak ettiği muhakkaktı. Lâkin son yıllarda şikâyet ettiği romatizma ve bronşiti onu zayıf düşürerek zamansız üfûlüne sebeboldu. Son zamanlarda yalnız «Türk Folklor Araştırmaları» dergisinde yazıyor, sâhibi olduğumuz bu derginin «Türk Halk bilgisi Haberleri»nin bırakdığı boşluğu doldurduğunu, bununla iftihar ettiğini söylüyordu.

Bayrı, Tahsin Demiray'ın yakın dostu idi. İkisi de milliyetçi ve halk kültürüne inanmış kimselerdi. Demiray bir ara Musahipzade Celâl ve Bayrı ile Eski İstanbul Hayatı ve folklorunu ele almış ve bu sahada Musahipzadenin «Eski İstanbul Yaşayışı» ve Bayrı'nın da «İstanbul Folkloru» nun I. cildini neşretmişti.

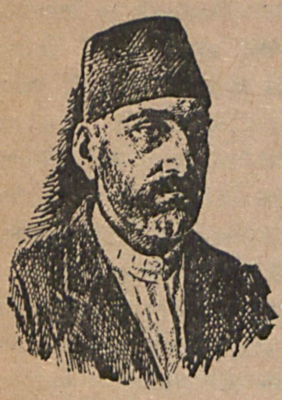
Onun değerli kitaplığı şimdi emin ellerde bulunmaktadır.

Merhum hayatında bir defa evlenmiş ve bu kısa süren evliliğinden çocuğu olmamıştır. Kız kardeşi Dinar Damgacı Hanım ve iki aydın yeğeni hayattadır. Yeğenlerinden Hayrünnisa Onuray (Damgacı) evli ve İstanbul Defterdarlığında memurdur. Mihrinnisa Damgacı ise İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümünden mezun olup, Sakarya Lisesi edebiyat öğretmenidir.

«Türk Folklor Araştırmaları»nın Ocak 1959 tarihli 114 üncü sayısı Üstad Mehmed Hâlid Bayrının hâtırasına tahsis edilmiştir.

İhsan Hınçer

BAYSAL (Ahmed Tevfik) — Esnafdan Halil Ağanın oğlu olup 1865 de Eginin Kemaliye kasabasında doğmuştur, Egin rüşdiyesinden mezundur; yirmi dört yaşında iken Kütahya - Eskişehir arasında seyyar postacılık ile devlet hizmetine girdi. İttihadcılara ait gizli yazıları taşıdıkları anlaşılan Rumeli seyyarları, Sultan Hamidin bir irâdesi üzerine Anadoludakilerle Mecburi becayişe tabi tutulunca 1900 yılında Selânik-Manastır hattında çalışmağa memur edildi.

Ahmed Baysal

(Resim: S. B.)

Selânikde posthâne başkâtibi Talat Beyle tanıştı ve koyu bir ittihadcı oldu. Talat Bey, meslekdaşının sağlam seciyesini beğendi ve ona itimad etti. Zaman zaman kendisinden ay başlarında verilmek üzere, bir iki mecidiyelik istikrazlar bile yapıyordu.

Takriben on yıl Talat Bey Sadırazam oldu; fakat eski yakınlıkdan istifadeye tenezzül etmeyen Ahmet efendi mütevâzı vazifesine devam etti. Birinci Dünya Harbinde, Ankara - İstanbul posta seyyar memuru iken ailesini geçindirmek üzere beraberinde getirdiği erzak yüzünden müfettiş raporile açığa çıkarıldı. Üç ay açıkta kaldı. Çok sıkıntı çekdi. Nihayet Talat Paşa ile yakınlığını bilen arkadaşlarının devamlı teşvikleri üzerine Bâbıâliye giderek kalemi mahsusdan randevu istedi. Çok dikkate şayan olan bu mülâkatı, Oğlu Mevlûd Baysala şöyle anlatmıştır:

«İzzeti nefis denilen şeyi bilene çok ağırdır, zordur; artık bunalmış olmam da koca bir sadırazamı görüp eski dostlukdan faydalanmama kâfi sebeb değildi, fakat senin ve annenin istikbalinize ait mes'uliyet hissi bütün mükavemetimi kırdı, mecburen gitmeğe karar verdim. Benim ismimide listeye yazdılar ve büyük bir salona sokdular. O zamanlar Sadırazam, ziyaretcilerini bu salonda biriktirir ve kendisi salona girip derdlerini dinlerdi. Sadırazamı görmek isteyenlerin kılık, kıyafetleri karşısında, kendi hâlimden utandım ve kapının kenarında bir yere iliştim. Zaman zaman cesaretim kırılıyor, dışarı sıvışmak ve bu teşebbüsten vazgeçmek için fırsat kollayordum. İşte tam bu sırada kapı açıldı ve Talat Paşa yanında, not alan bir kâtiple salona girdi. Herkes kıyametti. Paşa evvelâ hâzurunu şöyle bir süzdükten sonra sırayı ve teşrifâtı bir tarafa bırakarak güler bir çehre ile bana doğru yürüdü. Tıpkı Selânikte yaptığı gibi kimseye sezdirmeden, hafifce karnımı yumruklayarak kulağıma fısıldadı:

— Ahmed, bir mecidiye ver, ay başında veririm!.

Dedikten sonra müracaatımın sebebini sordu. Onun bu babacan hali, lâtifesi ve iltifâtı gözlerimi yaşartmıştı.

«Halimi kısaca anlattım. O, seyyarların bu gibi ehemmiyetsiz ve mâsum kabahatlerinin çok yakın bir aşınası idi!.

— İlahi Ahmed, bunu söylemek için mi buraya kadar yoruldun? sana başkaca bir iyiliğim dokunamazmı, bir hizmet istermisin? - diye sordu.

— Paşam, biraz fransızca bilseydim belki ser seyyarlığa terfiimi rica ederdim, müsaade buyurun kudretimle mütenasib olan şimdiki vazifemde kalayım, şâyed ilerde müstahak olursam bir gün gelir, elbet terfi ederim.. dedim.

«Bu sözlerimden son derece mütehassis olan zamanın sadırazamı şefkatle yanağımı okşadı:

— Ahmedciğim, hemen git vazifene başla... dedi.

«Bâbıâliden Sirkecideki paket postahanesine gidinceye kadar (herhalde telefonla) ne olmuşsa olmuşki, müdür başta olmak üzere bütün arkadaşlar beşûş çehrelerile, emrin geldiği müjdesini vermek üzere postahânenin haricine toplanmış beni bekliyorlardı....».

1938 de mesud insan olarak vefat eden ve bütün ömrü P.T.T. hizmetinde geçen Eginli Ahmet Efendi Unkapanı Postahânesi müdürlüğünden emekliye ayrıldığı zaman Talat Paşa hayatta değildi.

BAYSAL (Kemal) — Üstün değerde sanatkâr fotoğrafcı, memleketimizde fotoğraf sanatını batı medeniyetinin kıymet ölçüsü ile bilen bir sima, Taksimde Baysal Fotoğraf Stüdyosunun kurucusu ve sâhibi; 1920 de Yugoslavyada Prizren şehrinde doğdu, 1923 de anavatana muhâcir olarak geldiler ve Zonguldakda yerleşdiler, babası fotoğrafçılıkla geçiniyordu. Kemal Baysal ilk ve orta tahsilini Zonguldakda yapdı, lise için İstanbula geldi, İstiklâl Lisesine girdi ise de ancak iki yıl okuyabildi, son sınıfa geçdiği halde liseyi terk ederek Güzel sanatlar Akademisine kaydolundu.

Fotoğrafa karşı küçük yaşdan beri aşırı merâkı vardı, Zonguldakda bir ilk okul talebesi iken babasına çok kaabiliyetli bir çırak olmuşdu; orta mektebde iken Ankarada Ulus ve İstanbulda Tasvir gazetelerinin Zonguldak foto mûhabirliğini yapmışdı. 1939 senesinde Halk Evlerinin tertib eylediği Türkiye Fotoğraf Musabakasına İstanbuldan iştirak ederek birinciliği kazandı; ertesi yıl ayni müessesenin ikinci müsabakasına Zonguldakdan iştirak etti, bu sefer de B. grubu birinci oldu; bu iki musabakaya gönderdiği resimler Güzel Sanatlar Dergisinde neşredildi.

Güzel Sanatlar Akademisinde ancak bir yıl kaldı, resimle meşgul idi, elimdeki fotoğraf makinasına çılgın düşkünlüğü, fırçaya, paleti, boyaya, tuvale galebe çaldı, 1941 de teknik bilgisini artırmak gaayesi ile Almanyaya giderek Berlinde «Kunst und Werk» fotoğrafcılık mektebine girdi, 1943 de ki Berlin bombardımanında bu müessesenin harab olması üzerine Viyanaya gitdi, «Wien Film» stüdyosunda asistan operatör olarak bir buçuk sene çalışdı, 1944 de Türkiye Almanya ile siyasî münasebetlerini kesince yurda döndü, bir buçuk sene kadar bir iş tutma yolunda kararsızlık içinde yaşadı, fotoğrafcılık mesleği olacakdı, fakat bilgisi kendisini tatmin etmiyordu, 1946 da Amerikaya gitti ve New York'da «The School of Modern Photoğraphy» adında o yeni dünyanın en büyük fotoğrafcılık mektebine girdi ve bir buçuk sene sonra bu müesseseden diploma aldı, New Yorkda bir sene bir portre ve renkli resim stüdyosunda asistan olarak çalışan, geceleri de New York Üniversitesinin filmcilik kurslarına devam etti. 1948 de Hollyvood'a geçerek bir müddet bir kaç stüdyoda filmcilik bilgisini ilerletti; dünya fotoğrafcılığının liderlerinden olan John Hall adında namlı bir fotoğrafcının asistanlığını yapdı ve 1949 da Türkiyeye dönerek İstanbulda Beyoğlunda Zambak Sokağında 1 numaralı binâda «Baysal Fotoğraf stüdyosu»nu kurdu; 1950 de And Film'in çevirdiği «Foto» ve Parmaksız Salih» filmlerinin operatörlüğünü yapdı. 1952 de Amerikan CBS (Columbia Broadcasting System), bir müddet sonra da NBC (National Broadcasting Corporation) televizyon şirketlerinin Türkiye muhâbiri oldu. 1960 da NBC den ayrılmış, buna mukaabil İngilteredeki B. B. C. ajansının, «Television News Limited» in, Almanyada «Nord und West»'in, İtalyada «Radio Televizion İtaliana»nın Türkiye muhabirliklerini aldı.

Kemal Baysal
(Resim: B. Şeren)

1958 de Emlâk Kredi Bankasına çekdiği «Yurdumuzu tanıyalım» adındaki altı film, Türkiye Turizm Bankası için yapdığı «Bir yaz hâtırası» filmi, P. A. O ya çekdiği «Petrol», Türk Hava Yollarına çekdiği «Viscont yurd hizmetinde», Et ve Balık Kurumu için çekdiği «Et ve Balık kurumu» filmi bu sanatkâr için hatırlanmağa değer eserlerdir.

Kemal Baysal merkezi Amerikada Hollyvood'da bulunan «Society of Nation Picture and Television Engineers» adlı sinema ve televiziyon mühendisleri cemiyetinin Türkiye mümessil başkanıdır; bu müessesenin gaayesi bu mevzulardaki bütün yenilikleri her ay merkezde toplanarak tetkik etmek ve alınan neticeleri aylık bültenleri ile yabancı memleketlerdeki başkan mümessillerine bildirmektir; onlarda gelen yeni mâlûmâtı kendi memleketlerindeki film ve televiziyon teknisyenlerini toplayarak tebliğ edeceklerdir.

Hakkı Göktürk

BAYSAL (Mevlûd) — Bağçe mimârı, Türkiyede bu ihtisas unvanı ile tanınmış ilk sîma; 1948 den beri Beyoğlunda Mis Sokağında Baysal Çiçek Mağazasının sâhibi; aslen Eginli olup 1900 yılında Eskişehirde doğdu; P. T. T. idâresi memurlarından ve Osmanlı İmparatorluğunun sadırazamlık mevkiine çıkmasından önce bu idarede meşhur ittihadcı Talat Paşanın yakın meslek arkadaşlarından Eginli Ahmed Tevfik Efendinin oğludur (B.: Baysal, Ahmed Tevfik). İttihadcıların gizli mektublarını taşıdıklarından

Mevlûd Baysal
(Resim: B. Şeren)

şüphelenen İkinci Abdülhamid idâresi Rumelindeki seyyar posta memurlarını Anadoluya. ve Anadoludakileri de Rumeline nakletdiği sırada Ahmed Tevfik Efendi de oğlu Mevlûd bir yaşında iken Selâniğe tâyin edilmiş, 1908 de hürriyetin ilânı üzerine de İstanbula nakledilmişdi.

Mevlûd Baysal ilk tahsilini Alemdar Numune Rüşdiyesinde yaptıktan sonra Bursa Ziraat Mektebini bitirdi. Buda - Peşte bahçe kültürleri yüksek okulunda ihtisas yaparak avdetinde Milli Mücadeleye katıldı. Samsun, Ordu ziraat fen memurluklarında, Rize Çay ve Narenciye Fidanlığında, Sivas Ziraat Mektebi müdür yardımcılığında bulundu.

İzmirin kurtuluşu üzerine, İzmir-Mersinli Fidanlık müdürlüğüne tâyinolundu. Oradan Atatürkün maiyetine verilerek Çankayada ve Gazi Çiftliğinde çalışdı. 1936 da serbest hayata atılarak Bahçe Mimarlığına başladı. İzmir Bahribaba, Gazi çiftliği, Antalya ve Karacabey Harası Parkları belli başlı eserleri arasındadır.

«Bahçe Mimarı» ve Çankayada Gazinin hizmetinde» isimleri ile basılmış iki kitabı vardır; muhtelif gazetelerde şehircilik üzerine makaaleleri intişar etmiştir.

Çankaya hatıraları çok samimi ve realist bir görüşle kaleme alınmıştır, ibretle ve zevk ile okunur eserlerdendir, çiçeklerle uğraşa gelmiş bir elde kalem de nezâhate örnek olmuştur.

Evli ve Tülin, Ediz, Gediz ve Bediz adında dört evlad sâhibidir.

BAYSAL FOTOGRAF STÜDYOSU — Amerikan fotoğrafcılığının tekniği ile kurulmuş ve çalışmakda olan bir müessesedir, Kuruluş tarihi 1949, kurucusu Kemal Baysaldır (B.: Baysal, Kemal). İlk açıldığı yer Beyoğlunda Zambak sokağında 1 numaralı binâdır.

Bu müessesenin diğer büyük ve meşhur fotoğrafhânelerden ayrıldığı ilk hususiyet, hiç bir zaman ufak boy resim çekmemiş olmasıdır, dâimâ büyük eb'adda ve üstünde çok sanat emeği taşıyan resimler yapar.

Zaman ile iş hacmi genişleyen stüdyo 1956 yılında Taksimde Taksim Sarayı'na nakledilmiştir; bu studyoda 20x20 metre eb'adına kadar resim çekilebilmektedir. Fotoğraflar bizzat Kemal Baysal tarafından çekilmektedir. Memleketimizin muhtelif köşelerinden yüzlerce fotoğrafçı Baysal Stüdyosundan yeni çalışma sistemini öğrenmeğe gelmektedirler; hâlen bu studyodan yetişmiş film operatörleri ve film stüdyoları sâhibleri on onbeş arasındadır. 1959 yılından beri renkli resim de çekmeğe başlamıştır.

Hakkı Göktürk

BAYSUNGUR (Hind Pâdişâhı) — Onyedindi asır ortalarında, Dördüncü Sultan Muradın zamanında İstanbula gelmiş macerâperest bir hind prensidir. Hicri 1036 yılı başlarında (Milâdî 1626) hind pâdişahı Selim Şah öldü, yerine oğlu Şehriyar geçdi; bu hükümdar beş ay sonra şiî mezhebine girmekle ittiham edilerek katledildi; Ekber Şâhın daha evvel vefat etmiş olan oğlu Danyal'ın oğlu Baysungur pâdişah oldu; çok genç ve toydu, tâzelik hasebiyle kendisini huzûzâtı nefsâniyeye ve iyşü işrete kaptırdı, saltanat umûrundan gaafil idi. Selim Şâhın oğlu Husrem Şah sekiz ay sonra on bin askerle gelüb Baysunguru bastı, Baysungur kalenin bir uğrun kapusundan kaçdı, Hurrem Şah tahta oturdu. Baysungur bir kenara çekilip mahremleri ile danışık imdad talebi için İstanbula geldi, fakat, acâib tavır ve hareketleri, «evzâı gûnâgûnu» yüzünden dilediği yardımı göremedi, İstanbuldan ümidini keserek Hicaz ve Yemen üzerinden İrana geçdi; aradan Hinde döndü, ve memleketine varır varmaz da nam ve nişanı kayboldu.

Hicrî 1036 vakaayii arasında yukarıdaki mâlumatı veren Naimâ Efendi, Baysungurun İstanbuldaki etvârı gûnâgûnunun neler olduğunu kaydetmiyor. Bu genc hindlinin Dördüncü Sultan Muradın iltifatına nâil olama-

ması her halde garibdir (B.: Murad IV.)

Bibl.: Naime Tarihi. II.

BAYSUNGUR SOKAĞI — Şişli bucağının Bozkurt mahallesi ile Taksim bucağının Eskişehir mahallesi içinde, Ergenekon caddesi ile Aktas sokağı arasında uzanır. Şişlinin Cumhuriyet mahallesi ile Bozkurt mahallesi arasında hudud olan Ergenekon Caddesi kavuşağı başından gelindiğine göre evvelâ Feriköy Baruthâne caddesi ile bir dört yol ağzı yaparak kesişir, ve sol kolda Seymen sokağı ile bir kavuşağı vardır, sonra Bozkurt mahallesi ile Taksimin Eskişehir mahallesi arasında hudud olan Şahin sokağını bir yol ağzı yaparak aşar, Eskişehir mahallesinde de sağ kolda Mekkâreci sokağı ile bir kavuşağı vardır.

İki araba geçecek genişlikde, inişli yokuşlu bir sokakdır; Bozkurt mahallesi içindeki büyük parçası paket taşı, Eskişehir mahallesi içinde kalan parçası da kabataş döşelidir. Uzun bir sokaktır, iki kenarı boyunca sıralanan kapu numaraları sağda 2-258 ve solda 1-265 olup binâların çoğu 4-5 katlı yeni beton apartımanlardır; aralarında 2-3 katlı ahşab ve kâgir evler de görülür, hepsi hâli vakti yerinde aile meskenleridir. Bu sokak üzerinde iki doktor muayenehânesi, 1 ekmekci, 1 Kunduracı, 1 kahvehâne, 1 lokanta, 5 garaj, 1 otomobil tâmircisi, 1 manav, 1 terzi, 5 bakkal, 1 berber, 1 dokumacı, 1 sobacı, 1 koltukcu, 1 klabdan ve gelin teli imâlâthânesi, 1 otomobil alım satım komisyoncusu, ve «Eskpres» adında bir elbise temizleme fabrikası görüldü. Bozkurt mahallesi muhtarlığı da bu sokakdadır. (Ekim 1960)

Hakkı Göktürk

BAYTAR MEKTEBLERİ — İstanbulda «Askerî» ve «Mülkî» olarak iki mekteb olarak kuruldu, târihçelerini ayrı ayrı yazmak lâzımdır.

Askerî Baytar Mektebi — 1839 (H. 1255) da İstanbulda prusyalı Godlewsky adında bir baytar getirilerek süvari ve topcu alaylarındaki hasta hayvanların tedâvisine memur edilmiş ve tedâvi usûlünü öğrenmek ve kendisine yardım etmek üzere de yanına bir kaç Türk genci verilmişdir. Ayni zamanda tedrisat ve tedâvi işlerinde istifâde etmek, birisi dershâne ötekisi de eczâhâne olarak kullanılmak üzere hükûmetce bu zâtin emrine kışlaların birisinde iki oda tahsis edilmişdi. İşte bu zât sonraları İstanbulda bir baytar mektebinin kurulması için teşebbüs ve tavsiyelerde bulunmuşdu.

Fakat yanına verilen gençlere baytarlığı öğretmek çok güç oldu. Godlewsky türkçe bilmediğinden tedrisat ve tatbikat, baytarlıkla hiç bir alâka ve münasebeti olmayan tercümanların elinde kalmışdı; prusyalının takrirlerini talebeye yalan yanlış nakil ve terceme ediyorlardı. Godlewoskynin yanına talebe diye verilen baytar namzedi gencler ise neferler arasından seçilmişdi, türkçe okuyub yazmaları bile yokdu, hele fenni tâbirleri anlamalarına imkân yokdu, tedrisatın ne kadar güç ve ne kadar sathî olacağı teslim edilir.

Nihâyet bunun çıkar yol olmadığı anlaşılarak Harbiye mektebinde süvari sınıflarında baytarlık derslerinin de gösterilmesi istendi ve o yola gidildi. 1841 de bu işe başlanarak 12 süvarı talebe 1845 de baytar sıfatı ile alaylara dağıtılmış, hatta bunların imtihanlarında paşalar da bulunmuştur.

Bu sırada Viyana'da toplanan Baytar kongresine Ahmed Efendi adında bir zâbit gönderilmiş, oradan dönüşünde Baytar mektebi tedris heyetine alınmışdır. Bu Ahmed Efendi önce Ziraat mektebinde talebe iken mektebin kapatılması üzerine Harbiyeye nakletmiş, orada baytarlık derslerini tâkib etmişdi.

Harbiye'de açılan ilk baytar sınıflarının tahsil müddetleri dört sene idi. Bu sırada birinci sınıfda 10, ikinci sınıfda ancak 3 talebe vardı.

Baytar sınıflarına önceleri, askerî idâdilerden Harbiyeye geçenler arasından kuraa ile talebe seçilirdi, kendi isteği ile baytarlığa rağbet gösterenler azdı. Harbiyedeki baytar talebeye de birinci ve ikinci sınıflardaki piyâde bölük tâlimleri yapdırılır, üçüncü ve dördüncü sınıflarda süvarı tâlimatnâmesi kâmilen okutturulurdu. Sene sonunda ise baytarî bilgilerden başka süvarı tâlimleri ameliyat ve nazariyatından da imtihan edilirlerdi. İşte bundan dolayıdır ki ilk zamanlarda baytar sınıflarının muallimlerinin çoğu harb zabiti idiler.

Tıbbiye mektebi ile Harbiyenin idâreleri

birleşdirildiği sırada oradaki hocalarının bir çoğu baytar sınıflarında da tedrisatda bulundular, bu suretle baytarlık tabâbete bir derece yaklaşmış oldu.

Askerî Rüşdiyeler açılmadan önce ve açıldıktan 1884-1885 (H. 1302) senesine kadar baytar talebesi de Gülhânedeki Tıbbiye İdâdisinin mahrec sınıflarında okurlardı, oradan Tıbbiye İdâdisine giderler ve Tıbbiye İdâdisini bitirdikten sonra da Harbiye mektebindeki baytar sınıflarına geçerlerdi.

1885 de (H. 1302) Eyyubda bir baytar rüşdiyesi açıldı.

1888 de (H. 1306) Harbiyede tahsil görmekde olan baytar talebesi Askerî Tıbbiye mektebine nakil olundular. Buradan şahâdetnâme alanlar Harbiyede olduğu gibi sânî mülâzimlikle çıkarlardı. Bunlar Beyoğlunda Taksim kışlasındaki Baytar Ameliyat Mektebinde bir sene staj yaparlardı. Fakat yine bu sene içinde baytar talebesi tekrar Tıbbiyeden Harbiyeye nakledildi. 1889 da (H. 1307) diploma alan baytarlar yüzbaşılıkla çıkdılar.

Bu zamanlarda Belçikadan getirilen baytar Dezutter bir kaç sene kadar seririyatlarda Askerî Baytar Mektebinin son sınıflarına amelî tedrisatda bulundu.

1896-1897 ders yılı (H. 1314) Askerî Baytar Mektebi için bir yenilik devrinin başlangıcı oldu. 1892 den beri birer sene ara ile Harbiyede bulunan baytar sınıflarının birinciler arasından ayrılan Âdil, Mehmed Nuri, Hayreddin ve İsmail Hakkı efendiler Fransaya baytarlık tahsiline gönderildiler. Bu efendiler orada dört sene okudukdan sonra İstanbula dönmüşler ve her biri birer derse muallim tâyin olunmuşlardır.

Askerî Tıbbiye ile birleşmiş olan Baytar Mektebinin oradan ayrılarak müstakil bir idareye tâbi bulunduğu zamanki 1910 (H. 1328) den Cumhuriyete kadar gelen devridir, programları sivil liseler programlarına uydurulmuş, tedrisat da beş seneden dörde indirilmişdir ve gitdikce inkişaf etmişdir.

Mülkiye Baytar Mektebi — Türkiyede bir, çok meslek mekteblerinin askerî ihtiyaclar dolayısı ile açılmış olduğunu hatırlamalıdır.

Orduda kullanılan hayvanların tedâvisi için 1839 da (H. 1265) Harbiye mektebi içinde baytarî dersler gören doktorlar yetişerek ilk zamanlarda bu işi görmüşlerdir ve Askerî Baytar Mektebi sonraları ayrıca tedrisata başlamıştır. Fakat halkın elinde bulunan ve memleketin büyük bir servetini teşkil eden hayvanların sıhhatini korumak, millî serveti tehlikeden kurtarmak yolları ilk zamanlarda düşünülmemişti.

«Tercümanı Hakikat»in 16 Mart 1888 tarihli nüshasına yazılan ve bir baytar mektebinin lüzum ve ehemmiyetinden bahis ile açılacağını tebşir eden imzasız bir yazıda deniliyor ki:

«Gaayet büyük Osmanlı ülkesinde yalnız sekiz nefer mülkiye baytarı mevcud olup bu kadar baytarla o kadar geniş ülkede yaşayan milyonlarca çeşitli hayvan sürülerinin sıhhî durumunun korunması insan gücüne sığmaz, bu yüzden yurd serveti çok büyük zarar görüyor.

«Ne garibdir ki, bâzı vilâyetlerde evvelce mevcud olan bir kaç baytar maaş alamadıklarından hizmetlerini terk ile orduya yazılmışlar. Yukarıda kaydettiğimiz sekiz nefer baytar da muntazam maaş alamadıklarından şikâyet etmektedirler. Memâliki Şâhânenin beşde biri kadar olan Fransada dört bin nefer mülkiye baytarı vardır; memleketimizde baytar yetişdirmenin sağlayacağı fayda meydandadır».

Fakat Mülkiye Baytar Mektebi memleketimize lüzumu olduğundan ziyade Avrupalıların gösterdiği lüzum üzerine açılmıştır. Şöyle ki: Avrupalılar kendi memleketlerini hayvan hastalıklarından korumak için Türkiyeden gelen hayvanlara, yün ve deri gibi hayvan mâmûlâtına kapularını kapayarak ancak gümrüklerde Baytarî Muayene usûlü kabul ve tatbik edildiği takdirde Türkiyeden yapılan bu gibi ihrâcata konulan yasağı kaldıracaklarını bildirmişlerdi. Bunun üzerine hükûmet bâzı sivil talebeyi Askerî Baytar Mektebinde tahsil ettirerek hayvan muayeneleri ile uğraşmak üzere gümrüklere memur etmişdi.

Bu suretle yetişen baytarların maksadı temine kifâyet etmediği görülmesi üzerine ayrıca bir Mülkiye Baytar Mektebi açılmasına karar verilmişdir.

Bununla berâber hayvan hastalıklarının

memleketde ziraata ve millî servete çok büyük zararları dokunduğu görülerek hükûmetce bunun esaslı bir sûretde önüne geçilmesi düşünülmüş ve o neticede Pasteur telkih usûlü öğretilmek üzere 1888 de (H. 1304) Mülkiye Tıbbiyesinde bir sınıf açılıp talebe kabulüne başlanmışdır. Ve mektebde bir komisyon toplanarak, bir takım genclere Pasteur telkih usûlü öğretilmekle memleketde bulaşıcı ve geçici hayvan hastalıklarının önü alınamayacağından baytarlığın bütün esaslarını öğrenmek üzere bir mülkiye baytar mektebi teşkiline bu komisyonda karar verilmiş, fakat büdcenin dar bir zamanda yeniden böyle esaslı bir mekteb açılmasına imkân görülemediğinden fizik, kimya, nebâtat ve hayvânat gibi derslerin tıbbiye talebesi ile birlikde ve teşrih (anatomi) ile fizyoloji gibi fenlerin ayrıca okutulması, ve bu sûretle mektebin iki evvelki sınıflarının yatısız olarak Mülkiye Tıbbiyesinde, ve kalan iki sınıfının da o vakte kadar inşaat bitecek olan Halkalı Ziraat mektebinde açılması muvâfık görülmüşdür.

O zaman Ahırkapudaki Tıbbiye Mektebi kendi talebesine bile yetişemez iken mülkiye idâdisi mezunlarından alınan baytar talebesi bu binâ dahilinde tıbbiye efendileri ile birlikde pek sıkışık vaziyette derslere devam etmiş, yalnız anatomi ile fizyolojiyi kendi hocalarından ayrıca görmüşlerdi. 1889 da (H. 1305) Mülkiye Tıbbiyesi binâsındaki Baytar Mektebine giren 25 talebenin 19 u iki sene sonra, 1891 de inşaatı bitmiş olan Halkalı Ziraat Mektebine yatılı talebe olarak nakledildiler. Ziraat talebesi bu mektebe bir sene sonra kabul edildi, hattâ mektebin açılma merâsimi de ziraat talebesi alındıkdan sonra yapıldı. Mektebin o zamanki adı Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi idi. Hattâ kapusunun üzerindeki kitâbede ziraatin hayvanlarla münâsebeti hasebi ile bu büyük binânın da bu iki faydalı mesleğin bir arada öğretilmek üzere yapılmış ve açılmış olduğu manzum olarak ifâde edilmiştir.

Halkalıdan birincisi 1893 (H. 1309), ikincisi 1894 (H. 1310) de olmak üzere iki baytar sınıfı diploma alarak çıkdı. Fakat muvakkaten Tıbbiye Mektebinde bulunmakda olan ilk iki yatısız sınıfların da yatılıya çevrilmesi zarûrî görülüp, bunların Halkalıya getirilmesi ise, ziraat talebesi ile birlikde sekiz sınıfı bulacak olan iki mektebi binanın alamayacağı anlaşılarak baytar sınıfları Kadırga Meydanında kiralanan büyük bir binâya nakledildi. Bu sûretle birinci ve ikinci sınıfları Mülkiye Tıbbiyesinde, üçüncü ve dördüncü sınıfları da Halkalı Ziraat mektebinden ayrılan Mülkiye Baytar mektebi dört sınıfı bir arada ve yatılı olmak üzere müstakil bir binâda yerleşmiş oldu.

Mülkiye Baytar Mektebinin açılmasında en çok hizmeti ve gayreti dokunan Mehmed Ali Beydir. Evvelce Askerî Baytar Mektebinde emrâzı umûmiye ve hıfzıssıhha muallimi iken Ziraat Mektebinin bânisi sayılması lâzım gelen Amasyan Efendi tarafından (B.: Amasyan, Agob Efendi) gösterilen lüzum üzerine fennî baytarî müşaviri sıfatı ile Ticaret Nezâretine alınmış, sonraları umûri baytariye müfettişliğine tâyin olunmuştur. Baytar Mektebinin, hattâ Ziraat Mektebinin ilk müdürlüğünü de bu zât yapmışdır.

Askerî Baytar Mektebi 1848 (H. 1265) de açılmış olmasına göre asıl Mülkiye Baytar Mektebi bu târihden ancak 47 sene sonra açılabilmişdir.

Kadırga Meydanında kira ile tutulmuş olan bir binâda müstakilen tedrisata başlayan Baytar Mektebi için sonraları Sultanahmed Camii yanında eski ve geniş bir binâ, «Tunuslu Mahmud Paşa konağı» alınarak ve bir hayli yeni binâlar yapılarak oraya nakledildi.

1908 inkılâbından sonra mekteb fennî ve asrî lâboratuarlarla techiz edilmiş, tedrisat kuvvetlendirilmiş olmakla beraber Avrupaya da talebe gönderilmeye başlanmışdı.

1911 de İshakpaşa yangınında mektebin bir kısmı yanmış ve Birinci Cihan Harbi çıkdığı zaman kapatılmışdır. Millî hükûmet teşekkül ettiği sıralarda İstanbulda birisi askerî, ötekisi mülkî olmak üzere mevcud olan iki mekteb birleştirilip Baytar Mektebi Âlisi'ne çevrildi. Birleştirilen mekteb tedrisât hepsi Avrupada tahsil görmüş muallimlere verildi. Ankarada asrın son terakkiyâtı ile mütenâsib Baytar Enstitüsü yapıldıkdan sonra da Baytar Mektebi Âlisi İstanbuldan kal-

dırılıp Ankaraya, yeni Enstitüye nakledildi.

Osman Nuri Ergin

BAYZAR HANIM — Tulûatci ermeni Aktris; Abdulrezzakın, Kel Hasanın, küçük İsmail'in, Şevkinin kompanyalarında oynamışdır. Oyuncuların en eskilerinden, tulûatcılıkda bir eşi daha bulunmayanlardandı. Ablak çehreli, boyluca, iri gövdeli idi, tam Samatya ağzı ile konuşurdu. Oyunun gidişâtını kavramakda, hazır cevablıkda, komiğe, ihtiyar bunağa, şık bey damâdına, nâne molla kızına şıppadak laf yetiştirib bucalatmada ve şapa oturtmada üstüne yokdu.

Oyunlarda evin hanımı, kızın anası, damâd beye kaynana olurdu; Abdi ile, Kel Hasanla, Şevki ile karşılıklı zincirleme nüktelerle seyircileri gülmekden kırar geçirirlerdi. Hasan Bayzar Hanıma «Heybeli ada» derdi.

Sermed Muhtar Alus

Meslekdaşlarının çoğu gibi Bayzar Hanımın hal tercümesi de karanlık içindedir; kimin kızıdır, sahne hayatına nasıl atılmışdır, doğum tarihi, ölüm tarihi tesbit edilemedi. Ahmed Rasim tulûatcılardan bahsederken, Bayzarın sâdece adını kaydediyor ve: «Küçük Amalya, Peruz, Viktorya, Aranik, Virjin, Kikina, Pikina, Agavni, Bayzar ve daha nice isimlerle yâd edilen bu yâdigârlar...» diyerek çok ağır, çetin şartlar içinde türk sahnesinin bu fedakâr öncülerinin hizmetlerini görmek istemiyor.

BÂZÛBEND — Bâzû, türk lügatında kol, bilek ve hassatan kolun dirsek ile omuz arasındaki kısmıdır; bâzûbend de kola bağlanan kimlik nişanı, muska demekdir ki İstanbulun avam tabakası ağzında bâzû «pazı», bâzûbend de «pazvand» olmuşdur. Divan şâirleri tarafından ekseriya nevcivan güzellerin medhi ve tasvîri yolunda kullanılır ve dâimâ gümüşe veyâ billura benzetilirdi; Hüseyin Kâzım Bey meşhur lügatına şu iki misâlı almışdır:

Bâzûyi lâtîfi şâhi simîn

Şeyh Galib

★

Be mi sâki olayım bezme dururken sevdiğim
Böyle simîn sâkler billur bâzûlerle sen

Nedim

Fıtnat Hanım bu kelimeyi, nâdir misâl olarak «mâşuk» yerine «âşık» için kullanmışdır:

Çillei sahtin çeker her dem kemân ebrûlerin
Âferin erbabı aşkın kuvveti bâzusuna!

Bir işi tez başarma yolunda fevkalâde gayret sarf edenler için de «var kuvvetini bâzûya verdi» denilirdi:

«... İki nefer dîv hey'et kayıkcı şehbazları ol nâzenîn civânı kayığa aldıklarında iskeleden alarga olub var kuvvetin bâzûye virüb...» (Alacahamamlı Reşid Efendi Rûznâmesi).

«Bâzû sâhibi» terkibi de «kuvvetli adam» yerinde kullanılır: «Sâhibi bâzû şehbaz idi».

Eski Bedestenli antikacı Nureddin Rüştü Büngül «Eski Eserler Ansiklopedisi» adındaki kitabında «Bâzûbend» maddesinde: «Nushadan azmadır. Üç köşe gümüşden yapılır, içerisine nusha konulan kutucuklardır; bunlar kabartma ve telkârî sanatlarla süslenir» diyor ki tamâmen hatâdır, boyuna asılıp taşınan yâhud cebde veya koyunda muhafaza edilen «nusha = muska»nın eksik bir târîfidir, bu satırların bâzû bend ile hiç alakası yokdur, namlı antikacının bâzûbend görmediği, ne olduğunu bilmediği âşikârdır.

«Bâzûbend», adı üstünde, muska yâhud kimlik nişanı, kola bağlanır, taşınırdı: taşıyanın ictimâî mevkiine göre, meşinden, bezden, ipekliden, atlasdan, gümüşden, altundan yapılırdı: gümüş ve altun bâzûbendler de bâzan elmas ve sâir kıymetli taşlarla müzeyyen, murassâ olurdu, dirsek ile kol arasına bağlanır; her hangi bir sebeble, farazâ günde beş vakit namaza abdest alır iken kollar dirseğe kadar sıvandığında bâzûbend görünmezdi; bâzûbend, gövde tamâmen çıplak olduğu zaman, meselâ hamanda görülürdü. Bâzûbendler 2-4 parmak enliliğinde olurdu.

Bâzûben nusha = muska olduğu zaman (B.: Nusha; Muska) yazılı kâğıd bir muşambaya sarılır ve bâzûbendin içine yerleştirilirdi. Bâzan da meşinden veya kumaşdan bâzûbendlerin içine yükde çok hafif bahada çok ağır bir kaç çıplak elmas, zümrüd, yâkut gizlenir, esvab ve çamaşır soyulmadan, yâhud kol kesilmeden çalınmayacağı için emin yer idi; böyle olan bâzûbendler de ekseriya yolculuklarda kullanılırdı; kervanı haramiler de çevirmiş olsa, yolcuları bir donca soyduklarından, içinde büyük bir servet

yatan bâzûbendi, hele sâhibi dervişâne tebdili kıyâfet etmiş ise, haramilerin nushadır diye bırakmaları ihtimâli vardı.

Geçen asrın dili zehirli hiciv şâirlerinden Sürûrî, hiç sevmediği şâir Aynî'yi (B.: Sürûrî; Aynî) şu ağır kıt'a ile hicvetmiştir:

Laf ider Aynî bizim karı yazar Mushaf deyû
Harîgirâne yalan söyler ki yokdur gaayetî
Belki yazmışdır o yosma kendi bâzûbendine
Rağbeti zendostan için muhabbet âyeti!.
(Sürûrî, Hezeliyat)

Nusha - muska bâzûbendler zamanımızda kullanılmıyor; onbin kişide bir kişinin kolunda yokdur diye biliriz; son kullananlardan biri Bitlisli Çamiç Ağa olmuşdur; bâzûbendinin mâcerâsını şöyle nakletmiştir:

«Memleketden 1908 de çıkdım; yarım asır geçdi, bir daha dönüb gitmedim; mâsûmiyetimi isbat edemeyecim çirkin bir tecavüz iftirasına uğradım, çiftlikde idim, tevkifime iki candarma geldi, ikişer altın bahşişle geri çevirdim, ve hemen o gece heybenin bir gözüne azık, öbür gözüne çamaşır doldurup çok iyi bildiğim dağ yollarından ver elini İstanbul deyub yaya olarak kaçdım. Heybeme elli altın atmış, bâzû bendime de İstanbulda satup sermâye yapmak üzere ana yâdigârı iki güzel zümrüdümü saklamışdım. Bir nakşî dergâhında kıyafetimi tebdil ile derviş oldum, otuz beş yaşlarında idim, sakalım da vardı. Kasabalara uğramadım, konaklarım tekkeler, hanlar, köyler oldu. Düzce köylerine kadar sağ ve sâlim geldim, orada bir handa yoldaş olayım diye peşime bir çerkeş delikanlısı takıldı; on yedi on sekiz yaşlarında bıyıkları yeni terlemiş, pençeli, şehbaz ve pür silâh çok güzel bir çocukdu, fakat bakışlarından şübhelendim, haydud bakışlı idi, iki de bir eşkiya çıksa ne yaparsın diye sorar, bende heybemi alır, beni soyar, cânıma kıymazsa helâl ider giderim derdim. Harami yatağı bir derbende girdik, oğlân yatağanı çekdi:

— Derviş, soyun bakalım!.. dedi.

Heybemi aldı, beni yalın ayak, bir don, bir gömlekle bırakdı. Kolumdaki bâzûbendi sordu: «Muskamdır, istersen vereyim» dedim; «İstemem, beni de seni korur gibi korur» dedi. Uğursuz boğazdan canımla çıkınca, o kılıkla bir bektâşi tekkesine sığındım; üstüme çul çaput bir şeyler verdiler; oğlanı târif ettim tanıdılar. «Meşhur şâkî Laz Dimitrinin yetişdirmesi Çerkes Ali olacak, canını bağışladığına şükret!» dediler. Serde şâirlik var:

Yollar dağ bayır orman
Kuş uçmaz derbendi var
Yanında yoldaş deyû
Şakî şehlevendi var
Kubur tabanca bıçak
Yatağan kemendi var
Ol şakiye dervişin
Silâhı yok fendi var
Sırrın açmaz kimseye
Babasının pendi var
Hattı mücevher ile
Kolda bâzûbendi var..».

«Kimlik nişan» bâzûbendlere gelince orta çağda derebeylik devrinde kullanılmışdır; fakat hâtırası, İstanbulda meddah hikâyelerinde asrımız başlarına kadar canlı yaşatılmışdır ki «bâzûbend» deyince hatıra kol muskalarından önce bu kimlik nişanlar gelir. İstanbullu meddah muhayyilesinin eseri bu hikâyelerin vak'aları Çinde, Serendibde, Buhârâda, Semerkandde, Horasanda, bazan daha yakın, Basrada, Bağdadda; yâhud muhayyel ülkelerde geçer. Ana çizgileri şöyledir:

İstanbul meddah masalları tiplerinden Bâzûbendli Şehzâde (Resim: S. Bozcalı)

Pâdişah ava çıkar, yahud bir derviş kılığında memleketini dolaşır, güzel bir kızı görür, âşık olur, yoksul babaya bir diyet öder, kızla hemen o gece evlenir, ertesi sabah ayrılırken bir gecelik karısına murassâ bir altın bâzûbend bırakır: «Evlâdımız kız olursa, satar, çeyiz parası yaparsınız, oğlan olursa, buluğa erdiğinde bunu bâzusuna takarsınız, falan belde yoluna salarsınız, orada bu bâzû bend ile babasını arar, bulur» der, çıkar gider.

Çocuk oğlan doğar, buluğa irince âfeti devran bir güzeller güzeli olur, bâzû bendi kolunda babasını aramağa gider, fakat pâdişah babasının beldesinde iftiraya uğrar, mâsum iken ya harâmilik ile, yahud kaatil olarak suçlanır, güzel genç fakirdir, hırpânî kiyafettir, iftira delilleri aleyhinedir, îdama mahkûm olur, cellâd oğlanın başını kesmek için belden yukarı gövdesini soydukda bâzûsundaki elmaslı muhteşem nişanı görür, alelâde bir bekâr uşağı olmadığı anlaşılınca pâdişaha haber verilir. Baba, ancak o zaman fakir ve güzel köylü kızını hatırlar, nişan kendi verdiği nişandır, mâsum yüzlü dilber mahkûm da kendi öz evlâdıdır. Güzel oğlunu bağrına basar.

Hüsnü Kınaylı

BEBEK — Boğaziçinin Rumeli kıyısında, Arnavudköyü ile Rumelihisar arasında, güzel bir koy kenarında lâtif bir köydür. Kuzey kısmına Büyük Bebek derler, poyraz rüzgârına karşı gerisindeki sırt ile korunmuşdur; güney kısmı küçük Bebekdir.

İdârî teşkilât bakımından Beşiktaş kazasının Arnavudköyü nâhiyesine bağlıdır.

Boğaziçi köylerinin çoğu ve umumiyetle İstanbul çevresi gibi târihden önceki çağlardan beri meskûn olduğu kuvvetle muhtemeldir.

Bebek köyünün bugün bilinen en eski adı «İskele» mânasına gelen Kallae (Challae) dir (R. Janin, Constantinople Byzantine, Paris 1950; E. Mamboury, İstanbul Touristique,

Ondokuzuncu asır
(Resim: Brindezi'den O. Z.

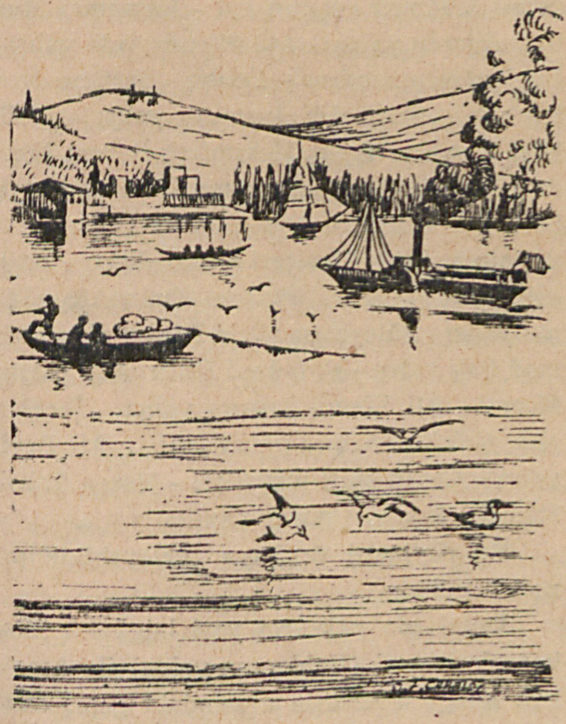
İstanbul 1951). Mehmed Ziya Bey «İstanbul ve Boğaziçi» adlı eserinde Khile (Chilai), Türk Ansiklopedisi de Khelai şeklinde yazıyorlar.

Hiristiyanlıkdan evvel Bebekde avcıların ve balıkcıların koruyucusu Diana (Artenis) Diktinna adına kurulmuş bir putperest mâbedi vardı; bugün yeri kesin olarak bilinememekdedir.

Buralarda hiristiyanlığın yerleşmesinden sonra Bebekde St. Michel veyâ muhtemelen St. Gabriel adına bir kilise yapılmışdır (R. Janin, Const. Byzan; ayni yazar, La geographie ecclesiastique de l'Empire Byzatin, Paris 1953). Bu kilisenin yeri de bugün belli değildir. O zamanın âdetleri gereğince Diktinna (Dyctinna) Mâbedinin yerinde kurulmuş olması hâtıra gelebilir.

O zamanki Kallae'nin küçük bir balıkcı ve kayıkcı köyü olması muhtemeldir.

Bizans İmparatorluğunun İstanbul surları dışında hiç bir nüfuz ve kudretinin kalmadığı, Osmanlı askerleri, hattâ Rumeli Hisarının yerini tâyin için bizzat pâdişâhın hiç çekinmeden surlar dışında, Boğazın iki kıyısı arasında gidip geldikleri, ve hisarın yapısında çalışdırılan binlerce türk usta amele, ırgadının yine Anadoludan getirildiği bu sıralarda (Âşık paşazâde, Târihi âliosman; Hoca Sadeddin, Tâcüttevârih; G. Schlumberger, İstanbulun muhasarası ve zabtı, M. Nâhid tercümesi, İstanbul 1911) esâsen Bizansdan ziyâde Galataya bağlı olması gereken bu küçük balıkcı köyü halkının, olub bitenlere sâdece seyirci kalmış olması pek muhtemeldir.

ortalarında Bebek
Çakaloz eli ile)

Fâtih Sultan Mehmed buraya inzibâtı sağlamak için bir bölükbaşı göndermiştir. Bu zâtin lakabı «Bebek» olup köyde, muhtemelen fetihden sonra bu isimle adlanmıştır (Türk Ansiklopedisi).

Bölükbaşının fetihden sonra gönderilmiş olması kadar Rumeli Hisarının inşâsı sırasında da bu vazifeye tâyin edilmiş olması vâriddir.

Evliyâ Çelebi XVII. yüz yıl ortalarında Bebek çevrelerini, Arnavudköyünden başlayarak mevzii bir sıra tâkibi ile Rümelihisarına doğru giderek şöyle anlatıyor (E. Ç., Seyahatnâme, cild I., s. 452):

«Akıntı Burnundan içeri bir körfez limanlı yer olmağla vakti şitâda bir çok keştî kışlar, fakat Akıntı burnu bir kayalı mahal olduğundan pek muhâtaralı ve keştî imrârında çok müşkilât çekilir. Bu mahalli Murad Hanın (Dördüncü Sultan Murad) rûznâmecisi İbrahim Efendi tâmir idüb bir çeşmesâr câri ettirdi. Hâkimi Galata nâibi (yâni Galata kadılığına bağlı), sübaşı ve Bostancıbaşıdır (B.: Galata kadısı; sübaşı; Bostancıbaşı). Bu mahalden biraz ileri varıldıkda Hasan Halîfe Bağı görülür ki hâlen pâdişah bağçesidir (B.: Hasan Hâlife), Murad Hânı Râbi asrında kul (asker) isyan idüb yeniçeri ağası Hasan Hâlifeyi paraladılar, bunun üzerine bağçesi mîrî oldu. Buradan bir mikdar ileride Bebek Bağçesi vardır ki pâdişahlara mahsustur, Selim Hânı Evvelin bir kasrı var ise de bağçesi o kadar mâmur değildir, ammâ azîm servileri vardır. Burası da ubur olundukda Deli Hüseyin Paşa Bağına varılır, bu bağ sâfi sanavber ağacı (fıstık çamı) ile müzeyyendir. Kayalar nâm mahalde kırk elli hâne ve Sıdkı Efendi Camii vardır, bu câmi fevkaanîdir, altında bir kayadan bir ayni zülâl cereyan ider. Buradan ötesi Rumeli Hisarıdır».

Evliyânın bu güzel târifini, elimizdeki başka kaynaklardan aldığımız notlarla za-

man seyrine göre tamamlayalım.

Fetihden sonra Bebekde ilk görülen türk yapısı Yavuz Sultan Selimin (1512-1520) adı ile anılan kasırdır. Bu kasrın mirî Bebek Bağçesi içinde olması gerekir, belki de Üçüncü Sultan Ahmed devrinde inşâ edilmiş olan meşhur Hümayun âbâd kasrı (resimleri ile mâlûm Bebek kasrı) Sultan Selim kasrının yerinde yapılmış olacaktır.

1529 yılından evvel bu çevrede Kayalar mevkiinde bir tekke bulunduğu ve bu tekkenin sonraları «Durmuş Dede Tekkesi» adını aldığı bilinmektedir (Atâî, Şakaaik Zeyli).

Dördüncü Murad devrinde (1623-1640) ruznâmeci İbrahim Efendi Bebekde bir çeşme yapdırıyor.

Yeniçeri Ağası Hasan Halîfe Dördüncü Muradın mahremi has gözdelerindendir; bir askeri ihtilâlde paralanmasından sonra mîrî emlâke katılan bağçesinin pek mâmûr bir zevkii safâ yeri olduğunda şübhe etmemelidir.

Kayalar Camiinin bânisi Sıdkı Efendi, Sultan İbrahim ve Dördüncü Sultan Mehmed devirleri ricâlindendir; reisülküttâb ve üçtuğlu vezir olarak nişancı Sıdkı Ahmed Paşadır. Bu camiin civarında 40-50 ev görülüyor.

Köprülü Mehmed Paşanın bir mürteşî olarak idam ettirdiği Deli Hüseyin paşa (B.: Hüseyin Paşa, Deli) asrının büyük şöhretlerindendir; o da Sultan Murad gözdelerinden, mahremlerindendir; bağı muhakkak ki Bebek etrafının lebi deryâda en güzel yerlerindendir.

Üçüncü Mustafa devrinde (1757-1774) reisülküttâb olan Mustafa Efendi Kayalar Mescidinin altında bir çeşme yaptırmıştır (Hadikatül Cevâmi); bu çeşme caddenin yeniden tanziminde 1914 de yıkdırıldı (M. Ziya, İstanbul ve Boğaz içi, II); Bu civarda yukarıda adı geçen Mustafa Efendinin direkli büyük bir konağı vardı yabancı elçileri bazan burada kabul ederdi (M. Ziya, ayni eser).

Üçüncü Ahmed (1703-1730) Bebekde bir cami yapdırdı (B.: Bebek Camii). Yine bu pâdişâhın zamanında Bebek kasrı Hümâyunu, «Hümayunâbâd» yapıldı (B.: Bebek kasrı).

İkinci Sultan Mahmud zamanında Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından az evvel 1814-1815 arasında bir Bostancıbaşı defterinde (B.: Bostancıbaşı Defterleri) Bebeğin yalı boyu, Arnavud köyünden Rumelihisarına doğru şöyle tesbit edilmişdir:

... Akıntıburnu - Beyhan Sultan çeşmesi-Başeski Bostancının kahvesi - Beş aded dükkân - Berber - Bakkal - Halil paşazâde Nuri Paşanın yalısı - Nuri Paşanın kardeşi İstanbul kadısı Ârif Efendinin yalısı-Binişi hümâyun yeri (pâdişaha mehsus kayık iskelesi) - Mehmed Paşa kasrı Beyhan Sultan sahil sarayı-Bedestânî Ahmed Ağanın yalısı-Hazınedar başı Şâkir Ağanın yalısı-Sadâret kethüdâsı İbrahim Efendi zevcesinin yalısı-Mîri peksimed fırını-Hekimbaşı yalısı-Himmetzâde yalısı-Şeyhülislâm Dürrîzâde yalısı-Müderris Elmasebezâde Efendinin yalısı-Yesârîzâde Efendi yalısı - Diviti güzel zevcesinin yalısı - Bebek Bostancılar Ocağı - Bebek kasrı - Sultan Ahmed Camii - Mekteb - Bebek İskelesi - Kadı Mehmed Efendinin yalısı - Soğancıbaşızâde Kadri Beyin yalısı - Sâbık Haremeyn müftüsünün yalısı-Paşa Mehmed Ağa zevcesinin yalısı - Cüce Hanımın yalısı-Haznedar Osman Ağanın yalısı - Ömer Efendi zevcesinin yalısı - Küçük Bebek - Bebek ustası Mehmed ustanın evi - Hamamcı Mustafa Ağanın yalısı - Atâ Efendi zâde yalısı - Balıkcıbaşının odası - Bebek Bostanı denilen yer - Dürrîzâde kızının yalısı - Molla Efendi yalısı - Sabık Hekimbaşı Behçet Efendi yalısı - Atâ efendi torunu Nuri Molla yalısı - Nurullahzâde İlyas Efendi yalısı - kardeşinin yalısı - Yeniçeri Ocağı dîvan kâtibi efendinin yalısı - Topcubaşı Emin Ağa zâdenin yalısı - Süleyman Râşid Efendi zâde Mehmed Bey yalısı - Binyüzcü Halil Ağa yalısı - Musullu Ali Efendi kızının yalısı - İbrahim zâde Vakfı câbîsinin yalısı - Attar Ali Beyin yalısı - Camii şerif mevzileri - Hasan Tahsin Efendi yalısı - Kayalar denilen yer...

Bu Kıymetli vesikaya ekleyebildiğimiz notlar şudur:

Dürrizade yalısının yeri bugünkü Mısır konsoloshânesi (Valdepaşa yalısı) ile Amerikan koleji arâzisinin arasındaki geniş sahâdır.

Halilpaşazâde Ârif Efendi yalısı Rauf

Paşaya, sonra sadırazam Âli Paşa, daha sonra da Mısır Hidivi İsmail Paşanın kızı Emine Hanımefendiye satılmışdır. Prenses Emine Osmanlı Devletine bağlı hidivlerin sonuncusu Abbas Hilmi Paşanın annesidir, İstanbulda Vâlidepaşa unvânı ile meşhurdu, bu yalı da uzun zaman Valdepaşa yalısı diye anıldı. Eski târihî yalı fevkalâde bir tâmir gördü ise de ahşab oluşu, yangın korkusu yüzünden yıkdırıldı, yerine bugün görülen kâgir yalı yapıldı. Prenses Emine Hanım ölürken yalısını Mısır krallığına yazlık sefârethâne olarak bağışladı, Türkiyenin devlet merkezi Ankaraya nakledilince yalı da sefirlik yerine konsolosluk yalısı oldu.

Hekimbaşı, Behçet Efendi yalısı sonra kardeşi Abdülhak Mollaya intikal etti. Abdülhak Molla büyük şâirimiz Abdülhak Hâmid Tarhanın dedesidir ve devrinin hekimbaşılarındandır. Bu yalıdaki eczâhânesinin kapusu üstüne «Ne ararsan bulunur derde devâdan gayri..» mısrâını yazdırıp asdırdığı söylenir.

Tanzimatdan sonradır ki Bebek yalı boyu bir yazlık olmakdan çıkmağa başlamış, bilhassa Şirketi Hayriyenin kurulması ve İstanbula muntazam vapur seferleri ile bağlanınca İstanbulun Boğaziçi varoşuna katılmıştır. Tramvay hattı döşendikden sonra da süratle büyümüş, her tabakadan ailelerin yerleşdiği deniz kıyısı bir mahalle olmuşdur.

Şirketi Hayriye tarafından 1914 de neşredilmiş «Boğaziçi» adındaki eserde Bebek hakkında şu mâlûmat vardır:

«Burası, ekserisi islâm olmak üzere İngiliz, Amerikalı, bir az da Fransızlarla meskûndur. Ecnebilerin Bebeğe rağbet edişleri harasının itidâli ile çocuklarını okutacak ecnebi mekteblerinin bulunuşu, bilhassa Robert Kollej'in yakınlığıdır.

«Bebeğin mehtabı meşhurdur. Mevkii bakımından yaz ve kış oturulur. Şehidlik Dağı eteğinde bulunub cenuba nâzır olan Küçük Bebek kısmı kışlıkdır. Âbû hâvası Fransanın cenubundaki nis iklîmine muâdildir. Köyün arkasındaki dağ deniz sathından 91 metro yüksekdir.

«Bebek koyu lüfer balığı avı ile de meşhurdur; iskorpiti, kayası, ilâryası, barbunyası, ateş balığı da mârufdur. Kılıç da avlanır. Bu koy kısmen sığ olup sığ bir yerde taş üzerinde bir deniz feneri tesis edilmişdir.

«Şirketi Hayriyenin istatistik kaleminde toplanan mâlûmata göre Bebeğin yevmî vapur yolcusu 590 kişidir. Köye yazlık gidenler de günde vasatî 77 kişidir. İstanbula elektrik tramvayı ile bağlı ve hayli mâmurdur».

Bebek, İstanbulun, türk edebiyatında terennüm edilmiş semtlerindendir. On sekizinci asır sonlarının seçkin şâirlerinden Enderunlu Vâsıf, Bebekli bir nevcivanın şânında yazdığı hünerli bir şarkısında bu boğaz köyünün hem meşhur olan mehtabından hem de meşhur olan balık avcılığından bahsediyor:

Bir tıfla duşâr oldu gönül semti Bebekte
Pervaz idemez yavrucuğum dahi tünekte
Ol-mâhi şikâr itmekiçün saydi semekte
Bir âlemi mehtab idelim bizde felekde

Ayni şâir bir başka şarkısında da kayıkda, dilber bir sâkinin elinden bâde içerek mehtab safâsını tasvir ediyor:

Kâm almak içün sâyei hüsnünde felekden
Sâger çekelim sâkii simin bilekden
Yelken idüb akla binelim semti Bebekden
Mehtâb idelim bu gece ey mâhi felektâb

Celâleddin Germiyanoğlu

BEBEK — Boğaziçinin Rumeli yakasının bu şirin ve güzel köyü, mülkî idârede Beşiktaş ilçesinin Arnavudköyü bucağına bağlı bir mahalledir. Mahallenin yaslandığı sırtlar deniz yüzünden 91 metre kadar yüksekdir. Köprüden 5,5 mil uzakda olub Denizcilik Bankası Liman İşletmesinin doğru vapurları 27, Rumeli kıyısı iskelelerine uğraya seyreden vapurları da 45 dakikada alır. Kara yolu Karaköyden 9,5 kilometredir, taksiler engelsiz yürüyüş ile 15-20 dakikada alır. (Bebek'in târihçesi için bundan evvelki maddeye ve Bebek kasrı, Bebek Camii' Bebek Hamamı, Bebek'in meşhur Yalıları maddelerine bakınız).

Mahalle 23 sokakdır; 1960 yılında sınırı içinde 414 ev, 187 apartıman (mecmuu 739 dâire), 70 dükkân ve mağâza, 25 gece kondu, 1 polis karakolu, 1 inzibat karakolu, 2 banka (Yapı-Kredi ve ticaret Bankaları), 1 eczâhâne, 1 hastahâne (Amerikan Kolleji Hastahânesi), 1 fırancala fırını, 3 okul (Amerikan

Kolleji, 2 rum mektebi), 1 gümrük memurluğu (Vapur iskelesi yanında), 1 vapur iskelesi, 1 Cami (B.: Bebek Camii), 1 rum ortodoks kilisesi (B. Ayi os Haralambos Kilisesi), 1 Ayazma (B.: Ayii Apostoli Ayazması), 1 fransız yetimhânesi, 1 katolik kilisesi (yetimhâne yanında), 1 Müze (B.: Âşiyan müzesi).

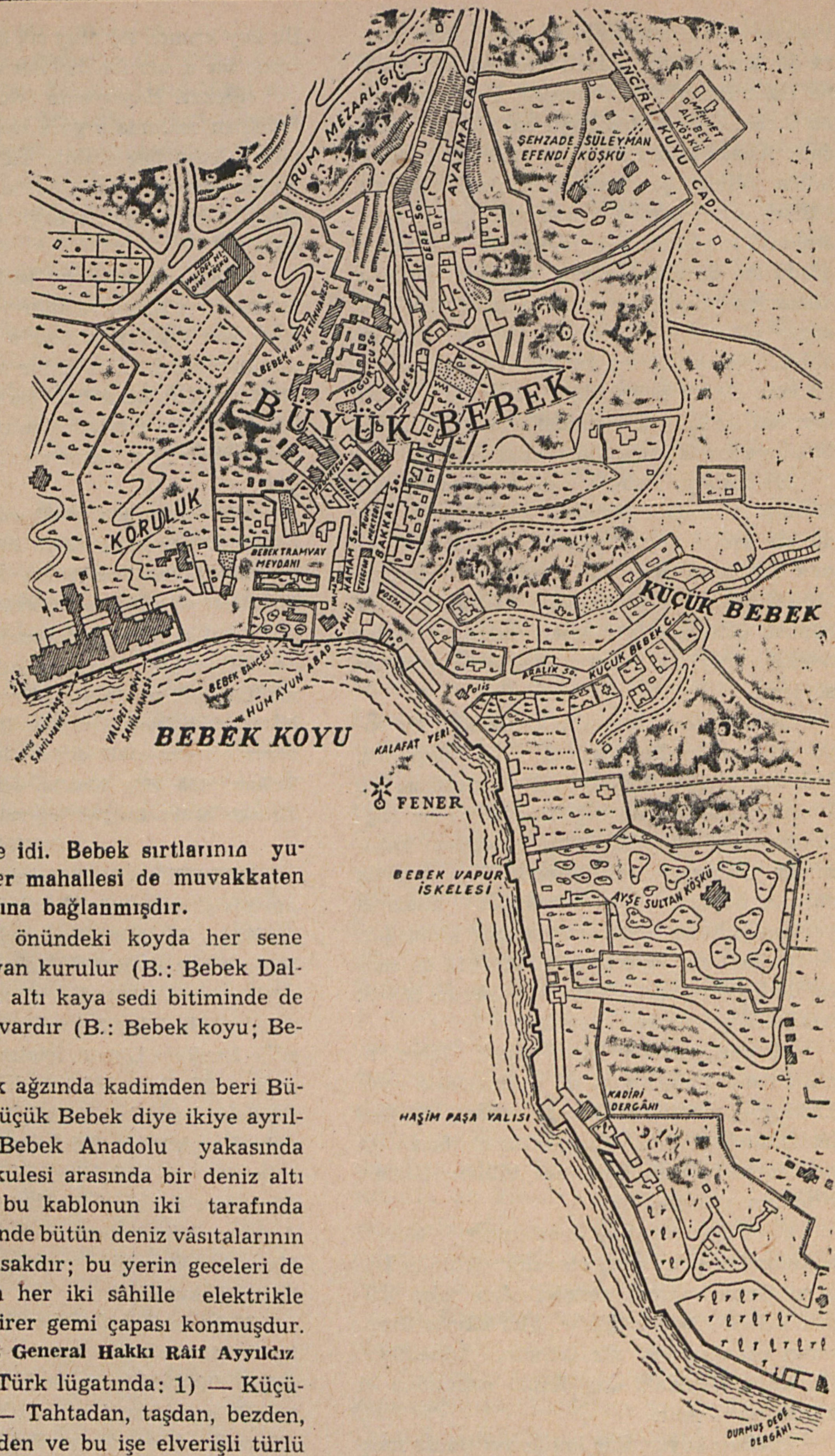
Son imâr hareketleri arasında sâhil yolu ile rıhtımları genişletilmekte idi. İskele yanındaki eski bağçe de bir park olarak tanzim edilmekte idi. Bebek sırtlarının yukarısındaki Etiler mahallesi de muvakkaten Bebek Muhtarlığına bağlanmışdır.

Mahallenin önündeki koyda her sene mevsiminde dalyan kurulur (B.: Bebek Dalyanı). Koyun su altı kaya sedi bitiminde de bir deniz feneri vardır (B.: Bebek koyu; Bebek Feneri).

Mahalle halk ağzında kadimden beri Büyük Bebek ve Küçük Bebek diye ikiye ayrılmışdır; Büyük Bebek Anadolu yakasında Kandilli Fener kulesi arasında bir deniz altı kablosu uzanır, bu kablonun iki tarafında birer gomana içinde bütün deniz vâsıtalarının demir atması yasakdır; bu yerin geceleri de belli olması için her iki sâhille elektrikle ışıklandırılmış birer gemi çapası konmuşdur.

E General Hakkı Râif Ayyıldız

BEBEK — Türk lügatında: 1) — Küçücük çocuk; 2) — Tahtadan, taşdan, bezden, keçeden, bagalitden ve bu işe elverişli türlü maddeden ve boy boy, ve ekseriyâ küçük çocuk sûretinde yapılmış çocuk oyuncağı; bil-

Bebek
(Mühendis Necib Bey Rehberinden, 1918)

hassa kız çocuğu oyuncağı; 3) Gözün renkli yuvarlağının tam ortasındaki küçücük siyah ve yuvarlak benek.

Zamanımızda oyuncak bebekcilik çocuklara hitab etmekle kalmamış, küçük güzel sanatlardan biri olmuş, millî kıyâfetler veya eski tarihî elbiselerle yapılan bebek, biblolar gibi, salon susleri arasına girmişdir. Bunlar öyle bebeklerdir ki, çocuk ellerinde hırpalanıp kırılacak değil, bir sanat eseri olarak aile yadıgârları arasında muhâfaza edileceklerdir.

Oyuncak bebekcilik, en büyüğünden ve mütekâmilinden en basit ve küçüğüne kadar fabrika işidir. Eskiden İstanbula ve dolayısı ile Türkiyeye oyuncak bebek Avrupadan gelirdi. Zamanımızda İstanbulda kurulmuş oyuncak fabrikalarında pek güzel bebekler yapılmaktadır.

Sanat eseri bebekler, sanatkârların el işleridir. İstanbulda 1948-1958 arasında, evvelâ Kızılay Kurumunun delâlet ve himmeti ile milletlerarası ve yerli bebek sergileri açılmışdır ki İstanbulda fevkalâde alâka ve rağbet görmüşdür.

BEBEK — İstanbulun pırpırı külhânîler argosunda «güzel», «fevkalâde güzel» mânasına;

İstanbulda Boğaziçinde Bebek Köyünün adı da, fethi müteâkib buraya zâbıta âmiri olarak tâyin edilen ve gaayet genç, vechen de son derecede dilber olduğu için «Bebek Sübaşı» denilen bir sübaşının bu lakabından kalmışdır.

Misaller:

— Yeni bir kırığım var, bebek!...

Halk ağzında da, bilhassa çocuklar hakkında ayni mânâda kullanılır: «Bebek gibi çocuk!.» denilir.

Söz sohbet bilmeyen, soğuk ruhlu, donmuş güzeller içinde «taş bebek» denilir:

— Gelini beğendin mi?

— Taşbebek!..

BEBEK BAĞÇESİ VE GAZİNOSU — Boğaziçinde Bebek köyünde, vapur iskelesinin hemen yanı başında, her sınıf halkın bir tenezzüh, safâ, eğlence yeri idi; 1957-1958 arasında Adnan Menderesin îmâr adı altındaki vandalizmine kurban oldu, gazino kaldırıldı, bağçe bozuldu; 1960 yılı aralık ayında, bir harâbezar hâlinde idi, sâhil kısmı yüze yakın sandal, balıkcı kayığı, balıkcı ve tenezzüh motoru ve küçük kotranın çekildiği bir çekek - kalafat yeri olmuş, geri kısmı da, asırlar gürmüş çınarları ile hüzün ve melâl havası altında idi.

Bebek Bağçesi, aslında Bebek-Hümâyunâbâd kasrının bağçesi idi; yukarıda da kaydetdiğimiz gibi bilhassa ulu çınarları ile meşhurdu. Kasır bağçesinin İkinci Sultan Mahmud zamanında halka bir mesîre olarak açıldığını Tanbûrînin aşağıya aldığımız bir uşşak şarkısından anlıyoruz:

Gel çocukluk eyleme, gel gidelim
Bebek Bağçesinde safâ idelim
Elde iken fevteyleme fırsatı
Küçük suda câmı gülgûn içelim

Abdülmecid Hümâyunâbâd kasrını yıkdırdığında, kasrın bulunduğu yere sadırâzam Âlî Paşaya mükellef bir yalı yapıldı (B.: Bebekde Âlî Paşa Yalısı), bağçesi de halka bir mesîre oldu. 1908 de meşrûtiyetin ilânında bu mesîreye «Millet Bağçesi» adı verildi ve yanına, lebi deryâda bir gazino yapıldı; kısa zamanda şöhret buldu; bilhassa yazın tamamen dolarak, piyasanın en iki saz takımları, sonraları caz takımları getirilir, «lüks» illetinin tahribâtından masun, mutevâzı keselerin sağladığı imkân ile hoşca vakit geçirilirdi. Bebek Gazinosu, İstanbul için bir kayıb olmuştur. Bebek Gazinosunun kaldırılması için gösterilen sebeb, pek yakında Bebek Camiinin bulunmasıdır; fakat unutmamalıdır ki bu gazino kurulur iken İstanbulda bir Şeyhülislamlık makamı vardı, o yüksek dinî ve ilmî makaamda oturan ve gazinonun kurulmasında hiç bir mahzur görmeyen efendi, dindarlığı Demokrat Parti liderlerinden kıyas kabul etmiyecek ölçüde iyi bilirdi. Bu satırlardan Bebek Gazinosunun ihâsının özlendiği anlaşılmamalıdır.

BEBEK BAĞI SOKAĞI — Bebektedir, İnşirah sokağının bitimi ile yeni kurulmuş olan Etiler mahallesinin Nisbetiye Caddesi arasında uzanır. (1934 Belediye Şehir Rehberinin 21 numaralı haritasında ise isimsiz bir sokak ile Zincirlikuyu - Bebek yolu arasında gösterilmiştir. Ayni rehberin sokak adları sırasında Bebekdağı sokağı diye yazılıdır). Bebek caddesinden gelince İnşirah

sokağının bitiminde sağ kolda yüksekte olup bayırı tırmanarak çıkılır. Sokağın başında sağ kolda ikişer katlı ahşap, beton, sol kolda ikişer katlı bahçeli bahçesiz bir kaç evden sonra sağ tarafı bayır, sol tarafı dik arsalar arasından patika bir yolla geçilerek birer ikişer katlı kâgir ahşap evlere rastlanır, sokak levhasının bulunduğu bu son evlerden sonra çayırlar ve yüksek düz arsalar arasından yürünerek Etilerin Nisbetiye caddesine ulaşılır. Sokağın orta kısmının denize olan manzarası ve Bebek evlerinin damlarının görünüşü bir ressam fırçasının çalışmasına değer manzaradır (Ekim 1960).

Hakkı Göktürk

BEBEK BOSTANI ARALIĞI — Boğaz içinde Bebek köyünün sokaklarından, iki başı da Küçük Bebek Caddesi üzerindedir; bir arabanın güç geçebileceği kadar dar bir aralık sokakdır; evlerinin çoğu ahşabdır, üzerinde bir kasab dükkânı ile bir garaj vardır (Ekim 1960).

Hakkı Göktürk

BEBEK CAMİİ — On sekizinci asrın birinci yarısında hicrî 1138, milâdı 1725-1726 yılında, Üçüncü Sultan Ahmedin ünlü sâdırâzamı Nevşehirli İbrahim Paşa tarafından Boğaz içinde Hümâyunâbâd adı ile zamanımızdaki Bebek köyü - Mahallesi kurulur iken yapıldı (B.: Bebek, Hümâyunâbâd Kasrı).

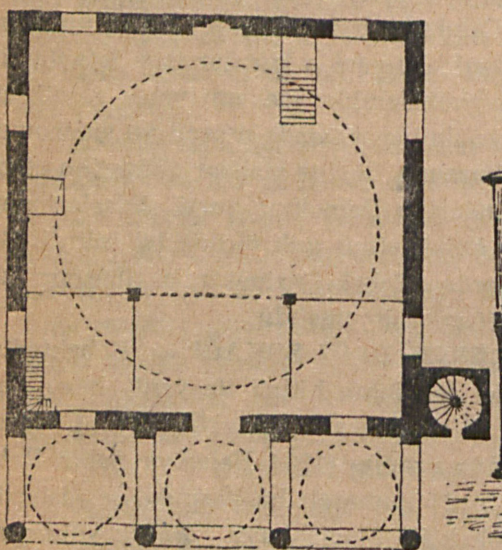
Hadîkatül Cevâmi şu mâlûmatı veriyor:

«Fevkaanî bir camidir, mahfili hümâyunu vardır, altı mektebdir, minâresinin altında çeşmesi vardır, minâreye çeşme hâzinesinden çıkılır, çeşmenin üstünde rakam ile târihi 1138 dir, karşısındaki tek hamam (B.: Bebek Hamamı) bu camiin vakfı yapılarındandır; Camii şerîfin yanında Hümâyunâbâd adında bir kasır vardırki halk ağzında Bebek Köşkü denilir».

Üçüncü Sultan Ahmedin adına yapılmış olan Bebek Camiinin ahşab mı, kâgir mi olduğunu bilmiyoruz.

1960 yılında 68 yaşında bulunan ve çocukluğu Bebekde geçmiş bir zât Ahmed Güven:

«Ben o cami altı mektebde okudum, ama bina ahşap mı idi, kâgir mi idi hatırlayamıyorum» demişdir. Uzun zaman bakımsız kaldığı

Bebek Camii

(Resim: B. Şeren; plân: Hüsnü).

için çok harab olan Bebek Camii Mustafa Hayri Efendinin Evkaf nazırlığında yıkdırılmış, yerine hâlen görülen kâgir cami inşâ edilmişdir.

Mimar Kemâleddin Beyin eseridir, 1910-1913 arasında yapılmışdır; Türk klasik yapı sanatının gûyâ ihyâsı yolunda konulan eserler arasındadır (B.: Bostancı Camii, Dördüncü Vakıf Han, Mahmud Şevket Paşa Türbesi); fakat, küçük cami ve mescid plânları tedkik ve işlenecek yerde büyük cami tipi küçültülerek taklid edilmiş ve Bebek Camii, bodur, ağır, kendi sikleti altında ezilir görülen bir binâ olmuşdur.

Dört duvar üzerine oturtulmuş yüksek bir kasnak üstünde yüksek ve ağır bir kubbe ile örtülüdür; son cemaat yeri de dört bodur ve kalın sütûn üzerine atılmış kemerlere oturdulmuş üç küçük kubbeli bir revak altındadır.

Camiin iki son cemaat yerine bakan, ikisi mihrab duvarında, birer tânesi de yan duvarlarda altı tâne büyük penceresi vardır; bu büyük pencerelerin üstünde, ortadaki uzun, iki yanındaki köşe ve üst kısımları kemerli üçer küçük pencere konmuşdur; kubbe kasnağında da üst kısımları kemerli 16 pencere vardır; Cami bu suretle altısı büyük, yirmi sekizi küçük, cem'an 34 pencere ile aydınlatılmıştır; buna rağmen binânın plân ağırlığı içerde de izâle edilememişdir; ferahlık duyulmaz.

1960 yılı aralık ayı başında ziyâret edildi ve şu notlar tesbit edildi:

Bebek vapur iskelesinin hemen yanı başındadır; alçak beton bir duvarla çevrilmiş bir avlu içindedir. Avlu kapusundan girince üç musluklu bir çeşme vardır; yağmura karşı çinko bir sacak altına alınmış olan bu çeşmenin cebhesi yanlamasına uzatılmış basit bir taşdan ibâret olub üzerinde «Ve minelmâi külli şey'in hay, sene 1138» yazılı küçük bir kitabe taşı vardır. Hadîkatül Cevâmiin «minâre» altında kaydı ile bahsetdiği çeşme olduğu bellidir; eğer yeni cami yapılır iken yerinden kaldırılmamış ise eski Bebek Camiinin minâresinin yeri bu çeşmenin bulunduğu nokta olmak lâzım gelir, bu takdirde eski camiin denize daha yakın, hattâ lebi deryâda» olduğu anlaşılır.

Cami bakımlı olup duvarları levhalarla tezyin edilmişdir. Bir demir top kandili, iki asma lambası, bir âvîzesi, mihrabın iki yanında dört pirinç şamdanı vardır.

İstalâktitli mermer mihrâbı temiz taşçılık eseridir, güzeldir. Minberi ve vâiz kürsüsü ahşabdır; ahşab kadınlar mahfiline müezzin mahfilinden ahşab bir merdivenle çıkılır. Minârenin medhalı dışarda, son cemaat yerinin sağ tarafındadır; minarenin şerefesi de istalaktitlidir. Avluda, mihrab duvarı önünde bir musalla taşı vardır. Yakın zamana kadar camiin imam ve müezzin meşrûtaları vardı, 1957-1958 arasında Bebek meydanı genişletilir iken yıktırıldı; hâlen, 1960 da camiin imamı da müezzini de perişan bir halde idiler. Bebekde mesken kirâları çok yüksek, tek odanın kirâsı ayda yüz liranın üstündedir, müezzin efendi ailesini hazır sever bir aile yanına yerleştirmiş, kendisi camiin kadınlar mahfilinde yatmakda idi, imam efendi de her gün ta Umrâniyeden gelmekde idi. Evkafca ilk yapılacak iş, avlusu müsâit olan bu camie birer imam ve müezzin meşrutası inşâ ettirmektedir (Aralık 1960).

Hakkı Göktürk

Bebek Camiinde güzel sesli Çocuk — Hicrî 1228 (M. 1813) yılında yağmurlu bir günde İkinci Sultan Mahmud Bebek Kasrında bulunurdu; kasrın hemen yanındaki Bebek Camiinde bir çocuk öğle ezânı okudu, pek yanık, pek güzel bir sesi vardı, pâdişah namazdan sonra bu çocuğun kasra getirilmesini emretti, getirdiler. On dört on beş yaşlarında, üstü başı dökük, yalın ayaklı, fakir bir kayıkcının oğlu idi, sesinin güzelliği kadar yüzü dilber bir çocukdu. Pâdişah çocuğa huzûrunda Kur'an okuttu ve altmış altın ihsan etti, o zamana göre servet sayılırdı, Kur'anın mûzicesi fakir çocuk ve âilesi bir anda refâha kavuşdu.

Bibl.: Câbi Said Vakaayinâmesi

BEBEK DALYANI — Boğaziçinde Bebek Koyunda, ayni adı taşıyan köyün önünde kurulur; Boğazın en eski dalyanlarından biridir; eski balıkhâne müdürlerinden Karakin Bey Deveciyan «Balık ve Balıkcılık» adındaki ölmez eserinde şu mâlûmatı veriyor: «Vapur iskelesinin alt tarafındadır, hududu Kayalar önünden Arnavudköyü akıntı

yerinde kâin Hanım Sultanlar Sarayının alt başına kadardır. Yazın mart ortalarından haziran sonuna, kışın teşrini evvel (ekim) başından kânunlara kadar (aralık, ocak) kurulur. Uskumru, çiroz, lüfer, kefal kolyos, ilarya, palamut vesâir balıklar avlanır. Dalyanın devam etdiği müddetce hududu dahilinde sâir balıkcılar avlanamaz. Bu dalyana tâbi, vapur iskelesinin üst tarafında bir de Voli yeri vardır».

Bu satırların yazıldığı 1960 yılında Bebek Dalyanının sâhibleri İbrahim Reisin oğulları ile Ali Tansever idi.

Bibl.: Karakin Deveciyan, Balık ve Balıkcılık; Em. Gn. H. R. Ayyıldız, Not.

BEBEKDE ÂLÎ PAŞA YALISI, yahud VÂLİDEPAŞA YALISI — Zamanımızda Mısır Konsoloshânesi olan yalıdır; Tanzimât Devri dediğimiz uyanık istibdad devrini temsil edenlerden büyük vezir Mehmed Emin Âlî Paşa tarafından yapdırılmışdı (B.: Âlî Paşa, Mehmed Emin). Sâhibinin ölümünden sonra Osmanlı İmparatorluğuna bağlı son Mısır hidîvi Abbas Hilmi Paşanın annesi, İstanbulda «Vâlidepaşa» lakabı ile meşhur Mısırlı Prenses Emine Hanıma intikal etti (B.: Emine Hanım, Mısırlı Prenses). Boğazda on dokuzuncu asır yapısı ahşab yalıların en güzellerinden biriydi.

Prenses Birinci Cihan Harbine tekaddüm eden yıllarda ahşab yalıyı yıkdırdı ve yerine ar-nuvo üslübunda kâgir bir yalı yapdırdı ve intikal muamelesi ölümünden sonra yapılmak şartı ile bu yeni yalıyı sefârethâne olarak kullanılmak üzere Mısır Devletine hibe etti, ki yukarıda da kaydettiğimiz gibi halen Mısır konsoloshânesidir (B.: Mısır Konsoloshânesi).

BEBEKDE HEKİMBAŞI YALISI — On dokuzuncu asır başında yapılmış Boğaziçinin en büyük ve mükellef yalılarından biri idi; «Pembe Yalı» diye de anılan bu aşı boyalı ahşab kâşânenin yapdıran ilk sâhibi İkinci Sultan Mahmudun hekimbaşısı Behçet Mustafa Efendidir. Topkapu Sarayı Müzesi ve Deniz Müzesi müdürü Halûk Y. Şehsüvaroğlu «XIX. Asırda Boğaziçinde Hekimbaşılar Yalısı» adındaki bir makaalesinde bu meşhur yalının târihcesini şu satırlar içinde toplayor:

«Hekimbaşı Behçet Efendi Yalısı ölümünde (1832) kardeşi Hekimbaşı Abdülhak Mollaya kaldı. Abdülhak Molladan oğlu Hayrullah Efendiye intikal etti. Hayrullah Efendi Tahran elçisi olduğunda Mütercim Rüşdi Paşaya sattı; Rüşdi Paşa ölünce veresesinden müverrih Cevdet Paşa tarafından satın alındı, Cevdet Paşanın ölümünde de İkinci Sultan Hamidin mabeyincisi Fâik Beye satıldı».

Bu târihceyi emekli muallim general Hakkı Râif Ayyıldız da şu satırlarla tamamlıyor: «Faik Beyden İkinci Sultan Hamid satın alarak kızlarından Ayşe Sultana (B.: Osmanoğlu, Ayşe) verdi, bu sevgili kızına zamanının yapı zevkine uygun yeni bir yalı yapdırmak üzere târihî Hekimbaşı yalısını yıkdırttı, fakat 1908 de meşrûtiyetin ilânı az sonra da tahtdan indirilmesi üzerine yapdırtamadı. Ayşe Sultan için yalının arkasındaki koruda, meşrûtiyet arifesinde bir köşk yapdırabilmişdi. Cumhuriyetin ilânı ile Osmanlı Hânedanı erkânı memleket dışına çıkarılınca târihî yalının arsası ile bayırdaki köşk Ayşe Sultan vekili tarafından adını tesbit edemediğimiz bir zengine satıldı, o da yalı arsasına yeni beton apartımanlar yapdırttı».

Halûk Y. Şehsüvaroğlu, yukarıda adı geçen makaalesinde yalının hekimbaşılar devrine âid şu hatıraları naklediyor:

«Yalının gerisindeki sırt üzerinde kademe kademe büyük ve pek güzel bir meyva ve çiçek bağçesi vardı. Bu bağçe tepedeki Mahmud Baba dergâhına kadar uzanıyordu.

«1830 da Yunanistanın istiklâli ilân edilbişdi; 1831 de İngiltere ve Rusya elçileri ve Fransa maslahatgüzârı, Reisülküttab Efendi, Behçet efendi ve Stefanakiden teşekkül eden bir meclis, Türkiye - Yunanistan hududunu bu yalıda toplanarak tesbit etti.

«Abdullah Mollanın üzerinde:

Ne ararsan bulunur derde devâdan gayri

mısrâını yazdırtdığı meşhur eczâ dolabı bu yalıda idi.

«Türkiyeye ordu ıslâhâtı için getirilmiş olup memleketine döndükden sonra Prusya Marşali olacak Moltke bu yalının güllerini medhediyor.

«Yine o devir içinde İstanbula gelmiş

Alexandre Timoni de, Hekimbaşılar Yalısının Avrupa kârî eşya ile döşenmiş olduğunu, o zamanlar böyle döşenmiş meskenlerin İstanbulda çok ender olduğunu yazıyor, ve Moltke gibi çiçek ve meyva bağçesinin güzelliğini kaydediyor.

«Büyük şâir Abdülhak Hâmid Tarhan 5 şubat 1852 de, fırtınalı bir gecede bu yalıda doğdu. Dedesi öldüğü zaman henüz iki yaşında bulunan şâir sabâvet hâtıraları arasında Abdülhak Mollanın her sabah dört çifte kayığına binüb saraya gittiğini, ve akşamları ekseriya geç döndüğünü söylüyor.

«Yalıda bir ara, beklenmedik bir ölüm acısı dolayısı ile Çamlıcadaki köşklerini bırakan Keçecizâde ailesi oturdu.

«Hayrullah Efendi Tahran elçisi olunca Bebekdeki yalıyı İranın İstanbul elçisi Hüseyin Hana bırakdı. Bir müddet sonra da mütercim Rüşdi Paşaya sattı» (H. Y. Şehrüvaroğlu).

Hekimbaşılar Yalısının Mâbeyinci Faik Bey devrini bu ansiklopedinin büyük kalem arkadaşı merhum Sermed Muhtar Alus bize tevdi ettiği notlarda şöyle anlatıyor:

«Cevdet Paşanın vefatından sonra yalı, mâbeyinci Faik Beyin uhdesine geçiyor. Tapusunu üstüne ilk çeviren, babası Musahip Lûtfi Ağa mı, yoksa oğlu mu orası bana karanlıkça.. Yalnız bildiğim birşey varsa o da ülema, vüzera, vükelâ barındırmış olan bu sahilhânenin birdenbire değişiverdiği. Kırkından sonra azan, çileden çıkıp işi vur patlasın, çal oynasına vuran insanların haline girdiği,

«Bebek koyunun sabah sisleri içinde ölgün sulara akisleri uzanan, ortalık kararırken selâmlığının aydınlıklar dolu pencerelerinden kadeh şıkırtıları, çatal tabak tıkırtıları, anason kokuları, keman, tanbur, kanun taksimleri, mededler el'amanlar taşan, halayık odalarından körüklü çerkes çalgılarının gıygıyları, kahve ocaklarından bağlama zımbırtıları, inek ahırlarından bile kaval sesleri duyulan o keyif ehli yalı nerede?.. Nerede şimdiki soğuk neva suratlı, frijider kılıklı, zevksiz beton apartımanlar!.

« O vakitler haremi de, selâmlığı da karınca yuvası gibi kaynardı. Eski eyâlet beylerbeyinin, vilâyet vâlilerinin kapı halkı kadar insan.

«Haremde tahtı nikâhta bir çift hâlile, sayısız câriye, bir alay kakavan kalfa, bunamış, bacı, postu sermiş ektipüktü....

«Selâmlıkta mededi gür gazelhanlar; nakaratı gaygaylı hânendeler: yayı kıvrak kemâniler; mızrabı oynak tanbûriler; tırnağı fıkırdak kanûnîler.. Sonra, mukallitler, dalkavuklar... Mümeyyiz Bey tavırlı başağalar, kandilli temennahlı uşaklar, yeniçeri yapılı arabacılar, taşı sıksa suyunu çıkaracak hamlacı delikanlılar, göbekli aşçılar, rumyoz kilerciler, ayvazlar, bahçıvanlar, kapıcılar, korucular, inekciler...

«Cuma ve Pazarları, ikindi güneşi Anadolu kıyılarını yaldızlarken bir, iki, üç, daha sayacağız, dört, beş... Futa ve sandal karayağız yalının rıhtımından karşıya doğru ardarda ve âheste beste süzülür...

«Öndeki pırıl pırıl futalarda, guguruklu başlı, kapalı peçeli, en son moda çarşaflı hanımefendiler. Arkadaki gıcır gıcır sandallarda, teşrifat sırasile, evvelâ teklifli misafirler, sonra teklifsiz ahbaplar, daha sonra ekti kadınlar.

«Hafif filo, Kandilli akıntısına kendini kaptırmamak için, Rumelihisarına doğru ilerleyip biraz orsabocadan sonra Beykoz istikametini hizalar ve tam Göksü önünü bulur.. Derede, dinlene dinlene, beş on çarhtan sonra, bâzulara ve küreklere kuvvet, yine akıntılar aşılarak haydi Kalender..

«Kazık filosu Bebekten kalktıktan sonra bir ikincisi; yine çala kürek yollanır. Aralarında yarım balyemez menzilyi var yok.

«Bu filonun en önündeki futada sahilhâne sahibi... Bugünkü gibi gözümün önündedir: Başında asabası geniş, kulaklara kadar geçmiş fesi; ağzında bilek kalınlığında elmaslı, kehribâ ağızlık; sırtına bir redingot veya koyu renk bir elbise...

«Çehre kuru, beniz saz, gözleri çukurda, bıyıklar aşağı düşük ve pala pala, göğde nahif, kad bükük... (antparantez söylemeden geçemiyeceğim. Zâti şerife o demlerinden çeyrek asır sonra bir yerde rastladım. Ne dersiniz, rengi pembe pembe, gözleri ayna, kameti dimdik, yani enikonu civanlaşmamış mı?)

«Seyran dönüşünde kerâhat vakti gel-

miş. Hurya çilingir sofralarının başına; gelsin sazlar, âhenkler, gazeller, şarkılar... Arabî ayı on birini on ikisini bulunca yine cümbür cemaat, denizde ve koruda, çalgılı çeganeli mehtap âlemleri.. Horozlar öterken sabahî fasılları; güneş doğarken: — Limonlu!.. sayhaları...

«O devrin son sekiz, on senesi içinde bu kârü zârı göze alabilmek değme babayiğitin harcı değil... Vaz geçtik böylesini, odalarında ve bahçelerinde bile üç dört baş bir araya gelemez, içtima oluyor diye curnal edilmek korkusundan herkes tirtir titrer, yeni çıkma ve sivrisinek vızıltısından farksız silindirli fonoğraflar bile pencereler indirilerek çalınırken bu yalının sahibi işte böyle veryansın ederdi (S. M. Alus)».

BEBEKDE MISIRLI HALİM PAŞA YALISI — Bir ondokuzuncu asır yapısı olarak Bebeğin en muazzam, muhteşem yalısı idi; sâhibi Halim Paşa Kavalalı Mehmed Ali Paşanın küçük oğlu; İttihadcıların oyuncağı olmuş ve Osmanlı İmparatorluğu onun temsil ettiği kabine tarafından Birinci Cihan Harbi ateşine atılmış sadırâzam Said Halim Paşanın da babasıdır (B.: Halim Paşa, Mısırlı; Said Halim Paşa).

Bu güzel yalı Birinci Cihan Harbi içinde Said Halim Paşa tarafından Dârüleytam yapılmak üzere Maarif Nezâreti emrine verilmiş, Dârüleytam olunca da dört yıl içinde tâmiri imkânsız denilecek şekilde harab olmuş, 1930-1935 arasında da yıkıcıya verilerek kaldırılmışdır.

BEBEK DENİZ HAMAMLARI — İstanbulda yazın plajlarda denize girme Cumhuriyet devrinde, kadınlarda örtü kalkdıkdan sonra başladı. Büyük şehrin bütün sâhil boylarında olduğu gibi Boğaz içinde de husûsî yalı deniz hamamlarından başka erkekler ve kadınlar için umumî deniz hamamları kurulur idi ki bunlardan iki tânesi de Bebek koyunda, bu koyun akıntısız temiz derin suyunda idi. Bebek deniz hamamları fevkalâde temizlikleri ile meşhurdu. Deniz hamamlarında denize mayo ile değil, iç donu yahud sıcak çarşı hamamlarında olduğu gibi peştemalle girilir, peştemalını kendi getirmeyene hamamcı tarafından verilirdi. Bebek deniz hamamcıları, akşamları büyük kazanlarla su kaynatıp peştemalleri sıcak sudan geçirtmesi ile meşhurdu ki başka deniz hamamcıları bunu yapmazlar, bir müşteri tarafından kullanılan peştemalı yine denizde çırpdırıp kuruturlardı. (B.: Deniz Hamamları).

Bibl.: Semih mümtaz. S., Evvelzaman içinde

BEBEK DERESİ SOKAĞI — 1934 Belediye şehir Rehberinde Boğaziçinde Bebek köyünün yollarından; bu köyün başlıca yolu olup deniz kenârında Bebek - Rumelihisarı Yolundan Köyün gerisindeki vâdiye ve sırtlara doğru uzanan İnşirah sokağından yüründüğüne göre sağ kolda başlayan bu Bebek Dere sokağı köyün gerilerindedir, üç araba geçebilecek genişlikde, kaba taş döşelidir, sola bir setle kıvrılır, İnşirah Sokağı ile paralel uzanır, azıcık dikleşir, sonra bir çatal ağız yaparak ikiye ayrılır, sol taraf dere yatağıdır, geçidi yoktur, sağ taraf asıl yolun devamıdır, yine kabataş döşelidir, yan yana üç adam geçebilecek genişliktedir, sağa bir kavis çizerek dikleşir, kayalık ve toprak bir yol ile kesişir, bir az daha daralır, bir az daha dikleşir, toprak bir yol hâlinde koruluğa, Bebek sırtlarına dayanır.

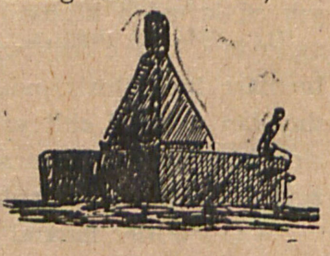
Aşağı kısmında sol kolda Meygede Sokağı ile bir kavuşağı vardır.

Sokağın evleri serpik, hemen hepsi bağçeler içindedir, sekenesinin ekseriyeti de dar gelirli aileler görüiür.

Bu sokak yukarıda iki çatal oldukdan sonra, 1934 Rehberinde tekrar İnşirah Sokağına kavuşur gösterilmiştir; yerinde ise bu noktadan yukarıya devam eden İnşirah sokağı değil, bu Bebek Deresi Sokağıdır. (Ekim 1960).

Hakkı Göktürk

BEBEK FENERİ — Bebek koyu sığlığının nihâyetindeki kayada inşâ edilmiş ehram şeklinde bir taş sütunun üzerindedir; deniz yüzünden yüksekliği 16 kademdir; her üç saniyede bir yeşil şûle gösterir bir asetilenli fener dir (İstanbul Limanı Rehberi, 1928).

Bebek Feneri
(Resim: Hüsnü)

Bahriye mülâzimi Mehmed Enisî Bey 1894-1895 de

neşrettiği «Çanakkale ve Bahriyah Boğazları ile Marmara Denizi Rehberi» adlı eserinde: «ışığı 2 mil mesâfeden görünür sâbit beyaz ziyalı fenerdir» diyor; sâbit beyaz ziyânın üç sâniyede bir çakar yeşil ziyâya ne zaman tahvil edildiği tesbit edilemedi.

1960 da ehram şeklindeki fener ile kaaidesi siyaha boyanmış bulunuyordu. Çakan halâ bir asetilen feneri midir, yoksa elektrik ışığından mı istifâde olunur öğrenilemedi.

BEBEK HAMAMI — Vak'anüvis Küçükçelebi zâde İsmail Âsım Efendinin kaydine göre Bebek Camii, Bebek Kasrı ve bu köyün Çarşısında bir kaç dükkân ile beraber hicrî 1138 (M. 1725 - 1726) senesinde yapdırılmışdı. 1730 ihtilâlinden az sonra İstanbul hamamlarında çalışan natır, dellâk, külhancı ve yanaşma hamam uşakları hakkında tanzim edilmiş bir defterde Bebek Hamamında iki nefer uşak gösterildiğine göre pek küçük bir hamam olduğu âşikârdır; zamanımıza en küçük bir izi kalmamışdır. Şehiremâneti harita şubesi müdürü mühendis Necib Beyin 1918 yılında neş'rettiği İstanbul Rehberinin Bebek paftasında bu hamam, Camiin karşısında köşe başında kesin olarak gösterilmişdir. 1960 yılında ise, 1925 den beri Bebekde oturduğunu söyliyen bir zât bu hamamı hiç görmediğini bildirmişdir (M. Çelik). 1918 - 1925 arasında yıkıldığı anlaşılıyor; 1934 Belediye Şehir Rehberinde Bebekde sâdece bir hamam sokağı yazılıdır.

BEBEK HAMAMI SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Bebekde, Bebek - Rumelihisarı yolu ile İnşirah sokağı arasında uzanır. İki araba geçebilecek genişlikde paket taşı döşeli bir sokakdır. İki kenarında ahşab, kâgir, beton evler, villamsi yapılar hâli vakti yerinde, hattâ zengin aile meskenleridir. Sokağa adını vermiş olub Lâle Devri mimârîsinin güzel eserlerinden biri olan Bebek Hamamı, zamanımızdan 35-40 sene kadar evvel Bebek - Rumelihisarı yolu genişletilirken yıkdırılmışdır (Ekim 1960).

Hakkı Göktürk

BEBEK, HÜMÂYUNÂBÂD KASRI — Boğaz içinin en güzel köşelerinden biri olan Bebek Koyunda On sekizinci asrın ilk yarısında Lâle devrinin ünlü veziri Damad Nevşehirli İbrahim Paşa tarafından yapdırılmış, on dokuzuncu asır ortasında Abdülmecidin emri ile yıkdırılmış bir sahilsaray, lebideryâyâda bir hünkâr yalısıdır.

Vak'anüvis Küçükçelebizâde İsmail Âsım Efendi bu kasrın yapılmasını ve Bebek Koyu üzerinde yeni bir köy kurulub sür'atle inkişâfını hicrî 1138 (milâdî 1725-1726) vak'aları arasında şöylece naklediyor:

«Pâdişahlara mahsus bağçelerden Boğaz içinde Rumeli Hisarına yakın Bebek Bağçesi denilen mevkiinin ve havasının letâfeti ile meşhur bağçede (Yavuz Sultan Selim) zamanında yapılmış küçük bir kasır sonraları itibar görmemiş, nice zaman metrûk, bakımsız kalmış, çatısı, duvarları çökmüş, bir tek sofasından gayri umran eseri kalmamışdı. Bilhassa sonbaharda ve kışın haydud makuulesi bir takım uygunsuz herifler etrâfın tenhâlığından istifâde ile bu kasır harabesine giderler, türlü fesad icrâ iderlerdi. Bu güzel mevkiinde civârındaki boğaz köyleri gibi şenlenmesini ve halk tarafından iskânını isteyen Sadırazam İbrahim Paşa (bendelerinden) Salih Ağayı memur ederek deniz kenarında padişah için gaayet bir kasır, yanında bir camii şerif, çarşı olmak üzere dükkânlar, lâtif bir hamam yaptırdı. Kayalar mevkiine ve Hasan Halîfe yalısına varınca sâhilde ve dağ tarafında bütün mîrî erazı arsalar hâlinde ifraz edilip ve şevk ile almaya istekli halka satıldı; bir kaç ay içinde bu güzel yerde yeni bir köy kuruldu ve bu köye Hümâyunâbâd adı verildi».

İstanbul Ansiklopedisinin mümtaz dostu Celâleddin Germiyanoğlu bu kasır hakkında bize şu notu tevdi etmişdir:

«Bebek Kasrı üç dâireden mürekkeb olup orta dâire iki yandakilere nisbetle denize doğru daha çıkıntılı imiş. Bu Kısmın altında mermer sutunlar bulunuyormuş.

«Bütün binâ çepçevre bir balkon ile (?) çevrili olup buraya rıhtım üzerindeki küçük kapulardan girilirmiş.

«Pencereleri kepenkli, menteşeleri pencere kasasının altında ve üstünde olup pencere açılacağı zaman üst kepenk kaldırılır, alt kepenkde indirilirmiş.

«İçinin kalem işi nakışları çok sanatkârâne imiş, bu nakışlarla bir kan endam ay-

nasından başka da süsü yokmuş.

«Üçüncü Ahmed devrinde bir kaç ay içinde yapılmış olan Bebek kasrı (unutmamalıdır ki ahşab bir kasırdır) pek çabuk harab olmuş. 1860 ile 1889 arasında iki defa kaptan paşa olan Cezâyerli Gazi Hüseyin Paşa tarafından yeniden inşâ ettirilib Birinci Sultan Abdülhamide hediye etmiş.

«Köşk Üçüncü Sultan Selim Zamanında tâmir görüb yenilenmiştir.

«Devlet erkânı, yazın icab ettikce bu köşkde toplanmışlar; o zamanlar dış işleri bakanı yerinde olan Reisülküttab efendiler yabancı elçilerle gizli mülâkatlarını burada yapmışlardır.

«Enderunlu Hâfız İlyas Efendi «Vekaayii Letâifi Enderûniye» adındaki ruznâmetârihçesinde İkinci Sultan Mahmud devri için (1808-1839) bu köşke aid bâzı hâtıralar tesbit etmişdir:

«1815 de bir gün öğle namazını Bebek Camiinde kılan Sultan Mahmud Bebek Sâhilsarayına gider, enderunlu pehlivan gencleri güreşdirir, denize konulan hedeflere, yine maiyetindeki genclere tufenkle nişan tâlimi yapdırır; sonra saray sâzende ve hânendelerine bir mûsiki faslı emreder. Bu arada Hızırağazade müsâhib Said Bey kendi eseri olan:

Sâhın, nice ben olmayayım lutfuna meftur
Şâdî vü cihan lutfu hümâyûnuna merhun

okur, pâdişah ikindi namazını da burada kılarak Sarayına döner.

«Bebek kasrının Abdülmecid tarafından yıkdırılmasına sebeb olarak şu fıkra anlatılır:

«Genç, zarif, hassas, vücud yapısı nârin ve nâhif olan bu pâdişah bir Bebek kasrına gider, köşkü bir harabca bulur, köşk bekcisi ile tâmire muhtac yerlerini konuşur iken, dirâyetsiz bir adam olduğu anlaşılan bu bekci:

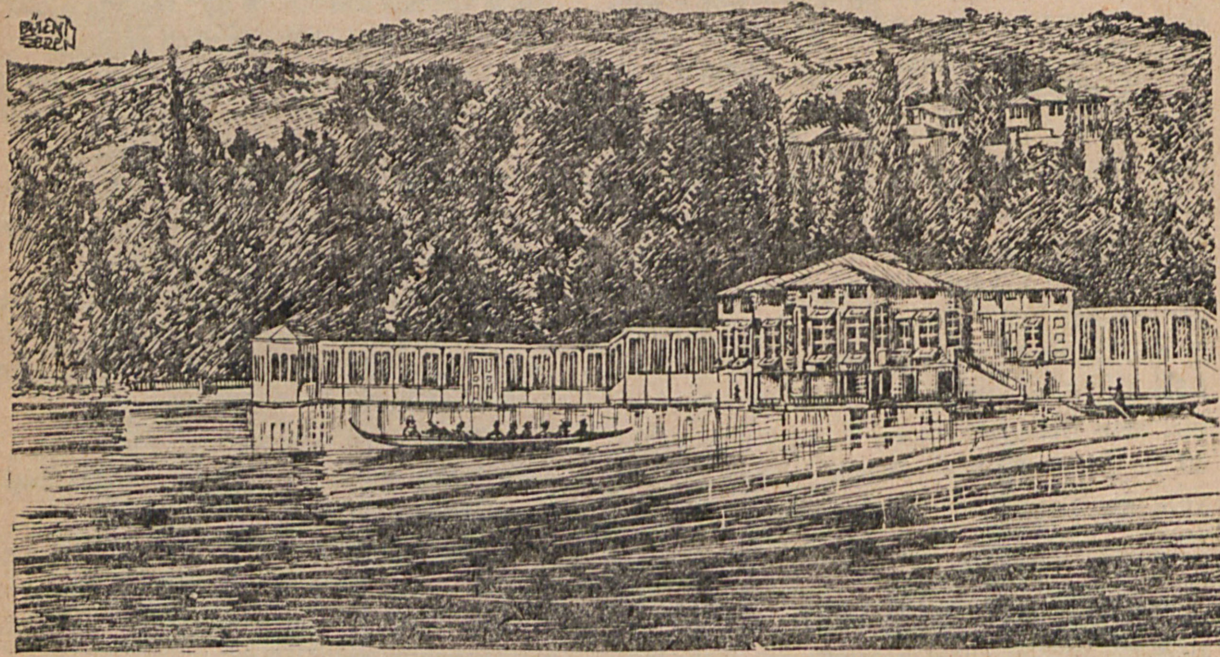
— Efendimiz, bu köşk daha pekçok pâdişah eskitir!.. der. Nâzik hükûmdar bu kaba münâsebetsizliği adamın cehline ve irfan kıtlığına bağışlar ama Bebek kasrından o anda soğur, tâmirini düşünürken yıkdırılmasını emreder» (Celâleddin Germiyanoğlu).

Bebek Kasrının Birinci Sultan Abdülhamid devrinde temelinden tutularak yeniden yapısına o devrin seçkin şâirlerinden târih üstâdı Sürûrî şu kıt'ayı yazmışdır:

Hidivi dehre kâhi nev yapıldı kim mülûk içre
Hudâ ismi gibi itmiş o şâhi asrı bî hemtâ
Sürûrî arz ider âvîzei dehr gibi târih
«Bebekde oldu Han Abdülhamidin kasrı bî hemtâ»

1189 (M. 1775)

Lâle devrinde yapılmış olan ikinci Bebek kasrının şekli tamamen mechûlümüzdür. Bir resmi mevcud olan bu üçüncü ve sonuncu

Bebek Kasrı
(Resim: Bir gravürden

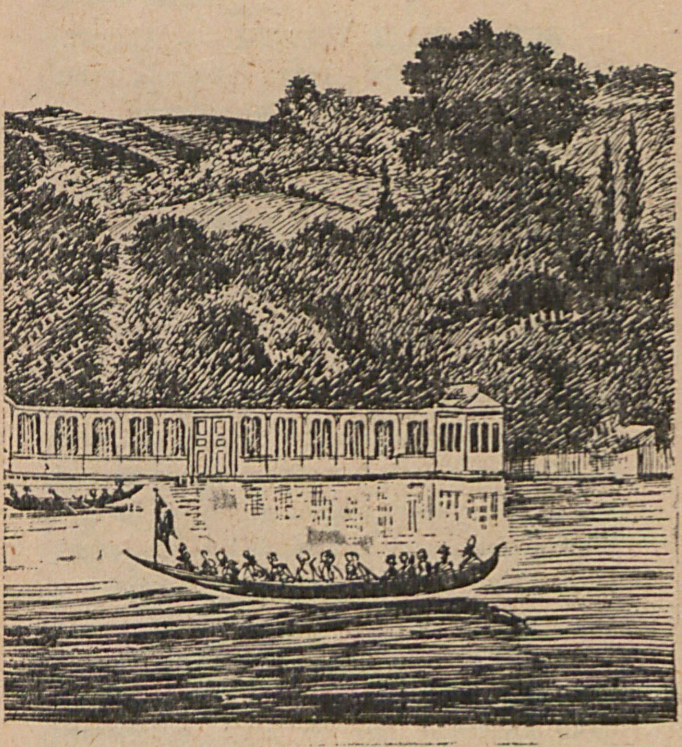
Bebek kasrıdır.

Abdülmecid devrinde İstanbula gelmiş ve Bebek kasrını son günlerinde görmüş olan ingiliz edîbesi Miss Pardo bu hünkâr yalısı hakkında şunları yazıyor:

«Boğaz içinin takrîben yarı yolunda kâin bulunan Bebek, bu küçük ve zarif köy Boğazın Avrupa yakasında sâhil boyunca hayli uzanır; dev cüsse orman ağaçları ile gölgelenmiş meydanı ile ve bir de kasrı şâhânesi ile meşhurdur.

«Vaktiyle bu kasır mahuf ve esrârengiz sayılırdı. Fakat bugün o romantikliğini kaybetmiş, güzel ve zariftir; çünkü artık pâdişahın arasıra istiratgâhı olmaktadır, ve son zamanlarda zevk âver sûretde boyanmışdır.

«Bebek Kasrı târihî bir ehemmiyet arz eder, çünkü pâdişah arzu ettiği zaman bir avrupalı elçiyi diğerbirinin veya hükûmet âzâsının haberi olmadan burada kabul eder. Onun içindir ki, nazarı dikkati çekmemesi için kısmen harab, mühmel bırakılıyor. Mülâkaatı istenilen zât hiç bir merâsime tâbi olmadan sessizce, daha doğrusu gizlice kayığını buraya yaklaşdırır, rıhtıma çıkar. Pâdişah ile misâfiri burada kimseye görünmeden, fakat Boğazdan geçenleri mükemmelen seyrederek konuşurlar; mülâkat bitince yine ayni tedbir ile ayrılırlar. Fakat Sultan Abdülmecid böyle gizli mülâkatlar sevmiyor, Bebek kasrı, zâti şâhâneleri için ara sıra bir saatlik istiratgâh olmaktadır».

Hümâyûnu
Bülend Şeren eli ile)

Bebek Kasrının Üçüncü Sultan Selim devrinde mimar ve ressam Melling tarafından yapılmış güzel bir resmi vardır. Kasrın iki tarafında lebi deryâda pençereleri kafesli bir paravana - duvar vardır, bu duvarda biri sağda biri solda birer bağçe kapusu ile birer kameriye - odacık vardır, ne olduklarına dâir hiç bir kayde rastlamadığımız bu odacıkların birer deniz hamamı olduğunu tahmin ediyoruz. Paravana - duvarların ve kasrın önünde boydan boya mermer bir rıhtım vardır. köşkün orta kısmı mermer sütunlar üstünde denize doğru çıkmış olup, rıhtımın bu kısım altına rastlayan kısmı mermer bir korkulukla çevrilmişdir. Köşkün alt katında rıhtıma açılır kapusu olmakla berâber sağlı sollu iki merdiven rıhtımdan doğruca üst kata çıkmayı temin etmiştir.

Bebek kasrının yıkılması Miss Pardo'nun İstanbulu ziyâretinden sonradır; Halûk Y. Şehsüvaroğlu bu yıkım târihini 1845 den sonra diye tesbit ediyor ve: «Bağçe duvarları Abdülaziz zamanına kadar durdu. Fransa İmparatoriçesi Eugénie'nin İstanbulu ziyâretinde, 1869, bu büyük misafire Bebek Bağçesinde bir ziyaret verilmek istendi, göze hoş görünmeyen duvarları da o zaman yıkılıp kaldırıldı» diyor.

BEBEK KALAFAT YERİ — Bebek Vapur İskelesinin Küçük Bebek tarafında idi; bu satırların yazıldığı sıra, çokdanberi kaldırılmış bulunuyordu; bilâkis, eskiden şenlikli Bebek Gazinosunun yeri de, Mısır konsoloshânesi duvarına kadar bir çekek - kalafat yeri hâlini almış hâlde idi. Eski kalafat yerinin biri şubat diğeri de haziran ayındaki hâlini gösteren ve ressam Refet Tevfikin eseri olan iki tablo vardır ki Üçüncü Galata Saray Resim Sergisinde teşhir edilmiş olan bu tabloların kimin elinde bulunduğunu tesbit edemedik.

BEBEK KASRI HARÂBESİ — Boğaziçinde şirin ve lâtif Bebek Koyundaki mîri güzel bir bağçeye Yavuz Sultan Selim küçük

bir kasır yapdırmışdı; bu bağçe ve kasrın gerisindeki sırtlar balta görmemiş bir meşe ormanı ile kaplı idi. Yavuzun oğlu Kanunî Sultan Süleyman yarım asra yaklaşan uzun saltanatında Bebek Kasrına hiç iltifat etmedi, Kasır harâbeye terk edildi, hatta muhafızları olan bostancılar da alındı. Sultan Süleymandan sonra da bu hâl Lâle devrine kadar, bir buçuk asır devam etti. Bebek kasrı, gerisi orman bir koy içinde bir takım uygunsuz bekâr uşağı ırgad makuulesi ile liman korsanı ve kalyoncu haydudunun içinde türlü habâset ve şenaat icrâ eylediği korkunç bir harâbe oldu. Çok muhtemeldir ki onyedinci asır ortasında namlı haydud Kanlı İbrahimin barındığı yerlerden biri de bu kasır harâbesi idi (B.: İbrahim, Kanlı). Öyle zan ediyoruz ki Bebek kasrı harâbesine uzun zaman uzakdan korku ile bakılmışdır; ki bunu, Lâle devrinde Bebek Kasrının yeniden inşâsı ve bu güzel koyda Bebek yahûd Hümâyunâbâd adı ile yeni bir köyün kurulması münasebeti ile vak'anüvis Küçükçelebizâde İsmail Âsım Efendi pek açık yazıyor.

Bebek Kasrı Harabesinin korkunç hikâyeleri, Kasrın îmârından ve etrafının bir köy olarak iskânından sonra da devam etmiş olacakdır ki Bebek Köyünün kuruluşundan bir asır sonra İstanbula gelen İngiliz edîbesi Miss Pardo meşhur seyyâhatnâmesine: «Vaktiyle bu kasır mahub, esrarengiz sayılırdı» diye kaydetmiştir (B.: Bebek, Hümâyunâbâd Kasrı).

BEBEK KOYU — Arnavutköyü Burnu ile Rumelihisarı arasında suyu derin bir koydur; içine akıntı girmez, fakat bir su altı kaya sedi ile kapanmışdır, bu bang olmasaydı Boğazda seyreden gemiler için pek müsâid bir liman olabilirdi. Bebek koyu bangı 3-6 kadem su altında olup Arnavutköyü burnundan şimâli-şarkîye (kuzey-doğu) doğru 3 gomana uzunluğundadır, bitim noktasına beyaz taşdan ehram şeklinde bir deniz feneri konmuşdur (B.: Bebek Feneri); fenerin bulunduğu bangın bu bitim noktası Bebek rıhtımının 1 gomana doğusundadır.

Abdülmecid devrinde (1839 - 1861) neşredilmiş taş baskısı bir Boğaz rehberinde «Koyun dibi kayalıkdır, bang önüne büyük tonajda gemiler demirleyüp yatmamalıdır, gece çıkacak şimali şarki rüzgârı ile demir tarar ve bang üzerine düşüb parçalanabilir» diye bir kayid vardır. 1940 - 1941 arasında bir gün Savarona Yatının (B.: Savarona Yatı) Bebek koyunda bang dışına demirlemiş olduğu görülmüş, yukarıdaki satırları hatırlanarak telaşa düşülmüş, ertesi günü de gazetelerde: «Bebek koyunda demirli bulunan Savaronanın gece çıkan rüzgârla demir tarayıp su altı kayalarına düşüp parçalanmak üzere iken makinaların işleterek koydan çıkmak sûretiyle kurtulduğu» okundu.

Bibl.: Taş baskısı Boğaz Rehberi; İstanbul Limanı Rehberi; M. Enîsî, Çanakkale ve Bahrisiyah Boğazları ile Marmara Denizi Rehberi.

BEBEK MEKTEBİ SOKAĞI — Bebek sokaklarından; İnşirah sokağı ile Yoğurtçu Zülfü Sokağı arasında, bir arabanın gayetle rahat geçebileceği genişlikte, pakettaşı döşeli bir aralık sokaktır. İnşirah Sokağından gelindiğine göre; sağ kolda üç katlı ahşap bir evin yan cephesi, altında bir kasap dükkânın yan tarafı, yanında üç katlı beton bir ev, onun yanında kapısına mermer merdivenle çıkılan üç katlı ahşap bir ev, sol kolda üçer katlı üç ahşap ev vardır. Son ev Bebek İnzibat karakoludur. (Ekim 1960).

Hakkı Göktürk

BEBEK MEŞE KORUSU — Abdulmecid devrinde (1839 - 1861) İstanbula gelmiş olan ünlü İngiliz edîbesi Miss Pardo «The Beauties of the Bosphorus» (Boğaziçinin güzellikleri) adındaki eserinde bu korunun bir hususiyetinden şöyle bahsediyor:

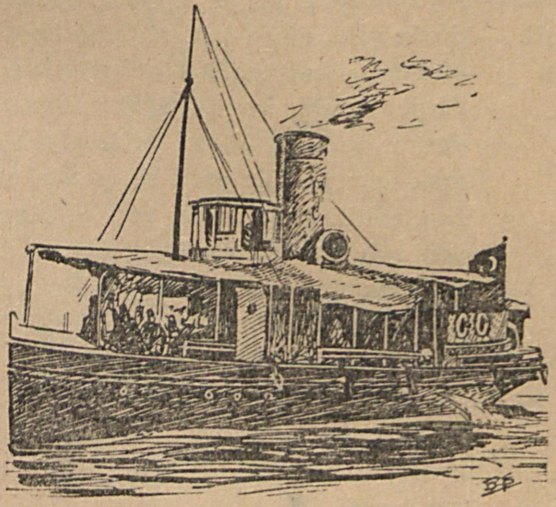
«Bebek'in gerisindeki tepede bir meşe ormanı, bu ormanın derinliklerinde de küçük bir açıklık, ağaçsız bir sâha vardır. Burada öyle kuvvetli ve dalga dalga yankı olur ki bir zâir için gaayet hoş bir eğlencedir. Sâhanın kenarında dört nala koşan bir atın sesi, uzakda hücuma geçmiş bir süvari ordusunu andıran akisler yapar; uzunca atılan bir kahkaha o kadar fazla uzar ki insanda uyanan taaccüb hissini bir müddet sonra âdetâ ızdıraba çevirir».

BEBEK VAPURU — Şirketi Hayriyenin ilk vapurlarından biridir, numarası da dâhil hakkında hiç bir bilgi edinilemedi. Şirket tarafından 1914 de neşredilmiş «Boğaziçi» adındaki eserde rastlanan bir kayde

göre bu vapurun köhne teknesi 1858 - 1859 da Hasköy Tersânesi önüne çekilerek marangozhâne ittihaz edilmişdir.

Şirketi Hayriye İngilterede yapdırdığı ve 55 numaralı teknesi olarak 1907 de hizmete koyduğu küçük bir vapura da Bebek adını verdi.

BEBEK VAPURU (55 numaralı) — Mülgaa Şirketi Hayriyenin vapurlarından olup bu satırların yazıldığı 1948 yılında sırada ayni isim ve numara altında Devlet Deniz Yolları Liman İşletmesi İdâresinin vapurlarından biri bulunuyordu.

55 Numaralı Bebek Vapuru
(Resim: B. Şeren)

1907 de hizmete girmiş olup makinası 150 beygir kuvvetinde 12 tonluk küçük bir vapurdur; sürati saatde 8 mildir, 125 yolcu taşır, 56 numaralı Göksü Vapurunun eşidir; İngilterede Armistrong Tezgâhlarında yapılmış, ahşab kısımları Şirketi Hayriyenin Hasköy Fabrikasında yapılıp monte edilmişdir. Evvelâ şirketin 35 numaralı İşgüzar istimbotunun yerine işletilmesi düşünülerek ona göre techiz edilmiş, sonra Şirketi - Salıpazarı - Kabataş hattına tahsis olunmuş ve elektrikle tenvir edilmişdir. Salıpazarı İskelesi lağvedilip Sirkeci - Kabataş hattı da kaldırılınca Üsküdar-Beşiktaş hattına konmuşdur. 1960 da kadro dışı edilmiş, sökülüb hurda hâlinde satılmak üzere Haliçde Hasköy önüne çekilmiş bulunuyordu.

BEBEK VOLİSİ — Boğaziçi balıkçılığında mühim bir yeri olan Bebek Volisi için eski balıkhâne müdürlerinden Karakim Efendi Deveciyan «Balık ve Balıkcılık» adındaki ölmez büyük eserinde şu mâlûmâtı veriyor: «Bebek Dalyanı hududu içinde, vapur iskelesinin üst tarafındadır. Teâmül ve âdetlere göre yaz ve kış Bebek balıkları avlanır, bunların kayıkları bulunmadığı zaman sâir yerlerin balıkcıları da gelebilir. Bebek ığrıbcıları (bu voli yerini hazineden müzâyede ile almış olan) mutasarrıfına yüzde on âidat verdikden başka tutulan balıkdan da yedi paydan bir pay verirler. Manyat kayıkları yalnız yüzde on âidat verir. Balık avı için kurraa usûlü olmayub ya müştereken yâhud nöbetle yapılır».

BEBEK YANGINI — Bebek İstanbulun yangın âfetine en az mâruz kalmış bir semtidir. 1903 de Cami karşısında 14 ev yanmış, ve o tarihden bu yana başka mühim âteş âfeti kaydedilmemişdir.

Bibl.: O. N. Ergin, Mecellei Umûri Belediye

BEBERÛHİ — Karagöz oyunlarında bir tip'in adıdır; kanbur ve cüce, gaayet iri ve gaga burun, büyük ağızlı ve dişlek; bazan elinde bazan da uzun sivri külâhının tepesine asılmış bir kâğıd veya muşamba fener vardır. Jacob ve Kunoş gibi ünlü müsteşrikler Beberûhi tipini hayal perdesine aksettirilmiş saray cüce - maskaraları zan etmişler ise de aslında bu tip İstanbul mahallelerinde dâimâ rastlanan şımarık, aptal, saf, bazan mütecessis, her işe burnunu sokan, her söze karışan bir "Aptaloğlan», ne kadar yaşlansa çocuk kalmış bir «sakallı bebek» dir. Perde de bozuk düzen Bâbiâli ağzıyla konuşur; bazan uşak olur, bazan nâzenin nigârların sayısız zamparalarından biri olur, ekseriya Karagözü çileden çıkarmak için Haceyvad tarafından ileri sürülmüş olur, oyununa göre Karagözden, Bekri Mustafadan, Tuzsuz Deli Bekirden, Tulumbacıdan dayak yer; kendini beyenmişler de bu Beberûhi tipinde tehzil edilmişlerdir. Cüceliğine kinâye «Altı kulaç Beberûhi» diye de isimlendirilir.

Beberûhinin konuşmalarına örnek olarak «Karagözün mirasyediliği» oyunundan bir sahne nakledelim; Perdeye şarkı söyliyerek çıkar:

Vardım Halebe, bindim dolaba
Paraları verdim rakı şaraba
Dimetâ dimetâ Beberûhi

Beberûhi — Merhaba, vakti şerifler hayır olsun, iyi misin, hoşmusun, dolu musun, boş musun, kuru musun, yaşmısın, tuğla mısın, taş mısın? Efendim çok sözü sevmem, az söylerim, çok dinlerim, hasta olursam inim inim inlerim, söyle bakayım, ben iyiyim, sen nasılsın?

Karagöz — Vay köpoğlu!. insan değil lakırdı dökümhânesi, nefes almadan on bin lafın belini bükdü, halâ çok sözü sevmem diyor..

B. — Dur efendim elverir, bir az da beni dinle, beş kere beş dü beş, elde kaldı bir kaç kebeş, maksadı âcizânemi hulâsatan ifâde edeyim ve sizi rahatsız etmeyub çekileyim gideyim..

K. — Hay cehennemin dibine git, sağlıkla gelmez olaydın.

B. — Aman efendim müsaade buyurun, zâti âlinizi sükûta dâvet ider ve söz isterim, başınızı ağırtmağa lüzum yok, zirâ ifâdesi bendegânem pek çok, binâenaleyh yine muhtasaran hikâyei hâl ve izhâri filbâl ideceğim..

K. — Ben de yatak yünü gibi seni didik didik ideceğim..

B. — Şimdi esbâbı ziyâretimi merak buyurdunuz değil mi? suale hâcet yok, şimdi, hemen şimdi arzi merâm iderim ve hemen çekilir giderim...

Karagözün Beberûhisi

K. — Herif sus, şimdi catlıyacağım, lakırdı nöbeti bana ne zaman gelecek?!

B. — Merak buyurmayın efendim, size de nöbet gelir, ve ateşler içinde yanarak rahat döşeğine kadar söylersiniz, bir az müsaade buyurun da evvelâ fakiriniz îzâhı hâl ideyim, bundan çend sene mukaddem vâlidem câriyenize bir hastalık ârız oldu, sebebi de gaayet çok söyledi, doktorlar kimse ile görüşmekden men ettiler, o zamandan beri bendeniz de söze perhizkârım efendim...

K. — Söylemediğin bu.. ya söylicek olansan...

B. — Sırası geldi efendim, tâcil buyurmayın, bu abdi ahkarınızı Hacîvad dâiniz gönderdi, burada bir Karagöz Beyfendi varmış, hizmeti âlileri ile şerefyâb olmak emniyesi ile sevk etti, rica ederim, sözümü kesmeyin ve keşişlemeden soğuk soğuk esmeyin, eğer o zâti biliyorsanız, tanıyorsanız, hukukunuz varsa, muhabbetiniz yolunda ise lütfen târif buyurun..

K. — Tu Allah müstehakını versin, nefes al be nefes!. Hacivad uşak diye seni gönderdi hâ!, alacağı olsun, elbet elime geçer!..

B. — Zannı kemterâneme kalırsa o zâti kerimüssifat bilfiil siz olacaksınız.. rica ederim ketim buyurmayın.. Cevâbınız mı, yoksa kendiniz mi?.

K. — Herif ayağını öpeyim, ya bir az sus, ya git...

B. — Ber vechi peşin arz ve izah ideyim ki bu dâii bî nevânız her fenne âgâh, her sazdan çalar ve her işde göbek atarım, siz ne gibi hizmet istiyorsanız bilâ tereddüd söyleyin, meselâ, suyunuza dikkat, her sabah güzelce timar, daha neler?.. neler?..

K. — Artık çok oldun, sen babanı timar et!.. (Beberûhiye tokat atar, Beberûhî çekilir).

Naşid Baylav

BECERANO (BEJERANO) EFENDİ (Hayim) — Türkiye Hahambaşısı. 1846 da, ozaman Türkiye idaresi altında bulunan Bulgaristan'ın Eski - Zağara kasabasında doğmuştur. Burada birkaç sene içinde bilgisini, hocalarını geçecek kadar genişlettikten son-

ra namı pek genç yaşta Balkan memleketlerinin hudutlarını aşmıştır. Muazzam hafızası, çalışkanlığı ve geniş zekâsı sayesinde kendikendini yetiştirmiş olan nâdir şahsiyetlerden biridir. Türkçe, ispanyolca, bulgarca, ibranice, fransızca, almanca, ingilizce, italyanca, rumence, lâtince, arapça, farsça, sanskritçe, rumca, ermenice lisanlarını tam bilirdi vakıftı, bu lisanlarla konuşur ve yazardı.

30 sene, yine ozamanlar Osmanlı idaresi altında olan Rusçukda öğretmen ve din adamı olarak kaldıktan ve hemen bütün ilim kollarında bilgilerini arttırdıktan sonra Viyanada mühim bir imtihan geçirerek burada Hahambaşı ve Lisan âlimi (filolog) unvanını kazanmıştır. Bir müddet Bükreş'te kaldıktan sonra Edirne musevîlerinin dâveti üzerine 1908 de Edirne hahambaşısı olmuştur. Burada 1919 tarihine kadar kaldıktan sonra vefatına kadar İstanbul'a gelerek Türkiye hahambaşısı olmuştur.

Kendisinin dinî tetkiklerden ayrı muhtelif edebiyat ve tarih kolları arasında, felsefî bahisler üzerinde dünya çapında ilim, edebiyat ve tarih mecmualarında yayınlanmış makaleleri cildlerle kitab olacak kadar çok, ve hemen hepsi yorucu tedkik mahsülüdür. Maddî imkânlarının azlığı hasebile ancak birçok mühim eseri Rumence basılmıştır. Dinler tarihi üzerindeki bilgisi gaayet derindi. Tevrat'tan gayri Kur'anı Kerim ve İncil'i hemen ezbere denecek derecede bilirdi.

Kütüphane ve çalışma odası, bilgiye susamış her dinden genç ve yaşlı din adamının ve bilginin koşup toplandığı bir akademi hâlinde idi. Bunlar, Becerano Efendinin etrafında toplanarak dinî, edebî ahlâkî, tarihî konularda hakikatlerin ışığını bulurlardı.

Bu bahislere dair yapmış olduğu muhtelif tetkik ve komünikasyon üzerine birçok unvanı ve pâyeler kazanmış ve Fransız Beynelmilel Tarih Enstitüsü, Rumen, İspanyol, Portekiz, İtalyan, Alman akademilerine aza seçilmişti.

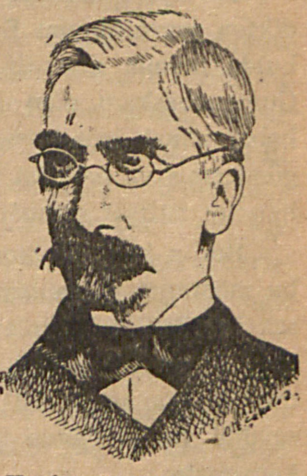
Hayim Becerano Efendisi vatanına dâimâ büyük bağlılık göstermiş ve bu derin merbutiyet dâimâ Osmanlı ve Türk devlet ricali tarafından sıcak sevgi ve hürmet, takdir ile karşılanmışdır.

Bu arada birkaç vak'a kaydedilebilir: Edirne hahambaşısı iken Balkan Harbinde uzun müddet muhasara altında kalan Edirne çok izdırap çektikten sonra Bulgarların eline düşmüş ve altı ay bulgarların elinde kalmıştır. Edirne muhasarası ve işgali zamanında bulgar işgal ordusu kumandanı General Vazof Edirne ruhanî reislerini dâvet ederek hepsine ayrı ayrı vaziyetten memnun olup olmadıklarını sormuştur. Becarano Efendi'den gayri olan ruhanî reisler, müftü efendi dahil, evvelkinden daha rahat ve memnun olduklarını söylemişlerdir. Sıra kendisine geldiği vakit «vaziyetimiz sevdiği kocasını kaybeden bir kadının hâline benziyor. İkinci izdivacında mesud dahi olsa ilk aşkının erkeğini unutabilir mi?» demiştir; General Vazof da: «Bu duygunuz size şeref verir efendim» cevabını vermiştir.

Becerano Efendi fiilî sahada çalışırken manevî sahada da Edirne Türklerinin ümitlerini kuvvetlendirmeğe gayret ederdi. Birgün Edirne müftüsü ve bazı türkler kendisile görüşürken Edirnenin istikbali hakkında Tevrat'tan alınmak suretile bazı kayıtların içinden bir mânâ çıkartıp kendilerine izah etmelerini ricada bulunmuşlardır. Hahambaşı bu arzularını yerine getirmek için hemen Ahdı Atik'i açarak ve üzerinde parmağını gezdirdiği bir fıkranın tercümesini okumuştur: «Düşman geldiği yerden oraya dönecektir. Bu şehri kurtarmak için himaye edeceğim.» (Tevrat İşaya: Fasıl 37, fıkra 34-35).

1918 mütarekesinin kara günleri içinde de asîl ve necib kalmışdır.

Fener Rum Ortodoks Patriki Meletios İstanbul'a geldikten sonra musevîleri rumlarla işbirliği yapmağa teşvik etmişse de muvaffak olamamıştır. Meletios Hahambaşı Becerano Efendiyi ziyarete geldiği vakit! (İnşallah üç ruhanî reis - Rum patriği, Ermeni patriği ve Hahambaşı elele verip hak ve

Hayim Becerano Efendi (Resim: O. Z. Çakaloz)

menfaatlerimizi korumağa çalışırız) demiştir. Becerano Efendi cevaben:

— Biz ruhanî reisleriz; vazifemiz dinin emrettiği şeyleri yapmaktır. Ermiya Peygamber şöyle diyor (Ermiye Fasıl 39, fırra 7): «Sizi nefyettiğim memleketin selâmeti için çalışınız, o memleketin iyiliği için dua ediniz; çünkü o memleket selâmet içinde yaşarsa, siz de selâmet içinde yaşarsınız» diyor!. cevabını vermiş ve bunun üzerine konuşma zemini değişmiştir.

24 Temmuz 1923 tarihinde Lozanda akdolunan muahedename mücibince Türkiyede yaşayan gayri müslim ekalliyetlere bazı imtiyazlar tanınıyordu (Madde 42). Buna göre gayrimüslim vatandaşların aile efrâdı arasında âile hukukuna taallûk eden ihtilâfların Türk mahkemeleri tarafından bu cemaatlerin dinî örflerine göre hal ve faslı gerekmekte idi. Hahambaşı Becerano Efendi başta olmak üzere türk-musevî cemaatinin ileri gelenleri hükûmete müracaat ederek böyle haktan affolunmalarını rica ile diğer bütün vatandaşlara bu hususlarda tatbik edilecek kanun ahkâmının türk musevîlerine de tatbik edilmesini istemişlerdir.

Musevî encümeninin bu kararından haberdar olan türk-ermeni karma encümeni ve rum ortodoks karma encümeni aynı suretle karar vermeğe mecbur kalarak mesailerine son verdiler.

Atatürk Hahambaşı Becarano Efendi'yi yakından tanır ve ona dâimâ iltifatta bulunurdu.

Türkiye Hahambaşılığına intihap edildikten sonra Hayim Becerano Efendi İstanbulda ikamet etmiştir. Hastalığı esnasında, Cumhurbaşkanı olan Atatürk sıhhatinden haber almak için Başyaverini Hahamhaneye göndermiş ve tedâvisi için nakdî hediyelerle hatırını istifsâr etmiştir.

Bütün hayatını ilme, irfana vermiş olan bu müstesna ve mütevazî insan birçok yüksek idealist'ler bilginler gibi ömrünü kimseye sezdirmediği fakrü zarûret içinde geçirmiş ve 3 ağustos 1931 de İstanbul'da, çok sevdiği vatanı içinde fanî hayata gözlerini kapamıştır.

Dr. S. J. Becerano

Dr. Salamon Becerano
(Resim: B. Şeren)

BECERANO (Salamon J.) — Sinir ve ruh hastalıkları hekimi; müteveffâ Hahambaşı Hayim Becarano'nun yeğenidir; 1915 te İstanbul'da doğmuştur, 1943 te Tıp Fakültesini bitirdikten sonra asabiye ve akliye ihtisasını yapmıştır. Hekimlik kolundan başka felsefe ve mukayeseli dinler tarihi, ruhiyat ve psikanaliz'le iştigal eder; bunlara âid muhtelif yazılar neşretmiştir. 1941 de yazıp ta neşretmediği «Filozofik Sistemler» adlı kitabı Filozof Rıza Tevfik Beyin taktirine mazhar olmuş ve bu eser hakkında kendi elyazısı ile yazılmış bir önsöz'ü mevcuttur. 1946 da «Tıbbî Formüler» ve 1954 tarihinde «Tıbbî Tedavi Rehberi» iki eser neşretmişdir ki memleket tababetine yardım edecek kitaplardır.

İstanbulda münfesih Hürriyet Partisi kurucularından olup 1957 seçimlerinde bu parti tarafından İstanbul milletvekili adayı gösterilmiş idi.

Tabibliği hastaların yardımına koşma vecibesi bilen hekimlerdendir.

BECERİKLİ (Nezihe) — Sahne ve film artistlerinden, 1916 da İstanbulda doğdu, Babası binbaşılıkdan mütekaid Hüseyin Celal Beydir; Cumhuriyet Orta Okulunda yedinci sınıfa kadar okudu, tiyatro hevesi mekteb sıralarında iken başlayan Bayan Nezihe, henüz onsekiz yaşında iken "Sarı Zeybek" opereti ile sahneye çıkdı, sonra müteaddid operetler de dans gösterileri yaptı, ufak roller aldı. İlk baş rolü, "Kahveci Güzeli" filminde çobankızı rolüdür. Vazife aldığı onbeş yerli filmden doku-

Nezihe Becerikli
(Resim: B. Şeren)

zunda baş rolleri muvaffakiyetle temsil etti. sahnede de "Ocak çekirgesi", "Koca bebek", "Küçük şehir", "Şeytan tohumu", Dev aynası", "Allahın cezası" piyeslerinde oynadı. Hususi hayatında iyi bir ev kadını, mükemmel bir yüzgeçdir, gayet güzel ata biner bir sportmendir.

Hakkı Göktürk

BECQUET (Thomas) — Belçikalı bir katolik râhibidir; İsâ'nin gerilmiş olduğu çarmıhdan küçük bir tahta parçasını ihtivâ eden bir adam boyu büyüklüğünde bir salib ile ve dünyâ sulhunun tekrar kurulması temennisi ile bir devri âlem seyahatına çıkmış, 16 mart 1950 târihinde de İstanbula uğramışdır. O tarihde 80 yaşlarında bulunan Râhib Th. Becquet bu seyahatı hakkında şu mâlûmâtı vermişdir: «Gövdesinde bir boşluğun içinde İsânın gerildiği çarmıhdan bir küçük parça bulunan bu salibi geçen sene (1949 da) Filistine götürdük, İsânın çarmıha gerildiği dağda büyük bir âyin yapıldı ve dünyâda sulhun avdeti için bu salibin dolaşdırılmasına karar verildi; Filistinden Romaya gittik, Papa salibi takdis etti, oradan sırası ile Fransa, İngiltere, Kanada, Birleşik Amerika, Meksika, Cenubi Amerika, Hawai, Filipin Adaları, Siyam, Hindistan, Suriyeyi dolaşdık, İstanbula geldik, buradan tekrar Romaya, Romadn da Portekize gideceğiz; Portekizde mukaddes bir gün olan 13 nisanda büyük bir âyinde bulunacağız. Bu haç için hâlen Belçikada bir kilise inşa edilmektedir; Portekizden Belçikaya dönüb sulh duası ile dünyayı dolaşmış haçı kendi kilisesine koyacağız».

Dünyayı dolaşan haç İstanbulda Ayia Triada Kilisesinde kalmış, 17 mart günü biri sabah 9,30 da, diğeri de akşam 18.30 da bu kilisede iki âyin yapılmışdır.

Bibl.: Günün gazeteleri

Râhib Th. Becquet
(Resim: B. Şeren)

BEDAN (Artin Tıbir) — Darphanede hakkâklik yapmış bir ermeni sanatkârdır. Sabık Pangaltı Ermeni Kabristanında tesadüf edilen mezartaşı kitabesine göre, 1743 de doğmuş ve 1 Mart 1799 da vefat etmiştir. Hayatı hakkında başka bir bilgisi edinilemedi.

Kevork Pamukciyan

BEDÂYİİ ÂSÂRI OSMANİYE — (B.: Bayram Hediyesi).

BEDESTAN, BEDESTEN — İstanbulda bu isim altında üç büyük târihî kapalı çarşı vardır: 1 — Cevâhir Bedesteni, Mücevher Bedesteni, yahud İç Bedesten; 2 — Sandal Bedesteni; 3 — Galata Bedesteni.

Bunlardan ilk ikisi zamanımıza kadar gelmiş, Galata Bedesteni ise en az bir asır evvel kalkmış, binâsı depo olarak kullanılmaktadır.

Cevâhir Bedesteni yahud İç Bedesten eski revnak ve servetini ve büyük şehrin günlük hayatındaki bâzı hizmetlerini ve hususiyetlerini, kadim ananelerini ve manzarasını kısmen kaybetmiş; Sandal Bedesteni ise büsbütün şahsiyetini kaybetmiş, mânâsız bir isimden ibâret kalmış, çarşılıkdan çıkarak Belediyenin nezâreti altında alelâde bir müzâyede salonu olmuşdur.

Bedestan adının türk lûgatındaki izâhı hakkında aşağıdaki satırları Mehmed Zeki Pakalın'ın «Osmanlı Tarih Deyimleri ve terimleri» adındaki eserinden alıyoruz; bu eserin neşri İstanbul Ansiklopedisine takaddüm ettiği için, ayni kaynaklara sâhib olduğumuz halde, kalem edebimiz kendi notlarımızın dercine bu nakli tercih etmiştir:

«Bedesten üstü kapalı çarşılara verilen addır. Bezzâzistan'ın muhaffefidir.

«Lehçei Osmanî»de Bedesten kelimesi için «Bez satılan bezzaz mahalli, nefis kumaşlar satılan yer, silâh bedesteni, cevher bedesteni, sandal bedestenin» izâhâtı vardır.

«Kaamûsu Türkî» de şöyle îzah olunmuşdur: «aslı bezesten, zebanzedi bedesten; kıymetli kumaşlar ve silâhlar ve mücevherler vesâire alış verişine mahsus örtülü ve mahfuz çarşı».

«Ebuzziya Lugatı»nda: «ağır kıymetli eşya satan esnaf çarşısı» sûretinde târif olunduğu gibi Hüseyin Kâzım Bey de kaamûsunda «antika eşya alınıp satılan çarşı» diyor.

«Kaamusu Osmanî»de bezezistan kelimesi şöyle îzah olunmuştur: «Türkçede galatı

Eski Bedesten
(W. H. Bartlett'den Sabiha Bozcalı eli ile)

bedestan, bedestendir; ağır, bahalı, kıymetdar kumaş ve eşya satan esnaf çarşısı demektir» (M. Z. Pakalın).

Yukarıda kaydetdiğimiz üç bedestenden nefsi İstanbulda ilk ikisi Büyük Kapalı Çarşı içinde kapularla ayrılmış müstakil binâlardır; Cevâhir Bedesteni Büyük Çarşının hemen göbeğinde gibidir, bundan ötürü «İç Bedesten» adını almışdır; «Eski Bedesten, Âtik Bedesten» de denilir. Sandal Bedesteni Büyük Çarşının doğu kenarındadır, hatta bir kapusu doğrudan sokağa açılır, «Yeni Bedesten» ismi ile de anılır.

Cevâhir Bedesteni, İç Bedesten, Atik = Eski Bedesten — Türk Ansiklopedisi bu târihî çarşı hakkında şu mâlûmatı veriyor:

«Bedesten binaları için bir örnek sayılacak olan Eski İstanbul Bedesteninde kasaların konması için yer altında yerler ve ayrıca dört tarafı kapılı 28 mahzen, dükkânların altında da sandıklar vardır. 28 mahzenin 4'ü köşelerde, 24'ü de duvarların içindedir. Bunlar üç dükkâna bir mahzen düşmek üzere yapılmışdır.

«İstanbul Bedesteni 1008 m² olup içerden bakılınca 15, dışardan bakılınca 23 kubbeli görünmektedir. Bedesten 6 metre kalınlıkla dört duvar ile 8 fil ayağı üzerine kurulmuşdur; kubbelerin 8 i bu fil ayakları üstüne oturmaktadır.

«Halk ve esnaf kıymetli eşyâsını az bir ücretle Bedestende saklatırdı. Bu eşyâ ve paranın sâhibleri ölürse, veya eşya ve para unutulur da mirascı çıkmazsa beytülmâle kalırdı. Fâtih vakfiyesinden, Bedestenden Bitpazarına kadar uzanan kısmın ilk yapılan çarşı olduğu, Büyük Kapalı Çarşının da sonradan bunun dolaylarında kurulub bugünkü hâlini aldığı anlaşılmaktadır.

«Eski Bedestenin Bizans yapısı olmasına karşılık Sandal Bedesteni denilen Yeni Bedesten bir türk eseridir».

Mehmed Zeki Pakalın «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» adındaki büyük eserinde Bedesten maddesinde Eski Bedesten için şunları yazıyor:

«Bedestenlerin en mühimmi İstanbul Bedestenidir. Kapusunun üstündeki kanadı açık kartaldan (kartal resminden) da anlaşılacağı veçhile Bedesten bin seneden fazla bir târihe mâlikdir. Ogüst tarafından yapıldığı rivâyeti de vardır. Duvarların içerisindeki mahzenlerle kapusunun arkasındaki ağaç sürgüler burada gecelendiğine delâlet eder. İç duvarlarının sıvasız olması resim konulmamış, veyâhud konulmuş ise sökülmüş olduğu zannını verir. Papazların çile çıkardıkları ve riyazet ettikleri bir yer olması ihtimâlini hatırlatır.

«Bedestenin altı metre kalınlığındaki duvarlarının içi dâiren mâdar 24 mahzene ayrılmışdır. Bu duvarlara mesned olmak üzere etrâfı tamamen kâgir mağazalar da onunla berâber yapılmışdır. Bedesten içerisinden ölçmek şartı ile 48 metre uzunluk ve 36 metre genişliktedir. İçeride 15 olarak sayılan kubbelerin üste çıkınca 23 tane olduğu görülür. Bu da bir eski mimârî usulü olmak üzere kubbenin iltisak noktasına birer kubbe ilâve edilmiş olsa gerektir.

«Bedestenin birincisi kuyumculara açılan İnciciler Kapusu, ikincisi halıcılara açılan Sahaflar Kapusu, üçüncüsü Bayazıda doğru açılan Zenneciler Kapusu, dördüncüsü de şimdi mobilyacılar dolu olan Kolancılar kapusu olmak üzere 4 kapusu vardır. Kubbe hizâsındaki pencerelerin açılıp kapanmasını temin için yüksek ahşab geyinti yeri de ilâve edilince Bedestenin dâhili kısımları tamamlanmış olur.

«Bedesten İstanbulun fethinden sonra Fatih tarafından rekabesi Ayasofyaya vakfedilmiş ve mezad mahalli ittihaz olunmuşdur. Çarşı olarak kullanılmasına karar verilince içerisine dört tarafından yüzlerce dolab yapılarak oyma hücreler ve çekmecelerle bezenmiş ve üzerine tahta yazı levhalar konulmuşdur».

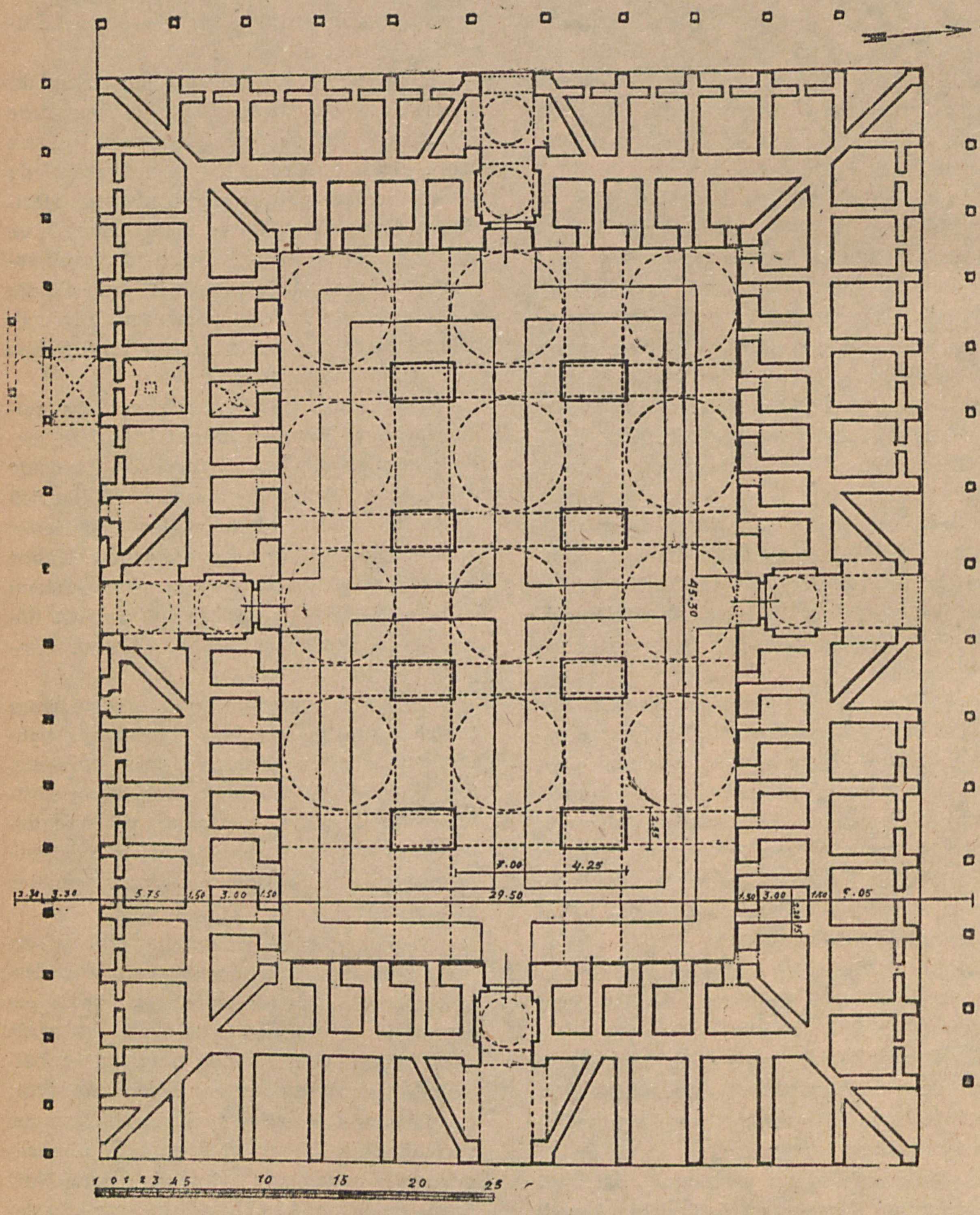
Nureddin Rüştü Büngül'ün «Eski Eserler Ansiklopedisi» adındaki eserinde Bedesten maddesinin «Bedestenin tarzı inşâsı» paragrafı M. Z. Pakalın tarafından yukarıda naklettiğimiz bende aynen alınmış, her halde zühul eseri, alındığı yer zikredilmemiştir.

İstanbulu bilenden biri olarak tanınmış ve muhakkak ki eserleri ile millî kütübhânemize büyük hizmetde bulunmuş Osman Nuri Ergin de İslâm Ansiklopedisine yazdığı Bedesten maddesinde hakkında yukarıda nakledilen rakamları aynen verecek bu binânın

bir bizans yapısı olduğunu söylemektedir.

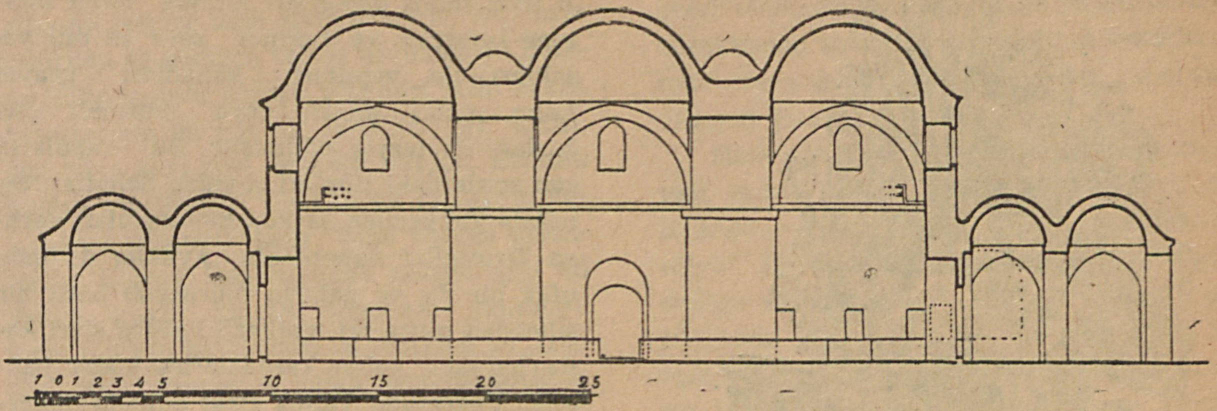
Topkapu Sarayı Müzesi Müdürlüğünden emekli muhterem Tahsin Öz ise Eski Bedestenin bir bizans yapısı olduğunu kabul etmiyor, Resimli Tarih Mecmuasında intişar etmiş «Kapalı Çarşının Târihi» isimli makaalesinde Bedesten hakkında şunları yazıyor:

«Fatih vakfiyeleri 118 sandığı hâvi Bedesten ile etrafında 849 dükkânın yaptırıldığını göstermektedir ki bunlarla Fatihin İstanbulun muhtelif yerlerindeki vakıf dükkânlarının bütün sayısı üçbine yaklaşmakta-

Eski Bedesten

(Plan: Ekrem Hakkı Ayverdiden)

Eski Bedesten

(Kesid resim: Ekrem Hakkı Ayverdiden)

dır.

«Bedestenin iç kapusunda bir kartal resminin bulunması bu binânın Bizans zamanından kaldığı rivâyetlerine sebeb olmuşdur. Halbuki vakfiyedeki sarâhat, kontrüksyon ve malzeme bu binânın türk yapısı olduğunu gösteriyor. Kartal resimleri Selçukiler zamanında da kullanılmışdır. Bu resimli taş emsâli vechile her hangi bir inşaat bakiyesi de olabilir».

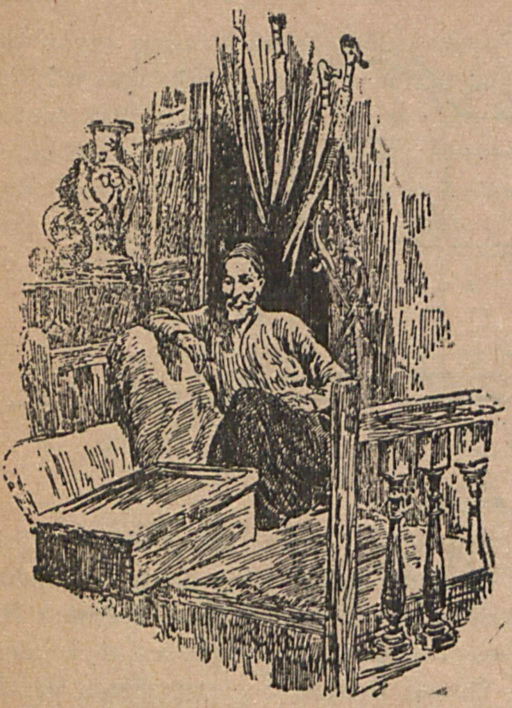
İstanbul Ansiklopedisinin pek değerli kalem arkadaşı ve türk mîmârisi üzerinde selâhiyetle söz sâhibi yüksek mîmar Ekrem Hakkı Ayverdi (B.: Ayverdi, Ekrem Hakkı) «Fatih devri mîmârisi» adındaki büyük eserinde Eski Bedesteni Fâtih yapılarından biri olarak gösteriyor; yukarıda muhtelif yazarlardan aldığımız bendlerde binâ üzerine verilen rakamların da son derece hatâlı olduğunu kendi ölçülerine ve ihtisasına dayanan kesin bir lisan ile ifâ ederek en doğru ölçüleri veriyor; aşağıdaki satırları «Fatih devri mîmârisi»nden alıyoruz:

«Eski Büyük Bedestende duvarlar 6 metre değil 1,5 metredir; iç eb'adı da 45,3X 29,5 = 1336 metre murabbaıdır. (İçerden de bakılsa, dışardan da bakılsa 15 kubbelidir), dışardaki ufacık tümsekler kubbe değildir; kurşun akıntısı için yapılmış beslemelerdir. Kuleden alınmış resimlerinde 15 kubbe olduğu vâzıhan görülmektedir. Tahtezzemin mahzen de kat'iyen yoktur.

«Binânın Bizansdan kalma olduğu meselesine gelince, bir kapısında çift kartal resmi görülmekle bir binânın menşeine nasıl hükmolunur? Bunu anlamakda mâzûruz. Osman Nuri Ergin Bey Sandal Bedesteninin türk eseri olduğunu kabul ettiği halde bu binâda ne fark vardır ki Büyük Eski Bedesten Bizans eseri olsun? Bîna tamamen türk yapısıdır. Sandal Bedesteni temizlenmiş ve tâmir edilmişdir, Büyük Bedesten de temizlense ayni kisveye derhal bürünür. Bu kere o resmin mevzuu olduğu kapu, iki merkezli sivri tahfif kemeri altında basık ve klavolardan mürekkeb türk kemeri ile yapılmış tamamen XV. asır üslûbu bir türk kapısıdır. Diğer kapılar da aynen böyledir. Binâ inşaat itibârı ile de, plân itibârı ile de tamamen türkdür. Ayaklar üstündeki büyük kemerler ve mahzenlere geçen küçük kapılardakiler hep sivri türk kemeridir. Ayak ve kemerler arasında bu şekilde bir Bizans silmesine tesadüf etmedim; emsâli umumiyetle bir araba ve dik bir münhanîden terekküb etmedir, Duvarlar da tek tuğla sırasi ile ve şâkulî tuğla beslemerle işlenmiş Fatih devri karakterini hâiz satıhdadır.

«Kubbe kasnakları düz satıhlı sekiz köşelidir. Bizans eserlerinde böyle bir kasnağa tesadüf edilemez. Kaldı ki bu Bedesten, Bursada Yıldırım Sultan Bayazıd, Edirnede Çelebi Sultan Mehmed taraflarından yaptırılan bedestenlerin mikyası daha geniş tutulmuş bir istihâlesinden başka bir şey değildir. Kubbe genişlikleri hemen hemen Edirne Bedestenine aynen uyar. Mahzen teşkilâtı, hâricî dükkânları, köşe dükkânlardaki kutrânî bölmeler, mahzenlerin havalandırılması, pencere ve tertibâtı hep Edirne Bedesteninden örnek almışdır.

«Bir Bizans armasına benzeyen bu çif-

Eski Bedestenden bir köşe
(Resim: C. Biseo, 1874)

te kuş, türkülerin bu tezyini motiflere gösterdikleri müsamaha misâli hâlinde, orada bulunmaktadır. Düşünmelidir ki binâ Bizans'dan kalma, arma da esâsından yerinde olsaydı, galiblerin gözünden kaçmayacak ve eski Devletin remzini der hal yerinden atacaklardı.

«Gazanfer Ağa Medresesi karşısındaki Mimar Sinan yapısı büyük Kırkçeşmenin ayna taşı bir çift tavus kuşu kabartması idi, şimdi bu taş Ayasofya müzesindedir. Bedesten yapılır iken bu kuşu yerde gören Hazreti Fâtihin inşaat esnâsında oraya bizzat asdırdığını görünür gibi oluyoruz.

«Binâyı kısaca târif edelim: Bu bedesten elli sene evvel yapılan Edirne Bedesteni plânının bir sıra direk fazlası ile aynidir. Üç sırada onbeş kubbe 1,5 metre kalınlığındaki etraf duvarlara ve 4,35X2,45 eb'adında sekiz muazzam ayağa oturur. Ayaklar kesme taşla, duvarlar bir sıra tuğla bir sıra düzgünce moloz taşı ile işlenmiş taşlar arasına şâkulî tuğla beslemeler konmuşdur. Kapular içden ve dışdan iki merkezli sivri tahfif kemerleri altında basık mermer kemerler ve mermer söve ve mil yatakları ile yapılmış, kanadları gaayet kalın, pahlı mikâb veya burmalı çivi başları ile tezyin edilmiştir. Bu kapuların son asırlardaki isimleri şimalde Sahaflar, cenubda Takkeciler, şarkda kuyumcular, garbda Zenneciler nâmını alır. Ayaklar üstünde ufak bir diş ve pahdan mürekkeb basit bir silmeden sonra iki merkezli hafifce sivri kemerler sağır kubbe kasnaklarına kadar yükselir. Pencereler yalnız etraf dükkân duvarlarından daha yüksek olan mustatilî büyük bedende bulunmaktadır. Bu pencereleri açıp kapamak üzere etrafında kaba bir şekilde ahşab gezinti yerleri yapılmıştır, bunun bir örneği de Galata Bedesteninde vardır.

«Kubbe kasnakları türk yapıları karakterinde sekiz köşelidir. Binanın içinde (diğer hatalı görüş ile duvarın içinde diyorlar, yâni müteaddid duvarla 6 metre eninde tek duvar

Eski Bedestenden bir köşe
(Resim: C. Biseo, 1874)

gibi görüyorlar ufak sivri kemerli kapılarla geçirilen 44 mahzen vardır ki mümâsili Edirne Bedesteninde olduğu gibi dört sathı mâilli tonozlarının en yüksek yerindeki bir delikden hava alır; ziya tertibâtı yokdur. Etrafda binâya muttasıl 57 dükkân ve 12 ufacık dolab yeri bulunmaktadır. Kapı yanına gelenlerine Edirne Bedesteninde olduğu gibi 45 derece meyilli kutrânî bölmeler yapılarak birer dükkân kazanılmış ve önlerine yukarda söylediklerimizden 4 dolab yerleştirilmişdir.

«Binâ içinde ayaklar ikişer ikişer alınarak dört ada teşkil olunmuş ve kapılardan kapılara haçvârî iki, ve etrafda dört yol bırakılarak iki sıra alt ve üst dolablar yerleştirilmiştir. Sekiler altındaki dolab adedi 428, üstündekiler 324 adeddir. İlk inşâsında 128 olan alt dolablar, yâni sandıkların asırlar boyunca artarak 428 e bâliğ olduğuna dikkat etmelidir.

«Hulâsa bütün hususiyetleri ile bir türk eseri olan zavallı Eski Bedesteni en zayif bir mesned olan bir kartal resmine bakıp vaftiz etmeye sebeb yokdur. Yapılışı, kullanışı, an'anesi tamâmen türkdür. Âdet ve usullerinin bozulmadan kalması ve pisliğinin temizlenerek ortaya çıkarılması elzem bir eserdir» (Ekrem Hakkı Ayverdi).

Halk ağzında ve eski metinlerdeki muhtelif isimleri ile «Cevâhir Bedesteni», «İç Bedesten» ve «Eski, Atik Bedesten» denilen Büyük Bedestenin binâsı üzerinde mîmârî deliller ile son ve kesin söz, aydın olarak görülüyorki Ekrem Hakkı Ayverdinindir. Bu açık beyan, plân ve resim karşısında bu binânın bir bizans yapısı olduğunda ısrar etmek, avâmî tâbir ile «uçsa dahi keçidir» demek olur.

Ananeleri, nızamları, âdet ve usulleri, içindeki hayat ile Büyük Bedestenin edebiyatı da zengindir.

On yedinci asır ortasındaki durumunu büyük seyyah ve muharrir Evliyâ Çelebinin üslûbkâr kaleminden öğreniyoruz:

«Esnâfı Bezâzistânı Atik — İstanbulun izdiham ve güzîde yerinde Âli Osmanın hazînei azîmi bir bezâzistandır ki gûya Kal'ai Kahkahâ'dır. Cemîi erbâbı seferin, vüzerâ ve âyânın malları bundadır ki zîri zemin-de nice yüz demir kapulu mahzenleri vardır. Sene 857 (1453) târihinde Ebülfetih Sultan Mehmed Gaazinin binâsıdır ki şeddâdî binâdır. Cânibi erbaası taşrasında keçeciler, sahaflar, takyeciler, boğasıcılar, klabdancılar, sırmacılar, kuyumcular ile muhattir. Çâr kûşesinde kal'a kapuları gibi metin, Kavî demir kapuları vardır. Şimâle nazır Sahaflar kapusu, garba mekşuf Takyeciler kapusu, cenuba meftuh Gazazlar kapusu, şarka küşâde Kuyumcular Kapusu vardır ki bu kapu üzere kanadlarını açmış mehib bir kuş

Eski Bedestenden bir köşe
(Resim: C. Biseodan B. Şeren eli ile)

sûreti vardır; bu sûreti kapuya nakşetmekden meram: «Kesb ü kâr dedikleri bir havâ olub tayaran ider vahşî bir kuşdur; eğer bu kuşu bir nezâket ile sayd idebilir isen bu bezâzistanda kâr idebilirsin» nâsihatini ifham etmektedir. Ammâ hakkaa ki acib remzü vasiyettir.. Bu Bedesten içre kâgir pâyeler üzre bir aded rasâsı mîlgûn ile mestur kubbei azîme (?) vardır ki cânibi erbaasında demir kapaklı pencereler vardır. Dâiren mâdâr kubbe etraflarında âdemler gezüb demir kapakları kapayacak tabakaları vardır. Bedestendeki şahrâh dört sokağın yemînü yesârı cümle 600 dükkândır. Kat kat cümle 2000 dolabdır. Her dolab sâhibi ferâgat idüb füruht etmek dilerse beşer bin kuruşa tûtiyâ gibi satılır. Sabahdan kuşluk vaktine kadar işler bir kârhânei azîmdir ki içinde cümle zîkiymet eşyâ bulunur. Bunda biner, ikişer biner gemiye mâlik bezirgânlar vardır.

«Esnâfı Pasbânı (bekci) Bedestânı Atik — Nefer 70. Bunların nâzırları pâdişahın hazinedar başısıdır. Bunlar kefilli müslüman âdemlerdir ki her gece Bezâzistan içindeki kandilleri çırâğan idüb yakarlar. Pirleri Akîr Hindî'dir ki Selman Farisî kemerbestesidir, kabri Mısırdadır. Bunlar öyle mûtemed âdemlerdir ki Bedestende olan dolablar açık kalub nice Mısır hazînesi hesâbını ancak Bârî bilür mücevherat, murassaat meydanda yatdığı halde asla el atmazlar. Emri pâdişâhi ile gedik sâhibi dîdebanlardır. Şehirymininden ulûfe abil yerleri mahlûl oldukda Bedesten hammallarının müstehaklarına verilir.

«Esnâfı Hammâlanı Bedestan — Nefer 300. Pirleri Peygam Ali'dir, Selmânîdir, Tebrizdedir. Bunlar Bedestan hâricinde hizmet ederler, Bedestanın dört zincirli kapusundan içeri girmezler, ancak taşradaki esnaflara hizmet ederler. Her gece esnafların sandık ve metâlarını taşıyub Bedestanın taşra mahzenlerine harik korkusundan istif ederler, taşra dükkânlar boş kalır. Zirâ her dükkân sâhibleri baid yerlerde olur. Ordu esnaf alayın da bu hammallar dahi arkalarında yaslama semereleri, ve ellerinde ipleri ve bellerinde kılıcları ile ubûr ederler.

«Ensâfı Dellâlânı Bedestanı Enderun (İç Bedesten) — Pirleri Ebunnidâdır. Bunlar da eli beratlı, gedik sâhibi, muhteşem, mûtemed âdemlerdir ki Bedestan içinde hizmet ederler, taşra çıkamazlar. Cümlesi alay da cevâhir raht, kılıç, gaddâre, kürk, gayri zîkiymet esvablar omuzlarında ubûr ederler.

«Esnâfı Dellâlânı Bedestânı Bîrun (Dış Bedestan, burada Bedestenin dışı mânâsına) — Cümle 200 nefer. Elleri beratlı değildir, ammâ mûtemed kefilleri vardır. Bunlar da omuzlarındaki metâları ile: — Bin kuruşa cevâhir kuşağım!.. İki bin kuruşa üstüfanım!.. diyerek geçerler» (Evliyâ Çelebi, Seyahatnâme, I.).

Evliyâ Çelebinin Bedesten esnâfını büyük servet sâhibleri göstermesine ve Bedesten dellâlları için de mûtemed müslüman adamlar demesine rağmen, on altıncı asırda Divanı Hümayundan Bedestenliler hakkında çıkmış bir ferman Bedesten esnafı ile dellâllarının hîlelerinden acı acı bahsetmektedir; fermanın bu günkü yazı dilimize çevrilmis sûreti şudur:

«İstanbul Kadısına ve Ayasofya Mütevellisine hüküm ki)Bedesten Ayasofya vakfına bağlıdır),

« Bedestende satılmak için dellala verilen şeyleri Bedesten esnafından müslüman ve kâfir bir kaç kişi ittifak idüb satılacak şeyleri mikdar akçeye çıkardıklarından sonra artık artdırmayub dellal da bu adamların havasına uyub ziyade eylemez deyüb malın sâhibi de (paraya ihtiyacı olub) malını zaruri verdikde bu sefer bu adamlar o malı ortalarında müzayede idüb satarlar. asıl sâhibine verilen paradan aldıkları sekizde bir kârdan nice akçe ziyadeye çıkarub sonra başkasına satup kâr aralarında taksim ederlermiş. Bedestenliden biri dellal elinden beşyüz akçeye aldığı şeyi yine dellala verüb beş yüz elliye satılırmış (malın asıl sabinen hakkı olan elli akçelik fark bu suretle Bedestenli elinde kalırmış). Bu iş müftüden istiftâ olundu. Müftü tamâmen haramdır, cümlesi cezalandırılıp mütevelli bu makuule hâiklerden dükkânlarını alup muamelâtı doğru kimselere vermek lâzımdır, bu makunlelerin hilelerini bilüb de men etmeyen kâhyaları da hayırsızdır diye fetvâ verdi.

«Buyurdum ki bu fermanım vardıkda bu husunda dikkatli olun. Evvelâ Bedesten

kethüdâlarına ve bezirgânlarına ve dellâllarına fetvâyı şerifi anlatın, muhkem tenbih eyleyin ki bundan böyle gerek bezirgân ve dellâl gerek gayri kimseler böyle hîle ve hud'a etmiyeceklerdir. Şer'i şerîfe muhâlif kimseye iş yaptırmayın. Tenbihden sonra kim ki hîle hud'a yaparsa, dükkân sâhibi ise elinden dükkânını alıp, ser'an da cezası ne ise verin, dellalı da tevkif idüb gönderin, küreğe konulsun. Bu fermanı sicile kaydedin, dâimâ hükmü ile amal olunsun. Fî 15 ramazan 981 (8 ocak 1574)».

On sekizinci asır sonlarında hiciv üstadlarından Sürûrî, İç Bedestendeki dükkânları «dolab» ve kendilerine «Hoca, Hâceğî» denilen bedesten esnâfını şöyle hicvediyor:

Ey hâcegî seninle Bedestende müşteri
Alış veriş iderdi her işin dolaab iken!..

Büyük Eski Bedesten ve dolayısı ile İstanbul bedestenlerinin ahvâli hakkında M. Z. Pakalın «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» adındaki eserinin Bedesten maddesinde şunları yazıyor:

« Eski ve Yeni Bedestenleri, Büyük Kapalı Çarşının diğer kısımlarından ayıran iki hususiyet vardır:

1 — Bedestenlerin sabahları geç açılıp akşamları da ikindi ile beraber kapatılması.

2 — Bedesten tüccarlarına «Hâcegî» adı verilmesi:

«Gûyâ Bedesten tanzim edildikden sonra dükkân - dolablar) bir müddet ders hocalarına, harclıklarını temin maksadı ile tahsis edilmiş ve Bedesten esnaf - tüccarlarına bundan dolayı Hâcegî adı verilmiş. Hocalar derslerini okutdukdan sonra öğleye bir iki saat kala Bedestene gelir, ve burada zamanlarının çoğunu ders bakmakla geçirirlermiş. Dolabların üstüne merdivenle çıkılmak zarûretini doğuracak dereceye gelen aşkın dolabları da kitab koymak için onlar îcâdeylemişler.

«Halbu ki Bedestenlerin açılması, buradaki iş sâhiblerinin çarşının en refahlı ve en zengin tüccarlarından olması, alelâde esnaf gibi sabah karanlığında dükkân açmağa mecbûriyet duymamalarındandır. Erken kapama keyfiyeti de, hem bu hâlin, hem de Bedestenin, çarşının diğer kısımlarından daha kapanık ve loş olmasının neticesidir. Bundan başka Bedestenlerde alınub satılan malların cins ve mâhiyeti hususî bir muhâfazayı istilzam ettirdiği için, dükkânların erkence kapatılarak Bedestendeki yabancıların gün kararmadan dışarıya çıkarılması da ayrıca bir emniyet tedbiri idi. Medreselerin tedris usulleri ile medrese hocalarının terfi ve terakki yolları kanun ve nızamlarla tâyin edilmiş olup müderrislerin çarşılarda ticâret ile de meşgul olabileceklerine dâir o kanun ve nizamlarda hiç bir işâret yokdur.

«Bedestenin iyi bir halde muhâfazasını temin ve müzâyedelerde münâdilik (dellallık) yapmak için de 18 kişilik bir bölükbaşılık teşkil edilmiştir. Biri Nanpâreci, diğeri Küçük Ağa adını taşıyan iki zâbit bunlara nezâret etmek üzere tâyin olunmuşdu. Bu 12 bölükbaşı birbirlerine karşı kefildi ve münhal olunca yine kendi intihab ve kefâletleri ile yenisi alınmak üzere her bölükbaşıya ayrı ayrı fermanlar verilmişdi. Daha sonra 12 seyyar münâdi ilâve olundu. Ayrıca Pâsban adı verilen bekciler vardı.

«Esnaf, münâdi ve muhafızlar (bekçiler?) sabahları tahminen kaba kuşluk denilen bir zamanda gelirler, bekcilerin ve müstakil hizmetleri olanların (?) girip çıkması için Büyük Kapalı Çarşının açıldığı esnâda da İnciciler Kapusunun arkasından tak tak vurarak: — Buyurun duâya!.. diye bağırırlar, esnaf ve ehâli içeriye girdikden sonra tam ortada muhâfızlık dolabının önüne sıralanırlardı. Bekcibaşından kıdem itibâri ile bir sonra gelen ve adına Duâcı denilen bölükbaşı tarafından pâdişâhın ve askerin selâmetine, gelmiş geçmiş (bedestenlilerin) ruhlarına rahmet niyâz edilir, ve bir de Selâtentüncînâ okunur, akabinde de dellallara hitâben: — Tavcılık yapılmayacak, mal kapatılmayacak, kefilsiz mal alınıp satılmayacak!.. tenbihatdan sonra mezada başlanırdı. 10,000 kuruşdan fazla değerde bulunan mallar yalnız perşembe günleri müzâyede olunurdu. Bunların dellallarına Huzur münâdîsi adı verilirdi. Öğle zamanına kadar eşyâ müzâyede edilir, mal sâhibleri beklemeyüb gitmiş ise öğle namazından sonra son pey üzerinden, mal sâhibinin muvafakati alınıp, mal satılırdı. Dellâllık yüzde yarım idi.

«Akşam olub herkes gitdikden sonra üç

kapu kapanır, yalnız İnciciler kapusu çarşının tamamen boşalmasına kadar yarım açık bir vaziyetde, kapuda bekci beklemek sûreti ile durur, ve burada büyük dolabların altlarına, kuyumcuların akşam muhafaza için bırakub sabahleyin tekrar aldıkları sandıklara mallar konulurdu. Ondan sonra o kapuda kapanır, içerde kalan nöbetci bölükbaşı ile bir de yamağı tarafından, ellerinde kalın bir sopa ve bir de tabanca olduğu halde Bedestenin içi güzelce arandıktan ve kimsenin kalmadığına kanaat edildikden sonra gidip otururlardı. Bundan sonra da el tetikde, kulak tıkırdıda sabaha kadar beklerlerdi.

«Bankalar, (Banka kasaları) yok iken, bütün İstanbul halkı (içlerinde kıymetli eşyâları mücevherleri parası bulunan) ağzı mühürlü sandıklarını, (sonraları) kasalarını Bedestene koyar ve mukaabilinde bir makbuz alır giderdi. Sâhibi geldiği zaman bir bölük başının nezâreti altında sandığın konulduğu mahzene gidilir, bölükbaşı kenarda durarak emânet sâhibi sandığından alacağını alır, koyacağını koyar, tekrar (kilitleyip), mühürleyüb mührünü bölükbaşıya gösterirdi. Eşyâ muhafazası ve dellâliye ücretinin yüzde yirmisi Bekcibaşı denilen ser muhâfıza âid olub bakiyesi diğer 11 bölük başı arasında mütsâviyen taksim olunurdu» (M. Z. Pakalın).

Büyük eseri sâdece maddeler tesbit edilip sıralanmış olsaydı bile müstesnâ bir kıymet ifâde edecek olan M. Z. Pakalın yukarıdaki mâlûmâta kaynak göstermiyor. Geniş kısmı Nureddin Rüşdü Büngülün Eski Eserler Ansiklopedisinden hemen harfiyen alınmışdır. Nihâyet merhûmun adı ancak şu son paragrafda zikredilmektedir:

«Zamanımızda eski eserler hakkındaki bilgisi ile tanınmış olan Nureddin Rüştü Büngül Eski Eserler Ansiklopedisi adındaki eserinin Bedesten maddesinde dikkate değer şeyler söylüyor: Hocalardan ibâret olan ilk teşkilât bir müddet devam ederek Hocalar arpalıklara kavuşmak sûreti ile peyderpey esnaflığı terk etmişler ve bunların yerine top ve çenber sakallı, ağabânî sarıklı, kürklü, kerrâkeli, kerli ferli adamlar kaaim olduğu gibi bunlar tarafından «Bedesteni Atik ve cevânibi erbaası Esnaf Loncası» adı ile bir lonca teşkil eylemişlerdi. Hicrî X. (Milâdi XVII.) asra doğru bütün büyük kefâletler burada yapılır ve hükûmetce mûteber tüccar burada bulunurdu. Loncanın orta sandığı da vardı. Bu sandıkda esnafdan muhtac olanlarının cenâzesine, dellalların hastalığına, ve bir çok hayırlı işlere paralar dağıtılırdı. Bedestenliler çok açıkgöz ve tecrübeli olduklarından vükelâ ve vüzerâ gibi büyük devlet adamlarını ve memleketin zenginlerini Bedestene alışdırmışlar, hergün öğle üzeri bunlar gelir, samur kürkler, lâhur şallar, mertebânî tabaklar, mineli enfiye kutuları, yâkutlar, zümrüdler alırlar, ve kimin dolabına oturmuşlarsa o hocayı zengin ederlerdi. Burada anberli kahveler içilirse de çubuk ve nargileye müsaade edilmediği gibi içeriye hiç bir zaman ateş konulmazdı.

Bedestenin kassam mahkemesine âid dolabın üstünde, içerisinde Allah, Muhammed, Yâ Müstean yazılı mozayıkdan büyük bir levha vardı, bu levha hâlâ orada durmakdadır. İkinci Mahmud zamanında Bedestene ahşab bir mescid de ilâve edilmişdir».

Muhterem Pakalın bu paragrafda da maalesef pek güzel satırları, bir zühul eseri olacak almamışdır; meselâ:

«Bedestenliler arasına Billûrî Nuri Baba gibi pek zarif adamlar ve kıymetli sanatkârlar da girmişdir», «İkinci Sultan Mahmudun mescidine gaayet zarif çeşmi bülbül bir kandil asılmış bulunuyordu. Benim orada idâre heyetinde ve kâtibi umumî bulunduduğum zamanlar evkafdan istenilmiş isede verdirmemiştim; gaaliba sonradan îcâbına bakmışlar» gibi.

Merhum Nureddin Rüştü Büngül, bâzı büyük hatâları ve azametli noksanları olmasına rağmen pek kıymetli ansiklopedisinin Bedesten maddesinde «Bedestenin devri fetreti», «Bedestende geçen bâzı hâdiseler» diye hakîkaten önemli hâtıralar tesbit etmişdir; merhum şöyle anlatıyor:

«Meşrutiyetde, 1329 (M. 1913) ben de oraya girdiğim zaman bir kaç kişiden başka ne zengin ne de dürüst ahlâklı tüccar görememişdim. Çoğu riyâkâr, bir kaçı da ipsiz sapsız kimseler kalmış ve bölükbaşılar da tam adedlerini dolduramamışlardı. Bu aşağı doğru iniş harb içinde bir az canlanmış,

banknot bereketine bilir bilmez para kazanan kimselerle dolmuş ve gayri tabiî alış verişler de devam etmiş ise de nihâyet o serveti uzmâ sönmüş, ve o zengin hâcegîler ölmüş, ahzü atâ da bir varmış bir yokmuşa dönmüşdü.

«Bankaların intizama girmesi, kıymetli eşyâ kalmaması, ve asâyiş müemmen olup hırsız korkusunun da azalması gibi sebeblerden dolayı muhâfaza için getirilen eşyâ ve müvecherat da kalmamış, bilhassa müzayede işinin oradan kaldırılması dolayısı ile (İç) Bedesten tam bir sukuuta uğramışdır. (Bedestenin muhafız teşkilâtı da küçülmüş), bir ihtiyar bekci ile bir bölük başı kalmışdı. Elli senelik emekdar bekcibaşı Bay Osman bir refiki ile hayatını sürüklemektedir (1939).

«Bedestende muhâfaza edilen eşyâ ve mücevherâtın muhâfazasına fevkalâde îtinâ edilir, yerlere düşenler, ve dışarda unutulan mücevherât ve nakid alınıp idâre heyetine verilirdi, onlar da sâhibini bulur, verirdi. Bölük başılar gözü tok ve namuslu adamlardı, bir defa Hacı Tahsin nâmındaki bölükbaşının yerde bulub bana teslim ettiği bir kutu içerisinde 20,000 liralık çıplak pırlanta sâhibi olan Sarı Tatyosa teslim edilmiş ve kalb hastalığından ölecek bir halde elmasların, pırlantalarım diye çırpınır iken imdâdına yetişilen bu hasis, duygusuz adamdan bu bekçilere verilmek üzere bahşiş bile alamamışdık.

«Bedesten bir çok iğrenc hikâyelere ve gülünç vakalara da zemin olmuş ve içinde yaşayan bir çok fırıldakcılar da senelerce, asırlarca dolabını çevirmişdir. Müşteri gelirken hemen kollarını sıvayub abdest alacak vaziyetde bulunur, dudakları da riyâkâr mırıltılarla dolu olduğu halde göstere göstere abdestini alır ve duâsını okur, müşteriyi bil iltizam beklete beklete usandırır, sonra besmelelerle defterini açar, sermâyeye zam ettiği % 100 den sonra helâlinden %20 daha zam ederek malını satar; yâhud gözleri yaşlı, kucağı çocuklu, koltuğunda bir boğça kıymetdar şallar, kumaşlarla, veyâ cebinde mücevheratla gelen bir yetim anasını tatlı tatlı dillerle: — Buyurun hanımefendi, safâ geldiniz, hoş geldiniz, Allah rahmet etsin, ah ne kadar hukukumuz vardı!. diyerek kadını ölüsüne bir kat daha acındırdıkdan ve bu sûretle şuursuz bir hâle getirdikden sonra: — Senin kendi kızımdan farkın yok, merak etme!.. falan diye tatlı sözlerle tatmin ettikden sonra: — Seni gördükce alîm Allah içim sızlar, Allah bağışlasın nur topu gibisin, elbetde bir hakkında hayırlısını daha bulacağız!.. falandan sonra: — Al şunu şimdilik harçlık yap da malı aceleye getirmiyelim, şöyle tuzu ile, biberi ile satalım!. diyerek elindeki boğçayı alır, kadını savar, bir kaç gün sonra 500 lira değerindeki şalları, kumaşları türlü türlü şeytanetlerle, desîselerle kadıncağızı kandırarak elli liraya alır, ve hâinâne: — Bunların değeri otuz beş kırk liradan fazla değilse de bende hem Allah korkusu var hem de merhum ile içdiğimiz su ayrı gitmezdi!. diyerek malların üstüne yatar ve bu suretle kadının mallarını tüketinceye kadar kadını soyar, soğana çevirir ve hiç parasız kalınca da ahbab karşılığı, fıkarâdır diye orta sandığından beş on kuruş da alıverir ve ondan sonra tesâdüf ettiği zaman artık malı kalmayan kadını tanımaz olurdu.

«Bazıları da mal boğçasını koltuğuna alır, dükkân dükkân, mağâza mağâza gezdirir, bulduğu 150 lirayı: — Buna otuz lira veriyorlar ama merhumun hatırı var, sana da para lâzım, haydı, kırk liraya alalım, satılmaz ama Allah yardımcımız olsun!. diyerek 40 lirayı verir ve içinden dellallığı almayı da unutmaz. Hâcegî Efendi bu sûretle helâlinden kazandığı 60 lirayı dolabına atar iken zavallı mal sâhibi de: — Hacı Babadan Allah râzı olsun, o da olmasa otuz da etmiyecekdi!. diyerek evinin yolunu tutardı.

«Bâzıları da orada maskaralıklarla gününü gün ederdi. İşte bu gibi mânevî sebebler de karışarak evlâdına mal bırakan ünlü zengin bedestenliler de beş on senede bir varmış bir yokmuş hâle gelirlerdi.

«Son zamanlarda fonograf çıkdığı sıralarda bir zat Bedestende bir dolab tutarak ticâret etmeği kurmuş, ve tutduğu dolaba her kesin hilâfına bir kaç fonograf makinesi yerleşdirerek müşteriye beğendirmek için çalmağa başlamış. Bundan kuşkulanan bedesten hâcegîleri adamcağızı loncaya çağırarak: — Burası besmele ile açılır, duâ ile ka-

panır bir ocakdır, burada çalğı yasakdır!.. derlerse de, ne de olsa eskisi kadar boruları ötmediğinden dinletemezler. Heyetce zabtiye nezâretine müracaat ederler: — Ticâret serbesttir, ne yapalım?!. cevâbı verilir. Bedestenliler bu işde mağlub avdet ettikleri sıra Bedesten esnâfından Deli Mustafa isminde birisi: — Bu işi bana havâle edin, ben onu Bedestenden çıkarırım! der, ve ertesi günü koca bir bekci davulu getirerek dolabına asar, fonografının müşterisi gelib de çalmaya başlayınca Deli Mustafa da davulu omuzlar, gümbür gümbür öttürmeğe başlar. Fonografın sesi işidilmez olur: — Ne yapıyorsun Mustafa?!. diyenlere: — Ticâret serbest değil mi, davulu müzâyede ediyorum!. dermiş. Bir kaç gün sonra dikiş tutturamayacağını anlayan fonoğrafcı Bedesteni terk idüb kaçar.

«Bedestenlinin zevksizlik ve bilgisizliği de son dereceye gelmişdi. Kırık surâhiden nargile yapar, nargile ağızlığını sigara ağızlığına çevirir, kalemtraş sapını kaşığa, kaşık sapını kalemtraşa geçirerek anlamayan ecnebîlere ve antikacılara satarlardı. Satışları da türkün zevkine seciyesine hiç uymayan bir tarzda idi; malına 100 lira isteyib 5 liraya satanlar görülmüşdür.

«Bir malı satub da ucuza verdiğini anlayınca hemen koşub giderek mal sâhibi râzı olmadı diye ağlayarak sattığını geri alanlar da çokdu.

«Bedestenin dolabcıları Sünbülzâde Vehbi Hocayı da aldatmış olacaklardır ki şâir:

Yok Bedestanda muvâfık bir ferd
Çün yiğit başlarıdır en nâmerd

diye şikâyet ediyor.

«Bedestende İkinci Mahmud zamanında yapılmış bir mescid olduğunu söylemişdim. Son zamanlarda esnafın sermâyesiz, işsiz takımı zaman zaman burada müezzinlik ederdi. Bir gün bunlardan birisi ezan okurken, (Balkon-şerefenin) dibindeki dolabda bir kaç kişi arasında bir mal kapatılmakda olduğunu görür: — Hayyâlessalâ!.. derken sesini kısıb aşağıya da: — Parmağım içinde Hacı!.. diye seslenir: — Hayyâlelfelâh!.. da da: — İmşâyım!.. diye ilâve eder. Buna şâhid olan fakat meselenin ne olduğunu kesdiremeyen bir şalcı asab bana geldi, müteessir, müteessif: — Vallâh azîm Ezânı Muhammedî Bedestende başka!. Hayyâlessalâ parmak içinde, hayyâlelfelâh imşâ!.. diyorlar, meşrûtiyet ezanımı?! diye sormuşdu» (Nureddin Rüştü Büngül, Eski Eserler Ansiklopedisi).

İstanbulun günlük hayatı üzerine Akşam gazetesinde yıllarca pek güzel yazılar neşretmiş olan kıymetli röportaj muharriri merhum Cemâleddin Bildik Eski Büyük Bedestende dolaşmayı da ihmal etmemişdir; aşağıdaki satırlar o makaaleden alınmışdır:

«Bedestende bırakılan emânetlerden senede 2-4 lira arasında bir ücret alınırdı.

«Emanet eşya defterinden öğrendiğimize göre bugün bile 36 sandık, 5 kasa, 1 çekmece, 3 denk eşya Cevahirciler çarşısında «emanet» kaydile beklemekte ve çok gariptir ki bu eşyalar da 1934 yılındanberi aranmamaktadır.

«Emanet servisi şefi B. Hüseyin Kayardan, bunların içlerinde ne gibi eşyalar bulunduğunu öğrenmek istediğim zaman:

Malûm değildir ki diyor, bu kadar uzun zaman aranmıyan bu eşyalardan bir kısmı çürümeğe bile yüz tuttu. Öyle sanıyoruz ki sandıklarda tapu senetleri, sair kıymetli evrak, naftalinlenmiş halı da vardır.

«Yıllardanberi bekleyen bu emanetlerin sahipleri vefat etmiş olabilir. Fakat vereseleri tarafından aranması hususunda bir iyiliğimiz dokunur mülâhazasile defteri gözden geçiriyorum.

1 — Horhor caddesinde 92 numaralı hanede mukim Yenişehirli Malik efendi zade Kevkep bey... Bu adreste bir yeşil sandık kayıtlıdır ki 1934 yılındanberi aranmıyan emanetler listesine geçmiş bulunmaktadır.

2 — Kadıköy Osmanağada Karayani sokağında Hayriye tüccarlarından Hacı Ahmed efendi zade Mehmed Sait bey adresine kayıtlı bir sandık da 1335 (1919) yılından beri aranmamıştır.

Bu sandıklarda kıymetli ve bozulmıyacak eşyalar bulunabileceği ihtimalini işaret eden emanet servisi şefi B. Hüseyin Kayar:

— Belki de, diyor, vereselerini mühim bir servete sahip kılacak tapu senetlerile para da vardır bu sandıklarda... Fakat vereselerinin haberleri yok ki...

— Niçin birer mektupla o adreslere haber verilmedi?

— Versek de o adreste başkasının oturduğunu görüyoruz. Bu suretle emanetlerin vereseleri haberdar edilememiş oluyor.

Her neyse... Defterden bir iki yaprak daha çevirelim:

3 — Sultanahmedde Firuzağa mahallesi Kuyulu sokakta mülkiye etibbasından Orhan Yahya bey... Bu adreste de 14 eylûl 1321 (1905) tarihinden beri aranmıyan bir sandık kayıtlıdır. 42 senedenberi aranmıyan bir emanet!... Bu sandığın 42 senede çürümemesine ihtimal veremediğim için B. Hüseyin Kayar'a:

— Gördünüz mü? dedim. Bu sandık hâlâ sapasağlam duruyor mu?

— Orası pek rütubetli yer olmadığından çürümemiştir. Cevabını verdi.

«Fakat rütubetli yerlerdeki eşyalar, dıştan belli olmuyor amma herhalde içten hayli zarar görmüştür.

«Bedestenin emanet kasalarından bir kısmında el'an mal vardır. Fakat eskiden 500 kasa varken şimdi bunlardan ancak 65 i faaldir. Bedesten mümessili çerçeveci Hüseyin Kayar diyor ki:

« — Bu altmış beş kasadan 35 ine şimdi de, eskiden olduğu gibi, kuyumcular tarafından emanet bırakılmakta ve bunlar sabahleyin alınmaktadır. 30 kasada da eşhasa ait emanetler durmaktadır.»

Eşhasa ait kasalar defterini birlikte gözden geçiriyoruz:

«Sene 1340 (1924) Defter sıra numarası 104. Çorlu kazasının hanedanından merhum Hacı Mehmed efendi zade İsmail Ziya Beyin şahsına ait kasadır. Fakat kasadaki emanetin ne olduğu bilinmiyor. Çünkü anahtarı kendisindedir ve 23 senedenberi de açılmamıştır.

— Sakın boş olmasın?

— Belki olmaz ki... Böyle yıllarca aranmıyan nice kasalar açıldı da içinden torba torba altınlar çıktı.

« Bir misal veriyor:

— Size dokuz on sene evvelki bir hâdiseyi anlatayım... İranlı Hüseyin Bey adında bir manifaturacı da çarşı kasalarından birinin kiracısiydı. İşi bozuldu ve bu adam iflâs etti. Lâkin kasasını bırakmadı. Sık sık gelir, kasasını açar, bir şeyler bırakır, yine giderdi. Nihayet bir gün Hüseyin Bey vefat etti. Mahkemeye müracaat ederek keyfiyeti haber verdik ve burada bir kasası mevcut olduğunu, veresesinin aranmasını bildirdik. Mahkemenin ilânlarından sonra İrandan bir rençber geldi. Mahkeme delâletile kasa açıldu.

— Osmanlı, Fransız ve İngiliz olmak üzere 150 bin altın çıktı.

«Bu konuşmamız esnasında yanımızda bulunan çarşının yaşlılarından B. Osman Boztepe hâtıralarını naklederek diyor ki:

— Bu çarşının 47 senelik esnafıyım. Kasa kiralıyan öyle insanlar vardı ki hallerinden zengin olduklarını anlamak mümkün değildi. Fakat alış verişe gelen müşterilerden kimlerin zengin olduğunu anlardık. Zengin hanımların arkasında behemehal bir arap kızı yürürdü. Malûmya o vakit onar Osmanlı lirasına arap kızları satılırdı ve bunları da zengin, han, hamam, konak sahipleri alırlardı. Bu hanımların arkalarında yavaş yavaş yürüyen arap kızları ile çarşıya çıkmaları âdeta bir moda gibiydi. Böylelerini gördüğümüz zaman anlardık ki karşımızda zengin bir müşteri var.

«Çarşı mümessili B. Hüseyin enteresan bir noktaya temas ederek bir ananeyi anlattı:

— Çarşının, dedi, el'an muhafaza ettiğimiz iki çelik aynası vardır ki bunlar o zamanın en kıymetli eşyası, hattâ eşyası değil de ilâcıydı. Talep üzerine kefaletle verilen bu çelik aynalardan biri kol, bacak ve bellerdeki şiddetli romatizma ağrılarını giderir, diğeri de ağız burun çarpılmalarına, göz kaymalarına iyi gelirmiş.

«Pek merak ettim ve B. Hüseyin, gitti, az sonra bir kadife torba ile geldi. 15 santim kutrunda iki çelik daire çıkardı. Bunların tıpkı eski zamanın tuvalet aynaları gibi sapları yüzü muhtelif Arapça yazılar ve çiçeklerle süslü, diğer yüzleri ise düz...

— Romatizmadan muztarip olan insan bu aynayı alır sancı yerine koyarak bir müddet tutarmış. Bunu bir kaç defa tekrar edince sancıdan eser kalmazmış. Çarpılmalara iyi gelen ayna da ele alınır ve bir müddet ona

bakılırmış. Bu ameliye birkaç defa tekrar edildi mi çarpılan ağız, kayan göz yerine gelirmiş.

— Bunları şimdi de kullanan var mı?

— Kullanan yok şimdi bunları. Fakat bu aynaların burada olduğunu bilen bir kuyumcu geçenlerde bacağındaki sancıdan muztarip olduğunu söyliyerek istedi, verdik. Aynayı bize iade ederken:

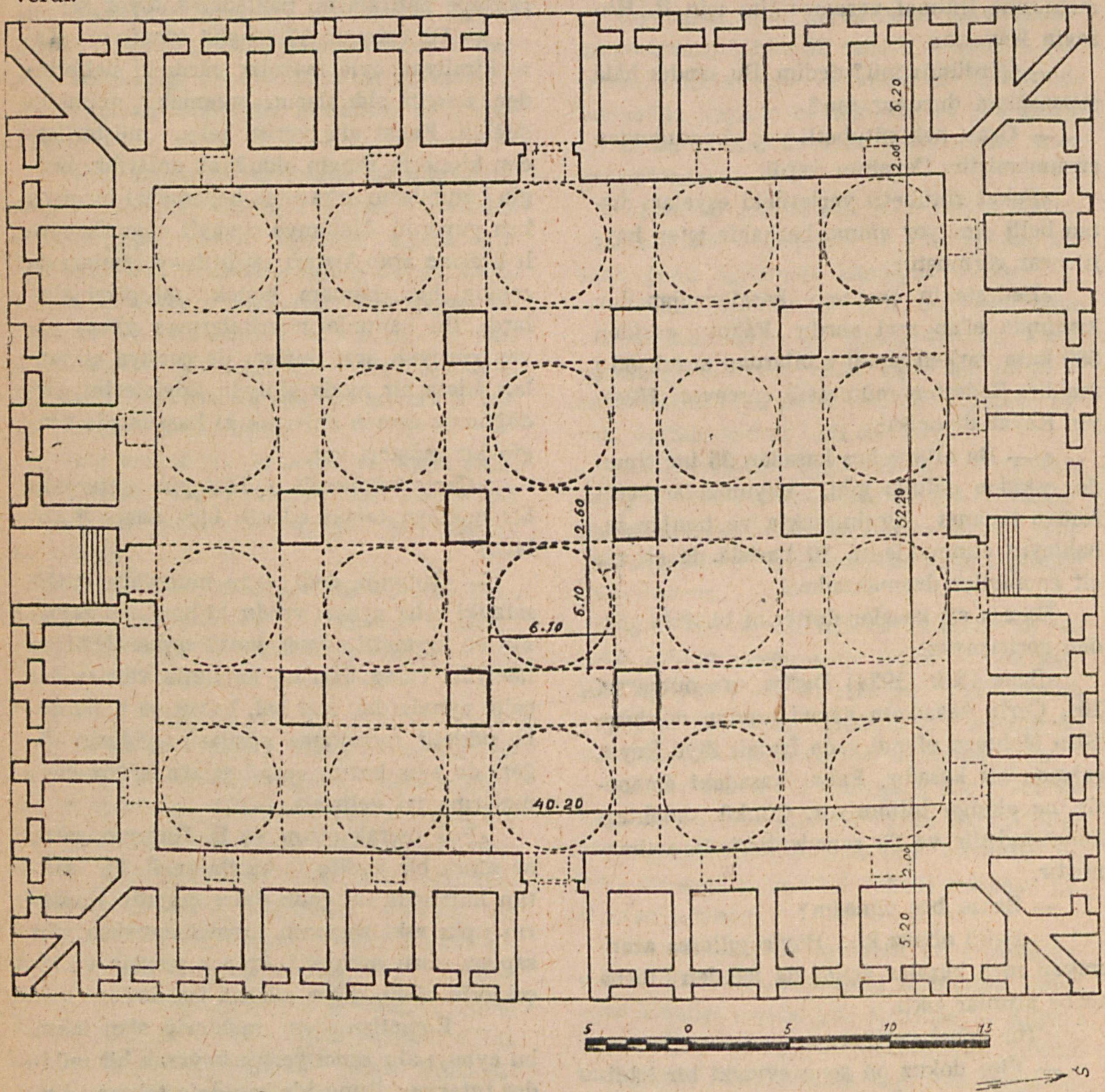
— Nasıl iyi geldi mi? diye sorduk.

— Görmüyor musunuz? Yürüyemiyecek haldeydim. Hiç bir şeyim kalmadı. cevabını verdi.

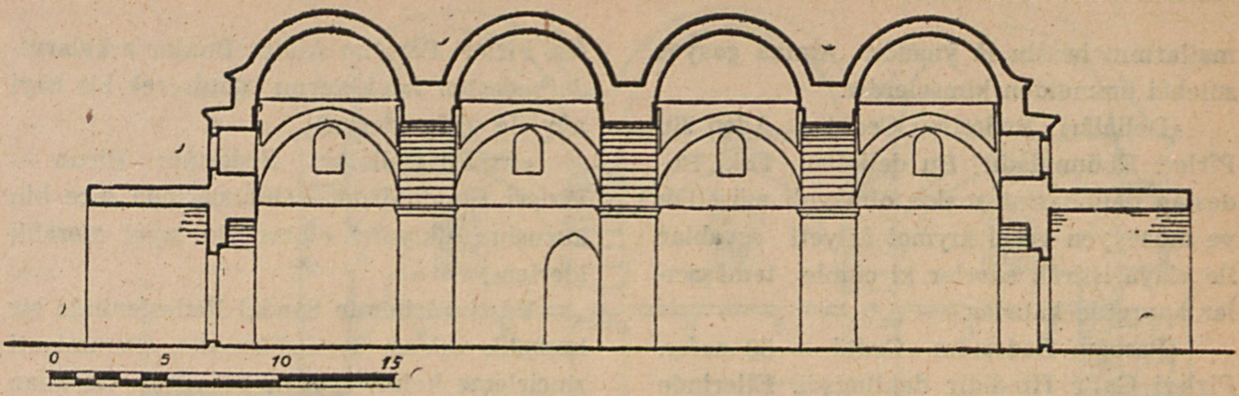
— Kaç paraya veriyorsunuz bu aynayı?

— Para ile değil... İnananlara parasız veriyoruz ve sadece bir kefil göstermesini rica ediyoruz. Aynanın tarihî bir kıymeti vardır, kaybolmasını istemiyoruz da onun için bir kefil arıyoruz. (C. Bildik, Akşam Gazetesi, 1947).

Sandal Bedesteni, Küçük Bedesten, Cedid = Yeni Bedesten — Sandal, eski ağır ve lüks bir ipekli kumaşın adıdır, bu ve diğer kıymetli kumaşların satıldığı bir Bedesten olub zamanımızda başda mücevherat ve sâir kıymetli eşya, Belediyenin müzayede ile sa-

Sandal Bedesteni
(Plan: Ekrem Hakkı Ayverdiden)

Sandal Bedesteni
(Plan: Ekrem Hakkı Ayverdiden)

tış yeridir. Aşağıdaki makaaleyi bu İstanbul Ansiklopedisinin seçkin kalem arkadaşı yüksek mîmâr ve mühendis Ekrem Hakkı Ayverdinin «Fatih Devri Mîmârîsi» adındaki eserinden alıyoruz:

«... Fâtih devrinin tahrir defterlerine nazaran üç tarafı tarîkiâm (halka açık sokak), bir tarafı Bodrum Kervansarayı imiş, Küçük Bezâzistan deniyormuş. Evliyâ Çelebinin de: «Bu da Fâtih Sultan Mehmed Hanın binâsıdır, Eski Bedestana yüz adım karibdir, bunun da şekil ve binâsı hemen Eski Bedestan gibidir» diye zikretdiği bu binâ diğerinden bir sıra fazlası ile, 20 kubbeli, dört kapılı, yüksek ve mütenâsib bir binâdır. İç eb'adı yuvarlak rakam ile 40X32 = 1280 metre murabbaı olup Büyük Bedestandan az ufakdır. Kapılardan şark ve garbda olanları düz ayakdır, cenubdakine merdivenle inilir, şimaldekine çıkılır vaziyettedir. Binâda mahzen yokdur. Yalnız duvarların dış yüzüne yaslanmış 46 dükkân, ve köşelerdekilerde kutrânî bölmeler vardır. İnşaat hemen tamamen Eski Bedestan gibidir. Ayaklar kesme taşdan, duvarlar molozdan, kemer ve kubbeler tuğladandır. Kubbe kasnakları alçak ve sağırdır. Pencereler dükkân seviyesinden sonra yükselen duvar kısmına açılmışdır. Ayni şekilde demir kanadlar medhalleri örter. Binâ 1915 senelerinde tâmir görmüş ve Belediye Mezad salonu hâline ifrağ edilmişdir.

«Mahzenleri olmadığından pek kıymetdar malların saklanmasına müsâid değildir. Esâsında burada Sandal denilen bir kumaş satıldığı için bu ismi almışdır».

Sandal Bedesteni hakkında Nureddin Rüştü Büngül «Eski Eserler Ansiklopedisi» nde şunları yazıyor:

«... Bir zamanlar Hindistandan mebzûlen gelen sandal ağacından mâmul eşyaların burada satış mahalli varmış (Bu eserin orada rastlanan fâhiş hatalarındandır); bir rivâyetle de (Rivâyet değil aydın hakikat) sandal diye bir tezgâhdan çıkan kumaşların satış yeri imiş. İkinci Mahmud zamanında kapanarak depo hâlinde kalmış, bilâhare Şehiremâneti tarafından aksâmı dâhiliyesi tanzim ve tahvil edilerek müzâyede mahalli buraya kaldırılmışdır. Elyevm resmî mezadlar burada icrâ edilmektedir. Yalnız tâmir esnâsında iç kapunun üzerindeki kitabe bilgisizce kapatılmış olduğundan (meydana çıkarılması gerekir)».

«Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» adındaki kıymetli eser, Sandal Bedestenini kaydederken de N. R. Büngülün adını söylemeden yukarıdaki satırları aynen almış ve müellifinin hazinei mâlûmatına maletmişdir.

Sandal Bedesteni için Evliya Çelebi de şunları yazıyor:

«Esnafı Cemaatı Bedestânı Cedid — Bu da Fatih Sultan Mehmed Hanın binâsıdır. Eski Bedestana yüz adım kadar karibdir. Bunun da şekil ve binâsı hemen Eski Bedestan gibidir. Ancak şimâl cânibinde Zinadcılar Kapusuna altı kademe taş merdivenle çıkılır. Garba Hakkâkler Kapusu, cenuba Çadırcılar Kapusu, şarkta Telciler Kapusu açılır, merdivensiz kapulardır. Serâpâ kurşunlu kubbedir. İçinde cümle 600 dellal, cümle 1000 aded neferattır. Amma bunda Bedestânı Atik gibi zî kiymet cevâhir makuulesi eşyâ satılmaz. Cümle hârîre ve elbisei fâhireye müteallik metâlar bey'olunur.

«Esnâfı Hâcegiyânı Bedestan — 1000 nefer. Mâli Kaaruna mâlik tüccar vardırki

mallarının hesâbı lâ yuaddır. Amma gaayet sulehâi ümmetden kimselerdir.

«Dellâlâr Bedestânı Cedid — Aded 70. Pîrleri Ebünnidâdır. Bu dellallar Eski Bedestan dellâllarına makîs olmayub müsellâh ve müzeyyen ve zî kıymet âriyetî esvablar ile alaya iştirâk ederler ki cümle temâşacılar hayretde kalırlar.

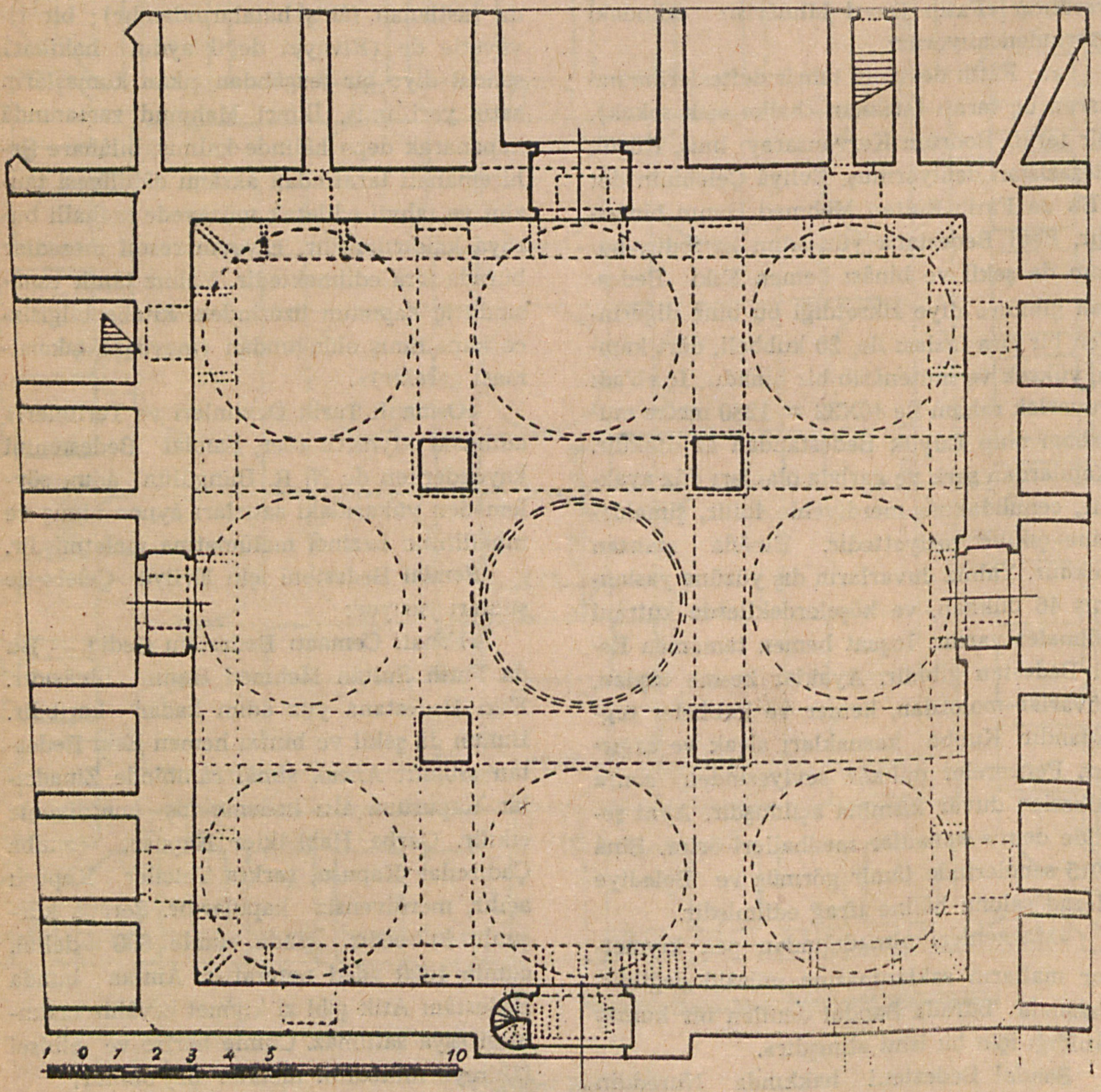
«Pasbânı Bedestânı Cedid — 50 nefer. Pîrleri Gafir Hindîdir denilmişdi. Ellerinde balta ve harbe, bellerinde şemşîri âteştâb ile önlerinde musannâ fânuslar yanub: «Âsa dur â!.. dur â!..» diye feryâd iderek ubûr iderler (B.: Esnaf alayı).

«Hammâlanı Bedestânı Cedid — 300 nefer. Pîrleri Peygam Alidir. Bunlar arkalarında bedestan sandıklarını götürerek bir hâyi hûy ile ubûr iderler.

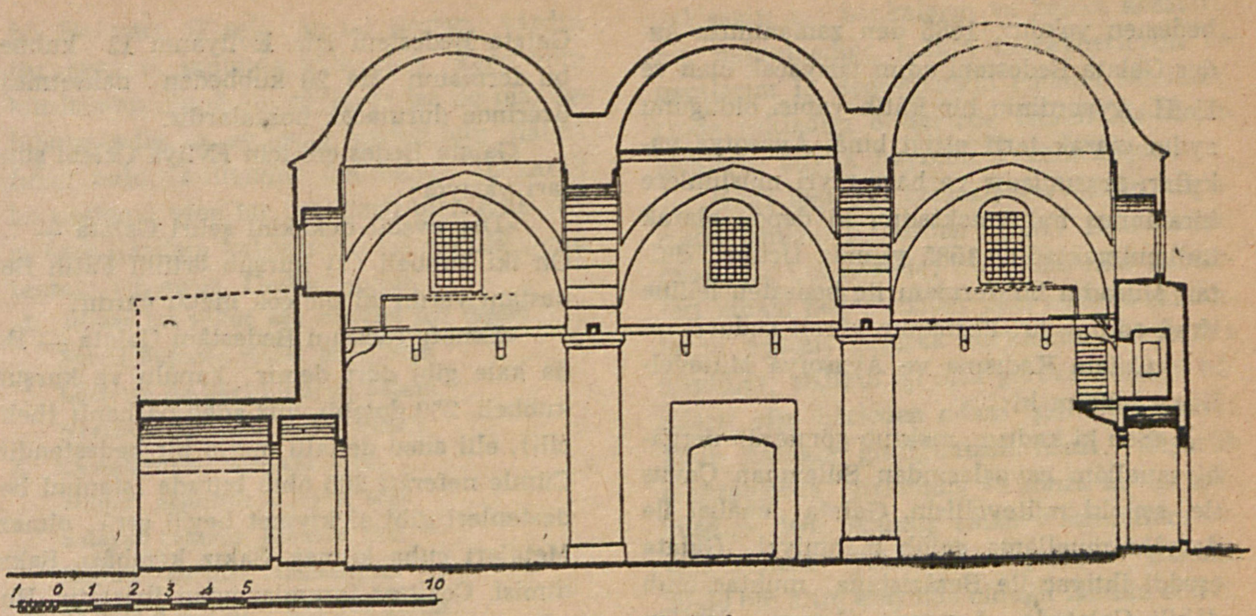
«Esnâfı Dellâlânı Bedestânı Bîrun — Pîrleri Ebünnidâdır. Omuzlarında nice bin kuruşluk zîkiymet elbiselerle taygi merâhil iderler».

Vâsıf Târihinde Sandal Bedesteninde bir hırsızlık vak'ası kaydedilmişdir, ehemmiyeti zincirleme kefâlete bağlı bekcilerle korunan bu çarşıda kuruluşundan kapandığı târihe kadar bu yolda tek vak'a oluşudur; şöyle ki:

1754 yılı ağustosunun (1167 Zilkadesinin ilk haftası) sonları içinde idi, bir gece Sandal bedesteni bekçileri derinden gelen

Galata Bedesteni
(plan: Ekrem Hakkı Ayverdiden)

Galata Bedesteni

(Kesid Resim: Ekrem Hakkı Ayverdiden)

boğuk kazma sesleri işittiler; dükkânlardan birinden şüphe ettiler, kapısını kırınca da elindeki kazmasiyle kubbeyi delip girmiş bir hırsızla karşılaştılar. Tuvana ve çalâk bir delikanlı olan bu hırsız, Mimar Sinan mahallesi halkından idi; ertesi sabah Divanı hümayunda suçunu itiraf etti; Divan da idam cezasını verdi; delikanlı, hırsızlık âleti olan kazma da boynuna bağlanarak Sandal Bedesteninde hırsızlık kastiyle girdiği dükkânın kapısında asıldı.

Galata Bedesteni — Aşağıdaki satırları bu ansiklopedinin seçkin kalem arkadaşı Ekrem Hakkı Ayverdinin «Fatih Devri Mimârîsi» adındaki büyük eserinden alıyoruz:

«Evliyâ Çelebinin Fâtih devri eseri olarak kaydettiği bu bedestan bizim tedkik ettiğimiz Fâtih vakfiyelerindeki musakkafât meyânında bulunmadığı gibi Ayasofya tahrir defterinde de bedesten nâmı altında tesâdüf etmedik. Ya başka bir hayrâta vakfedilmiş, veyâ bedestandan başka bir unvanla kaydedilmişdir ki bizi şaşırtmaktadır.

«Evliyâ Çelebinin kaydının yanında binânın inşâ tekniği ve diğer bedestanların plânına uygun olması Fâtih devrinden bulunduğuna şüphe bırakmaz; Galata gibi mühim bir beldenin Fâtih devrinde bedestansız bırakılacağına ihtimal verilemez.

«Binâ 20,5X20,5 = 420, 25 metro murabbaında ve dört köşe olub dört ayağa müstenid kasnaksız 9 kubbe ile mesturdur. XV. asırdaki tertibe sâdık kalınarak etrâfında dükkânlar sıralanmışdır; yerin müsaadesizliğinden dolayı dükkânlar üç tarafında muhtelif eb'addadır. Dördüncü tarafındakiler yıkılmış, yalnız duvarlarının beden üzerinde izleri kalmışdır. Dükkânlarda bir ara merdiven ile çıkılan bir asma kat vardır. Evvelce bu katda lonca mahkemesi icrâi kazaa edermiş. Dört kapusundan üçü elyevm muattaldır, ve binâ tüccar ardiyesi olarak kullanılmaktadır. Tersâne Caddesi üzerindeki esas kapusunun içinden bir merdivenle üstünde binâyı dâhilen çepcevre dolaşan gezinti yerine çıkılmaktadır. Diğer Bedestenlerde gezinti yeri varsa da böyle kâgir bir merdivene rastlanmadı.

«Binâ inşaatı Fâtih devrinin usûlüne uyularak, bir taş, bir tuğla sırası ile ve taşlar arasında şâkûlî tuğlalar sıkışdırılarak yapılmışdır.

«Galata Bedesteni oldukca harabdır. Bilhassa ahşab ilâveler çirkin bir manzara göstermekde ve dökmecilerin dumanları ile simsiyah bir hâle gelmişdir».

Kıymetli kalem arkadaşımız Üstad Ekrem Hakkının Galata Bedesteni için «Bizi şaşırtmaktadır» dediği mesdi aydınlatmış bulunuyoruz; şöyle ki hicrî 993, milâdî 1585 yılına kadar (Fâtih Sultan Mehmedden Üçüncü Sultan Murad devrine kadar) Galatada

bedesten yokdur. 1585 den zamanımıza kadar Galata Bedesteni adını taşıyacak olan ve E. H. Ayverdinin bir Fâtih yapısı olduğunu aydın olarak tarif ettiği binâ, Ayasofya vakıfları arasındadır ve bazı gayri müslimlere kiralanmış bulunmaktadır; ki depo olarak kullanılmaktadır; 1585 yılında Üçüncü Sultan Muradın bir fermanı ile bedesten hâline ifrağ edilmişdir. Fermanın sûreti şudur:

«Galata Kadısına ve Ayasofya Mütevellîsine hüküm ki;

«Sen ki kadısın, mektub gönderüb dergâhi muallâm çavuşlarından Süleyman Çavuş ile, sen ki mütevellîsin, Galata ehâlisi ile dergâhi muallâma gelüb mahmiyei Galata eşeddi ihtiyac ile Bezâzistana muhtac olub dâhili Galatada Loncada (Lonca denilen semtde) vâki olub Ayasofyâi Kebir evkaafından hâlen ayda elli akçe ile bâzı kefere icâresinde hâli üzere Bezâzistan olmağa kaabil yirmi aded kubbeli kâfirî (?) azîm binâ vardır, Bezâzistan olmak ricâ ideriz dediklerinde üzerine varılub görülüb hakikati hal vukuu üzere ilân oluna deyu ferman olunulub dediklerinde hassa nûmarlardan Üstâd Câfer ve müslümanlardan Cemaati kesîre ile üzerlerine varılub görüldükde filvâki zikrolunan binâ tûlen yirmi ve arzen yirmi beş zirâ olup demir kirişleri ile on altı mermer direk üstünde yirmi aded kubbe ki içerisinde elli beş dolab olmağa kaabil hâli üzere Bezâzistan olmağa muhtemel üç yerden kapu yerleri hazır olup heman kapulara muhtac, kadimden Bezâzistan imiş deyû haber verdiklerin arz eyledigüm ecilden buyurdum ki... vüsûl buldukda arz olunduğu üzere mahalli mezkûrû vechi münâsib olduğuna göre Bezazistan yeri olmağıçün tahliye idüb Bezâzistan ettirüb tâlib olanlara verüb sen ki mütevellîsin icârelerin vakıf için alub kabz eyliyesin (bâ hattı hümâyun). fî 29 zilhicce 993».

Fermanda «kâfirî binâ» tâbiri ehemmiyetli değildir. Bu kayıd, Divânı Hümâyuna arz edilen talebnâmeden alınmış olacağına göre, bu talebnâmeyi yazanların yapı sanatının şahsiyetini tefrika kaadir oldukları aslâ iddia edilemez. Galatada bulunması da bu tâbirin düşünülmeden kullanılması kâfidir. Fakat bu günkü binânın 9 kubbeli oluşu, Galata Bedesteni için Evliyanın 12 kubbe, bu fermanın da 20 kubbeden bahsetmesi üzerinde durulacak noktalardır.

Galata Bedesteni için Evliyâ Çelebi şunları yazıyor:

«Der evsâfı dekâkîni şehri Galata — ... On iki kubbeli (?) kurşun örtülü Fâtih Bedestanı vardır ki bir çok metâı vardır.

«Esnâfı Tâcirânı Bedestânı Galata — Bu da kale gibi dört demir kapulu ve kurşun kubbeli, 200 dolablı, yüz aded pâsbanlı (bekcili), elli aded dellallı metin bir bedestendir. Cümle neferâtı 200 olub burada İstanbul bedestenleri gibi zî kıymet bey'ü şerâ olmaz. Metâları çuha kumaş, Sakız kemhâsı, Sakız dimisi, Cezâyer ihramlarından ibârettir. Bunun adamları müsellah olarak Bedestânı Cedid neferâtı ile tebdili câme iderek ubûr iderler, zîrâ ekserisi cezâyir (adalardan gelmiş) rumlarındandır».

Bibl.: Ekrem Hakkı Ayverdi, Fâtih Devri Mimârisi; Nureddin Rüştü Büngül, Eski Eserler Ansiklopedisi; Mehmed Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri; Osman Nuri Ergin, İslâm Ansiklopedisinde Bedestan. maddesi: Türk Ansiklopedisi, Bedestan maddesi; Ahmed Refik, Onuncu Hicrî asırda İstanbul Hayatı.

BEDESTEN GÜZELLERİ — Divan edebiyatının kadim ananelerine uyularak, başda İstanbul, büyük şehirlerin esnaf civanları, güzelleri şânında yazılan «şehrengîz» adlı manzum risâleler, esnaf güzelleri destanları arasında Bedestenli güzeller de unutulmamışdır (B.: Esnaf Güzelleri; Şehrengîzler).

Mehmed Zeki Pakalın «Osmanlı Târih Deyimleri ve Terimleri» adındaki büyük değerli Bedesten maddesini vâdid'in şu kalenderâne beyiti ile bağlayarak bir zerâfeti edebiye göstermişdir:

Şevk ile azm idüb Bedestâne
Tâlib oldum metâı cânâne!

İstanbul Ansiklopedisine, halk hayatı, halk edebiyatı, halk şöhretleri üzerine kıymetine bahâ biçilmez notlar, vesîkalar, hâtıralar, resimler, manzum ve mensur risâleler tevdi etmiş olan büyük İstanbullu, ve bilhassa âşık olduğu semte nisbetle büyük üsküdarlı halk şâiri Vâsıf Hocanın yukarıda bahsettiğimiz lûtufkâr bağışları arasında adı meçhul ve ne zaman yaşadığı da kaydedilmemiş

bir Bedesten Güzeli için bir destan vardır. Bu destanın sonunda halk şâiri kendisinin kürdistanlı olduğunu söyleyor ise de biz, üslûbuna, edâsına, ve hattâ sevdiği için dâimâ fırsat bulup kullandığı kelimelere bakarak bu destanın yine bir üsküdarlı olan halk şâiri Âşık Râzî'nin kaleminden çıkmış olduğunu tahmin ediyoruz. Destan şudur:

1. **Elmas mı yâkut mu zümrüd mü disem**
Sûreti beşerde melek mi bilsem
Lûtfetse de pâyi billûrun öpsem
Nevreste civânım bedestanlidir

2. **Hâcegizâdedir meşrebi sofu**
Dilberi açmışdır o siyeh sofu
Salavat çekerek lâhavle oku
Başında destârı taylesanlıdır

3. **O ağız o burun o kaş göz resim**
Kâküli müşkini deste ibrişim
Bürümcük pirehen hilâlî kesim
Hem güllü çatmadan al mintanlıdır

4. **Ya sesi efendim o güzel sesi**
O sesin meftûnu hep müşterisi
Kaşının üstüne eğmiş al fesi
Bıçkınlıkda dahi anlı şanlıdır

5. **Şalvarı firengî çuhanın hası**
Gülpenbe topukda şalvar paçası
Çileden çıkarmış çarşıda nâsı
Ol kemân ebrû Eyyubsultanlıdır

6. **Seher vakti Eyyubdan ol mehpâre**
Süvâr olur esbi sabâ reftâre
Seyre çıksun düşmek isteyen nâre
Öyle âteşpâre delikanlıdır

7. **Lâhurî şalı var ince belinde**
İnci tartar terâzusu elinde
Ol şivekâr bedestan güzelinde
Yanaklar da gamzei fettanlıdır

8. **Mescide vardıkda nazlı edâlı**
Abanoz nâlini tıkırdamalı
Pâyini bûs iden tasma sırmalı
Abdest aldığı su çağlayanlıdır

9. **Hemdemi o gülün bed âvaz dellal**
Ya kapkara kıllı ehremen hammal
Hâceye okuyub bir sürü maval
Yıldızı o şûhun seretanlıdır

10. **Kara bulut içre ol ay parçası**
Nola ben de olsam lala hâcesi
Bulamazken berber hamam akçesi
Dâsitânı yazan da kürdistanlıdır.

BEDESTEN SOYGUNU VAK'ASI — On altıncı asır sonlarında büyük bir hırsızlık vak'asıdır ki; bankaların ve banka kasalarının bulunmadığı, halkın mücevherlerini ve paralarını İç Bedestendeki emânet sandıklarında sakladığı o devirde İstanbulda derin akislerle büyük heyecan uyandırmışdır.

Hicrî 999 yılı cemâziyelevvelinin başlarında (milâdî şubat-mart 1591) Eski Bedestende (İç Bedestende) bir sabah (Bir cumartesi sabahı bedestenciler bâzı emânet sandıklarını açılmış görerek fevkalâde heyecana düşdüler, «Kimin işi olsa gerek» denildi, bâzıları: «Bu hâricden adam işidir, biz cuma günü namaza gitdiğimizde fırsat düşürüb mahzenlerde gizlenmiş ve sonra bu işi işlemişdir» dedi, açılmış emânet sandıkları evvelâ kabaca yoklandı ve çalınan paranın 20-30 bin altın arasında olduğu tahmin edildi; bu kadar para bedestenden kolayca çıkarılıp götürülemezdi, bütün mahzen ve dolaplar (dükkânlar) yoklansın denilerek hükûmete haber verildi. Divânı Hümâyun tarafından vak'anın tahkikine İstanbul Kadısı Çivizâde Ali Efendi, Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa ve Sübaşı Rıdvan Çavuş memur edildiler.

Eski (İç) Bedesten on beş gün kapalı; en emin yer bilinen İç Bedestende emânete ihânet İstanbulda o kadar derin bir teessür yaratdı ve büyük bir yılgınlığa sebeb oldu ki halkın ve esnafın bir birine güveni kalkdı ve büyük şehrin günlük hayatı aksadı; meselâ bir mahalle sakası bile evlerdeki veresiye su parasını toplamaya kalkdı.

Bedestende bütün tüccarın dolapları ve mahzenleri arandı, kendi eşyâ ve paraları, emânet eşyâ ve paralar defterleri ile tedkik edildi, dellallar ve kefilleri teftiş edildi, bedestenciler zincire vurulup cümlesine muhkem işkence edildi, hırsız ve çalınan paralar bulunamadı.

Bedestenin Kuyumcular kapusu dışında ve kapunun hemen yanında misk ve anber satan bir iranlının dükkânı altındaki mahzenin kiracısı bir delikanlının hâlinden şübhelenen Rıdvan Çavuş bu mahzeni aradı, evvelâ bir yığın boş para kesesi buldu, mahzenin zeminine döşenmiş hasır ve çuval parçaları kaldırılınca da çalınan paralar bulundu; oğlan keseleri boşaltmış, içlerinden çıkan altın, kuruş ve şâhî akçeleri yere teker teker istif etmiş ve üstüne de bu hasır ve çuvalları yay-

mışdı; miskci iranlı ile beraber tevkif edilerek İstanbul Kadısı ile yeniçeri ağasının huzuruna götürüldü; orada tazyike lüzum kalmadan suçunu itiraf etti:

— Kimsenin vebâline girmeyin, bu miskci acem de mâsumdur, bu işi ben kendi başıma kurdum ve fırsat düşürüb yapdım, hâin berhurdar olacak değil, amelimin cezâsı ne ise çekeceğim.. dedi.

Rıdvan Çavuş da:

— Ben seni eşeddi siyâsetle (işkence ile) katledeceğim.. dedi. Fakat devrin pâdişahı Üçüncü Sultan Murad «Şu hırsızı merak ettim, getirsinler göreyim, ne biçim adamdır» diye emretdiğinden delikanlıyı pâdişâhın huzuruna çıkardılar, oğlan: « Mâdem ki günahkârlığımı gördüler, şevketli pâdişâhımız kolay bir ölüm ihsan etsinler» dedi; suçlunun dileği arz edildi, Sultan Murad: «Assınlar, siyâset olunmasın» dedi. Genç hırsızı asdılar, çalınan paralar sâhiblerine iâde edildi.

Bibl.: Selânikli Tarihi.

BEDEVÎ TARİKATİ TEKKELERİ — İstanbulda muhtelif tarıkatlara aid kurulmuş tekkeler üzerine tek rehber Üsküdarlı Ahmed Münib Beyin «Mecmuai Tekâyâ» adındaki 16 sayfalık risâlesidir. Hicrî 1307 (M. 1889 - 1890) de basılmış olan bu risâlede yerleri, isimleri ve âyin günleri ile tesbit edilmiş 305 tekke içinde 8 Bedevî Tekkesi bulunmaktadır ki şunlardır:

Eyyubda İslâmbey Mahallesinde İslâmbey Tekkesi (âyin günü Cuma), Çengelköyünde Şeyh Ahmed Efendi Tekkesi (âyin günü cumartesi), Kasımpaşada Tatavla altında Ebürrizâ Tekkesi (âyin günü pazar), Beylerbeyinde Şeyh Hâmil Tekkesi (âyin günü pazar), Üsküdarda Toptaşında Şeyh Hasib Efendi Tekkesi (âyin günü pazartesi), Kasımpaşada Uzunyolda Arabzâde Tekkesi (âyin günü salı), Ağaçkakanda Ağaç kakan Tekkesi (âyin günü çarşamba), İstavrozda Dere içinde Şeyh Hüseyin Efendi Tekkesi (âyin günü perşembe).

BEDEVÎ TEKKESİ SOKAĞI — Boğaz içinde Beylerbeyi köyünün sokaklarından; köyün Küplüce tarafına doğru sırtda, Abdullah Ağa Çeşme sokağı ile kırlık arasında uzanır; bir araba geçemeyecek kadar dar, kabataş döşeli iken bozulmuş, toprak yol hâline gelmişdir; sağ tarafı bir bağçe duvarı, sol tarafı açık, arsadır. Sağda Hacı Rüstem sokağı ile bir kavuşağı vardır, bu noktadan sonra biraz genişler, fakat bakımsız bozuk hâli devam eder; kâgir, ahşab, bağçeli, bağçesiz evler arasında uzanır, yine sağ tarafda Hacı Kerim Sokağı ile iki kavuşağı vardır, bu ikinci kavuşak noktası geçilince bostanlar arasında sona erer; sokağa adını veren tekke bu kısım üstünde, sol tarafda geridedir. Yol kenarında haznesi kesme taşdan, ayna taşı ve teknesi mermer, kitâbesiz, lülesiz bir susuz çeşme vardır. Üzerine çimentodan parazit bir terkos çeşmesi oturtulmuştur, üstünde 23-5-1950 tarihi hak edilmiştir.

Bu sokağa adını veren tekke târikatlerin ilgasında mertûk kalmış, 1938-1940 arasında bir kış günü bir kar fırtınasında çökmüş ve enkazı kaldırılmışdır, 1960 yılında temel harâbesi duruyordu. Yanında tekkenin bânisi ile ailesinden bâzı kimselerin medfur bulunduğu türbe ve yıkık dergâhın iki katlı ahşab bir ev olan harem kısmı duruyordu.

Tekkenin bânisi Şeyh Seyyid Said Efendi olub rivâyete göre aslı Suriyelidir; ölümünde büyük oğlu Nesib Efendi, onun ölümünde de Said Efendinin ikinci oğlu Mehmed Efendi şeyh oldular; Mehmed Efendi 1960 yılında hayatda idi, bu dergâhın üçüncü ve son şeyhidir.

Türbe kâgir binâdır, üç basamak taş merdivenle çıkılır; türbenin sağ tarafı sımâhâne idi, yalnız mihrabı kalmışdır, dergâh çökdüğünde o tarafa bir duvar örülmüşdür. Haremde Şeyh Nesib Efendinin kızı oturmakda ve aile türbesine bakmakda idi (ekim 1960).

Hakkı Göktürk

BEDEVÎ TOPU — Bedevî tarikati mensublarının toplu olarak zikirlerinde en cezbeli anlarındaki hallerine bu tarikata mensub olmayanların takdığı isimdir. Mehmed Zeki Pakalın «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» adındaki eserinde bu sahneyi şöyle târif ediyor: «Bedevî tarikati mensublarının ayakda yapdıkları zikrin en ateşli sıralarında birbirlerine sarılarak ortalığı sarsan bir heyecanla yapdıkları âyin hakkında kullanılır bir tâbirdir. Tarikat mensubları sım-

sıkı bir küme hâline geldikleri için zikrin bu kısmına o ad verilmiştir».

Bedevî âyinleri yalın ayak, baş açık, belden kuşakla sıkılmış bir entâri ile soyunuk yapılırdı. Top hâline geldiklerinde de birbirlerine arkadan ve belden sarılırlardı. Tarikatlerin aleyhinde bulunanlar, «mecazi aşk» adı altında avâmî aşkın alâka yoluna pervasızca sapdıklarını söyliyenler bedevîleri de bu bedevî topu ile ittiham ederlerdi, olgun çağlardaki dervişlerin tâze genç dervişlere sarıldığını, en güzel bir delikanlının da topun ortasına geçirildiğini söylerlerdi. Bu yönden bu tâbir İstanbulun eski tulumbacı ağzına, külhâni argosuna da girmişdir, meselâ: «Ulan o ne biçim şakalaşma öyle bedevî topu gibi!», «Arife gecesi hamama gidilmez, bedevî topuna girersin!» denilirdi. Ali Çamiç Ağanın (B.: Çamiç Ağa, Ali) da 1901 yılında Topkapusu civârında bir evde sık sık yapılan garib toplantıları tehzil yollu bir kıt'ası vardır:

Hânei mâhûdun semti Topkapu
Açılmaz top ile dövülse kapu
İçerde cem idüb tâze rûleri
Kalenderler olmuş bedevî topu

BEDİA — Ahmed Rasimin bir uzun hikâyesi ve bu hikâyenin kahramanı olan kibar fâhişenin adı; muharrir bu hikâyesini «Güzel Eleni» adında diğer bir hikâye ile berâber «İki güzel günahkâr» adını verdiği kitabda neşretmişdir.

Bedîada vak'anın ne zaman, hangi devirde geçdiği hiç belirtilmemiştir, biz İkinci Sultan Abdülhamidin son yıllarına yakışdırdık; fakat yakın geçmişde İstanbul hayatını bilenler Rasimin Bedîasını ancak İkinci Abdülhamidin son devri ile meşrûtiyetin ilk yıllarında yaşatabilirler.

Hikâyenin başında Bedîayı kirli hayatının yirmi yedinci yılında, müstesnâ güzelliğinin sönmeğe başladığı devirde buluyoruz. Bu hayata, sefihâne yaşayan varlıklı bir ailenin bahtsız kızı olarak düşmüştür. İlk tanıdığı erkek mahallesinin gençlerinden biridir, büyük suçlu olan anası kaza karşısında susmağa mecbur olmuştur ve kız bu yoldaki öbür adımlarını tam bir hürriyet içinde atmış, İstanbulun namlı bir yosması olmuştur. Aile serveti sefâhet yolunda tükenince konak yavrusunda ana kız kalmışlardır. Bedîanın eline düşen erkekler «hokkabazların adam soydukları hucreye girer gibi kızın âşiyânı visâline devam edenler çırıl çıplak çıkıyordu». Fakat yirmi yedi yıl boyunca Bedîa aşk nedir bilmez, zirâ aşk, bu yoldaki kadınlar için tehlikelidir, işe kesadlık verir. Yalnız bir erkek sevmişdir, «Nazım»ı, ondan da bir âile ocağı yıkarak ayrılmışdır.

Ahmed Râsim bu uzun hikâyede yakın geçmişdeki İstanbuldan çok canlı ve renkli sahneler çizmişdir; bu satırlar târih ve cemiyet ilmi için kıymetli vesikalardır.

1908 - 1910 arasında bir yosma evi — İbrahimpaşa Hamamını geçin (saraçhânebaşında), bir az daha ilerleyin, sağ tarafımızdaki virâneye nâzır köhne bir ev görürsünüz, isterseniz çat kapu içeri girin.

«Bir az harab olmakla beraber oldukça geniş toprak avlusu loş, alt odaları karanlık, tezyinatdan mahrum. Orta kapudan sonra malta döşeli bir avlusu daha var. Merdivenleri her adımda gıcırdayor, korkulukları oynayor. Sofada şâyanı dikkat bir şey yok. Yalnız bir amerika saatı tik tak idüb duruyor.

«Yukarı kat da bunun aynıdır.

«Çıt yok. sâkinleri ekseriya susar, hattâ

Bedîa
(Romanın resimlerinden)

îtiyad hâline gelmiş, her zaman yavaş yavaş yürürler.

«Sofaya açılan şu üç odanın hiç biri diğerine benzemez, fakat hepsi temiz, topludur.

«Bâzı geceler bir şûlenin (lâmba yamud şamdan) birbirini müteâkib odalardan bir kaçına girip çıktığı pencerelerinin aydınlanıp kararmasından anlaşılır.

«Her oda başka bir hizmete tahsis edilmişdir. Evvelâ (yosmanın erkeği beklediği) odaya girelim:

Epeyice geniş, duvarı kâğıd kaplı; ötesinden, berisinden üzül, büzülmüş. Sağda bir konsol, üstünde mustatilî, ceviz çerciveli bir ayna önünde bir kaç bardak, tepesin bir dal şap. Yan tarafında mâvi tül örtülü bir çiçeklik, ortada idi, yüksek bir bakır mangal. Kadifesinin havı dökülmüş yan yana iki koltuk. Bir hasır iskemle. Pencerelerin kenarınca minder, kumaşının rengi, nev'i, çiçekleri sakız gibi beyaz patiska örtü altında nihan. Tavana asılmış çift lâmbanın biri söndürülmüş, gaz kokuyor.

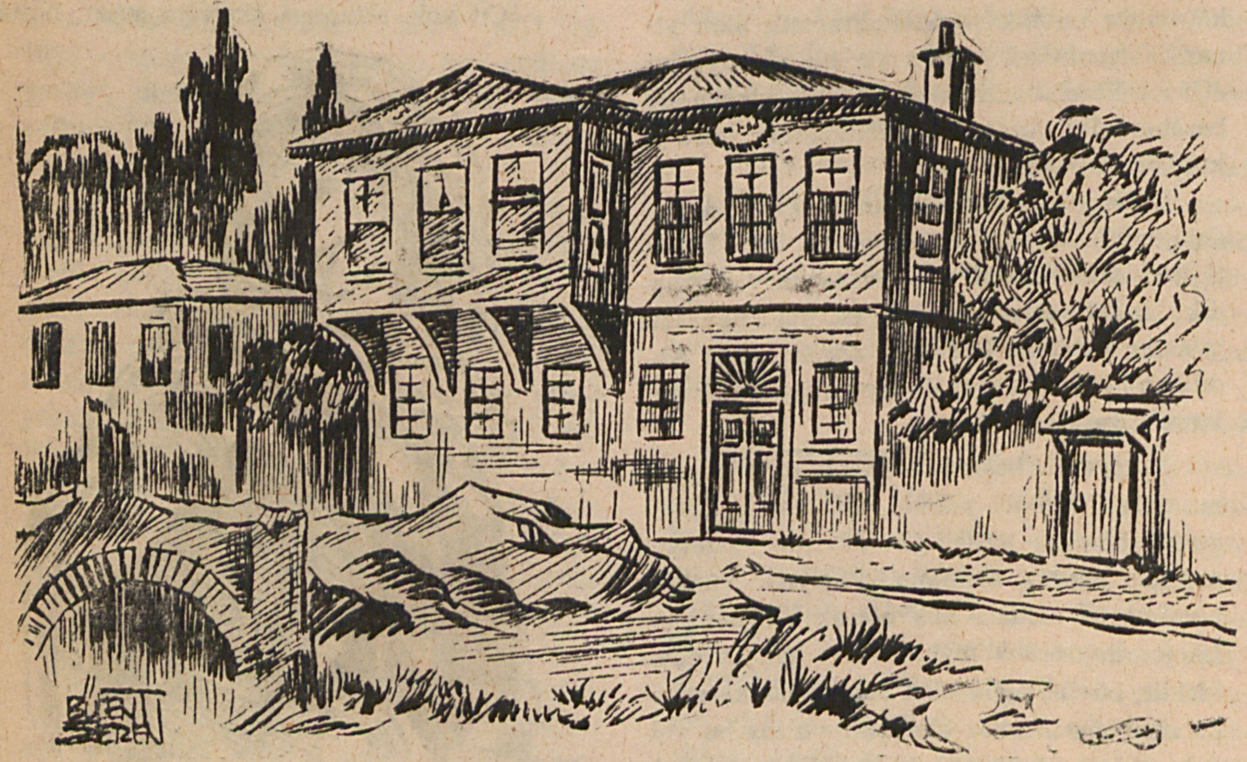
«Kadın (Bedîa) köşe penceresinin önüne oturmuş. yanında annesi.

«Üst katda yatak odası: Eski ceviz bir karyola en büyük eşyasındandır. Bir tarafı azıcık çökmüş, pek çok yıpranmış olduğuna delâlet idecek sûretde kirli bir manzara almış, fakat yorgan, yasdık gibi teferrüâtı son derecede temiz. Ortada aşağı mangalın ayni bir mangal. Köşede ufak bir lâvmana. Yine pencerelerin hizâsında bir minder. Duvarda zincirli bir saat, Rusyada kurt avını musavver basma bir tablo. Karyolanın dayandığı duvarda sâde bir çerçeve içinde bir fotoğrafi.

1908 - 1910 arasında bir yosmanın erkeği evine kabûlü şekli — Pendere önündeki (Bedîa) kımıldadı, titrek bir ses ile:

— Anne! galibâ o?..

«Bir daha sokağa dikkatlice bakdıkdan sonra yerinden fırladı. İki kadın sofaya berâber çıkdılar. (Anne) sol tarafda ta ucda bulunan odaya doğru yürüdü. (Bedîa) elinde hiç bir ışık olmadığı halde bir haritaci zihniye ile merdivenleri inerek, orta kapudan küçük bir idâre lâmbası ile aydınlık duran toprak avluya geçdi, kapuya doğru yavaş yavaş sokularak açılacak kanadı tarafına geçdi. Hâricden hafif bir ayak patırdısı yaklaşa yaklaşa gelirken durdu. Kesik bir öksürüğü müteâkib fiske gibi üç darbe işidildi. Kapu yavaş yavaş açıldı. İçeriye helecan ve teneffüsü bir birine karışmış bir vücud zorla sıgar

Bedîanın son evi
(Romanın resimlerinden)

gibi girdi. Girer girmez yere kadar eğilerek kandilli bir temennâ kondurdu: — İki gözüm sizi tasdî ettim!...

— Estağfurullah efendim, ihyâ buyurdunuz...

İkinci Abdülhamid devri sonlarında varlıklı bir âilenin kızlarını fuhşa sürükleyecek sefih hayatı — Bedîa kibar bir âileye mensubdur. Pederi zengin, o nisbetde de zevk ve sefâhate düşkündü. Konakda âvâzı tarab, türlü türlü âhenkler ...

«Kız o zaman henüz dokuz yaşlarında. Haremden selâmlığa geçer. Salon şûleler içinde, ortada sofra, kalabalık, genç, ihtiyar, sâzende, mukallid bir takım halk.. Salona çıkar çıkmaz ayakları yerden kesilir, kucakdan kucağa intikal eder. Bütün harâretli ağızlar kendini öper, sıkar, bâzan gıcıklar, güldürür, o sevildiğini gördükce bayılır, pederi hareme çekilinceye kadar hâyi hûyi mestâne içinde eğlenirdi.

«Harem de selâmlığın mâkesi: Orada da ayni cemiyet. sevici alayları, eğlenceli velveleler. Anası, kız kardeşi, Çinili Hamam natırı, usta kadın, Hânende Zeyneb, Sıracı Leylâ, Kartopu Behiye, Ömrüm Mahbub, Ebe Şâhende gibi o zamanın zürefâsından sayılan kadınlar. Kız bu cemiyetden pek haz etmiyordu, zirâ burada çimdik, meme sıkmak gibi can yakıcı şakalar vardı. Fakat âhenkden, hele rakısdan pek ziyâde haz ediyordu. Anası o cemiyetin reisi makaamında idi. Arkadaşları ile mülâtefesinde kızına da saldırır, üzer, utandırırdı.

İkinci Abdülhamid devri sonlarında kibar bir yosmanın şöhret oluşu — (Bedîa) çabucak serpildi. Bahârı hayat o nakli müzeyyenin turrelerinde sünbüller, yanaklarında güller, gözlerinde rengîn in'itaflar, gönüller alıcı nazarlar, dudaklarında iki katmerli gonceler vücûda getirdi, dimâğında da heves denilen hissi uyandırmışdı. Durup dinlenmek onun için değildi, bir isticâl, bir telâş.. gönlü bir şey istiyordu. Yaşmak ferâce ile ilk defa sokağa çıkdığı zaman anasının bile nazarı dikkatini celbetti. Bu bir kız değil, çiçekli bir servi hirâman idi.

«Veli Efendi Mesîresi zamanı kırlarda böyle bir perîzâde letâfetin görünüşü halkı çıldırttı. Arabada kurulup oturuşu, yumuk pamuk elleri ile yelpâze sallayışı câlilei dikkattı. Avdetde arabalar sıra ile dizilerek ona bir resmi geçid yapdılar. Bir sıra kafa, bir alay laf o arabayı tâ hânenin kapusu önüne kadar teşyî etti. Kız muvaffak olmuşdu».

Ahmed Rasimin «İki güzel günahkâr» adındaki eserinin bu ilk hikâyesi ceb kitabları boyunda 80 sayfadır.

BED'İ BESMELE — Çocuğun okumaya başlatıldığı gün yapılan bir dua töreni idi; bu vesile ile çocuğun babası, velîsi tarafından kudretinin yetdiği kadar sabiyi okutacak hoca efendiye münâsib bir hediye, akrabaya, ahbaba, konu komşuya da bir ziyâfet verilirdi; sabîye de, o günün hâtırası olarak kıymetini ancak büyüdüğünde takdir edeceği bir hediye verilirdi. Bilhassa erkek evlâd sâhibleri için «Bed'i Besmele», sünnet düğünü gibi bir âile mürüveti bilinirdi. Çocuk, yeni esvablar giydirilmiş, başında, nazarlıklı, elmaslı bir nefes, veya külâh, takke, münsâsib bir serpuş ile getirilir, evvelâ hocası olacak zâtin, sonra babasının ve diğer dâvetlilerin ellerini öper, hocanın önünde diz çöküb oturur; hoca efendi tarafından, sabiye, zihin açıklığı dileyen kısa bir duâdan sonra bir besmele çektirilir ve törene son verilirdi. Zamanımızda tamamen terkedilmiş mâsum bir gelenek idi. «Bed'i Besmele», yâhud «Bed'i Besmelei Şerîfe» töreni çocuğun evinde yapılırdı; çocuğun okula gönderilmesi ile ayrı bir törene tâbi idi, ve halk ağzında «Âmin Alayı» denilir idi (B.: Âmin Alayı).

Lugat mânâsı ile «Besmeleye Başlama» demek olan «Bed'i Besmele» töreni, bu mürüvveti gören âilenin ictimâî mevkiinin ve servetinin yüksekliğine denk parlaklıkda olurdu. Şehzâdelerin Bed'i Besmele cemiyetinde ise Şeyhül islâm Efendi, Anadolu ve Rumeli Kadıaskerleri Efendiler ve Nâkibül eşşâf Efendi, saray protokolu ve Osmanlı Hânedânı an'anesi gereğince hazır bulunurlardı. Şehzâdelerin Bed'i Besmele Cemiyetleri sarayda yapıla gelirken İkinci Sultan Mahmud oğlu Abdülmecidin Cemiyetini Haydarpaşada İbrahimağa Çayırında bir meydan düğünü hâlinde yapdırtmışdı. Vak'anüvis Lütfi Efendi hicrî 1247 senesi vak'aları arasında ve on satırla şöylece anlatıyor, sekiz sene sonra Osmanlı İmparatorluğu tahtına oturacak olan

prens o târihde 9 yaşındadır:

«Şehzâdei civanbaht Abdülmecid Efendi Hazretlerinin 1247 senesi rebîülâhirinin onyedinci günü (milâdî 25 eylûl 1831 pazar günü) Bed'i Besmele Cemiyeti münasebeti ile Üsküdarda İbrahim Ağa Çayırındaki kasrı hümâyûn önünde bulunan sahrâya on sekiz direkli gaayet zarif ve müzeyyen bir otak ile sâir çadırlar kuruldu. Devlet erkânı, ulemâ, askerler, mekteb çocukları ve sâir dâvetlilerle halka bu çadırlarda ziyâfetler çekildi».

Bibl.: Lûtfi Tarihi, III; M. Z. Pakalın, Osmanlı Tarih Deyim ve Terimleri.

BEDİİ FAİK — Zamanımızda İstanbul Basınının en seçkin kalem sâhiblerinden ve günlük «Dünya» gazetesinin iki sâhibinden biri (B.: Atay, Falih Rıfkı); hür vicdan ile selîm aklın ışığında humorist münekkid; babası İstanbullu avukat Faik Bey, annesi Balıkesirli Faika Hanımdır; kendi nüktesidir, «ilk poletikayı doğarken yapmışım, gözlerimi dünyâya, 1 mayıs 1921 de Balıkesir ile İstanbulun tam ortasında, Bandırmada açdım» diyen Bedii Faik ilk okulu İzmirde, Liseyi İstanbulda okudu, tıp tahsilini doktor olmasına ramak kala terkederek bir müddet tütün ticâreti ile meşgul oldu, tam muvaffak olacağı sıra gazeteciliği tütüncülüğe tercih etti. 1945-1946 yıllarında ilk yazıları «Tasvir» ve «Son Saat» gazetelerinde çıkdı; her iki gazeteye de her gün birer fıkra ve haftada ikişer sohbet yazmağa başladı. 1946 da «Demirkırat» adlı siyasî bir halk gazetesi çıkardı; büyük boyda ve haftada iki defa yayınlanan bu gazetenin hemen dörtte üçünü kendi kalemi ile doldurdu; bir taraftan da bâzı dergilere fıkralar, sohbet makaaleleri yazdı 1948 de Ali Naci Karacan İsviçreden d ö n ü p «Tan» gazetesini yeniden çıkarmaya baş ladığında mesâî arkadaşı olarak Bedii Faiki seçdi ve Tan'ı birlikde yürüttüler, fakat gazetenin adı,

Bedii Faik

(Resim: B. Şeren)

Zekeriya Sertelin çıkardığı «Tan» gazetesinin mâcerası dolayısı ile sevimsizdi, Bedii Faik'in teklifi ile «Milliyet»'e çevrildi. O tarihlerde «Milliyet» Demokrat Partiyi destekliyordu. 1950 seçimlerinde Demokrat Parti iktidâra geçince, yeni hükûmetin ilk işlerinden biri arabca ezanın tekrar kabulü oldu; D. P. iktidarının dini siyâsete âlet etme yolunda ilk tâvizi olan bu mesele karşısında Bedii Faik D. P. hükûmetini tutmakda kararlı görünen Milliyet gazetesinden ayrıldı ve D. P. erkânının teklif ettikleri vazifeleri red ederek «Yeni İstanbul» gazetesine intisab etti. Bu sıralarda da, İstanbul Radyosunda yapa gelmekde olduğu sohbetlere, tamamen gayrî siyasî olduğu halde, gazetedeki tenkid yazılarından ötürü son verildi. D. P. iktidarı ile muharrir arasında amansız mücâdele de bu sûretle başladı, 27 mayıs 1960 ihtilâline kadar devam etti.

1951 de, iki yıldanberi âzâsı bulunduğu radyo danışma kurulundan çıkarıldı; bunları da 1960 yılına kadar devam edecek olan ve sayısı yüze yaklaşan basın dâvâları tâkib etti. 1952 de Falih Rıfkı Atay «Dünya» gazetesini kurunca, Bedii Faik bu gazeteye evvelâ bir yazar olarak intisâb etti, sonra gazetenin yarı yarıya ortağı oldu. 1954 de, kanunlarımızda yeri olmayan Karakuuşî bir hükümle, «fazla suç işlemesine mâni olmak için» tevkif edildi; yine basın tarihinde görülmemiş hâdisedir, «Tekelonya Cumhuriyeti» adlı bir romanının neşri, sâdece gazetedeki ilânları üzerine tefrika başlamadan yasak edildi.

Evlidir; bir oğlu ve ikiz kızları olmak üzere üç evlâd sâhibidir. En aşırı merâkı giyinmekle evini tanzim ve tertibidir, kazancının büyük kısmı pek cömertce bu iki yerda harcanır; öylesine ki evinin iki odası esvab dolabı olmuşdur.

Siyasî partilere girmemişdir, «gazetecilik biraz da muhâlefet anlamına gelir» di yor; «Yazılarına bayılırım» dediği muharrirler Falih Rıfkı Atay, Mantaigne, Steinbeck, Oscar Wiide, Bernard Shaw'dır; «hayatımda iki şeyden de nefret ederim diyor: B1 Vitamininin kokusu, ve lâübâlîlik». Ciddiyeti zarâfeti ve nüktedamlığı ile süslediği, samimiyeti de lâübâlîliğe düşürmediği bütün yazı-

larında görülür.

Kitab hâlinde yayınlanmış eserleri: «Efendime söyliyeyim» (Fıkralar, 1953); «Yalancı» (Roman, 1954); «Bir garib ada» (İngiltere seyahatı notları, 1955); Sam Amıcanın Evinde» (Amerika seyahatı notları, 1956); «Hitler anlatıyor», «Ay Bizimdir».

BEDİKYAN (Arakel) — Belâgatlı bir Protestan vâizi ve muharriridir. Harputta doğmuş olup, annesi ve babası aslen Süryanidirler. İstanbul Ermeni basınında ve bilhassa «Püzantion» gazetesinde «Kisak» mahlâsiyle intişar eden dinî mahiyetteki yazıları zamanında pek beğenilmiş ve «Donakan Orer» (Yortu Günleri) başlığiyle kitap halinde iki defa neşredilmiştir. Vefatı 1902 de, İstanbul'da, genç denilebilecek bir yaşta vuku bulmuştur. Gine değerli bir vâiz ve muharrir olan oğlu Antranik Bedikyan halen hayatta olup New York'da bulunmaktadır.

Kevork Pamukciyan

BEDİ NURİ BEY — Arab asıllı türk yazarı; doğum târihi tesbit edilemedi; adliy memurlarından Halebli Hilâl Efendinin oğlu, şöhretli Osmanlı maarifcilerinden Sâti Beyin küçük kardeşidir; yüksek tahsilini Mülkiye Mektebinde yapmış, kaymakamlıklarda bulunmuş, bir muharrir olarak da 1908 meşrutiyetinden sonra Resimli Kitab ve Mülkiye mecmuaları ile günlük gazetelere yazdığı sosyal ve ekonomik makaalelerle tanınmışdır. Çok çalışkan ve zamanının kalem erbabı arasında hayli bilgili bir sîmâ idi, 1913 de Müntefik mutasarrıflığına tâyin edilmiş, vazifesine giderken genç yaşda Basrada ölmüşdür.

Bedi Nuri Bey
(Resim: Sezâi; T. Meş.)

Bibl.: İ. A. Gövsa, Türk meşhurları

BEDİR — Ahmed Midhat Efendi tarafından ilk nüshası 29 ağustos 1872 de neşredilen ve hükûmetçe ilk günü kapatılan «Devir» gazetesinden sonra ayni vezinde bir isim değiştirmesi ile ilk nüshası 26 eylûl 1872 de çıkarılan ikinci günlük siyâsî gazete. «Devir»in çıkar çıkmaz kapatılması «Bedir» üzerine büyük bir alâka topladığı ve Ahmed Midhat Efendinin popüler şöhretinin başlangıcı bu olduğu söylenir. Gazetede beyan edildiğine göre «Havâdis, poletika, edebiyat, letâif, fününi mâliye ve umûri ticâriyeden» bahsedecek olan Bedirin matbaası ve idârehânesi Beyoğlunda Caddei Kebirde (İstiklâl Caddesinde) Hacopulu çarşısında 13 numarada idi; pazar ve cuma günleri hariç haftada beş gün yayınlanan Bedir Gazetesinin de ömrü çok kısa olmuş 13 üncü nüshasında yine hükûmet eliyle kapatılmışdır. (B.: Ahmed Midhat Efendi; Tercemânı Hakikat).

Bibl.: Türk Ansiklopedisi

BEDİRHAN PAŞA — Osmanlı İmparatorluğunun son derebeylerinden, İkinci Mahmud, Abdülmecid ve Abdülaziz devirlerinin büyük şöhretli simâlarından, âsî derebeyliğinde Cizre Emîri, 1802 de Cizrede doğdu, geniş topraklara ve civar kabileler üzerinde büyük nüfûza sâhib Ali Bey'in oğludur. aile ananesine ve yazıla gelmiş şecereye göre ünlü islâm sultanlarından Salâhaddin Eyyubî ile ilk islâm fütûhâtının en namlı serdarlarından Hâlid bin Velidin torunlarından; Bedirhan Paşayı babadan babaya bu sülâleye yedinci dede olarak bağlayan halka «Şerefnâme» adlı meşhur târihin müellifi ve Bitlis Hanı Birinci Şeref Handır. Ailelerine Cizre Emirliği yurdluk ocaklık adı ile Yavuz Sultan Selim zamanında verilmişdi. Emirliği, inzivâde ibâdeti kılıca tercih eden büyük kardeşi Salih Beyin ferâgati ile pek genç yaşında başladı; ciddî tahsil görmemişdi, fakat çok okumuş, dürüst ahlâk sâhibi, gaayet zeki ve son derece cessurdu; yurdluk ocakları olan Cizre ve etrafı halkına kendisini âdil emir olarak pek çabuk sevdirdi, şöhret ve nüfuzu Erzurum ve Van vilâyetlerine kadar yayıldı. İkinci Sultan Mahmudun son zamanlarında verilen bâzı emirlere yersiz bularak itaat etmemesi üzerine âsî bilindi, fakat 1839 da, Anadoluyu istilâya hazırlanan Kavalalı Mehmed Ali Paşanın oğlu İbrahim Paşa kumandasında gönderdiği Mısır Ordusuna karşı seçkin askerleri ile Orduyu Hümâyuna iltihak ederek âsî olmadığını göstermek is-

tedi, ayni yıl için Nizib Bozgunundan sonra askerleri ile kendi bölgesine çekildi. 1845 de Hakârî civarındaki Nestûrî âşiretlerini idâresi altına aldı, Musuldaki Avrupalı konsoloslar hiristiyanlık gayreti ile meseleyi büyüttüler, İstanbuldaki elçiliklerine yirmi bin hiristiyan nestûrînin Bedirhan Bey tarafından kesildiğini bildirdiler. Tanzimat fermanı yeni ilân edilmiş ve Osmanlı İmparatorluğu büyük Avrupa devletlerine karşı hiristiyan tabaasının mal ve can güvenliğini taahhüd etmiş olduğundan, devrin sadırazam, Mustafa Reşid Paşa Bedirham Beyin memleketinden kaldırılarak İstanbula getirilmesini münasib gördü, bu maksatla gönderilen Kemal Paşa Bedirhan Beyi iknaa muvaffak olamadı; üzerine asker sevk edildi, bu kuvvetleri de bir kaç yerde bozdu; bunun üzerine Müşir Osman Paşa kumandasında bir ordu gönderildi, bu kuvvet Cizre Emirini Orak (yahud Oruh) Kalesinde Bedirhan Beyi sarmaya muvaffak oldu ve Emîre Mustafa Reşid Paşanın imzası ile bir amannâme gönderildi. Tanzimat Devri denilen uyanık istibdadın ünlü veziri, teslim olup İstanbula geldiği takdirde, malına ve canına asla dokunulmayacağını vaad ediyordu; bu amannâmeye güvenen Bedirhan Bey teslim olarak 1848 de İstanbula deldi.

Sultan Abdülmecid huzûruna çıkarılan Bedirhan Beye:

— Niçin âsî oldunuz?!.

diye sorunca Ömer Hayyâm'ın «Benim fenâ hareketime sen de fenalıkla karşılık verirsen aramızda ne fark kalır» meâlinde bir rübâisini okudu. Emîrin bu büzel cevabı ve merdâne etvârı Pâdişa itimad telkin etti; Bedirhan Beye ihsan ve iltifatda memleketinde bırakdığı emlâkine karşılık iki yüz altın maaşla ve ailesi efradı ile birlikde Girid Adasında Kandiye şehrine sürgün gönderildi. Orada on sene kaldı; adalı rumlar üzerinde devlet otoritesinin sağlanması yolunda çalışdı; sürgünlük cezâsı kaldırılınca İstanbula geldi. kendisine mîrimiranlık rütbesi ile «Paşa» unvânı verildi; tekrar Giride döndü, sekiz yıl daha bu adada kaldı, sonra bütün ailesi efrâdı ile İstanbula kesin olarak yerleşmeğe geldi; Bedirhan Paşaya zamanımızda Darüşşefaka Lisesinin bulunduğu yerde büyük bir konak verildi; orada yedi sene sonra 1868 yılında vefat etti. 34 zevcesinden 96 çocuğu olmuş, ölümünde bunlardan 21 kızı ve 21 oğlu hayatda idi. Zamanımızda İstanbulda torunlarından pek çok kimse bulunduğu söylenebilir.

Bibl.: İ. A. Gövsa, Türk meşhurları.

BEDİÜZZAMAN MİRZA — On altıncı asır başlarında İstanbula gelmiş ve büyük şehirde ölmüş Aksak Timur evlâdından Türkistanlı şâir bir prens; Türk Ansiklopedisi şecerini «Timurlular'dan ve Ömer Şeyh sülâlesinden Hüseyin Baykarâ'nın büyük oğlu» diye tesbit ederek: «1506 da babasının ölümü üzerine küçük kardeşi Muzaffer Mîrza ile Horasanda bir yıl hükümlarlık ettikden sonra Özleklere yenilip Azerbaycana kaçmış ve Safevî hükümdarı Şah İsmaile sığınmışdır, Yavuz Sultan Selim 1514 de Tebrizi aldığında orada bulduğu Bedîüzzaman Mîrzayı beraberinde İstanbula getirdi; çok geçmeden Bediüzzaman İstanbulda ölmüş (1517), Eyyub çevresinde defnedilmişdir» diyor.

İbrahim Alâeddin Gövsa ise «Türk Meşhurları» adlı eserinde büyük takvim hatâlarına düşmüşdür, babasının ölüm târihini 1506 olarak kaydetdikden sonra «on yedinci asır sonlarında İstanbulda tanınmış Horasanlı bir türk prensi» diyerek Bediüzzamanı iki asır yaşatmış, ölüm tarihini de rakam ile 1717 göstererek (bu bir mürettib hatâsı olabilir) ikiyüz yılı bir az daha uzatmıştır.

Bibl.: Türk Ansiklopedisi; İ. A. Gövsa, Türk Meşhurları.

BEDREDDİN CAMİİ SOKAĞI—Kasım paşanın Bedreddin mahallesi sosaklarından. Çürüklük sokağı ile Müezzin Fevzi sokağı arasında olup kabataş döşeli, aslında merdivenli ise de bozulmuş dik bir aralık sokaktır. Üzerinde 1-15 ve 2-10 kapu numaralı ahşab ve kâgir evler günlük rızık peşinde âile meskenleridir. Bir de bakkal dükkânı vardır (ekim 1960); sokağa adını veren mescid yanındaki Müezzin fevzi sokağındadır.

Hakkı Göktürk

BEDREDDİN MAHALLESİ — Beyoğlu ilçesinin Kasımpaşa bucağı mahallelerindendir; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre (16 numaralı pafta) Halic, deniz, Kasımpaşanın Camiikebir ve Çatma Mescid, Galatanın da Emek yemez caddesi, Tozkoparan

Caddesi (yeni adı Refik Saydam Caddesi), Tepebaşı Akarca Yolu, Tâli sokağı, Babahindi sokağı ve Bahriye Caddesidir.

İç yolları şunlardır: Kaptanpaşa Çıplağı sokağı, Bedreddin Tekkesi sokağı, Salâhi Uşşâkî sokağı, Havuz arkası sokağı, Evliyâ Çelebi Caddesi, Lobut sokağı, Ayni Ali baba sokağı, Yaşmak sıyıran caddesi, Âhım Şâhım sokağı, Bedreddin Camii sokağı, Müezzin Feyzi sokağı, Çürüklük sokağı, Anbar arkası sokağı, Tâhirağa çıkmazı (Rehberde gösterilmemişdir), Ârif Hikmet sokağı (Rehberde gösterilmemişdir), Havuz kapusu caddesidir.

Mahalle muhtarı Muhiddin Ensârinin verdiği mâlûmata göre 1960 yılında yapılan nüfus sayımında bu mahalle halkı 1967 erkek, 1303 kadın olmak üzere 2270 candır; 615 kişisi âile reisidir; 310 ev, 145 dükkân, 27 arsa, 1 cami, 3 eski tekke binâsı, 5 türbe, 1 çeşme, 2 okul, 2 han, 1 otel, 1 karakol, 1 gümrük dâiresi, 1 doğum kliniği, 1 un değirmeni, 9 fabrika, 14 odun-kömür deposu vardır. Beyoğlu İtfâiyesi, târihî Kasımpaşa Tersânesi ve târihî Bahariye Efrâdı Cedide kışlası bu mahallenin sınırı içindedir.

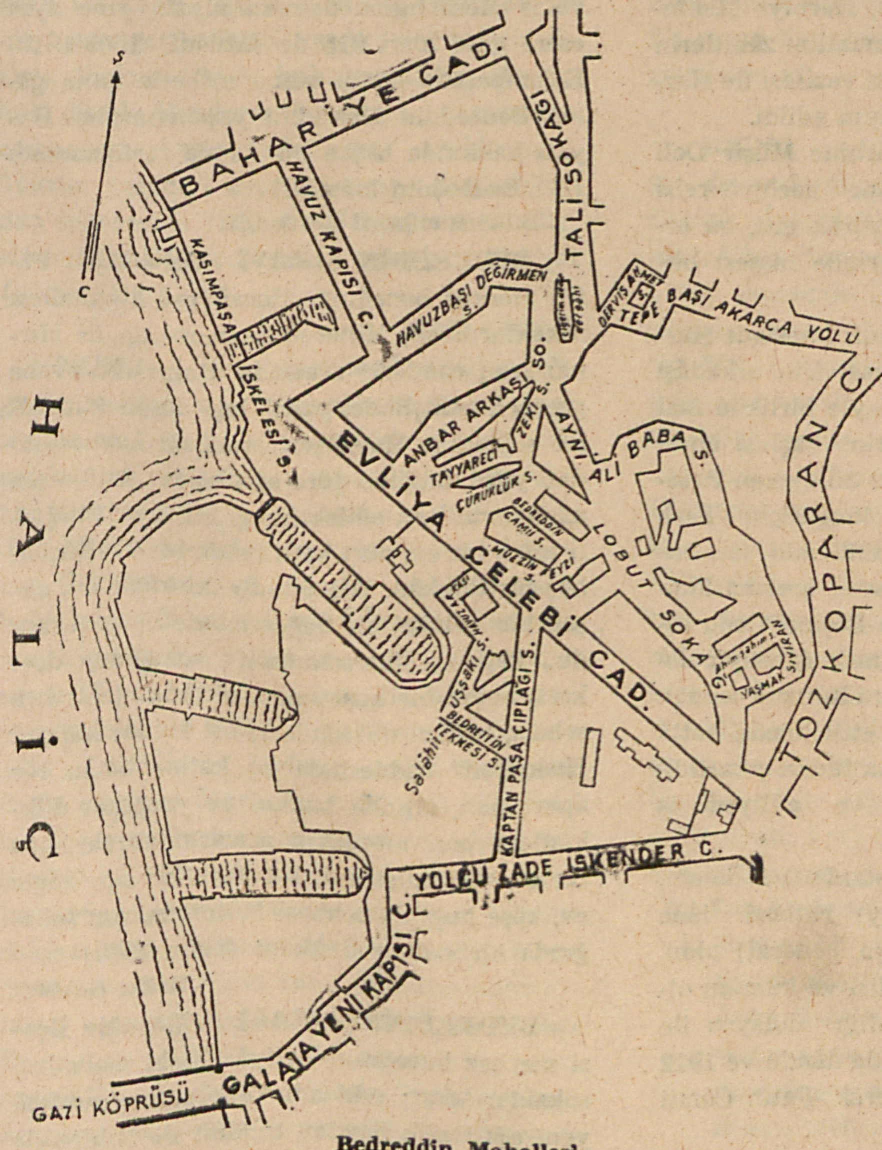
Hakkı Göktürk

BEDREDDİN MAHMUD AĞA — Kabataş yakınında Çizmeciler Mescidinin Bânisi (B.: Çizmeciler Mescidi).

BEDREDDİN MEHMED (Kaysûnîzâde) — (B.: Mehmed Efendi, Hekimbaşı Kaysûnîzâde).

BEDREDDİN MESCİDİ — Kasımpaşada Bedreddin Mahallesinde Müezzin Fevzi sokağındadır, mahalle ismini bu mescidden almışdır. Hadikatül Cevâmiin kaydine göre hicrî 915 (M. 1509-1510) yılında Tersâne kaptanlarından olup bir kadırga reisi iken vefat eden ve Rumelihisarında Kayalar Mezarlığına defnedilen Bedreddin Mahmud Reis tarafından yaptırılmışdır. Şişhâneden Kasımpaşaya inilir iken Evliya Çelebi caddesinin sağ yanına düşer; dört duvar üzerine kiremitli çatı ile örtülmüş kâgir bir binâdır. Yapı sanatı kıymeti ve başkaca hüsûsiyeti yokdur. Minâresi, üzerinde görülen tarihden anlaşılıyor ki hicrî 1295 (Milâdî 1878) de yeniden yapılmışdır.

Mescide dört basamaklı taş merdivenle

Bedreddin Mahallesi
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

girilir; sağda tabutluk, iki musluklu taş abdest teknesi, solda da müezzin odası vardır. Minberi, vâiz kürsü ahşab, cami ve mescidlere konması mütad levhalarla teziyin edilmiş temiz, bakımlı bir mesciddir.

Hakkı Göktürk

BEDREDDİN PAŞA (Hasan) — Şöhretli matematik muallimlerinden ve asker kalem sâhiblerinden, edîb; 1850 de doğdu, Vasfi Efendi adında bir zâbitin oğludur; babasının vazife ile bulunduğu Şamda askerî idadide okudu, hususî olarak da mükemmel arabca ve farsca öğrendi. İstanbulda Harbiye mektebini çok iyi derece ile bitirerek erkânı harb (kurmay) sınıfına ayrıldı, 1872 de erkâni harb yüzbaşı olarak Hassa Ordusuna tâyin edildi, fakat az sonra, Harbiye Mektebine Belçikadan getirtilen muallim zâbitlerin eserlerini türkçeye çevirmesi vazifesi ile Harbiye Mektebine muallim tâyin edildi.

1877-1878 Türk-Rus harbine Müşir Deli Fuat Paşa ordusunun erkânı harbiye reisi (kurmay başkanı) olarak iştirak etti, bu ordunun kazandığı İena zaferinde hissesi büyük oldu.

«Abdülâzizin tahtdan indirilmesinde Harbiye talebesinin vazife alması için arkadaşı muallim Manastırlı Rifat Beyle birlikde faal rol oynadığı ve bu hareketin başlıca âmili olan Harbiye Mektebi Nâzırı Süleyman Paşanın güvendiği kimselerden olduğu için (Türk Ansiklopedisi)» İkinci Abdülhamid tarafından çekilmesi gereken kimseler arasına kondu, merkezi Şamda bulunan Beşinci Ordu erkânı harbiyesine tâyin edilmek sûretiyle İstanbuldan uzaklaşdırıldı; orada uzun zaman bir sürgün gibi kaldı, terfi ettirilmedi, hattâ bir ara rütbesi de alınarak ordudan çıkarıldı; hayatını hususî muallimlik ve adliyede iş tâkibi ile kazandı.

1908 meşrutiyetinde İstanbula döndü, ordudaki kaymakam (albay) rütbesi iâde olundu, az sonra livâ (Paşa, general) oldu, ferik rütbesi ile İşkodra vâlisi ve kumanı oldu, bu vazifede iken hastalığı dolayısı ile tekaüdlüğünü istedi, İstanbula döndü ve 1912 de büyük şehirde vefat ederek, Fatih Camii hazîresine defnedildi.

Harbiye için bir kozmografya ve atıcılık kitabı, idâdiler için de kademe kademe matematik kitabları yazmışdır ki Cumhuriyet devrine kadar en müteber mekteb kitabları idi. «İskaatı Cenin» (çocuk düşürme), «Jirofle», «Madam l'Arşidük» adında terceme piyesleri ve divan zevki ile yazılmış şiirleri vardır. Arkadaşı Manastırlı Rifat Beyle birlikde «Temâşâ» adında bir de tiyatro serisi neşretmiştir. Her halde kadri, kıymeti bilinmemiş bir büyük aydın adam idi.

Bibl.: Türk Ansiklopedisi; İ. A. Gövsa, Türk Meşhurları

BEDREDDİN REİS — Fâtih Sultan Mehmed ile İkinci Sultan Bayazıd devirlerinin Tersâne kapdanlarından; Hadikatül Cevâmiin kaydine göre çekdiri reisi iken (kadırga reisi) ölmüş ve Rumeli Hisarında Kayalar Mezarlığına defnedilmişdir; yine ayni esere göre hicrî 915 de (Milâdî 1509-1510) Kasımpaşada kendi adına nisbetle anıla gelen Bedreddin Mescidini yapdırtmışdır. Hayatı hakkında başka bir kayde rastlanamadı (B.: Bedreddin Mescidi)

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, II.

BEDREDDİN SİMAVÎ SOKAĞI — Fâtih merkez bucağının Hocaüveys mahallesi sokaklarından, Mütercimâsım sokağı ile Hırkaı şerif caddesi arasında uzanır, iki araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli bir aralık sokakdır. Hırkaişerif caddesi kavuşağından yüründüğüne göre sağ kolda: üstüne en az üç evin inşa edilebileceği bir arsa, iki katlı tuğla bir ev, dört katli beton bir ev, küçük, boş bir dükkân, ikişer katlı iki kâgir ev, ahşab bir kulube, bir bağçe içinde üç gecekondu,, kapusu Mütercimâsım sokağında dört katlı beton bir apartıman, altında elektrikci, sobacı, bakkal dükkânları; sol kolda: kapusu Hırkaişerif caddesinde üç katlı beton bir apartıman, altında bakkal ve yorgancı dükkânları, onu müteâkib aralarında tek katlı bir evceğiz müstesnâ, 2-4 katlı bir sıra kâgir ev, köşe başında cebhesi Mütercimâsım sokağında bir nalbur dükkânı (ekim 1960)

Hakkı Göktürk

BEDREDDİN SOKAĞI — Beyoğlu İlçesi merkez bucağının Evliyâ Çelebî mahallesi sokaklarından; eski adı Tozkoparan caddesi, yeni adı Refik Saydan caddesi ile Kıblezâde Sokağı arasında iki dirsekli bir sokakdır; Refik Saydam caddesinden gelindiğine göre bir

araba geçebilecek genişlikde, kabataş döşeli, dikce ve merdivenli bir sokakdır, sola kıvrılır, sağa döner, Kıblezâde sokağına kavuşur. Üzerinde en küçüğü üç katlı olup yedi kata kadar yükselen binâlar sıralanmışdır. Bir berber, bir terzi, bir marangoz, bir de pedal makina ile çalışan küçük bir matbaa vardır (ekim 1960).

Hakkı Göktürk

BEDREDDİN TEKKESİ SOKAĞI — Kasımpaşada Bedreddin mahallesindedir; Kaptanpaşa Çıplağı sokağı ile Selâhii Uşşâkî sokağı arasında, bir arabanın rahat geçebileceği genişlikde, paket taşı döşeli bir aralık sokak olub; Kaptanpaşa Çıplağı sokağı kavuşağından girildiğine göre sağ tarafta 4-6 katlı iki kâgir, ikişer katlı iki ahşab ev ile bir marangoz atölyesi vardır; sol tarafta da Orta Ticâret Okulu bulunmaktadır. Bu sokak düşük Menderes hükûmeti tarafından açılmasına başlanacak olan Azebkapusu-Taksim yolunun geçeceği yere rastladığından sekenesine 1960 yılında gayri menkullerinin istimlâk edileceği tebliğ edilmişdi (Ekim 1960).

Hakkı Göktürk

BEDRİ — Son tulumbacılardan, gençliğinde, yangın ateşine semender gibi girer, sonsuz cesâreti ve son derecede güzelliği ile meşhur idi. İstanbul tarafından olduğu için hangi sandığın uşağı olduğunu tesbit edemedik, ağlebi ihtimal Şehreminlilerden olacaktır; Üsküdarda Sâdi Dergâhı şeyhinin akrabalarından idi, sık sık gelir dergâhda kalırdı, meşrutiyetin ilk yıllarında, 1910-1911 arasında 17 yaşında var, yokdu. Büyük Aksaray yangınında (10 temmuz 1327 = 23 temmuz 1911) Lâlelide bir kadının «evlâdım» feryadı ile çırpınan üzerine ateş külçesi hâlindeki bir ahşab eve yalın ayak pervâsız dalmış, beşikdeki bir sabîyi, beşik örtüsü tutuşmuş iken kurtarmış, çıkdığı yalımlı merdiven bir iki dakika içinde inilmez hâle geldiğinden kucağunda çocukla ikinci katın penceresinden atlamış ve sağ bacağı kırılmışdı; Tulumbacı Bedriyi ilk defa, bu büyük âfetden bir hafta sonra Üsküdardaki dergâhda, kırık bacağı sarılmış yatar iken görmüşdük, kahramanlığı güzelliğine bir kat daha ülker vermiş idi. Balkan Harbine gitti, yaralı döndü, Birinci Cihan Harbine iştirak etti, Galiçyaya gitti, sağ dönen pek az türk evlâdından biri oldu; Millî Mücadele başlayınca da Anadoluya kaçdı; Sakarya Meydan Muharebesinin ilk günlerinde şehid oldu. Sâdi Dergâhının son şeyh, edebiyat muallimlerinden ve Üsküdarın âbi rûyu üdebâsından Bayazıd Umumî Kütübhânesi müdürü iken vefat iden Sadeddin Nüzhet Ergun ağlayarak şöyle nakletmişdi: «yanında bulunan bir silah arkadaşı anlattı, bir şarapnel parçası Bedri Ağabeyinin başını bıçak gibi kesip almış, başsız vücud siperde ayakda kalmış, parmağı tüfenginde tetiği çekmeğe çalışırmış, kesik başdan inilti hâlinde bir «Allah!» nidâsı gelmiş». (B.: Ergun, Sadeddin Nüzhet). Tulumbacı Berdinin tulumbacı kiyafeti ile bir ilk gençlik resmi Sadeddin Nüzhet Bey merhumda görülmüş idi.

Vâsıf Hiç

BEDRİ — Meşrûtiyetin ilk yıllarında son derecede güzelliği ile meşhur bir tulumbacıdır. Âşağıdaki satırlar halk şâiri Üsküdarlı Vâsıf Hocanın tevdi ettiği notlardandır: «1909 senesinde Üsküdarda «Hânı Sebil» de denilen meşhur Muytab Hanında (B.: Muytab Hanı) Samsunlu Âşık Hâkî adında bir halk şâiri tanıdık, bu günahkârın destancılıkda yalan yanlış adı vardı, ahbab olduk. Bir kaç gün berâberce yedik, içdik vatanımız Üsküdarı gezdirdik ve sonra Samsunlu Hâkîyı Anadolu tarafına yolcu ettik. Sohbetler arasında bize Bedri adında genç bir tulumbacı şanında yazılmış güzel bir destan okumuş ve istinsah etmemize izin vermişdi. İki sene kadar sonra Üsküdarda Sâdi dergâhında, bilâhare Millî Mücadelede Sakaryada şehid olacak Bedri adında güzellikde yektâ bir tulumbacı gördük; Her iki Bedri ayni şahıs mıdır, kat'î bir hüküm verilemez. Samsunlu Hâkimin destanı şudur:

1. **Yine bir hummâlı yangın âteş var**
   Yanıyor bir kulun sûzan içinde
   Hüsnü şebâbın bedri bir güneş var
   Âşıkın kahrider tûfan içinde
2. **Nerdesin kaç gündür ey şûhi fettan**
   Ağyarla gezersin rûhum giriran
   Hanı o vaidler ey fâsidi can
   Yektâ idin ahdi cânan içinde
3. **Sihrinle kapunda kul ettin beni**

Aşkınla âleme zül ettin beni
Hânemi dağıttın kül ettin beni
Düşürdün kadrimi yâran içinde

4. Ey bıçkın civanım ey tulumbacı
Pek yaman indi bu firar kırbacı
Hasretin kalb kıran dilinden acı
Ararım bağ bağçe bostan içinde

5. Koşarlı ayağın nerdedir izi
Sebeb ne terk ettin sen semtimizi
Ağlattın gözleri soldurdun benzi
Sen gibi zâlim yok bütan içinde

6. Tam üç hafta oldu senden haber yok
Selâmdan vefâdan nişan eser yok
Kâfirsin vallâhı Hak'dan hazer yok
Cellâdı can mısın cihan içinde

7. Kimler öpüb koklar o gül yanâğı
Perçemin tarayan kimin tarâğı
Hangi sine şâhin başın durağı
Âşıkın yanarken külhan içinde

8. Öğrettin ahkâmı sevdâyı bana
Revâ gördün her bir cefâyı bana
Haram ettin güzel dünyâyı bana
Kaçup terkeyledin zından içinde

9. Ayağın altına koymuşdum başı
Yıkardım dökerek gözümden yaşı
Şimdi toydur derdim gelişir yaşı
Revâ mı kalayımı hicran içinde

10. Yâr olmadın bir an âmâle ey yar
Merakın mahvimiş beni sitemkâr
Lâkin ben yâdını eylerim tekrar
Nazirin yok cânâ hûban içinde

11. Kimde var söyle o bıçkın bakışın
Levhi Mahfûz o gibi samur kaşın
O keçe külâhlı o altın başın
İskendersin sâhib kıran içinde.

12. Levendâne reftâr ayak atarsın
Âşıklarını birbirine katarsın
Şimdi kimin dizlerinde yatarsın
Gariki dümûğum al kan içinde

13. Oldun İstanbulun Hülâgû Hânı
Yolunda döküldü âşıkın kanı
Vahşetindir sevdiren sen külhanı
Bırakmam dâmenin devran içinde

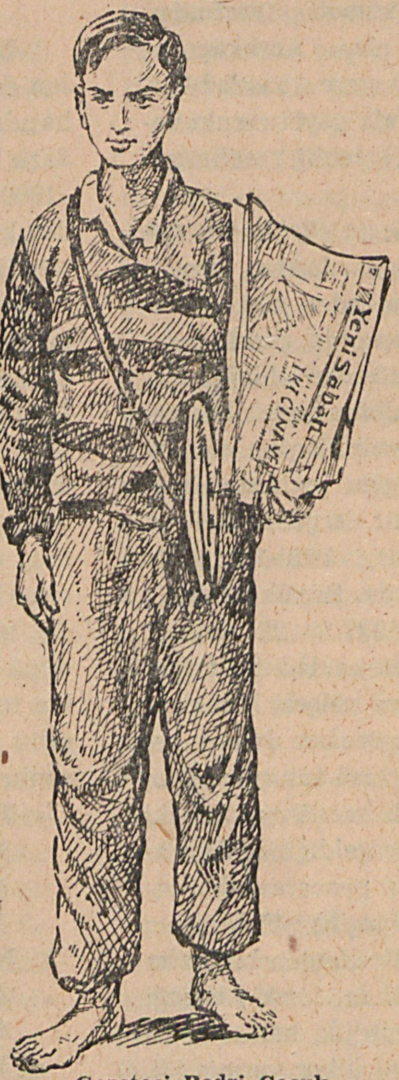
14. Gelde gör hâlimi nasıl perişan
Muradın veçhile olmuş mu viran
Gönül evim ettin hâk ile yaksan
Velâkin hayâlin her an içinde

15. Yalvarub dimem gel hâlime acı
Kırbacın üstüme vur gel kırbacı
Himmetin var olsun ey tulumbacı
Görmiyem yüzünü şâdan içinde

16. «Benden sana izin ey çeşmi âfet»
«Kimlerle dilersen var eyle sohbet»
Bir gün bana muhtac olursun elbet
Anılsın bed duâ destan içinde

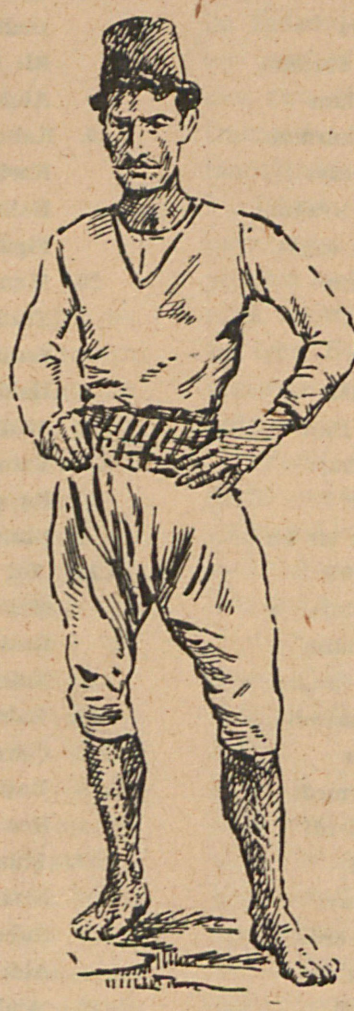
17. Kulak vir ne söyler Samsunlu Hâki
İstikbâlin görür gibiyim sanki
Cihânı gezerek dolaşsa tilki
Pastunu asarlar dükkân içinde

BEDRİ — 1944 senesinde, İstanbul sokaklarının yalın ayaklı gazete müvezzilerinden on dört onbeş yaşında bir çocukdu; o yıl son baharının yağmurlu geçmiş bir gününün akşamında Eminönü meydanında, belki de buz gibi ıslak kaldırım taşlarında, akşam gazetelerinden bir kaç dâne satabilmek için çıplak ayakla dolaşıyordu. Muharrir - mütercim ve bu Ansiklopedinin büyük dostu Muzaffer Esen merhum, ki üzerinde ertesi gün bankaya yatırılacak beş bin lira kadar para vardı; dalgın zamanları çok olan adamdı. Eminönü meydanından geçerken bir yan kesici cebinden cüzdanını çarpdı, farkında olmadı, fakat vak'ayı küçük Bedri gördü, yankesici kaçar iken, kendisinin belki üç misli olan şeririn ayakları arasına atılarak yere düşürdü, yan kesiciyi bu sûretle yakalattı. O akşamdır ki bir dul anasından gayri hâmisi olmayan Bedrinin hayat yolu değişdi, âlicenâb Muzaffer Esenin himâye kanadı altında evvelâ geçim kaygusunu attı, sonra birinci sınıfdan terk ettiği orta okula devam imkânını buldu, orta ve lise tahsilini ârızasız bitirip yüksek Ticâret Mektebine girdi Oradan da iyi bir diploma alarak ticâret hayatına atıldı (B.: Esen, Muzaffer).

Gazeteci Bedri Çocuk
(Resim: S. Bozcali)

BEDRİ (**Kafesci Ahmed**) — Geçen asır ortalarında namlı bir tulumbacı; yarım asırdan fazla devrinin tulumbacıları ile düşüb kalkmış ünlü halk şâiri Üsküdarlı Vâsıf Hoca İstanbul Ansiklopedisine tevdi ettiği notlarda hal tercemesini şöylece tesbit etmişdir: «Bizim yetişip görmediğimiz, görüb bilenlerden dinlediğimiz ağır çardaklı tulumbacılar devrinde Gedikpaşa Sandığının en namlı uşağı imiş, bin delikanlı içinde Kafesci Bedrinin ayaklarına denk koşarlı ayak yokmuş; aslı Beylerbeyli, bir bağçıvanın oğlu imiş, on altı on yedi yaşlarında evini terketmiş, yatağını tulumbacı koğuşuna sermiş, kâh koğuşda, kâh Gedikpaşa Hamamında yatar, baba evine altı ayda, yılda bir uğrarmış, kalender, derbeder, içkici, bazan gündüzleri dahi gözleri mahmur mest dolaşırmış, güzel koşma ve semâî okur, temiz kalbli, kimseyi incitmezmiş, Daldığı bekâr uşağı hayatının icablarından olacak mahbub dostluk ile tanınmış; kendisi de erkek güzeli imiş. Meşhur tulumbacı Kafesci Bedrinin kendini vurduğu yerdir diye gösterirlerdi, Tavukpazarında Saraç Hanında bir selâtin meyhâne vardı, halk ağzında adı «Kasabın Meyhânesi», «Kasabların Meyhânesi» idi, ekseriyâ sâdece «Kasab» denilirdi; anlatacağımız vak'anın geçdiği târihde o civarda kasab dükkânı olan bir rum tarafından işletilir, çırakları hem kasab dükkânında hem de meyhânede çalışırmış. Kafesci Bebri bu meygedede «Kasab Filib» adında bir gencin zülüf kemendine tutulmuş, bir akşam arkadaşları ile beraber İskender boğazında Taş Han meyhânesinde içmiş, kör kütük sarhoş olup arkadaşlarını savmış, yatsıdan sonra Kasaba gitmiş, o zamanlar meyhaneler yatsıda kapanırmış; meygedede yatan çırak Filibe kapuyu açdırmak istemiş; bir misâfiri olan Filib kapuyu açmayınca Kafesci Bedri fazla içkinin tesiri ile bıçağını çekip sağ böğrüne saplıyarak intihar etmiş ağır yaralı olarak Zabtiye kapusuna kaldırmışlar, Filib de tulumbacıyı vurdu töhmeti ile yakalanup getirilmiş, fakat Kafesci Bedri delikanlının mâsum olduğunu, vak'anın bir cinâyet olmadığını söylemiş, gece Gurebâ Hastahânesine götürülür iken yolda, Çakmakcılar yokuşunda ölmüş; cesedi Nakkaş paşa karakoluna bırakmışlar. Beylerbeyindeki babasına haber verilmiş, ertesi gün tulumbacılar ile Beylerbeyli bağçıvanlar tarafından kaldırılıp Edirne kapusu dışında defnedilmiş. Vak'a Abdulaziz devrinde, hicri 1281 (milâdı 1864-1865) yılında olmuş, Kafesci Bedri yirmi yedi yaşında imiş. Bu vak'a üzerine Remzî adında birinin kaleme aldığı 32 kıt'alık bir destan vardır. Kafesci Bedrinin ifâdesi karşısında zaptiye tarafından serbest bırakılan genç Filib Gedikpaşalı tulumbacıların nazarında Bedrinin kaatili olmakdan kurtulamamış, ölümle tehdid edilmiş memleketi olan Sakız Adasına kaçmış».

Kafesci Bedri
(Resim: S. Bozcalı)

Kafesci Bedrinin destanı, İstanbul Halk Evi tarafından çıkarılan «Halk Bilgisi Haberleri» dergisinin 46 numaralı nüshasında (1935) neşredilmişdir, fakat kimin tarafından da neşredildiği yazılmamıştır; bize Vâsıf Hoca tarafından verilen destan şûreti ile hayli farklıdır; Vâsıf Hocanın verdiği sûretde şâirin adı «Remzî», dergideki destanda «Hüsmî» olup Kafesci Bedrinin adı da «Ahmed» diye yazılmışdır; dört kıt'a da noksan, 28 kıt'adır, bâzı kıt'alar da hayli değişikdir. Biz daha düzgün bulduğumuz Vâsıf Hoca kopyesini aldık; Remzî bu uzun destanda vakayı evvelâ müntehirin ağzından naklediyor (Kıt'a 1-24), cenâze törenini de kendi ağzından anlatıyor (kıt'a 25-32). Bu son kısımdan Remzînin tulumbacı Bedrinin arkadaşlarından olduğunu, vak'a gecesi Nakkaşpaşa karakolunda cesedi bekliyenler arasından bulunduğunu

öğreniyoruz.

1. Dinleyin hâlimi başdan ibtidâ
Düşdü gönül sevdi bir dilrübrâyı
Aklımı başımdan eyledi yağma
Gözleri mestâne çekdi esmâyı
2. Günden güne artdı başımda sevdâ
Coşdu deryâ gibi bu aşk ü hevâ
Kimseye derdimi demedim ammâ
Rûzü şeb çekerdim âhu feryâdı
3. Duramam görmesem yâri bir sâat
Aklımda gönlümde ol çeşmi âfet
Aceb nasıl bulsam tenha selâmet
Bildirem kendine bu mâcerâyı
4. Tavuk pazarına yolum uğradı
Meygedede gördüm çeşmi cellâdı
Muğbecenin Kasab Filibdir adı
Satın aldım o püsküllü belâyı
5. Sakiz mahbûbudur yâni adalı
Murâhiklik şânı nazlı edâlı
Kor misâli dilber yüzünün alı
Yakdim şivekâra ol an abayı
6. Bir mahden ziyâde taşındım durdum
Yâr elinden bâde içüb oturdum
Oldum senli benli yakınlık kurdum
Gördüm ol vicandan rûyi vefâyı
7. Elin tutsam bir gez öpsem ayağın
Muhabbet eylesek geçmeden çağın
İşmar etti yakdı ümid çerâğın
Saat bir de dâvet etti gedâyı
8. Olub beraberce bir iki akran
İskenderboğazında ettik cevlân
Meşhûri âfakdır orada Taş Han
Nûş eyledik bir kaç dolu sahbâyı
9. Akşamı eyledik oldu saat bir
Yanımdan yoldaşları savdım bir bir
Zirâ budur yâre gitmeğe tedbir
Lâkin çekmişdim fazlaca kafayı
10. Meyhânenin kapusuna dayandım
Dedim Filip aç kapuyu ben yandım
Tahammül kalmadı candan usandım
Merhamet et sever isen İsâyı
11. Lâkin yârim bana cevab vermedi
Kulak verdim nedir Filibin derdi
Biriyle urumca kelâm ederdi
Karardı gönlümün direhşan ayı
12. Üfürdü şamdanı bir zulmet sardı
Saat bir buçukdan ikiye vardı
Açmadı kapuyu gözüm karardı
Çekdim sağ yanımdan sokdum kamayı
13. Oldu dünyâ bana ol vakit zından
Tuna seli gibi akdı kızıl kan
Kasablar önünde masatlı kurban
Baş koydum eşiğe görsün hercâyi
14. Cem oldu başıma bir alay nefer
Perişan hâlimi gören âh ider
Mahmud Reise de verdiler haber
Geldi gördü müşevveş hâli fenâyı
15. Cümle yoldan geçen bir yana durdu
Nasıl oldu deyû zabtiye sordu
Dediler komşular bunu kim vurdu
Kim koydu bu hâle bu fukarâyı
16. Sorub soruşdurub tahkik ettiler
Keyfiyetin esâsına erdiler
Andan sonra beni alub gittiler
Merhem koyup sarmak için yarayı
17. Dökülür gözümden nice kanlı yaş
Yaram pek sızılar canda bir telâş
Sırtdan yere indirip yavaş yavaş
Bâbı zabtiyede verdik molayı
18. Bakdılar hâlime ettiler divan
Dediler çeresim bulamaz Lokman
Bir iki mübâşir gönderüb heman
Alub getirdiler kaşları yâyı
19. Kalmamış yüzünde hiç kan eseri
Korkusundan dolmuş kan dideleri
Hâlimi görünce kasab dilberi
Figaanı tuttu kubbei semâyı
20. Kanlı yaşı dökme dedim dilbere
Yazıkdır sendeki âhû gözlere
Seninle işimiz kalsın mahşere
Hakkın divânında görem dâvâyı
21. Dedim ki ben ettim kendime kendim
Yanmasın nârıma servi bülendim
Bu çocuk mâsumdur bilin efendim
Etmeyin Filibe cevrü cefâyı
22. Yol verdiler gitti oradan Filib
Melûl mahzun olub ben kaldım garib
Hastalar yanına ettiler tertib
Bulmak için bu derdime devâyı
23. Zabtiyeden taşra çıkdık ol zaman
Çakmakcılar yokuşunda nâgihan
Başladı sicmimden çekilmeye can
Her yanımdan hicran sardı âzâyi
24. Mürgi can tenimde sedâlaşmada
Nizâlar kılarak vedâlaşmada
Ruhu teslim ettim Çukurçeşmede
Aldı nârı hasret her ehibbâyı
25. Andan doğru hastahâneye vardık
Ölmüş idüğünün haberin aldık
Nakkaşpaşa Karakolunda kaldık

Bir gece bekledik subhü mesâyı
26. Camiin içinde gasleylediler
Pederi nerede kaldı dediler
Ol Beylerbeyinde haber verdiler
Gelsin evlâdını görsün kazâyı
27. Hem Beylerbeyine gitti bir nefer
Bulub pederini verdiler haber
Bir takım ahbâb alub beraber
O da geldi kan dökerek ağlayı
28. Dedi açın evlâdımı göreyim
Bu yüzümü gül yüzüme süreyim
Ben de Hakka emânetim vereyim
Hem nideyim şimden gerü dünyâyı
29. Bindirdiler cenâzeyi mahalle
Ne kadar ahbabı var ise bile
Edirnekapusunu aldılar ele
Koydular musallaya ol mevtâyı
30. Pederi yârânı durdu namaza
Namazda cümlesi düşdü niyâza
Açub yüzün peder bakdı şehbaza
Gaayet mahzun etti garib atayı
31. Andan götürdüler mezaristana
Yaş yirmi yedide gitti cinana
Kafesci Bedriyi yazdım destana
İsmi kaldı ruhu tuttu ukbâyı
32. Sözün bitir Remzi hâsılı kelâm
Macerâyı her tafsil ettim ilâm
Sene bin ikiyüzseksen bir tamam
Unutmam o nevcivana duâyı

BEDRİ ONBAŞI (Rahovalı) — 1894 de, yangınlarda göstere geldiği insan gücünün üstünde fedâkârlığa mükâfâten onbaşılık, on altın ihsânı şâhâne ve ayrıca «selâmı pâdişâhî» ile taltif edilmiş bir itfâiye neferidir; memleketinde bir berberin oğlu olup büyük Rumeli bozgununda muhâcir kaafilelerinden birine katılan ebeveyni İstanbula geldiğinde Bedri üç yaşında bir sabî imiş; çocukluğu babasının vefâda Taşteknelerde açdığı küçük bir berber dükkânı - kahvehânede çıraklıkla geçmiş, serpilince bütün akran ve emsâli gibi tulumbacılığa heves etmiş; boylu boslu, eli ayağı düzgün, kaşı gözü yerinde güzel bir delikanlı imiş; tulumba sandığı sevdâsı ile pırpırı kıyâfet ve yalın ayak düşmesi, evi bırakub koğuşta yatup kalkması babasını çok üzmüş, derdini, Vefâdaki konağına tıraşa gittiği İtfâiye kumandanına açmış, kumandan paşa da İtfaiye taburuna alınız; ve delikanlı fevkalâde cesâreti ile kısa bir zamanda taburun göz bebeği olmuş.

İtfâiyeli Bedrinin Ayşe adında dünya güzeli bir ablası varmış; bu kız, yine o bozgun muhâcirlerinden ve Eski Zagra eşrâfından Emin paşazâde Şevket Beyin gaayetle mahremi uşağı Büklümüklü Mustafa ile evlendirilmiş; ki bu ansiklopedinin müellifi R. E. Koçunun anası Hacı Fatma Hanım Eski Zağralı Şevket Beyin kızıdır. Berlin muahedesinden sonra Şevket Bey ailesi Şarkî Rumeli Eyâleti içinde kalmış kalan memleketine dönmüş, fakat Fatma Hanım bir müddet sonra İstanbulda Şehiremâneti muhasebecisi Reşad Efendinin oğlu muharrir Ekrem Beyle evlenerek İstanbulda Ayasofyadaki Reşâd Efendi Konağına gelin olarak getirildiğinde, Büklümüklü Mustafanın zevcesi Ayşe abla da bir İstanbul seyahatı fırsatını bulmuş, ki osıralarda kendisinden sekiz on yaş küçük olan kardeşi Bedriyi bir itfâiyeli olarak görmüş, icâb ettiği kadar himâyesi de malûmat ile İkdamda çalışan, Maarif Nezâretinde de bir vazifesi olan genc muharrir Ekrem Beyden rica etmiş; 1895-1896 arasında Bedri Onbaşı bu sûretle Ayasofyadaki konağın selâmlığındaki bir odaya yerleşmiş. Büyük şehir İstanbulun dürlü cilvelerle dolu günlük hayatından aşağıdaki şirin fıkra, R.E. Koçuya yıllarca sonra babası tarafından, bir gün haftalık resimli Mâlûmat koleksiyonu karışdırılır iken Bedri Onbaşının bir itfâiye kıtası arasında çekilmiş yegâne resmi vesile olarak anlatılmışdır:

Bedri Ayasofyaya yerleşdiği sıralarda 23-25 yaşlarında tüvânâ bir erkek güzeli, ve gaayet ciddî bir genc imiş. Bir gece serence bey Yokuşunda bir yangında bir paşanın kırkını aşkın dul zevcesini ölümü göze alarak kurtarmış. Hanımın uykusu ağır imiş, ateş konağın alt katından çıkmış, «yanıyoruz» feryadı üzerine konak halkı kendi can ve malları kaygusuna düşmüş, boğçasını kapan sokağa fırlamış, hanımlarını düşünen olmamış, hatta harem halkı dahi düşünmemiş. Yatak odasında yatırdığı bir câriyesi ile biçâre kadını, konağın üst katlarına itfâiye merdiveni ile gören Bedri çıkarmış. Hanım canını kurtardıkdan sonra «çekmecem, mücevherlerim «diye çırpınınca delikanlı konağa tekrar girmiş, târif ettiği yerden mücev-

her çekmesini de bulub çıkarmış. Yaşlıca dul kadın onbaşının hem merdliğine hem güzelliğine hayran kalarak yangının ertesi günü izdivac teklifinde bulunmuş; genç adam: «Muhâsebeci Beye söyleyin, münasib görür, izin verirse teklifinizi kabul ederim» demiş. Reşad Efendi tensib etmiş. Dul bir paşa karısı ile evlenen şehbaz itfâiye onbaşısı bir müddet sonra ağır mesleğinden ayrılmış, kendisine Ayasofya Çarşısında büyük bir kahvehâne açılmış. Bedrinin hanımla beraber yangından kurtardığı câriye on beş yaşlarında pek dilber bir kızmış, Kocasından on beş yaş büyük olan hanım: «Bedri Ağa gencdir, bana da ergen olarak vardı, bir mahbûbe nigâr ile görül sefâsı hakkıdır» dıyerek o kızı da kosacına nikâhlatmış, kendi arzu ve eliyle üstüne ortak almış.

Bedri Onbaşının bu fasıldan sonraki hayatı tesbit edilemedi.

BEDROS (Hacı) — İkinci Abdülhamid devrinde kadın hastalıklarına, erkeklerde de bel soğukluğu ve frengi illetlerine karşı şifâlı ilâçları (?) tecrübe edilmiş bir mütetabbib idi, Topcularda otururdu. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl.: Ahmed Rasim, Fuhşi atik.

BEDROS (Latinatzi) — Onsekizinci asrın başlarında İstanbul'da faaliyette bulunan bir ermeni matbaacısıdır. Ünlü matbaacı Erivanlı Oskan Vartabed'in akrabasıdır ve matbaasının bir kısmını da ondan temin etmiştir. Katolikler, dinî propaganda için kendisini İtalya'dan İstanbul'a göndermişlerdir. Matbaasını 1704 de Galata'da tesis etmiştir. On sene kadar ömrü olan işbu matbaada bilhassa dinî eserler neşredilmiştir. Bunlar meyanında 1705 de intişar eden ermenice Kitabı Mukaddesin ikinci tabı başta gelmektedir, (birinci tabı 1666 da Amsterdam'da Oskan Vartabed tarafından yapılmıştır). Mezkûr eserin muhtıra kısmından matbaanın Galata'da bulunduğu anlaşılmaktadır. Halbuki, Teorik Labcinciyan (1870-1928), «Dib u Dar» adlı Ermeni matbaalarının tarihinde (İstanbul, 1912 s. 60), sözü geçen matbaanın Beyoğlunda bulunduğu kaydetmektedir. Zira mezkûr eserde bu semtin adı da geçmektedir. Fakat bu sıralarda Beyoğlu henüz gelişmemiş olduğu için Galatanın doğru olması daha muhtemeldir.

Kevork Pamukciyan

BEDROS (Ortaköylü) — Meşhur musikişinas Zenne Boğos'un talebelerinden bir mugannidir. 1783 de doğmuş ve 1858 de İstanbul'da vefat etmiştir. Yetişdirdiği şahıslar meyanında, Ohannes Eretzyan, Kirkor Takvoryan (bilâhare rahip Boğos), Kapriyel Acemyan ve bilhassa Channes Mineciyan zikrolunmaktadır. Hayatı hakkında bir bilgi edinilemedi.

Kevork Pamukciyan

Badri Onbaşı
(Resim: S. Bozcalı)

BEDROS PİSKOPOS (Kapanlı) — Onsekizinci asırda yaşamış bir din adamı ve şâirdir. Bağdasar Tıbir'in şakirdlerinden olup, ölümünden sonra onun hakkında bir methiye kaleme almıştır ki, 1772 tarihinde İstanbul'da intişar eden «Yerkaran» (Şarkılar kitabı) adlı eserinde diğer şiirleriyle birlikde neşredilmiştir. Uzun müddet İstanbul'da yaşayan Bedros Piskopos, ömrünün sonlarına doğru İzmit Ermenileri murahassı olmuştur. 17 Şubat 1781 de İstanbul Patriği Zakarya Başpiskopos (1719-1799) tarafından Bandırma Ermenileri murahaslığına tâyin edilmişse de, mezkûr şehre gitmeyerek Armaş Manastırında kalmıştır. Hovakim Piskopos adlı bir talebesi olan şair, 20 Mart 1784 de pirî ihtiyarlığında İzmitte vefat

etmiştir.

Kevork Pamukciyan

BEDROSYAN (Andon) — Musikişinas ve lavtacı; 1875 de Yeniköy'de (Boğaziçi) doğmuştur. İlk tahsilini Rumelihisarındaki Ermeni mektebinde yapmıştır. Teganniyâtı ruhanîde Ermok Kuyumcuyan'ın kemanda ise Hampartzum Papazyan'ın talebesi olmuştur. Önce Rumelihisarındaki Ermeni Kilisesinde başmuganni olarak vazifede bulunmuştur. 1896 da Mısır'a giderek orada lavtacı İtalyan Toni'den lavtanın imâlini ve akordunu öğrenmiştir. Alafranga musikiye de âşina olan Bedrosyan 1899 da İstanbul'a avdet etmiştir. 1900-1916 yılları esnasında Boyacıköy Ermeni Kilisesinin başmuganniliğini deruhde etmişdir. 1916 da ise Rumelihisarı Ermeni kilisesinde tekrar başmuganni olmuştur. Hayatının son safhaları tesbit edilemedi. Eserleri meyanında, bir mandolin metodu ve birkaç şarkı vardır.

Kevork Pamukciyan

BEHCET (Çeşmemeydanlı) — Abdülhamid devri sonlarının namlı hırsızlarından ve İstanbulun sayılı eşirrâsından: orta boylu, tıknaz, pos bıyıklı bir adamdı, bir ara esrar ve kumar kahvehânesi de açmışdı, burası, bilhassa hâmisiz, kimsesiz güzel çocukları şeni ellerde türlü ahlaksızlık girdâbına atıldığı bir batakhâne olmuşdu. Adam vurmuş, türlü habasetinden mahkûm olmuş, 1908 de meşrûtiyetin ilânında af edilerek tekrar meydana çıkmış, eski kirli işlerine bir müddet daha devam fırsatını bulmuşdu; hatta Çeşmemeydanının namlı haraccılarından biri olmuşdu. Tekrar hırsızlığa sülûk etmiş, galibaa son mahkûmiyetinde hapishânede ölmüşdür; doğum ve ölüm tarihlerini tesbit edemedik, 1908 de 40-45 yaşlarında idi.

Çeşmemeydanlı Behçet
(Resim: B. Şeren)

Sermet

BEHCET (Destancı) — İkinci Sultan Abdülhamid devrinde yaşamış bir tulumbacı ve halk şâiridir; bu ansiklopedinin büyük kalem arkadaşı merhum Üsküdarlı Vâsıf Hoca şu şirin hal tercemesini yazmışdır:

«Destancı Bedriyi gençliğinden tanıdım, on dokuz yaşlarında masallardaki Hind pâdişahının oğlu gibi esmer güzeli bir delikanlı idi, uzun boylu, tığ gibi bir tulumbacı idi, Şehremini Sandığı uşaklarından idi; 1875-1880 arasında doğmuş olacakdır, fakir bir yük arabacısının oğlu idi, çocukluğu yalın ayak, yarım pabuc mihnet içinde geçmiş, bir iki sene mahalle mektebine devam etmiş, okumaya son derecede hevesli, ve gaayetle zekî olduğu geçim zarureti ile mektebden alınarak sanata verilmiş, hiç bir işde tutunamamış, yorgancı çıraklığı, çalgıcılık, bostancılık, hamamda külhancılık, bakırcılık, rencberlik gibi aralarında hiç münâsebet olmayan işlere dalmış çıkmış, türlü renge boyanmış, nihâyet, gaalibâ Merdivenköyü Bektaşi tekkesinde bektâşi dervişi olmuşdu, 1908-1910 arasında yine zaruret içinde ve henüz otuz otuzbeş yaşlarında iken müteverrimen öldüğünü işittim. Bu günahkâr da kırık dökük destanlar yazdığım, Behcetin de bu vâdide aşırı hevesi olduğundan bana muhabbeti vardı, arar, sorar, herkesin havâî meşreb sandığı o genc bana içli bir dille dertlerini dökerdi. Çocuk sayılacak yaşdan içki kullanırdı; ince hastalığa içki ibtilâsı yüzünden tutulduğunu söyliyebilirim. Ayyaşlığına ve âvâreliğine sebeb bir bıçkın dilbere alâkası olduğunu itirâf etmişdi. Bir gün de cebinde Mizancı Murad Beyin Târihi Ebülfâruk'unu görmüşdüm: «Vâsıf, aradan şu kadar yıl geçdi, hayâli cânan yüreğimde halâ terü tâze dûrur, ama pak hevesim olduğu halde meşâkı hayat yüzünden okuyamamak içimde öyle bir yaradır ki beni o öldürecek" demişdi. Son destanı "Sergüzeştnâme" adındadır, alay yollu görünür ama hayatının hikâyeyesidir".

Destancı Behcet
(Resim: S. Bozcalı)

SERGÜZEŞTNÂMEİ BEHCET

1. Sergüzeştim size beyan ideyim.
Bilin mehâretim ilâncılıkda
Acâib bir tuhaf destan söyleyim
Bakın ne erbâbım yalancılıkda
2. Pederle mâderim ittiler kelâm
Oğlana iş lâzım dir idi anam
Bir gün oldu tutup rahmetli babam
Beni çırak yapdı yorgancılıkda
3. Yorgan iğnesiyle elimi deldim
Bu işi yapamam anladım bildim
Kaçdım oradan terzi yanına girdim
Şimdi kalfa oldum mintancılıkda
4. Hazırcılık bozdu dikiş dikeni
Geldi bir yahudi aldattı beni
Koş benimle ortak ideyim seni
Hayırlı ticâret kaytancılıkda
5. Tulumbacılığa uygundu çağım
Hem gaayetle koşarlıdır ayağım
Reis dedi gel ol benim uşağım
Tepişdim bir eyyam tabancılıkda
6. İş can sıkılır içerim rakı
Sardım musikiye meylü merâkı
Çalgı ile dolaşdım Şamı Irakı
Hayli nam kazandım kemancılıkda
7. Fenni musikide kemâli buldum
Since artık yirmi yaşına doldum
Silâh kullanmaya heveskâr oldum
Merâkım var idi kalkancılıkda
8. Bamdım ki anın da yok eski şöhreti
Arardım kendime göre hizmeti
Geldi Kumbağlılar verdi gayreti
Tutduk biz ticâret soğancılıkda
9. Gördüm ki soğanlar çürüyüb gider
Didim bu iş değil sermâye ister
Muytablığı koydum zihnimde ezber
Vardık biz soyunduk kolancılıkda
10. Kazıl bükmesinden tâkat kesildi
Geri gitmesinden belim büküldü
Otculuk itmeğe gözüm dikildi
Serdik postu biz samancılıkda
11. Yok bir gelen giden bekle dükkânı
Doğrusu insanın sıkılır canı
Mevsim de irişdi bahar zamanı
Verdik biz molayı bostancılıkda
12. Bostancılık hem iş hem de zevk idiş
Geçirdik yazı basdırdı çün kış
Yanaşdım hamama istedim bir iş
Dediler var çalış külhancılıkda
13. Külhanda dumandan bıkdım boğuldum
Kaçdım oradan bakırcı oldum
Çok tokmak salladım kazancılıkda
14. Beş gün kadar da bu hizmeti ittim
Kesildi tâkatım vücuddan bittim
Köylere rencberlikle nâçâr gittim
Çalışdım tarlada harmancılıkda
15. Çift sürer nadasa tohum saçardım
Eski orakları yapar satardım
Ağaçlar yontardım düven yapardım
Marangoz sayıldım sapancılıkda
16. Dünyada her işin tadını tatdım
Para kazanmadım dâim aç yatdım
Tüccara sanata esnafa çattım
Dikiş tutamadım dükkâncılıkda
17. Kayıkcı oldum ben açdım yelkeni
Anafor dalgaya tuttum dümeni
Fırtına denize atınca beni
Nasibim yok dedim kaptancılıkda
18. Hâsılı her şeyden gördüm hasârı
Artık dervişliğe kıldım karârı
Tutub bir mürşidden aldım ikrârı
Yerleşdim tekkede meydancılıkda
19. Ahbabın reyine eylerim hizmet
Alsun eş'arımdan dinleyen lezzet
Disünler bir dânedir elbet Behcet
Şiir içinde destancılıkda

BEHCET (Hulûsi) — Tıb bilgini, ünlü hekim, İstanbul Üniversitesi profesörlerinden, 1880 da İstanbulda doğdu (I. A. Gövsa Türk Meşhurları adlı eserinde 1890 gösteriyor; biz Türk Ansiklopedisindeki doğum tarihini aldık), 1948 de İstanbulda öldü; maarif müdürlüğünde bulunmuş Ahmed Behçet Beyin oğludur; Hulûsi Behcet adı ile meşhur iken soyadı kanunu çıkdığında baba ismi, Atatürk tarafından kendisine soy adı olarak verilmiştir. Aşağıdaki hal tercemesini Türk Ansiklopedisi ile İ. A. Govsanın «Türk Meşhurları» adlı eserinden alıyoruz:

Dr. Hulusi Behcet
(Resim: B. Şeren)

Beyrut fransız mektebinde, Beşiktaş Rüşdiyesinde okumuş, Askerî Tıbbiyeden 1910 da hekim

yüzbaşılığı ile çıkmışdır, dört sene Gülhâne Cildiye Seririyatında Dr. Eşref Rûşen, Dr. Talât ve Dr. Reşad Riza Beyler gibi değerli hocaların yanında asistan olarak çalışmışdır. Birinci Cihan Harbinde, 1914, Kırklareli Askerî Hastahânesi başhekim muavinliğine tâyin edilmiş, bir müddet sonra Edirne Askerî Hastahânesinin cildiye mutahassısı olarak harb sonuna kadar orada kalmışdır. Harbin son yılında Macaristana giderek Budapeştede, oradan da Almanyaya geçerek Berlinde hastahânelerde çalışmış, memleketine ancak 1919 da dönmeğe muvaffak olarak bir müddet serbest hekimlik yapdıkdan sonra 1923 de Hasköy Emrâzı Zühreviye Hastahânesi baş hekimliğine tâyin edilmiştir; 1924 de Gurebâ Hastahânesi Cildiye mutahassıslığına nakledilmişdir; 1933 de lağvedilen İstanbul Dârülfünunun yerine İstanbul Üniversitesi kurulur iken bu ilim müessesesinin Tıb Fakültesinin deri hastalıkları ve frengi kürsüsüne profesör olmuş ve ölünceye kadar bu kürsüde kalmışdır; yarım asrı dahi doldurmayan ve ömrünün bu son onbeş yılı içindedir ki türk tababetine en büyük hizmetini yapmış, milletler arası tıb âleminin şöhretlerinden biri olmuşdur. «Wright çıbanı», «Dermatitis figus yarası» ve beşeriyet için bir âfet olan frengi ile savaş konuları üzerinde çalışmış, bu yolda mâhiyetini tesbit ettiği bir hastalığa 1947 de Cenevrede toplanan milletler arası tıb kongresi «Morbus Behcet = Behcet hastalığı» adını vererek bu ünlü türk hekimini ismini insanlığın şeref kütüğüne geçirmişdir.

İhtisası üzerinde ilmî mecmualarda ikiyüze yakın makale yazmış, tebliğler yayınlamış, Türk tıb kütübhânesine cihan tababetinden binlerce sayfalık tercemeler vermiş, ve «Klinikde ve pratikde frengi teşhisi ve benzeri deri hastalıkları» adı ile kendisinden beklenen büyük eserini de vermiş olan bu yorulmak bilmez ilim adamı 8 Mart 1948 de kalb durması ile ölmüşdür.

Fransız, alman, avusturya, macar ve yunan dermatoloji cemiyetlerinin âzâsı, milletler arası «Dermatologia» dergisinin nâşirlerinden biri ve haftalık «Dermatolologische» gazetesinin milletler arası yazı heyetinden, Fransız Sihhat ve Ahlâkı Koruma Cemiyetinin yabancı âzâsı bulunuyordu.

Hususî hayatında son derecede nezâketi, mahiyeti ile tanınmışdı. 1939 da Ordinaryus profesör olmuşdu.

Behçet Hastalığı, Morbus Behçet — «Çivi hastalığı» da denilir, Dr. Hulûsi Behçet bu hastalık üzerinde ilk beynelmilel tebliğini 1935 Peşte kongresinde yapmışdı; ağızda ve seksüel organlarda yaralarla başlıyan ve sonu körlüğe kadar varan bir hastalıkdır; Türk bilgini bu hastalığın umumî bünye ile ilgisini isbat etmişdir. Hastalığın seyri üzerinde tesirli tedâvi şekli henüz bulunamamışdır.

Bibl.: İ. A. Gövsa, Türk Meşhurları; Türk Ansiklopedisi.

BEHCET AĞA (Güğümbaşı) — İkinci Sultan Mahmud devrinde saray adamlarından şiir ile meşgul olmuş bir zât; bir beyiti:

Pâdişâhı tahtigâhı ask olalıdan Behcetâ
Muktezâyi akli hep sürdüm çıkardım sineden

Hayatı hakkında başka kayde rastlanamadı.

Bibl.: Tayyarzâde Atâ, Enderun Tarihi, IV.

BEHCET BABA — İstiklâl harbinden sonra yüzbaşı olarak ordudan emekliye ayrılmış, ömründe hiç dünya evine girmemiş, vakur ve ciddi bir zât olarak Küçükmustafapaşada yaşamış, herkesin sevdiği, "Baba" diye tanıdığı bir zât idi.

Büyük Fatih yangınında yanan Müftüâli Camiinin harabesinde kendisine yer yaptığı barakamsı bir kısmında yatar kalkar, gündüzleri akşama kadar Hâfız Şevkinin kahvesinde oturur, hiç bir işle meşgul olmazdı, bütün meşgalesi gazete bilmecelerini çözmekte gösterdiği mahareti, bunun için semt sakinleri çözülemeyen bilmeceleri ona çözdürürlerdi, bilhassa iskanbil kâğıtlarıyle yaptığı pek hoşa giden oyunlarla etrafındakileri güldürürdü. Diğer birlikte oynanan kâğıt oyunlarından nefret ederdi. Arasıra içki içer fakat sarhoşluğunu belli etmezdi.

Son zamanlarda kulübesinde süflû bir hayat yaşamaktaydı ki: o sıralarda semt sakinlerinin yardımlarıyle mezkûr cami tamir edilmeye başlanınca açıkta kalmıştır. Önce semtte bulunan berber ve mahalle mümessili Hıfzı Gizlev tarafından kendi evinde bir hafta kadar barındırılmış, sonra da eş dost yardımıyle Darülacezeye yerleştirilmiştir ki yine izinli çıktığı zamanlar temiz pak olarak

unutamadığı semtine gelir ve iznini ayni kahvede semt sakinleriyle bir arada geçirirdi. 1960 da hayatda mıydı, tesbit edemedik.

Mehmed Şükrü Silân

BEHÇET BEY (Mîrialemzâde Kemankeş) —İkinci Sultan Mahmud devrinde saray adamlarından, şiir ile meşgul olmuş; lakabından anlaşıldığına göre de zamanın ok atıcı pehlivanlarından biri olarak tanınmıştır.

Tayyarzâde Atâ Bey «Enderun Tarihi» adlı meşhur eserinde bu zâtin adını saraydan yetişmiş şâirler arasında kaydederek şu beytini almıştır:

Behcet, hatâver oldu o kaaşi kemânımız
Biz destgîri gamzede hâlâ kepâzeyiz...

Burada «kepâze» kelimesinin has lûgat mânâsını hatırlamalıdır, Acemilerin tâlim için kullandıkları gevşek yay demektir.

Kemankeş Behçet Beyin hayatı hakkında başka bir kayde rastlanamadı.

Bibl.: Tayyarzâde Atâ, Enderun tarihi, IV.

BEHÇET BEY (Teşrifatçı) — İkinci Abdülhamid devrinde Bâbıâli ricâlinden bir İstanbullu tipi, hal tercemesi elde edilemedi; Semih Mümtaz Bey merhum içinde Bâbıâlide geçen yıllarının hatıralarını naklettiği "Tarihimizde hayal olmuş hakikatler" adlı eserinde bu zât için şu satırları yazıyor:

Behçet Beyin de hal ve şanı müstesna bir hususiyeti taşırdı. Hattabizadelerden olan bu zat Bâbıâlide doğdu öldü denilecek kadar işini kavramış ve dikkatiyle temeyyüz etmişti. Muayedeler, resmî günlerde bütün ricale ve memurlara gönderilen davetiyeler teşrifat kaleminden yazılır ve dâvetiyelerin üzerlerine teşrifat icabı kıyafet derç ve işaret edilir olduğu gibi mutat resmî günlerde teşrifatçı beyle muavinleri Padişahın misafirlerini kabul ederler; huzura girileceği vakit herkesi makamına ve rütbesine göre sıralar ve sıralara da dikkat ve nezaret ederlerdi. Bir yanlışlığa mahal bırakmamak için teşrifatî beylerin her biri ayrı ayrı meşgul olurlardı. Behçet Beyin en ziyade korkusu kalabalığa meselâ üniformalı bir yabancının karışabilmesi ihtimali idi. Çünkü bu işlerden yalnız o mesuldü Bâbiâli içindeki memurlar ve âzalar ve saire gibi hariçten Bâbiâliye gelenler mutlaka Behçet Beyin odasına uğramak ihtiyacını duyarlardı. Zira kendisi hoşsohbetti. Fevkalâde terbiyeli, bahusus zeki, istediğiniz kadar zeki idi.

Hoş beşten başka bir şey söylememesinden bile mânalar istihracı mümkün olurdu. Söylemeden, söyletmeden bâzı haberlerin iç yüzü öğrenilirdi. Hele hususî hayatı şekerden tatlı, yemekleri birbirinden nefîs, sohbeti fevkalâde alâkalı, dâvetlileri ziyafetleri hadsiz ve hesapsızdı. Kardeşi Bekir Beyle beraber tanzim ettikleri yemek listeleri elden ele dolaşır ve reçeteleri alınırdı. Alınırdı amma bir türlü o çeşni verilemezdi. Behçet Bey bunu bilir ve mağrur bir eda ile onları bizden başkası yapamaz der dururdu. Daima sağ kolunu oynatmak gibi bir tiki vardı.

BEHCET BEY (Ûdî) — Geçen asır sonları ile asrımız başlarının tanınmış ûdîlerinden. Şarkılar da bestelemiştir, "Beyhûde yere cilvei cânandan usandım" evic aksak şarkısı bu zâtindir. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl.: T. Y. Öztuna, Not.

BEHCET EFENDİ (Fesci) — 1900 ile 1905 arasında, o devrin günlük gazetelerindeki ilânlara göre İstanbulun namlı fescilerinden biri, dükkânı Küçükpazar caddesinde idi ve en alâ cinsden Tunus fesleri bulunurdu. Hayatı hakkında bilgi edinilemedi.

BEHCET EFENDİ (Hekimbaşı Mustafa) — Üçüncü Sultan Selim ile İkinci Sultan Mahmud zamanında hekimbaşılık da bulunmuş ilim ve siyaset adamı; büyük şâir Abdülhak Hâmid Tarhanın dedesi Abdulhak Mollanın büyük kardeşi, yine namlı Osmanlı hekimbaşlarından Hayrullah Efendinin kızının oğludur; babası Divânı Hümâyun kâtiblerinden ve mütercimlerinden Mehmed Emin Şükûhî Efendidir. İstanbulda doğmuş, medreseden yetişmiş, ilmiye mensublarından idi; müderris, Mısır kadısı, İstanbul kadısı olmuş, ilmiyede, üst kademesi şeyhülislâmlık olan Rumeli kadıaskerliğine kadar yükselmişdi.

Birkaç yabancı dil bildiği için elçilerle siyasî müzakerelere memur edilir, bu vesile ile Bebekdeki yalısı ecnebi diplomatların sık sık ziyaret ettikleri yer olurdu (B.: Bebekde Hekimbaşı Yalısı). 1826 da Yeniçeri Ocağının kaldırılmasında İkinci Sultan Mahmuda

cesâret veren sîmalardan olmuşdu, ayni yıl içinde «Tıbhâne» adı ile açılan ilk tıbbiye mektebi ile Tophânedeki Cerrahhânenin nâzırlığına tâyin edilmişdi. 1832 de ölmüşdür.

Eserleri: Mârifeti Arz (Buffom'dan terceme); Hayvanat (Buffon'dan terceme); Ameliyatı Tıbbiye (Terceme); Hikmeti Tıbbiîye (Terceme); Mazharü't takdîs bi hurûci tâifetil fransis (Mısır ulemâsından Şeyh Abdürrahman Cebertî'den terceme; fransızların Mısırı işgaalinden tahliyelerine kadar günü gününe tutulmuş bir Mısır vekaayi nâmesi); Hezâr Esrar (telif) i Risâlei Rûhiye (telif); Risâlei kolera (telif; Demetrios Mavrokordato tarafından Berlinde almancaya terceme edilmişdir); Risâlei İlleti Efrenç (telif).

Bibl.: Türk Ansiklopedisi; İ. A. Gövsa, Türk Meşhurları.

BEHCET EFENDİ (Hoca) — Son elli yılın gazetecilerinden, iyi bir mühâbir; kısa boylu, gözlüklü, sakallı, çelimsiz bir adamdı; Cumhuriyetin ilânında sakalını kesdi, sonra meslek değiştirdi, muallim oldu, Muhtelit Mübâdele komisyonunda çalışdı, ve bu son işinde iken vefat etti.

Münir Süleyman Çapanoğlu

BEHCETÎ HÜSEYİN EFENDİ — On yedinci asırda yaşamış bir muharrir - şâir, tesbit edilemeyen bir tarihde Hezargradda doğdu, gençliği İstanbulda geçdi ve tahsilini İstanbulda yapdı, Köprülüler vezir âilesi kapusuna intisab etti.

Köprülü Mehmed Paşa ile oğlu Fazıl Ahmed Paşa ve damadı Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın devirleri ve bilhassa Merzifonlunun Cehrin seferini anlatan «Zafer nâme» adı ile bir vekaayinâme yazdı. Divan hâlinde toplanmış şiirleri ve Zafernâme basılmamışdır. Son velînimetinin yanında İkinci Viyana Seferine iştirâk etmiş, 1683 de bu seferden bozgun içinde dönüşde Belgradda ölmüşdür.

Bibl.: Türk Ansiklopedisi

BEHİCE HANIM (Deli) — 1880 ile 1900 arasında yirmi beş yaşlarında son derecere güzel bir meczub idi; yeri yurdu yok, yangın yerlerinde yatar, hayta, heze takımı, hâneberduşlar alır götürürler, ne yaptığını bilmez bir bir fâhişe idi; yalın ayak, çıplak ayağında bazan takunya, bazan terlik, bir partal pabuç, üstünde lîme lîme bir entari, saçlar dağınık, kirden keçeleşmiş, başında, yemeni yerine atılmış bir çarşaf pelerini, parıl parıl yanan iri siyah gözlerini rast gele birinin yüzüne diker:

—Ârif bana neler yapdı neler!.. der idi. Üniforması ne olursa olsun genç neferleri, hammal, seyyar manav, arabacı, kayıkcı, fırın uşağı, amele boyundan gençleri de çevirir; deli deli bakar:

— Ârif zan ettim, değilmiş!der idi.

Anlatılana göre gaayet zengin bir tüccarın küçük kızı imiş; Ârif adında kopuk bekâr uşağı gürûhundan dilber bir oğlana gönül vermiş, yolunu bulup konuşmuş, sözleşmiş, mücevherlerini, bir boğça da çamaşırını alıp kaçmış. Ârif de Behice Hanımı Bağlarbaşı tarafında bulduğu kulubemsi bir eve götürmüş. Vak'ayı nâmusuna yediremeyen baba kızı red ederek İstanbuldaki işini tasfiye ile Bağdada gitmiş. Haylaz Ârif de «sermâye yaparak bir iş tutmak» için kızın elinden mücevherlerini alıp satmış, fakat parasını işret ile kumarda yemiş, üç sene kadar sefâlet içinde yaşadıkdan sonra oğlan bir gece eve yanında bir sokak şırfıntısı ile gelmiş, ikisi de kör kütük sarhoş, kızın parmağında son ümid bir elmas yüzük varmış, o gece de, yanındaki karıyı def etmesi şartı ile onu almış; fakat bir daha ortalıkda görülmemiş. Behice Hanım, aç ve sefil, ne yapacağını şaşırmış, bir gün önüne bir kadın çıkmış, kendi yanına gelmesini, bekâr çamaşırcılığı yapmasını teklif etmiş, fakat ne oldu ise olmuş, o kadının yanına gitdiğinin daha ilk gecesi sabahı sokağa bir deli olarak çıkmış.

Büyük şehrin bıçaksız kaatillerinin kurbanı olan Deli Behice Hanım sonunda Topkapı Timarhânesine kaldırılmışdı.

Reşad Mimaroğlu

BEHÎRE SOKAĞI — Bakırköyünde Kartaltepe mevkiindedir; Kartaltepe Caddesi ile Tarakkî Sokağı arasında uzanır; Gülbeşeker sokağı, Filiz sokağı, Avniye sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir. Üzerinde bulunan ahşab ve kâgir evlerin çoğu bağçeli, ve hemen hepsi hâli vakti yerinde âile meskenleridir (Ekim 1960)

Hakkı Göktürk

BEHİŞTÎ — On altıncı asır şâirlerinden ve şeyhlerinden, asıl adı Ramazandır; tesbit edilememiş bir târihde Vize'de doğdu, tahsilini İstanbulda yapdı, o devrin büyük şeyhlerinden Merkez Efendiye intisâb etti, 1571 de bir vazife ile gittiği Çorlu'da öldü. Kanunî Sultan Süleyman şânında bir «Süleynâme» si, «Cem Şâh ile Âlem Şah» adında bir eseri vardır; aşağıdaki beyit şiir diline örnekdir:

Bezme gel bu gece ey âlemi hüsnün mâhi
Yoksa yerden göğe dek inciniriz vallâhi

Bibl.: İ. A. Gövsa, Türk meşhurları

BEHİŞTÎ — Fatih Sultan Mehmedin emrinde İstanbul fethinde bulunmuş kumandanlardan karışdıran Süleyman Beyin oğlu; on beşinci asrın ikinci yarısında yaşamış. «Behiştî» şâirlik takma adıdır, asıl ismi bilinmiyor; İkinci Sultan Bayazıdın zamanında «beşeriyet iktizâsı», biz şâirlik yolunda hünkâr yakını bir dilbere aşk ve alâka yüzünden diyeceğiz pâdişahın gazabına uğradı, can korkusu ile İrana kaçdı, orada Molla Câmi ile Ali Şir Nevâî'nin hizmetlerinde bulundu, şöhretleri bütün islâm âlemini tutmuş bu iki büyük adamın Sultan Bayazıda yazdıkları şefaat mektubları ile vatanına döndü, kusuru afedildi, Beş hikâyeden mürekkeb divan edebiyatında «Hamse» denilen bir eseri vardır, Hamsesindeki hikâyelerin isimleri şunlardır: «Vâmık ve Azrâ», «Yusuf ve Züheylâ», «Hüsün ve Nigâr», «Süheyl ve Nevbahar», «Leylâ ve Mecnun».

Aşağıdaki beyit şiir diline örnekdir:

Söyle tutmuşdu şerârı dûdi âhım gökleri
Korkarım yağmur yerine od saça gökden sehâb

Bibl.: Lâtifî, Şuerâ Tezkiresi

BEHİYE (Şehreminli Zilli) — Gelini ağzından yazılmış bir hicviyeden tahmin edildiğine göre Üçüncü Sultan Selim zamanında doğmuş. İkinci Mahmud, Abdülmecid, Abdülâziz ve İkinci Abdülhamid devirlerini görmüş, bu sonuncu hükûmdârın zamanında yaşı doksanı aşkın ölmüş tipik bir mahalle karısıdır. Üsküdarlı halk şâiri Vâsıf Hocanın bize tevdi ettiği notlar arasında bulunan hicviyenin kimin tarafından yazıldığı bilinmiyor:

Kaynanamın yaşı olmuş üç otuz
Cadının başına inmedi topuz
Düşmez hiç sırtından bir gün ferâce
Kırk kapu çalar o gündüzle gece
Dili çatallıdır yılan misâli
Pabucsuz kaçırır görse Deccâli
Yılda iki bayram topcu neferi
Yatsıdan evvel o girmez içeri
Şehreminli Zilli Behiye nâmı
Var mıdır bilmeyen şu kaynanamı
Sultan Nevruz Hıdırellezle sünnet
Nikâhda şeker lohusada şerbet
Sultan düğünleri cuma alayı
Cenâze evinde helvadan payı
Kaçar mı gelinin hamam paçası
Bayramların bahşiş ile boğçası
Salıncağa gider bayram yerine
Yangın olur koşar geçid seyrine
Nişan nikâh bozar çöpçatan da o
Fitne kazanını kaynatan da o
Oğlunun başına geçirmiş çılbır
Verem olmaz isen göbek at çıldır
Cehennemde kütük olası cadı.
Ne huzur bırakdı ne ağız tadı

BEHİYE (Tırnavalı Benli) — Ondokuzuncu asrın ilk yıllarında güzelliği ve oyunları ile Büyükşehrin şöhretlerinden olmuş bir kibti kızıydı. Halk şâiri ve son yeniçerilerden Çardak İskelesi Kolluğu çorbacısı Galatalı Hüseyin Ağanın destan mecmuasında Karagümrüklü Berber İsmail şânındaki destanın kenarında (B. Hüseyin Ağa, Galatalı; İsmail, Berber) hal tercemesi şöylece nakledilmiştir:

«Bin şâhid isterdi kibti demeğe; Rumelinde Tırvana kasabasından Kaptânıderyâ Tatar Râmiz Paşa içün getirdiklerinde gül goncesi bikri nâşüküfte idi, on üç yaşında var yok; Nahilbend Mahallesinden Değirmencikızı Sâfiye nam esirci 700 altun saymışdır derler babası çingâneye, amma Kapdan Paşaya mağribîdir demişler (B.: Râmiz Paşa, Tatar). Alemdar Paşa vak'asında Kandıralı Mehmed zuhur idüb (B.: Mehmed, Kandıralı) galebe, yeniçeride kaldıkda paşası firar etmekle sarayı yağma oldukda Çengi Behiyeyi Yeniçeri kayış bacaklarından zehri mâr Odabaşı Kara Tahsin dimekle mâruf çâr ebrû yiğit kaldırmış, Tahtakalede yeniçeri avretlerinin (fâhişelerinin) olduğu hâneye köymuş, kapanmış. Behiye vak'ai azîmeye kadar (Alemdar Paşa vak'ası 1808 dedir; burada vak'ai azîme denilen 1826 da Vak'ai Hayri-

yedir ki aradan 18 sene geçmiş, Behiye artık 31 yaşındadır) Kara Tahsinin kanadı altında oldu. Üstüne çengi yok idi, amma Tahsinin havfinden avrete er parmağı değmedi. Vak'ai azîme zuhurundan mukaddem idi, Kara Tahsin mahbûbu dilâribu refiki has edindi ol oğlan Karagümrükde yeniçerilerin kebir kahvehânesinde berber civanı İsmaildir; oğlan ocakda civelek idi. Galatalı Hüseyin Ağaki şânında destan yazdı, şöhreti İstanbulu tuttu. Benli Behiye bu oğlana taaşşuk idüb Kara Tahsinin ayağına düşüb iznin aldı ve mâşukuna nâil oldu, ol tarihde İsmail onaltı on yedisinde duman bıyık mûrâhik idi, zennü şevher misal, oğlanın gelmediği gece avret divâne olur idi; amma Tahsin ile bile olduğun bildiğinden ağzın açamazdı. Vak'ai kebir ki zuhur eyledi, Benlinin gözü cihânı görmeyub yalın ayak hem reâyâ avreti gibi bâşı açık, zenne şalvarın üstüne İsmailin cebkenin almış, destide şişhâne tufenk Karagümrükde olan kahvehâneye varmış, derûnî tehî, in cin top oynar, bir bektâşi kalender vardır kabak başında bîşuur, andan Mehmed Ağa Hamamına varır, ora dahi boş. bir ihtiyar:

— Gece burda idiler, seherî pür silâh çıkub zannım Yeni Odalara gittiler!. der.

«Bu haberi alır, ol zaman Behiye kışlaya varır (Ben Behiyenin doğrudan Aksaraydaki kışlaya gitmeyüp İsmaili evvelâ Karagümrük kahvehânesinde, sonra da Mehmed Ağa Hamamında araması şâyânı dikkattir. Vak'ayi Hayriyede İstanbuldaki bütün yeniçerilerin cenge iştirak etmediği, büyük kısmının ihtilâl başlar başlamaz şehir dışına kaçdığı yolundaki rivâyeti kuvvetlendirir). Yeni Odalarda görür ki âteşi Nemruddur; derununda olan canın taşra atsa nîmet bilür. Yoldaşlar:

— Dön bre avret, ocağımız yandı battı..
Dediklerinde, biri dahi:

— Berber İsmail şehid oldu, gözümle gördüm!. der.

Behiye bunu ki duyar, tamam tecennün idub kışlaya girer ki oğlanın lâşesin bula (Bu büyük kışla iç içe avlular, taşlıklar, koğuşlar, mescidler, tekkeler, çardaklar, kerevetler, köşkler, mutfaklar, hamamlarla muazzam bir lâbirenttir. Hemen bütün binâları ahşabdır. Sükûnet içinde birini arayub bulmak gaayet güç bir iş iken, harıl harıl yanar iken bir sevgili cesedi aramak ancak cinnet eseridir. B.: Yeni Odalar). Girmek var, çıkmak yok; ol târihde tâze yiğit olup Gazi Sultan Mahmud kılıcından kelle kurtarmış muammerinden Taşkasablı Tulumbacı Haydar Ağa nakletmiştir:

— Kışladan âhir ben çıkdım, Çenginin

Tırnavalı Benli Behiye
(Resim: Sabiha Bozcalı)

öldüğün gördüm; Zincirlikuyu Taşlığında lâşeden lâşeye koşardı, başına üsküb koymuş, elinde şişhâne, eğilir, yüzün görür, kalkar âhir cânibe koşardı, âteşi Nemrud içinde Semender idi, âhir anı gördümki fevkaanî çardak avretin üstüne çöker, o dahi gördü ammâ firar eylemedi; gözüm kapadım kaçdım.. demiş idi. Elhak şehîdei aşku muhabbettir. Kara Tahsin için Lâleli cenginde düştü dediler. Berber İsmail vak'ai kebirden on iki sene geçdikde Kasımpaşada kulaksız Hamamından zuhur etti, Tersânede asker oldu (B.: İsmail, Berber)».

BEHLÛL (Hâfız) — On altıncı asır şâirlerinden ve câmi hatiblerinden; İstanbulda doğdu, sesi çok güzel ve çok gürdü, tecvidi çok iyi bilirdi, Kur'anı yedi usûl üzerine tilâvet ederdi; diğer hâfızlara üstünlüğü hıfz etdiği Kur'ana mânâsı ile de vâkıf olmasıydı, «mârifet esiri, ilim âşiftesi kimse» idi. Kadim âdetdir, bir hasta ölünce yüzüne mücellâ bir şey, ekseriyâ ayna tutulur, buğulanmazsa soluğun kesildiğine tam kanaat hasıl olur; bu âdet hatırlanırsa Hâfız Behlûl'un aşk hastası ağzından yazdığı şu beyit, soğukca da olsa hünerlidir:

Can gamınla çıkdı cânâ, ger inanmazsan ana
Bir nefes tut ağzıma âyinei ruhsârını..

Bibl.: Lâtifî, Şuerâ Tezkiresi

BEHLÛL EFENDİ — Geçen asır sonları ile asrımız başında yaşamış seçkin mûsikişinaslardan; hayatı hakkında en küçük bir bilgi edinilemedi; yalnız İhtifalcı Mehmed Ziya Bey, Nevsâli Osmânînin rûmi 1328 yılı nushasında Bahâriye Mevlevihânesi şeyhi Hüseyin Fahreddin Efendinin haltercemesi makaalesinde şeyh efendinin mûsikîdeki mesâi arkadaşları arasında bu zâtin adını kaydediyor.

BEHOBAL MELÎKESİ — Asrımızın başında Hindistanın İngiltere himâyesindeki küçük müslüman devletlerinden Behobal Mihraceliği tahtında oturan kadın hükümdar Bi-Piya Beygüm 1911 yılı ağustos başında sırf halifeyi ziyâret etmek için İstanbula gelmişdir. Ozaman Osmanlı İmparatorluğu ve hilâfet tahtında oturan Beşinci Sultan Mehmed Reşaddır. Pâdişâhın baş mâbeyincisi olan Lutfi Simavî Bey bu ziyâreti neşretdiği hâtıraları arasında kısaca şöylece kaydetmişdir:

Behobal Melikesi
(Resim: B. Şeren)

«20 Temmuz 1327 (M. 2 Ağustos 1911). Halifeyi ziyâret etmek üzre vürûd eden Behobal Hâkimesi Bi-Piya Beygüm refâkatinde mahâdîmi (oğulları) Ubeydullah ve Hamîdullah Hanlar ile İngiltere sefiri delâleti ile huzûri şâhâneye kabul olundular. Yüzü kalın bir peçe ile örtülü olan müşâriileyhâ ile pâdişah fârisî lisanı ile mükâleme etti. Hâkimeye ve mahâdîmine münâsib hediyeler verildi. Müşâriileyhâ bâdehû haremi hümâyunu ziyaret etti».

Bir devrin siyasî şöhretleri arasında bulunub kalem sâhibi olarak da tanınmış olan bu başmâbeyinci bey (B.: Lütfi Simâvî) maalesef pek muhtaşar ve pek sathî olarak yazdığı hâtırâtının bu bir kaç satırında da târih zevkinden mahrum olduğunu gösteriyor, ve haklı soruları cevabsız bırakıyor ki bu ziyâreti dilediğimiz zenginlikde tasvir etmek mevkiinin imkânları içinde idi. Hindli kadın hükümdar kaç yaşındadır? Yüzünde kalın bir peçe vardır, fakat kıyafeti nasıldır? Pâdişah ile ne konuşmuştur? kabul merasimi nasıl olmuştur? Halifenin elini mi öpmüştür? Hangi sarayda, o sarayın hangi salonunda kabul edilmiştir? Mülâkaat ne kadar sürmüştür Kendisine ve oğullarına verilmiş olan münasib hediyeler nelerdir Harem ziyâreti nasıl olmuşdur? Melikeye bir ziyâfet verilmiş midir, verilmiş ise haremde mi, pâdişah ile mi yemek yemiştir? Harem de elbet ki yüzünü açmıştır, vechen nasıl kadındır Saraya hangi vâsıta ile gelmiş, nasıl dönmüştür? İstanbulda ne kadar ve nerede kalmışdır? Bilgisi, irfânı nasıl bir kadındır? Türkiye ve türkler hakkında duygusu nedir?

Bibl.: Lütfi Simâvî, Sultan Mehmed Reşad Hanın ve halefinin sarayında gördüklerim.

BEHRAM (Kalyoncu) — Ondokuzuncu asır başında güzelliği ile şöhret bulmuş bir tersâne şehbazı; son yeniçerilerden Çardak Kolluğu çorbacısı ve halk şâirlerinden Gala-

talı Hüseyin Ağanın bu genç şânında tamamlanmamış bir destanı vardır.

1. **Kandile gül yağı kondu çanağa**
Pâkîze bir civan düşdü ocağa
Girmiş matlub olan âteşin çağa
Tersânede ateş sardı saçağa
2. **Kalyoncu Behram o şuhi şehlevend**
Tâzerû şehbâzü servi serbülend
Zerrin perçemine diyelim kemend
Berberbaşı çeksün altun tarağa
3. **Serenbaz, cundabaz, çâbikü çâlâk**
Rûyine pek baksan olur gazebnâk
Hançer bedest olub itmeden helâk
Yol iz bilüb sokul ol gül yanağa
4. **Korkar mı balını seven arıdan**
Kuşbazın hesabı yemden darıdan
Sohbeti açdın mı kızdan karıdan
Varıyor Behramın ağzı kulağa
5. **Kalyoncu çıplağı Hülâgû Hânım**
Ey hûni bakışlı rûhi revânım
Gel bulalım sana bir kibar hanım
Bir oynaş gerek bu ateşli çağa
6. **Çubuklu Bağçesi size munhasır**
Fıstıklık altına serilir hasır
Rakısı mezesi hem nigâr hazır
Şehbaz civanları çeker o bağa
7. **Gel civanım yaslan şöyle sineme**
Naz itme çözülsün şol sadef düğme
Kızılcık hunnab mı görelim meme
Diye nigâr seni sarar kucağa
8. **Âdettir üçleme sunulur rakı**
Tâ ki tefrik etme karayla akı
Ol yosma avretin izin ver hakkı
Düşer Behram Şâhım deyû ayağa
9. **Soyub yunsa seni hamamda nola**
Vahşetin giderüb getirse yola
Kartlanınca satılmazsın bir pula
Dönersin daltaban kayışbacağa
10. **Şehlevend âfeti devran civansin**
Ama yalın ayak bıçkın uryansın
Gel şu kalyoncu çıplağı donansın
Geç kurul köşede ol sen de ağa

BEHRAM AĞA (Nefîrî) — Onsekizinci asır sonlarında şöhret bulmuş bestekâr; yalnız saz eserleri bestelemiş, zamanımıza beşi peşrev, biri saz semâisi altı eseri intikal edebilmişdir. Lakabından nefîr çaldığı anlaşılıyor, uzun bir borudan ibâret nefesli bir sazdır ki on sekizinci asır sonlarından itibâren Türk mûsikisinde kullanılmaz olmuşdur.

Behram Ağanın bestelediği saz eserleri şunlardır: Beyâtî Peşrevi, I, fâhte; Beyâtî Peşrevi, 2, devri kebir; Beyâtî Peşrevi, 3, sakîl; Arazbar Peşrevi, fâhte; Nevâ Peşrevi, devri kebir; Bûselik Saz semâisi. Bu mâlûmat Kantemir oğlu edvârının H. S. Arel'in kütübhânesinde mevcud yegâne nushasından çıkarılmışdır.

T. Yılmaz Öztüna

BEHRAM BEY — Onyedinci asırda yaşamış bir çiçek meraklısı; kendi adına nisbetle «Sîmi Behram Bey» diye tescil edilmiş olan bir zerrini vardır, soğanın İstanbula Bosna'dan getirmiş, çiçeği Büyükşehirde açmışdı. Tezkirei Şükûfeciyanın te'lif tarihi olan hicri 1111 de (M. 1699-1700) ölmüş bulunuyordu. Hayatı hakkında başka kayde rastlanamadı.

BEHRAM ÇAVUŞ — Hadikatül Cevâmiin kaydine göre Sadırâzam Sokollu Mehmed Paşanın Çavuşbaşılığını yapmış hayır sever bir zât olup Kadırgada bir mescid inşâ ettirmişdir, hayatı hakkında başka kayde rastlanamadı. (B.: Behramçavuş Mescidi).

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, I.

BEHRAMÇAVUŞ CAMİİ — Kumkapıda, Kadırgalimanı Caddesi ile Kumluk Sokağı kavuşağındadır; Hadikatül Cevâmi: «Bânisi sadırâzam Tavil Mehmed Paşanın (Sokollu Mehmed Paşanın) sadâretinde Çavuşbaşı olmuşdur, merkadi nâ mâlumdur» diyor.

Dört kâgir duvar üzerine kiremit örtülü ahşab çatı çekilmiş, taş minâreli bir yapıdır; on altıncı asırda yapılmış olan binâdan eser kalmamışdır. mâbed yalnız adını muhâfaza etmiş, zamanımızdaki binâ, o semt büyük Hocapaşa yangınında tamamen yandığında hicrî 1289 (milâdî 1881) da Dördüncü Ordu Müşürü Mustafa Tevfik Paşa tarafından yaptırılmışdır; Ali Hilmi Efendinin tâlik yazısı ile kitâbesi şudur:

Cenâbı Mustafa Tevfik Paşâyi kerem pirâ
Ki hayrâta muvaffak eylemişdi Hazreti Mevlâ
Rizâyi Hak içün mâli helâlin bezlü sarf itti
Bu babda rûhunu Behram Çavuşun eyleyüb ihyâ
Bedenle hizmeti dini mübîni itmede dâim
Binâyi mâbedi islâmla itti nâmını ibkaa
Dili âşık gibi virâneye dönmüşdü bünyâdı
Hariki Hocapâşânın eli kılmış idi imhâ
İbâdetgâhı bir tarzı cedidi dilküşa üzre

Binâ kıldı tetimmâtiyle aslından daha âlâ
Biri tam diğeri cevher gibi tahsîne şayândır
İki târihle oldu bir beyti rengîn bahşâ
«Gelüb tevfiki Mevlâ eyledi bu camii ihyâ»
«Bu ra'nâ mâbedi tecdid itti Tevfik Pâşâ»
Gurrei şevvâli mükerrem sene 1289

Mihrabın iki yanında iki bakır şamdan vardır, birinin üzerinde hicri 1004 (milâdî 1595 - 1596) tarihi mahkûkdur; camiin ilk yapısından kalmış iki hâtıra olduğu bellidir. Tam ortadaki diğerlerinden az büyükçe beş demir top kandili vardır. Duvarlarındaki levhaların bir kısmı Abdülaziz ve İkinci Abdülhamid devirlerinin seçkin yazı üstadlarından Sami Efendinin eseridir. Cami 1957 de Hacı İbrahim Mola adında bir hayır sâhibi tarafından tâmir ettirilmiş ve yeni kilim ve halılarla tefriş olunmuşdur.

Avluya girince üç musluklu bir abdest teknesi, bir köşede çukurda kalmış kitâbesiz ve susuz bir çeşme, bir odadan ibâret kulübemsi bir meşrûta vardır.

Hadikatül Cevâmi bânîsinin kabri mâlum olmadığını yazıyor; 1948 de imam Kavalalı Ali Güroğlu camiin yanında bir yer göstererek: «kabir burada idi, taşı çalınmış» demiş idi; 1960 da da o yerde kitâbesiz ustuvânî bir taşı konmuş bulunuyordu; hakiki bir merkad olmasa dahi vesîlei rahmettir.

Hakkı Göktürk

BEHRAMÇAVUŞ CAMİİ — Behramağa camii de denilir; Şişlide Feriköy civârında Paşa Mahallesinde, kendi adını taşıyan sokakdadır; parmaklıklı duvarla çevrilmiş bir avlu içindedir. Dört duvar üzerine kiremit örtülü ahşab çatı çekilmiş bir binâdır; minaresi de taşdandır. 1957 de semt sâkinlerinden Bekir Ağanın verdiği mâlûmata göre İkinci Sultan Abdülhamid zamanında Rıdvan Paşanın bendegânından imam Ebulhayır Efendinin ricası ve paşanın delâleti ile pâdişaha bu semtin câmisiz olduğu arz edilmiş, inşâ irâdesi alındıkdan sonra adı tesbit edilemeyen hayır sâhibi bir kadının verdiği para ile 1317-1319 (milâdı 1901-1903) yılları arasında inşâ edilmişdir. Behram Ağanın saraya mensub olduğu ve Camii onun yaptırdığı daha yakın ihtimaldir.

Camiin cebhesi dört taş sütunlu revak olup üstü kadınlar mahfilidir. Camiin içi, tavan, mihrab, minber, duvarların alt kısmı mâvi yağlı boya ile boyanmışdır. Kadınlar mahfili içerden dört ahşab sütüna istinad eder.

Avlu ağaçlarla bezenmişdir. Gaayet temiz, çini kaplı bir gasilhânesi ve on musluklu bir şadırvanı, iki oda bir mutbakdan ibâret bir meşrutası, bir dernek odası, dört mermer musalla taşı, bir havuz, suyu motorla çekilen yüksek bilezikli bir kuyu, üç musluklu mermer bir abdest teknesi vardır. Mermer tekne semt esnafından kasab Vahdeddin tarafından konmuşdur. Cami 1950-1951 yılında kurulan «Feriköy Behramağa Camiini güzelleşdirme ve yaşatma Derneği» tarafından bakılmaktadır; halı ve kilimlerle tefriş edilmiş, on sene içinde 15,000 lira kadar para harcanmışdır; 1960 yılında dernek idâre heyetini Aziz Sevincin başkanlığında Yusuf Kaya, Alp Giray, Ahmed Özkök ve Kadri Akbay teşkil ediyordu.

Hakkı Göktürk

BEHRAM ÇAVUŞ CAMİİ SOKAĞI — Şişlinin Paşa mahallesi sokaklarından; Ortanca sokağı ile Civelek sokağı arasında uzanır, iki araba geçebilecek genişlikde, paket taşı döşeli bir sokakdır. Ortanca sokağı kavuşağından yüründüğüne göre sağ kolda tek veya ikişer üçer katlı kâgir-ahşab evler sıralanmışdır, sol kolda sokağa adını veren Behram Çavuş mescidi idi. Hava Gazi idâresinin arka avlu depo kısmı bulunmaktadır. 1934 Belediye Şehir Rehberinde (Pafta No: 18) Feriköy Camii aralığı ile bir kavuşağı olduğu gösterilmişdir, mahallinde bu sokağa rastlanmadı (Ağustos 1960).

Hakkı Göktürk

BEHRAM ÇAVUŞ SOKAĞI — Kumkapuda Behram Çavuş mahallesinde Kumluk sokağı ile Çakmaktaşı sokağı arasında kırık bir T şeklinde bir sokaktır. Bir arabanın rahat geçebileceği genişlikde kabataş döşeli, üzerinde 1-35, 2-30 kapu numaralarını taşıyan evler umumiyetle ikişer katlı kâgir binalardır, üç de ahşab ev vardır. Surp Arutin ermeni gregoriyen kilisesinin bir kısmı bu sokak üzerindedir. Sekenesi Türk, Ermeni ve Rum karışıktır, mutevâzı gelirli âileler görünür (ekim 1960).

Hakkı Göktürk

BEHRAM EFENDİ — On altıncı asır hattatlarından, Şeyh Hamdullahın yetişdirmesidir, Davud Paşanın azadlı kölelerinden olduğu için yazılarını «Gulâmı Davud Paşa» kaydını koyarak imzalardı; üstâdının o derece sevgisini kazanmış idi ki Davud Paşa yapdırtdığı camiin kapusu üzerine konulacak târih kitâbesini Şeyh Hamdullahın yazmasını istemiş, Üstad evvelâ red etmiş, fakat bu Behram Efendi araya girip rica edince yazmışdır. Davud Paşa gulâmı Behram Efendinin hicri 963 (milâdî 1556) de tamamladığı bir nushafı şerif Süleymaniye Camii rahlelerinden birinde dururdu.

Bibl.: Mustakimzâde, Tuhfei Hattâtin

BEHRAM EFENDİ (İskeçeli) — Geçen asrın namlı İstanbul zenginlerinden; sultan Abdülâzizin annesi Pertevniyal Sultan İstanbula esirci elinde bir câriye olarak getirilmiş ve çerkes kızını esir pazarından evvelâ bu Behram Efendi satın almış, yâni meşhur vâlide sultanın câriyeliğinde ilk efendisi. İskeçede ceddinden kalma geniş topraklara sâhib imiş; Beylerbeyinde Çinar denilen semtde koca bir konakda oturmuş. Hafize Hanım isminde bir karısı, Emine ve Said adında bir kızı ile bir oğlu varmış, ellisinden sonra evlâd sâhibi olduğu için üzerlerine titrermiş.

Behram Efendi çocuklarla oynasınlar diye biri 12-13, öbürü 9-10 yaşında iki çerkes kızı satın almış, karı koca bu garibleri de evlâd gibi bağırlarına basmış, câriyeler de onlara «Efendi baba, hanım nine», çocuklara da «abla, kardeşim» deyip duruyorlar. Büyük câriye o kadar güzel değilmiş, lâkin küçük hârikulâde dilbermiş.

Aradan bir kaç sene geçiyor, dilber kız erkekden kaçma çağına geliyor, yaşmak ferâceye giriyor. Gören hayran; civârın seyir yerleri olan İstavroz Çayırı, Havuzbaşına çıkamaz olmuşlar, âlemin gözü onda, «Yer yüzü Melâikesi» diye bütün delikanlılar peşinde.

O günlerde büyük câriye bir gece bir rüyâ görüyor:

Yemyeşil bir bağçe; çayırlar, çemenler, çiçekler; ağaç dallarının üstünde cıvıldayan rengârenk kuşlar, bu iki çerkes kızı yeşilliklerin üzerine uzanmışlar; akşam olup bulutların arasından bedir hâlinde ay doğuyor, fakat ışığı yalnız dilber câriyenin başı ile göğsüne vurmakda. Büyük câriye rüyâsını kendisi tâbir ediyor, kapu yoldaşı güzeller güzeline:

— Allah bana mâlûm etti, sen pâdişah karısı, pâdişah anası olacaksın, ben de nezrettim, doğuracağın ilk çocuğun dadısı olacağım!..

Bir müddetdenberi Behram Efendinin hâlinde bir değişiklik görülmeğe başlamış, boyuna bir kenara çekilip düşünmede. Karısına, çocuklarına çok muhabbetli iken şimdi hiç biri gözünde yok. Halbuki dilber çerkesi görünce gözleri parlamada.

Hafize Hanım işi çakmış, konu komşu da öğüd vermişler:

— Erkek kısmına sekseninde bile olsa güven olmaz, kızı satıver, kurtul!..

Behram Efendi o senenin kasımı girince âdeti veçhile İskeçedeki çiftliğine gidiyor. Hanım da hemen kızı bir esirciye götürüp satıyor, parasını alıyor.

Esirci derhal saraya haber salıyor; böyle esirci evlerinden saraya seçme câriye devşirenler derhal koşuyorlar, bu eşsiz, hünkâra lâyık güzeli bilmem kaç kese akçeye derhal alıyorlar. Emsâli gibi bir iki hafta saray âdâbı ve erkânı öğretdikden sonra süsleyüp püsleyüp Kadir Gecesi Pâdişahın odasına salıyorlar. Pâdişah İkinci Sultan Mahmud, hûriye bayılıyor, bulanlara atiyyeler, ihsanlar, rütbeler.

Behram Efendi Çiftlikden dönmüş, kızı ortada göremeyince soruyor, kızın satıldığını ve Sultan Mahmuda alındığını öğreniyor.

Bir kelime söylemeden odasına kapanup kapunun sürgüsünü sürmüş, bütün gece Kur'an okumada, evrâd ve ezkâr çekmede. Ertesi sabah bir de baksınlar ki oda da kimse yok. Gidiş o gidiş, ne İskeçede, ne başka tarafda nâmı, nişânı yok. Efkâr ile gece canına mı kıydı, maammâ olub kalmış.

Sultan Mahmuddan şehzâde Abdülazizi doğuran Pertevniyal kadın, büyük şehzâde Abdülmecidin anası ortağı Bezmi âlem kadın Efendiyi gölgede bırakmış.

Aksaraydaki Vâlide Camiini yapdıran ve karşısındaki türbede yatan (Bu güzel türbe Menderes îmârının kurbanı ecdad yâdi-

gârlarından biridir), civârındaki adını taşıyan lise de onun vakıflarının parası ile kurulan Pertevniyal Kadın pâdişaha gözde olur olmaz Beyler beyine yâverler koşdurub eski kapu yoldaşı câriyeyi saraya getirtmiş, bir dâire tahsis ettirerek hizmetine halayıklar, harem ağaları tâyin ettirmiş. O kız da Abdülazize dadılık ederek nezrini yerine getirmiş.

Behran Efendi nâbedîd olunca karısının zihnine bir durgunluk, şaşkınlık gelmiş. Boyunları bükük kalan iki evlâdı büyümüşler.

Bir gün pazar kayığı ile İstanbula geçerlerken yanlarına rastlayan bir hanım Behram Efendinin kızını beğenüb oğluna istemiş. Bu hanım Tersâne ümerâsından esbak çekdiri Beyi Emin Beyin haremidir. Oğluna gelince, Fransada «Sen Sir» (Saint-Cyr) askerî mektebini bitirerek binbaşılık ile İstanbula dönen, az zamanda livâ olan Rifat Paşadır.

Rifat Paşanın Şehzâdebaşındaki konağında düğün dernek yapılır, tâze oraya gelin geliyor, iki erkek çocuğu oluyor, ilkine Mazhar, ikincisine Servet ismini koyuyorlar. Behram Efendinin kızı emine Hanım üçüncü çocuğa hâmile. Paşa Parisden mükellef bir lando getirtmiş, mevsim ilk bahar, tâzeyi bu landoya bindirip kâğıthâneye yollayorlar. Anası Hafıza Hanım o günlerde damadının konağında misafir. Kocası Behram Efendinin sebebi felâketi olduğu için derdli, nasıl oyalanacağını, yapdığını, yapacağını bilemez halde, çamaşır ütülemeğe kalkmış, etrefa ateş sıçramış olacak ki birdenbire alevler ortalığı sarmış, güçlükle bastırmışlar, kızı kâğıdhâne dönüşünde bu son haberi duyar duymaz yere serilivermiş, hâmile, müdhiş kan boşanmış, ölüp gidivermiş.

Öksüz bırakdığı evlâdlarının büyüğü, (İskeçeli Behram Efendinin torunları) 1877 deki Rus harbinde, 1897 deki Yunan harbinde yararlığı görülen, Domekede livâ olan, harbden sonra meşrutiyete kadar Karadeniz Ereğlisinde livâ kumandanı olan Mazhar Paşadır. Küçüğü de meşrutiyetin ilânına kadar uzun müddet Harbiye Mekteblerinin dâhiliye müdürlüğünü yapmış olan Meclisi Maarifi Askerî Reisi Servet Paşadır.

Rifat Paşa ilk haremi öldükden sonra bir daha evlenmiş, ikinci hanımından da iki evlâdı olmuşdur, bunların büyüğü bu satırların muharririnin anne annesidir.

Pertevniyal Vâlide Sultan, oğlunun pâdişahlığı, kendisinin de en ikballi zamanında, ilk efendisi ve âşıkı, aşkı uğrunda gaaliblere karışan Behram Efendinin torunlarını, Behram Efendinin oğlu Said Beyin kızı Miyâre Hanım ile öksüz Mazhar ile Serveti, sık sık haber yollayarak saraya getirtir imiş, kendi torunu şehzâde Yusuf İzzeddin Efendi ile oynatır, sonra cebleri çil liralarla doldurup evlerine gönderirmiş, Miyase Hanımı ise günlerce yanında alıkormuş, hatta bu kızın çeyizini de Vâlide Sultan yaptırmış.

Bu Miyâse Hanımın kocası Ali Servet Efendi de asker, kolağası idi; Çengelköyündeki Kuleli Askerî İdâdisinin sınıfı mahsuslarının coğrafya muallimi idi. Oğlu ârif Bey Serasker kapusunda muhâsebât dâiresinde kâtib idi.

Sermed Muhtar Alus

BEHRAM PAŞA — Kanunî Sultan Süleyman devri ricâlinden; Enderundan yetişmiş, Saraydan Yeniçeri Ağalığı ile çıkmış, Rumeli Beyler beyliğine kadar yükselmişdir; büyük müverrih Peçevili İbrahim efendi: «Gaayet doğru, afif ve dindar, zekî, anlayışlı, bilgili, kendisine işi düşenleri lütufları ile sevindirir, yoksulları, muhtac olanları dâimâ korur bir devletli idi, ne zaman duaya el kaldırdığında Allahdan şehidlik rica ederdi» diyor. Dilediği oldu, hicrî 14 Şaban 938 (22 mart 1532 Cumartesi) gecesi yatağında uyur iken iç oğlanlarından biri başına bir bıçak vurub o anda şehid oldu; ertesi günü bütün kullarını zincire vurub Divânı Hümâyuna getirdiler, sorguya çekdikden sonra bir kapucu başısı ile mîrâhurunun ve onsekiz nefer iç oğlanının başları vuruldu.

Kanunî Sultan Süleymanın ilk Macaristan seferine iştirak etmiş, Mohaç Meydan Muhârebesinde ve Viyana muhâsarasında bulunmuş, pek cesur bir kumandan olarak tanınmışdı. Bir mâdenî paftasının üzerinde «Behrem Paşa» yazılı zırh Askerî Müzededir. İstanbulda Atmeydanındaki sarayı devrinin en zengin döşenmiş muhteşem yapılarındandı, Behram Paşanın öldürülmesinden sonra mîrîye intikal etti. Hicrî 984 (M. 1575)

de İran Şâhı Tahmasb'ın fevkalâde elçisi Tokmak Han İstanbula geldiğinde, ikaametine bu Behram Paşa Sarayı tahsis edilmişdi.

Bibl.: Peçavili Târihi, I; Selânikli Târihi.

BEHRAM PAŞA — Kanunî Sultan Süleyman devri ricâlinden; devşirme oğlan olarak saraya gelmiş ve Enderundan yetişmişdir; Nevcihanlık çağında o kadar güzel imiş ki, müverrih Peçevili İbrahim Efendi açıkca yazıyor, «Sultan Süleymanın bu gence meyli tabiatları meşhur» imiş. Saraydan çıkdıkdan sonra Bağdad, Diyârıbekir ve Rumeli vâliliklerinde bulunmuşdur, ve her bulunduğu yerde hususî hayatının yüz kızartıcı dedikoduları dile düşmüş; ayrıca, her halde pâdişahın eski teveccühünden cesâret alarak rüşvet elinin uzunluğu ile tanınmış; yine Peçevili: «mürteşîi fâhiş ve havâyi nefsi gaalib bir şahıs idi» diyor. Çağdaşı diğer Behram Paşadan ayırd etmek için bu zâte «Kadim Behram Paşa derler.

Bibl.: Peçevili Târihi, I.

BEHRİNG (Emil Von) — Adı Beyring diye okunur, Tıbbî araştırmalar alanında pek çok başarıları olan meşhur bir alman âlimi, 15 Mart 1854 de Batı Prusyada Hansdorf'da doğmuş ve 31 Mart 1917 de Marburg'da ölmüşdür. 1895 de Marburg Üniversitesinde hıfzıssıhha profesörü olmuştur; difteri serumunu ilk yapan ve kan serumu ile tedâvi çığırını açan adamdır. 1901 Nobel tıb mükâfâtını almışdır. Meşhur Bayer fabrikalarının serum ve aşı müesseselerine Behring adı verilmişdir.

Bu namlı âlim 1907 (rûmi 1323) nisanında İstanbula gelmiş ve büyük şehirde şânına lâyık bir şekilde karşılanmışdı. Hamidiye Etfal Hastahânesini ziyâret etmiş, koğuşları dolaşdıktan sonra Türk doktorları ile uzun bir ilmî müşâhabede bulunmuş, hastahâneyi pek mükemmel bulduğunu söyliyerek kendilerini tebrik etmiş, ser tabib tarafından da Profesör Dr. Behring'e hastahânenin bir fotoğraf albomu verilmişti. Devrin pâdişahı İkinci Sultan Abdülhamidi ziyâretindede yemeğe alıkonularak iltifat ve hürmet görmüşdür.

Bibl.: S. Eyice, No; Devrin gazeteleri.

BEHRUZ AĞA (Hasodabaşı) — Kanunî Sultan Süleymanın son zamanlarında sarayda Enderunu Hümâyunda Has Odanın zülüflü ağalarından, bu koğuşun odabaşılığından çırağ edildiği lakabından anlaşılıyor; Hadîkatül Cevâmiin kaydine göre hayır eseri olarak İstanbulda Odabaşı Camiini yapdırmışdır, camiinin inşâ târihi hicrî 970 (M. 1562-1563) dir. Hayatı hakkında başka kayde rastlanamadı (B.: Has Oda; Odabaşı Camii).

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, I.

BEHZAD yahut BEYZAD (Ohannes Umed) — Meşhur bir Ermeni ressamdır. Eğin'in Abuçeh kasabasının en eski sülâlelerinden birine mensup Andonyan Minas Amiranın torunudur. Pederinin ismi Bağdasardır. 1809 da Hasköy'de doğmuş ve 24 Nisan 1874 de Üsküdar'da vefat etmiştir.

Ohannes Umed henüz 1-2 yaşındayken ailesi Hasköy'den Üsküdar'ın Selâmsız semtine nakletmiştir; Annesi ve babası 1812 deki büyük kolera salgınının kurbanı olmuşlar, Ohannes üç yaşındayken hem yetim hem öksüz kalmışdır. Tahsilini Üsküdardaki Cemaran mektebinde yapmış ve oradan mezun olmuştur. Henüz mektep sıralarında resme büyük bir istidad göstermiştir. Bu sahada hocası Markar Kürkcüyan olmuştur. Aynı zamanda bu şahıs kendisine maddî ve manevî muzaharette bulunmuştur. O da karşılığında Markar'ın pederi Agop Çelebi Kürkcüyan'ın büyük boyda bir portresini hazırlamış, ve ayrıca muhteşem köşklerinin tavanlarını, Boğaziçinin karakterisik manzaralariyle, ve muhtelif duvar resimleri ile süslemiştir.

Ohannes Behzad 1840 de Kayserili Beyleryan Hacı Çelebinin kızı Ebrakse ile evlenmiştir.

Ohannes Umed cemaat işlerinde de bulunmuştur. Bu cümleden olarak 1849 da Cemaran Mektebine müdür tayin edilmiş ve birkaç sene bu mevkide kalmıştır. 1860 da ise, Surp Haç Kilisesinin ilk idare heyetine reis seçilmiştir. Keza 1870 de mezkûr kilisenin idare heyeti azaldığında da bulunmuştur. Aynı zamanda fakirlere de büyük bir dost olmuş ve onlara elinden geldiği kadar yardım etmiştir.

Sultan Mecid şöhretini işiterek onu Saray ressamı nasbetmiştir. Sultan Aziz zamanında da mevkiini muhafaza etmiştir; Göksu kasrının ve Çırağanla Dolmabahçe Saray-

larının dıvar ve tavan resimlerini hazırlamıştır. Bir yaz günü Heybeli Adaya gittiğinde Bayriye Mektebinin Sulu resmini yapmış ve bir çok beğenilen eskizi mektebe hediye etmiştir. Resmi Sultan Aziz de çok beğenmiş ve Behzadı Bahriye Mektebine resim hocası tayin etmiştir.

Eserlerinin başında kilise resimleri gelmektedir, bunların büyük kısmı da Üsküdardaki Ermeni kiliselerinde bulunmaktadır ki başlıcaları şunlardır;

Kuzguncuk Ermeni Kilisesinde: «Hazreti İsa'nın Ekmeği takdis etmesi» (1836); Surp Haç kilisesinde; «Hazreti İsa'nın şakirdleri ile birlikde son taamı» (1853); «Hazreti İsa'nın salibden indirilmesi» (1869); «Hazreti İsa şakirtleri ile birlikde Ketsemani bahçesinde» (1872), bu tablo şaheseri addedilmiştir; Surp Karabet Kilisesinde: «Aziz İstepannos» (1844); «Dört İncilciler» (1850); «Tateos ve Partogeimeos resuller» (1866).

Mezkûr kilisede tarafından tesbit edilen diğer resimler ise şunlardır: Sol tarafdaki mihrabda bir arada Tateyos ve Partogimeos resullerin resmi (Bu resim 1844 de Patrik Astvadzadur başpiskopos tarafından çizdirilmiş ve mezkûr kiliseye hediye edilmiştir); Sağ tarafdaki minberde Aziz Kirkor Lusavoriç'in resmi (tarihi okunmamaktadır); «Hazreti İsa'nın doğumu» (1848); «Ba'sü bâdel mevt» (1848).

Bunlardan maada Hassa mimarı Karabet Amira Balyan tarafından Beşiktaş Ermeni Kilisesi için on kadar aziz resmi çizdirilmiştir. Keza bazı meşhur tablolardan da reprodüksiyonları vardır. Meselâ Rafayel'in Meryem Ana'sı ve Ribera'nın Hazreti İsa'nın doğumu gibi. Diğer eserleri meyanında ise şunlar bulunmaktadır; Üsküdar mütesarrıfı Tosun Paşa'nın, Mikail Amira Pişmişyan'ın (1788-1849), meşhur deniz ressamı Ayvazovski'nin (1817-1900) portreleri.

Sulu boya resimleri de mevcut olan Ohannes Umed ikinci sınıf Mecidiye nişanı ve Mütemayiz rütbeleriyle, keza Fransa, Rusya, Avusturya ve İtalya Devletlerinden de nişanlarla taltif edilmiştir.

Son yıllarda kalb ve göğüs hastalıklarına mübtela olan ünlü ressamın cenaze merasimi çok muhteşem olmuş ve naaşı Bağlarbaşı Ermeni Kabristanına defnedilmiştir. Maalesef bu büyük sanatkârın kabri taşsız kalmıştır, yeri kesin olarak kaybolmuştur.

Kevork Pamukciyan

BEKAAÎ EFENDİ VAK'ASI — Hicrî 1003 yılı rebiülâhirinin sonlarında (Milâdi 1594) işlenmiş, fâili veyâ fâilleri meçhul kalmış bir cinâyettir.

On altıncı asır ulemasından Bekaaî Efendi bir ara Galata ve Üsküdar kadılıklarında bulunmuş. Halk ile temastan çekinir, inzivâyı şöhrete tercih etmiş; edip, şair zarif bir zât idi. Üçüncü Murada şehzadeliğinde hocalık yapmış, devrin vüzerasından birçoğunun da hocasıydı. Fakat ne sarayı hümayuna varır, ne de vüzera eşiği aşındırırdı.

Bu kendi halinde âlim adam bir gün kütüphânesindeki yatağının yanında saçı, sakalı ve yüzü yanıp kavrulmuş bir halde ölü bulunmuştu. İlk nazarda şamdan önünde mütalâa ile meşgul iken sakalının tutuştuğu, alevin saçlarına da sararak Bakaaî Efendiyi bir an içinde öldürdüğü intibaını veriyordu. Fakat bu hazin ölüm vakası İstanbul halkının ağzında türlü dedikodulara yol açtı, vak'ayı nakleden müverrih Selânikli Mustafa Efendi "avret hiyanetidir" diyor.

BEKÂR — Bekâr uşakları, bekâr hanları ve odaları, bekâr çamaşırcıları dolayısı ile İstanbul tarihçesinde zengin hâtırası olan bir isimdir. 1934 Belediye Şehir Rehberinde Bekâr sokağı, Bekâr çıkmazı, Bekâr Bey sokağı, Bekârdere sokağı ve Bekâr odası sokağı beş sokak vardır; zamanımızda mevcut olmayan bir rifaî dergâhı da halk ağzında Bekâr Bey Tekkesi adı ile meşhurdu.

Bekâr, garb türkçesinde arabca «Bikir» kökünden yapılmış isimdir: hiç evlenmemiş erkek. Eski yazarlar bekâr karşılığı ekseriya «mücerred» kelimesini kullanır. Arabcada bekâr karşılığı «azeb» ismi de, emekliye ayrılıp asker ocağından çıkıncaya kadar evlenmeleri yasak edilmiş olan Tersâne askerine unvan olarak kabul edilmişdi (B.: Azeb).

Tanzimatdan önceki İstanbul hayâtında evlenme çağına giren bir gencin evlenmemesi, mahallesinde ve muhîtinde dâimâ kötü, ahlak yönünden ağır şübhe ile karşılanırdı; İstanbulun ayak takımını teşkil eden Bekâr uşaklarının yaşayışına özenmiş, gözü başı

boş bıçkınlıkda görülür, cinsî sapıklık ile suçlanırdı; bundan ötürü:

Bekârın parasını it yer
Yakasını bit yer

denilirdi (B.: Bekâr Uşakları).

Hayat yolunda türlü sebebler ile evlenmemiş, yalnızlığı tercih etmiş olanların üzerinden bu pis şübheyi sıyırıp atan, Cumhuriyet devrinin vicdan hürriyetine verdiği asil kıymet oldu.

Dilimizde bir de «Bekârlık Sultanlık» sözü vardır; bu da erkeğe, şânına lâyık ağır mesûliyetleri idrak ve îfâ ile tadılan aile saadetini idrakden âciz sathî bir hürriyet anlamından doğmuşdur.

Zamanımızın seçkin şöhretleri arasında hiç evlenmemiş İstanbullulardan bir kaç isim kaydediyoruz; rahmeti Rahmâne kavuş olanlardan:

Büyük şâir, İstanbulun âşıkı Yahya Kemal Beyatlı; büyük hekim General Besim Ömer Akalın; bu ansiklopedinin baş tâcı dostu, değerli muharrir, mütercim, büyük mürebbi Muzaffer Esen; kıymetli hikâyeci ve şâir Said Faik Abasıyanık; büyük hekim Prof. Neşet Ömer; kıymetli şâir Orhan Veli; kıymetli muharrir, münekkid, mütercim Nâhid Sırrı Örik; değerli ilim adamı Orhan Büryan; İstanbul Basınının güzide siması, eşsiz bibliofil, değerli müdepkik Hakkı Tarık Us; kıymetli bestekâr Necib Celâl; muharrir, estet, maarif adamı Selim Nüzhet Gerçek.

Hâli hayatda olanlardan: Ord. Prof. Op. Kâzım İsmail Gürkan; poletika adamı, Cumhuriyet Halk Partisi liderlerinden Kasım Gülek; Türk sahnesinin büyük isimlerinden, sanatkâr ve sanat eserleri bilgini ve edib Behzad Butak; değerli şâir, ideâlist temiz insan Behçet Kemal Çağlar; târih bilgini, muharir, müdekkik, Topkapusu Sarayı Müzesi Müdürü Halûk Y. Şehsüvaroğlu; Bu Ansiklopedinin mümtaz kalem arkadaşlarından muallim-general Hakkı Râif Ayyıldız.

BEKÂR, BEKÂR UŞAĞI, BEKÂR UŞAĞI NIZAMI — Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa, Asya ve Afrika kıt'alarındaki geniş topraklarının herhangi birinin bir bucağındaki memleketinde orta halli tabakanın altında, hattâ fakrü zarûret içinde yaşar iken, «taşı toprağı altındır». denilen İstanbula bir iş tutub para kazanmak için gelen bekâr uşaklarının Büyükşehirdeki hayatı, şehrin âsâyiş ve inzibâtı bakımından mühim bir mes'ele olmuş, bekâr uşakları hakkında nizamnâmeler yapılmış, ve hükûmet tarafından bunların tatbiki ciddiyetle, titiz bir dikkatle taakib edilmiştir. Bekâr uşağı nizamına riâyet etmiyerek İstanbul asayış ve inzibâtını bozan bekâr uşakları da şiddetle cezalandırılmış, bu arada ırza tecâvüz ve sirkat vak'alarının fâilleri dahi idam olunmuşlardır.

«Bekâr Uşağı» tâbirinde yaş haddi yokdur. Genci irisi tüysüz oğlan, mürâhık (bulüğ çağına girmek üzre genç), nevhat civan, çâr ebrû delikanlı, olgun erkek, bedenen çalışabilen zinde ihtiyar cümlesi bu sıfat altında toplanmışdır. Memleketlerinde evli, ve hatta çocukları olanlar, oğlunu da yanına alıp gelenler İstanbulda bekâr uşağı olmuşlardır. Ancak İstanbulda evlenenlerdir ki bekâr uşağı nizâmına tâbi olmakdan kurtulmuş, İstanbulun kendi halkından sayılmışdır.

Bekâr Uşaklarının İstanbulda yaşama tarzı için alınan başlıca tedbirler şunlardır:

1 — Esnaf olub herhangi bir iş tutanlar için: mensub oldukları esnaf loncalarında zincirleme kefâlete bağlanma. Çarşı boylarında, dâima kontrol altında bulunmak üzere, dükkânlar üzerine yapılan Odalarda, fırın, hamam, değirmen odalarında şehirliden olan ustanın, fırıncının, hamamcının, değirmencinin kefâleti altında yatub barınmak; yahud toplu iskâna tâbi tutulup bekâr odalarında ve bekâr hanlarında yatmak.

Bekâr Uşaklarının bu kolu, kendilerine kefil olup oda kiralayacak şehirli çıksa dahi mahalle içlerinde aslâ yatup kalkamazlardı.

2 — Şehirliden birinin hizmetine girip her ne isim altında olursa olsun (seyis, arabacı, kayıkcı) uşak olanlar, efendilerinin kefâleti altında ve ancak efendilerinin meskeninda, evinde, konağında yatabilirlerdi.

Bir suç işleyen bekâr uşağının kefili, veya zincirleme kefilleri, bekâr uşağının suça takaddüm etmesi gereken uygunsuz hallerini, suç işlemeye müsâid görünen meşreb ve tavurlarını, gidişini hükûmete haber verme-

dikleri için mes'ul edilirler, cezâ görürlerdi.

Fetihden Yeniçeri Asker Ocağının kaldırıldığı târihe kadar, 1453 - 1826, hemen dört asır boyunca İstanbulun Belediye işlerine İstanbul Kadılığı bakar ve İstanbulun âsâyiş ve inzibâtına da Yeniçeri Asker Ocağı ile Bostancı Ocağı memur edilmiş bulunur iken bekâr uşaklarının nızamı ve kontrolü İstanbul Kadısı Efendiye, Yeniçeri Ağasına, Bostancıbaşı Ağaya ve Esnaf Loncaları teşkilâtına bırakılmış idi (B.: İstanbul Kadısı ve İstanbul Kadılığı; Yeniçeri Ağası; Yeniçeri Ocağı, Yeniçeriler; Bostancıbaşı Ağa; Bostancı Ocağı, Bostancılar; Esnaf Loncaları; Gedik).

1826 da Yeniçeri Asker Ocağı ile Bostancı Ocağı kaldırıldığında şehrin emniyet idâresi yeni kurulan Âsâkiri Mansûrei Muhammediye Seraskerliğine verildi (B.: Âsâkiri Mansûrei Muhammediye). Yine ayni 1826 yılında az sonra da Belediye işleri İstanbul Kadılığından alındı, Kadılık yalnız şer'i ve adlî bir yüksek makam oldu, Belediye işleri için bir «İhtisab Ağalığı» kuruldu ve bir «İhtisab Nızamnâmesi» yapıldı (B.: İhtisab Ağalığı; Belediye). İşte bu ihtisab nizamnamesindedir ki İstanbuldaki bekâr uşaklarının ahvâli tafsilâtı ile mütalâa edilmiş ve kadimden beri tâbi ola geldikleri nızam hemen aynen muhafaza edilerek tesbit edilmişdir. Bu kıymetli vesikanın Bekâr Uşakları hakkındaki hükümlerini aşağıya alıyoruz; zamanımızda hatta genç aydınlar tarafından dahı kolay anlaşılamayacak olan metni bugünkü dile çevirdik, hükümleri daha açık belirtmek için madde numaraları ilâve ettik:

1 — İstanbulda başı boş ve serserî makuulerinin gelip toplanmasına son derece dikkat edilecekdir.

2 — İstanbula Anadolu ve Rumeliden gelen eşhas, ya pürüzlü bir işini burada hal edüb memleketine dönmek üzere gelir, yahud İstanbulda bir iştutup geçinmek için gelir.

3 — İstanbulda ihtiyaçdan fazla çoğalmamalarına dikkat edilecek olanlar İstanbulda iş tutup geçinmeye gelenlerdir.

4 — Evvelâ İstanbul, Üsküdar, Galata ve Boğaziçi iskelelerinde ne mikdar hammal ve kayıkcı, ve hamamlarda ne mikdar dellâk ve natır, ve çarşı boylarındaki dükkânlarda ne mikdar bekâr uşağı esnaf ve çırak vardır, İhtisab Ağalığı ile her semtin mahkemesi şer'iyesi tarafından tâyin edilecek güvenilir kimseler ve her bir esnafın kâhyaları ve yiğitbaşıları tarafından isimleri, yüz şekilleri, vilâyetleri, ve kefillerinin isimleri ile yazılıp tesbit edilecekdir; ve bu iş yapılır iken eski kefâlet ile kalınmayup kefâletler yenilenecek, icab ederse yeniden kefilleri alınacakdır.

5 — Tanzim edilecek olan bu defterlerin bir nushası her semtin mahkemesinde, bir nushası İhtisab Ağalığında, bir nushası da âid oldukları Esnaf Kâhyalıklarında duracakdır (İhtisab ile kâhyalıklardaki defter, bekâr uşaklarının ahvâlini kolay tâkib için iş üzerine tanzim edilmişler idi; meselâ Hamam Uşakları Defteri hamamcılar kâhyasında, kayıkcılar Defteri, kayıkcılar kâhyasında, Hammallar Defteri, hammallar kâhyasında, ve birer nushaları da iktisab da. Mahkeme Defterleri ayrı idi, meselâ Eyyub Kadılığı sınırı içinde kaç hamam uşağı, kaç kayıkcı, kaç hammal... vardır, ve tabiî bunlar da yukarıda 3. maddede zikredildiği şekilde tesbit edilmiş olarak).

6 — Elinde mürür tezkiresi (İstanbul sınırı geçme tezkiresi) olmayan İstanbula giremez.

7 — Mürur tezkireleri, İstanbula gelenler tarafından geldikleri yerden, kendi vilâyetlerinden alınacakdır.

8 — Mürur tezkirelerine gelenlerin ne için geldikleri, bir iş takibi için mi, bir iş tutmak için mi, yoksa Âsâkiri mansûreye asker yazılmak için mi, mutlakaa kaydedilmiş olacakdır.

9 — Bir iş tutmağa gelenlerin tezkiresine hangi işi tutmak için geldiği de yazılacakdır (Meselâ dellâk mı, kayıkcı mı, hammal mı olacakdır).

10 — Mürür tezkirelerine, Rumeliden gelenlerin Küçükçekmecedeki Karakolda, Anadoludan gelenlerin de Bostancıbaşı köprüsündeki karakolda bakılacakdır (Bu iki nokta fetihden beri İstanbul şehrinin hudûdu sayılmışdır).

11 — Bu iki karakolda Âsâkiri Mensûreden bir kaç nefer ile ihtisab ağasının gü-

venilir doğru bir adamı bulunacakdır.

12 — Kadimden mevcut olub (Vaktiyle Bostancıbaşılığa bağlı ve bostancılar nezâretinde olan) bu iki karakoldan başka ihtisab ağasının bir güvenilir doğru adamı da Yarımburgazdaki Derbendcilerin yanında bulunacakdır.

13 — Anadolu tarafından gelenler Bostancıbaşı köprüsünde, Rumeliden gelenler de Küçükçekmece ve Yarımburgazda bulunan karakollara uğramadan ve ellerinde mürur tezkiresi orada göstermeden İstanbul toprağına asla giremezler.

14 — Yukarıda adı geçen üç karakoldan birine uğramadan tavukcu yolundan (pateka, keçi yollarından) gelip İstanbul toprağına girenler, ellerinde mürur tezkereleri de bulunsa, haklarında maddesi tesbit edilmiş cezâî işlem yapılır.

15 — Karakollarda mürur tezkireleri dikkatle muâyene olunur, sûreti karakolda bulunacak bir defterin giriş tarafına aynen kaydedilir, ve mürur tezkiresinin üzerine «İhtisaba» diye yazılarak tezkire sâhibine iâde edilir.

16 — Şehir sınırı karakollarına tezkeresini kayıd ve üzerine havâlesini yapdırdan şehir sınırını geçip İstanbul toprağına girer, ve şehre girer girmez de doğruca Çardak İskelesindeki (B.: Çardak İskelesi) İhtisab Ağası Konağına giderek elindeki mürur tezkiresini gösterir.

17 — İhtisab Ağalığında da «Anadolu Defteri» ve «Rumeli Defteri» diye iki defter bulunacaktır. Sınır karakollarında kaydını yapdırıp gelmiş olanların mürûr tezkireleri, geldiği tarafa göre bu defterlerden birine kaydedilecek, gelenin eşkâli, ve İhtisab Ağalığına müracaat ettiği günün târihi de yazılacakdır.

18 — Üç karakoldaki defterler her hafta sonunda İhtisab Ağalığına getirilecek ve ağalıkdaki defterlerle karşılaşdırılacakdır.

a: Ağalık defterinde isim fazlası çıkarsa (ki zayif ihtimaldir, zira «ihtisaba» havâlesi olmadığı için kaydı sırasında tutulmuş olacakdır) sınırdan kaçak geçmiş olanlar tesbit edilmiş olacaktır. Tecziye edilmek üzere aranıp bulunacaktır.

b: Karakol defterlerinde isim fazlası çıkarsa, İstanbula gelmiş olması gereken adamlar ne olmuşdur, nerede dir, şiddetle aranacaktır.

c: Karakoldan geçiş ve Ağalığa müracaat târihleri arasında birkaç günlük fark varsa, bu adamlar bulunub bu günleri nerede geçirdikleri ehemmiyetle tahkik olunacaktır.

19 — Bu nızamnâmeden evvel İstanbula gelmiş olan ve bundan böyle gelecek olan bekâr uşakları için, münasib semtlerine uydurularak İstanbulda 3-4, Üsküdar, Galata ve Eyyubda de 1-2 bekâr hanı tahsis olunacakdır.

20 — Bu bekâr hanlarında bekâr uşakları, müslüman ve gayri müslim diye ayırd

Karadeniz yalısından gelme bekâr uşağı mavunacı, 1885

(Resim: fotoğrafdan Hüsnü eliyle)

edilmeden karışık olarak iskân edileceklerdir.

21 — Gelenler, bir işe, sanata girinceye kadar İhtisab Ağası tarafından o hanlardan birine gönderilecekdir.

22 — Gelenler, ağalığa ilk müracaatlerinde hangi işi tutacağını kaydettirmiş olacağından, Ağalıkca bir bekâr hanına gönderildikden bir kaç gün sonra, evvelâ hemşehrisinden bir kefil bulub ağalığa getirmeğe ve onu da ismi ve şekli ile kaydettirmeğe mecburdur. Bu kefilin de bir başkasının kefâleti altında olması şarttır.

23 — Gelen bekâr uşağının yanında tüfengi, tabancası varsa, fişekleri ihtisab Ağalığı tarafından alınacak ve emâneten saklanacak, silâh sâhibinde kalacaktır.

24 — Bekâr uşağı sonra hangi dükkâna, fırına gireceğini, yahud hangi iskeleye kayıkcı veya hammal olacağını, veyahud hangi hamamda uşak olarak işleyeceğini söyleyecek ve evvelce mürûr tezkiresinin kaydedildiği yerin altına yazılacaktır. Bunun üzerine tahkik olunacak, o dükkânda, fırında, iskelede, hamamda çalışan, işleyenler kifâyet eder sayıda ise, İstanbulda fazla adam yığılmaması için yeni gelen bekâr uşağı memleketine iâde olunacaktır.

25 — İthisab Ağası «İhtisâbı İstanbul» diye bir mühür kazdıracaktır.

26 — Bu nizamnâmeden önce ve bundan böyle İstanbula gelübde bir işde çalışmakda olanlardan memleketine dönmek isteyenler veya yeni gelüp de gireceği işde yer bulamayub memleketine iâde olunanlar İstanbul kadılığından dönüş için bir mürür tezkeresi alacaklardır.

27 — İstanbul kadılığından alınacak dönüş mürür tezkireside, gelirken alınan tezkirenin aynı tafsilâtını ihtiva edecekdir. Bekâr uşağı bu tezkireyi ihtisab ağalığına götürecek, ihtisabdaki defterde kaydını bozduracak, dönüş tezkiresine de «kaydi bozulmuşdur» diye yazılacak ve ihtisab mühürü ile mühürlenecekdir.

Bekâr uşağı adalı rum kayıkcı 1885

28 — Ellerinde böyle mühürlü dönüş mürur tezkiresi olmayan bekâr uşaklarına, yukarıda adı geçen üç sınır karakolunda İstanbuldan çıkış izni verilmez, (ve ahvâlinin, çıkış sebebinin tahkiki için tevkif olunur).

29 — Ellerinde usûlünce tanzim edilmiş mürur tezkiresi olanlar mutlaka sınır karakollarından geçmeğe ve orada tezkirelerini kaydettirmeğe mecburdurlar.

30 — Bekâr uşağı İstanbulda mes'ud ecceli ile ölürse kefili ve çalışdığı yerin adamı ihtisab Ağalığına gelerek ağalıkdaki defterde adının yanına öldüğünü kaydettireceklerdir.

31 — Sınır karakollarında, İstanbula girer iken ve İstanbuldan çıkar iken adam başına 4, hayvan başına 2, yâni piyâde bekâr uşağından 4, atlı bekâr uşağından 6 para tezkire harcı alınır. Her ne sebeble olursa olsun başka hiç bir para alınmaz.

32 — İstanbulda, (Nefsi İstanbul, Üsküdar, Galata, Eyyub) bekâr uşaklarının ikaametine tahsis olunan bekâr hanlarının ahşâb hanlar olması şarttır.

33 — Bekâr uşakları bu hanlardan sabahları işlerine gitmek üzere çıkarlar, akşamları da belli saatlerde hanlarına dönerler.

34 — Hanlardaki odalarında cebhâne, fişek saklayamazlar. Saklar ve görürler ise han odabaşısı ve hancı derhal ihtisab ağalığına ihbâra mecburdur; bu gibiler hemen tevkif edilir ve cezâlandırılır.

35 — Hammal, kayıkcı vesâir bekâr uşaklarının bekâr hanları dışında şurada burada bekâr odası bulunup veya bekâr odası kurub kalmaları yasakdır. (İstanbulun türlü hâdiselere, vak'alara sahne olan kadimden beri pek meşhur olan bekâr odalarının bu nizamnâmede kaldırıldığını görüyoruz. (B.: Bekâr Odaları).

36 — Sınır karakollarında İstanbula gelen bekâr uşaklarının ellerindeki mürur tezkeresinin kaydı ile iktifâ edilmeyecektir. Gelen bekâr uşağının yüzünün şekline, tavur ve hareketine, kılığına kıyafetine bilhassa dikkat edilecek. Asker yazılmaya yahud bir efendi kapusunda uşak olmaya, veya her hangi bir iş tutmağa geliyorsa, yüzünde meymenet var mı, yok mu, hâli tavrı emniyet veriyormu; yahud, asker, uşak veya iş işleyecek takımdan olmayub şöyle serserîce gelmiş müfsid ve şerir olduğu şübhesini mi uyandırıyor. Şübheli adam olduğu kanaatine varılırsa mürur tezkiresine: «Âdetâ İhtisaba», emniyet vermiyorsa «Fakat ihtisaba» diye kaydedilecekdir. Şübhe hangi noktadan ise, o hususda, ihtisab ağalığınca tertib edilir bir şifreye göre bir rakam ile ayrıca kaydedilecekdir.

37 — Sınır karakolundan elindeki mürur tezkiresi şubheli işâreti ile gelmiş olan bekâr uşağı ihtisab Ağalığında sorguya çekilir, hâl ve sâni gereği gibi aydınlatır, uygunsuzluğu meydana çıkarsa Bâbıâliye ihbar ve oradan gönderilen adamlara teslim olunur.

38 — Vak'ai Hayriyeden sonra İstanbuldaki bekâr uşaklarının haşarât ve baldırı çıplak makuulerinden 20,000 den fazla bekâr uşağı ellerine mürur tezkireleri verilerek kayıklara doldurulmuş oradan memleketlerine gitmek üzere Gelibolu ve İzmid iskelelerine tard edilmişlerdi. Zaman ile bilhassa bunların İstanbula tekrar girmesi şiddetle men edilmişdir.

39 — Adalardan gelen bekâr uşaklarının mizacları Anadolu ve Rumeli halkının mizâcına uymaz, asla bağdaşamazlar. Bundan dolayı adalı bekâr uşaklarına ayrı bir ham tahsis edilecekdir.

40 — İhtisab Ağalığı tarafından «Hamamlar Yazıcısı» ve «Hammallar Yazıcısı» diye iki memur tâyin edilecekdir. Bunlar iki ayda bir iskeleleri ve hamamları teftiş edeceklerdir. Defterlerle tesbit edilmiş hammal, natır, dellâk, dellâk şâkirdi buldular mı ihtisab ağalığına getirecekler, kim olduğu, ne sûretle girdiği araştırılacakdır. İhtisab Ağasının haberi olmayarak ve kefilsiz çalışdırılıyor ise Hamamın hamamcısı ve iskelenin hammallar kâhyası derhal İstanbuldan tard edilecek, Hamam da kapatılacakdır. Ziyâde şiddet lâzım geliyor ise hamamcılar kâhyası ile hamamcılar yiğitbaşısı da cezâlandırılacakdır. (B.: Hamam; Dellâk; Natır; Külhancı; Hammal; Esnaf; Esnaf Kâhyaları).

41 — Dışardan gelen bir bekâr uşağı kayıkcı, mavunacı, salapuryacı ne olacaksa ve hangi iskelede işleyecek ise o iskelenin kâhyası ve işleyeceği işden kefili ile ihtisab ağası huzuruna gelib kaydi yapılacaktır. Bunların yoklamaları da Kayıkcılar da hammallar ve hamamlar usûlüne tatbik olunacaktır.

42 — Duvarcı, sıvacı, nakkaş ve yapı amelesi bekâr uşakları da böyledir. Bu adamların defteri Mimarbaşı Ağa tarafından tanzim edilip İstanbulun bunlardan ne mikdar adama ihtiyacı olduğunu da keza Mimarbaşı Ağa tâyin edecek dir; defterin bir nushası ihtisaba verilecekdir. Bunların ara yoklamaları da Mimarbaşı Ağa tarafından yaptırılarak ihtisaba bildirilecekdir. Bu bekâr uşaklarının müslüman olanları isimleri, eşkâli vechiyesi, kefillerinin isimleri ile ve kaç nefer oldukları tesbit edilerek tüccar tâifesinin bulunduğu hanlarda oda tutub yatabilirler. Yalnız silah bulundurmaları katiyen yasakdır.

43 — Kayık yapıcı, kalafatçı, kürekci, makaracı, tulumbacı esnafı arasındaki bekâr uşakları da bu usûle tâbi olub Tersâne Kethüdalığına bağlıdırlar.

44 — Bir efendi kapusunda hizmetkâr olan taşralı yersiz yurdsuz bekâr uşakları efendisinin kefâleti altında o çalışdığı kapuda yatup kalkar. Kapusundan çıkarıldığında yersiz başı bozuk kalacağından, hizmetine son veren adam, sebebini beyan ile eline bir tezkire vermeye mecburdur, bekâr uşağı bu kâğıd ile İhtisab Ağalığına müracaat eder ve yeni bir kapu buluncaya kadar bir bekâr hanına yerleşdirilir; durumu da İhtisab Defterinde kayıdlı adının yanına işlenir. Yeni bir kapu bulunca, yine İhtisab Ağalığına gelerek öbür efendiden aldığı kâğıdı yırtdırır, yeni kapusunu ve yeni kefilini kaydettirir.

45 — Çıkarıldığı kapudan elinde tezkiresi olmayan hizmetkâr bekâr uşağı bekâr hanlarına kabul edilmez ve yeni bir kapuya hizmetkâr olarak giremez.

46 — Hizmetkâr bekâr uşağı çalışdığı

kapudan hoşnud kalmayub çıkmak istediğinde, efendisinden aylık, yıllık vesâir şeyden alacağı varsa, ve o adam uşağın hakkı olan bu parayı ödememek, için eline tezkiresini vermemek, ve bu eziyet, tazyik ile onu bu hakkını istemekden vaz geçirtmeğe çalışır ise, uşak ihtisaba şikâyet eder. İhtisab o efendi tüccar ise mensub olduğu lonca vasıtası ile, memur ise, en büyük âmiri vasıtası ile bu gadrin önüne geçer.

47 — Arnavud ve kürdün ayak takımının İstanbulda yerleşip çoğalması hiç bir vakit câiz değildir. Hâlen mevcud olanlara ilişilmeyecek, yeniden gelenler önlenecektir.

48 — Yedikule dışındaki salhânelerde olan bekâr uşağı arnavudlar Kasabbaşı Ağa tarafından deftere tesbit edilecek, bu defterin bir nushası ihtisaba verilecek, sık sık yoklanacaklar, defter fazlaları İstanbuldan çıkarılacakdır.

49 — Fırınlarda, dükkânlarda ve imâretlerdeki ekmekci ve simitci ve fodlacı bekâr uşağı arnavudlar, dükkânlardaki paçacı bekâr uşağı arnavudlar da böyledir. İşin çevrilmesine yeterinden fazla adam bulunmamasına dikkat edilecektir.

50 — Salhâneci, kasab, fırın uşağı ve paçacı arnavud bekâr uşakları da asla silâh bulunduramazlar.

51 — Mevsimlerinde zaman zaman İstanbula kasablık hayvan sürüleri getiren Cihanbeyli ve Alişanlı aşiretleri kürdlerinden gayri bekâr uşağı kürd tâifesi hiç bir sebeble İstanbula giremez.

52 İstanbula erzak, odun ve kömür getiren gemi ve kayıkların reis ve tayfaları bekâr uşakları dâimâ gözönünde tutulacakdır, geceleri, İstanbulda kaldıkları müddetce gemilerinde, kayıklarında yatacaklardır. Hâli tavrı şübheli görülenler hemen ihtisab ağalığına ihbar edilecekdir.

53 — Mahalle içlerinde arka sakası yahut atlı sakalardan taşralı bekâr uşağı olanlar gece mahalleler içinde kalamazlar, bekâr hanlarında yatarlar. Ancak yangın çıkdığında gece kaldıkları handan çıkıp mahallesine kaçıp hizmetde güçlük olduğundan saka bekâr uşakları, mahalle imamının ve halkının kefâleti ile sakası bulunduğu mahallede bir bekâr odasında ikaametine izin verilir; fakat odalarında asla silâh bulunduramazlar. Mahallelerde ihtiyacdan fazla bekâr uşağı saka olamaz.

54 — Kira beygircileri taşralı bekâr uşakları, geceleri beygirlerini çekdikleri ahırlarda kalırlar, bir beygirin yanında üç adamdan fazla olamaz.

55 — Vefâ Hanındaki midillicilerin nezâreti ve sayısı Kiracıbaşı Ağaya bırakılmışdır. Kirâcıbaşı olacak adam gaayet doğru bir adam olacaktır. Midillici bekâr uşaklarından hiç bir ferd Vefâ Hanından başka bir yerde kalamaz. Vefâ Hanına Midillici ve beygir sürücüsü bekâr uşaklarından gayri kimse girib kalırsa, veya bunlar münasebetsiz bir yerde tutulursa, eğer ihbar etmemiş ise, kirâcıbaşının hakkından gelinir (B.: Beyir sürücüleri; Midillicíler).

56 — Sarachânedeki bekâr uşağı saraclar, kadimden beri devam ile gelen nızamlarına tâbidirler. Ancak, yeniçerilik zamanında Saraçhâneye zâbit girib sarac bekârlarının ahvâlini teftiş edemezdi; şimdi bütün çarşılar gibi Saraçhâne de Serasker Paşa, İstanbul Kadısı, Asâkiri Mansûre Binbaşısı ve İhtisab Ağası tarafından teftiş edilir, ve içlerine saraçdan gayri bekâr tâifesi karışmamasına dikkat olunur.

57 — Uzun Çarşı esnafı, desterecí, eğeci, bıçkıcı, sırıkcı, kantarcı, kovacı ve at canbazı bekâr uşakları, sâirleri gibi defterli ve kefilli, dükkânların üstünde ve ahırlardaki bekâr odalarındaki bekâr odalarında kalırlar, içlerine yabancı karışmamasına, lüzumundan artık almamalarına dikkat edilir, teftişleri de sâir bekâr uşakları gibidir.

58 — Bütün bekâr uşaklarının kıyâfetlerinin işlerine uygun olması şartdır. Sefihâne kılık kıyâfetle nümâyişleri kat'iyen yasakdır.

59 — Nefsi İstanbulda, Üsküdarda, Galatada, Eyyubda bekâr uşakları için mevcuddan gayri Han ve Bekâr Odaları inşası memnu iken bir müddetdenberi, (Yeniçerilerin azgın zorbalığı yüzünden) mülkî nizamlara bakılamayub her tarafda bekâr oda-

ları, bekâr hanları, üstü odalı kahvehâneler ve dükkânlar yapıldı. Bundan böyle hâlen mevcud olan kâgir ve ahşab hanlardan maada yeniden bekâr hanı ve bekâr odaları yapılması kesin olarak yasak edilmişdir.

60 — Mevcud olan bekâr hanlarının tâmiri lâzım gelse, hâlen şekli ne ise muhafaza edilecek, kat'iyen ilâve yapılmayacakdır.

61 — Hâlen mevcud dükkânlar üzerindeki bekâr odalarında dükkân sâhibi bekâr uşağından gayri kimse yatamaz (çırağını da yatırmışdır), «vilâyetinden gelmiş hemşehrimdir veya akrabâmdır diye odasına bir nefer bekâr uşağı dahi alamaz.

62 — Hâlen mevcud olub İstanbul halkının kendilerine gelir temini için yapdırtmış olduğu bekâr odaları dükkâna tebdil edileceklerdir».

Metnini biraz açarak nakletdiğimiz bu nızamnâmenin 38 inci maddesinde vak'ai Hayriyeden sonra haşarât ve baldırı çıplak makuulesi 20,000 den fazla bekâr uşağının İstanbuldan çıkarıldığını kaydettik; bu 20,000 nefer bekâr uşağı, Yeniçeri kırımının kılıç artığıdır. Vak'ai Hayriye üzerine yazdığı «Üssü Zafer» adındaki eserinde Sahhaflar şeyhi zâde Esad Efendi bu sürgünü şöyle anlatıyor:

«Lağımcıbaşı Dede Mustafa Ağa bu muharrir, Vezirin fermanı ile evvelâ Hoca Paşa Hanından 200 mikdarı hammal ve ırgad makuulesi eşhâsı zâideyi yazdık ve ellerine mürür tezkiresi verip Bağçe kapusundan mavunalara doldurub Üsküdar yakasına geçirdik. Sonra bu fakir, maiyetinde bir nefer mürur tezkiresi kâtibi ile saray meydanında bir çadırda çalışdım; aynı işe bostancıbaşı da yanında bir kâtib ile Yalı köşkünde memur edildi. İstanbulun her tarafından takım takım devşirilen her bir nevi bekâr uşakları oralara getirilir, ellerine mürur tezkirelerini verir, silâhsız olarak Yalı Köşkünden kayıklara doldurur, zâhire nâzırı da her gün gelir, kumanyalarını verir, Anadoludan olanları İzmite, Rumeliden olanları Geliboluya gönderirdik. 20.000 den ziyade adamı bu süratle İstanbuldan tard ettik».

Bekâr uşakları üzerindeki baskı, tarihimizde Tanzimat Devri dediğimiz uyanık istibdad (Abdülmecid - Abdülaziz) devrinde kalkdı; İstanbulda zabıta vak'aları da derhal arttı.

Unutmamalıdır ki İstanbul âşâyiş ve inzibâtının en bozuk olduğu zaman, Onsekizinci asrın son yılları ile Ondokuzuncu asrın ilk yılları içinde, Yeniçeri asker ocağının bir haşarat yatağı olduğu, İstanbuldaki bütün bekâr uşaklarının ocağa yazılıp yeniçeri olduğu, yâhud, vücudlarının görünen uzuvlarına (el, kol, bâzû, baldır) ocak nişanları dövdürerek yeniçeri taslakcısı olduğu zamandır. Bu eli bayraklı şehir eşkiyâsının yapmadığı rezâlet ve mel'anet kalmamış, alabildiğine çoğalan ve içleri kefilsiz bakar uşakları ile dolan bekâr hanları, bekâr odaları, kahvehâneler ve kayıkhâneler üstüne yapılan odalar birer «Dârülnedvei haşarat» olmuş, kendi aralarındaki tâzerûlarla şehirlinin süflî tabakasından hiz oğlanlar ve fâhişe avretler ile olan çirkin münâsebetlerle kalmayub ırz ehli hâtunları ve gençleri cebren ve kahren, ve hattâ alenen oralara kaldırmaya başlamışlardır (B.: Bekâr Odaları; Yeniçeriler).

Fetihden Tanzimata kadar geçen dört asır içinde de kabul etmek lâzımdır ki, İstanbulun âsâyiş ve inzibâtını temin etme yolunda bekâr uşaklarına karşı pek zâlimâne muamelede bulunulmuşdur. Yeniçeri Ağası, Sübaşı Ağa, Asesbaşı Ağa, Bostancıbaşı Ağa gibi zâbıta âmirleri suçlu veya maznun bir veya bir kaç bekâr uşağını, muhâkemesiz idam ettirebilmişlerdir. Bu yolda en müdhiş vak'a da hicrî 934 (M. 1528) yılında kaydedilmiştir:

Kanunî Sultan Süleymanın ilk yıllarında, 24 şubat 1528, Sultanselim Camii yanında bir eve gece hırsızlar girmiş, ev halkını tamamen keserek çaldıkları eşyâ ile kaçmışlardı. Bütün gayretlere rağmen kaatil hırsızlar bulunamadı. İstanbuldaki bekâr uşaklarının işidir denildi, birisi hakkında şer'an en küçük bir suç delîli yok iken mumcu, dellâk, aşçı, odun yarıcı 800 nefer bekâr uşağı rast gele toplanarak çarşı boyu sokaklarda îdam olundu. Bu fâcia ««Frenk», «Makbul» ve «Maktul» lakabları ile anılan Pargalı İbrâhim Paşanın sadâretinde olmuşdur. Müverrih Peçevilî İbrahim bu vak'ayı: «.. eşkiyâyı öyle yıldırdı ki ondan sonra bu makuule fesad zuhur etmedi» diye bağlıyor. Biz bu huzûrun

sebebini, kendi yerine yüzlerce mâsumun öldürülmesine bir hırsız - kaatilin de tahammül edememesinde görmekdeyiz.

İstanbulun herhangi bir mahallesinde oturabilmek için kefâlet şart idi. Hırsızlık işi de yersiz yurtsuz kimselerin kârı olduğundan, her vak'ada zabıta bekâr hanlarını ve çarşılarda dükkân üstü bekâr odalarını arardı; yukarıda da kaydetmiş idik, bir bekâr uşağı hırsızlık suçundan yakalandı mı, mahkemeye verilmez, vak'anın ehemmiyetine ve yerine göre pâdişahın, sadırazamanın, hatta zabıta âmirlerinin emri ile derhal îdam olunurdu. Vak'anüvis Râşid efendi hicrî 1133 (milâdî 1720-1721) vak'aları arasında anlatıyor:

Hasköydeki kiremidhânenin ustalarından, ve kendi esnafı arasında gaayetle zengin olarak tanınmış bir gayri müslimin evine bir kaç hırsız girer, bir mikdar eşya kaldırıp kaçar. Devrin pâdişahı Üçüncü Sultan Ahmed tahtımın yanında böyle vak'a olur mu diye son derece hiddetlenir, sadırâzam Nevşehirli Dâmâd İbrahim Paşa hırsızların derhal bulunmasını ve cezâlarının verilmesini emreder, hırsızlar bulunmaz ise zâbıta âmirlerinin ihmal ve liyâkatsizlikle cezâ görecekleri bildirir. Fatihde Karaman çarşısında bir dükkânda çalınan maldan bir kaç şey bulunur, hırsızlık töhmeti ile bekâr uşağı bir oğlan yakalanır, delikanlı on sekiz nefer arkadaşlarını ele verir, onlarda kaldıkları bekâr hanlarında ve odalarında bulunur, çalınan eşyâdan bir kısmı da onların menzillerinden çıkar. Bu on sekiz bekâr uşağı şehrin muhtelif kalabalık yerlerinde, emsâline ibret olmak için asılarak idam olunurlar.

Kalender meşreb divan şâirlerinin «Şehrengîz» adı verilen manzum risâlelerle güzellikleri övülen esnaf civanlarının çoğu İstanbulun diyar garibi genç ve dilber bekâr uşaklarıdır (B.: Esnaf Güzelleri; Sehrengîz).

Bilhassa meddah masalları kahramanları arasında bulunan Şekerci, Helvacı, Kayıkcı, Saka, Yemenici, Saraç, Kahveci güzelleri dükkân üstü odalarda, kayıkhânelerde, kahvehânelerde, saraçhânede yatub kalkan bekâr uşağı güzellerdir, hepsi toy, şehir oğlanları gibi yırtılmamış, açılmamış, levendâne, şehbâzâne tavırları, mühmel kılık ve kıyâfetlerinin ayrı câzibesi ile nâzenin İstanbul hanımları, bey, paşa kızlarını, hanım sultanları çileden çıkarıb yalın ayaklarına düşürmüşlerdir. Hamam çıplağı dellâk bekâr uşağı on bir nefer gencin hal tercemesi de 1686-1687 arasında Hamamcılar kâhyası olan Derviş İsmail tarafından «Dellâkhâmei Dilküşâ» adını verdiği bir risâlede toplanmıştır (B.: Dellâknâmei Dilküşâ; İsmail Efendi, Hamamcılar Kethüdâsı Derviş; Bâli, Dellâk).

Bekâr uşakları arasında şehir eşkiyâsı tipleri de hikâye kahramanları arasına girmişdir. Onyedinci asır ortasında Köprülü Mehmed Paşanın sadâretinin ilk yıllarında geçen büyük bir vak'ayı tasvir eden, fakat en az bir asır sonra kaleme alındığını zanettiğimiz «Yelkenci Yusuf» hikâyesinin eşhâsından Çengelköyünde bostan yanaşması Arnavud Deli Zeynel ile Üsküdarda Balaban iskelesinde kayıkcı civanı Hançerigüzeli Mustafanın hâmisi Ellidokuzun Kara Bekir, Langa Limanı iskelesinde kayıkcı bekârı Yedibelâ Ferhad bunlardandır.

Son yeniçerilerden Çardak Kolluğu çorbacısı ve halk şâiri Galatalı Hüseyin Ağanın destanlarının kahramanları da çoğunluk ile bekâr uşaklarıdır; bu destanlarda macerâları nakledilerek güzellikleri övülmüş yüze yakın isim vardır; şâki tipi olarak da Fındıklı Kayıkhâneleri üstündeki bekâr odalarında oturan ve cihâna meydan okuyan hamlacı Kurdoğlu Câferdir; gençliği bıçkınlık, baldırıçıplaklık yollarında geçmiş olan Galatalı Hüseyin Ağayı bu adam yetişdirmiş; aşağıdaki kıt'alar, yeniçeri halk şâirinin, manzum bir otobiyogra olan «Serencam» adlı destanından alınmışdır:

1. **Gece gündüz olduk dâim beraber**
   Refikim Hamlacı Kurdoğlu Câfer
   Bekâr uşakları içinde ejder
   Baldırı çıplakdır şehlevend şehbaz
2. **Mürâhik ayırmaz karayı akdan**
   Eğriyi doğrudan, fesadı hakdan
   Bıçkınlık oldu biçilmiş kaftan
   Başımda eserdi bir deli poyraz
3. **Ayak uydurdum hamlacı itine**
   Bir dahi dönmedim baba evine
   Bakmadım da yen yakamın bitine
   Taallüm eyledim Kurdoğlundan saz

4. Bana neler etti görün feleği
Bekâr odasına serdim döşeği
Oldum yalın ayak bekâr köçeği
Külhanlıkda geçdi bahar ile yaz
5. Bekâr odaları bir koca kazan
Kaynayor içinde mühmel dilberan
Paşazâde, beyoğlu, it, daltaban
Vefâkâr civelek, kahbe düzenbaz
6. Yosma nigârı var âfeti devran
Sırma saçlarını örmüş kırk kolan
Gel şehbâzım der boynuma dolan
Kimi dahi satar cilve ile naz
7. Yanıma koşdular şöyle bir nigâr
Âhu gözlü gamzeleri fitnekâr
Saydoldum bu yoldan idemem inkâr
Destanım yazıldı bûselik şehnâz
8. Bekârlık sultanlık yokdur hânemiz
Çardakdaki kollukdur kâşânemiz
Kayde gelmez şu dili dîvânemiz
Kafesde beslenmez bülbüli dilbaz

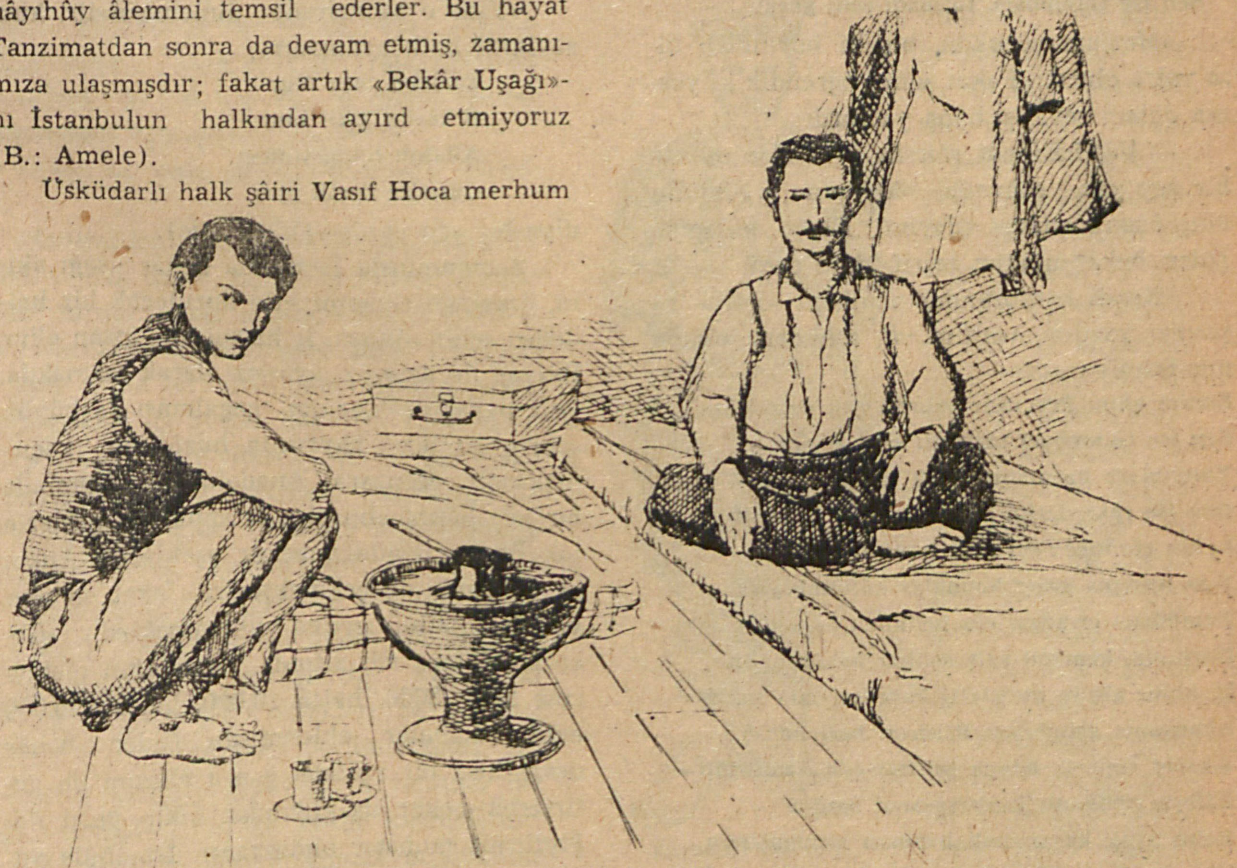
Hâtıraları destanlara, şiirlere, hikâyelere, vak'anüvis ve müverrih kalemleri ile ve arşivdeki vesikalarla târih kütüğüne geçmiş bekâr uşakları Büyükşehir hayatının bir hâyıhûy âlemini temsil ederler. Bu hayat Tanzimatdan sonra da devam etmiş, zamanımıza ulaşmışdır; fakat artık «Bekâr Uşağı»-nı İstanbulun halkından ayırd etmiyoruz (B.: Amele).

Üsküdarlı halk şâiri Vasıf Hoca merhum şunları yazıyor:

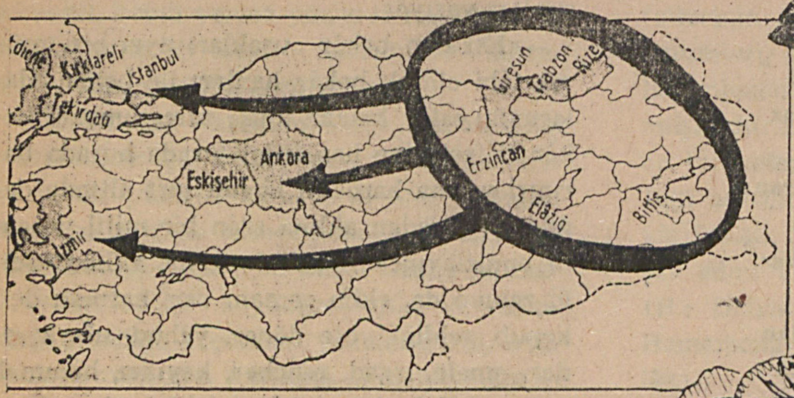
«Eskiden bekâr uşakları ayrı bir nızama tâbi olarak bekâr hanları ile bekâr odalarında yatar kalkar imiş; zamanımızda bekâr tâifesi yine hanlarda, şurada burada barınırlar ama harekâtı kaydü şart altında değildir; taşradan aklına esen bir mitil yorganı omuzlayınca İstanbula gelir, aklına esdiği zaman da, ekim zamanı der, harman der, kopub geldiği yere döner, yâhud sılaya gider; amele, ırgad, rencber, kayıkcı, hammal, natır, dellak, hamurkâr, pişirici hangisine sorsanız, kendi ağzındaki sıfatı bekâr uşağıdır, «Bekâr uşağıyım..» der.

«Eski tulumbacılık zamanında, bilhassa Belediye Dâireleri tulumbacıları hep bu bekâr uşakları idi. Mahalle sandıkları uşakları arasında diyar garibi bekârlar çokdu. Onlar da toplu olarak tulumbacı koğuşlarında kalırlardı.

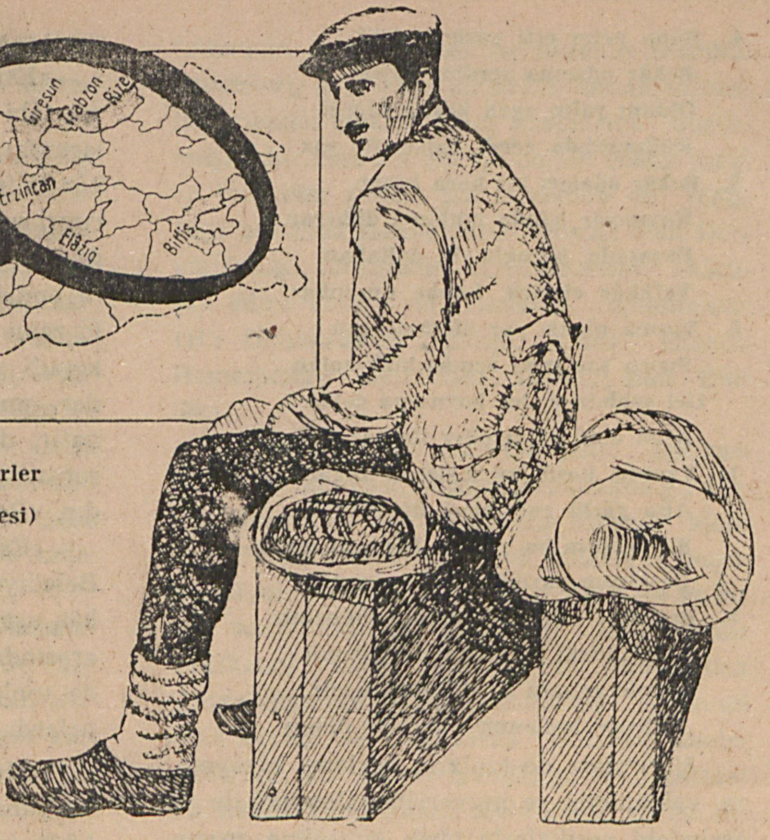
«Meşhur kantocu Peruza bekâr uşağı bir tulumbacı âşık olmuşdu; o zamanlar mâhûdenin aşıkları toplansa tabur teşkil ider. Oğlan, kaş göz yerinde, güzel, fakat yarım

Bekâr uşaklarının sabah keyfi
(Resim: F. A.)

İstanbula bekâr uşağı gönderen yerler
(Resim ve harita: Hürriyet gazetesi)

pabuc hırpâni, yosmanın bir mültefitâne tebessümüne râzı, hiç yüz bulmadı; bir eyyam yandı, durdu, sonra ayağını tiyatrodan kesdi; ayağını kesmesine sebebde Peruzun bir söylediği şu kanto oldu:

Benim adım Peruzdur, şöhreti çok dansözüm
Sen ise tulumbacı, tutmadı seni gözüm..

«Mazlum çocukdu, bıçkın boyundan olsa vak'a olurdu. Fakat sonra öğrendik ki yosma oğlanı sevmiş, bana yalvardı:

— Vâsıf Efendi, şâirsin, ağzımdan oğlana bir şey yaz, sahnede okuyayım, gönlünü alup âşıkımı dâvet edeyim!. Elbet kulağına gider, bekâr uşağım teşrif ider.. dedi.

«Kendi kantosundan mülhem olarak şu yâveyi yazdım, verdim idi, sahnede okudu mu bilmiyorum:

Benim adım Peruzdur şöhreti çok dansözüm
Sen ise tulumbacı tutmadı seni gözüm
Yangınlara koşarsın çıplak tabanın yarık
Ben ise raksederim hoppa gaayet şımarık
Lâkin görünce seni gelir bana heyheyler
Zira hoşuma gider kopuklar külhanbeyler
Tulumbacı cıvanım çöz belinden kuşağı
Boynuma kemend eyle şehbaz bekâr uşağı
Mahmur gözün mest etti içmeden rakı şarab
Âguuşuma gelmezsen Peruzun hâli harab
Gaayet şımarık hoppa şöhreti çok dansözüm
Affeyle delikanlı kırdıysa seni sözüm
Yalın ayak koşarsın kahraman semendersin
Nâra atub geçerken kalbe işledi sesin
Bekâr çamaşırını getir yıkarım vallah
Yandım tulumbacı ben aşkına yandım Allah.

«Yine o sahnelerde dinlemişimdir, kim söylerdi hatırlayamadım:

Tarlalar otlu olur
Bekârlar bitli olur
Allahın hikmetinden
Güzeller dertli olur

diye bir şey vardı» (Vâsıf Hiç).

Zamanımızda İstanbula bekâr uşağı akını, üzerinde ehemmiyetle durulacak bir haldedir, şehir nüfusu, iş hacmi ve insan eline ihtiyac ile ölçüsüz, ayarsız olarak artmakda, işsiz bekâr uşaklarının çoğalması da büyük şehrin günlük hayatının huzûrunu kaçırmaktadır. Manzara, Anadoludan İstanbula bir göç hâlini almışdır. İstanbul bu göçlerin tek hedefi değildir, bekâr uşaklarını Ankara ve İzmir de çekmektedir, fakat en ağır yük İstanbulun sırtına yüklenmektedir. «Gece kondular» adı altında, İstanbulun eteklerine 2000,-3000, hattâ 10,000, hatta 25,000 evlik kasabalar eklenmişdir. Gelen bekâr uşağı kısa bir müddet sonra âilesini de getirterek bekâr uşaklığından çıkıp yurd değişdirmiş muhâcır olmaktadır. İstanbula yamanmış yeni kasabalarda (B.: Gece kondular; Taşlı tarla; Zeytinburnu; Kazlıçeşme;

Yüzevler; Sinekli) su, yol, elektrik temizlik, nakil vâsıtası, emniyet bakımlarından İstanbul Belediyesinin ve zâbıtasını bunaltacak hâle gelmişdir.

Eskiden, yukarıda tafsilâtı ile kaydettik, İstanbulu bekâr uşağı akınından korumak için çok sıkı tedbirler alınmışdı. Zamanımızın kanunî mevzûatı artık ayni tedbirleri almağa imkân vermemektedir, fakat tamâmen kayıdsız kalınacak bir mesele de değildir; büyük cemiyet meselesi, davâsı olmuşdur. Bu davâ üzerinde kemâli ciddiyet ile durması icab iden, ve hükûmete aydınlatıcı bilgiyi toplayacak olan müessese İstanbul basınıdır; basın da kayıdsızdır. Bu konuda ilim adamlarımızın mütalâaları tamâmen mechûlümüzdür. Yalnız Cumhuriyet gazetesi «Niçin geliyorlar» başlığı altında bir sıra notlar neşretmiş Hürriyet Gazetesi de, mesele üzerinde bir röportaj yazısı ile durmuşdur. Yazının başlığı da göstermekdedir ki «Hürriyet» bu cemiyet davâsını sâdece günün meraklı meselesi olarak ele almış ve onun içindir ki üzerinde ısrarla durmamışdır, 24 Haziran 1959 da intişar etmiş olan yazının başlığı şudur: «Türkiyede en fazla Rizeliler göç ediyor; 31,000 kişi ile Kastamonulular İstanbuldaki taşralıların başında».

Yazıyı bu şehir kütüğüne aynen alıyoruz:

«Senelerden beri Anadolu'dan, başta İstanbul olmak üzere, büyük şehirlere yapılan göçün durdurulması düşünülmüş, hattâ kanun tasarıları hazırlanmasına kadar gidilmişti. Fakat buna bir türlü çare bulunamamış ve memleket içi göçler her yıl biraz daha artarak, bugün en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bu hususta ilgililerin hazırladığı istatistiğe göre, halen 1,776,500 kişi doğduğu vilâyetin dışında yaşamaktadır.

«Memleket içi göçlerinde Rizeliler şehir nüfuslarının dörtte birini dışarı göndermekle büyük bir rekor kırmışlardır. Rizelilerin balıkçılıkla geçinilen bölgeleri ve bilhassa İstanbul'u tercih ettikleri görülmektedir. Rize'nin bu rekoruna mukabil Afyonlular da, hemen hemen başka bir rekor kırmışlardır. Afyonlu olup bu şehrin dışında bulunanlar yüzde yarım dahi değildir.

«Memleket içi göçlerde Rize'lileri Gümüşhane'liler, Erzincan'lılar, Trabzon'lular, Elâzığ'lılar, Giresun'lular ve Bitlis'liler takip etmektedir. Bunların yüzde hesabı 12 ile 18 arasında değişmektedir.

«Şehirlerinden göç edenler, başta İstanbul olmak üzere, Kırklareli, İzmir, Ankara, Edirne ve Eskişehir'i tercih etmektedirler. Bunları beğenilen vilâyet olarak Kocaeli, Muş, Bursa, Samsun Adana ve Manisa takip etmektedir.

«Göç rakamlarının tasnifi, şehirlerinden dışarı gidenlerin tamama yakın kısmının erkek olduğunu, kadınların ise ancak yüzde 1-5 arasında kaldığını meydana çıkarmıştır. Bu da göstermektedir ki, İstanbul'a gelenlerin hemen hepsi çalışmak üzere 6 aylıktan seneliğe, hatta devamlı kalmağa kadar buraya gelmekte ve icap ederse bütün ailesini getirip tamamen yerleşmektedir.

«Bulunduğu yeri terkedip daha büyük şehre gitmekte olanların ilk olarak akıllarına getirdikleri şehir İstanbul olduğundan, bugün buranın nüfusunun yarısı taşralı olmuştur. Halen İstanbul'da bulunan taşralılar, umumî nüfusun yüzde 48 ini teşkil etmektedirler. Buna mukabil İstanbullu olup başka vilâyetlere göç edenler sadece yüzde 12 den ibarettir, İstanbul'daki Anadolu doğumluların başında 31,000 kişi ile Kastamonu'lular gelmekte, bunun 24,193 kişiyle Rizeliler takip etmektedir. Şehrimizdeki bazı balıkcı köylerinin tamamı Rize'li olup, birbirlerinin akrabasıdırlar.

Zamanımızın bir bekâr uşağı tipi (Resim: Bülend Şeren)

«İstanbul'a gelen dışarı doğumlular, memleketlerindeki işlerini, hattâ tarlalarını bırakmakta ve burada amelelik ya-

parak para kazanmağa çalışmaktadırlar. Kabil olduğu kadar az yiyerek artırdıkları parayı köylerindeki ailelerine gönderen bu kimseler, bazan 1-2 aylığına memleketlerine dönmekte, fakat yine İstanbul'un yolunu tutmaktâdırlar.» (Hürriyet Gazetesi).

BEKÂR, BEKÂR UŞAĞININ EVLENMESİ — İstanbula bir iş tutmaya, para kazanmaya gelmiş bekâr uşağının Büyükşehirde kefâlet bağları, ve bekâr nızâmı denilen göz hapsi altında yaşamakdan kurtulması, bekâr hanlarından veya odalarından çıkıp bir mahalle içine girebilmesi için (sakalık ve bekçilik gibi hizmetler hâriç; B.: Bekçi; Saka) muhakkak evlenmesi gerekirdi; fakat bekâr uşağı kimseyi tanımadığı için araya, o devrin tâbiri ile «oğlana babalık yapan» bir kılavuz girerdi. Kılavuz bâzan bu işi hakikaten baba gibi insânî duygularla yapar, İstanbulda bir ev açabilecek kadar para biriktirmeğe muvaffak olmuş delikanlıya münasib bir kız bulur kız tarafını da iknâ eder, oğlanı bekâr hayatının türlü mahrûmiyetinden, ve bilhassa fuhuş yollarına sapmaktan, o yolların türlü kötü âkibetinden kartarırdı. Bir bekâr uşağına bulunan kız da ekseriya fakir bir âilenin evlâdı, hattâ hem fakir, hem de bir öksüz veya yetim olurdu; yâhud bir konağın evlenme çağına gelmiş câriyesi, halayığı, beslemesi olurdu. Kılavuzlar bâzan da bu işi bir para karşılığı yapar, kılavuzluğu meslek edinmiş kimseler olurdu. Ya oğlan bunlardan birine baş vurur, münâsib ırz ehli bir kız bulunmasını ister; yahud kız tarafı, her hangi bir sebeble kısmeti çıkmayan kıza, bekâr uşağı tâifesinden nâmuslu, çalışkan, çapkınlığı veya bıçkınlığı, yâhud her hangi bir lekesi olmayan bir oğlan bulunmasını isterdi.

Geçen asrın külhânî şâirlerinden Beşiktaşlı Gedâî (B.: Gedâî, Beşiktaşlı) eski İstanbul hayatının bu konusu üzerine bir destan yazmışdır. Bu namlı şâir bektâşî ve bekâr olduğundan, destanında İstanbuldan kız bulub evlenen delikanlıyı mes'ud etmemiş, kadınların cehlini, bu cehlin neticesi türlü edebsizliklerini, erkeği dâimâ istismar ettiklerini göstermek istemişdir.

DESTAN

1. **Size bir nev icâd destan söyleyim**
İzniniz olursa söyleyim eğer
Er ile avratın kîylü kaalini
Size naklideyim ben birer birer

2. **Görüb meftun olur kaşı kaareye**
Bekâr olan elbet bakmaz pâreye
Gelir bir kılavuz geçer âreye
Derki sana buldum bir peri peyker

3. **Filân kesin kızı gaayetle hesnâ**
Gonca gülden nâzik bir hub dilrübâ
Hem âhû bakışlı gözleri elâ
Nezâketi dünyâ varını değer

4. **Oğlan der ki benim bahtım karadır**
Yürek delik deşik sinem yaradır
Geçen günlerimi korkum aradır
Gel uğratma başım derde peder

5. **Kılavuz der tuz biberdir aşına**
Yeni girmiş on üç on dört yaşına
Bir devlet kuşudur kondu başına
Derler nâmerd olan kısmetin deper

6. **Oğlan der ki her kim buyurur teklif**
Gördüğünü ister ol zâti şerif
Günden güne gider masârif
Hiç olmazsa ayda on lira ister

7. **Kılavuz der ayda yeter üç lira**
Yalı konak eylemeyin iştirâ
İki odalı ev tutarsın kirâ
Nere gitsen ehlin berâber gider

8. **Anı babasından alayım sana**
Sağ oldukca duâ eylersin bana
Beş on dükkânı var hep kâgir binâ
Geçinmek yüzünden çekmezsin keder

9. **Hâsıl kararlaşır tutarlar düğün**
Ziyâfete dâvet eyler gördüğün
Giyinir kuşanır güveği bir gün
Akşam zifaf için içeri girer

10. **Hâsılı olurlar ehlile iyâl**
Ara yerden geçer alt ay filhâl
Er avret beynine düşer infiâl
Başlar çarhi felek aksine döner

11. **El çeker bunlardan zevku muhabbet**
Günden güne artar derd ile fırkat
Garib başlarına kopar kıyâmet
Divânenin ömrü beyhûde geçer

12. **Hanım derki ne beklersin yanımı**
Var git herif sıkma benim canımı
Bugün gördüm filân kesin hanımı
Takmış kulağına elmas küpeler

13. **Oğlan derki benim nazlı cânânım**
Sana fedâ olsun bu tatlı canım
Sen ellere bakma kaşı kemânım

Bu kadar ettiğin cefâlar yeter

14. Hanım der ki ben de bir nâzik tenim
Var mıdır ellerden bir noksan yerim
Al ferâce parlak potin isterim
Beklerim tez al gel akşama kadar

15. Kocası der nedir bunun çâresi
Kesilmiyor mesârifin âresi
İki cebimde var bir mum pâresi
Alamam efendim yokdan ne biter

16. Hanım der ki yarın eyleme ihmâl
Bul bir zengin âdem var eyle suâl
Yüzde on fâiz ver bir ağadan al
İşini bilene yok mu sîmü zer

17. Kocası der ben bu işi bilemem
Sonra uhdesinden beri gelemem
Vakti dolar paraları veremem
Gider Ağa bizi arzuhal eder

18. Hanım der ki ya al ya beni bırak
İşte sana oldum yıldızdan ırak
Gayri var git başın çaresine bak
Akşam eve koymam gelirsen eğer

19. Kocası der evim elimle yıkdım
Sen benden usandın, ben senden bıkdım
Altı ayda onbin kuruşdan çıkdım
Elverir elinden gayri elhazer..

20. Hanım der ki bak bak bu herif kaçık
Hiç kadın olur mu böyle ap açık
Her neyin var ise al evimden çık
Bundan sonra bana lâzım değil er

21. Kocası der benim nazlı cânânım
Emrini tutmaya yoktur kolayım
Mevlâm versin ben de sana alayım
Elmas küpe yüzük cevherli kemer

22. Hanım der ki sonra nâdim olursun
Ne borç eder ne kimseden alırsın
Rakıya şaraba para bulursun
Yuvarlarsın kuruşluğu ikişer

23. Kadın kocasını eder iştikâ
Hâkim kapusunda görülür dâvâ
Derler ki bu kadın yâr olmaz sana
Koyver yakasını olma derbeder

24. Oğlan der ki bunun her bir sözü ok
Hâne harâb oldum çok yıkıldım çok
Bir para vermeğe iktidârım yok
Yolumu yolsuza düşürdü kader

25. Kadın der ki dinle ey âli himem
Nikâh nafakamdan geçtim istemem
Kurtulsam elinden daha gam yemem
Duyarsa vâlidem kurbanlar keser

26. Hâsılı boşanır avret erinden
İyilik memûl olmaz binde birinden
Mevlâ esirgesin karı şerrinden
Esir olmuş koç yiğitler ne çeker

27. Ger olsa adamın elinde varlık
Beyhûde çeker mi dünyada darlık
Yâhû vezirlikdir şimdi bekârlık
Zîrâ destindedir çok hefti kişver

28. Eğer evlenmezse dünyâda insan
Ne ile dolardı bu kevnü mekân
Beyhûde beyhûde söylersin heman
Gedâî başında rûzigâr eser

BEKÂR BEY — Alemdar Mustafa Paşanın oğlu, asıl adı tesbit edilemedi; babasının ölümünden sonra dünyaya gelmişdi (B.: Alemdar Paşa Vak'ası; Mustafa Paşa Alemdar). Müverrih Cevdet Paşa: «Bekâr Bey Tekkesi adı ile meşhur olan zaviyede uzun zaman şeyhlik yapmışdır» diyor; hayatı hakkında bilinen de bundan ibarettir. «Bekâr Bey» lâkabının hiç evlenmemiş olmasından ötürü takılmış olduğu kadar, «Bekaaî Bey» adının halk ağzında bozulmuş şekli olması da kuvvetle muhtemeldir.

BEKÂR BEY SOKAĞI — Samatyada Kürkçübaşı ve Kasapilyas Mahallelerin bir sınır sokağıdır. Küçüklanga caddesi ve Samatya caddesinin birleştiği nokta ile Yokuşçeşmesi sokağı arasındadır. Müverrihnaimâ, Sulubostan ve Başbakı sokaklariyle birer kavuşağı vardır. Yukarıda adı geçen caddeler başından gelindiğine göre iki arabanın geçebileceği genişlikte kabataş döşeli ve dik bir sokaktır. Sağ kolda Boşbakı sokağı kavuşağından sonra sola bir kavis çizerek Yokuşçeşmesi sokağı, Ispanakçı viranesi sokağı ile bir dört yol ağzı yaparak bağlanır. Üzerinde kapı numaraları 2-22, 1-21 olan biri üç katlı, ikişer katlı kâgir çoğu yeni beton evler vardır. Aralarında iki ahşap, üç bahçeli, bir yarı kâgir yarı ahşap, birer katlı kâgir, dışı eski galvaniz kaplı bir katlı, bir bahçe içerisinde iki gece kondu gibi mütevazi evler görülür. Bir de arsa vardır. Sakinleri orta halli ailelerle günlük rızıklarını temine çalışan aileler olduğu tahmin olunur (Kasım 1960).

Hakkı Göktürk

BEKÂRBEY TEKKESİ — Samatyada Yokuşçeşme sokağında bir rifâî dergâhı idi; 1894 deki büyük zelzelede yer ile bir yıkılmış ve bir daha ihyâ edilmemişdi; Zamanımızda mevcud değildir. Adını burada uzun zaman şeyhlik yapmış Alemdar Mustafa Paşanın oğlu Bekâr Beye nisbetle almışdı.

BEKÂR ÇAMAŞIRCILARI — İstanbulun günlük hayatında önemli yer tutmuş esnafıdır; Tanzimat'dan önceki devirde bekâr odaları ile hanlarının bir bekâr çamaşırhânesi ile devamlı münasebeti vardı; bekâr uşağının çamaşır yıkayub kurutmaya yer ve zaman imkânları olmadığı için, haftanın tesbit edilmiş bir gününde çamaşırcının hammalı yıkanmış temiz ça-

maşırları getirir, parası ile kirli çamaşırları toplar giderdi. Çamaşırhâneler, Çamaşırcı dükkânları İstanbulun ayak takımının oturduğu semtlerde, mahallelerde idi.

Bekâr çamaşırhânelerinde çamaşır yıkayıcı olarak çalışanlar da yine birtakım bekâr uşakları idi. Bekârçamaşırı yıkayan kadınlar da artık yarı erkekleşmiş, ar damarı çatlamış boyundan mahalle karıları idi; çamaşırlarını yıkadıkları bekâr uşakları ile kendileri, yâhud elleri altında bulunan uygunsuz kadınlar arasında fuhuş rezâletleri eksik olmazdı. İstanbul zâbıtasının Yeniçeriler elinde bulunduğu devirde ve Yeniçerilerin de şehir eşkiyâsı hâlini aldıkları son zamanlarında bekâr çamaşırhâneleri âdeta birer umumhane olmuşlardı. Bekâr çamaşırcılarının yine bekâr uşaklarından olması, çamaşırhanelerde kadın işçi kullanılmaması, çamaşır getirme veya alma bahanelerine bekâr uşaklarının çamaşırhanelere girmemeleri, bu işlerin de çamaşırhanelerin kendi adamları ile gördürülmesi daima ihlâl edilen nizamlardan biri olmuşdur.

On yedinci asır ortasında Evliya Çelebi bekâr çamaşırcılarını hamamcılara yamak esnafdan biri olarak gösteriyor ki şunlardır: dellâkler, natırlar, çamaşırcılar, lekeciler, kilciler. Ordu-esnaf alayını tasvir ederken bekâr çamaşırcılarını şöyle anlatıyor ki hepsinin erkek olduğu aşikârdır: «Dükkân 300, neferat 500. Bunlar araba üzerindeki dükkânlara esvab yıkayub sererek geçerler».

Üsküdarlı halk şâiri Vâsıf Hoca İstanbul Ansiklopedisine şu hâtırayı tevdî etmişdir: «Hâddehânede bulunduğum sıralar, 1883 - 1885 arası olacak, yeni tüylenmiş bir gençtim, arkadaşlarım arasında Unkapanlı Mehmed adında bir genç vardı, güzelliğinin şöhreti bütün Tersâne muhitini tutmuşdu; güzel olduğu kadar da pençeli, bıçkın meşreb idi. O tarihlerde Hasköyde bekâr çamaşırcıları vardı; Mehmed'den dinlemişimdir, semtlerinde zengin bir dul hem güzel hem de bıçkın olan Mehmede gönül vermiş, perşembe ve cuma izinlerinde yolunu bekletüp nâmeler göndermiş, anlaşmışlar; ondan sonra Mehmed her cuma sabahı Hasköydeki çamaşırhâneye taşınmaya başladı idi. Dul hanım sırtına eski bir çarşaf geçirip yarım pabuç, terlik, takunya ile çamaşır yıkayıcı kılığında gelir, orada mahbubu ile buluşur imiş».

BEKÂR DERESİ — Boğaziçinde Çengelköyünde olub Büyük Çamlıca Tepesi ile Çakal Dağı eteklerinden dökülüb gelir ve bu köyün bulunduğu koyda Boğaza dökülür. Derenin iki kenarı boydan boya meyva bahçeleri ve bostanlarla kaplıdır. Adını hangi münâsebetle aldığı tesbit edilemedi.

Bibl. : Boğaziçi, Şirketi Hayriye yayını.

BEKÂR DERESİ ÇEŞMESİ — Çengelköyünde Bekârdere Sokağındadır; yüzü granit taşından yapılmış olup yekpâre iki ince mermer sütun ve bu sütunlar üzerine atılmış bir kemerle tezyin edilmişdir, üst silmesi ikisi düz biri destere dişi tuğla ile yapılmışdır; ayna taşında kabartma tezyinat vardır; mermer teknesi yola nisbetle çukurdadır; kitâbe taşında «Ve minel mâi külli şey'in hay» âyeti ile hicri 1325 (M. 1907) tarihi yazılmış olub yapdıranın adı yokdur. Hâzinesi kabataş ve çimento ile yapılmış olup üstü kiremitli çatı ile örtülmüşdür. Çengelköyünün o civar sekenesi su ihtiyacını bu çeşmeden temin eder. Mahalle halkının rivâyetine göre Aliye Hanım adında bir kadın tarafından yaptırılmıştır, inşası bir zâbıta vak'asına bağlanır: eskiden o civar halkı suyunu köyün daha gerilerinde bir çeşmeden getirirmiş, bir akşam suya giden genç ve güzel bir kadına civardaki bostanlarda çalışan bekâr uşağı yanaşmalardan iki üç adam tecâvüz etmişler, vak'a köyde büyük teessür uyandırmış, bu teessür ile dir ki semt sâkinlerinden Aliye Hanım mahalle içinde bu çeşmeyi yaptırmış (1948).

Hakkı Göktürk

BEKÂR DERESİ SOKAĞI — (B.: Çengelköyü).

BEKÂR HANLARI, BEKÂR ODALARI — Fetih'den Tanzimat'a kadar, dört asır boyunca İstanbulda bekâr uşaklarının toplu olarak iskân edildikleri yerlere verilmiş olan isimlerdir. Bekâr uşağının târifini, hayatını ve dört asır boyunca tâbi olduğu nizâmı bu ansiklopedide müstakil madde olarak tesbit ettik (B. : Bekâr, Bekâr Uşağı).

Zamanımızda da yurdumuzun herhangi bir köşesi halkından olup iş hacmi dar olduğu için yoksulluk içinde yaşayan ve büyük şehir İstanbula para kazanmak için gelenler pek çokdur, beldenin, bilhassa son yıllarda nüfusu-

nu sür'atle ve gayri tabiî olarak kabartan bu diyar garibi bekâr uşağı amele, Irgar, işçi akınıdır (B.: Amele). Fakat artık, «bekâr uşağı», İstanbulda yaşayış hürriyeti tahdid eden, kendilerini dâimâ göz önünde, kontrol altında bulundurmak için belli, hükûmetce tâyin edilen hanlarda ve odalarda olurmağa mecbur kılan bir damga olmakdan çıkmışdır; zamanımızın İstanbul bekâr uşakları, şehrin yerleşmiş halkından farksız, maddî imkânları ölçüsünde dilediği yerde oturmaktadır. Bir kısmı yine hanlarda, bekâr odalarındadır, fakat bunları da artık yalnız bu diyar garibi bekâr tâifesinin oturduğu yer olmakdan çıkmışdır. İçlerinde şehrî bekârlar da barınmaktadırlar.

Eski bekâr hanlarının hepsinin isimlerini tesbit edemedik; Bekâr Hanı oldukları kesin olarak bilinen Vefâ Meydanındaki Büyük Vefâ Hanı ile Sirkeci civârında Hocapaşa Hanı, Uzunçarşıda Silâhdar Hanıdır. Vefâ Hanı yıkılmışdır, en küçük bir izi bile kalmamışdır. Silâhdar Hanı, içine küçük atölyeler yerleşmiş ve harab halde durmaktadır. Fakat eski Bekâr Odalarının dış manzarası, iç görünüşü, plânı tamamen meçhulümüzdür.

Tarih kaynaklarımız arasında eski bekâr hanlarından ve bekâr odalarından bahseden tek eser Evliyâ Çelebinin ölmez seyahatnâmesidir. Aşağıdaki satırlar Evliyâdan edindiğimiz bilgidir:

«Bekâr odalarının, hâkim ve zâbitleri vardır. Ancak kefili odalara koyarlar; XVII. asır ortasında başlıca bekâr odaları şunlardır.

«Yolgeçen Odaları - En büyük bekâr odalarıdır. 400 hücredir. Ama lüzumunda bin aded eli silâhlı yiğit çıkarır.

«Cebehâne Odaları - Mahmudpaşa yanında.

«Pertevpaşa Hilâlci Odaları - Süleymaniyede.

«Karaman Çarşısı Odaları - Kırk bekârhâne.

«Gedikpaşa Odaları - Gedikpaşada.

«Azeb Odaları - Yedi aded odalardır, Unkapanında (B.: Azebler)

«Mercan'da Pabuccu Odaları - Sekiz aded bekâr odalarıdır.

«Bir kere Kanunî Sultan Süleyman Han Yeniçerilere kırılarak gazaba geldiğinde:

— Terbiyeli olun, yoksa sizi Mercan Çarşısında Pabuccu Bekârlarına kırdırırım!.. demiş.

«Bu söz pabuccu bekârlarına vardığında der akeb eli muştalı beli puşkalı kırkbın nâmdar yarar fetâlar «Allah!. Allah!..» diyerek Bâbı Hümâyundan içeriye girmiş ve bir de gülbangi Muhammedî çekmişler. Süleyman Han işitdiğinde bunların eşbehlerini, (gösterişlilerini, ileri gelen kabadayılarını) huzuruna çağırıp:

— Nedir şehbazlarım? diye sormuş.

— Demin Yeniçerileri kırdırmak için bizi istemişsiniz, ferman Padişâhımızındır, işte bir göz kırpması içinde kırk bin yiğit hazır başdır, eğer sabaha kalacak olursa seksen bine çıkarız, ferman buyurun!. demişler.

Süleyman Han haz idüb :

— Benden ne diler iseniz dileyin!. dedikde:

— Pâdişâhım! malımız sûkî sultânîde bahâsı mâlûm olmak için bir pabuc ve mest yüz, ikiyüz hesab ile satılsın!. diye rica etmişler, Ricaları kabul edilmiş.

«İstanbulda daha bir çok bekâr odaları vardır. Bunların her birinde ikişer yüz adam vardır ki sarıca arı erlerdir».

O tarihte İstanbulun şöhretleri bekâr odaları arasında, kendi adına nisbetle anılan semtde «Sarachâne Odaları» ile Kasımpaşada «Debbağhâne Odaları» idi; bunlar bu bekâr uşaklarının hem sanatlarını işledikleri hem de içinde barındıkları birer kışla - imalâthâne idi. Evliyâ Saraçhâneyi hiç târif etmiyor, Kasımpaşa Debbağhânesinden ise bekâr odaları diye aydınlatmadan şöyle bahsediyor:

«Kasımpaşada ezcümle debbağlar esnâfı gümrâh tâifedir; 300 kadar büyük kârhâneleri vardır ki her birinde yirmişer otuzar zeberdest pehlivanlar işler. Bu tâife arasına bir kanlı veya hırsız girse cümlesi baş kaldırıp o mücrimi hâkime vermezler. Ammâ o mücrim de ölünceyedek bunların içinden halâs olamaz, bir hizmete tâyin ederek sanatı öğrenir ve harâmilikden müstagni olur». Bu satırlar içinde bekâr uşakları işleyen bir kışla - imalâthâne tasviridir. Nitekim büyük muharrir Yedikule Debbağhânelerinden bahsederken debbağ esnafının cümle bekâr uşakları olduğunu açıkca yazıyor:

«300 aded debbağ dükkânı, 50 aded tutkalcı kârhânesi, lebideryâda 70 aded kirişçi kârhânesi vardır. Amma müteehhil mahallesi azdır. Cümlesi bekârlar pazarıdır. Kavga ol-

dukda 5000 tuvana debbağ bekâr şehbazlar çıkar ki her biri demirden insana benzer».

Evliya Çelebinin bu notlarından açıkca anlatılmış gibi anlaşılıyor ki bekâr odaları ve hanları bir misafirhâne, otel yahud bir kışla - imalâthâne, bekâr uşaklarının başına buyruk barındıkları yerler değildir. Yeniçeri Ocağı teşkilâtında olduğu gibi odabaşı denilen koğuş-oda zâbitlerinin nezâretinde, ve odabaşıların da üstünde müessese âmirlerinin idâresinde disiplinli yerlerdir. Kefilsiz adam alınıp barındırılmamakla da, dolayısı ile yabancı, bilhassa serseri, uygunsuz gürûhu, oda sâkinlerinden bir bekâr uşağının misâfiri olarak dahi kabul edilmemektedir. O hayatı yaşamış gibi güvenle söyliyebiliriz, bekâr hanlarının ve odalarının kapıları sabah ezanı açılmakda ve akşam namazından sonra da kapanmakda, hattâ yatsı namazı handa veya odalarda kılınmakda idi.

O asırlarda «oda» koğuş mânasına kullanılırdı; bu kelimenin çoğulu «odalar»da kışla anlamına gelirdi, nitekim İstanbuldaki iki Yeniçeri kışlasının isimleri «Eski Odalar» ve «Yeni Odalar» dır, bu yoldan «Bekâr Odaları» da, hanlardan daha büyük «Bekâr Kışlası» anlamına kullanılmış olacakdır.

XVIII. asırda devşirme kanunu kaldırılıp Yeniçeri Asker Ocağının kapusu herkese açılınca, hemen hepsi ayak takımından olan, daha yerinde bir tâbir ile İstanbul şehrinin ayak takımını teşkil eden bekâr uşakları hemen yolunu bulub ocağa yazıldılar; ve ocağın disiplini süratle bozularak İstanbulun bir eşkiyâ yatağı haline geldi; bekâr hanları ve odaları da evleviyet ile, tamâmen kontrolsüz, disiplinsiz, müverrih Cevdet Paşanın güzel tâbiri ile birer «Dârülnedvei haşarat» oldu; («Dürülnedve» Peygamberimizin aleyhinde bulunanların toplandığı yerin adı; tezvir ve fesad erbâbının meclisi).

Son bekâr odalarının hâlini anlatmak için, o devri yazmış olan müverrih Cevdet Paşanın kendi adına nisbetle anılan meşhur târihinden iki parça nakletmekle iktifâ ediyoruz; hicrî 1226 (M. 1811) vekaayiinden:

«Üsküdarda Balaban iskelesi arkasında ve debbağhâne civarında ve sâhili deryâya yakın diğer köşe ve kenarlarda bulunan bekâr odaları ötedenberi Dârülnedvei Eşkiyâ ve erâzili eşhâsa me'vâ olup bu esnâda bâzı eşkiya bir kaç ehli ırz hâtunları cebren mezkûr odalara götürmek üzere yoldan çevirecek olduklarında Üsküdar ehâlisi toplanub kurtarmakla keyfiyeti Bâbıâliye ihbar etmeleri üzerine bu odaların yıkılması için ferman çıkub bostancıbaşı, sekbanbaşı ve mimar ağa recebin üçüncü çarşamba günü (24 haziran) Üsküdara geçüb ikiyüz kadar bekâr odalarını yıkdılar. Bâzılarında çocuklu kahbeler için beşikler çıkmışdı» (B.: Balaban).

Hicrî 1227 (M. 1712) vekaayiinden:

«Vebâ salgınının başlıca sebeblerinden birisi (B.: Bin ikiyüz yirmi yedi salgını) fisik ve zinâ çokluğu olduğundan uygunsuz takımının oturdukları bekâr odalarının yıkılmasına ferman çıkdı; kaymakam paşa, mimar ağa ve ocaklıdan bir mikdar zâbitan Bağçekapusuna gelib Melekgirmez Sokağındaki (B.: Melekgirmez Sokağı; Hidâyet Camii) ve kayıkhâneler üzerindeki odaların cümlesini bir kaç saatde yıkdılar. Kaptan Paşa da Galata ve Kasımpaşa taraflarındaki kalyoncu ve kalafatçı erâzili odalarını yıkdırttı. Bâzı kâgir hanlarda olan erâzil ve fâhişeler de çıkarılarak odaları mühürlendi. Yıkılan ve yıkılamayub da mühürlenen odaların bâzılarında vebâdan henüz ölmüş erkekler ve fâhişelere de rastlandı».

Cevdet Paşanın bu fıkrasında, son bekâr odalarına âlenen fâhişe kapatıldığı açıkca gösteriyor, yine buradan bekâr odalarının umumiyetle ahşab yapılar olduğu anlaşılıyor. Müverrih kaydetmiyor ama, yıkdırılan bekâr odaları ile mühürlenen han odalarından çıkarılan bekâr uşaklarının memleketlerine sürüldüğü âşikârdır.

BEKÂRLIK SULTANLIK MI DEDİN — Ahmed Midhat Efendinin «Letâifi Rivâyat» külliyâtının onuncu kitabının ikinci küçük hikâyesinin adı; eser hicrî 1294 (Milâdî 1877) yılında neşredilmişdir (B.: Ahmed Midhat).

Muharrir, eğlence yerlerinde rahatca gezib tozmak için bekâr hayatına özenen gençlere o âlemin insanı kese ve sihhatçe yıpratan taraflarını göstermek istemiş, «Bekârlık Sultanlıkdır» diyen kalender sözüne inanmış kahramanını, o âlemlerde bir yıl dolaştırdıkdan sonra hakikî sultanlığa temiz bir türk kızı ile evlendirerek nâmuskâr aile yuvasındaki saadetde kavuşturmuşdur.

Hikâyenin mevzuu gaayet basittir; fakat geçen asır sonundaki Beyoğlunu tasvir bakımından çok kıymetli bir vesikadır. Bâbıâliden yetişmiş olan Surûri Efendi 21-22 yaşlarında iken Kastamoniye memuriyetle gider; bekârlığın sultanlık olduğuna inanmışdır, bir gün Beyoğlunda sultan gibi bekâr hayatı sürmek için onbeş sene kaldığı Kastamonide birikdirdiği 2500 altını kemerine koyar ve 36-37 yaşlarında İstanbula döner, Beyoğlunda bir otele yerleşir; altınları ile «Konsolid» denilen o devrin fâizli tahvillerinden satın alır, aylık fâiz geliri 25 altın tutmaktadır; ama paraya dokunmadan bu 25 lira ile gül gibi geçinirim der, fakat, irâde sâhibi oldu ve hesâbını da pek iyi bildiği halde geçinemez; her yerde gördüğü hürmet, alâka, hizmet daimâ bir riyâkâr menfaat içindir. Yüz sene evvelki Beyoğlunu tasvir eden aşağıdaki satırlar bu hikâyeden seçilmiş parçalardır.

1877 de Beyoğlunda bir otelin bir haftalık masraf faturası — «Amerikan Hoteline geldiğinin tamam haftası, bir cumartesi günü hotelci bir haftalık masarif defterini takdim eder. Kuşlukda, akşamda yenilmiş on iki aded bifteğin beheri altışar kuruşdan 72 kuruş. Şu kadar makaronya 2 şer kuruşdan bu kadar, ve şu kadar ıspanak 4 derden bu kadar, elma tatlısı, ayva soğuğu, but sıcağı gibi kalemler yek diğerini tâkib ettikce, biçâre adamcağız akşam rakıcağızını kadeh hesabı ile içdiğinden, kadeh adedlerine katılacak fesadı târife hâcet yok, altı gün zarfında 145 kadeh rakı 40 paradan, ve 15 konyak 60 paradan, 28 bira 2 kuruşdan yalnız içki parası 123,5 kuruşa vardığına görünce... hesabın yekûnu 7 lira 3 mecidiye 3 çeyreğe bâliğ olduğunu...»

Otelde yatıp kalkan bekârlara karşı muamele — «Bir otele girildiği zaman yeni müşteriye o kadar riayet, hürmet, ikram ederler ki gerçekden prensler dahi bu kadar ikram görür. Lâkin bu bir hafta devam eder. İkinci hafta uşağı çağırdığınız zaman:

— Mösyö, geliyor! diye ses verdiği halde bir saatde gelmez.

«Su şişesi, kadehleri temizlenmez. Yatak gaayet ehemmiyetsiz bir yolda düzeltilir. Kahve güzel kaynamadan gelir. Hafta üç oldukda en fena biftek size gelir, üç günden kalma makarna size takdim olunur».

Kafe Kurun — «... mütekaabil bulunan aynaların iki sıra yanmakda bulunan gazları yekdiğerine aksettirerek bu suretle ayna ayna içinde ve gazlar diğer gazlar hizasında gözün vâsıl olamayacağı yere kadar uzayıp gitmesi..».

Kafe Kristal — «... tekmil hizmetcileri kızlardan intihab edilmiş. Şu tarafda on tâne perîpeyker alman kızları çalgı çalıyorlar. Birkaç tâne âfeti cihan fransız isvebazları şarkı çağırıyorlar. Koca salon kırk elli gazla tenvir edilmiş. Hizmetçi diye çağıracağın herkesin nazarı rağbetini kazanabilecek bir mahbûbedir, ne de şeker handelerle geliyor. Vereceğin topu 60 para. Çalgı çalan kız nihâyet dört defa gelirse onar paradan 1 kuruş da ona verirsin. 100 para ile prensler gibi vakit geçir.

«... çalgıcı alman kızlarının fasıl arasında müşterilerin yanına gelerek yarım yamalak türkce ile çıtı pıtı diller dökmeleri..

«... bir akşam bunlardan birini yanınıza dâvet edersiniz, fakat ikinci akşam iki üç olub gelirler. Kendilerine ikram için ne istediklerini sual edince mutlakaa sütlü kahve ile pasta isterler. Ama pastaları ceblerine koydukları bin defa görülmüşdür, sonradan yemek için değil, kahveciye satmak için».

Kafe Kristal ve Kafe Flam gibi şarkılı kahvelerdeki hizmetçi kızları gece evlerine götürme şerefi — «... işbu hizmetçi kızlar gece yarısından sonra hânelerine avdet ederlerken bir müşterinin kendisine refâkat etmesi, oradan dönme zahmeti olmayub o gece o evde müşteri efendiye de bir yer bulunabilmesi âdet hükmündedir. Siz de o gece hizmetçi hanımı hânesine kadar götürmek nîmetinin kendinize teveccüh etmesi gayreti ile konyakların veya şartrözlerin yekdiğerini teakub etmesini ez cânü dil istersiniz. Gece yarısından sonra kadar kalırsınız, bir de hizmetçi hanım:

— Affınızı rica ederim, bu gece refâkat için başka efendiye söz vermişdim, size de başka bir zaman için söz veririm!. deyince ne olursunuz?..».

Alkazar — «... orada da mızıka var, fakat alman kızları yok.. şarkılar dinle, pandomimalar seyret, danslar seyret! yalnız bir kahve 2 kuruş..».

Kapuları her gelene açık evler — «... kafe şantanlar hizmetçilerine refâkatden ibaret bulunan hareket her zaman müsmir olamadığı cihetle bir aralık bunlardan vaz geçerek her girildiği anda nâili emel mümkin olan mahallere devama başladı. Derken bu hânelerin birisinden aldığı müstekreh hastalık bîçâreyi yatağa serdi, iki ay sürdü..».

Genel evde mukaveleli dost — «... bir de bu yolu tecrübe etti.. haftada bir defa gitti, ayda iki lira verdi. Ama bir akşam bir başka zorlu adam geldi, çenesine bir yumruk yedi. Kırk yaşında adam külhânîler gibi döğüşe mi kalkdı? Kendisi gelen belâlıya el bile kaldırmadı, hattâ «Vurma!» diye yalvardı, lâkin sarhoşa meram anlatmak mümkin olmadı,» Senin karnını deşmeyeyim de kimin karnını deşeyim!..» diye kamaya davrandığı zaman kendisini kapu dışında buldu. Böyle rezîlâne kovulduğu mahalle artık bir daha adım atamayacağını anladı..».

Bekâr evinde ermeni aşcı kadın rum uşak — «... Feriköyünde bir evceğiz tuttu.. ne pek genc, ne pek ihtiyar bir kadın tutarım dedi, yemek pişirir, çamaşır yıkar, bana da bakar!!. dedi. Bir de uşak, çarşı hizmetini görür, yangelir keyfine bakarsın, cuma günleri de dışarı çıkar teneffüs edersin, dervişâne bir maişet ki işte bekârlığın sultanlığı budur..

«... Seropik, bir ermeni karısı, gençliğe yakın, dikkat edilirse güzelce de.. Petraki adında bir de rum uşak buldu, otuz yaşında genc ve dinc bir adam.. Bana da bakar ümidine nâil olamadı, Seropik Dudu bir tavrı iffet fürûşâne ile: — Yok, bir daha sarkıntılık ederseniz hesabı kesdiğim gibi giderim!. dedi.

«... ama hizmetkârları yemek yerler iken karının: — Şebek herif!. bana sataşmak istiyor, Petrakiciğim dururken senin hangi yüzüne bakayım dediğini kulakları ile işitti..».

Cihangirde bir aile yuvası — «... dört odalı kutu gibi bir evceğizin içinde bir valde, bir kız, bir de damad, selâmlıkda bir Mehmedcik, ve haremde bir Fedâî kalfa.. kayın vâlide hanım damadın malı kaybolmasın diye meraklı, Mehmedin çarşıdan satın alacağı şeyleri birer birer tarifden sonra paraları dahi ayrı ayrı verir. Günde beş on defa mutfağa inerek arabın işine nezâret eder. Gelin hanım ise her gün yeni gelin gibi süslenip kocasını merdiven başından karşılar, elbisesini çıkartır, geceliklerini giydirir, her hizmetinde pervâne gibi..

«... bizim Surûri Efendi sultanlığı bekârlıkda değil bu evde bulmuşdur. Koca evin masrafları onbeş altınla döner, her ay on altın ana paranın üstüne eklenirdi..».

BEKÂRODASI SOKAĞI — Fatih İlçesinin Fener Nâhiyesinin Atikmustafapaşa Mahallesi sokaklarındandır; bu mahallede bulunan Ayvansarayda Loncadadır (B.: Ayvansarayda Lonca).

Her iki başı Ebe Sokağı üzerinde olan iki dirsekli, bozuk, toprak bir yoldur. Ahşab ve kâgir evceğizler ve ahşab kulubeler arasından geçer; kapı numarlı tekler 13, çiftler 28 dir. Vapur iskelesi tarafından gelindiğine göre Ebe sokağındaki ilk kavuşağının sağ tarafında adsız bir çıkmazı, bu çıkmazın ortasında da bir kuyu vardır ki bu çıkmaz boşluğun vaktiyle bir evin bahçesi olduğu tahmin edilebilir. Sokak sâkinlerinin hepsi Kıbtii müslim vatandaşlardır. Bu satırları yazmak için geçdiğimizde bir evin önünde davul zurna çalmakda, ser âzâd iki kıbti oğlan da hârikulâde bir hünerle göbek atup oynamakda idi (Kasım 1960).

Hakkı Göktürk

BEKÂR SOKAĞI — Beyoğlu İlçesinin Taksim Nâhiyesinin Şehidmuhtar Mahallesi sokaklarından olup İstiklâl Caddesi ile Dolabdere Caddesi üzerinde uzanır; Kurabiye Sokağı ile bir dört yol ağzı yaparak kesişir, sol kolda da Tolga Sokağı ile bir kavuşağı vardır. İstiklâl Caddesi başından yüründüğüne göre, iki araba geçebilecek genişlikde, paket taşı döşeli, meyilli bir yoldur; Kurabiye Sokağı ile kesişdikten sonra meyli ziyâdeleşir. İki kenarı boyunca sıralanan kapu numaraları tekler 27, çiftler 36 dır; 3-5 katlı evler ve apartımanlar olup hepsi kâgirdir; ve altları dükkândır, 8 fotoğrafhâne, 5 terzi 2 bakkal, 2 lokanta, 2 kahvehâne, 1 köfteci, 1 elektrikci, 1 eskici, 1 buzdolabı mağazası, 1 spor levâzımâtı mağazası, 1 oto levâzımâtı mağazası, 1 cenâze levâzımâtı mağazası tesbit edilmişdir, çarşı boyu sokakdır. Bir öperatör ve iki dişci muayenehânesi vardır. Çağlayan Saz, Şen Bar, Paviyon Şehir gibi müdâvimleri genç ve paralıca bekârlar olan eğlence yerleri vardır. Gece ve

gündüz kalabalık ve işlek bir sokaktır (Kasım 1960).

Hakkı Göktürk

BEKCİ — Beklemek kökünden isim; bir yeri, bir binayı, bir malı bekleyen; eskiden bekci karşılığı «pâsban» ismi de kullanılırdı; Keçecizâde İzzet Molla her ikisini de bir beyit içine koymuşdur:

> **Aceb bekci kim pâsbanı felek**
> **Sadâsın işitdikce ürkmek gerek**

İstanbulun günlük hayatında çarşı ve mahalle bekçileri, umumî hizmetler arasında, dirlik ve güven bakımından çok mühim bir yer alır; çarşı ve mahalle bekçileri bundan ötürüdür ki Büyük şehirin edebiyatına da geçmişlerdir; İstanbul tarihçesinde «bekçi», hâtıraları zengin isimdir.

Bekçi envâından orman, bağ, bahçe, bostan bekçileri ile han, fabrika, köşk bekçiliği gibi hususî hizmetlerde bulunan bekçiler ise isimleri zâbıta vak'alarına karışdığı zaman bir bahis mevzuu olur (B.: Bekçi, Mahalle Bekçileri; Bekçi, Köşk Bekçileri; Bekçi, Çarşı Bekçileri; Bekçi, Han ve Fabrika Gece Bekçileri).

Mehmed Âkif «Bekci» kelimesini bir şiirinde şöyle kullanmışdır ki bu beyiti İstanbul hayatından canlı bir tasvirdir:

> **Narâ atmış diye sarhoşları, tutsen kovala**
> **Bâri git bekçi yazıl, aylık alırsın, budala!..**

BEKCİ, BEKCİBABA, MAHALLE BEKCİLERİ — Mahalle bekcileri İstanbulun günlük hayatında, dirlik ve güven bakımından asırlar boyunca o kadar önemli bir yer almışdır ki adı Büyük şehrin edebiyatına girmişdir.

Bekçi Baba
(Resim : S. Bozcalı)

Mahalle bekcileri, Cumhuriyet devri bekciler bu paraya el atamayub kıdemlerine gö-
Cumhuriyet devrinde bekci, üniforma giydirilmiş ücretli, aylıklı ve kaymakamlıklar tarafından tâyin edilir, bir polise yardımcı bir zâbıta memuru olmuşdur ve hizmet etdikleri mahalle veya semtin polis karakoluna bağlanmışdır. Halkdan resmî makbuz karşılığı muayyen bir bekci parası toplanır, fakat bekciler bu paraya et atamayub kıdemlerine göre tesbit edilmiş ücretlerini alırlar; vazifeleri, geceleri sokakları dolaşmakdan, gündüzleri de gereken resmî küçük hizmetleri görmekdir, polisler gibi beylik bir tabanca ile silâhlandırılmışdır, gece nerede olduğunu bildirmek, icab ederse polis devriyesi çağırmak, yahud, diğer mahallenin bekcisinden imdad istemek için bir de düdük verilmişdir.

Bekcilik vazifesinin dışında halk ile hiç teması kalmamışdır, ve mahallenin gediklisi olmakdan çıkmışdır.

Edebiyatımızda zengin hâtırası olan, İstanbulun eski mahalle bekcileridir; Anadoludan gelen, sağlam ve müheykel vücud yapısına sâhib, sağlam iffet ve namus kefaletine bağlanmış ve mahallenin malı olmuş, mahallenin hariminde bir bekâr uşağı olarak yerleşmiş, arada sılaya giden, yerine kefili olduğu birini bırakan, mahallenin beslediği, malını, canını, ırzını kalb huzuru ile emânet ettiği eski bekciler; öylesine ki İstanbulda müşterek unvanları «Bekci Baba» olmuşdu.

Müsellâh değildiler, ellerinde ucu demirli ağır bekci sopaları yegâne silâhları idi. Yatsıdan sonra, mahalle mahalle, büyük şehir onların olurdu, kaba taş döşenmiş sokaklarda so-

palarını muttarid darbelerle vura vura geçerken, evlerin içine tam bir güven havası yayılırdı; bazan da gür sesleri, uyuyanları dehşet ve heyecan ile yataktarından fırlatırdı; İstanbul sık sık yangın âfetine uğrayan büyük bir ahşab şehirdi, gece yangınlarını şehre mahalle bekcileri ilân ederdi (B.: Yangın); gür sesleri ile, farazâ:

— Yangın vaaaaar!... Samatyada... Sulu manastırdaaa!.. diye bağırırlardı.

Vazifeleri: gece sokakları dolaşmak, gece yangınlarını haber vermek, matbaanın ve gazetenin bulunmadığı devirlerde hükûmet emir ve yasaklarını mahalle halkına ilân etmek, veya bu maksatla halkı mahalle mescidine dâvet etmek, ölüm, doğum, düğün olan evlerin hizmetlerinde bulunmak, evlerin ve konakların kış odununu kesmek, sakalık, yazın sayfiyeye gidenlerin evlerini beklemek, kirâlık evlere kiracı bulmak, kiraya vermek, hulâsa mahalleye taalluk eden her şeyi yapmak idi. Ekseriya mahalle kahvehânesinin üstündeki bekci odasında yatarlardı.

Memleketlerinin kıyafetini asla değiştirmezlerdi, hattâ memleketlerinin ağzı ile konuşurlar, ancak İstanbul ağzının bir kaç nezâket hitabını benimseyip alırlardı.

Bütün mahalle halkını tanırlardı. Uygunsuzları bilir, fakat, herhangi nâhoş bir hâdiseyi önlemek için, göz kulak olurdu; sır ifşâ etmezdi. Bir mahallede evine zîna yolundan erkek alan âlüftelerin, eski mahalle hayatının acı cilvelerinden evleri basıldığı zaman, Bekci Baba, İmam Efendi ile baskıncı kaafilenin de başında bulunurdu (B.: Baskın). Ramazanlarda da, halkı sahur yemeğe kaldırmak için gece dolaşır iken davul çalardı; davul çala çala dolaşır iken de arada mâniler okurdu. Fakat ekseriyâ davul çalup mâni okumak için yanına bir ramazan yardımcısı alır, onun hakkını da bayramda topladığı bahşişden verirdi, bu yardımcı bazan genç bir hemşehrisi olurdu, ramazan için mektub yazar, köyünden sûreti mahsûsada getirtir, odasında yatırır baskısı ve kefâleti altında tutar, bayramdan sonra da memleketine gönderirdi, Ramazanlar o genç için de bekcilik stajı olur ve bir gün Bekci Baba İstanbuldan kesin olarak ayrılır iken yerini alırdı. Bazan da davulcu - mânicisini mahallenin fakir delikanlıları arasından seçerdi.

İnkılâb Müzesi Kütübhânesinde Muallim M. Cevdetin kitabları arasında Birinci Sultan Abdülhamidin bir sır kâtibi tarafından kaleme alınmış hicrî 1188 (M. 1774 - 1775) yılına âid bir not defteri vardır; bu pâdişâhın günlük hayatının vak'acıkları kaydedilmişdir. İstanbulun Mahalle Bekcileri üzerine de şu şirin fıkra vardır:

25 ramazan 1188 salı günü (M. 18 kasım 1774) öğleden sonra pâdişah Topkapusu Sarayındaki Sofa Köşkünde, İstanbulun mâni okumakdaki hünerleri ile meşhur mahalle bekcilerinden iki nefer bekciyi huzuruna kabul etti ve onlara ikindiye kadar bekci mânileri okuttu, ve mahalle hayatından taklidler yaptırdı. İki bekci sahur yemeğine kadar sarayda misafir edildi (B.: Bekci, İstanbul Mahalle Bekcilerinin Destan ve Mâni katarları).

İffet ve namus erbâbından oldukları sağlam ve zincirleme kefâletler ile bağlı olduğu halde bekâr uşağı bekcilerin arasında genç irisi, gençlerin de kaşı gözü yerinde, eli ayağı düzgün olanları mahalle halkınca hoş görülmez idi; onun içindir ki eski mahalle bekcileri dâima 30-35 yaşın üstünde, fakat yapısı sağlam, ağır başlı, tecrübeli, olgun, kâmil ve mutlak sakallı kimseler olurdu; bundan ötürüdür ki, istisnâsız hepsi «Bekci Baba» diye anılırdı. Üsküdarlı halk şâiri Vâsıf Hocanın İstanbul Ansiklopedisine verdiği notlar arasında genç ve yakışıklı bekciler için bir destan vardır, kimin yazdığı tesbit edilememişdir; ve güzel bir bekâr bekcilikle mahalleye girmesini tehlikeli göstermektedir:

1. Tâze rû civandan olursa bekci
Gülistan içine bağlarım keçi
Câriye halayık besleme kızdan
Oynaşın bulacak bir ay en geçi

2. Oyalı yemeni sarar başına
Fesini de eğer samur kaşına
Karanfil bıyığı burararak geçer
Konağın önünden kız oynaşına

3. Mintan allı güllü, çorab çiçekli
Cebkenin altında çaprast yelekli
Kundurada nalçaları çadırdar
Puşusu var püskülleri ipekli

4. Sallanır yürürken şalvarın ağı
Pençei âfitâb bekci uşağı
Reşk ider endâma selviyle kavak
Levendâne atar iken ayağı

5. Çamaşır, süpürge bırakır işi
Halayık câriye varsa kaç kişi
Kafes ardı dolar nalça sesine
İşmarlıdır ol civanın geçişi

6. Ya konağın kızı, nazlı bülbülü
Anın da oynamış bekciye gönlü
Ol bekâr uşağı zeberdest oğlan
Mahalleye olur belâ püskülü
7. Hanım kız kaçmadan oğlana bir gün
Konakda yapmalı efendim düğün
Dün odun yarıcı ya saka idi
Mesnedi ikbalde bugün gördüğün
8. İffetü nâmusu elhak ki tamam
Geriye kalan çamaşır hamam
Mihri müecceli yüz altın ile
Çağırın kıysın nikâhı imam.

Çarşı ve mahalle bekcilerinin en eski ve güzel bir tasviri Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesindedir; büyük muharrir On yedinci asır ortasında şöylece anlatıyor:

Davulcu - Bekçi
(Resim : «Eski İstanbul Yaşayışı» ndan)

«İstanbul Bekcileri — 12000 neferdir, kırk bin derler, fakat mubalâğadır; 300 neferi Eski Bedestan ve Yeni Bedestan (B.: Bedestan) bekcileridir ki gedikli ulûfeli adamlardır. Geri kalanları her gece sabahadek İstanbul içinde köşk beklerler. Bu esnaf Subaşıya tâbi olduğundan ordu alayında ellerinde gûnâ gûn fânusları yakub ellerinde ucu demirli sopaları, bellerinde kılıç ve ok ve yaylarıyla palasdan esvab giyüb, başlarına acib serpuşlar ve gûnâgûn sivri külâhlarla yerlere sopa vurarak hırsız kaçarmış şekilde:

— Bre koma, kaçdı haaa!.. Vardı haaa!.... gibi şeylerle temâşacıları güldürürler».

Ahmed Rasim «Muharrir bu ya!..» adlı eserinde (1926) «Bekci!. sen sus!..» serlevhasını taşıyan makalede İstanbulun eski mahalle bekcilerini şöyle tasvir ediyor:

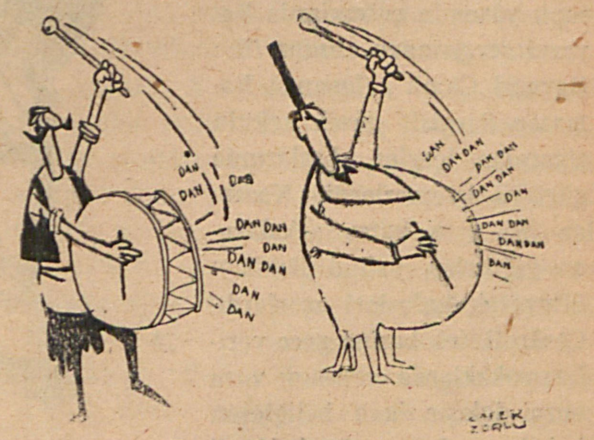
«Şehiremâneti yaramaz, gürültücü çocuk avutur gibi bekcilerin eline bir düdük verdi, susdurdu. Ne cânım «Yangın vâr!..»lar, ne de sopa uruşları kaldı. Köftehorların bâzısı da sopa ile saat vurarak hattâ çeyrek geçeyi bile bildirirdi.

«Doğrusu şapka bunları da açdı!

«Daha evvelki kıyafetleri de hemen hemen sabitti. Az gençlerinin başlarında, üzerlerine «Yardan ayrıldım» vâr' koyu vişne renginde dallı yemeni sarılı «arakçin» yâhud «hartâvî» denilen, ihtiyarlarında üstü ağabânili, yâhud sarıklı serpuşlar bulunur, sırtlarında mevsimine göre salta, cebken, aba, hayderî biçim caket, gocuk, bacaklarında sıkma, dizlik, şalvar, ayaklarında kundura mest, kış yaz memleket işi renkli yün çorab, bellerinde kuşak, bâzılarında sarkıtma, boyundan atma sürgülü gümüş kordon, saat bulunur, böyle bir kıyafet ile sokak sokak dolaşarak Anadolu kıyafetlerinden bir kaçını temsil ederlerdi».

Ahmed Rasim eski bekcilerin günlük mahalle hizmetleıi arasında, diğer yazarlarda rastlamadığımız ölü yıkayıcılığından bahsediyor; imamlar ölüyü yıkar iken suyu bekcileı dökerdi, üstad bir de fıkra nakilediyor:

«İmam ölüyü yıkar, bekci de su dökermiş. Bir iki maşrabadan sonra meyyitin karnından bir gürültü gelir. İmam derhal lifi sabunu elinden atar, kaçmağa başlar; lâkayıd bekci arkasından bağırırmış:

Karikatürde Bekçi
(Akbaba Mecmuası, C. Zorlu, 1960)

— Korkma İmam Efendi, huyu çıkıyor!..» (A. Rasim, Gülüb Ağladıklarım).

Rûşen Eşref Ünaydın «Ayrılıklar» adındaki güzel eserinde (B.: Ayrılıklar) «Davulcunun Mânileri» serlevhasını taşıyan makaalede ramazanın onbeşinci gecesi bahşiş toplamaya gelen İstanbulun eski mahalle bekcilerini şu satırlarla tasvir ediyor; yazı, 1918 mütârekesinden sonraki kara işgal günlerinde kaleme alınmışdır:

«... düşüncelerden davul sesi ile ayrıldım. Türklerin geçirdiği belki en küsgün ramazan bu olduğunu unutarak çocuk gibi sevindim.

«Ağabânı sarıklı ve poturlu bekci, elinde muşamba fener, kapıya dikildi. Sopasını taşa vurdu. Mânici, bugünlere pek uygun düşen titrek ve solgun bir sesle dedi ki:

Besmeleyle çıkdım yola
Selâm verdim sağa sola
A benim devletli beyim
Vakti şerif hayır ola...
Dambır da dandan, dambır da dan
Dambır da dandan, dambır da dan!..

«Eskiden böyle bekci kapıye geleceği akşam sofrada ne telâş olurdu. Çocuklar yemekden biraz evvel sıvışmak isterlerdi. Kafesler sürülür, mânicinin yolu beklenirdi. İftardan yeni kalkan erkekler, beyaz entariler, Şam hırkaları ile minderlere bağdaş kurarlar, orucun keyfini gidermek için bol kahvelerle kehrübâ saplı yâsemin çubuklarda Bayazıd sergisinden alınma (B. : Bayazıd Camii avlusunda Ramazan Sergisi) güzel kokulu sigaralar içerler, başlarında gürültü istemezlerdi. Kadınlar üst üste kafes arkalarına yığılırlar, yahud lâmbayı üfleyerek kafesleri açarlardı. Cesâreti, tek başına gece yarıları sokaklarda sopasını vura vura dolaşır iken beliğleşen bekci, o akşam söz belâgati karşısında silik kalırdı. Efendilerinden bahşişini istemek için parası ile tuttuğu uyanık zekâlı, sözü, âhengi düzgün şehrî mâniciye bir vilâyet adamı hayret ve gururu ile, bön ve iyi bir tebessümle bir bakışı vardı ki unutmak kaabil değil!..

«Bu seferki mânici - askerden yeni döndüğü sırtındaki alman ceketinden belli, zâif, esmer bir genç - davulu taşımakdan yorulmuş gibi duvara yaslandı...».

Mahmud Yesârî «Amıca Bey» mecmuasına yazdığı «Portreler» başlıklı makaaleler arasında eski mahalle bekcilerini şöyle anlatıyor:

«Fakat, zamanımızın bekçileri gibi eski Bekçi Baba evlerden, apartmanlardan çekişe çekişe pazarlık ederek aylık toplıyan bekçilerden değildi.

«Vaktiyle, bekçinin, içtimaî hayatta mevkii vardı. Çocuklar, bekçi babadan korkarlardı. Yalnız çoçocuklar mı? Büyükler de, bekçi babadan çekinmez değillerdi.

«Halbuki o, dünyanın en yumuşak başlı adamıydı. Onun, belinde tabancası yoktu. En sert kış gecelerinde, kara koyun postu gocuğunu sırtına geçirir ve ucu demirli lobut sopasını eline alır, sokakları dolaşmıya çıkardı.

«O zamanlar, polis düdükleri ve polis yoklamaları yoktu. Bekçi baba, lobutunun demir kaplı ucunu taşlara vurarak, rasathaneden daha âyarlı, saati haberlerdi.

«Evlerden, saatleri duranlar, âyarları şaşıranlar, kulak kabartırlardı :

— Sus ayol, şimdi bekçi geçecek, saati vuracak.

«Bekçi baba, geçer, saat, acele âyar edilir.

— Biz, üç buçuk sanıyorduk. Üçmüş..

«Evlerde eksik olmaz, ya torun, ya kerime, ya mahtum, bir çığlık koparır :

— Haminne dur. Bekçi, buçuğu da çaldı.

Bekci, 1960
(Resim : Bülend Şeren)

«Bekçi baba, lobutunun demir uciyle saat başlarını tak tak vururken, buçukları da, taşlarda sürüyerek hafifçe tıkırdatırdı.

«Bekçi baba, mahallenin kilidi, küreği idi. «Ölünün vasisi, dirinin kefili», «hallâl-i müşkilât», «melek-üs sıyâne», ne derseniz deyiniz, o, idi. Mahallenin, ölüsü, dirisi, ona emanetti.

«Yetim torununu alıp gece yatısı misafirliğe gidecek, — faraza — Şerife Hanım, evinin anahtarını bekçi babaya teslim eder:

— Gelince alırız; sen, gözkulak oluver.

«Bekçi baba, kalın kaşlarını çatarak, pos bıyıkları arasından ağır bir sesle cevap verir:

— Sen merah itma!...

«Fukara Şerife Hanımın iki odalı kulübe azmanı evine gözkulak olmaktan ne çıkar!

«Karşıki muhasebecilerin konağı da var. Tıklım tıklım eşya dolu. Mahalle konağının zenginliği, fukara komşuların dillerinde destan!... Muhasebeciler de yazlığa gidecekler mi, anahtarı bekçi babaya bırakırlar.

«Bekçi baba, bir değil, iki değil, üç değil, beş değil, emanet anahtarları bilir, sahiplerini tanırdı.

«Bekçi baba, sessiz cansız mahallenin hareket adamı idi. Düğün evlerinin kapılarında inzibatı, o, temin eder, cenaze çıkan evlerde de ayni vekarla hizmet ederdi.

«O, yangını haber verirdi:

— Yan... gun... vaaar! diye öyle göğüsten höngürderdi ki, en ağır uykuluları sıçratarak uyandırırdı.

«O zaman, bu ses, «alârm» işareti idi. Ve tecrübe düdüklerinden daha çok ses çıkarırdı.

«Eskiden, «İstanbulun yangını, Anadolunun salgını» müthiş, korkunç şeylerdi. Bir yangında, bir iki ev yanmaz, bütün bir mahalle, hattâ bir semt, kül oluverirdi. Bir yangın, dört, beş mahalleyi tehdit ederdi. Sıçrıyan kıvılcımalardan, iki, üç sokağı birden alevlerin sardığı görülürdü. Şehirde, kâgir, beton evler, hemen hemen yok gibiydi. Koca bir mahalle, yarım saatin içinde, çıra gibi yanardı.

«Bekçi baba, kiraz mevsimi, zengin, zemaneye göre kibar azmanı konaklarına, odun yarmıya çağırılırdı. Bu, odun yarmak, bir marifetti. Çünkü, sobalık, çamaşırlık, mutbaklık, ayrı ayrı kesilecek. Şimdiki gibi elektrikli destereler yok, gırr! diye saniyede kesip atmıyor.

«Bekçi baba, başına kırmızı benekli yazma mendilini sarıp aba ceketini çıkarıp da: Tuh! diye avuçlarına hohlayıp balta sapına yapışınca, sobalığı, çamaşırlığı, mutbaklığı, bir çırpıda çıkarırdı!...

«Bayramlarda, en zenginden, en fakirine kadar, bütün mahalle, onu gözetirdi. Her evden, keselerine göre, yazma mendil, gömlek, arşınlarla basma ve para verilirdi.

«O, mahallelinin, kendisini sevdiğini, kendisine bağlı olduğunu bildiği halde, şımarmaz; kara koyun postu gocuğunu giyer, ucu demirli lobutu ile, saatleri, dakikaları vurarak mahallenin sokaklarını, kışın en dişlek gecelerinde bile, hiç şikâyet etmeden dolaşırdı.

Onun, belinde tabancası yoktu. Fakat, onun sopasının sesi, hırsızları, serserileri, çakaralmaz tabancalardan daha çok korkuturdu..» (Mahmud Yesârî)

İstanbul Polis Mektebi müdürlüğünde bulunmuş Mustafa Gaalib Beyin «Nizâmâtı Umumiyei Zâbıta» adındaki eserinde (eserin neşri tarihi rûmî 1337, milâdî 1921). Çarşı ve mahalle bekçileri hakkında 29 Nisan 1330 (Milâdî 12 Mayıs 1914) tarihli bir muvakkat kanun sureti vardır ki, ananelere dayanan eski mahalle bekçiliğinden zamanımızdaki bekçi nizamına bir geçiş devrinin vesikasıdır. Dört maddelik bu muvakkat kanunun metni şudur:

«Madde 1 — Şehir ve kasabalarda çarşı ve mahalleler için bekçi istihdâmı mecburîdir.

«Madde 2 — Çarşı ve Mahalle Bekçilerinin 25 yaşından aşağı ve 60 yaşından yukarı olmaması ve bir gûnâ cinâyet ve muhilli nâmus ve iffet cunha ile mahkûm ve sui hâlü hareketle müştehir bulunmaması şarttır.

«Madde 3 — Bekçilerin memuriyetleri İstanbulda Polis Müdürü ve vilâyetlerde en büyük mülkiye memurları tarafından tasdik edilmek üzere sûreti intihâbı ile bunlara verilecek ücretin miktarının tâyini, ne tarzda verileceğini, bu ücretin nereden ne suretle toplanacağını, her yerin örf ve teâmülüne ve ihtiyacına göre oranın meclisi umumîsine bırakılmıştır. Bekçi ücretinin toplanmasında tahsili emvâl kanununun hükümleri tatbik olunur.

«Madde 4 — Çarşı ve Mahalle Bekçileri mahallî zâbıtanın nezâreti altında olub zâbıtai mânia ve adliye vazifelerinde ona yardımla mükelleftir; bu vazifeleri ifâ sırasında polisin mâlik olduğu hak ve salâhiyete sahiptir.»

Zamanımızın Bekçi Teşkilâtı — Aşağıdaki notlar kıymetli muhabirimiz Hakkı Göktürk tarafından verilmiştir: Eskiden mahalle muhtarlıklarına bağlı sivil mahalle bekçileri yerine 1944 senesinde kaymakamlıklara bağlı bekçi büroları ihdas olundu. İstanbulun her ilçesinde bir bekçi bürosu vardır. Meskenlere takdir edilen bekçi aylıkları bu büroların tahsildarları tarafından toplanır, bekçi aylıkları toplanan bu paradan verilir. Bekçiler götürü ücret vergisine tâbidirler.

Bekçilerin aldıkları maaş netdir. Her üç senede bir kıdem zammı, her sene sonunda da bir maaş nisbetinde ikrâmiye alırlar. Senede bir takım elbise - üniforma, bir palto, bir çift fotin verilir. İlâç paraları teşkilât tarafından ödenir. Doğum ve ölüm yardımı görürler (Bu yardımı bâzı büroların yapmadığı söylenir).

Bekçi üniforması şöyledir: Kahve rengi kalın kumaştan yapılmış kapalı yakalı caket, ayni kumaştan külot pantalon, tozluk, kasket, tokalı kemer ve omuzdan çaprazlama ince kayış. Birer beylik tabancaları ve birer düdükleri vardır. Sol göğüs üzerinde kırmızı bez üzerine pirinçden sekiz köşeli bir yıldız, ortasında bir «B» harfi. Bekçi başılarda çift B (B.B.) harfi vardır. Kaskette de bu göğüs armasının daha küçüğü vardır. Kemerin tokasında da «Bekçi» yazılıdır ve toka numarası denilen sicil numaraları bulunur.

Bekçiler, muhafazasına memur oldukları sokakalarda akşam gün karardıktan sonra sabah ağarıncaya kadar nöbetleşemeden dolaşırlar.

Eminönü İlçesinde: 150 bekçi, 15 bekçibaşı, 10 tahsildar, 5 büro memuru vardır. Aldıkları ücret yirmibeşer lira farkla 250-425 liradır.

Fâtih İlçesi: 150 bekçi, 5 bekçibaşı, 5 yardımcı, 11 tahsildar, 10 büro memuru. Ücretleri yirmibeşer lira farkla 250-425 liradır.

Eyyub İlçesi: 40 bekçi, 8 bekçibaşı, 9 tahsildar, 7 büro memuru. Ücretleri yirmibeşer lira farkla 300-450 liradır.

Beyoğlu İlçesi: 175 bekçi, 6 bekçibaşı, 13 tahsildar, 15 büro memuru. yirmibeşer lira farkla 300 - 550 lira, büro memurları 350 - 600 lira. Tahsildarlar yüzde primle çalışır, tam tahsilâtda bulunan tahsildar senede 7200 lira prim alır.

Şişli İlçesi: 116 bekçi, 8 bekçibaşı, 12 tahsildar ve büro memuru. Ücretleri kıdemsiz bekçi 350, eski bekçi 375, bekçibaşı 425 lira.

Beşiktaş İlçesi: 88 bekçi, 6 tahsildar, 10 büro memuru, ücretleri yirmibeşer lira farkla 275 - 500 liradır.

Bakırköy İlçesi: 30 bekçi, 1 bekçibaşı, 3 tahsildar 2 büro memuru. Ücretleri 245-265-285 lira, bekçibaşının 400 lira.

Sarıyer İlçesi: 26 bekçi 2 bakçibaşı, 3 tahsildar, 3 büro memuru. Ücretleri 260-299, 5-325-357, 5-390 lira büro kâtibleri 325, musebeci 470 lira.

Kadıköy İlçesi: 90 bekçi, 10 tahsildar, büro memuru. Ücretleri 230-490 lira.

Beykoz İlçesi: 20 bekçi, 4 tahsildar, 2 büro memuru. Ücretleri 250-350 lira, büro memuru 375-400 lira.

Üsküdar İlçesi: 52 bekçi, 4 bekçibaşı, 9 tahsildar, 5 büro memuru. Ücretleri yirmibeşer lira farkla 250-400 liradır.

Adalar İlçesi: 28 bekçi, 1 bekçibaşı, 3 tahsildar, 3 büro memuru. Ücretleri 300-350-400 liradır. Tahsildarlar 350, iki memur 350, bir memur 400 lira ücretlidir.

Bekçi büroları memurları arasında kadın da vardır.

Kartal, Şile, Silivri ve Çatalca ilçeleri bekçi teşkilâtı büroları ziyâret edilemedi. Buraların bekçi teşkilâtı hakkında kendi maddelerinde bilgi verilecektir. Yukarıda tesbit edilen 12 ilçenin bekçi bürolarından aldığımız rakamlara göre İstanbulun bu ilçelerinde 1113 mahalle bekçisi, 87 tahsildar, 85 büro memuru bulunmaktadır.

On iki ilçede bekçi ücretlerinin mütehavvil olması bizce garib görülmüştür. Her ilçenin bekçi kadrosu da sâbit değildir, sık sık vazifesini terkeden bekçiler görülür, yerleri de yeni tâliblerle doldurulur.

«İstanbul Mahalle Bekçileri Yardımlaşma Derneği» adı ile bir de cemiyet vardır, 1956 yılında kurulmuştur.

Her ilçede bir şubesi bulunan bu derneğin gayesi âzâsının arasında mücbir sebepler-

le sıkıntıya düşenlere yardım etmek, hastalık, ihtiyarlık, doğum, ölüm hallerinde onlara el uzatmaktır. Genel Kuruldan karar almak, mensub olduğu şubeden iki arkadaşının da müteselsil kefaleti ile 4 taksitde ödenmek üzere 100 lira ikrazda bulunulur. Derneğe girmek için 250 kuruş duhuliye ve her ay 1 liradan aşağı olmamak üzere âidat ödenir. Bu derneğin yirmi üç kurucu âzası şu kimselerdir:

1 — Hüsnü Ertek, tercüman - rehber, Basın Yayın U. Md. kursu mezunu; 2 — Osman Eryenen, mahalle muhtarı; 3 — Süleyman Güney, mahalle muhtarı; 4 — Yaşar Çevik, bekçibaşı, toka No. 28; 5 — Kemal Ansoy, bekçibaşı, toka No. 24; 6 — İbrahim Tarı, bekçi, toka No. 18; 7 — İsmail Suvar, bekçibaşı, toka No. 16; 8 — Veysel Şengün, bekçi, toka No. 17; 9 — Yusuf Çetin, bekçi toka No. 46; 10 — İsmail Karagöz, bekçi, toka No. 27; 11 — Yusuf Karaköy bekçi, toka No. 33; 12 — Sadri Yangeç, bekçi, toka No. 4; 13 — Ahmed Aksoy, bekçi, toka No. 40; 14 — Hasan Uğur, bekçi, toka No. 20; 15 — Halil Akyol, bekçi, toka No. 42; 16 — Hüseyin Kızıldağ, bekçi, toka No. 47; 17 — Osman Yıldırım, bekçi, toka No. 42; 18 — Ali Boztepe, bekçi, toka No. 12; 19 — Sefer Aydoğan, bekçi, toka No. 48; 20 — Bayram Öztunçbilekli, bekçi, toka No. 78; 21 — Hüseyin Taşçı, bekçi, toka No. 67; 22 — Besim Özkahraman, bekçi, toka No. 34; 23 — Hüseyin İoncin, bekçi, toka No. 39.

BEKCİ, BEKCİ BABA, MAHALLE BEKCİLERİNİN DESTAN VE MÂNİ KATARLARI (İstanbul) — Muhtar Yahya Dağlı tarafından derlenmiş ve 1948 yılında C.H.P. Eminönü Halkevi Kütüphâne ve Yayın kolu destan serisinin 1 numaralı eseri olarak Türk Neşriyat Yurdu tarafından basılmış ve yayılmış değerli bir kitabdır; 15×20,5 eb'adında 92 sayfa olup M. Y. Dağlı ön sözünde, şunları yazıyor :

«Her biri ayrı ayrı birer mevzu tasvir ve temsil eden bu destanlar, terâvih namazını müteâkib temcid vaktine kadar davulun refâkatinde halka söylenen ve bir eğlence mevzuu olduğu gibi İstanbulun kendine hâs an'anesini yaşatan karakteristik eserlerdir.

«Bu destanlar şekil itibâriyle edebiyatımızda destanların tâbi oldukları nazım usûlüne şeklen uygun değildir, fakat mânâ itibâriyle tam bir destan halini arzetmektedir.

«İlk bakışta mâniler gibi murabbâ yani dörtlü bir kıta gibi görünürlerse de mevzun olan medih veya tesir, müteâkib murabbâlarda devam ettiği için destan mâhiyetinde mâni katarları diye kabul etmek zarurîdir. Nitekim bu sebeple kitabın ismine de Destan ve mânî katarları denildi.

«Mevzuunu teşkil eden maddeler horoz, keçi, pire, köpek gibi hayvan karakterlerini göstermek, para saymak, takılmak ve bekçi ile lâtifeler yapmak nükteler savurmak suretiyle zamanın bâzı âdâb ve âdetlerini de tasvir etmektir. Bu arada Adakale, Ayasofya Kütübhanesi, Sîmkeşhâne, İç ve Dış Bedestenler, Eski Saraçhane, Kızkulesi, ve İstanbulun Esnafı ile İstanbulun Yalıları ve İstanbulun seyran yerlerinden de bahsedilmektedir.

«Destanların içinde geçen tarihî binalar ve vak'alar, bunların bir buçuk ve hattâ iki asır evvele âid olduğunu ve o devrin hem yaşayışını hem de halk duygularını belirtmesi bakımından İstanbulun yazı diliyle ifâde edilmiş asîl ve canlı birer levhasıdır.

«Bu destanların bir kısmı isimsiz ve tarihsiz olarak taş basması ile basılmış ve üzerleri kaba saba resimlerle doldurulmuştur. Biz buraya onlarla Fâtihte Millet Kütübhanesinde merhum Ali Emîrî Efendiye âid yazma mecmualarda gördüğümüz destanları da ilâve eyledik».

M. Y. Dağlı taş basması destanlardaki resimlerden tek örnek almamıştır, sâdece «kaba saba» demekle iktifa etmiş ve eserini metin dışı on iki resim ile tezyin etmiştir. Bu resimler çok görülmüş gravür veya fotoğraf kopyalarıdır.

Kitabda metinleri neşredilen destanlar şunlardır: 1— Bekçinin Bezirgânlığı; 2— Bekçinin paça kazanına düşmesi; 3— Bekçi ve fâreler; 4— Esnaflar; 5— Bedestan; 6— sandal Bedestanı; 7— Saraçhane; 8— Ramazan faslı; 9— Ramazan zahîresi; 10 Horoz; 11— Ayazma faslı; 12— Şadırvan; 13— Bahşiş Destanı; 14— Kaz ile Ördek; 15— Sîmkeşhâne; 16— Akçe saymak; 17— Köpekler; 18— Adakale; 19— Sibyanlar; 20— Kızkulesi; 21— Ahvâli insan; 22— Mirasyedi; 23— Kütüphane; 24— İstanbul Yalıları; 25— Seyran Yerleri; 26— Eyyub faslı; 27—

Kamer faslı; 28— Mekteb; 29— Saat; 30— Takılma; 31— Arablar; 32— Sıla, rahim; 33— Kadir gecesi; 34— Keçileri; 35— Lâtîfe; 36— Kediler; 37— Pireler; 38— Sıçanlar; 39— Tenbeller; 40— Çalışma.

M.Y. Dağlı «Bedesten», Sandal Bedesteni», «Saraçhâne», «Ayazma», «Şadırvan», «Sîmkeşhâne», «Adakale», «Kızkulesi», «Kütübhâne» destanlarına bu konuları aydınlatıcı tarihî notlar ilâve etmiştir.

Bu eser, öyle zannediyoruz ki, Halk Evlerinin bütün yayınları gibi bugün güç bulunur kitablardandır. Herhalde, çok ciddî olarak gözden geçirilerek yeni baskısının yapılması gerekir.

Bu kıymetli eserden bu şehir kütüğüne üç destan alıyoruz; diğerleri için kendi maddelerine bakınız.

BEKÇİNİN BEZİRGÂNLIĞI

1. **Bekci Baba buna sözün nedir?**
Dâim kazandığın yedir
Varın veren yâd olmamış
Ahvâli âlem böyledir

2. **Sözlerim râyegân ettim**
Âleme dâsitan ettim
Sizlere hikâyetim var
Bekciyi bezirgân ettim

3. **Vedâ ediyor dostâne**
Gitmiyor bâğı bostâne
Kim bilür gelir ya gelmez
Gidiyor Arabistâne

4. **Bekciye duâ eyleyin**
Yolun açık olsun deyin
Deryâdan Mısıra gidecek
Bir kalyonun verdim peyin

5. **Gittiği yolu bildirdim**
Bekcinin benzin soldurdum
Alub cümle metâların
Kalyon içine doldurdum

6. **Bana ederseniz sual**
Nedir Mısıra gidecek mal
Minâre gölgesi ile
Davul tozu elli çuval

7. **Giderken yolda katar**
Lodosu kim alır satar
Poyraz geçermiş orada
Yolladım kırk elli kantar

8. **Bekci ağır yükdür kurşun**
Yoğurt al kırk elli arşın
Her ne götürsen satılır
Dilerim şen ola çarşın

9. **Her ne istersen alayım**
Ben seni sâdık bulayım
Öteden getireceğin
Şeyi sipâriş kılayım

10. **Göz yaşı alma bekci gel**
Akçe etmez tûli emel
Bin kuruşluk çanak çömlek
Var imdi al itme kesel

11. **Sakınıp deryâye dalma**
Başını gavgaaye salma
Bir akçeye de verseler
Kimsenin âhını alma

12. **Lodosdan al vâfir yedek**
Elde bulunsun sakla pek
Bir şey al ki fayda olsun
Kuru yere çekme emek

13. **Züğürtlüğü alma sakın**
Gelmesin bu yere yakın
Devlet kuşunu araşdır
Sağına soluna bakın

14. **Nedir dersen devlet kuşu**
Devlet kuşudur bahşişin
Dilerim ki bekci senin
Devlet kuşun yarsın başın

15. **Bekci sakalını tarar**
Fikrinden başını yarar
Ey benim ağa efendim
Sözlerimiz buldu karar

BEKCİNİN PAÇA KAZANINA DÜŞMESİ

1. **Bak bekcinin iz'anına**
Açlık geçmiş tâ cânına
Paça yapdırmaya varmış
Paçacının dükkânına

2. **Sahanın eline alır**
Kazanın dibine varır
Bir iyice yapsın deyû
Paçacıya pek yalvarır

3. **Paçacı kazanı açar**
Bekci de yanına geçer
Kazan içine bakarken
Başından sarığı düşer

4. **Sarığı gider bir yana**
Bak bekcinin seyrânına
Sarığı alayım derken
Düşer paça kazanına

5. **Bekci bir yol dalar çıkar**
Paçacı ateşi yakar
Bekci başlarken feryâde
Paçacı da döner bakar

6. **Bekciyi kazanda görür**
Başına bir kepçe vurur
Der ki : — Ne ararsın anda
Sahanın taşrada durur

7. Kazan fokur fokur kaynar
Bekcinin eli ayağı yanar
Kendi de hop hop sıçrar
Paçacı sanar ki oynar

8. Bekci o haldeyken yine
Paça doldurur koynuna
Paçacı der ki : — Taşra çık
Bak eylediğin oyuna

9. Çıkardılar bunu hele
Paçacılar güle güle
Pişmeye az kalmış bekci
Birazcık kararmış hele

10. Paçacı kazanı döker
Vâfir garib zarar çeker
Bir sille vurur bekciye
Bekçi düşer teker meker

11. Bekciniz kaçar gülerek
Sizlere geldim bilerek
Ağam efendim sultânım
Bekcinize bahşiş gerek

BEDESTAN DESTANI

1. Başlayalım şirin kâre
Bünyad edelim eş'âre
Sûki maarifde bugün
Şiiri çıkardım bâzâre

2. Vardım bir gün Bedestâne
Başladım anı seyrâne
Seyreylediğim ziyneti
Takrir edeyim yârâne

3. Bedestanda dört olur bâb
Satılır birinde kitab
Bir kapuda takkeciler
(Cümle esnâfı erbab)

4. Bir kapuda fincancılar
Etrafında kolacılar
Kuyumcular bir kapuda
Dolaşmada meyancılar

5. Cevâhirle dolu her bâb
Zeyn olmuş cümle dolab
Dellalları nidâ ider
Ellerinde türlü esvâb

6. Altın gümüş şamdanlar
Cevâhirli gülabdanlar
Gaayet âlâ tefârikler
Gördüm anda buhurdanlar

7. Her dolabın var sâhibi
Oturuyor beyler gibi
Top top dibâlar asılır
Ziyner verir her cânibi

8. Samur kürkleri pür ziynet
Divan rahtleri pür kıymet
Cevherli gaddâre kılıç
Bî nihâye pandol (pandül) saat

9. Çünkü mezadlar yürüdü
Aklımı duman bürüdü
Seyredince bunca malı
Yüreğim yağı eridi

10. İnci ile lâlü mercan
Eski mâden cam gül fincan
Anlar senin olsun bekci
Birer birer sat da harcan

11. Sözlerimiz bir az kaba
Sözüm sana bekci baba
Abdestinin içi dışı
Bekci benden sana caba

BEKCİ, ÇARŞI BEKCİLERİ — Emniyet yolunda zincirleme kefâlete bağlı olan çarşı bekçileri, eski İstanbulun günlük hayatında mahalle bekcilerinin geniş şöhretinin gölgesi altında kalmışdır (B. : Bedestan; Büyük Kapalı Çarşı; Mısır Çarşısı; Çarşılar).

BEKCİ, HAN VE FABRİKA GECE BEKCİLERİ — Mülk ve müessese sâhiblerinin kendi adamları ola gelmişlerdir; gece bekcilikleri zâbıtanın malûmatı altında, silâh taşımaları da zâbıta ruhsatı iledir.

Tehlikeli vazifedir; İstanbul gazetelerinde gece bekçilerinin cinâyetlere kurban oldukları çok görülmüştür. Bu cinayetlerin bir kısmı bekcinin beklediği müesseseyi soyma yolunda hırsız-gangsterler eliyle işlenmiştir; Kiliseler Birliği cinâyeti, Tekel Deposu soygunu cinayeti gibi. Bâzı gece bekcileri de, bekcilik ettikleri yer, geceleri emin olduğu için, misafir ettiği uygunsuz genclerin para tamahına kurban olup sözde nâmus müdafaası yolunda öldürülmüşlerdir.

BEKCİ, KÖŞK BEKCİLERİ — (B. : Köşk Bekcileri).

BEKCİ MAHMUD SOKAĞI — Taksimin Yenişehir Mahallesi Sokaklarındandır; Muhtar Saadettin Sokağı ile Feylesof Sokağı ve Fenerci Sokağı arasında uzanır. Muhtar Saadettin Sokağı kavuşağından girildiğine göre, bir araba geçecek genişlikde bozuk toprak sokakdır; Afşar Sokağı ile dört ağzı yaparak kesişir, bu noktadan sonra dikleşir ve sağa bir kavis çizerek yukarda kaydettiğimiz iki sokakla bir dört yol ağzı yaparak sona erer. İki yanı boyunca sıralanan evler 2-3 katlı ahşab ve beton yapılardır, yalnız bir tane altı katlı apartıman vardır; çoğu mutevâzı gelirli olan seke-

nesi türk, rum ve ermeni âilelerdir (Kasım 1960). Hakkı Göktürk

BEKDİK (Nihad Âsım) — Galatasaray Kulübünden ünlü futbolcu, yıllarca kulübünün ve Türkiye Millî Takımının kaptanlığını yapmış, dâima bek ve santrhaf mevkilerinde oynamış ve top sahasından çekilinceye kadar «Arslan Nihad» diye anılmışdır. 1902 de İstanbulda doğmuş ve futbola 1910 da henüz sekiz yaşında iken başlamışdır ve 14 yaşında iken Galatasaray Kulübünün birinci takımında yer almış, yerini 34 yaşına kadar yirmi sene bir as oyuncu olarak muhafaza etmişdir, bu yirmi yıl içinde 21 defa millî formayı giymiş, 10 millî maçda da kaptanlık yapmışdır. Futbolu 1936 da bırakarak müteahhidlikle ticaret hayatına atılmışdır. Bu satırların yazıldığı sırada evli ve bir çocuk sahibi bulunuyordu (1950). Behcet Elver

BEKİR (Ali) — İkinci Meşrûtiyet devrinin azılı gece hırsızlarından; Mustafa isminde bir kahvecinin Galatalı bir fâhişeden doğmuş veledi gayri meşrûu olub «Piç» ve fransızca bildiği için de «Firenk» lâkabları ile anılırdı. Gençliğinde, Galata kaldırımlarının güzelliği ile mâruf kopuklarındandı. Galatanın kötü sokaklarında gözcülük ve nâme ulaklığı gibi vazifelerden kundura boyacılığına ve meyhâne garsonluğuna varınca türlü işler görmüş, nihâyet gece hırsızlığında karar kılmışdı. Kimsesiz, eli çabuk ve ayağı koşarlı çocuklar bulur, onları besler, bir mürebbî ve muallim dikkati ile hırsızlık öğretip yatiştirir şerîr idi, gece işlerini bu oğlanların yardımı ile görürdü; bundan dolayı, ilk tevkifinde fâili meçhul kalmış elliden fazla hırsızlık vak'asının onun işi olduğu anlaşılmış ve Ali Bekir ile çetesi efradından yirmi kadar çocuk ve genç tevkif edilmişdi. Bu meşhur hırsız 1920-1921 arasında ölmüşdür.

Servet

BEKİR (Aynacı) — İkinci Abdulhamid devrinde Üsküdarın namlı kabadayı ve tütün kaçakçılarından; Doğancılar semtindendi, gaayetle cessur, hârikulâde müdebbir, günde en çok kırk elli kelime konuşur bir adamdı; kaçakçı olarak ömrü boyunca kolculara belki bir cıgaralık tütün kaptırmamışdı. Ekseri geceler Erenköyünden gelir iken kolcularla selâm alır, selâm verir; onlar: — Uğur ola Bekir Ağa!.. derlerdi.

Bir hastalığında küçük kardeşi Osman kolculara bir çuval tütün kaptırmıştı, Bekir Doğancılar Meydan kahvehânesinde hüngür hüngür ağlamış, ortanca kardeşlerini îmâ ile: — Settar öleceğine sen geberse idin!.. demişdi. Ölüm tarihi tesbit edilemedi.

Vâsıf Hiç

BEKİR (Bonmarşe) — Aslen Vidinli olub hicrî 1293 (M. 1876) bozgunu muhâcirleri arasında Üsküdara gelmiş, Semerciler içinde Yemişci Hanında bir odada oturur, sağ dizi kırık bir meczub idi; 1887 - 1888 arasında tahminen 65 - 70 yaşlarında idi; iki kulplu büyük bir çamaşır sepetini başına alır, bastonuna daya dayana Kızlarağasındaki ekmekci fırınının önüne gelir oturur, kırık ayağını uzatır, sepetini önüne koyar, dükkânı açılmış olurdu, o koca çamaşır sepetinin içinde bulunana «Bin bir çeşid mağazasından bir fazladır» denilse yeri idi, «Bonmarşe» lâkabını da o sebepten almışdı; mevsimine göre her meyvadan birer ikişer tâne; sedef, taş, teneke düğmelerin deliklerinden iplikle bağlanmış onar onbeşer aded, biribirine karışmış rengârenk boncuklar, sayılsa iki yüzü geçmez, mâvi katır boncukları bir iki dizi; dikiş, yorgan, toplu iğneler, çuvaldızlar, firketeler; tahta, teneke büyük ve küçük boş kutular; dizili veya kopuk, adedleri noksan tesbihler; rastık kına, karabiber; papatya, hatmi, mürver çiçeği; senelerden beri kalmış, renkleri solmuş bir kaç makara, kuka, çile iplikler; mevsiminde yedişer, sekizer olmak üzere bağlanmış kiraz, vişne, çan eriği; bunlar kopar, dağılır, çürür; daha akla hemen gelmeyen türlü şey, kâğıd, kalem, zarf, kopuk kırık gözlükler, kahve fincanları, el örgüsü yün çorap, el örgüsü, yalnız baş parmak yeri olan eldiven, iki üç tâne para kesesi iki üç tane gaz lâmbası şişesi; o sepet - bonmarşenin yalnız alıcısı yokdu; Bekir, makaamında ya uyur, veyahud bastonu hafifce yere sürerek güler, kendi kendine konuşur, selâm verenlere gülümseme ile mukabele ederdi. Ne yerdi? Ne içerdi? Hamiyet sahibleri Allahın ihsanından onun oradaki makaamına gönülden kopanı bırakır, geçerlerdi. Meczubun sepetine kimse

el süremezdi: 1900 etrafında, Meşrutiyetden evvel öldü.

Vâsıf Hiç

BEKİR (Çeşmemeydanlı) — İkinci Sultan Hamidin son devrinde İstanbulun şöhretlerinden genç ve güzel bir tulumbacıdır; büyük ve velûd halk şâiri Üsküdarlı Vâsıf Hoca bu genc şânında Hûriye isminde bir kadının ağzından bir divan yazmışdır ki, kendi tâbirleri ile «afili, cakalı» bir tulumbacı portresi, eski tulumbacılık hayatı üzerine kıymetli bir vesikadar; Şâir övdüğü bu gencin hayatı hakkında bilgi vermemiştir; yalnız yazdığı divandan Karadeniz Yalısından gelmiş yelken dikicisi bir bekâr uşağı olduğunu tahmin ediyoruz.

Hoca merhum divanın yazılışını şöyle anlatmıştır:

«Bir harem ağası Üsküdarda beni arayub bulmuş: zencinin ağzı mühürlü, Hûriye Hanımın kim olduğunu öğrenemedim, fakat bir arzuhalciye muhabbetnâme yazdırtmayub benden divan istemesi hoşuma gitti, gönderilen iki mecidiyenin yüzüne de dayanamadım, feleğin cilvesine acı acı gülerek divanı yazdım, sonra merak ettim, Çeşmemeydanında Bekiri buldum, gördüm, alelâde yüzü düzgünce bir delişmen lâzdır; şâir sözünün yalan olduğuna o zaman inandım».

D İ V A N

Parladı dil hânesi söndür aman tulumbacı

Pek de bıçkın gösterir dar câmedan tulumbacı

Kahramâna kisveyi lâbis olan eyler çalım

Bas katı nârayı da koş hûb lisan tulumbacı

Yardan ayrıldım ipek ketfiye başda bir yana

Kaş çatub e'der gibi pek de yaman tulumbacı

Çeşmemeydanlı Bekir
(Resim : Hüsnü)

Görse yangın kulesi al ârızın yangın sanır
Köşklüye çeker işâret bil heman tulumbacı

Çeşmemeydanlı Bekirdir nâmü şânın dilberim
Bilmeyen sıdku vefâyı bî aman tulumbacı

Pâyini azürde kılına taş yerine kabe bas
Sen gönlümün sultanısın ey daltaban tulumbacı

Dikdiğin yelkenle çıkdım ben bu aşk ummânına
Esme deli poyraz gibi lâz korsan tulumbacı

Hûriyi yakdın ciğerden sen de yan yan âteşe
Ol sebebden benle yanık bil bu divan tulumbacı

BEKİR (Kasab) — On dokuzuncu asır başlarında Haseki Ocağından yetişmiş, bir ara Yeniçerilik de taslamış, rezilâne hovardalık yollarında hayli şöhret yapmış, Alemdarpaşa Vak'asında da Üsküdarda Kadı Paşanın konağını, malını yağma edenlerin başında bulunmuşdu. Fakat sonra zorbalığını, eski hayta rezâletlerini unutturmaya çalışmış, kabadayı tavrını, nümâyişini bırakub siftinmiş, el etek öpmüş, kendisini vezir karakulaklığına tâyin ettirmişdi, sonra vezir odabaşılığına terfi etmişdi; 1826 da Vak'ai Hayriyede de Sancağı Şerif altına koşmuşdu; fakat vak'adan sonra o boydan adamların sicilleri yoklanmaya başlayınca eski edebsizlikleri meydana çıkmış, «bu herif devletce temiz adam olamaz» denilerek Mihalice sürülmüş, muhâfızlarına verilen gizli bir ferman gereğince de yolda boğulub idâm olunmuşdu.

Bibl. : Hfız İlyas, Vekaayii Letâifi Enderuniye.

BEKİR (Kürd) — İkinci Sultan Hamid devrinin namlı tulumbacılarından, Beyoğlunda Altıncı Dâire sandığının koşu yıldızlarından bir hammal; ayakdaşı tulumbacılardan bir kaç kişi ile imtiyazlı olarak Beyoğlunun en işlek piyasa yerlerinde hammallık yapar, kazancı altın para ile günde yarım lirayı bulurdu. Sakalı matruş, palâ bıyık, çam

yarması gibi bir kürd idi. Hayatı hakkında başka bir kayde rastlanamadı.

Bibl.: Vâsıf Hoca, Not.

BEKİR (Nalband Muhâcir) — İkinci Abdülhamid devrinde İstanbulun hovardalık yollarında koşan ayak takımı arasında büyük şöhret sâhibi bir mutatabbib; frengi tedâvi ederdi. Cerrahpaşada otururdu. Hayatı hakkında başka kayde rastlanamadı.

Bibl.: Ahmed Rasim, Fuhşi Atik.

BEKİR (Tatar) — Abdülmecid ile Abdülâziz devirlerinde ağır çardaklı yangın tulumbaları kullanılır iken namlı tulumbacılardan. Hayatı hakkında başka kayde rastlanamadı.

Bibl.: Vâsıf Hoca, Not.

BEKİR (Tersâneli Çapkın) — Hicrî 1255 (Milâdî 1839) da İstanbulda geniş akisler bırakmış bir cinâyetin fâili, Yarımistanbul Cevriye Hanım ile câriyesinin kaatili bir bahriye neferi; güzelliği Kasımpaşa, Galata ve Tophânenin ayaktakımı arasında dillere destan olmuş, türlü uygunsuzlukları ve haşarılık, rezâletleri ile de bir şerir olarak tanınmış; Galata ve Tophânenin bıçak ve pençe sâhibi kabadayılarının meyhâne sofralarında sâkilikle geçinir parasız pulsuz kopuk iken bir meş'um tesâdüf eseri İstanbulun namlı zenginlerinden ve yaşlı nâzenin dullarından Süleymaniyedeki konağında oturur. «Yarımistanbul» lâkabı ile meşhur Cevriye Hanım ile tanışmış; bu kadın ecdad yâdigârı ağır kıymetde mücevherlere sâhib olup düğünlerde yüzükler, bilezikler, gerdanlıklar, küpeler, iğneler, broşlar ve gelin tâcları kirâlar, başlıkcılık yaparmış (B.: Başlık). Çapkın Bekirin eli para tutmaya başlayınca ağaları ve arkadaşları sıkıştırmışlar, Yarımistanbul Hanımın gönül eğlencesi olduğunu itiraf etmiş, bir gün de parmağında son derece kıymetli bir elmas yüzük görülmüş ve ahlâksız genc bir mirasyedi hayatı sürmeye başlamış. Donanmanın Akdeniz seferine çıkacağı sıralarda gaayet telâşlı görünen çapkın Bekir Mahmudiye Kalyonunun efrâdı arasında İstanbuldan ayrıldıktan bir hafta kadar sonra Yarımistanbul Hanım ile câriyesinin ortalıkda görülmemesi semt halkının gözüne çarpmış, fakat gittiği düğün evlerinde bazan bir hafta, on gün misâfir kaldığı bilindiğinden merak edilmemiş; son zamanlar konağa güpe gündüz gelen ve Cevriye Hanım tarafından konu komşuya «rahmetli emekdar Hasan Ağamızın yetimi, maşallah sürdü çıkdı, arslan gibi tersâneli oldu» diye tanıtılan bahriyelinin de görünmemesi, donanma sefere gittiği için şüphe uyandırmamış..

Kürd Bekir
(Resim: K. Z.)

O sıralarda Sultan Mahmudun ölümü, Abdülmecidin cülûsu, Kaptânıderyâ Hain Ahmed Paşanın Osmanlı Donanmasını Çanakkaleden kaldırıp İskenderiyeye götürmesi ve orada devletin âsî vâlisi Kavalalı Mehmed Ali Paşaya teslim etmeşi gibi mühim vak'alar Cevriye Hanımı unutturmuş, hanımın kaybolduğu ancak bir ay kadar sonra zâbıtaya ihbar olunmuş; ihbar edenler de düğün için kira ile emânet mücevher kaldırmak isteyüb de kendisini bulamayanlar olmuş. Konak zâbtiye tarafından açılmış, hanımın yatağı karma karışık bir halde bulunmuş, odada tersânelilerin kullandığı pamuk ipliğinden kırmızı bir kuşak ile yine tersane efrâdına mahsus yine pamuk ipliğinden bir çift beyaz çorap bulunmuş; nihayet ağır kokunun delâleti ile sarnıç içinde iki kadının cesedleri bulunmuş, câriye suda boğulmuş, hanım ise kuşakla boğulduktan sonra sarnıca atılmış; Galatada bir meyhânecinin: «Donanmanın hareketinden bir gün evvel Çapkın Bekir geldi; telâşlıydı, belinde kuşağı yokdu, sordum.. Akşam çok sarhoşdum, hamamda yattım, orada unutmuşum dedi» diye ifâdesi üzerine k a a t i l i n Çapkın Bekir ol-

duğu anlaşılmış. Donanma Mısır vâlisi tarafından devlete iâde edildikten sonra da Mahmudiye efradı arasında Bekir bulunamamış, arkadaşları: «Çapkın Bekir İskenderiyede gemiden keçdı; bulunamadı..» demişler.

Bibl. : Âşık Râzi ve Vâsıf Hiç, Not.

BEKİR (Tuzsuz Deli) — Orta oyunu ile Karagözün tiplerinden; semtin, mahallenin dâima sarhoş, gazablı, celâlli, korku ve dehşet saçan kabadayısı; «Tuzsuz Deli» lâkabı olunca, bekrîliğini hatırlatmak için de adı «Bekir» olmuştur. Tuzsuz Deli Bekirin orta oyunu ile Karagözde bir yeniçeriyi yâhud tersâne levendini temsil ettiği söylenir; bâzıları da onu, bu iki oyuna girmiş Bekrî Mustafa olarak görürler. Bizce bu tip bunların hiç biri değil, İstanbul mahallelerinde her zaman için benzerleri bulunan kendi başına bir şahsiyettir, belki hakikî benzerlerinin mübalâgalı mümessilidir; sahneye dâima nârâ atarak çıkar, konuşur iken gürler, mütehakkim konuşur; sağ elinde yalın pala, yatağan, sol elinde şarab destisi vardır. Mahallenin uygunsuzlarını bu koca ayyaş cezalandırır, mahalle nâmusunu o korur, gözetir; «Zenne» ye sarkıntılık eden çapkınları o dağıtır; «Kanlı Nigâr» ın soyduğu toy delikanlıların eşyasını o kurtarır, geri alır, bıçkınların hamam âlemlerine mâni olur. Yakaladığı suçlulara keyfî ve amansız cezâsını vermeden nâsihatde bulunur ve ekseriya «keserim, biçerim» le başlayan celâl ve gazabının sonu af etmek olur. Orta oyununda da, Karagözde de Tuzsuz Deli Bekire karşı kimse aksi cevab veremez; hayal perdesinde yalnız Karagöz onunla sert konuşabilir, hattâ ona tokat atabilir.

«Karagözün gelin olması» oyunundan bir sahne naklediyoruz :

(Karagöz kadın kıyâfetinde, gelin elbisesi ile telli duvaklı Hacivadla birlikde meydana gelir; mahalleli toplanıp Tuzsuz Deli Bekirle nikâhını kıyacaktır. Hacivad gider, Karagöz perdede - meydanda yalnız kalır. Üç tâne Beberûhi (B.: Beberûhi) ve bir bekci, bekcinin elinde fener, gelirler, onların arkasından da dâmad Tuzsuz Deli Bekir gelir; gelirlerken de Beberûhilerle bekci bir şarkı okurlar. Duâya başlanır, Beberûhiler gelin hanıma bir takım sözler atarak ve bekci ile beraber oynaya sıçraya giderler. Karagöz Tuzsuz Deli Bekirle yalnız kalır).

Tuzsuz Deli Bekir — Ey nâzeninim, işte şimdi yalnız kaldık (aşk ile bir nârâ atar), artık sabra mecalim kalmadı, duvağını kaldır da mah cemâlini göreyim yahû!..

Karagöz — (kendi kendine) İşte sıfırı tükettim, kocam bu herif hâ!... Şimdi buradan nasıl kaçarım?!

T. D. B. — Kendi kendine ne söylüyorsun şekerim, naz etme, aç yüzünü...

Karagöz — (kendi kendine) Korku ile kaçırdım galiba (ince kadın sesi ile) Vaz geç arslanım, benim üstüme varma, diz kapaklarıma bir titreme geldi..

T. D. B. — Değirmenden beygir mi geldi?.. Gelirse gelsin, bize ne gülüm, sen hâlâ yüzünü açmıyacak mısın?

Karagöz — (kendi kendine) Vay eşşek oğlu eşşek söylenen lâfı da anlamıyor, ben yüzümü açamam ayol..

Orta oyununda
Tuzsuz Deli Bekir
(Eski İstanbul yaşayışından)

T. D. B. — Ben çok nazdan hoşlanmam, bana adı ile sanı ile Tuzsuz Deli Bekir demişler, sen açmazsan ben açarım (Karagözün yüzündeki duvağı elindeki palanın ucu ile açar).

T. D. B. — Ulan Karagöz, sen misin, bu ne hal be!?

Karagöz — (kendi kendine) Hoşafın yağı kesildi, herif beni sağlam kesecek..

Karagöz — (Ses ile titreyerek) Tır.. tır.. tır.. tır.. tır.. arslanım.. şey.. benim kabahatim yok!..

T. D. B. — Nasıl kabahatin yok, koca sakalın ile tellenüp duvaklanıp bana gelin gelmek ne demektir.. şimdi ölümlerden ölüm beğen bakalım!..

Karagöz — (kendi kendine) Vay Köpoğlu!.. Hazır esvepcıdan esvab beğen der gibi konuşuyor!..

T. D. B. — Düşünme, söyle!.. Seni nasıl öldüreyim?..

Karagöz — Beğenemem!..

T. B. D. — Üstüne bir teneke gaz döküp cayır cayır yakayım mı?

Karagöz — Yo!.. O kadar sığa dayanamam doğrusu...

T. D. B. — Öylyse ensene bir pala çalup kelleni önüme düşüreyim..

Karagöz — Saframı vardır, başım döner, midem bulanır doğrusu...

T. D. B. — Beğenmedin ise tabancayı göğsüne dayayım, bum derdemez kuşluk çorbasını ahretde içersin..

Karagöz — Vallahi olmaz.. çorbaya karnım tok, etli pilâv isterim..

T. D. B. — Ulan bana karşılık veriyorsun hâ!.. (Bir tokat atar).. Bana ne demişler bilir misin sen!?..

Karagöz — Ne derlerse desinler, bana da Karagöz demişler, gözüm kızdı mı!.. (Bekire bir tokat atar).

T. D. B. — Bana tokat ha!.. (Tokat atar).

Karagöz — Elbetde sana, ne zannettin (tokat atar).

T. D. B. — Aferin Karagöz, anladım, sen de babayiğitsin!.. (Kendi kendine) anladım, bana tokat atman sarhoşluktan vazgeçirmek içindir (Karagöze para verir) bu işi kimseye söyleme!..

Karagöz — Söylemem.. okşadım, beş parmağımın izi suratında kaldı derim!..

Son zamanlara kadar, İstanbul mahallelerinde patavatsız, gürültücü, fakat saf ve temiz gençlere «Tuzsuz Deli Bekir» denilirdi; misâl:

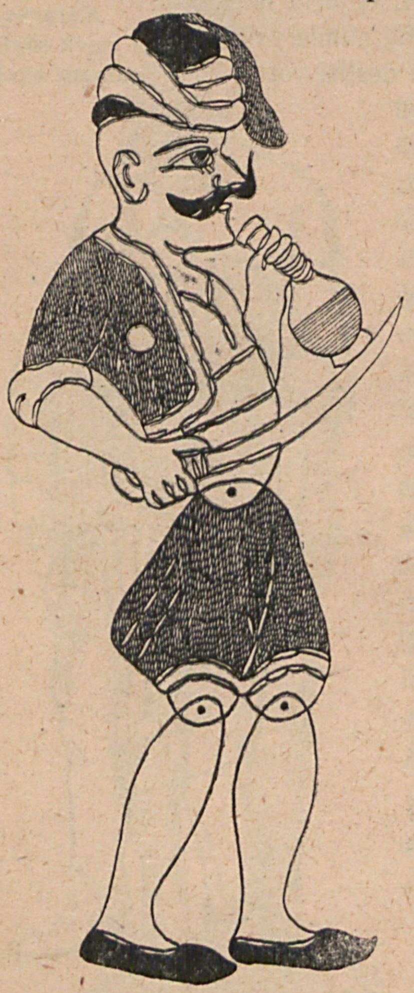
— Arabacı Ahmedin oğlu yine ne yapmış, duydun mu?!..

— Ne yaparsa yapsın, içinde kötülük yoktur oğlanın, Tuzsuz Deli Bekirdir...

BEKİR AĞA — On yedinci ısır sonlarında yaşamış namlı çiçekçilerden; «Halkârî», «Güli İren», «Vasat Tohumlu» ve «İzârî», «Güli İren», «Vasat Tohumlu» ve «İzârî» isimleri ile tescil edilmiş üç girid lâlesi ilk defa bu zâtde görülmüş idi. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl.: Tezkirei Şükûfeciyan

BEKİR AĞA (Arnavud Kara) — Alemdar Mustafa Paşa zamanının en namlı zabıta âmirlerinden Üsküdar Ustası (Yeniçeri Ocağının Üsküdar ve havalisi kumandanı). Üsküdarda Balaban iskelesi ve etrafı bir haşerat yatağı halini almıştı. Kayıkçı, Kalyoncu, hamal ve manav makulesinin aşkın rezalet ve fasıllarından, Bekir Ağa Üsküdar Ustası oluncaya kadar zabıta kol gezemez olmuştu. Irz ve namus bilmiyen bu baldırı çıplaklar, bekâr odalarından zabıta üzerine piştovla ateş ederler, hatunları iğfal, delikanlı uşakları cebren odalarına dâvet ederler, işret, fesad ve şenaat içinde yuğrulmuş yaşarlardı. Kara Bekir Ağa Üsküdar Ustası olunca iş değişiverdi. Çarşı ve pazarı yanında iki çuhadarla dolaşırdı, bunlardan birinin elinde kılıç, öbürünün elinde bir kırbaç bulunurdu. Bilhassa, Üsküdar inzibatına memur olup da bizzat kendileri türlü fesad ve şenaat peşinde koşan Yeniçerilerin 59 uncu orta yoldaşlarına (B.: Elli dokuzlular) karşı çok şiddetli davranırdı. Üsküdar yiğitleri, bir meyhâneye girip akçesiyle dahi işret edemez olmuşlardı. Eskiden Üşküdara misafirliğe gidilemez, hele evlât ve âyal aslâ götürülemezdi. Bekir Ağa öyle bir emniyet verdi ki, cümle âlem rahat nefes aldı. Irz ehli kapısından çıkar oldular. Hattâ hıristiyanlar, mehtaplarda, gece saat alaturka iki buçuk üçe kadar kırlarda safa sürüp iyşu işret etmeğe başladılar.

Karagözde
Tuzsuz Deli Bekir
(Resim : Hüsnü)

Alemdarın felâketine sebep olan ihtilâlde, (B.: Alemdarpaşa Vak'ası). Bekir Ağa o kadar şiddetli hareket etti ki Üsküdara dışarıdan kuş uçurmadı. Üç gün, hiç kimse İstanbulda olup bitenleri öğrenemedi. Yeniçeriler Bâbıâliyi kundakladıkları zaman yangın nerede? Yanan neresiydi? Üsküdarlılar merak ve heyecan ile kıvrandılar. Nihayet İstanbuldan ümidi kesince Bekir Ağaya bir şaşkınlık geldi. Evvelâ bir emirle bütün dükkânları kapattı. Sonra açılması için emir verdi. Yeniçerilerin kayıklarla Üsküdara doğru geldiğini öğrenince de kaçtı, düşmanları çoktu, gizlendiği evde yakalandı; Üsküdarda iskele meydanında idam edildi.

Bibl.: Câbi Said Vekaayinâmesi.

BEKİR AĞA (Binbaşı) — Geçen asrın ikinci yarısında Bayazıdda Seraskerlik Dâiresindeki askerî mahbushânenin müdürlerinden; şiddeti, merhametsizliği, mevkuflara ve mahkûmlara hattâ zâlimâne muamelesi ile İstanbulda muhitine dehşet saçmış bir sîmâ; öylesine ki bu mahbushânenin idâresi ve muhâfazası için bütün efrâdı bu Bekir Ağa tarafından teker teker seçilmiş zehri kaatil misâli adamlardan müteşekkil bir bölük de kumandanlarına nisbetle «Bekirağa Bölüğü» adını almış, ayni isim bu askerî mahbushâneye de alem olmuşdu. Zamanımızda İstanbul Üniversitesinin merkez binâsı olan Seraskerlik Dâiresi avlusunun Süleymâniye tarafında olan Bekirağa Bölüğü 1950 - 1955 arasında yıktırılmıştır. Bilhassa 1908 meşrutiyetinden sonra İttihad ve Terakki Fırkasının tahakküm ve istibdad devrinde Bekirağa Bölüğü denilen bu mahbushâne nice mâsum vatandaşların zâlimâne işkenceler altında inim inim inlediği meş'um bir binâ olmuşdu.

Bekir Ağa, 1957 - 1958 arasında vefat iden kitabcı-sahhaf Ahmed Hamdi Tanyelinin babası olup arkadaşları arasında Kör Ahmed diye tanılan bu zat, «Tarih Dünyası» mecmuasında «Bekir Ağanın hayatda kalmış biricik evlâdı» diye imzalayarak neşrettiği iki makalede gençliğinde şakî, ömrünün büyük kısmında da zâlim zındancı olan babasını Aydın zeybekleri arasından çıkmış bir kahraman olarak göstermeğe çalışmıştır.

Binbaşı Bekir Ağa
(Resim : B. Şeren)

Oğlu A. H. Tanyelinin anlatdığına göre Bekir Ağa 1817 de Aydının Bayındır kazasında doğmuştur; babası Bağçıvanoğlu Mustafa adında biridir, anası Tireli Gülsüm Kadındır; Bekir bu âilenin üçüncü ve en küçük oğludur.

Onyedi yaşında iken vücut yapısı kendisine genc irisi dedirtecek şekilde inkişaf etmiş, sırım gibi, eli ayağı düzgün, kaşı gözü yerinde, son derecede hırçın ve kavgacı olan bu delikanlı muhitinde şerrinden çekinilmesi gereken insanlardan bilinmiş, nitekim yirmi yaşında kaatil olarak silâhını almış ve dağa çıkıp şekaavet yolnu tutmuşdur, bir yıl dağda kalmışdır.

İkinci Sultan Abdülhamidin çok zengin resim koleksiyonu arasında Aydın Mahbushânesindeki mahkûmlara âid de bir fotoğraf albumü vardır. Bu albümde şekavetden mahkûm zeybeklerin kıyâfetleri son derece şayânı dikkattir; hemen hepsi, başlarında zeybek fesleri, zeybek yemenileri, bellerinde kalça üstünden koltuk altlarına kadar çıkan zeybek kuşakları ile üstlerinde bir don bir gömlek, baldırı çıplak, yalın ayakdır; Bayındırlı Bekirin de dağda ayni kılık ve kıyafetde dolaştığı muhakkakdır.

Genc kaatil ve haydud bir müsademede yaralanır, yaralandığını haber alan anası Gülsüm Kadın tarafından aranarak bir ormanda perîşan bir halde bulunur, yarası ana eliyle timar edilen Bekir Kadının ısrarı ile dağdan iner, hükûmete teslim olur. Yirmi bir yaşındadır, Bayındırdan İstanbula sevkedilir, kaatil ağır suçu bağışlanıp asker olur ve Rumeli hududuna sevkedilir. Hududda fevkalâde cesareti ile kısa bir zamanda şöhret kazanır, Çavuş olur; Totrekan muhasarasındaki fedâkârlığı üzerine de mülâzimliğe terfi eder. Girid isyânı başlayınca tenkile memur kıt'aların birinde vazifeli olarak adaya gönderilir; orada, eline düşenleri amansızca yok etmek suretiyle adalı eşkiyanın gözlerini öylesine yıldırır ki kumandanı Kaymakam Hüseyin Avni Bey (istikbâlin serasker Hüseyin Avni Paşası) bu Bekir Ağanın ileride kendisine lüzumu olacağını düşünerek hâs bendesi yerine koyar, İstanbula dönerken maiyetinde getirir.

Bekir Ağa 1870 de yüzbaşı olur (53 yaşında); Birinci Hassa ordusu 2. Alayının 4. Taburunun 2. Bölüğü kumandanı tâyin edilir, bir müddet sonra da binbaşılığa terfi ederek Seraskerlik Dâiresi mahbushâne müdürlüğüne tâyin edilir; ve hâmisi Serasker Hüseyin Avni Paşanın arzusu ve tensîbi ile Hassa Orudusunun diğer bölüklerinden seçdiği ikiyüz neferle mâhud mahbushâne bölüğünü kurar.

Hüseyin Avni Paşa ve onu tâkib eden seraskerler tarafından o kadar şımartılır ki, seraskerlik makamında her değişiklik olduğunda bütün erkân ve ümerâ tebrike toplu olarak çıkdıkları halde Bekir Ağa, âmiyâne bir gurur ve azametle Serasker Paşanın huzuruna dâima tek başına girer. Pilevne kahramanı Gazi Osmanın Seraskerliğinde de ayni tavır ve edâ ile tebrike vardığında Osman Paşa tarafından: «Sen kim olursun be adam böyle teferrüd iddiasındasın!..» diye tekdir edilir. Dışarda akran ve emsâlinin zâhid olduğu bu istiskaal üzerine Bekir Ağa da hemen bir istidâ yazdırarak tekaüdlüğünü ister; Osman Paşa da hiç tereddüd etmeden kabul idüb derhal muamelesini yaptırır. Zâlim bir mahbushâne müdürü ve bilhassa Hüseyin Avni Paşa gibi bir müstebidin âleti olmanın etrafında ne kadar büyük nefret uyandırdığını ancak tekaüd edildikten sonra gören Bekir Ağa kendisini içkiye verir, gece ve gündüz içer, yirmi dört saatde bir rakı binliğini deviren bir ayyaş olur; bu hal de dört sene kadar sürerek 12 ekim 1887 de ölür, Silivrikapusu dışında Bayrampaşa Çeşmesi yolunda sed üstündeki mezarlığa gömülür. Kabir taşının oğlu Ahmed Hamdi Tanyeli tarafından istinsah edilmiş kitâbesi şudur:

«Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlûllah. Mahbushâne Askeri Müdürü Binbaşı Bekir Ağanın rühuna El Fâtiha; Sene 1303».

BEKİR AĞA (Hattat) — On yedinci asır sonlarının namlı çiçekcilerinden ve seçkin hattatlarından; çiçekcilik alanında az zaman içinde çok güzîde, rengârenk Girid lâleleri yetiştirmiş, pek kıymetli tohumlar elde etmiş, nâdîde sünbüllere sâhib olmuş, fakat çiçekciliğe vefâsızlık gösterip güzel güzel çiçeklerine birer isim koymamış ve onları isimleriyle tescil ettirmemişdi. Yine ilk defâ bu zâtin yetiştirdiği al gülgûnî bir karanfil İstanbulda büyük şöhret yapmış ve yalnız bu çiçek ilk sâhibine nisbetle «Bekir Ağa» adını almışdı. Hayatı hakkında başka kayde rastlanamadı; Müstakimzâdenin «Tuhfei Hattâtîn» adındaki mûteber eserinde Bekir adı yokdur, Ebubekir adı altında hal tercemeleri yazılmış hattatlardan birinin bu Bekir Ağa olması gerekir, fakat hangisinin olduğu tesbit edilemedi (B.: Ebübekir). Çiçekci ve hattat Bekir Ağa hicrî 1111 (Milâdî 1699) da hayatda idi.

Bibl. : Tezkirei Şükûfeciyan

BEKİR AĞA (Kalyoncu) — İkinci Sultan Mahmud zamanında sarayda Kiler Koğuşu iç oğlanlarından, gaayet nârin vücud yapısı ve pek dilber sîmâsı ile, tâbir çağdaşı Enderunlu Hâfız İlyasındır, «bir duhteri saad ahter», kız zannedilebilir, etvâr ve harekâtı ile pek mûnis görünür ise de ruhen bıçkın meşrebdi, bâzı alâka ve temâyülleri dolayısiyle o zamanlar uygunsuzlukları ve baldırı çıplak haytalıkları ile meşhur tersânelilere benzetilerek «Kalyoncu» lâkabını almışdı; görünüşüne aldanan Sultan Mahmud bu genci bir ara günlük hizmetleri için yanına almak istedi, fakat Kalyoncu Bekir Ağa Pâdişahın pek makbûlü ve tütüncüsü Şemsi Mehmed Beyin nüfuzunu çekemedi; bir gün silâhdar Ağaya «Ya o çocuk ya ben, eğer o kendi koğuşuna gönderilmezse beni padişâhımızın hizmetinden af edin» diye haddini bilmezlik etti, silâhdar ağa da, evvelâ Kalyoncu Bekiri, sonra da nâhoş dedikoduları önlemek için Tütüncü Şemsi Mehmedi koğuşlarına iâde etti; hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi. Sene hicrî 1239 (Milâdî 1823 - 1824).

Bibl.: Hâfız İlyas, Vekaayii Letâifi Enderuniye.

BEKİRAĞA BÖLÜĞÜ — Bayazıdda Yangın Kulesinin hemen yanı başında bulunan İstanbul Üniversitesi merkez binâsı evvelâ Seraskerlik ve sonra Harbiye Nezâreti iken, ayni avlu - meydanda, bu binânın şimâlinde bulunan askerî tevkifhâne binasına takılmış olan isimdir ki, bu adı ilk müdürü olan şiddet ve zulümü ile meşhur Bayındırlı Binbaşı Bekir Ağanın adından almışdır; bu bina târihimizde en acı hâtırasını, ikinci meşrûtiyet devrinde, İttihad ve Terakki Fırkasının, koca Türkiye İmparatorluğunu izmihlâle götüren diktatörlüğü zamanında bırakmışdır; o devrin Bekirağa Bölüğü Tevkifhânesi müdürü olan Sâlim Bey de orta çağın engizisyon zındancılarını hatırlatacak bir sîmâ olmuş, siyasî maznunlar üzerinde sık sık tatbik ettiği el ve ayak tırnaklarını sökme işkencesinden ötürü «Tırnakcı Sâlim» diye şöhret bulmuşdur; eğer mevcud ise evlâdü ahfadına her halde bırakmışdır.

İkinci meşrûtiyetin o karanlık yıllarında Bekirağa Bölüğünde çile çekmiş siyaset adamlarından biri, bilâhare İsmet Paşanın yanında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti adına Lozan Sulh Muahedesini imzalayanlardan Dr. Riza Nur Beydir; merhum, «Cemiyeti Hafiye = Gizli Cemiyet» adlı eserinde Bekirağa Bölüğünde şâhid olduğu bâzı mezâlimi çok acıklı bir lisan ile anlatmıştır. Dr. Riza Nurun bahsettiği Gizli Cemiyete dahil olduğu için tevkif edilen ve Divânı Harbde muhâkeme edilmek üzere Bekirağa Bölüğüne gönderilen ve o tarihde henüz 19 - 20 yaşlarında bulunan Süleyman Sırrı Efendi adında genç bir maarif memuru da rumî 1335 (M. 1919) yılında «Bekirağa Bölüğünde.. Orada neler gördüm?» adı ile küçük boyda kırk beş sayfalık bir kitab neşretmiştir; aşağıdaki satırları Süleyman Sırrı Efendinin hatıralarından alıyoruz:

«Bu zulüm ve belâ mahbesi, inkırâza doğru sürüklenen memleketin fecî âkıbetine ağlayan vatanperverlerin mâsum kanı ile ıslanmışdır. Bu îtisaf zındanı, mâsum ve günahsız vatandaşların can çekişen iniltilerini sağır ve dilsiz duvarları ile sarmış uğursuz bir binâdır.

«Beni Bekirağa Bölüğüne götüren polis teslim olunduğuma dâir imza istedi; hapishâneye memur olan zât:

— Kerataları sayı ile vermediler, imza istemez! dedi.

«Polis ısrar ile imza alabildi. Sonra bana hergele diye hitab edince dayanamadım:

— Bu kelimeyi size red ederim ve teessüf ederim, bu meşrutiyet devrinde bir kalem efendisi hakkında...

— Tutun şu herifi!.. diye bağırdı.

«İki nefer kollarımı tersine çevirmeğe başladı, avazım çıktığı kadar bağırdım.

«Bir güzelce dayak yedim; ayaklarıma basamadan neferler kollarımdan tutarak beni koğuşa indirdiler, tekmelerle içeriye attılar.

«Kimi çağırsalar vatan hâini vesâire gibi kelimâtı tahkiriye ile çağırıyorlardı, gidenler benim gibi koltukda dönüyordu, ağız burun birbirine karışmış, yüzler kan içinde idi. Ayaklarında baklaları iri zincirler takılmış, ağlayarak sürünüyorlardı. Gecenin sükûnetinde bu zincirlerin sesi, üçyüzden fazla mahbusu alan ve beş numara bir lâmba ile aydınlatılmış olan koğuşda hüzün ve dehşet veriyordu.

«Vaktiyle buraya bölükden yetişme, cesîmülcüsse, kaviyülbünye, câhil, okumak yazmakdan bî behre Bekir Ağa adında bir zât memur edilmiş. Kabahatli efrad gelir gelmez dayak atarmış. Bir falaka yaptırıp odasında en mûtenâ yere asmış, ara sıra mevkufları teftiş eder: «Ulan rahat durun, yoksa falakayı indiririm!» diye tehdid edermiş. Efraddan mahkemede beraat eden yahud müddetini doldurup çıkacak olanları da falakaya yatırarak mükemmelen döğer ve:

— İşte herif gördünya, bir daha buraya gelme!.. dermiş «Bekir Ağanın vefâtından sonra tevkifhâneye tâyin olunan müdür ve muhâfızlar içinde bizim mevkuf bulunduğumuz zamanın müdürü Sâlim, tam mânası ile zalimi müteveffâya rahmet okutmuştur.

«Sopanın adedi elliden aşağı değildi. Dayak atanlar gaayet iri cüsseli adamlardı; Arnavudlukda isyan eden efraddan olup cezâlarını gardiyanlık ile idârei örfiye hapishânesinde geçiriyorlardı.

Demokrat Mustafa adında bir genci sopanın altına yatırmışlar; cemiyeti hafiyeden filân haberi yok: — Söyle bakalım cemiyetden kimleri tanıyorsun, bilhassa büyük zevâttan'? demişler.

«Dayak bu, düşünmüş, aklına kimse gelmemiş, akrabasından Mustafa Nâtık Paşa gelmiş; haydi, paşayı da tevkif ettiler.

«Çocuğu bir gece çağırıp kahveler, limonatalar, salon sigaraları ile ikrâma başlamışlar, bakmış ki yalan söyledikçe hüsnü muamele, uydurmaya başlamış: — Kâmil Paşa da dahil; Mustafa Nâtık Paşa ile onun konağına gittik, Mahmud Şevket Paşanın katline dâir müzâkere oldu...

«Dayağın şâyânı dikkat olanı domuz topu idi. Bacaklar zorla (ön taraftan enseye kadar çevrilip bağlanır, sonra rast gelen sopayı patlatırlar; bu sûretle dayak yiyenlerin ekserîsi bayılır, üzerine bir teneke su döküp ayıltırlar, bir sigara ikrâm ederler.

«Her dayaktan sonra yerler kan içinde kalırdı. Bil iltizam, mevkuflara, biribirine dayak attırırlardı.

«Gözlüklü Mustafa ile Hacı Kemale takılan zincir Mahmudiye gemisinin büyük baklalı zinciri idi, ancak üç insanın yardımı ile ayak yoluna götürülürlerdi; onları, yüz okka-

lık zinciri boyunlarına dolayarak döğerlermiş.

«Her gün kışlanın altını üstünü süpürmek, sulamak, abdesthâneleri temizlemek bizim vazifemizdi. Akşamları lâmbalara gaz doldururdum. Verilen işi bitirince oturur, genç yaşımda asılacağım diye acı acı düşünür idim. Rıza Nur Bey Cemiyeti Hafiye adlı kitabında benim için şu satırları yazıyor:

Bir gece bağrışmalarla uyandım, dinledim. Değnek darbeleri arasında bir sadâyı mütehevvir bağırıyordu:

— Vur!.. Vur!..

Bir aralık dayak sesleri kesildi, lâkin gazabını yenememiş olan vahşi, daha bitmedi diyordu. Dayak yine başladı, dayağın devâmına rağmen ahlar, figanlar kesildi, madrub bayılmış olacaktı, yüz değnek kadar saydım; saate baktım, gece yarısını üç saat geçiyordu. Tüyler ürperten dehşetle uykum kaçtı, büzüldüm kaldım. Sabah oldu, bir alay mevkuf koridoru suladıktan sonra ellerinde kovalar paçavralar odamı temizlemek üzere içeri girdiler. Bunların birisi 19 - 20 yaşlarında bir çocuk, yüzü ayni sarı bir kamelya rengini almış, gözlerinde dehşetli azâbların yorgunluğu okunuyordu, ölüm korkusu âşikâr görünüyordu. Bu çocuğun akşamları gazcının ardında gaz tenekesini taşıdığını, her geldikçe gözlerimin içine, benden bir şeyler bekler gibi bakan genc olduğunu hatırladım. Sonradan öğrendim, bu çocuk maarif memurlarından Sırrı Bey imiş.

«Rıza Nur Beyin ölüm korkusu dediği doğrudur; genc yaşımda asılacağımdan ödüm kopuyordu.

«Yatağım otları çıkmış bir minderle bir beylikten ibâret; yastık yok, ayağımdan fotinleri çıkarub minderin altına koyub yükseltiyordum. Onbeş gün sıcak yemek yemedim.

«Her yeni gelen mevkufa, dışarda, Cemiyeti Hafiye suçlularına ne ceza verileceği kanaati dolaştığını soruyordum. Hep idam edilecekler deniliyormuş. Bir gün dört hukuk talebesi getirdiler, onlara da sordum: Cezâ kanununun bilmem kaçıncı maddesince idam!.. dediler.

Bir akşam da Mahmud Şevket Paşa Bekirağa Bölüğünü teftişe geldi. Koğuşda ilk yatakta ben yatıyordum, sual benden başladı, beni cemiyetin müessislerinden diye takdim ettiler. Mahmud Şevket Paşa yukarıdan aşağıya beni bir süzdü:

— Oğlan!.. Seni babanla beraber Bayazıdda sallandıracağım!.. dedi».

Teessürü, bir gece kendisini intihara kadar götüren ve ölümden mûcize kabîlinden kurtulan Süleyman Sırrı Efendinin Bekirağa Bölüğü hâtıraları, burasını gereği gibi anlatmakdan çok uzakdır.

Biz öyle zannediyoruz ki Bekirağa Bölüdenilen bu ceza evi hakkında söylenile gelen şeyler çok mübalâğalıdır. Binbaşı Bekir Ağa ve Tırnakcı Sâlim muhakkak ki çirkin hâtıra bırakmış insanlardır; fakat bu tiynetde adamlar daha sonraki devirlerde de görülmüştür; hattâ yine bu Süleyman Sırrı Efendinin hâtıralarından öğreniyoruz, Bekirağa Bölüğü, müthiş tırnakcı Sâlimi ile berâber garib, esrârengiz bir hürriyet havası taşımaktadır; aşağıdaki satırları da ayni kitabdan alıyoruz:

«.. Zâlim Sâlimin sarhoşluğu ramazan münasebetiyle inkitâa uğradığından geceleri yanımıza gelmiyor, diliyle ve kırbacıyla bizi haşlamıyordu. Gümrük ketebesinden Nurullah Beyle Hâfız Kemal Efendi vesâir arkadaşlar şarkılar okuyor ve taklidler yaparak eğleniyorduk. Bizi döven gardiyanlarla da dost olmuş idik. Müddeti ömürlerinde tiyatro, orta oyunu gibi şeyleri görmemiş, olan bu adamlar kayın pederimin tertib eylediği orta oyununu seyrederek pek beğenmişlerdi...».

Genc adamın hâtıralarının ilk satırlarında tasvir ettiği tevkifhâne ile yukarıdaki sahne tam bir tezad hâlindedir. Gizli İhtilâl Cemiyeti kurma ve taklibi hükûmet tasavvuru suçundan tutuk kimselerin geceleri orta oyunu oynayacak serin kanlılıklarını da ancak avam tabakasına mensub kimselerde bulmak mümkündür.

Garib bir tarih cilvesidir, 1918 de, iktidardan, vatanımızı felâkete sürükledikden sonra çekilen İttihad ve Terakki Fırkasının erkânı da tevkif edildiklerinde bir müddet bu Bekirağa Bölüğünde kalmışlardı.

Bekirağa Bölüğü binâsı 1950 yılından sonra yıktırılmıştır.

Muzaffer Esen

BEKİR BEY (Aşcıbaşızâde) — 1900 ile 1905 arasında Üsküdarda Tunusbağında oturur Bâbıseraskerî ketebesinden fevkalâde güzelliği ile meşhur bir genc idi, Aşcıbaşızâdeliği dedesine nisbetle olacakdır, babası bu Bekir Bey küçük iken Galatada bir içki âleminde bir çengi kadın yüzünden vurulmuş, Bekir Bey yetim büyümüş, üstünde baba baskısı olmadığı halde gaayet mazbut, afif, beş vakit namazında sofu meşreb bir genc idi. Anasının Damad Sâlih Paşa ile akrabalığı vardı, Paşa bu Bekir Beyi çok himâye etmiş ve hattâ kaleme dahi o yerleştirmişdir; Mahmud Şevket Paşanın katlinde Salih Paşa cinâyetin mürettiblerinden biri olarak ittiham ve idam edildiğinde Bekir Beyi de tevkif ettiler, o zaman yirmi dört yirmi beş yaşlarında, evli ve iki çocuk sâhibi idi, Bekirağa Bölüğünde hayli işkence gördü. Bu satırların muharriri de, bu suikasd ile alâkalı tevkif edilmiş ve Sinob Zındanına gönderilmişdi (Bumaddeyi yazan Tevfik Efendi 1945 - 1950 arasında vefat etmişdir). Bizden bir hafta sonra da Bekir Bey geldi, muhâkeme etmeden mahkûm etmişler. Bir sene kadar ayni höcrede yattık kalkdık yataklarımız yanyana idi; bir gece sabaha karşı beni uyandırdı: «Tevfik, hayırdır inşallah bir rüyâ gördüm, bir ermeni Talâtı, Enveri, Cemali gözümün önünde birer kurşunla öldürdü» dedi; bu yıllarca sonra hakikat oldu. Bir gün de sabah namazında birden ağlamaya başladı, selâm verince sordum: «Benim sebilimi tahliye edecekler, sevinç gözyaşıdır» dedi, boynuma sarıldı vedâlaşdı, hakikaten iki gün sonra Aşcıbaşızâdeyi serbest bırakdılar.

Ayyaşlığı ve türlü rezâletleri yüzünden yüzbaşılıktan matrut Nâil Bey adında biri vardı, 1900 - 1905 arası bir akşam Galatada Baloza geldi: «Tevfik Efendi, İstanbul kazan sen kepçe, gezer dolaşırsın, Üsküdarlı Aşcıbaşızâde Bekir Bey adında ketebeden bir genc var, tanır mısın?»; tanıdığımı, fakat muârefem yakdur dedim: «Sûreti beşerde melek, ben bugün o beyi Bayazıd Camii şerifi şadırvanında abdest alır iken gördüm, oradan Eminönüne ininceye kadar şu nevzemin gazel vücud buldu» dedi. İstinsah etmişdim, Sinobda kendisine okudum: «Hamdolsun, mescidi bildik, meclis bilmedik, kendimizi kalenderler şerrinden hıfzettik» dedi idi. Nâil Beyin gazeli şudur:

GAZEL

Şadırvanda gördüm eylerken vuzû
Dökem didim pâyine ben âbı rû

Ol dilberi hüsni müstesnâdır kim
Hanlar pâdişahlar eyler serfürû

Ruhlerine âvizeler reşk ider
Meclise ettikde teşrif o mehrû

Mescide vardıkda nûri alâ nûr
Mihrabı aşk olur ol kemân ebrû

Yüz koy kokla Nâil basdığı yeri
Gelir miskü anberden de bir hoş bû

Kimdir deyû süâl eyler iseniz
Aşcıbaşızâde Bekir Beydir bu!..

Merdivenköylü Tevfik

BEKİR ÇAVUŞ (Simitci) — Hicrî 1280, milâdî 1864 senesinde Gedikpaşada, o zamanların âdetince geceleri fırından yeni çıkmış tâze, sıcak sıcak simit satar onaltı yaşlarında ve eşsiz güzellikde bekâr uşağı, diyar garibi Safranbolulu bir çocukdur.

Bir gece Gedikpaşa Tiyatrosunda «İstanbulun Fethi» adındaki bir piyes ilk defa oynanıyor imiş; tiyatro hınca hınç dolmuş. Piyesde, İmparator Konstantinden rüşvet alan Sadırâzam Halil Paşa ile İmparator arasında muhabere vasıtası olan bir çavuş rolü varmış, çavuşun oyundaki adı Süleyman imiş; sahneye dört beş defa çıkacak, «Evet efendimiz; Bâşüstüne Efendimiz; Sadırazâm Hazretleri selâm ederler» gibi bir kaç lâfı olan bir rol imiş; kim ise bu rolü ifa edecek figüran-aktör bir meseleden kızmış, perde açılınca tiyatrodan kaçmış; tiyatro direktörü, her halde Güllü Agob olacak, şaşırmış, sokakdan birini bulub sahneye çıkarmaktan başka çare yok, dışarı fırlamış, bu Simitci Bekire rastlamış, oğlanın tablasındaki bütün simitleri satın almış, kaç simit parası ise bir mislini de bahşiş vermiş, güzel çocuğu alelâcele bir çavuş kılığına sokmuş, her çıkışında söyleyeceklerini kulis arasında tâlim ederek sahneye çıkarmış. Zekî oğlan Çavuş Süleyman rolünü muvaffakiyetle başarmış, üstelik halkı güzelliği ile de teshir etmiş, hattâ seyircilerden, bu kadar dilber bir gence bu sevimsiz rolün verilmesine kızanlar olmuş.

Ertesi gece kumpanyaya Süleyman rolü için baska bir figüran bulunmuş, fakat halk:

— Dün geceki Süleymanı isteriz! diye öyle bir nümayiş yapmış ki, Güllü Agop (?) ertesi gün Simitci Bekirin izine, peşine düşmüş, bulmuş, ömründe göremiyeceği bir parayı vererek kandırmış, fırından çıkartıp kumpanyasına almış. Oğlanın simitci fırınındaki hemşehrileri ayaklanmışlar, Zabtiye Nazırlığına giderek ermeninin, beş vakit namazında bir müslüman evlâdını oyuncu yaptığını, bu nâmussuzluğa aslâ tahammül edemiyeceklerini arz etmişler, mesele büyümüş, fırın uşakları galebe çalup Bekiri tiyatro kumpanyasından geri almışlar, öylesine ki, çocuğu hemen o civardaki Gedikpaşa Hamamına sokup boy abdesti aldırtıp tövbe ve istiğfar ile tecdidi îman ettirdikden sonra fırına götürmüşler ve simit tablakârlığından çıkarup hamurkâr yamağı yapmışlar.

Vak'a pâdişaha kadar aksetmiş, Simitci Bekiri merak eden Sultan Aziz oğlanı huzuruna getirtmiş, bunu fırsat bilen güzel çocuk pâdişahın ayaklarına kapanarak kendisine düşman kesilen ve oyunculuğa heves ettiği için her vesile ile hakaaret etmeğe başlamış olan hemşehrilerinin cevrü cefâsından kurtarmasını istirham etmiş, pâdişah da hemen o anda Bekiri saray muhâfız kıt'asına nefer yazdırmış, bir kaç zaman sonra da Simitçi Bekir hünkâr çavuşu olmuş.

Abdülâziz ne zaman sarayından çıksa bu güzel çavuşunu dâimâ maiyetinde bulundururmuş, hattâ 1867 de Avrupaya giderken de beraberinde götürmüş, o zaman Bekir Çavuş 19 - 20 yaşlarında bir genc imiş.

Bibl.: Vâsıf Hiç. Not; Mir'atı İstanbul müellifi Mehmed Râif, oğlu General H. R. Ayyıldızdaki notları.

BEKİR EFENDİ (Matbaacı) — İkinci Abdülhamid devrinde Matbaai Âmire (Devlet Matbaası) müdürlüğünde bulunmuş ve sonra Vezir Hanında bir matbaa açmış, zenginliği ve son derecede hasisliği ile tanınmış bir zât, Karadeniz Yalısında İnebolu, Giresun yolunda Zonguldak'dan gelmiş, memleketinin fukarasından iken İstanbulda zengin olduktan sonra o taraflarda da emlâk, akar ve çiftlik sâhibi olmuştur; 1900 - 1912 arasında seçkin bir mizah muharriri olup bilhassa Karagöz Gazetesinde çalışan, bu münâsebetle «Karagöz muhmud», bir tık olarak dâima gözünü kırpıştırdığı için de «Kırpışık Mahmud» diye anılan Mahmud Nedim Beyin babasıdır. Melih bir yüze sâhib olan, gaayet nâzik, zarif ve gece gündüz içen Mahmud Beyi, tek erkek evlâdı olduğu halde sefahâtle suçlayarak evinden koğduğu, bu genc adamın yıllarca İkdam gazetesi muharrirlerinden Ekrem Reşad Beyin evinde selâmlık odasında barındığı söylenir. Nihâyet insafa gelerek oğlunu memleketindeki ciftliğine göndermiş ve Mahmud Bey orada, genc yaşında, bir kış gecesi donarak ölmüştür.

Bekir Efendinin büyük servetini, matbaasının işlerinden ziyâde o devrin zâbıta âmirleri ve bilhassa zabtiye nâzırları ile kurmaya muvaffak olduğu yakınlık sâyesinde yaptığı muhakkak gibidir; siyasî suç isnâdı ile mâsum olarak tevkif edilenler, mâsumiyetlerini ancak bu Bekir Efendinin tavassutu ile isbat edebilmişlerdir. Yine o devrin namlı gazete patronlarından Basîretci Ali Efendi (B.: Ali Efendi, Basîretci). «İstanbulda yarım asırlık vekaaayini mühimme» adını taşıyan hâtıralarında bu hususu açıkca yazıyor:

«Muharrirlerimizden Hayreddin: «Avrupada gezeteciler o kadar mûteberdir ki, bunlardan hâriciye nâzırlığına kadar yükselenler vardır, Türkiyede ise bir zabtiye neferi kadar haysiyetleri yoktur» diye bir fıkra yazmışdı. Zabtiye neferini tahkirden tevkif edildim, Divânı Zabtiyede doksan gün habse mahkûm oldum. Bir saat sonra, evvelki hapislerinde olduğu gibi Matbaai Âmire müdürü Bekir Efendiyi çağırtdım, Zabtiye Müşürü Paşaya âid olmak üzere yüz elli lira maktû fidyei necat resmini verdim, iki saat sonra da tahliye edildim.

«Hâvadis olarak Üsküdarda Haremeyn tercümanı ak hadım ağalardan Hasan Efendinin öldüğünü yaşmışız, bu adam Valde Sultanın bendegânından imiş. Bâsîretde okumuş, çok müteessir olmuş; meğer adam ölmemiş, gelmiş, beni öldürdüler diye Müşür Paşaya şikâyetde bulunmuş, «yalan haber verişi ile Vâlide Sultanın teessürüne sebeb olma» suçundan yüz yirmi gün hapsime karar verildi. Allah râzı olsun Bekir Efendi bu sefer de yüz

yirmi lira masrafla beni iki saat sonra halâs etti.

«Ne zaman tevkif edilsem, mahbushânedeki eşirrâ iki üç saatlik misâfirimiz geldi derlerdi».

BEKİR EFENDİ (Naslicli) — Asker ressam ve kartograflardan; 1861 de doğdu 1881 de yirmi yaşında iken Harbiye Mektebinden mezun olarak 3 üncü Manastır Ordusuna verildi, 1893 de yüzbaşı oldu, 1894 de harita ve resim yapmakdaki hüner ve kıymeti takdir olunarak İstanbulda Mektebi Harbiye Matbaası ressamlığına tâyin edildi. 1900 yılına kadar bu vazifede kaldı. Bu tarihden sonraki hayatı hakkında bir şey bilmiyoruz.

Bibl. : P. Boyar, Türk Ressamları

BEKİR EFENDİ (Sâhibiayar Delizengin) — Üçüncü Sultan Selim devri ricâlinden; İstanbula 1744 - 1745 arasında Anadoludan yalın ayağı yarım pabuclu on beş yaşında bir bekâr uşağı olarak gelmiş idi, vilâyeti tesbit edilemedi; boylu boslu, güçlü kuvvetli bir genc irisi idi, hemşehri himâyesi ile Darbhâneye hammal olarak girdi ve uzun yıllar hammallık yapdı; son derecede zekî idi, fakat hevesi olduğu halde kaba ve ağır işi icâbı okuma yazma öğrenememiş, câhil kalmışdı, bir klişe hâlinde ancak adını yazabilirdi; Darbhâne memurlarına hulûl etti, Darbhâne işlerini de iyi kavradığı için hamallıkdan kâtibliğe (!?) yükseldi, bir müddet sonra Darbhânede mühim bir memuriyet olan Kepçe Kâtibliğine terfi etti; giderek ayarcı, ayarcıbaşı oldu; nihâyet Darbhâne Emîni, Üçüncü Sultan Selim zamanında da, Nizâmı Cedit ıslâhatında Darbhâne Nâzırı oldu. Çalışdığı ve nihâyet bütün idâresini eline aldığı müessese dolayısı ile İstanbul sarrafları ile yakın münasebet tesis etmişdi; her halde meşrû denilemez, en hafifinden tefe yolu ile büyük bir servet yapdı ve kendisine «Delizengin» lâkabı takılacak kadar nümâyişli yaşamaya başladı; Nizâmı Cedidin başlıca tarafdarlarından biri oldu; mutaassıb muhâfazakârlar ile yeniçerilerin düşmanlığını kazandı; İrâdı Cedide adı ile konulan yeni vergide büyük sûiistimallere karışdı, amme nefretini üzerine çekdi; 1807 de Üçüncü Sultan Selimi tahtdan çekilmeye mecbur kılan ve târihimizde Kabakcı Vak'ası diye de anılan yeniçeri ihtilâlinde pâdişahdan başları istenilen devlet erkânı arasında Delizengin Bekir Efendi ilk hatıra gelenlerden oldu ki, o tarihde 78 - 80 yaşlarında, çağdaşlarının tâbiri ile bir pîri fâni idi. Bâbıâlide Kür Odasına bitişik küçük bir odada boğularak îdam edildikden sonra gövdesinden ayrılan ak sakallı başı ihtilâlci yeniçerilere yollandı; ayaklar altında, tekmelenerek hakaret gördü; sonra bir çukura atıldı, kayboldu. Başsız cesedi âilesine teslim edildi, Karacaahmed mezarlığına defnolundu. Konağı ve yalısı ihtilâlciler tarafından yağma edildi.

Bu zâti, Darbhânede ayarcıbaşılık yapmış, çağdaşı diğer bir Bekir Efendi ile karışdırmamalıdır; öbür Sâhibiâyar Bekir Efendi vezir olmuş ve Paşa unvanı ile Halebde ölmüşdür.

Bibl. : Ebubekir Efendi, Vak'ai Cedid; Ahmed Cevdet Paşa, Tarih; Osmanlı Tarih Encümeni Mecmuası, IV; Atâ, Enderun Tarihi, III.

BEKİR EFENDİ (Şekerci Hacı) — Türk şekerciliğini dünya üzerinde şöhret yapan, Türk şekerciliğini yurd içinde ve dünyâ yüzünde tam hak ve salâhiyetle temsil eden Hacıbekir müessesesinin kurucusu; Kastamonunun Araç kazasında tesbit edemediğimiz bir tarihte doğmuşdur; torunu ve hâlen büyük müessesenin sâhibi ve ikinci kurucusu Ali Muhiddin Hacıbekirin aile rivâyetlerine dayanarak anlattığına göre evvelâ tahsil için Hamidiye Medresesine girmiş, sonra iş ve ticaret hayatını daha câzib bularak bir şekercinin yanında çırak olmuşdur ve 1777 yılında Bağçekapusunda, zamanımızda dünyâ şöhreti olmuş dükkânın bulunduğu yerde kendi hesâbına şekercilik yapmağa başlamışdır; çıraklıkda biriktirdiği cüz'î bir parayı sermâye olarak kullanmış, işine canla başla bağlanmış, bilhassa lokum ve akide şekerlerinde en üstün nefâseti elde etmeğe muvaffak olmuştur; şekerleri İstanbulda nam almış, İkinci Sultan Mahmud, Osmanlı sarayında en güzel akîdeler ve lokumlar yapıldığı halde Bağçekapusundaki şekerci Bekirin şekerlerini sarayının mâmûlâtına tercih etmiştir.

Bekir Efendi 1817 - 1820 arasında hacca gitmiş, bu tarihden sonradır ki, müessese

«Hacıbekir» adını almışdır. (B.: Hacıbekir; Hacıbekir, Ali Muhiddin).

Büyük Türk şekercisinin, esefle kaydederiz ki, ölüm tarihi de bilinmiyor. Muhterem torunu, Abdülâzizin cülûsundan bir kaç sene evvel (yâni 1858 - 1861 arasında) doksan yaşını mütecaviz olarak ölmüşdür diyor. Bu takdirde 1860 - 1863 arasında doğmuş olması ve 14 - 17 yaşlarında da dükkân sâhibi olmuş bulunması gerekir.

Abdülmecid zamanında İstanbulda yaşamış çok değerli İtalyan ressamı Preziosi'nin bir Türk şekercisi resminin Hacı Bekir Efendi olduğu rivâyeti sâdece şirin bir yakışdırmadan ibârettir.

Mehmed Ali Akbay

BEKİROĞLU (Salâhaddin) — Zamanımızın Sahhaflar Çarşısının üstün değerli Kitabcılarından; 1899 yılında Erenköyünde eski tiren istasyonu civarında âile milki olan bir evde doğdu, babası Eginli celeb Bekir Efendidir; üç kardeşin en küçüğü olup ilk tahsilini Koskoda Ragıb Paşa kütüphanesindeki ibtidâî mektebinde yapmış, sonra Bayazıd ve Erenköy rüşdiyelerinde okumuş ve Haydarpaşa Alman Ticaret Mektebine girmiştir. Uzun boylu ve vücud yapısı da levendâne, gösterişli olduğu için Birinci Cihan Harbinde tashihi sin kanununa tâbi tutularak 1915 de on altı yaşında iken askere alınmış, 1. Kuvvei Seferiye 3. Fırka (Fırka kumandanı Refet Bey, Gnl. Refat Bele) erkânı harbiyesinde süvâri postası olarak Kanal harekâtına, sonra 167. Alay müfrezesinde Kafkas harekâtına iştirâk etmiş; Musul, Bağdat, Kütelamâreyi dolaşarak mezûnen İstanbula dönmüş, harb sonuna kadar Uzunköprünün Pavli Köyü (Bugün Pehlivan köyü) istasyon kumandanlığı emrinde pasaport memurluğu yapar iken mütârekenin ilânı ile terhis edilmişdir. Baba mesleği olarak bir müddet toptancı et ticâreti yapmış, 1926 da Pangaltıda bir kasab dükkânı açmış, aynı yıl içinde Musul meselesi

Salâhaddin Bekiroğlu
(Resim : B. Şeren)

dolayısiyle otuz beş günlük ihtiyat askerliği, sermâyesinin yabancı elinde heder olmasına sebeb olmuş ve aslında mizâcı da kasablıkla bağdaşamadığı için bir iki sene kadar işsiz dolaştıktan sonra 1928 de koltukculuğa başlamış, bu meslekte de 1932 senesine kadar dört y' kalmıştır.

Tahsili yarım kalmış olmasına rağmen okuma zevkini hiç bir zaman kaybetmemiş olan Salâhaddin Bekir oğlu, koltukculukda eline geçen kitapları hem karıştırıp okumuş, hem de satmış olduğundan son meslek olarak kitabcılıkda karar kılmış ve 1938 de Bayazıdda Sahhaflar Çarşısının dışında 29 numaralı dükkânı tutarak ancak otuz lira sermâye ile kitabcılığa başlamıştır, o küçücük dükkânda kazandığı para ile 1943 de evlenmiştir; Sahhaflar Çarşısı yangınından sonra, sâbık İstanbul Vâlisi ve Belediye Reisi Ord. Prof. Dr. Fahreddin Kerim Gökayın himmeti ile yeni Sahhaflar Çarşısı kurulur ve sahhaf esnafı dükkân sâhibi edilirken Salâhaddin Bekiroğlu da 1953 de bu çarşıda hâlen bulunduğu dükkâna yerleşmişdir ki, çarşıya hırdavatcılar çarşısı tarafından girildiğine göre birinci kısımda sol koldaki son dükkândır (B.: Sahhaflar Çârşısı).

İki erkek evlâd sâhibi, hoş sohbet, adamdır; dükkânı bir satış yerinden ziyâde karışık bir depoyu andırır, dostlarına «bir nizama koyacağım» vaadi 1953 den beri süre gelmektedir, ama o dükkânın o hâlinde de bir şirinlik vardır (Ekim 1960).

BEKİR PAŞA — Onaltıncı asır sonları ile onyedinci asır başında yaşamış vezirlerden, Şehremininde Seyyidömer Mahallesinde kendi adına nisbetle anıla gelen camiin bânisi; hicrî 1024 (Milâdî 1615) de vefat etmiş, Topkapusu dışında Takkeci Camiinin karşısında Yalnız Selvi diye anılan kabristan sofaya defnedilmişdir (B.: Bekirpaşa Camii).

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, I.

BEKİR PAŞA (Defterdar) — On yedinci asır vezirlerinden; İstanbulda Marmara yalısında Davudpaşa İskelesinde sur dışında Davudpaşa İskelesi Mescidinin bânisi (B.: Davudpaşa İskelesi Mescidi); Üçüncü Mehmed, Birinci Ahmed, Birinci Mustafa, İkinci Osman ve Dördüncü Murad zamanlarında mâlî,

mülkî ve askerî vazifelerde ehliyed ve doğrulukla hizmet etmiş, tecrübeli, vakarlı, malûmatlı bir vezirdi; 1636 da Macaristanda Tameşvar vâlisi bulunur iken Erdelde isyan etmiş olan Rakociye karşı girişilen askerî harekât sırasında bir bozgunun suçu, hiç ilgisi olmadığı halde Serdar Nasuhpaşazâde Hüseyin Paşa tarafından bu zâtin üzerine yükletildi, vâlilikden azledilen Bekir Paşa elleri ve ayakları zincire vurularak İstanbula getirildi, yolda muhâfızlarına: «Söyletirler ise hakikati öğrenirler, söyletmezler ise gadir ile şehid ederler» dediği rivâyet olunur. İstanbulda Divânı Hümayuna çıkarıldığında kendisine müdafaa hakkı verilmedi, yaşı seksen sularında olduğu halde idam olundu.

Bibl. : Naimâ, III.

BEKİR PAŞA (Kaptânıderyâ) — On sekizinci asır vezirlerinden, Ebûbekir Paşa diye de anılır; 1723 - 1724 yılları arasında İstanbulda Aksarayda Çakırağa Cemii karşısında fevkaanî bir taş mekteb ile altında bir sebil yaptırmışdır (B. : Bekirpaşa Mektebi; Bekirpaşa Sebili). Doksan yaşını aşkın olarak hicrî 1171 (Milâdî 1757 - 1758) yılında ölmüş ve hayır eseri mektebinin avlusunda defnedilmişdi.

BEKİRPAŞA CAMİİ — Şehremininde Seyyidömer Mahallesinde Kızılelma Caddesinde kendi adını taşıyan sokakda, dört kâgir duvar üzerine kiremit örtülü bir çatıdan ibârettir; kayde değer hususiyeti alelâde bir yapıdır. 1955 - 1960 arasında semt sâkinlerinden Dr. İzzet Meriç ve bâzı hayır sâhiblerinin himmeti ile tâmir edilmiştir. Bânisi 1615 de vefat etmiş olub Topkapusu dışında medfun olan Bekir Paşadır; Camiin mimârı Hafız Ahmed Efendi adında bir zât olup kabri camiin hazîresindedir (1961).

Hakkı Göktürk

BEKİR PAŞA MEKTEBİ — Aksarayda Çakırağa Camii karşısında idi, mektebin bânisi olup hicrî 1171 (milâdî 1757 - 1758) de vefat etmiş olan Damad Bekir Paşa da hayır eseri mektebinin avlusunda medfun idi; bir zamanlar İstanbulun pek ünlü mahalle mekteblerinden biriydi, harab halde iken bânisinin kabri ve bir sebiliyle berâber, Aksaray târihî sîmasını yok eden Menderes İmârı dediğimiz vandal kazmaları kaldırdı.

BEKİRPAŞA SEBİLİ — Aksarayda Çakırağa Camiinin karşısında, ayni hayır sâhibinin eseri bir taş mektebin altında idi, fevkaanî mekteb ile berâber harab bir halde, sebil, bir taşcı dükkânı olarak kullanılmakda idi; kitâbesindeki tarih beyti şudur:

İderken fikri târihin simaa bir nidâ geldi
Ebûbekirin sebilü mektebin makbul ide Allah
Sene 1136 (milâdî 1723)

Hayır sahibi Bekir yahud Ebûbekir Paşa bir ara kaptan paşalık yapmışdır, kabri de mektebinin yanında idi, Aksarayın târihî sîmasını yok eden Menderes İmârının vandal kazmaları ile mekteb ve kabriyle berâber kaldırıldı.

Bibl. : İ. Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri.

BEKİRPAŞA SOKAĞI — Şehremininin Seyyidömer Mahallesi sokaklarından, 1934 Belediye Şehir Rehberinin 10 numaralı paftasında, her iki başı Kızılelma Caddesi üzerinde gösterilmiş iki dirsekli bir sokakdır. Kızılelma Caddesinde, Millet Caddesi tarafından gelindiğine göre, birinci kavuşakda sol köşede sokağa adını veren Bekirpaşa Camii bulunmaktadır. Sokağın hemen bütün evleri bağçelidir, çoğu ahşab birer ikişer katlı yapılardır. Bu sokakdan Yoncalı Sokağına bir geçid vardır. Birinci dirsek dönülünce, sokağın ortasında bir gece kondu görülür (!), öyle ki yol birden daralıp bir geçid hâlini almışdır.

Bekir Paşa Sokağı bütün boyunca bakımsız bir toprak yoldur (Kasım 1960).

Hakkı Göktürk

BEKİR PEHLİVAN (Kazıkcı Kara) — Geçen asrın ortasında, Abdülmecid devrinin baş pehlivanlarından; doğum ve ölüm tarihleri bilinmiyor, hayatı da karanlık içindedir; Türk güreş târihi üzerinde çok çalışdığı halde kaleminden dâimâ avâmî çeşnide güreş hikâyeleri çıkmış olan merhum Sâmi Karayel, Muallim Ahmed Hâlid Kitabevi tarafından neşredilen «En Meşhur Türk Pehlivanları» adlı eserinin 3. kitabını bu namlı pehlivana tahsis ettiği halde hayatını aydınlatma yolunda pek az şey söylemiştir; aşağıdaki satırları bu kitabdan alıyoruz:

«Akkoyunlulardan Sivasa hicret idüb yerleşmiş bir âiledendir, Sivasda doğmuşdur, pek genc yaşda karakucak güreşine başlamış, Yozgatlı meşhur Kara Manda, Tosyalı Kel Abdullah, Amasyalı Yörük Oğlu ve Tokadlı Deli Oğlan ile müthiş güreşler yapmışdır; sonra Rumeliye geçmiş, Deliormanda yağlı güreşe başlamış, Kırkpınarda da baş pehlivanlar arasına girmişdir.

«Kazıkcı Kara Bekir iki metreye yakın boya mâlik, iri kemikli, fevkalâde müşekkel adaleli, iri elli, iri ayaklı, hiç yağı olmayan örs gibi bir vücûda sâhib imiş; onu görenlerden Suyolcu Mehmed Pehlivan şöyle anlatıyor:

— Kazıkcı İstanbula gelecek dediler, Yelken gemisi ile gelecek imiş, zâten o zamanlar hep yelkenlilerle sefer yapılırdı; duyan meraklılar Yemiş İskelesini doldurmuşdu; gemiler de o zamanlar oraya yanaşır demirlerdi; rıhtım filân yok, ben de Fâtih Medresesinde bulunan pehlivanlarla ve Kazıkcının hemşerileri ile gittim; kayıkdan çıkdı, 40 - 45 yaşlarında idi, Hicaza hac fârîzesini ifâya gidiyordu ihtiyarlık çağına ayak basmış olmasına rağmen fevkalâde diri ve tüvânâ idi. Bir gece medresede yağladım, sırtında ense kökünden kuyruk sokumuna kadar iki torik balığı iriliğinde kabarmış adale parçaları vardı, çok çetin, acı pehlivandı.

«İstanbulda kaldığı günler içinde sarayda Abdülâzizin huzurunda saray baş pehlivanı Arnavudoğlu ile bir huzur güreşi yapdı, Arnavudoğlunun parmağı çıkdığı için güreş yarım kaldı.

«Hac niyeti ile İstanbuldan ayrıldıkdan sonra Kazıkcı Kara Bekir Pehlivandan bahsedilmez olmuşdur; nerede öldü, nereye gömüldü bilinmiyor».

Kazıkcı Kara Bekir Pehlivan
(S. Karayelin kitabının kapağı)

Akkoyunlu Kazıkçı Kara Bekir — Bu namlı baş pehlivanın sânında Sâmi Karayelin bir kitabı; 21×15 boyunda 55 sayfalık bir risâle olub muharririn «En Meşhur Türk Pehlivanları» adındaki eserinin 3 üncü kitabıdır; 1942 yılında Muallim Ahmed Halid Kitabevi tarafından basılıp yayınlanan kitabın kabına bu namlı pehlivanın ressam Sezâi tarafından çizilmiş muhayyel bir resmi konmuştur. Kitab avâmî çeşni ile yazılmışdır; intişar ettiği tarihte 30 kuruşa satılmışdır; bir müşâhid gibi anlatılan güreş sahneleri, muhavereler, tamamen uydurmadır; Fakat elimizde tek kaynakdır; bu bakımdan gaayetle kıymetlidir.

BEKİR SÂMİ BEY — Devlet adamı, 1862 de Sivasda doğmuştur, Musa Paşa adında bir zâtin oğludur; tahsilini Galatasarayı Sultanide yapmış, İkinci Sultan Abdülhamid zamanında muhtelif memuriyetlerde bulunmuş, 1908 meşrûtiyetinde yeni devrin en aydın vâlilerinden biri olarak tanınmış, Millî Mücadele yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisine Amasya mebusu olarak iştirâketmişdir. Bir ara Meclis tarafından Hariciye Vekili seçilmiş ve 1921 Londra Konferansında hariciye vekili sıfatiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetini temsil etmiş, fakat kendisine verilen salâhiyet dışında «Londra Mukavelenâmeleri» diye anılan bâzı anlaşmalar yapub imzalaması avdetinde şiddetle tenkid edilmesine sebeb olmuş, imzaladığı mukaveleler Büyük Millet Meclisince tasdik edilmemiş ve Bekir Sâmi Bey vekâletden istifâya mecbur olmuşdu.

Bekir Sami Bey
(Resim : Türk Meşhurlarından)

1923 de İkinci Büyük Millet Meclisine Tokad mebusu olarak girmiş, 1924 de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurucularınbiri olmuş, 1927 de siyasî hayatdan çekilmiş ve 1932 de dürüst, temiz, asîl vatandaş hâtırası bırakarak vefat etmişdir.

BEKİR SIDKI (Haddehâneli) — İstanbulun eski bıçkın hayatı üzerine sekiz on parça manzume bırakmış bir bahriye neferidir, bu ansiklopediye kıymetine baha biçilmez notlar tevdi etmiş olan Üsküdarlı Vâsıf Hocanın arkadaşlarındandır; Ârif Ağa adında bektâşî bir kahvecinin oğlu olub 1885 - 1886 arasında Üsküdarda Divitcilerde doğmuş, iyi bir hocaelinde sağlam bir ilk tahsil görmüş; babasının mesleği, ve mensub olduğu tabakanın günlük hayat icâbı tulumbacılığa, bıçkınlığa, bahriye formasına heves etmiş, Haddâneye yazılmış ve 1905 - 1906 yılları arasında henüz yirmi yaşlarında iken, yalın ayak yapılan bir tâlimde ayağına batan bir cividen aldığı mikrob ile tetanosdan ölmüşdür. Vâsıf Hoca: «Yaşasa idi ve kendisini akran ve emsâlinin pupa yelken açıldığı bıçkınlık âleminden kurtarabilse idi şiir istidâdı o kadar kuvvetli idi ki, belki o zamanın şuerâsı arasına girerdi» diyor. Manzumelerinden örnekler :

ŞARKI

Kûşei meyhânede neşvedârım
Kış ortası geldi benim bahârım
Şol sâkii meclis aldı karârım
Kış ortası geldi benim bahârım

Pâyi şehbâzındır âşıka mihrâb
Nâz ile basma sen ey nûri şebab
Gel otur karşıma ol âlicenâb
Kış ortası geldi benim bahârım

Yaman bakar senin bıçkın gözlerin
Âşıkın âguşu güzelim yerin
Ağzın öperken sen peri peykerin
Kış ortası geldi benim bahârım

Âferin ey yâri sâdık şekerleb
Cânıma tâze can katmağa sebeb
Vaslın ile ihyâ eyledin bu şeb
Kış ortası geldi benim bahârım

DİVİDCİLERDE TOPALİMAMIN PÂKİZENİN EVİNDE MEKTEBLİ BİR GENCİ BASMASI

Nasıl basdın nigâr ile civanı
Sakalın tutuşa ey Topal İmam

Koca bir mahalle halkı önünde
Nevreste beyimi eyledin bednâm

Don paça nîm uryan karakolları
Pâ bürehne dolaşır mı gül endâm

Bakmamışsın âhû gözün yaşına
Bulunur alacak bir gün intikam

Timûri Zâlime rahmet okuttun
Ayağından asub itsünler idam

BALIKPAZARINDA TOPUKLUNUN MEYHÂNESİNDE SÂKİ YUVANIN EVLENMESİ

Balıkpazarının, şâhi hûbanı
Topuklunun samur saçlı Yuvanî
Eleni ile yatar iken bu gece
Despot zangoç olup, çalmalı çanı.

YİNE MEYHÂNE ÇIRAKLARINDAN VASİLİN EVLENMESİ

Bin üçyüz on dörtde evlendi Vasil
Al şu çevreyi Mastori gözün sil
Müşteriler çeker artık ayağı
Kimden idecekler neşveyi tahsil

BİR ÇENGİ HAKKINDA

Gördün mü dün gece çengi Zeynebi
Raksındaki cilve, hüner, edebi
Onbin şâhid ister kıbtı demeğe
Teni ger kokmasa o şekerlebi

BEKRÎ MUSTAFA — (B. : Mustafa ağa, Bekrî).

BEKRİMUSTAFA — On yedinci asır ortasında yaşamış namlı ayyaş Bekrî Mustafa Ağanın ölmez hâtırasından alınarak İstanbullu ağzından ayyaşlara alem olmuştur ve üç asır boyunca tazeliğini muhâfaza ederek kullanıla gelmiştir; halk ağzında «Berî» sıfatının yerini almıştır; İstanbulda avam, bir ayyaş kasd edildiği zaman «bekrî» demez, «bekrimustafa» der; misaller:

Bir düğün evinde iki kadın konuşur:

— Damad pek güzel maşallah..

— Güzel ama.. bekrimustafaymış...

★

Bir bakkal önünde:

— Şu çıplak ayaklı pırpırı oğlan her akşam bir galon şarab alır, kime götürür acaba?

— Kendi içer!.. Bekrimustadır o...

BEKRİMUSTAFAPAŞA ÇİFTLİĞİ — On yedinci asır ortaladında Silivri Kapusu dışında İstanbul civârının en mâmur ve namlı çiftliklerinden biri idi; bir av hastası olan Dördüncü Sultan Mehmedin sık sık uğradığı yerlerden biri idi (B. : Mehmed IV.). Bekrî Mustafa Paşa o devrin Yeniçeri Ocağından yetişmiş, yeniçeri ağalığında bulunmuş vezirlerdendir.

Bibl. : Silâhdar Tarihi, II.

BEKRİMUSTAFA SOKAĞI — Haliç Fenerinde Hızırçavuş Mahallesindedir; Vodina Caddesi ile Çorbacıçeşmesi Sokağı arasında uzanır; Rifat Efendi Sokağı, Çilingir Sokağı ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir. Vodina Caddesinden gelindiğine göre iki araba ancak geçebilecek genişlikde paket taşı ve kaba taş döşeli dik bir sokakdır; sağ köşede bir manav dükkânı, sol köşede Doğu Bank şubesi bulunup her ikisinin de kapuları Vodina Caddesindedir. Sokak boyunca 3-5 katlı kâgır binâlar sıralanmıştır, kapu numaraları 2-14 ve 1-17 arasındadır. Bir mandal - çekiç imalâthanesi, Bir bakkal ile beş tane de kapalı dükkân, bir doktar muayenehânesi vardır. Belediye zâbıtasının Fener başkomiserliği de bu sokakta dır (Kasım 1960).

Hakkı Göktürk

BEKTAŞ (Çulha) — Çulha esnafından güzelliği ile meşhur bir delikanlı olub hırsızlığı yüzünden kovduğu Hakkı adındaki çırağı tarafından hicrî 1261 yılı şaban ayında (ağustos 1845) bir akşam kına gecesine giderken arkasından kahbece vurulub öldürülmüş ve anası ağzından adını tesbit edemediğimiz bir halk şâiri şu destanı yazmışdır:

DESTAN

1. **Kulak vir ey koca hünkâr feryâde**
   Sâhibsin sen de koç yiğit evlâde
   Ömrümün vârını verdiler bâde
   Kana kan isterim ferman cellâde

2. **Kaşı gözü resim gibi evlâdım**
   Ne gaflettir izin verdim yolladım
   Kanlı kaatil kırdı kolum kanadım
   Kana kan isterim ferman cellâde

3. **Güzeller içinde bir dâne Bektaş**
   Fidan boylu âhû gözlü samurkaş
   Basarken bağrıma firâkiyle taş
   Kana kan isterim ferman cellâde

4. **Şehri İstanbulun o mihrü mâhı**
   Çulha idi çözük kaldı tezgâhı
   Anasının göğe çıkarken âhı
   Kana kan isterim ferman cellâde

5. **Karalar giydi hep Topkapu halkı**
   Vuran evlâdımı o kahbe Hakkı
   Pâyümâl olmasın şehîdin hakkı
   Kana kan isterim ferman cellâde

6. **Eli uzun olduğundan kovulan**
   Eski şâkirdidir o tüysüz oğlan
   Zehirlidir küçük olsa da yılan
   Kana kan isterim ferman cellâde

7. **Yalın taban gelmiş idi yanına**
   Ne lâyıksa yapmış idi şânına
   Revâ mıdır girsin şimdi kaanına
   Kana kan isterim ferman cellâde

8. **Didi kâhyamızın kına gecesi**
   Altunbaş üstünde yeni al fesi
   Ne bilem ki yokmuş gidib dönmesi
   Kana kan isterim ferman cellâde

9. **Namaz kıldı evde vakti ikindi**
   Adamlık al çuhaları giyindi
   Ana geç kalmaz tez döneriz didi
   Kana kan isterim ferman cellâde

10. **Küçük oğlum Hayri çekdi feneri**
    Yürür önden birkaç adım ileri
    O p... görmüş ol iki birâderi
    Kana kan isterim ferman cellâde

11. Önce dimiş Bektaşı bıçaklarım
Hayriyi de nasıl olsa haklarım
İki gözüm iki çeşme ağlarım
Kana kan isterim ferman cellâde

12. Ayak sesin bile duymamışlar hiç
Aradan saplamış hançerini piç
Kahbece vurulmuş Bektâşı behiç
Kana kan isterim ferman cellâde

13. Bektaş feryâd etmiş yetişin yandım
Ciğerimin al kanıyla boyandım
Atılmış kaatile Hayri evlâdım
Kana kan isterim ferman cellâde

14. Koşub tutmuş kaatili bir dilâver
Elde kanlı bıçağiyle beraber
Hayri ağlayarak getirdi haber
Kana kan isterim ferferman cellâde

15. Düşüb düşüb bayılır dul gelinim
Kucağında saçı bitmemiş yetim
Gitti benim güzel Bektaş yiğitim
Kana kan isterim ferman cellâde

16. Sene bin ikiyüz altmış şâbânı
Toprağa verdim koç yiğit kurbânı
Nakşi hayâl oldu hüsn ile ânı
Kana kan isterim ferferman cellâde

17. Dime pâdişahım mürâhik oğlan
Ez başını küçük olsa da yılan
Zindanla kalırsa adâlet yalan
Kana kan isterim ferferman cellâde

18. Kitâbı şeriat yazıyor kısas
İster kellesin kes ister isen as
Pâdişahım yâreme sen merhem bas
Kana kan isterim ferman cellâde

19. Çift idiler tezgâhların başında
Biri onbeş biri yirmi yaşında
Ana âhı gözlerimin yaşında
Sakın pâdişahım ferman cellâde.

Vâsıf Hiç

BEKTAŞ (Debreli Senktraş) — Şâiri mechulümüz bir manzume ile güzelliği övülmüş Beşiktaşda İskele yahud Köprü Hamamı denilen (ve 1958-1959 arasında Menderesin keyfî emriyle yıkılan sanat şâheseri) hamamın yanında bir taşcı dükkânında işleyen arnavud bir taşcı civandır; bu manzume Çulha Bektaş adında bir delikanlının katli üzerine yazılmış

Çulha Bektaş
(Resim : B. Şeren

bir destan ile ayni defterde elimize geçmiş olub her iki Bektaş hakkında yazılanların edâsından ayni zâtin kaleminden çıkdığı bellidir (B. : Bektaş, Çulha).

Semtimiz güzeller kânı Beşiktaş
Kimi âhû kimi şâhin altunbaş

Kimi beyzâdedir paşazâdedir
Kimi baldırları çıplak samurkaş

Kimi âşıkına yâri sâdıkdır
Kimi dahi çıkar mahbûbi kallâş

Kimi gam dağıtur şeker lebiyle
Kimi agu katar tatlı iken aş

Kimi nevhat şehbazdır şehlevenddir
Muhabbet âyeti ile münakkaş

Kiminin ruhsâri âli müzehheb
Kimi mürâhikdir onbeşinde yaş

Kimi ipekden de rakîkü nâzik
Kiminin de yüreği kapkara taş

Kimi bakkal kasab manav bağçıvan
Şekerci tatlıcı boyacı nakkaş

Kimi bir hamamın dellâki pâki
Kimi berber olmuş ediyor tıraş

Cümlesi esnafın şâkirdânıdır
Kimi ocaklıdır civelek yoldaş

Kimdir didim bu yıl güzeller şâhı
Didiler efendim Debreli Bektaş

Köprü Hamamının kurbinde dükkân
Mermeri ham ile dopdolu salaş

Mermerler içre bir şımşırak taşı
Arnavudun şehbâzı o senktraş

Almış sîmin pençesine kalemi
Âşıklar başına yapdığı her taş

Pâ bürehne hem sînesi küşâde
Kâkül keman erbûsine koymuş baş

Rindler meclisinin çerâğı köçek
Meydanın sâhibi pîr Hacı Bektaş

Meclisi kuranlar cümle kalender
Adını koymuşlar âyini haşhâş

Sarmış etrafını ol dilrübanın
Abâ pûş derviş zeyninde evbâş

Vâsıf Hiç

BEKTAŞ (Fatma) — 1951 yılında âile nâmusunu koruma dâvası yolunda erkek kardeşi gemici Arslan Bektaşın eliyle öldürülmüş güzel bir kızdır.

Göreleli olan Fatma Bektaş memleketinde sevmediği bir gencle evlendirilmiş, bu adamdan bir çocuğu olmuş, 1948 de kocasını ve çocuğunu terkederek İstanbula kaçmıştır, bütün emsâli genç kadınlar gibi evvelâ adını değiştirmiş, güzelliği sâyesinde ve Fatma Kurt adı altında bir müddet Beyoğlunun eğlence yerlerinde iş bulub çalışmış, sonra sesinin güzelliği de nazarı dikkati çekerek gördüğü teşvik ile Melâhat Deniz adı ile yine Beyoğlunda içkili bir saz salonuna okuyucu olarak girmiştir ve bu yolların insanları arasında «Sarı Melâhat» diye bir şöhret almıştır. Devlet Denizyollarının Demir şilebinde tayfa olan ve hayatını ağır deniz işçiliğinde mihnetle fakat nâmuskârâne kazanan gemici Arslan, kız kardeşinin bu hâline tahammül edememiş, âile namusunu temizlemek için, tövbekâr olub evine dönmediği takdirde onu öldürmeğe karar vermiş ve izini üç sene sonra bularak 14 kasım 1951 çarşamba gecesi genc kadının çalışdığı saz salonuna giderek sahnenin önündeki masalardan birine oturmuş; sahnede şarkı söylemekte olan Fatmayı yanına çağırmış, genç kadın kardeşinin yanına giderek gemicinin evine dönme teklifini hayatından hoşnud olduğunu söyliyerek reddedince, ağabeyinin çekdiği tabancanın kurşunları altında yere serilmiş, ölmüştür. Aile nâmusu diye elini kardeş kanına bulayan gemici Arslanın gördüğü ceza İstanbul basınına aksetmemiştir

Fatma Bektaş
(Resim : B. Şeren)

Bibl. : Cumhuriyet Gazetesi.

BEKTAŞ AĞA (Arnavud Koca) — Yeniçeri Ocağının yetiştirdiği en büyük şöhretlerden biri, Yeniçeri Ağalarının içinde en meşhuru, onyedinci asır ortasında Sultan İbrahimi tahtdan indiren komitanın yedi âzasından ve bu pâdişahın kaatillerinden biri (B. : Mâhpeyker Sultan; Abdurrahim Efendi, Adanalı; Mehmed Paşa, Mevlevî Sofu; Muslihiddin Ağa, Koca; Mustafa Ağa, Kethüda Çelebi; Mustafa Ağa, Karaçavuş); Dördüncü Sultan Mehmedin ilk saltanat yıllarında Osmanlı İmparatorluğu-

nun mukadderâtına hükmetmiş mütegallibe ocak ağalarının en cebbârı; kara câhil ve pervâsız mürteşî; 1576 - 1580 arasında doğdu, Arnavudluğun neresinden olduğu bilinmiyor, On dört on beş yaşlarında, genç irisi, pençeli bir oğlan iken devşirme olarak İstanbula getirildi, acemioğlanlığı devrinde Sekbanbaşı Deli Kasım Ağanın hizmetine uşak olarak verildi, eli ayağı düzgün, yüzce de güzel, her verilen işe de canla başla sarıldığı için ağasının sevgi ve güvenini kazandı, zamanı geldiğinde, (tahminen 1600 yılı) kapuya çıkdı, yeniçeri oldu, ocak nizamî yolu ile yükselerek aşçı, çorbacı oldu; ocağın katar ağaları denilen yüksek zâbitliklerini de birer birer kat ederek 1638 de Dördüncü Sultan Muradın Bağdadı fethinde Yeniçeri Kethüdâsı oldu, 1640 da Sultan İbrahimin cülûsu sırasında, Kemankeş Kara Mustafa Paşa sadaretinde de Yeniçeri Ağası tayin edildi ki, 60 - 65 yaşlarında bulunuyordu.

Hiç tahsil görmemişdi, okuma yazma bilmezdi; masrafı yok denilecek derecede hasis, cimri idi, ne üstüne ne boğazına sarfeder, parasını tefecilikde işletirdi; bu yol ile bağ, bağçe, çiftlik, ev, pek çok gayri menkul mala sâhib olmuşdu. Ocakda mevkii icâbı fırsat düşdükçe rüşvet almakdan da çekinmezdi. Devrinin namlı şeyhlerinden Sivâsî Efendiye biat etmiş, müverrih Nâimâ Efendinin çok güzel tâbiri ile, «tasavvufa âmiyâne taklid ederdi», bâzı çağdaşları da Bektaş Ağanın bir hamzevî zındık olduğunu söylerlerdi (B. : Hamza Bâli; Hamzavîlik ve hamzevîler).

Yeniçeri Ağalığı üç sene sürdü. 1643 de azledildi, az sonra da yevmi yüzelli akçe ile emekli oldu; İstanbulda devleti kemalde âyân ve erkândan bir zât olarak yaşamaya başladı; kuvvetle tahmin edilir ki o emeklilik zamanında Kösem Vâlide Sultan ile münasebet tesis ederek haris sultanın parasını ticâret mevzularında işletmeğe delâlet etmişdir; kendisi de İstanbulun sayılı zenginlerinden biri olarak tanınmış, Yeniçeri Ocağı ile de münasebetini kesmiyerek yeniçeriler tarafından ocak gayreti güden, tecrübeli bir sîmâ bilinmiş ve «Koca Bektaş» diye anılmağa başlanmışdır.

1648 de evvelâ Sadırâzam Hezârpâre Ahmed Paşaya ve sonra Sultan İbrahime karşı yapılan hükûmet ve saltanat darbelerinde Yeniçerilerin önüne düşen dört kişiden biri oldu (B. : Muslihüddin Ağa, Mustafa Ağa, Karaçavuş; Murad Paşa, Kara). Târihimize At Meydanı Vak'ası diye geçen Yeniçerilerle Sipâhiler arasındaki kanlı şehir muharebesinden sonra (10 şevval 1058 = 28 ekim 1648; B. : At Meydanı Vak'ası), târihimizde «Ocak Ağaları Saltanatı» denilen yeniçeri tagallübünü temsil edenlerin başı, saraya hâkim olan Büyük Vâlide Kösemin de dışarda 1 numaralı müttefiki oldu. Hazîne toplamada pervâsızlığı son haddini buldu, ilmiye, askeriye, mülkiye, bütün devlet mansıbları «Kösem ve Ocak Ağaları» şirketi eliyle satılmaya başladı ve bu şirketin en faal uzvu Koca Bektaş bilindi. Kirli elini et ve zahireye attı, kendi adamları yahud haraca bağladığı tüccar ile İstanbul Piyasası ile dilediği gibi oynadı, fiatlar yükseltti, yokluklar çekdirtti, suiistimallerde Bektaşın cür'etini gösteremedikleri halde tuttukları yolun sonundan korkar arkadaşları kendisini ikaaz ettikce: «Korkmayın.. bu hazinelerimiz var iken bir şey olmaz, akçe torbalarını kışla meydanına yığdığımız gibi Yeniçeri dâima arkamızdadır, Yeniçeri silâhına karşı da bu devletde kimse duramaz» derdi. Ayrıca kasab dükkânları, zahire mağazaları, fırınları vardı, İstanbul, Eyyub, Galata ve Üsküdar kadıları, bu kadıların ihtisab nâibleri buraları teftiş edemezlerdi. Vak'anüvis Naîmâ Efendi naklediyor: «İstanbul Kadısı kola çıkıp farazâ fâhiş fiatla mal satan ve narha riâyet etmiyen bakkala, falakaya yatırmak üzere:

— İn aşağı!..

diseler bakkal kâfiri:

— Siz beni döğemezsiniz sultânım!.. Sermâye Bektaş Ağanındır!.. diye güler, hâkimler de hakikaten bir şey yapamaz, göz yumub geçmeğe mecbur olurdu».

Dalkavuklarından Altıparmak İbrahim Çelebi diye bir adam vardı, meclisinde açık saçık fıkralar anlatır, lâübâli şakalar yapardı; Bektaş Ağa da onu müderris, konak ve hademe uşak sahibi yapmışdı. Ortağı veya kendi adamı esnafa ayarsız terâzi ve kantarlarla ve fâhiş fiatlarla mal sattırmasından bizâr olan halk bir gece Bektaş Ağanın konağı kapusuna bir firenk şapkası mıhlamışdı, bununla yaptıklarının dini ve imânı olan kişinin işi olma-

dığını bildirmek istemişlerdi; sabahleyin adamları kapu üzerinde şapkayı bulub kendisine haber verdiklerinde mağrurâne kahkahalar atmış:

— Bizim Altıparmak İbrahim Çelebinin gecelik takkesidir, ona verin!.. demişdi.

Sokağa, atının yanında ve arkasında, kırk elli nefer âlâ ıskarlat çuhalar giyinmiş orta kuşaklı hademeler, yirmi nefer kadar da her biri uzun boylu, iri yarı ve hünkârî sarıklı çuhadar yürürdü; boy bos ve alım çalım bakımından iki seçme yeniçeri neferi de atının iki yanında bulunur, ellerinde Vezir tuğu kıllarından yapılmış yelpâzelerle atının kulaklarına, kasıklarına ve kuyruk altına konan sinekleri kovalardı; halk bu hal ne zamana kadar sürecek diye acı acı gülerek: «Sultan Bektaş geçiyor!..» derdi. Eski cimri Bektaş Ağa, bu saltanat devrinde gayri meşrû yollardan ayağına oluk oluk altın akmağa başlayınca câhilâne debdebe içinde para harcamasını öğrenmiş görünür.

Ağalar saltanatı iki sene on ay kadar sürdü. Bu mütegallibe çetesi saraydaki müttefikleri Kösem Sultana indirilen darbe ile yıkıldı

Büyük vâlide Kösem ile çocuk pâdişah Dördüncü Sultan Mehmedin anası Turhan Vâlide Sultan arasındaki rekabet, Kösemin, pâdişahı zehirletme teşebbüsü akim kalınca, korkunç bir saltanat darbesi tasarlamasına yol açtı, Bektaş Ağa ve onun delâleti ile diğer mütegallibe ocak ağaları ile anlaşdı. Kösemin adamı olan Bostancıbaşı Hasbağçenin oğrun kapularından bir kaçını gece açık bırakacak, Ağalar gece yarısından sonra kendilerine bağlı yeniçerilerle bu kapulardan girib sarayı basacaklar, Küçük Sultan Mehmedi, anası Turhan Sultanı ve sarayda onlara sâdık bilinenleri öldürecekler, Osmanlı tahtına yine bir sabî olan şehzâde Süleymanı oturtacaklardı. Saray baskını için de hicrî 16/17 ramazan 1061, milâdî 2/3 eylûl 1651 cumartesi/pazar gecesi tesbit edilmiş idi. Bu korkunç cinâyet tasarısı Kösemin bir câriyesi tarafından Turhan Sultana ihbar edildi, ayni gece sarayda pâdişah ile anasını koruyanlar daha evvel davranarak Kösemin dâiresini basarak büyük Vâlide Sultanı boğarak öldürdüler; ertesi 3 eylûl 1651 pazar günü sabahı da, mütegallibe ocak ağalarının yeniçerileri ayaklandırması ihtimaline karşı Sancağı Şerif çıkarıldı ve İstanbul halkı pâdişahı müdafaa için sancak altına dâvet edildi; fakat yeniçeriler de mütegallibe ağalarının peşine takılmayub Sancağı Şerif altına gidince Ağalar Saltanatı çöküverdi, Koca Bektaş Ağa ve iki ayakdaşı, (Müslihüddin Ağa daha evvel eceliyle ölmüş bulunuyordu) ve ön plândaki yardakcıları baş kaygusuna düştüler (Bu vak'anın tafsilâtı için B.: Ocak Ağaları Saltanatı).

Yeni Odalar denilen Aksaraydaki büyük yeniçeri kışlasında askerin takım takım pâdişah tarafına geçdiği görülünce yardakcılarından Somuncu Ömer:

— Hemen şehri bir kaç yerden ateşe verelim, yeniçeriye de şehirlinin evlerini yağmaya ruhsat verelim, cümlesi bizim tarafımıza dönerler!..

Deyince Yeniçeri Ağası Karaçavuş Mustafa Ağa:

— Bre eşek, bu ne sözdür? Bir kaç günlük ömür için dine devlete bu ihânet olur mu? Emir Allahın, nihayet beni ve sizleri öldürürler..

Diye bağırmış, Bektaş Ağa:

— Vallahi yok, boş yere ölemeyiz, üzerimize yürürlerse döğüşürüz!.. demişti.

Kışlada son kalanları tutmak için Yeniçeri Kethüdası Çelebi Mustafa Ağa hammallarla torba torba altın ve gümüş getirib kışla avlusuna yığdırmış, fakat askerden bunların yüzüne bakan olmamışdı, o zaman Çelebi Mustafa Ağa Bektaşa dönmüş:

— Tu yüzüne!.. Allah belânı versin bre tamahkâr arnavud, ne eyledinse eyledin, bize mal lâzımdır, başımıza bir hal gelip devlet yüz çevirdikde akçe her derdimize derman olur, hemen mal cem edelim diyüp bizi kendi hâlimize komayub ifsad ettin, işte bu kadar mal, bir adam var mı yüzüne bakub yanımıza gelen!.. dedi ve Bektaş Ağaya bir hayli küfürler etti.

Ağalar bu durumda iken, saray, onların hiç kan dökülmeden tam inhilâli için aslâ akıllarına gelmeyen bir sulh taarruzuna geçdi, Yeniçeri Ağası Karaçavuşa Tameşvar Vâliliğinin, Yeniçeri Kethüdâsı Çelebi Mustafa Ağaya Bosna Vâliliğinin, Bektaş Ağaya da Bursa Sancak Beyliğinin verildiği ve hemen ka-

puları kulu halkı ile yeni memûriyetlerine gitmeleri tebliğ edildi.

Durumları âşikârdı, idam fermanları ardlarından gelecekdi.

Koca Bektaş Ağa, yine cehli eseri, iki ayakdaşına vâlilik verilir iken kendisine sancak beyliği verilmesini haysiyetine dokunur gördü: «Bursaya gitmeye âr iderim» diyerek İstanbulda gizlenmeyi tercih etti, yanına hayli mücevher ve altın alarak bir sâdık hizmetkâr oğlanı ile gizlenecek bir dost evi aradı; önce Silivri Kapusu dışındaki çiftliğinde gizlendi, «evvelâ burayı ararlar» deyüb gece tekrar şehre girdi, acemi oğlanı iken hizmet ettiği Samsuncular odasına sığındı, kabul etmediler, «Sana mansıb verildi, itaat edüb gitmedin, biz sana sâhib çıkamayız» dediler, orada tebdili kıyafetle Cerrahpaşa Camii yanında dalkavuğu müderris Altıparmak İbrahim Çelebinin konağına vardı, İbrahim Çelebi eski velînimetini saklamaya cesaret edemedi, nihayet yine o civarda Terlikci Mehmed Çelebi denilen bir hamzavînin evine girib saklandı.

Bektaş Ağanın Bursaya gitmeyüb saklandığı haber alınınca derhal bulunub tevkifi için ferman çıkdı ve aranmasına Kapucu başılardan Boyacı Hasan Ağa memur edildi, şehir içine de dellallar çıkarıldı:

— Bektaş Ağanın yerini haber verene dirlik ve ihsan verilir!.. diye bağırtıldı.

Yalın ayak yarım pabuçlu derviş çömezi kılıklı bir oğlanın Aksaray pazarından kuzu eti ile has ekmek alması bir adamın gözüne çarpdı: «Bu oğlanın yüzü bana yabancı değil, Bektaşın yanında gördüm gibi geliyor, dervişler de kuzu eti ile has ekmek yemez» deyüb peşine düşdü, girdiği evi gördü, bir hamzevînin evi olduğunu öğrenince Bektaşın orada olduğunda şüphesi kalmadı, Boyacı Hasan Ağaya ihbar etti o da Terlikci Mehmed Çelebinin evini basdı. Bektaş Ağa can korkusu ile dolab ardı gibi dar bir yere girib saklanmışdı, çık dediler, çıkmadı, kılıç ucu ile dürtüb çıkardılar, rizâsı ile teslim olmadı, yumruk ve tekme ile başını, vücudunu iyice hırpaladılar, yetmiş beş seksen yaşında idi, fakat gaayet zinde ve iri yarı adamdı, yüzü ve ak sakalı ve üstübaşı kan içinde kaldı, güciyle tutup kollarını bağladılar, elleri bağlanırken:

— Bakaa Boyacı Hasan, gel hemen ağzımdan bir küfür söz çıkmadan beni burada öldür!.. dedi.

Yalın ayak, başında takke, sırtında entâri, ev kılığı ile tutulmuşdu. Boyacı Hasan Ağa hakaret kasdı ile Bektaşı bir taşcı eşeğine bindirip götürmek istedi. Mahalleliden Hamza Çavuş adında bir ihtiyar Boyacı Hasan Ağayı bir kenara çekip:

— Gerçi şu Bektaş pâdişah gazabına gelmiş her türlü cezâya lâyık bir adamdır, fakat ocak mansıblarından hepsinde bulunmuştur, şimdi sen bunu eşeğe bindirip götürür isen bütün yeniçeriler bunu ocağa hakaret sayar ve sana kin besler, bir vaktinde de senden intikam alırlar, benim beygirime bindir, götür!.. dedi.

Hasan Ağa nasihati kabul etti Bektaş Ağa çavuşun beygirine bindirildi, elleri bağlıydı, ayaklarına da atın karnından bukağı vuruldu. Başında destarsız bir siyah takke - kavuk vardı; yüzünü ellerini bile yıkatmamışlar, her tarafı kan içinde, perişan bir halde idi.

Aksaraydan Bâbıhümâyuna kadar, yoluna ve peşine dökülüp katılan halkın türlü hakaretine uğradı.

— Pâdişah hâini, işte cezânı buldun!.. diye yüzüne tükürüyorlardı. En ağır küfürler savruluyordu. Beygirin peşine çarşı boyundaki dükkânların çıraklarından elliden fazla mürahik oğlan katılmış:

— Bre ur gidiye!..

— Bre as gidiyi!..

— Bre bu kimin şapkası?

— Falanın şapkası!.. Filânın şapkası!.. diye bağrışıyordu.

Muhafızlarının ufak bir ihmâli olsaydı halk tarafından linç edilecekti.

Bu hâl ile saraya varıldı; pâdisaha arz edildi, içeriden cevab gelinceye kadar kapu arasında bekletildi. O sırada Kösem Sultanı elleriyle boğmuş olan Zülüflü Baltacı Kuşcu Mehmed adındaki delikanlı geldi:

— Bre hâin zâlim, ben sana ne işledim ki beni de deftere yazub başımı istedin?!.. deyince Bektaş Ağa kaşlarını çatub:

— Bre put kıyâfetli kaatil, yıkıl şuradan!.. diye bağırdı.

Kuşcu Mehmed:

— Bak şu mel'unun vaz'ına!.. diyerek küfürler savurdu.

Arz Odasında pâdişahın huzuruna çıkarıldı; çocuk pâdişah canına kasdetmiş adamla konuşmadı, hâlini şöyle bir seyredüb îdamını işaret etti, hemen kemend atup boğdular, cesedini Babıhümâyun önünde bir kaç saat teşhirden sonra bir kilime sararak hammallarla evine yolladılar. Konu komşudan bir kaç müslüman civar bir mescidde namazını kılup sur dışında defnettiler, mezarına nişan konulmadı.

Bütün serveti hazîne adına musâdere olundu.

Çorbacılığı zamanında, gencliğinde hizmetinde bulunduğu Sekbanbaşı Deli Kasım Ağanın kızı ile evlenmişdi; bu izdivacdan bir oğlu olmuşdu, ki babasının îdamında kırk yaşlarında idi; belki daha yaşlı idi, Bektaş Ağanın kirli işlerine karışmamışdı; «Gayri meşrû servettir» diyerek babasının gizli bir hazineşini haber verdi; evinde büyük bir havuz vardı, suyu boşaltıldı, dibindeki gizli kapak açılınca büyük bir mahzen meydana çıkdı, iki büyük kalaylı bakır güğüm dolusu altın ile kıymetine bahâ biçilmez mücevherlerle antika, nâdîde eşyâ bulundu.

Bektaş Ağayı tutub getiren Boyacı Hasan ağaya bu hizmetine mükâfat olarak Kapucular Kethüdâlığı verildi. Her halde saklandığı yeri ihbar eden de umduğu ihsânı görmüş olacakdır.

BEKTAŞ AĞA (Piyazcı) — 1885 ile 1905 yılları arasında eski ahşab Galata Köprüsünün Üsküdar İskelesindeki salaşlardan birinde kurulmuş bir dükkânın sâhibi; adı gibi, almış olduğu nasib itibâriyle kendisi de Bektâşi olan Kalkandelenli bir ithiyardı; fasulya piyazı, zeytinyağlı fasulya yahnisi, ciğer kebabı ve yazın patlıcan tavası yapar, buz gibi nefîs limonata ve kayışdağı suyu da bulundururdu. Onun hazırladığı Büyükşehrin bu pek mutevâzı ve umumî halk yemeklerinde bir başka lezzet bulunur, ağızdan ağıza medhedilirdi. Dükkânı halkın orta tabakasının dahi büyük tehalük ve iştihâ ile koşub geldiği ve kuru tahta peyklerine oturub karınlarını doyurduğu bir yer idi.

Reşad Mimaroğlu

BEKTAŞ EFENDİ (Hacı) — On altıncı asır ulemâsından; Kanunî Sultan Süleymanın muallimlerinden ve imamı olduğu söylenir; büyük hükümdarın zamanında sözü geçen sîmalardan olup Sultan Süleyman bilhassa Yeniçeri ocağının nizam ve intizâmına dâir hususlarda bu Hacı Bektaş Efendinin reyi ile hareket edermiş, bunu kaydeden Hadikatül Cevâmi müellifi Ayvansaraylı Hüseyin Efendi: «Yeniçerilerin Hacı Bektaş Velîye dayanmaları bu Hacı Bektaş Efendi adı münasebeti ile olduğunu söyleyenler vardır» diyor ise de Yeniçerilerin bektâşîliği ocağın kuruluşu ile başladığı aydın hakikattir.

Karaköyde fevkaanî bir mescidi vardı; Ayvansaray dışında müstakil bir hazirede medfundur.

BEKTAŞ EFENDİ MESCİDİ — Galatada Karaköyde Yeraltı Camii'nin çıkmaz sokağı karşısında fevkaanî bir mescid idi, altında dükkânlar vardı; Türk İstanbulun üzerinden büyüklü küçüklü pek çok ecdad yâdigârı kaldırmış olan ve adına da îmâr denilen Menderesin vandal kazması ile kaldırılmışdır.

Hadikatül Cevâmi: «Kurşunlu Mahzen dâhilinde Sandıkcılar başındaki hamam ve o civardaki bâzı binâlar bu camiin vakfındandır, cami de hamamın karşısındadır» diyor. Bu kayıddan geçen asırda Galatanın o tarafına Sandıkcılar başı denildiği öğreniliyor; biz Bektaş Efendi Mescidi karşısında bir hamamın mevcûdiyetini hatırlamıyoruz; her halde Hadikanın tab'ı târihi olan hicri 1281 (milâdî 1864-1865) den sonra yıkılmış olacaktır.

Hadikatül Cevâmi müellifi Ayvansaraylı Hüseyin Efendi bu Bektaş Efendi Mescidi vakfından bağlanmış bir aylıkla geçinirmiş.

Reşad Beyatlı

BEKTÂŞÎ — İstanbul argosunda rind, kalender, her hâli hoş görür, pervâsız, lâübâli, ayyaş tipler; misaller:

— Evi satacağım, komşu yüzünden!.. Küçük beyin kız, küçük hanımın da oğlan arkadaşları gelir, gece yarılarına kadar mızıka kucak kucağa tepinme, zıplama.. vâlide hanım oralı değil, siyatiği varmış, bağçede kanapeye uzanır, tığ gibi bağçıvan oğlana bacaklarını oğdurur.. Beyefendi de.. dur bakayım neymiş, frenkce acâib bir isim söylediler..

— Düşünme, bektâşî de, çık işin içinden...

★

Çoğalub meygedenin kallâşi
Oldu heb halkı cihan bektâşi

Yenişehirli Avni

★

On beşinci kocası
Çıkdı zaman kallâşı
Mezhebi gaayet geniş
Belli herif bektâşî
Eve gelir her gice
Yanında bir yoldaşı
Bir şehlevend zeberdest
Meyhâne arkadaşı
Eli ayağı düzgün
Yerinde gözü kaşı
Damarda kaynar kanı
Onsekiz yirmi yaşı
Bekâr uşağı oğlan
Tam karının oynaşı
Bacı kadın fırına
Verir mercimek aşı
Gece gündüz herife
Döker gayrı göz yaşı
Çöz ayağın bağını
Anan babanın bâşı
Biri iki görürsün
Olmadan gözün şaşı
İkimizden birine
Dikilir mezar taşı.

(Kırk Kocalı Hanife hikâyesi)

Kolluk neferi ve bektâşî babası
(Resim : S. Bozcalı)

BEKTÂŞÎLER, BEKTÂŞÎ TEKKELERİ — Bektâşî tarikati ve bektâşîlik İstanbul Ansiklopedisinin plânı dışında konulardandır.

Bu tarikatın Yeniçeri Asker Ocağı ile olan çok sıkı bağı, bütün yeniçerilerin bektâşî olması, hattâ bu asker ocağına «Hacı Bektaş Ocağı» denilmesi, yeniçerilerin de «Tâifei Bektâşiyan», «Dûdmânı Bektâşiyan», «Ağayânı Bektâşiyan» gibi isimlerle anılması, kibarı veya fakiri, baba (şeyh) ve can (derviş), tarikatlarının kıyâfet ve alâmetleri ile bektâşîlerin İstanbulun günlük hayatında ne kadar önemli bir yer aldığını aydın olarak gösterir. Geniş bir tesâmühe, her şeyi görmeye ve kabâhatleri, günahları örtmeye, ve sevişme kapusunu ardına kadar açmaya dayanan bir hayat ve muâşeret telâkkisi en basit ve avâmî mânâsı ile benimsenerek bilhassa İstanbulun ayak takımı ve bu arada büyük şehire gelen bekâr uşağı garib yiğitler üzerinde bektâşî fukarası canlar çok müessir olmuşlardır. Yeniçeri kışlalarında, bekâr hanlarında, bekâr odlarında ülfet ve muhabbeti en kaba ve maddî anlayışla bektâşî felsefesi tanzim etmişdir. Onun içindir ki bu tarikat İstanbulda pek az âlim ve pek çok kalender şâir yetiştirmişdir.

Ve yine onun içindir ki bektâşî babaları, canları İstanbulun dâimâ ayak takımı kesâfeti bulunan semtlerinde dolaşmışlar, Yeniçeri Kışlalarındaki tekkeler müstesnâ, İstanbul Şehrinin içinde, mahalle hayatına karışarak tek bektâşî tekkesi kurulmamışdır; İstanbulda 10 bektâşî tekkesinden üçü Halicin bitiminde (Sütlücede Bâdemli tekkesi, Karaağaç tekkesi, Eyyubda Karyağdı Bayırı tekkesi), ikisi sur dışında (Kazlıçeşme tekkesi, Takkeciler tekkesi), ikisi Boğazda (Rumelihisarı arkasındaki dağ üstünde Şehidlik tekkesi, etrâfı gayri meskûn, ensesi dağ Paşa Limanı tekkesi), üçü tamamen şehir dışında (Merdiven köyü tekkesi, Başıbüyük köyü tekkesi, Çamlıca tekkesi) kurulmuşdur.

Büyüklerinin içinde, muâşeret nizamı dikkatle tanzim edilmiş ve birer edebî ve ilmî

mahfil, kulüb hâline gelmiş kahvehâneler ekseriyet ile bir mevlevî dervişinin elinde bulunur iken, içlerinde ayak takımının kaynaştığı muazzam yeniçeri kahvehânelerinde de, uşakların başında, istisnâsız bir bektâşî babası bulunmuştur.

Yeniçeri Ocağının kuruluşundan kalma an'aneler gereğince yapılan törenlerde bektâşî babaları dâima bulunmuş, babalar ve canlar, yeniçerilerin yanında ve kıyâfeti mahsusaları ile hattâ ihtilâllere katılmışlardır.

Yeniçerilerin son devrinde, Ocağın bir haşarat yatağı olduğu devirde bektâşî babaları ve canlarının da onlara ayak uydurdukları muhakkaktır.

Bektâşî tekkelerindeki günlük hayat ve bektâşî âyinleri, cemiyetleri hâlâ gereği gibi aydınlanmıştır diyemeyiz; çok şey yazılmış, fakat kadimden beri «bektâşî sırrı» denilen tekke hayatının iç yüzü tam ışığa kavuşamamışdır; tekkelerin mahremiyetine girmiş olanlar ketûm olmasını bilmişler; konuşub yazanları da bu tarikat erbâbı hakkında haksız, hiç olmazsa çok mübalâgalı tecavüz ve ittihamları red etmeğe çalışmışlardır. Bundan dolayıdır ki, İstanbul basınında «Bektâşî Sırları», «Bektâşî Meydanları», «Âyini Cem» gibi konular hâlâ geniş alâka toplayabilir.

Bıyıklarını, sakallerini tıraş ile bir şekle sokmayub perişan perişan uzatmaları; kadınların ancak hârice karşı örtnüb tekkelerde tesettürün kaldırılmış olması, sofralarda, meclislerinde bâdenin mutlaka bulunması, kadında veya erkekde tecellî eden güzelliğe karşı lâübâlî ve pervâsız meylü alâka, zinâ ve livâta yolları ile fuhuş çirkâfına girilmemiş dahi olsa bektâşîleri dinsizlik ve ahlâksızlıkla ittiham ettirmişdir.

1826 da Yeniçeri Ocağı kanlı bir şehir muhârebesi ile kaldırıldığında, Türkiyede bektâşî tarikati de ilga edilmiş, başda İstanbul, bütün bektâşî tekkeleri kapatılmış, o târihden altmış sene evvel (hicrî 1181, milâdî 1767 de) mevcud olan tekkeler diğer tarikatlere devredilmiş, geri kalanı muhdes sayılarak yıktırılmışdır; ve tekkelerdeki babalar ile müridleri de, az sonra kaydedeceğiz, şahsen küfr ile ittiham edilmemişler ise sürgün edilmişlerdir; küfr ile suçlanan bir kaç baba ve mürid de idam olunmuşlardır.

1247 de İranda Nişâburda doğmuş ve 1337 - 1338 arasında Anadoluda Kırşehir civarında yarleşdiği Karahöyükde vefat etmiş olan Bektaş Velînin türbedarı olan Baba, bektâşîlerin en büyük şeyhi bilinirdi; bu zâtin «Hacı Bektaş Vekili» unvanı ile İstanbula gönderdiği bir Baba da İstanbuldaki bütün bektâşî tekkeleri Babalarının en büyüğü olarak Aksarayda Et Meydanında Yeni Odalar diye anılan büyük yeniçeri kışlasında 94 üncü Ortanın odaları arasında yapılmış kışla tekkesinde otururdu.

Sonraları Hacıbektâş adını alan Karahöyükdeki büyük şeyh vefat ettiğinde yerine geçen yeni şeyh İstanbula gelir, başda Yeniçeri Ağası, Ocak erkânı, yeniçeriler ve bütün bektâşî tekkeleri babaları ve canları tarafından Üsküdarda parlak merâsimle karşılanır, İstanbula geçirilip muhteşem bir alayla Süleymaniyedeki Ağa Kapusuna götürülür, orada Yeniçeri Ağası tarafından başına babalık tâcı konulur, yine parlak bir alayla ve Yeniçeri Ağası, ocak erkânı ile beraber Bâbıâliye götürülür, orada da sadırâzam tarafından bir şeyhlik cübbesi - ferâcesi giydirilirdi. Hacıbektaşa dönünceye kadar Ağa Kapusunda misâfir olur, mevsimine göre, her gün, meşhur mesîrelerde, bağ ve bağçelerde, yalılarda, konaklarda, âli ziyâfetlerle ağırlanırdı.

İstanbulda «Hacı Bektaş Vekili» unvâniyle 94 üncü Ortanın kışlasında oturan Babalar ile yine kışlalardaki diğer tekkelerde post nişin olan Babaların yeniçeriler üzerindeki nüfûzu çok büyük idi; Müverrih Cevdet Paşa hicrî 1238 ve milâdî 1822 - 1823 vekaayii arasında, yâni Yeniçeri Ocağının kanlı lâğvından ancak üç sene evvel bir Haydar Babadan bahseder ki, hâdise şâyânı dikkattir; vak'ayı bugünkü sohbet dilimizle naklediyoruz:

«Mâlum a, yeniçeriler bektâşî olduklarından aralarına bektâşî kılığında nice mezhebsizler girer, söze karışırdı. Evvelce acem râfızîlerinden Haydar Baba nâmında bir kallâş yeniçeriler içine girip Sultan Selim ve Alemdar Paşa vak'alarında bulunmuş ve sonra savuşub İrana gitmiş iken bu esnâda yine İstanbula gelip 99 uncu Ortanın kışlasında mel'anet ve şeytanet hasırını sermişdi. İstanbuldan defedilmesi lâzımdı, fakat kışladan dışarı yalnız çıkmaz, yanında dâima yeniçeri usta-

larından bir kaç kişi bulunurdu, ihtiyatlı herifin ustalar yanından alınıp tevkifi ve İstanbuldan tardı güç idi, bu iş yeniçeri ağası Hasan Ağaya havâle olundu, o da (Ocak zâbitlerinden) mahremi olan bir kaç kişi ile görüşüb, bir kolayını buldu, Haydar Babayı Çardak Kolluğuna getirtti ve Çardak İskelesinden bir gemiye bindirilip Üsküdara geçirildi ve sıkı nezâret altında Boluya sürüldü. Fakat Babanın İstanbuldan, çıkarıldığı gün bir kaç usta yeniçeri ağasına gelerek Haydar Babanın derhal İstanbula iâdesini istediler, Hasan Ağayı tehdid ederek bu hususda Bâbıâliye bir arîza yazdırttılar. Sadırâzam: «Emîrülmü'minînin emri ile olan bir işe Yeniçeri kullarının müdühalesi ubûdiyet vazifesine yakışmaz» diye cevab verdi; Yeniçeriler ayak dirediler, mesele fetvâhâneye havale olundu, Şeyhülislâm Efendi: «İmâmül müslimîn hayırlı olduğu düşüncesiyle bir kimseyi İstanbuldan sürgün ederse o kimsenin iâdesi için hükûmet ve pâdişah tazyik edilmez» diye fetvâ verdi, bu fetvâya dayanılarak Haydar Babanın sürülmesi için bir hattı hümâyun yazıldı, fetva ile ferman yeniçeri ağasına gönderildi. Ağa da bütün Ocak zâbitânı önünde okudu, yeniçerilere yine sükûnet gelmedi, yer yer türlü fesad dedikoduları yaydılar. Mesele Haydar Babanın Boluya varır varmaz nefes darlığından ölümü (?) ile kapandı».

Cevdet Paşa Vak'ai Hayriyeden sonra Türkiyede bektâşîliğin kaldırılmasından bahsederken «bu mülhidlerin yeniçerileri ifsad ettikleri tahakkuk etmişdir; ekserisinin şer'i şerîfe mugayir ef'âli ve mezmum hareketleri görülmüştür» diyor. Müverrih Paşanın bu ağır ittihâmı bektâşîler hakkında kadimdenberi söylene gelenler yanında çok hafifdir. Anadoluda bir meşhur bektâşî tekkesi de Seyyidgazide idi; İstanbula gelen babalar, canlar ilk terbiyelerini Hacıbektaş ile Seyyidgazide görürlerdi; aşağıdaki satırları Sahhaflar Şeyhizâde Esad Efendi kadim metinlerden naklen kaydediyor:

«Anadoluda Seyyidgazi Tekkesi bir fisik ve dalâl ocağı idi. Her yerden kopup gelmiş, anasını atasını azarlatmış battallar, işden kaçmış, aşık olmuş, postunu boklar abdallar, çehrelerinden iman nuru uçmuş, alınları kara yazılı adamlardı. Namazımız kılınmış, kefenimiz dikilmiş, suyumuz ılınmış diye namaza yüz yummazlar ve müezzine kulak kabartmayub imama uymazlardı. Pâdişahın sadakalarını, iyilik severlerin hayratını yerler öküz iştihalı eşeklerdi. Köy ve kend halkı bu deccâl heriflerin ardlarına uyarlar, buldukları dilberleri soyub kendi libaslarına koyarlardı. Dânişmend müderrise incinse, sipâhi oğlanı ağasına küsse, yalın yüzlüler babalarına darılsa kandesin Seyidgazi Ocağı diye ararlar, soyunurlar, kazan kaynatırlar, âşıklar da o yalın yüzlü delikanlıları simâû sâfâ diye oynatırlardı». Çok ağır ittihamlardır.

Sahhaflarşeyhizâde Esad Efendi ocakların kaldırılması ile sona erecek son yeniçeri ihtilâlinde bektâşîlerin bu fitneye de iştirâklerini göstermek için bir fıkra naklediyor:

«Defteri Hâkaanı hulefasından ve akrabamızdan Âsım Bey şöylece nakletti:

«Vak'a günü, yâni perşembe günü (B.: Vak'ai Hayriye) tâtil olduğu için, bir kaç kalem arkadaşı, vak'adan gaafil, erkenden bizim yalıdan kalkmış, Göksu mesîresine gitmek üzere Anadoluhisarına varmışdık. Fitneyi orada fakat muhtasarca haber aldık, müdhiş hâdisenin tahkiki telâşında iken İstanbuldan sür'atle gelen bir kayık Hisar sâhiline yanaşub içinden bir betâşî çıkdı, daha bir şey sormadan:

— Be hey gaalfiller, burada ne durursunuz, varın evlerinize gidin, yoldaşlar uyandı, erkânı saltanatı bitirdiler, ben dahi uyuyan şu kale neferlerini uyandırmaya gidiyorum!.. diyerek bizi kedere saldı».

Vak'ai Hayriyeden sonra Bektâşî Tarikatinin Türkiyede kaldırılması kararı 2 zilhicce 1241 (milâdî 8 temmuz 1826) cumartesi günü Topkapusu Sarayında Ağalar Camiinde toplanan bir meclisde verildi; bu tarihî meclise devrin rical ve ulemâsı ile birlikte bütün tarikatler şeyhlerinin en meşhurları iştirâk etti, İkinci Sultan Mahmud da müzâkereyi bir kafes arkasından tâkib etti. Meclise iştirâk eden şeyhler şu zâtlerdir:

Yahyâefendi türbedârı ve şeyhi Hâfız Efendi, İdris Köşkü Tekkesi şeyhi Balmumcu Mustafa Efendi, Galata Mevlevihânesi şeyhi Kudretullah Dede, Beşiktaş Mevlevihânesi şeyAli Efendi, Halvetiyeden Kocamustafapaşa şeyhi ile zâkirbaşısı Şikârîzâde Ahmed Efendi, Merkezefendi şeyhi Ahmed Efendi, Üsküdar-

da Nâsûhîzade Şemseddin Efendi, Celvetiyeden Üsküdarda Hüdâî Dergâhı şeyhi Şahab Efendi zâde Seyyid Efendi, Bandırmalızâde Galib Efendi, Saadiyeden Kovacı Dergâhı şeyhi Emin Efendi.

İlk sözü Şeyhülislâm Kadızâde Tâhir Efendi aldı; şeyhlere hitabla:

— Hacı Bektaş Veli ve sâir pîranı izâm ve eizzei kirâm hep ehlullah olup onlara kat'iyyen diyeceğimiz yoktur. Lâkin tarîkatlere girenlerin o tarîkatin kadîmden devam ede gelen usül ve erkânına riâyet etmesi şer'i şerife kemâliyle uyması lâzımdır; hattâ şerîatde mekruh olan tarikatda haramdır; bâzı câhiller bektâşîlik nâmı ile nefis havasına uyub farzların edâsı değil belki ibâdetleri hiçe sayıp haram olan şeyleri helâl bilerek kâfir oldukları âşikâr oldu; sizler ki muhtelif tarîkatlerin şeyhlerisiniz, bu hususda duyduğunuz, bildiğiniz nedir? Bu makuuleler hakkında ne dersiniz? dedi.

Şeyhlerden bâzıları:

— Bizim onlarla ülfetimiz yoktur, hallerini de bilmeyiz!.. dediler.

Bâzıları da:

— Üsküdar taraflarında bu gibi inkârların vukuu duyulmuştur!.. dediler.

Bâzı ulemâ da: «Bektâşîlerin şer'i şerîfe aykırı hareketlere cesaretleri ağızlarda dolaşır ise de her birinin üzerine şahıs be şahıs, kitab ve sünnete aykırı şenî söz ve hareketleri sâbit olmadığı takdirde umumu hakkında şer'î bir hüküm nasıl verilebilir?» diye sordu.

Ulemâdan biri:

— Bektâşî rüesâsından Kıncı Baba dedikleri mülhid ile İstanbulağasızâde Ahmedin ve Salih adındaki uygunsuzun oruc tutmadıkları, namaz kılmadıkları şenâetinden başka sözleri ile de kâfir olduklarını herkes bilir, katilleri vâcibdir!.. dedi.

Yâsincizâde Efendi de:

— Bektâşîlerin habîsâne söz ve hareketlerinin şahıs be şahıs üzerine sâbit olmasına lüzum yok, bunların siyâseten cezâlarının icrası câizdir!.. dedi.

Vak'anüvislerin bu meclis hakkında verdiği mâlûmat bundan ibârettir; görülüyor ki, Bektâşîlerin aleyhinde müsbet delillere dayanılarak bir ittiham yapılmamıştır. Meclisde ridler tevkif edilerek Dabhâne mahzenine habfından verilmiş hükmün bir meclise mal edilmiş olmasından ibâret olduğu âşikârdır.

Yukarıda da kaydettik, o gün Bektâşî Tarikati ilgaa edildi, bütün bektâşî tekkeleri kapatıldı; imparatorluk içinde asırlar boyunca bu tarikate ve tekkelerine vakfedilmiş bütün emlâk ve arazî hazine adına musâdere edildi. İstanbul tekkelerindeki Babalar ve müridler tevkif edilerek Darbhâne mahzenine habsedildiler. Kıncı Baba, İstanbulağasızâde Ahmed Baba ve Salih Baba îdam olundular. Diğerleri Şeyhülislâm Efendi tarafından bir îman ve akîde yoklamasına çekildi; islâmî ilimlerde derin bilgileri olmamakla berâber zındık ve mülhid olmadıkları da anlaşıldı; fakat siyâseten hepsinin sürgüne gönderilmesine karar verildi; Rumelihisarında Şehidlik Tekkesinden Mahmud Baba ile yedi nefer mürîdi Kayseriye, Öküz yahud Paşa Limanı Tekkesindeki Ahmed Baba ve Kazlıçeşme Tekkesindeki Hüseyin Baba ikişer nefer müridleri ile Hâdim'e, Karaağaç Tekkesinden o tarihde ayni zamanda «Hacı Bektaş Vekili» olan İbrahim Baba ile sekiz nefer mürîdi, Südlice Tekkesinden Mustafa Baba ve Eyyubda Karyağdı Tekkesinden Mustafa Baba üç nefer bektâşîsi ile Birgiye, Karaağaç Tekkesinde misafir olan Yusuf Baba Amasyaya, yine misafirlerden Ayıntablı Mustafa Baba Güzelhisara, Kıncının kardeşi Mehmed Baba, Çamlıca Tekkesinden Mehmed Baba ve Merdivenköyü Tekkesinden diğer Mehmed Baba dört nefer mürîdi ile Tireye gönderildiler. Bu bektâşî sürgününde göze ve dile gelmeyenler kıyâfetlerini tebdil ile İstanbulda birer köşeye çekildiler.

Fakat bâzı garazkâr vicdansızlar padişâhın bektaşî düşmanlığından istifâde etti, hasımlarını bektâşîlikle damgalayarak ihbar ettiler, nice mazlûm ve mâsumlar evinden, âile yuvasından alınıp sürgün mihnetine atıldı; bu arada bektâşilik ile hiç ilgisi olmayan devrin seçkin simâlarından Melekpaşazâde Abdülkadir Bey, Şânizâde Atâullah Efendi ve İsmail Ferruh Efendi İstanbuldan uzaklaştırıldı (B.: Abdülkadir Bey, Melekpaşazâde; Atâullah Efendi, Şânizâde; Ferruh Efendi, İsmail; Ortaköy cemiyeti ilmiyesi).

Vak'ai Hayriyeden sonra Bektâşîlerin

ağır iftiralara, haksız hücumlara, haksız tâkiblere uğradığı bu gün aydın bir hakikattir. İkinci Mahmud devrinde bektâşîlere en amansız hücumda bulunan kalem sâhibi, vak'ai Hayriye üzerine «Üssü Zafer» adı ile bir tarihçe yazmış olan vak'anüvis Sahhaflar şeyhizâde Esad Efendidir; bu zât vak'anın hemen tezine, daha bektâşî tâkibi başlamadan düşmanlığını şu kıt'a ile açığa vurmuştur:

Yeniçeri lâifei bâgiyesi şerrinden
Hamd olą eyledi Hak devleti islâmı emin
Dileriz kim ide bektâşileri berkeşte
Birisi düşmeni devlet birisi düşmeni din

Bektâşîler sürgüne gittikden sonra Keçecizâde İzzet Molla da şu kıt'ayı söylemişdir:

Dûdmânı yezidiyan söndü
Canları varsa birbirin korusun
Ağalar eyledi cahime sefer
Çaldı bektâşiler de göç borusun

1826 dan sonra, Cumhuriyet devrinde bütün tarîkatlerin lağvedilerek bütün tekkelerin kapatılmasına kadar Türkiyede resmen bektâşî tekkesi açılmadı. Ancak, Tanzimatdan sonra bektâşîler tarikatlerine âid tekkeleri Nakşî tekkesi adı altında açarak içlerinde bektâşî âyini yaptılar.

İstanbul tekkeleri üzerine tek rehber Üsküdarlı Ahmed Münib Beyin «Mecmuai Tekâyâ» adındaki 16 sayfalık risâlesidir, hicrî 1307 (M. 1889 - 1890) de basılmış olan bu risâlede, o tarihde içlerinde bektâşî âyini yapılan bektâşî tekkeleri hep nakşî tekkesi olarak gösterilmiştir. Bu Ansiklopedinin kıymetli kalem arkadaşlarından Midhat Şertoğlu bize, Tanzimatdan sonra nakşî tekkesi kisvesi altında açılmış dokuz bektâşî tekkesinin adını, son şeyhlerinin isimleri ile beraber vermişdir ki, şunlardır:

1 — Merdiven köyünde Şahkulu Tekkesi; son şeyhi Hasan Tahsin Baba (1890 da Mehmed Ali Baba).

2 — Çamlıca Tekkesi; son şeyhi Ali Nutki Baba (Tahir Baba Tekkesi; 1890 daki şeyhi Nuri Baba).

3 — Eyyubda Karyağdı Tekkesi; son şeyhi Yaşar Baba, (1890 da Sâlih Baba).

4 — Sütlücede Karağaç Tekkesi; son şeyhi Hasib Baba, (1890 da Hasib Baba).

5 — Kazlıçeşme Tekkesi; son şeyhi Nuri Baba (Perişan Baba Tekkesi, 1890 daki şeyhi Hasan Baba).

6 — Rumelihisarında Nâfi Baba Tekkesi; son şeyhi Nâfi Baba (Şehidler Tekkesi, 1890 daki şeyhi Nâfi Baba).

7 — Topkapu dışında Takkeciler Tekkesi; son şeyhi Abdullah Baba.

8 — Sütlücede Bâdemli Tekkesi; son şeyhi Münir Baba (1890 da Münir Baba).

9 — Başıbüyük Köyünde Dilâver Baba Tekkesi; son şeyhi Dilâver Baba.

BEKTÂŞÎLERİN MUAŞERET ÂDÂBI — İstanbulda Yeniçerilerin yanında hatıraları şehrin târihine geçmiş bektâşîlerin muaşeret âdabı hakkında aşağıdaki notları M. Zeki Pakalın'ın «Osmanlı Târih Deyim ve Terimleri» leri» adındaki değerli eserinden alıyoruz:

Tarîkata girme merâsimi — «El alacak can, (tarîkata girecek kimse bir müddet Pîr Evi denilen tekkeye devam eder, tekkenin bâzı hizmetlerini görür), sonra tanınmış bir bektâşîye baş vurur, bir müddet daha tecrübe edilir ve kendisine sâhib adı ile bir rehber tâyin edilir, (bektâşîliğe liyâketi görülürse) kabul merâsimi günü akşama doğru sâhibi ile beraber tekkeye gidilir. İstikbal olunurlar, mukannen saat gelinceye kadar tekkenin bir höcresinde otururlar. Ortalık kararırken tekbir sesleri işidilmeğe başlanır. O zaman sâhib âşıkı alır, hamam odasına geçerler. Âşık yıkanır, temiz çamaşır giyer. Çıkılınca eller göğüsde olarak hazır bulunanların önünde durulur, hafif bir baş öğmesi ile herbiri selâmlanır. Âşığı hiç konuşdurmadan (çırılçıplak soyarlar) bir kefene sararlar, bir tabuta yatırır, tabutun kapağı kapanır, telkin verilir. Telkin şudur:

«Erenler meyanında, pîr huzurunda murşidine teslimi rızâda oldun mu, yalan söyleme, haram yeme, livâta ve zinâ etme, elinle koymadığın bir şeyi alma, gözünle her gördüğünü söyleme, gelme gelme, dönme dönme, gelenin başı, dönenin malı...

«Allah, Muhammed, Ali, On iki İmam, Hânedânı Ehli Beyte imân ettin mi, bunun ikisini bir bilip gece ve gündüz gönülde Allah, Muhammed Al'iyi mürşidin vâsıtasiyle bir bildin mi, hak dediğimizi hak, bâtıl dediğimizi bâtıl bildin mi, Tarikati Nâciyeden olup Câfer Sâdık'ın mezhebini hak tanıdın mı, bu ikrardan dönersen Rûzi Mahşerde yüzün kara olsun mu? Allah, Muhammed, Ali, Hünkâr Hacı Bektâşı Veli ikrârında kademin sâbit eyle!.. hu!».

«Sonra sâhib tabutu açıp âşıkı alır, bir odaya götürür, namaz kıldırır ve :

— Ey can! Öldün, namazını da kendin kıldın, kendini şimdi mürşidine teslim edince yeni bir hayata gireceksin, buyur erler meydânına!.. der.

«Ve âşıkı yerden kaldırır, kefeni çıkarır, (çamaşırını giydirir) boynuna Tîgibend denilen bir çevreyi geçirir, bağlar.

«Son zamanlarda merâsimin bu kısmı tâdil edilmişdir, yalnız abdest ve namazla iktifâ olunmuşdur.

«Sâhib aşıkı tiğibendinin uclarından tutub çekerek Meydana getirir, Meydan, tekkenin büyük âyin salonunun adıdır. Evliyâ Çerağı denilen tek bir kandille aydınlatılmışdır. Hiç bir ses işidilmez, hiç bir hareket görülmez, ortalık yarı karanlık, esrârâlûd bir haldedir.

«Mürşid Baba hususî makamında vekaar ile oturmuşdur. Meydanda Oniki İmam makaamını temsil eden on iki post vardır ve her birinde bir baba oturmuşdur, elleri göğüslerinde ve başları da göğüsleri üzerine eğik dururlar.

«Sâhible âşık, Meydan kapusundan eşiğinde niyâz ettikden sonra girerler, âşıkın boynundaki tîgibendin ucları sâhibin elinde ve sâhib önde, âşık arkada olarak girerler. Meydanı bir buhur kokusu doldurmuş olub alışık olanları gaşyeder.

«Sâhible âşıkın ayakları çıplakdır, sağ ayaklarının baş parmaklarını sol ayaklarının baş parmaklarının üzerine koyarak bir müddet dururlar. Bu duruş, mürşide teslim olarak hayatda doğrulukdan ayrılmayacaklarına remizdir (B.: Ayak Mühürlemek).

«Sâhib yanık bir sesle bir münacaat okur sonra Mürşid Baba gür sesle feseyekfikühümullah âyetini okur, herkes oturduğu yerde niyâz vaziyeti alarak tasdik eder.

Bektâşî Babası
(Resim : B. Şeren)

«Sâhib ile âşık dört kapu seâmını verirler; dört kapu Şerîat, Tarîkat, Hakikat ve Mârifet kapularıdır. (Selâm şekli: — Esselâmü aleyküm şerîat Erenleri!, Tarîkat Erenler.., Hakikat Erenler!.. ve nihâyet Mârîfet Erenleri!.. dir). Her selâmda ileriye doğru bir adım atarlar, bu adımlar, dört kapudan ayrı ayrı girilmiş olduğunu temsil eder. Sonra yine, eller göğüste, çıplak ayaklarının baş parmakları târif edilen şekilde niyâz vaziyetinde dururlar.

«Mürşid sağ eli ile âşıkın sol elini tutar, ikrar alır. Kendisi de tâlimatını verir :

— Yalan söyleme, haram yeme, zinâ ve livâta etme; elinle koymadığını alma, eline, beline, diline pek ol!.. der.

«Tekke sazı başlar. Münacaatler, naitler, nefesler birbirini tâkib eder.

«Âşık babaların ellerini öpmeğe başlarken getirdiği kurban tığlanır.

«Ufak bir âyini cem olur. Meydanda demler alınır, gülbankler çekilir. Yine nefesler okunarak meclis dağılır. Âşık o gece, tekkede, sâhibinin, rehberinin odasında yatar; (soyunub, bektâşî zeynine girib yoluna sapmış olur)».

El öpme — «Ein dış tarafı, üstü değil, avuç öpülür».

Tanışma işâretleri — «Bir bektâşînin diğer bektâşî ile tanışması için bir takım işâretler vardır, en mârufu sağ eli, baş parmak yukarıya doğru kaldırılmak sûretiyle kalb üzerine koymak ve bu sırada boyun bükmektir. Fakat ârif olanlar bıyıklarından, sakallarından, bakışlarından tanışırlar».

Bâzı âdetler — «Kaşık sofrada dâima içi açık olarak durur, aslâ yüz üstüne kapatılmaz, kapanırsa nasib, kısmet kapanır bilinirdi.

«Kapunun eşiğine asla ayak basılmaz, eşik atlanılarak aşılır: zirâ bektâşî inancınca Kapu Medinei ilim Alidir, kapunun sağ

kanadı Hasan, sol kanadı Hüseyin, üst pervazı Peygamber, eşiği de Fâtimedir.

«Bektâşî eşiği atlayub çıkınca, pabucunu kapu eşiğine muvazî olarak koyduktan sonra giyer; kapuya arka çevirmek günahdı.

Dem meclisi — (Bektâşî tekkelerinde kurulan meclislerde babalar ve canlar rakı ve şarab içegelmişler idi, o meclislerde dem sunulması da hususî bir şekle tâbi idi).

«Sâki kadehi, fincanı sağ elinin avucu içine alır, baş parmağını serbest bırakır; sol elini göğsünün altına koyar; fincanı, kadehi öne doğru eğilerek sunardı; sunulan can da: — Eyvallah!.. diyerek ayni vaziyet ve usulde alır, aldıktan sonra kadehi göğsüne götürür ve boyun keserdi; ve kadehi avucunun içinde tutarak içerdi (Yâni kadeh, verilirken, alınırken, içilirken parmak ucları ile tutulmazdı). Kadehi iki avucu ile tutan bektâşîler de vardı, (bu takdirde, sol elin avucu, içinde kadeh bulunan sağ avucu sarar, tutardı).

«Şarab veya rakının kadehde görülmemesi içindir ki elleri ile örterler idi; içdikden sonra Sâki:

— Aşk olsun! der ve kadehi ayni usul ve erkânla alır, arka arka çekilir ve bu minvâl üzere meclisdekilere kadeh dolaşdırır, ihvan sulanır, demlenirlerdi».

Lokma gülbanki — «Sofraya oturuldukta yemeğe başlamadan çekilen gülbankdir:

«Bismi Şâh, evvel Allah diyelim, kadim Allah!..

«Geldi Ali sofrası, yâ Şâh diyelim, Şâh versin, biz yiyelim!.. Allah, eyvallah! Dost!..».

Sofra gülbanki — Yemek yenildikden sonra çekilen gülbankdir:

«Allah.. Allah.. İllallah..

«Bu gitti, yenisi gele; Hak bereket vere, yiyenlere nur ola. Pişirip kurtaran (kutaran) derviş derdmendin Hak erenler destgîri ve destgîrimiz ola.

«On iki İmam, on dört mâsumu pâk efendilerimiz bâbı saadetinden tanıyanlarımız ganî ola.

«Üçler, Yediler, Kırklar.. Gülbanki Muhammedi, nûri Nebî, keremi Ali, pîrimiz Hacı Bektaş Velî, cümle pîran ve cömerdler, gerçek erenler demine devrânına hû diyelim!. Hûuu!...».

Teslim taşı — «Bektâşî babalarının göğüslerinde, gümüş mecidiye büyüklüğünde on iki köşeli bir taş bulunurdu, «Teslim taşı» derlerdi, 12 köşeli oluşu on iki imama işâretti.

«Bu taş Ürgüb'den çıkar. Gûyâ Hacı Bektaşı zehirlemişler, kendisine derhal mâlûm olmuş, hemen kusmuş, (bu taşın cevheri) o kusmuktan hâsıl olmuş.

Pîr emânetleri — «Tâc, hırka, sancak, çerağ ve sofradır. Hepsine bir kudsiyet atfedilmişdi. Bektâşî tâcı on iki dilimli idi». (M. Z. Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri).

Üsküdarlı halk şâiri Vâsıf Hoca bektâşî âdâbı üzerine şu şirin notu vermiştir: «Tophâne ketebesinden şâir Âşık Râzi ki, edebü terbiye ile pervâsızlıkda dünyaya emsâli ender gelir, bektâşî idi. İstanbul Ansiklopedisinin Üssü Zâfer nam eserden naklen bu günahkârın göz gezdirmesi istenilen evrâkı mütalâa ettiğimde o yazıların şu kadar asır sonra dahi hakikat olduğunu gördüm. Âşık Râzî merhum tâzeliğinde gaayetle dilber bir genc imiş, bir maddeden pederine gücenüb Üsküdardaki hânei pederi terk ile Merdiven Köyüne kaçmış, on beş yaşında imiş, oradaki meşhur Şahkulu Baba Dergâhına gitmiş sığınmış, bir kaç ay orada dergâhın bostanında yanaşmalık yapmışdır. Hüsnü ânı ile âteşin zekâsı derhal nazarı dikkatı celbetmiş, o zaman büyük baba Efendi kim ise Râziyi bostan yanaşmalığından kendi hizmetine almışdır; şâirliğe olan istidâdı da evvelâ orada terbiye edilmişdir. Râzi; Merdivenköylülerle Tekke halkı o zamanlar hiç sevişmez idi, hattâ Sultan Mahmud bektâşîliği kaldırdığında dergâhı evvelâ köylü tahribetmiş derlerdi, dergâhdaki bektâşî fukarâsının hemen hepsi arnavud idi, câhil fakat kalben hepsi şefik rahîm insanlardı diye anlatırdı; hattâ dergâh kapusunda ilk rastladığı bir arnavud bağçıvanı kendisine mânevî peder ittihaz etmişdi. Defterlerinden birinde manzurumuz şu manzûmesi bektâşî hayatı rindânesi bakımından hoş bir hâtıradır».

Vâsıf Hocanın üzerinde kalem oynattığında şüphemiz olmayan manzûme şudur:

Vardım gittim Babanın Pir Evine
Selâm verdim arnavudun birine

More dedi yalın uşak hoş geldin
Nedir taleb nedir aşkınla derdin

Derde derman aşka timar bizdedir
Mürşid rehber nûr ile nar bizdedir

Her girene işte açık kapumuz
Eklidene hazır pişmiş aşumuz

Ahretimiz mâmur ettik sağ iken
Bizde açan gülde bulnmaz diken

Biz mahbûbu önce soyar yunarız
Pervâneyiz ol çerağa yanarız

Âşık abdal yalın ayak baş kaba
Altda imam postu üstde bir aba

Sırrullahdır fânî dünyâ vâdemiz
Anın içün dâim elde bâdemiz

Eşik atla gel civânım efendim
Benim kaşı keman servi bülendim

Gir yun al abdesti at çirkü gamı
Dilküşâdır Hacı Bektaş Hamamı

Atş ile kanımı içesi dilber
Ser virelim sır içün gel beraber

Ebrûlerin tâki bu câna mihrab
Kevserdir kâsei lâ'linde şarab

Çeşmi kebûdunda nedir bu mestî
Hatırlatır câna Bezmi Elesti

Ya pâyin nakşine ne diyem şâhım
Ayağın öpdüğüm gün pâdişâhım

Şahkulu Sultanın dergâhıdır bu
Cümle âşıkların penâhıdır bu

Cennet bülbülüne altun kafesdir
Gül kokan havâsı pîrden nefesdir

Erenler durağı bu âsitâne
Temâşâ kıl âşıkaane mestâne

Yokdur bâyü gedâ burda can vardır
Pîrü civanında husn ü an vardır

Burdadır şeriat tarikat bâbı
Burdadır mârifet hakikat bâbı

Kefenpûş olduk öldük dirildik
Bu sakfin tahtında muhabbet, birlik

Bâdei aşk ile mestü müdâm ol
Havuz gibi boşal, pınarından dol

Ayak mühürleyüb gel dur niyâzâ
Erenler tâcın koy seri şehbâza

BEKYAN (Dr. Agop Bey) — 1869 da Askerî Tıbbiyeden önbinbaşı rütbesiyle mezun olmuş bir tabibdir. Pederinin adı Mıkırdiçdir. Birçok yerlerde ve bilhassa Yemende vazifede bulunmuştur. 1911 - 1914 yılları esnasında üç sene Yedikule Ermeni Hastahânesi İdare heyeti âzalarından olmuştur. Müteveffa Dr. A. Mezburyan'a göre binbaşılıkdan, 1929 yılı mezkûr Hastahanenin salnamesine göre (s. 343) ise miralaylıkdan tekâüde sevkedilmiştir. Bilgili bir şahsiyet olan Dr. Agop Bey 1928 de aynı hastanede vefat etmiş ve Balıklı Ermeni Mezarlığına defnedilmiştir.

Kevork Pamukciyan

BEKYAN (Haykazun Efendi) — Halkalı Ziraatı Mektebinde uzun yıllar zirâati umumiye kürsüsünü işgal etmiş değerli bir müderrisdir. Eğin'in Abuçeh kasabasından tanınmış Benektz (bilâhare Bekyan) ailesinin ahfâdındandır. İhtisasını Fransada yapmıştı. Hayatı hakkında başka bir bilgi edinilemedi.

Kevork Pamukciyan

BEL — Vücudun orta yeri; şâirler tarafından gönül bağlanan güzellerin târif ve tavsifinde en çok kullanılmış kelimelerden biri, dâima inceliği övülür, hattâ «ince belli» denilince, başkaca târife lüzum kalmadan vücud yapısı nârin ve uzun boylu bir dilber kasdedilir:

Şehri İstanbulun şehbaz güzeli
Şartı evvel ince olmalı beli

Galatalı Hüseyin Ağa

★

Sevdi gönül bir püseri
Sanatı terzi güzeli
Şu İstanbulun içinde
Güzellerin bî bedeli
Neylemeli neşlemeli
Bu yazı da burda yazlamalı

Dikiş diker nâz ile
Bir gümüş endâze ile
Düşürmeyüb nâmın dile
Ölçmeli ol ince beli
Neylemeli neşlemeli
Bu kışı da burda kışlamalı

(Bir halk türküsü)

BEL — Sulb; belinden gelmek, birinin sulbinden dünyaya gelmek; Hüseyin Kâzım Bey Büyük Türk Lugatında Âşık Beşeden şu iki güzel misâli veriyor:

Belde nesil, kolda kuvvet, elde iş

★

Geldiler Âdem belinden sızdılar
Kimi doğru vardı, kimi azdılar..

Eskiden bektâşî târikatine giren bir delikanlıya, can'a, «Pir Evi» denilen tekkede yapılan kabul merâsiminde: «Elinle koyma-

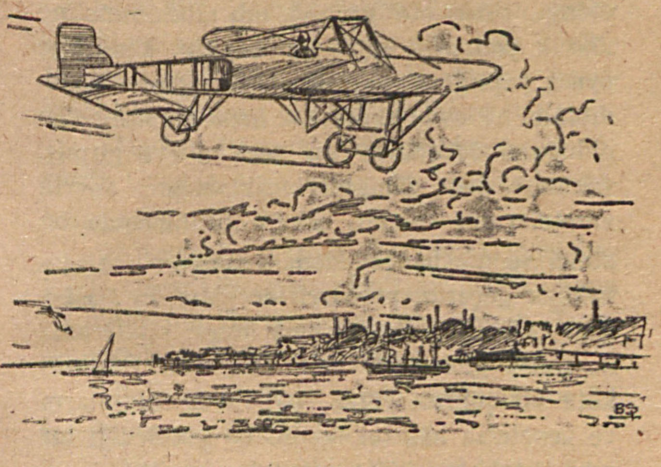
dığın şeyi alma, yalan söyleme ve haram yeme, zinâ ve livâta etme; eline, diline, beline sağlam ol!..» diye nasihat ve tenbih edilirdi. Bu mânâdan «Bellemek», İstanbulun pırpırı külhâniler argosunda ağır küfürlerdendir, ekseriya tehdid yerinde kullanılır:

— Berduşluğuma bakma, bana Zehir Mehmed demişler, şakaya gelmem, senin ananı. avratını bellerim ha!...

BEL (Gordon) — 1912 senesi nisanının ondördüncü günü, ki bir hürriyet bayramı günüdür, İstanbul semâsında uçarak Türkiyede ilk esaslı uçuş tecrübesi yapmış olan bir fransız tayyarecisi (B.: Blériot, Louis); hal tercemesi maalesef tesbit edilemedi.

Fransada Rep fabrikasına türk ordusu için tayyareler sipâriş edilmişti; 14 nisanda Hüriyeti Ebediye Tepesinde yapılacak büyük askerî resmi geçide hiç olmazsa bir tayyarenin iştirâk etmesi isteniyordu, fabrika Gordon Bel adında bir pilot ve iki makinist ile bir tayyare yolladı; âlet sandıklar içinde tren ile geldi, 11 nisanda Yeşilköy tren istasyonu civârında bir tarlada parçaları yerlerine takılarak kuruldu, 14 nisan sabahı da Gordon Bel bu teyyâre ile tek başına havalandı.

Yeşilköyden kalkarak Davudpaşa ve Kâğıdhâne vâdisi üzerinden Hüriyeti Ebediye Tepesinin üstüne geldi, geçid resmi yapan askerî kıt'aların üstünde dolaşdı; hiç tayyâre görmemiş ve hattâ çoğu adını dahi işitmemiş olan askerler üzerinde büyük bir heyecan uyandırdı; Gondon Bel bu heyecanı fazlalaşdırmak için alçalmak istedi ise de, geçid resminin yapıldığı sâha Kâğıdhâne ve Alibey köyü vâdilerinden gelen hava cereyanlarının birleşdiği nokta olduğu için arzusunu tatbik edemedi, her teşebbüsünde, henüz tekemmül etmemiş bir âlet olan o devrin tayyaresi, sağa sola şiddetli yalpalarla tehlikeler atlattı, ve Gondon Bel, geçid resmi sâhasının üstünde 1200-1400 metro yükseklikde uçmaya mecbur oldu. Hünerti pilotun başarı ile sona eren bu uçuşundan sonra Rep Fabrikasına yeni tayyareler sipâriş edildi ve Fransaya pilotluk tahsili için on genç zâbit gönderildi.

Gordon Bel'in Tayyaresi
(Resim : Bülend Şeren)

BELÂ — Dilimize arabcadan alınmış isim, Türk lûgatında elem ve ızdırab veren şey; fitne; musîbet; nekbet, idbar; bahtsızlık; darbı meseller: İhtiyat, dikkat tavsiyesi yolunda «Belâ geliyorum demez!»; evlâd, torun hakkında «Tatlı belâ»; kız veya erkek evlâd evlendirilirken «Belâsını ben çektim, safasını il sürecek»; bilhassa bir güzel yeni âşık olan mahrem dosta hitab olarak «Belâlar mübâreki!..».

Aldın metâı aşkı, belâlar mübâreki!

★

Ruhsâri yâre hattı muanber mübâreki
Uşşâki zâde tâze belâlar mübâreki

«Belâ budur ki...» deyimi, bilhassa aydın adam ağzında «asıl bahtsızlık budur» yerinde kullanılır, en güzel kullanan da büyük hiciv şâiri Nef'î olmuş, aşağıdaki beyiti de kendi âkibetine uygun düşmüştür:

Belâ budur ki ne türlü ferdî asr olsan
Yine inanduramazsın hasûdu hodkâmı..

«Püsküllü belâ» iki yerde kullanılır: 1) Belâ üstüne gelen belâ; 2) aşifte, bıçkın, çapkın ele avuca sığmaz, ardında tutkunu çok, kabadayı gürûhundan sâhibi olan, cefâ edici, vefâsız, vuslat yolu engellerle dolu mâşuka, mâşuk. Bunlar hakkında söz gelimine göre «Belâ püskülü» de denilir:

Efendim bir güli âlem behâsın
Nihâli işvesin rengîn edâşın
Cihanda misli nâdir mehlikasın
Güzelsin nâzeninsin dilrübâsın

Hirâm itdikce sen ey serv reftâr
Olur endâmına âlem giriftâr
Bu keysûyi perişan ile her bâr
Seri uşşâka püsküllü belâsın

(Enderunlu Vâsıf, şarkı)

★

Âşıklar başına püsküllü belâ
Tophâne oldu sahrâyi Kerbelâ
Her gün minâreden verilir salâ
Kanlıdır yolu ol tavşan kâfirin
(Galatalı Hüseyin, İşmar Destanı)

★

Yar peyledim şu çapkın gonce gülü
Başı kavak yelli saçı sünbülü
Olmadan efendim sînem bülbülü
Başıma olmuşdur belâ püskülü
(Galatalı Hüseyin, İşmar Destanı)

Geçen asrın şöhretleri şâirlerinden Ayıntablı Ayni, Fes millî bir serpuş olduktan sonra, kırmızı fes kenarından sarkan o devrin mâvi püsküllerinin dilber yüzlere ayrı bir câzibe verdiğini söyleyerek, püsküllü fesi, başı aslında belâya girmiş olan âşıka yeni bir belâ görüyor:

Hilâl ebrüvânın üzre müşâri bilbenandır fes
Bu tâbi renkle pertevfürûzi hüsnü andır fes

Ne renge koydu bak âyînei dîdârı cânanı
Bu sûretle kızılbaş mülkine hayret resandır fes

Diyârı Çine hükmeyler arakçinindeki perçem
Seri uşşâka püsküllü belâdır pek yamandır fes

Aydın İstanbullu ağzında bir de «Belâya bak» deyimi vardır; buradaki belâ, bu ismin Türk lûgatındaki mânalarından hiç birine uymaz; meselâ Muallim Nâci:

Beyânı maksad için yâre tercemânın var
Belâya bak ki anı tercemâna anlatamam..

diyor; «içi açamamak» dır; bu hal ızdırab - belâ ile ifâde edilmişdir (B.: Belâlı).

BELÂLI — Kötü yola sapmış ve okşanmış, koklanmış nigâr yahud mahbub bir dilberin ülfet ve muhabbetini inhisârı altına almış bıçkın kabadayı, vurucu, kırıcı zorba; iki tipi vardır.

1: Âşıkdır; dilberini gücü yetdiği kadar maddî ihtiyacdan müstağnî kılar, yer bulur barındırır, besler, giydirir; başka gözlerden deli gibi kıskanır, dilberinin kirli mâzisi tafsilâtı ile bildiği için dâimî bir şübhe içindedir, olmayacak sebeblerle döver, hırpalar, ölüm tehdidi ile mutlak sadakat ister; bâzan yersiz şüphe üzerine, bazan da aşkına ihânet edildiğini görerek, dilberini suç üstünde veyâ kuvvetli suç delilleri ile yakalyarak kaatil olur.

2: Zorbanın, kabadayının it kolundandandır, fuhuş yoluna sapmış, düşmüş güzelin ülfet ve muhabbetini inhisarı altına almaz, ne âşıktır, ne kıskanç, dilberini pençei kahri altına almıştır, hiç bir maddî ihtiyacını düşünmez, vücudunu satarak kazandığını elinden alır, bîçâreyi fuhşun girdâbına sürükler. Şeririn pençesi altındaki mazlum kazancının bir kısmını gizlemeğe çalışır, Belâlı bunu sezdiği zaman kavgalar başlar, istediği parayı, ki içkiye veya kumara verecekdir, alamayınca kudurur, dayakla tazyîki işkence haddine varır ve bâzan da cinâyetle biter. Belâlıyı «Dost» ve «Tutkun» ile karışdırmamalıdır (B.: Dost; Tutkun).

BELA, MADAM BELANIN OTELİ VE MEYHÂNESİ — İkinci Abdülhamid devrinde Galatanın haşarat yatağı otel ve meyhânelerinden biri idi; müdâvimleri arasında pek nâdir görülen beyden, efendiden kimselerin «Madam» dedikleri Bela adındaki sâhibesinin milliyeti ve tâbiiyeti tesbit edilemedi; bilinen, bir batakhâne yosması olarak yetişik gelişmiş olmasıdır; bu ansiklopedinin büyük himmet sâhibi kalem arakadaşlarından Üsküdarlı Vâsıf Hoca merhum şu kıymetli notu vermişdir:

«Kaldırım kabadayıları ile boy ölçüşen, pek çok kabadayı ve serseriyi yıldırmış yaman bir kandındı; tanıdığımda kırkını aşmışdı, en çok yirmi beş yaşında gösterirdi. Meşhur cânîlerden Bıçakcı Petrinin (B.: Petri, Bıçakcı) dâimâ yanında dolaştırdığı Kız İstavro denilen el ulağı bir oğlanı vardı, Midillili gaayet güzel bir çocukdu, on beş on altı yaşlarında idi; Bela için, kendisinden en az yirmi beş yaş küçük olan bu adalı palikarya fidesine tutkun olduğu, sözde otel uşaklığı adı altında oteline alarak yatırdığı, giydirüp kuşatıp, kendisine oynaş yaptığı söylenirdi; hattâ oğlanın Kuledibinde bir evde akranı bir kızla münâsebetde olduğunu öğrenince bir gece o eve girmiş, rakîbesi genç fâhişeyi bıçaklamışdı; devrin gazetelerinin vukuâtı zâbıta sütunlarında bu otelci ve meyhâneci Madam Belanın adı muhakkak geçerdi; muharrirler «Madam Başbelâsı», «Karı hakikaten belâ imiş», «Belâ ama ne Belâ» gibi serlevhalar koyardı. Otelinin kötü bir şöhreti vardı, uygunsuz kadınların ve gençlerin haşarat takımı ile gecelediği bir nevi batakhâne idi; o zamanlar kapitülasiyonlara dayanarak ecnebi gemiler Türk limanlar

arasında da sefer yaptıkları için İstanbul limanında büyüklü küçük her zaman yüze yakın gemi bulunurdu; Madam Belanın müşterileri, bu belâlı korsan kılıklı gemicilerdi; hicrî 1305 (milâdî 1887-1888) senesinde bir gazete, zannederim Sabah Gazetesi, Belanın Meyhânesinden bahseder iken «tulumbacı yatağı» tâbirini kullanmış, bu da tulumbacıların gücüne gitmiş, gazeteye üçyüz imzalı bir teessüfnâme gönderlerdir, gazete de tulumbacılardan özür dilemiş idi.

«Yine o tarihlerde, 1888 - 1900 arasında, bir nakşî yâhud kaadirî şeyhinin gaayetle güzel nevhat bir delikanlı olan torununu, tekkenin arnavud bağçıvanı kandırır, Belanın Meyhânesine götürür, çocuğun karşısına bir oyuncu kızı çıkarırlar, sarhoş edilen toy delikanlı bu kız vâsıtası ile otele alınır ve o gece otelde boğulur, kazâ yahud cinâyet, cesedi soyarlar ve otelin bodrumunda defnederler. Arnavud Bağçıvan firar ider ise de ayni gece otelde misâfir bulunanlardan bir lâz gemici gece bir gürültü işitir, boğuk iniltiler duyar, sabâhı otel uşakları ile mâhud bağçıvanda bir telâş eseri görünce zabtiyeye keyfiyeti ihbar eder.

Madam Bela ve adamları evvelâ inkâr yoluna saparlar ise de bodurumda delikanlının cesedi bulununca şerîre karı suçu bir rum uşak ile arnavuda yükler, yakayı sıyırır; fakat oteli ve meyhânesi bu vak'adan sonra kapatılır, Bela da hudud dışına atılır».

Sermed Muhtar Alus «On ikiler» adındaki romanında bu Otel ve Meyhâneden bahsetmekte, ve Vâsıf Hocanın bize tevdi ettiği yukarıdaki notlarda söylediklerini teyid etmektedir :

«Şimdiki Merkez Rıhtım Hanının önünden Mumhane caddesine yürüyüb sağa dönünce, tramvay yoluna çıkan, o zamanlar kasab kulübleri bulunan sokakda Bela'nın Oteli..

«Madam Belanın Oteli sahiden belâlı bir yerdi. Galatanın en namlı, en bitirim bir batakhanesiydi.

«Altında bir gazino. Gazinodaki dört beş Lehli dilber, iskambil kâğıtlarındaki kupanın ve dineyrinin kızlarından daha tasvir. Tutulan tutulana; tutuşan tutuşana.

«Belanın otelinin kapıları avanaklara fora. Buyurun efendim buyurun!..

«Girenin vay haline. Bir daha ismini duyabilirsen, cismini görebilirsen aşkolsun. Anadan doğma edilip nesi var nesi yok alındıktan sonra bodrum katındaki mahzende kayıblara karıştı gitti. Binbirdirek batakhânesinin Galata şubesi.

«Bu otel bir yangında yanıp kül olmuş. Rivayete nazaran mahzeninde bilmem kaç tane insan kuru kafası, kaburga kemiği çıkmış..».

Devrin gazeteleri bu batakhânenin yerini Galatada Leblebici Sokağında gösteriyor, ki 1934 Belediye Şehir Rehberinde bu sokağın adı Leblebici Şâban Sokağı diye yazılıdır. (B. : Leblebici Şâban Sokağı).

BEL BAĞLAMAK — Halk ağzı deyim, güvenmek; misâl :

— Kalleşin biridir, bel bağlanmaz!..

★

Edebiyatımıza da girmişdir :

İkbaline, idbârına bel bağlama dehrin..
Ziya Paşa

BELDEN AŞAĞI — Halk ağzı deyim, müstehcen lâf etme, yüz kızartıcı şeyler konuşma; misâl :

— Birak şu pis herifi, her lâfı belden aşağı.

BELE (Re'fet) — İstiklâl harbinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ordusu kumandanlarından, paşalık (generallik) rütbe ve unvanı, Millî Mücâdele içinde T.B.M.M. tarafından verilmiş, dolayısı ile Cumhuriyet İnkılâbının ilk generallerinden, Gazi Mustafa Kemal Paşanın mümtaz silâh arkadaşlarından. Büyük zaferden sonra, henüz yabancı silâhlı kuvvetlerin işgaali altında bulunan İstanbula, düşmanı silmiş süpürmüş, yok etmiş muzaffer Türk ordusunun mümessili olarak geldi ve Büyükşehirde emsalsiz millî heyecan ile karşılandı, Refet Paşanın İstanbula gelişi bu tarihî beldenin unutulmaz günlerinden biri oldu (B.: İstanbulun İtilâf Devletleri silâhlı kuv-

General Refet Bele
(Resim : B. Şeren)

vetleri tarafından işgaali, işgalin kara günleri, Refet Paşanın gelişi, yabancı silâhlı kuvvetlerin İstanbuldan gidişi).

Maarif Vekâleti tarafından yayınlana gelmekte olan Türk Ansiklopedisinde bu büyük adamın adı yoktur, hazin zühuldür, alfabetik dizi «Beldar» dan «Beledina» ya geçmektedir. Aşağıdaki satırları İbrahim Alâeddin Gürsa'nın «Türk Meşhurları» adındaki eserinden alıyoruz:

«1881 de İstanbulda doğdu. Harbiyeden kurmay yüzbaşılıkla çıktıktan sonra muhtelif askerî hizmetlerde bulunmuş ve harplere iştirâk etmişti. Millî Mücadelenin ilk yıllarında miralay (albay) rütbesi ile kolordu kumandanı sıfatı ile iştirâk ettiği İnönü ve Sakarya muharebelerindeki yararlıklarından dolayı general olmuştu. Yabancı orduların işgali altında bulunan İstanbula Millî kuvvetlerin mümessili olarak ilk defa Refet Paşa gelmiş ve onun gelişi İstanbulda büyük heyecan uyandırmışdı. Refet Bele bütün garb cebhesi birleştirilerek kumandanlığı İsmet Paşa tarafından deruhde edilmesinden önce garb cebhesinin cenub kısmının kumandanlığında bulunuyordu, ondan sonra Millî Müdafaa Vekilliğine getirilmiş, Birinci ve İkinci Büyük Millet Meclisinde İstanbul millet vekili olarak bulunmuştu. Beşinci Büyük Millet Meclisine de tekrar İstanbul Millet Vekili seçildi, o zamandan beri bu sıfatı muhafaza etmektedir».

General Refet Belenin târihî sîmâsının şânına denk bir hal tercemesinin tesbiti için İstanbul Ansiklopedisi adına kendisini aradığımızda, yakınları generalin yirmi yıldanberi Almanyada Frankfurtda ikaamet ettiğini ve bir kaç yılda bir İstanbula gelib bir müddet kaldıktan sonra yine oraya döndüğünü söylediler. Bu durum karşısında yukarıdaki eski bir yazıyı iktibas ile kalındı.

BELEDİYE — (B.: İstanbul Belediyesi; İstanbul Kadılığı; İhtisab; Şehiremâneti).

BELEDİYE BAĞÇELERİ — İstanbulda Belediye bağçeleri, İstanbul Belediyesinin «Şehiremâneti» adını taşıdığı devirde tanzim edilip açılmış olduğu halde bu isimle anılmış, güzelim «Bağçe» kelimesi de firenk ağzı «Park» adına fedâ edilmemiştir; meşrûtiyetin ilânında Belediye Bağçeleri bir müddet «Millet Bağçesi» adını aldılar; Şehremini Cemil Paşa (B.: Topuzlu, Cemil) İstanbulda ilk parkı açdı (B.: Gülhane Parkı); Cumhûriyet devrinde de hemen bütün bağçeler park oldu; bağçe ismi, bâzı parkların birer köşesinde veya mustakil olarak tanzim edilen çocuk bağçelerinde kaldı (B.: Park; Çocuk Bağçesi).

İstanbulun altı belediye bağçesi vardır; bunlardan bir kısmının adı kahramanlarının buluşma yeri olarak bazı meşhur romanlara girmiştir; bağçeler şunlardır:

Büyükçamlıca Bağçesi, Tophânelioğlu Bahçesi, Sultanahmet Meydanı Bağçesi, Tepebaşı Bağçesi, Taksim Bağçesi, Bakırköy Bağçesi.

Büyükçamlıca Belediye Bağçesi — Belediye bağçelerinin en eskisidir, Abdülâziz zamanında açılmıştır sanırız; zamanımızda Park hâline sokulmuştur, etrâfındaki eski dıvarı yıktırılmıştır, yeni dıvara demir parmaklıklar konmuş, koca koca ağaçların gölgelediği tarhlara da kanapeler yerleştirilmiştir; fakat park olduktan sonra gerek civarlılardan, gerek uzaktan o havâliye gezmeğe gelen kimselerden pek rağbet bulamamıştır, rastlananların ekserisi ayak takımıdır.

Halbuki meşrûtiyetden sonra «Çamlıca Millet Bağçesi» adını alan bu bağçe, meşrûtiyetden evvel ve sonra ne günler görmüş, geçirmişdir. En kalabalık, en civcivli, en keyifli zamanı Sultan Aziz devrinde imiş. İçindeki mükemmel gazinosu iki kısım, sağ yanı alaturka, sol yanı alafranga. Alaturka tarafında piyasanın en üstün incesaz takımı çalar; vaktin meşhur kemânisi Ağya (B.: Ağya, Kemânî) başlarında olmak üzere sonraları namlanmış olan ûdî Âfet, (B.: Âfet, Ûdî) de ter bıyıklı olarak takımda. Müşteriler hep kalantor. Genc genc, burma bıyıklı mâbeyinciler, hünkâr yâverleri, kişizâde delikanlılar, mirasyedi beyler ve etraflarında dalkavukları. Masalarında buz dolu kâselerde rakı, mastika karafâkileri, sıcaklı soğuklu çeşid çeşid mezeler.

Alafranga tarafda da orkestra; müşteriler Beyoğlundan, Modadan, İcâdiyeden gelmiş mösyöler, madamlar, matmazeller, erkekli kadınlı tatlısu firenkleri, firenkliğe özenen ermeni zenginleri ve karıları, rum çorbacıları ve kokonaları, kızları, alafrangalık taslayan züppe beyler. Beyoğlunun yüksek tabaka yosmaları da eksik değil. Bunların masalarında da, o aralık İstanbulda yeni yeni sürümde,

içilmesi pek moda olan bira dubleleri; meze olarak ince fırancala dilimleri üzerine konmuş, kırmızı biber ekilmiş kaşar, gravyera peyniri, kırmızı turp. Bâzıları konyak, amer, verut, şartröz, menta gibi içkileri mûtad edindiğinden onların önünde de renk renk kadehler.

İkindi sularından akşama, gece yarısına kadar gazinonun her iki kısmı iğne atsan yere düşmeyecek hâle gelirmiş.

Bağçenin dışındaki cadde dahi başka âlem. Devrin başlıca araba piyasaları orada yapılıyor. Armai osmânîler, yaldızlarla pırıl pırıl landolarda cici bicilere müstağrak şehzâdeler, grün ferâce üstüne papâzî yaşmakları örtünmüş, elmaslarla pıtrak sultan efendiler, hazînedar ustalar ve takım taklavatları, kılpıranga kızıl çengi damâdı şehriyârîler...

Mükellef konak arabalarında, yine yaşmak ferâceli vezir familyaları, dâmadları, mahdumları. Gıcır gıcır kirâ faytonlarında mâvi gözlüklü, sünbül bıyıklı, şık şık beyler; kirâ kupalarında takmış takıştırmış, iki dirhem bir çekirdek hanımlar. Bu arabalar üç dörtyüz adımlık sahada ağır ezgi fıstıkî makam fırdolayı piyasa eder, yekdiğere tebessümler, işâretler bezledilir, akşama doğru ortalık mahşer şeklini alarak araba zinciri birbirine kenedlenir, bir türlü çözülemez hâle gelir.

Sultanahmed Belediye Bağçesi — Meşrutiyetden önce Sultanahmed Meydanında ortada tarhlar, yeşillikler, etrafında parmaklık yok. Almanya İmparatoru İkinci Vilhelm'in 1898 de ikinci defa olarak İstanbulu ziyâreti hâtırası olarak yapılma masrafı onun tarafından verilen ve istanbullular tarafından «Alman Çeşmesi» adı verilen (B.: Alman Çeşmesi) çeşmenin bulunduğu yerden tramvay caddesine kadar dayanan sahâya «Belediye Bağçesi» derlerdi.

Önü tahta parmaklıklı, üç tarafı eğri büğrü havâlelerle kuşatılı, içinde yine bugünkü gibi büyük ağaçlar bulunan bu bağçenin caddeye yakın tarafında ahşab, oldukça geniş, barakamsı bir binâ vardı: Kahve ve Kıraathâne.

Yazları binânın dışına, parmaklığın önüne ağaçların altına masalar, sandalyalar dizilir, gelen müşteriler çok olurdu, yeri semt; Divanyolunun başlangıcı. Etrafda resmî dâireler de mevcud; meydanın nihâyetinde Orman, Mâden, Ziraat Nezâreti; sağında Defteri Hâkaanî, Mehterhâne denilen Hapishânei Umûmî, ayni binâda Evkaf Nezâreti. Bu dâirelerdeki müdürlerin, mümeyyizlerin, kâtiplerin çene tiryâkileri; kahve, çay, nargile tiryâkileri; tavla, domino, kâğıd oyunu tiryâkileri, daha kalemlerine gitmeden, öğle namazını câmide kılmak bahânesiyle kaçamak yaparken (o vakitler öğle tâtili yok), akşam üstü vâzifeden çıkıp eve dönerken oraya dalıverirler, açık havada hoşça vakit geçirirlerdi.

Mevsim kışlayınca ahşab barakada barınmakdan başka çâre yok. Rüzgâr, ayaz kaplama tahtalarının, pencere çerçeveleri çatlaklarının arasından bıçak gibi girer, içerdekilere çivi kesdirir, saç sobada yakılan çalı çırpı Ok Meydanında buhurdan yakışa benzer; bu sebepten müşteriler ayağı çekerlerdi.

O zaman da, caddenin yukarı doğru az ötesinde, şimdiki Hıfzıssıhha Müzesi karşısındaki Ârifin Kıraathânesine gün doğardı. Belediye Bağçesinin devamlıları hep oraya akın ederdi.

Tepebaşı Belediye Bağçesi — Bu havâli vaktiyle büyük bir mezarlıkmış; Kasımpaşaya inen bayır aşağı sık sık serviler, bir çok mezar taşları, aralarında da çayır çimen vermiş; koyun, keçi, inek sürüleri otlar, mahalle karıları çamaşırlarını serer kuruturlar, çoluk çocuk da oynarmış.

1854 - 1855 deki Kırım Harbinde, Türkiyenin müttefiki olan Fransanın İstanbula askerî kıt'aları gelip gider, bunların bandosu oraya gelip havalar çalar, halk etrâfına toplanıp yere bağdaş kurar, dinlermiş. Beyoğlunun başlıca tenezzüh yeri orası imiş.

1855 de Fransa elçisi olarak İstanbula gelen, burada beş sene kalan Thouvenel'in akrabâsından bir matmazel, neşrettiği hâtıralarında (Baronne Durand de Fontmayne, Un séjour à l'ambassade de France à Constantinople, Paris, Plon, 1902): «Buraya firenklerin Petit Champ adını verdiklerini, bayırın aşağısındaki Tersâneden zincir şangırtıları duyulduğunu, bu seslerin mahkûmların ayaklarındaki demir lâlelerle zincir sürükleye sürükleye gezindiklerinden dolayı olduğunu» yazar.

Tepebaşı Bağçesinin hangi târihde açıldığını tetkik edemedik 1870-1875 arasında C. Biseo adında bir italyan ressamının Tepebaşı

Bağçesinde terennümsâz olan bir türk aşkerî bandosunun resmini yaptığına göre bu târihde bağçenin mevcud olduğu âşikârdır. Şehir Tiyatrosu dram kısmının barındığı ahşap binâ Rıdvan Paşanın şehir eminliği zamanında yapılmıştır (B.: Rıdvan Paşa). Paşanın bu memuriyeti 1890 dan 1905 de katline kadar onbeş sene sürmüş, tiyatro binâsı da emânetinin ilk yıllarında, zannima kalırsa 1892-1893 arasında yapılmıştır.

Tepebaşı Bağçesinin rağbet gördüğü zamanı yaz ayları idi. Güz girince, hele havalar daha soğuyunca in cin top oynardı. Şimdiki gibi küçük çocukları arabada, kucakda hava aldırmaya çıkmış dadılar, südnineler, biraz gezintiye çıkmış ihtiyarlar gelmezdi, zirâ bu bağçeye dühûliye ile girilirdi.

1900 sularında bu bağçenin hâli şöyle idi: Cebhede bir tek kapu, iki yanında gişe, dühûliyesi 1 kuruş.

Önü daha taşkındı, cadde genişletilirken duvar ve parmaklıklar geriye alınmışdır. Pera Palas tarafına rastlayan, sonradan yapılan, şimdi de yerinde yeller esen «Garden Bar» salaşı da meydanda yoktu.

Tiyatronun sol yanında yuvarlak, sivri çatılı, güvercinlik şeklinde orkestra mahalli vardı. Arka tarafların hâli berbaddı. Bugünkü asfalt caddede derin derin çukurlar, yüksek tümsekler, yabanî otlar, dikenler, tek tük servi, tınaslar gibi molozlar, süprüntü. Kasımpaşada oturanlar, gözü pek takımdan değillerse oralardan kestirme inmeğe korkarlardı, karmanyola oluveririz diye.

Bağçe ikindiden sonra yavaş yavaş dolmaya başlar. Ezan suları tıklım tıklım, hele cuma ve pazar akşamları hıncâhınc olur. Konsomasyonun tuzluca olmasına rağmen boş sandalya, masa bulunmaz. Kahve, çay, gazoz, Bomonti Birasının dublesi, lokum 100 para, sütlü çay, sütlü kakao, Spateu veyâ Pilsner birasının bardağı, kalıp dondurulması, pasta (çeyrek) 5 kuruş.

Artık sandalyaya kurulanları seyret: kelli felli paşalar, beyler; vav bıyıklı damadlar; mösyöler, madamlar, matmazeller. Beyoğlunun o zamanlar kalbur üstündeki yosmalarından Nemseli Anna, Deli Eleni, Kara Katina, Arnavudköylü Poliniya, Çakır Uskuhi, Benli Anjel...

Gişeye kuruşu verip kapudan girince ağır, vekarlı vekarlı, âdetâ orkestra nağmelerine ayak uydura uydura, sağı solu süze süze ortalığı bir iki dolaşdıktan sonra bir yere oturulur.

Züğürt takım, meselâ komisyoncu kâtibleri, dükkân tezgâhdarları, berber kalfaları, mağaza vandözü, modistira yamağı, şapkacı çırağı gibi kızlar sandalyalara yanaşmazlar, tabana kuvvet, dön babam dön.

Mızıka köşkünde maestro Lange'nin 40 kişilik fanfarı seçme parçaları tutturur: Faust, Traviata, Ayda, Rigoletto kabîlinden ağır operalar, Mavi Tuna, Tuna Dalgaları, Lüksemburg Valsi gibi valsler.

Maestro Lange bir kaç hafta kalmak üzere gaalibâ Viyanadan İstanbulu boylamış, fazla rağbeti görünce yerleşmiş, sonra saraya çatıp göze girmiş, Sultan Hamidin Ertuğrul yatı bandosuna şef olmuş idi. Piyanist Hege gibi o da kibar familyalardan çok kimselere piyano dersi vermiştir. Lange'yi usta tutuşları ile, ondan meşk alışları ile övünen küçük hanımlar mı ararsınız?

Ortalık kararınca Bağçede hava gazı lâmbaları yakılırdı. Kalabalık yavaş yavaş dağılır, biraz sonra bağçe sahnesinde boy gösterecek olan şantözlere, dansözlere tutkun ve kesesi yüklüce olanlar, Halice karşı sed üstünde parlatmaya, ardından yemek yemeğe koyulurlardı. Bağçede lokanta mevcud, yemekleri hem alakart, hem tabldot.

Sahnede şanlar, danslar, varyete numaraları yapılırdı. Tepebaşı Bağçesini meşhur madrabazlardan Lehmann tutardı; yardağı, sağ kolu da hinoğlu hinlerden Arditi.

Lehmann, İstanbulda hayli para çekmişzengin olmuşlardan, zevkü safâ ile yaşamışlardandır, yetmişbeşini aşkın yaşda, son nefesini bir dilber kucağında verdiği söylenir.

Taksim Belediye Bahçesi — Buranın da cadde yüzünde bir tek kapusu vardı, girince karşılıklı iki gişe, kıranta rumlardan iki biletci, burası da paralı, antresi 40 para.

Mevsimi ilk ve son baharda idi, fakat Tepebaşı Bağçesi gibi kışın bomboş değil, karda, donda gelenler olurdu. Erkekler paltolara, madamları, matmazelleri mantolara sımsıkı sarılı, hava almak ve manzara görmek niyeti ile boyuna damlarlar, nihâyetindeki alçak duvarın önünden, burnu dibindeki bostanın köhne kulubelerine, ahırlarına göz kay-

dırmayarak Boğaza, Üsküdara, Çamlıcalara, gerilerdeki dağların tepelerine bakarak iç ferahlatırlardı.

Mevsimindeki devamlılar öteki bağçeye gelenler nev'inden, Tenha zamanlarında çocuk dadıları, parasız ihtiyarlar yine görünmez. Cuma ve pazar akşamları iğne atsan yere düşmez. Burada da bir mızıka köşkü; on oniki kişilik orkestra eksik olmaz. Mızıka köşkünün berisinde, arka yüzü taraçalı, bir buçuk katlık ahşab bir gazino vardı. Akşamcılardan rütbeli ve mevkililer taraçanın kuytuca taraflarına çekilerek demlenirlerdi. Şehremini Rıdvan Paşa da ehlikeyflerden, kendine mahsus hücresinde bir iki tek atardı.

Nihâyetindeki duvar önünün kuş bakışı nezâretine, güzelim Boğazı, karşıki kıyıları, dağları, tepeleri kavrayışına uyar yok; gel gelelim baharın ve güzün ağustosdan nişan veren durgun ve sıcak havalarında, o cânibdeki masalara düşenlerin vay hâline! Mâhud bostanın übek übek yığılmış çürük sebzelerinin, güme güme yükselmiş gübrelerinin kokusundan burun direği kırılır; ya sinek?... Karası ve sivrisi, tatarcıklarla beraber bulut hâlinde, nefes alınamazdı.

Şimdiki Belediye Gazinosunun yazlık taraçası yerinde, üç tarafı tahta kafesli, varyete numaraları gösterilen ve Belediye Gazinosu yapılırken kaldırılmış olan kısım da yok. Taksim Topçu Kışlası (yeri bugün İnönü Gezisi) cihetinde hava tüfenkleri ile bir atış barakası işler dururdu; Sebebi mühim, tüfenk doldurucusu öyle bir dilber duhteri perî peykler ki beşer mi melek mi tefrik edene aşk olsun. Bu barakanın sâhibi Pangaltılı Ardaş. Çok yaşamışdır, 1940 da Beyoğlunda seyyar emlâk dellallığı yapıyordu. Yine o yıllarda elinde her cinsden pek körpe mallar bulunan ayni isimdeki muhabbet dellâlı ile karışdırmamalıdır.

Bakırköy Belediye Bağçesi — O zamanki adı ile Makriköy; az çok civarlarındaki Vidos, Litros, Ayamama köyleri gibi rumağzı isim. Ama şâyânı dikkattir, İstanbulun ayak takımı, avam o zaman da Makriköy demez, Bakırköy derdi (B.: Bakırköy).

Köyün pek kalabalıklaşdığı, beylerden paşalardan çok kimselerin köşk yaptırdıkları, hele 1894 büyük zelzelesinden sonra Kumkapu, Yenikapu, Samatya, Yedikule gibi semtlerde oturan, kapalıçarşılı rum ve ermenilerin oraya göç ettikleri senelerde bu bağçe pek cıvcıvlı olmuştu.

İstasyondan çıkılp Kartaltepe tarafına gidilirken solda, tiren yoluna yakın, meşrutiyetden sonra adı Millet Bağçesi olmuş, gerek köylü, gerek İstanbuldan tenezzühe gelmiş olanlarla dolardı.

Bağçede gazino ve yanında ahşab bir tiyatro vardı. Yazın cuma ve pazar günleri ikindiden gece yarısına kadar gazinonun önünde incesaz takımı çalardı; fakat hanımlara yasak. Onlar bağçe parmaklığının dışında, bir aşağı bir yukarı piyasa ederler, saz dinleyen beyler ara sıra fırlayıp piyasaya katılır ve yine yerine döner; bu gezintiler mehtablarda gecenin geç vaktine kadar devam ederdi.

Salaş tiyatro hafta arası, cuma ve pazarın gayri günlerde işler idi. Kel Hasanın, Şevkinin Mınakyanın kumpanyaları oyunlar verirdi. Kuşdili tiyatrolarında olduğu gibi salaşın yukarı katı kafesli, hanımlara mahsus, yer beylere. Kafeslerin aralıkları geniş, arkasındakiler iyice görülür. Bu sebeple bermûtad localardan localara yelpâze sallayışlar, baston oynatışlar, çiçek ve ipekli mendil koklayışlar, türlü aşna fişna işâretleri, işmarları.

Bir Belediye Bağçesinde Askeri Bando 1874
(Resim : C. Biseo)

Bir aralık yine Kadıköy tiyatrolarında olduğu gibi harem ve selâmlığın bu şekli yasak edilerek salaş pedavra tahtaları ile tavana kadar orta yerinden ikiye bölünmüş, karşılıklı işmaların önüne geçilmiş, daha sonra kadınlara ve erkeklere büsbütün ayrı günler tahsis edilmişdi; günler ayrılınca da hem kadın hem de erkek müşsterilerin, tiyatro muhibbânının ayakları kesiliverdi. Sinek avlamaya başlayan, iflâs tehlikesi ile karşılaşan kumpanya sâhibleri şehireminine müracaat ederek ayaklarına kapanmışlar, yalvarıp yakarmışlar, yine eski usule izin koparmışlardı.

Tophanelioğlu Belediye Bağçesi — Bu belediye bağçesinin sâdece adını tesbit edebildik. İşidirdik, gidip görmedik. O zamanlar bir gün İstanbul Ansiklopedisi adında bir şehir kütüğünün tedvin edileceğini bilemezdik.

Sermed Muhtar Alus

Şamramın «Jardenler» Kantosu — Sermed Muhtar Alus bilhassa İkinci Abdülhamidin son devrindeki Belediye Bağçelerinin havasını pek güzel tasvir etmişdir. O devrin hasseten Tepebaşı ve Taksim Belediye Bağçelerinde gezib tozan tatlısu frenkleri ile İstanbul ayak takımının «Züppe, Züppebey» isimleri altında toplandığı frenkperest, avrupalı mukallidi türk gençleri bu bağçelere bağçe demez, «jarden» derdi. Yine o devrin çok meşhur bir yosması, Kantocu Şamram'ın bir «Jardenler Kantosu» vardır ki metni, rahmetli Alusun tasvirindeki havayı tamamlar :

Jardenlerde gezerim
Muzikayı dinlerim
Eteymi şık tutarak
Ben promenad ederim

Matmazeller mösyöler
Kol kola gezinirler
Aşku sevdadan bahsedip
Ezilip büzülürler

Şamramın Jardenler Kantosu
(Nuhbei Elhan'dan)

Bir takım şık züppeler
Arkam sıra gezerler
Cebleri delik onluk tutmaz
Harfendazlık ederler

Gözlüğümü takarım
Dört etrâfa bakarım
Yalnızlıktan pek usandım
Sâdık bir zevc ararım

Zengin olsun demem ama
Beni candan sevmeli
Arkadaşla gezmek olmaz
Sözümü dinlemeli

Düğün dâvet ben tanımam
Akşam evine gelmeli
Kıskancım tahammülüm yok
Bunu böyle bilmeli..

Bibl. : Nuhbei Elhan Kanto mecmuası.

BELEDİYE GAZİNOSU — (B. : Taksim Belediye Gazinosu).

BELEDİYE HASTAHÂNELERİ — (B.: Cerrahpaşa Hastahânesi; Haseki Hastahânesi, Beyoğlu Hastahânesi; Cild ve Zührevî Hastalıklar Hastahânesi; Zeyneb Kâmil Doğum Evi).

BELEDİYE, İSTANBULDA İLK BELEDİYE HASTAHÂNESİ — Türk İstanbulda şefkat ve hayır sâhibi zenginlerin ve büyük hükümdarların vakıf gelir kaynakları ile beslenen ve idâre edilen hastahâneler için bu ansiklopedide «Bîmarhâne» maddesine bakınız.

Geçen asırda tıb ilmi avrupada süratle inkişaf etmiş ve hastahâneler çağdaş tıbbın icablarına göre kurulmaya başlamış iken, Türkiyede Tanzimat Devri denilen uyanık mutlakiyet devrimde dahi, hükûmet ve belediye, devlet merkezi olan İstanbulda bile, sivil halk için hastahâneler yaptırmayı düşünmemiştir.

Bu yolda ilk sıhhat müessesesi ancak 1865 den sonra kurulmuşdur; şöyle ki :

Hicrî 1281 (milâdî 1865) yılında İstanbulda bir kolera salgını olmuştur, ki târihimizde büyük kolera diye anılır, her gün yüzlerce kişi ölmeye başlamışdır. Halkın azametli ekseriyeti mutaassıb, avam tabakası ise kara câhil, çağdaş tıb ilminin hastalığa müdahalesi küfür telâkki edilmektedir. Âfet karşısında halk da hükûmet de şaşırmıştır, Büyükşehirde salgına karşı koruyucu tedbirler al-

mak için ne vâsıta ne de teşkilât vardır.

İstanbulda bu âfet karşısında, başka gaayeleri olup olmadığını düşünmek hakkımız değildir, insanî şefkat duygusu ile ilk harekete geçen hıristiyan tarikatlerine bağlı teşkilât oldu; İstanbula gelen bir kaç Fransız râhibesi Galatada Kuledibinde kiraladıkları bir dükkâna sekiz karyola koyarak, sokaklarda düşüb kalan bâzı biçâreleri buraya naklettirdiler ve ilk tedaviye başladılar. Bu âsil hareket Belediyeyi ikaz etti, yine orada, Kuledibinde bir ev kiralayub bu râhibelerin emrine verdi ve o fedakâr kadınlara daha geniş yardım imkânı sağladı. Kolera bittkden sonra da râhibelerden âsil hizmetlerine devamları rica edildi, hastahânelerine, her hangi bir hastalıkdan muzdarib olan gurebâyı kabul ederek tedavi edeceklerdi; gereken masrafı, hastahâne hekim ve müstahdemlerini Belediye temin edecekdi. Bu suretle İstanbulda ilk belediye hastahânesi kurulmuş oldu. Bu binânın kolera salgını zamanında yapılmış ve ressamı bilinmeyen bir resminde kapusunun üstündeki levhada türkçe ve fransızca olarak ismi «Altıncı Dâire Hastahânesi. Ambulance Municipale» diye yazılıdır.

Kısa bir zamanda müessese inkişaf etti ve Kuledibindeki ev küçük geldi. 1874 de Beyoğlu Belediye dâiresi Tophânede Defterdar Yokuşunda büyük bir ahşap konak kiraladı ve Kuledibindeki hastahâneyi oraya nakletti; sonra bu konağı satın aldı.

Fakat Defterdar Yokuşundaki hastahânede bünyevî hastalıklardan ziyâde Galata ve Beyoğlundaki umumhâne, meyhâne vesâir yerlerde bıçaklı tabancalı kavgalarda yaralanmalara bakılmaya başlandığı için müesseseye «Altıncı Dâireyi Belediye Mecrûhin Hastahânesi» adı verildi (İstanbul Belediyesi maddesine bakınız).

Bibl. : Osman Nuri Ergin; İstanbulda İlk Belediye Hastahânesi.

BELEDİYE KÜTÜBHÂNESİ — İstanbulun zengin umumî kütübhânelerinden biri; İstanbul Belediyesinin büyük şehirde en büyük eserlerinden biri; Bayazıd Meydanında Bayazıd Medresesindedir; aşağıdaki târihçeyi, bu satırların yazıldığı sırada kütübhâne müdürü olan ve yıllardanberi bu müesssesede kalemle ifâ edilemiyecek gayret ve himmetle çalışan seçkin genc aydınlarımızdan M. Orhan Durusoy'un «İstanbul Belediye Kütübhânesi Alfabetik Kataloğu» adındaki büyük eserinin birinci cildinin mukaddimesinden alıyoruz:

«Belediye kanunu gereğince, Belediyeler şehirde bir kütübhâne ve müze kurmak mecburiyetindedirler. İstanbul Belediyesi gerek kanunî mecbûriyet ve gerek hemşehrilirinin ilmî ihtiyaçlarını karşılamak arzûsu ile 1929 senesinde bir müze ve kütübhâne kurmak teşebbüsünde bulunmuş, Vâli ve Belediye Başkanının (Muhiddin Üstündağ'ın) riyâ-

Kuledibinde İlk Belediye Hastahânesi
(Bir gravürden B. Şeren eli ile)

seti altında Ord. Prof. Dr. Fuad Köprülü. Halil Edhem, Dr. Süheyl Ünver ve Osman Nuri Ergin gibi kıymetli zâtleri toplayarak müessesenin temelini atmıştır.

«Bu heyet ilk teşebbüs olarak, Atatürk'ün içinde memleketin kurtuluşunu hazırladığı Şişlideki târihî evde bir inkilâb müzesi açmak için gerekli eşyâ ve vesikaları toplıyarak büyük inkilâbın safhalarını, ve bilhassa onun kurucusunun hâtıralarını yaşatacak bir müze yapmaya çalışmıştır. Ayni zamanda yalnız Atatürk devrinin değil. Lâle Devrindenberi girişilen inkılâblarımızın ve yeniliklerin de tesbiti için o devirlere âid eşyâ, kitab, gazete ve mecmuaları da cem etmeye başlayan bu heyet, o binâya sığmayacak kadar malzeme topladıktan sonra, Şişlideki târihî evin yalnız Atatürk devrine ve hâtırasına tahsisini uygun görmüş, diğer mevzudaki müze eşyâsının ve adedi onbinleri aşan kıymetli kitab ve gazete koleksiyonlarının, yeni tâmir ettirilmiş olan Bayazıd Medresesine nakline karar vermiştir (B.: Bayazıd Medresesi).

«Medreselerin lâğvını müteâkib bu binâ bir müddet muattal kalmış idi; sonra bir aralık erzak tevzi merkezi olarak kullanılmış, daha sonraları, birçok medreselerimizde olduğu gibi içine fakir âileler yerleştirlmiş ve kısa bir zaman da talebe yurdu olarak kullanılmıştı. Pek harab bir halde bulunan bu medrese İstanbul Belediyesinin himmeti ile restore edilmiş, Önündeki (yapı muzahrâfatı salaş dükkânlar, ahşab evler ve dükkânlar) yıktırılarak etrafı park hâline getirilmiş, Türk mimârîsinin şaheserlerinden olan Medrese meydana çıkarılmıştı.

«1931 senesinde Bayazıd Medresesine taşınan eserler Müze ve Kütübhâne olmak üzere ikiye ayrılarak medresenin bir koridoru ile o koridor üzerindeki odalar müze ve diğer koridoru ile odaları da kütübhâne olarak tanzim edilmişdir. Medresenin dershânesi kütübhânenin umumî mütalâa salonu olmuştur.

«Belediyenin bu teşebbüsü, lâyık olduğu şekilde, hamiyetli ve ilim sever vatandaşlarımızla resmî teşekküller tarafından desteklendiğinden, az bir müddet içinde büyük teberrülere mazhar olmuş ve ayni zamanda geniş salâhiyeti bulunan heyetin mübayaa suretiyle temin ettikleri eserlerle müze ve bilhassa kütübhâne birden büyümüş ve genişlemiştir. Bunun neticesi müze ile kütüphanenin bir arada tek binâya sığamayacağı anlaşılmıştır. Bu sefer yine İstanbul Belediyesi eli ile, Atatürk Bulvarı üzerinde Bozdoğan Kemeri yanında harab bir vaziyetde duran Gazanferağa Medresesi restore edilerek müze eşyası 1945 de oraya nakledilmiş (B.: Belediye Müzesi; Belediye Müzeleri) ve Bayazıd Medresesi o tarihden itibaren kütübhâne olmuşdur..» (M. Orhan Durusoy).

Aşağıdaki notlar da kıymetli kütübhânecimiz ile 1961 yılı şubatında yapılmış bir mülâkatda tesbit edilmişdir:

Belediye Kütübhânesinin temelini İstanbul Belediyesinin kendi kitabları teşkil etmişdir. Şehiremâneti devrinden beri, başda Eminlik, Reislik makaamı, bu büyük müessesenin muhtelif dâirelerinde birike gelmiş kitablar toplanarak Bayazıd Medresesinde kurulan umumî kütübhâneye mal edilmişdir, içinde nâdide eserler pek çok olan bu kitabların müfredatı şudur:

8311	cild	arab asıllı türk harfleri ile
7605	»	lâtin asıllı türk harfleri ile
10286	»	fransızca, ingilizce, almanca
160	»	italyanca
91	»	lâtince
1722	»	ermenice
712	»	rumca
300	»	rusca
200	»	sâir yabancı dillerde
46	»	çoğu yazma Kur'anı Kerim
1386	»	arabca
290	»	farsca
546	»	salnâme
319	»	takvim
38	»	atlas
252	»	harita
406	»	albom
482	»	yazma eser
2485	»	gazete
5968	»	mecmua
36643	»	cild kitab

Bu rakama depoluk denilen 6294 cild kitab idhal edilmemişdir.

1931 yılından 1960 yılına kadar geçen 29 sene içinde Belediye Kütübhânesine bağış yolu ile 14 hususî kütübhâne katılmış, Kütübhâneye bu bağışlar ile de eşsiz kıymetde eserler girmişdir. Bağış tarihi sırası ile şunlardır:

7382	cild	Mullim M. Cevdet Kütübhânesi
1950	»	Ziya Emiroğlu Kütübhânesi
1274	»	Yahya Recâi Kütübhânesi

2551	»	Talât Bayrakcı Kütübhânesi
7973	»	Osman Nuri Ergin Kütübhânesi
611	»	Sadreddin Celâl Antel Kütübhânesi
2195	»	İzzeddin Derbend Kütübhânesi
780	»	Ali Ulvi Ermiş Kütübhânesi
799	»	Bahâ Toven Kütübhânesi
596	»	Ali Haydar Taner Kütübhânesis
894	»	Bedri Göknil Kütübhânesi
643	»	Talât Özkan Kütübhânesi
578	»	İhsan Karabatur Kütübhânesi
1156	»	Hakkı Nezihi Ersoy Kütübhânesi

29382 cild kitab

Bu ondört kütübhâne arasında Muallim M. Cevdet ile Osman Nuri Ergin'in bağışları vatanperverliğin, pek muhteşem, pek ulvî örnekleridir. Bu iki büyük kütübhânenin müfredâtı da şudur:

M. Cevdet Kütübhânesi

2258	cild	arab asıllı türk harfleri ile
4167	»	fransızca, ingilizce, almanca
957	»	pek kıymetli, nâdide türkce yazmalar.

Osman Nuri Ergin Kütübhânesi

4072	cild	türkce ve garb dillerinde
1830	»	arabca
112	»	farsca
1959	»	pek kıymetli, nâdide türkce yazmalar.

Temelini Belediyenin 36643 cild kitabı teşkil eden kütübhânenin kitab mevcudu 29382 cildlik bağışla bir misli artmış, 66025 cild olmuştur.

Yukarıdaki rakamlarda farazâ 10 cildlik Evliya Çelebi Seyahatnâmesi tek eser olarak alındığı için 1 cild itibar edilerek gösterilmişdir. Misâli yine tarihlerden alalım, Evliya 10 cild, Naimâ 6 cild, Râşid 6 cild, Cevdet Paşa 12 cild gösterildiği takdirde Belediye Kütübhânesinin kitab sayısı 20 temmuz 1960 tarihinde 86899 cild idi.

Bütün kitabların fişleri yapılmış ve okuyucuların istifâdesine arz edilmişdir.

Yukarıda da kaydedildiği gibi kütübhâne idâresi iki devre geçirimişdir; kuruluşundan 1945 yılına kadar kütübhâne müdürleri ayni zamanda Belediye Müzesi müdürü olmuşlardır; bu devre içindeki müdürler şu zâtlerdir:

1 — Hayreddin Nedim Bey
2 — Ahmed Ziya Akbulut
3 — Selim Nüzhet Gerçek
4 — Hüseyin Şemseddin Güneren.

1945 de İsmail Hakkı Baykal Belediye Müzesi müdürlüğüne tâyin edilmiş, H.Ş. Güneren yalnız kütübhâne müdürlüğünde kalmışdır; onun 1952 de emekliye ayrılması ile M. Orhan Durusoy müdür olmuşdur (B.: Hayreddin Nedim Bey; Akbulut, Ahmed Ziya; Gerçek, Selim Nüzhet; Güneren, Hüseyin Şemseddin; Durusoy, M. Orhan).

Kütübhânenin müdürden gayri 3 kütübhâne memuru, 1 muhasebeci ve kâtib, 1 yardımcı memur, 2 daktilo, 3 hademe, 1 mücellid ve 1 bekciden mürekkeb 12 kişilik bir kadrosu vardır.

Belediye Kütübhânesi her gün saat 9 - 12 ve 1.30 - 5 arası açıkdır, yalnız her ayın onbeşinci günü umumî temizlik yapılır, o gün kapalı kalır.

İstanbul Belediye Kütübhânesi Alfabetik katoloğu — İstanbul Belediye Kütübhânesi müdürü M. Orhan Durusoy tarafından büyük himmet ile tertib edilmiş bir eserdir; üç cildi basılmışdır:

1. cild — Osman Nuri Ergin kitablarının arabca ve farsca basma eserler kataloğu (Bu cildin başında kütübhâne müdürü M. Orhan Durusoy'un Kütübhâne hakkında onaltı sayfalık bir mukaddimesi vardır); 1953, katalok metni 298 sayfa,

2. cild — Osman Nuri Ergin kitablarının arabca ve farsca yazma eserler kataloğu; 1954, katalok metni 155 sayfa,

3. cild — Osman Nuri Ergin kitablarının türkçe ve yabancı garb dilleri üzerine eserler katoloğu; 1954, katalok metni 508 sayfa,

O. N. Ergin kitablarının türkçe yazılarını ihtivâ eden, 4. cild baskıda olup 1961 de ancak on forması basılmış bulunuyordu. Baskısına 1953 de başlanmış, 1954 de üç cildi tamamlanmış olan bu kıymetli katoloğun, o tarihden bu yana altı yıl içinde 4. cildinden ancak on formanın basılmış olması, öyle zannediyoruz ki kütübhânenin büdce imkânsızlığı yüzündendir. Sekiz cild kadar olacak bu kataloğun bir an evvel tamamlanması gerekir; ancak bin nusha basılan kataloğun baskı masrafının bir hayır sahibi tarafından temini, bu büyük kütübhâneye yapılacak pek yerinde bir bağış olur.

Öğrendiğimize göre İstanbulun eski vâli ve belediye reislerinden Ord. Prof. Fahreddin Kerim Gökay Belediye Kütübhânesine 20.000 cildlik kütübhânesini bağışlayacağını vaad etmişdir, hakikat olduğu gün devlet adamı profesör İstanbula eşsiz bir armağan vermiş olacaktır. Kütübhâne Müdürlüğü, Bayazıddaki Medresesi de 20.000 cildlik yeni bir kütübhâneyi alacak yer olmadığı için Çarşıkapudaki Merzifonlu Karamustafapaşa Medresesini restore ettirmiş ve hattâ kitab dolaplarını, mütalâa odası masa ve iskemlelerini dahi yaptırmış ve kütübhânenin bu yeni bölümüne de muhterem profesörün adını vermeyi kararlaşdırmışdır, elhak kadirşinaslık olacaktır. Fakat 1961 yılı ocak ayında İstanbulun Fethi Derneği ile bu müesseseye bağlı Yahyakemal Enstitüsü ve Yahyakemal Müzesi Fatih Medreselerindeki yeri çok büyük olduğu için daha uygun görülen Merzifonlu Medresesine nakledilmiş; Belediye Kütübhânesinin 20.000 cildlik Gökay Bölümü için de yeni bir binâ bulmak durumu çıkmışdır.

BELEDİYE MÜZELERİ — Her birinde eşsiz kıymetde millî hâtıralar ve eşyâ toplanmış dört müzedir:

1 — Atatürk Bulvarı üzerinde Bozdoğan Su Kemerinin hemen yanı başında Gazanferağa Medresesinde Belediye Müzesi (B.: Belediye Müzesi; Gazanferağa Medresesi).

2 — Şişlide vaktiyle Atatürke ikaametgâh olmuş binâda Atatürk ve İnkilâb Müzesi (B. : Atatürk ve İnkılâb Müzesi).

3 — Rumelihisarında Tevfik Fikretin evi «Âşiyan» da Âşiyan Müzesi (B.: Âşiyan, Âşiyan Müzesi).

4 — Beşiktaşda Ihlamur Kasrında Tanzimat Müzesi (B.: Tanzimât Müzesi; Ihlamur Kasrı).

Dört müzenin memur ve muhâfız kadroları ayrı olup Belediye Reisliğine bağlı bir müdür tarafından idâre olunurlar. 1961 yılı mart ayında (1961 mâlî yılı başında) Belediye Müzeler Müdürlüğü ile Belediye Kütübhânesi Müdürlüğünün bir şahıs üzerinde toplanması, bu satırların yazıldığı 1961 şubatında tahakkuku kesinleşmiş bir karar halinde idi (B. : Belediye Kütübhânesi).

İstanbul Belediyesi tarafından 1929 da evvelâ «İnkilâb Müzesi ve Kütübhânesi» adı ile bir müdür idâresinde ve Beyazıd Meydanındaki Bayazıd Medresesinde bir kültür müessesesi kurulmuştur. 1932 de Atatürkün Şişlideki evinde «Atatürk ve İnkilâb Müzesi» açılmış, Bayazıd Medresesinde Kütübhanenin yanında bulunan müze sâdece bir şehir müzesi olarak kalmıştır; 1929 dan 1945 yılına kadar sırası ile: Hayreddin Nedim Bey, Ahmed Ziya Akbulut, Selim Nüzhet Gerçek ve Hüseyin Şemseddin Güneren Müze ve Kütübhâne Müdürlüğünde bulunmuşlardır (B. : Hayreddin Nedim Bey; Akbulut, Ahmed Ziya; Gerçek, Selim Nüzhet; Güneren, Hüseyin Şemseddin).

1945 de Belediye Müzeleri kütübhâneden ayrılıp müstakil bir müdürlük olmuş, H. Ş. Güneren kütübhâne müdürü kalarak İsmail Hakkı Baykal müze müdürü tâyin edilmiştir (B. : Baykal, İsmail Hakkı); Bayazıd Medresesinde bulunan eşyası da tâmir ve restore edilen Gazenferağa Medresesine nakil olunarak «Belidiye Müzesi» adını almıştır.

İsmail Hakkı Baykaldan sonra Edhem Sezdi belediye müzeleri müdürü olmuş (B.: Sezdi, Edhem) ve 1960 yılına kadar bu vazifede kalarak, sonra açılan diğer iki müze ile beraber belediye müzelerinin inkişâfında ve müzelere millî ve târihî hatıralar taşıyan eşyâyı toplamada büyük himmet ve gayret sarfetmişdir; hakikaten canla başla çalışmıştır.

1960 yılı sonbaharında Edhem Sezdi Eminönü nikâh memurluğuna nakledilmiş ve Belediye Müzeleri müdürlüğüne Belediye Kütübhânesi müdürü Orhan Durusoy (B. : Durusoy, Orhan) vekâleten tâyin edilmiştir. O. Durusoy belediye müzeleri müdürlüğü için elyak bir sîmâ olmakla beraber Belediye kütübhânesinin rûhu yerinde bir müdür olduğu için her iki müdürlüğün asâleten bu zâtin uhdesinde birleştirilmesi, 1961 subatında, yukarıda da kaydettiğimiz gibi kat'iyet kesbetmiş bir durumda idi.

BELEDİYE MÜZESİ — Atatürk Bulvarı üzerinde Bozdoğan Su Kemerinin hemen yanı başında Gazanferağa Medresesinde (B. : Gazanferağa Medresesi) kıymetli millî hâtıraları ve eşyâyı ihtiva eden bir müzedir.

Bu müze İstanbul Belediyesi tarafından 1929 da evvelâ «İnkılâb Müzesi ve Kütübhânesi» adı ile bir müdür idâresinde ve Bayazıd Medresesinde kuruldu. 1942 de Atatürkün Şişlideki evinde «Atatürk ve İnkılâb Müzesi» ayrılıp müstakil bir müdürlük oldu; Bayazıd Medresesinde kütübhâne ile beraber bu-

lunan müze sâdece bir şehir müzesi olarak kaldı; bu durum 1945 yılına kadar devam etti.

1945 de Belediye Müzesi kütübhâneden ayrılıp müstakil bir müdürlük olmuş, Bayazıd Medresesinde bulunan müze eşyası da tâmir ve restore edilen Gazenferağa Medresesine nakledilmişdir.

İstanbul Belediyesi tarafından Âşiyan ve Tanzimat müzeleri açılarak Belediye Müzelerinin sayısı dörde çıkmış, fakat hepsi bir müdürün idaresine verilmiştir.

Belediye Müzeleri müdürlük makamı Gazanferağa Medresesindeki Belediye Müzesindedir (B.: Belediye Müzeleri).

Belediye Müzelerinin temelinin atıldığı 1929 yılından 1961 yılına kadar geçen 31 yıl içinde müze müdürlüğünde bulunmuş olan zevât şunlardır:

1— Hayreddin Nedim Bey, müze ve kütübhâne müdürü
2— Ahmed Ziya Akbulut, müze ve kütübhâne müdürü
3— Selim Nüzhet Gerçek, müze ve kütübhâne müdürü
4— Hüseyin Şemseddin Güneren, müze ve kütübhâne müdürü
5— İsmail Hakkı Baykal, müzeler müdürü
6— Edhem Sezdi, müzeler müdürü
7— Orhan Durusoy, müzeler müdürü ve kütübhâne müdürü.

1961 yılı şubat ayında Gazanferağa Medresesindeki Belediye Müzesi İstanbul Ansiklopedisi adına ziyâret edildiğinde aşağıdaki notlar tesbit edildi (Bu notları, eşyanın müze binasındaki yerlerini aydın gösssterebilmek için çizdiğimiz bir krokiye göre yazıyoruz; bu kroki hiç bir mimârî kıymet taşımaz, sâdece bir rehberdir):

Dış avludan binâya girilince I numaralı koridorun sol kısmı:

1 — Piyano
2 — Fes kalıbcısı dükkânı vitrini

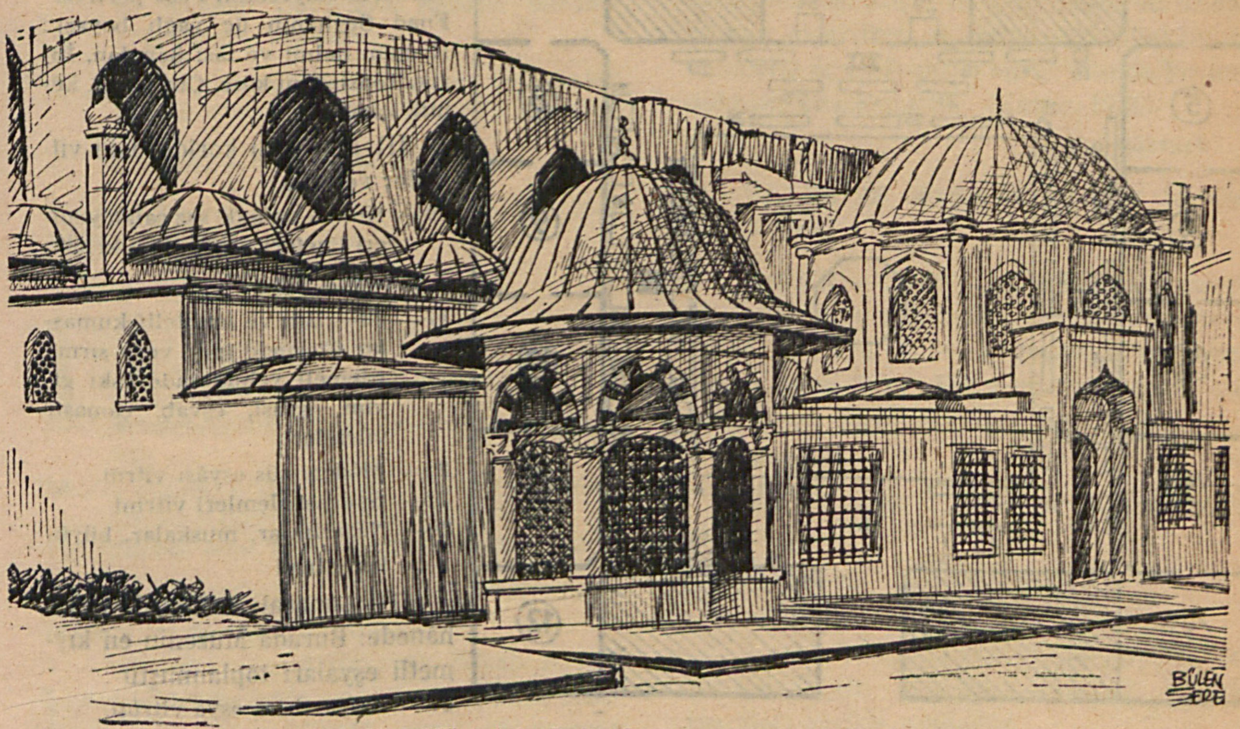
Bu vitrinin yanında Haseki Hastâhanesinin 1893 yılındaki tâmirinde kapusuna konulan bir çerçeve içinde krem renkli kadife zemin üzerine tahta oyma osmanlı arması.

Duvarda: 1903 yılında Amerikada Pensilvanya eyâletinde bir şirketin, dubalar üzerinde yeni bir Karaköy - Eminönü Köprüsü inşâsı için gaayet büyük bir proje resmi.

3 — Eski asâ ve bastonlar vitrini.

II numaralı koridorda medrese odaları tarafında duvarda boydan boya büyüklü küçüklü yağlı boya tablolar vardır. Eski İstanbul için kıymetli birer vesika olanlar:

Kenar mahallelerden ahşab evler (üç tablo).
Fenerbağçe (1900?)

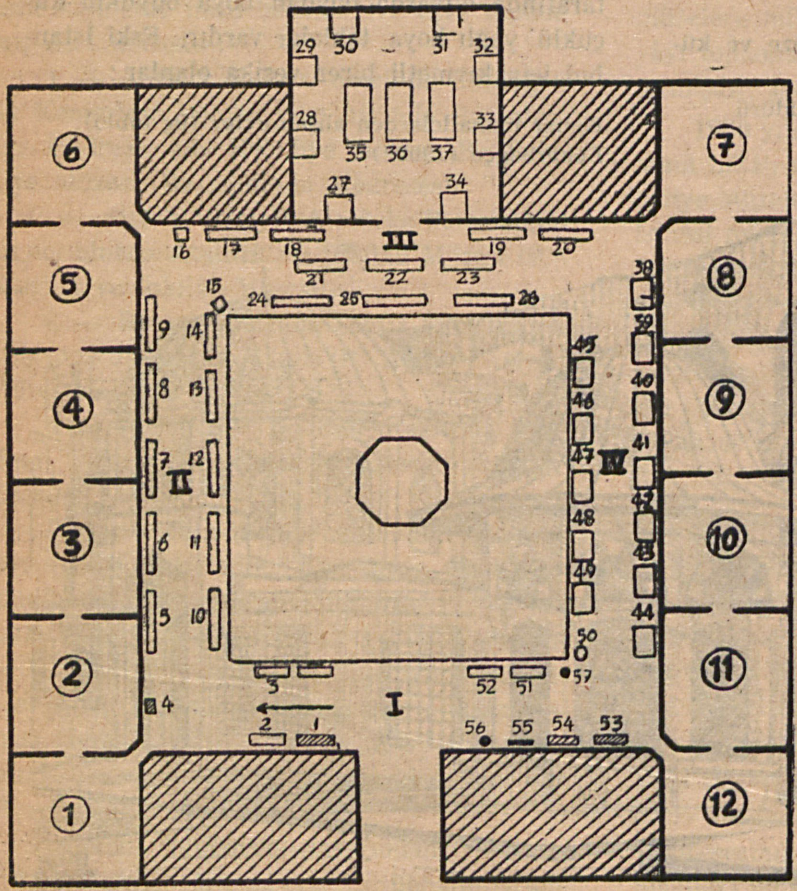

Belediye Müzesinin bulunduğu Gazenferağa Medresesi
(Resim : Bülend Şeren)

Bir Boğaz manzarası
Salacakda deniz hamamı (1870-1890?)
Yenikapu (Sami Boyar).
Eski bir sokak (Henri Palla, 1897).
Üsküdarda bir köşe (Mustafa Nuri. 1890-1900?)
Bayrampaşa Sebili (Ş. Ferid. 1890-1900?)
Taşkasab Cemii (Ş. Ferid 1890-1900?)
İkinci Selim Türbesi (Ş. Ferid. 1890-1900?)
Üsküdar (1900?)
Topkapu Sarayında Altın Yol
Şehidlik Tepesinden Rumeli Hisarı
Kanlıcada Meşrûta Yalının içi
Kanlıcada bir köşk (1900?)

II numaralı koridorda vitrinler ve eşyâ

4— Pirinç Maşallah madalyonlu eski bir cami saati
5— Fildişi - Kemik işler vitrini
6 ve 7 — Cild tezyinat kalıpları vitrini
8— Minyatür ve lâke vitrini
9— Çiniparçaları vitrini
10— Pabuc, yemeni, çarık, çizme, terlik, takunya vitrini
11— Karışık deri eşyâ vitrini: Körük, kemer, bâzûbend, kese, matralar.
12— Tahta oyma eşya vitrini
13— Çekmeceler vitrini

Belediye Müzesinin tanzim şeklini gösterir kroki

14— Musikî âletleri vitrini
15— Köşede Neyzen Tevfik vitrini (Fotoğrafları, uyur iken yapılmış bir resmi, nüfus cüzdanı tesbihi, diviti, neyleri ve nısfiyeleri, gözlüğü, basılmış kitapları, gürz - asâsı).

II numaralı koridor üzerindeki odalar:

Ortadaki dört odanın koridora açılan kapuları kapatılmıştır; içerden yeni kapular açılarak altı oda yekdiğerine bağlanmıştır; ziyâretci 1 numaralı odadan girer, 6 numaralı odadan çıkar.

1 No. lı oda: Bizans İstanbulu
2 » : Fatih İstanbulu
3 » : Tarikatlar. Müzenin zengin ve kıymetli bir köşesi.
4 » : Dünkü İstanbul
Bilhassa Preziosi'nin resimleri ile tezyin edilmiş.
5 » : Bugünkü İstanbul
6 » : Yarınki İstanbul
İmâr projeleri.

III numaralı koridorda duvarda resimler:

Üsküdardan İstanbul (J. Schranz, gravür)
Brindezinin gravürleri.
Kırım Harbinde Boğazda müttefik gemieri (Büyük bir gravür).
Bedestende bir dükkân, genc tüccar ve hanımlar (Yağlıboya).
Kızlarağası (Şevket, 1334).
Barbaros Hayreddin Paşa portresi
Fuad Seyhanın üç yağlı boyası: Hamam nalını ve tas; Şamdan, İbrik, Tepsi; Çini kâse, Çini ibrik, kemik kaşıklar.

III numaralı koridordaki vitrinler ve eşyâ:

16— Kolluk önünde saz çalan yeniçeri neferi (alçı heykelcik, Mesrur İzzet).
17— 23— Bez ve muhtelif kumaşlar üzerinde ipek veya sırma işlemeli yahud sade eski giyim eşyası, esvab, çamaşır vitrinleri.
24— Mâdenî süs eşyâsı vitrni.
25— Sancak alemleri vitrini
26— Nazarlıklar, muskalar, büyüler vitrini

III numaralı koridorda Dershânede: Burada Müzenin en kıymetli eşyâları toplanmıştır:
27— Balgamî taş eşyâ vitrini.
28 ve 29— Eseri İstanbul (Eyyub çini mâmûlâtı) vitrinleri

30— Sedefli çekmeceler vitrini
31— Yıldız Fabrikası mâmûlâtı vitrini
32 ve 33— Beykoz mamûlâtı vitrinleri
34— Tahta oyma eşya vitrini
35— Sedefli Beşik vitrini
36— Tesbihler vitrini
37— Sedefli hamam nalın ve iskemleleri vitrini

Derhânenin duvarlarına İstanbul şehreminleri ve belediye reislerinin resimleri asılmıştır.

IV numaralı koridorda duvardaki resimler:

Büyük Kapalı Çarşının içinden bir köşe (yağlı (boya)
II. Abdulhamid devri askeri kıyafet fotoğrafları
Brindezinin eski osmanlı kıyafetleri resimleri
İki parça İstanbul panoraması gravürü.

IV numaralı koridorda vitrinler ve eşyâ:

38 - 44— Dörder katlı 7 vitrinde çini ve cam eşya koleksiyonu
45 - 49— Beş vitrinde bakır eşya koleksiyonu.
50— Köşede üstünde fırıldağı ile mâcuncu tablası ve sehpâsı.

IV numaralı koridor üzerindeki odalar:

Burada da ortadaki dört odanın koridora açılan kapıları kapatılmıştır; içerden yeni kapular açılarak altı oda yekdiğerine bağlanmıştır; ziyâretci 7 numaralı odadan girer 12 numaralı odadan çıkar.

7 - 10 No. lı odalar : İstanbul sanatları, kadifeler, muhtelif kumaşlar, el yazması kitablar, levhalar. Duvarlarda resimler, bilhassa Preziosi'nin resimleri:

11 - 12 No. lı odalar : Kahvehâneler ve temâşâ hayatı; duvarlada: Bu konularda resimler.

I numaralı Koridorun sağ kısmı :

Duvarda ressam Riza'nın 1287 tarihli on parça suluboya yeniçeri resimleri.

Buradaki vitrinler ve eşyâ :

51 ve 52 — Ok ve yay vitrinleri.
53— 1827 tarihli bir piyano
54— Lüleci tezgâhı
55— Şehiremânetinin 1330 tarihli mermer levhası
56— Tophânenin dev kantarı (Tartıları arasında bir parça 250 okka ağırlığındadır).
57— Sünbül Efendideki zincirli selvinin zinciri.

Rehber krokide taranmış yerler Müze idâresince işgal edilmiş yerlerdir.

1961 de müze memurları Bayan Ayhan Şâhinbaşkan ile Bay Osman Şerifoğlunun isimlerini, mesleklerinde bilgi sâhibi iki memur olarak buraya kaydetmek vecîbemizdir.

Belediye Müzesi perşembelerden gayri her gün saat 10 - 12 ve 14 - 17 arasında açıkdır; ziyâretcilerden duhûliye alınmaz.

BELEDİYE ÖNÜ SOKAĞI — Üsküdarda, Doğancılar semtindedir; Halk Caddesi ile Tunusbağı Caddesi arasında dik açı şeklinde bir dirsekli sokaktır. Tam dirsekde Viransaray ve Şâirnailî Sokakları ile birer kavuşağı vardır. Halk Caddesinden gelindiğine göre; sağ tarafında sokağın sonuna kadar Doğancılar Parkı uzanır. Sokağın yirmi iki adımlık yeri paket taşı, sonra dirseğe kadar kabataş, oradan sonuna kadar da yine paket taşı döşenmiştir.

Baş taraftaki ikinci, üçüncü evler geniş açı şeklinde bir dirsek yaptıklarından yol burada ancak bir araba geçebilecek kadar daralir, sonra dört araba geçebilecek kadar genişler, dirsekten sonra da evleri, dirseğe kadar aralarında bir de arsa bulunan ikişer katlı iki ahşap, iki katlı bir beton, birisinin dışı saç kaplı üçer katlı dört ahşap meskenlerdir. Dirsekten sonra dört kapulu çıkmalı, balkonlu duvarlar kesme taştan ayni stilde üç katlı büyük bir konak, yanında zemin katı kâgir dört katlı ahşap bir konak, onun yanında üç katlı, bir tarafı iki kat ahşap bir konak olan Üsküdar Belediye Şubesi Müdürlüğü, onun yanında zemin katı kâgir üç katlı ahşap bir konak, altında elektrikçi, iş bürosu iki dükkân, sonunda da üç katlı ahşab bir ev altında bir terzi dükkânı sıralanmıştır (Kasım 1960).

Hakkı Göktürk

BELEDİYE SARAYI — (B. : İstanbul Belediyesi).

BELEŞ — Pırpırı külhâniler argosunda: 1) — Emek ve iş karşılığı olmadan, zahmetsiz kazanılan para; 2) — Değerinden çok ucuza alınan eşya; 3) — Hiç para vermeden elde edilen şey; 4) — Alınan hediye.

Misaller :

Pırpırı oğlan arkadaşına bir gümüş lira gösterir:

— Beleş!..

— Nerden?..

— Bir kokoniça (küçük hanım) Köprüde çarığını (para çantasını) düşürdü, askerler (paralar) saçıldı, topladım..

★

— Kaç para verdin o pantalona?
— Üç kâğıda Tozlukludan aldım!..
— Beleş vallâ....

★

— Kaça aldın o yemenileri?
— Beleş... İskelede duruyordu.. adamın biri motorcular unutmuş, geçir ayağına git dedi... Ben de yürüttüm...

★

— Kaça aldın o ymenileri?
— Beleş... Ali abim verdi...

Bibl. : Devellioğlu, Türk Argosu.

BELEŞÇİ — Pırpırı külhânîler argosunda «tufeylî» «parazit», başkasının sırtından geçinen adam; parası olduğu halde tufeylî (parazit) yaşamasını seven adam Misaller:

— Bülbül Aliyi severim, iyi arkadaşdır ama...
— Beleşciliği olmasa...
— Ulan, bir çayını, içmedim be... Hep ısmarla...

★

— Merhaba ağa!..
— Merhaba... Bir kahve ısmarlasana!..
— Ulan sabah sabah çatdık beleşciye...

BELGER (Mustafa Sâdi) — Türk cerrâhisinin kıymetli sîmâlrından Operatör Doktor M. Sâdi Belger 1916 da İstanbulda Boyacı Köyünde doğdu, babası Dr. Miralay Hasan Tevfik Bey (B. : Hasan Tevfik Bey), annesi Nazmiye Hanımdır; ikisi kız dördü erkek altı kardeşin en küçüğüdür. İlk tahsilini Cağaloğlunda Kocareşidpaşa Mektebinde yapdı; 1934 de İstanbul Erkek Lisesinden, 1940 da da İstanbul Üniversitesi Tıb Fakültesinden diploma aldı, cerrahî ihtisasını Haydarpaşa Nümune Hastâhanesinde yaparak ihtisas sertifikasını 1948 de Operatör Feridun Şevket Evrenselden aldı.

Mustafa Sâdi Belger
(Resim : Bülend Şeren)

1948 de Vakıf Gurebâ Hastahânesinin cerrahî servisi şef muavinliğine tâyin edildi.

Meslekî bilgisini genişletmek için Avrupaya giderek 1950 ve 1951 yıllarında Paris, Londra, İstockholm, Kopenhag, Torino ve Genevrenin en meşhur hastâhanelerini gördü. 1954 de Vakıf Gurebâ Hastahanesinin cerrâhî servisine şef oldu, bu satırların yazıldığı sırada ayni vazifede bulunuyordu.

1960 da Türk Cerrâhî Cemiyetinin başkanlığına seçilmiştir.

Sâdi Belger'in «Emekli» diye imzaladığı bir karikatür

İstanbul Tıb Fakültesi tâlim heyetinden sîmâlar: 1— Ekrem Behcet; 2— Mazhar Osman; 3— Nebil Bilhan; 4— Nâşid Erez; 5— Kâzım İsmail Gürkan; 6— Kemal Atay; 7— Şevket Sâlih; 8— Hâzım Bumin; 9— ?; 10— Fahri Arel; 11— Bürhaneddin Toker; 12— Afife Cenânî; 13— Muzaffer Esad; 14— Winterstein; 15—Schwartz; 16— Nureddin Ali; 17— Sedat Tavat; 18— Frank; 19— Ziya Öktem; 20— Tevfik Remzi; 21— Braun.

Uzun boylu, melih bir sîmâya sâhib olub meslekî faaliyetinden vakit kalırsa tatlı dilli meclis adamıdır.

Tahsil çağlarında iyi basketbol ve voleybol oynardı, hâlâ çok sevdiği denizde de, çok iyi yüzerdi; şimdi yaz tâtilinde Boğazın seçkin amatör balıkcılarındandır. Boş zamanlarında resim ile meşgul olur, karikatür yapar; karikatürde çizgileri sağlam, hünerlidir, «Sâdi» yahud «Emekli» imzaları ile bâzı karikatürleri intişar etmiştir.

Hiç evlenmemişdir; pek sevdiği ve bu satırların yazıldığı tarihde 84 yaşında bulunan vâlidesi Nazmiye Belger ile beraber oturur (1961).

BELGER (Nihad Reşad) — Çağdaş Türk tabâbetinin pek seçkin bir sîmâsı, devlet adamı, diplomat; Prof. Dr. Nihad Reşad Belger 7 Şubat 1882 de Üsküdarda Paşalimanında doğdu, Devlet Şûrası Temyiz Mahkemesi Reisi Reşad Beyin oğludur, pek küçük yaşda iken okuma yazmayı evde öğrendi ve henüz yedi yaşında iken Üsküdarda Paşakapusu Askerî Rüşdiyesine girdi, dört sene süren rüşdiye tahsilinden Askerî Tıbbiye İdadisine girdi, burada da üç sene okuduktan sonra Tıbbiyenin yüksek kısmına, Mektebi Tıbbiyei Şâhâneye geçdi, altı yıl süren meslek tahsili sonunda 1901 de ondokuz yaşında yüzbaşı rütbesi ile doktor diploması aldı. Hep asker mekteplerinde geçmiş talebelik hayatında metodlu çalışan bir genc olarak tanınmış, yüksek tahsilini iki sene sınıf ikincisi dört sene de sınıf birincisi olarak bitirmişdir.

Nihad Reşad Belger
(Resim : Bülend Şeren)

O sıralarda Gülhane Askerî Rüşdiyesi binâsında bir hastahâne tesis edilmiş ve bu hastahâne Dr. Rider ve Dr. Dyke adında iki Alman profesörün idâresinde yeni mezun olmuş asker tabibler için bir tatbikat mektebi ittihaz edilmişdi; on dokuz yaşındaki genç yüzbaşı birkaç ay burada çalışdı; bu aylar içinde stajiyer genc tabibler aylık alamadılar, aileleri taşrada bulunanlar üzücü sıkıntıya düştüler, bu hâli protesto etmek için sınıfca iki gün hastahâneye gitmediler, arkadaşlarından ayrılmayan İstanbullular arasında N. Reşad da bu greve iştirâk etti; derhal hepsi tevkif edilerek Tophânede o zamanlar «Çifte Salmalar» denilen zındana atıldılar (B.: Çifte Salmalar); iki üç gün burada habsedildikden sonra hepsi kıt'alara tâyin edildi, bir cezâ olarak bu tâyinlerde İstanbul, Edirne, Selânik, Şam ve Beyrut gibi herkesin seve seve gideceği yerler kur'aya konulmamışdı, Nihad Reşada Hicazda Yenbuğ kasabası çıkdı.

Aşağıdaki satrları büyük hekim-diplomatın İstanbul Ansiklopedisine tevdi ettiği hâtıra notlarından alıyoruz:

«Yol hazırlıkları yapmağa ve Yenbuğun suyu havası ve iklimi hakkında malûmat edinmeğe çalıştığım sırada İstanbulda dört vebâ vak'ası zuhur etti ve Abdülhamidi çok ürküttü. Darhal İngiltereden İstanbula dâvet ettirdiği Doktor Beach ismindeki mütehassıs memleketimizde kısa bir müddet kalarak yaptığı tetkikler neticesinde tatbikini lüzumlu gördüğü ilmî ve idarî tedbirleri izah ve tavsiyeden sonra İngiltereye döndü. Bundan sonra Abdülhamid hemen iki genç doktorun vebâya dair mahallinde tetkiklerde bulunmak için Hindistanda Bombaya gönderilmesini emretti. Abdülhamidin irâdesi seraskerlik makamına tebliğ edilince Serasker Paşa evvelâ hususî hekimi binbaşı Ömer Şevki Beyi seçti ve ikinci doktorun intihabını Askerî Tıbbiyeye bıraktı, Tıbbiyedeki hocalar da beni seçtiler. Bu kararı bana Şeyhületibba Nâfiz Paşa tebliğ etti ve yirmidört saat zarfında cevap istedi; tereddüt etmeden memnuniyetle kabul ettim.

«Birkaç ay sonra Hindistanda Bombay şehrinde idim. Bombay'da evvelâ hastahânelerde çalıştıktan sonra vebâ hakkında bakteriyolojik araştırmaları, buluşları ve bilhassa vebâ aşısı üzerindeki tetkikleri ile maruf Pasteur'ün talebesinden Haffkine'nin idâre ettiği ve Bombaya şimendifer ile yarım saat mesafede bulunan Parel'deki laboratuvara devam ettim. Onbeş ay sonra İstanbula döndüm.

«İstanbula döndükten sonra aylarca serasker kapısında sıhhiye dâiresine gittim, geldim. Ne gibi bir vazifeye tâyin edileceğimi,

nereye gönderileceğimi bilmek istiyor ve soruyordum. Fakat bir cevap alamıyordum. Hiç kimse Bombay'da ne yaptığımı, ne öğrendiğimi sormadı. Sıhhiye Dâiresine tekrar tekrar müracaatden bıktım, usandım. Nihayet Saraya baş vurmak lâzım geldiği telkin edildi. Artık her hafta Yıldız sarayına giderek Abdülhamidin Baş Hekimi İsmet Paşayı, ikinci hekimi İbrahim Paşayı ziyaret ederdim. Üç ay sonra bana: — Yeni vazifenize dair şeref sadır olan iradei seniye makaamı seraskeriye tebliğ edildi! denilerek Sıhhiye Dâiresine baş vurmaklığım lüzumu belirtildi. Sıhhiye Dâiresine gittim. Beyrut Askerî Hastahânesine tâyin edildiğimi söylediler. Ömer Şevki Bey, Hindistana hareketimizden evvel Haydar Paşa Askerî Hastahânesinde Cerrahî Şefi idi. Vazifesine döndü ve rütbesi yarbaylığa yükseltildi.

«Beyrut'a seyahat hazırlıklarımı tamamladıktan sonra bir Fransız vapuruna binerek yola çıktım. Vapurdan inip gümrük dairesine gelir gelmez kolağası rütbeli bir subay ve yanındaki iki askerî inzibat memuru ile karşılaştım.

«Subay: — Sizi Kumandan Paşanın emri ile tevkif ediyorum!.. dedikten sonra eşyamı gümrükte bırakarak beni doğruca Kumandanlığa götürdü. Kumandan Hakkı Paşa isminde bir general idi. Tevkifime memur edilen subayın Hakkı Paşanın oğlu olduğunu sonradan öğrendim.

«Beni nezâket hattâ sempati ile karşılayan Hakkı Paşa: — Beyrut'tan Erzuruma kara yolu ile sevkiniz iradei seniye müktezasındandır, sizi bir kaç gün askerî hastahânede nezâret altında bulundurduktan sonra ilk vasıta ile Erzuruma göndereceğiz! dedi.

«Paşanın odasından çıkar çıkmaz hastahâneye götürüldüm. Hapis edildiğim odanın önüne süngülü bir nefer konuldu.

«Kârşılaştığım ve aslâ beklemediğim bu garib ve çok haksız muamelenin neden ileri geldiğini saatlerce düşündüm. Resmî hayata henüz ilk adımı atarken gördüğüm bu büyük gadrı izah edebilecek hiç bir sebep bulamadım. Hiç kimse, hiç bir makam bana her hangi bir şey sormadı, sorguya çekilmedim, muhâkeme edilmedim. Abdülhamidin bu keyfî irâdesi düpedüz bir zulüm idi. Beni kahretmek, belki Erzurum yolunda öldürtmek için düşünülmüş bir melânet eseri idi (B.: Abdülhamid II.).

«Hapis edildiğim askerî hastahânede çok kalmadım; fakat karadan Erzurum'a gitmeyi düşündükçe azabdan ezâdan bir türlü kurtulamıyor ve geceleri uyku dahi uyuyamıyordum. Bereket versin müstesnâ bir talih karşıma fedakâr, faziletli büyük bir insan çıkarıverdi. Bu büyük adam, bu mübarek dost askerî hastahânenin eczacısı Hüseyin Hulki Bey idi. Ulvî yaratılışlı bu zâtin sevgisi ve çok değerli müzahereti sâyesinde Beyrutdan Kıbrısa kaçmağa muvaffak oldum; Kıbrısta beş on gün kadar kaldıktan sonra İskenderiyeye, oradan da Parise gittim.

«Paris'te tahsilini birkaç ay evvel bitirerek hekimlik etmeğe başlamış olan İzmirli Dr. Refik Nevzad ile buluştum. Onun refâkatinde zamanın en meşhur profesörlerinden bir kaçının derslerini hayranlık ile dinledikden sonra Paris Tıp Fakültesi ders programları ve tahsil şartları hakkında lüzumlu malûmatı alarak yeniden tıb tahsiline karar verdim. Tıb Fakültesine kaydolundum. Bu Fakülte ile çok verimli işbirliği yapan «Assistance publique» idâresinin senede bir kere açdığı müsabaka imtihanına girdim, muvaffak oldum ve «Externe des Hôpitaux» vasfını kazanarak bir nevi imtiyazlı talebe arasına karışdım. Muhtelif hastahâne ve servislerde altı sene «externe» olarak çalıştıktan sonra dört sene «externe en premier» ünvânı ile «İnrerne des Hopitaux» vazifesi ifa ettim.

«On senelik bu tahsil devresinde servislerinde «externe» lik ve sonra «interne» lik vazifesi gördüğüm başlıca hocalarım zamanın dünyaca marûf üstadlarından Déjerine, Dieulafoy, Marcel Labbé, Thoinot. Enriquez, Loeper, Babinski, Widal ve Edourd Quénu olmuşdur. Fransız tababetinin en şaşaalı zamanında mesaileri ile, keşifleri ile tıb dünyasına ışık tutan bu büyük üstadlardan başka ayrıca tüberküloz, syphylis, çocuk, deri, göz ve akıl hastalıkları servislerine sıra ile üç dört ay kadar muntazaman devam ederek meslekî kültürümü genişletmeğe ve kuvvetlendirmeğe cabaladım ve bir müddet Pasteur Enstitüsüne ve anatomie pathologique laboratuvarına devam ettim. Doktora imtihanlarını bitirince «Mîde kanserinin yeni metotlar (Radioscopie, cytologie) ile erken teşhisi» mevzulu hazırla-

dığım tezim kabul edilerek Paris Fakültesinden tıb doktoru diploması aldım.

«1926 senesinde Paris'te hekimliğe başladım. 1928 ve 1929 senelerinde kışın Mısırda Kahirede de bir muayenehâne açtım. Hocalarımdan Marcel Labbe'nin tasvibi ile 1930 dan itibaren 1936 sonunda (15 Ekim 1936) İstanbula dönünceye kadar Plombières Kaplıcalarında müşavir mütehassıs sıfatiyle çalıştım. 1933 senesinde Cochin hastahânesi Clinique medicale'inde kurduğum «endoscopie rectosigmoidienne» kısmının mes'ul şefliğini ifâ ettim. Paris seririyâtındaki bu vazifem hocamın setifikası ile tevsik edildi.

«1936 senesinin ekim ayında İstanbula avdetimde evvelâ Yalova Kaplıcalarının mütehassıs hekim ve müdürlüğüne ve bunlara ilâveten, bir buçuk sene sonra Kaplıcanın İşletme müdürlüğüne tâyin edildim. Kaplıcada her şeyden evvel Thermal suların ilmin bugünkü icaplarına göre bentlenmesini (captage) temin ettikten sonra modern tedavi usullerini tatbik edebilmek için Almanyadan yeni cihazlar getirtdim. Parkları genişlettirdim. Bazı eski ve çirkin binaları yıkdırtdım, yenilerini yaptırtdım. Hulâsa bu şirin su şehrini Avrupanın ileri garb memleketlerindekine benzer muntazam ve câzib bir hâle koymağa çalıştım.

«1938 de Balkan İttifakı Tıp Komisyonunun İstanbuldaki toplantısında bir maden suyunun tetkiki nasıl ele alınmalıdır mevzulu fransızca bir konferans verdim.

«Üç sene Yalovada geceli gündüzlü çalışmalarıma rağmen Sağlık Bakanlığında en yüksek mevkileri işgal eden ve hasis hislerinin esiri olmaktan bir türlü kurtulamıyan bazı zevatın muvaffakiyetlerimi engelliyecek tarzda vaziyet almaları yüzünden istifaya mecbur oldum ve derin bir şevk ile başladığım eserim tamamlanmadan, teessürler içinde, Yalovadan ayrıldım.

«Yalovaya tâyinimden iki sene sonra İstanbul Tıp Fakültesinde ihdas edilen Hydrolimatologie kürsüsü profesörlüğüne intihab edildim. Cerrahpaşa Hastahânesinde ihdas ettiğim proctologie konsültasyonunu 1939 dan 1942 ye kadar idâre ettim.

«1947 de Çekoslovakyada Marienbad'da toplanan enternasyonal Balnéologie Kongresinde tıb falkütemizi temsil ettim. Mâden sularımıza dâir hazırladığım raporu kongreye tebliğ ettim. Bu rapor Kongrenin neşrettiği raporlar kitabında aynen basılmıştır. 1949 da İstanbulda toplanan Pathologie Comparée Kongresine reislik ettim. 1943 den 1944 e kadar bir sene Devlet Limanları İşletmesi hastahânesinde başhekimi ve dahiliye mütehassı ve umum müdürlüğün sağlık servisi şefliği vazifelerinde bulundum. 1944 de bu memuriyetden istifa etdim; 1944 den 1960 a kadar İtalyan hastahânesi dahiliye servisi şefliğini yapdım.

«Paris'de evvelâ gatro-entérologie Cemiyeti, sonra sıra ile Société Médicale des Hôpitaux, Académie National de Médecine de France azâlıklarına, nihayet 1957 de Paris Üniversitesi fahrî profesörlüğüne (Honoris Causa) seçildim. Teşkilâtı Londrada bulunan International Society of Medical Hydrology Cemiyeti âzasındanım ve «Ciba»'in Türkiye mümessiliyim. 1949 da İstanbulda toplanan milletler arası Beşinci Pathologie Comparée Kongresine başkanlık ettim ve o zamandan beri Pathologie Comparée Cemiyeti şeref âzasındanım.

«1951 de Kızılay Cemiyeti Genel Merkez Başkanı ve 1952 de Genève'de toplnan Kızılay ve Kızılhaç Cemiyeti ligue'ine vekili seçildim».

Prof. Dr. Nihad Reşad Belger'in fransızca neşrettiği travaylar :

1— Etude de la sécrétion externe du pancréas dans le diabête sucré (in archives des Malaies de l'appareil digestif, 1926).

2— Evolution de l'appareillage en actinologie et de physicothérapie, 1931).

3— La colite à lamblias chez l'enfant (Congrès des Colotes, Plombièrrs 1933).

4— Syndrome douloureux de la fosse İliaque droite, appendicite chronique et Colites, (Congrès des Colites, Plombières 1935).

5— La psychothérapie dans le traitement des Colites (in Archives of International Society of Medical Hydrology 1938).

6— Le Traitement de la Constipation habituelle (in Monaco-Mediterrannée Médicale 1935).

7— Un cas d'ostéopathie rare, pseudofractures spontanées (Maladie de Milkman-Société Médicale des Hopitaux de Paris 1942).

8— Forme Latente de la Sténose cancereuse très serrée du pylore (In archives des maladies de l'appareil digestif et de la nuttrition, 1946).

9— Polype de l'ıntestin grêle ayant évolué comme une colite chronique, finalement révelée par une invagination intestinale (Centenaire de la Société Médical des Hôpitaux de Paris 1949).

Türkçe eserleri:

1— Lekeli hummâ aşısı (Pratik Doktor, 1943).

2— Penisilin ile iyi olan bir endocardite lenta vak'ası (Anadolu Kliniği, 1944).

3— Gıda, rejim ve hastalık (Üniversite konferansları, Tıb Fakültesi Bülteni, 1943).

4— Yalova kür termali (Tıb Fakültesi Bülteni).

5— Akciğer tüberkülozunda iklim tedâvisi (Türk Tıb Cemiyeti Bülteni).

6— Klinikde karaciğer kifâyetsizliği (Türk Tıb Cemiyeti Bülteni).

7— Milkman syndromu hakkında étiologique ve pathogénique mülâhazalar (Türk Tıb Cemiyeti Bülteni).

8— Bir büyük pulmonaire'e küçük aorte syndromunun muhtemel isolé şekli (Türk Tıb Cemiyetinin yüzüncü yılında tebliğ edilmişdir).

Kıymetli ilim adamı İstanbul Ansiklopedisine tevdi ettiği hâtırâtında siyasî hayatını da ayrıca nakletmiştir; aşağıdaki satırlar, Prof. Dr. Nihad Reşad Belgerin hal tercemesi içinde tarihimizin muhtelif devirlerini aydınlatmak bakımından mühimdir:

«Yukarıda da kaydetmişdim; Kıbrısda 15 günlük kısa bir ikametten sonra Paris'e gittim. Fransa'nın hükûmet merkezinde tam bir serbestlik içinde Abdülhamid rejimi aleyhinde senlerden beri çalışmakta olan Genc Türklerle buluşdum. Bunlar iki zümreye ayrılmış lardı. Biri Prens Sabahattin Beyin öbürü Ahmed Rıza Beyin riyasetinde çalışan bu iki zümreye dahil vatandaşların hemen hepsi ile ayrı, ayrı ve defalarla görüştüm. Fikirlerini sordum. Millî hayatımızı tehlikeye koyan keyfî ve müstebid rejimden kurtulmak için ne gibi çareler düşündüklerini, milletimizin maddeten ve mânen kalkınmasını ve ilerlemesini hedef tutan esaslı icraat ve ıslahatın nelerden ibâret olduğunu izah ettiler. Bu izahları dikkatle dinledikten, hayli düşündükten sonra ilmî temele dayanan fikir ve düşüncelerini tercih ettiğim ve kuvvetli kültürüne hayran olduğum Prens Sabahettin Beyle teşriki mesaiye karar verdim.

«Azasından bulunduğum Prens Sabahattin Bey grubunun faaliyeti hakkında hülâsaten diyebilirim ki bir taraftan aleyhimizdeki düşman propagandalarını red ve cerh etmek için bazı gazete ve dergilerde fransızca neşriyatta bulunmak, Türk milletinin imparatorlukda yaşayan milletler ve akalliyetlerden çok ziyade Abdülhamid rejiminden müstarip ve müteneffir olduğunu ve vatanını padişahın istibdat ve zulmünden kurtarmağa azimli bulunduğunu anlatmağa çalışmak, garb umumî efkârını lehimize kazanacak şekil ve mahiyette konferanslar tertiplemek ve diğer taraftan memleketimizin muhtelif kısımlarındaki vatandaşlarla muhabere ederek türkçe neşrettiğimiz naşiri efkârımız «Terakki» gazetesini onlara ulaştırmak, Abdülhamid rejiminin sukutundan sonra yapılmasını zarurî gördüğümüz ıslahat üzerine geniş bilgi vermek ve memleketimizde bir siyasî organisazyon şebekesi kurmak programımızın en bâriz hatlarını teşkil ediyordu.

«1908 de ikinci meşrutiyet ilân edilinceye kadar Paris'te tıp tahsil ederken millî dâvâmızı ilgilendiren sosyal ve siyasî meseleleri tetkikten geri kalmazdım. Meşrutiyetin ilânından sonra İstanbul'a döndüm. Artık zulümden kurtulmuş ve hürriyetine kavuşmuş sandığım vatanımızda yerleşerek hekimlik etmek arzusunda idim. Ne yazık ki bu arzumun tahakkuku yine kabil olamadı. aradan henüz iki ay kadar kısa bir zaman bile geçmemiş idi ki, askerî bir zümrenin fiilî müzaheretine güvenen İttihat ve Terakki Cemiyetinin müessisleri merkezî bir komita halinde ve âdetâ hükûmet içinde bir hükûmet şeklinde faaliyete koyuldular.

«Nuruosmaniyede Şerefefendi Sokağında yerleşdikleri bir dâireden devlet işlerine mütemadiyen müdahaleye başladılar. Hükûmet otoritesini Babıâliden Yıldız sarayına nakleden Abdülhamid'in senelerce saltanat sürmesini göz önünde bulunduran ve bu usulü arzularına çok uygun gören İttihad ve Terakki Cemiyeti liderleri de Babıâlinin selâhiyetlerini Şerefefendi Sokağına aldılar ve oradan emirler ısdarına giriştiler. Bu zâtlerin tenkide aslâ tahammül etmediklerini, muhalefet

edenlere hemen hâin damgası vurduklarını, hattâ Hasan Fehmi isimdeki muhalif bir gatecinin Köprü üzerinde katledilerek katilin bulunmamasını ve aranmamasını görünce elîm bir hayal sukutuna uğradım.

«31 Mart isyanı, Balkan Harbi faciası ve Babıâli baskını gibi acıklı ve çok düşündürücü hâdiseler karşısında sükûtu ihtiyar ile siyasetten çekilemedim. Tarafsız kalmak, neme lâzım diyerek, siyasî faaliyetime son vermek şüphesiz her bakımdai menfaatime pek uygun olurdu. Bunu müdrik idim. Fakat İttihad ve Terakki Cemiyetinin kanlı diktatoriyasına bir türlü tahammül edemedim. Derunî bir isyanın ruhumda yarattığı istırap baskısından kurtulamıyordum. Hususiyle İttihad ve Terakki rüesasını yakından ve şahsen tanıdıktan sonra bunların sakim siyasî idrâk ve tasavvurlarının bizi inkiraz uçurumlarına sürükleyeceğine inanıyordum.. Bundan dolayı İttihad ve Terakki Cemiyetine şiddetle muhalefet ettim. Nihayet müfrit ittihatcı bir liderin hayatıma kıyacağını haber alarak yine Paris'e dönmeye mecbur oldum. Memleketimizde yerleşerek mesleğimle iştigal etmek için bir kere daha verdiğim kararı tahakkuk ettiremedim. İlk defasında Abdülhamidin zalim irâdesi, ikinci defasında İttihad ve Terakkinin şuursuz hareketi ve hakkımdaki amansız husumeti engel oldu...

«Paris'e döndükten sonra asıl mesleğim olan tababetle tevaggul'e başladım. Fakat Birinci Dünya Harbinden sonra 1919 dan 1923 senesine kadar Paris'te bir kere daha faal siyasî hayata atıldım ve parti mülâhaza ve işlerinden tamamiyle uzak sırf vatanî ve millî bir gaye takib ettim. Paris'te toplanan sulh konferansı çevrelerinde ve Fransız siyasî mahfillerinde aleyhimize yapılan ve gittikçe şiddetlenen düşman propagandalarına aynı silâhla mukabeleye, neşriyatımız ve tanzim ettiğimiz konferanslar ve mitinglerle umumî efkârı lehimize imâleye kendimi tamamiyle verdim, geceli ve gündüzlü çalıştım. «İzmirde rumlar; vahşet ve zulümlerine dair yeni deliller» adlı fransızca bir risâle neşrettim. Dört bin nüsha olarak bastırdım. Bu rizaleleri delegelere, matbuata ve ileri gelen parlementerlere dağıttım. En nufuzlu ricâl ile temas yollarını araştırarak ve bularak kendilerine milletimizin hayat hakkından, harpdeki dürüst hareketinden civanmertliğinden bahs ettim. Türkiye aleyhinde verilen çok yanlış, haksız ve garazkârâne hüküm ve karar cereyanlarının önüne geçilerek devamlı ve âdil bir sulh tesis edilmesinin en uygun tek hal çâresi oduğunu izah etmeye uğraşdım. Amerika Cumhurreisi Vilson'a dahi millî dâvâmızı açık ve müdellel bir tarzda anlatmak ve müdafaa etmek için yazdığım bir mektubu emin bir dostun yardımiyle ikametgâhına bizzat götürerek hususî kâtibine tevdi ettim. Bir iki gün sonra mektubun reise takdim edileceğine dair yazılı resmî bir cevab aldım. Faransa'da uzun süren ikametim esnasında ilim ve siyaset sahasında tanıdığım bâzı maruf ve nufuz sahibi dostların büyük yardım ve sempatilerini gördüm.

«Çalışmalarımıza muntazam bir şekilde devam edebilmek ve dâvâmıza taraf tutan iz'an ve vicdan sahipleriyle kolaylıkta temas imkânını sağlamak için Maarif Nâzırı De Monzie'nin kıymetli himâyesi Paris'in en işlek bir semtinde, âdeta merkezinde Taitbout sokağında 8 No. lu büyük bir apartımanın içinde bir istihbarat bürosu tesis ettim ve ayda iki defa «Echo de l'Orient» isimli bir dergi neşrine muvaffak oldum.

«Hind Hilâfet Komitesi azası ile de tanıştım. Kendileriyle sıkı bir işbirliği yaparak avrupadaki millî mücahedemizi hem Paris hem Londra'da yürütmek imkânına kavuştum. Vaktim kısmen Londra, kısmen Paris'te geçerdi. Londra'da Hind Müslümanlarının tavassutu ile bir çok İngiliz hükûmet adamları ve muharrirleriyle görüşmek ve Millî Misâkımızı izah ve müdafaa etmek fırsatını buldum. Aylar geçtikçe faaliyetimiz sahasının genişlediğini ve sempatizanlar yekûnunun gittikçe kabardığını görerek çok sevinir, ve muvaffakiyet ümidlerinin arttığına inanırdım.

«Paris ve Londradaki çalışmalarımdan haberdar olan Ankara Hükûmeti 1920 - 1921 senesinde Londraya hariciye vekili Bekir Sami Beyin başkanlığında gönderdiği murahhas heyete beni müşâvir tayin etti. Bu heyete Paris'te katılarak Londraya gittim. Bekir Sami Beyin tasvip ve teklifi ile konferansın bir celsesinde millî haklarımızın müdafaası ve Türk noktayı nazarının izâhı için söz aldım. Yarım saatten fazla konuştum. Hakimiyetimiz altında kalmasını istediğimiz Ana Vatan topraklarında Türkün ezici bir çoğunluk teşkil ettiğini doğruluğuna itiraz kabil olmayan yaban-

cı kaynaklı istatistikler zikrederek iknâ edici delillerle ispattan sonra Anadolunun taksimi imkânsız bir bütün olduğundan, beş asırlık muazzam tarihimizden ve bu topraklar üzerinde teessüsümüzden, yakın şarkta devamlı bir sulh akti için Türklere haksız ve gaddar bir muamele revâ görülmemesi şart olduğundan uzun uzadıya bahsettim. İzahat ve beyânâtım konferans üzerinde çok müsbet ve müsaid bir tesir icrâ etti.

«Londra konferansından sonra Ankaraya dönmeden evvel Bekir Sâmi Bey, beş on gün kadar Paris'te kaldı. O esnada kendisinin mühim Fransız ricali ile temasına delâlet ettim. Bu görüşmelerden sonra Ankaraya dönen Bekir Sâmi Bey, beni Paris'te Ankara Millî Hükûmetinin nîm resmî mümessili tayin etti. Vekilin bu kararı çalışmalarımızın daha selâhiyetli ve daha verimli bir şekilde devamını sağlamak maksadını güdüyordu. Fakat Ankaraya vardıktan biraz sonra istifaya mecbur kalan Bekir Sâmi Bey vazifesinden ayrıldı. Ankara Hükûmeti istifa eden vekilin bana vermiş olduğu vazifede ibka edildiğime dair herhangi bir tebliğde bulunmayınca Fransız Hükûmeti nezdinde bir kötü duruma düşmemek için ben de istifa ettim ve yine Londra konferansından evvelki tarzda ve hususî mâhiyette çalışmaya koyuldum.

Birkaç ay sonra Bekir Sâmi Bey Mustafa Kemal Paşanın kendisine verdiği hususi bir mektubu hâmil olarak Paris'e çıka geldi. Mustafa Kemal Paşa bu mektubunda sabık vekile Fransız Hükûmeti ile görüşüp cenub hudutları (Kilikia ve Suriye) ve münferid sulh meselelerini müzakere etmek ve şâyet - zannettiği gibi - mümkün ise anlaşmaya vararak bir ön proje hazırlamak hususunda selâhiyet (hususî bir mision) veriyordu. Derhal hariciyeye müracaat ederek Monsieur Briand'an bir buluşma rica ettim. Tespit edilen gün ve saatte Briand'la karşı karşıya idik.

«Müzakereler altı celse devam etti. Her defasında Bekir Sâmi Beye refâkat ve müzakerelere iştirâk ettim. Kilikia - Suriye hududu, Fransız ordusunun işgal ettiği arazimizi tahliye etmesi, Türklerle Fransızlar arasında münferid bir sulh aktedilmesi gibi muhtelif meselelerle uğraşılarak ihzar edilen ön proje Bekir Sâmi Bey ve Briand tarafından parafe edilmişdi. Bekir Sâmi Bey, bu vesikayı hamilen Ankaraya döndü. Hükûmetimiz ön projeyi esas itibariyle tasvip etmekle beraber tafsilâta âid bâzı kısımların gözden geçirilmesi ve tâdili için Ankaradaki Fransız mümessili Colonel Moujin ile müzakereye girişmek arzusunu izhar edince Briand beni hariciyeye dâvet ederek Franklin - Bouillon'u Ankaraya hususî selâhiyetlerle göndermek tasavvurunda olduğunu söyledi ve buna tarafımızdan itiraz edilip edilmiyeceğini sordu. Franklin-Bouillon'un memleketimizin hayır hâhı olduğu Ankaraca meçhul olmadığından Monsieur Briand'nın bu tasavvurunda hiç bir mahzur görmediğimi şahsî bir mütalâa olarak beyan ettim.

«Franklin - Bouillon Ankaraya gitti, hükûmetimizle müzakerelere girişti ve istenilen tadilâtı kabul ederek Paris'e döndü. Evvelce hazırlanmış olan önprojenin yeni şekli Ankara Anlaşması» adı ile ortaya çıktı ve bu suretle cenub hududunda askerî hareketlere son verilmiş oldu.

«Bekir Sâmi Beyin Ankaraya avdetinden biraz sonra Paris'e gelen Erzurum mebusu ve Millet Meclisi hariciye encümeni reisi Celâleddin Ârif Bey Fransız âyan meclisi reisi ve eski Cumhur Başkanı Poincaré ile Suriye - Kilikya hakkında görüşmek için Fransaya geldiğini söyliyerek Poincaré'den bir mülâkat istemekliğimi rica etti. Arzûsunu ifâ ettim. Birlikte âyan meclisine giderek Poincaré ile görüştük. Celâleddin Ârif Bey'in konuşma tarzı ve Poincaré'ye verdiği cevaplar eski cumhur başkanını hayli sinirlendirdi, mülâkat pek kısa sürdü ve amelî hiç bir netice vermeden sona erdi.

«Aradan aylar geçti. Anadoluda müstevlilere karşı mukavemet gittikçe artıyor, garb memleketlerinde Yunanlıların hezimet ve mağlûbiyetlerinin yakın olduğuna inananların sayısı çoğalıyor ve matbuatta lehimizde dikkat çeken makaaleler yazılıyordu. Bunlardan başka Yunan ordusunda baş gösteren yorulma ve usanmayı dahi dikkatle takib eden İngiliz hükûmeti Türk - Yunan sulh şartlarını bir kere daha gözden geçirmek maksadiyle Ankara ve İstanbul hükûmetlerinin Londraya birer heyet göndermelerini istemişti. Ankara hükûmeti hariciye vekili Yusuf Kemal Beyin başkanlığında Londraya bir heyet gönderdi. Bu heyete müşâvir sıfatiyle katıldım. İstanbul'dan Müşir İzzet Paşa'nın başkanlığında ayrı bir he-

yet daha geldi. Fakat ikisi arasında ne resmî ne de hususî hiç bir mülâkat olmadı. Yusuf Kemal Bey, İngiltere hariciye nazırı Lord Curzon'la görüşürken ben de hariciye vekilimizin yanında idim. İngilizler harbe son vermek ve daha fazla kan dökülmesini önlemek maksadiyle Avrupadaki hududumuzun evvelce bizi kabule zorladıkları Çatalca hattı yerine Tekirdağına kadar geri alınmasına, İzmir şehrinde rumların jandarma teşkilâtına iştirâk ettirilmesi gibi bazı idârî tedbirler ittihâzına tarafımızdan bir güna itiraz dermeyan edilmemesi şartiyle Anadolunun harb edilmeksizin tahliyesini teklif ettiler. Fakat kabulümüze imkân olmayan bu teklif bir yana, İngilizler Millî Misakımızı tatmin edecek tadiller ve tebdillere aslâ yanaşmadıklarından müzakereler kesildi ve heyetimiz Ankaraya döndü.

«Yusuf Kemal Beyin Londradan hareketinden evvel kendisinin tasvibiyle aleyhimizde İngiliz hükûmeti üzerinde mümkün olduğu kadar baskı yapmaktan vazgeçmiyen ve siyâsî mahfillerde çok nufuz sâhibi olan büyük hasmımız Canterbury Başpiskopos'u (Archbishop) ile görüşmek çarelerini aradım ve buldum; mülâkatım bir saat kadar sürdü. Kendisine Yunanistanla yapılacak sulh hakkındaki değişmez şartlarımıza ve bilhassa alâkadar olduğu Ermenilerle münasebetlerimizi çok sarsan elem verici vakalara dair uzun uzadıya tafsilât verdim. Bütün bu müessif olaylarda, kendisinin zannı hilâfına, dinî taassubun hiç bir rol oynamadığını, bilâkis bütün vebâl ve mesuliyetin tamamen hariçden gelen siyâsî entrikalara atfedilmesi icab ettiğini ve memleketimizde Ermenilere niçin «cemaatı sâdıka» denildiğini izaha çalıştım.

«Murahhas heyetimiz Ankaraya dönerken Yusuf Kemal Bey, beni Londrada Hariciye Vekâletimizin hususî mümessili, âdetâ bir nevi sözcüsü gibi bıraktı. Bu tâyini Lord Curzon'un husûsî kalem müdürü Vansittart'a tebliğ etti. O tarihten itibaren siyasî faaliyetimin merkezini Londraya naklettim. Arasıra Paris'e giderdim. Paris'teki istihbarat büromuzun çalışmalarına nezâret eder ve simpatizanlarla tamasımı idâmeden geri kalmazdım.

«Paris'te olduğu gibi Londra'da dahi matbuat çevrelerinde ve siyasî mahfillerde düşman propagandalarını akim bırakmağa çalışdığım esnâda Yunan Başvekili Venizelos Londra'ya geldi ve Avam Kamarasında encümenlere mahsus dâirelerinden birinde Yunan metâlibi hakkında bir konferans verdi. Venizelos'a verilen müdafaa hak ve imkânının bana da verilmesi için lâzım gelen teşebbüslere geçtim. Venizelos'dan iki hafta sonra Millî Misâkımıza dair Avam Kamarasında ben de bir konferans vermeye muvaffak oldum. Toplantıda kırktan fazla mebus ve bunlar arasında Hindistan valisi Lord Reading de vardı. Beyânâtıma dâir matbuatta epey yazı çıktı ve lehimizde bir propaganda vesilesi oldu.

«Bu minval üzere çalışmalarıma devam ederken 1920 senesinin Temmuzunda Ankaradan dahiliye vekili Fethi Bey geldi. Mustafa Kemal Paşa Fethi Beyi İngilizlerle görüşerek Millî Misak ile açık ve sarih bir surette tespit edilmiş olan sulh şartlarımızı müdafaa ve müzakereye memur etmiş idi. Fakat o sıralarda Anadoluda Yunan harp hareketlerini takip ve Yunan ordusunu teftiş eden İngiliz askerî heyetinin bu orduyu teşkilât ve maneviyât bakımından överken Türklerin harbi kazanması bahis mevzuu olamaz maalinde yazdığı rapor üzerine neşesinden başı dönen müteassıb Türk düşmanı Lloyd George'un ısrariyle Lord Curzon «diplomatik» bir hastalık bahâne ederek Fethi Bey'i kabul etmedi. Lord cenablarına vekâleten hariciyede müsteşar muavini (Lausanne muhadesinden sonra memleketimize gelen ilk İngiliz sefiri) Lindsi Fethi Beyi Foreign Office'e dâvet etti. İki devlet adamı bir buçuk saat kadar görüştüler. Ben bu mülâkatta bulunmadım. Fakat muülâkattan sonra otele dönen Fethi Bey'in bana söylediklerinden, hal ve hareketlerinden ve fazla heyecanından Lindsi'nin kendisini çok sıkmış ve sinirlendirmiş olduğu anlaşılıyordu. Fethi Bey onbeş gün kadar Londrada kaldıktan ve kendisine tanıttığım bazı gazeteciler, mebuslar ve Lordlarla görüştükten sonra İngiltereden ayrıldı, Paris'e döndü ve beni de beraber götürdü: «Doktor, azizim, artık sizin Londrada çalışmanıza lüzum kalmadı» diyerek beni yine eskisi gibi Paris'te çalışmağa devam ve vakıaların inkişafına intizar etmekliğimin daha muvafık olacağını düşündü.

«Fethi Bey, Paris'ten Ankaraya bir telegraf çekerek sulhün müzakere yolu ile elde edilmiyeceğini ve ordumuzun taarruza geçmesinden başka bir çâre kalmadığını hükûmete bildirdi ve Ankaraya dönmek üzere Paris'ten

ayrıldı. Ben de tedavim için Vichy'ye gittim. Vichy'de iken ajanslar Anadoluda ordumuzun taarruza geçdiğini bildirmeye başladılar. Kuvvetli bir heyecan içinde neticeyi bekliyordum. Çok geçmedi, Yunan ordusunun mağlûb, tamamiyle bozgun ve perişan bir halde kaçmağa koyulduğu, Yunan başkumandanının esir edildiği, emsalsiz parlak zaferimiz, umumî hayret ve hayranlık içinde, dünyaya ilân edildi. Çılgın bir sevinç ve göğsümü kabartan fahir ve gurur ruhuma tâze bir hayat katıverdi.

«Vichy'den ayrılmağa hazırlanırken Paris'teki İngiliz sefâretinden telefonda aranılğımı haber verdiler. Telefon'a gittim. Benimle konuşan zat sefaretin matbuat ataşesi Sir Cahrles Mendel idi: «Lord Curzon pek mühim ve müstacel bir mesele için sizinle görüşmek arzû ediyor, hemen Londraya gitmeniz müdafaa ettiğiniz dâvâ için pek muvâfık ve faydalı olur, gecikmeden Londraîya hareketinizi kuvvetle tavsiye ve bilhassa reca ederim» deyince meselenin ehemmiyet ve müstaceliyetini kavradım. Siyasî olaylar süratle gelişiyordu. Basın ateşesinin teklifini Ankaraya yazıp cevap beklemeye vakit yoktu. Ankara'ya: «Vâki dâvet üzerine Londraya gidiyorum; Orada beyanatım tamamı ile şahsî olacak ve resmî hiç bir kıymet taşımıyacaktır» mealinde bir telgraf çekerek derhal Londra'ya gittim. Londra'da otele yerleştikten yarım saat sonra Vansittart telefonla: «Lord Curzon sizinle görüşecek, hemen gelmenizi rica ederim» dedi. Muvafakat cevabı vererek hariciyeye gittim. Hiç beklemeden Lord'un odasına alındım. Curzon mûtad resmî nezâketle beni kabul ettikten sonra masasının üzerinde serili duran Çanakkale haritasını gösterdi. Bu harita üzerinde etrafı küçük Türk ve İngiliz bayraklariyle çevrilmiş olan Kefeztepe mevkiindeki askerî durumdan bahsetti ve dedi ki: «Bu mıntakada askerlerinizi askerlerimizden ayıran mesâfe bir kilometreden azdır. Hiç beklenmedik bir anda askerler arasında silâh patlayabilir, bir çatışma olabilir ve gaayet tehlikeli bir vaziyet tahaddüs ederek harp ihtimali zuhur edebilir. Bu tehlikeyi önlemek için hemen Baş Kumandan Gazi Paşaya bir telegraf çekmenizi reca ederim. Kendisine tarafımdan bildiriniz ki, şâyed iki taraf askerleri birbirlerine ateş ederlerse Baş Kumandan Mustafa Kemal Paşa ateşin kendi emriyle açılmadığını ve askerlerin hod be hod hareket ettiklerini beyan edecek olursa İngiliz hükûmeti hâdiseyi olmamış gibi addeder ve vahim ihtilâtlara meydan vermez».

«Bu çok mühim mülâkattan sonra bir dakika bile kaybetmeden Ankaraya telegraf çektim. O esnâda Mudanyada mütâreke şartları müzekere edilmekteydi. Fakat büyük esefle söylemeliyim ki telegrafım mutavassıt bir makamın affedilmez ihmâli yüzünden Ankara'ya bir zarf içinde posta ile gönderilmiş olduğundan Hükûmetimizin eline yazdığım tarihten bir hafta sonra geçmi ve verdiğim çok mühim malûmattan pratik bir fayda temini mümkün olamamıştır.

«Lord Curzon'la mülâkattan sonra Lausanne konferansının toplanmasına kadar Londra'da kaldım. Times gazetesinde Llyod George ve Venizelos'un çok tehlikeli ve emperialist siyasetleri hakkında arka arkaya makaleler neşrettim. Tarafımızı tutan gazetelerde, bilhassa Morning Post ve Daily Express'le Anadoluda iflâs eden İngiliz siyasetinin müsebbib ve mesullerine karşı yapılan sürekli neşriyat ile bir basın kampanyası yaptırmak için çok uğraştım ve memnuniyet verici neticeler aldım.

«Londra'dan Lausanne'a gittim.. Lausanne konferansına Türk heyetinde evvelâ siyasî müşavir olarak katıldım ve kısa bir müddet umumî celselerde heyet reisi İsmet Paşaya tercümanlık ettim. Konferans'ın inkıtaından bir kaç ay sonra ikinci defa Laussann'a giden heyette matbuat ve istihbarat müdürü oldum. İsmet Paşa ile ecnebi matbuatı arasında mutavassıtlık ettikten maada garbın büyük gazetelerinde noktayı nazarımızın neşredilmesiyle vazifeli idim. Millî matbuatımızın da resmî mercii idim. Sulh imza edildikten sonra İsmet Paşanın refâkatinde Ankaraya döndüm. Ankarada bana matbuat müdürlüğü teklif edildi, kabul etmedim ve Ankaradan ayrıldım.

«Paris'te Sulh Konferansı çevrelerinde millî haklarımızı müdafaa ve düşman propagandasına mukabele için İstanbuldan hareketimden evvel, 1919 senesinde Guraba Hastahânesinde dahiliye şefi idim. Lausanne sulhundan sonra eski vazifeme dönmek istedim. Bu meşrû pek yerinde olan arzumun isaf edileceğine inanmak gibi bir safderunluk ile Sağlık Vekâletine müracaat ettim: «Siz Paris ve Londra'da dolaşırken (!) Biz Guraba hastaha-

nesindeki yerinize başka birisini tayin ettik. Şimdi size halef olan memuru oradan atıp sizi tekrar eski vazifesinize tâyin etmek haksızlık olur, biz bunu yapamayız» cevabını aldım ve hayretler içinde kaldım. Paris'te ve Londra'da Millî Mücahedenin, başından sonuna kadar en inanmış bir müdâfi olarak senelerce çalışdıktan ve müteaddit beynelmilel konferanslara iştirâk ederek Vatan ve Milletime elimden gelen hizmetleri ifâya uğraşdıktan sonra aldığım bu acib olduğu kadar çirkin cevaptan çok müteessir ve meyus oldum. Üçüncü defa olmak üzere memleketimde hekim gibi yerleşemiyerek tekrar Paris'e gittim ve İstanbul'a dönünceye kadar orada hekimlik ettim.

«1936 senesi ekim ayında İstanbul'a döndüm. Yalova kaplıcaları mütehassız hekim ve müdürlüğüne tayin edildim. Lausanne konferansından ve sulhundan sonra Ankarada bir kaç defa gördüğüm Atatürk'ü on üç sene sonra Yalova'da tekrar gördüm; muayene ve tedavi ettim. Kara ciğerinden mustarip olduğunu münasib bir lisanla kendisine söyledim. Kaplıcada yaptırdığım yenilikleri, tadiller ve ıslahları çok beyendi ve iltifat etti. İlâvei memuriyet olarak kaplıcanın işletme müdürlüğüne tâyin ettirdi. Az zaman sonra Atatürk'ün iki hususî tabibinden birisi de ben oldum.

«Sağlık Bakanlığı yüksek makamları Atatürkün vefatından sonra beni kaplıcadan uzaklaştırmağa kat'î karar vermişlerdi; bunu pek açık bir tarzda anlattılar; İsitafaya mecbur oldum ve Yalovadan ayrıldım.

1950 seçiminde Demokrat Partinin İstanbul mebusu ve birinci Menderes hükûmetinde Sağlık Bakanı oldum. Daha hükûmet programı hazırlanırken Menderes'in tahakküme meyyal olduğu dikkatimi çekmişti. Heyeti vekile toplantılarında ve meclis kürsüsündeki ifâde tarzından, hal ve edâsından Menderes'in zeki fakat tahsil ve tecrübesi mahdud, fazla asabî, haris, nefsine meclûb ve tahakküm arzusu kavi olduğunu anlamakta gecikmedim. Antidemokratik hareketlerinden dolayı kendisiyle çalışmak kaabil olamıyacağına hükmettim, dört ay sonra vekillikten istifa ettim.

«Az sonra hariciye encümeni reisliğine nihayet, Avrupa konseyine seçildim. 1954 de yine mebus oldum; 1956 da teşekkül eden Hürriyet partisi kurucularından idim. Şimdi hiç bir partiye mensup değilim, mesleğimle, hekimlikle meşgulüm (1960)».

BELGESAY (Mustafa Reşid) — Çağdaş Türk hukuk ilminin seçkin simâlarından, 1887 de İstanbulda doğdu; babası Beşiktaş Dâirei Belediyesi reislğinde bulunmuş Mehmed Riza Beydir, dedesi İbrahim Hakkı Bey Selânik Hukuk Mahkemesi reisliğinde ve adliye müfettişliğinde bulunmuş bir adliyecidir; Şeyhülislâm Hayri Bey amcasıdır.

İlk tahsilini Beşiktaş Hamidiye Mektebinde yapdı; Sivas İdâdisini bitirerek İstanbul Hukuk Mektebine girdi, 1908 de, meşrûtiyetin ilânında Hukukdan mezun oldu; mektebi parlak başarı ile bitirdiğinden Adliye Nezâreti hesabına ihtisas tahsili için Parise Gönderildi. Paris Hukuk Fakültesinden mezun olarak Bâbıâlinin emri ile Fransanın muhtelif adlî müesseselerinde, tanınmış fransız avukatlarının yanında, Paris polis teşkilâtında 1914 yılına kadar staj gördü ve lisans diploması alarak İstanbula döndü.

İlk resmî vazifesi Evkaf Mektebinde ve Medresetül Kuzatda mâlûmatı kanuniye ve ceza kanunu muallimliği ile Evkaf Nezâreti avukatlığı oldu. Bir sene kadar bu vazifeleri ifâ ettikden sonra 1915 de terfîan İstanbul Darülfünununun Hukuk Fakültesi «Ticaret Hukuku», bir müddet sonra da «Hukuk Muhâkemeleri» müderris muavinliğine tâyin edildi. Bir müddet de ayni mektepde «Ticâreti Mütemmime» nâmı altında telif hakları, ihtirâ berâtı, sigortalar hukuku derslerini okuttu. 1917 yılında Usulü Muhâkemâtı Hukukiye muallimliğine, 1925 de ayni dersin müderrisliğine (profesörlüğüne) terfi etti, 1933 de Darülfünun lâğvedilip yerine İstanbul Üniversitesi kurulur iken profesörlük ile Üniversiteye alındı.

Mustafa Reşid Belgesay Paris'den döndükten sonra kırk seneye yakın zamandanberi fasılasız olarak hocalık yapmış, binlerce talebe yetiştirmiştir. Kürsüsü dışında da Türk hukukuna faydalar sağlamış. Medenî Kanun tedvin ve tanzimindeki komisyonda âzâ olarak çalışmış, Hukuk Muhâkemeleri Usûlü komis-

M. Reşid Belgesay
(Resim: Bülend Şeren)

yonunda raportörlük yapmış, hattâ bu kanunun ekseri fasıllarının tasarını kendisi hazırlamışdır. Muhtelif tarihlerde Adliye Vekâleti tarafından hukukî mesele ve kanunlar hakkında mâlûmatına müracaat olunarak ihtisâsından istifade edilmiş, Türk adâletinin iyi tecellîsi ve Türk hukukunun aydınlatılması bakımından yaptığı tavsiyeler tatbik olunmuştur.

M.R. Belgesay kitablarında, makalelerinde ve resmî makamlara tevdi ettiği rapor ve projelerde yeni fikirler ileri sürmüş, hukuk esâsı ve felsefesi ile bilhassa meşgul olarak hakikî ihtiyacları araşdırıp ona göre mütalâalar serdetmiş, yabancı hukukcuların düşünceleri ve mahkeme kararları ile desteklemişdir. 1955 de Ordinaryüs profesör olarak emekliye ayrılmıştır.

Gazete ve mecmualarda intişar etmiş pek çok makalelerinden maada kitab hâlinde yayınlanmış eserleri şunlardır: «Mufassal amelî ve nazarî Usûlü Muhâkemâtı Hukukiye», «Mufassal amelî ve nazarî Cezâ Kanunu Şerhi», «Adlî hatânın sebepleri ve önlenmesi çareleri», «Türk Kanunu Medenîsi şehri», «Hukuk Muhâkemeleri Usulü Kanunu Şerhi», «İcrâ ve İflâs Kanunu Şerhi», «Mecellenin küllî kaaideleri ve Yeni Hukukun Ana Prensipleri», «Pratik Hukuk Mecmuası», «Hukuk Muhâkemeleri Usûlü ve ıslahı çâreleri», «Hukukun Esasları».

H. Basri Erk

BELGRADCIK KÖYÜ — Belgrad Ormanlarında Vâlide Bendine yakınca bir yerde bir rum köyü idi. Bu köyün, Kanunî Sultan Süleyman zamanında Belgrad Şehri ve Kalesinin zabtından sonra (Milâdî 1521) oradan tehcîre tâbi tutulanlar tarafından kurulduğu söylenir; köyün adı tasgir takısı olmadan «Belgrad Köyü» diye de kullanılır.

Yeri Cennet gibidir; fakat Belgradlı muhacirleri her neden ise bu köyde çok kalmamışlar, daha onyedinci asırda Belgradcık köyü bir rum köyü olmuştur; bağçıvanlıkla geçinen rumlar, güzel köylerine dinlenmek, eğlenmek ve avlanmak için zengin misafirlerin kendileri için mühim bir gelir kaynağı olduğunu görmüşler ve onyedinci asırdan itibâren evlerini, zengin kibar Frenkler, sefâretler erkânı ve kibar avrupalı seyyahların huzur içinde kalabilecekleri pansiyonlar hâline koymuşlardı.

On dokuzuncu asırda bu köye Türk zenginleri de gelmeğe başlamışdır. Köyün mükellef meyhânesinde yerli içkilerin en iyisinden başka en şöhretli avrupa şarapları, hattâ şampanya bulundurulmuşdur.

On yedinci asır ortalarında yaşamış ve İstanbul üzerine çok kıymetli bir tarihçe-seyyahatnâme bırakmış olan büyük bir ermeni yazarı Eremiyâ Çelebi Kömürcüyan (B.: Kömürciyan, Eremiyâ Çelebi) Belgrad Köyü hakkında şunları yazıyor:

«Kesen akçe baba ile dolu ise Belgrad Köyü ve civârında zevkli bir hayat geçirmek için bağçeler bulunur. (İstanbulda hastalık, bilhassa vebâ salgını olduğu zamanlar) rumlar ve frenkler ölümden buraya kaçarlar ve pek lâtif havasından ve suyundan bol bol istifade ederler» (H. D. Andreasyan tercemesi).

On sekizinci asır başlarında İngiliz elçisinin zevcesi olarak İstanbula gelen seçkin İngiliz kadın yazarı Lady Montague (B.: Montague, Lady Marie). 1717 yılının haziran ayını bu köyde geçirmiş ve meşhur şark mektuplarından ikisini bu köyde yazmıştır; bunlardan 17 haziran tarihli mektubda bu köyü şöyle tasvir ediyor:

«Bu yere gelişimin sebebi İstanbulun sıcakları. Yemiş ağaçları ile dolu bir orman; ağaçlar sayısız kaynaklarla sulanıyor, suları gaayet berrak ve iyi. Yerler o kadar zarif bir yeşillikle müzeyyen ki, bana âdetâ sun'î gibi görünüyor.

«Karadenizi görüyoruz, bizi rüzgârları ile serinlendiriyor, yazın şiddetli harâretini teskin ediyor. Bu köyde gaayet zengin bir kaç hıristiyandan başka kimse yok (Fenerli rumlar olacaktır); her akşam, oturduğum evden kırk adım ötede bir suyun kenarına gidiyorlar, türkü söylüyorlar, oynuyorlar; kadınların güzellikleri, giyinişleri şâirlerin ve ressamların deniz perîlerine dâir yaptıkları tabloları hâtırıma getiriyor.

«Pazartesileri keklik avlıyorum, salıları ingilizce okuyorum, çarşambaları türkçe öğreniyorum, türkçede şimdilik pek müterakkiyim, parşembeleri klâsik müellifleri okuyorum, cumaları yazıyorum, cumartesileri dikişle meşgul oluyorum, pazarları ziyaret, musiki...» (Ahmed Refik Bey tercemesi).

Hicrî 1254 (Milâdî 1838) tarihli bir ihtisab

defterinde Belgradcık Köylü rum bahçıvanları İstanbul piyasasına tâze meyva getirenler arasında görüyoruz.

Belgradcık Köyünün İkinci Abdülhamid devrinde, Büyük Bendin tâmiri sırasında, bend sularının temiz tutulması için kaldırıldığı söylenir (B.: Bendi Kebir).

Fakat, İstanbulu ve etrâfını iyi bilenlerden eski belediye mektubcusu Osman Nuri Ergin 1922 de basılmış olan «Mecelli Umûri Belediye» adlı büyük eserinde (Sayfa 1232): «Elyevm kâmilen rumlarla meskûn pâyitahtın şâyânı temâşâ mesîrelerindendir» diyor ki bu kesin ifadeden bu tarihde Belgradcık Köyü nnün rumlarla meskûn olarak mevcud olduğu anlaşılır.

Bizim tahkikatımız da Osman Nuri Ergin'in notunu teyid edici mâhiyettedir. Belgradcık Köyü rumları Lozan Muâhedesinin imzasından sonra köylerini terk ederek Yunanistana gitmişler, köyü de artık iskân edilemeyecek şekilde, taş taş üstünde kalmamak üzere tahrib etmişlerdir.

BELGRADCIK KÖYÜ CİNÂYETİ — Belgrad ormanı içinde halkı tamamen rum ve bilhassa aşırı zenginlerin av ve eğlence yeri olan bu köyde aşk yüzünden işlenmiş bir cinâyettir.

1889 - 1890 arasında bu köyde onaltı on yedi yaşlarında Aglea adında gaayet güzel bir kız vardır. Biri 19 yaşında Milyoris adında sarışın, öbürü 22 yaşında Pidakis adında esmer ve her ikisi de güzellikde âfeti devran iki delikanlı da bu kıza âşıkdır.

Dilber olduğu kadar fettan Aglea birini diğerine tercih edemediği için oğlanları bir müddet kurnazca idâre eder; her ikisinin içinde ümid şûlesi uyandırır, tehlikeli oyunun sonunu hiç düşünmez.

1890 nisanının ilk haftasında bir yortu günü sabahı köyün kilisesine giden sarışın oğlan Milyoris Ağleayı orada bulamayınca şaşırır, korku ve şübhe içinde kiliseden çıkar, köyü sarmış olan ormanda, çıplak ayaklariyle sessizce kızı aramaya başlar ve kuytu bir yerde kendisi için tahammül edilmez sahneyi görür:

Aglea oturmuş, esmer Pidakis de başını kızın dizine koyup yatmış, kızın ellerini koklayub öpmekde, kız da mâşûkuna bir şeyler anlatmaktadır.

Milyoris bıçağını çıkarır ve kızın dizinde mest bir halde yatan rakibinin üstüne atılarak bıçağı tam kalbinin üstüne saplar, Pidakis o anda ölür. Aglea korku, dehşet içinde ne yapacağını şaşırır, Milyoris'in kendisini de öldüreceğini zanneder, fakat kaatil oğlan, yere serdiği rakibinin göğsünden çekdiği kanlı bıçağını kıza uzataran:

— Vur bunu göğsüme Aglea!.. Beni öldür, elinle ölmek saadetini bana tattır!.. der.

Kaatil oğlan ağlamaya başlayınca Aglea kendisini toplar ve kaçar, kız gidince, Milyoris de koca ormanın karanlıklarına dalar, kaybolur. Aglea'dan cinayeti öğrenen köylü vak'ayı jandarmaya haber verir, oğlan birkaç gün sonra perişan bir halde yakalanır. Cinâyet mahkemesi genc kaatili on altı sene kalebendlik cezâsına mahkûm eder.

BELGRADCIK KÖYÜ TOPLANTISI — Meşrutiyet inkilâbı yolunda ilk adım olan bir lantıdır, altı münevver genç» «Yeni Osmanlılar» gizli cemiyetinin temelini bu toplantıda atmışlardır. Ebüzziya Tevfik Bey «Yeni Osmanlılar» adındaki eserinde bu toplantıyı şöylece anlatıyor:

«Kemal Beyin iltihakından sonra bu beş arkadaş haziran günlerinden bir cumartesi akşamı Yeniköyde, Ahmed Bey marhumun yalısında toplanırlar ve ertesi pazar günü Belgrad Ormanında öğle yemeği yemek üzere alessabah bir iki hizmetkâr ile aşçılardan birini karadan bandlere gönderirler. Kendileri de vapurla Büyükdereye çıkarak bir gün evvel sözleşmiş oldukları «Mir'at» sâhibi Refik Bey merhumu — ki, iki buçuk ay sonra koleradan vefat etmişdir — Beykozdan geçerek iskelede kendilerine muntazır bulurlar.

«İşte muahharen Yeni Osmanlılar nâmı ile meydana çıkan cemiyeti inkilâbiyenin esâsı, o gün mevzuu bahis ve müzâkere olur ki 1865 senei milâdiyesi haziranında bir pazar günüdür, maatteessüf kaçıncı günü olduğu müessislerce de bilinmiyordu.

«O günkü müzâkere, idârei mutlakanın, idârei meşrûtaya tahvili için ittihaz olunacak ilk tedbirlere, yâni bir inkilâb cemiyeti teşkiline teşebbüs hakkında cereyan eder. Refik Beyle altıya bâliğ olan bu gencler beraberlerinde bir kaç da kitab götürmüşler imiş. Ezcümle Âyetullah Bey merhum (B.: Ayetullah Bey) kütübhânesinden Karbonari Cemiyeti İn-

kilâbiyesi ile Lehistan Cemiyeti Hafiyesine müteallik iki mühim kitab getirmiş.

«Belgrad Köyünün Vâlide Bendine nâzır olan o meşcerei bî hemtâsı altında serilmiş hasırlar üzerinde bu altı nefer vatanperver o kitapları okur iken kimbilir nasıl bir şîri jiyânı hamiyet kesilirlerdi. Talih beni henüz bu civanmerdânı devran arasında bulundurmak saadetine nâil etmemişdi; bu kaafileye o tarihden beş ay sonra karışdım, cemiyete ise yine o tarihden onüç ay sonra girdim.

«O gün bu arkadaşlar bir nizamnâme müsveddesi yapmayı Âyetullah Beye havâle ederek ertesi hafta pazar günü Yûşâ'da toplanmaya karar verirler» (Ebuzziya, Yeni Osmanlılar).

Başka memleketlerde böyle yerlere bir hatıra taşı konulur; bugün Belgradcık Köyü yoktur, fakat yerini bilenler vardır, bu köyün Vâlide Bendi tarafındaki orman içine «1865 yılının haziran ayında altı Türk genci burada toplandılar, Yeni Osmanlılar Cemiyetinin temelini burada attılar, burası Türk Milletinin hürriyet mücadelesi yolunda ilk adımını attığı yerdir» diye bir plâk koymak 27 mayıs inkilâbının öncüsü olmuş münevver gençliğin yeni ve güzel bir işi olur.

BELGRAD KAPUSU — (B.: Surlar).

BELGRAD KAPUSU - DEMİRHÂNE YOLU — Samatyanın Kazlıçeşme Mahallesi yollarındandır; sur dışında Yedikule Kapusu, Demirhâne Caddesi ve Yedikule Hastahâneler Yolu kavuşakları ile Belgrad Kapusu arasında uzanır.

Yedikule Kapusundan yüründüğüne göre, evvelâ dar asfalt, sonra toprak yol olup Kazlıçeşme sâhil yoluna açılan yeni asfalt yol ile birleşir ve Belgrad Kapusu önünde sona erer; bu noktadan ötesi Silivri Kapusu yoludur.

Yedikule Kapusunun yanında bir kır kahvesi vardır; yol boyunca da eski kale duvarları uzanır, öbür kenarında da bostanlar ve Makaracılık T. A. Şirketinin iplik fabrikası vardır (Kasım, 1960).

Hakkı Göktürk

BELGRAD KAPUSU YOLU — Samatya nâhiyesinin Kazlıçeşme Mahallesi sokaklarındandır; Sur dışında, Belgrad Kapusu ile Balıklı - Kazlıçeşme yolu arasında uzanır. Belgrad Kapusu önünden gelindiğine göre iki arabanın geçebileceği genişlikde, on onbeş adımlık yeri paket taşı döşeli, gerisi asfalt, sola hafif bir kavis çizer, sol kolda Balıklı Hastahânesi yolu ile bir kavuşağı vardır; bu noktadan sonra biraz dikleşir ve böylece Balıklı - Kazlıtçeşme yoluna kavuşur.

Alt başında sağ tarafda bir bostan ile Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâletinin Göğüs Hastalıkları Hastahânesi, sol tarafta da Makaracılık T.A. Şirketinin iplik fabrikasının bağçesi ve Balıklı Rum Hastahânesinin avlu duvarı vardır (Kasım 1960).

Hakkı Göktürk

BELGRAD ORMANLARI — İstranca dağlarını kaplayan ormanların doğu kısmının adıdır (B.: Istranca); ki bir ucu Karadenize bir ucu da İstanbul - Karadeniz Boğazına dayanır; Boğaziçi Örnek Orman İşletmesi sınırları içindeki ağaç topluluğudur; adını Belgradcık Köyüne nisbetle almışdır (B.: Belgradcık Köyü).

Belgrad Ormanları 5300 hektar yüzeyindedir. Bu ormanların sağlık, turizm, su rejimi ve millî savunma bakımından önemi bulunduğundan Bakanlar Kurulunca ayrıca «muhâfaza ormanı» ilân edilmiştir; Belgrad Ormanlarında (ağaç kesme, yangına sebebiyet verme gibi) suç işleyenlerin cezâsı ağırdır. Bu ormanların ağaçları, suları ve avları dolayısı ile bir çok gezicisi vardır; ormanların içinde biribirinden güzel, târihî değerleri de büyük yedi su bendi vardır (B.: Bendler). Bu barajlar İstanbula her gün onbin ton su verir; ki bulundukları yere İstanbullular «Bendler» adını vermişdir, kadimden beri namlı mesîredir.

Birinci Cihan Harbi sırasında ve işgal senelerinde geniş ölçüde tahribâta uğrayan Belgrad Ormanlarının îmâr ve ihyasına plânlı çalışılmaktadır. Bu maksatla biri merkezde, diğer ikisi orman içerisinde üç adet fidanlık tesis edilmiş ve şimdiye kadar açıklıklara yüz binlerce fidan dikilmiştir. Bu fidanlıklardan gerek halk gerekse orman idaresinin ihtiyaçları için senede yarım milyon fidan istihsâl edilmektedir. Ayrıca orman içerisinde 350 dönümlük bir «Nebâtat Bağçesi» ve 450 dönümlük de bir «Av üretme yeri» tesis olunmaktadır. Bunlar da pek yakında hizmete açılacaktır.

Belgrad Ormanında, karaca, tavşan, yaban domuzu, kurt, tilki, yaban ördeği, çulluk, tahtalı gibi av hayvanları mevcuttur. Aşırı avlanmalar neticesinde mikdarı azalan bazı kıy-

metli av neslinin muhafazası için Belgrad Ormanı merkez av komisyonu kararıyle şimdilik beş sene müddetle «av yasağı mıntıkası» olarak ilân edilmiştir. Bu bakımdan Ormanda avlanmak yasaktır.

Kerim Yunt

BELGRAD ORMANLARINDA YENİÇERİ KIRIMI — Yeniçeri asker ocağının Vak'ai Hayriye denilen kanlı bir şehir muharebesi ile ortadan kaldırılmasını anlatan tarih kaynaklamız, bilhassa bu vak'a üzerine kaleme alınmış «Üssü Zafer» adındaki eser de dahil, yalnız İstanbul sokaklarında yapılmış muharebeden, Aksaraydaki büyük yeniçeri kışlası «Yeni Odalar» ın yakılarak yıkılmasından, Şehzâdebaşındaki «Eski Odalar» adındaki kışlalarının da vak'adan sonra kaldırılmasından, şuraya buraya dağılan yeniçerilerin amansız tâkibi ile nerede yakalanırlarsa îdamlarından, hattâ genclik hevesi, yeniçeri olmadığı halde baldırına bâzusuna yeniçeri nişanı dövdürmüş bâzı toy delikanlıların da yeniçeridir diye öldürülmelerinden, Vak'ai Hayriyede pâdişaha sadâkat göstermiş yeniçerilerin dahi memuriyetle taşraya gönderilip arkalarından îdam fermanlarının yollandığından, yeniçeriliğe âid bütün hâtıra ve nişanların yok edildiğinden, hattâ mezarlıklarda yeniçeri kabirlerinin yeniçerilik alâmet ve nişanlarını taşıyan kabir taşlarının dahi kırıldığından bahsederler de bizim bu ansikolopedide «Belgrad Ormanlarında Yeniçeri Kırımı» adını verdiğimiz bu müdhiş vak'ayı yazmazlar.

Unutmamalıdır ki Vak'ai Hayriyede, ocaklarının kaldırıldığı sırada yeniçerilerin arasında eski devşirmelerden tek sîmâ dahi yokdur; ekseriyeti Türk olmak üzere hepsi, devşirme kanununun kaldırılmasından sonra ocağa girip yeniçeri yazılmış imparatorluğun ayak takımı tabakasına mensub adamlar, gençlerdir, bir veya iki kuşak yeniçeri oğulları, İstanbulda da esnaf tabakasını büyük bir kısmı, kabadayı ve bıçkın gürûhu, zeberdest, uçarı, uygusuz takımındandır.

İstanbuldaki bütün yeniçerilerin de o kanlı şehir muharebesine iştirâk ettikleri iddia edilemez; yeniçerilerde ilk bozgun başlayıp Yeni Odalar Kışlasına doğru çekilirler iken, muharebeye iştirâk etmiş olanların da bu kışla sarılıp ateşe verildiği âna kadar kışlada kaldıkları söylenemez. Yine unutmamalıdır ki, İkinci Sultan Mahmud ile ocak arasındaki şehir muharebesi bidâyetde tek cebheli idi, yeniçerilerin arkasında kalan sokaklar, şehrin kalelerine kadar açıkdır, buralarda pâdişah kuvvetleri yokdur ve kale kapuları da yeniçeri muhafızların elindedir; bozgun başlayınca, muharebeye iştirâk etmiş olanların büyük bir kısmının da şehirden rahatça kaçdıkları muhakkakdır. Gerek muharebe sonunda kaçanlar, gerekse muharebeye hiç katılmamış olanlar veya katılma fırsatını bulamayanlar; pâdişahın zaferinden ve ocaklarının lâğvından sonra bir umumî af beklerken İkinci Sultan Mahmud bütün yeniçerileri ölüm fermanlısı ilân edince, onlar da baş kaygusuna düşmüşler, İstanbul yanındaki ucsuz bucaksız Belgrad Ormanlarına dalmışlar ve orada açlıkdan ölmemek için şekavet yoluna sapmışlardır.

Bu durum bir kaç ay devam etmiştir. Sultan Mamhud yeni kurulan Asâkiri Mansûrei Muhammediyenin ilk birlikleri ile Belgrad Ormanlarında amansız bir tenkil hareketine başlamış, oradaki yeniçerileri de imhâ ettirmişdir, ormandaki bu kırım, kanlı şehir muharebesinden çok daha müdhiş olmuşdur.

Bize bu vak'ayı anlatan itimad edilir kaynak, ondokuzuncu asrın namlı ingiliz müverrihi ve edîbesi Miss Julia Pardo'nun «Constantinople» (İstanbul) adlı eseridir. İngiliz yazarının vak'a tafsilâtını Belgrad Ormanı içindeki Belgradcık Köyü halkından ve İngiltere sefâretine mensub kimselerden dinlediği muhakkaktır. Halkı tamamen rum olan Belgradcık Köyü zengin ecnebi turistlerin, İstanbuldaki sefârethâneler erkânı ile itibarlı misafirlerinin gidip günlerce, haftalarca kaldıkları bir sayfiye, av yeri idi.

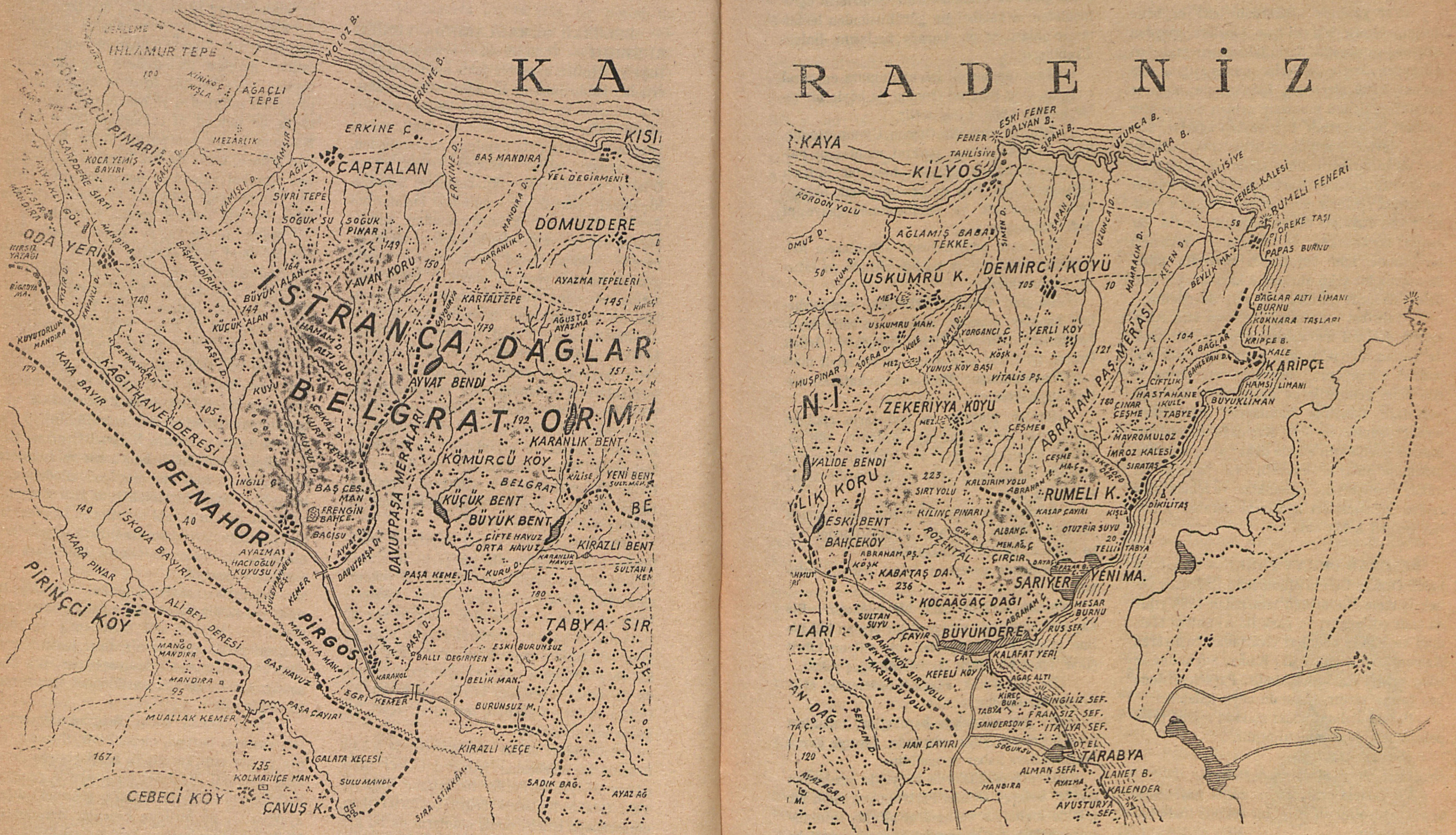
Aşağıdaki satırlar İstanbul Ansiklopedisinin aziz dostlarından, nâdir yetişir hakikî aydınlardan, kıymeti aslâ bilinmemiş ve 1959 yılı sonlarında İzmitde bir diyar garbi hayatı sürerken vefat etmiş kimyâger ve edîb Nureddin tarafından bu ansiklopedi için terceme edilmişdir:

«1823 yazına kadar Belgrad Ormanları kestane, gürgen, meşe, ceviz, ıhlamur, çınar ve her cins kerestelik ağaçlarla son derecede zengindi. Maalesef bu sıralarda yeniçeri katliâmında kellesini kurtarıp şehirdeki diğer ayakdaşları ile birlikde kaçanlar Belgrad ve Mudanya ormanlarına sığındılar, cürüetkârları Anadoluda ilerliyerek Bursa dağlarına yayıl-

dılar. Uzak görüşden mahrum olanları da Karadeniz sahilindeki sık ormanlara saklandılar. Bu asiler bir müddet meyva ve ot yiyerek geçindiler. Fakat istikbalden ümid kesince sekizer onar kişilik çeteler hâlinde yolculara saldırarak mallarını aldılar, kanlarını akıttılar. Nihâyet bütün yollar sâlimen geçilemez oldu. Hükûmet onları tedib etmek için müteaddid teşebbüslere girişdi, fakat asîlerin sayısı yüzlere çıkınca üzerlerine gönderilen kuv-

vetlere meydan okudular. Bir müsâdemede yakalanan yeniçeri, ayakdaşlarına göz dağı olmak için muhâkeme edilmeden boğuldu, cesedi yol kenarında bir ağaca asıldı, dağılmalarına müessir olmadı. Bu hâllere çok kızan ve uğraşmadan bezen pâdişah yeniçerilerin sığındıkları bütün ormanların yakılmasına karar verdi.

«Başda Belgrad Ormanları, muhtelif istikaametlerden tutuşturuldu. Civardaki tepe

Belgrad Ormanı
(Harita : Behçet)

leri askerler sardı ve ateşden kaçmağa teşebbüs edenleri vurdular. Bu sırada alevlerin, merhametsiz ve azablı bir ölümün kuvvei icrâiyesi olduğunu düşünmemiş olsak bu yangın manzarası kimbilir ne kadar azametli idi diyebiliriz.

«Yer yüzünde asırlardan beri heybetle duran, etrafındaki ihtiyar tepelere meydan okuyan, esrarengiz derinliklerinden yıldızları esirgeyen, kuytu yerlerine güneş ışığını sokmayan, balta girmemiş köşelerinde binlerce mahlûk saklanan muazzam orman derhal ateş çenberi ile kuşatıldı. Dev cüsseli ağaçlar, korkunç alevler arasında çatırdayarak sarsıldılar ve birbirleri üstüne yığıldılar, yapraksız ve kavruk kaldılar. Karadenizden esen rüzgâr bu sırada rakibine yardım etti, Boğazın medhalindeki kayaları döven dalgalar zerrîn bir renge bürünürken ve Bağçeköy Sukemeri bir müddet için beyazlığını kaybedip altından oyma bir şekil alırken, o kavruk ağaç gövdeleri dehşetli gürültülerle yere devrildiler.

«Tahribat mükemmel cereyan etti. Alevler bir çok mil murabbaını kapladı. Bu esnâda mütemadiyen, tüfenk seslerine insan feryadları karışıyordu. Belgrad Ormanlarına ilticâ eden yeniçerilerin hiç birisinin kaçmağa muvaffak olduğuna inanılamaz, çoğu askerlerin kurşunları ile öldü. Kaçmağa teşebbüsün, mesrur gaaliblerin elinde daha çabuk bir ölüm olduğunu anlayan, kuvvetli ve mağrur bir mikdar yeniçeri de, sığındıkları ve içinde uzun zaman gizlendikleri ağaçlarla beraber yandılar, mahvü helâk oldular».

BELGRAD ORMAN PARKI — Ziraat Vekâleti Orman Umum Müdürlüğü Bağçeköy Örnek İşletme Müdürlüğü tarafından 1956 yılında tesis edilmiştir; bu park İkinci Sultan Mahmud ve Vâlide bendleri civârından başlıyarak Kamer Suyuna kadar (B.: Kamer Suyu) devam eden sahayı işgal etmektedir. Park içerisinde beş çeşme vardır, hepsinin suyu içilebilir.

Parkın açılmasındaki maksad matbû prospektüsünde şöyle anlatılmışdır:

«Büyük Atatürk:

Ormansız bir yurd vatan değildir.

Vecizesiyle ormanların millet hayatındaki ehemmiyetini en güzel bir şekilde ifade buyurmuşlardır.

«Zengin ve medenî memleketlerin üzerinde daima bir yeşillik denizi dalgalanır.

«Orman, hayat ve şifa kaynağı, ilhamlar ve duygular menbaıdır. İnsanlar etrafı yeşilliklerle sarılmış bir yuvada kendilerini daha rahat ve daha mesud hissederler. Bunun içindir ki, Avrupada her medenî şehrin yanı başında güzel bir ormanı vardır. Şehirlerin uğultusundan ve kalabalığın gürültüsünden bunalmış olanlar, ancak burada başlarını dinlendirebilirler.

«Tanrının sevgili İstanbulumuza en güzel hediyesi olan Belgrad Ormanı da böyle bir şehir korusu olmağa namzettir.

«İşte bu maksatla Orman Umum Müdürlüğü, Belgrad orman parkını muhterem halkımızın hizmetine açmakla hem bir ihtiyacı karşılamak ve hem de ormanı lâyık olduğu kadar sevdirmek ve benimsetmek gaayesini hedef tutmuştur.»

Yine ayni prospektüsde «Muhterem halkımızdan ricalarımız» başlığı altında şu satırlar okunmaktadır:

«Belgrad Orman Parkındaki sundurmalar, banklar, masalar, ocaklar ve sâire sayın halkımızın istirâhati için Bağçeköy Örnek Orman İşletmesi tarafından ve bir hayli masrafla hazırlanmıştır. Bunların muhafazası sizlere düşmektedir.

«Sıralar, masalar ve levhaların çizilmemesi; çakı ile oyulmaması lâzımdır; çöp sepetleri dururken kâğıd ve çöplerin masalar üstünde bırakılması veya yerlere atılması da yakışıksız olur.

«Ocaklardan başka yerlerde ateş yakmak yasaktır. Sigara ve kibrit söndürülmeden yere atılması da çok tehlikelidir.

«Ormanda gezerken dâimâ hatırda tutunuz:

Orman yangını millî bir felâkettir. Bir kaç saat içerisinde yemyeşil bir orman kül hâline gelebilir. Bir ağaçtan bir milyon kibrit çıkar, fakat bir kibrit bir milyon ağaç yakar.

«Dal koparmak, ağaçları zedelemek affedilmez bir suçdur.

«Bu gibi yakışıksız hareketleri yapanları park bekcisine veya ormanda devriye gezen jandarmalara haber vermelidir».

Biz, prospektüslerde bu yolda yazılardan ziyâde, Belgrad Orman Parkının çok ciddî bir şekilde muhafaza ve nezâret altında tutulmasını ve bilhassa orman içi gezilerin mutlaka bir bekçi veya jandarma refâkatinde yapılmasını uygun görürüz.

Yazın, İstanbul Belediyesi otobüsleri ile bu parkın şehre bağlanması, parkda bir büfe - lokanta tesisi ile ibtidâî ocak usulünün kaldırılması, park için bir duhuliye alınması, bu para ile yaz mevsimi için bekçi - gözcü sayısının çoğaltılması her halde yapılması gereken işlerdir.

BELGRAD - SİLİVRİKAPU YOLU — Samatya nâhiyesinin Kazlıçeşme Mahallesi yollarından; sur dışında, Belgrad Kapusu ile Silivri Kapusu arasında uzanır, geniş, yeni asfalt yoldur; bir tarafı eski hendek ve kale duvarlarıdır, hendeğin Silivri Kapusuna yakın kısmı bostan olmuştur; sol taraf ise bir sıra bostandır, bir de oto çamurluk tâmirhânesi vardır, daha ilerisi mezarlıktır (kasım 1960).

Hakkı Göktürk

BELİ BÜKÜLMEK — Halk ağzı deyim; 1) ileri yaşla bedenen çökme; misâl:

Çokdandır görmemişdim, Hasan Beyin de beli bükülmüş...

2) Ağır acı ile mânen çökmek, yıkılmak; misâl:

— Her cevre ve kahra tahammül ettim ama oğlumun ölümü ile belim büküldü.

BELİĞ (Kayserili) — Onsekizinci asır şâirlerinden; Mirzâzâde Sâlim Efendi kendi adına nisbette anılan şuerâ tezkiresinde: «Karabaş Ali Efendinin oğludur, hicrî 1115 yılı sonlarında İstanbula geldi (milâdî 1704); Mahmud adında bir gence bende oldu, ömrünü onunla geçirdi» diyor ve şiirine örnek olarak şu beytini kaydediyor:

Nice serv kadde kondu gerçi kumrui dil ey Beliğ
Yine durmaz câbecâ meyli kadi Mehmud eyler..

Bibl.: Sâlim Tezkiresi.

BELİNİ BÜKMEK — Halk ağzı deyim; 1) âciz bırakmak; misâl:

— Bir lâf ettin, adamın belini bükdün

2) Hakkından gelmek, başarmak; misâl: Ayak üstünde kırk işin belini büker...

BELİGÎ — Onaltıncı asırda yaşamış divan şâirlerinden bir yeniçeridir; hayatı hakkında kesin bilgi edinilemedi, ocakdan yetişdiğine göre İstanbula küçük yaşda bir devşirme oğlan olarak getirildiği söylenebilir; bütün ömrü seferlerde ve İstanbulda geçmiş olacaktır; halvetiye şeyhlerinden Sarhoş Bâli Efendiye intisab etmiş (B.: Bâli Efendi, Sarhoş), tarîkate girdikden sonra sofiyâne şiirler yazmışdır; zamanının edebî mahfillerinin seçkin sîmâlarından biri olmuşdur; 1588 yılı etrafında ölmüşdür.

Bibl.: Türk Ansiklopedisi.

BELİS — Fransızca «Moniteur Oriental» ve rumca «Tahidromos» gazetesinin sahibi imtiyaz ve müdürü mes'ulü, 1901 de öldü Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

BELKİS ŞEVKET HANIM — 1913 senesinde İstanbul semâsında tayyâre ile uçan ilk Türk kadını ve dolayısı ile Türkiyede, tayyâre ile uçan ilk kadın; dünyaya tanıtmamız gereken bu cessur kadının adı, ne kadar yazıkdır ki «Belkis» ismi ile Türk Ansiklopedisine alınmamış; İ.A. Gövsa gibi ansiklopedik eserler yazan muharrirler de onu unutmak gafletine düşmüşlerdir.

Belkis Şevket Hanım, İkinci Mahmud devri vezirlerinden Ali Nâmık Paşanın oğlu Atâ Paşanın küçük oğlu Şevket Beyin kızıdır; doğum târihini tesbit edemedik, hususî olarak çok ciddî tahsil görmüş, bilhassa Türk dil ve edebiyâtında geniş bilgisi ile tanınmış, ingilizceyi de anadili gibi öğrenmiş idi; hususî okullarda ingilizce, mûsiki ve pedagoji muallimliği yapmışdır; «Kadınlar Dünyası» mecmuasında, Türk kadınının hayatında bir inkılâbın zarûreti, tesettürün, kadında örtünmenin ıslahı konularında, o devirler için medenî cesâret sayılan yazıları vardır; «Osmanlı Müdafaai Hukuki Nisvan = Osmanlı Kadınlarının haklarını koruma» Cemiyetinin de kurucularından biri idi; tayyare ile de bu cemiyeti temsilen uçmuş idi.

Belkis Şevket Hanım (Resim: B. Şeren)

Belkis Şevket Hanım bu tarihî uçuşu, 2 aralık 1913 pazar günü o devrin ünlü Türk pilotlarından Mülâzimi evvel (Üstteğmen) Fethi Beyin kullandığı «Muâveneti Milliye» adındaki askerî tayyare ile yapmış ve uçuşda, pilotun önünde ve pervânenin ar-

dında râsıd (gözcü) yerine oturmuştu; Müdafaai Hukuuki Nisvan Cemiyetinden onaltı hanımın Yeşilköy hava meydanından temâşâ ettiği bu uçuşu kendisi «Tayâran eder iken» başlıklı bir yazısında şöylece anlatıyor:

«Cessur tayyare zâbıtlerimiz harbde (Balkan Harbinde) ve bilhassa Çatalca muhârebesinde Osmanlı adındaki tayyare ile iyice hizmetler ettiler. Tayyarecilerimizin muvaffakiyetinden sonra günlük ve haftalık gazete ve mecmualarda tayyarecilik üzerine mâlûmat fazlalaşdı. Efkârı umumiyedede de tayyare merâkı artıyordu.

«Kadınlık bundan bîgâne kalamazdı, azâsı olmakla iftihar duyduğum Müdafaai Hukuuki Nisvan Cemiyetinde bu mesele konuşulurken ben derhal söz aldım türk ve islâm kadınlığı nâmına ilk defa uçacağımı ve şark kadınlarının garblı hemcinslerinden geri kalmıyacaklarını arzettim, herkes alkışladı. Cemiyet adına verdiğimiz karar Birinci Kolordu Kumandan vekili Cemal Paşa nezdinde memnuniyetle karşılandı ve derhal Tayyare Mektebi Müdürü Veli Beyefendi haberdar edildi.

«Uçuş günü öğleden sonra saat 1 de cemiyetimizin bayrağını ve azalarını hâmil ve kırmızı rozetlerle süslü otomobillerle Ayastefanos (Yeşilköy) deki Tayyare Mektebine gidildi.

«Uçuş esnâsında şiddetle çarpan rüzgâra mukavemet için pilot beylere mahsus tayyareci muşambasını ve başıma da büyük bir başlık giydim, gözlerimi koruyacak gözlüğü de takdım, beni bu halde gören muhterem refikalarım gülüyorlardı.

«Uçuş zamanı gelince askerlerimiz tayyarenin etrafında muntazam dizildiler, gayyur ve cessur şehid Fethi Bey kardeşimiz mevkiine çıkdı. Âlet yerden yüksekce olduğundan ben bir iskemleye basarak çıkdım. Pervânenin arkasında râsıd zâbite mahsus yerde, örme olarak ağaçdan yapılmış iskemleye ayaklarımı ileri uzatarak oturdum, içi kart dolu sepeti de aldı, bu kartları hâtıra olarak havadan İstanbul halkına atacakdım. Bir nefer pervâneyi Fethi Beyin kumandası üzere eliyle çeviriyordu.

«Bir anda şiddetli gürültülerle pervâne müdhiş bir suretde dönmeğe başladı, yerinden fırlamak isteyen tayyareyi askerler etrafından tutuyordu. Pilot beyin kumandası ile neferler tayyareyi bırakınca biz otomobil gibi yirmi, otuz metre kadar yerde gittikten sonra alkışlar arasında yavaş yavaş yükselmeye başladık.

«Hafif bir meyil ile yükselerek Makrıköy (Bakırköy) istikametini tâkib ediyorduk.

«Sür'at dakikadan dakikaya artıyor, artık uçuyor, uçuyorduk. Yeşil tarlalar, ufak köyler, derecikler ne güzel manzaralardı. İstanbulumuzun üstünden uçarken sepetden kartları aşağı atıyordum. Semâlara doğru nûru hidâyetle parlayan minâreler şamdanların içindeki mumlara benziyordu, Harbiye Nezâreti, Yangın Kulesi, koca koca binâlar çocuk oyuncakları gibiydi. Koyu mâvi bir canfes gibi kıvrıla kıvrıla uzanan Boğaziçi ve iki tarafındaki zümrüd kıyılar cennetden bir köşe idi. Sevimli İstanbulumuzun gök yüzünden kuş bakışı görünüşü hakikaten pek dilfiribdir.

«O kadar süratle uçuyorduk ki, kartları attıkça kolumu tekrar yerine getirmek için zorluk çekiyordum. Bazan pervânenin hareketini temin eden benzin, gözlüklerimin üstüne sıçrıyor, etrafımı görmek için bir taraftan da gözlük camlarını temizliyordum. Oturduğum yer makinaya pek yakındı. Vücudu muhafaza için giydiğim dört yün fanilâya rağmen üşüyordum. Başım daha çok üşüyordu.

«Hava sefinemiz semâda iniş ve çıkışlar yapıyordu, bu zamanda muvazeneyi bozmamak ehemmiyetlidir. İstanbul üstünden ayrıldıktan beş on dakika sonra karargâha vardık, fakat yere indiğimiz zaman gönlümde bir mahzunluk vardı, daha çok gezmek, uçmak istiyordum..».

BELLİ (Emin Beliğ) — Hekim, fakat şöhretini Türk sahnesinde yapmış ünlü bir aktör; 1897 de İstanbulda doğdu, tiyatroya karşı ilgisi pek küçük yaşda ramazan geceleri Karagöz seyretmekle başladı, tıbbiye talebesi iken amatör olarak sahneye çıkdı. Donanma Cemiyeti Tiyatrosunda, Yeni Sahnede ve o devrin namlı aktörü Burhaneddin Beyin (Burhaneddin Tepsi) kumpanyasında iki yıl kadar çalışdı

E. Beliğ Belli
(Resim: B. Şeren)

ve Benliyan kumpanyasının sahneye koyduğu «Yıldırım Bayazıd» piyesinde ilk defa olarak nazarı dikkati çekdi.

Yine tıbbiye talebesi iken 1915 de Dârülbedâyiin açdığı bir imtihana girdi, Molière'in «Zor Nikâh» komedisinde denendi, başarısı üzerine Dârülbedayi kadrosuna alındı.

İstikbalini sahne hayatında kurmaya kesin karar verdiği halde başladığı tıb tahsilini de yarım bırakmadı, tıb doktoru diploması aldı.

Sahne hayatı fasılasız yirmi beş yıl sürdü ve devamlı olarak Darülbedâyide, bu sanat müessesesi İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatrosu adını aldıktan sonra yine orada çalışdı, sahneyi 25 eylûl 1940 da çeyrek asırlık hâtırası için yapılan jübile gecesi terketti.

Emin Beliğ Belli Türk sinema târihinde de adı geçecek bir sanatkârdır, «Kızkulesinde bir facia», «Ateşden Gömlek», «Nurbaba», «Sözde Kızlar» gibi ilk Türk filmlerinde önemli roller almış, «Bir millet uyanıyor» ve «Aynaros kadısı» filmlerinde de Türk beyaz perdesinin ilk yıldızları arasına girmişdir.

Sahneden ayrıldıktan sonra tamânen hekimliğe dönmüş, Haseki Hastâhanesinde doğum ihtisası yapmış ve Zonguldakda yerleşmişdir; orada hem hekimlik yapar, hem de heveskâr gencleri tiyatro mesleğine yetiştirmeğe çalışırken 1941 de tifodan ölmüştür. Kabri Zonguldakda Gürcütepesi Mezarlığındadır.

Bibl. : Türk Ansiklopedisi.

BELLİNG (Rudholf) — İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi heykel kısmı profesörü; kudretli bir Alman heykeltraşı olup 1886 da Berlinde doğmuşdur; Türkiyeye 1936 da dâvet edilmiş, o tarihden bu yana İstanbulda yerleşmiş bulunmaktadır; sanatkâr hakkında kıymet hükümleri taşıyan aşağıdaki satırları Türk Ansiklopedisinden alıyoruz:

«Abstre sanatın uzun zaman ve büyük ölçüde tesiri altında kalmıştır. Bu alanda bir çok eser verdikden sonra, yine alışkın olduğu ve tabiatla çok yakınlığı olan, sâde ve genişlik ifâdesi veren usullere dönmüştür. Eserleri arasında: İnsan (1918), Armoni (ağaçdan, 1942), Baş (mahun ağacından, 1921), Heykelci (pirinçden, 1923), Kadın başı (pirinçden, 1925) vardır».

BELLİNİ (Gentile) — İtalyan Rönessansının Venedik yağlı boya resim mektebinin en seçkin sanatkârlarından; hemen bütün efrâdı sanatkâr bir âilenin en büyük şöhretlerinden, Fatih Sultan Mehmedin ressamı; aşağıdaki satırları Türk Ansiklopedisinden alıyoruz:

«(1428 - 1429 arasında) Venedikde doğdu, 1507 de yine bu şehirde öldü, ressam Jacopo Bellinin (1400 - 1464) büyük oğludur. Babasının yanında çalışdıktan sonra Gırolamo Mattini'den perspektif dersi almışdır; kendisini kayın birâderi Anderea Mantegna'nın yanında yetiştirmiş olduğu söylenir.

«Babasının Padovadaki Santo Kilisesine yapdığı ve bugün kaybolmuş olan bir resmin sonuna yaklaşdığı sıralarda (1459) babası ile birlikde çalışmışdır; usta portreciliği babasından öğrenmişdir; 1465 tarihini taşıyan ilk imzalı eseri Venedik başpiskoposu B.L. Guistiniani'nin papas kıyafeti ve yanında diğer iki ruhânî ve iki melek tasviri ile beraber yapılmış portresi olup bu resim hâlen Venedik Galerisindedir.

«İkinci Sultan Mehmed 1479 da Venedik Cumhuriyeti ile barış antlaşması imzâ edip kendisine usta bir ressamın gönderilmesini isteyince «hükûmetimizin emri ile ve hükûmetimize hizmet etmek için» kaydi ile tâyin fermanı çıkarılmış ve bu vazife Gentile Bellini'ye büyük bir törenle verilmişdir; 1479 da İstanbula hareket eden G. Bellini, İstanbulda çok iyi kabul görmüş ve Fatih Sultan Mehmedin portresini yapmışdır. Önce Sir Henri Layard Koleksiyonunda (yer alan) ve sonra Londrada Millî Galeriye (National Gallery) nakledilmiş olan bu Portre, Bellininin İstanbuldan ayrıldığı târih olarak kabul edilebilecek olan 25 kasım 1480 tarihini taşımaktadır. Bu profil portrede ince, zekî bir yüz ifâdesi ve tavırdaki asâlet çok ustaca belirtilmişdir.

«Gentile Bellini İstanbuldan dönüşünde, Venedik mektebinin sanatda gösterdiği hamlelere rağmen henüz denenmemiş olan büyük komposizyon resimlerine başlamış ve Venedik için yeni bir hâdise olan yağlı boya tekniği ile Scuola di San Marco (Son Marko okulu) ya biri «İbrânileri kovalayan ve denize düşen Firavun», öteki de «Çölde İbrânîler» adlı iki yağlıbaya resim yapmıştır.

«Gentile Bellini (ayrıca) Venedik Doçları sarayına büyük ölçüde yağlı boya resimler yapmışdır. Bunlar yalnız sanat bakımından değil, ayni zamanda o devirdeki Venedik muhîtinin, şâhâne alayların gerçeği ifâde eden bir görüşle, bütün teferruatı ile canlandırıl-

ması bakımından değer taşımaktadır; bunlardan «San Markos Meydanında dinî âyin» (1496) «Kanala atılmış haç» (1500) ve «Haçın üçüncü mûcizesi» (1501) adlı üç eser kalmışdır (Bu eserlerin isimleri Türk Ansiklopedisinde kayıdlı şeklinden farklı olarak yazılmışdır). G. Bellininin realizmi bu eserlerde açıkca belli olmaktadır. Bu kompozisiyonlarda yalnız kişilerin karakterlerini, giydikleri elbiselerin göz kamaştırıcı tesirlerini değil, ayni zamanda mozayıklerin ve kapulardaki altın süslerin parıltılarını, hoş görünüşlü San Marko Meydanını da eserine güzel bir dekor olarak seçip, geniş bir hayal zenginliği ile tasvir etmişdir. (Portreleri arasında da doç Marco Barbarico'nun, doç Agostino Barbarico'nun ve Caterina Cornaronun portreleri zikre değer)».

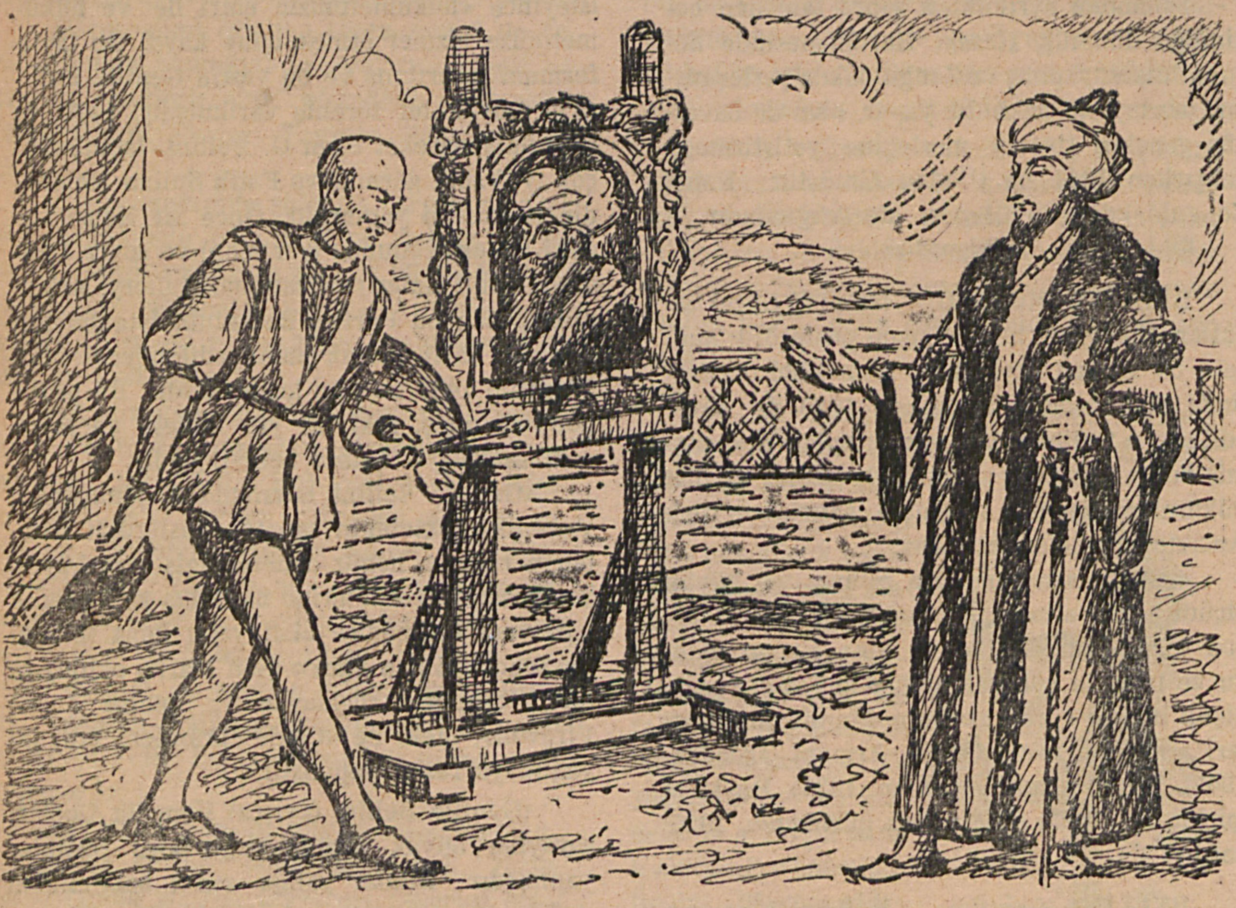
Gentile Bellini
(Resim: B. Şeren)

Şu satırları da Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'in Aylık Ansiklopediye yazmış olduğu «Gentile Bellini» makalesinden alıyoruz:

«... Ressamı Venedik Balyozu huzura sokar. Bellini kendisini hükümdara sevdirir, on beş aya yakın sarayında ve yanında kalır ve bugün çoğunu bildiğimiz resimleri yapar.

«Ressam İstanbul'da çok kolaylıklar görür ve nelerden ibâret olduğunu bilmediğimiz daha başka resimler meydana getirir. Bunların bir kısmı ortadan kalkmış ve belki de kaybolmuştur. Fatih'in sarayına mensup bazı adamlara ait resimlerin Londra'da British Museum'da olduğu söylenmektedir. Fatih Sultan Mehmed bir nezâket eseri olarak ressamından, doğduğu Verona şehrinin resmini istemiştir. Eğer rivâyet doğru ise Bellini, Fatih'in hazzını mucibolacak ve hususî dairesinde saklanacak resimler de yapmıştır.

«Fatih önceleri Bellini'nin yüz hatlarını

Fâtih Sultan Mehmed ve Bellini
(Sabiha Bozcalının bir komposizyonu)

ne kadar dikkatle çizdiğini anlıyabilmek için ona bazan güzel yüzleri de çizdirirdi. Fatih bunları seyrederken, karşılaştırmak için asıllarını da çağırırdı.

«Fatih ressamına Gentile diye küçük ismiyle hitâbederdi. Bir gün ona, sana bir derviş getirecekler, onun resmini yap, der. Ressam da yapar ve takdim eder. Ressam, vaktiyle bu dervişin bedestende bir sıra üstüne oturarak Fatih hakkında kasideler okuduğunu duymuştur. Fatih, dervişin resmini görünce:

— Gentile! Bilirsin ki hakikati bildirmek şartiyle her ne olursa olsun söylemene müsaade etmiştim, söyle, bu adam neye benziyor? der. Bellini cevap verir: — Şevketmeab! mademki serbestçe söylememe müsaade buyuruluyor, o halde söyliyeyim ki, fikrimce bu adam mecnundur!

«Fatih: — Pek doğru, cinnet alâmetleri gözlerinden nasıl belli oluyor, der.

«Bellini, sarayında ve kendisinde iyi intibalar ve hâtıralar bırakarak Fatih'in müsaadesiyle 1480 senesi son günlerinde birçok hediyeler, bu arada kıymetli bir altın gerdanlık alarak memleketine dönmüştür». (B.: Mehmed II, Fâtih Sultan Mehmed).

BELLO (P.) — On dokuzuncu asır sonu italyan ressamlarından, İstanbul Sanayii Nefîse Mektebi (Güzel Sanatlar Akademisi) muallimlerinden; doğum ve ölüm tarihleri, hayatı ve Türkiyedeki hizmet müddeti hakkında hiç bir bilgi edinilemedi.

1895 - 1900 arasında Mâlûmat Mecmuası ile yabancı sanat dergilerinde İstanbul hayatı üzerine pek güzel tablolarının röpordüksiyonları görülmüşdür; 1897 yılında Galatasarayı Sultanîsinde açılan büyük resim sergisinde en geniş alâkayı toplayan sanatkârlardan biri olmuş du; zannederiz ki o tarihde altmışına yakın bir yaşda bulunmuyordu.

P. Bello
(Resim: S. Bozcalı)

BELVERMEK — Halk ağzı deyim, çökmek; misâl: «... Alibey Köyü Köprüsünün âcilen tâmiri lüzûmundan bahsetmiş idik, okuyan, dinleyen olmadı, geçen gün oralara yolumuz düşdü, köprü iyice bel vermiş, o zaman üçe olacak tâmir şimdi beşe çıkmayacak..» (Tasviri Efkâr gazetesi; 1909).

Önü göçmüş sarığın, arka taraf vermiş bel
Çağlıyor püsküle bakdım üzerinden tel tel
Mehmed Âkif

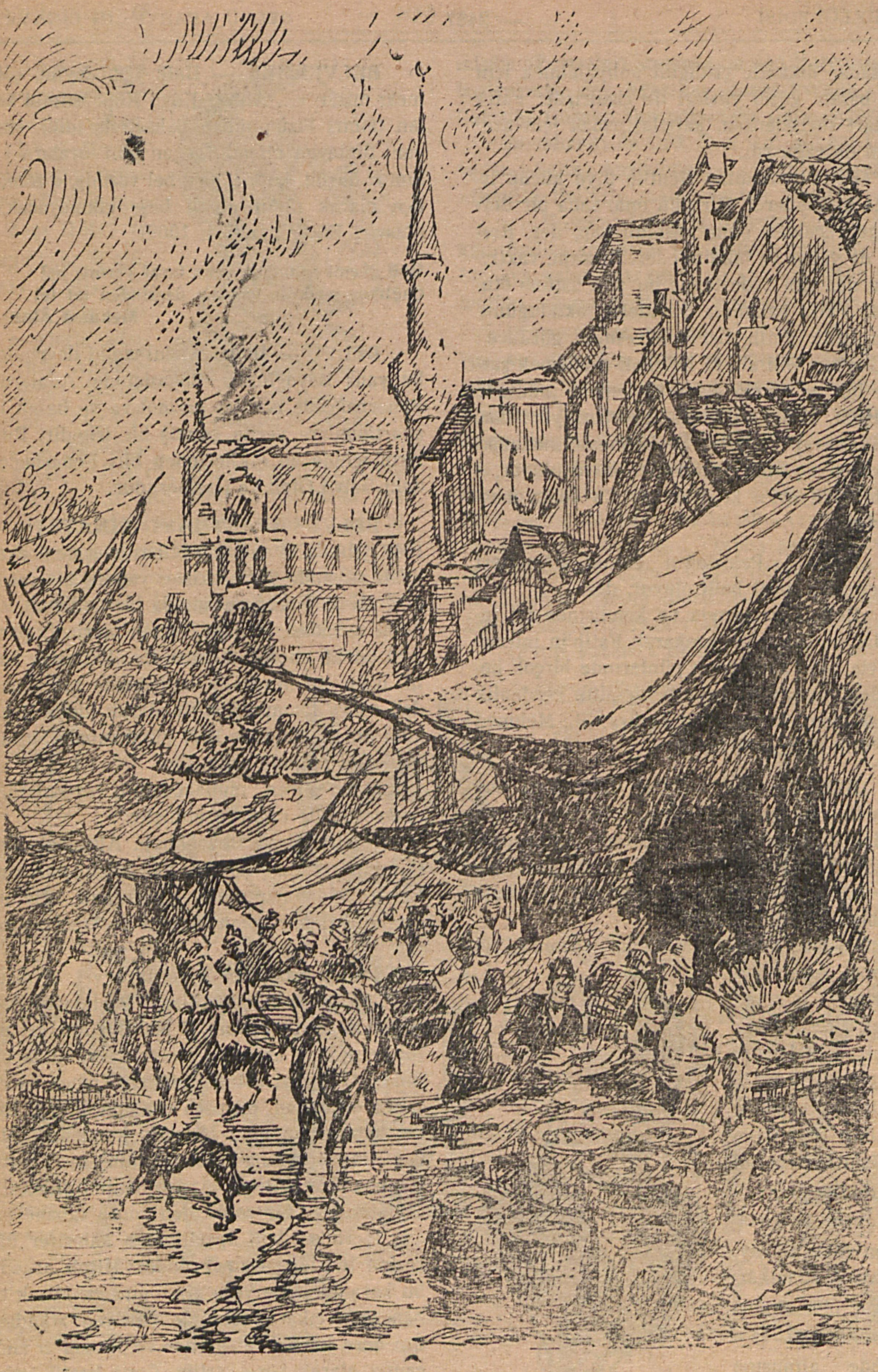
BELVÜ — İkinci Abdülhamid devrinden bu yana Beyoğlunda, Boğaziçinde, Adalarda, Fenerbağçede otel ve gazinolara ve bazan da apartmanlara verile gelmiş bir isimdir. Bunların içinde en eskilerinden biri Fenerbağçedeki Belvü Oteli ve Gazinosudur.

BELVÜ APARTMANI CİNAYETİ — 1943 yılında İstanbulda bilhassa ermeni ekalliyeti arasında derin akisler yapmış bir vak'adır; Misak Keseryan adında bir delikanlı, samimî arkadaşı Kamer Nerses Merian'ı parasına tamah ederek tabanca ile öldürmüş, kaatil, uzun ve heyecanlı muhâkeme safhalarından sonra taammüd sâbit olarak îdame mahkûm olmuş, 29 ocak 1947 günü sabahı Sultanmed Meydanında asılmışdır.

Uzun süren muhâkemenin aydınlatdığı cinâyet şöyle cereyan etmiştir:

Kaatil Misak Beyoğlunda Altunbakkalda Cumhuriyet Caddesinde 169 kapu numaralı Belvü Apartımanının kapucusunun oğludur; samimî arkadaşı olan maktûl de komisyoncudur.

Kamer vak'adan bir gün evvel, 1 nisan 1943 de, bir iş karşılığı olarak Beşiktaşda Zeki adındaki bir tüccardan 17.000 lira alır, bu parayı alır iken arkadaşı Misak da yanında bulunur. O geceyi evinde geçiren Kamer, ertesi sabah erkenden, bu para cebinde olduğu halde, kapucunun oğlu Misak'ın kendisine satacağı bir brovning tabancasının tecrübesini yapmak üzere Belvü Apartımanına gider, iki arkadaş kısa bir sohbetden sonra tabancanın atış tecrübesi için apartımanın kalorifer dâiresine inerler; Kamer önde, Misak arkada, bu karanlık, izbe yere girer girmez, Misak tabancasını çıkarup önünde yürüyen arkadaşının ense köküne ateş eder ve Kamer o anda cansız olarak yere serilir. Genc kaatil, arkadaşının cebindeki paranın 14.000 lirasını alır, 3000 lirayı maktûlün üzerinde bırakır, aldığı

Galata Balıkpazarı
(P. Bello'nun tabolsundan Sabiha Bozcalı eli ile)

parayı sakladıkdan sonra Pangaltı polis karakoluna giderek, müteessir bir edâ ile, bir tabanca tecrübesi yapar iken arkadaşı Kameri kazâen öldürdüğünü söyler. Fakat zâbıta vak'aya el koyar koymaz, bunun bir kazâ değil cinâyet olduğunu anlar; maktûlün cebinden çıkan ve kaatilin heyecana kapılarak alup yok etmeği unutduğu bir defterde Kamerin bir gün evvel tüccar Zekiden aldığı 17.000 liranın kaydi görülür. Kamerin Belvü Apartımanına gelmesi ile kaybolan 14.000 lira üzerinde durulunca Misak'ın arkadaşına bir tuzak kurduğu ve cinayeti para için taammüden işlediği anlaşılır.

Misak Keseryanın idâm hükmünü İstanbul Birinci Ağır Ceza Mahkemesi vermişdir.

BELVÜ GAZİNOSU VE OTELİ — Kadıköy havalisinin en rağbet gören müzikli, cazlı, danslı gazino ve otelidir; gitmesi kolay: tramvay, kapısına kadar varıyor; sandalla gelenler kıyıda iskelesine iniyor. Manzaralığına da uyar yok: Kalamış, Moda, Marmara, Fenerbahçe karşısında, plâj burnunun dibinde.

Yarım asırlık zaman içinde ilk şeklini hiç değiştirmemiştir. Ahşap binası, soluk boyası, ağaçlıklı bahçesi, taraçası, iskelesi hep aynı.

Vaktiyle, hele Cuma ve Pazarları Fenerbahçe, konak arabaları, kira faytonları, tenteli çekçeklerle dolar; piyasa ezanlara kadar sürer; Feneryolundan ayrılan trenle gelenler deniz hamamlarının yanında iner; azıcık yürüyüp selvilerin, sakız ağaçlarının altına otururlar; bazıları dönüşte Otel Belvüde biraz arayla gelip geçenleri temaşaya koyulurlardı.

Semt ecnebilerin, tatlı su frenklerinin yatağıydı. Çoğunun villâları, evleri bulunduğundan yazı orada geçirirlerdi. Kalamıştan 17 numaralı Şahin vapuruna binip işlerine giderler, akşamleyin yine o vapurla dönerler; ekserisi karıları ve kızlariyle beraber doğru bu otelde soluğu alırlardı.

Pazarları bahçenin, terasın her tarafına renk renk bayraklar, kâğıt fenerler asılır, bu hazırlıklar o gece orada verilecek suvareye, baloya alâmet sayılırdı.

Levantin, rumiyoz, ermeni dudusu, Kuledibi yahudisi enstitütrislerden derme çatma frenkçe öğrenmiş küçük hanımlarda ne can atış:

— Ah ne olur, biz de şuraya girebilsek. Polkadan, valsden vazgeçtik, hiç değilse bir kenara ilişip yakından seyretsek!..

Uzaklardaki köşklerinde yemeği yer yemez, baloyu görmek için teker teker gelenler parmaklığın yanına arabayı çektirip imrene imrene dansları seyredenler mi ararsınız..

Otel Belvü'nün sezonu Mayısın bilmem kaçında yapılan gül bayramı günü başlar, içi dışı müşterilerle kaynardı. Dalyan sokağının hizasından otelin köşesine kadar, iki keçeli arabalar dizilmiş. Kiminde hanımlar, kiminde beyler. Hepsi alayı seyre seğirtmiş; bir taraftan da aşna fişna berdevam.

Miâdı gelince soldaki, kale bedeni gibi yüksek duvarlarla çevrili, Katolik yetimhânesi mi, Marabet mektebi mi olan kunt binanın kapısı açılır, alay sökün ederdi. Beyaz elbiseli, üstleri başları beyaz güller, çiçekler, papatyalarla donanmış, 8 - 12 yaşlarında bir sürü kız koro halinde dualar tutturarak dışarı çıkarlar. Yerlere gül, çiçek, papatya yapraklarını serpe serpe, ağır ağır, yürüyüp, köşeden soldan geri çarh edip mahut binanın arka kapısından girerler.

O gün Belvü'nün sahibi para kırar, keyfinden kabına sığamazdı. Ağır sıklet, takkeci kalıbı enseli, yüzünden kan fışkıracak, ava meraklı; sırtından avcı ceketi, ayaklarından avcı tozluğu, omuzundan çifte, yanından zağar hiç eksik olmıyan bir oğlu; genç irisi, tombul, haylı dilber bir gelini vardı.

Neye kusur bulunmaz ki, Belvünün de olmasın? Orkestrası için:

— Mınakyanın kumpanyasındaki bile yedi sekiz kişi, bundaki dört; bir piyanist, bir kemancı, bir borucu, bir de filavtacı. Gûya salon müzikası imiş!.. diye dudak büken bükene...

İkide bir müzik aksar, çalgıcılar gelmez, heriflerin kendilerini ağır satmasından patron yaka silker, dert yanardı. Bir aralık Viyanadan otomatik bir org getirtmişti. Aynalı dolap kadar, önü buzlu camlı, yandan kurulan, içine kutru karıştan büyük, çivili silindir konup çalınan bir lenduhâ idi. Strauss'un «Radetzky marşı» ile siftah eder; valsleri, polkaları kadrilleri lâterna temposuyla gürletirdi.

Sermed Muhtar Alus

BEM, BEM TELİ — Türk mûsikisi terimlerinden; telli sazların en üstünde bulunan ve en kalın sesi veren telin adı; ki arabcada evin

üstü, dam anlamında «bâm» kelimesinden alınmış ve bem şeklinde telâffuz edilmişdir.

Halk ağzında hâlâ kullanıla gelen «Bam teline basmak» deyimi bu bem telinden çıkmışdır, birisini aşırı derecede kızdıracak bir sözü kasden söylemek, onu en yüksek sesi ile bağırtmaktır; misaller:

Kendisini kızdırmaya çalışan birine hitâb ile:

— Bam telime basma, bin pişman olursun!..

Gaaib hakkında:

— Çakır meselesini açdım, moruğun bam teline basdım, ifrit oldu!..

«Bâm» mûsikişinasların ağzında «bem» olmuş iken halk ağzında bam şeklinde kullanılması dikkate değer.

BEN — Garb türkçesinde, yüzde yâhud vücuddaki kumral veya siyah nişan; dilimizde bu mânada ve bilhassa divan edebiyatında arabca «hâl» kelimesi de kullanılmışdır.

Ben, bir toplu iğne başı kadarından leke sayılacak büyüklüğe kadar olur.

Yüzdeki benler, kaş üstünde, ucunda, şakakda, burnun kanadı yanında, yanakda, çene kenarında, çene çukurunda, yüzü gösteren boyun, gerdan üzerinde sâhibine ekseriyâ bir ayrı şirinlik, letâfet verir; hele sâhibleri güzellik-ile de seçkin iseler, nigâr yâhud mahbub, benleri kendilerine lâkab ola gelmişdir, âşık şâir kalemleri ile Büyükşehrin târihine geçmiş benlili İstanbul güzelleri, İstanbul masallarının kahramanları arasında benli dilberler, Benli Ayşe, Benli Belkis, Benli Fatma, Benli Ali, Benli Ahmed, Benli Yusuf gibi isimler pek çokdur. Hattâ bâzan kendi göbek isimleri unutulur da, bilhassa türkden gayri milletlerden güzellerde, «ben» leri unutulmaz: Benli Rum, Benli Çerkes, Benli Lâz, Benli Köçek gibi.

Âşık Beşe «ben» i hassaten güzellik unsuru olarak görüyor:

Hangi yüz kim ande ben vâr ola
Bin kişinin gönlü ande zâr ola

Fakat unutmamalıdır ki, küçük ben'lerden yerini bulamamış olanlar, mesela tam burnun üstünde bir ben ve çok iri, yüzde âdetâ bir leke teşkil eden ben'ler aslında çizgileri pek câzib olan sîmâlar için bir nakise olur, hüsün için özürdür, kusurdur.

Yüzdeki küçük ben'ler yan yana bir kaç dâne olursa «püskürme ben» denilir; dilberlerin yüzünde onlar da güzeldir. Onsekizinci asrın büyük şâiri Nedim püskürme benli bir İstanbul dilberini şöyle tasvir ediyor:

Şîvesi, nâzı, edâsı, handesi pek bî bedel
Gerdeni püskürme benli, gözleri gaayet güzel

«Ben» tek olduğu zaman divan şâirleri ekseriya arabca «hâl» kelimesini kullanmışlardır, fakat püskürme bende, arabca isme türkçe sıfat yaraşamadığı için, Nedim gibi, «ben» demeye mecbur olmuşlardır.

Hâl yahud ben, bir klişe hâlinde «fülfül (filfil) = karabiber» e, yahud «anber» e, bazan da bir «hindli» ye benzetilmişdir, meselâ bir onaltıncı asır şâiri, bir güzelin terlemiş yanağındaki benler için «suya girmiş yıkanan Hindli çocuklar» demekde tereddüd etmemişdir.

Güzelin zülüfleri benli yanağına inmiş, Muhibbî (Kanunî Sultan Süleyman) o zülüfleri tuzak ağına, beni yeme, yem dânesine, âşıkı da böylece yakalayacak kuşa benzetiyor:

Görüb zülfünde hâlin düşdüm âğa
Tutulur mürg dâneyle tuzâğa

Çene çukurunda bir beni olan bir dilber için Kanunî devrinde yaşamış şâirlerden Fevrî, bu siyah beni Bilâli Habeşîye benzeterek:

Camii hüsne salâ eyler zenehdânında hâl
Çâh içinde Kâbede gûyâ ezan okûr Bilâl

diyor.

Kaş üzerinde bir ben'i de yine o asırda yaşamış şâirlerden Aşkî, köprü üstünde Daniyal Peygambere benzetiyor:

Üstünde kaşının durur ol anberîn hâl
San köprü üzre fikreti hikmetde Daniyâl

Yina o asır şâirlerinden İstanbullu Keşfî de bir güzel şânında üştâdâne bir gazelinde: «Bu ben mi, karabiber mi? Bu yanak mı, gül mü? Saç mı, yahud sünbül mü? Dudak mı, ya bâde, şarab mı? Canı tuzağa düşüren dânedir, cennetlerden gelmiş güldür, cihânı aldatan dek, düzendir, yüreklere can veren şeydir» diyor, nesir olarak bugünkü dilimize çevrildiğinde vezin âhengini, şiir inceliğini kaybeden beyit şudur:

Ben mi yâ filfil, had mi bu yâ gül, saç mı yâ sünbül, leb mi yâhud mül?
Dânei candır, verdi cinandır, merki cihandır, cânı cenandır!..

Onsekizinci asırda Nedim, yukarıda kaydettiğimiz bir beytinde tasvir ettiği gibi, sevgilisinin gerdanındaki benin meftunudur :

Ey hâl, pâsbânı mısın sen o gerdenin
Kâfûr içinde habbei filfil misin nesin?

Bir benli güzel için aşağıdaki kıt'a da geçen asrın külhânî şâirlerinden Beşiktaşlı Gedâî'-nindir :

Sevdim bir dilberi hublar serveri
Kızarmış ruhleri ter güle nisbet
Dudağı sükkeri kudret kevseri
Hâli hindûları fülfüle nisbet

Yüzün uygun bir yerinde bir ben'in yahud püskürme benlerin güzellik nişanı bilindiği zamanlar, bensiz dilberler, yüzlerinde seçdikleri bir yere ve yaraşık alan büyüklükde «lâden» denilen maddeden sun'î bir ben yapıştırmışlardır. Lâden, Girid adasında yetişen bir cins çalıdan elde edilir zamkdır, balmumu kıvamına getirilerek küçük bir parçası koparılır, ben yapılırdı.

Tanzimata kadar devam etmiş eski bir İstanbul âdetidir, gelinlerin yanağına muhakkak lâdenden bir ben konulur, bu sun'î gelin ben'leri ayrıca altın ile yaldızlanırdı, buna da «hâlizer» derlerdi. O zamanın gelin duvakları da al valadan yapılır idi, böylece alduvaklı, saçları altın telli gelin kızın yanağında bir altın ben, diğer asımı, takımı arasında muhakkak ki şirin bir süs olurdu.

Onaltıncı asır şâirlerinden Gelibolulu Kâtib Sun'î, o devrin gecelerinde tek ışık vâsıtası olan mum şânında yazdığı manzûmede mumu, zifaf gecesinde, ayaklarına kına yakılmış, saçına sırma altın teller takılmış, yanağı altın benli bir geline benzetiyor:

Arûs oldu bu gice şem'i rânâ
Anınçün yakdılar pâyine hına
Saçına sırma altın teller etmiş
İzârı üstüne hâli zer etmiş.

BENDE — Farsca «bend» kökünden bağlanmış anlamında; dilimizde mecâzen «kul, köle, esir, uşak, hizmetkâr, bir kimsenin adamı, müntesib».

İstanbul ağzında nezâket ve hürmet yolunda yaşca ve mevkice büyüklere karşı «bendeniz» diye bir klişe hâlinde hâlâ da kullanılır, bu takdirde, ne uşaklık, ne de kulluk, kölelik ifâde eder.

Yakın geçmişe kadar yine böyle nezâket ve hürmet yolunda «evim» yerine «bendehâne» denilirdi : «Bendehâneyi teşrif ederseniz ihyâ edersiniz..» gibi.

İmparatorluk devrinde, hattâ meşrutiyet zamanında mülkiye ve askerîye mensupları üst makamlara yazılan resmî tezkirelerde imzalarının üstüne bir «bende» kelimesini ilâve ederlerdi.

«Bende» lâfzı bazan da «Bendei dîrîneleri», «Bendei çâkerîleri», «Bendei kemîneleri» diye biraz daha tumturaklı küçültülürdü.

Adamlarını koruyan efendilere, maiyetindeki memurları koruyan âmirlere «Bendeperver», adamlarına, maiyetindekilere tatlı dil ile iyi muamele edenlere «Bendenüvaz» denilirdi.

Babasının iyilik gördüğü, himâye gördüğü, ekmeğini yediği, kapusundan yetişdiği kimselere oğullar kendilerini «Bendezâde» diye takdim ederlerdi.

Esir pazarından para ile satın alınmış köleye «Bendei direm haride» denilirdi; bazan kölelerin kulaklarına kölelik nişanı olarak bir gümüş veya altın halka takılırdı, onlara da «Bendei halka begûş» denilirdi, Hakaanî Mehmed Bey, gökdeki hilâli, kulağı halkalı kölesine benzetiyor :

Doğalı gün gibi ol mâh cemâl
Bendei halka begûşiydi hilâl!..

Boğazı lâleli, zincirli kölelere de «Bendei gerden beste» denilirdi.

Edebiyatımızda âşık şâirler kendilerini sevdikleri güzellerin bendesi, «kölesi, esiri, hizmetkârı, uşağı» gibi göre gelmişlerdir, misalleri onsekizinci asrın büyük şâiri Nedîm'-den alalım :

ŞARKI

Sevdiğim bendene düşerse hizmet
Kapunda kul olmak cânıma minnet
Göre idim sende bûyi muhabbet
İstediğim budur sen bî vefâdan

ŞARKI

Aman pek yârelendim ol nigâhı şûh evbâşe
Kapıldım doğrusu ol yâl ü bâle ol güzel kaaşe
Geçersen semtimizden yolun uğrarsa Beşiktâşe
Efendim gel mürüvvet kıl senindir bende vü hâne

HAMAMİYEDEN BİR BEYİT

Dedim ey güli nevhizi nâzü işve sana
Fedâ Nedim gibi bendeler hezar hezar

Pâdişahlara, vezirlere, velînîmetlere yazılan kasîdelerde, bu zâtlerin yaptırdıkları saraylar, yalılar, konaklar ve hayır eserleri için yazılan tarih manzumelerinde de şâirler kendilerini ekseriyâ bende olarak göstermişlerdir, misalleri yine Nedim Divânından alıyoruz; Sadırâzam Damad İbrahim Paşa şanında bir kasîdede:

Nedîmâ bendesi olsun hemîşe menkibethânı

Devrinin kıymetli bir hattatı olan Üçüncü Sultan Ahmedin yazdığı bir yazıya târihkasîdeden:

Bu mısra ile Nedîmâ bendene Hâtif didi târih
Bu nâzik hattı Sultan Ahmede bak da düâ eyle

Kethüdâ Mehmed Paşanın yeni yalısına târih manzumesinden:

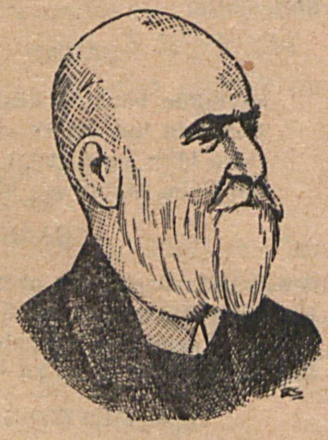
Bu mısrâ ile Nedîmâ bende tahrir etti târihin

Divân şâirleri gibi halk şâirleri de sevgililerinin bendesi olmuşlardır; aşağıdaki kıt'a haytalık, külhânîlik yolunda pek çok destan bırakmış olan Tophâne kâtibi Üsküdarlı Âşık Râzinindir:

Daha ne isterdin bıçkınım benden
Koca Âşık Râzi olmuşken benden
Vefâ umdum senin gibi yaramaz
Yalın ayak kaldırımı tependen
(Serencam Destanı)

Bende oldum efendi o canbaza
Döndüm bir haftada yolunmuş kaza
(Reşid Efendi, Hezeliyat)

BENDERYAN (Mıkırdıç) — Beynelmilel ölçüde şöhret kazanmış ünlü bir hakkâk ve kıymetli taşlar mütehassısıdır. 1835 senesinde Kumkapı'da doğmuş ve 23 Ekim 1901 de Y e n i Mahalle'de (Boğaziçi) vefat etmiştir. Pederi, tanınmış şâir Cüdaî'nin talebesi Rifaî'dir. Bu büyük sanatkâr hakkında müteveffa muharrir Toros Azadyan âtideki bilgileri vermektedir:

Mıkırdiç Benderyan
(Resim : B. Şeren)

«Mıkırdiç Benderyan 1349 yılında B a r u t ç u b a ş ı Arakel Bey Dadyan tarafından evlâdlık edinilerek evvelâ Azadlı Baruthânesinde çalışmıştır. 1856 da mumaileyh tarafından beraberinde Paris'e götürülerek, 1859 tarihine kadar orada hakkâklık san'atını öğrenmiştir. İstanbul'a avdetinde bu meslekde büyük terakki göstererek az zaman içinde şöhret kazanmıştır. Sırf kendisine mahsus bir san'at eseri olarak kıymetli taşlar üzerinde çok zarif harflerle müzeyyen âyetler ve manidar ibareler hazırlamıştır. Bu taşlar bilhassa yüzük için kullanılmıştır. Benderyan tarafından istimal edilen başlıca kıymetli taşlar zümrüd, yâkut, akik, fîrûze olmuştur; bunların dışında da işlediği taşlar vardır. İşbu taşlar üzerinde, devrinin Hükûmet ricali, Saray erkânı, Paşalar, Katoğikos ve Patrikler, Piskoposlar ve sair kimseler için hazırlanmış dinî veya edebî mevzulara mütedair ibareleri havi birçok yüzük ve madalyonları mevcuttur. Hepsinin kenarında isim ve soyadının ilk harfleri göze çarpmaktadır. Hamidiye camiindeki müzeyyen levhalar dahi bu namlı san'atkârın emsalsiz eserleridir. Bunlardan maada, resmî mühürleri ve çelik üzerinde kalıblanmış eski paralar koleksiyonu dahi meşhurdur.

Keçecizâde Mehmed Fuad Paşanın altın saatinin kapağına Paşanın Benderyan tarafından elmasla işlenmiş «Fuad» adı. «F» harfinin altında sanatkârın ermenice «M» remiz imzâsı vardır.

Benderyan'ın şöhreti yalnız Türkiye da-

hilinde değil, beynelmilel sahada da yayılmıştır. Ecnebî hükümdarlara ve kıraliçelere yapmış olduğu madalyonlar ve yüzükler takdir edilerek kendisine müteaddit nişanlar kazandırmıştır.

Mıkırdiç Benderyan bahusus son senelrinde Yenimahalle'nin yüksek mevkili evinde, ilham kaynağı olan deniz manzaralarının karşısında, şehir gürültülerinden uzak, sükûnette, san'atı ile meşgul olmuştur.

Muasırları, Benderyan'ı, fukaralara yardım etmeği vazife bilen, fevkalâde hoşsohbet, edebiyat ve tarih okumuş münevver bir şahsiyet olarak tanıtmaktadır.»

Antikacı Nurettin Rüştü Büngül 1939 yılında neşrettiği «Eski Eserler Ansiklopedisi» adındaki eserinde «Benderyan işi» maddesinde, sanatkârın hayatından bahsetmiyerek şu mâlûmat verilmektedir:

«Fevkalâde bir sanatkâr olan Benderyanın zümrüd, necef ve akik üzerine kazdığı işler çok kıymetlidir. Kazasker hattı üzerine «Nasruminallah ve fethünkarib» yazılı bir zümrüd 600 liraya satılmıştır, bunda zümrüdün kıymeti ancak 200 lira idi. Abbas Halim Paşa merhum haylice para sarfederek bu üstâdın eserlerini toplamıştı. Bu koleksiyon zannederim ki, hâlâ o ailenin elindedir. Akik ve necef üzerine yazılmış yazılar da 25 - 50 lira kadar eder. Bilhassa üç kıratlık bir pırlanta üzerine hakettiği Abdülhamidin turası, Benderyanın şah eseridir. Sadırazam Fuad Paşaya kazdığı bir mühür de görülmüştür. Bakub âsârına oldum hayran * Güzel iştir âferin Benderyan!»

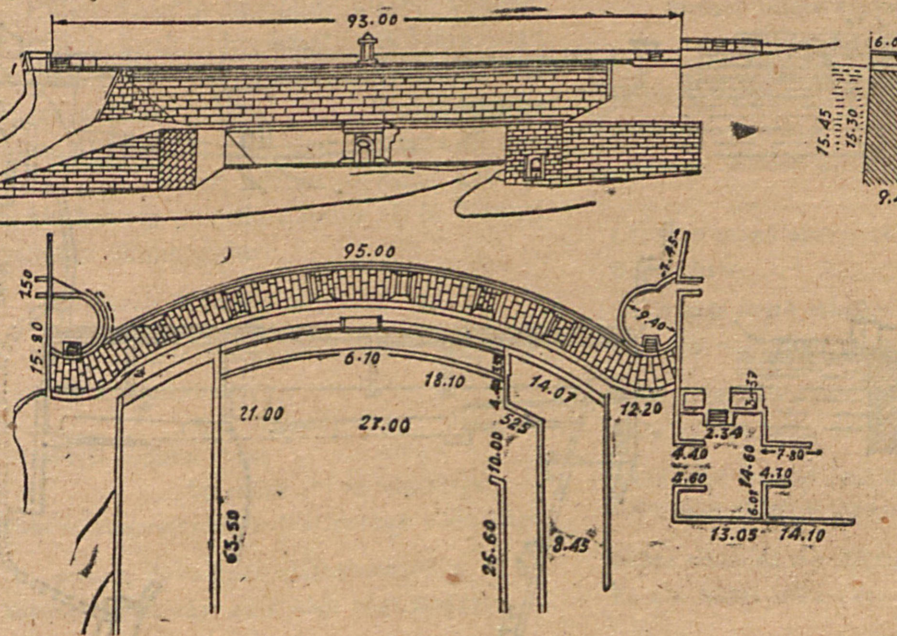
Hirant Hancıyan adlı bir muharrir ise, şehrimizde münteşir «Surp Pırgiç» adlı ermenice mecmuanın 1950 yılı Ocak sayısında (S. 46) Benderyan hakkında şu enteresan satırları yazmaktadır:

«Kuyumcu Agop Efendi Nargileciyanla, uzun boylu, beyaz sakallı yakışıklı burada ve Avrupa'da büyük şöhret kazanmış bir sanatkâr olan usta cevahirci ve hakkâk Mıkırdiç Benderyan muasırdır. Kıymetli taşlar üzerinda yazdığı zarif ve nefis yazıları pertavsıza müracaat edilmeden okumak mümkün değildi. Bütün bu yazıların altına, isminin ilk harfi olan ermenice M harfini hakkederdi.

«Benderyan tütünün azılı düşmanıydı. Vay ona ki, elinde sigara ile çalışma odasından içeri girmeğe, veyahut nefesi sigara kokan bir kimse kendisine yaklaşmağa cesaret edecekti. Benderyan, kim olursa olsun derhal yüzüne karşı: — Dışarı!.. diye haykırırdı. Bugün Benderyan'ın eserleri çok aranmaktadır. Sebebi, hem elişlerinin mahdut miktarda olması, hem de onun yerini tutabilecek bir sanatkârın yetişmemesidir».

Kevork Pamukciyan

BENDİ CEDİD; YENİ BEND, İKİNCİ SULTAN MAHMUD BENDİ — Osmanlı İmparatorluğu zamanında Belgrad Ormanlarında

Bendi Cedid (Yeni Bend)
(Kesid ve plân; İstanbul Suları, Dr. S. Nâzım Nirven)

İstanbula su temini için yapılan bendlerin sonuncusu; mimârî yapısında üslûb ve şekilce de diğerlerinden farklıdır. Başvekâlet arşivlerinde Belediye dosyalarında 1551 numaralı bir vesikadan bendin inşâsına 24 zilkaade 1253 (19 şubat 1838) de başlandığı ve bend duvarı üzerindeki târih kitâbesinden inşaatın iki yıl sürdüğü anlaşılmaktadır; manzum kitâbenin metni şâir Zîver'in, yazısı da Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendinindir; târih manzumesi şudur:

Mevc âveri bahri kerem Sultan Mahmûdüşşiyem
Bû hayri cârî ile hep atşânı dilşâd eyledi
Olsa sebîli lutfüne hâdi olub feyzin revan
Ettikce râhi âbden dünyâyı irşâd eyledi
Yek katrei lutfi yedi bahr üzre gaalibdir deyû
And içerek ehli cihan dâvasın îrâd eyledi
Bû âbı şirin celbine sû gibi bezl idüb nükuud
Kal'i cibâle himmeti Ferhâdı ırgaad eyledi
Ol şâhi İskender himem mânendi Hıdrı zinde dem
Âbı hayâta seddi nev meşrebce bünyâd eyledi
Lâyık ol şâhın haşredek hayrânı olsa câriye
Bû âbı canbahşâ ile ihyâyı ecsâd eyledi
Ummânı feyzi cûdine nisbetle çerk olmuş habâb
Bû vasfile insü melek âsârını yâd eyledi
Boğaaziçinde rûmeli etrâfın ihyâ etmeğe
Bû bendi dilcûyu güzel mevkîde bünyâd eyledi
Ehli sevâhil pek susuz kaalırdı vakti sâyfde
Ol sûyu sîrâb etmeğe ihsânın imdâd eyledi
Bendi Cedîdin Vâlîde Bendinden alâ yapdırub
Bendi atışdan âlemi lutfetti âzâd eyledi
Bak bendesi Zîver iki târih inşâd eyledi
Havzı cihan emsâlini dünyâda icâd eyledi.
Ol pâdişâhın bendinin itmâmına cevher gibi
Bal bendesi Zîver iki târih inşâd eyledi
«Kılsun bu dehri haşredek reyyân cûyi şevketi»
«Hakaanı deryâ mekremet sû bendi icâd eyledi»

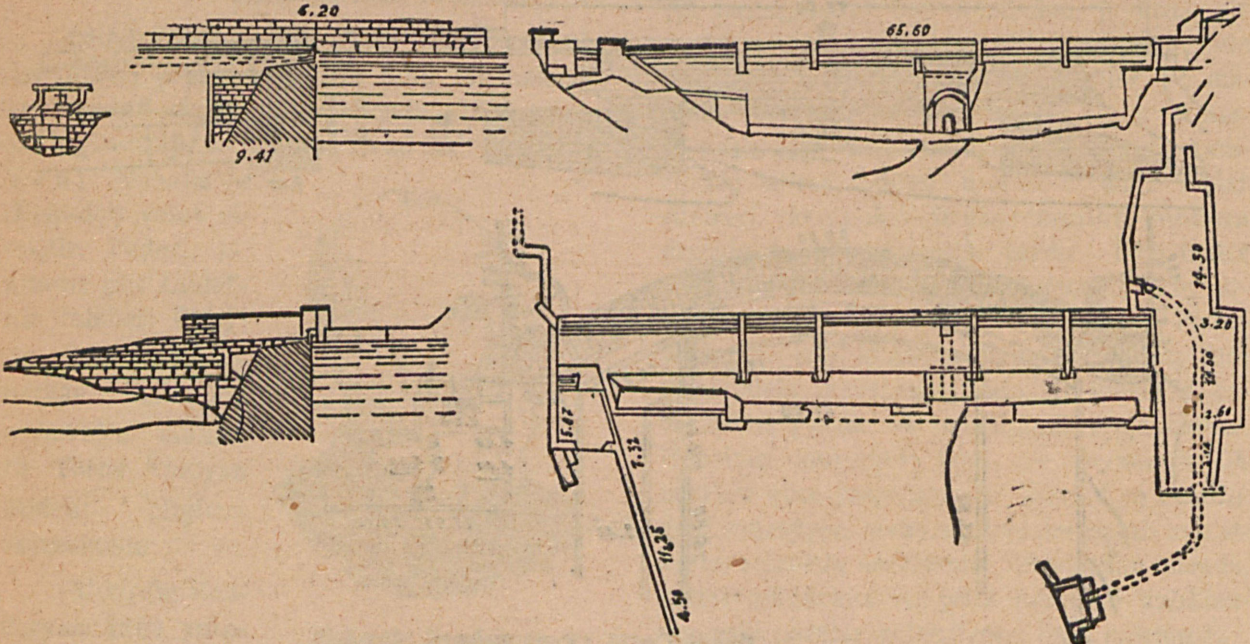
Bendi Cedîdin ölçüleri şudur:

Temel üzerinden yüksekliği	15 metre
Üstünün uzunluğu	95 »
Üst kısmının kalınlığı	6,6 »
Kaidenin kalınlığı	9,49 »
Su havzası sathı	850 m^2
İstiab hacmi	343325 m^3

Dr. Saadi Nazım Nirven

BENDİ KEBİR, BÜYÜK BEND, ÜÇÜNCÜ SULTAN AHMED BENDİ — On sekizinci asrın birinci yarısında Lâle Devrinin güzel eserlerinden biri olan bu bendin yapılışını vak'anüvis Küçükçelebizâde İsmail Âsım Efendi hicrî 1137 (milâdî 1724-1725) vekaayii arasında şöylece anlatıyor:

«Yeryüzünün eşsiz mâmur beldesi büyük ve kalabalık İstanbula Fâtih Sultan Mehmed ile Kanunî Sultan Süleyman su getirtmişlerdi. Şehrin nüfûsu mütemâdiyen artdığından su yetmez oldu, üstelik zaman ile de yer yer su kemerleri bozulmuş, su yolları bozulmuş, yazın İstanbulda suyun damlası yakut misâli kıymetlenmişti. Üçüncü Sultan Ahmed kemerlerin tâmiri ile ecdâdının eserlerini ihyayı ve yeni başdan su getirmeği ne zamandan beri düşünürdü; bu maksadla 1135 senesi şev-

Bendi Kebir (Büyük Bend) (Kesid ve plân; İstanbul Suları, Dr. S. Nâzım Nirven)

valinin ortalarında (milâdî 1723 temmuz ortaları) sadırâzam İbrahim Paşa işden anlar erkânı saltanat ile beraâber Belgrad Ormanında Çeftehavuzlar denilen yere gitti; o civârın her tarafını dolaşdılar, tedkik ettiler, derelerde büyük bir himmet ile yeni bir bend yapılmasına karar verdiler, Cebeci Köyü yakınında Fatih Deresi denilen vâdîde beş aded ve Belgrad Köyü yakınında Topuzlu Dere ve Çiftehavuzlardaki derede birer aded metin ve müstahkem bend inşâsı için ferman çıkdı; arpaemini Süleyman Efendi binâ emini tâyin olundu ve inşaata hemen başlanup 1137 senesi başlarında (milâdî 1724) tekmil olundu; Allahın hikmetinden o sene ziyade kış olmuş, yağan yağmurlarla bend dolmuş, yazın ortalık harâretden Kerbelâ sahrasına dönmüş, bu yeni yapılan bendin suyu ile su sıkıntısı çekilmemişdi. Sadırâzam İbrahim Paşa bendi temâşaya vardıkda : «Bu deryâçei Ahmed Handır» dedi. (Bu Ahmed Hanın denizceğizidir), hesab ettiler, hemen târih gibi idi (ebced hesabı ile 1139 tutar)».

Bendin manzum târih kitabesini devrin seçkin şâirlerinden Seyyid Vehbi, yapının başladığı hicrî 1135 yılı üzerine yazmışdır.

Üçüncü Sultan Ahmed Bendi Birinci Sultan Mahmud tarafından tâmir edilmiş, yapıya şâir Nimetin yazdığı ve üst tarafında Sultan Mahmudun turasını tâşiyan ikinci manzum bir kitâbe taşı konmuşdur.

Hâlen Bend'in üzerinde kitâbe yokdur; her ikisi de kırılmışdır; fakat kırık kitâbelerin fotoğrafileri bu ansiklopedinin mümtaz kalem arkadaşlarından Dr. Saadi Nazım Nirven tarafından 1940 da, «İstanbul Suları» adlı eserinde neşredilmişdir; kırılan parçaları kaybolmuş kitabelerin mentileri şudur (S. N. Nirven tarafından okunmuşdur):

Üçüncü Ahmedin Kitâbesi

(Her satırında bir beyit bulunub taşın üst sağ köşesi kırılmışdır).

.... Han Ahmedi Sâlis
Ki Mevlâ mukim etmiş .... şâye

.... İskender (?) kemin lücce
Ulûvvi himmetinden rutbei gerdun nişin pâye

...... zamanı devletinde mülki osmânî
Tarâvet verdi cûyi adlü dâdı bâgi zibâye

.... seyli hurûşan gibi câri hükmü âfâke
Çeker İskender âsâ şevketi seddi râh âdâye

O İskender nihâdın hüsni tedbîri cihangîri
Ne sûret verdi gör âyînei âbı musaffâye

Yapub mecrâsın İstanbula bu âbı götürmüşdü
Cenâbı hazreti Fâtih Mehmed Hânı cem pâye

Vefâ etmekle ol demler tedârik görmemişlerdi
Dehânı künk ile nâ gencîde olan fazla mâye

Zamânı devletinde leyk şâhinşehi zişânın
Gelüb umrânü vüs'at ol güzin şehri dilârâye

Nufûsun kesreti ebri bahâra eyledi muhtac
Yetişmez oldu ol su şehri İstanbulu irvâye

Heman su yerine harceyledi sîmü zeri ammâ
Hazîne yapdı gûyâ gevheri âbı musaffâye

Niçün yoldan çıkar tugyan idersin deyû habsetti
Sebilin tahliye mevkuf kaldı faslı germâye

Bilüb germâde su dibâsının germii pazârın
Kemerler doldurub sermâde verdi halka sermâye

Riyâzı izzü câhü şevketi her dem bahâr olsun
Vücudun eylesün Hak gülistanı mulke pîrâye

Sû gibi ezber ittim Vehbiya bu hayrı dilcûye
İki târîhi garrâ dercidüb bir beyti valâye

«Zehî sed yapdı Han Ahmed mecmai mâye»
(H. 1135)

«Akan sular durur bu bendi bâlâ tâki zîbâye»
(H. 1135).

Birinci Sultan Mahmudun Kitâbesi :

(Her satırında bir beyit bulunub taşın üst kısmı tamamen kaybolmuş, ancak 7 beyit kalmışdır; kalan kısmını da üstden üç beytin ikinci mısrâları kısmen kırıkdır).

....

Leyk bu mânâ olub şevk âveri tab'ı selef
Bulmadılar..................................

Ser keşide deştü sahrâya yine pûyan olub
Dîdeden olur iken dâim serab ....

Hızır ilham eyleyüb tebşiri tab'ı pâkine
Oldu hakkaa kim delil râhi hayat......

Bend idüb hükmi şehi devran o âbı serkeşi
Cem olan cûler serâpa oldu bahri bîgeran

Bahri cûdu dâimâ dünyayı şâdab eylesün
Tâ ola mihri münevver âleme pertev feşan

Sen de işrâb eyle Nimet yazbu beyti dilkeşi
Hâmeden bu iki târih oldu su gibi revan

«Ande bend itti bu bend âbı hayatı sûbesû»
(H. 1161)

«Eyledi Sultan Mahmud seddin İskender nişan»
(H. 1161)

Her iki kitâbenin yazıları tâlik hat iledir. Sultan Mahmud kitâbesinin üstündeki tura ayrı bir taşa çok güzel nakşedilmiş olub bu taşın da sağ tarafı kırılmış ve kırılan kısmın alt köşesi kaybolmuşdur.

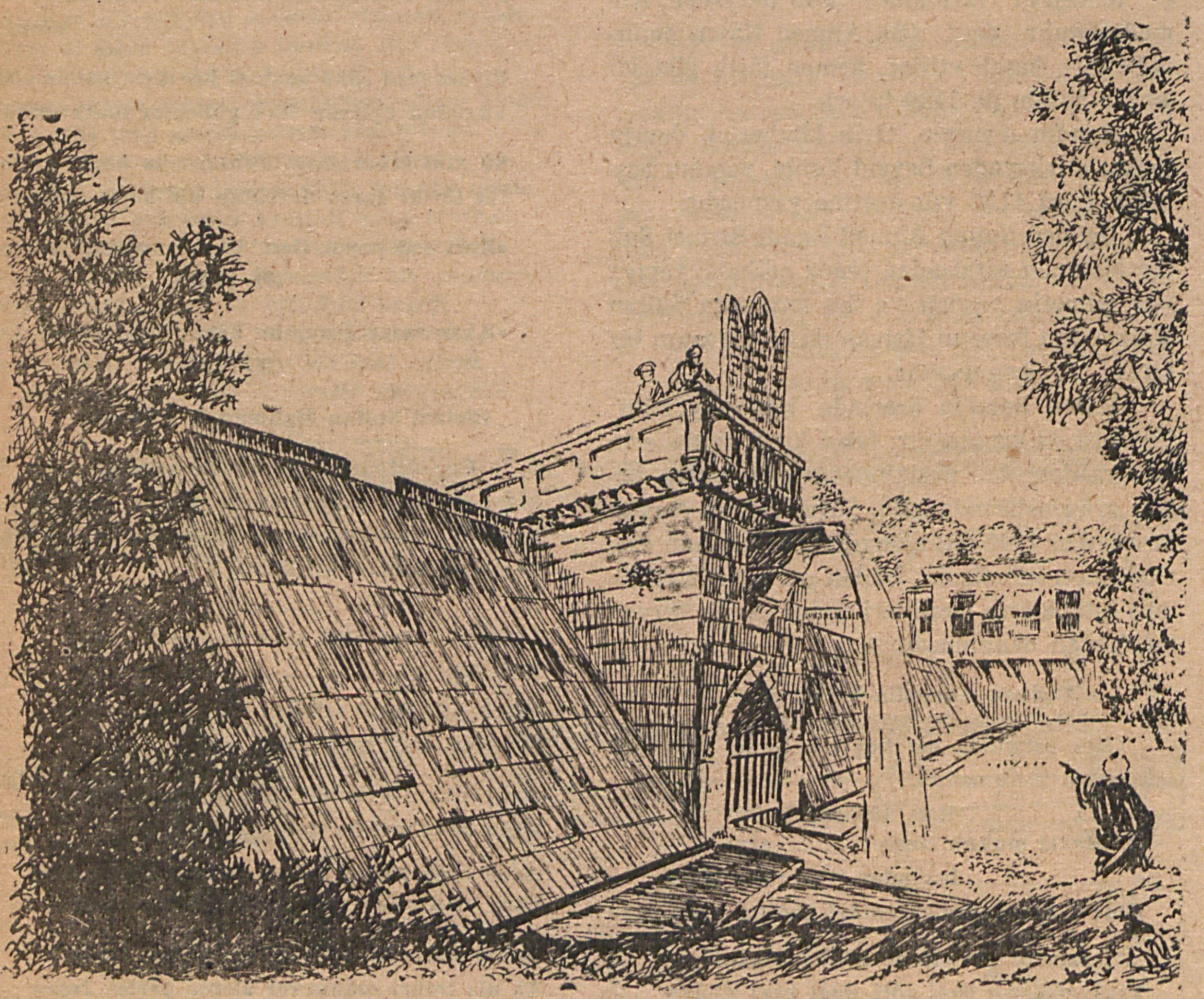
Birinci Mahmud zamanında, bendin tâmirinden yedi sene kadar evvel Yeni Hamam için bir lüle su alınmış ve onun için de bir kitâbe taşı konmuşdur. Diğerleri gibi yerde yatan bu taşın da yazısı şudur: «Bendi Kebirden bâ hattı hümâyun Yeni Hamama alınan bir lüle sudur. Sene 1154».

Dr. Saadi Nâzım Nirven kıymetli eserinde şunları yazıyor:

«Üçüncü Sultan Ahmed Bendi, Belgrad Ormanında Topuzlu Dere üzerindeki İkinci Sultan Osman Bendinin su yolu üzerinde yapılmışdır. İkinci Sultan Osman Bendinin suyu Kömürcü Deresinden geçerek Üçüncü Ahmed Bendine katılır.

«Yekdiğerine çok yakın olduğu için bu iki bende o zaman Çifte Havuzlar denilmiştir. Divanı Hümâyun kayıdları arasında hicrî 1138 (Milâdî 1725) tarihli kıymetli bir vesika vardır; bu fermandan öğreniyoruz ki Belgrad Köyü halkı bend sularında çamaşırlarını yıkamakda, hayvanlarını da bendlerden sulayub bendlere sokmaktadır; bend sularının temizliğini korumak için açıkda olan su yolunun iki yanı çit ve kazıklı mânia ile muhâfaza altına alınmış, ben sularına her hangi bir suretle tecavüz edecek köylünün ebedî kürek cezâsına çarptırılacağı, hattâ köylerinin oradan kaldırılacağı bildirilmişdir.

«İkinci Abdülhamid zamanında Büyük

Bendi
(Mellingin gravüründen

Bende, daha fazla su toplaması için bir tevkif duvarı ilâve edilmiş, bend mimarî güzelliğini kaybederek bugünkü şeklini almışdır.

«Büyük Bendin eski, şeklini gösteren yegâne vesika, Üçüncü Sultan Selim zamanında İstanbula galmiş ve çok güzel bir iki yalı inşâ ettikten başka İstanbul üzerine zengin ve muazzam bir resim albomu bırakmış olan ressam ve mimar Melling'in bir resmidir. Bu resimde bendin bir ucunda, eliböğründeler üstünde ahşab, tek katlı bir binâ görülmektedir ki şâyânı dikkattir».

Bendi kebirin ölçülerini bildiren aşağıdaki rakamları da Dr. Saadi Nazım Nirvenden alıyoruz:

Temel üzerinde yüksekliği ...	9,41	metro
Üstünün uzunluğu	65,5	»
Üst kısmının kalınlığı	6,20	»
Kaidenin kalınlığı	9,44	»

Su havzası sathı	2,930,000 m²
İstiab hacmi	782,282 m³

BENDLER; İSTANBUL BENDLERİ — İstanbul'un fethiyle beraber şehre su temini yolunda Türklerin büyük mesai sarfetmiş olduğu görülür. Bu çalışmalar Başlıca iki yoldan ilerlemiştir. Şehrin yüksek tepelerinde inşa etmiş oldukları büyük camiler vesaire gibi dinî tesislere, şehir civarındaki tepelerin eteklerinden ve vâdilerden toplanan kaynak sularını, vaktiyle Romalılar tarafından yapılmış ve sonra müteaddit defalar tamir etmiş oldukları Valans - Bozdoğan kemeriyle akıtmışlardır.

Şehrin bilhassa Haliç kıyıları ve kısmen Marmara, sahilleri semtlerindeki münhat yerlerine de Belgrad ormanlarında kurdukları su ıskaraları ve bendlerle kemer sularını, Kırkçeşme sularını vermislerdir.

Kebir
Bülend Şeren eli ile)

Osmanlı İmparatorluğu zamanında baş şehrin su tarihinde esaslı bir yer almış olan Kırkçeşme sularının ilk isale tesislerinde büyük bir bendin mevcudiyetini tesbit edemediğimizden İstanbul'un ilk bendini ancak 1027 hicret yılında Osmanlı tahtına oturan II. Sultan Osman devrine koyuyoruz. Yalnız burada şunu da işaret edelim ki, eski kayıt ve tarihlerde bend kelimesinin yerinde havuz kelimesini buluyoruz.

Meselâ XVII. yüzyılın tanınmış seyyahlarından Evliya Çelebi seyyahatnamesinde bu bend için «Teferruçgâhi SultanOsman havuzu. — Su kemerleri mesiresi kurbünde aşren fi aşer bir havzu azımdır. Birçok dağ ve bağlardan bu mahalle sular cem olup kemerlere tevzi edilr ve kemerlere nigehban üç pâre mamur kariye vardır ki sebili rahmet dağlardan har ve haşâki bu havza ithal eyledikte ol kariyeler halkı tathir ederler, bu kemerlerin cevanibi erbaasındaki korular mamur ve âbadandır. Cümle uşşâkan anda zevk ve sefa ederler bir acib ve garib hayabandır ki medhinde lisan kasirdir» der.

Ve yine Vakıflar Umum Büdürlüğü arşivlerinde mevcut 25 cemaziyelâhir 1215 tarihli bir vakfiyede de «Valde Sultan havuzu denmekle arif havzu kebir ve andan kırk çeşme mâilezizine zam ve ilhak ile» denilmektedir.

İstanbul bendlerini sıralamadan evvel Kırkçeşme kelimesi üzerinde kısa bir açıklamayı da faideli buluyoruz. Bundan yarım asır evveli, Fatihle Şehzade arasında Bozdoğan kemeri civarında bir Kırkçeşme Mahallesi bulunuyordu. Atatürk Bulvarının yukarı kısmında Gazanferağa medresesinin karşısında bugünkü Şehir Hıfzıssıhha Enstitüsünün bulunduğu yere yayılmış bulunan bu mahallede yol kenarında Belgrad bendlerinin sularını akıtan yanyana sıralanmış dört çeşmeden beygirli çifte kırbalı sakalar, su doldururlarmış. II. Sultan Süleyman'ın Mimarı Sinan'a bir kısmını ihya ve bir kısmını da yeniden yaptırdığı büyük su galerisiyle Eğrikapıdaki Savaklara geliyor, buradan şehir içinde münhat yerlere yayılarak Ayasofyadaki Taksim mahalline kadar iniyordu. Şehre giren su yolu üzerinde büyük hükümdarın emriyle ilk partide kırk adet çeşme yapılmıştı. Gazanferağa Medresesi karşısında yol üzerinde ki bu dört çeşme ile ilk partide yapılanların kırkı tamamlanıyordu. Bu suretle şehre devrine göre çok zengin surette akıtılan sular Kırkçeşme adını alıyor ve bu dört çeşmenin bulunduğu semt de Kırçeşme mahallesi diye anılıyordu.

Şehir içinde, Kırkçeşme su yolları üzerindeki Mimar Sinan'ın bu çeşmeleri birbirinin tamamen ayni bir tarz ve uslûpta yapılmıştı. Köfeki taşından olan bu çeşmeler ayna taşlarının etrafını saran yarım dirsek şeklinde ve doğrudan doğruya galeri seviyesinden su alan borularında musluk olmadığından mütemadiyen sular akıyordu. Çeşmelere kitâbe de konmamıştı.

İkinci Sultan Osman Bendi; Topuzlu Bend yahud karanlık Bend — İkinci Sultan Osman zamanında belgrat ormanlarının sonsuz boşluk ve sükûnu içinde akan Topuz Deresinin üzerinde duvarı yükselen İkinci Osman Bendi İstanbulun su tarihinde ilk bend olarak işaret edilebilir. 1029 hicret ve 1619 milâdî yılında inşa olunan bend 62.612 m^3 su alır. 4.562.000 m^2 lik bir su havzası vardır. Bend duvarının yüksekliği 9.91 m. boyu 16.55 m. temel genişliği 6.68 m. üst genişliği 5.21 m. dir. Tevkif duvarının üzerinde bir kitabe taşı mevcut değildir. Yapı tarzı da bir hususiyet göstermez.

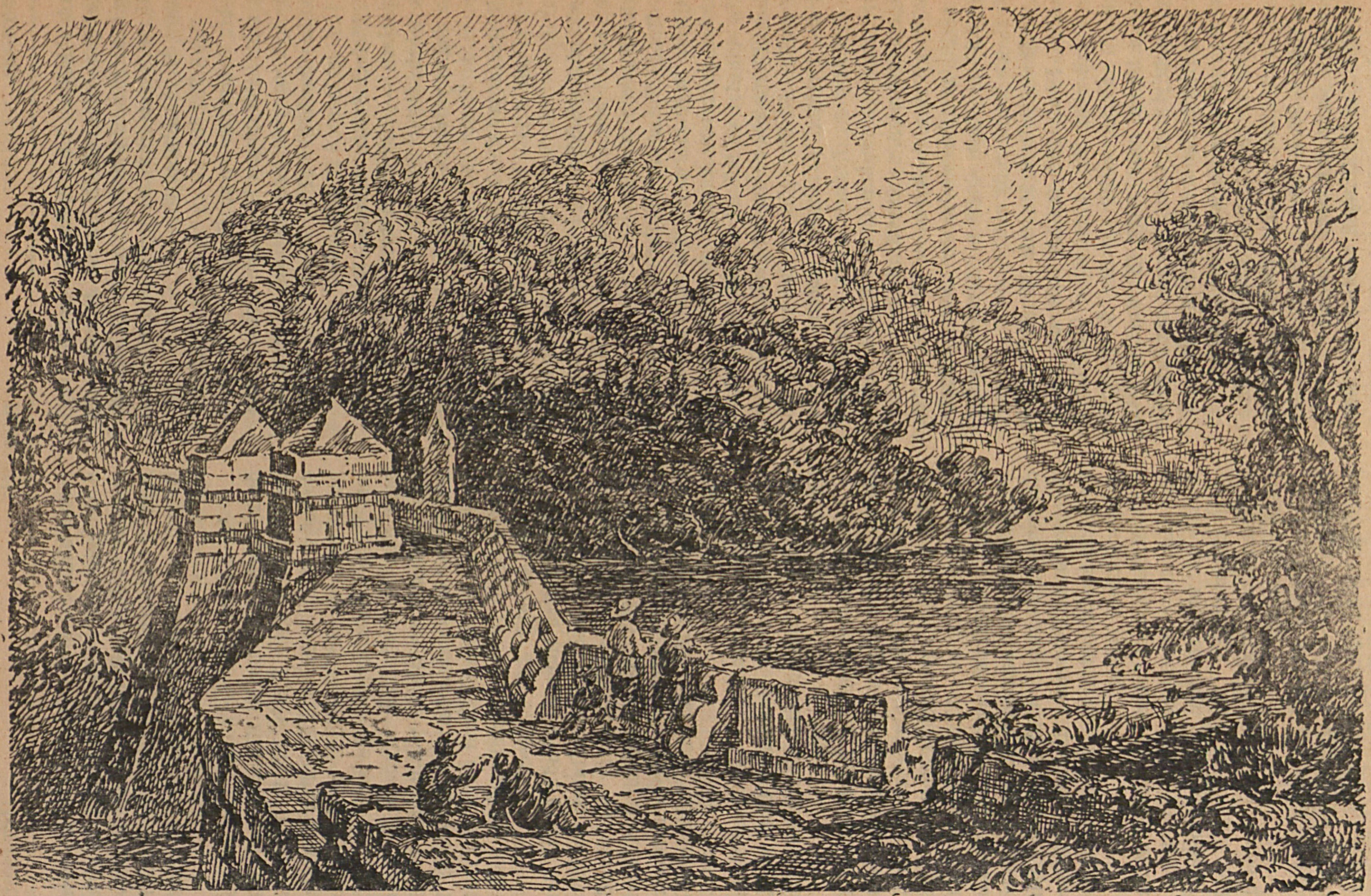
Üçüncü Sultan Ahmed Bendi; Bendi Kebir — İkinci Sultan Osman Bendinden sonra büyük bir bend olarak devrinde hakikaten Türk su sanat ve mimarîsinde çok eserler ortaya konmuş Lâle devrinin Sultan Üçüncü Ahmed zamanında yapılmıştır. Üçüncü Sultan Ahmed bendi üzerinde halen bir kitâbe taşı bulunmamakla beraber bendlerde bulunup «İstanbul Suları» nda fotoğraflarını da ilk defa yayınlamış olduğum bu bendin bânisi olan Üçüncü Sultan Ahmedle sonradan tamir ettiren Birinci Sultan Mahmuda ait iki kitâbe taşı mevcuttur. Vaktiyle Bu bende ait Melling'in yapmış olduğu resimlerde de göğüsleme duvarı üzerinde bir kitabe taşı görünmektedir.

Mevcut kitabe taşlarında üst kısmı kırılmış 1135 hicret tarihlisinde:

Yapup mecrasın İstanbula bu âbı getirmişti.
Cenabı Hazreti Fatih Mehmed Hanı cem paye

denildiğine göre bendin bulunduğu mevkide ilk su toplama tesisini Fâtih Sultan Mehmed devrine kadar götürmek kabil olmaktadır.

Yine büyük bir kısmı olmayan, kırık hicrî 1161 tarihli diğer bir kitâbe taşında Nimet,

Bendlerden bir manzara
(Thanas Allom'un gravüründen Sabiha Bozcalı eli ile)

Birinci Mahmud tarafından bu bendin ihya edildiğini anlatıyor. III Sultan Ahmed bendi bugünkü şeklini almak üzere II. Sultan Abdülhamid zamanında da tamir edilerek bend duvarı da yükseltilmiştir.

Bend 782.682 m^3 su toplar. 2.930.000 m^2 lik bir su havzası vardır. Kesme taştan yapılmış olan bend duvarı II. Sultan Osman bendinin açık su yolu üzerine inşa olunmuştur. Bendin yüksekliği 9.41 m. boyu 65.5 m. kaidesi 9.44 m. üst kısmı 6.20 metredir.

Birinci Sultan Mahmud Bendi, İstanbul Topuzlusu — Birinci Mahmud devrinde büyük şehrin hayatı Beyoğlu ve Boğaziçi kıyılarına doğru yayılırken Galata, Tophane ve civarının da önemi çok artmıştı. Bu semtlerde su ihtiyacını gidermek üzere I. Mahmud da diğer Padişahlar gibi Belgrad Ormanlarında bir bend inşa ettirdi. Suphi Efendi Tarihinde açılış merâsimini okuduğumuz I. Mahmud Bendi ilk tesisi 1144 hicret yılında yapılmış 1163 de de bugünkü şeklini almıştır.

Bend dip savak dehlizi üzerine asılmış zincirlere bağlı mermer yuvarlaklar bend göğüsleme duvarının üstünü süsleyen zarif topuzlu sütunlar ve istinad dayaklarının yükselişindeki tenasübü ve umumî görünüşü ile kendini çeviren köpürmüş bir yeşillik içinde Türk Baroku devrinin bir âbidesi gibidir.

Bend duvarı Birinci Sultan Abdülhamid devrinde derya kaptanı Cezayirli Gazi Hasan Paşa tarafından yükseltilmiştir. Bendin 156.700 m^3 su alma sahası ve 920.000 m^2 lik bir su toplama havzası vardır. Duvar yüksekliği 13,84 m. boyu 66,30 m. temel kalınlığı 7.80 m. üst kısmı 4,32 m. dir.

Üçüncü Sultan Mustafa Bendi; Ayvad Bendi — Hicrî 1179 (milâdî 1754) de Ayvat deresi üzerinde inşa olunmuştur. Bu bend hakkında birçok tarihî kayıtlar olduğu gibi Vakıflar Umum müdürlüğü III. Mustafa vakfında da bilgi mevcuttur. Evvelki bendlerden ayrı olarak göğüsleme duvarında devrinin mimârî tarz ve uslüp değişiklikleri görülür.

Bendin su havzası 2.000.000 m^2 su alma hacmi de 156.000 m^3 dür. Bend duvarının yüksekliği 12.57 m. boyu 55.20 m. kaide genişliği 8 m. duvar üst kısmı 6 m. dir.

Vâlide Bendi (Mihrişah Valde Sultan Bendi) — I. Sultan Abdülhamid'den sonra Osmanlı İmparatorluğu tahtına geçen III. Sultan Selim zamanında Taksim sularına su sanat ve mimarîsinin zarif bir eseri olan Valde Bendi ilâve edilmiştir. Bu bend muhakkak ki etrafını saran yaldızlı yeşil dekoru içinde bembeyaz mermer duvarlarının pırıltılı aydınlıklarla Belgrad ormanlarındaki bendlerin en güzelidir.

Bend hicrî 1211 ve milâdî 1796 senesinde 25 Recep 1211 tarihli Mihrişah vakfiyesinde bildirildiği gibi Bahçe Köyde Eskibağlar deresiyle «... Hadice Valde Sultan hazretlerinin bin yetmiş dört senesinde bina buyurdukları Valde havuzu denilmekle arif havuz olan sağır dere beyninde kâin Arabacıoğlu Mandırası denmekle mahalle..» yapılmıştır. Bendin 240.000 m^3 bir su alma hacmi 1.825.000 m^2 lik bir su havzası vardır. Bend duvarının irtifaı 11.50 m. boyu 70.30 m. temel kalınlığı 5.40 m. üst kısım kalınlığı 4.20 metredir.

İkinci Sultan Mahmud Bendi; Kirazlı Bend — II. Sultan Mahmud'un saltanatı da büyük şehrin su işleriyle alâkalanılmış bir devirdir. II. Mahmud 1233 (1833) de Kirazlı Dere üzerinde inşa ettirdiği Kirazlı bendiyle Kırkçeşme sullarına büyük bir su kaynağı daha ilâve etmiştir.

Bendin su alma hacmi 75.000 m^3 su havzası 2.841.880 m^2 dir. Bend üstü 45,45 m. yüksekliği 11.6 m. üst kalınlığı 7 m. temel kalınlığı 9 m. dir.

İkinci Sultan Mahmud Bendi; Bendi Cedid — Osmanlı İmparatorluğu zamanında Belgrad Ormanlarında İstanbul'a su temini için yapılan bendlerin sonuncusu olmuştur. Mimarî yapısında üslup ve şekliyle de diğerlerinden farklıdır. Başvekâlet arşivlerinde Belediye dosyalarında 1551 numaralı bir vesikadan bendin inşasına 24 zilkade 1253 senesinde başlandığı ve bend duvarının üzerindeki Ziver'in tarih manzumesinden de iki sene sürdüğü anlaşılmaktadır (1839).

Kitabe taşının üstünü II. Sultan Mahmudun tuğrası ve bunun etrafında kendisine ait yapılar üzerinde görünen güneş şeklindeki arması süslemektedir. Bend hicrî 1255 milâdî 1839 senesinde Arabacı Mandırası Deresi üzerinde yapılmıştır.

Su havzası 850.000 m^2 su alma hacmi 343.325 m^3 dür. Su yüksekliği 15.80 bend boyu 95 m. temel kalınlığı 9.49 üst kısmı 6.6 m. dir.

Sultan Aziz zamanında İstanbula su temini hususu düşünülürken yine Belgrad Orman-

larında bir bend inşasına karar verilmiş ve Şeytan Deresi üzerinde yapılacak bu bend için taşları da yerine taşınmış ise de sonradan Terkos Gölünden su getirme işi ön plâna alınarak bend inşasından vazgeçilmiştir.

II. Sultan Hamidin saltanatı senelerinde ise bend taşlariyle Büyükdere rıhtımı yapılmıştır.

Elmalı Bendi; Birinci Bend — Şehrin Anadolu kısmında ilk bend Çavuşbaşı Deresi üzerinde toprak olarak yapılmış ve sonradan bu toprak bend de bitişik olarak 1890 da taştan bir bend inşa edilmiştir. Yani Elmalı bendi (toprak ve taş) dan bir ağırlık bendidir.

Bend duvarının kaide kısmının genişliği 8 m. üst kısmı 2 m. yüksekliği 18.5 m. dir. Su akma sahası evvelce 1.600.000 m^3 iken onbeş sene evvel bend duvarının bir metre kadar yükseltilmesiyle bu saha 2 milyon metre kübü bulmuştur.

Elmalı ikinci bendi — 1955 senesinde mevcut bendin arkasında ve bendi besleyen Çavuşbaşı deresiyle Budakdere üzerinde ikinci bir bend inşa olunmuştur. Bu yeni bend de «Baillard» adlı bir Fransız firması tarafından yapılmıştır.

Bend duvarının yüksekliği 115 metre boyu 238 metre ve üst duvar kalınlığı 4.60 metredir. İki derenin geniş yatağını teşkil eden bend havzası 79 kilometre olup 10 milyon metre küp su toplamaktadır. Bu bendin yapılışı ile şehrin Üsküdar ve Kadıköy ciheti bu semtlerin diğer banliyoları ile beraber büyük bir suya kavuşmuştur.

Bu ansiklopedide Bendler kendi müstakil maddelerinde ayrıca yazılmışdır, plân ve resimleri de o maddelerdedir (B.: Ayvad Bendi; Bendi Cedid; Bendi Kebir; Kirazlı Bend; Sultan Mahmud Bendi; Topuzlu Bend; Vâlide Bendi; Elmalı Bendi).

Dr. Saadi Nazım Nirven

BENDLER MESÎRESİ — Belgrad Ormanı içinde yedi târihî bend ile büyük havuzları, asırlardan beri namlı mesîrelerdendir; yolunun uzunluğu, külfeti, masrafı ve etrafın tenhalığı, ıssızlığı, dolayısı ile tehlikesi bakımından, huzur içinde, ancak kalabalık gruplarla gidilir ve eğlenilir; yemeğin de götürülmesi şarttır. Cumhûriyet devrinden evvel ise cidden tehlikeli yerler idi. Yukarı Boğazın taş ve kireç ocaklarında çalışan bekâr uşağı ameleden rûhen şerir tehlikeli tipler ormanda dolaşır, fırsat el verirse bendlere gelenlerden kaafileden ayrılma gafletini gösterenleri basarlar, hem mala, hem ırza tecâvüz ederlerdi. Birinci Cihan Harbi yıllarında da hayli asker kaçağı vardı.

Muharrir Metin Toker Cumhuriyet gazetesine yazdığı «Hafta sonu gezintileri» yazılarından «İnsana derdini unutturan yer..» başlıklı güzel makaalede 1945 - 1950 arasındaki bendleri şöyle tasvir ediyor:

«İnsana öyle geliyor ki, dünya yaratılırken, Allah, bir avuç yeşilliği almış ve Boğazın yukarı tarafına serpi, serpivermiş. Ondan sonra da tutmuş, bu yeşilliğin ortasından bir su geçirmiş. Şimdi buraya Bendler diyorlar (O tarihlerde yazarın bendler hakkında fikir ve bilgisi olmadığı bu cümlede aydın olarak görülüyor).

«Ne kadar kaygısız görünürsek görünelim, bazı günler tuhaf bir karanlığın ruhumuzu sardığını hissederiz. Bunun belli bir sebebi de yoktur ama, sıkılırız işte! O zaman kalkınız ve Bendlere gidiniz. Kalbinize huzurun ve beyninize sükûnun dolduğunu âdeta elle tutulurmuşcasına farkedecek ve inanınız bana, evinize hafiflemiş bir halde döneceksiniz. Bu his, daha Bendlere giden yola adımınızı atarken başlıyor. Yeniköyden itibaren Boğazın sularını takib ederek giden asfalt yol, Büyükdereye girerken berbad hale gelir. İşte tam orada, sola kıvrılınız ve önünüzde uzanan asfaltı takib ediniz. Burası, iki tarafı yüksek ve bol yapraklı ağaçlarla kaplı yedi kilometrelik bir yoldur. Etrafınız zümrüdü andıran bir yeşil renkle örtülüdür ve bu tarifte, mübalâğanın zerresi yoktur. Bir yanda koru vardır, diğer tarafta çayırlar... Siz eğer bir otomobildeyseniz, âdetâ başka iklimlere gidermiş gibi, hızla ilerlersiniz, zira yol hakikaten muntazamdır ve insana gayriihtiyarî sür'at ilham eder. O çınarların birbiri peşine kaybolması öyle bir zevk verir ki, tadına doyum olmaz. Pazar günleri çayırlara otomobillerin, otobüslerin, kamyonların çekilmiş olduğunu görürsünüz. Halk, burada âdeta bedavaya eğlenir; onun için rağbet fazladır. Çimenlerin, otların üzerine hasırlar, halılar serilmiştir; kadınlar, erkekler sere serpile oturur, yemeklerini yer, içkilerini içerler, haşarı çocuklar ya ip atlarlar, ya da çember çevirir veya top oynarlar. Böyle günlerde Bendler gürültülü olur, fakat hafta araları...

O zaman, korularda ötüşen kuşların cıvıltısından başka ses duyulmaz.. Arada sırada uzaklardan gelen bir vapurun düdüğü sükûneti yırtar ve ondan sonra her şey tekrar eski haline döner.

«Evvelâ, Atatürk Bulvarındaki Bozdoğan Kemerini andıran bir kemerin altından geçersiniz. Artık iki tarafınız koruluktur ve yolun kenarlarındaki ağaçların dalları birbirleriyle öylesine sarılışırlar ki, gök âdeta kaybolur. Ah, bu yoldan uçarcasına gitmek nasıl tarif edilmez bir zevktir. Biraz ileride, sakin bir derenin hafif hafif aktığını görürsünüz. Orada biraz durunuz ve gidip, suyun kenarında oyalanınız. Gülerlerse gülsünler, hattâ isterlerse «Çocuk!» diye dudak büküp alay etsinler, yerden birkaç taş alınız ve dereye atınız, onları sektirmeye çalışınız, bunda muvaffak olunca da, yalnız çocuklara hâs o kaygısız kahkahalarla gülünüz. Hattâ isterseniz, çalıların ve fundaların arasına giriniz. Burada, tamamiyle vahşi bir tabiatin ortasında olduğunuzu hissedeceksiniz. Sarmaşıklar ayaklarınıza takılacak, dallar belki kollarınızı zedeliyecektir, ama ne zararı var... Siz, ağaçların altından koşarak ilerleyiniz.

«Nasıl tarif edeyim, bu, yağmur altında başı açık yürümek gibi bir zevktir ve sizi temin ederim, Bendlerden başka hiçbir yerde böyle şahâne bir «vahşi tabiat» i kolay kolay bulamazsınız.

«Yolunuza devam ediniz. Dere biraz sonra kaybolacak, fakat Bendlerin arkasından ne kadar harikulâde bir tarzda yeniden belirecektir. Yolun nihayeti bir meydandır, oradan sağa doğru yürüyünüz ve sağınızda görünen koruya çıkınız. Önünüzde açılan suyun, nasıl huzur ve sükûnet veren bir görünüşü var, değil mi? İki tarafı, kelimenin tam mânasile yemyeşil ve bu yeşillik, sulara koyu bir renk veriyor. Sonra da gök, mavi çiniden müdevver bir kapak gibi bu emsalsiz manzaranın üstünü örtüyor. Bulunduğunuz yerden anlıyorsunuz ki, o yeşillik, o ağaçlar, sarmaşıklar, fundalıklar ve otlar hep, sanki insan eli değmemiş bir bâkir toprağın örtüleridir. Hani hayran kaldığımız renkli Amerikan filmlerinde ağzımız bir karış açık seyrettiğimiz nefis nehir manzaraları vardır. İşte Bendlerin arkasındaki suyun görünüşü, bizzat o filmleri çeken rejisörün ağzını bir karış açık bıraktıracak kadar şahâne... Hafif çırpıntılı sular, hafifçe titreşen yapraklar ve isterse İstanbul sıcaktan kavrulsun, hiç eksik olmıyan bir tatlı serinlik.

«Cennet gibi yerdir, şu Bendler!» (Metin Toker).

Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteninde intişar etmiş bir makaalesinde (Ocak 1961) Kerim Yund, Bendler Mesîresi yolunu ve etrâfını şöyle anlatıyor:

«Bentlere varmak için Büyükdere-Bahçeköy yolunun Rumeli yakası sahil yolundaki ağzından içeri girmek lâzımdır. Bu yola sapar sapmaz Belgrad Ormanının dış kapusundan da içeriye girmiş oluyoruz. Yolun iki yanı yaşlı ağaçlarla, bilhassa batı çınarları ile süslüdür. Bu ağaçları yüzyıl kadar önce 1857 yılında açılan ilk orman okulu öğrencileri dikmiştir. Yoldan biraz ilerleyince sol tarafta İstanbul Belediyesine ait bakımlı güzel bir meyveli ağaçlar fidanlığı görünür. Bu fidanlık Atatürk'ün direktifi ile kurulmuştur. Fidanlığın bulunduğu yerler ve denize doğru uzanan sahalar ünlü mesirelerden Büyükdere Çayırı dedikleri yerdi (B.: Büyükdere Çayırı). Burada birinci Cihan Savaşının sonlarına kadar dünyanın en büyük çınar ağacı bulunuyordu; Avrupalı ve Amerikalıların bile gözünden kaçmıyan bu çınar harp içinde dikkatsizlik yüzünden yanmıştır.

«Yoldan biraz ilerleyince sağda kibrit fabrikası görülür. Bunun ilerisinde de Bilezikci Çiftliği denilen, bir zamanlar Abraham ve Enver Paşaların eline geçen bir çiftlik var. Yolun biraz daha ilerisinde düz ayak ve yol üstü Sultansuyu mesiresi görülür. Bu dolaylarda tabiat anıdı olmaya değer çınarlar vardır. Sultan suyundan sonra iyiden orman içine girilmiş olur. Kıvrıntılı ve bayırımsı bir yoldan «Kemerler» denilen yere gelinir.

«İstanbulun ünlü kemer patlıcanı işte zamanında burada yetişirmiş. Bu kemer Boğazın Anadolu yakasından da görülen ve Belgrad Ormanları, Büyükdere vâdisi arasında pitoresk bir manzara yaratan turistik bir varlıktır. Kemer Onsekizinci yüzyılda Birinci Mahmud tarafından yaptırılmıştır.

«Kemerleri geçer geçmez hemen sağda Orman Fakültesinin bahçesi başlar. Burada çeşitli ağaçlar, fidanlar, spor alanları ve fakülte binaları vardır. 1909 yılındanberi içinde ormancılık öğretimi yapılan bu müessesenin

hemen karşısında, yolun solunda da Bahçeköy Orman İşletme Müdürlüğü binaları, fidanlıkları görülür. Buradaki tarihî ulu meşeyi görmeden geçmemelidir. Fidanlığın ikisi de orman içindedir. Ayrıca bir avlağı ile bir de bitki bahçesi vardır. Orman fakültesinin ileri yanında, Bağçeköy vardır (B.: Bağçeköy). Burası da eski bir köy olup, Mübadeleden önce kirazı ile ünlü idi. Bağçeköyden sonra yoldan biraz içerlek Topuzlu Bend görülür. Yeri sapadır. Yola devam edilirse sağ tarafta buraların en iyi suyu olan «Kamer» veya «Kamerica» suyu kaynağı vardır. Burası ağaçlar içinde olduğu için geçerken görülmez. Biraz sonra meşe, gürgen, kayın ağaçlarının kapladığı tepeciklerin eteğinde yol biter. Burası otomobillerin durabileceği genişçe bir yerdir. Karşıdaki derenin ağzına yapılan bende Sultan Mahmud Bendi derler; İkinci Mahmud yaptırmıştır. Sağ tarafta ve biraz daha ilerdeki derenin ağzındaki bende de Vâlide Bendi derler. Bunu da Üçüncü Selimin annesi Mihrişah Kadın yıptırmıştır.

«Ak mermerler ile üzerleri kaplı ve ayrıca kitâbeleri bulunan bu bentler sivil mimarîmizin de en dilber örneklerindendir. Orman altında beş tane çeşmeden içme suyu akar. Çimenlikler, namaz yerleri, oturacak yerler, masalar vardır. Hattâ yemek ısıtmak ve pişirmek için de ocaklar yapılmıştır. İstanbula gelip de burayı görmemek gerçekten bir eksikliktir.» (K. Yund).

BENDLERDE KORU — Ressam Ahmed Ziya Beyin (B.: Akbulut, Ahmed Ziya). H. 1319 (M. 1901) resim sergisinde teşhir ettiği güzel bir yağlı boya tablo; zamanımızda kimin elinde, nerede bulunduğu tesbit edilemedi.

Bibl. : Malûmat Mecmuası.

BENEDICTUS ANGELUS — Murad III (1574 - 1595) zamanında, 1581 yılında, İstanbul'a gelerek karanlık bir takım siyaset oyunlarına teşebbüs eden bir yabancı. Yahudi olması da ihtimal dahilindedir. İsviçreliler tarafından gönderildiğini söyliyen ve yolda Avusturya'da tevkif edildiğini iddia eden bu esrarengiz adamın elinde vazifesini teyit edecek hiçbir vesika bulunmadığından Osmanlı sarayının ona itimat etmediği anlaşılmaktadır.

Benedictus hakkında bilinenler, onun Siyavuş Paşa ile bir görüşme yaparak bir takım kehanetlerden bahsettiği, bunun üzerine de usulü gereğince bir elçilik heyetinin yollanmasını bildiren, tercüman Mustafa imzası ile İsviçrelilere hitaben yazılmış bir mektubun ona tevdi olunduğudur. Ayrıca kendisine, bu gelecek heyet için bir geçiş fermanı da verilmiştir. 1581 yılının mart ayı içinde İstanbul'da ortaya çıkan Benedictus, aynı yılın haziranı sonlarında İstanbul'dan ayrılmıştır. Gaye ve hareketleri karanlık olan bu «sözde elçi» nin İstanbul'da yaptığı temaslar Avusturya elçiliği tarafından şaşılacak derecede bir dikkatle takip edilmiş ve yalnız hareketleri değil, fakat konuştukları, aldığı vesikaların suretleri ve hattâ resmi gizlice Avusturya hizmetindeki casuslar vasıtasiyle elde edilerek elçiliğe verilmiş ve buradan da Viyanaya gönderilmiştir. Hammer'in kısaca bahsettiği (Histoire de l'empire Ottoman, VII, 53) bu esrarengiz adam hakkında bilinenler, İstanbul'daki Avusturya elçisi tarafından Viyanaya gönderilen rapor ve mektuplara inhisar etmektedir. Bunlar R. Anhegger tarafından «Ein Angeblicher schweizerischer Agent an der Hohen Pforte im Jahre 1581» (1581 yılında Der-i Saadette sahte bir isviçreli ajan, İstanbul 1943) adında almanca ve türkçe bir broşür halinde neşredilmiştir. Benedictus Angelus meselesinde en dikkat çekici husus, Avusturya hizmetinde çalışan casusların ne kadar korkunç bir şekilde Osmanlı sarayına nüfuz edebilmiş olmalarıdır.

Semavi Eyice

BENGİ (Mustafa Râzi) — Baytar general ve asker ressamlardan; 1885 de Kasımpaşada doğdu, 1906 da askerî baytar mektebinden mezun oldu, askerlik hayatını kıt'alarda geçirerek 1945 de tümgenerallikden emekliye ayrıldı. Balkan harbinde gösterdiği yararlığı dördüncü rütbeden mecidî nişanı ile taltif edilmiş, millî mücâdelede de kırmızı kordelâlı istiklâl madalyası almışdı.

Türk ordusunda nezâketi ile tanınmış olan General Bengi klâsik tarzda çalışan duygulu bir ressam olmuşdur; Ankara Emekli Subay Ressamlar Birliği âzâsından olan sanatkâr 1947 de bu cemiyet tarafından Ankarada Ordu Evinde açılan sergide Erenköyünden iki peyzaj teşhir etmişdi.

Bibl. : P. Boyar, Türk Ressamları.

BENGİ (Remzi) — İstanbulun çağdaş editörlerinden, Remzi Kitabevinin sâhib ve müessisi; hal tercemesinin yazılabilmesi için gereken notların verilmesi için en az on defa müracaatımızda kâh garib bir istignâ, kâh meşguliyet çokluğu özrü ile karşılaşdık; basdığı eserlerle millî kütübhânemize hizmet ettiği muhakkak olan bu zâtin sâdece adını kaydetmekle iktifâ ediyoruz (B. : Remzi Kitabevi).

BENGİSU (Nacı) — Ord. Prof. Dr. N. Bengisu çok tanınmış göz hekimi, Türk tabâbetinin seçkin bir sîmâsı, 1901 de İstanbulda doğdu, ilk tahsilini Bayazıd ibtidâîsinde yapdı, Vefâ Lisesini bitirerek İstanbul Üniversitesi Tıb Fakültesine girdi, 1924 de diploma aldı. O zaman yeni tatbik edilmeye başlayan mecburî hizmet kanunu gereğince kurra ile Beytüşşebab sonra Çolemerik hükûmet tabibliklerinde bulundu; 1952 de Gurebâ Hastahânesinde merhum Salih Said Beyin yanında on sekiz ay asistanlık yapdı. Daha sonra Siirt Vilâyeti ile üçüncü umumî müfettiş Dr. İbrahim Talî Beyin anlaşması üzerine Siirt muhasebei hususiyesi nâmına Paris'e ihtisâsının ikmâline gönderildi; orada Lariboisière Hastahânesi göz servisinde iki sene asistanlık yapdı, memlekete döndüğünde Siirt'e giderek Memleket Hastahânesini tesis etti ve bu hastahânede başhekim ve göz mütehassısı olarak üç sene çalıştı; 1934 yılında Maarif ve Sihhat Vekâletleri arasında yapılan bir anlaşma ile İstanbul Üniversitesi göz kliniği doçentliğine tâyin edildi, üç sene sonra da akademik formaliteleri tamamlanarak asâlet kadrosuna alındı, beş sene Prof. İgersheiner ile beraber çalışak bu profesörün üniversiteden ayrılmasından sonra 1942 ye kadar doçent olarak göz kliniğini tek başına idâre etti, bu tarihde profesör oldu, on sene sonra 1952 de ordinariyusluğa terfi etti.

Meslekî travayları ile milletler arası tanınmış bir hekimimizdir, Fransız oftalmoloji (ophtalmolagie) cemiyetinin âzâsı ve Türkiye delegesidir; ayrıca Fransız trahom mücadele cemiyeti, İngiliz ve Yunan oftalmoloji cemiyetleri, İstanbul Rotary Kulübünün âzâsındandır. Yerli ve yabancı cemiyet ve kongrelerde yapılmış, verilmiş bir çok tebliğ ve raporları vardır.

Fransada iki cild üzerine neşredilmiş olan «Therapeutique Médicale Oculaire» adındaki eserin yazı heyeti arasında bulunmuş olan Naci Bengisu adı geçen eserde kapak hastalıklarından bir bahis yazmışdır. Son olarak da Parisde neşredilen «Annales d'Oculistique» adlı aylık tıbbî derginin yazı heyeti komitasına seçilmişdir.

Türkçe neşredilmiş başlıca eserleri şunlardır:

«Trahomun tıbbî tedâvisi», «Kerato plasti», «Dekolmar, körlük mevzuları», «Behçet Hastalığı virüsü araştırmaları ve orbita urları», «Göz hastalıkları« (Ders kitabı).

1946 dan beri de Dr. Necdet Sezer ile birlikde «Oto Nöro oftalmoloji» adlı bir dergi yayınlamaktadır.

Bu satırların yazıldığı 1961 ocak ayında Üniversiteden ayrılmış bulunuyordu.

Hakkı Göktürk

BENİCE (Edhem İzzet) — Tanınmış gazeteci ve romancı; 1903 de İstanbulda Kasımpaşada doğdu, bahriye zâbitlerinden Mehmed İzzet Beyin oğludur. İlk tahsilini Kasımpaşada Gazihasanpaşa Mektebinde yapdı; İskilib rüşdiyesinde, Galatasaray ve Kabataş sultânîlerinde ve Deniz Ticâret Mektebinde okudu; gazeteciliğe de bu tahsil çağında iken atıldı; ve gazeteciliği kaptanlığa tercih etti, Tevhidi Efkâr gazetesinde uzunca bir zaman muhâbirlik, muharrirlik yapdı, sonra Vatan, Son Saat ve Milliyet gazetelerinde çalışdı, Milliyet yazı işleri müdürlüğü yapdı; Velid Ebüzziyedan devren aldığı Zaman gazetesinin hem sâhibi, hem baş muharriri oldu, bir müddet sonra bu gazetenin adını «Açık Söz» e çevirdi; daha sonra «Son Telgraf» ı, «Gece Pastası» nı çıkardı ve artık kendi gazetelerinde başmuharrirlik yapdı; arada yeni romanlarını yazdı, ve neşretti.

Edhem İzzet Benice
(Resim : Bülend Şeren)

1930 da İstanbul Şehir Meclisine âzâ seçildi, Altıncı Büyük Millet Meclisine de Kars millet vekili olarak girdi.

1950 seçiminden sonra yine yalnız gazeteci olarak kaldı.

Bir romancı olarak edebiyat tarihimizdeki yerini zaman tâyin edecektir, fakat

romanlarının bir zamanlar çok rağbet gördüğü bir hakikattir; şöhretini sağlayan başlıca romanları: «Yakılacak Kitab», «Izdırab Çocuğu», «Beş hasta var», «Aşk Günşei», «Göz yaşları», «Sen de seveceksin», «Bir Cinâyet Dâvâsı», «Çıldıran Kadın», «Çöl Yıldızı»...

Atatürk inkılâbleri üzerine «On yılın romanı» adlı bir eseri vardır.

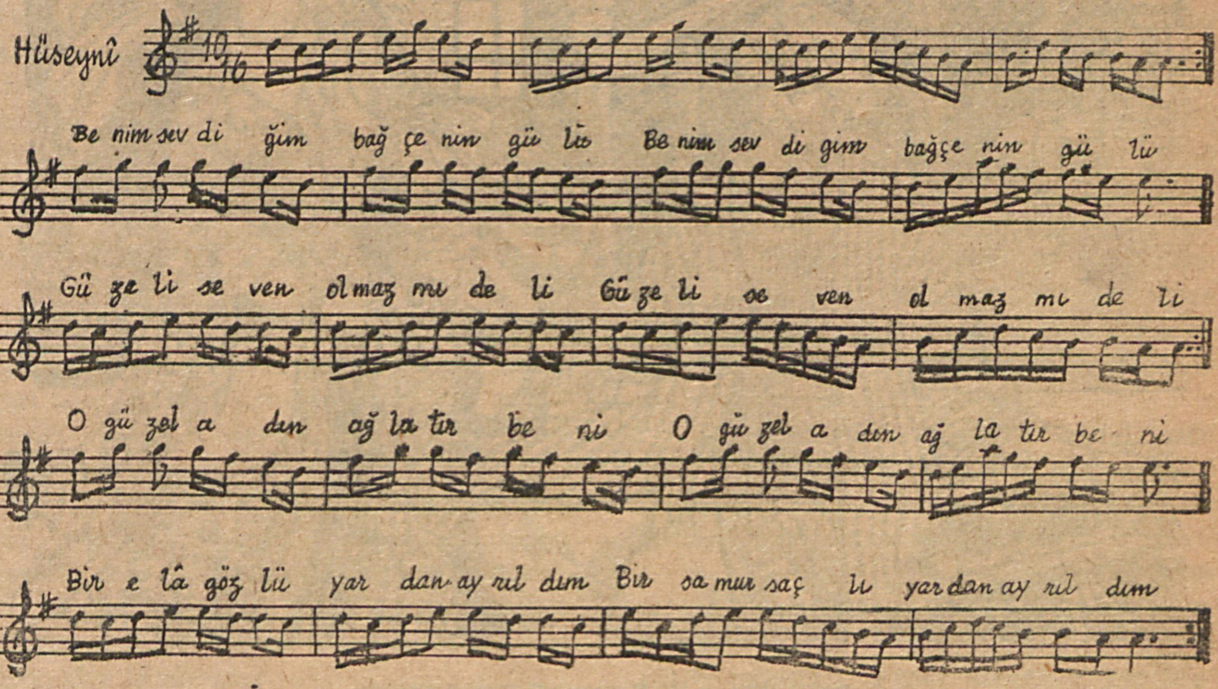
Bibl. : İ. A. Gövsa, Türk Meşhurları.

«BENİM DERDİM YÜZBİN OLDU» — İkinci Abdülhamid devrinin tulûat tiyatroları ile baloz sahnelerinin namlı kantocularından Eleni Hanımın o zamanın ayak takımı halkı, külhânîleri, bıçkınları tarafından sevilmiş, alkışlanmış bir bestenigâr kantosu; güftesi şudur :

Benim derdim yüzbin oldu
Dîdeler yaş ile doldu
Sarardı gül benzim soldu

Eleni'nin «Benim derdim yüzbin oldu» kantosu

Virjini'nin «Benim sevdiğim bağçenin gülü» kantosu

Kan ağlarım yana yana
Hemen sen insaf et bana

«BENİM SEVDİĞİM BAĞÇENİN GÜLÜ» — İkinci Abdülhamid devrinin tulûat tiyatroları ile baloz sahnelerinin namlı kantocularından Virjini Hanımın o zamanın halkı tarafından sevilmiş, İstanbul külhânîleri, bıçkınlarınca alkışlanmış bir hüseynî kantosu; güftesi şudur:

Benim sevdiğim bağçenin gülü
Güzeli seven olmaz mı deli
O güzel adın ağlatır beni
Bir elâ gözlü yardan ayrıldım
Bir samur saçlı yardan ayrıldım

Kantoda bahsedilen bağçe, o devrin güzeller seyrangâhı olan belediye bağçeleridir (B.: Belediye Bağçeleri).

Virjini Hanım ayni nota ile bu kantoyu şöyle de söylemişdir:

Benim sevdiğim bağçede gezer
Fistanın üstüne karanfil dizer
Küçüğü sevsem büyük ondan güzel
Bir elâ gözlü yardan ayrıldım
Bir samur saçlı yardan ayrıldım

BENLİ BİNNAZ MASALI — Evvelâ muhakkak ki bir meddah ağzından dinlenmiş ve sonra ağızdan ağıza yayılarak eski İstanbulun evlerinde kış geceleri sohbetlerinde söylenmiş meşhur masallardan biri. Aslının on sekizinci asır eseri olduğunu tahmin ediyoruz; bu ansiklopediye, İstanbul Üniversitesi tedris heyetinden Bay Recâinin büyük vâlidesi olub yarım asra yakın Üsküdarda Toptaşında Atik Vâlide Camii karşısındaki evinde oturan ve 1940-1945 arasında 85 - 90 yaşlarında vefat eden Eskizagralı Fatma Hanımdan derlenmiş ve R.E. Koçunun kalemi ile Hafta Mecmuasında neşredilmiş şekli ile alıyoruz:

Anasına Zilli Emine derlerdi; «Hamamda kurnaya, düğünde zurnaya», günde kırk kapının tokmağını çalan kadınlardandı. Feracesi sokak kapısının arkasındaydı. Üç yaşından beri yetim olarak büyüttüğü biricik kızı Binnaz on beş yaşına bastığı zaman Zilli Emineyi bir telâş ve endişe almıştı. Binnaz güzeldi; İstanbulun bir kenar mahallesinde açmış bir beyaz zambaktı. Ve harikulâde zeki, işveli, cilveli, dilli bir kızdı. Kısmeti çıkmamış değildi,

Benli Binnaz ile Bedestenli Kâmil Efendi
(Münif Fehimin kompozisyonu; Hafta Mecmuası)

fakat istiyenler hep marangoz kalfası, dokumacı kalfası, çıkrıkçı, ipçi, yemenici, saraç, berber, kahveci, esnaf şehbazlarıydı; Eminenin ise bütün ümidi kızındaydı, son günlerini onun sâyesinde bir konakta, büyük hanım olarak geçirmek istiyordu. Binnazı beyzâdelere, paşazâdelere vermek istiyordu; bunlardan da oğlan sokakda yahud bir mesîrede görüb beğense anası babası, hısım akrabası «Kenarına bak bezini al... Anasına bak kızını al» diye mâni oluyorlardı. Nihayet Fatih Nişancasında oturan Kapalıçarşı tüccarlarından Kâmil Efendi isminde bir zat «At sahibine göre eşinir» deyip bir görüşte gönül verdiği Benli Binnazı almıştı.

Bülbül kafesi gibi güzel bir evi, iki arap halayığı, bir uşağı vardı; genç ve güzel karısının bir eli yağda öbür eli baldaydı. Kâmil Efendi de ismi gibi olgun ve yakışıklı adamdı. Binnaza karşı tek özrü yaşıydı. On beş yaşındaki kızı tam altmış beş yaşında sînei muhabbete çekmişdi, aralarında yarım asır vardı. Fakat Benli Binnaz bütün tahminleri altüst etmiş, bir sâdık ve vefakâr ev kadını çıkmıştı. Her gün eteği belinde mutfağa kendi giriyor, çamaşıra yardım ediyor, kocasına, esir pazarından alınmış câriye misâli pervâne gibi hizmet ediyordu.

Kâmil Efendinin dükkân komşusunun akrabasından ve yeniçeri civeleklerinden Karanfil Mustafa isminde yirmi-yirmi bir yaşlarında, sohbeti tatlı, şehbaz ve şehlevend, hakikaten erkek güzeli külhânî meşreb uçarı bir delikanlı vardı. Arada bir çarşıya uğrar, akrabasının dükkânında oturur, başından geçenleri anlatarak çarşılıyı bir kol çengi gibi eğlendirirdi; anlattıkları da hemen dâimâ zenpârelik macerâları idi. Bir gün yine gelmiş anlatıyordu:

«Malûm ya bizim meslekte kadının ismi ile semti söylenmez. Ne zamandan beri bir pilici gözüme kestirmiştim. On bêş yaşında sarı ağızlı yavru.. Kocası olacak herif altmış beşlik moruk. Nihâyet karıyla anlaştık. Dün gece beni içeri aldı. Öpüştük, koklaştık. Tam soyunup döküneceğim, çat kapı herif gelmez mi. Az kalsın baskın verecektik. Kadın on beş yaşında ama zamâne tâzesi.. Beni yüklüğe soktu, kocasını karşıladı. Türlü işve ve cilve ile ihtiyarı öyle bir oyaladı ki kirişi kırdım. Bu gece yine oradayım.»

Kâmil Efendinin içine bir şüphe girmişti; Binnazda bir telâş sezer gibi olmuştu; akşam eve döner dönmez ilk işi yüklüğü açmak oldu, içindeki yatakları yorganları didik didik etti. Genç karısı şaşırmış ve sinirleri boşanmıştı:

— Ayol Efendi deli mi oldun!?..» diyor ve katıla katıla gülüyordu.

Ertesi gün Karanfil Mustafa çarşıya damladı. Herkeste bir merak, külhânî:

«Sormayın başıma geleni, dedi, içeri girdim. Mâşukamı kucakladım, daha bir çift lâf etmeden çat kapı. Moruk geldi!.. Karı hemen tavandan erzak zembilini indirdi, beni içine koyup tavana çekti. Herifte bir acaip hal. Tavşan kokusu almış tazı gibi. Hemen yüklüğe saldırdı. Yatak yorgan ne varsa ortaya döktü. Ben ise tepesinde bu hali temaşa ederim. Karıysa evvelâ siniri boşanmış, kıkır kıkır güler. Sonra başladı ağlamağa. Benden şüphen varsa çöz bağımı efendi dedi. Herif şaşırdı. Af diledi. Kadın cilvelendi. Adamı yatak odasına soktu. Az sonra da bir bahane bulup dışarıya çıktı. Beni indirip kaçırdı. Vuslatı yâr bu geceye kaldı...»

Kâmil Efendinin her tarafı buz kesilmişti. İçinden: «Dur kerata... Bu akşam kurtulabilirsen aşkolsun. Seni yakalayıp falakacılara.. Benim kahpeye de yapacağımı bilirim.» dedi. Akşam eve girince ilk işi erzak zembilinin ipini kesmek oldu.. Koca zembil «Küt...» diye yere düştü. Pirinç, bulgur, tuz, biber. İçinde ne varsa ortaya saçıldı..

Benli Binnaz: — A.. A.. İki gecedir ne bu hal, deli mi oldun efendi...» diye dursun. Arkasından yüklük tekrar boşaltıldı. Minder altları.. Kapı arkaları.. Ayakyolları arandı. Ve Kâmil Efendi nihayet yorgunluktan serildi kaldı. Bu sefer Binnaz da halayığa seslenerek: — Kız Lâlifer.. Getir benim feracemi.. Esir pazarından alınmış câriye miyim ben; anam belli, babam belli, erkek helâlinden şüphe şüphe ederse nikâh kalmaz.. anamın evine gidiyorum!.. deyince Kâmil Efendi genç karısının ayaklarına kapandı. Af diledi.

Ya ertesi gün?!.. Karanfil Mustafa yine geldi.. Kâmil Efendi külhânînin yüzüne bakamıyordu; delikanlının sesi kulaklarında bir uğultu halinde aksediyordu:

«... Çat kapı... moruk geldi... Taşlıkta çarşıdan yeni gelmiş bir hasır duruyirdu. Karı beni hasırın içine sarıp duvara dikti. Ve kapıyı açtı.», mâbadi?.. Kâmil Efendinin yaptıklarıydı.

Vuslatı yar yine ertesi akşama kalmıştı. Karanfil Mustafa Kapalıçarşıda akrabasının dükkânına gelmiş, macerasının son kısmını anlatıyordu:

«Tam soyunup döküneceğim... Kapı çalındı. Karının kocası geldi, dildademin bir çeyiz sandığı varmış. Beni bu sefer onun içine koydu, kilitledi ve anahtarını da entarisinin kuşağına bağladı. Herif hasırdan başladı. Zembil, yüklük, sandık, dolap, evin içinde her taraf arandı. evin içi panayır yerine döndü. Bakılmıyan bir çeyiz sandığı kaldı. Adam da soluk soluğa yorgunluktan tükendi. Karıya:

— Ver şu sandığın anahtarını!.. dedi.

Karı kayıtsız :

— Al!.. dedi. Hemen elimi hançerime attım. Bu sefer iş sarpa sardı. Herifi devirip kaçamazsam, falakacılarda halim dumandır... Fakat kocası anahtarı alır almaz kadın:

— Lâdes!.. diye bağırıp kahkahayı atmaz mı!.. İhtiyar «Hay kahpe!..» diye bağırdı ve anahtarı yere atıp sokağa fırladı. Sabaha kadar da eve gelmedi...

O gün macerasının sonunu anlatırken kendisini merakla dinleyen çarşılı arasında Kâmil Efendi yok idi, karısına lâdes borcu olan bir yüzüğü yaptırmak için kuyumcuya gitmişti.

BENLİ HASAN TÜRKÜSÜ — Hicrî 1061 yılında (Milâdî 1651) yeniçeri ocağı ağalarının tagallub devrinde (B.: Ocak Ağaları) ağaların adamı olan Benli Hasan diye mâruf Canpuladlı Hasan Ağa hakkında İstanbulda alay yollu çıkarılmış bir türküdür; yalnız bir mısrâını kaydeden müverrih Naîmâ Efendi şöyle anlatıyor: «Ağalara karşı isyan eden Abaza Hasan Ağa (B.: Hasan Paşa, Abaza) ile birleşen ve Boluda baş kaldıran Köleoğlu (B.: Köleoğlu) yakalanup İstanbulda bir kaç adamı ile beraber îdam edildikden sonra Bolu Sancakbeyliği Benli Hasana verildi; Abazaya karşı yürümek üzere Üsküdar sahrâsında otak kurub asker tedârikine başladı; bir gece bir iki adamı sancak beyliği tuğlarını kaldırarak Abazanın tarafına kaçdılar; İstanbul halkı da:

A Benli Hasan tuğlar nice oldu

diye bir türkü çıkararak alaya aldılar, Benli Hasan ve adamları büyüğün küçüğün maskarası oldular» diyor; bu türkünün hakkında başka kayde rastlanamadı, tek kıt'ası bile elde edilemedi.

Bibl. : Naîmâ, tarih, IV.

BENLİ İSMAİL SOKAĞI — Samatyanın Hacıhamza Mahallesi sokaklarındandır. Aliveli Sokağı ile Alifaik Çeşmesi Sokağı arasındadır. Aliveli Sokağı başından gelinince evvelâ bir araba geçebilecek genişlikde, sonra daha geniş, sola sağa kavis çizerek yer yer bozuk bir toprak yolla Alifakih çeşmesi sokağına bağlanır. Üzerinde kapu numaraları 2-16, 1-17 olan birer ikişer katlı ahşab, çoğu bahçeli evler mütevazi aile meskenleri olup bunların arasında tezat teşkil eden dört kapulu üç katlı yeni beton bir apartman yapılmışdır (Kasım 1960).

Hakkı Göktürk

BENLİ KÜHEYLÂN — Osman Cemal Kaygılının «Çingeneler» adındaki benzersiz güzel romanında «Çok yaman, çok dilbaz, çok dessas, çok politikacı» ayvansaraylı bir çingene çengi karı tipi (B. : Çingeneler).

BENLİ RUM — On yedinci asır ortasında Galatanın namlı kuyumcularından; Evliyâ Çelebi dükkânının yerini pek mübhem, «Galatada dörtyolağzında» diye târif ediyor; hayatı hakkında başka kayde rastlanamadı.

Bibl. : Evliya Çelebi, I.

BENLİ RUM — Galatada Necatibey Caddesinde büyük maliye binâlarından Tophâne tarafındakinin yerinde bulunan büyük gedikli selâtin meyhânede (rumlar arasında Lavirentos adı ile meşhur haşarat yatağı büyük gemici meyhânesi), 1900-1905 arasında bıçkınlar, külhâniler arasında gaayetle meşhur ve makbul olmuş bir muğbeçedir, uzun boylu, müşekkel elli ayaklı, başına mâvi püsküllü Tunus fesi giyer, ayağında adalı rumların giydikleri geniş ağlı şalvar, korsan edâlı bir çapkındı, on onbeş kalimeden başka türkçe bilmezdi; rumcadan gayri bildiği dil para idi. Genc yaşında ölen Haddehâneli şâir Bekir Sıdkı (B. : Bekil Sıdkı, Haddehâneli) her izinde bu meygedeye koşardı; adı Perikli, Panayot, Pandeli, Pavli, Petro, «P» li bir isim olacakdır, aşağıdaki güzel şiiri bu Benli Rum için orada bu satırların muharririnin yanında irticâten söylemişdi :

Kimi dirü meygedeye kimi mescide varır
Kande olsa arar bulur dilberlere taparız

Bektâşiyiz fukaarâyız yalın ayak âbâpûş
Bedestânı hüsn içinde kuyumculuk yaparız

Bir nigâhı mestâneden çatuk ebrû ucundan
Sıdku vefâ cevrü cefâ türlü mânâ kaparız

Levendâne ayak atar ol harâmı bakışlı
Benli Rumu kaldırırız şekavete saparız.

Vâsıf Hiç

BENLİYAN (Arşak) — Operet artisti, Benliyan takma soyadıdır, asıl âile adı Haçaduryandır, 1865 de İstanbulda Balatta doğdu, 1882 de, on altı, on yedi yaşları arasında aktör olmağa heves idüb baş vurmadığı kumpanya kalmadı ve hiç biri tarafından kabul edilmedi. Bir müddet ortadan kaybolan küçük delikanlı 1897 de Bulgaristanda iyi bir aktör olarak parlayıverdi. Bulgarlar ona «İbiş» diyorlardı, «tulûat komiği» karşılığı imiş.

Bulgaristanı şehir şehir, kasaba kasaba dolaşdı, Büyükce köylerde bile temsiller verdi, adını gereği gibi yaydı, ara sıra da Mısıra gitti geldi, böylece on üç yıl geçdi.

İstanbula meşrûtiyetden sonra, 1910 da geldi. O yılın ramazanında Reşad Rıdvan ile Burhaneddinin Odeon tiyatrosunda verdikleri temsillere, haftada iki defa kendi operet heyeti ile iştirâk etti. Bir sahne hâmisi olan Reşad Rıdvan Beyle anlaşarak ramazandan sonra «Benliyan Operet Heyeti» adındaki topluluğu kurdular ve «Leblebici Horhor Ağa» opera-komiği ile temsillere başladılar; eser dört ay çalışıldıktan sonra sahneye konmuştu; temsil büyük muvaffakiyet kazandı ve Horhor Ağa rolünde Benliyen İstanbulda büyük bir şöhret oldu. Leblebici zaferinden cesaret alan sanatkâr, Leblebici gibi yine Çuhaciyanın eseri olan «Köse Kâhya» ile «Ârifin hiles» ni sahneye koydu. Kâhyanın muvaffakiyeti orta oldu, fakat « Ârifin hîlesi » dört ay oynadı, buna rağmen alınan netice pek yüz güldürücü olmadı.

Bu iki eseri «Kocanın telâşı», «Memiş Çelebi», «İki fidan bir yılan», «Mürebbiye» ve iki terceme eser, «Klaretin sekiz günlük askerliği» ile «Mamezel Nituş» takip etti.

Arşak Benliyan
(Resim : Bülend Şeren)

Benliyan Opereti 1911 de üç aylık hususi bir angajmanla Londraya gitti.

Şöhretini ölümüne kadar muhafaza etti. Ölümünden on gün evvel bir Leblebici matinesinde birdenbire hastalandı; doktorun mutlak yasağını dinlemeyerek ayni akşam «Âşıklar» komedisinde oynadı, bu da sahneye son çıkışı oldu, o akşam evinde yatağa düşdü ve 9 nisan 1923 de vefat etti.

Şarkılı piyesler oynadığı halde sesi yokdu, muvaffakiyeti temsil ettiği karaktere intibak kudretinde idi. Bir operet topluluğunu ârızasız ve fasılasız on üç yıl yaşatmış olması kudretine büyük delildir. Horhor Ağadaki hâtırası görenlerin hâfızasından asla silinmemişdir. Operet heyetini teşkil eden arkadaşları onu dâimâ temiz elli insan bulmuşlardı. Serope Benliyan ile karışdırmamak için buna «Küçük Benliyan», Öbürüne de «Büyük Benliyan» diyenler vardır.

Mahmud Yesârî

BENLİYAN (Dr. Minas Bey) — Aslen Edirnelidir. 1875 de Askerî Tıbbiye Mektebinden mezun olmuştur. 1877 - 1878 yılları Osmanlı - Rus Harbi ve Bosna - Hersek İhtilâl hareketleri esnasında, Türk Ordusunda, hizmetleri sebketmiştir. Keza, Edirne, Basra, Karahisar ve Eskişehirdeki Askerî birliklerde vazifede bulunmuştur. 1908 de binbaşı rütbesini haizken vefat etmiştir.

Minas Benliyan
(Resim : O.Z. Çakaloz)

Kevork Pamukciyan

BENLİYAN (Dr. Parunak Bey) — Dr. Minas Benliyan'ın amcazadesidir. 1846 da Edirne'de doğup, 16 nisan 1918 de İstanbul'da vefat etmiştir. Şişli Ermeni Mezarlığında medfundur.

Dr. Parunak Bey, 15 haziran 1874 de, «Parunak Ohannes Efendi» kaydiyle Askerî Tıbbiyeden mezun olmuştur. Önce, 1877 - 1878 yılları Türk - Rus Harbine iştirâk etmiştir. Müteakiben, askerî vazife ile bir sene Arnavutluk'da ve bir sene de Edirne'de bulunmuştur. Binbaşı rütbesiyle dört sene Bağdat ve Basra'da Kürd İsmail Paşanın ordusunda hiz-

metleri sebketmiştir. 1908 de, İstanbula avdet ederek, kaymakam rütbesi ile Gümüşsuyu Has tahanesine t a y i n edilmiştir. 1911 de miralaylığa terfi ederek, vazife ile önce Dedeağaca, sonra da Yemen ve Hudeyda'ya gönderilmiştir. Bilâhare İstanbula dönerek t e k a ü d e sevkedilmiştir. 1912 - 1913 yılları Balkan Harbi esnasında yine fiilî vazifeye çağrılarak Taşkışla Hastahânesinde hizmette bulunmuştur. Bundan sonra nihaî olarak emekliye ayrılmıştır.

Parunak Benliyan
(Resim : O.Z. Çakaloz)

(Not. Gerek Dr. Parunak Bey, gerekse Dr. Minas Bey Benliyan hakkındaki işbu yazılar, müteveffa Dr. Arto Mezburyan'ın «Ermeni Tabibleri» adlı çok değerli eserinin gayrı matbu olan ikinci cildinden istifade edilerek kaleme alınmıştır).

Kevork Pamukciyan

BENLİYAN (Rozali) — Arşak Benliyan'ın zevcesi; Benliyan operet kumpanyasında primadonna olarak faaliyette bulunmuş ve fevkalâde güzel sesiyle ün salmış bir sanatkârdır. Bulgaristan'da doğmuş olup annesi Rum ve babası Bulgardır. 1951 yılı bidayetinde Varna'da vefat etmiştir.

İkinci Meşrutiyetten sonra, zevci Arşak Benliyan'la beraber İstanbul'a gelerek, Reşad Rıdvan Bey'in muzahareti ile, birlikde bir operet kumpanyası teşkil etmişlerdir. İlk defa olarak, 1909 - 1910 sezonunda, Odeon Tiyatrosunda (Bilâhare Şark Sineması) Dikran Çuhacıyan'ın «Leblebici» operetini temsil etmişlerdir. Keza, Müsaibzade Celâl Bey'in ve Çuhacıyan'ın diğer operetlerini de sahneye koymuşlardır. 1912 de, İstanbul'da ve Türkiye'de çevrilen ilk filmler olan «Börekci kızı», «Besa» ve «Himmet ağa'nın izdivacı» adlı filmlerde Hanımefendi rolleri almışdır.

Rozali Benliyan, güzelliği ile de bazı tanınmış şahsiyetleri kendine celbetmiştir. Bunlar arasında Prens Saadettin Bey, Faik Reşad Bey ve Burhanettin Bey adlı bir zâbit zikrolunmaktadır (B. : Benliyan, Arşak).

Kevork Pamukciyan

BENLİYAN yahud BENKLİYAN (Serovpe) — Türkiye'de Tiyatro ve Operet tarihinin en eski ve en mühim simalarından biridir. 1835 de Beyoğlunda doğmuş ve 1900 de İskenderiye'de vefat etmiştir. Aşağıdaki satırlar, Sarkis Tütüncüyan'ın (edebi mahlâsı: Şarasan) «Türkiyede Ermeni sahnesi» adlı ermenice kıymetli eserinden alınmıştır.

«Orta halli bir ailenin evlâdı olan Serovpe, erkenden iş hayatına atıldığı için hiç tahsil görmemiştir. Sahne hayatı, 1857 - 1858 yıllarında Hasköy tiyatrosunda başlamıştır. Burada, Mağakyan ve Acemyan tarafından verilen temsillere amatör olarak iştirâk etmiştir. 1861 de, Şark Tiyatrosu tesis edilirken, Benliyan'ın da hizmetleri sebketmiştir. Bu işe o kadar büyük bir şevkle sarılmıştır ki, mezkûr tiyatronun suflörü Romano Sedefciyan'dan ermenice okuyup yazmayı öğrenmeğe başlamıştır; ne büyük gayretdi ki o zamana kadar rollerini arkadaşlarından dinleyerek ezberlermiş. Bu husus hafızasının ne kadar kuvvetli olduğunu göstermektedir. Muasırlarının ifadesine göre, bu kaabiliyeti ömrünün sonuna kadar muhafaza etmiştir. Şark Tiyatrosunda temsil edilen piyeslerde, en fazla hasım rolleri deruhde etmiştir.

1861 de, Ekşiyan'ın kumpanyası ile İzmir'e gitmiştir. Avdetinde, 1866 de mumaileyhin sahneden çekilişinden sonra, kendini kâmilen kahramanlık rollerine hasretmiştir. 1864-1866 yıllarında, arasıra Şark Tiyatrosunun ve Naum'un temsillerine iştirâk etmiştir. 1867 de, nihaî olarak Güllü Agop Vartovyan'ın tiyatrosuna intisap etmiştir. Bu meyanda, yaz mevsiminde, Üsküdar'da, Aziziye Tiyatrosunda verilen temsillere de katılmıştır. 1878 yılına kadar, devamlı olarak bu kumpanyada bulunup, tiran ve faziletli baba rolleriyle büyük şöhret kazanmıştır. Bu devrede Benliyan aktörlükle iktifa etmemiş, aynı zamanda bale öğretmenliği ve tiyatro müdürlüğü gibi mühim ve mesuliyetli vazifeler de deruhde etmiştir. 1872 - 1873 yıllarında, Gedikpaşadaki Güllü Agob'un tiyatrosunun repertuvarında yer almağa başlayan ilk operetlerin temsillerinde onun da mühim rolü olmuştur. Hattâ bazı besteleri olduğu da söylenmektedir. Meselâ, «Bohemya hırsızları» operetinde «Hır-

sızların Dansı» onun eseridir. Benliyan'ın yıldızı 1857 den sonra daha fazla parlamağa başlamıştır. Zira, mezkûr tarihde bir operet heyeti kurmağa muvaffak olmuş ve önce Edirneye hareket etmiştir. Bu, kendine şöhret temin eden turnelerinin ilki olmuştur. Az sonra, kumpanyasının bir kısmı İstanbul'a dönerek, buradan da Adana'ya hareket etmiştir. 1879 nisan ayında tekrar İstanbul'a avdet etmiştir. Ertesi yıl, Selânik, Kavala, İzmir gibi şehirlerde ve Limni, Midilli gibi bazı adalarda da tamsiller vermiştir. 1883 yılı sonlarına kadar Yunanistan'da kalmıştır. Burada da verdiği temsillerle büyük alâka ve takdir kazanmıştır.

O zamanlar Atinanın en büyük gazetelerinden Efimeris şunları yazmıştır: «Biz niçin bu kadar geri kalmışız? Bunlar bugün Atinaya geldiler, yarın medeniyetin baş şehri Parise niçin gitmesinler? Benliyanın operet heyeti Falerde «Madam Angonun kızı» operetini türkce olarak sahneye koydu. Fransızca piyeslerdeki temsil ve şarkı okuma kudretleri de âşikâr. Hakları, herkesin takdirini kazandılar».

1884 yılı baharında, Benliyan, kumpanyası ile birlikte tekrar İstanbula avdet ederek, altı aylık bir faaliyetten sonra, 36 kişilik heyeti ile Mısıra hareket etmiştir. 1885 yılı kış mevsimini burada geçirerek Kahire'de de ün salmıştır. 1887 yılında tekrar Mısıra gelip, bu defa Hıdiv Tevfik Paşa'nın himayesinde temsiller vermeğe başlamıştır. Hıdiv, kumpanyaya, 150 Napoleon altunu da hediye etmiştir. Fakat bu paranın taksiminde Benliyanla aktörler arasında ihtilâf çıkmıştır. Diğer taraftan, bir temsilde, Hıdiv'in, Benliyan tarafından alenen rencide edilmesi üzerine Saraydan tard edilmiş ve böylece bir müddet sonra kumpanya dağılmıştır. Maddî bakımdan da müşkül duruma düşerek, 1896 da gençlerle birlikde yeni bir heyet kurmak için teşebbüste bulunmuşsa da, muvaffak olamamıştır. Son derece sefalet içinde vefat eden Benliyan'ın cesedi birkaç gün odasında aranmadan kalmıştır.

Benliyan'ın diğer bazı meziyetleri de şunlardır: O, son decere müşkülpesend bir aktör olmuştur. Meselâ, Vartovyan Tiyatrosunda bulunduğu zaman dekorlar çok zengin imiş, şöyle ki, Üsküdar Aziziye Tiyatrosunda yaz mevsimi temsilleri bittikten sonra, bunları Gedikpaşa'ya nakletmek için 8-10 manda arabasına ihtiyaç hasıl olurmuş. O, yerli ve yabancı piyes ve operetlerde en fazla baş hırsız rolleri deruhde etmiştir. Aynı zamanda, mükemmel bir ses sanatkârı (dâvûdî, 1. baso) da olmuştur.

Benliyan bazı talebeler de yetiştirmiştir. Bunlar meyanında, Onnik Güreğyan, Mihran Kuyumcuyan ve Ervant Benliyan başta gelmektedirler.

Kevork Pamukciyan

BENLİ YUSUF HİKÂYESİ — On dokuzuncu asırda söylenmiş bir meddah hikâyesidir; tanzim idüb söyleyen meddâhın adı tesbit edilemedi; Üsküdarda Toptaşında oturur Eskizagralı Mehmed Bey zevcesi ve kendisi de oralı olup 1940 - 1945 arasında 85 - 90 yaşlarında vefat etmiş olan Fatma Hanımdan dinlenmişdir :

İkinci Sultan Mahmud zamanında ve henüz Yeniçeriler durur iken İstanbulda Çarşambada Kırkyamalı Mehmed Ağa adında hasis bir zengin varmış. Denizde gemileri, karada hanları ve hamamları, çarşılarda mağazaları gürül gürül işler, para küreklerle gelir, Mehmed Ağa altınlarını küplere istif eder, evinde karısı ve çocukları, üst baş dökük, bir terliği, bir pabucu beş yıl giyerek inim inim inler, ekmeğe peynirle zeytini katık eder, adamları da gündeliklerinin, aylıklarının dışında bir metelik bayram hasisi, bir mangır ağalık ihsanı görmezlermiş..

Bir gün Kırkyamalının kulağına havsalasının alamıyacağı bir lâf çalınmış:

— Üsküdarda Topkapısında Benli Yusuf Bey diye bir zengin var, konağının kapılarını ardına kadar açmış, sofraları kurdurmuş, donatmış, her gün öğle ve akşam ahaliye ziyafetler çekiyor.. Hattâ konak kapısında, düğün evi gibi davul çalarak misafir topluyorlar!.. demişler.

Kırkyamalı da «âkıbeti kaldırım üstünde yalın ayak sürünmek, şu sefihi göreyim» demiş, üç akçe dolmuş kayık parasını gözden çıkarmış. Üsküdara gitmiş, iskeleden Toptaşının yolunu tutmuş, ve davul sesinden Benli Yusuf Beyin konağını kolayca bulmuş, hemen:

— Buyurun efendim! demişler.

Kırkyamalıyı sofraya oturtmuşlar, çorbasından kuzu dolmasına, böreğinden baklavasına, belki kırk kap yemek çıkmış.. Çıkmış ama

lokmalar Kırkyamalı Mehmed Ağanın boğazından kendi malıymış gibi güç geçermiş..

Yemekten sonra beyin huzuruna çıkmış:

— Bey oğlum, saygısızlığımı affedin, bu varlığın kaynağı nerede?.. Bu parayı alın teri ile sen mi kazandın? diye sormuş.

Benli Yusuf gülmüş :

— Hayır.. demiş.. Görüyorsunuz ki, gencim, bu serveti alın teri ile kazanmama imkân yok.. Ben hasis bir herifin uşağı idim, efendim, yemedi, yedirmedi, âkibet öldü, üç arşın kefen ve bir tahta tabutla mezara girdi.. Hanım da imamı çağırdı, nikâhımızı kıydırıp beni konakta baş köşeye oturttu, onun yiyemediğini safayi hatır ile biz yiyoruz, yediremediğini de davul zurna ile misafir toplayıp yediriyoruz...

Kırkyamalı bir fenalık geçirmiş, tam kalkıp gidecek, gözleri duvara asılı bir davula ilişmiş :

— Bey oğlum.. Ya bu davul ne için?..

Diye sormuş.. Benli Yusuf bu sefer bir kahkaha atmış :

— Ha!.. demiş.. O da mühim... İşittim ki, Çarşambada benim rahmetli efendimin eşi Kırkyamalı Mehmed Ağa adında bir adam daha varmış.. Onu da Çarşambadaki konağın kapısı önünde çaldırmak için hazırladım!

Kıryamalı boynunu bükmüş :

— Bey oğlum, sen şu davulu ver, omuzlayub götüreyim de sana zahmet olmasın, yarından tezi yok kapımda dendi elceğizimle çalmıya başlarım! demiş.

BENLİZÂDE ÇEŞMESİ — Rumelihisarrındadır; Rumelihisarı Camiinin batı tarafına kaldırılmış olan ayakyolları yanındadır; bir on sekizinci asır yapısı olup Fâtihin azametli kalesi ile beraber bu köyü süsleyen eserlerdendir; kitâbesi şudur:

Mâşâllah

Sâhibül hayrât vel hasenât
Benlizâde Ahmed Râşid Efendi
Hicrî 1191 (M. 1777)

İhsan Hamamioğlu

BENLİZÂDE MEKTEBİ — On sekizinci asır ricâlinden Benlizâde Ahmed Râşid Efendinin hayır eseri bir sibyan mektebidir, Dârüşşefaka civârında Otlukcu Yokuşundadır; altındaki sebil ile berâber harab bir haldedir; halk ağzında «Kovacıdede Mektebi» diye anılırdı; yanında bir de hâzire vardır.

BENLİZÂDE SEBİLİ — Darüşşefaka civarında Otlukcu Yokuşunda, hayır sahibi Benlizâde Ahmed Râşid Efendinin Mektebinin altındadır; İzzet Kumbaracılar «İstanbul Sebilleri» adlı eserinde hicrî 1254 (Milâdî 1828) tarihinde yapıldığını kaydederek: «Dört pencerelidir, pencerelri âdi demir çubuklu olup harab bir haldedir» diyor.

Turing Kulüb Belleteninin bir nushasında da «Dârüşşefaka Caddesinde, Dârüşşefakaya inen köşe başında Benlizâde Mektebi, sebili ve hâziresi muhafazası icab eden kıymetli eserlerdir» deniliyor.

BERABERLİK SOKAĞI — Hasköyde Pîrîçavuş Mahallesindedir, Meşveret Sokağı ile Saitbey Sokağı arasında uzanır; Taşkesen, Hörgüç sokakları ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir (bu sokaklar dik meyilli toprak yollarıdır); Meşveret Sokağı kavuşağından yüründüğüne göre, evvelâ dik bir toprak yokuş olarak başlar, sonra düzleşir; bağçeli, kimi tek katlı, kulubemsi, kimi iki katlı evler arasından geçer (Kasım 1960). **Hakkı Göktürk**

BERAR MAHARÂNESİ (PRENSESİ) DÜRRİŞEHVÂR HANIM — Son Osmanlı halifesi Abdülmecid Efendinin kızı olup küçük yaşda iken Türkiyede hilâfetin ilgaası ve Osmanlı Hânedânı erkânının yurd dışına çıkarılması üzerine babası ile beraber Fransada Nis şehrine giden Dürrişehvar Hanım (B. : Abdülmecid) Hindistanın müslüman hükümdarları arasında dünyanın en zengin sîmâsı olarak tanınmış Haydarâbad (Berar) nizâmı Osman Hanın büyük oğlu ve veliahdi Âzam Câh ile evlenmiş ve Türkiyeden ayrılışından yirmi üç sene sonra 1946 yılının kasım ayında bir Avrupa seyahatından dönerken Türkiye Cumhuriyeti hükûmetinin müsaadesi ile vatanına, bu arada İstanbula uğramışdır. Aşağıdaki satırlar günlük gazetelerden alınmışdır.

Berar Prensesi Dürrişehvar (Resim : B. Şeren)

«Haydarâbâd Nizamının gelini Prenses Dürrişehvar bugün saat 11,45 te İngiliz denizaşırı hava yollarının bir uçağı ile Mısırdan Ankaraya gelmiştir. Prenses ayni uçakla İstanbul istikametinde yoluna devam etmiştir. Hava alanındaki kısa dinlenme müddeti zarfında bir çay içen Prenseste uzun müddettir görmediği Türkiyeye gelmiş olmaktan doğan bir heyecan sezilmekte idi. Kendisi de bunu belirtmiş, ayni zamanda çok sevinçli olduğunu da söylemiştir.

«Prenses Dürrişehvârın İstanbulda bir hafta kadar kalacağı sanılmaktadır. Ankara hava garındaki dinlenmesi sırasında İstanbulu çok özlediğinden bahsetmiş, fakat ayrılalı çok zaman geçtiğinden şimdiki halde İstanbulun semtlerini bile iyice ayırd edecek vaziyette olmadığını ilâve etmiştir» (12 kasım, Cumhuriyet).

«Evvelki akşamdanberi turist sıfatiyle şehrimizde bulunan Prensed Dürrişehvar, dün akşam saat yirmiye kadar Park Oteldeki dairesinde istirahat etmiş, saat yirmiden sonra otomobille Tarabyaya kadar bir gezinti yapmıştır.

«Millî Şefimizin kalemi mahsus müdürü ve yaverleri dün Prensesi ziyaret etmiş ve Millî Şef tarafından Prensese gönderilen bir hediyeyi sunmuştur. Prenses, kalemi mahsus müdüründen Millî Şefimize teşekkürlerinin bildirilmesini rica ettikten sonra öğle yemeğini yemiştir; yemekden sonra Tarabyaya kadar bir otomobil gezintisi yapmıştır.

«Prenses, İstanbulda Çamlıcada bir köşkte doğmuştur. Bu köşk şimdi Mehmed isminde bir tüccarın tasarrufunda bulunmaktadır. Prenses dün maiyeti vasıtasiyle köşke telefon ettirerek doğduğu bu köşkü ziyaret etmesine müsaade edilip edilmiyeceğini sormuş, köşkün sahibi, derhal ziyaret edilebileceği cevabını vermiştir. Bu sebeple Prensesin bugün bu köşkü ziyaret etmesi muhtemeldir» (22 kasım, Cumhuriyet).

«Prenses Dürrişehvar misafireten ikinci gün olarak bulunduğu şehrimizde, dün öğleden evvel saat 11 e kadar Park Oteldeki dairesinde ziyaretçilerini kabul etmiştir. Bu ziyaretçiler arasında, eski saray nedimeleriyle Prensesin çocukluk arkadaşları da bulunmakta idi.

«Prenses, öğleye doğru Park Otelden ayrılmış, öğle yemeğini akrabalarında yemiş ve bazı ziyaretlerde bulunmuştur.

«Akşama doğru tekrar Park Otele dönen Prenses Dürrişehvar yemeği burada yemiş ve akrabalarından, Enver Paşanın kardeşi emekli General Nuri ve Enver Paşanın çocukları ile beraber Şehir Tiyatrosuna gitmiş, «Sanatkâr Aşkı» piyesini seyretmiştir.

«Prenses, tiyatroya gelirken siyah ipekten bir elbise ve siyah astragan bir kürk giymişti. Göğsünde gayet kıymetli bir broş vardı» (23 kasım, Cumhuriyet).

Berar Mahrânesi Dürrizehvar İstanbuldan tekrar Ankaraya dönmüş, Türkiye Cumhur Reisi İsmet İnönü tarafından kabul edilmiş ve oradan Haydarâbâda hareket etmiştir. İstanbulda kaldığı günlerde gazeteciler ile konuşur iken Büyükşehir hakkındaki duygularını ve kendi hayatını şöyle anlatmıştır:

«Dokuz yaşında iken ayrıldım İstanbuldan.. Küçüklüğüm daha ziyade Çamlıcada geçti. Çamlıcaya ait hatıralarım pek yok.. Fakat çocukluk intibalarım var. Bilmem bunlar kayda değer şeyler midir?..

«Hindistanda evlendiğim zaman onaltı yaşında idim. Zevcim Âzam Cah ise yirmi dört yaşlarında idiler. Biri on iki diğeri sekiz yaşlarında iki oğlum vardır ki, Bereket Ali Han adını taşıyan büyük oğlum gaayet güzel türkçe bilir ve konuşur.

«Haydarâbâd Sarayında daima türkçe konuşurum. Esasen Haydarâbâdlıların kabul ettikleri dilin mühim bir kısmını türkçe kelimeleri teşkil eder.

«Kızkardeşim Prenses Nilüfer de Hindistandadır, zevcimin küçük kardeşiyle evlidir.

«Hayatım çok sade geçer, daha ziyade oğullarımın tahsil ve terbiyeleriyle çok yakından meşgul olurum. En büyük zevklerimden biri de Hindli aşçılarımıza alaturka yemekler öğretmek ve tavsiye etmektir.

«Hindistanda Türkiyeyi ve Türkleri çok severler» (Gece Postası).

★ Berar Prensesi Dürrişehvârın resmi, bir zühûl eseri bu ansiklopedide Behobal Mihrâcesi maddesine de konmuştur.

BERBER — Garb türkçesine italyancadan girmiş bir kelimedir, «barbiere» den bozmadır; sakal kesen mânâsına ise de, saç ve sakal kesen ve düzelten esnafa verilmiş isimdir; arabcası «hallâk» dır (B.: Berber, berber dük-

kânları, berberler).

Düzgün lisan bakımından bağdaşamamış kelimelere, bir kelimenin tekrarı ile kulağı tırmalayan âhenk bozukluğuna misâl olarak lûgata geçmiş çok meşhur bir cümle berber üzerinedir:

Bir berber bir berbere bre berber gel beraber bir berber dükkânı açalım demiş.

Kesin hakikatin gözle görüldüğü zaman anlaşılacağı yolunda darbı mesel:

«Berber saçım ak mı? Önüne düşdüğünde görürsün!»

BERBER — İstanbul argosunda çok konuşan, geveze adam, yine argo tâbir ile «tıraşcı» (B.: Tıraş; Tıraşcı); misâl:

— Kafam kazana döndü be.. senin Hoca geldi, bilirsin, berberdir moruk, tam üç saat çenesi durmadı be...

BERBERBAŞI SOKAĞI — Kadıköyünde, Gazhâne semtindedir, Uhuvvet Sokağı ile Yenidünya Sokağı arasındadır; Uhuvvet Sokağı kavuşağından gelindiğine göre, iki araba genişliğinde, kabataş döşeli, merdivenli bir sokaktır. İki kenarı boyunca birer katlı kâgir, ahşab, bir kısmı bağçeli evler orta halli âile meskenleri görülür; kapu numaralı 2-18 ve 1-25 dir; Kayde değer başka hususiyeti yoktur (kasım 1960).

Hakkı Göktürk

BERBER; BERBER DÜKKÂNLARI BERBERLER — İstanbulda eski hâlini, dekorunu muhâfaza eden tek berber dükkânı kalmamışdır.

İstanbulun fethinden Kanunî Sultan Süleyman zamanında kahve keyfinin yayılmasına ve Büyükşehirde ilk kahvehânelerin açılmasına gadar, berber dükkânlarının nasıl yerler olduğu hiç bilinmiyor (B.: Kahve, Kahvehâneler).

Kahvehâneler açılıp, büyüklü küçüklü şehrin her tarafına yayılınca, berber dükkânları istiklâlini kaybetti ve kahvehânenin bir köşesinde yerleşdi, berber esnafı 'da kahveci esnafına yamak sayıldılar.

On yedinci asır ortasında, amansız bir müstebid olan Dördüncü Sultan Murad bütün Türkiyede kahve içmeyi yasak idüb kahvehâneleri kapattığında, berberler yine müstakil oldu. Fakat bu padişahın ölümü ile bu ceberût yasağı da kalkdı ve berber dükkânı yine kahvehânenin içine girdi; bu devir Yeniçeri Ocağının kaldırıldığı 1826 yılına kadar, hemen iki asra yakın devam etti.

Yeniçerilerin son devrinde bütün İstanbul esnafı arasında kahveciler ve berberler de yeniçeri ocağına kayıdlı, yahud yeniçerilik güder, yeniçeri taslakcısı idi; yeniçeri zorbalarının hemen hepsinin de gaayet mükellef bir veyâ birkaç dâne îrad kahvehânesi vardı; kahvehâneler de türlü uygunsuzluk, fisik ve fuhşiyâtın gözgöre yapıldığı yerler olmuşdu. 1826 da Yeniçeri Ocağını kanlı bir şehir muhârebesi ile kaldıran İkinci Sultan Mahmud, ayni günler içinde İstanbulda ne kadar kahvehâne varsa kapattı ve İstanbul şehri birden berbersiz kaldı.

Esnaf gedik usulüne tâbi idi (B.: Gedik); berber gedikleri de kahvehâne gediklerine bağlı idi; İkinci Mahmud kahvehâneleri kapayınca, berberlerin dükkân açabilmeleri için yeniden berber gedikleri ihdas edildi.

Vak'anüvis Lütfi Efendi H. 1243 (M. 1827-1828) vekaayii arasında şöyle anlatıyor:

«Vak'ai Hayriyeden sonra Dersaadet ve Boğaziçinde ne kadar kahvehâneler varsa ocakları yıkılarak sed ettirilmişdi. Bunların ekser eshâbı fukarâdan olduklarından başka ehâlinin tıraş olması ve teneffüs etmesi için bu kahvehânelerin berber dükkânına tahvil ile evkafı hümâyundan Berber Gediği nâmı ile müceddeden sened alınarak bâzılarının küşâdına ruhsat verildi».

Bir müddet sonra, târihini maalesef tesbit edemedik, kahvehâneler yine açıldı; yine her kahvehânenin bir köşesine bir berber yerleşdi; fakat berberler kahvehânelere müstakil gedik sâhibi olarak girdiler. Bir kısım berberler de dükkân istiklâlini muhafaza ettiler.

İkinci Abdülhamid zamanındadır ki avrupakârî berber dükkânları açıldı ve kendilerini eski usûl berberlerden ayırmak için «perûkâr» adını aldılar. İstanbul berberliğinde büyük inkilâbdır; bellerden futalar, peştemallar atıldı, yerini beyaz patiskadan iş gömlekleri aldı, sabun leğende el ile köpürtülür, sakal kılları el ile yıkana ovula yumuşatılır iken, yerine sabun tasları ve tıraş fırçaları kaaim oldu; yalın ayaklı, ayakları nalınlı takunyalı, kolları sıvalı çıraklar da beyaz gömlek, çorab, pabuc giydiler; makasın, usturanın yanına saç makinaları kondu; sıtıllar tamamen kalkdı, müşteriler peykeye oturtulur, dize yatırılır iken, baş yastıklı berber koltukları kullanıldı.

Gün günden eski berberler azaldı ve yerlerini perükârlar aldı ve nihâyet Cumhuriyet inkilâbında da «perükâr» adı terk edilerek Berber, bu yeni dükkânlara da âlem oldu, lâkin yeni berber dükkânlarının eski berber dükkânları ile hiç bir ilgisi kalmamış idi. Yukarıda da kaydettik, zamanımızın berber dükhânlarına bakarak eski dükkânlar hakkında bir fikir edinmek mümkün değildir. Eski berber dükkânları hakkında on sekizinci ve on dokuzuncu asırlarda İstanbula gelmiş yabancı ressamların yapdıkları resimlerden mübhem bir fikir edinebilmekdeyiz. Eski narh defterleri ile esnaf nizamnâmelerinde de berberler hakkında mühim kayıtlar vardır, bunlardan da berber dükkânları hakkında bâzı hususiyetler öğrenilebiliyor. Rind ve külhânî şâirler de berber civanlarını medih yollu yazdıkları manzûmelerde berber kıyafetleri, tıraş usulü ve dükkân âdab ve nizâmı hakkında mâlûmat vermektedirler.

Eski berber aynı zamanda sünnetci, dişci ve hacamatcı idi; kellik, uyuz, sıraca, egzama gibi cild hastalıklarına da ilâçlar, merhemler yapardı; çeşidli ihtisas sâhibi mutatabbib idiler.

Dükkânların zemini (ki ekseriyâ bir kahvehânedir) taş veya tuğla döşenmiş olmak şart idi. Usta, kalfa ve çırak, berberler dükkânda bellerine gaayet temiz ve ekseriya ibrişimden dokunmuş peştemal, futa bağlamak ve ayaklarına nalın veya takunya giymek mecburiyetinde idiler; kalfalarla çıraklar ise yaz ve kış nalın veya takunyalarını yalın ayak, çorabsız giyerlerdi; çorab kirli olabilirdi, kirini göstermese pislikdi, gösterse iğrenç idi, her hangi bir sebeple veyâ itîyâd ile ellerini ayaklarına götürebilirlerdi; halbuki ayak çıplak olursa temiz tutulma mecburiyeti hâsıl oacaktı. Kollarda daimâ dirseklere kadar sıvanmış omak şarttı; gömlek ve mintan yeneri kirlenmiyecek, müşteri de kirli veyâ kirlice bir kol yeni yerine tertemiz bilekler ve kollar görecekdi.

Tıraş dizde yapılırdı. Müşteri peykye oturtulur, berber yüzün iki tarafındaki sakal kılını ustura ile kazıyıp aldıktan sonra evvelâ sol ayağını müşterinin oturduğu peykeye dayar, dizine temiz bir peşkir koyar, müşterinin başını dizine yatırır sağ tarafını perdaht eder, sonra sağ ayağını dayar, başı öbür dizine alır, sol yanağı perdaht ederdi.

Sabun hususî yapılmış berber leğeninde el ile köpürtülür, ve yüz kılları bu sabunla ve yine el ile iyice yıkanub oğularak yumuşatıldıktan sonra ustura vurulurdu. Tıraşdan sonra da mutlaka baş yıkanırdı; baş da «stil» altında yıkanırdı. Stil, berber dükkânlarında tavana asılmış orta büyüklükde ve ekseriyâ bir maşraba yahud küp şeklinde su kabıdır; dibinde bir musluğu vardır; baş yıkanır iken çırak oğlan leğen tutar, berber de sıtıldan akan su ile başı yıkardı. Stıl, berberin hâline, vaktine, dükkânın mevkiine, semtine, dolayısı ile müşterilerinin içtimâî durumuna göre toprakdan, kalaylı bakırdan, yâhud gümüşden olurdu. Stıllar bâzan da duvara çakılmış uzunca bir demir çubuğa asılırdı.

Çırak oğlanların bir vazifesi de, ustası veya kalfası müşteriyi tıraş eder iken hasırdan yapılmış zarif yelpâzelerle sînek kovmakdı.

Berberler tıraşa başlamadan ustura biledikdikleri kayışı da bellerine asarlardı.

On dokuzuncu asırda yaşamış kalender şâirlerden Beşiktaşlı Gedâî (ölümü 1887-1889), bir nevcivan berber şânında yazdığı gazelde (B.: Berber Civanları), eski berber kıyâ-

İstanbul Berberi
(Bir XVII. asır minyatüründen)

feti ile bir tıraş sahnesini gaayet renkli ve canlı tasvir etmekdedir:

İbrişim fûta güzel gerçi yaraşmış beline
Sırma tasmâlı nalın pâyine, mikras eline..

....

Sığayım kollarını, al ele altun leğeni
Yüzümün kaaresine bakma, tırâş eyle beni
Dizine baş koyayım, koklayayım gül bedeni

....

Ucu sırmâli kayış belde, meded elde bıçak

....

İstanbul berberleri hakkında en eski kayıd Onyedinci asrın büyük muharriri Evliyâ Çelebinin Seyyahatnâmesinde, Dördüncü Sultan Murad zamanında yapılmış muazzam bir Ordu - Esnaf Alayını tasvir eden sayfalar arasındadır. O tarihde kahvehâneler kapalı olduğu için berberlerin, kesin bir hakikat ifâde etmemiş de olsa, kaç dükkân ve kaç nefer olduklarını yazmamışdır; şöylece anlatyor:

«Esnâfı Berberan — Âdem Aleyhisselâmdan Hazreti İbrâhime gelinceye kadar Cemii benî âdem keysûdar (saçlı) idi, berber nedir hiç bilmezlerdi. Cenâbı Hak Hazreti İbrahime kâbeyi bîna etmesi için ferman buyurdukta edayı haç ettikten sonra Mine pazarında keysûlarını yolunmağı da emretti. Hazreti İbrahim oğulları İsmail ve İshakı da tıraş eyledi. Bu veçhile tıraş, sünneti İbrahim oldu. İbtidâ baş tıraş edip berberlere pîr olan İbrahim Nebidir.

«Hazreti Muhammed'e kırk yaşında Nübüvvet geldiği zaman keysûdar idi. Zîrâ cemii Haşimî ve Kureyşî zevât keysûdar idiler. Hâlâ yine sâdâtı kiramdan saçlılar çoktur. Hazreti Risalet Mekke'yi fetih buyurdukta Kureyş ekâbiri gelip şerefi islâm ile müşerref oldular, Hazreti Risalet gariki sürur ve şadümânî olup hemen Selman Pâk'e mübârek başlarının tıraş edilmesini emir buyurdu. O halde berberlerin pîri Selman Pâk olmuş olur. Hazreti Ali belini bağladı; Selman Bağdad'a karip nehir kenarında bir asitânede medfundur.

«Berber tâifesi de alayda tahtırevanlar üzerine kurdukları dükkânlarını gûnâgûn camlar, sarı pirincden leğen ve ibrikler ile ve nice bin alaman usturaları ile tezyin idüb bellerinde pâk ibrişim peştemallarla nice âfitab gibi berber civanları şakalar iderek geçerler».

Evliyâ Çelebi on yedinci asırda sünnetci berberleri yüz ve baş tıraşı ider berberlerden ayrı ve onlara yamak esnaf olarak kaydediyor; ve onlar hakkında da şunları yazıyor:

«Esnâfı Berberânı Sünnetciyan — Dükkân 300, nefer 400. Pîrleri Ebül Havakîn Muhammed bin Talha bin Abdullahdır; peştemalını Selman Pâk bağladı; islâm ile müşerref olanları sünnet ederdi. Bunlar da arabalar üzerine dükkânlarını usturalarla süsleyüb bâzı oğlanları dükkânlarında dümbelek ve kudüm ile sünnet eder şekilde geçerler».

Evliyâ, sünnetciler gibi, ustura çarkcıları ve ustura kuyrukcularını (ustura sapı yapanları) berberlere yamak esnaf kaydediyor.

On sekizinci asrın külhânî şâiri Haşmet Efendi de Üçüncü Sultan Mustafanın kızı Hibetullah Sultanın doğumu şerefine yapılan şenlikler üzerine yazdığı «Velâdetnâmei Hümâyun» adındaki eserinde, büyük esnaf alayını tasvir ederken berberler hakkında şunları yazıyor:

«Gürûhi berberânın sîmberânı âyîne tal'atânı, kimi tavrı edîbâne ve kimi tarzı levendâne birle kıl ayıbsız billûr gibi berrak ve saf olan sînei şeffâfı mir'âtı safaların nümâyendei şikâfı çâki gırîban, ve sâidi bî mûyi billûrîn sâkların küşâyendei pîşi nigâhı nuzzâr iderek güzâriş oldular».

Yukarıda da kaydetmiş idik, diğer esnaf hakkında olduğu gibi, İstanbul berberleri için de en kıymetli vesikalardan biri eski resmî narh defterleri ile esnaf hakkında İstanbul kadılığı tarafından konulmuş olan esnaf nizamı defterleridir. Aşağıdaki satırları Sultan İbrahimin ilk saltanat yıllarında tanzim edilen bir nizamnâmeden alıyoruz:

«Berberler,

«Adam başından bir akçe alalar.

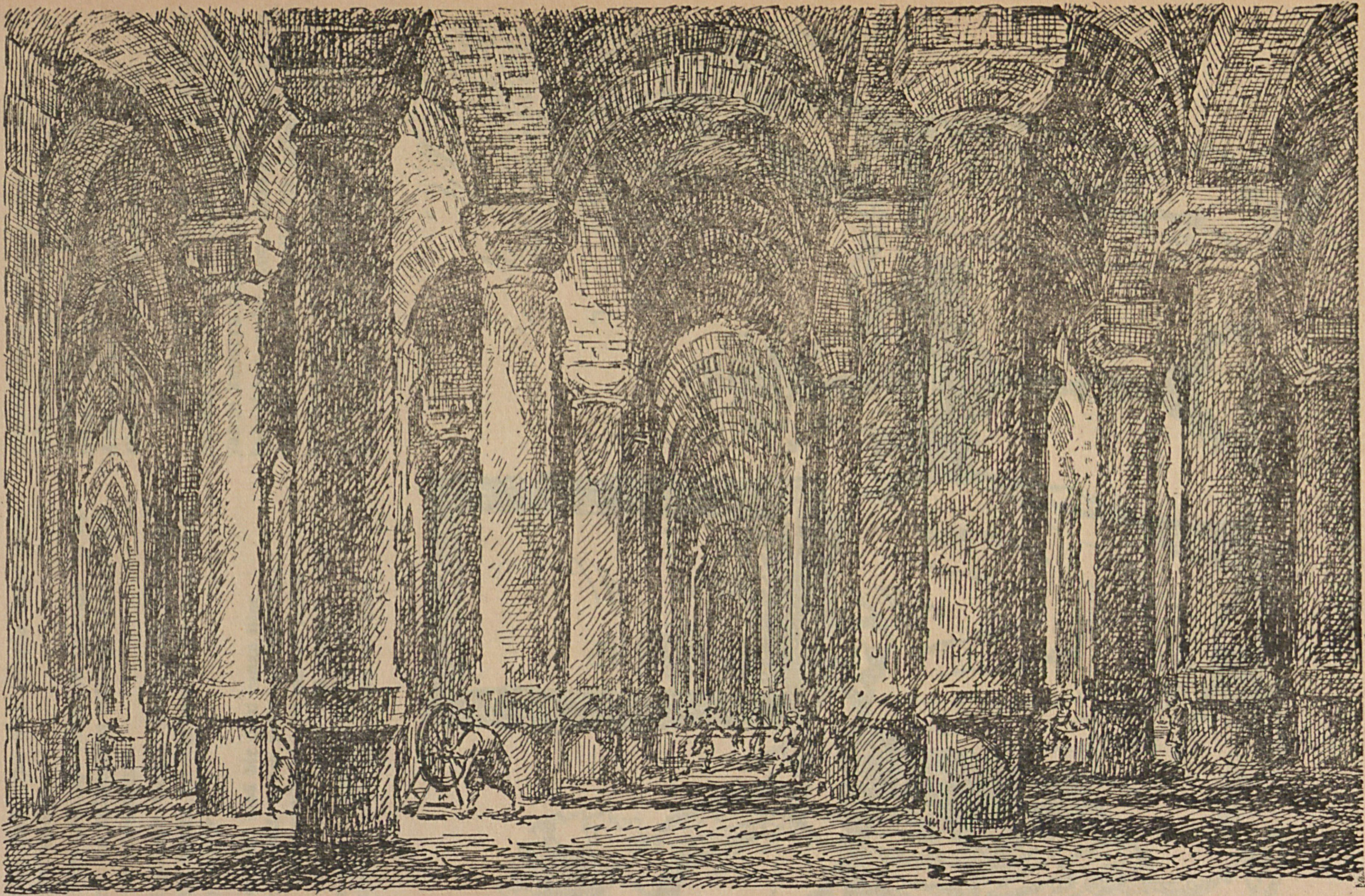
«Mürüvveten bir akçeden ziyade verende, gülsuyu ile riâyet edeler.

«Ve ayak berberlerinden maada, dükkânda oturanlar ibrişim peştemal kuşanup pâk esvap istimâl edeler.

«Sıtılı ve leğenlerini kalaysız istimâl etmiyeler; ve usturalarını gaayet keskin ideler.

«Tıraş ve hacamat ve cerrahların sanatlarını öğrenmek için şâkird olanlara beş seneden eksikte icâzet verilmiye.

«Ancak tıraş öğrenmek için şâkird olanlara iki seneden eksikte icâzet verilmiye. Üç ayda ve altı ayda başa çıkup tıraş etmede mehâretleri olanlara taarruz olunmayup elleri ham olanlar, kethüdaları ve yiğit başları mari-

BİNBİRDİREK SARNICI
(Th. Allom'un gravüründen Sabiha Bozcalı eli ile)

Türkiye Klişehanesi

Doğuş Matbaası

fetleri ile geri çırak olup tıraşda üstad olunca hizmet edeler.

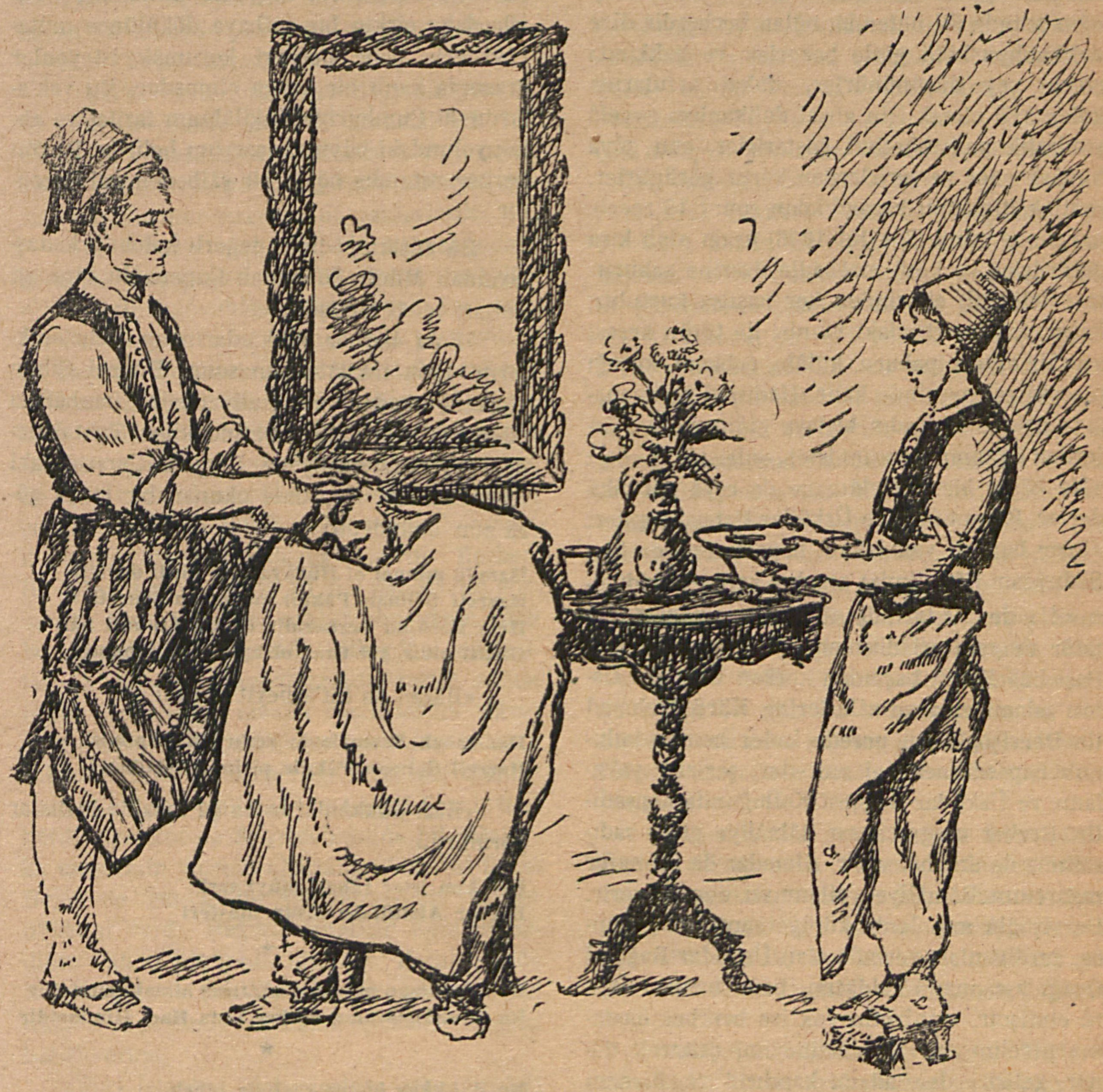
«Yeni usturayı kösereye tutmağa iki akçe alına. Ve kullanılmış usturayı kösereye tutmağa bir akçe alına».

Beşiktaşlı Gedâî, sevdiği bir nevcivanın saçlarını kesen bir berbere lâtife yollu şöyle inkisâr ediyor:

Esme ey bâdi sabâ bir dahi canan iline
Düşme beyhûde sakın kelbi rakibin diline
Nazar it gözlerimin hûn ile memlû seline
Şimdi yüz virmez o şûh vakti sehergâh yine
Alup ol şâne ü mikrasını berber eline
Nice kıydın o şehin perçeminin bir teline

Büyütüp serde yetiştirmiş idim dal fes ile
Ülfeti gayri yasağ itti gönül herkes ile
Bağrına taş mı basup kesdin ani mikras ile
Dilerim bâri Hüdadan iki destin kesile
Alup ol şâne ü mikrasını berberler eline
Nice kıydın o şehin perçeminin bir teline

Yeniçerilik zamanında kahvehânelerde maskot, uğur, kazanc tılsımı olarak bir flurya yahud kanarya kuşu bulundurulurdu; yeni bir kahvehâne açılır iken, dükkân hediyelerinin en makbûlü de mükellef bir kafes içinde bir kanarya kuşu idi; bu gelenek sonra berbelere geçdi, her berber dükkânında bir flurya yahud kanarya mutlaka bulunur oldu. Daha son-

İstanbul Berberi, XIX. asır sonu
(Sabiha Bozcalının bir kompozisyonu)

ra bunlara isketeler, sakalar da ilâve edildi.

İstanbulda Cumhuriyet inkilâbına kadar, berberlik, dellâklık ile ayni seviye ve mâhiyetde bir meslek görülmüşdür; hattâ sarâyı hümâyunda dahi zülüflü ağalardan berber olanlar ayni zamanda dellâk olurlardı. Ancak ayak takımı çocukları berber olur, çıraklığından sakal bırakıncaya kadar da kötü nazar altından kurtulamazdı; Müverrih Câbi Said Efendi hicrî 1223 vak'aları arasında bu yüzden çıkmış bir hâdiseyi tafsilâtı ile anlatıyor (s. 228); şöyle ki: Üsküdarda Zağarcılar Ocağına berber çıraklığından yetişmiş güzel ve pek genc bir delikanlı nefer yazılır. Bu asker ocağının yoldaşlarından Kürd Mehmed ile Dervişoğlu adında iki nefer bu oğlan berberdir diye delikanlıya kötü gözle bakarlar ve hakkında çirkin şey düşününürler, fakat arzularına kolay nâil olmak için güzel delikanlıya evvelâ yoldaşlık muhabbetleri gösterirler, onu gûyâ himâye eder ve şerirlerden korur görünürler, mutlak itimâdını kazandıkdan sonra 16 receb, çarşamba günü (7 eylûl 1808) uşağı alub kıra götürürler ve kötü maksadla üzerine saldırırlar; delikanlı ellerinden her nasılsa kurtulur, kaçar, fakat sırtındaki binnişi ile tütün kesesi ve sâir eşyası (pabucu, külâhı, cebkeni, kuşağı olacak) vak'ayerinde kalır. Hâdiseyi gelir anasına nakleder. Kadın kışlaya gidip mütecâvizlerden oğlunun eşyasını ister, onlar inkâr eder: «Ne böyle bir şey oldu; ne de eşyâ gördük» derler. Bunun üzerine Üsküdar Ustasına gider: «Eğer bunları yakalayub, hapsetmez isen ben Sadırâzam Efendimize arzuhal vermeğe gidiyorum!..» der (O tarihde sadırâzam amansız diktatör ve yeniçeri düşmanı Alemdar Mustafa Paşadır). Kendi başından korkan Üsküdar Ustası adamlarına ve zâbitlerine Kürd Mehmed ile Dervişoğlunun nerede iseler heman bulunub hapsedilmelerini emreder, şerirler yakalanır ve Üsküdar Bağçesi Kolluğunda hapsedilir. Berber uşağın anası Bâbıâliye gidip sadırâzama da arzuhal verir, Alemdar da iki nefer zagarcının Bâbıâliye yollanması emrini verir. Dervişoğlu meselenin kötüye sardığını görünce, gardiyanları yerinde olan Üsküdar Bağçesi Ocağı aşçısına: «Yoldasım, bana hamam iktizâ etmişdir, emniyetin yok ise beraber hamama gidelim, bir su döküneyim, çabucak döner, geliriz» der, adamı kandırır ve hamam bahânesi ile kaçar. O kaçdıkdan sonra Bostancıbaşının adamı gelip: «Herifleri Sadırâzam efendimiz istiyor! Üsküdar Ustası ile Zağarcılar Ustası ve cümle zâbitler de berâber gelecek!..» deyince, Dervişoğlunun hamamdan dönmediğini gören aşçı hemen başından alâmeti fârikası olan külâhını çıkarıp o da selâmeti firarda bulur.

Bâbıâliye götürülen Kürd Mehmed sadırâzamın emri ile hemen Irgad Pazarında îdam olunur, fakat firârî Dervişoğlu ile aşçı bulunamazlar».

İkinci Abdülhamid devrinde de buna benzer bir vak'a olmuştur; 1888 de Sarıyerde Sularda ayak takımının kurduğu bir içki meclisinde bir delikanlıya: «Berbersin, elbet kalkup oynarsın!» diye zorla köçeklik ettirilmiş, tecâvüz daha çirkin bir safhaya dökülünce mütecâvizlerle genc berberi korumak isteyenler arasında kanlı bir kavga olmuşdur. Bu vak'alardır ki Cumhuriyet inkilâbının fazilet ve ahlâk yolundaki büyük başarısını belirtir. Bugün berber vatandış böyle bir şâibeden münezzehdir.

Bu ansiklopedinin değerli kalem arkadaşlarından Münir Süleyman Çapanoğlu bize şu notları tevdî etmişdir:

«Eski berber dükkânlarından hatırladıklarım 1908 inkilâbından sonra Birinci Cihan Harbine kadar mevcudiyetlerini muhâfaza edebilen Yeni Câmi etrafındakiler, Tahtakaledekiler, Süleymaniyede Tiryâki Çarşısındaki dükkânlardır. Hepsinde okunan bir levha gözümün önündedir:

Hamdü minnet ol Hüdâya bize virdi devleti
Hazreti Selman Pâkdir pîrimizin şöhreti
Hem Rseulün berberidir ol kemâli zâti pâk
Gaafil olma gel tıraş ol eyle icrâ sünneti.

«Bâzan da kıt'a beyit olurdu :

Her sabah Besmeleyle açılır dükkânımız
Hazreti Selman Pâkdir pîrimiz üstâdımız

«Bâzı dükkânlarda da şu mealde levhalar görülürdü:

Her kim ister râhati mûyi seri
Berber Abdullaha olsun müşteri

★

Ey müslüman gel tıraş ol, tıraş olmak sünnettir
Bu dükkânda olan berber Usta Hacı Himmetdir

★

Bu dükkâna bunca ragbete sebeb
Üstâdı berberan Zagralı Receb

★

Beylerime açdım ben bu dükkânı
Bu dükkân efendim güzeller kânı
Usta Ali ile şâkirdi Riza
Bilirler sanatda edeb erkânı

«Hemen istisnâsız hepsi ayni zamanda dişci idi; diş tedâvisi bilmezler, ağrıyan dişi bulamazlar, müşterinin ağrıyor diye gösterdiği dişi çekerlerdi. Meraklıları çekdikleri dişleri atmaz, toplar, bu dişlerle, sathı boyanmış bir tahta üstüne tesbit sûreti ile meselâ «Berber Ali Usta» diye kendi isimlerini yazarak bir levha, tabelâ yaparlar ve dükkânlarının göze, çarpacak bir yerine asarlardı. Böyle bir dükkân da gözümün önündedir, Bayazıdda idi, çekilen dişlerle yazılmış levhadaki isim de «Lofçalı Süleyman» idi; güler yüzlü, babacan bir adamdı, yüzüme ilk usturayı bu Süleyman Efendi vurmuşdur.

«Berberlerin üçüncü mesleği sünnetcilik idi. Bir dördüncü işleri de hacamatcılık idi. İçlerinde mutatabbibliği ilerletmiş, yara timar eder cerrahlar da vardı. Ağızları mühürlü, yaralı hastalarının sırlarını da saklarlardı.

«Müslüman berberler bir kahvehânenin köşesine yerleşmemiş ise, dükkânı, mahallenin semtin kahvehâneyi aratmıyan bir mahfili olurdu; yaz ve kış, mangalında bir çaydanlık kaynar, dükkânda muntazam kahve takımı, bulunurdu. Gayri müslim berberler ise çay ve kahve yerine likör, konyak ikrâm ederlerdi. Bunları içenler de bedelini verirlerdi. Berber ile senli benli olanlardan içkiciler, rakı şişeleri ceblerinde, hafif tertib çerez meze ile gelir, dükkânın bir köşesinde demlenirdi. Berberlik öyle bir meslekdi ki bu gibi halleri hoş görmenin, kendisi de hoş sohbet olmayanın yüzü bu meslekden gülemezdi. Kibardan müşterilerinin evlerinde, konaklarında tertib edilen edebî meclislere, mûsiki meclislerine dâvet olunurlardı; çoğu mûsikiye âşina idi, hattâ o sahâda ilerleyüb berberliği bırakmış olanlar vardır, meşhur kanunî Lokomotif Şevki berberdi, dükkânı da Şehzâdebaşında idi. Alaturka musikinin yüzünü ağartanlardan Ûdî Şevki Beyin de genliğinde Şehzâdebaşında berber dükkânı vardı. Değerli sanatkâr Kemânî Sâdinin babası berberdi, dükkânı Kadıköyünde Zambaoğlunda idi. Sâdinin, bir edebî mahfil olan o dükkânda babasına çıraklık ettiğini hatırlıyorum.

«Eski İstanbul berberlerinin çoğu, titizliği ve temizliği ile meşhurdu. Yalnız dükkânlarına ve kendilerine değil, kalfalarının, çıraklarının kıyâfetlerine de dikkat ederlerdi. Bir müşteriye kullandıkları havlu ve peşkirleri diğer bir müşteriye aslâ kullanmazlardı. Zamanımızda olduğu gibi, müşteri boynundan alınan peşkirin çırak tarafından silkilip, süpürülüp temiz dolabına, hattâ müşterinin gözü önünde, konulduğu görülemezdi.

«1908 - 1910 arasında temizliği ve tatlı dili ile meşhur rum berber Âris, dükkânı Büyük Kapalı Çarşının Örücüler kapusunda idi; Ahmed Rasim ekseriya onda tıraş olurdu. Çemberlitaşda, Pierre Loti'nin oturduğu evin sırasında Berber Tanaş, o târihlerde elli yaşında, şöhretli berberdi.

«Meşrutiyetin ilânından sonra İstanbul berberliğinde bir inkilâb oldu; berber dükkânı «Perukâr Salonu» na çevrildi; «Nezâfet Berberi», «Sıhhî Perükâr» gibi isimler kondu; dükkânlara büyük duvar aynaları asıldı; küçük dolaplar yaptırılıp havlular, usturalar buralara yerleştirildi; saç ve sakal tıraşı beş kuruşa çıkdı. Bâzıları müşterileri bağlamak için tenzilâtlı abone kartları ihdas ettiler, adım başında berber dükkânı açıldı; rekaabet çoğaldı, gazetelerde şatafatlı berber ilânları görüldü. O yılların en lüks berber dükkânları da Sirkeci berberleri idi, en meşhuru da Selânikli Motoş'un dükkânı idi. Bu havalide gaayet meşhur bir berber de Sabah Matbaasının altında (Ebussuud Caddesi infilâkında üst kısmı yıkılmış olan Tan Matbaasının binâsı) idi; ayni infilâkda yıkılmış olan Üniversite Kütübhânesinin yeridir. O devrin bütün matbuat erkânı orada tıraş olurdu; şen, hoş sohbet, kısa boylu bir rum idi, sonraları berberliği bırakdı, hayatını başka sahâda kazandı. Baha Tevfik (B.: Baha Tevfik) «Zekâ» mecmuasında açdığı bir güzellik müsabakasına bu rum berberin resmini koymuşdu, maalesef ismini hatırlayamıyorum, Zekânın o nushasını da bulamadım.

«Meşrutiyetin ilk yıllarında bâzı büyük berber salonlarında lâvanta, kolonya, elbîse ve saç fırçaları, bıyık yasdığı, keten ve lâstik yakalık, boyunbağı, baston, şemsiye, sabun, kosmatik, tarak, saç boyası, tuvâletsuy gibi şeyler de satılırdı» (Münir Süleyman Çapanoğlu).

İstanbulun dükkânlarda işler berberlerinden başka bir de ayak berberleri, seyyar berberler vardı (B.: Ayak Esnafı ve Satıcıları mad-

desinde Ayak Berberleri). Sokaklarda, iskelelerde, meydanlarda uşak, ırgad, beygir sürücüsü, arabacı, kayıkcı, hammal gürühûnu tıraş eden ayak berberleri, zamanımızda tamamen tarihe intikal etmişdir. 1908 meşrutiyetinden evvel çekilmiş bir kaç resim ayak berberlerinin son neslinin hâtırası olarak kalmışdır, eski İstanbul hayatı ve cemiyet ilmi bakımından kıymetli vesikalardır.

Ayak berberlerinden Evliyâ Çelebi de bahsetdiğine göre, bu işi Türk İstanbulda Fâtih devrine kadar götürmek hatâ olmaz. Evliyadaki kayid şudur:

«Esnâfı Berberânı Piyâdegân — Dükkânları yok, neferât 2000. Pîrleri Selmandır. Alayda temiz, derli toplu geçerler».

Aşağıdaki hezel yollu mısralar Ali Çamiş Ağanındır:

Hor görme sen herifi, deme ayak berberi
Tıraş etdikleri hep şehrin yaban dilberi

Yalın ayak dal taban, kayıkcı, hammal, ırgad
Zeberdest fetâlardır Rüstem ü Zâl ü Ferhad

Pekce baksan yüzüne bıçak çeken o haylâz
Herif dizine alur yanak okşar da tınmaz

Suyu altdan akıtur, üstde duran samandır
Ol vahşiyi râm iden kerâmeti Selmadır.

Ayak berberleri hakkında, yakın geçmişi iyi bilen kıymetli gazeteci Münir Süleyman Çapanoğlu İstanbul Ansiklopedisine şu notları tevdi etmişdir:

«... ayak berberleri sıra sıra yol kenarına, duvar diblerine dizilerek müşteri beklerlerdi. Müşterileri izinli neferler, ayak takımı esnaf, amele, ırgat makulesiydi. 1908-1912 arası, sakal tıraşına on para, yirmi para, saçla beraber kırk para alırlardı. Ekserisi eski güzel tâbîri ile hamdest, önlerinden kalkan müşterilerin yüzlerinde daimâ ustura çentikleri görülürdü. Enseyi ustura ile kazırlardı. Bu şekilde tıraşlarda saç, ensede dümdüz bir hattı fâsıl şeklini alır, buna da «Yenicâmi işi», «Tahtakale işi» yâhud «Acem tıraşı» denilirdi. Bâzan da bütün saçlar kesilir, yalnız tepede bir tutam saç bırakılır, bunun üstüne de «ayıp kapatan» yahud «kelörten» tâbir edilen kalıplara vurulmuş bir fes oturtulurdu. Bıyık düzeltmeleri de kendiliğine mahsusdu, yalnız alt tarafından dümdüz kesilir, ucları gaayet sivri bırakılırdı. Sonra çürük fındık yağı, yahud hacı yağı ile bükülür, burulurdu, buna da «bıyık terbiyesi» denilirdi. Bâzı gür kaşlı müşterilerinin taleb üzerine kaşlarını da düzeltirlerdi. Ayak takımından, hâne berduş boyundan uygunsuz gencler de kaş inceltirlerdi Ayak berberlerinin çoğunun esnaf ruhsat tezkiresi yokdu, belediye çavuşlarının baskınlarına uğrarlar idi; çavuşun geldiğini görür görmez hemen iskemlesini, seyyar mangalını, zenbilini alup kaçar, müşterilerini, yüzünün bir tarafı tıraşlı, öbür yanı tıraşsız ve sabunlar içinde bırakırlardı. Ayak berberlerinin bir de muayyen bir yerde müşteri beklemeyüb sokak sokak dolaşonları vardı, mahallelerde lâübâlî bir edâ ile:

— Lâhna kadar baş, on paraya tıraş!...
diye bağırırlardı».

Dükkânlarda işleyenlerden ve ayak berberlerinden gayri İstanbulda bir de hamam berberleri vardı; bunlar hem baş tıraş ederler, hem de küçük, ehemmiyetsiz yaraları timar ederleri, fakat asıl işleri hacamatcılık idi İstanbulun büyük hamamlarında en az dört beş nefer berber bulunurdu.

BERBER; BERBER GÜZELLERİ, CİVANLARI — İstanbulun gazeller, şarkılar, divanlar, semâiler, kıt'alar, destanlar ve «Şehrengîz» denilen manzum risâleler ile övülmüş esnaf güzelleri kaafilesinin arasında berber civanları bilhassa müstesnâ bir yer almışdır. Bir köşesi berbere ayrılmış olan eski mükellef, muazzam kahvehâneler, sâhibleri ekseriyâ sohbet ehli berber dükkânları, üstleri başları tertemiz, kolları sıvalı, çıplak ayaklı, ibrişim futalı, abanoz veya şimşir nalınları kadife tasmalı, hilâlî kesim bürümcük gömlekli, kâküllü, perçemli, ak keçe külâhlı, külâhlarındaki yemenileri, grepleri çiçek çiçek oyalı, alfesli, fesin top ipek mâvi püskülü omuzlara doğru düşmüş çırak veyâ kalfa berber civalarını görmek için gelib oturan rindler, kalenderler, külhânîler, bıçkınlar, cemâl âşıkı dervişler, bu meşreblerde olan şâirlerle dolub dolub boşalırdı.

Berber civanları şânında en güzel şiirlerden biri Ondokuzuncu asrın kalender şâirlerinden Beşiktaşlı Gedâî'nin kaleminden çıkmışdır; Gedâî adını vermediği bir berber güzelini şu gazel ile övüyor:

Gülşeni gönmlüme cûler gibi hoşdur akışın
Olmasa âteşi firkat ile canlar yakışın
Âşıka etticeğin başa yamandır kakışın

Ne revâ yâd ile meyhânede meyler çakışın
Beni bend etti giribânı dile el atışın
Benziyor ayni perîpeykere, berber, bakışın

İbrişim fûte güzel gerçi yaraşmış beline
Düzedir zülfünü zer şâneyi almış eline
Sırma tasmâlı nalın pâyine mikrâs eline
Düşdüm âhû gibi ey muğbeçe ben Çin eline
Beni bend etti giribânı dile el atışın
Benziyor ayni perîpeykere, berber, bakışın

Sığayım kollarını al ele altun leğeni
Yüzümün kaaresine bakma tırâş eyle beni
Dizine baş koyayım koklayayım gül bedeni
Alayım bir gece tenhâ teni âguuşe seni
Beni bend etti giribânı dile el atışın
Benziyor ayni perîpeykere, berber, bakışın

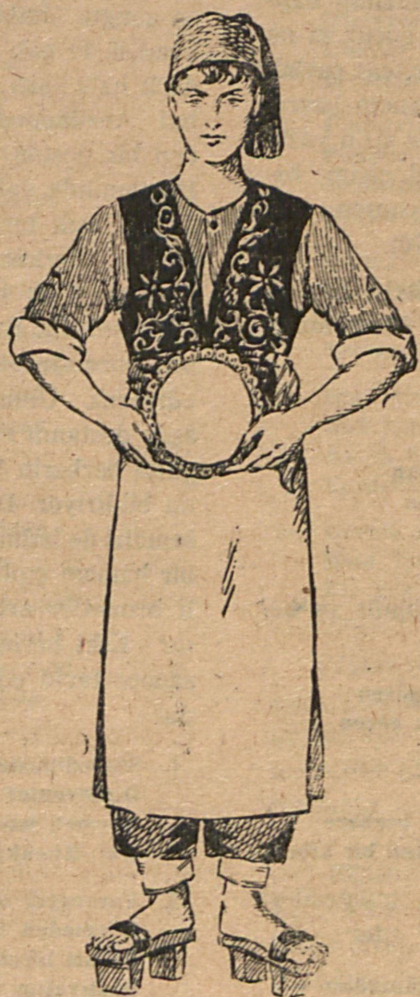
Görmedim sen gibi bir dilberi nâzende kıyak
Ucu sırmâlı kayış belde meded elde bıçak
Ömrümün hâsılını kesmeğe geldin çabucak
Bire cellâd nigârım şu benim hâlime bak
Beni bend etti giribânı dile el atışın
Benziyor ayni perîpeykere, berber, bakışın

Vaslına kûşe nişin olmadadır hep ağyar
Seni başdan çıkarır olma sakın anlara yâr
Kimi âteş kimi sû der kimisi vaslın umar
Sana sâdık bu Gedâî gibi bir bende mi var
Beni bend etti giribânı dile el atışın
Benziyor ayni perîpeykere, berber, bakışın

Onsekizinci asrın külhânî şâirlerinden Haşmet Efendi de, Üçüncü Sultan Mustafanın kızı Hibetullah Sultanın doğum şenlikleri üzerine yazdığı «Velâdetnâmei Hümâyun» adındaki eserinde bir kaç İstanbul bıçkınının tuhaflıklarını anlatırken Büyükşehrin berber civanlarından bahsediyor, şöyle ki, vücud yapısı iri yarı bir külhânî kendisine donanma nâzırı, şenlikleri tanzim ve idâreye memur edilmiş süsünü verir, başına bir «destârı perîşâne» sarar, sırtına samur mu, nâfe mi ne olduğu belirsiz bir «ferâcei kibârâne» geçirir, kıyâfeti muntazamca bir beygire biner, yanına onbeş yirmi nefer çuhadar kıyafetinde ayağına çabuk bıçkın delikanlılar alır, bu uçarıların bir kısmı önünde, bir kısmı arkada, öndekilerin ellerinde kocaman fenerler, gece çarşı boylarını dolaşmağa başlar:

— Ben donanma nâzırıyım, kandilleriniz müzeyyen olsun diye teftiş ederim.. diye esnafdan para koparır. Bu arada bir berber dükkânının önünde durur ve berberi huzuruna çağırır, kaşları çatık, gazablı:

— Be gel adam şuraya!.. diye bağırır, sen ne şekil berbersin? Hiç sen başından korkmaz mısın?.. Nerede senin sînesi âyîneden saf, gerdanı nûri seherden şeffaf, bâzûları, bilekleri sîmîn, gamzeleri ustura gibi keskin, kaşları tîgü hançer, kirpikleri birer neşter, servi sîm endâm gibi mahbûbi dil ârâm şâkirdin nereye gitti? Bire nâ tırâşı tasma kıran gidi, böyle âyinesiz berber dükkânı olur mu? Şimdi senin saçın ve sakalın tıraş edip Tersâneye küreğe göndersem zerre kadar günâhım var mıdır?.. S ö y l e bakayım, bundan başka sen ne için kandillerini lebrîzi rugan etmedin?.. Ve şuraya yirmibeş kandil asılmak gerekir iken onbeş kandil yakdın?.. Ve fitillerini ne için bu kadar ince yapdın?.. Ben bu sahte debdebem ile kırk senedir züğürdlük ateşine canımı yakıyorum da sen donanmâyı hümâyunda beş kandil fazla yakmağa kaadir olmadın mı? Değnek vurun şu asılacağa!..

Âyinedâr Berber Çırağı
(Resim : S. Bozcalı)

Etrafındaki baldırıçıplaklar gûya şefaat ederler, nâzır ağa da yumuşar.

— Hoş.. öyle olsun!.. Var bu gecelik seni bağışladım, lâkin sana tenbih, yarın gece şu mahalle onbeş kandil daha yak, bir kaç nefer şûh ve şîvekâr şâkird tedârik eyle, dükkânın önünde pervâne gibi dolaşan âşıkların ciğerini de onlarla yak, yüreklerinin yağını erit, dükkâınında oturan ahbabını o şevk ile yanmağa mum et, yoksa ben gelir, senin canını yakarım!.. Hele bu gecelik adamlarımıza bir mikdar harçlık ver de ırzını satın al!.. der.

İstanbulun berber civanları hakkındaki şu fıkrayı da «Mesmûât» adında müellifi meçhul risâleden alıyoruz:

«Mahbubdost bir adam İstanbula gelir, çarşı ve pazar dolaşır iken bir berber dükkânında güzel bir çırak görür, çocuğu bir müddet yakından temâşâ için dükkâna girer, baş tıraşı olur, saçlarını kazıtır. Oradan çıkıp beş on adım atınca başka bir dükkânda birincisini gölgede bırakan başka bir güzel görür, oraya da girer, sakalını kesdirir, kırk yıllık sakalı beş on dakikalık göz zevkine fedâ eder, fakat on adım sonra üçüncü dükkân, öbürlerinden dilber bir berber civanı, oraya da dalar, bıyıkları gider, dördüncü dükkânda kaşlarını kazıtır, fakat İstanbulda ne berber dükkânı biter, ne de berber güzeli. nihâyet bir beşinci dükkânda bir perîpeyker görür ki gözleri kapuda müşteri bekler.. oraya da girer. Genc ve güzel berber buyurun der, peykeye oturur, boynuna peşkiri bağlar, adamın başını dizine alıp tıraş edecek, fakat görür ki ne saç, ne sakal, ne bıyık, ne kaş var, cas cavlak bir kelle. Adam zarif kişi imiş, gencin hayretini görünce: — Oğul! der, bu hâle sizin yüzünüzden geldim, kanım sana helâl olsun, hazır ustura elindeyken sen de boynumu vur, beni halâs eyle!...» (Mesmûât, S. 70).

Altmış çeşid esnafın güzelleri şânında yazılmış altmış kıt'alık bir esnaf destanında berber kıt'ası şudur:

Berberin güzeli dillere destan
Cümlesi âşüfte âlüfte fettan
Ham gümüş külçesi o şâhi hûban
Dizine baş koyan o şâha kurban
Avrupa kâküllü âyîne sîne
Nakdi can koyulur âyînesine

Ayni mealde nâzımı meçhulümüz şu beyit vardır (B.: Âyinedar):

Ol ser tıraşa bend olur sînesin gören
Kor nakdi cânı üstüne âyînesin gören

Şâir Ayıntablı Aynî de:

Cânü ser kılmaz fedâ sofî o şuh berbere
Olmadıkca leb be leb zânû bezânû bir biber

Nâbî de bir güzel berberin müşterileri dükkâna bağlamasını şöyle tasvir eder:

Bir giren bir dahi çıkmaz idi dükkânından
Desti berberdeki mikras demeseydi: çık çık!..

Bir meddah hikâyesinin kahramanı da Bâli adında Üsküdarlı bir berber civanıdır (B.: Bâli, Üsküdarlı Berber).

1890 - 1900 arasında Üsküdar adliyesinde kâtiblik yapmış ve bâzı şiirleri de Malûmat mecmuasında neşredilmiş Rodoslu İbrahim Hakkı adında bir zâtin de üsküdarlı bir berber güzeli için yazdığı bir şarkı vardır; Merdivenköylü Tevfik'den derlenmiş olan şarkı şudur:

Oldu gönlüm bir berberin âşıkı âvâresi
Üsküdarlı bir perîdir çarşunun mehpâresi
Şehri tenvir eylemekde şûlei ruhsâresi
Pâyini bûs eylemenin bulunmaz mı çâresi

Nâlin ile pâ bürehne reftâr iden dilberim
İbrişimden peştemalla pek güzeldir berberim
Âhû misal enzârıdır râhi aşkda rehberim
Pâyini büs eylemenin bulunmaz mı çâresi

Küşad ider âyînei sînesin uşşâkına
Bir mültefit tebessümü kâfi bu müştâkına
Bırak cânâ vahşeti de lütfeyle gel Hakkına
Pâyini bûs eylemenin bulunmaz mı çâresi

BERBER DESTANI — Yazma ve matbû en zengin destan koleksiyonuna sâhib olub kendisi de pek çok destan yazmış olan Üsküdarlı halk şâiri merhum Vâsıf Hocanın İstanbul Ansiklopedisine bağışladığı bu hazîneden bir destan olup Küçükpazarda Hacıkadın Hamamında dellâklık etmiş Sivaslı Veli adında bir âşık tarafından, hicrî 1221 (M. 1806) yılında, mezkûr hamam karşısındaki dükkânda işleyen bir berber civanını medih yolunda söylenmişdir. Eserin Vâsıf Hoca kalemi ile aslını bozmayacak tashihler gördügünü tahmin ediyoruz. Ümmî olduğunu söyliyen dellâk âşık, destanın son kıt'asında maamma yolu ile güzel berberin Yâkub adında bir genc olduğunu bildiriyor. Destanın kıymeti, bir koşma ve semâîsi de bulunan ümmî nazımının İstanbulda bir hamam çıplağı olarak yaşamış olması, süflî hizmetler erbâbı arasından çıkmış olmasıdır. Eski berberler hakkında bilinen şeyleri sâdece teyîd eden bu destanın tam metni şudur:

1. **Söyledim destanı berber adına**
Dinleyenler doyamasın tadına
Görmek ister isen ol şivekârı
Gel Küçükpazarda Hacıkadına

2. **Varacağın dükkân hamama karşı**
Görmeden bulursun o samur kaşı
Tal'ati hüsnüyle münevver çarşı
Başlıyalım vasfının tâdâdına

3. **Nûri seherden mi doğmuş o berber**
Ya hazreti Yûsuf ile berâber

On altı sâlinde murâhik dilber
Âferinler üstâdı sayyâdına

4. Selvi fidanıdır o şûhi âfet
Anda tamam olmuş hüsnü letâfet
Kat kat açmış berberâne kıyâfet
Hak yetişsün görenin imdâdına

5. Samur saç üstüne koymuş dal fesi
Bend itmiş kâküli müşkin her kesi
Cebîni ruhleri gerden ensesi
Hüsnün gaayeti yok imtidâdına

6. Revnakı hüsnüdür perî peykerin
Lütufkâr enzârı âhû gözlerin
Yâri olmak için güzel berberin
Âşıkın kalmışdır istîdâdına

7. Pirehen cebkeni kuşak şalvarı
Hem şîve güftârı hâlü etvârı
Tasvir itsem gerek hep ayrı ayrı
Tâ varınca pençei fassâdına

8. Deste ibrişimdir civan perçemi
Keman ebrûleri olmuş hemdemi
Dağıtır komaz kederle gami
Dahlider âdemin îtikaadına

9. Ruhleri lebleri gül ile gülnâr
Gülnâr içinde bir şerbetli pınar
Bir yudum içenler haşredek yanar
Mîras kalur o ateş ahfâdına

10. Bürümcük pîrehen hilâli kesim
Sînei muattar âyînei sîm
Vakti seher olsa lûtfitse nesîm
Gömlek yakasın bir gez küşâdına

11. Kolların sıvamış berber civelek
Üstünde al canfes câmedan yelek
Münâsib beldede al kuşağı pek
Elhak allar gider aşk cellâdına

12. Elîfî şalvarı ak dimi bezden
Sallanur ağı bir karış yerden
Sarılayım dirken o ince belden
El attırma hançeri pûlâdına

13. Sarmuş nâzik bele o Yûsuf cemâl
Al kolanlı ibrişimden peştemal
Ucun bele sokmuş şâkirdi cevvâl
Yaraşukdur ol kadi şemşâdına

14. Geldik imdî nâlinine berberin
Billûrdandır ayakları dilberin
Kalem kalem parmakların her birin
Hezar tahsin nakşiden üstadına

15. Topuk seyri dahi ayrı temâşâ
Nâlin tıkır tıkır vurdukça taşa
Baş koymuş nice ağa bey paşa
Ol berberin pâyi istibdâdına

16. Sırma püsküllüdür kösere belde
Gaayetle keskindir ustura elde
Böyle nümâyişler yok her güzelde
Varsan da en serkeş serâzâdına

17. Selman Pâkden kalmış efendim kanun
Çalar civan kara yüze ak sabun
Zalden Rüstemden tut destine zabun
Çölde Mecnuna dağda Ferhâdına

18. O şûhun dizine baş koyar herkes
Dirler yetişdiren üstâdına pes
İzin cânâ diler isen bâşım kes
Ya rahmeyle âşıkın feryâdına

19. Kaçan müşteriden kan almak gerek
Hacıkadın hamamına girerek
Alır deste o şûh balta zenberek
Taş çıkartır zamanın şeddâdına

20. Hamamda görenler uryan berberi
Sanırlar hamama girmiş bir peri
Cümle âlem hacamata müşteri
Koca şeyhden ehremen ırgadına

21. Şehri İstanbulun berber güzeli
Dilberânı esnâfın bî bedeli
Medhetmiş anı bu Sivaslı Veli
Sebeb olsun rahmet ile yâdına

22. Sene bin ikiyüz yirmi bir didim
Dinleyen ihvâne kendin bildirdim
Ubeydi Mısrî'nin çıplağı idim
Hizmetim Hamamı Hacıkadına

23. Ümmîyiz velâkin âşıkız yâhû
Pîrimiz aşkına hû diyelim hû
Medhettik bunda bir gözleri âhû
Düşüb şu âlemin girdi bâdına

24. Çıplağız garîbiz divânesiyiz
Âteşi hüsnünde pervânesiyiz
Hasırda yatarız gerçekde beyiz
Nemiz varsa verdik anın bâdına

25. İsmi şerîfini yârin dîmedim
Zîrâ mâni oldu servi bülendim
Anına nakşi maammâya efendim
Vardım zamanımızın Bihzâdına

26. Evvelâ yaz didi «Akreb» i üstad
Hem «ya» yı başına vurmakdır mûtad
Bir göz ister görmeğe hem istidâd
Velinin hüneri nev icâdına

Yâkub adını veren maammâ basittir: arab asıllı türk harfleri ile akreb kelimesinin başına bir «yâ = ye» harfi gelir ve «r=rı» harfine de bir göz ilâvesi ile «o, u = vav» harfına cevrilirse «Akreb», «Yâkub» olur.

BERBER; ENDERÛNU HÜMÂYUNDA ZÜLÜFLÜ BERBER AĞALAR VE BERBERBAŞI AĞA — İstanbul sarayının Enderûnu Hümâyun teşkilâtında da, «Zülüflü Ağalar» denilen Saray Oğlanları içinden berber olacaklara ayni zamanda dellâklık hizmeti de öğretilirdi. Seferli koğuşu kurulmadan, Padi-

şah ve Şehzadelerin berberliklerine Hazine ve Kiler koğuşlarındaki ağalardan bu sanatta istîdat ve kaabiliyeti görülenler seçilirdi. Seferli Odası kurulunca, Saray berberleri, bu koğuşun zülüflü genc ağalardan yetiştirilmeğe başlandı.

Tahtda oturan hükümdara berber olarak seçilen ağa, Hasoda'ya nakledilir ve «Berber başı» ünvanını alırdı.

Berberbaşılar arasından tarih boyunca en nüfuzlu sîma, İkinci Mahmud'un berberbaşısı güzelliği dillere destan olmuş Giridli Ali Ağadır. Meşhur Halet Efendinin Sarayda en büyük hâmisi bu zat olmuştu; İkinci Mahmud'un fevkalâde güvenini kazanmış olan Ali ağa, Silâhtarlığa terfi ettikten sonra bile Sarayda Berberbaşı diye anılmıştı. Padişahın çok zengin ihsanları arasında meşhur Ayasağa Çiftliği de Ali ağaya verilmişti.

Seferli koğuşundaki berberlerin en kıdemlisi «Hamamcıbaşı» ünvanını taşırdı ve İkinci Selim zamanında Mimar Sinan'ın yaptığı saraydaki büyük hamamda otururdu. Bu hamamdan bugün yalnız camekân kısmı kalmıştır.

Büyük Hamam külhanı ayda bir defa yanardı; bunun için de her ayın başında, Tersâne Zindanındaki kürek mahkûmlaından münasip miktar adam seçilir ve külhancı tâyin edilirdi. Seferli, Kiler, Hazine ve Hasoda ağaları, sıra ile birer gün hamama gelirlerdi. Berber ağalar da o günler zarfında hamamda müşterilerini hem yıkar, hem traş ederlerdi. Dellâklık ve berberlik ücretlerini, senede bir defa dağıtılan Kaftan akçasından alırlardı; yâni her enderunlu ağa, Kaftan akçasını alınca içinden evvelâ bir yıllık dellâk ve berber borcunu öderdi.

Şehzadelerin ilk tıraşları, dua ve merasimle olurdu.

Padişahlara gelince, her tıraştan sonra, Berberbaşılar kesilen kılları dikkatle toplar, altun veya gümüş bir leğende yıkar, kurutur, üzerine güzel kokular sarperek sureti mahsusada yaptırılmış mahfazalarda biriktirip saklarlar idi. Sürrei Hümâyun çıkacağı gün bu mahfaza mühürlenir ve Sürre Eminine teslim edilirdi. O da Medine'ye götürür, Hazreti Peygamber'in türbesi yanında bir yere gömerdi. Bu, Yavuz Selim zamanından kalmış eski bir saray ananesiydi. Padişahların ve Şehzâdelerin tıraşları münasebetiyle şâirler, tebrik yollu kasideler kaleme alırlardı; ki Divan edebiyatında bunların en güzeli, Üçüncü Ahmet hakkında bir şarkı olarak Nedimin kaleminden çıkmıştır:

Cemâlî bâ kemalin buldu revnak nûri behcetle
Tırâş oldun efendim âfiyetle izzü devletle
Şükürler kim yine buldun kemâli icrayi sünnetle
Tırâş oldun efendim âfiyetler izzü devletle

★

Değişmem müşki Çine hâkipâyi anber âmizin
Bütün dünyaya vermem ben senin bir mûyi nâçizin
Hemişe şevketle geçsün evkaati tarabrîzin
Tırâş oldun efendim âfiyetler izzü devletle

Berberlik ve dellâklık hizmeti, Enderuni Hümâyunda muteber vazifelerden idi. Sokollu Mehmed Paşa, Sarayda Silâhtar Ağalık gibi yüksek bir mevki işgal ederken amcazadesi ve kendisinin çok sevgilisi Mustafa Ağa (sonraları Budin Vâlisi meşhur Mustafa Paşa) Galatasaray gilmanları arasına verilmiş, dellâklık ve berberlik sanatlarını tahsil etmişti.

BERBER, İBRİŞİM BERBERLERİ — Zamanımızda tek ustası kalmamışdır, sakal düzeltir iken kenar kılları, iki kaş arası kılları, kaşın şeklini bozan serpinti kılları ve kulak kıllarını makas ve ustura kullanmayarak ibrişim telleri arasında gaayetle hüner isteyen bir usûl ile büküp kesmek sûreti ile alan berberlerdir. Bunların içinde öyle ustalar var idi ki, sakalları henüz çıkmaya başlayan genclerin yanak derileri sertleşmesin diye yüzlerine ustura vurmazlar, o körpe delikanlıların ayva tüylerini de ibrişimle alırlardı ve bir gencin yüz tıraşı üzerinde iki saat uğraşırlardı, 1880 - 1890 arasında bilhassa kibar küçük beyler, onlara taklid ile, başlarında güzellik tâcı olub da Allahın takdiri fakir evlâdı olarak doğmuş bıçkın meşreb tâzerûlar, yalın ayaklarına çorab almazlar ibrişim berberlerine tıraş olurlardı. İbrişim berberlerinin en namlı ustası Nuriosmâniyede, 1960 da Bozacı Sinanın dükkânının yanındaki dükkânda ermeni Berber Hacı idi. İri yarı, iri pençeli, pos bıyıklı bir adam imiş, fakat o kaba parmakların ibrişim bükmedeki hüneri bir hârika imiş. Dükkâna gelince kundurayı, çorabı çıkarır, kadîm berberler ananesince yalın ayağına takunya giyermiş ve beline de bir ibrişim futa bağlarmış.

İbrişim tıraşının Süleymaniyedeki Tir-

yâki Çarşısı berberlerinde de yapıldığı söylenir.

Ustura tıraşında bir çeşid erkeklik asâleti görenler, bir delikanlının yanak derisi tarâvetine îtinâsını da garibseyenler ibrişim tıraşına tıraş demez, «yolunma», böyle tıraş olanlara da «yoluk» derlerdi:

— Küçük beyim yolunmuş, sürmesi ile allığı eksik..

— Şıkırdım yine yolunmaya gidiyor..

— Babası kayıkcı, anası çamaşıra gider, ayağında çorabı yok, yolunma nesine itin...

gibi dedikodular yapılırdı.

Konakda ihtiyar dadı üzülür:

— Paşa babasının on tâne alaman usturası var, eve her gün berber gelir, küçük bey yolunmadan ne zaman vazgeçecek... der.

Mutaassıb kız babası izdivac teklifini red eder:

— Yoluk oğlana kız vermem...

Fakat hoş görenler de çıkar:

— Gençlikdir, heveslidir, yolunacağı, kılları sertleşinceye kadar.. derlerdi.

Münir Süleyman Çapanoğlu

BERBERLER DERNEĞİ — Tescil edilmiş adı «İstanbul Umum Berberler Derneği»; 1925 de İstanbuldaki berberler esnafını bir araya toplamak ve dolayısı ile yardımlaşmak gayesiyle kuruldu ve o tarihdeki adı «İstanbul Umum Berberler Cemiyeti»olarak tescil ettirildi; ilk idâre heyeti şu zevatdan mürekkebdi: İsmail Hakkı Sun, Cemal Akyüz (Cemal Baba), Jül Alama, İhsan Kasımpaşalı, Ahmed Sükûti. 1948 de çıkan bir kanuna uyularak «Cemiyet» ismi «Dernek» e tahvil olundu; derneğin kurucuları Abdurrahman Saker, İsmail Karakullukcu, Nedim Sun, Salih Süslü ve Galib Enderdir.

7000 âzâsı bulunan İstanbul Umum Berber Derneğinin faaliyetleri arasında kooperatifcilik, sosyal yardım ve meslekî kurslar vardır; âzâlarına ucuz berber malzemesi vermekde, muhtaç olan ve çalışamıyacak durumda bulunanlara imkân ölçüsünde yardımlar yapmaktadır.

Her ay 60-70 kişi arasında erkek berberı imtihanı yapılır, bu imtihanları kazananların ehliyetnâmeleri Belediye İktisad Müdürlüğü tarafından verilir. Anadolu ve Rumelinin her köşesinden berberlik öğrenmek için İstanbula gelip derneğin kurslarına devam eden gencler vardır. Bu meslekî kursların bilhassa bu yönden faydası çok büyükdür, Türkiyenin hücrâ bir köşesinden gelen gencin berberliği İstanbulda tahsili aslâ küçümsenemez, zirâ bu kurslarda hüner, bilgi öğretilir iken meslekî terbiye de verilir; her yıl asgarî elli taşralı gence berberlik diploması verilmektedir.

1948 denberi de kadın berberleri kursları açılmıştır. Kadın berberlerinin bâzıları bu derneğin müseccel adındaki «Umum» kelimesinin tazammun ettiği mânâyı hakikî kıymeti ile göremeyerek «İstanbul Umum Kadın Kuvaförler Derneği» adı ile ayrı bir dernek kurmuşlardır.

İstanbulda berber esnafı arasında «İstanbul Umum Usta ve kalfa Berberler Yardımlaşma Derneği» adında üçüncü bir dernek daha vardır; tamamen içtimaî ve insânî gaaye ile vücud bulmuş bir topluluktur; fakat inkışâfı için berber esnâfı arasından hakikaten himmet sâhibi kimselerin yetişmesi gerekir.

İstanbul Umum Berber Derneğinin idâre heyeti 1960 yılında şu zatlerden mürekkeb idi:

Âdil Vardarlı (Başkan), Galib Ender (İkinci başkan), Hasan Demir (Muhâsib), Nihad Kumbaracı (Veznedar), Salâhaddin Sezginli (Kâtib), Muzaffer Metinsoy (Kâtib).

İdâre heyeti her onbeş günde bir salı günleri toplanır.

Hakkı Göktürk

BERBERNÂME — On yedinci asır sonları ile onsekizinci asrın ilk yıllarında yaşamış divan şâirlerin Alâeddin Sâbit Efendinin (Ölümü 1712) İstanbulda güzel bir berber çırağı için yazdığı manzum bir risâledir. Bir zamanlar meşhur eserlerden olmuş, el yazması olarak pek çok kopyaları alınmışdır; umumî kütübhânelerin türkçe yazmaları arasında dâima rastlanır. Şâir, manzûmesinin baş tarafında berber güzelini tasvir eder, dükkân müşterileri ile senli benli olmuş, işvebaz bir genc olduğunu söyler; müşteriler arasında hiç yüz vermediği bir İstanbul bıçkını vardır, onun tarafından bir gün bir hile ile, etrafına büyük şehrin şerirleri toplanmış bir içki âlemine düşürülür ve o gulguleli işret âlemi tasvir olunur. Manzûmenin son kısmı müstehcendir. Aşağıdaki beyitler, adı verilmemiş olan genç berberin ahvalinden bahseden kısımdandır; manzûme hikâye ağzı ile yazılmışdır:

Naklider cevrin bir kâşifi râz
Bir civan yâre dildâde nüvaz

Eli öz ağzı düz dilber idi
Eli ağzına uyar berber idi

San'atı ol nigehi fitne hirâş
Tigi mirrihden itmişdi tırâş

Sîmgûn şişe midir boynunda
Gümüş âyîne midir koynunda

Müşteri baksa eğer sînesine
Nakdi cânını kor âyînesine

Kendi şâkird ü nigâhı üstad
Çeşmi hûnhâresi tâki fessâd

Şeyhü şâb itti tırâşına heves
Baş açık âşüftesi oldu her kes

Berber iskemlesi kürsî oldu
Şeyh efendiyle ehibbâ doldu

Saçlı şeyh oldu havâya mağlûb
Nola keysûlerin itse cârûb

Kaadiye cum'a idi yevmi tırâş
Eyledi hafta sekiz aşkını fâş

(Bâzı) kaldıkda başına buyruk
Âşıkı yâre salardı kuyruk

Şâne âsâ dokunanlar teline
Sonra verirdi sakalın eline

Şive ü nâz ile gerdan kırarak
Nakdi cânın çıkarırdı burarak

Nâ tırâşın biri meftûnu idi
Seri jûlidesi mecnûnu idi

Yürüse bir yere ol servi revân
Takılırdı ona ol tasmakıran

Peştemâlı ucu gibi miskin
Toza toprağa sürünürdü hemin

Cismini nâle ile itti hilâl
Kulağa komadı hiç ol güli âl

Geçmedi bûse kenâra dileği
Eline girmedi sîmîn bileği

İrmedi kâküli müşkîne eli
Kesdi mikrâs ile târı emeli

Çıkmadı şahnişîni kereme
Düşdü nâlîni gibi hâki game

BERBER SAİDİN DÜKKÂNI — Yeniçeriliğin son zamanları, Üçüncü Sultan Selim ve Dördüncü Sultan Mustafa devirleri ile İkinci Sultan Mahmudun ilk saltanat yılları üzerine gaayet kıymetli ve pek zengin bir tarih kaynağı olub zannederiz ki yegâne nushası İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin dekanlık kütübhânesinde bulunan Câbî Efendinin vekaayinâmesinden öğrendiğimize göre Bayazıdda İstanbulun en büyük ve pek meşhur bir kahvehânesi idi. 1808de askerî bir hükûmet darbesi ile İkinci Mahmudu tahta oturtan diktatör sadırâzam Alemdar Mustafa Paşa o zamanlar «devlet sohbeti» denilen siyasî dedikoduları şiddetle yasak etmişdi ve İstanbulda halkın toplu bulunduğu çarşı boylarına, hanlara, hamamlara, kahvehânelere sayısız hafiyeler salınmışdı. Elimizde bir târifnâmesi bulunmamakla berâber şehrin göbeğinde dolub dolub boşalan, her tabakadan insanın girip çıkdığı bir yer, pek mükellef bir kahvehâne olduğunu tahmin ettiğimiz Berber Saidin Dükkânı, bizzat Alemdar Paşanın verdiği bir emirle, içinde devlet sohbeti oluyor diye ilk kapatılan yerlerden biri oldu. Halk ağzında ise, bu meşhur kahvehânenin, sadırâzamın tebdil çuhadarının bir maddeden garaz ve nifâkına uğradığı söylendi.

BERBER ŞÂHİN SOKAĞI — Beyoğlu Merkez bucağının Çukur Mahallesi sokaklarından olup Sakızağacı Caddesi ile Karakurum Sokağı arasındadır. Sakızağacı Caddesinden gelinince iki arabanın geçbileceği genişlikte, kabataş döşeli bir yokuş halinde iner Karakurum Sokağı ve Zerdali sokağı ile bir dört yol ağzı yaparak bağlanır. Mermer Sokağı, Salkımsaçak Sokağı, Budak Sokağı ile kavuşağı vardır. iki kenarında kapu numaraları 2 - 6 ve 1 - 13 olan üçer katlı kâgir binalar sıralanmıştır. Bu sokağı gördüğümüzde bir âvize atölyesi, bir kunduracı, bir de kapalı dükkân var idi (Kasım 1960).

Hakkı Göktürk

BERBER ŞEFİK SOKAĞI — Samatyanın Kocamustafapaşa Mahallesindedir. Kocamustafapaşa Caddesi ile Marmara Caddesi arasında uzanır. Kocamustafapaşa Caddesinden gelinince sol kolda Sürücüler Sokağı ve Kokulukaranfil Sokağı ile birer kavuşağı vardır; Şırlağan Sokağı, Balıkçı Sokağı, Demirciosman Sokağı ile de birer dörtyol ağzı yaparak kesişir.

İki arabanın geçebileceği genişliktedir, kabataş döşeli ise de bakımsızlıktan toprakyol olmuştur; Birer ikişer üçer katlı ahşap, kâgir, beton evler mütevâzı gelirli türk ve ermeni ailelerin oturduğu meskenlerdir. Sokağın üst

başında Yapı ve Kredi Bankasının bir şubesi bulunmaktadır (Eylûl 1960).

Hakkı Göktürk

BERBERYAN (Agop Vartebet) — Değerli bir din adamıdır. Eskiden sabık Pangaltı Ermeni Mezarlığında ve bugün de Şişli Ermeni Mezarlığında bulunan kabirtaşının kitâbesine göre, 1778 yılında İstanbulda doğmuş ve 5 Nisan 1853 de yine İstanbu'da vefat etmiştir.

Ruhânî hayata Eçmiadzin'de intisap ettikten sonra, İstanbul'a gelerek kırkbeş yıl İstanbul Ermeni kiliselerinde vâizlik yapmıştır. Bu meyanda, tarihçi Avedis Berberyan'a göre, 1848 sıralarında Beyoğlu Üçhoran Kilisesinin vâizi bulunmaktaydı. İstepannos Başpiskopos Zakaryan (1831 - 1839 ve 1840 - 1841) ve Agop Başpiskopos Serovpyan (1839 - 1840 ve 1848 - 1858) Patriklerin gününde patrik vekili olmuştur. Dinî hayata atılan birçok tabeler yetiştirmiştir.

Şâir, dilci ve müdekkik İstepan Gurdikyan'a göre Agop Vartâbet Berberyan «İsevî» mahlasiyle türkçe şiirler de yazmıştır. Bunlar meyanında aruz vezniyle kaleme alınanların mevcudiyeti de kaydedilmektedir. Bu cümleden olarak, Hazreti İsa'ya hitaben yazılmış bir mersiyeden âtideki kıt'a makaalede dercedilmiştir.

Ağla ey göz, durma ey dil, subhadek ağla bu şeb,
Hâlik-i kevn-ü mekân çün ins-u can ağlar bu şeb.
Mürdeye canlar veren kıldı bizim çün can feda,
Ol sebeb bahr-u zemin-ü asüman ağlar bu şeb.

Gurdikyan, şahsî kanaati olarak bu kıt'anın muvaffakiyetini bildirdikten sonra, şunu da ilâve etemktedir:

«Agop Vartabet epeyce hassas bir şâirdir ve ifade tarzı da kuvvetlidir. Lâkin şiirleri vezin bakımından hatasız değildir».

Kevork Pamukciyan

BERBERYAN (Avedis) — Geçen asrın meşhur Ermeni tarihçi ve müderrislerinden; onsekizinci asrın sonlarına doğru İstanbulda doğmuş ve takriben 1871 de Ortaköyde ölmüştür. Ünlü Peştimalciyan Kirkor Badveli'nin (1773 - 1837) talebelerindendir.

Avedis Berberyan, 1812 de, Üsküdara çekilmiş olan eski İstanbul patriği Ohannes Piskopos Çamaşırcıyan'ın (1757 - 1817) yanına Şâkird olarak girmiştir. Sabık patrik, tarihe karşı onun büyük sevgi ve alâkasını görerek zamanının mühim vak'aları hakkında bir eser hazırlamasını tavsiye etmiş ve bu maksadla gerek şifahen bilgiler vermek suretiyle, gerekse vesikalar temin ederek kendisine yardımda bulunmuştur.

1817 de, mezkûr patriğin vefatından sonra, tedrisat hayatına atılarak önce Ortaköy ve müteakiben Balat ve Kanlı Kilise (1832 - 1833 yıllarında) Ermeni mekteplerinde hocalık yapmıştır.

Bu sıralarda Balat Mektebinde talebesi olan namlı gazeteci Karabet Ütücüyan (1823 - 1904), hatıralarında hocası hakkında ezcümle şunları yazmaktadır:

«Berberyan'ın selefi müderris Manuk Efendi üzerinde birçok üstünlükleri mevcuttu. Önce ondan daha iyi ermeniceye vakıftı. Sâniyen birçok ilimlere âşina idi, Umumî kültürü genişti. Emsaline Avrupada bile o sıralarda ender rastlanmaktaydı. Fakat bilâhare gördük ki, bildiğini beyan ettiği yirmi dört çeşit ilme ve lisana vukufu bâzılarında sathî, bazılarında çok noksan ve bâzılarında hemen hemen hiçti. Ancak Peştimalcıyan'dan öğrendiği ermenice edebî lisanı epeyce iyi yazıp öğretirdi. Zekâsı, kurnazlığı ve şahsına karşı güveni ile ün salmıştı. Birkaç ay sonra Balat Mektebinden çıkarılıp Kanlı Kiliseye gönderildi. Biz de ardından gittik».

Avedis Berberyan 1838 den itibaren, İstepannos, Akopos, Astvadzadur (1841 - 1844) patriklerin gününde Patrikhânede kâtiplik vazifesi ifa etmiştir. 1859 da Eçmiadzin katoğikosu intihap edilen Patrik Matteos Başpiskoposla (1794 - 1865) birlikte sekreter olarak Eçmiadzin'e gitmiştir. İstanbula avdet ettikten sonra tekrar müderrislik yapmıştır. Hırant Asadur 1870 de vefat ettiğini yazıyorsa da «Ermeni Tarihi» adlı eserinin önsözünde, imzasının yanında 24 Aralık 1870 tarihi görülmektedir. Berberyan'ın, şâir Emmanuel Esayanla evlenen bir kızı bilinmektedir. Hayatının son kısmını onun yanında geçirmiştir.

A. Berberyan'ın eserleri arasında en mühimi «Ermeni Tarihi» dir. Bu eser 1870 yılında İstanbulda, B. Kirişciyan matbaasında, ilk Ermeni kadın sahne sanatkârı Arusyak Bezirciyan'ın ve kocası ressam Sepon Pezirciyan'ın maddî yardımlariyle neşredilmiştir. Önsözünde, üzerinde elli yıl çalışmış olduğunu söylediği bu eserin Ermeni cemaatine ait kısımla-

rını, bilhassa Patrikhâne arşivlerinde mevcut vesikalardan istifade ederek hazırlamıştır. Osmanlı Devleti ve İstanbul tarihine ait kısımlarda ise vak'anüvis Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendinin büyük yardımları sebketmiştir.

Berberyan'ın diğer mühim bir eseri de Kazaz Artin'in biyografisidir ki, önce, 1863 de, İstepan Papazyan (1834 - 1888) tarafından neşredilen «Jamanak» adlı gazetede peyderpey intişar etmiş ve bilâhare mumaileyh tarafından kitap halinde neşredilmiştir. Keza, Katoliklere karşı yazılıp 1852 ve 1870 yıllarında neşredilen iki ricalesi de mevcuttur.

Berberyan'ın, tarafımızdan elyazma notlardan tesbit edilen iki gayrı matbu eseri de vardır. Birincisi Hazreti İsa'nın oniki şâkirdine hasredilmiştir. Fenerde, 1836 da, Berberyan'ın talebelerinden Apraham Frenkyan (1815 - 1911) tarafından istinsah edildiği bilinen bir nushası 260 sahifeden ibarettir. «Tabiî Felsefe» adını taşımakta olan ikincisi ise 1846 da kaleme alınmış olup 195 sahifedir.

Dilci ve şâir İstepan Gurdikyan'a (1865 - 1944) göre, Avedis Berberyan, meşhur dil âlimi ve tarihçi Balatlı Kevork Tıbir Der-Ohannesyan'ın (1737 - 1812), 1765 de hazırladığı «Arap Dili Grameri» adlı eseri de istinsah etmiştir (1933 yılı Yedikule Ermeni Hastahanesi Salnamesi); tarihi 1815 olarak kaydediliyorsa da, bunu pek muhtemel görmüyoruz, zira Berberyan için «müderris» kelimesi kullanılmıştır. Halbuki o, mezkûr tarihde henüz Patrik Çamaşırcıyan'ın şakirdi bulunmaktaydı.

Kevork Pamukciyan

BERBERYAN (Nişan) — Ünlü bir matbaacıdır. 1842 de İstanbulda doğmuş ve 8 ocak 1907 de Beyoğlunda vefat etmiştir.

Önceleri matbaacı Bedros Cezveciyan'ın yanında çalışmıştır. Bilâhare, onun hastalığı esnasında imtiyazını alarak, 1882 den ölümüne kadar müstakil olarak faaliyette bulunmuştur. Önce Eski Zabtiye Caddesinde bulunan matbaasını sonradan İkdam Hanına nakletmiş ve oğlu Zareh'i de ortak yapmıştır. Pederinin vefatından bir müddet sonra, 1909 da Zareh Berberyan, matbaası ile birlikte Kahireye hicret etmiştir.

Bu matbaada ezcümle, 1882 - 1888 yıllarında, ermenice ilk çocuk mecmuası olan «Purastan Mankantz» tabedilmiştir. Aynı zamanda usta bir hakkâk olan N. Berberyan mezkûr dergideki bütün klişe resimleri de kendisi hazırlamıştır. Şahsî dostu olan Agop Baronyan'ın «Kahikar» adlı gazetesinnin neşrinde de yardımda bulunmuştur. Keza, 1894-1908 yıllarında ermenice «Halk Salnameleri» burada basılmıştır. Prof. A. Cecizyan tarafından 1898 - 1900 senelerinde çıkarılan «Pürakın» adlı mecmua da burada tabedilmiştir. Türkçe eserlerden ise «Mecelle» nin birinci cildini zikredebiliriz.

Kevork Pamukciyan

BERBERYAN (Reteos Efendi) — Şöhretli ve mümtaz bir başmüderris, edip, şair ve mütercimdir. 10 Ekim 1848 de Hasköy'de doğmuş ve 8 Nisan 1907 de Üsküdar'da vefat etmiştir.

Pederi Agop Berberoğlu için «Berberyan» soyadını taşıyan Reteos Efendi, altı yaşında iken onu kaybetmiştir. İlk tahsilini doğduğu semtin Nersesyan Mektebinde almış ve orada şâir Teodoros Zorayan'la dilci Madatya Karakaşyan'ın (1818 - 1903) talebesi olmuştur. 1865 de, bugünkü Galatasaray Lisesindeki ermeni talebelere yardımcı muallim tayin edilmiştir. Ertesi yıl da Nersesyan Mektebinde hocalığa başlamıştır. 1867 yılı Mart ayında tedrisat vazifesi ile Edirne'ye gitmiş ve 1868 de İstanbula avdet ederek tekrar Hasköydeki kürsüsüne dönmüştür. 1872 - 1874 yıllarında Panosyan ve Akabyan, 1874 - 1875 yıllarında Ortaköydeki «Tarkmançatz» (Mütercimlerin), Üsküdar İcadiyedeki «Nersesyan - Yermonyan» ve Karagümrük Ermeni mekteplerinde hocalık yapmıştır. Bir müddet de Hasköydeki Şahnazaryan Mektebinde ermenice okutmuştur. 1872 yılı sonlarına doğru Hasköy'den Kadıköye naklolunarak 1876 ya kadar oradaki Aramyan mektebinin müdürlüğünü ifa etmiştir.

1876 senesi ekim ayında, mezkûr semtte, şahsî imkân ve gayretleriyle hususî bir mektep açmağa muvaffak olmuştur. 1878 senesi kasım ayında, soyadını taşıyan mektep, Üsküdar İcadiye

Reteos Berberyan
(Resim : B. Şeren)

semtine naklolunmuş ve 1879 da ise nihaî olarak, Ekmecibaşı Noradunkyan ailesinin hânesi olan ve Amerikan Kolejinin yanında bulunan geniş binaya taşınmıştır.

28 Ağustos 1883 de Zaruhi Panosyan adlı bir kızla evlenmiştir. 1896 da, zevcesi ile birlikte Cenevre'ye gitmiş ve iki sene orada kalarak üniversitelilere mahsus bir pansiyon açmıştır. 12 Mart 1899 da, henüz 35 yaşında olan refikasının anî üfulü onu çok sarsmıştır. 28 Ekim 1901 de kutlanan mektebinin kuruluşunun 25 inci yıldönümü töreninde, Patrikhane Tedrisat Heyeti tarafından kendisine başmüderris pâyesi tevcih kılınmıştır. Aynı yıl İkinci Sultan Abdülhamid tarafından üçüncü sınıf Mecidiye nişaniyle de taltif edilmiştir.

Berberyan Efendi cemaat işlerinde de vazifeler deruhde etmiştir. 1870 de, Hasköyde kurulan «Kordzaser» (İşsever) adlı neşriyat dairesinin müessislerinden biri olmuştur. 1882 - 1884, 1884 - 1885, 1891 - 1894 ve 1894-1896 yıllarında dört defa Patrikhane Tedrisat Heyetine âza seçilmiştir. Bu son iki devre zarfında, hemen hemen sırf kendi gayreti ve telifatı ile Ermeni mekteplerinin nizamnamesi hazırlanmıştır. 1891 - 1894 yıllarında ise, Patrikhane cismanî meclisinin sekreterliğini ifa etmiştir.

Reteos Berberyan'ın edebî faaliyeti çok erken başlamıştır. 1869 da, İstepan Papazyan tarafından neşrolunan «Jamanak» gazetesi yazı heyetine iştirâk etmiştir. Müteakiben «Masis», «Manzumei efkâr», «Arevelyan Poğ» gibi gazetelerde de yazıları intişar etmeğe başlamıştır. 1870 de «Mel'un» adlı romanın birinci cildini türcüme etmiştir. 1871 de Lamennais'nin «Bir mûtekidin sözleri» adlı eserini fransızcadan ermniceye tercüme etmiştir. 1883 de ise, Goethe'den «Hermann ve Dorothea» yi almancadan ermeniceye çevirmiştir.

Telif ettiği eserler ise şunlardır; «Para» (ermenice, 1872); «İlk yapraklar» (erm. 1877), bu eser, 1871-1877 arasında muhtelif gazetelerde dercedilen makaleleridir; «İki konferans» (erm. 1880); «Halk eğlenceleri» (erm. 1880), bu iki kitap konferanslerini ihtiva etmektedir; «Sefalet ve Merhamet» (erm. 1880); «İnsanlar ve eşyalar» (erm. 1885), bu eser Berberyan Mektebinin diploma törenlerinde ve cenaze merasimlerinde irad ettiği nutuklardır; «Bir müderrisin sözleri» (erm. 1901) bu kitabın mündericatında da diploma merasimlerindeki nutuklariyle muhtelif yazıları bulunmaktadır; «Tefekkürler ve Hatıralar» (erm. 1903); «Mektep ve Edebiyat» (erm. 1907), bu muazzam eserin neşri ölümünden ancak bir hafta evvel tamamlanmıştır. «Fransızcadan ermeniceye tercümeye dair ilk kitap» (erm. 1885) ve «Siyasî Ekonomi» (erm. 1883) adlı iki adet telif mektep kitabı da mevcuttur.

Berberyan Efendi türkçe ve ermeniceden maada, fransızca, ingilizce, almanca ve yunanca lisanlarına da âşinâ olmuştur. Gençliğinde güzel sesi olan ve terennüm eden emekdar müderris, ölümünden üç yıl evvel müptelâ olduğu şeker hastalığının kurbanı olmuştur.

Reteos Berberyan'ın kadirşinas talebeleri 1932 de, ölümünün 25 inci yıldönümü münasebetiyle, Bağlarbaşı Ermeni Mezarlığında bulunan kabrinin üzerine şan ve şöhretine lâyık bir âbide dikmişlerdir. Açılış törenine takaddüm eden Surp Haç Kilisesindeki ayini ruhânî de muhteşem olmuştur. Âbidenin üzerinde, bütün ömrü boyunca kendisine şiar edindiği ve talebelerinin ruhuna aşıladığı, «Fazilet, Hakikat ve Melâhat» kelimeleri hakkedilmiştir. O sırada henüz dokuz yaşında bir çocuk olan bu satırların muharriri, tâ mezarlığa kadar bu parlak merasime iştirâk ettiğini bugün hatırlamaktadır.

Kevork Pamukciyan

BERBERYAN (Sarkis Bey) — Mühim hizmetlerde bulunmuş ve miralaylığa kadar yükselmiş bir askerî tabibdir. 1857 de İstanbul'da, Topkapıda doğmuş ve 8 Temmuz 1945 de Kınalıada'da vefat etmiştir.

İlk tahsilini Topkapıdaki Levonyan mektebinde yaptıktan sonra, Kumkapıdaki Bezciyan Mektebine girmiştir. Buradan da Askerî Tıbbiyeye kaydolunmuş ve 1883 de, Serkis-Mikail kaydiyle ve yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur. Mezun olmadan Gülhanede ve müteakiben Demirkapıda vazifede bulunmuştur. Diplomasını aldıktan sonra, 1883 - 1898 yıllarında, Nablus, Kudüs, Beyrut, Cebelidrüz, Akkâ gibi şehirlerde ve 1898-1908 yılları arasında da Yemende yedinci orduda hizmette bulunmuştur. 1904 Yemen ihtilâlinde Sanadaki kısmen harab olan hastahâne, onun gayretiyle tamir edilmiştir; bu tamir esnâsında, 200 kişilik şirin bir de cami inşa ettirmiştir; 1910 da,

binbaşı Salih Tevfik Bey tarih kıt'asını söylemiştir ki son mısrada Sarkis Bey'in ismi de geçmektedir. Maalesef, istifade ettiğimiz kaynakda, bu kıt'anın ancak ermenice tercümesi mevcuttu.

Dr. Srakis Bey Meşrutiyetten sonra İstanbula gelmiş ve 1911 - 1913 yıllarında Balkan Harbine iştirâk etmiştir. 1914 de tekaüde sevkedilmişse de, Cihan Harbinde tekrar fiilî hizmete çağırılarak Davudpaşa Hastahânesine sertabib tayin olunmuştur. Mütarekeden sonra vekâleten Kınalı ve Burgazda Belediye doktorluğunda bulunmuştur. 1932 de ise nihaî olarak emekliye ayrılmıştır.

Harp Akademisinde de sertabib muavini olan ve bir müddet Beşinci Orduda da hizmet gören Dr. Berberyan'ın işbu tercümei hali, müteveffa Dr. A. N. Mezburyan'ın «Ermenı Tabibleri» adlı muazzam eserinin, gayrı matbu olan ikinci cildinden istifade edilerek kaleme alınmıştır.

Kevork Pamukciyan

BERBERYAN (Udî Kirkor) — Muasır bir musikişinasdır; ermeni musikisini Kirkor Mehteryan'dan öğrenmiştir. Alaturka musikide ise Udî Âfet'in (Hapet Mısırlıyan) talebesi olmuştur; besteleri de vardır. 1931 yılı Yedikule Ermeni Hastahânesinin salnamesinde İstanbulda faaliyette bulunan ve Türk Musikisine hizmetleri sebketmiş ermeni musikişinasları hakkında değerli bir makaalesi dercedilmiştir.

Mustafa Rona «50 Yıllık Türk Musikisi» adlı eserinde Kirkor Berberyanın 1884 de İstanbulda doğduğunu, musiki ile pek küçük yaşda meşgul olmaya başladığını, Mehteryandan Hamparsum notasını öğrendiğini kaydederek: «Uzun yıllar saz heyetlerine iştirâk etti, hâlen hususî dersler vermektedir» diyor; mezkûr eserin neşir tarihi, yanılmıyor isek 1950 - 1955 arasındadır. Yine aynı kaynak eserleri arasında: «Pek muzdaribim ey güliter zahmi dilinden» uşşak şarkıyı, «Dildeki hicrânımı tâdad eyleyemem» Şetaraban şarkısı ve «Sâfü râkid bir denizden mevcelendirdin beni» Nihavend şarkıyı kaydediyor.

Ûdi Kirkor Berberyan
(Resim : B. Şeren)

Hayatı hakkında başka bir bilgi edinilemedi.

Kevork Pamukciyan

BERBERYAN MEKTEBİ — İstanbul Ermenilerinin kültür hayatında mühim rol oynamış ve pek çok münevver ve mütefekkir yetiştirmiş, zamanının en mühim ermeni irfân müesseselerinden biridir. Tesis eden Reteos Efendi Brebreyandır. Mumaileyh, 1901 de, mektebin kuruluşunun 25 inci yıldönümü münasebetiyle, 20 Ekim 1901 tarihli «Masis» mecmuasında neşredilen bir makalesinde, mektebin açılışı ve ilk yılları hakkında şunları yazmaktadır:

«Berberyan Mektebi, Kadıköyde, Lâtin Kilisesinin bulunduğu sokağın ucunda, orta büyüklükde bir evde kurulmuştur. Mektep büyük gayretlerle 1 Ekim 1876 da açılmıştır. Şimdi yanmış olan binası iki katlı idi ve her katında üç odası vardı. İlk talebelerimiz Kadıköydeki Aramyan ve yeni kapanmış olan Sahnazaryan mekteplerinden gelmişlerdi. Bunlar 4 üncü sınıfı teşkil ettiler ve ertesi yıl ilk mezunlarımız oldular. Muallimler de şu zâtler idi; Kirkor Zakaryan (riyaziye), İknadiyos Murạdyan (fizik), A. Karamatosyan (osmanlıca), Ohannes Setyan (fransızca ve ermenice), Nikoğos Taşçıyan (müzik), Mr. Roux (fransızca), Charles Roberts (ingilizce), Ferdinand Philippe (almanca).

«1877 de yedi adet de leylî talebe vardı. İlk ders yılı sonunda, yatılı ve yatısız 28 talebemiz olmuştu. İkinci ders yılının sonunda talebelerin adedi otuz yediyi bulmuştu. Bunlardan 19 u leylî idi. 1878 - 1879 ders yılının Kasım ayında, yatılı talebelerin sayısı 25 den fazlaydı. Bu sebeple daha geniş bir binaya ihtiyaç hasıl olmuştu. Kadıköyde böyle bir binanın bulunması muhtemel olmadığı için, Üsküdara geçmek mecburiyetinde kaldım. Önce İcadiyede bir binada tedrisata devam ettik. Üçüncü ders yılının sonunda leylî talebelerin adedi 50 ye baliğ olmuştu. Dördüncü ders yılını (1879 - 1880), şimdiki, yani Selâmsızdaki binada başladı. Leylî talebelerin adedi 80 e yükseldiği için, yanımızdaki Odyanların evi-

ni kiralayıp yatakhâne yapmak mecburiyetinde kaldım. Ertesi yıl yatılıların sayısı azaldığı için burayı terk etmek zarureti hasıl oldu. O günden bugüne kadar, maddî bakımdan ileri ve geri adımlar atılmışsa da, tedrisat işi daima terakki etmiştir».

Mektebin idaresi, ömrünün sonuna kadar (8 Nisan 1907) Berberyan Efendinin uhdesinde kalmıştır. Müteakiben, 1910 - 1911 ders yılının sonuna kadar büyük oğlu Onnik Berberyan (1959 da Parisde vefat etti) müdürlük vazifesini ifa etmiştir. Mezkûr tarihde, mumaileyhin Paris'e gitmesinden sonra, küçük oğlu Şahan Berberyan (bu zat da 1955 - 1960 arasında Pariste ölmüştür) müdür olmuş ve Birinci Cihan Harbinin bidayetinde harice gitmesine kadar bu mevkide kalmıştır.

Berberyan Mektebi 1927 yılına kadar, sönük bir halde Ohannes Yegenyan ve Zareh Reisyan gibi muhtelif müdürlerin tedviri altında tedrisata devam etmiştir.

Bir asırdan fazla mazisi olan mektebin binası 1935 de akrabamız Kayserili Zambakcıyan ailesi tarafından satın alınarak bugüne kadar ikametgâh olarak kullanılmaktadır.

Elimizde bulunan 1911 - 1912 ders yılı bülteninden, müderrisler ve mezunlar hakkında mütemmin bilgiler elde edilmektedir. Muallimler meyanında evvelce zikredilenler haricinde ezcümle şu kimseler de bulunmaktadır; Mihran Apikyan, Mihran Askanaz, Marquis de Temisier, Dimitri Çolakidis, Ohannes Hintliyan, Ohannes Şahnazar, Kalust Malatyan, Salih Zeki Bey, Hovsep Celâlyan, Dr. Vahram Torkomyan, Mardiros Nalbantyan, Bedros Karabetyan, Ervant Der-Andreasyan, Bedros Aruni, Arutyun Mırmıryan.

Mezkûr ders yılında ise, başlıca olarak şu zevat zikrolunmaktadır; Aram Nikoğosyan (Fizik ve osmanlıca), Nişan Kalfayan (ziraat), İstepan Gurdikyan (osmanlıca, arapca ve türk edebiyatı), Karekin Kavafyan (riyaziye), Tomas Acemyan (eski ermenice), Diran Çırakyan (edebiyat), Mikayel Şamdancıyan (almanca), Kegam Kavafyan (matematik), Hasib Bey (Kozmografya), Necmettin Bey (hukuk ve Osmanlı tarihi), Dikran Çögüryan (tarih ve coğrafya), Edgar Manas (musiki), Simon Agopyan (resim).

Mezunlar arasında da atideki kimseler kaydedilmeğe değer. Muallim olarak isimleri geçenleri tekrarlamıyoruz:

Ohannes Yegenyan (1882 de, Darül-muallimin müdür muavini olmuştur), Leon Paşalıyan (1883, edip), Agop Arabyan (1883 heykeltıraş), Boğos Kololyan (1888, tabip ve muharrir), Karnik Sinanyan (1889, Sabah gazetesi muharrirlerinden), Aleksandır Şaklıyan (1893, muharrir), İstepan Papelyan (1893, piyanist ve bestekâr), Mikayel Gürciyan (1895, edip), Arto Mezburyan (1896, tabib ve müdekkik), Levon Semerciyan (1898, hayırsever), Yetvart Kolancıyan (1899, şair), Baruyr Keçyan (1902, muharrir), Rupen Çilingiryan (1905, tabib ve şair), Dikran Sürmeyan (1908, bilâhare Ardavazt Başpiskopos, müdekkik), Vartan Sarkisyan (1909, musikişinas ve maestro).

Kevork Pamukciyan

BERDELACÛZ — Eski İstanbulluların ağzında takvim tâbirlerinden, rûmî şubatın yirmi altısından rûmî martın dördüne kadar bir hafta süren soğuklar, aşağıdaki satırları Hüseyin Kâzım Beyin Büyük Türk Lûgatından alıyoruz:

«Berd = soğuk, soğukluk.

«Berdelacûz, berdi acûz = Koca karı soğuğu. Bu kelime «berdi eyyâmül acz» terkibinden bozmadır; «acz» son, nihâyet mânasına olub son günlerin soğuğu demektir» (H. Kâzım, Büyük Türk Lûgatı).

İstanbulun büyük evlâdı Ahmed Rasim, İkinci Abdülhamidin son devirlerinde «Malûmat» mecmuasına yazdığı «Şehir Mektubları» nın birinde Berdelacûz günlerini, bir istanbullunun o devirde, o günlerdeki hayatını ve duygusunu erişilmez kudretle tasvir etmektedir:

«Berdelacûz pek yosma geldi. Kahbecik!. Ben sana temmuzda deyeceğimi derim!

«Aman ne kocakarı imiş bu!.. One surat, o ne ekşimiş çehre! O ne cana yakın bürûdet!.. Bizim kömürcü bile insafa geldi; tınmıyor ama gocuğun yakalarını çekmiş oturuyor, etrafı dinliyor. Mayısın birinde bile kar yağdığını rivâyet edenlere veresiye kömür verecek derecede seviniyor.

«Kurt dumanlı havayı sever derler.. Sıcacık oda, perdeler inik, tatlı bir sohbet bu havaya mahsus eğlencelerdandır.

«Yorgan çenede, ayaklar uzanmış. Kalkacağınızı hisseder etmez kürkünüzü getiriyolar. Bir fanilâ çorab, bir daha! Oh! Misk!

«Sütlü çay, sıcak sıcak içilir! Bir dâne daha ikbal byurulur mu?.. Hay hay! Bana bak, aşcıya söyle, geçen sefer yapdığı gibi bir tarhana çorbası yapsın!.. Şiş kebabını unutma, nohutlu pilâv, uşağa söyleyin, şuradan tel kadayıfı alsın!... Niyetim yemeği yer yemez bir uyku daha kestirmek! Bu havada işe, güce gidilir mi?.. Tû desen donacak! Buu!.. Vay vay, rüzgâr evi yıkacak! Aman Allah sen fukarâya sabır ver!.. Şey, bana bak, aşağı odaya bir mangal yaksınlar, tepeleme doldursunlar, birazdan inerim belki!..

«Ne hulya!.. Bunlar hep Köprünün üstünde hatırıma geliyor. Titriyorum, zangır zangır titriyorum!.. Biraz daha zangırdasa dişlerim dökülecek!.. Dağılacağım, âzâyı bedenim ayrılacak!

«Yüze bakın!.. Morarmış, dudak çatlamış, bıyıklar donmuş, gözler fırlak, çene kısık, şemsiye koltukda, eller idâreten cebde!.. Yürü beyim, hovarda beyim!..

«Şu kırâathâneleri kim icâd etmiş ise babasına rahmet!.. Yirmiliği verdin mi bir çay iç, büzül köşeye, gelen gidenle eğlen!..

«Eyyâmı bürûdette insanın hatırına gelen şeyler: Para, mangal kenarı, sıcak yatak, işkembe çorbası, fırın, hamam, evdeki küçük oda, Tandır, beğenmediğimiz kömürcü gocuğu, yün çorab, kömürcü dükkânı.

«Başa gelen şeyler de: Titreme, nezle, romatizma ağrıları...» (Ahmed Rasim, Şehir Mektubları).

Sermed Muhtar Alus da İstanbul Ansiklopedisine verdiği notlarda şunları yazıyor: «Berdelacûzdan sonra sittei sevir gelir, sevir arabcada öküz mânasına. Fıkra meşhurdur, berdelacûzun sonuna bir gün kala şâir külhânî Haşmet Lâlelide Fıtnat Hanıma rastlar, peşine takılıp lâf atar :

— Şu kocakarı soğuğundan illâllah!.. der.

«Fıtnat söz altında kalır mı, hemen dönüb:

— O yarın çıkıyor ama ardından gelen koca öküzü ne yapalım!.. cevabını verir.

«Ötedenberi İstanbulun kışı yaza doğrudur..

Mart kapudan bakdırır
Kazma kürek yakdırır

sözü hakikat,

Hıdırellezden sonra yazdır efendim efendim
Tavuğun büyüğü kazdır efendim efendim..

lâfı da boş, hıdırıllezde kar yağdığı ekseriyâ vâki. Şubat nihâyetinde bâzan havaların güneşli, mülâyim gidişine, ağaçlara su yürümesine, eriklerin, elmaların, armutların çiçeklenmesine, martda böceklerin canlanmasına, ağaçların yapraklanmasına, nisanda dalları basdı kirazın değnekleri süsleyişine bakma, Nevruzdan sonra kara kışa taş çıkartan ayazlar ortalığı yoklar durur» (S. M. Alus).

BERDUŞ — Pırpırı külhânîler, yalın ayak, yarı çıplak, meskensiz serserîler argosunda kendi sıfatları; «evi ve eşyası, bütün varlığı sırtındakidir, arkasındakidir» mânasına kullanıla gelen «Hâneberdûş» terkibinin kırpılmışı, güdüğüdür.

Hâneberdûşlar ağzında «berduş» bir mânâ ifâde etse dahi lûgat mihenginde farsca «ber» edâtı ile «dûş» isminden mürekkeb olup (ber = üzere; dûş = omuz, sırt) sâdece «omuz, sırt üzre, omuzda, sırtında» demek olan bu terkibin zamanımızda mektebli gençler ve hattâ kalem erbabı tarafından dahi «hâneberdûş» yerinde kullanılması, içinde bulunduğumuz dehşet verici dil buhranının en büyük misallerinden biridir. Hattâ baş rolü şöhretli şarkıcı Zeki Müren tarafından oynanmış bir filmin adı dahi «Berduş» konmuşdur. Biz öyle zannediyoruz ki bu filmde, kırpık, güdük, dolayısı ile temiz ana dilde mânâsız «Berduş» adının mânâlı «Hâneberduş» a tercihi, cehâlet eseri değil, dil cehli salgınını çok aydın olarak görmüş ve filmin reklâmında muvaffakiyeti düşünmüş keskin iş adamı zekâsının eseridir.

Argo olarak misaller:

— Ulan dün Yusufla plâja gittik, çocuğu almadılar..

— Neden?

— Berduş diye..

★

— Yerim yok ağabey, berduşum...

★

Gördün mü şu berduşu
Şu tığ gibi kopili
Batak yola yalnayak
Atmış bir kavak yeli
Esrar kaçakcısının
Bu oğlandır sağ eli
Ne güzel bir yüzü var
Altın kâkûllü benli
Tertemiz bakışında
Mâsûmiyeti belli
Suçlu mu, günahkâr mı
Azıcık düşünmeli

Ali Çamiş

BERDUŞ — Başrolünü zamanımızın şöhretli şarkıcısı Zeki Mürenin oynadığı filim; Kemal Film müessisi tarafından çevrilmiş olup 2650 metro uzunluğundadır; senaryosu Sâdık Şendil tarafından yazılmışdır, Deniz Tanyeli, Şâziye Moral, Turan Seyfioğlu ve Melâhat İçli de filmde ön plândaki rolleri almışlardır. Filmin konu özü şudur:

Kundura boyacısı küçük delikanlı Bedri (Z. Müren), mûhitinde, ayakdaşları arasında Berduş lâkabı ile anılır. Aralarında hayli yaş farkı olan büyük erkek kardeşinin ağır ve zâlim baskısı altındadır, aslında bir şerîr olan bu ağabey bir kahve - meyhâne işletmektedir, gündüzleri boyacılık yapan, akşamları da meyhânesinde hem çırak olarak çalışan, hem de şarkılar okuyan Berduşun boyacılıkdan kazandığı paraları elinden almaktadır.

Sesi güzel olduğu kadar vechen de dilber çocuk olan Berduş, bir gün Boğaziçi vapurlarından birindi, düşürdüğü para çantasını görüb sâhibine vermek vesîlesi ile genc ve güzel bir kızla tanışır; küçük hanım çok zengin olan teyzesinin himâyesinde yaşamaktadır. Ağabeyisinin zâlim pençesi altındaki Berduşu Boğaziçindeki kâşâneye bağçıvan olarak alırlar. Kızla oğlan arasında, yekdiğerine aslâ açamıyacakları bir gönül alâkası başlar. Fakat Berduşun bu mâsum saadeti uzun sürmez, şerir ağabeyin avenesinden bir hayta oğlanın çalışdığı yeri keşfeder; iki haydud, Berduşun yardımı ve klavuzluğu ile zengin teyzenin evini soymağa karar verirler; oğlanı ölüm tehdidi ile ele geçirirler ve bir gece, içinde pek kıymetli eşya bulunan köşke girerler. Fakat Berduş, evin kızını çok sevdiği ve zengin halaya da son derecede hürmet ettiği için, arzusuna rağmen kılavuzluk yapdığı haydudlara ihânet eder, ev halkını uyandırmak için büyük vazoyu kasden düşürerek kırar. Uyanan küçük hanım ile zengin teyze bir an için Berduşu hırsızların soygunu hazırlamak için eve sokdukları bir kopuk zannederler. Fakat Berduş şerîr ağabeyi ile boğuşur iken hakikat çabuk anlaşılır ise de oğlan bir tabanca kurşunu ile ağır yaralanır ve ölür.

Filmde Berduş çok zayıf bir tipdir; ne iyi bir meyhâne çırağı, ne tipik bir boyacı ve ne de «berduş» dur; meşhur şarkıcının fevkalâde gayretine ve sîmâ çâzibesine rağmen canlanamamışdır. Hâneberduşluğu üstünde dâimâ yapcık kalan Bedriye filmin boyunca sâdece acınıyor, filmin kahramânı «azınacak» olunca da film, Z. Mürenin şarkıları ve sesi sâyesinde ancak ayak sürüyerek bitiyor.

Ayni zamanda bir bestekâr olan Z. Müren bu film için, sözü de kendisinin bir şarkı bestelemiştir, güfte şudur:

Ben yaralı bir kuşum
Kimsesizim, berduşum

Gönül aşkını arar
Istırabiyle kanar
Şu zavallı kalbimde
Genclik ateşi yanar

Ben yaralı bir kuşum
Kimsesizim, berduşum..

Bu şarkının nekaaratı, garb edebiyatı ile meşgul olanlara, Victor Hugo'nun «Sefiller» romanında yaşca çocuk büyük hâneberduş Gavroche'un, bir ihtilâlde, barikad önünde vurulup ölürken söylediği şarkıyı hatırlatıyor:

«Vuruldum, yere düşdüm, Voltaire (Volter)'in hatâsı; küçük bir kuşdum, Rousseau (Russo)'nun hatâsı!..»; fakat hâneberduş Gavroş ile berduş Bedri arasında karlı dağlar vardır.

BEREKETOĞLU (Hasan Vecih) — Sanatkârın çetin ve uzun emekler sarfetmesi gereken akademik resim terbiyesi ve tahsili ile yetişmiş çağdaş ressam, bilhassa pek seçkin bir peyzajcı; 1892 de Rodosda doğdu, babası ilmiyeden Bereketzâde Cemal Beydir; ilk ve orta tahsilini, aslen bu ada halkından olan babasının memuriyetle bulunduğu Mısırda yapdı, sonra Rodos İdadisini bitirerek hukuk tahsili için İstanbula geldi, çocukluğunda büyük bir istidâd ile heves ettiği resim sanatına büyük şehirde olgun ve ciddî kararla intisab etti; ressam Halil Paşanın talebesi oldu, 1924 de Parise giderek Julien Akademisine girdi ve çok sağlam bir tahsil yapdı.

V. Bereketoğlu
(Resim : B. Şeren)

Türk Ressamlar Cemiyeti ile Güzel Sanatlar Birliğinin kurucularındandır. Birliğin İstanbulda anenevî Galatasaray Sergilerine ve Ankara sergilerine devamlı olarak iştirâk etti.

Olgun bir zevke, zengin bir palete ve hâkim bir fırçaya sâhib olan H. Vecih Bereketoğlu için, bilhassa bir İstanbul ressamı olarak ölmez bir şöhrete sâhib olmuşdur denilebilir. Tabloları devlet resim sergilerinde ve milletler arası sergilerde hem alâka toplamış, hem de diğer akademik ressamlarımızla berâber, Türk resmini temsil etmişdir.

Sanatkâr ayni zamanda kalem sâhibidir; «Yeni Mecmua», «Hayat», «La Turquie Kemaliste» de ve diğer bâzı sanat ve fikir dergilerinde tenkid yazıları ve sanat sohbetleri intişar etmiştir.

«Küçüksu Kasrı», «Çankaya», «Kurbağalı Dere» (Resim ve Heükel Müzesinde), «Kar» (Resim ve Heykel Müzesinde), «Salacık» üstad ressam şahsiyetini temsil eden eserlerdir.

Musiki ile de çocukluğundan beri meşgul olmuştur, keman çalar.

İsmet İnönünün Cumhurbaşkanlığı zamanında büyük devlet adamının maiyetine seçdiği mümtâz sîmalardan biri olmuşdu.

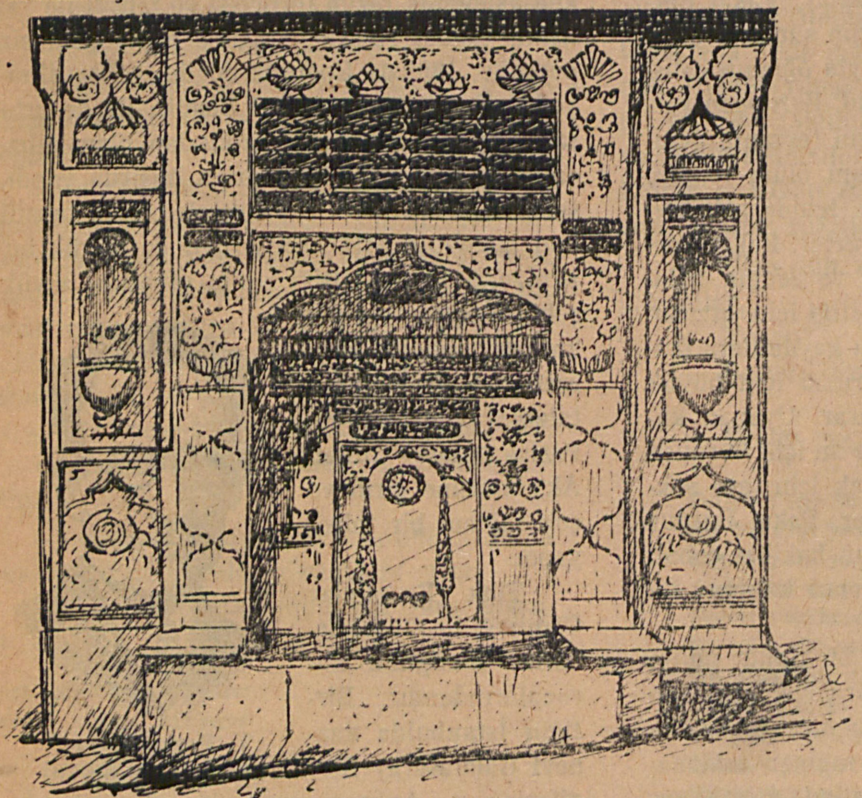
BEREKET SOKAĞI — Balatda Tahtaminâre Mahallesindedir. Mürselpaşa Caddesi ile deniz (Haliç) arasında uzanır; iki araba geçebilecek genişlikde, paket taşı üzerine asfalt dökülmüş bir sokakdır. Mürselpaşa Caddesinden girildiğine göre sağlı sollu ekserisi kâgir, aralarında bir kaç eski ahşap yapı kalmış ikişer üçer katlı evler görülür; sokak bitimine doğru iki kısa dirsek yaparak denize kavuşur, ki sokağın bu kısmı üzerinde bir kereste fabrikası, bir çeltik değirmeni, bir plastik fabrikası, bir kazan imâlâthânesi, bir varilci, bir kalafat yeri - gemi tezgâhı vardır; faal bir iş hayatı görülür (kasım, 1960).

Hakkı Göktürk

BEREKETZÂDE CAMİİ — (B. : Bereketzâde Mescidi).

BEREKETZÂDE CAMİİ SOKAĞI — Galatada Bereketzâde Mahallesi sokaklarından; Câmekân Sokağı, Hoca Ali Sokağı ve Bereketzâde Medresesi Sokağı ile teşkil ettiği dört yol ağzı ile Galata Kulesi Sokağı arasında uzanır; bu dört yol ağzından gelindiğine göre sağ köşebaşı bir meydancık hâlinde açık olub 1950 de yıkılmış olan Bereketzâde Medresesinin yeridir (B. : Bereketzâde Mescidi); bu cami yerinin yanında biri beş biri altı katlı iki kâgır binâ ve iki dükkân, sol kolda da Beyoğlu Belediye Hastahânesinin yan cebhesi ile inşâ hâlinde bir binâ vardır. Sokak paket taşı döşeli ve bir araba geçecek genişliktedir (Kasım 1960).

Hakkı Göktürk

Kuledibinde Bereketzâde Çeşmesi (Resim : Bülend Şeren)

BEREKETZÂDE ÇEŞMESİ — Bir onsekizinci asır yapısı olup Galatanın en süslü en güzel çeşmelerinden biridir; Galatanın fethinden sonra Galata Kalesinin ilk dizdadarı olan Bereketzâde Hacı Ali bin Hasanın «Bereketzâde Mescidi» diye anıla gelen mescidinin yanında iken 1957-1958 arasında Galata Kulesinin bulunduğu meydana nakledilmiştir. Adını taşıdığı Bereketzâde ile hiç alâkası yokdur, hicrî 1145 (M. 1732) yılında defterdar Mehmed Efendi tarafından, Fâtih Sultan Mehmedin müezzinbaşısının ayni yerde bulunan eski bir çeşmesinin yerine inşa ettirilmiştir, kitâbesi şu-

dur (okuyan İbrahim Hakkı Konyalı, İstanbul Âbideleri):

Ayni şefkat menbaı âbı zülâli merhamet
Mehdi şevket mâderi Sultan Mahmûdül fiâl

İsmeti valde sultan ki olduğ dâimâ
Kârı fikri bâkiyâtı sâlihâta iştigaal

Sıdkla bir hayri çârî etti kim girmez ele
Sû yerine kılsalar mahzen dolusu bezli mâl

Yani şehri Müslimâbâd ile Tophânenin
İhtiyacı âbdan ettikde halkı arzuhal

Gûş edüb tab'ında cûyi merhamet cûş eyledi
Hızrı tevfiki ilâhî oldu râhi hayre dâl

Eyledi tâ ki biniş birgün kemerler semtine
Nûriayni hazreti hâkaanı İskender misâl

Gör şu teyidi hakkı tevfiki feyzi mutlakı
Suyu sâfi âbı vâfi eylemekde eyler hayâl

Âbı rûyin gûhsâr etti ayağına îsâr
Kıldı yaşın çeşmei hayvan yolunda hâkimâl

Ettiler hem çeşmeler binâ idüb irvâyi dehr
Kıldılar hem fazlasın taksimi eshâbı celâl

İşte ezcümle bu câyi kevser âsâ çeşmeyi
Defteri şıkkı evvel yapdı bâ ihlâsı bâl

Ol Muhammed nâmı mahmûdül mesâir kim odur
Hayırhâhı saltanat âbı rûyi ehli kemâl

Su gibi ezberleyüp Hâfız okur târihini
«İç Muhammed aşkına mâ çeşmeden âbı zülâl»

(H. 1145)

Şiir bakımından çok düşük olan kitâbenin yegâne kıymeti tarih mâlûmâtındadır, şöyle ki: H. 1145, M. 1732 de Galata ve Tophâne semtleri halkı su sıkıntısı çekerlerken Birinci Sultan Mahmud vâlidesinin arzusu ile Belgrad Ormanlarındaki bendi ile buraya su getirtmiş, suyun fazlası çeşme yaptıracak hayır sahiblerine tahsis edilmiş, bu hayır sahibleri arasında devrin baş defterdarı Mehmed Efendi de Bereketzâde Mahallesinde bu çeşmeyi yaptırmıştır. Çeşmesi de o devrin en güzel eserlerindenden biri olmuştur.

Yukarıda da kaydettiğimiz gibi bânîsinin adı unutularak yanındaki mescide ve mescidin mahallesine nisbetle Bereketzâde diye anıla gelen bu güzel çeşme üç kısımdan mürekkebdir, ortada alçak tekneli asıl çeşme ile iki yanında küçük ve yüksek, ancak gelip geçenlerin su içmelerine mahsus iki çeşme. Bu küçük çeşmelerden sağdakinin üstünde «Besmele», soldakinin üstünde de «Aynen fîhâ..» âyeti kerimesi yazılıdır. Yukarıdaki kitâbe asıl çeşmenin üstündeki alınlığa konmuştur ve her satırında iki beyit olmak üzere altı satır üzerine hâk edilmişdir.

Asıl çeşmenin iki kenarında, kemer ile büyük kitâbe taşı arasında birer beyitlik iki küçük kitâbe taşı daha vardır (okuyan İbrahim Hakkı Konyalı, İstanbul âbideleri):

Hâfıza bir okub dü mısrâ eder
İki târihi çeşme taksim
Mâ bu nesimi cûyi cennetden

(H. 1145)

Akdı iç aynânı tecriyânı naim

(H. 1145)

Kemerin altında bir «Mâşallah» yazılıdır, bu mermer levkanın altında da dört satır üzerine ikinci bir kitâbe taşı vardır, bu kitâbeden de harâbiye yüz tutan Bereketzâde Çeşmesinin inşasından bir asır sonra Sultan Abdülmecidin vâlidesinin emriyle hicrî 1260, milâdî 1844 yılında hazinedar Azmicemal (Kadın?) tarafından tâmir edildiğini öğreniyoruz (okuyan İbrahim Hakkı Konyalı, İstanbul Âbideleri):

Bânisi oldem mukaddem Fâtihin müezzini
İşbu izzetle bu ayni böylece inşâ kılan
Bunları devri felek kıldı harâb ender harâb
Her tarafdan kalmadı bânisini yâd eyleyen
Mehdi ulyânın mübârek dîdesine rast gelüb
Der akab ihyâsına emreyleydi ol sayeden
Hazinedar Azmicemal kim sayesinde nam alup
Can ve baş üzre deyüp tamirin ihyâ ettiren
Mehdi ulyâya dua kılsa sezâ ehli zemin
Bir tarafta zâti pâki bir tarafda bendeden
Cümle hayrâta sai oldular Allah için
Rahat olmıya bunu inkârda olan lâfzen
Binde bir düşer dedi Nâzım nazif târihini
İşbu mâi kevseri Azmicemâl icrâ eden

(H. 1260)

Şiir bakımından birinci kitâbe kadar değersiz olan bu kitâbenin altında ve saıl orta çeşmenin ayna taşı üzerinde «Ve minel mâi külli şey'in hay» âyeti yazılıdır.

Bereketzâde Çeşmesi çok geçmemiş yine harab olmuştur; ayak takımının ekseriyeti teşkil ettiği semt halkı bu güzel çeşmeyi hakkı olan dikkat ve itinâ ile kullanmasını bilmemiş, hoyrat eller âbideyi yer yer zedelemiş; niyat çeşmenin suyu kesilince, İstanbulda her

susuz çeşmenin hazin kaderidir, Bereketzâde, Çeşmesi de kısa bir zaman sonra bir taş yığını hâline gelmeye mahkûm olmuşdur; geniş saçağı çökmüş, yahud sökülmüş, orta ve yan pirinç lüleleri çalınmıştır.

Birinci Cihan Harbinden az evvel Bereketzâde Çeşmesi tesâdüf eseri bir alâka ile zamanın sanat konularından biri oldu; Fransanın Türkiye büyük elçisinin zevcesi Madam Bompar İstanbulun tabiat güzellikleri ile Türk İstanbulun sanat eserlerinin hayrânı ve Türk dostu pek münevver bir kadındı, «İstanbul Şehri Muhibleri Cemiyeti» adı ile bir cemiyetin kurulmasında da büyük himmet göstermişdi, bir gün bu cemiyetin azâlarından bir kaç kişi ile şehirde dolaşır iken Bereketzâde Çeşmesini gördü, cebhesi tamamen alçak kabartmalarla bir biblo gibi işlenmiş sanat eserinin metrûk, perişan hâlinden son derecede üzüntü duydu; evvelâ yarısı türkce yarısı fransızca «Bereketzâde Çeşmesi» diye bir risâle neşredildi, icâb eden yerlere dağıtıldı ve cemiyet adına teşebbüse geçerek toplanan para ile güzel çeşme tâmir edildi.

Aşağıdaki satırları, Bereketzâde Çeşmesi üzerine geniş bir alâka toplamak için neşredilmiş olan bu risâleden alıyoruz (13,5×20 santim eb'adında kuşe kâğıd, 16 sayfa; 6 sayfası fransızca olup makaale Jos. Pinkas imzasını taşımaktadır; türkçe kısım fransızca makaalenin tercemesi olup imzasızdır, ve türkçe kısmına ihtifalci Mehmed Ziya Beye atfen bir ilâve yapılmıştır. Risâle H. Matteosyan «Bible House» Matbaasında basılmıştır, baskı târihi yoktur. Esere çeşmenin harab hâlini gösteren bir resim konmuştur. Elimizdeki nüshada, içine bilâhare ilâve edilmiş ikinci bir resim vardır ki orada da Bereketzâde Çeşmesinin İstanbul Şehri Muhibleri Cemiyeti eli ile tâmiden sonraki durumunu görüyoruz):

«Galatada Osmanlı Bankası önündeki helezonî ve çirkin merdivenden tırmanarak çıkanlar, bu merdivenin üst başındaki garib ve halkı kosmopolit mahalleye vardığında, orada inci gibi gizlenmiş nefîs bir sanat eseri bulacaklarını ummazlar.

«Galata Kulesine varmazdan evvel soldaki sokağa sapar iseniz, Saint - Pierre Mektebinin kapusunun yanı başında susuz bir çeşmenin bir köşeye gömülmüş olduğunu görürsünüz. Zamanın ve hele insanların ne kadar darbesine uğramış!.. Buna rağmen baktıkça baktıkça zarâfet ve nezâketini keşfedersiniz.

«Bu çeşme Üçüncü Sultan Ahmedin meşhur çeşmesinin ne eb'âdına ne de ziynetine mâlikdir (yüksekliği takriben 4, eni de 3,75 metrodur); lâkin Bâbıhümâyunun karşısındaki çeşmeden dört sene sonra yapılmış ve o büyük devrin bütün üslûbunu, zevki selîmini, letâfetini âdetâ hulâsa etmişdir.

«Bu çeşmenin târihcesi kitâbeleri üzerindedir.

«Tezyinatı çiçeklerden ve meyvelerden alınmış ve bunlara muhayyel şekiller katılmış, yapısı bittiği zaman canlı renklerle boyanmış, boyalar arasına altın yaldızlar konmuş, öyle ki âbidenin cebhesi, gök yüzünün altına görünmeyen ellerle gerilmiş nakışlı sırmalı bir kumaş gibidir. Bugün ancak yapraklar üezirnde biraz renk kalmış. Saksı şekillerinde görünen bazı yaldızlı noktalar da muhteşem bir mâziyi hatırlatmaktadır.

«Çeşmeyi örtmesi gereken çatı veya saçak yok olmuş, yolun kenarında görülen haznesi de yıkılmıştır.

«Çeşme mustatil şeklindedir. Yukarıda bulunan iki pervazdan birincisi pek nâzik tezyinatlı, altındaki ise istalaktitlidir. Ayni ziynetler aşağıda ve yan taraflardâ da vardır.

«İki tarafdaki çiçek saksılarının konuluş ve tertibinde ve kezâ cebhenin üst kısmında meyva ile dolu tabakların resminde bir tenâzur var gibi görünüyorsa da bu şekilleri mermere nahteden sanatkâr teferruatda öyle değişiklikler yapmışdır ki temâşâ edenlere de usanç veren tekerrürlerden, makina, kalıp olmakdan kendisini kurtarmışdır. İlk anda yekdiğerinin eşiymiş gibi görünen bir çiçek saksısı ile karşısındakinin arasında, çiçeklerle sap ve dallarında, armudlarda, incirlerde benzerlik yokdur; bütün teferruatda bir tenevvû görülür.

«Sanatkâr bir çiçeğin tamamı tamamına kopyasını da yapmamışdır, o çiçeğin tab'ı aslîsini, hâtırasını ihyâ etmek istemişdir. Meselâ güllerin yaprakları birer birer yapılmış değildir, zâten çeşmenin cebhesine uzakdan bakanlar için bunun faydası da yoktur. Fakat bu çiçeğin ve yapraklarının mâhiyeti asliyesi, saplarının istikameti o derece itinâ ile nahtedilmişdir ki oradan geçen bir çöpcü bile bakınca yanılmaz, «Bunlar güldür!..» der.

«Çeşmenin üst kısmında içi incir dolu iki tabak vardır, incirler ortalarından yarıkdır, incir tabaklarının iki yanında da ayaklı birer yemiş tabağı içinde armudlar vardır. Yemiş tabaklarının arasındaki boşluklar da çiçeklerle kapatılmışdır.

«En aşağıda tekne hizasında, asıl çeşmenin musluğunu taşıyan ayna taşında ve musluğun iki yanında pek güzel iki servi ağacı yapılmışdır, insan kendisinin hakikî servilerin gölgesinde ve çeşmenin çağıltısını işidir gibi sanıyor» (Jos. Pinkas).

Son yıllarda yine tâmir görerek Galata Kulesinin bulunduğu Kuledibi Meydancığına nakledilmiş olan Bereketzâde Çeşmesi öyle tahmin ediyoruz ki bir müddet sonra «Kuledibi Çeşmesi» diye anılacakdır.

Hakkı Göktürk

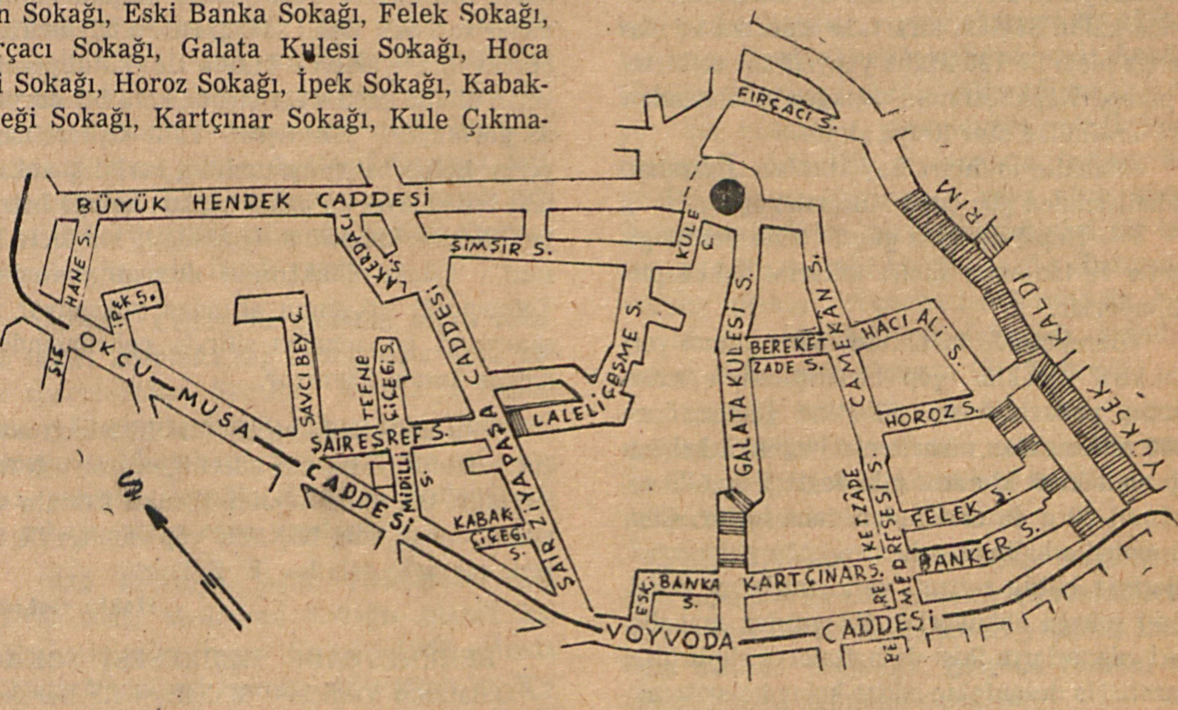
BEREKETZÂDE MAHALLESİ — Beyoğlu kazâsının Galata nâhiyesi mahallelerinden; Galatanın Emekyemez, Arab Camii, Yeni Cami, Müeyyedzâde ve Beyoğlu Merkez Nâhiyesinin Şahkulu Mahalleleri ile çevrilmişdir, hududunu teşkil eden yollar şunlardır: Yüksekkaldırım Caddesi, Şahkapusu Sokağı, Büyükhendek Caddesi, Okcu Musa Caddesi, Voyvoda Caddesi. İç sokakları da şunlardır: Banger Sokağı, Bereketzâde Camii Sokağı, Bereketzâde Medresesi Sokağının bir kısmı, Câmekân Sokağı, Eski Banka Sokağı, Felek Sokağı, Fırçacı Sokağı, Galata Kulesi Sokağı, Hoca Ali Sokağı, Horoz Sokağı, İpek Sokağı, Kabakçiçeği Sokağı, Kartçınar Sokağı, Kule Çıkmazı, Lakerdacı Sokağı, Laleliçeşme Sokağı, Midilli Sokağı, Portakal Sokağı, Savcıbey Çıkmazı, Şâir Eşref Sokağı, Şâir Ziya Paşa Caddesi, Şimşir Sokağı, Tefneçiçeği Sokağı.

Mahalle Halice doğru bir yamaç üzerindedir. Târihî Galata Kulesi bu mahallenin sınırı içinde idi.

1960 senesi nüfus sayımında mahalle sekenesi 3823 can olarak tesbit edilmişdir.

1948 yılına kadar bu mahalle sekenesinin ekseriyetini mûsevî vatandaşlar teşkil ediyordu; bu tarihde İsrail Devleti ingiliz mandasından çıkıp tam istiklâline kavuşduğunda İstanbul mûsevîlerinin aşağı tabakasından büyük bir kitle asırlar boyunca yaşadıkları vatanlarını terk ederek Filistine hicret etmişdi; 1948 de o hicret ayları içinde Bereketzâde Mahallesinin manzarası da şayânı dikkat olmuşdu. muharrir Kemal Sülker bir akşam gazetesinde «Bu şehrin sesi» sütununda «Halkının yüzde yirmisinden fazlası Filistine hicret eden bir mahalle!.. Galatada mezad yerine dönen Bereketzâde sokaklarında..» başlığı altında bir yazı yayınlamışdır ki, hem bir tarih vesikası olarak hem de mahallenin durumunu tesbit ettiği için bu şehir kütüğüne naklediyoruz:

«— Akın akın gidiyorlar, aziz dostum, akın akın gidiyorlar.. Senelerdenberi hasretini çektikleri göçe kavuştular kardeşim». Asırların

Bereketzâde Mahallesi

(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

ötesinden vaadedilen toprak parçasına yüz sürmeğe koşuyorlar iki gözüm, koşuyorlar!..

«Bunları söyliyen, Galatada Bereketzâde Mahallesinden Aycan Pusatdı ve sözünü kesmeseydim daha da anlatacaktı.

«Bereketzâde Mahallesi halkının yüzde yirmisinden fazlası pılıyı pırtıyı satıp, tası tarağı toplayıp «Ver elini Tophane rıhtımı» diyor ve yıllardanberi oturdukları yuvalarına dönüp bakmıyorlarmış bile...

«Bu mahalle Kuledibinin civarıdır, Yüksekkaldırımı çıkarken sol tarafa düşer, tâ Meşrutiyet Caddesinin başladığı yere kadar devam eder.

«— Mahalleli nereye gidiyor böyle akın akın?

«— Musevî vatandaşlar, Filistine gidiyorlar, senin hâlâ haberin yok mu?»

«— Var amma, dedim, doğrusu Bereketzâde Mahallesinin Musevî vatandalarla meskûn olduğunu bilmiyordum. Ben onları sadece Balat ve Hasköy'de sanırdım.

«Meğer büyük bir gaflet içinde imişim Kuledibi denilen yeri — ki Bereketzâde mahallesidir — gezmeğe gittiğimiz vakıt Kuledibinde seyyar bir mezat yeri vücuda getirilmiş gibi idi. Ortası çökmüş hasır koltuklardan, portatif karyolaya, borulu gramofona ve çamaşır teknesine kadar her şey satılıyordu. Elli lira istenen karyola, yirmi bir liraya yine bir Musevînin üstünde kaldı. Sağlam kırk tane alaturka ve alafranga plâğı ile 120 liralık yepyeni bir elektrikli pikap, Kapalıçarşının açıkgöz alıcılarından biri tarafından otuz liraya alındı.

«Mahalle muhtarı Bay İbrahim Özarslan, mahallesinden göç eden Musevîler için:

«— Hepsi de işsiz güçsüz kimselerdir gidenler ve tanınmış aileler kıllarını dahi kıpırdatmıyorlar.

«Bereketzâde mahallesi, kirli mezat yeri gibi kirli sokaklar, çöp birikintileriyle sınırlanmış yollarla dolu.. Filistine göçten önce 6000 nüfusu olan mahallenin bugünkü kalabalığı muhakkak ki eskisi gibi değil. Fakat 29 sokağının 29 u da eskisinden daha loştur. Çünkü mahalle halkından hemen çoğu gider ayak, evlerinin bütün sıyrıntı ve kırıntılarını gelişigüzel sokağa döküyorlar. Bu yüzden mahalledeki çıkmazların ikisi de haftalarca süpürülse, mazotlarla dezenfekte edilse kolay kolay temizleneceğe benzemiyor.

«Galata bucak müdürü Bay Talât'ın bütün Galatalıların ve Galataya bağlı muhtarların anlatmakla bitiremedikleri alâkası da olmasa bu semtlerdeki on mahallenin onu da İstanbulun en çilekeş bölgesi haline gelecek. Bereket versin, Bay Talât, bütün mahalle ile olduğu gibi Bereketzâdeyle de ısrarla ilgileniyor ve bu taraf yürünebilir, oturulabilir hale geliyor. Meselâ şu yakınlarda kule duvarı arkasına moderen bir umumî helâ yapılacak. Bu suretle Yüksekkaldırımdan, Galata Kulesine doğru giden amonyak kokusundan ve daimî rutubetten kurtulacak!..

«Mahallenin birçok sokakları, bozuk kaldırımları ve eğri büğrü yolları ile hemen dikkati çekiyor. Camekân sokağı berbad, acele tamir istediğini gece de göstersin diye köşeye bir hava gazi lâmbası koymuşlar. Varlığı ile yokluğu arasında pek az bir fark bulunan bir lâmba.

«Fatihin müezzinin yaptırdığı mermer bir çeşmenin dikkate değer kitabesindeki su ihtiyacı sanki bugün carî değilmiş gibi... Su yerine mermerlerden kir akıyor. İki asırdan fazla bir zaman önce bu mahalleye bağışlanan çeşmenin bugün çoğalması lâzım geldiği halde eskilerini bile devam ettiremiyecek bir durumda bulunuyor.

«Lâkerdacı sokağı teneke ve tahta bozuntusu plâklarla örtülü dükkânımsı nesnelerle dolu. Bir tarafta helâ yerine kullanılan bölmeler var. Şair Eşref sokağı ise bu büyük Türk heccav'ının yüzlerce inkıt'a ile kötüliyeceği, yerin dibine geçireceği ölçüde kötü bir durumda görülüyor. Şâir Eşref, kötü kişileri nasıl yerin dibine batırmışsa adının verildiği sokaktaki bir kalaycı da bakır kapları kalaya batırıyor. Amma kendisine de şiddetli bir hiciv lâzım!... Çünkü dükkânının dumanı yanındaki Tefneçiçeği sokağının altından yükseliyor ve sanırız ki bu sokağın altında cehennemdeki katran kazanı kaynıyor.

«Bu mahallede bir de Midilli sokağı mevcut... Midilli Adasının güzelliğini orayı gezenler bilir. O canım Adanın âhenkli isminin verildiği sokak dört beş tane çöp sandığı ile iğrenç bir hale gelmiş» (K. Sülker).

Hakkı Göktürk

BEREKETZÂDE MEDRESESİ SOKAĞI — Galatanın Yenicami Mahallesi ile Bereketzâde Mahallesi sokaklarındandır; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 15 numaralı paftasında

Camiicedid Sokağı ile Câmekân Sokağı arasında uzanır gösterilmişdir, fakat, Karaköy-Azebkapusu yolunun genişletilmesinde Camiicedid Sokağı ile Tersâne Caddesi arasındaki ada istimlâk edilerek caddeye katılmış, ve caddeye bu istimlâkte hedmedilen bir binanın altında kalarak şehid olan yarbay Sabahaddin Evren'in adı verilmiştir, hâlen Bereketzâde Medresesi Sokağı Yarbay Sabahaddin Evren Caddesi ile Câmekân Sokağı arasında uzanır; Kömürcü Sokağı, Söğüd Sokağı, Erguvan Sokağı, Voyvoda Caddesi, Banka Sokağı, Kartçınar Sokağı, Felek Sokağı ve Horoz Sokağı ile kavuşakları vardır.

Yarbay Sabahaddin Evren Caddesi tarafından gelindiğine göre, iki araba geçecek genişlikte, paket taşı döşelidir, evvelâ düz, sonra 14 basamak merdivenli yol, sonra yine düz; Voyvoda Caddesi ile dört yol ağzı yaparak kesişdikten sonra Bereketzâde Mahallesine girer, bir çift merdivenden sonra dik bir yokuş olur.

Sokağın Voyvoda Caddesine kadar birinci kısmında sağ kolda Trans Türk Hanının yan tarafı, altında bir camcı, bir yazı ve hesab makineleri mağzası, sokağa adını veren medrese; Eski Posta Hanının yan tarafı, altında Erengüller inşaat malzemesi mağazası, Arabcamii emniyet komiserliği muavinliği, Galata Emniyet Başkomiserliği; altı katlı Selânik Bankasının yan tarafı; sol kolda bir mefruşat mağazası, Yeni Çarşı (bu çarşının yerinde Galata Yeni Camii bulunmakda idi ki iki binâ arasına sıkışmış minâre kaaidesi durmaktadır), cami bakiyesi duvar önünde susuz harab bir halde Üçüncü Sultan Ahmed Çeşmesi; Osmanlı Bankasının yan tarafı vardır.

Voyvoda Caddesini aşdıktan sonra sokağın ikinci kısmında sağ kolda beşer katlı kâgir apartımanlar, Sen-Jorj Avusturya Hastahânesi, Kartçınar Sokağı kavuşağında Sen-Jorj Avusturya Mektebinin yan tarafı ve avlu duvarı, yanında Beyoğlu Belediye Hastahânesi, bu sokağı tezyin eden yapılardır.

1934 Belediye Şehir, Rehberinde adı «Bereketzâde Medresesi Sokağı» olarak kayıdlı olan bu sokağın levhası 1960 yılında «Galata Medresesi Sokağı» diye yazılı idi Kasım 1960).

Hakkı Göktürk

BEREKETZÂDE MESCİDİ — Galatada Bereketzâde Mahallesinde, Galata Kulesinin hemen alt yanında bir sokakdır. Hadikatül Cevâmi bânisinin Hacı Ali bin Hasan adında bir zât olduğunu, mescidinin yanındaki kabir taşında ismi yazılı olmadığını,, mescid civârında küçük bir vakfın vakfiyesinde isminin görüldüğünü, Galata fethedildiği zaman Galata Kulesine Fâtih Sultan Mehmed tarafından tâyin edilen ilk dizdârın bu zat olduğunu yazıyor.

Bereketzâde Mahallesinin eski muhtarlarından emekli subay Bay Şevket Sevencanın verdiği mûlûmata göre bu mescidin yeri, Bereketzâde Medresesi Sokağı ile Câmekân Sokağı ve Hoca Ali Sokağının Bereketzâde Sokağı ile teşkil ettiği dört yol ağzında idi (B.: Bereketzâde Mahallesi); 1940 yılına kadar ibâdete açık olan Bereketzâde Mescidi bakımsızlıktan harab olmuş bu tarihte tâmiri imkânları araştırılacak yerde kadro dışı bırakılmış, on yıl da bu sûretle geçerek 1950 yılında çökmüş, yıkılmış ve enkaazı kaldırılmışdır. Ayni noktada, fakat Bereketzâde Medresesi Sokağı üzerinde bulunan Bereketzâde Medresesi de Mescid ile beraber yıkdırılarak kaldırılmışdır; yeri otomobil parkı olmuşdur (aralık 1960).

Hakkı Göktürk

BERGAMOT ŞEKERİ — Bergamot, nârenciyeden meşhur meyva ağacı ve bu ağacın meyvası; Türk Ansiklopedidisi: «adı Anadoludaki Bergama şehrine izâfe edilmiştir» diyor; her neden ise yurdumuzda yetiştirilmez olmuşdur; İstanbul piyasasında hemen hiç görülmez olmuşdur; yeşil veya altın sarısı renginde, kendine has acımtırak ekşi bir lezzeti ve bilhassa lâtif bir ıtrı vardır (Bergamot esansı); nitekim nârenciyeden turunç da, bergamot gibi İstanbul manavlarında arandığı zaman bulunamaz olmuştu (B.: Turunc).

Mutedil iklim ağaçlarından olub soğuğa limondan daha dayanıklıdır, yabanisine rastlanmadığı için memleketimizde tatlı limon ile turunca aşılanarak yetiştirilirdi.

Eski İstanbul şekercileri, bergamotun tâze kabuğundan elde edilen yeşil renklibergamot esansı ile bir akîde şekeri yapardı, İstanbula mahsus, hediyelik, gaayetle makbul bir şekerdi; o da yapılmaz olmuştur.

Bibl. : Türk Ansiklopedisi.

BERGAMUT SOKAĞI — Galatanın Arabcamii Mahallesi sokaklarından; Yarbay Sabahaddin Evren Caddesi (eski Tersâne Caddesi) ile Beyazkelebek Sokağı arasında uzanır, bir araba geçebilecek genişlikde paket taşı döşeli bir aralık sokakdır. Üzerinde börekci, aşçı, kebabcı, tornacı, nalbur, tütüncü, kömürcü, kunduracı, berber, tuğlacı dükkânları ve iki kahvehâne vardır (aralık, 1960).

Hakkı Göktürk

BERGGREN — İkinci Abdülhamid devri sonları ile meşrûtiyetin ilk yıllarında Beyoğlunda fotoğrafcılık yapan isveçli bir sanatkâr, kartonlarında, «İsveç Kıralının Fotoğrafcısı» diye yazılı idi. Fotoğrafhânesi Derviş Sokağının (Şimdiki Piremeci Sokağı) başındaki binânın birinci katında, portre çekmez, yalnız peyzajcı, atölyesinde İstanbul manzaralarının, panoramalarının çeşidlerini satar.

İki dilber kızı vardı, ikisi de iffetli, edebli yegânelerden. Beyoğlunda hüsnü ânı, endam ve reftârı ile nam veren itfâiye kumandanı Macaristanlı ferik Ziçini Paşanın kızını, Madam Couteaux'yu, madan Valastarisi dilberlikde belki de basdıranlardan.

Meşhur fotoğracı baba ile dilber kızlar ne oldular, memleketlerine mi döndüler, bilemiyoruz.

Sermed Muhtar Alus

BERK (Nurullah) — Zamanımızın seçkin ressamlarından ve sanat münekkidi ve yazarlarından; 1904 de İstanbulda doğdu, Sanayii Nefîse Mektebinde çalışdıkdan sonra 1924 de Parisde Güzel Sanatlar Mektebinde Ernest Laurennt'ın atölyesinde dört yıl çalışdı, İstanbula döndüğünde resim muallimi oldu; sonra bir kaç defa daha Parise giderek Andre Lohte ve Fernan Léger'in atölyesinde çalışdı; hâlen İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinin öğretmenlerindendir. «D Grupu» adı altındaki bir ressamlar topluluğunun kurucularındandır.

İlk eserlerinde empressiyonist olan Nurullah Berk dâimâ yenilik araştırmış bir sanatkârdır; artık kendine has bir yol bulmuş inşacı ve geometrik nizâmı ön başa alan bir tarzı vardır.

Sanat tenkidcisi olarak da velûd bir kaleme sâhibdir; dergilerdeki ve gazetelerdeki makaalelerinden başka kitab olarak neşrettiği eserleri şunlardır:

Modern Sanat (1935), Türkiyede Resim (1943), Türk Heykeltraşları (1943), Sanat konuşmaları (1943), La peinture Turque (1951).

Resim ve Heykel Müzesinde de desen ve yağlı boya tabloları vardır, «Üçüncü kadın», «Uyuyan» ve «İstanbul Limanı» en meşhur tabloları arasındadır 1961).

★

BERKAN (Abdurrahman Münib) — Çağdaş hukuk bilgini, 1886 (hicrî 1304) de Selânikde doğdu, Selânik eşrâfından Ahmed Hamdi Efendinin oğludur; rüşdiye ve idâdi tahsilini selânikde yapdı, İstanbul Hukuk Mektebini pek iyi derecede bitirerek altın madalya ile taltif edildi. İlk adlî vazifesi Menlik mahkemesi reisliğidir; bu vazifeye 1905 de, henüz on dokuz yaşında iken tâyin edilmişdi, yaşını büyük gösterip kendisini saydırmak için sakal bırakmışdı ve ancak bu sâyede ki, mahkeme reisliği gibi o devirde yaşlı adamlara has bir makaamın ehli olduğunu zâhirî görünüş ile de göstermek istemişdi. Bulgar komitelerinin sık sık baskınlarına ve katliamlarına mâruz kalan Menlik ve havâlisinde mahkeme reisliği yapmanın güçlüğünü bilen adliye nezâreti bu vazifeyi A. Münibin dirâyet ve faziletini takdiren vermişdi.

Menlikde üç sene kaldı, 1908 de (H. 1325) meslekî bilgisini genişletmek üzere Avrupaya gönderildi, Paris Hukuk Fakültesini de pek iyi derecede bitirerek Paris adliyesinde staj gördü, 1914 de memlekete döndü; İstanbul Bidâyet Mahkemesi azâlığına tâyin edildi, sonra Beyoğlu Sulh Mahkemesi reisi oldu, buradan da Adliye Nezâreti umûru hukukiye müdürlüğüne getirildi. 1916 - 1918 arasında İstanbul Ticâreti Bahriye Mahkemesi reisi, sonra İstanbul Darülfünunu Hukuku Medeniye müderrisliğine tâyin edildi.

A. Münib Berkan
(Resim : Bülend Şeren)

İşgal esnasında İstanbuldan uzaklaşıırılmak istenilen bu hürriyet aşığı hukukcu Ga-

ziayıntab Mahkemesi reisliğine tâyin edilmiş, İstanbulda kalmak isteyen Abdurrahman Münib de istifa ederek avukatlık yapmıya başlamışdır; o tarihden ölünceye kadar avukatlıkda kalmış, zaferden sonra da, avukatlığa devam ederek Darülfünundaki kürsüsüne dönmüşdür.

Avukatlık hayatı çok parlak geçmişdir, bilgisi, olgunluğu ve müdafaalarındaki kudreti ile büyük bir şöhret kazanmışdır; hukuk ilmine ve Türk Adliyesine de büyük hizmetde bulunarak Türk Medenî Kanununun tercümesi işinde tam salâhiyeti ilmiye ile çalışmışdır. Hayatının son yıllarında poletikaya atılmış, Demokrat Partinin muhalefetde bulunduğu sırada bu partinin adayı olarak 1946 seçimine girmiş ve İstanbuldan mebus seçilmiş, 1949 da İstanbulda bir trafik kazasının kurbanı olarak ölmüşdür.

H. Basri Erk

BERKEL (Sabri) — Zamanımızın tanınmış ressamlarından; 1904 de Üskübde doğdu, Belgrad Güzel Sanatlar Akademisinde ve Floransa Güzel Sanatlar Akademisinde çalışdı, hâlen 1961, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinin dekorasyon bölümünde öğretmendir; D Grupuna mensubdu.

Sabri Berkel
(Bir oto portresinden)

İlk eserleri hemen dâimâ gravürler ve desenler olmuşdu, sonra non-figüratif resimlere başlamışdır.

Resim ve Heykel Müzesinde ofort ve yağlı boya eserleri vardır. ★

BERKER (Ercümend Sadi) — Avukat, musikişinas ve şâir; 1920 de İstanbulda Büyük Çamlıcada doğdu. Babası Adliye Başkâtipliğinden emekli merhum Ahmet Macit Berker ve annesi aslen Dalmaçyalı Fatma Belkis hanımdır. Dedesi dînî musikimizin büyük simâlarından mâruf Durakcı Hacı Nâfiz Beydir (B.: Nâfiz Bey, Durakcı Hacı), kökü erzurumlu pek çok bilgin ve kılıç eri yetiştirmiş özlü Türk âilesinin evlâdıdır.

İlk tahsilini Büyük Çamlıca İlkokulunda ve Sainte-Marie Fransız Kolejinde yapmış, 1935 de bu Koleji, 1941 de Haydarpaşa Lisesini, 1945 de de İstanbul Üniversitesinin Hukuk Fakültesini bitirerek İstanbul Barosuna intisapla meslek hayatına başlamıştır. Halen İstanbul Teknik Üniversitesi Hukuk Müşavirliği ile birlikte serbest meslek hayatına Bahçekapısında Umum Sigorta Hanındaki yazıhanesinde devam etmektedir.

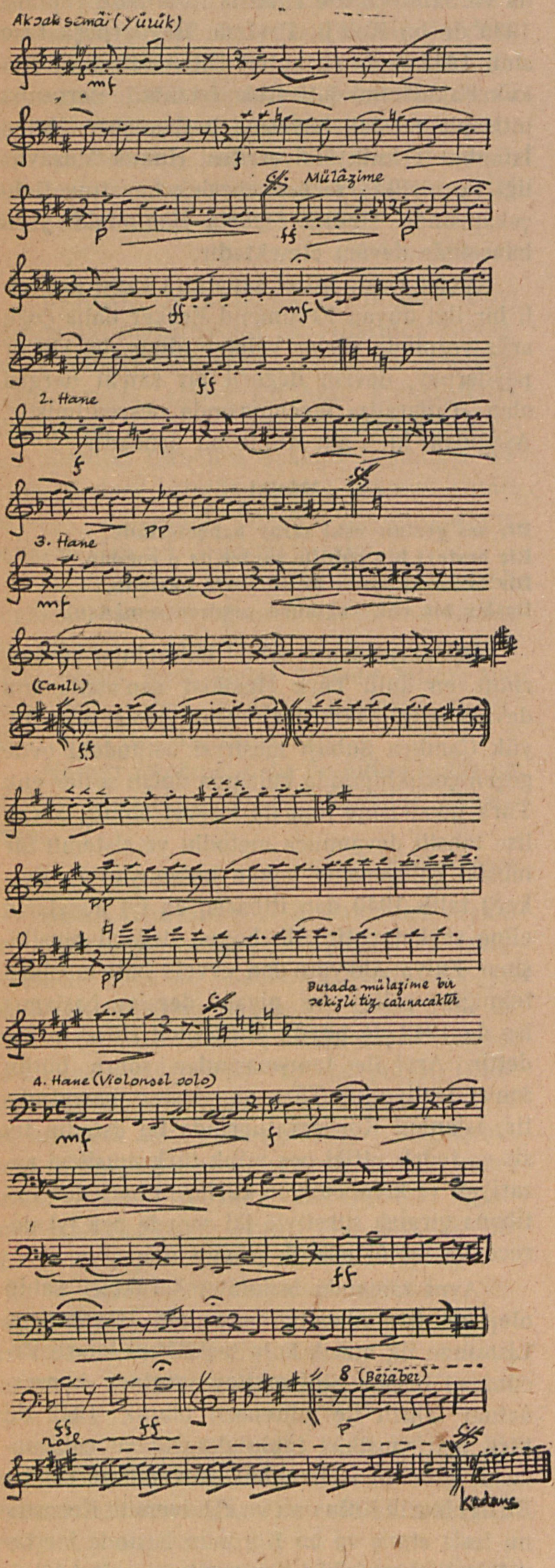
Küçük yaşda güzel sanatlara karşı kuvvetli bir ilgi duyan Ercümend Berker daha çoğu arûz vezninde şiirler kaleme almış, bu şiirler peyderpey, devrin değerli bir san'at dergisi olan «Çınaraltı» mecmuasında neşredilmiştir. Aşağıdaki kıt'a şiir diline bir örnekdir

Mûsikî

Bir ses gezinir eski saray bahçelerinde;
Bir besteyi bin rûh ile söyler de o çağdan,
Bir beste ki sesler kesilir orta yerinde,
Başlar bir ışık yağmuru sessizce semâdan..

Bir akrabasının sahibi bulunduğu ve devrinin en ünlü Türk Musikisi san'atcılarının devam ettiği hakikî bir musiki yuvası olan Büyük Çamlıca Subaşı mesiresi üstündeki evde geçen çocukluğunda kulağına dolan sesler onu Türk musikisine iten ilk kuvvet olmuş, ancak lise tahsili devamınca metodlu ve sistemli bir musiki çalışmasına imkân bulamıyan E. Berker'i talih 1940 dan itibaren en iyi hocaların eline sevketmiştir. İlk hocası değerli musikişinas Fulya Akaydın'dan evvelâ batı musikisi tekniğine solfej ve piyano dersine başlamış ise de 1942 de büyük Müzikolog Hüseyin Sadettin Arel ile tanışmasından sonra bütün san'at faaliyetini Türk musikîsine hasretmiştir. İstanbul Konservatuarında bu üstadın tesis ve tedris ettiği beş yıllık türk musikîsi nazariyatı ve kompozisyon kurlarını hariçden imtihana girmek suretiyle iki senede pek iyi derece ile ikmâl ederek mezun olmuştur.

Ayni zamanda teşkilâtcı karaktere sahip olup ve lise talebeliği sırasında Haydarpaşa Lisesinde ilk muzik kolu teşkilâtını kuarn Ercümend Berker üniversiteye geçince konservatuar tahsili ile mütenazır olarak 1942 de türk batı musikîsi topluluklarını ve çalışmalarını içine alan «İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği Muzik Kolu» nu ve «Üniversite Korosu» nu tesis etmiş ve bu Koronun başında bir taraftan türk musikîsi nazariyatı ve solfej bilgi-

Ercümend Sâdi Berkerin bir saz semâîsi

sini Üniversite içinde yayarken diğer taraftan türk musikîsi tarihinde ilk defa batı tekniği ile tertip ve idare ettiği 80-90 kişilik koro ve refakat saz orkestrası ile, ekserisi didaktik ve biyografik türk musikisi konserleri vermiştir.

Bu konserlerdeki takdim şekli, türk musikîsinin toplu icrasında bir dönüm noktası teşkil etmiştir.

Bilâhare Üniversite içindeki muzik faaliyetini daha köklü ve devamlı bir hale getirmek için Hüseyin Sadettin Arel, Ord. Prof. Salih Murad Uzdilek, Ord. Prof. Muammer Raşid Sevig, Prof. Ragıp Sarıca, Prof. Hıfzı Timur, Prof. Orhan Ünsaç ve merhum Dr. Neşat Halil Öztan ve Abdulkadir Karamürsel ile birlikte «Üniversiteliler Muzik Derneği» ni kurmuştur.

1947 de İstanbul Konservatuarı Türk Musikîsi İcra Heyeti şefliğine ve nazariyat hocalığına getirilmiş, 1948 de İlmî Kurul Başkanı Hüseyin Arel,'in ayrılması üzerine istifa ederek bu vazifeden ayrılmış ve serbest Avukatlık hayatına başlamıştır.

1954 - 1959 seneleri arasında, Vatan ve Tercüman gazetelerinde neşrettiği muzikoloji ve tenkid mevzuundaki yazılariyle san'at faaliyetine devam etmiştir.

1961 de hâlen İstanbul Radyosu Türk Musikisi San'at Kurulu üyesi bulunuyordu.

Türk dizisi üzerinde Türk makamlarının hangi perdelere transpoze (nakil) edilebileceğini kolaylıkla gösteren bir sürgülü cetvel icad etmiş, cetvele soy adına izafeten «Berker Cedveli» adı verilmiştir.

Beste vâdisindeki denemelerine numune olarak bir Zirgüleli Hiçaz Saz Semâîsinin notasını kendi el yazısı ile veriyoruz.

E. Sâdi Berker (Resim : Bülend Şeren)

Andre Gide'den «La Senfoni Pastoral» adında neşredilmiş bir tercümesiyle, Pierre Benoit'dan «Königsmark» adında ve George Cohendy'den «Müdafaa San'atı» adında henüz neşredilmemiş iki tercümesi, Fatih devri adâlet hayatına ait bir etüdü, Eugene Borrel

tarafından kaleme alınan «La Musique» isimli büyük müzik Ansiklopedisindeki «Türk Musikisi) bölümünün tenkidî baskısı ve muhtelif müzikoloji makaleleri vardır.

Türk müzikolojosini ana hatlariyle tanzim ve tesbit eden «Türk Musikisinin Umumî Esasları adı altında büyük bir eser üzerinde çalışmaktadır.

BERKİ (Ali Himmet) — Çağdaş türk hukuk âleminin güzide sîmâlarından, hicrî 1299 (Milâdî 1881 - 1882) de Elbistanda doğdu, babası Demircizâde Kadı Osman Efendidir; âilenin aslı Antalyanın Akseki kazasının Unulla köyündendir; babası hâkimlikle dolaşır iken ilk tahsilini Çorumda yapmış, rüşdiyeyi İbradıda bitirmiş, 1316 da (M. 1898 - 1899), on yedi yaşında iken İstanbula gelerek şöhretli ulemâdan ve Fâtih dersiamlarından kayınpederi Tokadlı Kemerlizâde Şâkir Efendinin ve Kayserili Büyük Hamdi Efendinin rahleli tedrisinde bulunmuş ve 1327 de (M. 1909) icâzet almışdır. Medrese derslerine devam ederken o sıralarda açılan müsabaka imtihanlarında muvaffak olarak «Mektebi Kuzât» a girmişdir, medrese derslerinden icâzet aldığı yıl bu mektebi de bitirerek birincilikle şahâdetnâme almışdır ve Fetvâhâne ilâmat odası mümeyyizliği ile memuriyet hayatına girmişdir; bilgisi nazarı dikkati çekerek ilâveten Medresetül kuzât arâzi kanunu muallimliği vazifesi verilmişdir. 1330 da (M. 1912) Tokad Kadılı ile oranın Bidâyet Mahkemesi İstinaf reisliğine tayin edilmiş, oradan Amasya Kadılığı ile Bidâyet İstinaf reisliğine nakil olunmuş; 1336 da (M. 1917 - 1918) de tekrar Tokad Kadısı ve mahkeme reisi olmuş, oradan Ankara Kadılığına tâyin edilmiş, Ankarada Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti kurulunca Şer'iye ve Evkaf Vekâletleri müşâvere heyeti âzâlığına tâyin olunmuşdur; bu heyet de bulunur iken ilâve memuriyet olarak Şurâyı Evkaf reisliği yapmışdır. 1922 de Temyiz Mahkemesi âzâsı olmuş, 1933 yılına kadar bu yüksek hukuk müessesesinin Hukuk Dâiresinde Çalışmış, 1933 den 1950 yılına kadar da Temyiz İkinci Hukuk Dâiresi reisliğini yapmış, 1950 de altmış beş yaşını ikmâl ettiği için kendi isteği ile emekliye ayrılmışdır.

Bilgisi, iffet ve istikaameti ile türk adliyesinde temiz bir hâtıra bırakmış olan Ali Himmet Berki millî kütüphânemize de kalemi ile hizmet etmiş, «İrs ve İntikal», «Vakıflar» (2 cild), «Miras ve tatbikaatı», «Hukuk Mantığı ve Tefsir», «Fâtih adâleti», «İslâm Hukuku» adlarında muhalled eserler vermişdir. Ayrıca mecmua, gazete ve ansiklopedilerde de makaaleler ve hukukî maddeler yazmışdır.

A. Himmet Berki
(Resim : Bülend Şeren)

Şer'î hükümlerde büyük otoritedir; eserlerinde yorulmak bilmeyen bir kalem sâhibi ve genç hukukçulara, hâkimlere adâlet yolunda ışık tutan bir mürşid olmuşdur. A. Himmet Berki, türk ruhunun ana temeli olan, cidden mukaddes kaaidelerden teşekkül eden, Osmanlı İmparatorluğunun altıyüz sene hukuk mevzûâtını teşkil eden «Ahkâmı Fıkhiye» nin son meşa'lecilerindendir.

H. Basri Erk

BERK MÜNAKAŞASI — Geçen asır sonlarında bir tarafda Muallim Naci Efendi ile peyki Şeyh Vasfi, öbür tarafda Recâizâde Mahmud Ekrem Beyle peyki Menemenlizâde Tâhir Bey, basında ve dolayısı ile İstanbulun fikir merkezi olan Bâbıâlide büyük akisler yapmış edebî kalem münakaşasının bir sahnesi «Berk = Şimşek» kelimesi üzerinde Tâhir Beyin ağır bir hezimeti olmuşdu. edebî vak'ayı o zamanlar pek genc olan Ahmed Rasim «Muharrir, Edib, Şâir» adındaki eşsiz güzel eserinde şöyle anlatıyor :

«Menemenlizâde Tâhir Beyle Şeyh Vasfi arasında er geç bir musâdeme vukuuna muntazır bulunuyorduk. Günün birinde gaalibâ Gayret Mecmuasında Tâhir Bey, Şeyhin mülâzim bulunduğu Berk (Şimşek) Mecmuasına târizen:

Gürleyip berk gibi...

«ile başlayan bir kıt'a derc etmiş. Ertesi hafta Berk gaalibâ şu beyt ile mukabele etmiş idi :

Gürlemez bizim diyarda berk.
Menemen berki aceb gürler mi?

«Kıyâmetler kopdu idi!.. En sathî bir hâdisei tabiiyeden gaafil bulunan Tâhir Bey şimşeği gürletiyordu, öyle ya!.. Bâbıâli birbirine girdi. Azîm ve seyyah bir gürültü caddeyi tuttu, sildi, şüpürdü, götürdü. Bir halde ki hammâlanı edeb, karşıdan karşıya arkada bâdihevâ adam geçirir oldular.

«Gerçe bu geçici bir alâmeti cevviye idiyse de Tâhir Bey tarafına dolu yağdırıyor, şeyhim, müşekkel fahrü gurur geziniyordu. Başda Celâl bîçaresi olduğu halde Nacinin bir beyti altlı üstlü tagyir edilerek bütün tarafdâran:

Bir çıkış çakdık ki şeyhim aşkına bizler bu şeb
Berka döndük neşri envâr eyledik meyhânede

«fahriyesini günlerce okuyub çekdiler. galebeyi bilâhare Demdeme tes'id etti.

«Hâtırımda Şeyh ile Tâhir Beyin Arakel'in dükkânı önünde karşı karşıya geldiklerini şöyle böyle gözümün önüne getiren bir levhai fersûde var:

«Her ikisinin de gözleri birbirine mülâki olunca hakikaten berk gibi çakdı, fakat bu anî parlayış, derhal söndü, göz kapakları indi idi. İkisi de önlerine bakdılar. Tâhir Bey yukardan geldiği için yokuş aşağı yıldırım gibi geçdi. Şeyh yukarı çıkdığı için elinin birini kavuğuna götürerek paratoner yapar gibi oldu idi. Fakat bu tesâdüfün en komik ciheti onar, yirmişer adım sonra idi. İkisinden her biri bu mesâfe dâhilinde arkaya dönüb bakıyor, diğerinin bakdığını görür görmez kafasını sür'atle döndürüyordu.

«Ben... ah! budala ben!.. bu fırsatı kaçırdım! öyle ya!.. derhal koş, şeyhin elinden öp, ihtisasını sor.. onu bırak, dön, Tâhir Beyi yakala, yerle bir temennâdan sonra onunkini de sor!.. Bir köşeye at!.. Şimdi gümbür gümbür yaz!..» (Ahmed Rasim, Muharrir, Edîb, Şâir).

BERKOK (General İsmail Hakkı) — Çağdaş ordumuzun olgun ve bilgin sîmâlarından biri, kalem sâhibi, mesleğinde kudretli ve faziletli bir kumandan ve muallim; 1876 (H. 1293) Kafkasya muhâcirlerinden bir köylü âilenin evlâdı olarak 1889 da Kayserinin Pınarbaşı Kazâsının Yağlıpınar Köyünde doğdu; babasının adı Ali Ağa, anasının adı Uğurhan'dır. Âilesi Kafkasyada iken Berkuk soy adını taşır idi, General de yıllarca İsmail Berkuk diye tanındı; Türkiyede soy adı kanunu çıkdığında kadîm âile adını muhafaza etti, yalnız Türk dilinde de mânalandırmak Berkok'a (berk = şimşek; şimşek ok) çevirdi.

Kendisinden on oniki yaş kadar büyük ablası adını tesbit edemediğimiz bir paşanın zevcesi olan ablasının himâye ve delâleti ile terbiye ve tahsil için henüz altı yedi yaşında bir çocuk iken 1895 - 1896 arasında İstanbula getirildi, ilk tahsilini, askerî rüşdiye tahsilini Büyükşehirde yapdı, Kuleli Askerî İdâdisini bitirerek Mektebi Harbiyeye girdi, oradan da 1910 da Erkânıharb (kurmay) olarak ve sınıfının en ileri derecelileri arasında mezun oldu; Erkânı Harbiyei Umumiyede, Makedonyada bir fırka erkânı harbı olarak, Balkan Harbinde, Birinci Cihan Harbinde 6. Ordu erkânıharbiyesinde, daha sonra Kafkas islâm ordularında muhtelif vazifelerde ve mühim işlerde çalışdı; kendisini öldürmek isteyen bolşeviklerin elinden tebdili kıyâfetle kaçmak sûretiyle kurtuldu ve Trabzona çıkarak Millî Mücadeleye katıldı. İlk günlerde Ankarada açılan zâbit tâlimgâhının programlarını yapdı ve tedrisâtın idâresine deruhde etti, ki silâh arkadaşları bu hizmetinden ötürü ona «Ordunun Hocası» demişlerdir; bu işi düzenledikten sonra cebhede vazife aldı, 4. Kolordu Erkânıharbiye Reisi oldu, bu kolordu ile Kütahya ve Sakarya muharebelerine girdi. İstiklâl Harbi sonunda Cumhuriyetin ilânından sonra normâl kıt'a hizmetlerinden başka İstanbul Harbiye Mektebinde, Harb Akademisinde «Tâbiye ve büyük sevk ve idâre» muallimliğini, Harb Akademisi Kurmaybaşkanlığını büyük bir başarı ile ifâ etti. 1946 da Askerî Temyiz â z a s ı iken e m e k l i y e ayrıldı. 1950 seçiminde Kayseri millet vekili oldu, 1954 de tekrar m e b u s s e ç i l d i ve ayni yıl tedâvi için gittiği İngilterede bir kanser ameliyatı sonunda vefat etti; nâşi memlekete getirilerek evvelâ asrî mezarlığa defnedildi, on bir ay sonra da Genel Kurmay Başkanlığı

General İsmail Berkok
(Resim : Bülend Şeren)

kararı ile Ankaradaki Askerî Şehidliğe kaldırıldı.

Genel Kurmay tarafından zevcesine verilen bir belgede şunlar yazılıdır:

«Erzincanda icrâyı hareket eden 1. Kuvvei Seferiyenin İran dâhilinde menzil kumandanlığını yaparken ehâlinin iâşesini ve istirâhatini fevkalâde hazâkat ve hak ve adâlet üzere temin ettiğinden memleketin kâmilen muhabbetini kazanmıştır.

«Kafkasya ve İrak hareketlerinde gösterdiği fevkalâde yararlıktan iki sene kıdem zammı almış ve ayrıca harb madalyası ile taltif edilmişdir.

«Birin Cihan Harbinde İran, Kafkas ve Irak cebhelerine fiilen ve kahramanca iştirâk etmişdir.

«1331 (1915)de harp madalyası, 1332 (1916) de kılıçlı liyâkat madalyası, 1334 (1918) de kılıçlı gümüş imtiyaz madalyası, 1335 (1919) de kılıçlı Osmanlı madalyası, 1927 de İstiklâl Madalyası ile taltif edilmişdir.»

Hususî hayatında evvlâ şefkatli insandı. Büyük küçük, genc, ihtiyar her müracaat edene hizmet etmek, işlerini kolaylaştırmak için canla başla çalışmakdan zevk duyardı. Ordudaki hizmeti boyunca tek neferin dahi gönlünü incitmemişdi; halûk, nâzik, derin ve geniş bilgisini asîl bir tevâzu altında gizlerdi. Anadili gibi fransızca ve rusca bilirdi; arabca ve almancaya da hakkiyle vâkıfdı. İmanı sağlam ve âbid bir müslümandı. Vechen de bir güzel adamdı.

1922 de, yine 1876 Kafkas muhâcirlerinden bir âilenin kızı olan Zekiye Hanım ile evlendi (B.: Berkok, Zekiye); bu hanımdan Mehmed Jebâ, Ahmed Jaber ve Hatice Janset adında üç evlâd sahibi olmuşdur; hepsine mükemmel bir tahsil temin etmişdir, erkekler yüksek inşaat mühendisidir, Hatice Jamset Hanım da kuvvetli bir kaleme sâhibdir, babasının müsveddeler hâlinde bıraktığı «Kurtuluş Yolu» adındaki son eseri 1960 da bir hanımın himmeti ile basdırmışdır. İsmail Berkok Paşanın millî kütübhânemize verdiği en mühim eser, yirmi yıllık titiz bir çalışmanın mahsulü olan «Tarihde Kafkasya» dır.

Berkok (Zekiye) — General İsmail Berkok'un zevcesi, kaybettiği hayat arkadaşının hâtırasına büyük bağlılığın timsâli bir kadındır; 1876 Kafkas muhacirlerinden bir âilenin evlâdı olarak 1907 de İstanbulda doğdu, babası uzun yıllar hâkimlik etmiş osmanlı mülkiye paşalarından Mehmed Tevfik Paşadır ki bu zât 1933 de 103 yaşında vefât etmişdir.

Zekiye Berkok Darülmuallimatdan mezun olmuş, Beşiktaşda Akaretlerdeki bir kız mektebinde muallimlik yaparken 1922 de, o tarihte binbaşı bulunan İsmail Hakkı Berkokla evlenmişdir. Sohbeti tatlı, canlı, hareketli, son derecedi samimî bir hanımdır; ve kalem sâhibidir, «minelbâb ilelmihrab» tâbiri ile hâtıratını yazacak olsa millî kütübhânemize cemiyet ilmi bakımından kıymetine baha biçilmez bir eser bırakacağı muhakkakdır.

BERKOL (Nureddin Ali) — Anatomi bilgini, aşağıdaki hal tercemesi Türk Ansiklopedisinden alındı: «1880 de İstanbulda doğmuşdur, Mâbeyin kolağalığından emekli Ali Riza Beyin oğludur, 1902 de Askerî Tıbbiyeden yüzbaşı doktor olarak çıkmış, 1903 de ayni mektebin anatomi asistanı, bir sene sonra muallim muavini olmuş, 1906 da Parise giderek iki yıl ihtisas tahsili yapmış, 1909 da bir yıl da histoloji üzerinde çalışmış, 1910 da Bürükselde toplanan milletler arası anatomi kongresinde Türkiyeyi temsil etmiş, dönüşünde Tıb Fakültesi anatomi lâboratuarı şefi olmuştur. Balkan Harbinde ve Birinci Cihan Harbinde askerî hastahânelerde çalışmış, baştabiblik etmiş, fakültedeki vazifesinden başka Dişci ve Eczacı mekteblerinde de anatomi, fizyoloji ve histoloji dersleri okutmuşdur. 1924 de Tıb Fakültesi Reisi (dekanı), 1925 de Darülfünun Emini (rektör) seçilmişdir. 1925 de İstanbul mebusu olarak Büyük Millet Meclisine girmiş, Meclis reis vekili olmuş, 1931 de tekrar meslekî faaliyetine dönerek Tıb Fakültesi anatomi profesörü olmuş, 1933 de ordinaryüs profesörlüğe yükselmiş.

«Başlıca eserleri şunlardır: Hilâliahmer Hastabakıcılık Teşrih Kitabı (1915), Hazım Takımı Anatomisi (1935), Beşduyunun Kısa Anatomisi (1936), Sistematik Anatomi (3 cild, 1939 - 1941), Artistik Anatomi (1940), Diseksiyon Tekniği (1943)» (Türk Ansiklopedisi).

Bu değerli ilim adamı muallim emekliye ayrıldıktan sonra uzunca bir zaman hasta yatmış, ihtiyat ile kaydedelim, yarı mefluc olarak 1959 - 1960 arasında vefat etmişdir. Son derecede afif ve nâzik bir zât idi.

BERKSOY (Kemal Cenab) — Türk tebâbetinin ölmez büyük isimlerinden; İstanbul Üniversitesi Tıb Fakültesinin büyük hocalarından; 1876 da Üsküdarda doğdu, Silâhhâne başkâtibi Hüseyin Cenab Efendinin oğludur; 1897 de Askerî Tıbbiyeden yüzbaşı rütbesi ile mezun olmuş ve hemen ayni mektebe asistan olarak tâyin edilmiş, sonra muallim muavini, daha sonra muallim olmuş; İstanbul Darülfünunu, sonra İstanbul Üniversitesi Tıb Fakültelerinde profesör ve oridnaryüs profesör olarak uzun yıllar fiziyoloji kürsüsünü geniş salâhiyet ve tam ehliyetle doldurmuşdur; 1944 de emekliye ayrılmış, yozgad millet vekili olarak Büyük Millet Meclisine girmiş, 1949 yılı kasım ayının 28/29 uncu gecesi Ankarada vefat etmişdir.

Bu büyük ilim adamının şahsiyetini belirten aşağıdaki satırlar, onu çok yakından tanımış ve onun yanında çalışmış Prof. Dr. Sâdi Irmak'ın kaleminden çıkmışdır; üstâdın ölümü üzerine Cumhuriyet gazetesinde intişar etmiş «Kemal Cenab Berksoy» başlıklı bir makaledir; bir büyük şehir kütüğünde büyük bir adamın şahsiyetini belirten ve aynen nakli ve tesbiti gereken güzel yazıdır :

«Kemal Cenabın kaybı, yalnız tıbbımızda değil, bütün irfan hayatımızda doldurulması güç bir boşluk bıraktı.

«Kemal Cenabın hüviyetini belirtmek için ilim hayatını, fikir mücadelelerini ve nihayet ruh bünyesini gözden geçirmek lâzımdır. Çünkü o, sadece bir ilim şubesinin mütehassısı olarak değil, aynı zamanda çaplı bir kültür ve mücadele adamı olarak da profesördü.

«Rahmetlinin ilim hüviyetini anlatmak için kırk yıl devam etmiş olan fiziyoloji hocalığı esnasında yarattığı eserlerin ve ele aldığı konuların bir panaromasını çizmek lüzumludur.

«Hoca, Türkiyede müsbet ilimlerin ve ilimde tecrübe usulünün ilk temsilcilerinden birisi olduğu kadar dünya tıbbında isim yapmış müstesna hekimlerimizden birisidir.

Kemal Cenab Berksoy
(Resim : Bülend Şeren)

«Şakir Paşa merhumla Türkiyeye girmeğe başlamış olan modern fiziyolojiyi bir öğretim ve araştırma şubesi olarak yerleştiren Kemal Cenabdır.

«Barsak zarının ifraz ettiği secretin maddesinin nevilerini ve tesirlerini ilk olarak inceleyenlerden birisi Kemal Cenabdır.

«Kalb adalesinin bilhassa His huzmesinin meydana getirdiği hormon tabiatle maddeye bölüp vasıflarını tarif eden Kemal Cenabdır. Bu maddesi üzerinde kendisinden sonra araştırmaları derinleştirmiş olan Haberlandt, bizim hocanın bulduklarına dayanmıştır.

«Pawlov usuliyle yapılan mide ve salya fistüllerinin verimlerini ilk araştıranlardan birisi de odur.

«Karaciğer vazifeleri üzerinde merkezî sinir cümlesinin tesirlerini inceleyen travayları vardır. Nikotinin tesirlerini en iyi incelemiş olanlardan birisi de odur.

«Bir taraftan bu orijinal eserlerini yazarken öteyandan talebenin ihtiyaçlarını karşılamak için ders lâboratuar kitabları meydana getirmeyi ihmâl etmemiştir. Şakir Paşanın yazdığı ilk eserlerden sonra Kemal Cenab, modern, fiziyolojiyi talebeye öğretecek büyük eserler meydana getirmiştir. «Fennî menafiülâza», «Fiziyololoji», «Fiziyoloji Ders Kitabı» müteaddid defalar basılmış ve kırk yıldanberi yetişen hekimlerin tıb bilgilerine temel vazifesini görmüştür.

«Kemal Cenab, fiziyoloji öğretiminin metodu meselesiyle de yakından ilgilenmiştir. Bu husustaki düşüncelerini hem türkçe, hem fransızca yayınlamış ve dünya tıbbının tenkidine sunmuştur.

«Hoca, fiziyolojiyi ilk gününden itibaren bir tecrübî ilim hüviyetiyle ele almıştır. Hayvanlar üzerinde yaptığı ilmî tecrübelerde büyük bir meharet göstermiştir.

«Dünya ilmiyle sıkı bir teması vardı. Meslekdaşlarını iyi tanırdı. Fakat dünya ilmi de kendisini tanırdı. Haydarpaşadaki müetvazı lâboratuarında, başka memleketlerin pahalı ve muğlâk âletlerle yaptıkları tecrübeleri bizzat meydana getirdiği basit tesislerle yapmağa uğraşır ve çok defa muvaffak olurdu.

«Hudutsuz bir öğrenme ve araştırma ih-

tirası vardı. Bugün modern tesisleri havi lâboratuarlarda çalışanlar ve yarın daha mütekâmil müesseselerde çalışacak olan Türk tıb mensubları Kemal Cenabın hangi şartlar altında eserlerini meydana getirdiğini hatırlamalıdırlar. Haydarpaşada fiziyoloji enstitüsünün bütün bütçesi bir iki yüz lirayı geçmezdi. Yeni Üniversitede de hiç bir zaman iki bin lirayı aşmamıştır. Fakat hocamız, bu kadar iptidaî şartlar ve mahrumiyetler içinde asla yılmamıştır. Bu gerçekleri yakından müşahede fırsatı bulmuş olanlar onun ilim ihtirasına kahramanlık mertebesini vermekte tereddüd edemezler.

«Kemal Cenab, irfan hayatımızın bir mücadele adamı olarak da müstesna bir hüviyet taşır. Bütün dünyada olduğu gibi bizde de sadece bir ilim şubesindeki ihtisasiyle profesör olanlarla çevresinin kültür ve sosyal hayatında aktif bir unsur olan profesörler vardır. Kemal Cenab bu ikinci tip hocalardandı. Yain yalnız ilme değil irfana da sahibdi.

«İlim terimleri vesilesiyle Türk dilinin gelişmeleriyle yakın bir ilgisi vardı. Kendi şubesinin bir çok terimlerini bulmuş olan adamdır. Fakat o aynı zamanda bir sanatkâr ruhiyle bulduğu kelimeleri daima tartar, vüzuh ve âhenk bakımından devamlı bir kontrola tâbi tutar ve lüzumlu gördükçe rücular yapmaktan çekinmezdi.

«Onun Türk dili için istiklâl istiyen bir dâvası vardı. İlim terimlerinin yaşıyan dillerden alınmasına karşı amansız bir savaş açmıştı. Bu yüzden en çok sevdiği insanlara çatmaktan bile geri kalmazdı. Kanaatince türkçeye lâzım olan Garb teknik ve ilim terimleri lâtince asıllarından alınmalıydı. Bu dâvaya sonuna kadar bağlı kalmıştır.

«Âlim ve kültür adamı Kemal Cenabın yanında bir de hoca Kemal Cenab hüviyeti vardır ki bu cephesi belki en çok saygıya lâyık olan tarafıdır. Otuz sekiz derece ateşle ve göğsünde litrelerle su toplamış bir halde derslerine girdiği görülmüştür.

«Yalnız Türkiyenin değil, belki dünya tıbbının en iyi hocalarından birisiydi. Derslerini klişe haline getirmekten koruyabilmiş bahtiyar hocalardandı. Dersinin mahiyeti, muhtevası her yıl değişirdi. Dünya ilminin ilerlemeleriyle muvazi yürüdü. Son dersine de ilk hocalık yıllarının heyecanından hiç bir şey kaybetmeden girmiştir.

«Hoca, çevresinin hareketlerine ve hâdilerine seyirci kalan insanlardan değildi. Sönmiyen bir milliyetçilik ateşi vardı. Tıbbiye ocağında başgöstermiş millî heyecan tezahürlerinde aktif rolü vardır.

«Kemal Cenabın insan olarak hüviyeti ve serencamı da dikkate lâyıktır. Daima nahif kalmış olan vücudünün üstünde irice ve muntazam bir başı vardı. Erkenden tutulduğu tüberkülozdan kat'î bir şifaya ulaşmamış olmakla beraber şiddetli bir yaşama isteği taşımıştır. Fakat çok defa perişan eder ve ancak laboratuarında teselliye kavuşabilirdi. Bu yüzden aile hayatı da mesud geçmemiştir. Onun yetiştiği zamanlarda para getiren bir şubeye intisabı çok kolay ve bu suretle büyük servetler yapması mümkün iken hudutsuz feragat istiyen bir şubeyi seçmişti. Bu yüzden zaman zaman maddî sıkıntılara düşmüştür.

«Hocanın çok rakik bir kalbi vardı. Zaten bu hüviyette olan adamın başka türlü olmasına imkân yoktur.

Bu satırları yazan, Kemal Cenabın yalnız minnet besleyen binlerle talebelerinden biri değil, onun eski «müderris muavini» olarak da bir yakinidir. Bu sebeple onun kaybiyle Türk ilminin ve Türk cemiyetinin nasıl bir değerden mahrum kaldığını belki en içten duyanlardan birisidir.

«Türkiyenin fikir tarihini yazacak olanlar skolastik ve nasçı bir zihniyetten müsbet ilimler devrine geçişimizde Kemal Cenabın rolünü tarih perspektivile daha iyi değerlendireceklerdir. O, bu rolü feragatle büyük mahrumiyetlere katlanarak ve üstelik sinsi ve amansız bir hastalıkla yiğitçe pençeleşerek oynamıştır. Zannediyorum ki bu müşahedeler, sadece bir talebenin bir hocası için beslediği duyguların değil, belki son tıb nesillerinin ortak kanaatlerinin bir ifadesidir.» (Sadi Irmak».

Yabancı memleketlere yayınladığı, milletler arası tıb âlemine tebliğ ettiği çalışmalarının bir kısmı şunlardır:

«Contribution à l'étude de la moelle cervicale dans le piquûre diabetique chez le chien»; «Tranché hémautographique cardio-arterielles superposés»; «Uber Bildungesort und Schicksal des Sekretins für das Pankreas im Körper»; «Etude sur la sécretine»; «Nouvelles recherches sur les injections intra-cardiques» (1924 de Fransa tıb akademisine tebliğ); «Sur une réflexe gastro-duodenal» (1935

de Moskova milletler arası fiziyoloji kongresine tebliğ).

Bibl. : İ. A. Gövsa, Türk meşhurları; Türk Ansiklopedisi; Prof. Dr. Sâdi Irmak, makale.

BERKÜREN (Neş'et) — İstanbul Şehir Tiyatrosu aktörlerinden, 1912 de İstanbulda doğdu, mâlî müşavirliklerde bulunmuş Necmeddin Beyin oğludur, annesinin adı Hayriye Hanımdır. Kadıköy Lisesinde, Saint-Benoît Fransız Mektebinde okudu, sahneye olan merakı 1925 de mekteb temsillerinde roller almakla başladı, 1932 de Şehir Tiyatrosuna intisab etti, ilk olarak «Madam Sans - Gêne» de oynadı, sonra «Sarı Zeybek» operetinde bir rol aldı, büyük başarı göstermesi sür'atle inkişafına yol açdı; «Cürüm ve Ceza», «Ayak takımı», «Boks Şampiyonu», «Büyükşehir», «Paydos», «Jul Sezar», «O gece», «Peer Gynt», «Bir ziyaretci», «Kıral Lear», «Yaramaz Çocuk», «Dünya malı dünyada kalır», «Tebeşir tahtası», «Yaprak dökümü», «Fırtına», «Büyük çınar», «Bu memleket satılık değil» piyeslerinde ve daha bir çok dramlarda muhtelif tipler canlandırdı. «Memişin Rüyası» ve «Memiş ile Abdi İstanbulda» isimli iki çocuk piyesi 1949 da Şehir Tiyatrosunda sahneye kondu, yazdığı bu iki piyesin baş rollerini de kendisi oynadı. «Gurbet», «Mahallenin sevgilisi», «Paydos» filmleri ile de sinema perdesinde göründü. Hususî hayatında futbol ile deniz sporlarına meraklı olub amatör bir balıkcıdır.

Neş'et Berküren
(Resim : Bülend Şeren)

Hakkı Göktürk

BERLİTZ LİSAN MEKTEBİ — İstanbulun en eski hususî lisan mekteblerinden biridir, Beyoğlunda İstiklâl Caddesindedir.

1878 de Amerikada devlet okullarında öğretmenlik yapan Berlitz adında bir zât lisan öğretiminde hazırlamış olduğu metodu kabul ettirerek metodu rağbet görmüş, teşkilâtı genişlemiş, dünyanın her tarafında Berlitz metodu ile lisan öğreten mektebler açılmışdır, Amerikada 27, Almanyada 55, Fransada 12, İspanyada 10, İtalyada 16, İngilterede 5, Avusturyada 3, Belçikada 3, Danimarkada 2, Finlandiyada 3, İsveçde 2, Norveçde 1, İsviçrede, 6, Brezilyada 2, Uruguayda 2, paraguayda 1, İsraelde 2, Yenizellandada 1, Tunusda 1, Avusturalyada 1 Berlitz Lisan mektebi vardır. İstanbuldaki mekteb 1912 yılında açılmış olub fransızca, ingilizce ve almanca ile muhasebe dershâneleri vardır. Berlitz metodu ile öğretimde bilhassa pratiğe büyük ehemmiyet verilir. Dersler öğrencinin istediği saatlerde verilir, hususî veya toplu olarak ayarlanır. Toplu dersler 8-12 kişilik gruplara ayrılmışdır. Öğrenci, bilgi derecesine göre kurlardan birine alınır. Dershâne sabah saat 9 dan akşam 20,30 a kadar açıkdır. Hususî dersler öğrencinin arzu ettiği saatde, grup hâlindeki kurslar da öğleden evvel ve sonra verilir, dersler 55 dakika sürer. Okula gidememiş genc kızlarla vakitleri müsaid genc kadınlar için öğleden evvel ayrıca kurlar vardır, her kurda en az beş öğrenci bulunması şarttır, aşağı düşerse kur lâğvedilir.

1960 yılında ders ücretleri şöyle idi :

Kaydiye 5 lira.

Grup hâlinde haftada 2 ders :
1 aylık 35 lira
3 » 90 »
6 » 160 »

Grup hâlinde haftada 3 ders :

1 aylık 50 lira
3 » 135 »
6 » 250 »

Bir öğrenci için hususî dersler :

12 ders 240 lira
25 » 485 »
50 » 960 »

İki öğrenci için hususî dersler :

12 ders 160 lira
25 » 325 »
50 » 645 »

Üç öğrenci için hususî dersler :

12 ders 120 lira
25 » 240 »
50 » 480 »

Hakkı Göktürk

İSTANBULDA BİR KADINLAR HAMAMI

Türkiye Klişehanesi (Fausto Zonaro'nun tablosundan Sabiha Bozcalı eli ile) Doğuş Matbaası

BERNARD (Charles Ambroise) — Viyanalı değerli bir hekim, Türkiyede batılı kafası ile tıb öğretimi yolunda kısa zamanda çok büyük hizmetde bulunmuş bir ilim adamı; «Muallim Bernard» diye meşhurdur; aşağıdaki hal tercemesini Türk Ansiklopedisinden alıyoruz:

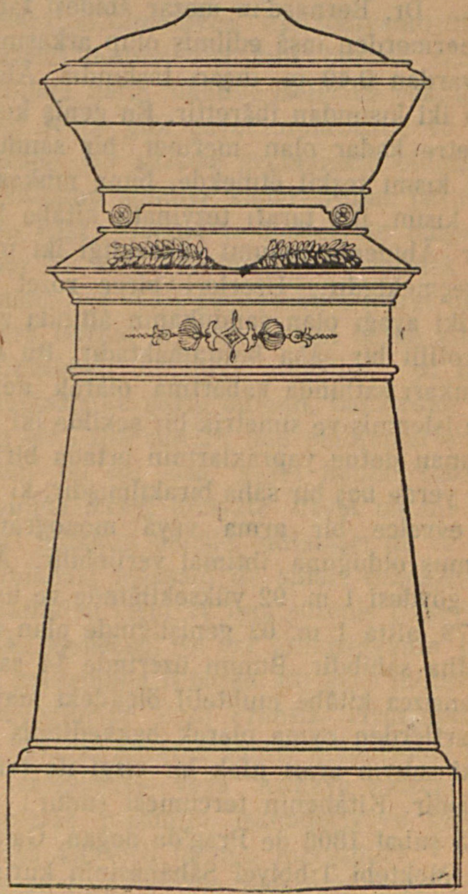
1806 da doğdu; 14 mayıs 1839 da İkinci Mahmudun bir nutku ile açılan Galatasarayındaki Mektebi Tıbbıyei Şâhâneye muallimi evvel (baş öğretmen, dekan - profesör) olarak bu inkilâbcı pâdişah tarafından Viyana elçiliğimiz vasıtası ile İstanbula getirildi; ki Sultan Mahmud o meşhur açılış nutkunda bu genc hekimden bilhassa bahsetmişdir: «Doktor Bernard'ı sizin için mahsus celbettim, Arvupanın birinci derecesindeki hekimlerindendir; Bu adamdan ve sâir hocalarınızdan tabâbet ilmini tahsile çalışın ve tedrîcen türkçeye alıp lisanımız üzere tedâvülüne çalışın» demişdir.

Galatasaray Tıbbiyesinde baş öğretmenlikle beraber seririyâtı dahiliye, emrâzı dahiliye ve seririyâtı hariciye muallimliği yapan ve pâdişahın teveccühüne dayanarak çalışmaya başlayan Prof. Dr. Bernard, bu mektebi batı memleketlerindeki tıb fakülteleri proğramlarına göre düzenlemiştir; (tababetin bu ilmin sâhiblerine servet temin eden bir meslek olmayıp, hekimin, muzdarib insanların yardımına koşan fedâkâr kimseler olduğunu telkin ile tabib olacak gençlere meslek terbiyesi ve ahlâk üzerindeki koruyucu baskısına inanmış), kendisi hıristiyan olduğu halde müslüman talebelerinin muntazaman camie devam etmelerine ve islâm akîdesince temizlenmeleri için de hamama gitmelerine bizzat nezâret etmiş, hizmet ettiği beş yıl içinde gece ve gündüz mektebden ayrılmamıştır.

İkinci Sultan Mahmud Galatasaray Tıbbiyesinin açılışından az sonra, yine o 1839 yılında vefat etmiş, yerine pek genc yaşda bulunan oğlu Abdülmecid pâdişah olmuş; Galatasaray Tıbbiyesinin imtihanlarında bulunan yeni hükümdar, talebelerin imtihandaki başarılarından ötürü Muallim Bernarda pek çok iltifatda bulunmuş, genc padişahın da îtimadını kazanan profesör 1841 de anatomi dersinin ölüler üzerinde (kadavra üzerinde) gösterilmesi için bir irâdei seniye almaya muvaffak olmuştur; 1842 de ameliyat hastahânesi denilen hariciye kliniğini kurmuş, mektebde bir de nebâtat bağçesi yaptırmışdır.

Dr. Bernard
(Resim : B. Şeren)

Dr. Bernard'ın merkadi
(Semavi Eyicenin arşivinden)

Tıbbiyedeki vazifesinden başka İstanbuldaki Avusturya Hastahânesinde de hekimlik yapan Muallim Bernard 2 kasım 1844 de henüz 38 yaşında iken ölmüş ve ölümü İstanbulda pek geniş ve derin teessür uyandırmışdır.

Derslerini fransızca okuturdu; İstanbulda fransızca olarak basılmış dört eseri vardır: Les Bains de Brousse (1842), Eléments de Botanique à l'uzage des élèves de l'école de medecine de Galatasaraï (1842), Précis de percussion et d'auscultation (1843), Pharmacopée Militaire Ottamane (1844).

Bunlardan birincisi 1844 de Abdülmecidin Bursaya seyahati münasebeti ile «Kaplıca Risâlesi» adı ile türkçeye terceme edilmişdir (Türk Ansiklopedisi, cild VI).

Dr. Bernard Avusturya tebaası ve katolik olduğu için Avusturya sefârethânesinin şapeli vazifesini de gören Beyoğlunda Santa Maria Draperis Kilisesinin hududları içine defnedilmişdir. Aşağıdaki satırları, bu merkadi ilk tetkik eden kıymetli genc bilgin Semavi Eyice'nin bir makaalesinden alıyoruz:

«..... Dr. Bernard'ın mezar âbidesi tamamen mermerden inşâ edilmiş olup arkasındaki duvardan 0.40 m. dışarı taşkındır. Âbide başlıca iki kısımdan ibârettir. En geniş kısmı bir metre kadar olan mermer bir sanduka birinci kısmı teşkil etmekde, buna mukaabil ikinci kısım, üst tarafı tezyinatlı kitâbe levhasıdır. Âbidenin umumî yüksekliği iki metreyi geçmektedir. Üzerleri birer rozet ile süslü iki ayağı olan sandukanın altında zengin profilli bir sâha bulunmaktadır. Bu kısmın yukarı sathında kabartma olarak defne dalları işlenmiş ve simetrik bir şekilde iki yana uzanan defne yapraklarının ortada birleştikleri yerde boş bir sâha bırakılmışdır, ki burada evvelce bir arma veyâ monogramın bulunmuş olduğuna ihtimal verilebilir. Âbidenin gövdesi 1 m. 92 yüksekliğinde ve üstte 0 m. 79, altta 1 m. 02 genişliğinde olan düz bir satha sâhibdir. Bunun üzerinde 14 satırlık fransızca kitâbe muhtelif ölçüdeki majüskül harflerden oyma olarak hakkedilmiş ve son iki satırın arası ufak bir çizgi ile tefrik edilmişdir. Kitâbenin tercümesi şudur:

«23 şubat 1808 de Prag'da doğan, Galatasarayı Mektebi Tıbbiyei Şâhânesinin kurucusu ve ilk müdürü, merhameti ile olduğu kadar hazâkati ile de bütün beşerî ızdırabların dindiricisi, tıb ve cerrâhî doktoru, Charles Ambroise Bernard gayreti ve yorulmak bilmeyen faaliyeti sâyesinde bir mevki ve bir şöhret temin ettiği, gıbta uyandıran bir bahtiyarlığa erişdiği bir sırada, 36 yaşında 2 kasım 1844 de İstanbulda vefat etti. Fakirler onun arkasından ağladılar. Bu âbideyi onun hâtırasına yaptıran dul karısı, onu, sâlih kimselerin dualarına emânet eder.

«Dr. Bernard'ın mezarının tanınması ile İstanbulun tarihî eserlerinden biri daha tesbit edilmiş oluyor..» (Semavi Eyice, Mektebi Tıbbiyenin ilk müdürü Dr. Bernard'ın mezarı; Tarih Dergisi, cild II, 1952).

Semavi Eyice; doktorun küçük adını kabir kitâbesinden Ch. Ambroise olarak tesbit ediyor; Türk Ansiklopedisi ise Ch. Aubois olarak alıyor, biz, hal tercemesinde nakletdiğimiz kitâbe kaydini tercih ettik.

BERNHARDT (Sarah) — Adı yazılış şekline göre değil, yalnız kendine mahsus istisnâî olarak «Sara Bernar» diye okunur, asıl adı da Rosine Bernard (Rozin Bernar) dır; geçen asrın ikinci yarısı ile asrımızın başlarının ünlü Fransız aktrisi; zamanında dünyanın en büyük şöhretlerinden biri olmuş sahne sanatkârı hüviyetinin yanında roman yazarı, ressam ve heykeltıraş; 1844 de Parisde doğdu, ciddî bir tahsil ile sağlam edebî kültüre sâhib olarak Konservatuvarı bitirdi. Lirik yaradılışı, güzelliği ve sihirkâr sesi ile bir hilkat bedîası idi, ilk şöhretini 1869 da Odéon Tiyatrosunda, o zamanlar pek genc bir şâir olan François Coppée (Fransuva Kope) nin «Le Passant = Geçici adam» adındaki küçük manzum piyesinde «Zanetto» rolu ile yapdı, ki Zanetto bu piyesde bir âşık delikanlıdır. Sarah Bernhardt Zanetto olduğu zaman henüz yirmi beş yaşında idi, şöhret yoluna tüysüz bir delikanlı olarak girmiş olan büyük sanatkâr, yıllarca sonra, yaşı altmışını aşkın olduğu zamanlar da sahneye ondokuz yaşında bir kız olarak çıkacakdı.

Parisin, Fransanın, hattâ Batı Avrupanın en büyük sanat müesseselerinden Comédie-Française (Komedi-Fransez)'e girdi; Port-Saint-Martin (Por Sen Marten), Vaudville (Vodvil) tiyatrolarında oynadı ve 1893 de Renaissance (Rönessans) Tiyatrosunun sâhibi oldu, sonra Parisde Chatelet Meydanında «Théatre Sarah Bernhardt» ı, Sara Bernar Tiyatrosunu kurdu. Fransa dışında turnelere çıkdı, Avrupanın hemen her tarafında Fransız sanat ve edebiyatının mümessili olarak dolaşdı, Rusyaya gitti, Amerikaya gitti, 1888, 1904 ve 1908 de üç defa da İstanbula geldi, her yerde Fransaya ve Fransız milletine karşı öylesine bir sevgi topladı ki 1914 de Fransa Cumhuriyeti tarafından «Légion d'Honneur» nişanı ile taltif edildi.

Rollerini dâima yaratarak oynayan bu sanat hârikası kadın, 1914 de kangren olan bir ayağı kesildikden sonra da sahneye çıkdı, o hâli ile dahi hayranlarını teshir etti; 1923 de Parisde öldü, ölümü Fransa için bir millî mâtem oldu, yalnız parisliler tarafından değil, vatanının her tarafından ve Avrupanın her köşesinden koşub gelen Fransızlar ve sanatse-

verler tarafından pek muhteşem bir törenle kabrine tevdi edildi.

1882 de yunanlı aktör Jacque Damala (Jak Damala) ile evlenmişdi, fakat geçinemeyib bir sene sonra ayrılmışdı, bu izdivacdan bir oğlu olmuş, onu da babasına vermemişdi.

Bir yazar olarak «l'Aveu» (İtiraf), «Adrienne Lecouvreur» ve «Un coeur d'homme» (Bir insan kalbi) adındaki romanları aktris şöhretinin yanında çok sönük kalır.

1888 de İstanbula ilk gelişi, belki kendisinin de aslâ haberdar olmadığı bir gizli tahkikata sebep olmuştur; devrin hükümeti, dünyâ yüzünde şöhret büyük bir sanatkârın gelişini İstanbul için bir sanat hâdisesi olarak karşılayacak yerde, bu ziyâretde bir gizli ve kötü maksad aramıştır ve bazı mülevves hafiyelerin fırsatı ganîmet bilerek verdikleri jurnallara ehemmiyet ve kıymet vermişlerdir; bu yolda Başbakanlık arşivinde iki kıymetli vesika vardır.

Muhterem Fâiz Demiroğlunun birer sûretini çıkararak Niyazi Ahmed Banoğluna tevdî ettiği, aziz dostumuz Banoğlu tarafından da İstanbul Ansiklopedisine verilen vesikalar şunlardır :

1 — Zabtiye Nâzırlığı tarafından ilk tahkike memur edilen M. Kâmil adındaki zâtin 5 aralık 1888 tarihli raporu :

«Oyunculukta Avrupaca kesbi şöhret etmiş olan Fransa tebaasından Madam Sara Bernar, onsekizi zükûr (erkek): ondördü ünas (kadın) olmak üzere otuz iki oyuncu ile Kalas'tan bugün Dersaadete gelerek Beyoğlunda Hotel Ruvayal'e indikleri maruzdur. M. Kâmil».

2 — Zabtiye Nâzırının Padişahdan aldığı irâde üzerine 6 aralık 1888 tarihli mufassal tahkikat raporu :

«Bu kere Dersaadete gelmiş bulunan Tiyatro kumpanyasına mensub Sara Bernar nam aktris ile beraber Damale namında biri bulunub Damale'nin suikastçı bir adam olduğu ve bunun Sara Bernara alâkası bulunduğu istihbar kılınmış olduğundan, bu kumpanya içinde Damale namında bir adam olub olmadığının ve Sara Bernar ile en ziyade münasebatta bulunan kim idüğünün tahkiki ile neticenin arzı atebe kılınmasını mutazammın husûsî tezkereleri alındı. Derhal tahkikata girişildi. Damale Yunan zadegânından olup servetini tiyatrolarda ifnâ etmiş, nihâyet hasıl olan alâkaya mebni Sara Bernar ile onbeş sene evvel Londrada akdi izdivaç ettikleri, tarafeyin yekdiğerini sevüb nâmus dairesinde yaşadıkları halde hasbelmeslek mezbûre kendisini şahsı vâhide hasretmemek istemesinden olmalıdır ki beyinlerine munâzaa ve o sebeble talak vukuu ile mufarekat eylemişlerse de merkum tahammül edemeyerek ve merkûme dahi merkum olmadıkca kumpanyanın idâre ve intizamı muhtel olacağını bilerek tekrar birleştikleri, gerçi nikâhsız iseler de yekdiğeri ile zevc zevce gibi gayet muhibbâne ve namuskârane bir surette geçinmekte oldukları ve merkumun şimdiye kadar yalnız parasını israftan başka nâmus ve insaniyete mugayeret eder bir hâli görülmediği ve meslek ve maksatları hoş vakit geçirmekten ibâret olduğu; Sara Bernar'ın Damale'den başka kimse ile münasebeti olmadığı anlaşıldı, şu hâle göre suikastcılık şöyle dursun, bunlardan uygunsuz bir fiilin sudûrü bile muhtemel olmadığından bu söz olsa, şâyet bunlar huzuru hümâyunda icrâyi lûbiyate dâvet olunur ve mazharı mükâfat olurlar mütalâası ile ve buna mümanaat maksadı ile anları çekemeyenler tarafından tasni ve işaa edilmiş birşey olmak lâzımgeleceği ve bu kumpanyanın perşembe gecesinden itibaren altı gece mütevaliyen Beyoğlunda Yeni Fransız Tiyatrosunda icrâyı lûmiyât ettikten sonra önümüzdeki salı günü İskenderiye veya Atinaya gidecekleri söylenmekte, mamafih İskenderiyeye gitmeleri daha kuvvetli olduğu maruzdur».

Sarah Bernhardt'ın İstanbula ikinci gelişi o zamanın en büyük gazetelerinden «Sabah»ın 6 aralık 1904 tarihli nüshasında ancak aşağıdaki satırlarla aksettirilmiştir :

«Evvelce de yazmış olduğumuz veçhile Fransa aktrisleri meyânında büyük bir şöhret iktisâb etmiş olan Madam Sara Bernar dün Romanya postası ile şehrimize gelmiş ve cumartesi günü sabahleyin Loyid vapuru ile Dersaadetten azîmet mukarrer bulunmuşdur. Mumâileyhe dün akşam Tepebaşı Tiyatrosunda «La Dame aux camélias» (= Kamelyalı kadın) piyesini mevkii temâşâya vazetmiştir».

Sarah Bernhardt üçüncü ve son defa olarak İstanbula 1908 kasımında geldi. Edebiyatı Cedide nesrinin en güzel parçalarından biri olan Cenab Şahâbeddinin «Sara Bernardt» başlıklı yazısı büyük sanatkârın bu gelişinin en güzel hâtırasıdır; yazı şudur :

«Beş gündenberi memleketimizin kata-

râtı şitâ ile ıslanmış duvarları arasında bir hârikai tabiat yaşıyor; Sara Bernar en şümullü mânâsı ile bir bediai hilkattir.

«Fransız kanı ile alman kanının mâyei muhabbetle imtizacından vücuda gelerek (valdesi alman, pederi fransız) Parisin cevvi irfânı içinde büyüyen bu nâdirei fıtratı, kemâli cesâretle itirâf edelim, biz tamamiyle anlayamayız, o bizim için az çok derbestei râz bir neşîdei zîruhdur.

«Dostlarımız ile vedâlaşmaksızın Bursa seyahatını göze aldıramıyan bizler için şehâbı arzî gibi kıtaâtı hamse arasında yılankavî uçan bir hârikai zekâ biraz ûcûbe değil midir?

Sarah Bernhardt
(Resim : S. Bozcalı)

«Bir mevsimi şimâlin buzları içinde, iki ayrı mıntakai harrenin ummânı rîkü remâdı ortasında geçirerek tevzii heyecan iden, şeydâi faaliyet bir büyük kadının bütün esrârı râru ulviyeti ihâta edilebilir mi?

«Âlemi mevcûdiyetten hummâyi şitâbı tarh ediniz, Sara için yalnız ölüm kalır. Lady Macbeth (Makbet) uykuyu öldürmüşdü, denilebilir ki Sarah ihtiyacı huzûru öldürdü; onun nazarında istirahat soğuk kanlı bâzı hayvânâta yaraşan bir uyuşuklukdur.

«Kalbi beşerde mevcud kaffei hissiyâtı tadan, yirmi kadının şuûnu hayâtını eyyâmı ömrüne sığdıran, kadınların mecmuu kadar bilen, hisseden Sarah'nın tanımadığı yalnız bir kelime, tatmadığı ancak bir his vardır:

«Henüz mini mini bir mektebli iken pek huysuz bir kız şöhretini almışdı. En baid telmihâtdan bağdeten ateş alarak küçük refîkalarına ilânı harb ederdi. Tâze rûhu mütebâyin hislerin bir ma'rekei âteşîni idi, daha ondört yaşında iken bir gün: — Ben ya râhibe olacağım, ya aktris!.. dediği mervîdir.

«Çok geçmeden Sarah bu vaadini incâz etti; ilk defa olarak Comédie-Française (Komedi-Fransez) sahnesinde Iphigénie (İfijeni) yi (Racine'nin trajedisi, yazı tarihi 1674) oynadığı zaman on yedi yaşında idi; o gece Francisque Sarcey (Fransisk Sarsey, geçen asrın en büyük tiyatro münekkidi) den başka hemen hiç kimsenin nazarı dikkatini celb edemedi.

«Sarah'ın dehâetini meydana çıkaran François Coppée (Fransuva Kope) nin Geçici unvanlı manzum bir tiyatrosu oldu. Bu vesile ile François Coppée de mârufiyet kazandı; Sarah Bernhardt'ı François Coppée, François Coppée'yi Sarah Bernahrdt tanıttı. Zannediyoruz ki Sarah her hâtırasına bîvefâlık edebilir, fakat (Geçicideki) Zanetto rolünü hiç bir zaman unutamaz; bütün târihi şânının dibâcesi o dur. Gönül öyle istiyor ki Coppée'sinden

cüdâ kaldığı için (F. Coppée 1908 de, S. B. ın İstanbula gelmesinden bir müddet evvel ölmüşdü) kendisini biraz bîvei kaafiye, sanatını biraz mahrûmei şevher hissetsin!

«Sarah Bernhardt Zanetto rolünü oynayalı tam kırk sene oluyor. O zamandanberi aktris serî hatvelerle medârici muvaffakiyâtı tay ederek seretânı iştihâra irtikaa etti. Bu kırk sene zarfında ne kadar şiirlere ruh, ne kadar şâirlere şan kazandırmışdır! Molière (Molyer) in handesini, Racine (Rasin) in belâgatini, Hugo (Hügo) nun ruûdu sevâikını Dumas fils (Düma fis) in efkârını, Coppée'nin şiiri, Rostand (Rostan) ın sanatını, Fransanın bütün zekâsını sahne üzerine getirdi. Valde, hemşîre, zevce, muhibbe, âşıka, mâşûka, vefâkâr, sitemkâr, târike, metrûke, aldatan, aldanan, saf, dessas, pâk dâmen, âlûde dâmen, bir kadın neler olabilmek mümkünse hepsini oldu. Kadınlığın hüsnünü, levsini, rikkatini, iştihâsını, bütün manâzırı kalbiyesini, bütün fazâil ve cerâyimini, bütün ruhûnu perdeler arasında gezdirdi. Kleopatra oldu, Marguerite Gautier (Margarit Gotye) oldu, Jeanne d'Arc (Jan Dark) oldu, kahkahalar arasında Armand oldu, çiçekler üstünde yüzen Ofelya oldu, kanlar ortasında yürüyen Ledi Makbet oldu; bir gecede mâbed ve meyhâneden geçerek öksürüklerle bir hastahânede düşe kaldı, bir yerde kraliçe tâcı taşıdı, ötekinde merhameti umûmiyeye avuç açdı; şimdi şâdü handan bir âşıkın kolları arasında bütün elhânı perestişi dinler, bütün peymânei nüvâzişi nûş ederek mest olur iken, şimdi bürûdeti hicran içinde merâreti metrûkiyeti tattı; bir an için sürurlar, tarablar, kahkahalar, bir dakika sonra âhlar, giryeler, hıçkırıklar geçirdi. Zevkü elemi, firâkü visâli, saadetü felâketi yaşadı, hiyâbânı temâşâda yaşattı. Cihânı hakikatin bütün inkilâbâtı mütehammilesini, hayâlât ve infialâtın bütün şedâidi mümkinesini hissetti ve ettirdi. Kaafiyeler, çiçekler arasında, neşîdelerle alkışlar içinde ağladı ve ağlattı.

«Fakat kırk senedenberi sahnede her görünüşü yeni bir hâdisei muzafferiyet oldu. Kırk senedenberi hayâtı temâşâiyesinde bir sâniyei hezûmet görmemişdir.

Sarah dehâetini yalnız Paris tiyatrolarında habsedemezdi, kıtaatı hamseyi dolaşdı. Şiir içinde fransız nüfûzunu neşreden bir sefîrei zekiyye, bir sefîrei sanat oldu. Sarah'yı dinlerken Fransaya karşı bir incizab duymamak için insan pek bî his yaradılmış olmalıdır.

«Öyle sanıyorum ki Sarah Bernhardt seyahatlarından ikisini hiç unutamaz; Amerika ve Rusyadaki hâtırâtı o kadar garâbetlerle memlûdur.

«Amerikada Seykl Parkda bir çadır altında koca Corneille (Korney) in Horace (Horas) ını oynamışdı. Bilhassa bunun için hususî trenler tertib edilmiş ve hattâ çadıra kadar bir telgraf hattı temdid olunmuşdu, Sarah hiç bir yerde bu derece alkışlanmadı.

«Rusyada biri elîm ve garib, diğeri garîb ve mudhik iki vakanın kahramanı oldu; vakalar şâyânı hikâyedir.

«Petersburgda bir gece sabaha karşı uyandı, hizmetcisine:

— Çabuk çantalarımı hazırla, ben ilk trenle Parise avdet ediyorum! dedi.

«Halbuki daha bir kaç oyun vermek üzere taahhüdatı vardı, Petersburgda temdidi ikaamete veya tazminatı mühimme îtâsına mecburdu. Tiyatrolar müdürü, aktörler, hizmetciler Sarah'yı bu azmi nâgehzuhûrundan vazgeçirmeğe çalışdılar, Sarah kararında ısrar etti. Çünkü o gece rüyasına giren oğlu Maurice (Moris): — Anneciğim, beni bir köpek ısırdı; senin muavenetine ihtiyacım var!.. demişdi. Sarah gibi müstesnâ bir kadının rüyâya bu kadar isnâdı ehemmiyet etmesini hiç kimse anlayamadı. Sarah'nın azîmetinden bir kaç saat sonra kendi nâmına gelen bir telgrafda inanılmayacak bir şey, oğlu: «Bir köpek ısırdı, muavenetine muhtacım, acele gel!..» diyordu.

«Sarah Petersburgda bulunduğu sırada Rusyanın küçük şehirlerinden bâzılarında bir kaç oyun vermek istemiş ve lâzım gelen müsaadeyi istihsal için memuru mahsusuna müracaat etmişdi, memur dedi ki:

— Madam, bu müsaade şifâhen taleb edilemez, rusca bir istid'âname yazmalısınız!

«Sarah Bernhardt rusca bilmediğini anlattınca memur kemâli nezâketle:

— Zarar yok madam, dedi, siz kâğıd ve pul tedârik ediniz, ben yazarım!

«Sarah teşekkür etti, istidânâme yazıldı, memur dedi ki:

— Şimdi bu istidânâmeyi resmen bana veriniz!..

«Memur istidânâmeyi aldı, kemâli dikkatle okudu ve biraz düşünüb taşındıkdan sonra:

— Affedersiniz madam, mes'ulünüzün is'afı kaabil değildir!.. dedi.

«Derler ki Sarah Bernhardt o andaki taaccübünü hiç unutamaz ve her yerde gülerek hikâye edermiş. Memleketimizden böyle bir fıkrai mudhike götürmemiş ise de evvelki iki seyahatında sansürden şikâyet götürdüğü muhakkakdır.

«Fakat şu son beş günde hakikaten kendisi gibi bir melîkei dehâete, bir sultânı sanata lâyık hürmete mazhar oldu. Yıkık Bizans duvarları üzerinden Dumas fils'in, Sardou (Sardu) nun mezarlarına haytüşşuâî şeref, Rostand'nın eklîli şânına bir şehdânei iftihar daha ilâve etti.

«Sarah yalnız hârikulâde bir aktris değildir, vâkıa sahnede sevmiş, sahnede aldanmış, sahnede gülmüş, ağlamış, mesud ve bedbaht olmuş, sahneyi kendisine bir cihânı sânî ittihaz etmişdir. Fakat dehâeti sahneden taşmış, hâricde de izmârı füyûz eylemişdir; mâhir bir ressam, muktedir bir heykeltraş, şâyânı dikkat bir muharrirdir. Kalemi, minkaaşı, fırçayı mütesâviyen hüsnü idâre eder.

«Bir sanatı bırakması diğer sanatla meşgul olmak içindir, bu büyük kadının büyük ruhuna sanayii nefîsenin mevidi mülâkaatı diyebiliriz.

«Madam Sarah Bernhardt'ın şâyânı takdir bir meziyeti de sanatkârlığı derecesinde müşfik olmasıdır. 1871 muhârebesi esnasında eldivenleri çıkarmış, hastahânelerde mecrûhini vatana perestârlık etmişdi: yine o esnâda bir gece Opera tiyatrosunda Jules Claretie (Jül Klarti) nin koluna girmiş, huzzâra desti istiânesini uzatarak harb kurbanları için para toplamışdı.

«Bu kadar faal, bu kadar hassas, bu kadar şefkatli bir kadın sahnenin icab ettirdiği girdibâdı ihtirâsât içinde yaşamağa mecbur olduğu halde pek çabuk hırpalanmalı, yıpranmalı değil miydi? Hayır, Sarah bir şebâbı ebedîye mazhar gibidir. Yetmişine pek yaklaşdığı halde (1908 de altmış dört yaşında idi), boş boğazlığımızı mâzur görünüz madam, bugün on dokuz yaşında bir mazlumü siyâset rolünü oynuyor!

«Denilebilir ki Sarah Bernhardt ikaai muhâle muvaffak olmuşdur» (Cenab Şehâbeddin, Evrakı Eyyâm).

BERNİ (Corpi) — Geçen asrın ikinci yarısında İstanbula buharla müteharrik ilk değirmen makinalarını getirmiş bir iş adamı; hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi; Sakızadasından gelip İstanbulda Beyoğlunda, Beyoğlu Kaymakamlığı binâsı civarında bir yerde yerleşmiş bir aileye mensubdur; bu ailenin bir italyan - rum melezi olduğunu tahmin ediyoruz.

BERTHIER PAŞA — Adı Bertiye okunur; bir fransız generali, havâî fişekler yapmakta mutahassıs idi; İkinci Sultan Abdülhamid devrinde Türk ordusu hizmetinde bulunmuş, pâdişaha da Yıldız Sarayında spor ve atıcılık muallimliği yapmışdı, öyle ki Sultan Abdülhamid bu zâtin yetişdirmesi olarak tabanca ile imzasını atacak ve havaya fırlatılan bir yumurtayı vuracak kadar iyi silâh kullanırdı; hayatı ve Türkiyedeki hizmet yılları ile şâir hizmetleri hakkında bilgi edinilemedi.

BERTOLİ — Elli altmış yıl evvelki Beyoğlunun alafranga Lokanta - Birahanelerinden biri. Ancak adı tesbit edilebildi, başka bilgi edinilemedi.

BERWINSKI (Richard) — Polonyalı asker, poletikacı, şâir; 1819 da doğmuş, şiir ile pek genç yaşlarında meşgul olmaya başlamış, halk şâirlerini andıran bir dille yazmış, taksim edilmiş vatanında 1848 istiklâl ayaklanmalarına katılmış, prusyalılar tarafından iki sene kadar hapsedilmiş, bir müddet Fransada kaldıktan sonra İstanbula gelerek Türk ordusuna süvâri zâbiti olarak girmiş ve 1879 da İstanbulda ölmüştür.

Bibl. : Türk Ansiklopedisi.

BESİM (Yorgancı Ölü) — 1884 ile 1885 arasında Üsküdarda yorgancı esnafından onsekiz ondokuz yaşlarında sonderecede dilber, şehbaz ve şehlevend, akran ve emsâli arasında edeb ve terbiyesi ile mümtâz bir delikanlı idi; Üsküdar sandıklarından birinde tulumbacılığı da vardır; arkadaşlığı aranır, ülfeti ve muhabbeti âşıkaane sâdıkaane, tatlı dilli, bulunduğu meclisde haddini bilir, beş vakitde camie, mescide gider, yâran ile olursa meyhâne âlemlerini de bilir, hulâsa âşinâlarının mahbûbu kalbi ile. 1885 de bir temmuz günü idi, Yorgancı Besim ölmüş diye Üsküdarda bir haber çıkdı, herkes yandı, cenazesinde bir cemaati kübrâ toplandı; anlatdıklarına göre

dükkânda yorgan dikerken; «Ustacığım bana bir şeyler oluyor, ölüyorum galibâ!..» demiş, devrilmiş.

Göz yaşları ile Karacaahmede defnedildi; fakat ertesi günü: «Yorgancı Besim dirilmiş, mezardan çıkıp dükkânına gelmiş» diye yeni bir haber yayıldı; işiden dükkâna koşdu, hakikatde de Besim dirilmiş, ustasının bir köşeye serdiği döşekde yatardı; el ayak, kaş göz, boy bos Besimdir, sesi de onun sesidir, lâkin dilber delikanlının tatlı esmer derisi bir gecelik kabir misafirliğinde bir acâib şekilde kara sarı ölü rengi almıştı.

Meğer o gece iki bıçkın bir sürtük kadın bulub mezarlıkda içki sofrası kurmuş, haytaca eğlenirken derinden bir inilti işitmişler, evvelâ korkup kaçmışlar, fakat yanlarındakı fâişe: «Ses şu kabirden geliyor, kabir de yenidir, birini diri diri gömmüş olabilirler, kurtarır isek cümle günahlarımız af olur, ben de tövbekâr olurum!..» demiş, hemen dönüp, yarım saat kadar uğraşıp kabrin toprağını elleri ile aktarmışlar, Besimi kurtarmışlar, bıçkınlardan biri donunu vermiş, biri gömleğini, kadın da üstüne ferâcesini atmış, Besim: «Falan yerde dükkâna götürün, ustamla dükkânda yatarız» demiş. Vakit gece yarısını geçmiş, dükkâna götürmüşler, ustası hem sevinmiş, hem korkmuş.

Yorgancı Besim bir kaç gün içinde tamamen sıhhat bulup ayağa kalkdı ama derisindeki o kara sarı ölü rengi zâil olmadı. Herkesde delikanlıya karşı bir vahşet hâsıl oldu. Evvelâ ustası artık berâber işleyemiyeceklerini söyleyip Besime yol verdi; ve delikanlı hiç bir yerde iş bulamadı, iş değil, bekâr uşağı olduğu için yatacak yer dahi bulamadı. Herkesin mahbûbu olan oğlan âdeta bir hortlak oldu.

Fakat o geceden itibâren tövbekâr olan sürtük kadın delikanlıyı bırakmadı, bir müddet sonra işitdik ki kadın Besimi almış, Bursa taraflarına gitmişlerdir diye. Bu satırların muharriri 1908 - 1910 arasında Bursaya gitmişdim, Yorgancı Besime Ulu Cami civarında rastladım. Göz göze gelince tanışdık: «Aman Vâsıf, macerâmı kimseye nakletme» diye yalvardı. Tövbekâr olan o kadınla evlenmiş, iki de çocukları olmuş, fakat yüzünün ölü rengi, aradan on beş yıl geçdiği halde dururdu.

Vâsıf Hiç

BESİM BEY (Başkollukcu) — İkinci Sultan Mahmud zamanında saray mensublarından,, Enderunda Kiler Koğuşu başkollukculuğunda bulunmuş, o devrin ekser okur yazarları gibi şiir ile de meşgul olmuşdur. Tayyarzâde Atâ Bey bu zâtin bir şarkısını Enderun Târihine almışdır:

Bezmi uşşâka niçin gelmezsin
Âşıka rûyini göstermezsin
Âh ü efgaanı da gûş etmezsin
Sevdiğim resmi vefâ bilmezsin

Bestei zülfi siyâhındır dil
Hüsni cansûzuna olmuş mâil
Doğrusu işte kuzum velhâsil
Sevdiğim resmi vefâ bilmezsin

Levendâne kesim yosma edâ
Bir dilberi hoş likaasın cânâ
Nâzü reftârına söz yok ammâ
Sevdiğim resmi vefâ bilmezsin

Bir gün ol şûha Besimâ gideyim
Mûbemû hâli dili arz ideyim
Hâtırı kalmaz ise böyle deyim
Sevdiğim resmi vefâ bilmezsin

Hayatı hakkında başka kayde rastlanamadı.

Bibl. : Atâ, Enderun Tarihi, IV.

BESİM BEY (Hazineli) — İkinci Sultan Mahmud zamanında saray mensublarından, Enderunda Hazîne Koğuşunda bulunmuşdur ve o devrin ekser okur yazarları gibi şiirle meşgul olmuşdur. Tayyarzâde Atâ Bey bu zâtin bir şarkısını tarihine almışdır:

Bezmi pür nûri cemâlinle pertâb idelim
Bu gice meclise gel biz bize mehtâb idelim
Dili mihnetzedeyi bâri safayâb idelim
Bu gice meclise gel biz bize mehtâb idelim

Şâhbâzım sana bin can ile oldum hayran
İntizar âteşine yakma derûnum her an
Râhi teşrifine bakmakdayım ey âfeti can
Bu gice meclise gel biz bize mehtâb idelim

Nâri hasret ile iklimi tenim sûzandır
Serteser mülki derun pâdişahim virandır
Meh yüzün görmiyeli hayli vakit nâlândır
Bu gice meclise gel biz bize mehtâb idelim

Pek rica eylerim ey dilberi hurşid nazir
Kulbei muzlimini eyle Besimin tenvir
İşte bedr olmuş iken pâdişahim mâhi münir
Bu gice meclise gel biz bize mehtâb idelim

Hayatı hakkında başka kayde rastlanamadı.

Bibl. : Atâ, Enderun Tarihi, V.

BESİM BEY (Rikâbdarağazâde Kilerli) — Üçüncü Sultan Selim zamanında saray mensublarından bir zât, çuhadar ağalığa kadar yükselmişdir; o devrin ekser okur yazarları gibi şiir ile de uğraşmışdır; şu beyit şiir diline örnektir:

Dök târi zülfü ol ruhsârın üstüne
Âhım şerârı katrei sîmâba nâz ide

Hayatı hakkında başka kayde rastlanamadı.

Bibl. : Atâ, Enderun Tarihi, IV.

BESİM ŞERİF BEY (Ûdî) — Asrımızın başlarında seçkin mûsikişinaslardan; Y. Yılmaz Öztuna bu ansiklopediye verdiği kısa bir notda Besim Şerif Beyin bestelediği üç şarkıyı hatırlatıyor: sûzinâk ağır aksak «Sonbahar goncası mı göğsünün üstündeki gül», kürdîli hicazkâr aksak «Bugünlerde gönüllerde hüzün var», hicaz aksak «Mahvolsun o tâlî' ki beni senden ayırdı». Hayatı hakkında başka kayde rastlanamadı.

Bibl. : T.Y. Öztuna, Not.

BESLEME — Boğazı tokluğuna hizmet eden kız, ahretlik (Türk Lûgatı). Osmanlı İmparatorluğunun esirliği kaldıran milletler arası muâhedeyi imzası ile Türkiyede esir ticâretini yasak eden 1 ekim 1854 tarihli fermanına neşrinden sonra câriyelerin yerini «Besleme» denilen garib kız çocuklar aldı.

Ekseriya uzak yahud yakın bir köyden mânevî evlâd muamelesi göreceği vâdi le getirtilen sabi kız bir İstanbul evinde nâdiren şefkat gördü; tâkatının kat kat üstünde ağır işlerde horlana horlana kullanıldı, bayramlarda sırtına giydirilen bir basma entâri, âdi bir pabuc, terlik türlü vesîlelerle başına kakıldı; evin, boğazı tokluğuna çalışan hizmetcisi; evin küçük hanımlarının, küçük beylerinin sözde arkadaşı sabî nahveti oyuncak oldular, hırpalandılar. Beslemeler, kaşı gözü yerinde olup da biraz serpilince, hırçın ve cahil hanımları tarafından kıskanılmaya başlandı, efendinin garîbeye küçük bir iltifâtı, hanımın besleme kıza engizisyon mezâlimi tatbiki için kâfi bir sebeb oldu; bu kızlar, bir kapuda uşak, yahud bir fırın amelesi, hammal, saka, arabacı, kayıkcı, hattâ hamam dellâki bir bekâr uşağına kocaya kaçmayı mihnet ve cefâdan kurtuluş bildiler ve ilk fırsatda da, yıllarca hizmet haklarından vaz geçerek bir küçücük boğça ile, hattâ üstlerindeki şeylerle kocaya kaçdılar. Beslemelerini bir sandık çeyizi ile ve bir bâkirenin hakkı olan düğününü yaparak evlendiren İstanbul hanımları, muhitlerinde fazîlet timsâli kadın olarak gösterildi.

Kocasından kıskandığı, yahud yetişkin genc oğlu ile sevişmesinden korkduğu güzel beslemesini, «bakkalın, kasabın çırağı, ekmekci, saka ile oynaşır, kızgın kız» bühtânı ile koltuğuna boğçasını verüp bir kaç kuruş yol harçlığı ile memleketine gönderen, şu kadar yıllık hizmetinin haklarını verdiği eski püskü şeylerle kapatan kadınlar, İstanbulda dâimâ görüle gelmişdir, ve bu pis hisset ve nankörlük kanıksanmıştır.

Evlerine bir sabî olarak alınmış, kendi yanlarında yetişip serpilmiş besleme kızları ucuz hediyelerle iğfal eden, bâzan da gece odalarına girib cebren kirleten, zinâ mahsûlü çocuklarını yine türlü ağır tazyiklerle düşürten efendiler veya efendizâdelerin bu şenâatleri de Büyükşehirde çok görülmüş fâcialardandır.

Beslemelerin arasından da pek çok bedtıynet kızlar çıkmışdır. Hanımın bütün mücevheratını çalarak sözleşdiği baldırı çıplak bir delikanlı ile kaçan Besleme kızlar da çok görülmüştür; bu gibiler hakkındadır ki besle mek'den emir sîgası ile «Besleme!..» denilmiştir.

İstanbul ağzında «Beslemeden kadın olmaz, söğüt ağacından odun olmaz» diye bir darbı mesel vardır; makbul söz değildir; hüner, boğazı tokluğuna yanına aldığı bir garîbeyi kadın kadıncık yapmak olsa gerektir. Hüseyin Kâzım Bey «Büyük Türk Lûgatı» nda bu darbı meseli «Beslemeden kadın olmaz, gül ağacından odun olmaz» şeklinde alıyor ki yanlışdır, dolayısı ile de benzetme yönünden mânasızdır.

Beslemeyi, evlâdı olmayanların resmen temennî ettikleri ve arkalarında meşrû vâris olarak bıraktıkları «evlâtlık», «mânevî evlâd» ile karıştırmamalıdır.

Esâretin kaldırılmasından önce, İstanbul evlerinde, konaklarında câriye ve kölelerin bulunduğu çağlarda, aşırı sevgi ve alâka, bazan da sevgiden gelen himâye kaygusu ile akranlar arasında «ahret kardeşliği», büyük ile küçük arasında da «ahret analık, ahret babalık, ahret evlâtlık» tutunulurdu; hiç bir resmî

vesikaya (mukavele, sened, höccet gibi) dayanmayan bu bağ sâdece iki kişinin seciye, ahlâk sağlamlığı ile ölünceye kadar devam ederdi, bir ahret kardeş, ahret evlâd, ahret ananın öz kardeşden, anadan, babadan, evlâddan farkı yokdu, hattâ bâzı ahvalde daha ileri olurdu. İstanbulda ahret kızına veya ahret oğluna vasiyetnâmelerinde büyük servet bırakan zengin kadın ve erkekler pek çok görülmüşdür.

Bazı istanbullular, bu mânevî uhuvvet ananesinden mülhem olarak «Besleme» lere de «ahretlik» demişlerdir; fakat ahretlikler, eski devrin «ahret evlâd» ının yerini aslâ alamamışlardır, bilâkis bâzı kimselerin ağzında «ahretlik» tezyifkâr bir mâna almışdır.

Muzaffer Esen

BESLER (Sâmi) — Seçkin ve aydın iş adamı, «Besler Bisküi Çukulata ve Şekerleme Fabrikası Limited Şirketi» nin kurucularından; hicrî 1308 (Milâdî 1890 - 1891) de İstanbulda doğdu, ilmiyeden olub uzun zaman kadılıklarda, hâkimliklerde bulunmuş Aksekili Mehmed Seyyid Efendinin oğludur ilk ve rüşdiye tahsilini, babasının memuriyet ile dolaşdığı Anadolunun muhtelif şehirlerinde yapmış, sonra İstanbulda Vefâ İdâdisini bitirerek yine İstanbulda Mülkiye Mektebine girmiş ve 1914 de Mülkiyeden diploma alır almaz ihtiyat zâbit olarak Birinci Cihan Harbine iştirâk etmişdir; Çanakkalede ve şark cebhesinde bulunmuş, 1918 de kıt'ası Vanda iken terhis edilmiştir. Kendisinden bir yaş küçük olan kardeşi Fehmi Beslerle berâber, karanlık mütareke yıllarında memur olmamaya karar vermişler, altı sene kadar iş hayatının muhtelif sahalarında çalışdıktan sonra 1924 de «Besler Bisküi Fabrikası» nı kurmuşlardır. Bu fabrikada, ciddiyet ve dürüstlükleri ile, kısa zaman içinde İstanbulun gıda maddeleri sanayiinin pek seçkin simâları olmuşlar ve «Besler» adını İstanbulun en mâruf büyük müesseselerinden biri yapmağa muvaffak olmuşlardır.

Sâmi Besler
(Resim : B. Şeren)

Sâmi Besler İstanbul fabrikatörleri arasında kültürlü, vekarlı, mümtaz bir simadır; Behic adında bir oğlu vardır.

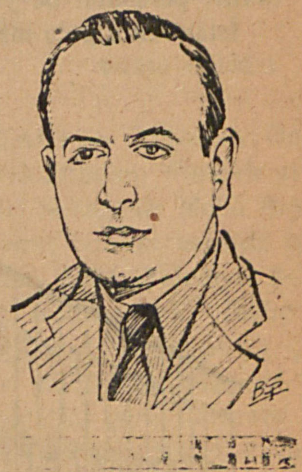
Fehmi Besler — Seçkin ve aydın iş adamı; Sâmi Beslerin küçük kardeşi ve iş arkadaşı; hicrî 1309 (milâdî 1891 - 1892) de İstanbulda doğdu; ilk, orta ve yüksek tahsilini ağabeyi ile beraber ve onun sınıf arkadaşı olarak yapdı, 1914 de Mülkiye Mektebinden mezun olarak Birinci Cihan Harbine iştirâk etti, askerliğini cenub cebhesinde yapdı, Sinada, Kanal muharebelerinde ve harbin son yıllarında da Şamda bulundu; 1918 de terhis olunarak İstanbulda yine ağabeyi ile beraber şahsî teşebbüs ile iş hayatına atıldı ve 1924 de «Besler» müessesesinin kurucularından biri oldu.

Fehmi Besler
(Resim : B. Şeren)

Münevver bir âilenin münevver evlâdları olarak Sâmi Besler ve Fehmi Besler, kardeş bağlılığının gıbta edilecek asîl bir örneğidir.

Fehmi Besler ikisi kız biri erkek üç evlâd sâhibidir.

Behic Besler — Seçkin ve aydın iş adamı; Sâmi Beslerin oğlu, Besler Limited Şirketinin m ü m t a z mümessilleıinden biri; 1919 da İstanbulda doğdu, Büyükşehirde 23. İlkokulda okudu, 1937 de Pertevniyal Lisesini, 1941 de Yüksek İktisad ve Ticâret Mektebini bitirerek bababasının ve amcasının yanında Besler Müessesesinde iş hayatına atıldı.

Behic Besler
(Resim : B. Şeren)

İstanbulun gıda maddeleri sanayii alânında sağlam bir tahsil ve sağlam bir âile terbiyesi ile yetişmiş halûk ve vakur bir simâdır.

Behic Beslerin hususî hayatında en büyük meşgalesi fotoğraf işleri olup bu sahâda amatör bir sanatkârdır.

BESLER BİSKÜİ, ÇUKULATA VE ŞEKERLEME FABRİKASI — İstanbulun gıda maddeleri sanayii alanında ciddiyeti ve mâmulâtının nefâseti ile tanınmış büyük bir müessesedir; bir limited şirket olarak 1924 yılında Sâmi ve Fehmi Besler kardeşler tarafından kurulmuşdur.

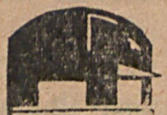
Önce yalnız biskui îmâl eden Besler Fabrikası Tahtakalede Paçacı Sokağında idi. Süratle inkişaf eden müessese 1930 da Bağçekapuda tıramvay merkez durağının bulunduğu Yalıköşkü Caddesinde işe daha uygun bir hana nakledildi; mâmulâtı arasına çukulata ve şekerlemeyi de alınca 1937 de Âşırfendi Caddesi üzerinde Hocakasım Köprü Sokağında sûreti mahsusada yaptırılan fabrika binâsına nakledildi.

1961 mart ayında usta ve amele 80 kişilik kadrosu ile bu binâda hâli faaliyetde ve yeni bir inkişaf devrinin de eşiğinde bulunuyordu; şöyle ki, Topkapusu dışında Davudpaşa Caddesinde yeni ve büyük bir fabrika binâsının inşâsı tamamlanmış, Almanyadan getirilen son sistem makinalar da yerlerine konulmuş olup 1961 yazında fabrika tamamen yeni binâsına nakledilecekdir. Yeni tesisleri ile Besler Fabrikası 8 saatlik çalışma günü içinde 2,5 ton bisküi yapabilecektir; eski makinaların da iştirâki ile günlük bisküi imâlâtı 4 tonu bulacaktır; personeli de yüz kişiyi aşacaktır.

İstanbulun gıda maddeleri sanayiinde Besler Fabrikası mamûlâtı 1929 da İtalyada Floransa Sergisinde altın madalya ve diploma, 1929 İstanbul Yerli Mallar sergisinde altın madalya ve diploma, 1930 İstanbul Yerli Mallar Sergisinde altın Madalya ve diploma, 1930 Londra Sergisinde altın madalya ve diploma almışdır.

Besler Fabrikasının amblemi bir fil resmi olup büyük sanatkâr merhum Cemal âdir Güler tarafından çizilmişdir.

Besler Bisküi, Çukulata ve Şekerleme fabrikası yalnız İstanbulun değil, Türkiyenin yüz akı bir müessesedir. Fabrikanın 1961 yılında mâmûlât cinsleri bisküi, çukulata, şekerleme, karamelâ, çiklet, toz kakao ve kakaoyağı idi.

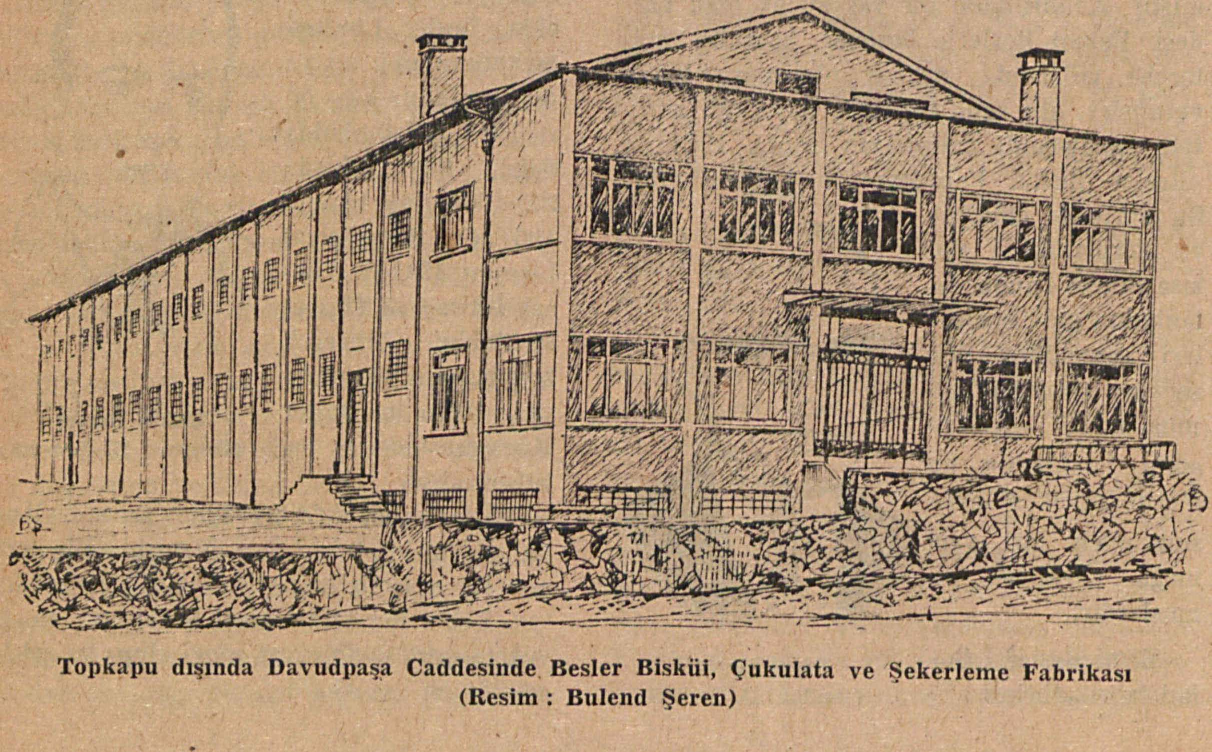
Besler Fabrikası âlâmeti fârikası

Bisküi çeşitleri: pötibör, mari, finger, alber, şale, amandin, krem kraker, gofret ve kremalı, susamlı, peynirli, portakallı, jukulatalı biskuiler.

Çukulatalarının isimleri: Besler baş adı altında Bitter, Madlen, Fıstıklı, Bal-Bâdem.

BESMELE CEMİYETİ — (B.: Âmin Alayı; Bed'i Besmele).

BESTEKÂR BASRİ SOKAĞI — Bayazıd Nâhiyesinin Timurtaş Mahallesi ile Süleymaniyeelmâruf Mahallesi arasında bir sınır sokakdır, Uzunçarşı Caddesi ile Deveoğlu Yokuşu arasında uzanır, Şeyhdavud Hanı Sokağı

Topkapu dışında Davudpaşa Caddesinde Besler Bisküi, Çukulata ve Şekerleme Fabrikası
(Resim : Bulend Şeren)

ile bir kavuşağı vardır. Uzunçarşı Caddesi tarafından gelindiğine göre sağ tarafı Timurtaş, sol tarafı Süleymaniyeelmârûf mahallesidir; bir araba geçebilecek genişlikde, kaba taş döşeli, iki kenarında hepsi Türk yapı sanatında bir kıymet olan eski hanlar vardır: Büyük Yeni Han, Şeyhdavud Hanı (1960 da bu hanın içi tamamen yıkdırılmış, yeniden yapılmakda idi), Tanburacı Hanı, Cinci Hanı altında Kozlucalı Hacı Hâlid Çeşmesi (Teknesi kırık, susuz, musluğu tıkanmış).

Bu tarihî hanların arasında yeni beton bir han vardır ki kör kazmanın kurbanı olmuş eski bir hanın yerinde çıkdığı muhakakdır. Bir berber, bir aşcı, bir kömürcü dükkânı, bir kahvehâne, bir sandıkcı, bir tenekeci, bir simitci fırını vardır (Kasım 1960).

Hakkı Göktürk

BESTEKÂR CEVDET SOKAĞI — Fâtihin Karagümrük Nahiyesinin Dervişali Mahallesi sokaklarındandır, Dilmaç Sokağı ile Alişah Sokağı arasında uzanır. Dilmaç Sokağı tarafından gelindiğine göre iki araba geçebilecek genişlikde, kabataş döşeli, fakat uzun zaman bakımsızlıkdan toprak yol hâline gelmişdir. İki kenarındaki evler orta halli âile meskenleridir (Kasım 1960).

BESTEKÂR HAKKI SOKAĞI — Samatyanın Apticelebi Mahallesi sokaklarındandır. Pamukcu Sokağı ile Pulcu Sokağı arasındadır. Marmara Caddesi, Pulcu Sokağı ile birer dört yol ağzı iki arabanın geçebileceği genişlikte, kaba taş, sonra paket taşı, tekrar kaba taş döşeli olarak ilerler, Pulcu Sokağını geçtikten sonra, sola bir dirsek ve bir kavis çizerek Pulcu sokağı ve Mercanbalığı Sokağı ile bir dört yol ağzı yaparak bağlanır. İki kenarı boyunca, hemen hepsi ikişer, üçer katlı kâgir, beton binalar sıralanmıştır.

Sokağın sonunda sağ kolda Ayios Minas Rum ortadoks kilisesi bulunmaktadır. Bina kapu numaraları 2 - 18, 1 - 23 olup Samatya Belediye Şübesi ile Hususî Muhasebe Müdürlüğü Samatya Gelir Şubesi bu sokak üzerindedir. Bir doktor muâyenehânesi ile Jakarlı Mensucat Fabrikası, bir berber bir elbise temizleyicisi, bir bakkal, bir terzi dükkânı, iki kunduracı vardır. (Kasım 1960).

Hakkı Göktürk

BESTEKÂR OSMAN SOKAĞI — Eminönü İlçesinin Alemdar Nahiyesinin Alemdar Mahallesi sokaklarındandır; Divanyolu Caddesi ile Çatalçeşme sokağı arasındadır; Biçkiyurdu Sokağı ile bir kavuşağı vardır. Divanyolu Caddesi tarafından gelindiğine göre bir arabanın rahat geçebileceği genişlikte paket taşı döşeli ve iki dar yaya kaldırımlıdır. İki kenarında kapu numaraları 2-12, 1-9 olan 2-4 katlı evler ahşab, kâgir karışıkdır; bir aşcı, bir daktilo - muameleci, bir kadın berberi, bir nalbur, bir radyo tamircisi, bir harap, bir kahvehâne vardır. Sokağın üst başı Çatalçeşme Sokağına bir meydancık ile bağlanır (Aralık 1960).

Hakkı Göktürk

BESTEKÂR ZİYA SOKAĞI — Ortaköy Sokaklarındandır; Muallimnaci Caddesi ile Çarşıağası Sokağı arasında uzanır, bir arabanın rahat rahat geçebilecek genişlikte, paket taşı döşeli, iki kenarı kaba taş yaya kaldırımlı bir aralık sokaktır.

Caddeden gelince sağda altında iki dükkân bulunan iki katlı kâgir, yanında, altında bir bâyi dükkânı olan üç katlı kâgir; sol kolda altında bir terzi dükkânı olan bir katlı kâgir, yanında ahşap bir baraka demir tamirhânesi ve kapusuna beş mermer basamak merdivenle çıkılan dört katlı büyük bir ahşap ev sokağın mesken ve dükkânlarını teşkil eder (Kasım 1960).

Hakkı Göktürk

BEŞÂRET SOKAĞI — Galatanın Ömer Avni Mahallesi sokaklarından, Fındıklı civârındadır; Beytülmalci Sokağı ile Molla Bayırı Sokağı arasında uzanır, her iki başında isim levhası olmayub yeri 1934 Belediye Şehir Rehberi haritası ile tesbit edildi. Taşlıçıkış Sokağı, Sulakçeşme Sokağı ve Beşisağa Çıkmazı ile kavuşakları vardır. Beytülmalci Sokağı tarafından gelindiğine göre, iki araba geçebilecek genişlikte, Taşlıçıkış Sokağı kavuşağına kadar paket taşı, ötesi kabataş döşelidir, sağa sola kavisli dik bir yokuş olarak tırmanır, Namıkpaşa Sokağı ve Molla Bayırı Sokağı ile üç ağzı yaparak sona erer, iki kenarındaki binâlar ikişer, üçer, dörder katlı, beton, kâgir veyâ yarı kâgir yapılardır. Bu sokak üzerinde bulunan Fındıklı ortaokulunun binâsı eski Kabataş İdâdisinin yeri olub kapusunun üzerin-

de eski kitâbesi durmaktadır ve 1320 (M. 1902) tarihini taşımaktadır (Aralık, 1960).

Hakkı Göktürk

BEŞBIYIK SOKAĞI — Kadıköyünde Moda semtinde, Moda Caddesi ile Devriye Sokağı arasındadır; Lütfiye Sokağı, Fazlıpaşa Caddesi, Hüseyinbey Sokağı ile dört yol ağızları yaparak kesişir; Moda Caddesi başından gelindiğine göre, iki araba geçebilecek genişlikde, paket taşı döşeli, kaba taş ile yer yer tâmir edilmiş, iki kenarı ağaçlandırılmışdır. Üzerindeki binâlar hemen hepsi bahçeli, ahşab, kâgir, ikişer üçer katlı köşklerdir, beşer katlı iki de konakımsı yapı vardır. Gürültüsüz, sâkinleri huzur içinde bir sokakdır. Bir köşesinde Moda - Kadıköy otomobil dolmuş durağı vardır (Aralık, 1960).

Hakkı Göktürk

BEŞ ÇİFTE KAYIK — İstanbul surlarında seyrü sefer için vapur işletme müesseseleri kurulmadan, büyük şehrin günlük hayatında denizin (Haliç, Liman, Marmaıa, Boğaz) kayıklarla aşıldığı devirlerde, Beşçifte Kayık (Beş çift kürekli) devlet erkân ve ricâline tahsis edilmişdi. Deniz dudağında, lebideryâda yalı ile beraber İstanbul sularının ve bilhassa Boğaziçinin bir süsü Beş Çiftelerin hepsi hususî idi; sâhibleri olan devletlilerin, harem halkının ve mahdum beylerin bindikleri iki çifte, üç çifte diğer kayıkları ile beraber yalılarının altında veyâ yanındaki hususî kayıkhânelerde dururlardı. İstisnâsız hepsi beyaz boyalı, altın yaldız bordürlü, başları ve kıçları altın yaldızlı kabartma çiçek tezyînatlı, müzehheb birer kuğu kuşu gibiydiler; döşemeleri sırma işlemeli atlasdan, has mânâsı ile lüks bir kayıkdı; hamlacıları (kürekçileri) eli ayağı düzgün, kaşı gözü hoş, boylu boslu, hakikaten erkek güzeli genclerden seçilir, alınırdı.

Beş hamlacısının ayağına yemenisinden başında fesine, esvâbından iç çamaşırına varınca giyimi kuşamı, boğazları, aylıkları, kandil ve bayramlarda, pâdişahın cülûs (tahta çıkma) ve doğum yıl dönümlerinde bahşişleri ve hediyeleri ile beş çifte kayık ağır masraflıydı.

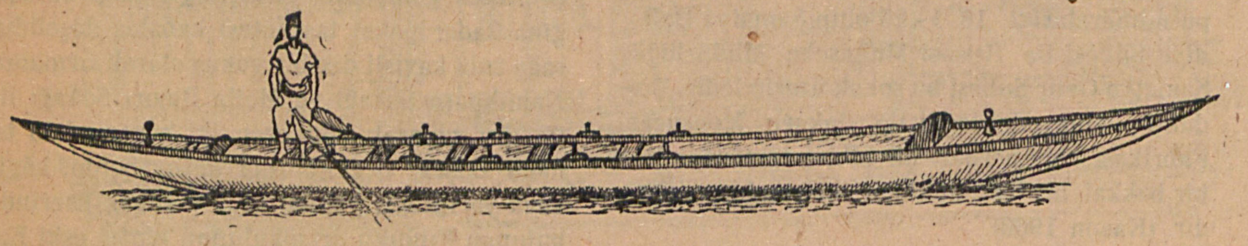
İskelelerdeki kirâ kayıkları, bunların arasında dolmuş yapanlar en çok üç çifte olurdu, dört beş çifteye çıkınca adını ve şeklini değiştirir, tek küreğini bir hamlacının çekdiği büyük, kaba «Pazar Kayığı» olurdu (B.: Kayık; Pazar Kayığı; Pereme).

İstanbul sularında vapur işleten müesseseler kurulduktan sonra da (B.: Şirketi Hayriye; İdâresi Aziziye; Seyri Sefâin) Abdülmecid ve Abdülâziz devirlerinde Beş Çifteler muhafaza edildi. Devlet erkân ve ricâlinin ağır masrafına katlanarak Beş Çiftesine binmesi, makamının şânından mecburî idi; bu külfeti İkinci Abdülhamid kaldırdı; buna karşılık Şirketi Hayriye ve Seyri Sefâin İdâresi vapurlarına birer «Vükelâ Kamarası», devlet büyükleri kamarası ilâve edildi.

Müverrih Cevdet Paşanın «Mârûzât» adı altında İkinci Sultan Abdülhamide verdiği uzun târihî raporda Beşçifteler üzerine de bir fıkra vardır; Abdülmecid zamanında kabinede tasarruf yolları aranır iken Beşçiftelerin kaldırılması düşünülmüşdü; fakat pâdişah râzı olmamışdı. Müverrih paşa pâdişaha, babası Sultan Abdülmecidin zamanında gördüklerini anlatmakdadır :

«... saltanatı seniyenin böyle tasarruf yoluna girmesi Avrupaca hüsnü te'siri mûcib olarak Avrupada bulunan Fuad Paşa beş milyon lira istikrâzına muvaffak oldu. Bu haber telgrafla geldiğinde inbisâtı azîmi mûcib olarak biz de yavaş yavaş gevşemeğe başladık.

«Mâmafih vükelâ encümeninde tasarruf ve idâre için beş çifte kayıklara binmek ve Bâbıâlideki ağalar ve kavaslar içinde tenkihat icrâ etmek gibi hasis şeylerle iştigal olun-

Beşçifte Kayık
(Resim : Hüsnü)

duğu sırada Zâti Şâhâne Topkapu Sarâyihümâyuna bitteşrif sadırâzamı celb ile:

— Beşçifteler bir müddettenberi devlet protokolüne girmiş, hem siz de zahmet çekersiniz, Beşçifteler terk olunmasın, bizi bu hâle koyan Beşçifteler değildir, başka şeylere bakmalı, beyhûde maaş verip adam kullanmamalı!.. diye buyurmuş» (A. Cevdet; Mârûzât).

Abdülâziz zamanında medenî cesâreti ve doğruluğu, iffeti ile tanınmış Şeyhülislâm Turşucuzâde Ahmed Muhtar Efendinin azli için düşmanları tarafından hiç bir sebep bulunmaz iken bir akşam Beşçiftesine binmemesi azline kâfi gelmişdi, şöyle ki:

Muhtar Efendi Kızıltoprakda otururdu, bir akşam meşihat dâiresinden arabası ile Sirkeci İskelesine inmiş, fakat kayığının henüz gelmediğini görmüşdü, Kadıköyüne vapur kalkmak üzere idi, vapura bindi; düşmanlarının hafiyeleri her zaman peşinde idi, hemen jurnal verildi, ilmen ve ahlâken seçkin adam, «makaamının şân ve şerefini bilmeyüb Beşçiftesine binmeyerek vapura binmek suretiyle halk arasına karışmak zilletini göstermiştir» diye azledildi (B.: Ahmed Muhtar Efendi).

BEŞİK ALAYI — İstanbulda Osmanlı Sarayı an'anelerinden bir alay idi; pâdişahların bir evlâdı dünyaya geldiğinde, çocuğun beşiği ve beşik takımı, eğer hayatda ise Vâlide Sultan, vâlide sultan yoksa pâdişah en büyük kız kardeşi, onlar da yok ise hânedanın en yaşlı kadını tarafından hazırlanır ve tantanalı bir alayla taht şehri halkına gösterildikten sonra lohusanın odasına götürülürdü.

Tayyarzâde Atâ Bey Enderun tarihinde Beşik Alayını şöylece anlatıyor:

«Pâdişahın çocuğu dünyâya geldiğinde Hâzinei Hümâyûn Kethüdâsı tarafından Darbhânei Âmirede yaptırılan gümüş kabaralı gümüş beşiği başda kendisi olduğu halde Başefendi ve Başkollukcu ve Nöbetcibaşı ve Çantacı ve Kaftancı ve koğuş ağalarından biraz zevât ile beşiği eller üstünde saraya getirirler, Haremin Kubbealtı yanındaki kapusunda Kızlaıağasına teslim ederlerdi. Kızlarağası beşiği bu kapuda, hadım harem ağalarından Hazinedar Ağa, Hazine vekili Ağa, Başkapu gulâmı ve nöbetçi bulunan harem ağaları ile karşılar, bu kara ağalar da ayni hürmetle lohusanın odasına götürürlerdi. Ertesi gün beşik alayına iştirâk edenlere mevki ve rütbeleri ile mütenâsib ihsanlar çıkardı».

Bir beşik alayının en mufassal tasviri, onsekizinci asır şâirlerinden Haşmet Efendi tarafından Üçüncü Sultan Mustafanın kızı Hibetullah Sultanın doğumu şenlikleri üzerine kaleme alınmış «Velâdetnâmei Hümâyûn» adındaki eserdedir. Bu pâdişahın anası ölmüşdü, yeni doğan kızının beşiği ve beşik takımı pâdişahın ablası sadırâzam Koca Ragıb Paşanın» zevcesi Sâliha Sultan tarafından hazırlanmışdı. Haşmet hicrî 1170 yılının receb ayının (nisan 1757) de yapılan Beşik Alayını şöylece anlatıyor:

«Pâdişahların çocukları dünyaya geldiğinde, kadim bir saltanat an'anesi olarak beşikleri vâlide sultanlar tarafından hazırlanub yedinci bir alayla gönderilirdi. Üçüncü Sultan Mustafanın vâlidesi hayatta olmayub ablası Sâliha Sultan vâlidesi makaamında idi, sadırâzam Ragıb Paşa efendimizin zevcesi idi; Beşik ve beşik takımı Sultan adına Paşa tarafından şimdiye kadar görülmemiş ziynet ve güzellikde hazırlandı. Yekpâre kaplama altın levha üzerine sıvama elmas döşenmişdi; görenin gözleri kamaşırdı. Beşik yorganı altın sırma ve inci işlemeli idi, yorgan üzerine her biri şah dâne olmak üzere yedi okka inci konmuşdu. Doğumdan aylarca evvel hazırlanmış olan Beşik ve Beşik Yorganı doğumun yedinci günü paşa sarayından Sarâyi Hümâyûna tantanalı bir alayla götürüldü.

«Alay şöyle tertib edildi; en önde Dîvânı Âlî alay çavuşları, sırtlarında samur erkân kürkleri ile vezir ağaları, gedikli zaim ağalar, onların arkasından sadırâzamın silâhdarı ve gedik ağaları, bunların berâberinde atlı ve kemer rahtlı enderun ağaları, onların ardında Sâliha Sultanın helvacıları ve kethüdâları ağları, sonra Muhzir Ağa, Bostancılar Odabaşısı Ağa, sadırâzamın selâm ağası, Kapucular Kethüdası ağalar, onların peşinde Sadâret Mektubcusu Efendi, Birinci ve İkinci Tezkireci Efendiler, sonra Çavuşbaşı Ağa ve Reisülküttâb Efendi, onların arkasında ikiyüz tabla mikdârı meyva, çiçek, türlü türlü helva ve şekerlemeler götüren hademeler, bunların ardında Telhisci Ağa ile Teşrifatcı Efendi, sonra Sâliha Sultanın Başağası, Başağanın arkasında Beşiği taşıyan hepsi uzun boylu, gösterişli

dört nefer çuhadar, Beşiği elleri üstünde kaldırmış başları üzerinde götürürlerdi ve bu hizmette sanki başları göğe ererdi, Beşiğin iki yanı sıra da belleri gümüş kamçılı diğer kırk nefer çuhadar yürürdü. Beşik örtüsü incili sırmalı yorganı da Başçuhadar Ağa başının üzerinde taşıyordu. Çuhadar ardında Sadâret Kethüdası hazretleri, onun ardında da alayın adamlarını tanzim eden güzel nağmelerle sadırâzam mehterhânesi geliyordu.

«Bu tertib ve bu şevkengiz terennüm ve âhenkle Paşakapusundan başlayan Alay Coğaloğlu, Mehmudpaşa civârından ve Vâlide Harı ağları, sonra Muhzir Ağa, Bostancılar Oda-Üniversite Merkez Binâsı) çıkdı, saraya kapusu önünden ve Bayazıd Camiinin avlusu içinden geçerek Divan Yoluna çıkdı ve o ana yol ile Bâbı Hümâyûna vardı, sarayda Birinci Avluda Orta Kapu önünde atlı olanlar atlarından indiler, İkinci Avluya, Divan Avlusuna girildi. Kızlarağası ile müsâhib ağaları Kubbealtına bitişik Mermerlik denilen yerdeki Harem Kapusu önünde Beşiği bekliyorlardı. Sadâret Kethüdası hazretleri mücevherli altın beşiğin ayaklarını öptükden sonra beşiği çuhadarlardan alup Kızlarağasına teslim etti; Kızlarağası beşiğin ayaklarını öptü, hürmetle alup müsâhib ağalara verdi, yine el ve baş üstünde hareme götürüldü.

«Beşik Alayına iştirâk etmiş olan devlet ricâli istirâhat etmek üzere Kubbealtına alındılar, Sadâret Kethüdasına bir samur kürk, Reisülküttâb Efendi ile Çavuşbaşı Ağaya ve Mektubcu Efendi ile Tezkireci Efendilere de fâhir hil'atler giydirildi.

«Sâir alayda bulunanlara da kadimden beri verile gelen bahşişler ve hediyeler dağıtıldı. Pâdişah Beşik örtüsü - yorganı başında taşıyan Başçuhadara ayrıca beşyüz kuruş ihsân etti, Beşiği taşıyan dört nefer çuhadara da beşyüz kuruş verildi, diğer alay halkına da üçbin kuruş dağıtıldı.

«Beşiği Pâdişahın sarayına bırakan aynı tantana ve âhenk ile Sadırâzam sarayına döndü. Sadırâzam Ragıb Paşa efendimiz de alayda bulunanlara rütbe ve mevkilerine göre ihsânlarda bulundular ve bendenüvazlıklarını gösterdiler».

BEŞİKCİZÂDE TEKKESİ — Davudpa-Camii yanında bir sünbülî dergâhı idi, âyin günleri salı idi. Tekke binâsının son durumu tesbit edilemedi.

Bibl. : A. Münib, Mecmuai Tekâyâ.

BEŞİKTAŞ — İstanbulun meşhur semti; Boğaziçinin Rumeli yakası Beşiktas ile başlar; İstanbul Limanının iskelesi olan Galata Köprüsüne denizden 2,35 mil mesâfededir; Galataya kara yolu da 4 kilometredir.

Türk Ansiklopedisi «Beşiktaş» adı için şunları yazıyor :

«Beşiktaşa önceleri Iasonion adı verilmişken sonraları Sergion denilmiş, Bizans zamanında da Antakyadaki Daphne (Defne) ye benzetilerek bu isimle adlandırılmıştır. Beşiktaşa daha sonra Diplokionion adı verilmiştir. Haçlı Seferleri sırasında, XIII. yüzyıl başlarında Dandolo kumandansındaki Venedik kuvvetlerinin bir kısmı Beşiktaşda karaya çıkmış ve İstanbulu sarmaya başlamıştır. Gillius, kendi zamanında Rhodakionion denilen Çırağan Sarayı dolaylaındaki ağaçlı yamaçlara Dionysios adını vermiştir. Hadikatül Cevami'e göre Beşiktaşa bu adın verilmesinin sebebi, Barbarosun gemilerini bağlamak için sâhile beş taş direk diktirilmesidir (Hadikatül Cevamiin bu kaydine uyarak Mehmed Râif Bey «Mir'âtı İstanbul» da şunları yazıyor: «mezkûr köy Beştaş adı ile anılır iken mürûru zamanla Beştaş Beşiktaşa çevrilmiş, hâlen de öyle meşhurdur»). Bu adın, içi insan şeklinde oyuk bir taşın burada bulunmasından dolayı verildiğini söyliyenler de vardır. Celâl Esad Arseven'in Petra Thermastis veya Gillius'dan naklettiğine göre sonradan Barbaros'un türbesine konulan Diplokionion sütunları beşiğe benzediği için Beşiktaş adı verilmiştir. İstanbul alındığı zaman, 1453, Beşiktaş da diğer Boğaz iskeleleri gibi küçük bir köy idi» (Türk Ansiklopedisi).

Pek değerli ilim adamı Ord. Prof. M. Câvid Baysun «Beşiktaş'a dâir» adını taşıyan çok güzel makaalesinde bu semtin adı için şu satırları yazıyor :

«Beşiktaşın adı hakkında küçük bir mülâhza daha serdetmek mümkündür, meselâ Beşiktâşî şeyh Yahya Efendinin şu :

Fakıyrî tıfla dönmüşdür ârede
Beşiktâşın toprâğ ile oynar

beytinden ve Hasan Çelebi tezkiresinde şâir

Gazâlî'den bahsedilirken «Beşiktaşın da câmi ve zâviye ve hamam bînasına kasd ettikde» denilmesinden bu kasabanın vaktiyle «Beşiktaşı» tesmiye olunduğu anlaşılıyor. Beşik kelimesinin mârûf mânâsından başka, denizcilikde bir ıstılah olduğunu ve gemi beşiği tâbirinin, kızak üstüne kurulan yatak mânâsına geldiğini (A. Vefik Paşa, Lehcei Osmânî) düşünürsek, türk donanması ile pek sıkı alâkası olan Beşiktaş'ta, sâhil üzerindeki taş sütunlar civârında gemi beşiği bulunduğunu ve bu vesîle ile mezkûr sütunlara Beşiktaşı denildiğini kabul eder ve daha sonraları kasabanın ismi hâline gelen Beşiktaşı tâbirinin git gide halk ağzında, tıpkı «Kumkapısının» Kumkapı, ve «Topkapısının» Topkapı olması gibi, Beşiktaş şekline geldiğini ileri sürebiliriz» (M. Câvid Baysun, Beşiktaşa dâir, Turing Kulub Belleteni).

Beşiktaş ismi üzerine yukarıdaki satırlar bizce, tam vukuf ile, en kesin ve en doğru hükümdür.

Beşiktaşın arkasındaki sırtlarla beraber hem kendi yeri ve manzarası güzeldir, hem de buranın, Boğaza, Liman ağzına Marmaraya ve karşısındaki Anadolu yakasına nezâreti fevkalâdedir. Geçen asır ortalarında İstanbulu ziyâret etmiş ingiliz edîbesi Miss Pardo bu panoramayı şöyle tasvir ediyor:

«Boğazın büyük bir kısmını görür. Bulgurlu Dağının eteklerine yaslanmış Asya mücevheri Üsküdarın da karşısında; uzakdan Kadıköy semti görünür ve göz, berrak ufkun lâtif mâviliğinde safire gömülmüş iri bir inciyi andıran Keşiş Dağının karla örtülü tepelerine kadar uzanır; göz biraz sağa dönerse, Sarayburnu ve muhteşem İstanbulun yedi tepesi ile karşılaşır».

Fetihden sonra buranın güzelliğini ilk keşfeden Kanunî Sultan Süleymanın süt kardeşi Trabzonlu Şeyh Yahya Efendi olmuş, güzel bir koru ile kaplı lâtif bir sırt üstünde yapdırtdığı tekkeye yerleşmiş, tabiat haşmeti ile mest, münzeviyâne yaşamış, vasiyeti gereğince de ölümünde oraya gömülmüştür; ki bu tekke ve etrâfı sonraları Hızırlık adı ile Beşiktaşın namlı bir mesîresi olmuşdur.

Beşiktaşı sevmiş ve Beşiktaşda yerleşmiş ikinci büyük adam, Akdenizde Türk Donanmasının kesin hâkimiyetini kurmuş olan büyük Türk Amirali Barbaros Hayreddin Paşadır. Yaz ve kış, maalesef yerini tesbit edemediğimiz Beşiktaşdaki yalısında oturmuş, Beşiktaşa bir cami, bir medrese, bir mekteb yaptırmış, Beşiktadaki yalısında ölmüş ve Beşiktaş sâhilindeki türbesine defnedilmişdir.

Barbaros Hayreddin Paşanın Beşiktaşa olan teveccühü bu köye, Türk denizcilerini asırlar boyunca bağlayan asîl bir hürmet ananesinin yerleşmesine sebep olmuşdur; onun ölümünden sonra, Kasımpaşa Tersânesinden sefere çıkan Türk Donanması evvelâ doğruca Beşiktaş önüne giderek orada lenger atmış, Kaptan Paşa ile harb gemilerinin reisleri Barborosun türbesini ziyâret etmişler, bir «Denizler Evliyâsı» gibi onun rûhâniyetinden niyazda bulunmuşlar; türbeyi bütün gemiler mürettebâtının da kaafile kaafile ziyâretinden sonra Beşiktaş sularından lenger alan donanma, Sarayburnu yanında Yalı Kasrında Pâdışahı da topla selâmladıktan sonra ya Marmaraya yahud Boğaz suyundan Karadenize açılmıştır.

Barbarosdan sonra namlı kaptan paşalardan Koca Sinan Paşa da Beşiktaşta Büyük bir cami, imâret, mekteb ve büyük bir çifte hamam yaptırmış; Kılıç Ali Paşa da bu köyü cami ve bir mekteple tezyin etmişdir.

Onyedinci asır ortasında Evliyâ Çelebi Seyyahatnâmesinde Beşiktaşı mâmur ve büyükce bir kasaba buluyoruz; ünlü muharrir ve seyyah Beşiktaşı şöyle tasvir ediyor:

«Beşiktaş Bağçesi — Bayazıd Han asrında paşa yalısı idi. Pâdişahlara intikal idüb bihişt âbâd bir bağı irem oldu. Kat kat müteaddid kaaeler (avlular) ve şahnişinlerle ârâstedir. Fakat o kadar vâsî değildir (B. : Beşiktaş Sarayı).

«Civan kapucubaşı Bağçesi — Bir bağı cinandır.

«Kazancıoğlu Bağçesi — Bu da pâdişahlara intikal ettiğinden Murad Han (Dördüncü Sultan Murad) kızı Kaya Sultana hibe etmişdir; vâcibüsseyir bir yalıdır. Bunda bir fevkaanî şadırvan vardır ki dünyada öyle sanatlı fevvâre görülmemiştir.

«Bunlardan maada derûni şehirde Kiremitcizâde, Küçükçavuş vesâire hâneleri acîb hânelerdir. Ve sâhibleri âyan ve kibardır.

«Bu şehrin ehâlisi gaayet ehli zevkdir. Sulehâdan ehli hâl, sâhibi vera' kimseler de vardır .«Elkâsibi habibîbullah» fehvâsına ik-

tidâen ekserî halk bâğibanlık iderek günâgûn ehli sünnet elbisesi giyerler. Halkının bir çoğu Anadolu tarafındandır. Halkının nîmetleri mebzuldür.

«Hâkimleri şerîat tarafından Galata Kadısının nâibidir. Muhtesibi, subaşısı, lebideryâsında bostancıbaşısı ve Beşiktaş Bağçesi ustası vesâiredir. Gaayet mazbut şehirdir.

«Beşiktaşdaki Camiler — İskeleye yüz adım mesâfede Koca Sinan Paşa Camii, yüksek kubbeli rûşen câmiidir, duvarları kırmızı ve beyazla yapılmış bir ibâdetgâhi müslimîn dir; haremin taşrası çınar ağaçları ile müzeyyendir, bir köşesinde de mahkemei şer'i mübin vardır. Bir nâzik minâresi vardır. Mihrâbi önünde demir pencereler içinde âyânı şehirden bâzi zevat medfundur. Öte tarafı tâ iskeleye varınca bir vâsi sahâdır. Karşı tarafı Üsküdardır.

«Hayreddinpaşa Medresesi nâmı ile bir medresesi, kırk aded mektebi sibyânı ebcedhânı, bir dârülkurâsı vardır. Dârülhadîsi yoktur.

«İskele başında âyende ve revende misâfirînin meksine mahsus bir kervansarayı vardır; çünkü bu iskele Rumelinden Anadoluya sevk olunacak askerin Üsküdara geçeceği benderdi.

«Üç hamamı vardır, yüz doksan kadar da saray hamamları vardır.

«Çeşme ve sebilleri de vardır ki suları misâli âbi zülâldir. Ezcümle Yahyâ Efendi Çeşmesi, târihi :

Konub içenlere sıhhatler olun
H. 945 (M. 1538 - 1539).

«Yetmiş kadar dükkânı var; şehrine göre dükkân ve çeşmeleri azdır. Lâkin her hâne ve bostanda tatlı su kuyuları vardır. Hattâ temmuzda Galatanın suyu azaldıkda Beşiktaşdan kayıklarla Galataya su taşırlar.

«Bağçelerinde dolma kabağı, lâhana, ekşi dut ve yalılarında balığı meşhurdur.

«Mesîreleri — Yahya Efendi Mesîresi bir kûhistânı vâsî çemenzardır ki içine aslâ güneş tesir etmez çınar, söğüd, sakız, servi, ceviz ağaçları ile müzeyyen bir vâdîdir. Akar suları dibinde sâhibi hayrat tarafından birer çemenzâr sofa inşâ edilmişdir ki sarıasma, karatavuk, ishak kuşu, ispinoz, florina, başdan kara, bülbüli bednâm, bülbüli nîknâm gibi kuşların feryâdü nâlişleri ehli teferrücün canına can katar; içinde yârânı safâ taraf taraf sohbet iderler bir teferrücgâhi kadimdir.

«Tekkeleri — Mevlevîhâne Tekkesi lebiderhâda olup sima'hânesi deryâya nâzır fevkaanî bir mevlevîhânedir ki İstanbulda ve gayri diyarda misli yokdur (B. : Beşiktaş Mevlevîhânesi).

«Ziyâretgâhları — Hazreti Yahyâ Efendi deryâya havâle bir kûhi bülendin zirvesinde bir kubbei âlî içinde medfumdur. Kaptan Gazi Hayreddin Paşa lebideryâda bir musannâ kubbeli türbedir; bu türbeleri Sultan Süleymanın mimarbaşısı Sinan Usta binâ etmişdir» (Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi).

On yedinci asır ortalarında yaşamış ve İstanbul üzerine çok kıymetli bir tarihçe - seyyahatnâme bırakmış olan büyük ermeni yazarı Eremiyâ Çelebi Kömürcüyan da (B. : Kömürciyan, Eremiyâ Çelebi) Beşiktaş hakkında şunları yazıyor :

«Dolmabağçeden az ileride Arab İskelesi denilen küçük bir iskele ve Beşiktaş Bağçesi ile kasırlar vardır. Birinci Sultan Ahmed bunları daha geniş ve yedi kubbeli olarak diğer bütün köşklerden daha çok güzel olarak yaptırmışdır, fakat kendisine bunun safâsını sürmek nâsib olmamışdır. Burada çıkarılan lâtif bir su fıskiyeli ve şadırvanlı havuzlara dökülür.

«Beşiktaşın yukarı kısmında bir mikdar ermeni ile küçük ermeni kilisesi vardır. Eskidenberi mevcud olan rumların ayazmaları ve bir de kiliseleri bulunmaktadır. Türklerin büyük bir camii (Sinanpaşa Camii), hamamları ve çarşıları vardır. Buradaki bağçeler ve mandıralar birer mesîredir. Sâhilde müftülük ve kadıaskerlik etmiş ulemâ efendilerin yalıları, yalılarının arkasında da bostanları vardır. Sonra bir Mevlevihâne vardır, İstanbulda bunun gibisi yoktur» (H.D. Andreasyan tercümesi).

Beşiktaş onsekizinci asrın ilk otuz yılı içinde süratle inkişâf ederek en mâmur, en parlak devrini yaşadı. Zamanına «Lâle Devri» denilen büyük vezir Nevşehirli Dâmâd İbrahim Paşanın bu semti sevmesi, kendisinin ve yakınlarının Beşiktaşda mükellef yalılar yapdırması, bu yalılara çiçek bağçeleri tarh ve tanzîmi, bilhassa lâle bağçeleri, yaz geceleri bu lâle bağçelerinde çırağan eğlenceleri Beşiktaşa

göz kamaşdıran bir revnak verdi; «Beşiktaş» adı Türk Divan Edebiyatına pek saltanatlı girdi. Tadımlık divânı ile Lâle Devrini tek başına temsil edebilen ve şiir dilimize yeni bir hava getirmiş olan, bundan ötürü çağdaşları tarafından «tâze dilli» diye övülen asrın mümtâz şâiri Nedim de, velînîmeti İbrahim Paşanın yarânı arasında Beşiktaşda bir ev (muhakkak pek mükelleef bir konak veyâ yalı) sâhibi oldu; genc ve rind şâirin buradaki hayatı mechulümüzdür, fakat bir gazelî ile bir şarkısında şirin îmâlar vardır :

GAZEL

Mürâdın anlarız ol gamzenin, iz'anımız vardır
Belî söz bilmeziz ammâ biraz irfânımız vardır
O şûhun sunduğu peymâneyi red itmeziz etbet
Anınla böylece ahd itmişiz, peymânımız vardır
Münâsibdir sanâ ey tıflı nâzım höccetin al, gel
Beşiktâşâ yakın bir hânei virânımız vardır
Güzel sevmekde, zâhid, müşkilin varsa bizden sor
Bizim ol fende çok tahkikimiz, itkaanımız vardır
Koçub her şeb miyânın cânına can katmada ağyâr
Behey zâlim sen insâf et bizim de cânımız vardır

ŞARKI

Aceb reşkeyledi tab'ım nevâyi andelibâne
Olur mu bülbül olsak biz dahî bir verdi handâne
Açıldı lâleler güller, güzeller çıkdı seyrâne
Açılsak biz de bir kaç gonce leblerle gülistâne

Sana dildâdeyim ey şûh istersen dil-azâr ol
Eğer yoğise de uşşâka rahmin, sevdiğim vâr ol
Ne çâre kaail olduk hep cefâcûy ü sitemkâr ol
Ne olur sen hemen lutf eyle bizden olma bigâne

Çeküb bir iki sâgar şişei nâmusu sındırsak
Dili serdin bir az uşşâka germ itsek ısındırsak
Seni ağyârdan bir iki gün alsak salındırsak
Ne var bir turfa satsak servi nâzım biz de yârâne

Aman pek yârelendim ol nigâhi şûhi evbâşe
Kapıldım doğrusu ol yâlü bâle ol güzel kaaşe
Geçersen semtimizden, yolun uğrarsa Beşiktâşe
Efendim gel mürüvvet kıl, senindir bende vü hâne

Senî gördüm ki ol şûhun tutub tenhâce dâmânın
Meğer kim arz iderdin aşkı müşkil râzi pinhânın
Şatâretlerle gâhî güldürürdün lâ'li handânın
Ne sihreylerdin ol şûha ne söylerdin Nedîmâne

Nedim'in yanında pek sönük kalan Sâmi, Beşiktaşı, bir şarkısında Kâğıdhânedeki Sa'dâbâd mâmûresini överken zikrediyor :

Sarayburnu Beşiktaş, Üsküdar ü Kasrı Tersâne
Cihan bâğında yokdur gerçi bunlar gibi şâhâne
Veli gayri mükerrerdir bu tarhi pâdişahâne
Safâlar ile Sa'dâbâde gel şevketlû hünkârım

Fakat yine o devrin adamı Neccarzâde Şeyh Rıza Efendi (Ölümü H. 1159, M. 1740) sırf Beşiktaşın şânında gazellerin sâhibidir :

GAZEL

Açıldı yine goncei gülzâri Beşiktâş
Mânendi cihân oldu çemenzâri Beşiktâş
Gördüm o mehi zîri dirahti emelimde
Aksetti ruhi âline gülnâri Beşiktâş
Yahyâyi Beşiktâşı ziyâret idelim gel
Oldur sebebi ziyneti kühsâri Beşiktâş
Gel Ahmedi Tûranı dahî eyle ziyâret
Hakkaa ki odur bâisi envâri Beşiktâş
Âguuşi muhabbetde yer etti dili zâre
Şâd eyledi tıfli dili dâdâri Beşiktâş
Gel geşt idelim yâr ile pirâmeni deşti
Zeynet çemeni sahnini ezhâri Beşiktaş
Rûmal idelim hâki deri Şeyh Rizâye
Tâ keşfi cemâl eyliye ruhsâri Beşiktâş

GAZEL

Âçıldı dilâ lâlei gülrengi Beşiktâş
İşrâbi çerâgân ider âhengi Beşiktâş
Gül devridir ey şâhi felekcâh kerem kıl
Teşrîfine âmâdedir evrenki Beşiktâş
Mağbûni şiyem tıflı debistânı haremdir
Mahbûbi serâperdei ferhenki Beşiktâş
Pâbendi hevâ olmaz obed dâmi firîbe
Şehbâzi şikâr âveri nîrenki Beşiktâş
Divânı hümâyûnu şehi mülketi nâza
Dâd âver olur gulgule serhenki Beşiktâş
Mâhi dili sayd ider göz göre cânâ
Dâmi hevesi riştei şebrenki Beşiktâş
Sevdâzedei silsilei kaydi Rizâdır
Şehbâzi şikâr âveri nirenki Beşiktâş

1730 ihtilâlinden sonra Beşiktaş bir asır kadar devlet ve saltanat eli ile îmardan mahrum kaldı, ancak halk yapıları ile ağır ağır inkişaf etti. Beşiktaşdaki Hasbağçe ve aradaki kasırlar da ya tâmir edildiler, yâhud yenı bir pâdişahın zevkine göre yeni küçük bir kasır yapıldı. Lebi deryâda mîrî sultan sâhilsarayları da sâhib değiştirdikce tâmir ve tâdil edildiler. İkinci Sultan Mahmud 1826 da kanlı bir şehır muhârebesi ile Yeniçeri Asker Ocağını kaldırdıktan sonra osmanlı pâdişahlarının dâimî ikaametgâhı olan Topkapusu Sarayında oturamadı, yazlı kışlı oturmak için Beşiktaşı seçdi; evvelâ ayrı ayrı kasırlardan, dâirelerden mürekkeb olan ve her biri ayrı bir devrin eseri olan Beşiktaş Sarayında yerleşti, sonra lebideryâda bir büyük kışlık saray yaptırdı (B. : Beşiktaş Sarayı).

1730 - 1826 arasında divan şâirleri Beşiktaşı unutmadılar, fırsat buldukca gazellerde, şarkılarda, kasîdelerde bu güzel semtden bahsettiler :

ŞARKI

Şehlevendim kanalım câmı şarâbı nâbe
Şöyle nûş eyliyelim kim dönelim bitâbe
Hele meyl itme pek erkenden efendim hâbe
Ey mehi evci letâfet gidelim mehtâbe

Bir iki mutribi hoş nağme olub bir iki sâz
Geh beyâti okusun gâh çalub nâz ü niyâz
Çıkalım sahni çemenzâri Küçüksûye biraz
Ey mehi evci letâfet gidelim mehtâbe

Nevhirâmım yine müstağrek olub hulyâye
Tâze ziynet virüb ol kaameti müstesnâye
Sarfı zihn eylemeyüb yâni gami ferdâye
Ey mehi evci letâfet gidelim mehtâbe

Giceyi gündüze tebdil idelim şâmü seher
Şemsipâşâden idüb semti Beşiktâşe güzel
Nâşid âsâ okuyub böyle güzel şarkiler
Ey mehi evci letâfet gidelim mehtâbe
(Nâşid; ölümü H. 1206 - M. 1791)

BİR KASÎDEDEN

....

Dolmabağçe negüzel oldu makarri şâhân
Bir taraf sahni çemen bir tarafı sâhili âb
Feyzi ruhâniyi Hak verdi Beşiktâşâ tamâm
Bâhusus ande ola Pâdişâhı Âlicenâb
Bir şekerleb güzele geçdi yine uşşâkı
Karabâlide ne ballar yedi şeyhi kezzâb

....

(İzzet; ölümü H. 1212, M. 1797 - 1798)

GAZEL

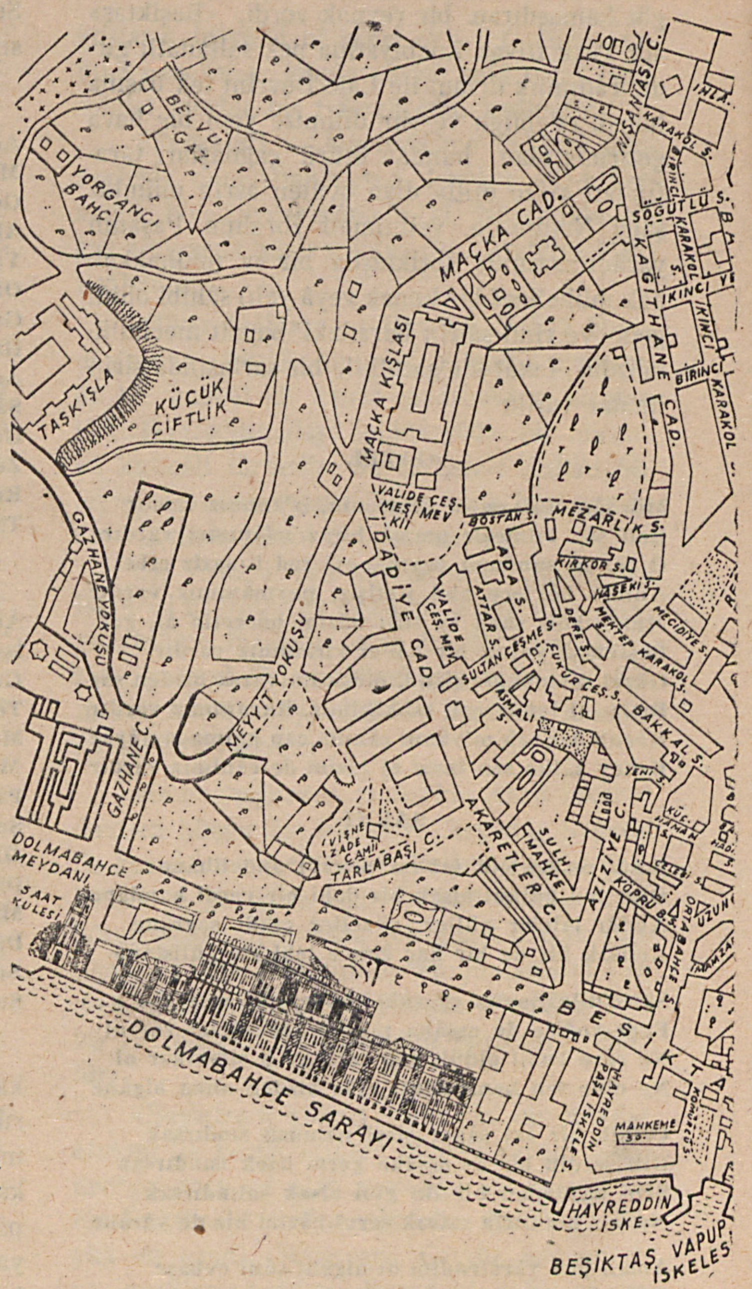
Sînede şâhi muhabbet kurdu âteşden otağ
Tıfli dil pervânesin itsün Beşiktâşda çirağ
Sahni zülfi sünbülün seyreyleyen bağ istemez
Çünki kılmaz kimse bağı nefsine âlemde bağ
Râhi aşkında senin çok germ ü serdin görmüşüm
Gerçi çeksem ben elim senden gönül çekmez ayağ
Ger ezelden kaare yâzılmış ise bahtın senin
Nâri aşka yâne yâne Kâmi oldu şimdi âğ
(Kâmi; ölümü H. 1220, M. 1805)

KIT'A

Başlayub bülbül yine feryâda mest itti beni
İbtidâ sahni çemende gördüm ol sîmin teni
Düşdü ol günden derûnâ nâri bâri aşk ile
Câmei sebzin ile yakdı Beşiktaşda beni
(İlhâmî, Selim III).

GAZEL

Müjemle ey dili hunpâre pâdâş olduğun var mı?
Senin mirâshânı nakdi şâbâş olduğun var mı?
Sefâhet mi diremrizi hüner olsam yemi ye'se
Senin mirâshânı nakdi şâbâş olduğun var mı?
Neden ey tıflı dil âşâyişi gerdûne inkârın
Senin hâbidei mehdi Beşiktâş olduğun var mı?
Nice te'sir ider âhü fegaanın ehli inkâra
Cezâyi cürm ile ey dil senin tâş olduğun var mı?

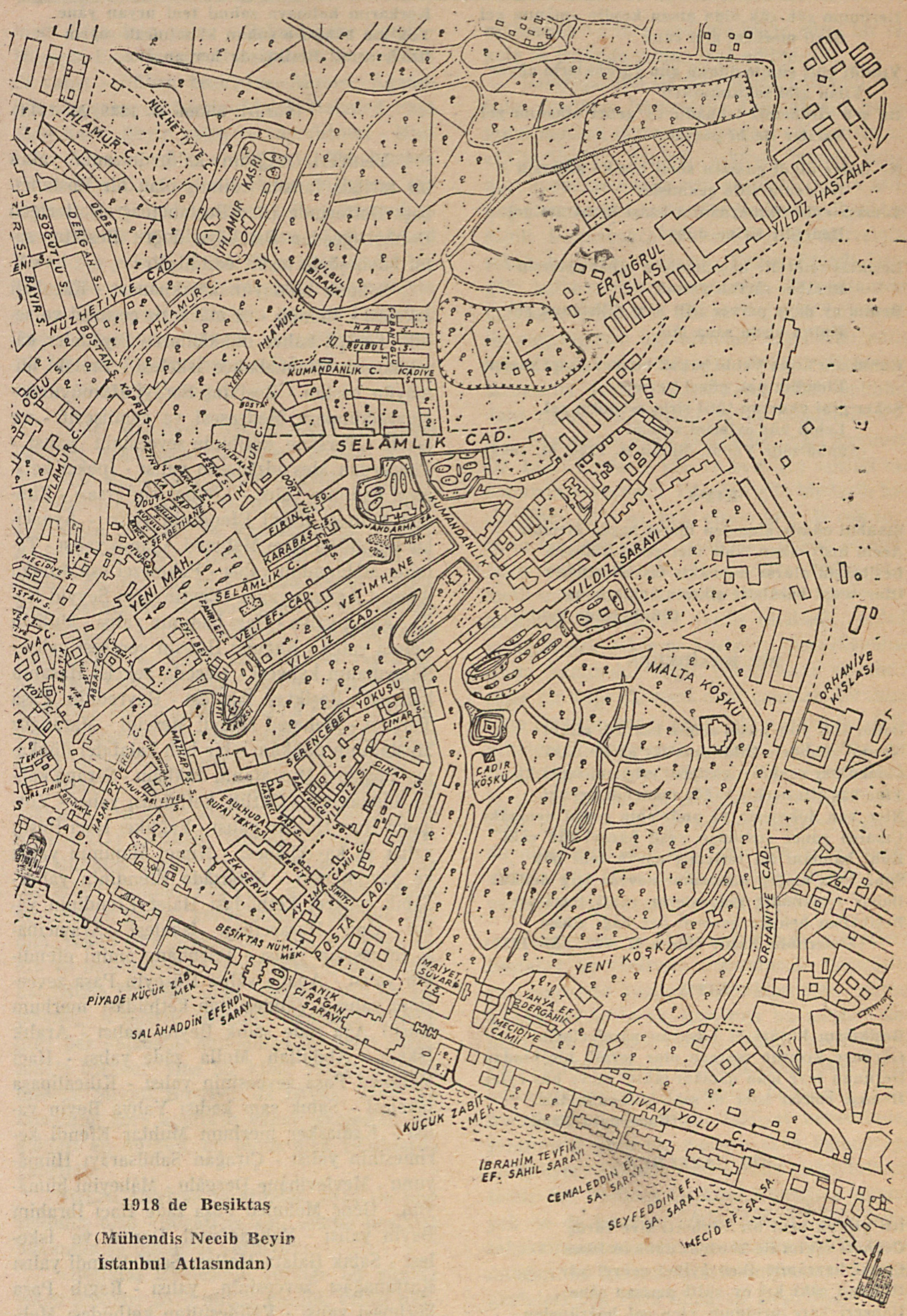
Kim ister pâymâli şehri aşka olmağı Neş'et
Beğim sırrı muhabbetle senin fâş olduğun var mı?
(Neş'et; ölümü H. 1222, M. 1807)

MÜSTEZAD

Hirâman ol çemenlerde gel ey servi revânım gel
Nedir bu nâzü istiğnâ
Gözüm yollarda kaldı gel açıl gonce dehânım gel
Gören sansın güli zibâ!

Helâki hasreti didârın oldum künci firkatde
Mürüvvet yok mudur zâlim?
Hayâtı tâze ver bu hastei hicrâna gel cânım
İdüb vaslın ile ihyâ!

Yeter şemşiri ebrûyi uzakdan gösterüb geçmek
Benim ey çeşmi cellâdım!

1918 de Beşiktaş

(Mühendis Necib Beyin İstanbul Atlasından)

Derûnum çâk çâk oldu aman kesdin amânım gel
Sarıl merhem gibi cânâ

Yıkıldı gitti cümle dünkü gün gördüklerin ağyâr
Yılan gibi sokulmuşken
Bu şeb vîrânemiz tebhâdır ey genci nihânım gel
Safâlar ile bî pervâ

Ne taşlar dikdi gamzen sînei uşşâka anlarsın
Ne denlû çille çekmişler
Temâşâ eyle Okmeydânını kaaşı kemânım gel
Hedefdir tirine dünyâ

Beşiktaş semtidir kâşânemizde râhat eylersin
Berâber sârılıb yatsak
Benim ey dâye perver tıflı nâzi dilistânım gel
Kulun olsun sana lâlâ

Ruhin mir'âtına Vehbî bakub bir nev gazel yazmış
Efendim pek güzel yazmış
Şeker gîbî okursun tûtii şirin zebânım gel
Lebin bûs eylerim ammâ!
(Sünbülzâde Vehbi; ölümü H. 1224, M. 1809)

KIT'A

Stanbul cümle âlemden ibâret başka âlemdir
Acem nısfı cihan tâbir ider gerçi Sfâhâne
Beşiktâşın olursa mün'akis tasviri dilcûyi
Olur sengi hacâletle şikeste âyine hâne
(Sünbülzâde Vehbi)

BİR KASİDEDEN

....

Bahâr irdi yine hüsni zemin bastırdı eflâki
Nesîmi subhdem kıldı muattar âb ile hâki
Çemen her renkden gösterdi ezhârını farzâ ki
Yine bâş attı nerkis bağda mânendi tiryâki
Nice kan dökmesin yâ andelebin çeşmi nemnâki
Çıkardı gonce sırtından yeşil hârâyi sad çâki
Ruhi handânı âli terlemiş nâzük teni pâk
Sabâ îmiş meğer hammâmı nevrûz içre dellâki
Bahâr eyyâmıdır gülşenlerin vakti temâşâsı
Beşiktâşın behişte benzedi her bâğı zîbâsı
(Enderunlu Fâzıl; ölümü H. 1225, M. 1810)

KIT'A

Beşiktâşın kusûri bî kusurun pârei elmâs
Görünce kızarub mercan olur şermü hicâbından
Derûnun seyr içün dâmânı tâkım mevc bûs eyler
Hemîşe ruhsat ister ol şehi âlicenâbından
(Enderunlu Fâzıl)

BİR GAZELDEN

....

İtti giryan beni bir cevherii şîve fürûş
Cevheri eşkim ile benzedi dükkân kâne
Çeşmi hayrânım iken âyînei çehrei yâr
Dili sad çâki kıl ey zülfi perişan şâne
Hançeri yâre uruldum yine sol böğrümden
Korkarım kalmaya zahmi teni uryan yâne
Yok mu bâbâsı o şûhun ki salıncak seyrin
İttirir semti Beşiktâşda her an âne

....

(Surûrî; ölümü H. 1229, M. 1814)

Yeniçeri Ocağının kaldırılmasına yakın bir tarihde tanzim edilmiş olan bir Bostancıbaşı Defterinde (B.: Bostancıbaşı Defterleri) Dolmabağçeden Ortaköye doğru Beşiktaş sahil boyu şöyle tesbit edilmişdir:

Sandalı hümayûn kayıkhânesi - Karabâlî İskelesi - Mekteb - ve mâi leziz çeşmesi ve sebil - Serâpâ kahve dükkânları - Piyâdeler kayıkhânesi - Dolmabahçe İskelesi - Emlâki hümâyûn bostan - Beşiktaş Sarâyi Hümûyunu - Hayreddinpaşa Medresesi ve camiişerif - ve iskele - Tersâne kâtibinin zevcesinin yalısı - Tüccardan Mes'udzâdenin yalısı - İpekci kerimesi hanımın yalısı - Ebubekirin arsası - Zimmet halîfesi Recâî Efendinin yalısı - Aynacılar kethüdâsı Hacı Mehmed Ağanın yalısı - Tarakcı Mahmudun yalısı - Pekmezci esnafından Ahmed Ağanın yalısı - Zeytinyağcı Seyyid Halil Ağanın yalısı - Hacı hanımın yalısı - Muhsin Çelebi yalısı - Kâğıdcı Hâfızın veresesi yalısı - Süleymanın kahvesi - Hasoda bekcisi Hasanın kahvesi - Beşiktaş İskelesi - Hayreddin Paşa Türbesi - Mehmed Efendi Mescidi - Marangoz Mustafanın dükkânı - bir bab kalafatcı dükkânı - Bostancı Mustafanın dükkânı - Serâpâ kahve dükkânları - Çiftlik kethüdası yalısı - Yorgancı Hacı Hâfızın yalısı - Yağlıkcı Hacı İbişin yalısı ve kayıkhânesi - Nimet Hanımın yalısı ve kayıkhânesi - Sefâîzâde Efendinin yalısı - Sabık sadâret kethüdası Hâlet Efendinin yalısı - Önü Haraccıbaşı İskelesi - Arayıcıbaşı zevcesinin yalısı - Darbhâne emini efendinin yalısı - Anapa vâlisi Hüseyin Paşa zevcesinin yalısı - Vâlidesultan kethüdâsı merhum Yusuf Ağa zâde sâdık Beyin yalısı - Aralık İskele - Abdullah Molla zâde yalısı - Hacı Mehmed Paşa zevcesinin yalısı - Kılıcalipaşa İskelesi - Sabık şam kadısı Yahya Beyin yalısı - Kadıasker merhum Muhtar Efendi kerimesinin yalısı - Çırağan Sahilsarâyı Hümâyunu - Mevlevîhâne Dergâhı - Mâbeyini hümâyûn - Genç Mehmed Paşa zâde Hacı İbrahim Beyin yalısı - Yahyaefendi Deresi ve İskelesi - Sabık Galata Mollası Şerif Efendi yalısı Kaftanağası zevcesinin yalısı - Ragıb Paşa kerimesi yalısı - Vâlidesultan kethüdası Meh-

med Efendinin yalısı - Şabanhalife Camii - Hüseyin Paşa hemşiresinin yalısı - Emin Efendi yalısı - Dühan bezirgânı Ahmed Ağanın hânesi ve kayıkhânesi - Melek Mehmed Paşa zâde Kadri Beyin yalısı ve kayıkhânesi - Mustafa Ağanın yalısı - Müderris Tarakcızâde Tâhir Efendinin yalısı - Hassa silâhşoru Süleyman Beyin yalısı - Melek Paşa haznedarının yalısı - Fatma Hanım yalısı - Kadı Ahmed Efendinin yalısı - Melek Paşa zâde Kadri Beyin diğer yalısı - Durakpaşazâde Abdi Beyin yalısı - Hüseyin Hasekinin yalısı - Keresteci Boğos zimmînin hânesi ve dükkânı - Aralık İskele - Beylik koyun salhânesi - ve mumhâne - Ortaköy İskelesi.

İkinci Mahmud, Abdülmecid, Abdülâziz devamlı Beşiktaşda oturdular; Beşinci Muradın, yine Beşiktaşda geçen üç aylık pâdişahlılığından sonra İkinci Abdülhamid de Beşiktaş sınırından çıkmadı, bu kasabanın üst kısmında Yıldız Sarayında yerleşdi. Meşrutiyetin Pâdişâhı Beşinci Sultan Mehmed Reşad Dolmabağçe sarayında, bedbaht halefi ve son osmanlı pâdişahı Altıncı Mehmed Vahîdeddin de Dolmabağçe ve Yıldız saraylarında yaşadılar. Son yedi Osmanlı imparatoruna makar oluşu Beşiktaşa kendine has bir sîmâ verdi, nüfusunun mühim bir kısmını, esnaf tabakası hariç saray mensubları, onların taallûkaatı teşkil etti. Bilhassa İkinci Abdülhamid zamanında âsâyiş ve inzibâtına azâmî titizlikle dikkat edildi. Beşiktaş karakolu, burada yerleşen Beşiktaş Muhâfızı Hasan Paşa Büyükşehrin büyük şöhretleri oldular. Beşiktaş, kabadayı, bıçkın güruhunun gözleri yerde süklüm püklüm geçdiği, yahud sınırından içeri adım atmadığı, sâkin ve belediyece de temizliğine bilhassa dikkat edilen bir semt oldu. Meşrutiyetin ilk yıllarında, o devrin tâbiridir, «enkaazı istibdadın» pek kalabalık bulunduğu bir semt görülmekle berâber yine bir kibar yatağı bilindi; meselâ Şirketi Hayriye, ilk büyük, kâgir ve zamanına göre konforlu vapur iskelesini, sokakları en düzgün, en temiz olan Beşiktaşda yapdırttı.

Şirketi Hayriye tarafından 1914 de neşredilmiş olan «Boğaziçi» adlı eserde Beşiktaş hakkında şu mâlûmat veriliyor :

«Beşiktaş İskelesinin verdiği bir günlük yolcu mikdârı 2870 nüfus, günlük vasatî hâsılât 3221 kuruşdur. Bu iskeleye ehemmiyeti ile mütenâsib ve tarzı cedidde kâgir güzel bir iskele ve üstünde gazino inşâ edilmişdir.

«Beyoğlunun iskelesi olmak istidâdını hâizdir. Beşiktaş İskelesi ile Dolmabağçe Sarayının mutbak dâiresi arasındaki sâhil kısmına «Çifte Vavlar» denirdi, vaktiyle burada bulunup kapusunda çifte vav yazılı bir levha asılmış olan sarayın mevcudiyetindendir. Beşiktaş sâhili Dolmabağçe Sarayı mutfak dâiresinin sokak başından başlayıp Yahya Efendi Dergâhı istikaametinde sona erer. Zamanımızda makaamı saltanatın iskelesi olmak haysiyeti ile meşrûtiyetin başındanberi hayli imâr edilmiş olup yakında Beyoğlu elektrik tramvaylarının bu iskeleye ulaştırılarak iskele önünün daha ziyâde genişletilip tezyîni düşünülüyor».

İstanbulun geniş ölçüde ilk îmârı merhum Dr. Lûtfi Kırdarın vâli ve belediye reisliği zamanında başlamışdı. İstanbul gibi bir tarih hazînesinde imâr işi, hem elzem hem de çok zor, çetin bir meseledir. İstanbula büyük hizmetlerde bulunmuş, bu şehri şehîre cidden azametli müesseseler kazandırmış olan Kırdar zamanında, yazmak bir târihî vecîbedir, ecdad yadigârı pek çok eser kayboldu, Sarachânebaşında, İstanbulda değil, bütün vatan sathında eşsiz bir yapı şâheseri olan çandarlı İbrahim Paşa Hamamı başda gelir. İşte o zamanlar, Dolmbağçe Stadyomunun yapıldığı sıralarda bir Beşiktaşlı olan kıymetli tarih bilgini Ord. Prof. M. Câvid Baysun, çocukluğunun geçdiği Beşiktaşın başına da bir şeyler geleceğinden endîşe duymuş, tam vukuf ile «Beşiktaşa dâir» başlığı altında güzel bir makaale yayınlamışdır. Bu vekarlı yazıyı hemen aynen alıyoruz :

«Son yıllarda şâhid olduğumuz îmâr işleri Beşiktaş ve civârının manzarasını değişdiriyor. Barbaros Türbesinin etrâfını alan köhne binalar kaldırılarak, karşısına bu meşhur denizcimizin heykeli dikildi. Şimdi burası Preveze Muhârebesinin yıl dönümünü rahat rahat kutlayabildiğimiz bir meydan hâlindedir. Dolmabağçede göze çarpan faaliyet neticesinde, şehrimizin yine bir modern saha kazanacağı anlaşılıyor. Yakında eski şeylerden kurtulmuş temiz bir Beşiktaş teşekkül edeceğine şüphe yok ise de tasavvur edilen bütün yeniliklerin tahakkukundan sonra bu semtin Tarih bakımından ne kazanacağını bilmiyorum. Kadim âbideleri pek fazla olmayan Beşiktaşda îmâr yüzünden bir hayli eserin gürültüye gittiğini

gördükçe, yarın İstanbulun bu mühim kısmını tedkike kalkışacak bir mütetebbiin uğrayacağı zorluğu düşünerek teessür duymamak kaabil olmuyor.

«Şehirlerin daima aynı manzarayı muhafaza edemeyeceklerini ve asırlar boyunca bunların büyük tahavvüllere uğrayacaklarını tabiî görmek lâzımdır. Sokakların genişletilmesi, eski binaların yerine zamanın ihtiyaçlarına uygun yapıların yükselmesi, Beşiktaş'ın da çehresini değiştirmiş ve bir çok hâtıraları hâfızalardan silmişdir. Meselâ geçen asırda bu kasabanın ana caddesinde bir köprünün mevcut bulunduğunu isbat eden canlı hatıra sadece Köprü Hamamından ibârettir. Filvaki, tarih kitaplarından öğrendiğimize göre Mahmud II. devrinde bir gün şiddetle yağan yağmur yüzünden Beşiktaş'ı sel basmış ve hamam civarındaki taş köprü ile onun yayalara mahsus olan ahşap kısmını sular alıp götürmüş ve sonra orada yeni bir köprü bina edilmişti (Şânîzâda Tarihi. B.: Beşiktaş İskele Hamamı; Beşiktaş Köprüsü; Beşiktaş Deresi). Bu kadar eskiye gitmeğe ne lüzum var? Daha dün aynı cadde üzerinde bulunan XIX. asır yapısı mermer çeşme ile daha kadîm bir eser olan diğer bir çeşme artık yerlerinde değildirler. Bu ikinci çeşme (inşa tarihi, 1169-1759) Osman III ün, ölmek üzere bulunmasından bilistifade, sadrâzam Koca Ragıb Paşayı hile ile azil ettirmek isteyen Kızlar Ağası Ebu-kuf Ahmed Ağanın hayratı idi. Geçen asır içinde ortadan kalkmış olan Beşiktaş köprüsünün muhafaza edilmesi lâzım bir âbide olduğu şüphesiz iddea olunamaz. Fakat bahsettiğim iki çeşmenin münasib birer mahalle nakledilecek yerde tahrip kazmasına kurban gittiğine de acımamak kaabil değildir.

«Mahmud II. nin ara sıra ziyaret ederek ok talimi ve pehlivan güreşi yaptırdığı Yıldız Kasrı (İlyas Efendi, Letâifi Enderun) civarındada bu Padişahın zevcesi ve Abdülmecidin vâlidesi Bezm-i-Âlem Sultan tarafından bina ettirilmiş bir çeşme vardı. Kimsenin gözüne çarpmayacak kadar sapa bir yerde bulunan bu çeşme bir gün sırra kadem basdı. Diğerlerinin akibetine uğradığını sandığım bu hayır eserini geçenlerde Topkapı haricinde, cadde üzerinde görünce hayret içinde kaldım. Beşiktaş'ın malı bir yapının sur harici edilmesindeki hikmeti hâlâ idrâk etmiş değilim.

«Kasabamıza ait bazı isimlerin de — tıpkı bu çeşme gibi — başka taraflara götürüldüğünü söylemek yerinde olur. Meselâ, Abbasağa mahallesinde Hamidiye çeşmesinin önündeki meydancığa eskiden «Aşıklar meydanı» derlerdi. Küçüklüğümde, bugün park halinde bulunan kabristanla alâkalı bir «yedi âşıklar menkibesi» dinlediğimi hatırlıyorum. Şimdi Beşiktaş'da «Âşıklar meydanı» adını taşıyan ne bir sokak ne de bir meydan vardır. Ancak İstanbul rehberinden öğreniyoruz ki bu isim, Kasımpaşa tarafında bir sokağa verilmiştir. Kasımpaşadaki Âşıklar meydanı eskidenberi mevcut bir ad mıdır, yoksa sonradan mı konulmuştur, bilmem. Fakat Abbasağa mahallesinde bir zamanlar en tanınmış bir isminin Âşıklar meydanı olduğunu iddia edebilirim.

«Beşiktaş'ın zannımca en acınacak mahalli «Ihlamur» dediğimiz rağbetten düşmüş mesîresidir. Parlak mâzisinden ancak perişan sedleri, ihtiyar ağaçları, havuz ve çeşme harabeleriyle, nişan ve namazgâh taşları yadigâr kalan bu kadim seyir yeri bir vakitler yalnız Beşiktaş'ın değil belki bütün İstanbul'un sayılı eğlence mahallerinden biri idi. Güzel bir vâdi üzerinde bulunan bu mesîreye şimdi top yekûn İhlamur adı veriliyorsa da eskiden burasının üç kısımdan terekküp ettiği malûmdur. Evvelce, havuzun bulunduğu tarafa «Ihlamur» denilidiği halde onun solundaki ağaçlık «Muhabbet Bahçesi» ismini taşır ve köprünün öbür yanında, Padişahlara mahsus kasrın civarı «Hacı Hüseyin Bağı» tesmiye edilirdi. Hacı Hüseyin bağında bir zamanlar sazlı sözlü âlemler yapıldığını ve Kethüdâzâde Ârif Efendi gibi mümtaz şahsiyetlerin bu eğlencelere iştirâk ettiğini eski kitaplarda okuyoruz (Hoca Emin Bey, Menâkibi Kethüdâzâde). Bundan tahminen yirmibeş otuz sene evveline kadar havuz başının mükemmel bir gazino olduğunu bilenler çoktur. Eski kitapları karıştırmadan ve hatıralarımızı yoklamadan da İhlamur'un mâzide ne kadar mergup bir yer olduğunu anlayabiliri (B.: İhlamur). Şimdi biraz yosunlanmış ve çocukların attığı taşlarla yazıları yer yer kırılmış olmasına rağmen hâlâ güzelliğini muhafaza eden üç adet nişan taşının (İhlamura hâkim tepelerdeki diğer iki nişan taşını bir taraf bırakıyoruz) kitâbelerini okumak, bu mesîrenin eski itibârını is-

III. ün nişan taşında (tarihi: H. 1205, M. 1790) :Bir gün Pâdişahın maiyeti erkânı ile İhlamur'a gelerek tüfek tâlimi yaptığını, gerek kendisinin ve gerek adamlarının destiye kurşun attıklarını tasvir eden bir manzume vardır.

«O devrin şâirlerinden Nâşid Bey tarafından yazılan bu uzun kasîde, meşhur hattat Yesârî'nin talik hattiyle taşa hâkkedilmiştir. İkinci taştaki kitâbe (tarihi: H. 1226, M. 1811) Mahmud II. nin. Selim III. den yirmi küsur sene sonra İhlamur'da yaptığı tüfek talimini hikâye eder. Manzume enderunlu Vasıf'ın, yazı ise Mustafa İzzet Efendinindir. Yine Mahmud II. ye aid olan üçüncü taşdaki kitâbede aynı sene içinde vukubulmuş ayni cinsten bir hâdiseyi, Şâkir Efendinin tarih kıt'ası içinde canlandırmaktadır. İhlamur'da çıkmış bir menbâ suyu için, Abdülmecid'in emriyle inşa olunduğunu gördüğümüz harap çeşmenin kitâbesi (târihi: H. 1272, M. 1855) ise şeyhülharem Ziver Paşanın bir manzûmesidir.

«Bugün bu eserlerin hepsi gerçi ayaktadır. Fakat beş on sene evveline kadar bütün letâfeti ile gözleri okşayan o musannâ havuzun, taşları sökülerek, bir mezbele çukuru haline getirildiğini düşündükçe insan, kalan âbidelerin akibetini görür gibi oluyor ve şehrimiz îmâr nimetlerinden faydalanırken, ufak bir himmetle ihyası mümkün bulunan bu tarihî mesîrenin sönüp gitmesine üzülmekten kendini alamayır.

«Tam mânâsiyle Beşiktaş'dan sayılmamakla beraber onunla alâkası inkâr edilemi yen Dolmabahçe'de, şu satırları yazdığım sırada, bir yandan stadyum inşaatı devam etmekte, bir yandan da Valde Camiinin, dış avlu duvarları, muvakkithanesi ve kitâbeli kapıları yıktırılmak suretiyle, etrafı açılmaktadır. Bu yüzden, camiin önünde ve tramvay yolu üstünde bulunan Karabali haziresi ortadan kalkıyor. Karabalı, daha doğrusu Kara abalı Mehmed Baba (Bu kelime halk ağzında Karabalı şeklini almıştır. Binaenaleyh onu incetlerek Kara Balî gibi telâffuz etmemelidir, zannındayız). Kanunî Sultan Süleyman devrinde o civarda yaşayan ve Bektaşî tarikatine mensup bulunan bir zattı. Anlaşıldığına göre henüz Dolmabahçe mevcut değilken bu semtin Kabataş cihetinde olup ihtimal Mehmed Baba tarafından tesis edilen bahçe, Karabalı Bahçesi adını taşıyordu (Hadikatül Cevâmi) Bilâhare bu bahçe Pâdişahlara geçmiş ve onun bostancılarına da «Karabalı bostancıları» denilmişti. Ahmed I. zamanında denizin doldurulması suretiyle Dolmabağçe vücuda getirildikten sonra bazan Dolmabağçe bostancılarına Karabalı bostancıları ve ocaklarına da Karabalı Ocağı denildiği kabûl olunabilir. Bahçe civarında eskiden beri mevcut bulunan nemazgâhın 987 (1579) da tecdit edildiğini ve tecdid eden zâtın da Usta Hüseyin (Karabalı bostancılarının ustası yani zabiti) olduğunu hazirédeki kitâbeden öğreniyoruz.

«Aynı mahalde mezar taşı bulunan Mehmed Ağa (vefatı 28 Muharrem 1234 = Kasım 1818) de Karabalı Ocağı ustalarındandır.

«Eski bir hazire, küçük bir kitâbe ve bir kaç mütevâzi isim ilk bakışta ehemmiyetsiz şeyler gibi görünürler. Fakat bütün bir şehir tarihinin, tıpkı renkli taş parçalarından vücut bulmuş nefis bir mozaik gibi, bu kabil küçük şeylerin birleşmesinden meydana geldiğini inkâr edebilir miyiz? Tarihî şehirlere kıymet veren hususiyetlerin yalnız yeni binalarla geniş meydanlardan ibaret olmadığını bilenler, îmâr vesilesi ile eski eserlerin imha edilmesinden haklı bir ezâ duyarlar. Binaenaleyh, îmâr işinin başında bulunanların da bizim düşüncemize iştirâk edeceklerini ve şehir tarihimiz için münakaşa götürmez bir vesika olan hazirenin o civarda münasip bir mahalle naklolunacağını ümit etmemeğe hiç bir sebep görmiyoruz» (M. Câvid Baysun).

Bibl.: Türk Ansiklopedisi; Mehmed Râif, Mir'âtı İstanbul; M. Câvid Baysun, «Beşiktaşa dâir» makaalesi; Miss Pardo, Constantinople (Nureddin Bey tercümesi); Evliya Çelebi, Seyyahatnâme, I; Nedim, Divan; Sâmi, Divan; Âsaf Hâlet Çelebi, Divan şiirinde İstanbul; Bostancıbaşı Defterleri; Şirketi Hayri ve Boğaziçi.

BEŞİKTAŞ — Mülkî teşkilâtda İstanbul Vilâyetinin ilçelerinden biri; 1961 deki sınırına göre yüz ölçüsü 12.6 Km², nüfûsu 1960 sayımına göre 91,065 candır.

1934 Belediye Şehir Rehberinde bir merkez nâhiyesi (bucağı) ile Arnavudköyü nâhiyesinden mürekkeb olduğu görülür. Merkez nâhiyesi on mahalle olub adı geçen rehberin 20 numaralı paftasını teşkil eder, mahallelerin isimleri şunlardır: 1— Teşvikiye, 2— Murâdiye, 3— Vişnezâde, 4— Sinanpaşa, 5—

Türkali, 6— Abbasağa, 7— Cihannümâ, 8— Yıldız, 9— Mecidiye, 10— Dikilitaş.

Arnavudköyü nâhiyesi de, nâhiye merkezi olan Arnavudköyü ile Kuruçeşme ve Bebek köylerinden mürekkebdir ve mezkûr rehberin 21 numaralı paftasını teşkil etmektedir.

Zamanımızda bu teşkilât hayli değişmişdir. Vilâyetde yeni ilçeler ihdas edilmiş, Beşiktaşın bâzı mahalleleri oraya katılmış; şehir büyümüş, yeni mahalleler doğmuş, onlardan bir kısmı da Beşiktaşa bağlanmışdır. Hâlen Beşiktaş İlçesi Beşiktaş, Ortaköy ve Arnavudköyü olmak üzere üç bucakdan mürekkebdir, bütün ilçe 15 mahalle olub bunlardan onu merkez Beşiktaş bucağında, ikisi Ortaköy bucağında, üçü de Arnavudköyü bucağındadır, isimleri ile şunlardır:

Beşiktaş merkez bucağına bağlı mahalleler: 1— Abbasağa, 2— Cihannümâ, 3— Dikilitaş, 4— Murâdiye, 5— Sinanpaşa, 6— Türkali, 7— Vişnezâde, 8— Yıldız, 9— Levend, 10— Etiler (bu sonuncu mahalle muvakkaten Bebek muhtarlığına bağlanmış iken ayrı muhtarlık halinde son zamanlarda merkeze bağlanmışdır).

Ortaköy bucağına bağlı mahalleler: 11— Ortaköy, 12— Mecidiye.

Arnavudköyü bucağına bağlı mahalleler: 13— Arnavudköyü, 14— Bebek, 15— Kuruçeşme.

Yıldız Teknik Okulu, Yıldız Polis Okulu, Yüksek Denizcilik Okulu, Tatbikî Güzel Sanatlar Okulu Beşiktaş İlçesi sınırları içindedir.

İlçede onbeş ilkokul vardır: 1— Büyük Esmâ Sultan okulu, 2— Anafartalar (Akaaretler) okulu, 3— Arnavudköyü okulu, 4— Barbaros okulu, 5— Bebek okulu, 6— Burak Reis okulu, 7— Dikilitaş okulu, 8— Ortaköy okulu, 9— Kılınc Ali Paşa okulu, 10— Levend okulu, 11— Yıldız okulu, 12— Şâir Nedim okulu, 13— Şehid Kubilây okulu, 14— Galatasarayı Lisesinin ilk kısmı, 15— Turgud Reis okulu.

İlçe sınırı içindeki hususî okullar da şunlardır: 1— Arnavudköy Amerikan Kız Kolleji, 2— Bebek Amerikan Erkek Kolleji, 3— Sağır ve Dilsiz Okulu, 4— Beşiktaş Rum okulu, 5— Ortaköy Rum okulu, 6— Arnavudköy Rum okulu, 7— Bebek Rum okulu, 8— Beşiktaş Makruhyan Ermeni okulu, 9— Ortaköy Tarkmancas Ermeni okulu, 10— Ortaköy Mûsevi okulu.

İlçedeki camiler: Sinanpaşa Camii, Kılıncalipaşa Camii, Barbaros Camii, Hamidiye Camii, Ertuğrul Camii, Orhaniye Camii (Beşiktaşda hâlen mevcud veya yok olmuş bütün cami ve mescidleri ve Beşiktaşdaki meşhur türbeleri vesâir ecdad yâdigârı eserleri bu ansiklopedide kendi isimlerinde arayınız).

Kiliseler: Ortaköyde Ayios Fokas, Arnavudköyünde Ayios İoanis, Bebekde Aios Haralambos rum ortodoks kiliseleri (Ayios maddesine bakınız).

Dolmabahçe Sarayı, Çırağan Sarayı harabesi, Yıldız Sarayı, Ihlamur Kasrı, Dolmabağçe Saat Kulesi ilçe sınırları içindedir (B.: Dolmabağçe Sarayı; Çırağan Sarayı; Dolmabağçe Saat Kulesi; Beşiktaş Sarayı).

İlçede otel yokdur. Bilhassa Ortaköy ve Arnavudköyünde bâzı rum ve ermeni âileleri nezdinde pansiyoner olarak oturmak mümkindir.

Beşiktaş merkez nâhiyesinde 4 lokanta, 12 banka şûbesi, 6 fotoğrafhâne, ikisi makinalı 9 fırın ve 11 eczâhâne vardır.

Beşiktaş merkez nâhiyesinde 4 sinema vardır, isimleri şunlardır: Beşiktaş Bağçesi Sineması (yazlık), Gürel Sineması (kışlık ve yazlık), Suad Park Sineması (kışlık ve yazlık), Yıldız Sineması (kışlık).

Son istimlâkler sırasında namlı börekci ve simitçi fırınını kaybetmişdir. Yine son istimlâkler arasında güzel bir meydan çeşmesini taş olarak satın alan namlı iş adamlarından merhum Nuri Demirağ memleketi olan Divrikiye göndermiş ve orada münâsib bir mahalle bir İstanbul hâtırası olarak koydurmuştur.

Nuri Demirağ memleketimizin ilk tayyare Fabrikasını da Beşiktaşda tesis etmiş olup hâlen fabrika binası, yine kendisi tarafından tesis edilen bir matbaaya çevrilmişdir. ki Terceman, Son Saat ve Tanin gazeteleri Beşiktaşda bu matbaada basılmışlardır.

Beşiktaş merkez nâhiyesinde bir de pastörize süt febrikası vardır; önce bir şahsî teşebbüsle kurulmuş olan bu fabrika hâlen Orman Çiftliği tarafından işletilmektedir.

İlçe Büyükşehrin diğer merkezlerine Belediye otobüsleri, taksimetre kullanan veya dolmuş yapan otomobillerle bağlanmışdır. Üç

dört yıl evveline kadar bir de tramvay hattı vardı, Beşiktaş ile Fâtih, Ortaköy ile Aksaray ve Eminönü ile Bebek arasında doğru arabalar da işlerdi ve Beşiktaşda büyük bir de tramvay deposu mevcud idi; tramvay kaldırılınca bu depo Belediye otobüslerine tahsis edilmişdir. Beşiktaş tramvayları 1 mayıs 1960 tarihinde kaldırıldı.

Boğaziçine ve Köprüye Denizcilik Bankasının liman işletmesi vapurları ile bağlanmışdır, eskiden Şirketi Hayriyenin vapurları ile bağlı idi. Beşiktaş ile Üsküdar arasında ise kadimden beri ayrı bir deniz seferi hattı vardır. Beşiktaş Vapur İskelesi Boğaz ağzında büyük bir iskele olarak bilinir.

Beşiktaş Jimnastik Kulübü ile Beşiktaş Mûsiki Cemiyeti yalnız Beşiktaşın değil, Büyükşehrin spor ve sanat hayatında çok mühim mevkileri olan müesseseler olmuşlardır. Cumhuriyet Halk Partisi iktidârı zamanında Beşiktaş Halk Evi de gençliğin fikir, sanat ve spor faaliyeti üzerinde çok faydalı olmuş bir müessese idi (Mart 1961).

E. General Hakkı R. Ayyıldız

BEŞİKTAŞ ASKERÎ RÜŞDİYE — 1875 de İstanbulda ilk açılan dokuz askerî rüşdiye mektebinden biridir, diğerleri Gülhâne, Soğukçeşme, Fâtih, Kocamustafapaşa, Eyyub, Kasımpaşa, Üsküdar Paşakapusu, Üsküdar Toptaşı askerî rüşdiyeleridir; ilk açılışında talebe mevcudu 112 olup 6 muallimi vardı. Mektebin tarihçesi hakkında başka bilgi edinilemedi; 1908 de meşrûtiyetin ilânında bütün askerî rüşdiyeler arasında lâğvedildi.

Bibl. : Osman Nuri Ergin, Türkiye Maarif Târihi, II ve III.

BEŞİKTAŞ BÖREKCİ FIRINI — Geçen asrın sonlarında büyük şöhret almış bir börekci fırınıdır; son yıllara kadar da şöhretini muhafaza etmişdir. İlk defa kimin tarafından açıldığı tesbit edilemedi, fakat İstanbulda tavattun etmiş bir safranbolulu tarafından açıldığı tahmin edilebilir; 1934 deki sâhibi Yörüklü Muharrem Efendi adında bir Safranbolulu idi. Bu meşhur fırın Beşiktaşdaki 1957-1958 istimlâkinde yıkıldı.

Bibl. : Bahâ Gökoğlu, İstanbul Etnografyası.

BEŞİKTAŞ CADDESİ — Beşiktaş merkez nâhiyesinin Sinanpaşa ve Cihannümâ mahallerinden geçer. Dolmabağçe Caddesinin bitimi olarak tesbit edilen noktadan başlar ki bu noktada Spor Caddesi ve Hayreddin İskelesi Sokağı ile kavuşakları vardır; Çırağan Caddesinin başlangıcı olarak tesbit edilmiş noktaya kadar uzanır, bu noktada Hasanpaşa Deresi Sokağı ile kavuşağı vardır; aslında Dolmabağçe, Beşiktaş ve Çırağan Caddeleri bir büyük ana yolun üç kısmının adlarıdır.

1934 Belediye Şehir Rehberinin 20 numaralı paftasında Beşiktaş Caddesi ile kavuşakları olan yollar şunlardır; Dolmabağçe tarafından gelindiğine göre sağ kolda: Hayreddin İskelesi Sokağı, Beşiktaş tramvay çıkmazı, Kömür İskelesi Sokağı, Sinanpaşa Camii Sokağı, Barbaros Hayreddin Caddesi, Taş İskelesi Sokağı, Çiğdem Sokağı; sol kolda: Ortabağçe Caddesi, Sinanpaşa Camii İçi, Hasfırın Caddesi, Sıvaslı Çıkmazı, Beşiktaş Garajı Sokağı. Son îmar istimlâklerinde bu sokaklardan Ortabağçe Caddesi ile kavuşağı, Hasfırın Caddesi iç tarafta kalmış, diğerleri Beşiktaş haritasından silinmitir. Barbaros Türbesinin bulunduğu sâha 1938 - 1939 senelerinde istimlâk edilerek Türbe meydana çıkarılmış ve etrafında bir park yapılmıştır ve bu parkın bir tarafına büyük denizcinin heykeli konmuştur.

Hayreddin İskelesi Sokağı ile Türbe arası, ve sol kolda Ortabağçe Caddesi kavuşağı ile Sinanpaşa Camii arası 1956 senesinde istimlâk edilmiştir. Bu arada, Dolmabağçe tarafından gelindiğine göre sağ kolda, Caddenin Hayreddin İskelesi ile olan kavuşağı köşesinde bulunan sanat şâheseri ve Mimar Sinan yapısı Köprü Hamamı da istimlâk edilerek yıktırılmışdır ki yıkdıranı ve yıkanı kıyâmete kadar lânetle andıracakdır (Başda Menderes adı. İst. An.). Bu noktada Beşiktaş Caddesi üzerinde bir sıra da dükkânlar kaldırılmışdır ki bunlar arasında bir kolacı, bir terzi, bir berber, bir kahvehâne hatırlıyoruz, hepsinin üstünde birer bekâr odacığı vardı (B.: Beşiktaş İskele Hamamı).

Beşiktaşın, bu Cadde üzerinde bulunan meşhur Hasanpaşa Karakolu, Barbaros Türbesinin önü açılır iken kaldırıldı, Türk yapı sanatında mimârî kıymet taşımayan bir binâ idi; İkinci Abdülhamid devrinin keyfî idâre baskısının acı hâtıralarını taşırdı.

Bu satırların yazıldığı sırada Beşiktaş Caddesinde, Dolmabağçe tarafından gelindiği-

ne göre sol kolda, Ortabağçe Caddesi ile Sinanpaşa Camii arasında üçer katlı bir kaç kâgir binâ ile bir şekerci dükkânı, Sümer Bank Satış Mağazası, fırancala fırını, bir kırtasiyeci - tütüncü, bir kundura boyacısı, bir saatci, bir bakkal ve bir kahvehâne ile sâir dükkânlar ve benzin istanyonu görülür ve büyük yapı olarak Tramvay Deposu vardır; sağ kolda, orta yerinde ulu bir ağaç bulunan bir meydancık, mâliye şubesi binası, Barbaros Parkı, Heykeli ve Türbesi vardır (aralık 1960).

BEŞİKTAŞ CAMİİ KEBÎRİ — B. : Sinanpaşa Camii).

BEŞİKTAŞ CAMİİKEBÎRİ KARŞISINDAKİ DÜKKÂNLAR — Biri kasab biri sütcü olmak üzere beş altı ahşab dükkândı, üstlerinde de çırakların yatdıkları bekâr odaları vardı. Sultan Abdülâzizin son yıllarında bu dükkânlara sokulacak suikasdcılarla veliahd Murad Efendi tarafdarlarının pâdişahı camiden çıkıp binek taşından atına binerken öldürtecekleri yolunda hükûmete bir ihbarda bulunuldu. Gizlice tahkikat yapıldı, ihbar edilen dükkânların hakikaten yakın bir zamanda Murad Efendi ile münâsebeti olan bâzı kimseler tarafından satın alınmış olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine dükkânlar Abdülâziz tarafından satın alındı ve hepsi kapatıldı.

İkinci Abdülhamidin otuz seneyi aşan pâdişahlığı zamanında da kapalı kaldılar. Ancak 1908 meşrûtiyetinden sonra açıldılar, Cumhuriyet devrinde de Beşiktaş Caddesi genişletilirken tamamen yıkdırılıp kaldırıldılar.

Bibl. : Tarih Encümeni Mecmuası, Abdülhamidi Sânî'nin notları makaalesi.

VEŞİKTAŞ CEMİYETİ İLMİYESİ — İlim ve irfan tarihimizde pek mühim ve hazin bir hâtırası olan bu cemiyeti, bir asır kadar târih kaynaklarımızın içinde unutulmuş iken 1943 - 1944 yılları arasında R. E. Koçu, «Haber» gazetesine yazdığı târih sohbetlerinden birinde «Ortaköy Cemiyeti İlmiyesi» adı altında yâdetmişdir. Altı yedi yıl kadar sonra bu Cemiyet, Türk Ansiklopedisinde «Beşiktaş Camiyeti İlmiyesi» diye zikredilmişdir. Türk Ansiklopedisindeki bu isim değişikliği Ortaköyün zamanımızda Beşiktaş ilçesine bağlı olmasından dolayıdır zannederiz; aslında bu cemiyet Ortaköye nisbetle anılmalıdır. Bu kütükde, bâzı mülâhazalarla, biz de Beşiktaş içinde yazmayı doğru bulduk. R. E. Koçunun «Haber» gazetesinde intişar etmiş yazısı şudur:

İkinci Sultan Mahmud devrinde Türk gençlerine medreselerde temin edilemiyen yüksek riyaziye, tarih ve edebiyat tarihi ile farsça ve fransızca gibi yabancı diller öğretmek üzere devrin güzide münevverlerinden Şıkkısâlis defterdarı İsmail Ferruh Efendi, Mekke Kadılığı pâyeli ulemadan Vakanüvis Şânizâde Mehmed Atâullah Efendi, Anadolu Kazaskeri pâyeli Melekpaşazâde Abdülkadir Bey ve yârânı tarafından kurulmuş akademik bir cemiyettir. Ekseriya İsmail Ferruh Efendinin Ortaköydeki yalısında toplanırlardı. Cemiyetin başlıca gaayesi âile durumu tahsiline imkân vermiyen zekî, okumağa hevesli çocuklara ve gençlere yardım edip tahsilini temin etmek, onları kendi aralarında tertip edilen ilmî toplantılarda bulundurup fikren yükseltmekti. Devrinin en kıymetli hekimlerinden ve bilgisi sağlam ve derin riyaziyecilerinden olan Şânîzâde yüksek riyaziye, tabiiye ve tıb dersleri verirdi.

Ferrûh Efendi, bir ara Londra elçiliğinde bulunmuş, fevkalâde bir talâkat ile geniş bir tefekkür hürriyetine sahip, Cevdet Paşanın tâbiri ile dört tarafı mâmur bir zât idi, zekâ ve seciyesine güvendiği gençlere tarih ve edebiyat talim ederdi. Çocukluğundanberi Ferruh Efendi kapısından yetişmiş Fehim Efendi farsça öğretirdi. Asrın büyük islâm filozoflarından Beşiktaşlı Kethüdazâde Mehmed Ârif Efendi haftada iki gün cemiyete gelir, felsefî ve edebî sohbet ve münakaşalarda bulunurdu. Tâlime kudreti olmıyan, fakat liberal düşünceli bir ilim ve maarif muhibbi olan Abdülkadir Bey de cemiyetin idâre işleriyle uğraşırdı. Bu cemiyeti ilmiyenin bütün masrafları da âzâsının vermeyi taahhüd ettikleri paralarla karşılanırdı; âzâlar, giriştikleri işin ulviyet ve ehemmiyetine o kadar kuvvetle inanmışlardı ki taşraya memuriyetle gidenler bile taahhütlerini muntazaman gönderirlerdi.

Ortaköy Cemiyetinin bilhassa hafta başı toplantıları pek câzip olurdu. Bir hafta türk divan şiirinden en güzel mısrâların toplanmasına karar vermişlerdi. Âzalar, derledikleri mısraları birer kâğıda yazıp cemiyete vermişler, diğer bir toplantıda bunlar okunmuş, reye konmuş ve :

Bugün şâdım ki yâr ağlar benimçün

mısraı birinciliği kazanmıştır. Millî kütüphanemizdeki «Nevâdirül Âsâr», Ortaköy Cemiyeti İlmiyesinde zaman zaman okunmuş şiirlerin toplanıp basılmasiyle vücuda gelmiş bir eserdir. Geçen asır sonlarının namlı şâirlerinden Safvet Efendi de bu cemiyetin himâye edip yetiştirdiği gençlerdendi.

Türkiye Maarif Tarihinde parlak bir yeri olan bu cemiyet Hekimbaşı Behçet Efendinin Şânîzâdeye olan şahsî kinine kurban olup dağıtıldı (B.: Behcet Efendi, Mustafa; Atâullah Efendi, Şânîzâde).

Behçet Efendi Şânizâdeyi hekimbaşılık mevkii için çok kuvvetli bir rakib olarak görürdü; aradaki söz taşıyıcılar da bu iki münevver adamı yekdiğerinin can düşmanı hâline getirmişlerdi.

Behçet Efendi Fransızların Mısır istilâsı üzerine yazılmış arapça bir eser tercüme etmişti; Şânîzâdenin vakanüvisliğine karşı o da bir müverrih edâsı takınmıştı; Şair Keçecizâde İzzet Molla da bir meclisde:

— Erkânı devletin hâline bakın, bir müverrihi Hekimbaşı, bir hekimi de vakanüvis yaptılar!..... diye bir nükte savurmuştu. Bu söz de halk ağzına Şânîzâdenin olarak düştü. İzzet Molla her nekadar: «O sözü ben söyledim» diye gördü ise de isnâdı düzeltemedi. Bir müddet sonra, Şânîzâde ağzından: «Behçet Efendi Hekimbaşı ise ben de Başhekim!» diye bir söz daha yayılınca bunu bir hakaret telâkki eden Hekimbaşı, hükümdar üzerindeki nüfuzunu kullanarak Atâullah Efendiyi Vak'anüvislikten azlettirdi. Fakat hasmına vurduğu bu darbe ile de kendisini tatmin edemedi.

Yeniçeri Ocağının lâğvından sonra Bektaşiler aleyhinde şiddetli tedbirler alındığı, Bektaşi tekkelerinin kapatılarak bir çok meşhur Bektâşi şeyhlerinin müridleriyle beraber sürgüne gönderildiği sırada, Ortaköy Cemiyeti yârânına da bir Bektâşilik damgası vurdurdu.

Cemiyeti İlmiyeye, gençleri dalâlete sevkederek ahlâklarını ifsad eden bir fisik ve fesad ocağı gibi ağır ve çirkin bir leke fırlattı. Hicrî 1241 Zilhiccesinde İsmail Ferruh Efendi Bursaya, Şânîzâde Menemene, Abdülkadir Bey de Manisaya sürülerek Ortaköy Cemiyeti ilmiyesi dağıtıldı.

İsmail Ferruh Efendi o sıralarda «Tefsiri Mevâkib» adında meşhur eserini telîf ile meşgul olduğundan, ülemâdan şefaatçileri çıkararak menfasını Bursadan Kadıköyüne tahvil ettirdiler. Büyük adam Şânîzâde menfasında vefat etti.

BEŞİKTAŞ ÇALGILI KAHVEHÂNELERİ — (B.: Çalgılı Kahvehâneler; kahvehâneler).

BEŞİKTAŞDA BOSTAN VAKASI — İkinci Abdülhamid devrinde, Beşiktaşda Vişnezâdede oturan kenarın yosması Benli Hürmüz adında çok güzel bir kız yüzünden, bu kıza gönül vermiş fakat kızdan yüz bulamamış esnaf ve ayak takımından on delikanlının birleşerek kızın kendisine yavuklu seçdiği ve Beşiktaşda «Bağçıvan Güzeli» diye anılan bir gence dayak atmak için bir gece bu güzel oğlanın çalışdığı bostana hücumu ve bunun halk ve bilhassa pâdişah üzerinde uyandırdığı büyük heyecandır.

Ali Suavi vakasının kahramanı olan Beşiktaş muhâfızı Hasan Paşa, Beşiktaşın huzur ve âsâyişine son derecede dikkat ederken on gencin uyandırdığı gulguleden öylesine gazaba gelmişdir derler ki bostanı basmak üzere yürüyüşe çıkdıklarında bir kahveci çırağının ihbârı ile yoldan çevirttiği delikanlıalrı sabaha kadar uyumayarak bizzat istintak etmiş ve hepsini falakaya yatırarak hakettikleri dayağı da bizzat atmışdır. Delikanlılarda silâh olarak bir toplu iğne dahi bulunamamış, bu da Hasan Paşanın elinden dayakla kurtulmalarını sağlamışdı; dayakdan sonra içlerinden biri: «Paşa vallah billâh biz o bağçıvan oğlana senin bize attığın dayağın onda birini atmayacak idik» demişdi.

Gençlerin basmak istedikleri bostan, zamanımızda Ihlamur Caddesi üzerinde, Ihlamura doğru giderken sol kola rastlayan ve Beşiktaş Bağçesi diye anılan yerdir, içinde yirmiye yakın bağçıvan ve yanaşma işler gaayet mâmur bostandı, Benli Hürmüzün yavuklusu oğlan da bunlar arasında bir garib bekâr uşağı yanaşma idi.

Hasan Paşa ileride vukuu ihtimâli olan ikinci bir vak'ayı önlemek için aslı Doyranlı bir arnavud olan bu yanaşmayı İstanbuldan çıkarmak istemiş ve oğlana bir hafta mühlet vermişdi. Fakat vak'adan iki gün sonra sevgilisini Âdile Sultanın sahilsarayına kaçırmış,

kız ile oğlan bu çeşid gönül cilvelerine karşı son derece hassas ve pâdişah üzerinde de nüfuzu olan meşhur sultanın şefkat kanadı altına sığınmışlardı. Sultan, kızın çeyizini ve düğün masrafını üzerine alarak her ikisini Çamlıcadaki köşküne yollamış, hâdise de böylece kapanmışdı.

Tophâne kâtiblerinden halk şâiri Üsküdarlı Âşık Râzi bu vak'anın ilk ve son safhaları üzerine bir manzûme kaleme almışdır, yalnız bostan baskını teşebbüsü ile karakoldaki dayak sahnesini, şüyû bulup Hasan Paşanın kulağına gider ve başına bir iş açar endîşesi ile anlatmamışdır. Manzûmedeki isimlerin hepsi vak'a kahramanlarının hakikî isimleridir, Köse Dayı dediği de Hasan Paşanın kavasıdır, bağçıvan güzeli arnavud gencine bir teveccühü olub kızı sultan yalısına kaçırmasını bu kavas tâlim etmiş. Âşık Râzinin manzumesi şudur:

Benli Hürmüz Beşiktaşın yosması
Ne de açmış allı güllü basması

Vişnezâde Çıkmazındadır evi
Babası yok anasının peyrevi

Eli bayraklı Zehrânın kızıdır
Konu komşu ağzının sakızıdır

Yeni girmiş örtüye ol dilrübâ
Gören gencler ona yakıyor aba

Yevru ceylân misâl yaş onbeşinde
Semtin fetâları cümle peşinde

Manav Ahmed çıkırıkcı Süleyman
Koşarlı uçarlı fenerci Numan

Mektebin kalfası mürâhik civan
Saka Mustafa da bir servi revan

Çakır Ali Tersânede neferdir
Mâcır Mehmed arabacı ejderdir

Yalın ayak yalın yüzlü hamurkâr
Güzellikde melek gibi Zülfikar

Hünkâr hamlacısı Yusuf misâli
Unutma tığ gibi Hallac Cemali

Şu on tâze civan oğlandan biri
Olacak derlerdi kızın şevheri

Meğer çokdan seçmiş Hürmüz oynaşı
Ateşde kaynarmış mercimek aşı

Anasıyla her sabah bir fırtına
Kopup yeldirmeyi atar sırtına

Yavuklusu bir bağçıvan güzeli
Samurkaş arnavud Doyranlı Veli

Kız bir içim sudur oğlan bir âfet
Kim arar efendim kılık kıyâfet

Oğlan yalın ayak kız takunyalı
Ne lâzım onlara konakla yalı

Kız oğlana oğlan kıza hayrandır
Âşıklara samanlık da seyrandır

Peşinde gezenler geçse de yüzü
Veliden gayrisi bulmamış yüzü

Velâkin rakibler yolda dikendir
Tatlı aşa tuzla biber ekendir

Allah yapar garib kuşa yuvayı
Önlerine çıkar bir Köse Dayı

Hüsün âşıkıdır koca kalender
Veli ateş olmuş o da semender

Kahvede oğlanı çeker köşeye
Derki canım kulak ver bu köseye

At şâhin başından derdü efkârı

Beşiktaşlı Benli Hürmüz
(Resim: S. B.)

Yarından tezi yok kaçır nigârı

Deme ben garîbim bürehne pâyım
Kızı kaçırıb da kande varayım

Ne güne duruyor sultan sarayı
Al götür oraya o mehlikaayı

Âdile Sultan o aliyyetüşşan
Rûyi arz üzre o şefkate nişan

Düşün ayâğına siz o sultanın
Halasıdır pâdişahı cihânın

Düşünme hâneyi dernek düğünü
Çamaşır esvâbı hem üç öğünü

Siz iki garîbe yuvayı açmak
Deryâden bir avuç su alup saçmak

Ey yalın ayaklı külâı keçe
Şehbâzım düğünün olur bu gece

Ne lâzımdır gayri tatvîli kelâm
Muradlarına ermişlerdir vesselâm

Dinleyince oğlan koca mekkârı
Alır câmehâbe yosma nigârı.

Vâsıf Hiç

BEŞİKTAŞDA DÂMAD İBRAHİM PAŞA SÂHİLSARAYI — 1718 den 1730 yılına kadar oniki senelik sadırâzamlık devri târihimizde Lâle Devri diye anılan inkılâb şehidi büyük vezir Dâmâd Nevşehirli İbrâhim Paşa Beşiktaşı imâr ve ihyâ eden sîmâlardan biridir. Paşanın Beşiktaştaki sâhilsarayı bağçesinde en güzel, en nâdîde lâlelerin yetiştirildiği, içinde, gece yatısı misâfirliğine gelen pâdişâhı günlerce ağırlayacak bir ihtişâmı olan, yaz gecelerinde peri masallarındaki sahneleri andıran çirâğan eğlencelerinin tertib edildiği, gündüzleri ilim, sanat, şiir meclislerinin kurulduğu bir kâşâne idi. Yeri kesin olarak bilinmemekle berâber biz, bu meşhur sâhilsarayın zamanımızda yanık Çırağan Sarayının yerinde olması gerekdiğini tahmin ediyoruz. Sâhibi olan büyük vezirin 1730 ihtilâlinde şehid edilmesinden sonra Beşiktaşdaki sâhilsarayı hazîneye intikal etmiş ve Lâle Devrinin unutulması imkânsız hâtırası ile Çırağan Sarayı adını almış olacakdır; 1730 dan Yeniçeri Ocağının kaldırıldığı 1826 târihine kadar yüz yıl bir sultan yalısı olarak kullanılmışdır; ve «Çırâğan» adını «falan sultanın Çırağan yalısı» diye muhafaza etmişdir (B.: Çirâğan Sarayı).

Vak'anüvis Râşid Efendi tarihinin beşinci cildinde hicrî 1132 yılı vak'aları arasında İbrâhim Paşanın pâdişahı bu sâhilsaraya bir dâvateni şöylece anlatıyor:

«Sadırâzam ve Damad İbrahim Paşa hazretlerinin Beşiktaşda binâ buyurdukları sâhilhânelerinde bulunan çiçek bağçelerindeki misilsiz lâleler gereği gibi açıldığından bir Çırâğan ziyâfeti emrettiler, çiçek tahtaları arası çeşidli kandiller, fenerler ve şamdanlarla tezyin edildi, dâvet ettiği pâdişahı ağırlamak için neler yapmak gerekirse yapıldı. Pâdişah cemaziyelâharın onyedinci günü seher vakti (26 nisan 1720) dâirei hümâyunları halkı ve haremi hümâyûndaki sultanlarla geldi ve yalıda tam bir hafta misâfir kaldı. Gündüzleri saz ve söz ve bâzı letâif, oyunlar, eğlencelerle geçdi, geceleri de lâlezârın çırâğanı temâşâsı ile zevkiyâb oldular. Dönerken sadırâzam tarafından velînimeti pâdişaha ve haremindeki sultanlara mücevherler ve altınlar verildi, mükemmel donatılmış kıymetli atlar takdim edildi, vesâir sayılamaz hediyelerle kulluklarını gereği gibi gösterdiler. Pâdişahın maiyetindeki sâir hademe ve bendegândan mevki ve şânına lâyık hediyeler almayan kalmadı, sonsuz ihsanlarla herkesin gönlü hoş oldu, cümlesi dualar ederek şâd ve handan ayrıldılar. Pâdişah oradan Eyyubdaki vâlide sultan yalısına gitti (B.: İbrahim Paşa, Dâmâd Nevşehirli; Ahmed III; Lâle Devri).

BEŞİKTAŞDA ERMENİLER — Beşiktaş Ermenilerine ait bizce malûm en eski vesika onyedinci asırda yaşamış büyük şair edip ve tarihci Eremya Çelebi Kömürcüyanın (1635 - 1695) 1939 da, Mesrop Başpiskopos Nişanyan (1872 - 1944) tarafından Kudüs'de neşredilen Ruznâmesidir. Bu mühim eserin 24 üncü sahifesinde, 23 nisan 1652 de, bir Hıdırilyas günü aile efradı ile birlikte Ortaköye ibadete gittiği ve oradan da Beşiktaşa geçip burada kaldıkları kaydedilmiştir.

İkinci kaynak ise aynı müellifin İstanbul tarihidir. Takriben onyedinci asrın ikinci yarısında kaleme alınan bu eserde Beşiktaşın üst taraflarının az miktarda Ermenilerle meskûn olduğu ve ufak bir kiliseye de mâlik oldukları bildirlmektedir.

Ünlü tarihci ve coğrafyacı mıhitarist rahiplerinden İnciciyana göre (Onsekizinci Asırda İstanbul; İstanbul, 1956. s. 96), mezkûr tarihde kilise yıktırıldıktan sonra, Ermeniler günden güne dağılıp azalmışlardır. Filhakika,

İnciciyan Beşiktaş'ın, Türk, Rum ve Yahudilerle meskûn olduğunu söylerken Ermenilerin sözünü yapmamaktadır. Fakat ayni tarihlerde «İstanbul Topografyası» adlı kıymetli bir eser kaleme alan Sarkis Tıbir Sarraf - Ohannesyan (ölümü 1805 de), Türk ve Rumlardan sonra ve Musevilerden evvel Ermenileri de zikretmektedir.

1818 de, yine İnciciyan tarafından Venedikde neşredilen «Eğanak Püzantyan» (Bizans mevsimi) adlı salnâmede, Beşiktaşda 65 Ermeni hânesi mevcut olduğu kayıtlıdır.

1838 de kilisenin tekrar inşasiyle Ermenilerin sayısının yeniden artmağa başlaması muhakkakdır. Bu artış Cumhuriyet devrine kadar devam etmiştir. Fakat bundan sonra Ermeni zenginleri Beyoğluna rağbet gösterdiklerinden, yavaş yavaş Beşiktaşdaki Ermenilerin sayısı azalmıştır. Bugün Beşiktaşda 350 kadar Ermeni ailesi ikamet etmektedir.

Kilise — Kilisenin inşâ tarihini tesbit edemedik, fakat 1655 den beri mevcudiyeti Eremya Çelebinin Ruznâmesinden anlaşılmaktadır (s. 74). Zirâ 1655 de Ohan adlı bir ermeni rahibinin Beşiktaşda ikameti kaydedilmektedir. Keza 7 Mayıs 1656 da, Kumkapu Surp Astvadzadzin kilisesinde yapılan bir toplantıya, Beşiktaş kilisesinin de ruhanî ve cismanî reislerinin iştirâk ettiği kaydedilmiştir.

Sarkis Tıbir Sarraf - Ohannesyana göre, ibadethane 1759 da ehemmiyetsiz bir nizâdan dolayı yıktırılmıştır.

Yedikule Ermeni Hastahânesinin eski salnâmelerinde, kilisenin geçen asrın başında ahşap olarak inşâ edildiği bildirilmektedir. 1838 de ise Hassa mimarı Karabet Amira Balyan tarafından bugünkü şekilde kârgir olarak yeniden yapılmıştır.

Mezarlık — Bugün mevcut olmayan mezarlık Yıldız Sarayının alt tarafında ve Beşiktaşın üstünde bulunmaktaydı. Arsası, eskiden aynı mezarlıkta kabri bulunan rahip Güreğ Manuelyan sâyesinde 1776 da satın alınmıştır. Kabristan 1849 da Karabet Amira Balyanın himmetiyle duvarla çevrilmiştir. 1877 de Abdülhamid tahtını Dolmabahçeden Yıldıza nakledince kabir taşları toprakla örtülmüş ve mezarlık metrûk hale gelmiştir. Son defa Yıldız Yolunun inşasiyle mezarlığın izi tamamen kaybolmuştur. Dr. Vahram Torkomyana göre burada Balyanlardan maada Barutcubaşı Dadyanların da kabirlerine tesadüf edilmekteydi.

Mektep — Kilisenin karşısında bulunan mektebin geçen asrın başından beri mevcut olması muhtemeldir. 1820 sıralarında müderris Haçadur Apikyan burada hocalık yapmıştır. 1845 - 1847 yıllarında mektep Haçatur Bardizyanın idaresi altında iyi bir seviyede bulunmaktaydı. Bu tarihlerde Haçatur Mısakyan (1815 - 1891) ve Karabet Ütücüyan (1823 - 1904) gibi liyâkatli müderrisler burada birincisi ermenice, ikincisi de tarih dersleri vermişlerdir. 1864 senesinde yanan ahşab binânın yerine Sarkis Bey Balyan'ın himmetiyle 1866 da yeni bir kârgir bina inşa edilmiş ve refikasıt müteveffa Makruhinin hatırasına izafeten o tarihden itibaren mektep «Makruhyan Mektebi» adını almıştır.

Cemiyetler — Değerli müdekkik rahip Eprem Bogosyan'a göre (Ermeni Kültür Cemiyetleri Tarihi, Viyana, 1957) Beşitaşda 1858 den 1922 tarihine kadar 21 muhtelif cemiyet faaliyette bulunmuştur. Bunlardan Makruhyan Mektebinden yetişenler Derneği önce 1886 yılında ve bilâhare 1954 de yeniden tesis olunmuştur.

Beşiktaşda doğmuş kaydadeğer Ermeniler — Bunlar meyanında muhtelif kaynaklardan aşağıdaki şahısları tesbit edebildik. Doğum sırasıyle isimlerini dercediyoruz:

Dr. Antranik Paşa Gırcikyan (1819 - 1894); Osmanlı Meclisi Mebusan âzası, meşhur hukukcu ve edip Kirkor Zohrab (1861 - 1915); müdekkik Karnik Fındıklıyan (Doğumu 1862). Minyatürist ve mimar İstepan Akayan (1870 - 1937); Osmanlı Devleti nazırlarından Bedros Hallacyan (Doğumu 1871 de); edibe Evpime Avedisyan (1872 - 1950); edib, şâir ve müdekkik Arşak Çobanyan (1872 - 1954); edibe Mari Beyleryan (1877 - 1915); şiar Heranuş Arşakyan (1887 - 1905).

Beşiktaş'da ikamet eden kaydadeğer bazı Ermeniler — Edib Dr. Nahabet Rusinyan (1819 - 1876); meşhur şâir Horen Başpiskopos Narbey (Kalfayan) (1832 - 1892); Agop Efendi Gırcikyan (1806 - 1865); Hassa mimarı Karabet Amira Balyan; Osmanlı Devlet erkânından Artin Paşa Dadyan (1830 - 1901).

Kevork Pamukciyan

BEŞİKTAŞ DÂİRELİLER — İstanbul Belediye dâireleri yangın tulumbacı teşkilâtı arasında namlı bir ekip (B.: Tulumbacılar).

BEŞİKTAŞDA LÂZ YAMAKLAR VAK'ASI — 1808 de Üçüncü Sultan Selimin pâdişahlıkdan çekilmeğe mecbur kalması ve Dördüncü Sultan Mustafanın tahta oturtulduğu Boğaz Yamaklarının kıyâmı ile başlamış Yeniçeri İhtilâlinden sonra, Alemdar Mustafa Paşanın İstanbula gelip yeni bir saltanat darbesi ile İkinci Sultan Mahmudun pâdişahlığını ilân edeceği zamana kadar geçen anarşi devrinde olmuş bir vak'adır; ki o günlerde söz ayağa düşmüş, yalın ayaklı, yalın ayağı yarım papuçlu baldırı çıplak lâz yamaklarla yeniçeriler, yeniçerilik güder hayta, hezele, uygunsuz eşirrâ kabadayılık ve zorbalık, şehir şekaaveti yolunda birer kaldırım pâdişâhi geçinirlerdi; yağmâgerlik, alenen ırza, nâmusa tecâvüz, sarhoşluk vâdîsinde envâi kepâzelik ve şenaat vekaayii âdiyeden olmuşdu.

Sultan Mustafa o yılın Regaaib Gecesinden sonra, kandil vesîlesi ile, Beşiktaşda Gülşenâbâd adı ile anılan sahilsarayında oturan kız kardeşi Esmâ Sultanı ziyârete gelmişdi. Gülşenâbâd Sâhilsarayının hemen yanı başında da Beşiktaş Mevlevîhânesi vardı, ki sonraları bu sâhilsaray ile Mevlevihânenin yerine Çırâğan Sarayı inşâ edilmişdir.

O gün Mevlevîhânenin âyin günü olduğundan oraları ve bilhassa az yukarda Yahyâ Efendi Dergâhı, bu dergâh yanında Yahyâ Efendi Meydanı denilen mesîre sâha kadın erkek, çoluk çocukla dolu idi. Bir sıra ihtilâl zorbabaşısı Kabakcı Mustafanın baldırı çıplak askerlerinden Boğaz Kalesi yamağı iki nefer lâz zil zurna sarhoş olarak çıka geldiler ve gelir gelmez kadınlara sarkıntılık, tecâvüz ettiler; ortalık derhal karışıverdi, bir feryâdü figan yükseldi. Pâdişahın maiyetinden bir kaç kişi halkı teskîne, rezil sarhoş yamakları da oradan defetmeğe çalışdılar, fakat iki lâz hemen silâhlarına davrandılar; bunun üzerine Esmâ Sultan Yalısının muhâfızı bostancılardan yardım istendi, bostancıların geldiğini gören yamaklar tabancalarını onların üzerine boşalttılar, bu sefer de silâh sesine o civarda dolaşmakta olan bir kaç yamak daha koşub geldi, bostancılar da silâhla mukabele edince ortalık büsbütün karışdı; halk âdetâ birbirini çiğneyerek kaçmaya başladı; neticede yamakdan bir kaçı yaralandı, üç bostancı neferi öldü, dört bostancı da yaralandı. Lâzlar yaralılarını alub gittiler, yapdıkları şenaat ve dört bostancı neferinin kanı yanlarında kaldı, adlî takibat yapılmadı, dört garibin ölmesi ile vak'anın kapanması devrin aciz içindeki hükûmetince nîmet bilindi (B.: Mustafa Ağa, Kabakcı; Boğaz Yamakları; Selim III; Mustafa IV; Mustafa Paşa, Alemdar; Büyükdere Yemini; Yeniçeriler).

Hüsnü Kınaylı

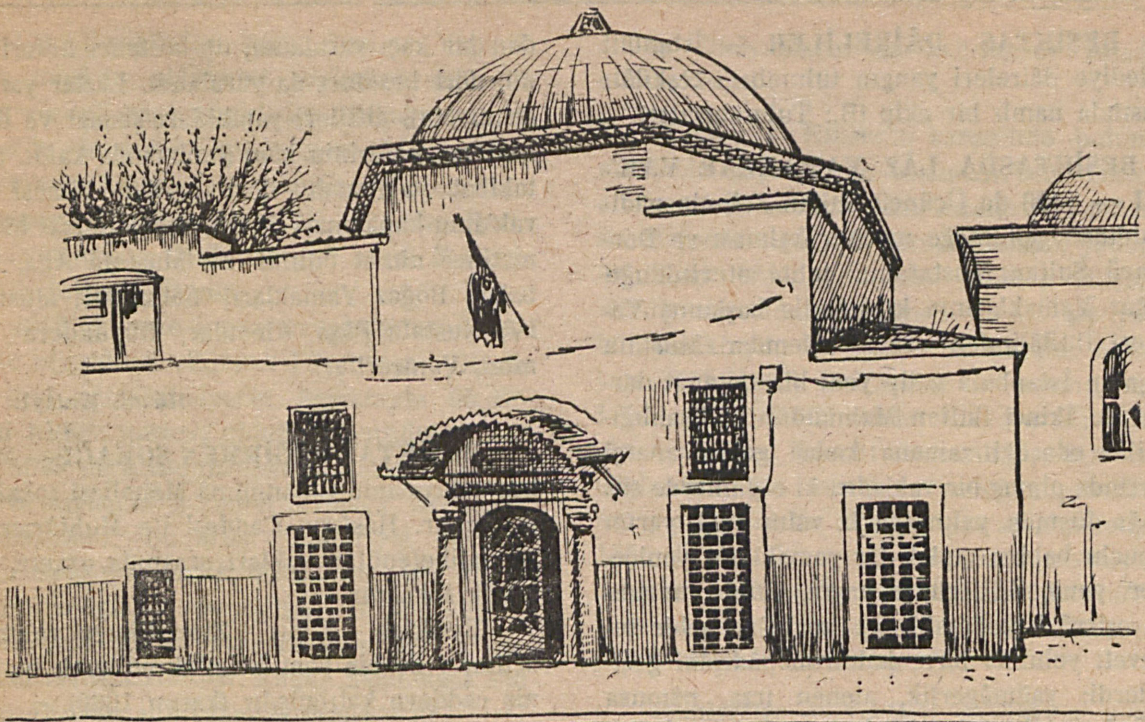
BEŞİKTAŞ DEĞİRMEN SOKAĞI — Merkez nâhiyesinin Cihannümâ Mahallesi sokaklarındandır. Hasfırın Caddesi ile Muhtârıevvel ve Salihefendi Sokakları arasında uzanır, bir aralık sokakdır.

Beşiktaş - Yıldız - Zincirlikuyu yolunun açılması ile bir yanı istimlâk edilerek bu geniş caddeye katılmışdır (kasım 1960).

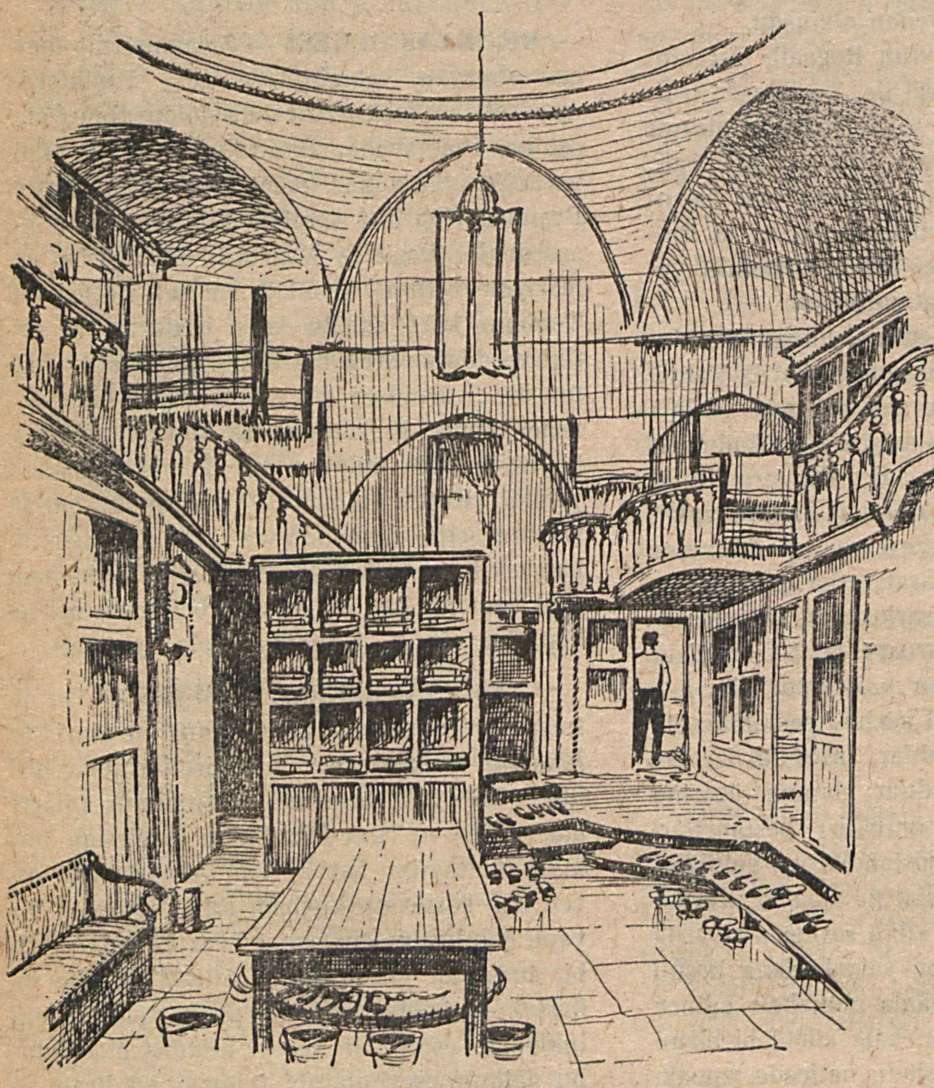
Hakkı Göktürk

BEŞİKTAŞ DERESİ — Zamanımızda mevcud olmayan, tahminimize göre Beşiktaşda Akaaretlerin inşâsı sırasında doldurulmuş olacakdır. Dolmabahçe tarafından gelip Ortaköye doğru giden ana boğaz caddesi bu dereyi Beşiktaş Köprüsü denilen bir taş köprü ile aşardı (B.: Beşiktaş Köprüsü). Hicrî 1226 cemaziyelevvelinin yirmialtıncı salı gecesi (18 Temmuz 1811) sabaha karşı başlayan ve gittikce şiddetlenerek bir tûfan hâlini alan yağmurda civârındaki dik yokuşlardan inen sellerle taşmış, üzerindeki taş köprüyü yıkmış, köprü başında bulunan ve «İskele Hamamı» yâhud «Köprü Hamamı» isimleri ile anılan meşhur çifte hamamın da erkekler kısmını basarak hamamda bulunan müşteri ve hamam uşaklarından beş on kişinin boğulmasına sebep olmuşdu (B.: Beşiktaş İskele Hamamı).

BEŞİKTAŞ İSKELE HAMAMI — On altıncı asırda yapılmış Mimar Sinanın eseri ve İstanbul hamamlarının en güzellerinden biri idi; 1957 - 1958 arasında, «Menderes İmârı» adı verilen ve Türk İstanbulun üzerinden korkunç bir tayfun, barbar Vandal akını gibi geçen kör kazmanın kurbanı sanat şâheseri bir yapı; yıkılması için zannederiz ki salâhiyetli bir kuruldan, yahud ilmî otorite bilinen bir şahısdan, fânî ceberûta hasis, pis kaygularla zelil inkiyâdın eseri bir höccet alınmış olacakdır, bir dâhînin eseri olan bu hamam, yıkdıranı ve

Beşiktaş İskele Hamamı, 1956 (Resim : Nezih)

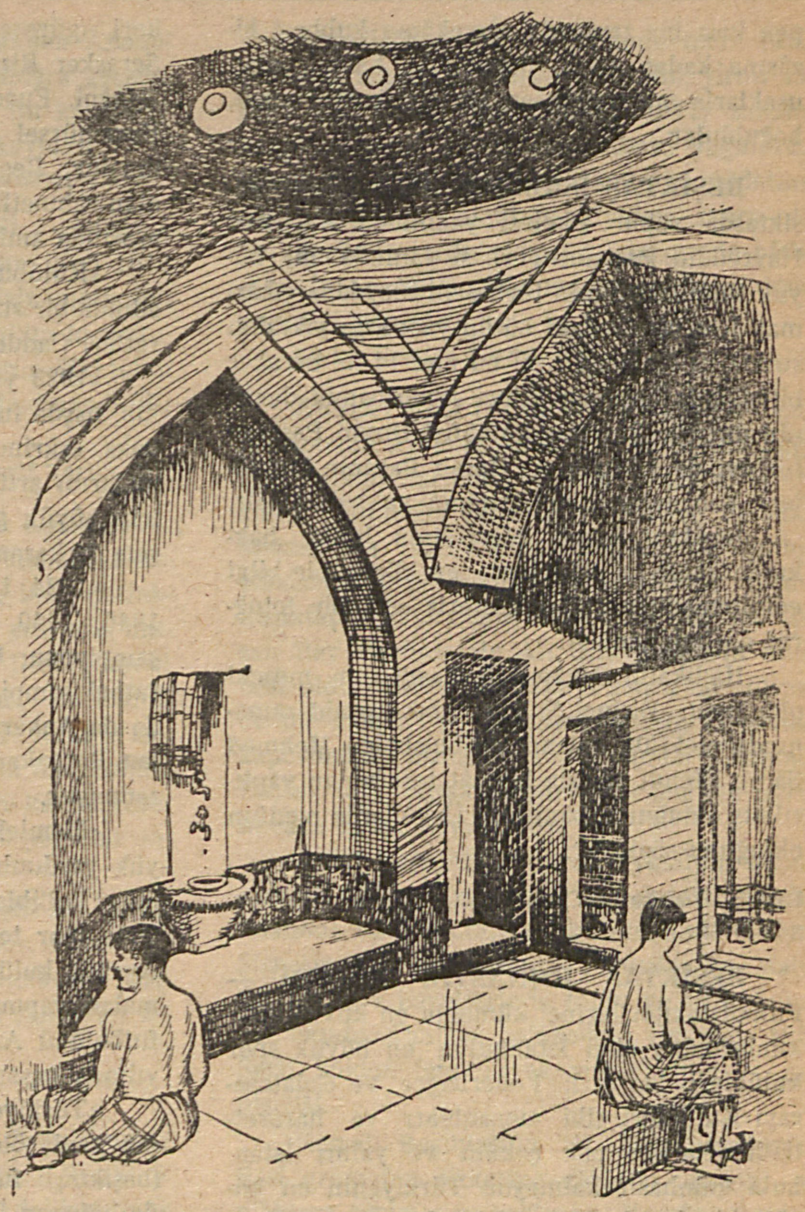
yıkılmasına cevaz vereni, verenleri, o tüyler ürpertici vandalizmin yokettiği ecdad yâdigârı yüzlerce yapı ile beraber kıyâmete kadar lânetle andıracakdır.

Bânisi Kapdânı deryâ Sinan Paşadır; Beşiktaşda, hamamın az ilerisindeki camii ile beraber yapılmıştır. (B.: Sinanpaşa Camii). Bir çifte hamamdı; gerideki sırtlardan inip hamamın hemen yanından geçip denize kavuşan Beşiktaş Deresinin üstündeki taş köprünün başında olduğu için vaktiyle «Beşiktaş Köprü Hamamı» adı ile de anı-

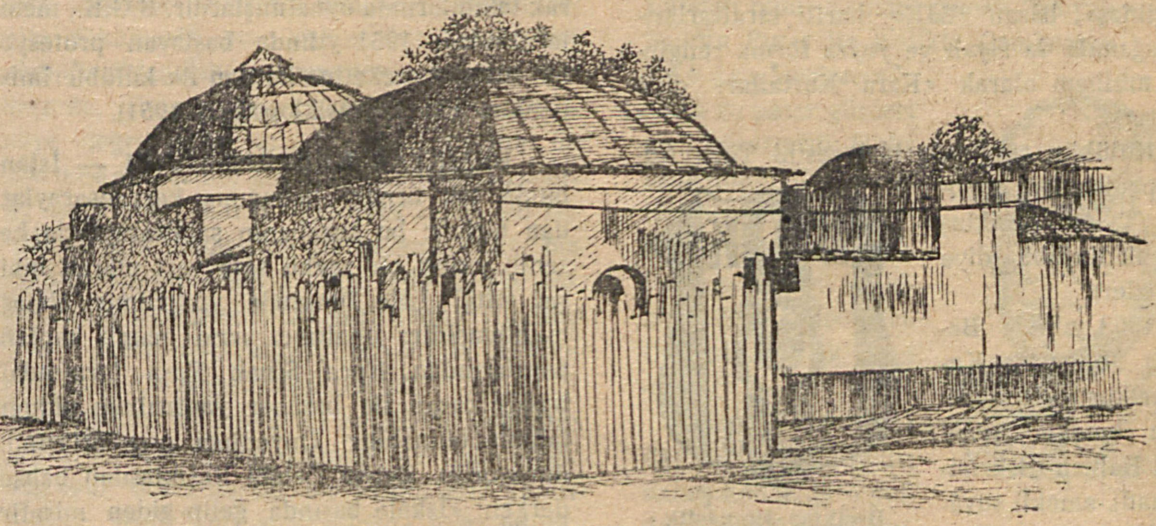
Beşiktaş İskele Hamamının Câmekânı, 1956 (Resim : Nezih)

lırdı. Erkekler kısmı, geniş ve sekiz köşeli bir göbek taşı etrafında dört halvet ile üç sofadan mürekkepdi.

BEŞİKTAŞ İSKELE HAMAMINDA SEL VAK'ASI — Hicrî 1226 yılında Beşiktaş İskele Hamamı bir sel faciasına sahne oldu, Cemâziyelevvelin yirmi altıncı salı gecesi (18 Temmuz 1811) Beyoğlunda bir yangın çıkmıştı, birçok ev ve dükkân yanmakda iken sabaha karşı şiddetli bir yağmur başladı, tûfan hâlini aldı, dik yokuşlardan inen seller hemen bütün Beşiktaşı basdı, bu arada Beşiktaş Deresi üzerinde ve hamamın yani başındaki taş köprü de yıkıldı, hamamı da sel basdı. Şöyle ki bu çifte hamamın kadınlar kısmı gece kapalı ve boşdu, erkekler hamamında ise bâzı müşteriler ile natır, dellâk ve külhancı bekâr hamam uşakları yatmakta idi, bunların bir kısmı âfetin başında hamamdan çıkıp kaçmış, bir kısmı da hamam kapusunu kapayarak c a m e k â n d a yağmurun dinmesini bekliyordu, kapı selin tazyikine dayanamıyarak açıldı, hamamı su basdı ve

Beşiktaş İskele Hamamının yıkanma kısmı, 1956 (Resim : Nezih)

Beşiktaş İskele Hamamı yıkılır iken
Resim : Bülend Şeren)

pek kısa bir zamanda câmekânın kubbesi hizâsına kadar çıkdı, hamamda kalmış olan uşaklarla müşterilerden hiç biri kurtulamadı, boğuldular.

BEŞİKTAŞ İSKELESİ MESCİDİ — Beşiktaşda vapur iskelesi yakınında Barbaros Hayreddin Paşanın Türbesi yanında idi; büyük türk amiralinin türbeseni meydana çıkarmak için etrafındaki bütün yapıların yıkıldığı sırada kaldırılmıştır, ki bu mescid ile beraber bitişiğinde bulunan İkinci Abdülhamid devrinin meşhur Beşiktaş muhâfızı Hasan Paşanın türbesi de yıktırılmış, Hasan Paşanın kemikleri Yahyaefendi mezarlığına nakledilmişdir.

Beşiktaş İskele Mescidinin binâsı hakkında kâgir mi, ahşab mı, en küçük bir bilgi edinilemedi; o civârı gösterir eski bir fotoğraf da bulunamadı.

Hadikatül Cevâmi fevkaanî bir mescid olduğunu, Birinci Sultan Abdulhamid zamanında mektûbî kalemi kâtiblerinden Mehmed Sâdık Efendi adında bir zât tarafından yaptırılmış olduğunu, bânisinin Üsküdarda medfun olduğunu söylüyor.

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, II; Hakkı Göktürk, gezi notu.

BEŞİKTAŞ JİMNASTİK KULÜBÜ — Futbol takımı birinci kümenin en kuvvetli takımlarından olan İstanbulun en büyük spor kulüblerinden biri; Fenerbağçe ve Galatasarayı Kulübleri gibi mensubları ve harâretli taraftarları pek çokdur ve yalnız İstanbula münhasır kalmayub Türkiyenin en küçük bir kasabasında dahi bulunur; sâdece «Beşiktaş», bâzan «BJK», harfli taraftarlarının ağzında da siyah ve yeyaz forma renginden mülhem olarak «Kara Kartallar» diye anılır.

Kulübün aşağıdaki târihcesini Türk Ansiklopedisinden alıyoruz (T. A. «Beşiktaş Gençlik Kulübü» diye kaydeder):

Beşiktaş Jimnastik Kulübü arması

«1903 yılında Beşiktaş Jimnastik Kulübün kurucuları arasında emekli subay Fuad Balkan (Eskrimci Fuad), emekli süvâri subayı Ahmed Fetkeri (güreşçi); ilk idârecilerinin arasın da Serasker Riza Paşa zâde Şükrü Paşa, Şevket Cenânî, Fuad Balkan, Mazhar Kazancı, Ziya Karamürsel ve Mahmud Naci Beyler bulunmuştur. Beşiktaştaki stadyoma adı verilmiş olan rahmetli Şeref Bey de kıymetli idâreciler arasında anılmaya değer bir şahsiyettir.

«Kulübün Beşiktaşda Çırağan Şeref Stadı adında bir stadyomu ile Beşiktaşda Spor (Akaretler) Caddesinde bir lokali vardır.

«1923 yılından sonra çok genişleyen kulüb, başda futbol olmak üzere atletizm, güreş, boks, eskrim ve su sporları kollarında çalışmalarını arttırmış, iyi sporcular yetiştirmek için büyük gayretler harcamış, bu yolda başarı da kazanmıştır.

«1924, 1938 - 1942 (beş yıl devamlı), 1944, 1946, 1949, 1950 yıllarında İstanbul futbol şampiyonu; 1934 ve 1951 yıllarında Türkiye futbol şampiyonu olmuş; 1945, 1937 yıllarında da Ankarada 19 Mayıs Stadyomunda yapılan Başbakanlık Kupası futbol maçlarını kazanmıştır.

«Memleket sporunun kalkınmasında büyük yardımları görülen B. G. K. İstanbulun diğer kulübleri ile birlikde yabancı memleketlerle spor temasları sağlamış, bilhassa Orta Avrupa kulübleri ile sık sık futbol karşılaşmaları yapmış ve iyi sonuçlar almışdır. Türk futbolünü Amerikada ilk defa B.G.K., 1950 yılında başarılı bir şekilde temsil etmiştir.

«Türkiye millî futbol takımlarında dâimâ geniş ölçüde yer almaktadır. Hattâ bazı (beşiktaşlı futbolcuları) futbolda ileri seviyede bulunan İtlayan Kulübleri profesyonel olarak takımlarında oynatmışlardır. B.G.K., memleketimizde 1951 yılında başlayan profesyonel futbol hareketine katılan ilk kulüblerimizdendir» (Türk Ansiklopedisi; 1951).

BEŞİKTAŞ KERVANSARAYI — İstanbulda tek örneği kalmamış kervansaraylardan biridir; bu kasabanın sahilsaraylarla bezenib yazlık bir zevkü safâ yeri olarak inkişaf ettiği Lâle Devrinde yıktırılmış olması muhtemeldir; onaltıncı asrın namlı kaptanpaşalarından Koca Sinan Paşa tarafından büyük camii ile berâber yaptırılmış olduğu tahmin olunabilir. Onyedinci asır ortasında duruyordu, Evliyâ Çelebi Beşiktaşdan bahsederken: «İskele başında gelip giden misafirlerin kondukları bir Kervansaray vardır, çün-

kü bu Beşiktaş İskelesi Rumelinden Anadoluya sevk olunacak askerin Üsküdara geçeceği bir bender iskeledir» diyor. Bu kervansaray hakkında rastladığımız tek kayıddır.

Bibl. : Evliya Çelebi, Seyyahatnâme I.

BEŞİKTAŞ KIZ RÜŞDİYESİ — İstanbulun ilk kız mekteblerinden biridir; hicrî 1319 (Milâdî 1901 - 1902) Maarif Salnâmesinden 118 öğrencisi bulunduğunu, muallim kadrosu nun da 6 kişi olduğunu öğreniyoruz. Mektebin tarihçesi hakkında başka bilgi edinilemedi (B.: Rüşdiye Mektebleri).

Bibl. : O. N. Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, III.

BEŞİKTAŞ KİREÇHÂNESİ SOKAĞI — Merkez nâhiyesinin Vişnezâde Mahallesindedir; 1934 Belediye Şehir Rehberinde Çatlakçeşme Sokağı ile bir meydancık arasında uzanır gösterilmişdir; sağ kolda Dibekçikâmil Sokağına bir gecidi, sol kolda da Hacıhâlidbey Sokağı ile bir kavuşağı vardır; yerinde ise, Dibekcikâmil Sokağına olan geçidi bir arsadır, yol değildir; ve ancak Hacıhalid kavuşağının azıcık ötesine kadar gider, ilerisi yeni bir sokakdır.

İki araba geçebilecek genişlikde, paket taşı döşeli ve dikce bir yokuşdur. Evleri en çok ikişer katlı, kâgir ahşab karışıkdır: bâzıları bağçelidir; sağlı sollu kapu numaralı 2 - 16 ve 1 - 11 dir (kasım 1960).

Hakkı Göktürk

BEŞİKTAŞ KÖPRÜSÜ — Zamanımızda mevcud olmayan, tahminimize göre Beşiktaşda akaaretlerin inşâsı sırasında doldurulmuş olan Beşiktaş Deresinin üstünde, derenin denize döküleceği yere yakın, bir güzel yapı olan Beşiktaş İskele Hamamının hemen yani başında, Dolmabağçe tarafından gelip Ortaköye doğru giden ana boğaz caddesinin de üzerinde idi, cadde köprünün üstünden geçerdi; hattâ, son yıllarda Menderes İmârı adı verilen ve türk İstanbulun üzerinden korkunç bir tayfun, barbar Vandal akını gibi geçen kör kazmanın kurbanlarından biri olarak yıkılmış olan o güzel çifte hamanın bir adı da bu köprüye nisbetle Köprü Hamamı idi.

Beşiktaş Köprüsünün ne zaman yapıldığı tesbit edilemedi, bir resmini de bulamadık, çok eski, belki de bir on altıncı asır yapısı olabilir; Beşiktaşın geniş ölçüde îmâr edildiği Lâle Devrinde tecdiden inşâ edildiği de tahmin olunabilir. Cevdet Târihinde hicrî 1226 vekaayii arasında cemâziyelevvelin yirmi altıncı salı gecesi (18 Temmuz 1811) sabaha karşı başlayan ve tufânı andıran yağmurda arkadaki yokuşlardan inen sellerin şiddetine dayanamıyarak yıkıldığı, âfetden sonra da bu köprünün tecdiden inşâsı için devrin pâdişâhı İkinci Sultan Mahmud tarafından emir verildiği yazılıdır.

Bibl. : Cevdet Târihi, XII.

BEŞİKTAŞLI (Kemal) — Piyasanın namlı hânendelerinden; 1905 de Selânikde doğdu, Balkan harbinde İstanbula hicret eden ailesi Beşiktaşda yerleşdi; İttihad ve Terakki Mektebi ile Gaziosmanpaşa Lisesinde okudu. Musikiye karşı büyük, derin alâkası vardı, Beşiktaş Musiki Cemiyetine girdi, Neyzen İhsan Bey merhum ile Ali Riza Şengel'in talebesi oldu; Liseyi bitirdikten sonra da adliyede bir memûriyet ile hayata atıldı, ki devlet kapusundaki hizmete, 1954 yılında İstanbul Başsavcılığı Başkâtipliğinden emekliye ayrılıncaya kadar devam etti.

Sanat hayatına gelince, piyasanın birinci sınıf saz takımlarında hânendelik yapdı. İstanbul Radyosunun ilk kuruluşunda Radyo Şirketinde iki sene, «Bedâyii Mûsiki» ve «Mahfili Mûsiki» heyetlerinde toplu ve yalnız olarak okudu. Tanburî Salâhaddin Pınar ve Ûdî Şerif İçliden feyz alarak mûsiki bilgisini genişletti.

Kemal Beşiktaşlıyı ilk defa Sahibinin Sesi gramofon şirketine götürüp tanıtan ve plâklara okumasını sağlayan Kemânî Artaki Candan oldu. Kemânî Necati Tokyay ve Salâhaddin Pınar ile birlikte Çamlıcanın meşhur Subaşı Mesîresinde cuma ve pazar günleri fasıl yaparlardı; Hâfız Sadeddinin Karadeniz türkülerini ve muhtelif tanınmış bestekârların eserlerini Sahibinin Sesi, Odeon, ve Columbia plâklarına okudu.

Kemal Beşiktaşlı
(Resim : B. Şeren)

Taklid sanatında da hüner sâhibidir; onbeş kadar da o yolda monoloğ plâğı doldurmuştur.

Piyasada hânendelik yaptığı gazinolar arasında Küçük Çiftlik Parkı, Tepebaşı Gazinosu, Cumhuriyet Gazinosu, Maksim, Kazabka, Bebek Gazinosu ilk hatıra gelenlerdir.

1960 yılı yaz mevsiminde Emirgânda Belvü Gazinosunda, 1960 - 1961 kış mevsiminde Taksimde Yeni Maksim Gazinosunda okumuşdur.

Mûnis, iddiasız, sohbeti tatlı, muhîtinde sevilen bir sanatkârdır. Kalem diline verecek olsa, verebilse, mûsiki târihimizin edebiyatı için çok kıymetli hâtıralara sâhib olduğu muhakkaktır.

Hakkı Göktürk

BEŞİKTAŞLİYAN (Mıkırdıç) — Ondokuzuncu asır Ermeni Edebiyatının en büyük lirik şairlerinden ve ilk Ermeni piyes müelliflerinden biridir 1828 de İstanbul'da doğmuş ve 29 Kasım 1868 de Ortaköyde vefat etmiştir. Şişli Ermeni Katolik mezarlığında medfundur.

Mıkırdiç Beşiktaşlıyan katolik mezhebine mensup fakir bir ailenin evlâdıdır. Pederi Rafayel adlı bir terzidir. Annesi Fulik, genç yaşta amansız bir hastalığın kurbanı olmuştur. Pederi de bir müddet sonra vefat etmiştir.

İlk tahsilini Sakızağacındaki Mıhitarist rahiplerinin mektebinde yapan Beşiktaşlıyan'ın zekâsını gören hocaları onu 1839 da Padua-da'ki Muradyan mektebine göndermişlerdir. Burada Alişan ve Pakraduni gibi dünyaca meşhur şâir ve ediplerin talebesi olmuş ve onların tesiri altında kalmıştır. 1845 de, mezkûr mektepten parlak surette mezun olduktan sonra aynı yıl İstanbula avdet etmiştir. Kendini tedrisata hasreden Beşiktaşlıyan, önce Ortaköydeki Ermeni zengin ailelerinin çocuklarına hususî dersler vermeğe başlamış ve müteakiben de aynı semtteki Tarmançatz, Lusavorçyan ve Hıripsimyantz tesmiye olunan mekteplerde ermenice ve fransızca lisanlarını okutmuştur. Bu esnada, zamanının en ileri gelen Ermeni şahsiyetlerinden olan Dr. Ovsep Şişmanyan (1822 - 1888) ve bilhassa Kirkor Odyan (1834 - 1887) gibi kimselerle dostluk tesis etmiştir.

M. Beşiktaşliyan
(Resim : B. Şeren)

Beşiktaşlıyan bir müddet sonra Ortaköydeki Lusavorçyan Mektebinde temsiller vermeğe başlamıştır. 1856 da, onun gayretleriyle mezkûr semtte bir tiyatro heyeti teşekkül etmiştir. 1867 de, aynı mahalde Hayırsever Cemiyeti tarafından tesis edilen tiyatroda önceleri umumiyetle Beşiktaşlıyan'ın eserleri temsil edilmiştir.

İçli şair 1867 yılı sonbaharında müptelâ olduğu amansız hastalığın tesiriyle yatağa düşmüştür. A. Noradunkyan onu hava tebdili için Büyük Adaya götürmüşse de, rütubet dolayısiyle doktorların tavsiyesi üzerine Beyoğluna naklolunmuştur. Dr. Şişmanyan ise, tekrar onu Ortaköydeki eski evine naklettirmiştir. Beşiktaşlıyan burada, Taşmerdiven yokuşundaki köhne evinde hayata gözlerini yummuştur.

Büyük şâirin genç sayılacak bir yaşta üfulüne âmil olan bir sebep de, vaktında talebeleri arasında bulunan ve S.V. rumuzu ile zikrolunan çok güzel, çok câzib ve çok zeki bir kıza karşı ömrünün sonuna kadar beslediği ve karşılık görmediği bedbaht aşkıdır. «Beni hatırla bâkire», «Müsaade et», «Beni affet bâkire», «Kemançe ve makber», «Ölüm arifesinde yazılmış», «Son âhüzâr» gibi içli şiirlerini hep onun için yazmıştır.

Beşiktaşliyan cemiyet hayatında da mühim hizmetlerde bulunmuştur. Ermeni cemaatine ait birçok cemiyetlerin kuruluşunda mühim rol oynamıştır. Ezcümle, 1846 da, S. Hekimyan ve G. Karakaş'la birlikte «Hamazkyatz» adlı cemiyetin müessislerinden biri olmuştur; en hararetli nutuklarından birkaçını bu cemiyetin toplantı salonunda irad etmiştir. İşbu cemiyet Hasunyan adlı kardinalın muzır faaliyetine karşı mücadeleye girişmiştir. 1860 da ise, «Parekordzakan» (Hayırsever) adlı cemiyetin müteşebbislerinden ve başlıca kurucuları arasında bulunmuştur. Aynı yılda tesis olunan Murad-Rapayelyan Mektebinden yetişenler derneğinin de en faal âzalarından biri idi.

Beşiktaşlıyan aynı zamanda musiki ala-

nında da faaliyette bulunmuştur. 1862 de kurulan bir musiki cemiyetinin âzaları arasında onun da ismine tesadüf etmekteyiz. Bu cemiyet tarafından, 1861 - 1863 yıllarında «Kınar Haykakan» (Ermeni kemançesi) adlı yarım aylık bir gazete çıkartılmışdır ki, neşriyatını Dikran Çuhacıyan (1836 - 1898), Kapriyel Eranyan (1827 - 1862) ve Nikoğos Taş çıyan (1836 - 1885) gibi zamanının en ünlü musikişinasları tedvir etmişlerdir.

Beşiktaşlıyan'ın şiirlerine gelince, bunları üç kısma ayırabiliriz. Birinci kısımda, lirik şiirleri, ikincisinde mersiyeleri, üçüncüsünde ise destanları bulunmaktadır. Birinciler meyanında ezcümle, «İlkbahar», «Sonbahar», «Alemdağ», «Avdet», «Yûşa - Dede tepesinde bir gezinti» zikrolunabilir. İkincilerden ise, bilhassa Muradyan Mektebinde sınıf arkadaşları olan ve genç yaşta ölen Bedros Voskyan'ın ve Agop Çamiçyan'ın, keza Evpime adlı bir kızın hatıralarına mâtuf mersiyler kaydedilmeğe değer. Bunlardan birincisi ve üçüncüsü yüksek uslûbla ve eski ermenice ile kaleme alınmıştır.

Bazı şiirlerini «Hırant» mahlasiyle imzalayan Beşiktaşlıyan Türkiyede Tiyatronun kuruluşu ve inkişafında gerek telif ettiği tarihî piyeslerle, gerekse bir rejisör ve hatta bir aktör sıfatiyle ehemmiyetli rol oynamıştır. İki vodvil de bırakmış olan namlı şâir rahatsızlığı dolayısiyle 1862 den sonra sahneyi terketmek mecburiyetinde kalmıştır.

Beşiktaşlıyan hakkında bizce malûm üç mühim eser neşredilmiştir. Bunlardan birincisi, «Beşiktaşlıyan'ın Edebiyatı» 1870 de Dr. Şişmanyan'ın (Dzerentz) teşebbüsü ve Murad-Rapayelyan Mektebinden yetişenler derneğinin himmetiyle intişar etmiştir. İkincisi, 1904 de Arşak Çobanyan (1872-1954) tarafından Paris'de neşredilen «Mıkırdıç Beşiktaşlıyan'ın şiirleri ve nutukları» adlı eserdir. Üçüncüsü ise, Arakel Biberyan (1854 - 1923) tarafından hazırlanıp 1914 de İstanbulda tabedilen «M. Beşiktaşlıyan'a âbide» adlı kitaptır ki, burada mümtaz şâir bütün cepheleriyle metodik bir şekilde tetkik ve tahlil edilmekte ve şiirlerinin mühim bir kısmını da ihtiva etmektedir. İşbu eser, bu makalede başlıca kaynağımız olmuştur.

1932 de Fransa'nın Sèvres şehrinde bulunan Murad-Rapayelyan mektebinin yeni yapılan tiyatro salonu büyük şâirin hatırasına izafeten «Mıkırdiç Beşiktaşlıyan» tesmiye olunmuştur.

Kevork Pamukciyan

BEŞİKTAŞ MEVLEVÎHÂNESİ — Zamanımızda Çırağan Sarayının bulunduğu yerde İstanbulun büyük dergâhlarından biri idi; onyedinci asır başlarında kurulmuş olub iki buçuk asırlık zengin bir tekke hayatına sahne olduktan sonra Sultan Abdülâziz tarafından yeri Çırağan Sarayı için alınarak 1868 de Maçkada inşâ edilen yeni bir mevlevihâneye nakledilmiş, az sonra orada da Maçka Kışlasının yapılması kararlaşdığından dergâh Halicde Bahâriyeye kaldırılmışdır (B.: Bahâriye Mevlevîhânesi).

Midhat Bahârî Beytur İstanbul Ansiklopedisine Bahâriye Mevlevîhânesi hakkında vediği notlarda Beşiktaş Mevlevîhânesinin kuruluşunu şöyle anlatıyor:

«Beşiktaş Mevlevîhânesi hicrî 1031, milâdî 1613 tarihinde Kapdânıderyâ Uhrili Hüseyin Paşa tarafından kurulmuşdur. Şöyle ki, Donanmâyi Hümâyun ile Akdeniz seferinden dönen Hüseyin Paşa Geliboluya uğradığında oradaki şeyhleri ziyâret eder, oradan kalkıp İstanbula doğru hareketinde şiddetli bir poyrazla karşılaşan donanma Boğazdan çıkıp Marmaraya giremez, geri döner, bu teşebbüs üç defa tekrarlanır, gemiler Boğaz ağzına gelince fırtına başlar, Hasan Paşa Geliboluda erenlerden birini ziyâreti unuttuk galiba, bu onun gönül kırıklığı eseridir der, sorduğunda Mevlevî Şeyhi Ağazâde Mehmad Dede Efendiyi unuttunuz derler, Kaptanpaşa Ağazâdeye giderek kusurunun affını rica eder. Mehmed Dede donanmanın Marmaraya selâmetle açılması için dua ettikten başka Hüseyin Paşanın yakında sadırâzam olacağını da müjdeler. Dediği çıkar, Uhrili Hüseyin Paşa hem sadırâzam, hem de damad olur, bunun üzerine paşa bir şükran borcu olarak Beşiktaş Mevlevihânesini yapdırır, şeyhliğine de Gelibolulu AğazâdeMehmed Dedeyi tâyin eder (B.: Hüseyin Paşa, Uhrili).

«Ağazâde bu dergâhda ilk mukabeleyi bir çarşamba günü yapdığından mevlevîhânenin Maçkaya, oradan da Bahâriyeye naklinde de mukabele günleri çarşamba ola gelmişdir.

«Ağzâde Beşiktaş şeyhi olduktan sonra Geliboluyu bırakmamış, bir yelkenli kayığı

varmış, nöbetle, bir çarşamba İstanbulda, öbür çarşamba Geliboluda bulunur, ve kendi kayığı ile gidip gelirmiş. Bu kayığın küçük bir modeli yapılarak Beşiktaş Mevlevîhânesinin semâhânesi tavanına asılmış, iki asırdan fazla orada durmuş, Galata Mevlevîhânesi şeyhi Ahmed Celâleddin Dede Efendi bizzat gördüğünü, dergâhın Maçkaya nakline kadar orada durduğunu söylerdi. Nakilde kaybolmuşdur, kim almışdır, ne olmuşdur öğrenilemedi.

«1613 den 1868 târihine kadar Beşiktaş Mevlevîhânesinde şeyhlik yapan zâtler şunlardır: 1— Ağazâde Mehmed Dede; 2— Satır Mehmed Dede; 3— Ramazan Dede; 4— Hasan Dede; 5— Nâci Ahmed Dede; 6— Çengî Yusuf Dede; 7— Mehmed Memiş Dede; 8— Ahmed Dede; 9— Seyyid Mehmed Sâdık Dede; 10— Abdülâhad Dede; 11— Hacı Ahmed Dede; 12— Zühdi Yusuf Dede; 13— Seyyid Mahmud Dede; 14— Seyyid Abdülkadir Dede; 15— Mehmed Said Dede; 16— Hasan Nazif Dede.

«Ağazâde Mehmed, Seyyid Abdülkaadir, Mehmed Said ve Hasan Nazif Dede Efendilerden gayri on iki şeyh Çırağan Sarayında medfundurlar. Ağazâde Mehmed Dede Gelibolu Mevlevîhânesinde, Seyyid Abdülkaadir Üsküdar Mevlevîhânesinde, Mehmed Said ve Hasan Nazif Dede Efendiler de Bahâriye Mevlevîhânesinde medfundurlar.

«Seyyid Abdülkaadir Dede Efendinin şeyhliği zamanında İkinci Sultan Mahmud eski Çırağan Sarayını genişletmek istemiş, mevlevîhânenin yerini saraya ilhak etmiş, Mevlevîhâneyi de saraya bitişik olan Müsâhib Abdi Beyin yalısına nakletmişdir.

«İkinci Sultan Mahmud mâzereti olmadıkça her mukaabele günü dergâha gelir, mukaabeleden sonra da Seyyid Abdülkaadir Dede Efendi ile müsâhabede bulunurmuş ve Çırağan Sarayı dâhilinde kalmış olan mevlevî dedelerinin kabirlerinde de her gece kandiller yakdırırmış.

«Mehmed Said Dede Efendinin vefâtında şehliğe oğlu Neyzen Yusuf Paşayı getirmek istemişler, Sultan Abdülmecid mızıkayi hümâyunda bulunan Yusuf Paşaya izin vermemiş, Yusuf Paşa şeyhlik hakkından vazgeçmeğe mecbur kalmış, Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhliğine Hasan Nazif Dede Efendi tâyin edilmişdir.

«Nazif Dedenin şeyhliği dokuz sene 1851-1860 sürmüşdür; vefâtında henüz sekiz yaşında bulunan oğlu Hasan Fahri Dede şeyh olmuş, Râşid Dede de çocuğa nâib tâyin edilmişdir. Beşiktaş Mevlevîhânesinin Beşiktaşdan Maçkaya nakli bu Râşid Dedenin nâibliği zamanına rastladığı içindir ki Beşiktaş Dergâhında şeyhlik yapanlar arasında bu zât ile vesâyet altındaki çocuk şeyhin adını koymadık.»

Evliya Çelebi Beşiktaş Mevlevîhânesini şöyle tasvir ediyor:

«Beşiktaş Mevlevîhâne Tekkesi lebi deryâda olub semâ'hânesi deryâya nâzır fevkaanî bir mevlevîhânedir, İstanbulda ve gayri diyarda misli yokdur. Semâ'hânesi bir musannâ tavan kubbei lâ'lgûndur ki şimdiki üstadlar ana nazir kubbe inşâ edemezler, fukarâ hücreleri garb tarafındadır. Semâ'hânenin meydanı serâpâ ceviz levhalarla müzeyyen ve üç tarafı billûr ve necef taşları ile münakkaşdır. Şeyhi mübârek Hasan Dededir, zamanımızda yüzon yaşında müstecâbüddâ've bir zât idi. Mukaabele günleri kürside Mesneviişerif okur iken kendilerine bir vecid gelir: —Bu gece dersimizi hazreti Mevlânâdan böylece aldık, ihvânı safâyada öyle takrir ediyoruz! derdi. Vefâtında yerine Neyzen Derviş Yusuf Celâlî şeyh oldu. Mesnevî takririnde bir kaç kere mest olub kendilerini kürsiden aşağı fukarâsı üzerine atıp çarhı devvâr gibi semâ ettiği görülmüşdür. Çaldığı ney hakkaaki uşşâkı mest ederdi».

Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa kendi adına müsbetle anılan tarihinin hicrî 1097 (milâdî 1681 - 1686) yılı vak'aları arasında bir mevlevî muhibbi olan Dördüncü Sultan Mehmedin haftada iki gün Beşiktaş Mevlevîhânesine giderek «Mesneviişerif» dinlediğini, semâ' seyrettiğini, iç hâzineden dedelere tennûre kesdirdiğini, mîrîden de dergâha et, ekmek yağ ve pirinç verdiğini yazıyor.

Hadikatül Cevâmi Beşiktaş Mevlevîhânesinin bidâyetde yalnız bir semâhâne - mescidden ibâret olduğunu, mutbağı dahi bulunmadığını, sonradan genişletildiğini, Üçüncü Sultan Selim Beşiktaş Sahilsarayını yenileyerek tâmir ve iki sene sonra mevlevîhâneyi de yeniden yaptırdığını ve devrin şâairlerinden Esadın şu tarih manzumesini yazdığını söylüyor :

Şehi iklimi devran pâdişahı kulzümi ihsan
Cenâbı hazreti Sultan Selim Hanı kerem mûtâd

Kerâmeti mâdeleti lütfi sehâ ü mekremeti re'fet
İnâyeti merhâmeti şefkati merhamet ana mâder-zâd

Cihânın şehleri hep bendei fermânıdır cümle
Eğer olsaydı İskender olurdu emrine münkaad

Cihâna şöyle sâri şemsi lütfi ol cihanbânın
Ziyâyı mihrü meh lûtfundan eyler cümle istifâd

Cihâne gelmedi vallâhi hiç böyle şehi âdil
Zamânı şevketinde pîrü bernâ cümlesi dilşâd

O şâhi pür keremi cûd hımem çünki Çerâganda
Geçen sâl eylemişdi yümnile bir kasri nev bünyâd

Zehî kasri muallâ kim nazîrin görmemiş devran
Anı tab'ı şehinşâhi bu resme eyledi icâd

Zehî kâşânei revnak fezâyi ziybü ziynet kim
Ferahbahşi muallâ dağı pür sûzi dili hassâd

O kasri bî husûrun resmini görseydi bir kerre
Kusûrun derk idüb ızhârı acz eylerdi Bihzâd

O Kâhi dilkeşe Kasri Havernak nisbet olmaz kim
Bunu zîrâ cenâbı şeh Selimdir eyleyen icâd

O kasri bî nazîrin bir kusûru gerçe yok ammâ
Yanında Mevlevîhâne var idi bir harâbâbâd

Ulüvvi himmeti lûtfi şehinşâhiyle hünkârın
Yeniden oldu şimdi dergehi mollaa dahi âbâd

Civârı şevketiyle fahr iderse lâyık olmaz mı
Öbür dergâhlara bu dergehi vâlâyi nev bünyâd

Kudûmi şevki şâh ile bu dergâhi muallâda
Safâsından sadâyi nây ider bülbül gibi feryâd

İnâyet perverâ bende nüvâzâ dergehi cûdun
Melâzi bîkesan ü bendegândır ey şehi nekkad

Veli nîmetisin âlemin ey şâhi milk ârâ
Duâyi şevketindir şimdi nâse akdemi evrâd

Serîri saltanatda şevketü iclâl ile Allâh
İde ömrü tabiiye o şâhi ekremi is'âd

Kulundur bendei dîrînedir Es'ad çırâğındır
Nola takdim idüp târihin itse aczini îrâd

Çıkıb bir pîri rûşendil didi târihi itmamın
«Yeniden kıldı bu dergâhı pîri Şeh Selim bünyâd»

(Hicrî 1219 M. 1804 - 1805)

Bibl.: M.B. Beytur, Not; Nevsâli Osmanî, 1328 yılı nushası, Şeyh H. Fahreddin Efendi makaalesi; Hadikatül Cevami, II; Silâhdar Tarihi, II; Evliya Çelebi, Seyyahatnâme, I.

BEŞİKTAŞ MEVLEVÎHÂNESİ MESCİDİ — Hâdikatül Cevâmiin kaydettiği bu mescidin, aslında bu meşhur dergâhın Evliya Çelebi tarafından tasvir edilen denize nâzır fevkaanî semâ'hâne olduğu muhakkaktır (B.: Beşiktaş Mevlevîhânesi).

BEŞİKTAŞ MUSİKİ CEMİYETİ — 1920 yılında Kanunî Necmi Yâr, Abdülkadir Karamürsel, Hakkı Sühâ Gezgin, Muhlis Sabâhaddin, Hakkı Derman, Edib Erten ve Şerif İçli Beylerin teşebbüsleri ile kurulmuştur. Cemiyetin ilk yeri, Barbaros Türbesinin istimlâk dolayısı ile yıkılan eski inzibat karakolunun bulunduğu binâ idi. Dârülelhan feshedildikden sonra Fâize Hanım da arkadaşları ile beraber bu cemiyete intisab etmişlerdir.

Cemiyet burada iki yıl kadar faaliyetde bulunmuştur. Fakat işgal ve istiklâl harbi dolayısı ile faaliyetine devam edememiş, sonra, 1938 de yalnız Necmi Yâr Beyin teşebbüsü ile «Beşiktaş Musiki Birliği» adı altında tekrar kurulmuşdur; Cemiyetin bu ikinci devri, Necmi Yârın kıymetli arkadaşlarını toplamaya muvaffak olması ile, nisbeten uzunca, 1955 yılına kadar, on sekiz yıl sürmüşdür; yeri Akaaretlerde idi. On sekiz yıl içinde birliğin ilmî hüviyet ve şahsiyetini veren kıymetlerlerden bâzılarının ufûlü ile 1955 de Beşiktaş Musiki Birliği de faaliyetine son vermişdir Hâlen mevcud değildir.

Biz, bu güzel topluluğun dağılmasını ölümlerden ziyâde aydın ve kesin olarak gösteremiyeceğimiz başka sebeplerde buluyoruz. Gaayesi yeni kıymetleri keşif ile yetiştirmek olan ve onsekiz yıl bu yolda büyük başarı göstermiş, hocaların yerlerini tutacak gençleri yetiştirmiş bulunan bir topluluk, telâfisi imkânsız kıymetler de olsa, ölümlerle aslâ dağılamaz. (Biz bu sanat topluluğunun dağılışını 1955 yılında hayli ağırlaşmış ve ondan sonra da güngünden daha çetin bir hal alan günlük hayat şartlarında aramalıyız).

Beşiktaş Musiki Birliği, birliğin hem başkanı hem de hocası olan kanunî Necmi Yâr Beyin idaresi altında Affan Onur, Ensârî Evranos, Reşid Uygur, Kemal Özarar, Mesud Çaksu, Hüseyin Canagül, Alpay, İhsan Acunsal, Âsım, Muzaffer Yucabıyık, İsmet Arkağın, Sâdi Tanyolaç Necmi Bağ, Leman Erdal, Ferhunde Egi ve Reha Onaral'dan müteşekkil bir kadro ile İstanbul Radyosu seanslarında çalışmakda idi. Hattâ bu sanat heyeti, ilk İstanbul Radyosunda, Radyonun Beyoğlu Posta-

hânesi üstünde çok mütevâzı sütdyosunda da konserler vermişdi. Bu birlik, her iki devrinde de âdetâ bir musiki akademisi hâlinde çalışarak yıllarca memlekete seçkin okuyucu ve sâzendeler ve amatör musikişinaslar yetiştirmişdir.

Abdülkadir Karamürsel'in evinde, merhumun vefat yılı olan 1948 e kadar her hafta çarşamba günü akşamları toplanmış, gece saat üçe kadar Dr. Tanbûrî Salâhaddin Tanur'un idâresi ve hocalığı altında, neyzen Süleyman Erguner, Hakkı Sühâ Gezgin, Dr. Nevzad Atlı, Ahmed Çağan, ûdî Hüsnü Coşar, kanunî Fikret Kutlu, Ârif Sâmi Toker muntazaman çalışmışlar, musikimizin en ağır eserlerini meşk etmişlerdir; derslere ara sıra merhum Eyyubî Ali Riza Bey de iştirâk etmişdir. Bu toplantılar o kadar akademik bir sanat havası yaratmışdır ki, merhum Süleyman Erguner musikiyi terk etmiş olduğu halde, bu topluluk karşısında ve o toplantıların atmosferi içinde kendisini tekrar musikiye bağlamış ve bundan sonra artık ölünceye kadar elinden neyini bırakmamıştır; bugün neyinin plâklardaki sihirkâr sesi, sanatkârın bu son devrinin yâdigârlarıdır.

Halen, bu güzel Cemiyet mevcud olmamakla beraber Beşiktaş akademik musiki toplantılarından tamamen mahrum kalmış değildir. Uzun yıllar İstanbul Lisesinde Edebiyat muallimliği yapmış seçkin edîb ve musiki bilgini Hakkı Sühâ Gezginin evinde Cumartesi akşamları amatör ve profesyonel hânende ve sâzendeler Dr. Salâhaddin Tanur'un hocalığı altında toplanırlar, bir musiki ziyâfeti verilir (1961).

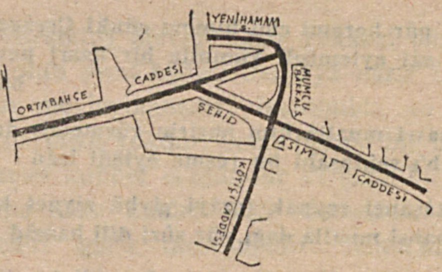
Nâşid Baylav

BEŞİKTAŞ MÜLKİYE RÜŞDİYESİ — Hicrî 1294 (M. 1877) devlet salnâmesinin kaydine göre bu târihde İstanbulda mevcud yirmibir mülkiye rüşdiyesinden biridir (B.: Rüşdiye Mektebleri), 157 talebesi ve 9 muallimi vardır. Bu mektebe az sonra, talebe yetiştirmek üzere 4 muallimli bir sınıf açılmış idi ilk açılışında o sınıfa da 50 çocuk yazılmışdı. 1903 de talebe sayısı 158 olduğu, yani yirmi altı yıl evvelki kadrosuna nisbetle ancak 1 çocuk artdığı halde muallim kadrosu 11 kişi olmuşdu. Bu mektebin tarihcesi hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl. : O.N. Ergin, Türkiye Maarif Târihi, III.

BEŞİKTAŞ PAZARI — Cumartesi günleri kurulur, İstanbulun en büyük pazarlarından biridir; alışverişe yalnız Beşiktaş halkı değil, civar semtler halkı da gelir. Pazar yeri üç cadde ve iki sokak işgal eder. 1961 yılı nisanında manzarası şöyle tesbit edildi:

Ortabahçe Caddesinde: Tuhâfiye, zücâciye, terlikciler, havlucular, mutfak levâzımı, bakkaliye, manavlar, bahâratcılar, yumurtacılar, yufkacılar, takunyacılar, makara iplikciler, çorapcılar, bıçakcılar.

Beşiktaş Pazarı Sahâsı

Yenihamam Sokağında: Hazır elbiseciler, Kunduracılar, terlikciler.

Mumcubakkal Sokağında: Çorapçılar, fanilâcılar, kuru yemişciler, zücaciye.

Şehidâsım Caddesinde: Hazır elbiseciler, terlikciler, çorapcılar, kunduracılar, mutfak levazımatı, süpürgeciler, gömlekciler, tuhafiyeciler.

Köyiçi Caddesinde: Tuhafiyeciler, iplikciler, düğmeciler, terlikciler, basmacılar, mutfak levazımatı, bakırcılar, hazır elbiseciler, çorapçılar.

Çarşıboyu olan bu sokaklar üzerindeki dükkânlar da cumartesi günleri önlerine sergi kurarak pazar satışına iştirâk ederler.

Hakkı Göktürk

BEŞİKTAŞ SAĞLIK MERKEZİ — İstanbul Belediyesi Sağlık Müdürlüğüne bağlı olub 1931 haziranında açılmış, fakat noksanları tamamlanamadığından ancak 1932 de faaliyete geçmişdir. Başhekimliklerinde Dr. Fahreddin Fehmi Belen, Dr. Cevdet Refik Pasin ve Bayan Dr. Nevzad Özyücel bulunmuşlardır.

Dahiliye, cildiye, göz, kulak ve burun, kadın, çocuk, diş hastalıkları klinikleri vardır. Muayene günleri:

Pazartesi — Diş, dahiliye, çocuk, kadın, cild.

Salı — Çocuk, kadın, dahiliye, göz, kulak, boğaz, burun, diş.

Çarşamba — Sağlam çocuk kontrolü, dahiliye, kadın, cild, diş.

Perşembe — Çocuk, dahiliye, kadın, göz, kulak, burun, boğaz, diş.

Cumartesi — Çocuk, dahiliye, kadın, kulak, burun, boğaz, diş.

Okulların açık olduğu zamanlarda perşembe günleri, kadın ve dahiliye hariç, diğer servislerde okul çocuklarının sıhhî kontrolleri yapılır, muayene sıra numarasına göre olur, hastalıkları görülenlere ilâçlarını parasız almaları için reçeteleri verilir, ilâç bedelleri Belediye tarafından ödenir. Haftada iki gün mıntaka dahilinde sıhhî kontroller yapılır, gezici hemşireler evleri dolaşarak hastaların durumlarını tâkib ederler, yeni hastaları da tesbit ederler. Günde vasatî olarak yüz hasta muayene edilir. Sağlık servisinin senelik masrafı 13.000 türk lirasıdır.

1960 yılında servis doktorları şu zatler idi:

Dahiliye: Dr. Nureddin Pamukoğlu

Cildiye: Dr. Fuad Cankat

Göz: Dr. Fevzi Akkan

Kulak, boğaz, burun: Dr. Haşim Gencer

Kadın hastalıkları: Dr. Yıldız Alacakaplan

Çocuk hastalıkları: Dr. Câhide Sarıoğlu, Dr. Nevzad Özyücel (Başhekim): Dr. Nermin Yörük (çocuk asistanı)

Diş: Dr. Abdürrezzak Aysan.

Hakkı Göktürk

BEŞİKTAŞ SAHİLSARAYI — Osmanlı pâdişahlarının İstanbulda büyük saraylarından biri, zamanımıza en küçük bir izi dahi kalmamışdır. Eski hâlinin son zamanlarını gösteren ve Üçüncü Sultan Selim devrinde mimar Melling tarafından yapılmış olan iki gravür ile en son binâsını gösteren ve Abdülmecid zamanında yapılmış olan Thomas Allom'un bir gravürü vardır. Târih kaynaklarımızdan toplanan notlarla bu üç resme dayanarak Beşiktaş Sâhilsarâyi Hümâyununun aydın tarihçesini yazmak çok zordur, aşağıdaki notlar bu yolda bir çalışmadır.

İstanbulun en güzel yerlerinden biri olan Beşiktaşda pâdişahlara mahsus bir Hasbağçede kurulmuş olan bu saraydan hiç bahsetmeyerek Evliyâ Çelebi yalnız bağçeden bahsediyor ve şunları yazıyor: «Beşiktaş Bağçesi: — Bayazıd Han asrında paşa yalısı idi. Pâdişahlara intikal idüb bihişt âbâd bir Bağı İrem oldu. Kat kat avlular ve şâhnişinleri vardır, fakat o kadar geniş değildir».

Büyük muharrir ve seyyahın kat kat şahnişinler demekle neyi kasdettiğini bilemeyiz, fakat kesin olarak bildiğimiz Evliyanın zamanında bu bağçede Birinci Sultan Ahmed tarafından yapdırılmış bir kasrın mevcûdiyetidir ve Evliyânın bu kasırdan bahsetmemesi şâyânı hayrettir. Zîra bu kasır, seçkin yazarın ilk ve çok cömerd hâmileri arasında bulunan Dördüncü Sultan Muradın da edebiyat tarihimize geçmiş bir hâtırasını taşır; vak'ayı müverrih Naimâ Efendi meşhur tarihinin üçüncü cildinde anlatıyor:

Sultan Murad hicrî 1039 (milâdî 1629-1630) yılında bir gün Beşiktaş Bahçesinde babası Sultan Ahmedin yapdırttığı kasırda amansız hiciv şâiri Nef'î'nin «Sihâmı Kazâ = Kazâ oku» adlı hiciv mecmuasını okur iken hava birdenbire kararmış, şimşekler ve gök gürlemeleri ile bir fırtına kopmuş ve kasra, pâdişâhın oturduğu tahtın hemen yanı başına bir yıldırım inmiş, dehşet içinde kalan Sultan Murad elindeki hiciv mecmuasım yırtıp paraladıktan sonra; şâir bir hükümdardır:

> **Gökden nazire indi Sihâmı Kazâsına**
> **Nef'î diliyle uğradı Hakkın belâsına**

diyerek Nef'iyi hiciv söylemekden men etmiş.

Beşiktaş Bağçesinde kurulmuş olan sarayın binâlarından ismi ile mâlûmumuz olan bu kasrın yapı şekli hakkında hiç bir şey bilmiyoruz. Onsekizinci asrın son yıllarında, Üçün Sultan Selim zamanında İstanbula gelen ve hattâ Beşiktaş Sarayında pâdişah için bir kasır ve vâlide sultan için de bir harem dâiresi inşâ eden mimar Melling, bu sarayı mübhem bir şekilde târif ederken, kendi yapdığı kasrın sağ tarafında İran mimârîsi tarzında kâgir bir kasırdan bahsediyor. İçi serâpâ çinilerle müzeyyen ve «Çinili Köşk» adını taşıyan bu kasırda müteaddid mermer çeşmelerin, divanhânesinin ortasında da büyük bir mermer havuz ve havuzda fıskiyeler bulunduğunu söylüyor. Birinci Sultan Ahmedin kasrı da Çinili Köşk adını taşıdığına göre Melling'in bahsettiği kâgir kasrın Sultan Ahmed Kasrı olduğu âşikârdır.

Beşiktaş Sarayının, tıpkı Sarayburnundaki Topkapı Sarayı ve Anadolu yakasında Harem İskelesinden Haydarpaşaya kadar uzanan sahada Üsküdar Sarayı gibi muhtelif zamanlarda yapılan, enderun dâireleri lebideryâda, harem dâireleri iç kısımda müteaddid kasırlar ile, İkinci Sultan Mahmud zamanına kadar bir yazlık saray olarak mütemâdiyen büyüdüğünü görüyoruz. Melling'in iki güzel gravürü bu mozayik sarayı denizden göstermektedir.

İkinci Sultan Mahmud 1826 da kanlı bir şehir muharebesi ile Yeniçeri Ocağını kaldırdıkdan sonra, hânedanının asırlardan beri dâimî kışlık ikaametgâhı olan Topkapu Sarayını terk etmeğe ve yazlı kışlı Beşiktaşda oturmağa karar vermiş, mimârî vahdetden mahrum, kasırlarının, dâirelerinin hepsi kışın oturmağa asla elverişli olmayan Beşiktaş Sarayının bütün eski yapılarını yıkdırtmış, yerine, devrinin hassa mimârı Kirkor Amira Balyan'a hem yazlık hem kışlık yeni büyük bir saray yapdırtmışdır. Bu saray için Pertev Paşanın söylediği tarih manzumesi şudur:

Kıldı bu sâhilsarâyi dilkeşi pür zîybü fer
Eyledi semti Beşiktâşı yine reşki cinan
Bende Pertev söyledim bir beyt iki târihi tam
Âcizâne eyledi inşâ vü itmâmın beyân
Yapdı bû sâhilsarâyi pek güzel Mahmûd Han
Oldu nev efzâ bu cây nüzhetgehi şâhi cihan
H. 1250 (M. 1834 - 1835)

«Sultan Abdülmecid Han Hazretleri ötedenberi istikrazdan sakınır ve muvâzenei mâliyeyi pek ziyade gözedirdi, lâkin o dahi rüzgârın önüne düşüb gitmeğe mecbur olmuşdur. 1271 senesi şevvalinin dördüncü günü (20 haziran 1855) icrâ olunan rikâbı hümâyûn resmi âlîsinde vükelâya hitâben irâd buyurduğu bir çok kelimâtı hikem ayât arasında:

— Beşiktaş Sarayı da pek tekellüflü ol du, daha sâde olabilirdi! buyurduklarında Fethi Paşa ile Kapdânıderyâ Halil Paşa:

—Efendimze göre bu bir şey değildir.. demeleri üzerine:

— Yok, yok, ziyâdece olduğuna benim de kalbim şehâdet etti!.. buyurmuşdu».

Abdülmecidin sarayının resmi de Thomas Allom tarafından yapılmışdır.

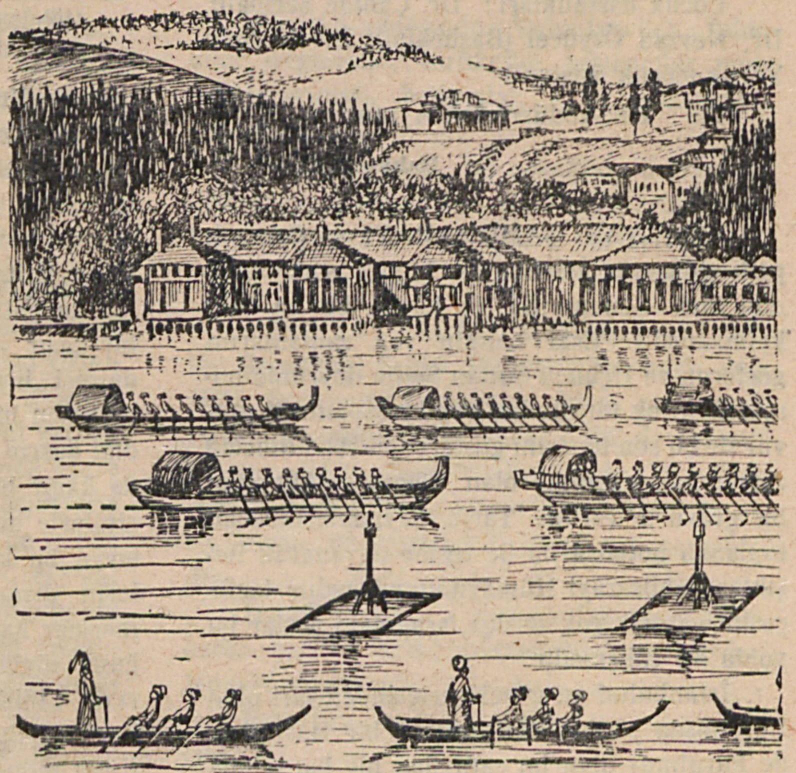
Nihâyet bu sâhilsaray da yıkdırılarak yerine zamanımızda gördüğümüz Dolmabahçe Sarayı yapılmışdır (B.: Dolmabağçe Sarayı).

İkinci Sultan Mahmud zamanında, Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından az evvel tanzim edilmiş İstanbul sâhillerindeki binâları gösterir bir Bostancıbaşı defterinde Beşiktaş Sarayının zamanımızdaki Dolmabahçe Sarayının yerinde olduğunu aydın olarak görüyoruz:

«... Karabâlî İskelesi - yanında Mekteb - ve mâi leziz çeşmesi ve sebil - yanında serâpâ

İkinci Sultan Mahmudun yapdırttığı bu saray Abdülmecid zamanında yıkdırılmış, yerine, osmanlı hânedanının has mânâsı ile avrupalı bu genç hükümdarını günlük alafranga hayatında tatmin edecek yeni bir Beşiktaş Sarayı inşâ edilmişdir. Bu saray da Beşiktaş Saraylarının sonuncusu olmuşdur.

Müverrih Cevdet Paşa İkinci Sultan Abdülhamide «Mârûzât» adı altında verdiği târihî raporda Sultan Abdülmecidin zamanında yapılan yeni Beşiktaş Sarayı için şunları yazıyor:

Beşiktaş Sâhilsarayı önünde bir binişi hümâyun

(Melling'in gravüründen Bülend Şeren eli ile)

kahve dükkânları - yanında piyâdeler kayıkhânesi - yanında Dolmabağçe İskelesi - yanında emlâki hümâyun bostan - yanında Beşiktaş Sâhilsarâyi Hümâyûnu - yanında Hayreddinpaşa Medresesi ve Camii şerifi...».

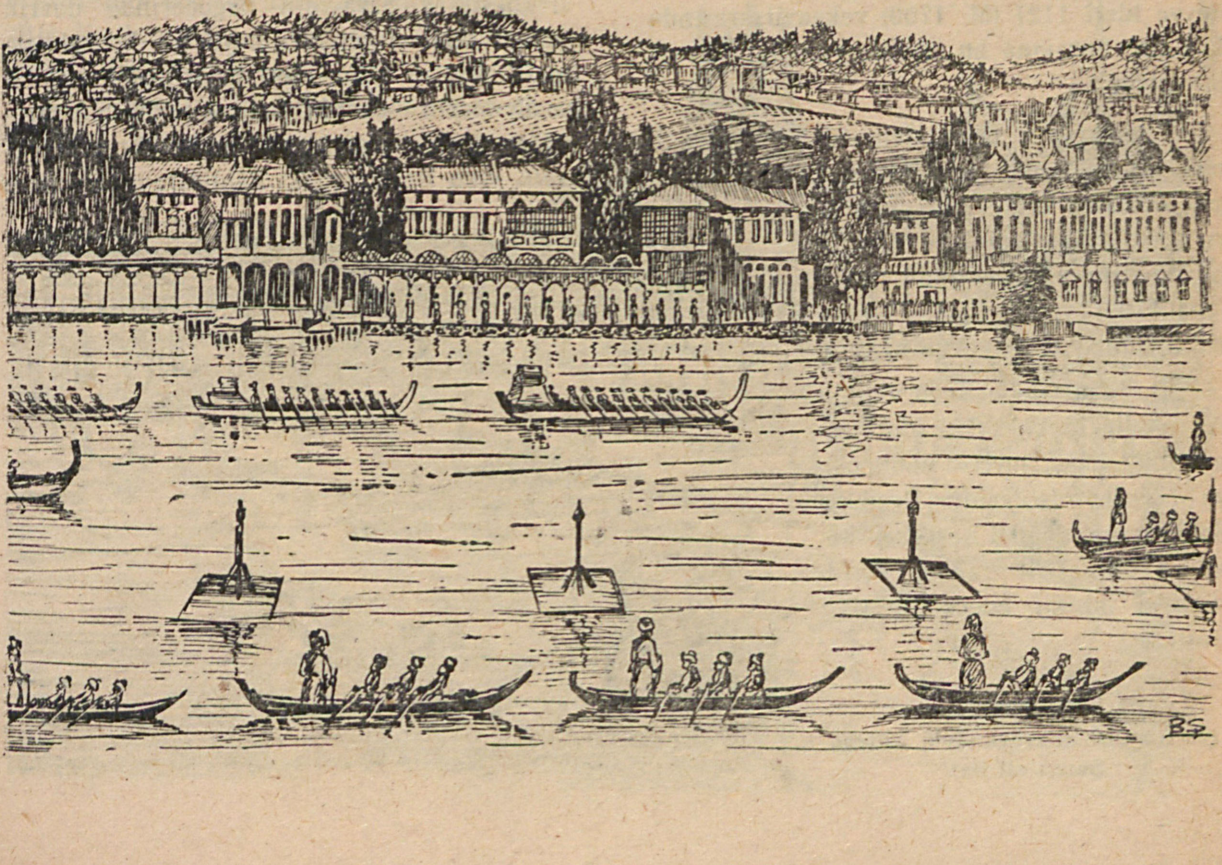
Bu umumî mütaleadan sonra, Beşiktaş Sarayı hakkında tarih kaynaklarımızdan toplayabildiğimiz notlar kronolojik sıra ile şunlardır:

Vak'anüvis Râşid Efendi, târihinin birinci cildinde hicrî 1090 yılının rebîülâhir ayı vekaayii arasında (mayıs 1679) devrin pâdişâhı Dördüncü Sultan Mehmedin Beşiktaşda yeni bir saray yaptırdığını yazıyor; vak'nüvisin saray dediği, Beşiktaş Bağçesinde bu pâdişâhın dedesi Birinci Sultan Ahmedin Çini Köşkü yanına konmuş yeni bir kasrı hümâyundur:

«Pâdişah Beşiktaş semtini sevdiğinden orada lebi deryâda yeni bir saray yapılmasını ferman buyurdular. Binâsı ve döşenip dayanması gereği gibi tamamlandığından rebîülâhir ayında oraya nakli hümâyûn buyuruldu, fakat pek okadar beğenmediler ve rağbet etmediler, yapıya ve eşyaya ne harcandığının tahkikini ferman ettiler. Harc defterinde 1246 kese ve 47584 akçe yazılıydı. Esnafdan alınan eşyanın cinslerine ve bedellerine dikkat olunub tahkike memur Mimar İsmail Ağa ve kâtibler Bâbıhümâyunda toplandılar, saray üzerine mûtemed olanların defterleri ile alınan eşyâ teker teker karşılaşdırıldı, bedelleri ondan sonra ödendi, bu suretle umumî masraf defterine nazaran 221 kese 54189 akçe indirilmiş ve saraya 1046 kese 54659 akçe harcanmış oldu».

Râşid onsekizinci asrın ilk yarısında yaşamışdır. Onyedinci asrın ikinci yarısında, Dördüncü Mehmed zamanında yaşamış ve saraydan yetişmiş değerli müverrih Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa «Silâhdar Tarihi» adı ile meşhur eserinin birinci cildinde hicrî 1091 (M. 1680) yılı vekaayii arasında Beşiktaş Sarayı hakkında şunları yazıyor:

«Bâ emri hümâyun senei mâziye rebiülevvelinde (1090 = nisan 1679) Beşiktaşda vâki Cağaloğlu Yalısı demekle mâruf mîrî sarayın deryâya nâzır kâgir harem duvarı ve üzerinde olan kurşun örtülü köşkden gayri bilcümle harem temelinden yıkdırılıp ardında olan tarîki âmdan (halkın gelip geçdiği yoldan) ve saray bostanından pek çok yer alınıp bir sarâyi dilküşâ ve Hasoda önünde dahi lebi deryâda mücevvef (oyuk) ve sengîn (taşdan yapılmış) kemerler üzerinde fevkaanî bir kasrı zîbâ binâsına mübâşeret ve veziri hâmis (beşinci vezir) Kara İbrahim Paşa nâzırı binâ tâyin olunmuşdu. Onaltı ayda tamam oldu; yıkılmış olan Hazîne ve Kiler ve Zülüflü ve Eski

Saray Baltacılarının hâneleri (koğuşları) dahi müceddeden tâmir olundu. Lâkin sarâyi mezbûrun asıl suyu kifâyet etmemekle Galata Sarayının suyu alındı. Harem için Dolmabağçe fevkinde, Hasoda Kasrı için sarayın muzâfâtından eski zından yanında birer azîm mahzen (su mahzeni) yaptırıldı. Kasrı mezbur dâhilinde vâki bostanlık dahi cirid meydanlığı için tathir olundu. Recebin ondördüncü cuma günü (21 ağustos 1679) pâdişah hazretleri Üsküdar Bağçesinden Beşiktaşa göç ettiler».

Bu kasrın inşâsına devrin şâirlerinden Ârif şu târihi söylemişdir:

Düâ güne anın târîhi itmâmın didi Ârif
«Mübârek ola bu zîybende menzil şâhi devrâne»
(H. 1090)

Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağanın yukarıdaki yazısından Râşidin saray diye bahsettiği yapının bir kasrı hümâyun olduğu aydın olarak anlaşılmaktadır.

On yedinci asır ortasında Evliya Çelebinin Beşiktaş Hasbağçesinden bahsederken «... fakat o kadar geniş değildir» sözünü unutmamak lâzımdır; zirâ Beşiktaş Sarayı, devir devir yeni kasırlar inşası ile büyütülür iken, Beşiktaş sâhilinde dâimâ eşhas elinden yeni istimlâkler yapılmıştır. Dördüncü Mehmed, kasrını Cağaloğlu Yalısını istimlâk ettirerek yapdırtmışdır. Raşid, târihinin üçüncü cildinde ve hicrî 1121 (M. 1709) vekaayii arasında Beşiktaş Sarayına bu sûretle yeni bir ilâveyi bildiriyor:

«Beşiktaşda Kara Mehmed Paşadan mîrîye alınan yalıyı pâdişah pek sevdiğinden asıl binâsına müteaddid odalar ve kasırlar ilâve edildi ve rebiülâhirin yirmi ikinci günü (temmuz 1709) yarı göç ile oraya nakli hümâyun buyuruldu».

Bu pâdişah Üçüncü Sultan Ahmeddir, ki 1718 den sonra zamanına «Lâle Devri» denilecek ve bu devirde yalnız Beşiktaş Sahilsarayı değil, Beşiktaş kasabası fevkalâde rağbet görüb sür'atle inkişaf edecekdir (B.: Beşiktaş).

Yine Râşid Efendi târihinin beşinci cildinde hicrî 1131 (M. 1719) vekaayiinde padişahın Beşiktaş Sarayına yazlık göçünü şöyle anlatıyor:

«Pâdişhlara mahsus bağçelerden Dolmabağçe denilen dilküşâ bağçenin kapusu duvarı harab, içinde bulunan âlî binâlar da yıkılmak üzere idi. Halbuki o bağçe yerinin fevkalâde güzelliği ve korusunun letâfeti ile has bağçelerin cümlesinden üstün itibâra lâyıkdı, üstelik karadan denizden İstanbula gelen dost ve düşmanın gözü evvelâ oraya çarpıyordu. Böyle iltifatdan ve tâmirden mahrum kalmış olmasını devlet şânına uygun görmeyen sadrâzam hazretleri tâmiri ile civardaki Beşiktaş Sarayına ilhâkını emretti ve binâsına başlanmasını mimar ağaya ferman buyurdular. Sadrâzamın himmeti ile kısa bir zamanda Beşiktaş Sarayından Kabataş İskelesine kadar deryâ kenarına kırmızı trabzon kâgir pâyeler yapıldı; Beşiktaş Sarayı Dolmabağçe arasında engel olan Arab İskelesinin yerine bir liman yapıldı. Arab İskelesinden gelip giden Fındıklı ehâlisine de Dolmabağçe içinden geçmelerine ruhsat verildi. Gerek Dolmabağçe ve gerekse Beşiktaş Bağçesi binâları gereği gibi tâmir edildi ve pâdişah hazretleri 1131 ramazanının ortalarında o dilküşâ Beşiktaş Sarayına naklettiler».

Beşiktaş Sarayının bağçeerinde devrin meşhur lâleleri yetiştiriimeye ve bu sahilsarayda çirağan eğlenceleri başlamışdır. Fakat bu âlemlerin en muhteşemine pâdişahın sarayından ziyâde sadırâzam Dâmâd İbrahim Paşanın yine Beşiktaşdaki Sâhilsarayının sahne

Beşiktaş Sâhilsarayı
(Melling'in gravüründen Bülend Şeren eli ile)

olduğu muhakkakdır (B.: Beşiktaşda İbrahim Paşa Sâhilsarayı).

Vak'anüvis Vâsıf Efendi hicrî 1167 (M. 1754) yılı vekaayii arasında Beşiktaş Sarayının bir bahar ve yaz sarayı olduğunu zamanının tumturaklı dili ile şöyle kaydediyor:

«Eyyâmı sermâ güzâran ve mevsimi rebî nâmiye bahşi çemenistan olduğuna binâen teneşşuki hevâ ve mütaleai sun'i Hüdâ dâiyeleri tab'ı hümâyûnda hüveydâ olub bu eyyamda sahrâyi pehnâsı nümûne nümâyi nakşi bûkalemûn ve ezhârı canfezâsı rengârengü gûnâgûn olan Sa'dâbâde şehri recebülferdin yirmi ikinci günü nakli hümâyun vukuu bulub o mahalli dilkeşde bir kaç gün tenezzüh ve şehri mezkûrun yirmi altıncı günü Sâhilsarâyı Beşiktaşa teveccüh buyurdular».

Vâsıfın bahsettiği pâdişah Birinci Sultan Mahmuddur, ayni milâdî yıl içinde vefât etmişdir.

Cevdet Paşa meşhur tarihinin ikinci cildinde hicrî 1196 yılı vekaayii arasında: «Beşiktaş Sahilsarayı Hümâyûnu civârında vâki has bağçenin genişliğine seksen zirâdan fazla yeri asıl saraya katılarak müteaddid kasıralar ile bir alâ havuz inşa olundu, ayrıca sarayın bir çok yeri dahi yenilenircesine tâmir olundu. Birinci Sultan Abdülhamid 1196 cemâziyelâhiresinin yedinci pazartesi günü (20 mayıs 1781) Yenisaraydan (Topkapusu Sarayından) Beşiktaş Sarayına nakletti» diyor.

1813 de vefât eden reisülkütâb Ârif Efendi İkinci Sultan Mahmudun saltanatının ilk yıllarında Beşiktaş Sarayına yaptırttığı bir kasırı şöyle medhediyor:

Zehi devletserâyi dilkeşi pür zîbü şâhâne
Ki dâgi reşkidir gülmihi sakfi mihri rahşâne
Ruhâmı sâfdır âyîneveş ferşi mücellâdır
Nola benzer disem ol vechile kasri Süleymâne
Gören dir âb ü tâbın havzı berrâkında İskender
Talebkâr olmaz idi çeşmesârı âbi hayvâne

....

Tayyarzâde Atâ Bey Enderun Tarihinin üçüncü cildinde Beşiktaş Sarayında kasra tarih kaydi ile şu beyti naklediyor:

İzzetâ tâkı muallâsına yazdım târih
«Şâhi dehre ola kâşânei âlî mes'ûd»
H. 1231 (M. 1815)

Bu manzûme Ârif Efendinin ölümünden iki yıl sonra yazıldığına göre İkinci Sultan Mahmudun pek sevdiği Beşiktaşda mozayik sarâyi hümâyûna muhtasarca yeni bir kasır ilâve ettiği anlaşılıyor.

Hicrî 1240 (Milâdî 1824) de, yâni Beşiktaşdaki eski sâhilsarayın son yıllarını yaşadığı sıralarda vefat eden devrinin seçkin şâiri Enderunlu Vâsıf, velînimeti İkinci Sultan Mahmudun bir yaz Beşiktaş Sahilsarayını teşrîfi münasebeti ile bir şarkı yazmışdır:

Mübârek makdeminle Pâdişahım oldu memnûnun
Beşiktâşı şerefyâb eyledi nakli hümâyûnun
Olub zîbi lebi deryâ vücûdi feyz meşhûnun
Beşiktâşı şerefyâb eyledi nakli hümâyûnun

Açub âguuşi şevkin revzeni kasrı ferah peymâ
Seni gözler idi şeb tâ seher mâhi münîr âsâ
Kudûmun bûs içün leb teşne idi sâhili deryâ
Beşiktâşı şerefyâb eyledi nakli hümâyûnun

Bulub meclis kemân ü nây ü tanbûr ile zîb ü fer
Kenârı bahrda rûz ü şeb oldukca safâ güster
Ser âgaaz eyleyüb hânendeler bu mısrâı söyler
Beşiktâşı şerefyâb eyledi nakli hümâyûnun

Kelâmı Vâsıfı gûş eyledi şâhi keremkârım
Huzûrunda okunsun şarkii pârîze güftârım
Hele ben bildiğim şimdi eyâ şevketlü Hünkârım
Beşiktâşı şerefyâb eyledi nakli hümâyûnun

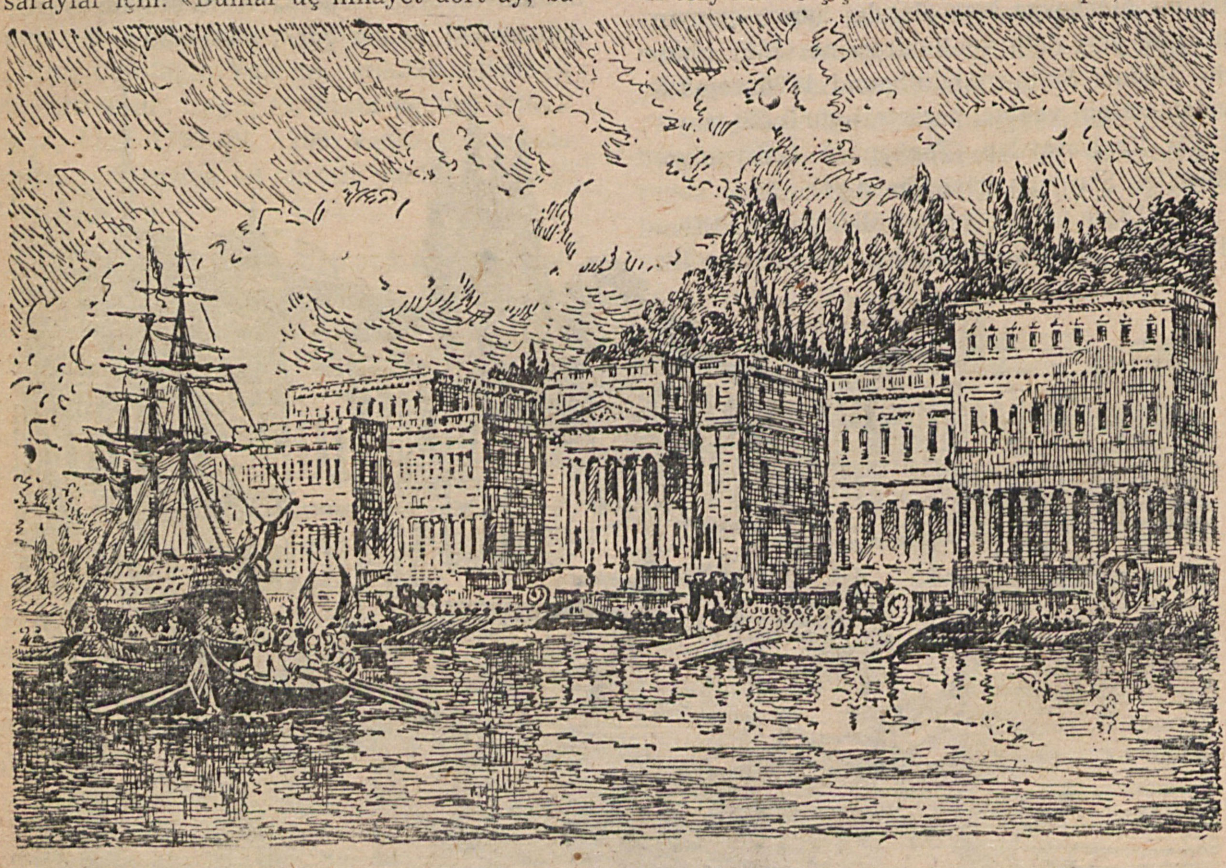
Tayyarzâde Atâ Bey «Enderun Tarihi» nin birinci cildinde rivâyetler serlevhası altındaki bir bendin içinde Eski Beşiktaş Sarayından da bahsederek bu sarayda Dördüncü Sultan Mehmed zamanında Çinili Kasırda bir Mâbeyini Hümâyûn dâiresi, İkinci Sultan Mustafa zamanında da deniz kenarında Balıkhâne adı ile yeni bir dâire yapıldığını yazıyor.

Ayni bendin içinde İstanbuldaki yazlık saraylar için: «Bunlar üç nihâyet dört ay, bazan tebdil sûretiyle ve halvet yolu ile ve lüzûmu kadar bendegân ile gidildiği takdirde kifâyet eder saraylardı; Beşiktaş Sarayı pâdişahın tekmil maiyetini almağa kâfi büyücek, Beylerbeyi Sarayı da bundan biraz küçük inşâ edilmiş, diğerleri tekmil dâirei hümâyun ile oturmağa gayri kâfi küçük yapılmışdır» diye ilâve ediyor.

Üçüncü Sultan Selim zamanında İstanbula gelmiş ve bir ara pâdişahın kız kardeşi Hatice Sultanın mimarlığını yapmış, Sultan Selimin de muhabbetini kazanmak saadetine nâil olmuş ve İstanbul üzerine azametli ve son derecede kıymetli bir gravür albomu bırakmış olan Melling, gravürüleri arasında resmini yaptığı Beşiktaş Sarayını şöylece tasvir ediyor:

«Sultan Selimin pek sevdiği bir yerdir, lebideryâda üç kasır; şark rehâvetinin huzur ve zevkleri içinde, bir pâdişahın şânına denk inşâ edilmiş ve döşenmişlerdir, öyle ki insan, uzandığı sedirden kıpırdamadan, penceresinden kamış ile balık tutabilir.

«Avrupalı zevkini okşamaz, duvarlar çeşitli tezyinat ve çiçek resimleri ile kaplı, her dâi-

Abdülmecidin Beşiktaş Sâhilsârayı
(Allom'un gravüründen Sabiha Bozcalı eli ile)

resi tarâvet ve letâfet içinde. Yüze gülen, insana şetâret veren tarhlarla harem dâirelerinden ayrılmışlar, dört harem dâiresi deniz tarafından görünmez, lebidaryâdaki kasırlar arkadakileri sûreti mahsusada gizler. Bu binâlarda hiç bir dış tezyinatı yoktur, alelâde evlerden farksızdırlar, onların bütün ziyneti, sımsıkı kapanmış sık kafeslerinin ardında, içindedir. Pâdişahı bu saraya getiren veya buradan alıp dilediği yere götüren kayıklardan mürekkeb muhteşem alayın efrâdı, saray kayıklarının hamlacıları bostancılar harem dâirelerinin yüzünü görmemişlerdir» (Nureddin Bey tercümesi).

Kıymetli bir sanatkâr olan Melling de Beşiktaş Sarayına lebideryâda bir kasır ile geride bir hârem dâiresi ve iki binâyı bağlayan bir galeri yapmışdı, ki Melling'in yapdığı harem Vâlide Sultan dâiresi idi; deniz kenadaki kasrın önüne üçyüz kadem uzunluğunka parmaklıklı bir de rıhtım inşâ etmişdi; kasır ahşab idi, önündeki rıhtımın bütün boyunca iyoniyen tarzında sekiz mermer sütün üzerine oturtulmuşdu; galeri de korent tarzında sütunlarla müzeyyendi.

Abdülmecid zamanında İstanbula gelmiş olan İngiliz edîbesi Miss Pardo bu pâdişahın yaptırttığı yeni Beşiktaş Sarayını şöyle tasvir ediyor :

«Şimdiki pâdişahın inşâ ettirdiği yeni Beşiktaş Sarayının manzarası fevkalâdedir: Boğazın büyük bir kısmına nâzırdır, Bulgurlu Dağının eteklerine yaşlanmış Asya mücevheri Üsküdarın da karşısında; uzakdan Kadıköy semti görünür ve göz, berrak ufkun lâtif mâviliğinde safire gömülmüş iri bir inciyi andıran Keşiş Dağının kar ile örtülü tepelerine kadar uzanır; biraz sağa dönerse, Sarayburnu ve muhteşem İstanbulun yedi tepesi ile karşılaşır. Bütün dünyada belki bunun kadar güzel manzara yokdur. Bir seyyah, sarayın arkasındaki yüksek yerde durub da denize bakan yüzü ile bir takım kalın beyaz mermer sütun ve kemerler ile muhafaza olunan kaba binâya baksa ve bu şâhâne ikaametgâhın mevkii ile hiç de mütenâsib olmadığına müteessir olsa bu duyguyu samimî karşılamalıdır, hoş görmelidir.

«Boğaziçinin hemen her küçük koyunda bir güzel kasrı hümâyûn vardır; pâyitaht civârında pâdişahın ikaametine mahsus binâlar bu sûretle elli yediye baliğ olur. Beşiktaş Sarayı bunların sonuncusu ve en büyüğüdür, fakat en az güzel ve zarif olanıdır. Bununla beraber sarayın ermeni mimarı pâdişah tarafından kemâli îtinâ ile seçilmiş ve plâna göre Avrupakârî bir eser meydana getirileceğine teminat verilmişdir. Fakat netice olarak, parlak ve müzeyyen sütunlar kaldırıldığı takdirde bir milyon isterlinge çıkan saray, görünüş bakımından, alelâde bir şeye benzemeyecekdir.

«Bir fıkra anlattılar: Sarayın inşâsının kime havale olunacağı henüz kararlaşmamış, pâdişaha yine bir ermeni mimar tavsiye edilir. Ona, sarayın mevkii ve diğer hususâtı hakkında mârûzatta bulunmak üzere inşaat yerinde muayyen saatte pâdişaha intizar etmesi söylenir. İkinci Sultan Mahmud esas mevzua temas etmeden kolunu Sarayburnuna doğru uzatarak çınar ve servi ormanının ortasında yüksek duvarların çevirdiği ve ancak bir kaç dam ile beyaz bacaların göründüğü pâdişahların eski ikaametgâhları Topkapu Sarayında Dördüncü Sultan Muradın kasrını (Bağdad Köşkünü) gösterir, bu binâ hakkında ne düşündüğünü sorar, Ermeni, ömründe böyle bir binâyı yakından tedkik etmek fırsatına nâil olamadığı için kâfi bir fikre sâhib bulunamıyacağı tarzında bâsiretkârâne bir cevab verir. Pâdişah derhal ermeniyi tavsiye eden beye dönerek :

— Götürün gezsin, yarın da bana fikrini bildirsin! der.

«Ermeni bir kaç dakika içinde kendisini muhteşem bir kayıkda bulur. Çok geçmeden o âna kadar her hangi bir gayri müslimin eşiğini aşmadığı saraya girer. Şaşkınlığından mı, meşhur sarayın müzehheb tezyinâtı ile gözlerinin kamaşıb başının dönmesinden mi, asırlarca dünyânın merâkını tahrik eden bir kâşânenin kıymetini düşürmeğe cesâret edemediğinden mi, yoksa saray mensublarından bulunan arkadaşının vesâyâsına uyarak mı, her neden ise, huzuru hümâyuna döndüğünde, «Akıl ve muhâkemesi yerinde oldukça dünyâ yüzünde Sultan Muradın sarayı ile mukayese edilebilecek başka bir sarayın mevcud olamıyacağına kaani bulunduğunu» arzeder.

«Pâdişah sükûnetle sorar:

— Avrupanın övünmek için buna benzer bir sarayı bulunmadığını mı söylemek istiyorsun?

«Ermeni ubûdiyetkârâne cevab verir:

— Garbin bir çok şehirlerini ziyâret ettim, güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar hiç bir yerde bu kadar mükemmel bir saray görmedim.

«Pâdişah gülümser:

— Çok şey!.. Öyle ise firenkler bana bunları göndermekle, hükümdarlarının saraylarının böyle olduklarını bildirmekle yalan söylüyorlar!.. diyerek bir kâğıd tomarı çıkarır, bunları açarak perişan ermeniye avrupalı imparator ve kırallara mahsus müteaddid sarayların resimlerini gösterir ve: «Bu saraylardan birini gördün mü, bunlar hakikaten önümüzdeki şu resimlere benziyor mu?» der.

— Benziyorlar pâdişahım ,çoklarını gördüm..

— Öyle ise sen tasavvur ettiğim bu işi başarmağa müstaid değilsin, ahmak yâhud habîs olmayan hiç kimse, bunların karşısında, hunharlık ve entrikalar için pek uygun bir sarayı pâyelendiremezsin!

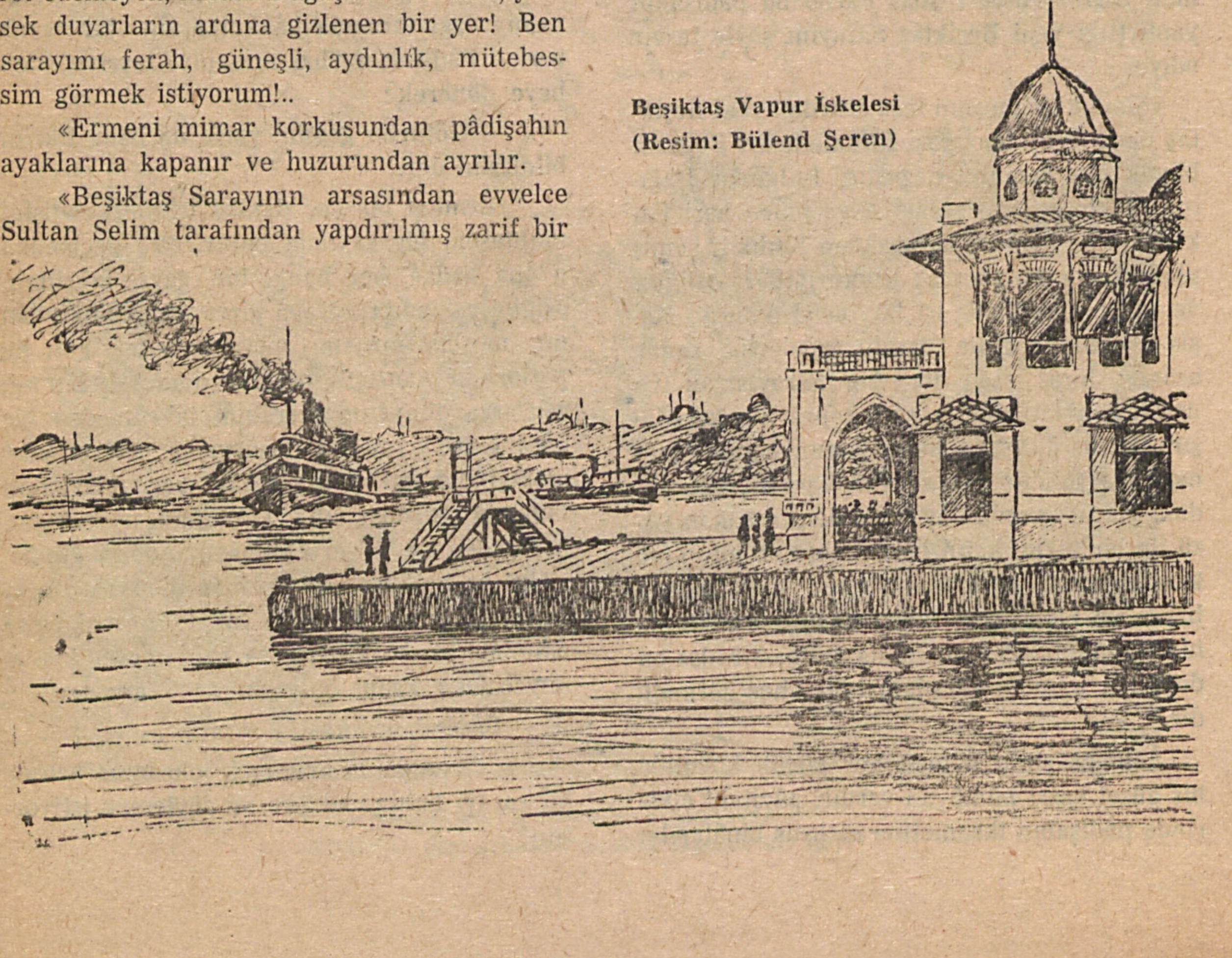
«Pâdişah parmağını tekrar Sarayburnuna doğru uzatarak:

— Orası, sanki gün ışığına çıkmaya cesâret edemeyen, karanlık ağaçların arasına, yüksek duvarların ardına gizlenen bir yer! Ben sarayımı ferah, güneşli, aydınlık, mütebessim görmek istiyorum!..

«Ermeni mimar korkusundan pâdişahın ayaklarına kapanır ve huzurundan ayrılır.

«Beşiktaş Sarayının arsasından evvelce Sultan Selim tarafından yapdırılmış zarif bir köşk ile bir mevlevîhâne vardı. Köşk parlak renkleri ile servi ormanının ortasında açmış iri bir lâleyi andırırdı. Mevlevîler pâdişâhın gazabına aldırmıyarak tekkelerini terk etmediler. Sarayın duvarları mevlevîhânenin damını aşdığı ve müteaddid emirler aldıkları halde yine musirrâne mevkilerini işgal ettiler, tekkelerinin pencerelerinden görülen sathı mâilden yeşil kafeslerle çevrilmiş bir evliyânın türbesini beklediklerini ve bunu bırakıp bir yere gidemiyeceklerini söylediler. Pâdişah mevlevîlerin çıkarılması için şeyhülislâma müracaat etti, şeyhülislâm da böyle bir şeyin tehlikeli olacağını arzederek her türlü müdahaleyi red etti, Sultan Mahmud Şeyülislâmı sükûnetle dinledi, bir müddet meseleyi tâzelemedi. Fakat deniz kenarında bir yeni tekke inşâ ettirdi, mevlevî şeyhini yanına çağırtarak derhal tekkelerini bşaltmalarını, yoksa damını başlarına indireceğini bildirdi. Şeyh önce ne yapacağını şaşırdı ise de gerek kendisi, gerekse müridleri yeni tekkeyi görünce ısrarlarından vageçtiler.

«Türklerin muazzam harb gemileri limanda bulundukları zaman Beşiktaş önlerinde Boğazın ortasına demir atarlar. Büyük topları

Beşiktaş Vapur İskelesi
(Resim: Bülend Şeren)

ile selâm atışları görülmeğe değer manzaradır. Topların sesi tepelerin boyunca uğuldar, Saray burnundaki yüksek duvarlardan akisler işidilir, nihâyet akisler de uzaklarda yavaş yavaş söner.

«Beşiktaş Sarayının bağçeleri pek geniş-dir, fakat târif ve tasvîre şâyan olmaları için daha çok zaman lâzımdır. Binânın arkasındaki sathı mâilin büyük bir kısmı hâli aslîsi ile bırakılmışdır. Buranın bütün tezyinâtı serviler, şurada burada tek tük bâdemler, akasyalar, muazzam çınarlar ve duvar inşâatında çalışan bulgar amelenin yaz kamplarını andıran beyaz çadırlarıdır» (Nureddin Bey tercümesi).

BEŞİKTAŞ VAPUR İSKELESİ — Şirketi Hayriye tarafından Birinci Cihan Harbine takaddüm eden yıllarda, Kuzguncuk İskelesi ile beraber yaptırılmış beton yapı ilk vapur iskelesidir. Güzel bir binâ değildir, iki tarafında çatı kenarında birer bodur kuleciği bulunan, dıştan görünüşü de, içi gibi kasvetlidir; zamanında, konforlu, «yolcuların esbâbı istirâhati temin edilmiş bir dilnişin iskele» diye övülmüş olan bu iskele iki katlı olup, üst katı, genişçe bir taraçe-balkonu bulunan bir gazinodur. Zamanımızda da gazino olarak açıkdır, hattâ, müsteciri tarafından bâzan düğün salonu olarak da isteyenlere verilebilmektedir. Taraca-balkonun nezâreti güzeldir. Gazinoya, iskele kapsunun sol tarafında bulunan bir merdivenle çıkılır.

İskele kapusundan çıkınca, binânın müştemilâtından iki yapı vardır; 1961 nisanında soldaki binâ Denizcilik Bankasının Beşiktaş Şûbesi ittihaz edilmiş, sağdaki binaya da bir piyazcı - köftesi ile bir küçücük kahvehâne yerleşmiş, ikisinin ortasında da bir kuruyemişci, tütün ve içki satış barakası bulunuyordu.

Deniz tarafından bakıldığına göre Vapur İskelesinin sol tarafında Beşiktaş Kayık İskelesi, sağ tarafında da bir sandal çekek yeri vardır (Nisan 1961).

Mehmed Koçu

BEŞİKTAŞ VAPURU — Denizciik Bankasının Liman İşletmesi vapurlarındandır; Emirgân Vapurunun eşidir. 1951 senesinde Hollandada Amsterdam tezgâhlarında yapılmış olup istiab haddi 300 kişidir. Ortalama 10 mil sür'ate sâhib olup tekne boyu 32,58 metro, eni 7,64, derinliği de 2,11 metrodur. Gros ağırlığı 283,18 ton, net ağırlık 153,31 tondur; Dizel motorlu ve çift uskurludur; beyaz boyalı, küçük ve şirin bir gemi olup resmi ve iç hurda teferruâtı için Emirgân Vapuru maddesine bakınız. Bu satırların yazıldığı 1961 yılı mayıs ayında Mustafa Köse Kaptan ile Nuri Gelgeç Çarkçıbaşının idâresinde idi.

BEŞİKTAŞ VAPURU (6 numaralı) — Şirketi Hayriyenin Boğaziçinde işletmeğe başladığı ilk vapurlarından biri. Teknesi ahşab, makinesi 60 beygir kuvvetinde ve 197 tonluk bir gemi idi, 1851 de İngilterede John Robert Wait tezgâhlarında inşâ edilmiş ve 1854 senesinde İstanbula gelerek hizmete girmişdi; şirketin ayni tezgâha sipariş ettiği ilk altı vapurundan 4 numaralı Beylerbeyi ve 5 numaralı Tophâne vapurlarının eşi idi. Kaç yıl hizmet ettiği tesbit edilemedi, resmi de bulunamadı.

Bibl. : Boğaziçı ve Şirketi Hayriye tarihçesi.

BEŞİKTAŞ YALI SOKAĞI — Beşiktaş merkez nâhiyesinin Yıldız Mahallesi sokaklarındandır, Çırağan Caddesi ile Çöp İskelesi arasında uzanır, Yalı Mektebi sokağı ile bir kavuşağı vardır. İki araba geçebilecek genişlikde, kısmen paket taşı, kısmen de kabataş döşelidir. Cadde kavuşağının sağ köşesinde beş katlı bir depo inşâ hâlinde idi, yanı sıra bir demir deposu, üç katlı Doğu Ticaret Şirketinin yan kısmı; sol köşede de altı katlı büyük bir kâgir yapı, yanında üç katlı ahşab bir ev, altında Şemsi Yastımanın Sazevi, daha ileride kum-çakıl deposu vardır. Sokağın bitimi Çöp İskelesidir, bu bakımdan bir çıkmaz sokaktır. Burada birikdirilen Beşiktaş çöpleri Belediyenin temizlik işleri kamyonları ile nakil olunur (kasım 1960).

Hakkı Göktürk

BEŞİKTAŞ YANGINLARI — İstanbulun bütün semtleri gibi Beşiktaş da hayli yangın görmüştür; aşağıdaki dokuz yangının kaydını Osman Nuri Erginin Mecellei Umumî Belediye adlı azametli eserinden alıyoruz:

25 mart 1281 (6 nisan 1865) yangı — Yenimahallede 40 ev ayndı.

27 temmuz 1284 (8 ağustos 1868) yangını — Hasfırında 38 binâ yandı.

15 muharrem 1289 (25 mart 1872) yangını — Kılıcalide 15 ev yandı.

23 teşrinievvel 1290 (4 kasım 1874) yangını — Haseki Tarlasında 40 binâ yandı.

23 mayıs 1307 (4 haziran 1891) yangını — ?

7 mayıs 1308 (19 mayıs 1892) yangını — Köyiçinde 166 binâ yandı.

15 ağustos 1315 (27 ağustos 1899) yangını — Rumali Mahallesinde (?) 20 binâ yandı.

10 mart 1320 (22 mart 1905) yangını — Sinanpaşada 20 binâ yandı.

14 haziran 1337 (26 haziran 1921) — Cihannümâ Mahallesinde 80 binâ yandı.

BEŞİR (Sarhoş) — Memleketimizdeki nesilleri tükenmek üzere bulunan zenci ve zenci melezi köle oğullarından; İstanbulun büyük evlâdlarından seçkin muharrir ve romancı Sermed Muhtar Alus'un lâlası (B.: Alus, Sermed Muhtar); Cezâiri Bahrisefid Vâlisi Abidin Paşanın konağında zenci bir azadlı köle ile habeşî bir azadlı câriyenin oğlu olarak tahminen 1875 yılında doğmuşdu; yıllarca kucağında, omuzunda, sırtında gezdirdiği, mektebe götürüb getirdiği efendizâdesi Sermed Muhtardan on iki yaş kadar büyükdü. Ortadan az uzunca boylu, kahve rengine çalar ve kadife gibi parlak cildi ile temsil ettiği melez ırkın güzel erkeği idi, yirmibeş yaşlarında iken bir çerkeş kızına âşık olmuş, kendisine kızı verecek oldukları halde kız râzı olmamış, Beşir de bu aşk ile delişmenlik vâdisine sapmış, kendini içkiye vermişti; hemen bütün ömürünü yazın âileye hizmetle ve kışın bekcilik ile, Göztepede Abidinpaşa Köşkünde geçirmişti; yaşlandıkça içikiye olan ibtilâsı artmış, lalasına karşı sevgisi çok büyük Sermed Muhtar tarafından, ayyaşlığı yüzünden gelen her cevrine, her kahrına tahammül edilmişdi. Arab asıllı türk harfleri ile mükemmel okur yazar, kulakdan dolma fransızca konuşurdu, musikiye âşinâ idi, sokakda şarkılar söyler, gazeller okur, polkalar, valsler oynar; yazın yalın ayak, baş açık sîne uryan, kışın kat kat giyimli, şurada, burada sızar kalırdı. Sermed Muhtarın vâlidesi hanımefendi Göztepedeki köşkü satdıktan sonra tamamen hâneberduş oldu ve zannederiz ki 1940 yılı etrafında, altmışbeş yaşlarında Dârülâcezede öldü. Göztepenin yıllar boyunca çok sevilmiş bir sîmâsı idi.

BEŞİR (Uzunçarşılı Terlikci) — 1885 ile 1890 arasında terlikci esnafından son derece güzelliği ile nam almış bıçkın meşreb bir delikanlıdır. Halk şâiri Üsküdarlı Vâsıf Hoca İstanbul Ansiklopedisine tevdi ettiği notlar arasında o tarihlerde İstanbula gelmiş Semerkandli Şeyh Muhammed adında gaayet zengin bir seyyahın bu gencin zülüf kemendine bend olduğunu, uğrunda hayli para harcadıktan sonra yanına yol refiki olarak almağa muvaffak olduğunu ve Beşir ile beraber Mısır niyyeti ile İstanbuldan ayrıldıklarını söylüyor, bu arada şu satırları yazıyor: «Beşir zannederim aslen lâz idi ve beş vakit namazını camide kılar gaayet sofu meşreb görünür, fakat saman altından su yürütür, arada işret eder, Galata balozlarına gider bıçkınlıkda da ele avuca sığmazlardandı, yalın ayak yarım pabuçlu bekâr uşağı olduğundan bâzı yârânın mesîrelerde ve meyhânelerde olan dâvetlerine de nazlanmazdı. Semerkandli şeyh Muhammed ise o tarihlerde elli yaşlarında, âlim, fâzıl, yüzünde nû-

Terlikci Beşir
(Resim : Bülend Şeren)

rânî güzelliği olan bir zât idi, misâfir olarak tüccardan bir memleketlisinin konağına inmiş iken Terlikci Beşir yüzünden Tahtakalede bir bekâr hanında oda tutmuşdu, Beşiri de yanına uşak almışdı. O kadar tesirli bir adam idi ki bıçkın lâz şehbazını kısa bir zaman içinde derlemiş, toplamış, kendi hizmetine lâyık bir edebli uşak yapmış idi. Lâz oğlanın kılık kıyâfetini de değişdirmiş, bir özbek dervişi zeynine koymuşdu. Pek sevdiğimiz Tophâne ketebesinden Âşık Râzi Şeyh Muhammedin ağzından Terlikci Beşir'in ahvâlini tasvir eder manzume kaleme almışdır».

Sevdim bir güzeli Terlikci Beşir
Bin dilberin bir dânesi şehlevend
İşmar etti vaslın eyledi tebşir
Uzunçarşılı o servi serbülend

Takmış külâhına gonce al gülü
Kondurmuş diline şeydâ bülbülü
Dökmüş cebînine sırma kâkülü
Gören sırmakeşler eyliyor pesend

Pîrehen yakasın açmış şûhâne
Görünür sînede iki zer dâne
Şöyle bakar vahşet ile mestâne
Vallah billâh aşkbazlıkda bî menend

İnce belde beş arşındır kuşağı
Topuk döver kara şalvarın ağı
Kınalı el ayak yirmi parmağı
Şeytânı racimden almış olsa pend

Terlik diker Beşirim bin nâz ile
Ne yoldan o şâhı geçirsem ele
Lûtfedüb ayağın öpdürse hele
Ağız miskidir ya anber ile kand

Uyutub dizimde mum olup yansam
Yâne yâne subhadek oyalansam
Nakşi hayâl etsem olsam da ressam
Beşirin zülfünü boynumda kemend

Va'detti cum'a gün ol şûhi şehbaz
Kılalım bir rûşen câmide namaz
Hem Fulya Bağçesin gezelim biraz
Cânıma can kattı bıçkın şekerhand

Beşiktaşdan geçüp biz Beylerbeye
Vardık bağ bağçeye hem germâbeye
Görenler reşk idüp dedi lâneye
Güzel şikâr almış şeyhi hünermend

Eyvallah âşıkdır yedi ceddimiz
Bir güzeli seçmek bunca cehdimiz
Anı İstanbuldan bulmak ahdimiz
Nâmım Muhammeddir mehdim Semerkand

Bibl. : Vâsıf Hiç, Not.

BEŞİR AĞA (Hacı) — Onsekizinci asırda Osmanlı Sarayının büyük şöhret sâhibi bir kızlarağısı; Bâbıâli civârında İstanbul vilâyet konağı) kendi adına nisbetle anılan ve türk yapı sanatının şaheserleri arasında bulunan külliyenin bânisi (B.: Hacı Beşirağa Külliyesi), ayrıca Eyyubda da hayır eserleri bulunan bir zât; İstanbula pek küçük yaşta bir zenci köle olarak getirilmiş, Yapraksız Ali Ağanın çırağı olarak Haremi Hümâyuna alınmış, Üçüncü Sultan Ahmedin şehzâdeliği zamanında yıllarca hizmetinde bulunmuş, sadâkat ve dirâyeti ile efendisinin itimâdını kazanmış, —ehzâdesi pâdişh olunca da müsâhib olmuşdu; hicrî 1116 (milâdî 1704) de pâdişahın dayası olan bir kadını hacca götürmeğe memur edildi, hac dönüşünde hazinedar oldu, hicrî 1125 milâdî 1713 de azil edilerek evvelâ Kıbrısa, oradan Mısıra sürüldü, fakat pek az sonra af edildi, Şeyhülharemlikle Medineye gönderildi, hicrî 1129 (milâdî 1717) de İstanbula getirilip Anber Ağanın yerine kızlarağası oldu, bu tarihden itibâren otuz sene, sarayın en yüksek memuriyetlerinden biri olan bu makamda kaldı; Üçüncü Sultan Ahmedi tahtdan indiren 1143 (1730) ihtilâlinde dahi mevkiini muhafaza etti ve hicrî 1159 (milâdî 1746) da bu makamda öldü; ölümünde 94 yaşında olduğu söylenir, bu yaş tesbiti hicrî takvim üzerinden olduğuna göre hicrî 1065 (milâdî 1654) de doğmuş olması gerekir.

Son aylarını hastalık ızdırabları ile geçirmiş ve gözlerini Halic Bahâriyesindeki yalısında kapamışdı, Eyyubda defin edildi.

Külliyesi, sâir hayır eserleri ve bilhassa vakıf kütübhânesi ile adı dâima hayırla anılacak bir zâttir.

BEŞİR AĞA (Hâfız Hattat) — Onsekizinci asırda Osmanlı Sarayının şöhretli kızlarağalarından bir zenci hadım ve devrinin seçkin hattatlarından; İstanbula pek küçük yaşda bir köle olarak getirilmiş ve saraydan yetiştirilmişdir.

Gençliğinde tüfenk atıcılığına ve kemankeşliğe heves etmiş, pehlivan edâlı, levend nümâyişli, âmiyâne benlik iddiâsında bir adamdı; hattat Hasırcılar İmamı Hâfız Mustafa Efendiden sülüs ve nesih yazıları öğrenmiş, Enderunlu hattât Mumcuzâde Mehmed Ağadan da yazılarına imza koymak için icâzet almışdı. Hazinedar olmuş ve adaşı Hacı Beşir Ağanın ölümü üzerine 1746 da kızlarağası ta-

yin edilmiş idi (B. : Beşir Ağa, Hacı). Fakat selefinin yerini dolduramadı, siyasî entrikalara karışdı, rüşvet yolunda pervâsız yürüdü, etrafını alan pespâye riyâkârların sözleri ile çok hatır kırdı, herkesi istiskaal eder oldu, pek çok düşman kazandı. Adamlarından Süleyman adında bir şımarık gence o kadar yüz vermişdi ki türlü rezâletleri ayak takımının ağzında bile nefretle dolaşarak nihâyet Ağanın sebebi felâketi oldu, Birinci Sultan Mahmud askerin Beşir Ağa yüzünden bir ihtilâle hazırlandığı ihbar edilince pâdişah Kızlarağasını azletti. Beşir Ağa, Süleyman ve daha birkaç kişi Kızkulesine gönderilerek orada idam olundular (Hicrî 1165 = Milâdî 1751). Beşir Ağa Üsküdarda Nasûhi Dergâhı hazîresine defnedildi, şu beyit mersiye yollu bu zât için söylenmişdir, şahsında değerli bir hattatın kaybolduğu muhakkakdır:

Kanlar ağlasın mürekkeb, kaare giysün hâmeler
Bâşına rikler saçub dürsün yüzünü nâmeler

Terekesinde rüşvet yolu ile toplanmış büyük hattatların imzasını taşıyan kıymetine bahâ biçilmez bir mushafı şerif ve levha koleksiyonu bulunmuşdu. Rivâyet edildiğine göre kimde bir kıymetli yazma mushaf veya levha görse evvelâ güzellikle ister, verilmezse zorla alırmış.

İstanbulun muhtelif yerlerinde hayır eseri çeşmeleri vardır, çeşmelerinin kitâbe yazıları da kendisinindir.

BEŞİR AĞA (Hoca) — Onyedinci asırda Osmanlı Sarayının ak hadımı (tavâşî) ağlarından, henüz yedi yaşında bir sabî iken tahta oturtulan Dördüncü Sultan Mehmedin ilk yazı hocasıdır.

Yeniçeri Ocağı ağalarının tagallüb devrinde Yeniçeri Ağası iken sadırâzam olmuş Kara Murad Paşa içkiye fazlaca düşkündü ve ayak takımından şehir oğlanı yârânı ile lâübâli ülfeti yüzünden bir ara çirkin dedikodular çıkmışdı; saraydaki düşmanları tarafından vezirin ahvâli pâdişaha anlatıldı; hicrî 1059 (milâdî 1649) yılında, vezir çocuk pâdişahdan bir hattı hümâyûn aldı, Sultan Mehmed: «Ben seni bağ ve bağçelerde îyşü işretde olmak için mi vezir yapdım? Umûru memleket ile bir hoşca uğraş, bir daha ayyaşlığını işitmeyeyim, yoksa senin başını keserim!..» diyordu.

Kara Murad Paşa hem korkdu, hem kızdı; Divanda Reisülküttab Efendiye:

— Bu vakte kadar hangi emri mühim ve maslahatı lâzime tâtil olundu?! Bu yazı erbâbı nifâkın ilkaasıdır!.. dedi.

Reis Efendi de:

— Sultânım herkesden iyi bilir, bedhahların nifâkı olduğu belli!.. cevâbını verdi.

Bunun üzerine Sadırâzam çocuk pâdişahın yazı hocası Beşir Âğayı çağırttı ve aldığı hattı hümâyûnu göstererek:

— Böyle edâyı pâdişah ne bilir, bu kimin tâlimidir, zâhir senin tâlimindir!..

diye payladı. Beşir Ağa:

— Hattı hümâyunlardaki elfâzın nasıl yazılacağını süal buyurdukca «bâşın keserim» lâfzının imlâsını öğretmişimdir, ama bu hattı hümâyûnun yazıldığından ve kimin tâlim ve ilkaası olduğundan haberim yokdur!.. dedi.

Ak hadım hocanın doğru söylediği muhakkak idi; fakat Kara Murad Paşanın içine bir vehim düşmüş idi, Beşir Ağayı tehdid etti:

— Bir daha pâdişaha meşk verme, belkı sarayda dahi durma, git. Yenikapu Sarayında otur!.. dedi.

Beşir Ağa korkdu, yazı hocalığından o gün ayrılarak Yenikapu Sarayına çekildi. Yenikapu Sarayı denilen yer, saraydaki ak hadım ağaların emekliye ayrıldıkları zaman, zamanımızın tâbiri ile içinde, bir nevi pansiyon hayatı geçirdikleri mîrî bir konak idi.

Hoca Beşir Ağanın hayatı hakkında başka kayde rastlanamadı.

BEŞİR AĞA (Kızlarağası) — Osmanlı Sarayı hareminin on sekizinci asır şöhretlerinden bir zencî hadım; hicrî 1182 (milâdî 1768-1769) de öldü; ölümü İstanbul hekimleri hakkında ciddî bâzı kararların alınmasına sebep oldu, şöyle ki :

Ağanın imamı Giridli İbrahim ayni zamanda altmış akçe yevmiyeli bir medresenin de müderrisi idi; kızlarağası hastalanınca kendi hekimini tavsiye etti, bu hekim ağaya bir şerbet yaptı, ağa da şerbeti içer içmez öldü. İmam efendi ile hekim derhal tevkif edildiler, sorguya çekildiler, hayli sıkıntı çektiler, bir kasid olmadığı anlaşıldı, buna rağmen imam efendinin müderrisliği alındı ve hekimle beraber İstanbuldan sürüldü; ayrıca bir ferman çıkararak bundan böyle hekimbaşılar tarafın-

dan imtihan edilerek ehliyetini isbat ile ruhsat almamış kimselerin dükkân açarak hekimlik yapması şiddetle yasak edildi; ruhsatsız hekimlik yapanların aman verilmeyip idam olunacakları ilân olundu.

Bu Beşir Ağa hakkında başka bilgi edinilemedi.

BEŞİRAĞA CAMİİ VE KÜLLİYESİ — (B. : Hacıbeşirağa Camii ve Külliyesi).

BEŞİRAĞA ÇEŞMELERİ — (B. : Hafızbeşirağa Çeşmeleri).

BEŞİRAĞA ÇIKMAZI — Galatanın Ömeravni Mahallesinde Beşâret Sokağındadır. Beşaltı adım genişliğinde meyilli daracık, küçük bir aralıktır. Sağ tarafında bir arsa, sol tarafında iki katlı bir apartmanın doğu yanı; bitiminde de, çukurda, dört katlı bir apartmanın avlu kapusu vardır (aralık 1960).

Hakkı Göktürk

BEŞİRAĞA KONAĞI YANGINI — 1648 de Sultan İbrahimin son sadırâzamı Hezarpâre Ahmed Paşanın kardeşi ve kâhyası, ve sarayda haremin nüfuzlu sîmâlarında Hobyar kadının kocası olup ayyaşlığı ile tanınmış İbrahim Ağanın içinde kira ile oturduğu Kadırga Limanı civârında bir konaktır. Onyedinci asır ortasında İstanbulun güzel ahşab yapılarından biri olması gerekir; konağın sâhibi Beşir Ağanın kim olduğu tesbit edilemedi.

İbrahim Ağanın içki sofrası yârâni erâzil ve hezele gürûhundan kimselerdi; bir akşam konakda toplanılmış îyşünûş edilir ve avâmî zevkler ile eğlenilir iken mutbakdan yangın çıkdı ve önlenemeyüb konak tamâmen yandı; İbrahim Ağa ile zevcesi Hobyar Kadının maddî kayıbları çok büyük oldu; yangın vak'ası İbrahim Ağa hakkında yeni yeni dedikoduların açılmasına da sebep oldu (B. : İbrahim Ağa, Ayyaş).

BEŞİR FUAD BEY — Ondokuzuncu asır sonlarında şöhretli bir muharrir; 1832 de İstanbulda doğdu, ilk tahsilini Fatih Rüşdiyesinde yapdı, Askerî Tıbbiyeden mezun oldu, kısa müddet ordu hizmetinde bulunduktan sonra ayrılarak hayatını kalemi ile kazanma yoluna atıldı; fransızca, almanca ve ingilizceyi çok iyi bilirdi, «Âfak», «Şems», «Güneş» mecmualarında telif ve terceme ilmî makaaleler neşretti; yazıları ele aldığı konularda sağlam bilgisini gösterir, umumî bilgisi de çok geniş idi; devrinde garb tefekkürünü Türkiyede selâhiyetle temsil eden bir kalem sâhibi idi. Heidelberg Üniversitesi rektörü Dr. Emil Otto'nun «La grammaire française theorique et pratique» adlı eserini «Bedrikai Lisânı Fransevî» ismi ile terceme etti, sonra bu eserin bir muhtasarını yapıp «Usûli Tâlim» adını verdi, ayrıca «İngilizce Muallimi», «Almanca Muallimi» isimlerinde dil öğretici kitaplar yazdı; Usûli Tâlimin mukaddimesinde Dr. E. Otto'nun metodunu överek, bir ara Giridde bulunur iken almanca ve ingilizceyi bu metodla kendi kendine öğrendiğini, almanca için altı ay zahmet çekdiğini, ingilizceye ise dört aylık emeğin kâfi geldiğini söyler. 1887 de henüz otuz beş yaşında iken boyun ve kol kırmızı kan damarlarını keserek intihar etti, bırakdığı mektupta, soyunda bulunan deliliğin bir gün kendisine de görüneceğinden korkduğunu yazıyordu, ki bu hazin itirafı irsî cinnetin eseridir denilebilir. Türk Ansiklopedisi: «Önceden vücûduna şiringa ettiği kokainin etkisiyle intiharını, hayatla ölüm arasındaki safhaları son dakikaya kadar keydetmesi, ölmeden önce yazıp bırakadığı mektuplarda cesedinin Mektebi Tıbbiyei Askeriyeye nakladilmesini vasiyet etmekle kendisini ilmin emrine bırakması da düşünülerek zamanında, intiharına en önemli sebeb olarak ilme hizmet duygusuna bağlılığı ileri sürülmüştür» diyor.

Sermed Muhtar Alusun bize tevdi ettiği not da Eyyubda medfun olduğu yazılıdır.

Fransız edebiyatına hakkı ile vâkıf olan Beşir Fuadın, «Viktor Hugo» adlı, bu büyük şâiri çok iyi anlatan bir eseri vardır, «ceb kütübhânesi» serisinin 22 ve 23 üncü kitabları olarak yayınlanmışdır. Fransızca, almanca ve ingilizceden roman ve piyes tercemeleri de vardır.

Beşir Fuad Bey (Resim: Sezai, T. Meşhurları)

Bibl. : Türk Ansiklopedisi; İ. A. Gövsa, Türk Meşhurları; S. M. Alus, Not.

BEŞİRFUAD SOKAĞI — Beyoğlu İlçesi merkez nâhiyesinin Kamerhâtun Mahallesi ile Kasımpaşanın Yahyakâhya Mahallesi arasında bir sınır sokaktır; Meşrûtiyet Caddesi ile Aynalıçeşme Caddesi arasında uzanır, Aynalıçeşme Caddesi ve Arslan Sokağı ile bir üç yol ağzı teşkil eder.

Meşrutiyet Caddesi tarafından gelindiğine göre sağ kolda, altında bir mağaza bulunan üç katlı kâgir sol kolda da altı marangoz dükkânı beş katlı bir kâgir binâ vardır. Konsoloshâne duvarı önünden yüz derecelik bir kavis ile sağa döner ve tam bu kavis üzerinde Refik Saydam (Tozkoparan) Caddesi ile birleşir ve Beyoğlunun en işlek ana yollarından biri olan bu caddeyi devam ettiren geniş, asfalt bir cadde olur. Bu parçasının sağ tarafında iki adam boyuna yakın yüksek taş duvar, ingiliz kilisesinin bağçe duvarıdır; kilisenin bağçesi son derece mâmurdur. Sol tarafda da Beyoğlunun meşhur eğlence ve keyif yerlerinden Cumhuriyet Gazino-Paviyonu bulunmaktadır ve Kasımpaşanın Âşıklar Meydanına bir bayır-sed uzanır.

Bu cadde - sokağın Refik Saydan Caddesi ile birleşdiği yerde bir trafik polisi noktası vardır; Beyoğlu tarafından Gazı Köprüsü (Unkapanı Köprüsü) yolu ile nefsi İstanbula giden motorlu vâsıtalar bu Beşirfuad Sokağından geçerler (aralık 1960).

Hakkı Göktürk

BEŞİR GAZİ — Edirnekapusu civarında bir evin avlusunda bulunan bir yatırdır. Hüviyeti hakkında târih kaynaklarında en küçük bir kayde rastlanamadı; halk ağzında dolaşan bir rivâyete göre fetihden bir müddet evvel Bizanslıların eline düşmüş gaayet güzel, şehbaz ve şehlevend bir delikanlı imiş, Kostantinin sarayında bağçıvan yapmışlar, Kostantinin kızı delikanlıyı görür görmez âşık olmuş, bir gece güzel oğlanın yattığı odaya giderek mâşukunun koynuna girmiş, fakat afif genç, reddetmiş, kızın aşkı kine çevrilerek babasına, Beşirin kendisine kötü gözle bakdığını, hattâ bir gün bahçede tasallutda bulunup elinden zor kurtulduğunu söylemiş, Kostantin de Beşiri idam ettirmiş. Fetihden sonra, gömüldüğü yere bir taş konularak kabri bir şehid makaamı olmuş.

İdam faslı hâriç bu rivâyetin Yusuf ile Zeliha menkibesinden mülhem olduğu bellidir (1943).

Mehmed Çarıklı

BEŞİRGAZİ SOKAĞI — Haliç Fenerinin Avcıbey ve Mollaaşkı mahallelerinden geçen bir sokaktır (1934 Belediye Şehir Rehberi). Avcıbey Mahallesinde Yanbolu Sokağı ile Mollaaşkı Mahallesinde Yatağan, Sun'ullahefendi, Macarlar ve Paşahamamı sokakları ile teşkil ettiği beş yol arasında uzanır; Eğrikapu Mumhâne Caddesi ile bir dörtyol ağzı yaparak kesişir. Beşyolağzı tarafından gelindiğine göre, sola yüz dereceden fazla bir açı ile kırılır, tam bu dirseği üzerinde de Hakikizâde Sokağı ile bir kavuşağı vardır. İki araba geçebilecek genişlikde, vaktiyle kabataş döşeli iken bakımsızlıkdan toprak yol hâlini almışdır. Eğrikapu Mumhâne Caddesi ile kesişdikden sonra oldukça dik bir yokuş olur ve böylece Yanbolu Sokağına bağlanır.

Bir kısmı bağçeli ikişer üçer katlı ahşab ve kâgir evlerin sekenesi mutevâzı gelirli âileler görünür (aralık 1960).

Hakkı Göktürk

BEŞİR KEMAL BEY, BEŞİRKEMAL ECZAHÂNESİ — Namlı bir eczâcımız ile kurmuş olduğu bir eczahânedir; eczahâne sirkecide Ankara (eski Bâbıâli) Caddesi ile Hamidiye ve Muradiye caddelerinin (Eminönü - Sultanahmed tramvay yolu) bir dörtyolağzı yaparak kesişdiği noktada, Ankara Caddesinden gelindiğine göre karşı sol köşede idi; Menderes devri istimlâkleri arasında o köşebaşı yıkılınca, yine hemen o civarda, yıkılan binânın bulunduğu adanın arkasında Dervişoğlu Sokağına nakledildi, bu sokağa cadde başından girildiğine göre soğ kol üzerindedir.

Beşirkemal Eczahânesi bir zamanlar yalnız Sirkeci semtinin değil, İstanbulun en büyük eczahânesi idi; mustahzarların gaayet az olup ilâçların eczahâne lâboratuvarlarında hazırlanıp yapıldığı devirde, bu eczahâne son derecede dikkati, titizliği, ciddîyetiyle tanınmışdı.

Eczahânenin kuruluş târihi ile gelişme yolunda geçirmiş olduğu safhalar ve müessisinin hal tercemesi ve bir resmi istenilmiş, bu talebimiz bir kaç defa tekrar edilmiş olduğu halde, müesseseyi filen idâre edenler, bizim, bu büyük kütüğün tedvini ile İstanbul şehri-

nin şânındaki hizmelimizin akademik asâletini idrâk edemediklerinden mübhem vaidlerde bulunmuşlar, yalnız yıkılan binânın bir fotoğrafını vermişlerdir.

Beşir Kemal Bey merhumun Türk eczacılığında mümtaz bir mevkii vardır; İstanbulda eczacılık azınlıkların, bu arada bilhassa rumların elinde iken ilk Türk eczahânelerinden birini açan ve mesleğinde derin vukufu ile tanınmış bir sîmâdır. Hayatı hakkında, bugün onun kurduğu bir müessesede temini mâişet edenlerin hiç bir şey söylememesi, veya en küçük bir bilgiye sahip bulunmaması pek hazindir.

Sirkecide yıkılan Beşirkemal Eczahânesi
(Resim : Bülend Şeren)

Bu eczahânenin mustahzarlarından şöhret kazanmış bir nasır ilâcı vardır (nisan 1961).

BEŞLİ (Muazzez) — 1961 yılı başında Tophâne Kılıcali Mahallesinde İlyasçelebi Sokağında 14 numaralı evde oturan dar gelirli bir âilenin yirmiüç yaşında mafsal romatizmasından muzdarib hasta kızı olup İstanbulun en üstün tirajlı günlük sabah gazetesi olan «Hürriyet» gazetesinde, hastalığının çok bahalı olan ilâçlarını alabilmek için bir gözünü satılığa çıkarmış ve Büyükşehirde üzerine geniş alâka toplamış günün şöhretlerinden olmuşdur.

Baba ölmüş, biri erkek ikisi kız üç kardeşle hasta bir anadan mürekkeb ve yıllardan beri Tophânede oturan Beşli âilesi marangozluk yapan delikanlı ile bir trikotaj atölyesinde çalışan büyük kızın kazancı ile geçinmektedir. Kızların küçüğü olan Muazzez 1938 de doğmuştur; 1955 de henüz on yedi yaşında iken bir bel ağrısı ile başlayan mafsal romatizmasına tutulmuş ve belden aşağısı mefluç, tahammülü güç ızdırab ile yatağa düşmüş, Şişli Çocuk Hastahânesinin bir kliniğine alınarak Dr. Tayyar Kuşcu tarafından tedâvi edilmiş ve sıhhate kavuşmuştur. Fakat âilenin geçim şartları doktorun tavsiye ettiği günlük hayat proğramı ile rejimin tatbikine uymamış, genç kızın hastalığı altı sene sonra daha ağır şekilde tekrar başlamışdır. Evvelce tedâvi edildiği kliniğe niçin müracaat etmediği üzerinde durulacak bir noktadır; hasta kız gaayet bahalı olan «Hidrokortizon» ve «Sargonal» adındaki ilâçlarını alabilmek için bir gözünü satılığa çıkartmış, bu hazin satışı da Hürriyet Gazetesi birinci sayfasında, umumî alâkayı toplayacak bir hissî mesele olarak aksettirmisini bilmiştir. Muzaffer Beşliye evvelâ halkın ferdî para yardımı başlamış, ardından da Sağlık Bakanlığının emri ile hasta kız yine Şişli Çocuk Hastahânesine ve Dr. Tayyar Kuşcu'nun kliniğine yatırılmışdır (nisan 1961).

Bibl. : Hürriyet ve Hürvatan Gazeteleri.

BEŞLİK, BEŞYILDIZ — Pırpırı, külhânî argosunda «me'bun».

BEŞTAŞLAR MENZİLİ — İstanbulda ok atıcı pehlivanların Okmeydanındaki menzillerinden biridir; «Zehkirci Menzili» ve «Lokmacı Mnezili» isimleri ile de anılırdı; ok, kıble rüzgârında Çobançeşmesine doğru atılırdı; bu menzili kuran Zehkirci Kasım Pehlivan olup bu menzilde ok atup taş dikmiş yedi pehlivan vardır:

	Gez
Zehkirci Kasım	980
Bahtiyaroğlu Hasan Çelebi	993
Okcu Hüseyin	1043
Sığırcı Kasım	1074
Lokmacı Ali Bey	1093
Uncu Mustafa	1112
Hacı Süleyman	1122

BEŞYÜZÜNCÜ FETİH YILI — (B. : İstanbulun Beşyüzüncü fetih yıl dönümü).

BETON — İstanbulun pırpırı, külhânî argosunda: 1) — Sağlam, sıhhatli; 2) — Tok; 3) — İçkiye mütehammil. Misaller:

— Nasılsın?

— Beton!...

★

— Sabah sabah üç mısır yedim, beton gibiyim...

★

— Galoncu Ali dün gece tam beş galon içdi, sonra beton gitti be, ulan ne herif o be...

F. Devellioğlu «Türk Argosu» adlı eserinde bu kelimeyi mektepli argosu olarak alıyor, «dersine iyi çalışmış, kendisine güvenen talebenin hâli» diye gösteriyor, ve şu misâli veriyor: «Bizim dede bugün beton gibi, on numaraya konacak».

— Fizikden beton gibiyim, istediği yerden sorsun...

BEY AHMED ŞAH — Onaltıncı asır ortalarında güzelliği ile namlı İstanbul civanlarından, şâir Cemâli Ahmed şehrengizinde şöyle medhedilmiştir:

Bey Ahmed Şahdır anın birisi
Güneşdür Zühale müşterisi
Visâlidir anın ikbâli kevneyn
Kaaşı mihrâbı gûyâ kaabı kavseyn
Şebi mîracdır zülfi siyâhı
Göğe çıksa nola uşşakın âhı

Fahri Düngelen

BEYÂNÎ ÇELEBİ — On altıncı asır şâirlerinden; adını Kastamonulu Lâtifî'nin şuerâ tezkiresinden öğrendiğimiz Beyânî Çelebi aslen Kastamonulu olub hemşehrisi müellifin meşhur şuerâ tezkiresini yazdığı sıralarda İstanbulda devlet kalemlerinden birinde kâtiblik yapıyor imiş, on beş on altı yaşlarında mürâhik bir genç ve son derece güzel, eskilerin tâbiri ile bir mahbûbi zîbâ imiş.

Genç kâtibin güzelliğinin câzibesi ve hemşehrilik gayreti ile olacaktır, Lâtifî tarafından pek coşkun bir lisan ile şöylece medhediliyor: «Yanağında tüyden eser yok iken sülüs, nesih, tâlik, dîvânî ve sâir yazıları yazmağa kaadir, türkçenin bütün konuşma inceliklerine vâkıfdı. O kadar kaabiliyetli bir civan idi ki her sözünde bir zerâfet, san'at vardı; konuşduğu zaman kullandığı kelimeler, yapdığı cümleler bir kaç mânâya gelir, ciddîye ve lâtifeye alınabilir, karşısındakini şaşırtırdı, doğrudan lâtifelerinde ise fuhşiyat yoluna asla sapmaz, dâima nezâhetini muhafaza ederdi; tatlı dili ile bütün kalbleri, arkadaşlarını teshîr etmişdi; üstelik melekler misâli güzelliği ile de halkın gönül tahtında idi; başkalarının mütecâvizâne hareket ve nüktelerinden de gücenmez, kimseye haşin ve soğuk muamelede bulunmazdı».

Şiir diline örnek olan aşağıdaki iki beyit de Lâtifî Tezkiresinden alınmıştır:

Gel kûyi nigâre varalım uy bana sûfî
Dünyâde sana göstereyim bâğı cinânı

★

Rakîbi kelbi gör ki hânı vaslın
Yavuz it gibi ne yir ne yidirir..

BEYATLI (Mehmed Reşad) — Emekli mülkiye kaymakamlarından, Millî Mücâdelenin istiklâl Madalyası ile taltif edilmiş mücahidlerinden, tarih ve haltercemi (biyografi) ilimlerinde yorulmak bilmez bir araştırıcı; bilhassa İstanbul cami ve mescidleri ve mezarlıkları üzerinde uzun yıllar yerlerinde tedkiklerde bulunmuş ve çağdaş şöhretlerin âile şecereleri hakkında hurda teferruata varınca bilgi sâhibi bir yazar, bu İstanbul Ansiklopedisinin yazı âilesinden, bir gül gibi, renkli, kokulu, dikenli benzerine ender rastlanır bir kıymet; 4 temmuz 1303 (Milâdî 1887) de Üskübde doğdu, babası Nişli Hâfız Mahmud Paşa torunlarından ve bir aralık Üsküb belediye reisliğinde bulunmuş İbrahim Naci Bey olub Yahyâ Kemal Beyatlının kardeşidir (B. : Beyatlı, Yahya Kemal), ki yukarıdaki doğum târihi,

Reşad Beyatlı
(Resim: Bülend Şeren)

Yahyâ Kemalin doğum târihi ile beraber İbrahim Naci Bey tarafından bir mushafı şerifin ayni sâhifesine saatleri ile kaydedilmişdir; bu mushafi şerif babalarının vefâtında Reşad Beyatlıya intikaal etmiş, Yahya Kemal Müzesi kurulur iken onun tarafından bu müzeye verilmişdir, müzedeki vitrinde mezkûr doğum kayıdlarını ihtivâ eden sayfası teşhir edilmektedir (B.: Beyatlı, Yahya Kemal Müzesi).

Reşad Beyatlı ilk tahsilini Üskübde sibyan hâfızlar mektebinde, müşir Ahmed Eyyub Paşanın kurduğu Mektebi Edeb'de yapdı; sonra Üsküb askerî rüşdiyesinde, Üsküb ve Selânik mülkiye îdâdilerinde okudu ve Selânik îdâdîsinden şehâdetnâme aldı. Bir müddet adliyede çalışdı, Balkan Harbinden sonra Trabzon Vilâyeti evrak ve insitatistik müdürlüğünde, İzmirin Bornova nâhiyesi müdürlüğünde bulundu. İzmirin Yunanlılar tarafından işgalinde nahiye müdürlüğünden istifâ ederek o havâliye gelen merhum miralay Bekir Sâmi Beyin kumandasındaki ilk millî kuvvete gönüllü olarak katıldı, Kütahya cebhesinde bulundu, ki Gazi Mustafa Kemal Paşanın imzâsını taşiyan İstiklâl Madalyası berâtında «bilfiil ateş hattında hizmet etmiş» kaydi vardır. 1926 da imtihan vererek Seferihisar kaymakamı oldu, bir sene kadar Hakkârı vâli vekilliğinde, bir müddet Birinci Umumî Müfettişlik âsâyiş müdür muavinliğinde bulundu, daha yedi kazada kaymakamlık ettikten sonra emekliye ayrıldı ve İstanbulda yerleşdi.

Aşağıdaki satırları Reşad Ekrem Koçu'nun R. Beyatlı hakkında Her Gün gazetesinde «Velosbit Hoca» serlevhası altında intişar etmiş bir fıkrasından alıyoruz:

«Yiğit, lâkabı ile anılır.

«Kızar mı, darılır mı, umursamıyorum, korkum nazar değer endîşesidir, Velosbit Hoca yetmiş iki yaşında bir delikanlının, muhterem Reşad Beyatlının lâkabıdır.

«Reşad Bey, büyük şâir ve müverrih Yahyâ Kemalin kardeşidir. Elmacık kemikleri çıkık, avurdları azıcık çökmüş, gür kırçıl kaşların altında derinden bakan gözler ve uçları kesilmiş toplu kırçıl bıyıklarla, yüzü, bilhassa neş'eli zamanlarında fevkalâde sempatikdir. Ortanın üstünde bir boyu, şişmanlıkla hiç ilgisi olmayan heybetli bir vücud yapısı vardır; müheykel adamdır.

«Babayânî ve temiz giyinir; beş vakit namazında, âbid kişidir; coşdu mu, dolu dizgin konuşur; hangi işe sarılırsa bütün güciyle çalışır ve muhakkak başarır. Sokakda, içi dâimâ evrak ile dolu ağır, şişkin bir çanta ve baston alâmeti fârikasıdır.

«Emekli bir mülkiye kaymakamı olan Reşad Beyatlıyı 1942 - 1943 arasında tanıdım. İstanbul Ansiklopedisini ilk neşre başladığım zamanın en faal devresiydi, bir gün, o zamanlar akademik istiklâline sâhib olan büronun kapusundan girdi, kendîni tanıttı, beni tebrik etti:

— Emekliyim, bütün günüm boştur, tek meşgalem ibâdetim; inzivâyı, oturmayı sevmem, bana iş gösterin, bu büyük eserde size pîr aşkına yardım edeyim!.. dedi.

— Beyefendi, bir demir çarık ve bir demir asâ tedârik edin, işte koca İstanbul, semt semt, sokak sokak, adım adım dolaşın ve beş vakit namazı her gün bu büyük şehrin bir başka camiinde ve mescidinde kılın, bana binbir minâreli İstanbulmuzun camileri ve mescidleri hâlen ne haldedirğ hurda teferruâtı ile malûmat toplayın.. çetin işdir, başarabilmek için zevk almak şarttır. Rehber olacak eserlerin hepsi basit birer isim cedvelinden ibârettir. İstanbul cami ve mescidlerinin bir kısmı tamamen kaybolmuş, yerlerini dahi tesbit imkânsızdır, İstanbulun, bilhassa şehre katılmış eski sayfiyelerinde, yeni yeni cami ve mescidler yapılmışdır ki onlar da eski cedvellerde kaydedilmemişdir. İstanbul Ansiklopedisine yardımı bir tarafa bırakın, siz kendi başına ölmez bir eser meydana koyabilirsiniz; bir gün büyük bir kaynak ve size vesilei rahmet olacak bir eser!.. dedim.

«Hazret o gün işe başladı ve hâlâ dolaşıyor.

«Yaz demedi, kış demedi, kızgın güneş, yağmur ve kar altında, çomur içinde, toz için de, bir elinde bastonu, bir elinde çantası, Leylâsını arayan Mecnun oldu.

«Bugün, bir enerji kaynağı olan Reşad Beyatlının tomar tomar, yığın yığın notları kıymetine bahâ biçilmez bir hazinedir. Bu notların kitab hâlinde neşri ise millî bir vazifedir; bu işi de kendisinden beklemek insafsızlık olur. Reşad Beyatlının büyük eseri için bir tâbi lâzımdır. Müdekkik müellifin göz nuru ve alın teri haklarını en asîl ölçüde ödeyerek millî kütübhânemize ölmez bir eser koymak da ayrıca şerefdir.

«İstanbul Enstitüsü, Anıdları koruma Cemiyeti, Vakıflar Umum Müdürlüğü, İstanbul Belediyesi bu işi tahakkuk ettirebilirler».

Reşad Beyatlı İstanbulun 500. ve müteâkib Fetih Yıllarını Kutlama Derneğinde, Anıdları Koruma ve Onarma Derneğinde çok çalışdı. İstanbul Belediyesinde «Târihî merkadları ıslah ilmî encümeni» nâmiyle bir encümenin kurulmasında âmil oldu. Ord. Prof. Mükrimin Halil'in riyâsetinde Ord. Prof. Süheyl Ünver, R. Ekrem Koçu, Kadircan Kaflı ve kendisinden teşekkül eden bu encümende raportör olarak çalışan Reşad Beyatlı en yaşlı ve en faal üye oldu; encümene onun, yerlerinde tedkik ile getirdiği mâlûmat yüzü mütecâviz müdellel raporun yazılmasını sağladı; bu raporlar ve encümenin muhâbereleri sâyesindedir ki Üsküdarda Aziz Mahmud Hüdâî Camii haziresinde yeri kaybolmak üzere bulunan müellif Bursalı Tâhir Beyin kabrine oğlu tarafından taş kondu; Belediye, Edirnekapusu dışında Gülzâde haziresinde vak'anüvis Abdürrahman Şeref Efendinin, Büyükadada müverrih Ahmed Refik Beyin merkadlerini ihya etti; bir hayır sahibi de vak'nüvis Sahhaflar şeyhizâde Esad Efendinin harab merkadini ihyâ etti. Fakat, Eyyubda, Fatih devrinin büyük bilgini Ali Kuşcunun metrûk ve perişan kabri, Seyyidvelâyet haziresinde Şekaaik müellifi Asameddinin perişan kabri, Ortaköyünde büyük bestekâr Hacı Ârif Beyin harab kabri, Şişlide Zincirlikuyuda bestekâr Muhlis Sabahaddin Beyle şâir Faik Âli Beyan toprak mezarları, Südlücede onaltıncı asrın en büyük hattatı Ahmed Şemseddin Karahisârînin taşı çalınmış merkadi, Karacaahmedde değerli bilgin Sadeddin Nüzhetin kabri, Otaktepede halâ taşsiz duran, kaybolmağa mahkûm değerli muharrir Osman Cemal Kaygılının kabri ve bunlara benzer daha yüzlerce kabir hakkında yazılan raporlar, her neden ise o zamanlar bu ilmî encümen ile bağdaşamayan belediye mezarlıklar müdürlüğü tarafından türlü türlü engellerle tatbik sahasından alıkonuldu ve nihâyet encümenin lâğvine kadar varıldı. Bu darbe İstanbul şehri târihinde acı bir hâtıra olarak kalacaktır.

Yahyâ Kemalin vefatından sonra başlıca vârisi sıfatı ile büyük şâirin bütün metrûkâtını yeni kurulan müzeye tevdi etti ki Yahya Kemal Müzesinde Reşad Beyatlının hissesi çok büyüktür.

BEYATLI (Yahyâ Kemal) — Son asır Türk edebiyatının, dilde ve şiirde kusursuz güzellik anlayışiyle eserler veren, üstad şâiri. Klâsik ve yeni klâsik Türk şiirinin, asrımızdaki tek ve büyük mümessili. Türk îman, kahramanlık ve medeniyet tarihinin zafer ve şeref sahifelerinden seçilmiş hâtıralarla zengin, epik şiirleriyle, edebiyatımızda bir millî kıymetler saltanatı yaratan destan şâiri; İstanbulu vatanımızın özü bilerek bu şehrin varlığında, edebiyatımızın en güzel İstanbul ve vatan şiirlerini söyliyen şâir; 2 Aralık 1884 salı günü, Üsküb'de doğdu. Babası, Üsküb Belediye Reisi ve Üsküb adliyesinde icra memuru İbrahim Naci Bey'dir, annesi, Leskofçalı İsmail Paşazâde Dilâver Beyin kızı Nakıye Hanımdır; gerek anne gerek baba tarafı, Sultan Üçüncü Mustafa devri sancak beylerinden Şehsüvar Paşada bileşir. Şehsüvar Paşa, her iki âilenin müşterek ceddidir. Bu ailenin Balkan topraklarında yayıldığı sâha Niş, Leskofça ve Vranya bölgeleridir. Âilenin baba tarafı Vranyalıdır.

Yahya Kemalin mensup olduğu âile, Rumeli Türkleri arasında evlâd-ı fâtihan (fâtihçocukları) diye ün kazanmış Türk âilelerindendir. Rumeli fâtihlerinin çocukları olmak, bu bölge Türkleri arasında haklı şeref sayılır.

Büyük şâirin asıl adı Ahmed Âgâhdır. Babası, onun doğum tarihini ve Ahmed Âgâh adını, şimdi Yahya Kemal Müzesinde bulunan bir Kur'ân-ı Kerim'in ilk sahifesine şöyle yazmıştır: «Mahdûmum Ahmed Âgâh'ın dünyaya geldiği tarihidir. 14 Saferül-hayr 1302, 20 Teşrinisânî 1300 Salı günü saat onbir buçuk raddelerinde.»

Doğduğu ev, Üsküb'de, İshâkiyye Mahallesinde, büyük annesi Âdile Hanımın evidir. Eski saatle 11.30 sabah zamanıdır.

1889 da, beş yaşında iken mektebe başlamış, Üsküb'de Sultan Murad Camii arkasında Yeni Mektep denilen, beşyüz senelik bir vakıf mektebinde okumuşdur.

Mektebe başlayışı, an'aneye uygun bir âmin alayı ile olmuş, bütün Yeni Mektep çocukları, hocaları Sabri ve Gani efendilerle birlikte, âilenin, aynı evin selâmlık kısmında yeniden yaptırdıkları eve gelmişler, Yahya Kemal, Hoca Sabri Efendinin önünde diz çökmüş, Sabri Efendi, onun eline bir kamış kalem vermiş, yine elinden tutarak, yeşil bir kâğıt üzerine siyah mürekkeple bir kelime

yazdırmış, sonra kâğıdın üzerine toz şekeri dökerek bu şekerli mürekkebi Yahya Kemal'e yalatmıştır. Arkasından, duâya geçilmiş, oradakiler ve mektep çocukları ellerini havaya kaldırıp hep birden âmîn demişler, koro halinde ilâhî okumuşlardır. Alay, evden hareket etmiş, çarşıdan ve Saat Bayırından geçerek mektebe gitmişler, Yahya Kemal, Hoca Gani Efendinin dershânesinde, kulaktan öğrenme usulü ile Amme Cüz'ü okumaya başlamış fakat bu yüzden, iki sene devam ettiği bu mektepte elifbâyı öğrenememiştir.

1892 de, yedi yaşında iken Mekteb-i Edeb adlı, daha modern bir mektebe verilmiş, burada, mektep müdürü, Selânikli Galib Efendiden elifbâyı ve okumayı öğrenmişdir. «Selânikli Galib Efendi, Üsküb çocuklarına okumayı öğreten adamdır. Ben, bu hocadan, okumayı altı ayda öğrendim.» diyen Yahya Kemalin okuduğu ilk kırâat kitabının adı «Oku» dur. Bu isim, şâirde derin iz bırakmış, nice yıllardan sonra bir gün Atatürk, mektep kelimesinin Türkçesi ne olmalıdır, diye sorduğu zaman Yahya Kemal, bu hâtıranın tedâîsiyle, okul demiş ve yeni Türkçedeki okul kelimesi bu hatırlayıştan doğmuştur.

Yahya Kemalin millî ve dinî terbiyesi üzerinde ev hayatının, bu arada lalasiyle annesinin derin tesiri vardır. Lalası, Leskofça muhâcirlerinden Hüseyin adlı bir Türktür. Bu lala, Yahya Kemale, daha beş yaşlarında iken, Budin, Belgrad, Leskofça türküleri söyler, ona Battal Gâzî destanını okurdu. Battal Gâzî destanındaki epik ruhla duygulanan çocuk, çevresinin de verdiği duygularla Türk târihinin zafer ve destan sahifelerine karşı içinde gizli bir yakınlık duyardı. Budin, Belgırad Türkülerini, aynı duygularla o da söylerdi. «Bu türküler bana bir nostalji verirdi. Bu türkülerde, müphem surette Macar ufuklarını görürdüm» gibi hâtıraları, onda bu ilk millî terbiyenin derin izlerini gösterir.

«Lâkin benim dinî ve millî terbiyem üzerinde daha şiddetle müessir olan, annemdir. Annem, çok müslüman bir kadındı. Muhammediyye okur, bana Kur'an öğretirdi.» diyen Yahya Kemalin vicdan terbiyesi üzerinde bu çok sevilen, müslüman annenin tesiri büyük olmuştur. Annesi, sabah namazlarını kıldıktan sonra, oğluna Yazıcı-zâdeyi okur, Yunus Emre ilâhîlerini öğretirdi. Muhammediyye'nin, daha o yaşta öğrendiği, makamla söylenen mısralarından:

Eğer Rûm'un revânında görürsem ben dilârâyı
Revânına revân idem Semerkand'i, Buhârâ'yı

gibi söyleyişleri, bu müphem fakat sihirli ve âhenkli söylenişi dolayısiyle, ölünceye kadar hatırlamıştı.

Annesi, Yahya Kemale: «Oğlum, dünyada iki insanı sev.. Peygamber Efendimizi, bir de Sultan Murad Efendimizi sev.» derdi. Bu Murad adında Balkanların büyük fâtihlerinden Birinci ve İkinci Sultan Muradın hizmetleri ve hâtıraları birleşiyordu. Türkleri Balkanlara yerleştiren, Sırpları umumiyetle

Yahyâ Kemal 16 - 17 yaşlarında
(Fotoğrafdan Sabiha Bozcalı eli ile)

İslâvları mağlûp eden, Üsküpde ulu câmiler yücelten, aynı adda iki Türk hükümdârı, vefâlı Balkan Türklerinin hâfızasında tek bir Murad adıyle yaşamakta idi. Birinci Kosova zaferi ile İkinci Kosova Muzafferiyetini kazanan her iki Murad, Üskübün erkek ve kadınları tarafından ayırd edilmiyordu.

Yahya Kemal böyle bir ev ve çevre terbiyesi içinde yetişirken, 1895 de Mekteb-i Edeb'i bitirdi. Üsküb İdâdîsine verildi. Tam o sırada, babasının Selânik'de yaşamak arzusu üzerine evlerinin ilk düzeni bozulmuş oldu. 1897 de âile, Selânik'e yerleşti. Yahya Kemal, Selânik İdâdîsine nakledildi. Selânik'de Eski Saray Camii yanında deniz gören bir evde oturuyorlardı. Annesi bu evde yatağa düşdü. Bu hastalık âileyi perîşan etti. Üsküb'de evlerinin eşyası satılırken üzülen, ince ruhlu kadın, daha o zaman buna sebep olan Selânik'de yaşama mâcerasından hoşlanmamıştı. Burada kendisini yabancı bir diyarda zannediyor, bir müslüman şehri olarak sevdiği Üsküb'ü özlüyordu. Hastalığı artınca, yeniden Üsküb'e nakledildi, fakat aynı yılın Eylûl'ünde annesi Üsküb'de veremden vefât etti.

Bir sene sonra, babası, ikinci defa evlendi. Üsküb'de bir başka mahalleye taşındı. Yahya Kemalin kızkardeşi Rukıye, büyük annesi, Âdile Hanımın yanında kaldı. Erkek kardeşi Reşad Beyatlı ile kendisi, babasının evine gittiler. Fakat âilede geçimsizlik başlamış, Yahya Kemal, bu sefer leylî olarak yine Selânik İdâdîsine gönderilmişti. Orada hastalandı tekrar Üsküb'e döndü ve nihayet 1902 de tahsilini tamamlamak üzere İstanbul'a gönderildi.

İstanbul'da önce Mekteb-i Sultânî'ye (Galatasaray Lisesi) girmek istedi, fakat kadrosuzluk yüzünden alınmadı. Ertesi yılın Eylûlünde Robert Kolej'e girmek karariyle 1902 senesi kışını, Sarıyer'de, annesinin akrâbasından Abdurrahman Paşazâde İbrahim Beyin evinde geçirdi. Bu evde Yahya Kemal'in millî mûsikî terbiyesi teşekkül etti. Alkol ve mûsikî meraklısı olan İbrahim Beyin yalısında hemen her gece Türk mûsikîsi fasılları icra ediliyor, fasıl heyetine devrin tanınmış mûsikî üstadlarından Kanunî Hacı Ârif Bey riyaset ediyordu. Mehtaplı gecelerde, pazar kayıklariyle, Boğaziçinde de saza çıkıldığı oluyor, âile gençlerinin kulakları, Türk mûsikîsinin en güzel besteleriyle doluyordu. Bu evde fasıl heyeti, derin bir huşû içinde, tam bir mûsikî terbiyesi ve ibâdeti andıran bir sükût ve ihtiramla dinlenirdi.

Birçok seçkin insanların saz dinlemek için toplandıkları bu evde şiir konuşmaları, bu arada, siyasî içtimâî konularda görüşmeler de olurdu. Bunlar arasında, siyasî fikirlerinden dolayı Parise firar etmiş, sonra dönmüş fakat aynı sebeple ordudan ihraç edilmiş, Serezli Şekip Bey adında bir genç vardı ki, âilenin gençlerini etrafına toplar, çok tesirli konuşur, onlara Avrupa felesoflarının fikirlerini anlatır, Paris'den, oradaki hürriyetten, medeniyetten âdeta coşkunlukla bahsederdi. Şekip Beyin Yahya Kemal üzerinde büyük tesiri oldu. Henüz 19 yaşında bulunmasına rağmen, genç şâir, bu tesirle Paris'e firar etti.

1903 senesi Ağustosunda Mesagerie Maritime kumpanyasının Memphis vapurunda tedarik ettiği bir güğerte bileti ile İstanbul'dan Marsilya'ya ve oradan Parise gitti. Parisde âilesinden para gelinceye kadar büyük sıkıntılar geçirdi. Sonra, Quartier Latinde, mütevazı bir otelde, küçük bir odaya yerleşti.

Parisde Ahmed Rıza Bey'le, Sami Paşazâde Sazâî ile, Mehmed Ali Paşa, Hoca Kadri Efendi, Prens Sabahaddin Bey, şâir Hüseyin Sîret, Doktor Nihad Reşad Belger, Doktor Rıfat, Abdullah Cevdet, şâir Abdülhalim Memduh gibi şahsiyetlerle, diğer Jön-Türklerle ve başka firârîlerle tanıştı. Hemen o yıl, Dr. Abdulalh Cevdet'in tavsiyesiyle, Quartier Latinde vakit geçirmiyerek, Parise üç saat mesafedeki Collége de Meaux'ya yatılı olarak yazıldı. Meaux Kolejinde bir sene içinde, çok çalışarak yeteri kadar fransızca öğrendi. Tekrar Parise dönerek, Siyasî İlimler Mektebinin seksiyon diplomatiğine girdi. Burada Fransanın büyük tarihçilerinden ve bilhassa Albert Sorel'den tarih zevkini ve metodlarını öğrendi. Sorel'in en devamlı ve çalışkan bir talebesi olarak, ona meftun 104 talebe ile birlikte, hocasının Assace Sokağındaki konağında talebesine verdiği çaylarda da bulunarak, büyük akademik sohbet kabiliyeti olan bu tanınmış âlimden çok istifade etti.

Yahya Kemal'in Paris'de bulunduğu, «1904 senesi, kilise ve din düşmanlarının azdığı ve sosyalist cereyanının sert bir rüzgâr gibi estiği bir seneydi.» Parisde yapılan sosyalist mitinglere ve nümâyişlere karışan şâir, sokaklarda international'i dinlerken, hâdiseyi geniş bir insanlık sevgisi gibi hissederek, böyle bir

Yahyâ Kemal Beyatlı
(Resim: Sabiha Bozcalı)

sevgiye karşı içinde bir temayül hissetmeğe başlamıştı. Jaurés, Pressancé, Sébastien Faure gibi, sosyalist ve anarşist hatiplerin kuvvetli nutuklarını hararetle dinlediği ve bir an bunlara kapıldığını zannettiği olmuştu. Fakat bu yanlış uzun sürmedi:

«Bir taraftan, Sorel'in, derslerinde, Alman ve İtalyan milliyetlerinin uyanışlarını anlatması, bir taraftan Fransız nasyonalistlerinin neşriyatı, diğer taraftan, coşkun milliyetçi ve vatancı, Fransız mütefekkirler Yahya Kemali milliyetçi cephede kalmak duyguları ile doldurdu. Bu hâdisede, Parisdeki Bulgarların, Rumların, Sırpların yaptıkları mitinglerde millî şuurun, milliyetçi heyecanların da büyük rolü olmuştu. Yahya Kemal, bu sebeple, Türk milletinin de Türk milliyetine uyanması lüzumunu idrâk ediyordu.

Bu idrâk, onu, gerek bizim milliyetimizi öğrenmek, gerek Garp medeniyeti, tarihi, tefekkürü éserlerini okumak yolunda hummalı bir faaliyete sevketti.

Bu arada, Halid Râşid isimli, Çerkes asıllı ve edebiyat heveslisi bir arkadaşıyle müzeleri geziyor, geceleri, bir iptilâ halinde tiyatroya gidiyor, büyük tiyatro yazarlarının, aynı büyüklükte sahne artistleri tarafından sahneye konulan eserlerini bâzan defalarca seyrediyordu. Tiyatro seyri onun hem fikrini, hem bilgisini hem de fransızcasını arttırıyordu.

Şiirde Victor Hugo'nun, Asırların Masalı; Charles Baudelire'in Şer Çiçekleri, Paul Verlaine'in ve bilhassa José Maria de Heredianın şiirleri onu çok sarmış, türlü cephelerden yetiştirmişti. Yine symboliste şairlerden Mallarmé'nin şiir anlayışı ve Vachette kahvesinde bizzat tanıştığı yunan asıllı fransız şâiri Jean Moreas'ın, şâirliği ölçüsünde kudretli musahabeleriyle, Yahya Kemal üzerinde bıraktığı tesirler, onun çok zengin bir şiir görüş ve anlayışına varmasını sağlıyan hâdiseler olmuşdu.

1912 de Yahya Kemal, gençliğinin en hararetli dokuz yılını geçirdiği Paris'den ayrılarak İstanbul'a döndü.

Çok alıştığı Quartier Latin'den, Vachette' den, hulâsa Parisden ayrılmak ona önce zor geldi. Başta Ali Kemal olmak üzere Paris'deki Türklerden Vachette'in, Sopha'nın garson ve müdürlerine kadar kalabalık bir zümre tarafından teşyî edildi. Önce Marsilya'ya, altı gün sonra da İstanbula geldi.

İçinde Paris'e karşı derin bir nostalji duyuyordu. Onu bu hüzünden İstanbul sevgisi kurtardı: Büyük Fransız tarihçi ve milliyetçilerinin tarih ortasında ve coğrafyada Fransızlığı aramak yolundaki müsbet ve ilmî metodlarını, târih ortasında ve coğrafyada Türklüğü aramak mevzuuna tatbik etme düşünüşü onu türlü sıkıntılardan kurtarmış oldu. Parisden sonra, ilk bakışta gözüne bir köy gibi görünen İstanbul, bu ikinci bakışla şâire bütün sihirli ve tarihî güzelliğini göstermeğe başladı.

Câmilerimizi, türbelerimizi, medreselerimizi, kabristanlarımızı birer birer gezip görmeğe, Türklüğü vatan coğrafyasına, derinliğine ve genişliğine yazılmış, medenî eserleri, mimârî âbideleri, şehir dekorları, millî semtleri, halk inanışları ve halk hayatı içinde araştırmaya ve tanımaya koyuldu.

Paris'den İstanbula geldiği 1912 yılında, Dârüşşafaka'yı yeni bir tedris heyetiyle uhdesine alan Sâtı' Bey, Yahya Kemale bu mektebin târih ve edebiyat derslerini verdi. Mulimliğe başlayışı, 1913 de bu mektepte oldu.

1914 de Sultan Selimde açılan Medreset ül Vâizînde muallim vekili olarak, Medeniyet Tarihi derslerini okuttu. İslâm medeniyetini yeni bir görüşle tedris edişi, o zamanın genç talebesi üzerinde büyük tesir ve fayda uyandırmıştı.

Aynı tarihlerde Türk Ocağı'nda ve Bilgi Derneğinde açılan dil ve tarih münazaralarına iştirâk ediyor, fikirleriyle devrin gençliği üzerinde büyük tesir ve alâka uyandırıyordu. İttihad ü Terakkî fırkası umumî kâtibi ve Türkçü mütefekkir Ziya Gökalp ile aralarında o zaman gerek Türk dili anlayışı, gerek Türklüğün tarihî tekevvünü konularında ilmî münakaşalar oluyordu. Ziya Beyin bütün Türkleri bir bayrak altına toplamak idealindeki hayal cephesini mevsimsiz bulan Yahya Kemal, Türkiye Türklüğü realitesinde ısrar ediyor, önce eski ve büyük Türklüğün, yeni vatandaki bu yeni tekevvünü ve büyük devamını anlamak; Selçuk ve Osmanlı asırlarındaki Türklüğü anlayıp, onarmadan aşırı hayallere kapılmamak lüzumuna inanıyordu.

Yahya Kemale göre, Türkiye Türklüğü, Türk milliyetinin tarihdeki en büyük tekevvünü ve yine en büyük medenî zaferiydi. Türklüğün, yani bütün Türklüğün yükselmesi için, önce bu topraklardaki millet ve medeniyetimizi, onu yaratan bütün unsurları tanımak

suretiyle anlamak ve millî kalkınmaya tekrar ve mutlaka Türkiye'den başlamak lâzımdı.

Dilde, Ziya Beyin «Ararsan her sözün vardır türçesi» gibi düşünüşlerine mukabil, Yahya Kemal, dünyanın en zengin lisanı olan ingilizcede bile her sözün ingilizcesi bulunmadığı realitesinde ısrar ediyor, Gökalp'in daha sonra kabul edeceği, «Türkçeleşmiş, türkçedir.» kanaatinde ısrar ediyordu.

Güzel olan, bütün bu fikir ayrılıklarına ve münakaşalara rağmen, iki Türk mütefekkirinin de birbirlerine asla kırılmayışları hattâ birbirlerini daha çok takdir edişleriydi. Bunun parlak bir misali, Darülfünun müderrisi olan Ziya Beyin, münhal bulunan bir tarih kürsüsüne, müderrisler meclisinde, türkçü müderris gurupu ile müttefikan, teklif ve ısrar ederek Yahya Kemal'i seçtirmesiydi.

1916 - 1919 yılları arasında, Yahya Kemal, eski Darülfünunda önce Medeniyet Tarihi, sonra Garp Edebiyatı Tarihi, daha sonra Türk Edebiyatı Tarihi derslerini okuttu. Yahya Kemal'in bu sonuncu vazifeye tayini, kendisine Darülfünûn-ı Osmânî Edebiyat Medresesi Kâtib-i Umumîliğinin şu dikkate değer tezkeresiyle bildirilmişti:

«Müderris Yahya Kemal Beyefendi Hazretlerine

Efendim Hazretleri,

Cenab Şahabeddin Beyden inhilâl eden Türk Târîh-i Edebiyâtı Müderrisliğine naklen tâyininiz Meclis-i Vükelâca tensîb edildiği 5 Eylül 338 tarihli tezkire-i sâmiyyeye atfen Maarif Nezâret-i Celîlesinin 7 Eylûl 338 târihli tezkiresinde iş'ar kılınmış olduğu arz ve bilvesîle teyîd-i ihtirâm olunur Efendim Hazretleri. 11 Eylûl 338 (Kâtib-i Umumî:Behcet).

Yahya Kemal, daha 1914 - 15 yıllarında, Peyam-ı Edebî gazetesinde, Süleyman Sadi imzasıyle ve Cidaller, Hasbihaller gibi, Çamlar Altında Musahabe gibi başlıklarla, edebî târihî makale ve musahabeler yazıyordu.

1918 mağlûbiyeti fâciasından sonra, Yahya Kemal, Darülfünun'daki talebesi ile birlikte, daha ilk anlarından itibaren, İstiklâl Mücadelesine bağlandı. Bu senelerde, İleri ve bilhassa Tevhîd-i Efkâr gibi gündelik gazetelerde yazdığı çok sayıda ve çok kuvvetli makalelerle İstiklâl mücadelesini teşvik ve takdis edici neşriyatta bulundu.

Bu gazetelerde neşrettiği Hisardan Şehitliğe, Bir Rü'yâda Gördüğüm Eyyub, Ezan ve Kur'an, Bu Muharebenin Askerleri, Ezansız Semtler. İstiklâl Hissimiz, Yeni Türk Rûhu, Yine Böyle Bahardı, Serviler Altında Musahabe gibi çok sayıda ve çok sevilmiş yazılariyle Dergâh Mecmuasında intişar eden Üç Tepe, Gezinti, Esir Jeminüs ve Altor Şehri gibi kuvvetli makaleleriyle durmaksızın milliyetimizi ve bizi zafere ulaştıracak millî değerlerimizi meydana koyuyordu.

Yine aynı yıllarda şâirin, daha Londra'da iken bir deneme halinde söylemeğe başladığı Türk Destan'ının bâzı mısraları, meselâ:

Canavarlar kaçıyormuş gibi gür bir doludan
Bir salîb ordusu, bozgun, kaçıyor Niğbolu'dan

Şehsüvârânı kılıç koymamak azmiyle kına
Dolu dizgin koşuyorlardı akından akına

gibi söyleyişleri, dillerde dolaşmağa başlamıştı. Şarkı şeklinde yazdığı şiirler, eski şiirin rüzgâriyle söylemeğe başladığı gazeller, yalnız şiirin değil, aynı zamanda tarihin sesi gibi, okuyanlarda bir başka şevk uyandırıyordu.

Yahya Kemalin fikrî hayattan siyâsî hayata atılışı da yine 1922 de oldu. Lozan konferansına gönderilen Türk murahhas heyetinde müşâvir âzâ olarak bulundu. Lozandan döndükten sonra, 1923 de Büyük Millet Meclisine Urfa mebusu seçildi. 1925 de Türkiye-Sûriye hudut tahdidi heyetine murahhas tayin edildi. Fransızlarla olan bu müzâkerede Payas istasyonu arkasındaki altı kilometre arazi ile Kilis'den 13, Hassa'dan 18 Türk köyünün anavatana ilhakını temine muvaffak oldu.

1926 da Varşova orta elçiliğine tayin olundu. 1929 da İspanya orta elçisi ve Lizbon elçisi olarak Madride gitti. 1932 de bu vazifeden azledildi. Bir müddet Fransa'da kaldı. Sonra Cenevreye, oradan Bükreşe oradan Hamdullah Suphi ile birlikte İstanbula ve Ankaraya döndü.

1934 de Yozgaddan millet vekili seçilerek Meclise avdet etti. Aynı senenin sonunda Tekirdağı millet vekili olarak yine Meclisde kaldı. Bu seferki mebusluğu 1943 e kadar devam etti.

1943 seçiminde Yayha Kemal mebus seçtirilmedi. Fakat 1946 da İstanbulda yapılan ve çekişmeli geçen kısmî seçimlerde, İstanbul seçmenleri tarafından mebus seçilerek tekrar Meclise girdi. Böylelikle İstanbul seçmenleri, şehirleri için edebiyatmızın en güzel şiirlerini

söyliyen bir vatan şâirine lâyık olduğu mükâfâtı vermiş oluyorlardı.

Yahya Kemal, daha çocukluk yaşlarından başlıyarak, yurd içinde ve dışında çok seyahat etmiş, 1903 de Parise firar etmiş, 1906 da Londraya geçmiş, 1910 da İsviçreye, 1911 de Bretanya'ya geçmiştir. 1923-2925 de Lozan, Paris, Viyana, Budapeşte, Nis; 1926-1929 da Varşova, Berlin, Leipzig, Viyana, Tuna, Sofya'ya gitmiştir.

1929 da Prag, Cenevre, Bern'den sonra Paris yoluyla Madrid'e gitmiş, İspanya'dan Elcezîre'ye geçmiş, Tetvan'da kalmıştır. 1934 - 1939 yılları arasında, Türkiye dahilinde seyahatler yapmış, İzmir, Manisa, Çeşme taraflarını gezmiştir. 1939 da bir Akdeniz gezisine çıkmış, Mısır'a gitmiş, dönüşte Beyrut, Şam, Zahle ve Trablusşam beldelerini görmüş, Yol Düşüncesi adlı büyük vatan şiirini ve bu şiirdeki «Cihan Vatandan ibârettir îtikaadımca» mısraını, bu seyahati içinde söylemiştir.

Yine 1939 da Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Adana, Mersin şehirlerimize seyahatler yapmışdır. Yahya Kemal hayatının son yirmi yılını çok az fasılalarla İstanbulda Park Otelde, bu otelin ikinci katında denize nâzır 75 numaralı odada geçirmişdir. Bu arada, 1947 yılında, o zamanın hariciye vekili Necmeddin Sadak'ın gösterdiği anlayışla Türkiyenin ilk Pâkistan Büyük Elçisi olarak Karaşi'ye gönderildi. Pâkistan reisi cumhuru Mehmed Ali Cinnah tarafından ve bütün Pâkistan aydınlarından derin saygı ve sevgi gördü. Orada kurulan Türk-Pâkistan Kültür birliği toplantısında, İngiliz, Amerikalı münevverlerin de bulunduğu meclislerde şiirleri ve derin kültürlü musahabeleri büyük hazla dinlendi.

Büyükelçilikden emekliye ayrılmak sûretiyle Pâkistan dönüşünden sonra, Yahya Kemal, Park Otelde şiirlerini tamamlamağa çalıştı. Dostları ile sohbetlerine devam etti.

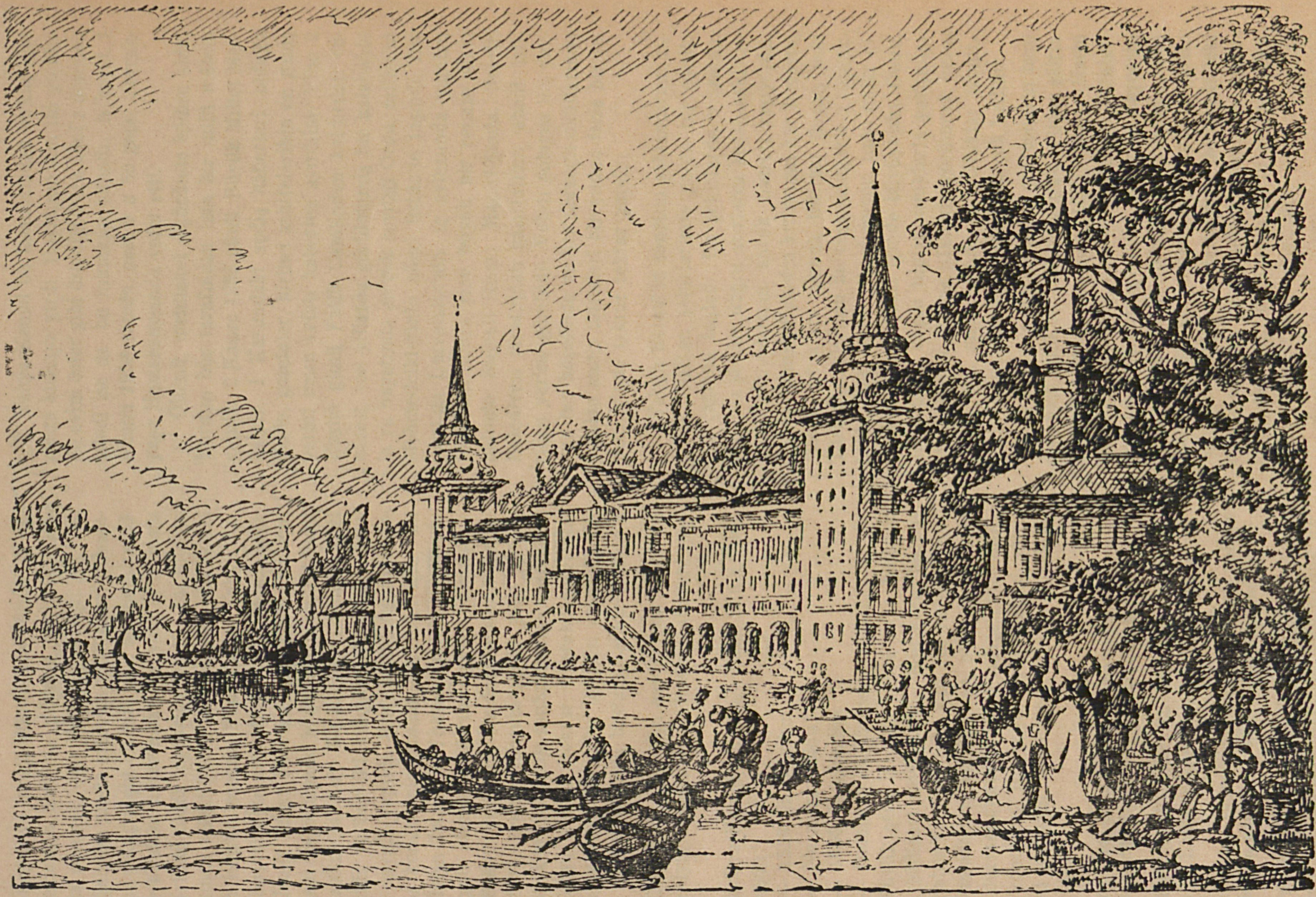
Doğumunun 65 inci yıl dönümünde Türk Ocoağı tarafından tertiplenen törende Yahya Kemal, büyük saadet duymuşdu. O devrin, bilhassa Üniversite gençliği, büyük, millî şâirine samimî tezâhüratda bulunmuş, İstanbul Üniversitesi konferans salonu insan almıyacak hâle gelerek bu vatan şâirini alkışlamışdı. 1950 de hür bir seçimle iktidara gelmiş olan Demokrat Partinin bütün ısrarlarına rağmen, yeniden mebus olmak istemedi.

11 Mart 1956 da hayatının en mühim işlerinden birine girişerek, bitmemiş şiirlerini bütnüelmeğe ve bitenleri her hafta Pazar günleri Hürriyet Gazetesinde neşre başladı. Tam 67 hafta süren bu devamlı ve ısrarlı faaliyet, büyük şâiri hayatının son yıllarında bir kaç bakımdan mesut etti. Bir taraftan «Süleymaniye'de Bayram Sabahı» gibi, «Selimnâme» gibi, «Koca Mustafapaşa» gibi büyük şiirlerini bitirmek ve bunların intişarını görmek, şâiri âdeta eserini tamamlamaya yaklaşmış bir sanatkârın heyecanı içinde bırakıyor, öte yandan, her hafta muntazaman intişar eden bu şiirlerin memleket ölçüsünde büyük alâka gördüğünü, kesilip saklandığını öğrenmek, bu konuda, memleketin her tarafından, mektuplar, telgraflar almak, telefonda kendi şiirlerini yine kendisine okumak için can atanların saygı, sevgi ve iltifat seslerini dinlemek, Yahya Kemali emeklerinin en büyük mükâfatını elde etmenin hazzıyla dolduruyordu.

Yahya Kemalin 1947 den beri sıhhatini örseleyen bir bağırsak kanaması hastalığı vardı. Bu hastalık, onu kansız bırakıyor, hafif bir şeker hastalığı da olduğundan tedavisini güçleştiriyordu. Bu hastalık, 1957 Aralık ayında nüksetti. Şâir tedavi için, itimat ettiği Doktor Nihad Reşat Belger'in de tavsiyesiyle Cerrahpaşa Hastahânesine yatırıldı. Fakat şiir neşrini bırakmadı. Bilhassa «Selimnâme» şiirini bu hastalığı esnasında neşretti. Bu şiirin gördüğü sevgi şâiri âdeta neş'elendirirdi. İyi olmasını kolaylaştırdı. Selimâme şiiri Hürriyet Gazetesinde yayımlanırken, bir taraftan da onun tahlillerini ve izahını yapan makaleler intişar ediyor; şâir, neşrinden önce kendisine okunan ve tasvibi alınan bu makaleleri de alâkayla tâkip ediyordu.

Hastalığı geçince tekrar Park Otel'deki odasına döndü. Orada, dostu ve talebesi olan, hemen her gün buluştuğu bir arkadaşının ricası ve ısrarı üzerine, en büyük şiiri olan «Süleymaniye'de Bayram Sabahı» şiirini tamamladı ve nihayet neşre başladı.

Fakat 1957 Mayısında kanama hastalığı tekrarladı. Yahya Kemal, Dr. Nihad, Reşad Belger'in tavsiyesiyle, bu mühim hastalığın en iyi mütehassısı olarak bilinen, Doktor Arnous tarafından tedavi edilmek üzere Parise gitti. Dr. Arnous, hastalığın menşeini bularak, bağırsak içindeki derin hémorroides'i yakarak tedâvî etti. Şairin kan durumu düzeldi. İstan-

Türkiye Klişehanesi

ÇENGELKÖYÜNDE KULELİ SÜVARİ KIŞLASI
(Th. Allom'un gravüründen Sabiha Bozcalı eli ile)

Doğuş Matbaası

bula neşeli ve ümitli döndü. Hayatında ilk defa Paris'den hem de şiddetle sıkılmıştı. Vatanına dönmek onu bahtiyar etmişti.

Şâir bu arada artık en mühimleri tamamlanmış olduğu için «Kendi Gök Kubbemiz» adlı şiir kitabını neşretmek için, yine aynı dostu ile birlikte ciddî teşebbüse geçti. Bu kitabın arkasında «Eski Şiirin Rüzgâriyle» adlı ikinci kitabı neşredilecekdi. Bunun için, Yahya Kemal Başvekâlete müracaat etti. İstediği kâğıdın İzmit Kâğıt Fabrikamızda yapılması için tavassut ve müsaade istedi (Bu dost N. Sami Banarlıdır. İs. An). Bu kâğıtlar, tam istediği kıvamda ve her iki kitaptan ellişer bin basılacak sayıda yapıldı. Şâir, kitaplarının bir istismar konusu olmasından korktuğu için, bu kitapların İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu neşriyatı olarak intişarını uygun bulmuştu.

Fakat Paris'den döndükten sonra bağırsaklarında tekrar kanama olması şâiri üzmüştü. Bu kanama 1958 sonbaharında şiddetlendi. Yahya Kemal, tekrar, Cerrahpaşa Hastahânesine yattı. Bu sefer tedavisi mümkün olmadı. Ekim sonunda hastalığı şiddetlendi.

Ölümünden iki gün evvel, aynı dostu ve talebesiyle, aralarında şu hazin muhavere geçti:

Yahya Kemal sordu: — Bâkî, hangi yılda doğmuştu?

— 1526 da üstadım.

— Ne zaman öldü?

— 1600 de efendim.

— Demek o da 75 yaşında öldü.

Büyük şâir, iki gün sonra vuku bulacak hazin hâdiseyi söylüyordu. Son gece büsbütün, halsiz ve yorgundu. Çok zor nefes alıyordu. Damarlarına verilen kan, artık bu damarlarda durmaz olmuştu. Buna rağmen yine oturmak, konuşmak istiyordu. Aynı talebesi, şâire nükteli şiirlerini hatırlatıyor, onu oyalamak istiyor, ona:

Ne kaldı rûha tesellî şerâbdan başka
Boğaz'da üç gecelik mâhtâbdan başka

şiirini okuyordu. Şâir, en tatlı tebessümü ile dinliyor, bâzan tekrarlıyordu. Bir aralık:

Bu halka vakfedecek mülk ü mâlimiz yoktur
Beş on gazelle şu kalb-i harâbdan başka

beytinin tekrârını istedi. Bu beyti, hayli hazin bir sesle kendisi de tekrarladı. Sonra yine bir çocuk masumluğu ile tebessüm etti.

Yahya Kemal bu konuşmadan birkaç saat sonra komaya girdi. Hayatının son iki gününde evini özler gibi özlediği Park Otel'e dönmek istedi ise de bu mümkün olmadı. Nihayet 1 Kasım 1958 sabahı, saat 9 u 50 geçe, Cerrahpaşa Hastahânesinde vefat etti.

Ölümü, memleket ölçüsünde hâdise oldu. Yurdun her tarafından tam bir millî mâtem yapıldı. 2 Kasım 1958 günü, Büyük Millet Meclisinin 1 Kasımdaki açılış haberleri olduğu halde, gazeteler, birinci sahifelerinin en geniş yerini onun vefatı haberine ayırdılar. Yine 2 Kasım günü Fatih Camiinden kaldırılan cenazesi, son yıllarda görülmemiş bir kalabalıkla ve hayatında en çok sevdiği Ordu, millet'in Mehmedciklerinin elleri üstünde taşındı. Beyazıt'da Üniversite'nin iç avlusunda yapılan törenden sonra yine büyük bir cenaze alayı halinde Rumeli Hisarı Mazarlığında, devrin Belediyesi tarafından hazırlatılan ebedî istirâhat yerine gömüldü. Vefatı dolayısı ile, yurdun her köşesinde ve her dereceli okullarında yapılan anma törenleri bir yıldan fazla bir zaman içinde tekrar tekrar yapıldı.

Yahya Kemal'in sanatını şahlandıran heyecan, Balkan şehirlerinde geçen bir çocukluk çağında başladı. Bu şehirlerde o zaman, Her yaz şimâle doğru asırlarca koşan eski Osmanlı akıncılarının ancak hasreti yaşıyordu. Yahya Kemal, Rakofça kırlarının hür havasını alarak, ufuklara akmak ihtirası duyan eski Türk akıncılarının bu coşkunluğunu o topraklarda, tıpkı onlar gibi duyuyor, tıpkı onlar gibi, bir ufuk ihtirası içinde büyüyordu. Onun, «Kaç fethe koşan tuğlar ufuklarla yarışmış» gibi, «Uçtuk Mohac ufkunda görünmek hevesiyle» gibi mısralarında ve «Ufuklar isimli» şiirinde bu ufuk aşma duygusu çok bellidir.

Evinden, annesinden ve çevresinden hem dinî hem millî bir terbiye alarak yetişen şâirin çocukluğu aynı zamanda 1897 Yunan Harbi yıllarına rastlamış, bu harbin Balkan Türkleri arasında uyandırdığı derin gurur ve heyecanı Yahya Kemal ilk çocukluğunda duymuştu. Gazî Osman Paşa kumandasındaki ordularımızın Atina'ya doğru muzafferane ilerleyişindeki büyük neş'eyi, çevresindeki insanların çehresinde okumuş; bu savaşa derin şevkle giden Türk askerlerinden duyduğu:

Eğil dağlar, eğil, üstünden aşam
Yeni tâlim çıkmış, varam alışam

Yahyâ Kemalin ölüm haberi «İstanbul Ekspres» gazetesinde.

gibi türküler onun küçük kalbinde büyük heyecan uyandırmış, hafızasında silinmez iz bırakmıştı. İlk şiirlerini böyle savaş ve zafer temaları üzerinde söyledi. Bugün hatırında kalan ilk çocukluk şiiri, bunun için:

> **Seyf-i adlî saldılar**
> **Tırnovâ'ya daldılar**
> **Turhalaa'yı aldılar**
> **Şanlı Türk askerleri**

mısrâlarıdır.

Bununla beraber, Yahya Kemal'in şiire başlayışı, daha 5 yaşında iken duyduğu derin bir aşk sebebiyledir. Şâir, henüz bu kadar küçük bir çocukken, Üsküb'de güzelliğiyle tanınmış ve hattâ Üsküb Venüsü diye sıfatlandırılmış, Redîfe Hanım isimli, «kumral ve endamlı» bir genç kızı sevmiştir. Yaşca kendisinden büyük olan bu kızı önce Vardar boyunda bir araba gezintisinde görmüş, yıllarca sonra yazdığı hâtıralarında: «Küçük kafam bu hanımın cazibesiyle sersemlemişti.» diyecek kadar, ona hayran olmuştur. İkinci defa ve kendisi 12 yaşında iken aynı kızı bu sefer bir sünnet düğününde görmüş, bütün gece onun yanından ayrılamamıştır. Yahya Kemal, işte ilk şiirini, Üsküp türklerinde gördüğü vezinle onun için söylemiştir. Bu ilk şiirinden hiç bir mısraı hatırlıyamadığını söyliyen Yahya Kemal, aynı Redîfe Hanım'ı, üçüncü defa olarak, kendisi onbeş yaşında iken, bir Cuma günü, Üsküp'de Rifâî Dergâhında yapılan bir âyinden çıkarken görmüştür. Redîfe Hanım, o zaman, bu dergâhın şeyhi ve Üsküb'ün tanınmış, âlim, şâir ve sôfilerinden Sâdeddin Efendi ile evlenmiş bulunuyordu.

Bu üçüncü tesadüfün tesiri derin olmuş, şâir mektepte vazifelerini, sokakta eğlencelerini unutmuş, onun bu perişanlığı âilesinin dikkatinden kaçmamıştır.

İşte bu ıstırabın terennümü için, Yahya Kemal, türkü şeklinde değil fakat kıtalarda okuduğu manzumeler gibi, aruzla bir şiir söylemek arzusuna kapılmış ve bu başlayış, onun şiire böyle bir aşk yüzünden başlaması demek olmuştur.

Şâirin bu tarzdaki ilk şiirlerini, tam bir safiyetle, Redîfe Hanımın kocası Şeyh Sadeddin Efendiye tashih ettirmesi bilgisinde ilerlemesini sağlamıştır.

Bundan sonra bir çok şiir kitapları okuyan Yahya Kemal'in en beğendiği şâir olarak, Muallim Naci'yi tanıdığı ve onun tesirinde kalıp, ona nazireler söyliyerek şiirde ilerlediği görülür. Şâirin elyazısı ile hâtıralarındaki :

«Muallim Naci gönlümü sarmıştı. «Şerâre» sinden sonra «Âteşpâre» sini, «İbnül Gaanân» ını, «Fürûzan» ını gördüm (edindim). Bu mecmualardaki şiirlerin çoğunu ezber biliyorum. Recâi-zâde Ekrem Beyin «Üç Zemzeme» sini de okuyorsam da yine meylim Muallim Naciye idi» cümleleri, bu hakikatin açık delilleridir. Aynı hâtıralarda Yahya Kemal, devrin diğer tanınmış şairleri ve eserleri üzerinde kısa çizgilerle durduktan sonra tekrar Naciye dönüyor ve: «Lâkin anladığım ve sevdiğim şâir Nâci idi. Nâci ismi bile kalbime bir yakınlık hissi veriyordu. «Meyhânede Bir Söyleniş» manzumesiyle, Varna'dan İstanbula hicret ettiği o hazin baharı anlatışı ile, Tesalya'da, Fırat ve Dicle kenarlarında söylediği hasretli kıt'alariyle kendisini tanımış gibi hissediyordum. Onun şiirinin sevki ile gizliden gizliye rakı içmeğe heveslendim.» Diyordu.

Böylelikle Fikret ve Âkif'den sonra, son devir şiirinin üstad şairi Yahya Kemal'in de

Âden'de karışıklıklar

DÜNYA

Pazar 2 Kasım 1958

25 Kr.

7 işçi daha kurtarıldı

Yahyâ Kemalin ölüm haberi «Dünya» gazetesinde.

Edebiyat âleminin büyük kaybı

Yahya Kemal Beyatlı öldü

SESSİZ GEMİ

YAHYA KEMAL BEYATLI

Muallim Nâcîdeki salâhiyetli söyleyişin talebesi olarak yetişmesi, XIX. asrın bu büyük şâiri lehine dikkate değer bir hâdise teşkil ediyor ve Yahya Kemal'deki sağlam söyleyişin sırlarından birini teşkil ediyordu.

Yahya Kemal'in Türk edebiyatında tesiri altında kaldığı ikinci mühim şâir Tevfik Fikrettir. Şâirin yine çocukluk ve amatörlük çağına ait bu tesir ile Fikrete de nazîreler söylediği bilinir. Yahya Kemal bu ikinci tesirle yazdığı şiirlerini, 1902 ve 1903 yıllarında İstanbulda intişar eden İrtika mecmuasında Âgâh Kemal imzasiyle yayınlamıştır.

Fransa'da şiir, Yahya Kemali Parnasse'cı şâirlerin mükemmel manzumeleriyle ve Symbolisme'in derûnî mûsikîsiyle karşıladı. Sanat anlayışının altın devrini yaşadığı o yıllarda, Fransa'da hâlâ, eski Yunan şiirine karşı derin bir hayranlık yaşıyordu. Yahya Kemal, dikkatle bakıp görmüştü ki daha XVI. asır Fransız şâirleri Ronsard ve Du Bellay'den başlıyarak, XVIII. asırda André Chénier'ye ve XIX. asırdaki Fransız Symboliste'lerine kadar bir çok Fransız şâirleri, eski Yunan mısrâlarını fransızca bir mısrâ hâline getirmek için çalışıyorlar ve bunda muvaffak oldukları zaman da şiirde bir zafer kazandıklarına inanıyorlardı «Meselâ Leconte de Lisle'in Yunan şâiri Théocrite'den, doğrudan doğruya tercüme ettiği bir idylle veya bir églogue, ısrarlı bir çalışma ile, evvelce André Chénier tarafından, son zamanlarda da José Maria de Heredia'nın dilinde mutlaka fransızca mısralar haline konulmuştur.»

Fransa'da şiirin eski ve klâsik mâzisine bağlı bu dil ve şiir çalışmaları Yahya Kemali düşündürmüş ve Türk şiiri için nasıl bir çalışma yolu tutturmak lâzım geldiği konusu üzerinde araştırmaya sevketmiştir. İlk anda: «Türk şiirini ve Türk zevkini, asırlardan beri almış olduğumuz Arap ve Acem tesirlerinden uzaklaştırarak, doğrudan doğruya Yunan ve Lâtin edebî terbiyesine bağlamak» düşüncesi Yahya Kemale çok câzip görünmüştür.

Yahya Kemal'in Fransadaki ilk şiir çalışmaları, eski Yunan mısrâlarını bu sefer Türk diliyle söylemek şeklinde bir hevestir. Onun bu tarzda söylediği bâzı mısraların meydana gelişinde aynı zamanda Stéphane Mallarmé'nin târifini yaptığı bir şiir anlayışının da tesiri büyüktür. Bu anlayışa göre: şiir, rythme'in lisan hâline gelmesi, yâni söyleyişin bir mûsikî cümlesi olabilmesidir. Mallarmé, bu anlayışı, Yahya Kemale yeni bir ufuk gibi görünen şu cümle ile ifâde etmişti: Bir mısrâ, kelimelerin yanyana dizilmesinden meydana gelir. Fakat, Türk şiirine:

Aldım Rakofça kırlarının hür havâsını,
Duydum akıncı cedlerimin ihtirâsını.

mısrâlarını kazandıracak bir şâir, şiir iklimlerine herşeyden önce Türk olan bir üslûpla

girebilirdi. Millî terbiyenin bir millete büyük adam yetiştirmekteki mühim rolü bu hâdisede bir defa daha görüldü ve Yahya Kemal, tamamiyle avrupâî veya kozmopolit bir sanat çevresinde ve içindeki bütün avrupâî sanat heveslerine rağmen, dilde, şiirde, düşünüşte, yine çocukluğundaki gibi Türk kaldı, milliyetine sadık kaldı.

Yahya Kemal'in bu millî kalışında hattâ bir ecnebi diyarında, oraya gittiğinden daha çok ve daha şuurla millî oluşuna büyük tesiri görülen bir hâdisede o yıllardaki Fransız tarihçilerinin fransızlık için kullandıkları ilim ve araştırma metotlarını Türklüğe tatbik etmek için çalışmasıdır.

Michlelet, Fustel De Coulanges, Camille Julian gibi Fransız tarihçileri, aynı metotla hareket ederek, tarih ortasında ve çoğrafya üzerinde Fransızlığı aramak için çalışmışlar ve: Fransız milletini bin yılda Fransa'nın toprağı yarattı. Gibi, tarih tetkikleri için çok mühim bir kanaate varmışlardı. Yahya Kemal, hocası Albert Sorel'den aldığı kuvvetli tarih görüşleriyle, bu araştırma ve düşünme metotlarını bizim tarihimiz için tatbike çalıştı. Türk milletinin, Türk topraklarında, eski ve büyük Türklük kaynağından yükselerek yeni vatanın imkânlarıyle zenginleşmiş, yeni ve büyük bir terkip olduğu kanaatine vardı:

«Türkçemizin, mîmârîmizin, mûsikîmizin, güzelyazı sanatımızın, şehir dekorlarımızın ve diğer büyük, küçük bütün sanatlarımızın vâsıl oldukları terakkî, en çok, Rum Selçûkîleri Anadoluya yerleştikten sonra ve Osmanlı asırlarında olmuştur. Bu muazzam terkip, Rumeli ve İstanbul, anavatanla yekpâre bir kütle olduktan sonra, hâsılı, yeni Türk vatanı, yeni şartlar içinde, milliyetimize yeni bir şekil verdikten sonra meydana gelmiştir.» Cümleleriyle hulâsa ettiği kanaate ulaştı.

Yahya Kemal bu neticeyi elde etmek için, Fransada bir taraftan fransızcasını ilerletir, büyük Fransız şâirlerini ve onların şiir anlayışlarını, şiir sanatlarını derin vukufla anlamıya çalışırken, öte yandan, Şark Dilleri Mektebinin ve Paris kütüphânelerinin bütün imkânlarına başvurarak, Türk dilini, Türk Divan şiirinin inceliklerini, millî özelliklerini ve Türk - Osmanlı tarihini kendi kaynaklarından okuyarak, bu hususta çok yeni, sağlam ve derin bilgi ve görüşlere sahip oldu.

Şiire böyle bir kültürle devam etti. Aynı kültür onu, şiirde klâsik söyleyişin, dili ve şiiri kusursuz bir güzellikle işleyişin lüzum ve ehemmiyetine ulaştırdı. XIX. asrın bütün büyük Fransız şâirlerini, bunlar arasında bilhassa Hugo'yu, Baudelaire'i, Paul Verlaine'i bütün özellikleriyle tanımış ve anlamış olmasına rağmen, kendi sanat zevkinin âdetâ insiyakî bir şekilde José Maria de Heredia üzerinde durduğunu hissediyor, ancak bu şâirin tuttuğu yolu en doğru yol buluyordu:

«Heredia bir yaratıcı değildi. Çok gecikmiş klâsik bir sanatkârdı. İlhamdan ve ihtirastan uzak, yalnız zevk kudretiyle, hakkında çok kullanılmış bir târifi tekrar edeyim, bir kuyumcu kudretiyle işlediği yüzyirmi kadar sonnet ile bir iki uzunca manzûme sahibi idi. Heredia'nın derli toplu eserine bağlanmak hayatımın en esaslı bir talihi olduğunu itiraf ederim. Avrupa'nın klâsiklerin ve romantikleri ne vücuda getirmişse onda sıkı bir inbikten geçirilmiş haldeydi. Lâtin ve Yunan şâirlerinin değerlerini ondan öğrendim. Heredia'nın her sonnet'si üzerinde bir iki ay kalıyordum. Bir soneden diğer soneye geçiş benim için yeni bir heyecan oluyordu. Şiirin asıl mâdenine elimle dokunduğumu hissediyordum. Edebî modaya göre José Maria de Heredia köhnemişti. 1907 de Quartier Latin'de Heredia'yı hâlâ seven bir genç çok geri kalmış görünürdü.

Samimî temâyülümün sevkiyle, edebî modaya ehemmiyet vermiyerek, Heredia'yı sevmekte ne derece isâbet ettiğimi sonra anladım. Çünkü edebî modaların hepsi biribirini tevâlî ederek geçtiler. Heredia kaldı.»

Yahya Kemal'in elyazısiyle Hâtıraları arasından seçilen bu satırlar, büyük şâirimizin, türkçe şiir söyleyişte nasıl ve ne için en doğru yolu seçip en sağlam mısraları söylemeğe muvaffak olduğunu açıkça belirtmektedir. Onun gerek kendi asrının türkçesiyle gerek eski şiirin rüzgâriyle söylediği bütün şiirlerde hâkim olan dil ve şiir anlayışı, işte Heredia'nın eski Yunan'dan başlıyarak, kendi asrına kadar, bütün şiiri ve bilhassa Fransız şiirini tam bir inbikten geçirerek, kendi sanatında birleştirmiş, bütünlemiş ve âbideleştirmiş olmasındaki büyük ve işleyici şiir anlayışına uygundur.

Yahya Kemal, bu işi, tarihin hiç bir devrinde böyle şuurla işlenmemiş olan Türk diline ve Türk şiirine tatbik etmekle edebiyatı-

mızda Heredia'nın Fransız şiirinde yaptığından çok daha büyük hizmette bulunmuştur. Çünkü Yahya Kemal'in sanatında, Heredia'nın işleyici sanatını da bütünliyen iki mühim unsur daha vardır. Bunlar, yaratıcılık ve millî hattâ milliyetçi oluş unsurlarıdır.

Yahya Kemal bu hareket noktalarından yürüyerek, Türk dilini bütün incelikleriyle öğrenmiş, büyük ruhlu, ince ruhlu atalarımızın bu dile verdikleri güzelliğe hayran olmuştur.

Aruz veznini alelâde bir nazım ölçüsü olarak değil de Türkiye Türkçesinin tekâmülünde vazifesi görmüş bir ses unsuru, bir musikî ölçüsü olarak karşılayan Yahya Kemal, bunun için şiirlerini — hece ile söylediği bir iki şiir istisnâ edilirse — hep aruzla söylemiştir.

Diğer taraftan, Avrupa şiirini çok iyi anlamaktan o kadar ki Türkiye'de en iyi anlamış şâir olmaktan doğan bir kudretle yeni şiirler söylemiş fakat tabiatindeki millî oluş ve millî zevk terbiyesi dolayısiyle bu en yeni şiirlerinde de yine her şeyden çok, bizim şiirimiz olan bir söyleyiş meydana gelmiştir. Meselâ türkçede ilk defa sonsuzluğun şiiri olsun diye söylediği Açık Deniz şiirinde hem bu sonsuzluk temi büyük kudretle işlenmiş hem de bu şiirde ancak Türk rûhunun özlediği, tamamiyle millî bir sonsuzluk duygusu terennüm edilmiştir.

Böylelikle şiir iklimlerine eski Türk akıncılarının at sürüşlerindeki millî üslûpla giren Yahya Kemal, daha 1906 da Londara'da başladığı bir destan şiirini yeni Türk edebiyatında aynı büyük kudretle terennüme muvaffak olmuştur.

Destan şâiri, destanını terennüm ettiği milletin tarihteki fazilet ve kahramanlık çağlarını bizzat görüp yaşıyan şâirdir. Kendi zamanımızda yaşıyorsa, rûhu, târihin zafer ve şeref sahifelerinde dolaşır. O mazî asırlarında, düşman saflarını yaran atlılar ve akıncılar arasında bizzat bulunmuş gibi, ruhunun o günlerde duyduğu heyecanı hatırlar. Yahya Kemal'in:

> **Ben hicret edip zamanımızdan yaşadım**
> **İstanbul'u fethettiğimiz günlerde**

mısrâlarının bu bakımdan büyük mânası vardır. Bu sebepledir ki tâ Malazgird'den bu yana, bütün Selçuk zaferleri, bütün Osmanlı şahlanışları; dünya târihine denizlerde ve karalarda yazdığımız bütün altın sahifeler, nerede ve ne zaman yaşanmış, nerede ve ne zaman yazılmışsa, Yahya Kemal'in destan heyecanlariyle dolu rûhu da orada ve o zaman yaşamış gibi, bunları o çağların hatıraları halinde terennüm etmiştir.

Bu konuda daha da ileri giderek, Yahya Kemal'in tarih zaferlerini o zaferlerin kazanıldığı asırlardaki dille terennüm ettiği şiirleri de olmuştur. Şâirin İstanbul'u Fetheden Yeniçeri'ye Gazel şiirinde ve baştan sona bir Yavuz Sultan Selim Destanı hâlinde terennüm ettiği Selimnâme manzumesinde, işte bu sebeple o devirlerin lisanı kullanılmıştır.

Şairin, Eski Şiirin Rüzgârlariyle adlı kitabında toplanacak, Divan tarzı şiirleri de aynı ruhla, yani hem klâsikleri ve klâsik söyleyişi bütünlemek hem de klâsikler devrinde yaşamış bir ruhun zevkini ve heyecanını terennüm etmek anlayışı ile meydana getirilmiş şiirlerdir.

Yahya Kemal, Türk edebiyatında İstanbulun tabiî güzelliği ve coğrafî kıymeti değildir. Yahya Kemal düşünmüştür ki: Türklük, İstanbulu Anadolu'nun en tenha bir yerinde bina etmiş olsaydı, yine bir şâheser vücûda geterecekti. Halbuki bu binayı, İstanbul gibi, kurun-ı vustânın en şa'şaalı, en büyük ve güzel bir şehri olan Konstantaniyye'de kadîm bir sûr çerçevesi içinde inşâ etmiş ve Konstantaniyye'yi tamamiyle unutturan türk çizgilerle işliyerek, bu şehri türkleştirmiş ve muzâaf bir temsil kudretine sahip olduğunu göstermiştir.»

«İstanbul sâdece pâdişahlar ve İstanbullular tarafından bina edilmiş değildir: Vatanın dört bucağından, Konya,'dan Bursa'dan, Edirne'den, Sivas ve Tokat'tan, Erzurumdan, Üsküp'den, Macaristan'dan Hicaz ve Bağdat'dan, Tunus, Trablus, Cezayir gibi mağrip topraklarından, buralara gidip gelen yahut buralardan gelip İstanbul'da kalan, burada yerleşen nice müslüman Türkler, kadınları, çocukları, ihtiyarlariyle; el sanatları, mûsikileri, halk ve Divan şiirleriyle; şehir, sokak, ev ve oda mîmârîleriyle; câmi, hamam, kubbe anlayışlariyle, hâsılı, vatanın ve târihin her bucağiyle her asrından getirdikleri hünerler ve hâtıralarla bu şehri hep birden bina etmişlerdir.

O kadar ki İstanbul, bütün Türk târihinin, Türk coğrafyasının bir terkîbi, hulâsası, tecellîsi olmuştur.

Yahya Kemal, İstanbul şehri gibi, İstanbul türkçesini de türkçemizin bütün vatanda işlendikten sonra ulaştığı yüksek bir dil seviyesi olarak düşünür, öyle severdi. Ona göre: «İstanbul türkçesini meydana getiren unsurlar, İstanbulun tekevvünü esnasında bir araya gelen unsurlar gibiydi. Vatanın her tarafından ve tarihin her asrından gelip İstanbul'da birleşmişlerdi.» Şâir, İstanbulda konuşulan, türkçe ve türkçeleşmiş kelimeler üzerinde bir mücevher gibi duruyor; onun menşeini, mânasını, Türkün ona verdiği sesi idrâke çalışıyordu. Şiir söylerken dilde sâdık kaldığı prensipler şunlardı:

1) Şiirde yaşıyan türkçeye girmemiş hiç bir Arap, Acem ve firenk kelimesini kullanmamak; 2) Yaşıyan türkçeye girmiş Arap, Acem ve Frenk kelimelerini, onlara Türklerin verdiği ses ve mânâ içinde, türkçe addetmek; 3) Nahiv'de Türk milletinin cümleye verdiği mîmârîye şiddetle sâdık kalmak ve tatlısu türkçesinin Servet-i Fünun şiirindeki tesirini kaldırmamak; 4) Aşka, kahramanlığa, elemlere ve şevklere Türk milletinin verdiği ifâdeyi gözetmek; 5) Şiirde rhytme'in lisan hâline gelmesi demek olan hâlis mısraı bulmak ve böyle mısrâlardan müteşekkil manzumeyi, ilk mısrâdan son mısra'a kadar, yekpâre bir rhytme terkîbi hâlinde terennüm etmek; böylelikle şiiri, nesre zıd bir terkip olarak yaratmak; 6) Şiiri o çıkış noktasından hareket ederek söylemek ki bu şiir, önce bizi, bizim milliyetimizi, bizim duygu, düşünce dünyamızı söylesin.. Fakat aynı şiir, bu millî atmosfer içinde bizi terennüm ederken, aynı ölçüde beşerî olsun; bütün insanlığın duygu, düşünce, şevk ve heyecan âlemlerinin müterennimi olabilsin.

Bir vatan şâiri olarak Yahya Kemal, vatanı, bir milleti meydana getiren veya o milletin, daha yeni ve daha büyük bir terkip olmasını sağlıyan, büyük mâzîli, gerçek ve millî bir toprak olarak kabul eder. Yahya Kemal'e göre: Vatan hiç bir zaman bir nazariye değil, bir topraktır. Toprak, cedlerin mezarıdır, câmilerin kurulduğu yerdir. Sanayi-i nefîse nâmına ne yapılmışsa onun sergisidir.

Daha derine gitmek ve demek lâzımdır ki vatandaşları zaten o vatan vücuda getirmiştir. Havasiyle, suyu ile, kırları ve dağlariyle sabahları ve geceleriyle, bilhassa vatandaşlara kendini müdafaa ettirmesiyle hal-hamur olmuştur.

Vatan ne bir feylesofun fikridir, ne bir şâirin duygusu. Vatan gerçek ve hakikî bir yerdir. Onun her maddesini, her halini sevenler vatanı sevebilir.

Vatanı meselâ «şîrhârlar beşiği» diye tanıtmak eksiktir. Vatanın adını söylemelidir: Vatan İstanbul'dur, Üsküp'dür. Trabzon'dur, Yozgat'dır, Ankara'dır, ve bunların içinde sayılamıyacak kadar hâtıralar vatandır. Meselâ Yozgat, bir hudut için kaç şehit vermiştir? Vatan dahilinde yetişenlerin şarkıları, birbirine benzemiyen kaç yerde okunmuştur? Birbirine uzak olan yerlerde kaç âile evlenmiş, kaç kan karışmıştır? Velhâsıl vatan mücessem bir mefhumdur. Mücerret bir mefhum olarak onu yalnız ansiklopedide okuyabiliriz. Halbuki vatanın evlâtları mücerret bir mefhum için ölmez. Fakat mücessem bir mefhum için asırlarca ve milyonlarca insan ölebilir.»

«İstanbul'un tehlikede bulunduğu zamanlar, Muş'dan, Siird'den, Maraş'dan ve uzak, yakın birçok vilâyetlerden gelmiş olan erler, ömürlerinde görmedikleri ve belki de göremiyecekleri bir İstanbul için döğüşmeye gelmişlerdi. Çünkü İstanbul, vatanın mücessem bir parçasıdır.»

Yahya Kemal'in millet sevgisi ve millet anlayışı da vatan anlayışı içinde, onunla birleşmiş bir bütün hâlindedir. Şâirin: «Gönlüm, dilim, kanım ve mizâcımla sizden'im - Dünyâ ve âhirette vatandaşlarım benim.» diye hitap ettiği milletinin mizacını ve şiarını vücuda getiren bütün unsurları dikkatle araştırmış ve milletini bu unsurlar içinde sevmiştir. Dindarlık, kahramanlık, ağırbaşlılık, efendilik, bir iyman uğruna her türlü güçlüğe sevgiyle göğüs geriş v.b. gibi çok sayıda faziletleri kendinde toplamış bu milletin aynı zamanda tarihte ve coğrafyada kendi yarattığı zaferlerin de çocuğu olduğuna inanıyordu. Onun bir İstanbul güzeline hitaben söylediği Bir Tepeden şiirinde böyle bir millet anlayışı terennüm edilmiştir:

Rü'yâ gibi bir akşam seyretmeğe geldin,
Çok benzediğin memleketin her tepesinde.
Baktım, konuşurken daha bir kerre güzeldin,
İstanbul'u duydum daha bir kerre sesinde.

Irkın seni iklîmine benzer yaratırken,
Kaç fethe koşan tuğlar ufuklarla yarışmış,

Târihini aksettirebilsin diye çehren,
Kaç fâtihin altın kanı mermerle karışmış.

mısraları bu hakikati ifade eder. Yine Mihriyar şiirinde ve yine bir İstanbul güzeli için söylediği :

> **Hayran olarak bakarsınız da**
> **Hulyânızı fetheder bu hâli,**
> **Beşyüz sene sonra karşınızda**
> **İstanbul fethinin hayâli.**

mısrâlarında hep aynı, târihin çocuğu olan Türk güzeli tasvir edilir.

Yahya Kemal'in Türk milletinde derin rikkatle sevdiği bir fazilet de onun dindarlığıdır. «Ben Türk milletinin inandığı Allaha ve yine Türk milletinin inandığı peygambere inanırım. Ben, bu iymânın müslümanıyım.» Beni iymansızlıktan kurtaran ve kendi tanrısına bağlıyan yine Türk milleti olmuştur. Çünkü bu kadar büyük bir milletin inandığı Allaha ve dîne inanmamak iz'ansızlık olur.» gibi sözleri, onun iyman iklimlerine bile daha çocukluğundan beri çevresinden ve milletinden aldığı dinî ve millî bir terbiye ile girdiğini ve büyük bir tefekkür insanı olduğu çağlarda ise, vicdan dünyasını ancak milletinin tanrısına bağladığını gösteren çok ehemmiyetli fikirleridir. Yahya Kemal, Süleymaniye'de Bayram Sabahı şiirini tahlil ederken de aynı sözleri söyler ve milletini, Türk ırkı ile islâm iymânından birleşmiş bir terkip olarak kabul eder: «Süleymaniye'de Bayram Sabahı, dinî olmaktan ziyade millî bir manzumedir. Telîf ederek söylemek lâzımgelirse, esâsen müslümanlıktan beri Türk milliyeti, islâm akaaidiyle, islâm iymânıyle yuğurulmuş, onunla halhamur olmuş, yeni ve ulvî bir terkiptir. Müslüman Türk halkının milliyetini, yâni bu vatana gazâ maksadiyle gelmiş, bu maksatla asırlarca şehit olmuş, vatanda minâreler yükseltilmiş, gök kubbeye ezan sesleri salmış bir milletin milliyetini islâmiyetten ayrı olarak düşünmeğe imkân yoktur.» «Süleymâniye'de Bayram Sabahı, müslüman Türklerin senede iki defa, kendi öz mîmârîleri içinde birleşmelerini terennüm eder.»

Gibi sözleri, onun din ve millet anlayışının çok açık ifâdesidir.

Yahya Kemal'in hayatta iken, kitap halinde neşredilmiş bir eseri yoktur. Şâir Madrit Orta elçisi iken, İstanbulda Kenan Hulûsi tarafından neşredilen, 24 Şiir ve Leylâ adlı, çok eksik ve yanlış bir kitap, sahibinden izin alınmadan bastırılmış ve bu hâdise bâzı benzerleriyle beraber Yahya Kemal'i çok üzmüştür.

Yahya Kemal, bilhassa Kendi Gök Kubbemiz adını verdiği, asrımızın türkçesiyle yazılmış bütün şiirlerini ihtiva eden ilk şiir kitabını neşretmek için kat'i teşebbüse geçtiği bir sırada vefat etmiştir. Bu kitabın kâğıdı, 1958 yılında zamanın başvekâletinden alınan müsaade ile, İzmit Kâğıt fabrikasında yaptırılmıştır. Şiir kitabının bir Türk kâğıdına basılabileceği haberi ve imkânı şâiri çok sevindirmiş fakat bu sevincini gerçekleşmiş görmeye ömrü vefâ etmemiştir.

Onun bütün şiirleri, yine kendi arzusuna ve hayatta iken yaptığı tasnife uyularak, İstanbul Fetih Cemiyeti, Yahya Kemal Enstitüsü ile vârisleri tarafından neşre hazırlanmış bulunmaktadır. Bu hazırlık gereğince Yahya Kemal'in şiirleri :

> Kendi Gök Kubbemiz,
> Eski Şiirin Rüzgâriyle,
> Rubâiler,
> Hayyam Rubâilerini türkçe söyleyiş
> Bitmemiş Şiirler.

gibi adlar altında intişar edecektir. Bu kitaplardan birincisinin baskısı tamamlanmıştır.

Bundan başka şâirin, muhtelif gazete ve mecmualarda intişar etmiş ilmî - edebî makaleleri, nesirleri, hikâye ve hâtıraları da ayrı kitaplar halinde aynı müessese tarafından neşre hazırlanmış bulunmaktadır.

Yahya Kemalin kitap halinde intişar eden ilk eseri ise, yine Yahya Kemal Enstitüsü tarafından yayımlanan Yahya Kemal'in Hâtıraları adlı mühim eserdir. Bu kitapta şâirin çocukluk hâtıraları, çocukluk aşkı, Paris ve avrupa hayatı, bilhassa Şiirde Otuz Senem başlıklı hâtıraları vardır.

Yahya Kemal, en güzel ve en büyük şiirlerinin bir çoğunu 50 hattâ 70 yaşından sonra söylemek ve bütünlemekle, edebiyatımızda genç yaşta tükenen şâirlerden ayrılmış ve bu zaferini gerçek sanatın yenilmez malzemesi olan bilgi ve tefekkür heyecanı sayesinde kazanmıştır.

Diğer taraftan, büyük Fuzûlî, muntazam söylemek, okuyanın zevkine hürmet etmektir, inancındaydı. Tereddütsüz söylenebilir ki Yahya Kemal'in sanatı da aynı inanç içinde, mil-

letinin diline, tarihine ve zevkine derin saygı duygulariyle yücelmiş, büyük sanattır.

Yahya Kemal, gerek şiirleri, gerek edebî, ilmî ve siyasî makaleleri ile gerek de hârikulâde bir hafıza ve muhakeme kudretiyle süslediği, derin kültürlü musahabeleriyle, daha Avrupa'dan döndüğü ilk yıllardan başlıyarak, çevresine çok sayıda hayranlar toplamış ve hayranlarını kültüründen, tefekküründen ve sanatından geniş ölçüde faydalandırmıştır.

Hemen ilk yıllardan başlıyarak, gerek yeni yetişen şairler üzerinde, gerek çağdaş şairlerde hattâ kendinden önceki nesillerin şâirlerinde onun şiirinin esaslı tesirleri görülmüştür.

Kültürünün, tefekkürünün tesirleri ise, devrinin çok sayıda mensur eserlerinde ve çok açık görülür. Şiirleri, kitap halinde intişar etmediği halde hemen bütün şiir severlerin defterlerine yazılmış, derlenmiş, toplanmıştır. Birçok şiirleri, başta Münir Nureddin olmak üzere, devrinin Türk musikîsi sanatkârları tarafından bestelenmiş, zevkle okunmuş ve dinlenmiştir. Hemen her şiirinin, tek başına intişarı dolayısı ile birçok tahlil, tetkik ve takdir makaleleri yazılmış, Yahya Kemal, edebiyatımızda kendisinden en çok bahsedilen şâir olmuştur. Ezân-ı Muhammedî gibi, bâzı şiirleri ise; kendisi neşretmediği halde; bir çok mecmua ve gazetelerde ısrarla neşredilmiştir.

Bibl.: Yahya Kemal,in Hâtıraları: (İst. 1960) Yahya Kemal yaşarken: (Nihad Sami Banarlı) Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası: (İst. 1960). Yahya Kemale Veda: (Abdülhak Şinâsi Hisar, İst. 1959).

Hakkında yazılan çok sayıda makaleler ve Yahya Kemal'in, İleri, Tevhîd-i Efkâr, Peyam-ı Edebî, Dergâh gibi gazete ve mecmualarda neşredilmiş, çok sayıda makale ve nesirleri. (Bu makalelerin hepsi, Yahya Kemal Enstitüsü arşivinde mevcuttur.)

Nihad Sami Banarlı

Yahya Kemal Enstitüsü — Merhum Türk ve İstanbul şâiri Yahya Kemal, öteden beri İstanbul Fetih Cemiyetinin ve İstanbul Enstitüsünün fahrî âzâsı idi. Enstitü neşriyatını yakından takib eder ve kıymetli tavsiyelerde bulunurdu. Vefatı üzerine İstanbul Fetih Cemiyetinin 7 Kasım 1958 Cuma günkü idare heyeti toplantısında, âzâdan Nihad Sami Banarlı'nın teklifi ile, İstanbul Fetih Cemiyetine bağlı bir Yahya Kemal Enstitüsü kurulmasına karar verildi.

Enstitü, şâirimizin hayatı, şahsiyeti, sanatı, fikirleri, eser ve tesirleri üzerinde ilmî araştırmalar yaparak bir Yahya Kemal monografisi hazırlamak gayesiyle kurulmuştu. Böyle bir enstitünün kurulması üzerine, şâirin vârisleriyle İstanbul Fetih Cemiyeti arasında İstanbul 6. Noterliğinde yapılan bir mukavele ile vârisler Yahya Kemalin bütün eşya ve kitaplarını Enstitüye hediye etmişler, şiir ve nesirlerinin tertib ve neşir vazifesini de Yahya Kemal Enstitüsüne bırakmışlardır.

Yahya Kemal Enstitüsü, Ekrem Hakkı Ayverdi, Nihad Sami Banarlı, Nihad Reşad Belger, Abdülhak Şinasi Hisar, Halis Erginer ve Said Nazif Ozankan ile müşâvir âzâ olarak Yahya Kemal'in kardeşi Reşat Beyatlı'dan mürekkep bir heyet halinde kurulmuştur.

Enstitü ilk toplantısında umumî kâtibliğe, Nihad Sami Banarlı'yı seçmiş ve senelik Yahya Kemal Enstitüsü mecmuası neşrine karar vererek Mecmua Müdürlüğü vazifesini de yine Banarlıya vermiştir. Mecmuanın ilk sayısı 1959 da zengin mündericat, vesika, fotoğraf ve hâtıralarla intişar etmiştir.

Yahya Kemal Enstitüsü, 15 Kasım 1958 den itibaren başladığı çalışmaları esnasında çok zengin bir Yahya Kemal Arşivi hazırlamıştır.

Yahya Kemal'in elyazısıyle şiir, nesir, makale ve hâtıralarından ve çeşitli fotoğraflarından; hayatta iken neşrettiği şiirlerden, makalelerden ve yine gerek hayatta iken gerek vefatından sonra, Yahya Kemal hakkında yazılmış ve yazılmakta olan bütün neşriyattan mürekkep bir arşiv bugün her bakımdan zengin ve kıymetli bir araştırma kaynağı hâline getirilmiştir.

Yahya Kemal Enstitüsü, bu arada Yahya Kemal'in vârisleri ve dostları tarafından Enstitüye hediye edilen eşya ve hâtıralardan müteşekkil bir Yahya Kemal Müzesi kurmak için faaliyete geçmiş ve bu müzeyi kurmaya muvaffak olmuştur.

Aysel Öz

Yahya Kemal Enstitüsü Neşriyatı ve Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası — Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası, Yahya Kemalin hayatını, sanatını, fikirlerini, eser ve tesirlerini tetkik ve tahlil ederek onu ilmî yollarla tanıt-

mak üzere intişara başlamıştır. Bu gaye ile şâirin elyazısı ile şiirleri, şiir tasarıları, not, hâtıra ve mektupları, dostlarının bu mevzudaki hâtıra ve tetkikleri mecmuaya dercedilmiştir.

Mündericatı:

Nihad Sami Banarlı'nın, Yahya Kemal ve İmân; Prof. Albert Gabriel'in, Müverrih Yahya Kemal; Abdülhak Şinasi Hisar'ın, Yahya Kemal Gazellerini Okurken; Yahya Kemal'in Nihat Reşad Belger'e Mektupları; Nihad Sami Banarlı'nın, Yahya Kemal Nasıl Çalışırdı; Said Nazif Ozankan'ın, Yahya Kemal Beyatlı İçin; Hâlis Erginer'in, Yahya Kemal'den Hâtıralar; Yahya Kemal Beyatlı'nın Nihad Sami Banarlıya Mektupları; Rauf Manyâsî'nin, Bir kaç Hâtırâ; Yahya Kemal'in Abdülhak Şinasiye Mektupları, Nihad Reşad Belger'in Yahya Kemal'in Hastalığı; Reşad Beyatlı'nın, Yahya Kemal'in Hayatı adlı yazılar, Yahya Kemal'in Londra'dan babasına gönderdiği Londra Albümü, iktibas ve haberler.

Enstitü Yahya Kemal mevzuundaki araştırmalarını Mecmuadan ayrı olarak Yahya Kemal Enstitüsü Neşriyatı adı altında yayınlamaktadır. Bu serinin ilk Kitabı, Nihad Sami Banarlı'nın Yahya Kemal Yaşarken adlı eseridir. İçindeki yazıların büyük bir kısmı, Yahya Kemal'in diline, sanatına, şiir ve şiir tahlillerine, hayatına, türlü görüş ve düşüncelerine ait kaleme alınmış konferans, deneme ve makalelerdir. Yahut dolayısiyle Yahya Kemal ile ilgili yazılardır ki neşirlerinden evvel Yahya Kemal'in tasvibi ve fikirleri alinmak suretiyle yayımlanmışlardı.

Serinin ikinci kitabı, Nihad Sami Banarlı tarafından neşredilen Yahya Kemal'in Hâtıraları adlı eserdir. İçindeki hâtıraların üçte ikisi, bizzat şâirin el yazısı iledir. Bunlar evvelce şâir tarafından türlü sebeplerle Nihad Sami Banarlıya tevdi edilmiş vesikalardır. Diğerleri ise gene şâir tarafından Banarlıya anlatılmak suretiyle yazdırılmıştır.

Bu eseri okurken şâirin çocukluk yıllarını, bu yıllarda aldığı dînî ve millî terbiyeyi, gençlik hâtıralarını, Paris'de gelişen edebiyat hayatını, Türkiye'ye nasıl millî bir düşünce ile geldiğini, buradaki hayatını, seyahatlerini ve kaldığı yerleri öğreniyoruz.

Enstitü, Yahya Kemal'in diğer bütün şiir ve nesir kitaplarını, Yahya Kemal Külliyatı adı altında neşre hazırlanmaktadır. İlk şiir kitabı olan Kendi Gök Kubbemiz 1961 Mayısında intişar etmiştir.

Aysel Öz

Yahya Kemal Müzesi — Büyük şâirimizin vefat ettiği ilk haftalar içinde kurulan Yahya Kemal Enstitüsünün faaliyet ve proğramını haber alan Yahya Kemal vârisleri, Enstitüye müracaat ederek Yahya Kemal'in eserlerini neşretmek hususunda Enstitü ile iş birliği yapmak istemişlerdir. Memnuniyetle kabul edilen bu teklifleri üzerine, Nihad Sami Banarlı, vârislerden, Yahya Kemal'in eşyasını bir Yahya Kemal Müzesi kurmak için Enstitüye vermelerini teklif etmiş. Vârisler bu teklifi müsbet karşılamışlar, böylece 11 Şubat 1959 tarihinde, İstanbul Fetih Cemiyeti ile Yahya Kemal vârisleri Reşad Beyatlı, Âdile Güreralp, Nârin Özbalkan ve Çetin Şencan arasında İstanbul 6. Noterlikte yapılan mukavele ile vârisler, Yahya Kemal'in bütün eşyasını bir müze kurmak üzere Fetih Cemiyetine hediye etmişlerdir.

İstanbul Fetih Cemiyetinin, Sultanahmeddeki binasının iki Enstitüye ve bilhassa Yahya Kemal Müzesine yetmiyeceği düşünülerek Nihad Sami Banarlının teklifi ve Cemiyet reisi Ekrem Hakkı Ayverdi'nin teşebbüsleri ile Fâtih Başkurşunlu Medresesi, hükûmet tarafından İstanbul Fetih Cemiyeti - İstanbul ve Yahya Kemal Enstitülerine tahsis edilmiştir.

Medreseye nakledildikten sonra müzenin kuruluş hazırlıkları başlamış; eşyanın konulacağı vitrin Teknik Üniversitesi marangozları tarafından hazırlanmış; Müzenin tanziminde Güzel Sanatlar Akademisi mezunu dekoratör arkadaşlarla işbirliği yapılmış. Nihad Sami Banarlı başkanlığında aylarca süren bir çalışma neticesinde tanzimi tamamlanmış 17 Ocak 1960 yılında seçkin bir dâvetli huzurunda açılış töreni yapılarak halkın istifadesine arzedilmiştir.

Müze dâvetliler tarafından takdir ve alâka görmüş. Gezenler müzeyi memlekete hizmet saydıklarını ifade etmişlerdir. Gene bu münasebetle bütün İstanbul ve memleket gazetelerinde çeşitli yazılar çıkmış. Yahya Kemal Müzesinin ve Enstitü'nün Türk dil ve edebiyatına olan hizmetleri belirtilmiş; kuruluşunun mâna ve ehemmiyeti izah edilmiş Enstitü ve müze hakkında takdirkâr yazılar yazılmıştır.

Türk edebiyatı için büyük bir kazanç olan müzede, Yahya Kemal'in türlü hâtıra ve eş-

yaları vardır. Bunlar, onun seyahat eşyası, çeşitli elbiseleri, sigara tabakaları, madalyaları, Sultan Reşadın hediye ettiği altın saatı, kalemleri, elyazısı ile şiirleri, muhtıra defterleri ve ona ait küçük defterlerdir. Yine Park Otelde senelerce üzerinde şiirlerini, makalelerini yazdığı ve samimî dostlarına küçük ziyafetler verdiği masası ve hasır koltuğu da müze eşyası arasındadır. Doğduğu zaman babasının, üzerine doğum tarihini yazdığı Kurân-ı Kerim, 1906 da tahsilde iken Londra'dan babasına gönderdiği Londra Albumü, büstü bastonu, dostlarına hediye ettiği kitaplar ve yazdığı mektuplardan, dostları tarafından müzeye hediye edilenleri de ayrıca müze vitrinlerinin kıymetli eşyası arasındadır.

Vasiyetnâme dâvası vârisler lehine neticelendikten sonra müze daha çok zenginleşmiş; terekesi, açılarak gene vârisleri tarafından müzeye hediye edilmiştir ki bunlar şâirin Polonya nişanı, müsteşrikler rozeti, İstanbul'u sevenlere verilen altın plâka, rozetleri, madalyaları, elyazısı ile hâtıralarının diğer bir kısmı, vesikaları ve kütüphanesidir. Kütüphânesindeki eserler Naima Târihi, Cevdet Târihi gibi târihî eserler, edebiyat târihleri, roman ve hikâyeler ile yine târih ve edebiyata ait çok sayıda fransızca kitaplardır.

Müze açılışından itibaren edebiyat çevrelerinde ve halk arasında geniş alâka uyandırmış. Müzenin açık olduğu Pazartesi ve Perşembe günleri bir çok kimseler tarafından ziyaret edilmiştir. Bundan faydalanan ilk, orta, lise ve üniversite talebesi gerek hocaları ile gerekse münferit olarak müzeyi gezmişlerdir.

Yahya Kemal Müzesi, 1961 Ocak ayına kadar geçen bir sene içinde 2000 den fazla ziyaretçi tarafından gezilmiş, görülmüş ve istifade edilmiştir.

Ancak, Vakıflar Umum Müdürlüğünün yeni bir faaliyeti ile, Fâtih Külliyesinin Yüksek Okul talebe Yurdu yapılmasına karar verilince, Fetih Cemiyetine, Enstitülere ve müzeye inkılâp hükûmetinin delâletiyle Çarşıkapıdaki Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi tahsis edilmiştir. Yahya Kemal Müzesi, şimdi bu binada yeniden kurulmaktadır. 1961 Mayısında umumun istifadesine arzedilmek üzere hazırlıklara devam edilmektedir.

Aysel Öz

BEYAZ — Pırpırı külhâniler argosunda mühlik uyuşdurucu madde heroin'e verilmiş ad; zâbıta ıstılahında ve edebiyatında da «beyaz zehir» denilir. Misâl:

İki hâneberduş, yalın ayak yarı çıplak bir küçük delikanlıyı göstererek:

— Aliye bak be.. yüzüne dik baksan utanır kız gibi çocukdu, Çakal nâmussuzu beyaza alıştırdı mafetti oğlanı be...

★ Ayni küçük delikanlı bir meyhâne kapusunda görünür, dilenme yolunda el uzatır, müşterilerden biri:

— Bunlara acımak olmaz, senden benden bir kâğıdı doldurdu mu hemen beyaza verecek, tepeden tırnağa giydirirsen, yarın yine bu kılıkdadır bu oğlan.. (B.: Heroin).

BEYAZGÜL SOKAĞI — Arnavudköyü sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Kuruçeşme - Arnavudköy Caddesi ile Sekbanlar Sokağı arasında uzanır, sâhilden köyün gerilerine doğru uzun bir yoldur; Francelaci Caddesi, Tayyarecisubhi Sokağı, Abdülhakmolla Sokağı, Eğlence Sokağı, Karakavak Sokağı ve isimsiz bir sokakla birer dörtyol ağzı yaparak kesişir, deniz tarafından gelindiğine göre sağ kolda Dolapkuyu Sokağı, sol kolda da Düzyol Sokağı ile birer kavuşağı vardır.

İki araba rahat geçebilecek genişlikde bakımlı bir sokakdır, iki kenarında ikişer üçer katlı kâgir ve ahşab karışık evlerinin çoğunun altı dükkân bir çarşı boyudur; 7 bakkal, 4 manav, 3 kasab, 3 tuhafiyeci, 2 helvacı, 2 berber, 2 terzi, 2 sobacı, 1 kahvehâne, 1 lokanta, 1 tekel bayii, 1 marangoz, 1 gömlekci, 1 eczahâne, 1 banka (Türk Ekspres Bank) şubesi tesbit edilmişdir.

Düzyol Sokağı kavuşağından sonra kabataş döşeli dik bir yokuş olur ve sola doğru bir kavis çizerek Sekbanlar Sokağına bir çatal kavuşakla bağlanır.

Hakkı Göktürk

BEYAZ İBRAHİM ÇETESİ — 1946 yılı martında türemiş ve tezine ele geçmiş fevkalâde cür'etkâr bir gece hırsızları kumpanyasıdır; reisi Beyaz İbrahim, efrâdı da babası Bekir ile eniştesi Alidir; dam delmek ve kepenk kırmak suretiyle işe başlamışlar, evvelâ dam yolu ile Sultanhamamında meşhur Suraski mağazasına girmişler, içeride bekci olmasına rağmen koca mağazayı çıt çıkarmadan

soymağa muvaffak olmuşlar, külliyetli mal kaldırmışlardır. Birkaç gece sonra Âşirefendi Caddesinde tüccardan Bay Tevfikin mağazasını da ayni suretle soyup hayli eşyâ götürmüşlerdir. Polis 2. Şube memurları hiç bir iz bırakmadan yapılan bu hırsızlıkları olgun bir ihtisas ile tetkik etmiş, şüpheleri Beyaz İbrahim ile ailesi efradı üzerinde toplanmış, çeteyi hissettirmeden göz hapsine almış ve nihayet 18 - 19 mart gecesi Tahtakalede Tütüncü Mehmedin dükkânını soyarlar iken suç üstünde yakalamışdır. Çalınan eşyadan çoğu meydana çıkarılarak musadere edilmişdir.

Bibl. : Gece Postası Gazetesi.

BEYAZKELEBEK SOKAĞI — Galatanın Arabcamii Mahallesi sokaklarındandır. Arabkayyum Sokağı ile Ziyalı Sokak arasında kısacık bir yoldur, Bergamut Sokağı ile de bir kavuşağı vardır. Arabkayyum Sokağı başından girildiğine göre bir araba geçebilecek genişlikde ve paket taşı döşelidir, Bergamud Sokağı kavuşağından sonra çok daralır, zemin de kabataşa tahavvül eder. Köşe başında üstünde salonu olan bir kebabcı, yanında marangoz malzemesi satan bir mağaza, sol kolda bir tatlıcı dükkânı, iki depo - mağaza vardır. Adı ile manzarası tam tezad teşkil eder (aralık, 1960).

Hakkı Göktürk

BEYAZ PARK GAZİNOSU VE DENİZ BANYOSU — Mutfağı zengin ve garsonları hizmetde kusursuz temiz gazinosu, konserler ve temsiller için yazlık bir sahnesi, acemiler için yüzme havuzları, hünerli yüzgeçleri için ayrıca büyük bir yüzme havuzu ve atlama kulesi ile yukarı boğazda Büyükderenin lebideryâda meşhur bir eğlence yeridir.

13 ağustos 1926 da Rasim Kayra adında bir zât tarafından açılmışdır. 1946 yılında Beyaz Park Gazinosu İstanbul Ansiklopedisi adına ziyâret edildiğinde aşağıdaki notlar müessesenin kurucusu ağzından zabtedilmişdir ki, o tarihde Rasim Kayra, Beyoğlunda meşhur Otomatik Gazinosunun da sâhibi idi:

Rasim Kayra Büyükderede polis merkez memuru imiş, 1926 yılı başlarında zevcesi kendisine muhtaç hasta iken Anadolunun uzakça bir yerine naklen tâyin edilmiş, âmirlerine İstanbuldan çıkarılmaması için yalvarmış, derdini anlatamamış, cebinde ancak yüz beş lirası var iken küskün bir halde mesleğinden ayrılmış ve burasını açmış, her sene bir parça büyülterek yukarı boğazın meşhur yerlerinden biri yapmağa muvaffak olmuş; Beyaz Parkın yüz güldüren kazancı ile verdiği tecrübe de Beyoğlundaki Otomatik'i doğurmuş.

Beyaz Park Gazino ve Deniz Banyosunun yeri İstanbul Belediyesinindir; müessesese, resmî tâbiri ile, yolla deniz arasında «tarik fazlası» üçgen şeklinde bir arsa üzerine kurulmuşdur. Eskiden buraya «Topağaçlar» denilirdi. İkinci Abdülhamid zamanında cuma günleri Büyükdere halkına konser vermek üzere gönderilen bir askerî bando burada çalardı. Yazın, Niko adında ihtiyar bir rum da tahta kulübeden bir kahve ocağı kurar, ağaçlar altına üç beş iskemle atardı. O zamanlar Büyükdere yazlık eğlence yerlerinden değildi, yazlık eğlence, tenezzüh yeri Sarıyerdi; Sarıyerde de bilhassa sulara gidilirdi; Yenimahallede de şöhretli Osmanbey Gazinosu vardı. Büyükderede bir ermeni kadın, biri kadınlar diğeri erkekler için, yekdiğerinden hayli uzakca iki deniz hamamı kurardı. Nefsi İstanbuldan tatil günleri boğaza gelenlerden Büyükdereye ve Büyükderedeki deniz hamamına rağbet edenler ermenilerdi.

Topağaçlarda bir yazlık gazino ile yeni bir deniz hamamının Büyükdereyi şenlendireceğini ötedenberi düşünen Rasim Kayra memuriyetden ayrıldığının ilk günlerinde bu işe teşebbüse kesin olarak karar verdi, Belediyeden iznini alarak «tarik fazlası» arsayı kiraladı. Kereste tüccarlarından Ekşiyan adında bir ahbabı da parasını bilâhare almak üzere iki kamyon kereste gönderdi ve Rasim Bey, memuriyetden ayrıldığının yirminci günü bir topal kalfa, iki usta ve üç amele ile Beyaz Parkın ilk çivisini çakdı.

1,5 mil süratinde dâimî bir akıntısı olan su, billûr gibiydi; bu bakımdan Topağaçlarda kurulacak bu yeni deniz hamamı ve yanındaki gazinocuk elbette ki rağbet görecekdi. Yapıda bir dördüncü amele de Rasim Beyin kendisi oldu. İleride süratle inkişaf edecek küçük gazino açıldıkdan sonra Beyaz Parkın ilk müşterilerini hoşnud etmek için hizmet yolunda pervâne gibi dönen bir garsonu da yine Rasim Kayra oldu.

Resmi küşadı için tesbit edilen tarihde Rasim Bey, sâzende ve okuyucu, o zamanın en şöhretli sanatkârlarını açılış törenine dâvet

etmişti, sanatkârların hepsi dâveti kabul ile geldiler. Gazino lebâleb doldu, kalabalık hattâ caddeye taşdı.

İlk yapının plânı, denize nâzır on metrelik bir cebhesi bulunan gazinonun iki yanında biri kadınlara, diğeri erkeklere mahsus iki deniz hamamından ibâretti. Büyükderelilerden bâzıları, yekdiğerine bu kadar yakın ve ortalarında içkili bir yer bulunan bu iki deniz hamamını âdâb ve ahlâka mugayir görerek gazino ile hamamların kapatılması için bir mazbata yapdılar. Tesadüf eseri bir akşam, o tarihlerde «Atatürk» soy adını henüz almamış olan Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa bu yeni gazinoya uğradı, yerini ve hamamların billûr misâli suyunu pek beğendi. Bunu fırsat bilen Rasim Kayra Gazinin yanında bulunan Tahsin Uzer vâsıtası ile mazbata meselesini büyük adama aksettirdi. Gazi: «Kadın erkek ne oluyor?.. Burada doğru olmayan şey, aradaki mesâfenin azlığı değil, deniz hamamında hâlâ harem ve selâmlık aranmasıdır!..» dedi.

Gazinin bu iltifat ve alâkası Beyaz Park Gazinosu ile deniz banyosunun süratle gelişmesini sağladı. Plânı esaslı şekilde değişdi. Deniz hamamları kalktı, kadınlar ve erkekler için iki ayrı ve küçük yüzme havuzu yapıldı. 1936 da deniz tarafında kadın erkek karışık girilen 11×3 metro eb'adında büyük bir yüzme havuzu ilâve edildi ve bu havuzun önüne 10 metro irtifaında bir atlama kulesi inşâ edildi ki, aşağıdan yukarıya 3+2+5 metroluk üç kademeli olan bu kuleden 11 metro derinliğinde bir suya atlanır.

Büyük yüzme havuzunun etrafı iki katlı olub alt kısmın soyunma locaları vardır, üst kısmı güzel bir balkon ile sportmen gençler için koşu yeridir.

1946 senesinde Beyaz Park Deniz Banyosunun bir doktoru, Hakkı ve Reşad adında iki de yüzme hocası-can kurtarıcı namlı yüzgeci bulunuyordu. Tüvânâ ve şehbaz iki delikanlı olup her ikisi de Büyükdereden karşı Anadolu yakasına sudan çıkmadan iki defa gidip gelme takaatına sâhib idiler, 1946 da Büyükdere açığında bir kotra devrilmiş, Hakkı ile Reşad kotranın içinde bulunan beş kişiyi, yardımlarını torpil gibi yetişerek kurtarmışlar ve sâhile salimen çıkarmışlardır. Zamanımızda bu yüzgeçlerin yerini yeni genç elemanların aldığı muhakkakdır.

Her sene Beyaz Parkda yüzme ve atlama musabakaları tertip olunur.

1946 da Rasim Kayra: «Bizim banyonun kendine mahsus havası şudur: Sabahları saat 11 de başlar, saat bire kadar devam eder, kızlar ve delikanlılar yüzmekten ziyâde gençliğin tarâvet ve hüsnü ânını teşhir için gelirler, bu arada denize ve havuza yüzgeçlik hüner ve mârifeti göstermek için girilir, ressam ve heykeltraş gözlerine hakikaten bedii ziyâfettir. Saat 2 - 7 arasındaki misâfirlerimiz de sıhhat endîşesi ile gelenlerdir» demişdi.

1946 da gazinoda 1900 iskemle bulunuyordu. Cumartesi ve pazar günleri saz ve alafranga müzik bulunuyordu; sahnesinde de varyete numaraları yapılıyordu. Duhuliye yerinde bir kahve 65 kuruşdu. Rasim Kayra 1926 - 1946 arasında müessesenin inkişafı için doksanikibin türk lirası harcamış bulunuyordu.

Bibl. : Muzaffer Esen ve REK, Gezi notu.

BEYAZ RUSLAR — 1): Asırlar boyunca, «Büyük Rus» denilen asıl ruslardan farklı olan bir ıslâv kolunun adı; bu anlamda Beyaz Ruslar İstanbul Ansiklopedisinin konuları dışındadır.

2): 1917 Rus İhtilâlinde «Kızıl Muhâfızlar» adını alan bolşevik kıtalarına karşı çarlık müessesesini korumak için savaşanlar ile bolşeviklik aleyhindeki bütün ruslara verilen isimdir ki Amiral Kolçak ve General Denikin gibi kumandanlarının mağlûbiyeti üzerine bolşeviklerin amansız kanlı tenkilinden canlarını kurtarabilenler Avrupanın hür memleketlerine kaçıp sığındılar ve o memleketlerin vatandaşı oldular. Bu mânâda beyaz ruslar İstanbul tarihcesinde önemli bir hatıraya sâhibdir; Batı Avrupa yolları bolşeviklerin elinde bulunduğundan son kesin bozgunlarından sonra tek firar yolu Kırım limanlarından kalkacak gemilerle Karadeniz üzerinden İstanbul Boğazı kalmışdı, ki 1918 de İtilâf Devletlerinin silâhlı kuvvetlerinin işgaali altında bulunan İstanbul kaafile kaafile beyaz rus muhacirlerinin ilk konağı oldu.

İstanbula gelen beyaz rusların büyük ekseriyeti kızılların elinden sâdece can kurtarmışlardı; kan ve ateş içinden parasız ve aç çıkmışlardı, çantalarındaki yüksek kıymetli çarlık banknotları adî bir kâğıd parçasından farksızdı. İlk konak olan İstanbulda ellerinden gelen her hüneri gösterecekler, her şeyi

yapub para kazanacaklar ve yerleşmek üzere Batı Avrupaya, Amerikaya gideceklerdi. Bu muhacir beyaz rusların büyük ekseriyeti çarlık rusyasının en yüksek, görgülü, bilgili tabakasına mensub idiler, İstanbulda iş konusu olarak ilk düşündükleri şey, Büyükşehrin mahrum olduğu eğlence yerleri açmak oldu, bu arada İstanbulun ilk barlarını açdılar (B.: Bar). Açdıkları eğlence yerleri hakikaten kibar sanat mahfilleri oldu, fuhuş dahi bir nezâhet kisvesine büründü, bayağılaşmadı. Yürekleri kan ağladığı halde bütün bilgi ve kaabiliyetlerini dökdüler, müşterilerinin ekseriyetini teşkil eden ingiliz, fransız ve italyan kıtaları zâbitlerinin kendi memleketlerinde dahi görmedikleri kabareleri, barları işlettiler, güzel güzel kızlarını, genc kadınlarını, delikanlılarını ve oğlancıklarını buralarda müşteri celbi için ökse yapdılar. Ak sakallı yarbaylar, albay-

Beyaz Ruslar İstanbulda

Yukarda: «Hayatı hakikiye? sahneleri!!..»
Altta :
«Haraso — Efendim, ne istiyorsunuz?
«Müşteri — İmdâd, imdâd istiyorum, madmazel!..»

(Aydede Mizah Mecmuası, Rıfkı'nın karikatürü, 1922)

Beyaz Ruslar İstanbulda

Yukarda : «Lokantada»
Altta :
«Erkek — Köpeğiniz çok sakil madam!
Kadın — Fakat çok faydalı efendi, bir yalayışda bir duzina tabak temizler!..»
Karikatürde lokanta camında ters olarak «Rus Lokantası» yazılıdır.
(Aydede Mizah Mecmuası, Rıfkı'nın karikatürü, 1922)

lar, generaller, memleketinde kâşâneler bırakmış zenginler Beyoğlu Caddei Kebirinde, boyunlarında basit tahta işportalar, kibrit, sigara, çukulata, karemalâ sattılar.

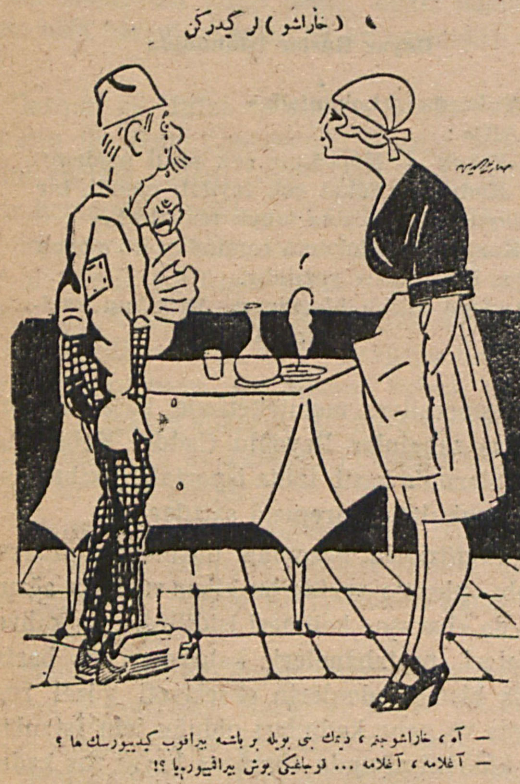
İngilizlerin ağzından düşmeyen nezâket hitabı «please» yerine bu kibar rusların ağzından da «haraşo» kelimesi işidilirdi; rus kahvehâneleri, pastahâneleri, kabareleri ve barlarında hizmet edenlerin ekseriyeti güzel rus kızları ve genç kadınları olduğu için İstanbulun külhânî ağzında «harâşo» beyaz rus kadın ve kızlarına alem olmuşdu, bu konuda devrin mizah gazete ve mecmualarında pek çok karikatür vardır.

Haraşolar, ölüm tehlikesi karşısında sâdece can kaygusu ile muhâcir oldukları için, ağır sefalet içinde bitlenmişler ve uzun saçlarını keserek İstanbula kesik saçlı kadınlar olarak gelmişlerdi; İstanbulda bu kesik saçlı kadınlar büyük bir alâka görünce, kerâmeti

Beyaz Ruslar İstanbulda

Yukarda : «Haraşolar»
Altta : «1 — Nasıl geldiler? 2 — Nasıl yaşadılar? 3 — Nasıl gidecekler?!»
(Aydede Mecmuası, İzzeddin'in karikatürü, 1922)

Beyaz Ruslar İstanbulda

Yukarda : «Haraşolar giderken»
Altta :
«— Ah haraşocuğum, demek beni böyle bir başıma bırakub gidiyorsun ha?!
«— Ağlama, ağlama.. kucağını boş bırakmıyorum ya!..»

(Aydede Mecmuası, Salâhaddin'in karikatürü, 1922)

saçın kesilmesinde zanneden hafif meşreb İstanbul kadınları da saçlarını kesdiler; böylece kadınlar arasında ilk kesik saç modası haraşolarla evvelâ İstanbulda başladı ve buradan Avrupaya yayıldı.

BEYAZ SARAY — Bayazıd Meydanının güney kenarında, içinde çarşılar ve İstanbulun birinci sınıf bir lokantası ile bir gazinosu ve çeşidli serbest meslek erbâbının büroları bulunan büyük bir iş hanıdır; Hasan Yılmaz ve Halil Paker adında iki iş adamının yaptırttığı bu büyük binânın temeli 1950 yılında atılmış ve yapı 1955 yılında iş hayatına açılmışdır. Binânın mimarı Harutin Sarafyan Kalfadır. Büyük Kapalı Çarşının geçirdiği son yangın felâketinde yersiz kalıp perişan olan esnafı bu büyük iş hanının çarşılarındaki dükkânlar toplamışdır ki, sâdece şu vak'a, binânın sâhipleri H. Yılmaz ile H. Pakerin sermâyelerini böyle bir yapıya yatırmakla İstanbula yaptıkları hizmeti belirtmek için kâfidir.

Binâ, büyüklüğüne denk sanat kıymetinden mahrumdur. Çirkin değildir, fakat Bayazıd Meydanını süsleyen bir yapı da denilemez. Cebhesi serâpa mermer kaplıdır, sâdece «Beyaz Saray» adına uygundur; fakat, ayni meydanda bulunan ve yapı sanatı salâbetini temsil eden Bayazıd Camiine, Medresesine ve Üniversitesinin âbidevî kapusuna bakan gözler,

Beyaz Sarayın geniş cebhesinde binânın büyüklüğüne yaraşan salâbeti bulamaz.

Beyaz Sarayın Bayazıd Meydanına bakan cebhe kapusunun iki yanında ikişerden dört göz dükkân vardır; biri eczahâne (Yeni Eczahâne), iki banka şûbesi (Türkiye Kredi Bankası ve Akbank), biri de bir tuhâfiye mağazası (İnci Mağazası) dır.

Beyaz Saray binâsı Bayazıd Meydanından görünüşüne göre dört katlıdır, aslında ise iki toprak altı katı ile altı katlıdır. Güneye doğru oldukça sert meyilli bir arsada inşâ edildiği için iki toprak altı katı, güney yüzeyinde yer yüzünü görür. En alt kat, kapusu Büyük Haydarefendi sokağında bir garajdır, Bayazıd ve etrâfının en büyük garajıdır.

Binâ, ilk bakışda karışık görünür ise de hünerli çizilmiş bir plâna sahibdir; yazıhâne-odalar Bayazıd Meydanı ile güneyde Marmara tarafına nâzır yüzlerine alınmış, içi, koridorlar ile bölünerek bu koridorlar üzerine de dükkânlar yapılmışdır; bu suretle Beyaz Sarayda üç kat üzerine büyük bir çarşı, bir gazino, bir düğün - Çay salonu ve bir de lokanta yerleşmişdir.

İstanbul Ansiklopedisi, en merkezî yerinde Büyükşehrin günlük hayatında pek önemli iş yeri olan Beyaz Sarayın, bânileri Hasan Yılmaz ile Halil Paker'e ve evlâdü ahfâdına uğurlu binâ olmasını diler.

Beyaz Saray Abdullah Lokantası — Bayazıdda Beyaz Saray iş hanının içinde İstanbulun birinci sınıf bir lokantasıdır. 1955 yılında Abdullah Sondal tarafından tesis edilmişdir; rahat ve ağız tadı ile yemek yenilir, kesesi dolu olsa da ayak takımının giremediği yerlerdendir. Bilhassa ilk yıllarında, 1955 - 1957 arasında pek edebli garsonlara, eli yüzü temiz ve düzgün komilere sâhibdi ve o yıllar, ayni binâda yine Abdullah Sondanın uhdesinde bulunan düğün ve çay salonu lokantadan tamamen ayrılmamışdı.

Usta aşçılar elinde iyi bir mutbağı vardır; bilhassa yoğurtlu kebabının pırıl pırıl kapaklı bakır sahan-lengerlerle getirilip İstanbulun kadim bir an'anesinin ihyası bu lokantanın bir husûsiyetidir. Mutfağına beyin ısgarasını sokması da ayrıca takdîre değer. Her halde temiz, misâfir götürülebilecek bir yerdir.

Marmaraya nâzır taraça - balkonunda, yazın en bunaltıcı günlerde huzur ile yemek yenilir. Saksılarla da yeşertilmiş olan bu balkondan, gözün alabildiğine açılan, uzanan deniz, en ağır zihin yorgunluklarını dinlendirir; hele mehtablı gecelerde, Marmara, gümüş ve billûrla feerik bir ziyâfet verir; o ışıklı gecelerde Beyaz Saray Abdullah Lokantasında yemek yiyen, içki içen bir fânî, eğer yanında bir yârı gaari, yâhud sîne bülbülü bir güzel şey varsa

Bayazıdda Beyaz Saray
(Resim : Bülend Şeren)

Felekden hakikaten bir gece çalmış olur.

Bu gibi yerlere sık sık uğramak, onları eşe dosta tanıtmak, İstanbulumuzun muhtaç olduğu bu müesseselerin rağbet ile inkişafını ve devamını sağlamak İstanbullunun hemşehrilik vecîbelerindendir.

Beyaz Saray Abdullah Lokantasına, büyük binânın meydana açılan kapusundan girildiğine göre, koridor çarşının sol kolundaki merdivenden çıkılır.

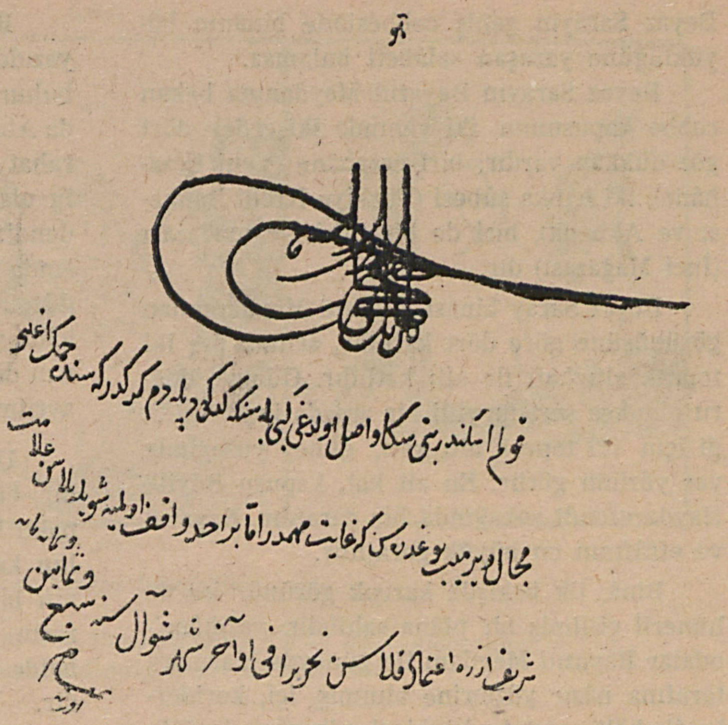
Beyaz Saray Çarşıları — Bayazıdda Beyaz Saray adı ile meşhur büyük yapının içinde, Bayazıd Meydanına açılan kapusundan girildiğine göre, yer altı ve zemin katlarında ve birinci katda olmak üzere üç kat çarşıdır. Koridorlar üzerine iyi tanzim edilmiş merdivenlerle bağlı ve temiz, derli toplu dükkânları ile bol elektrik ışıklı şirin, şenlikli görünür çarşılardır; halıcılar, mobilyacılar, tuhâfiyeciler, kunduracılar, tüccar terziler, kunduracılar, kunduracılar, yorgancılar, zücâciyeciler bilhassa önemli yer almışlardır. Paşabahçesi Cam Fabrikasının bir satış mağazası ile meşhur baklavacı - tatlıcı Güllüoğlunun da bir şûbesi vardır.

Büyük Kapalı Çarşı yangın felâketinden sonra kapalı kaldığı müddetçe (B.: Büyük Kapalı Çarşı) bâzı kuyumcu ve antikacılar da bu Beyaz Saraya gelmişler ve meşhur çarşıları tâmir ve yeniden açılınca, iş icâbı, eski yerlerine dönmüşlerdir.

Beyaz Saray Düğün ve Çay Salonları — Bayazıdda Beyaz Saray adı ile meşhur büyük yapının içinde 1955 de Abdullah Sonda tarafından, kendi adına nisbetle anılan birinci sınıf güzel bir lokanta ile beraber açılmışdır. Yalnız semtin değil, İstanbulun ihtiyacını karşılayan bir müessesedir.

Beyaz Saray Gazinosu — Bayazıdda Beyaz Saray iş hanında, yaz için en üst katda geniş bir de taraçası bulunan bir gazinodur. Ayni binâ içindeki Abdullah Lokantasının sâhibi Abdullah Sonda ile bir ortağı tarafından işletilir. Semtin bir ihtiyacını karşılamışdır. Kayde değer bir husûsiyeti görülemedi.

Bibl. : R. E. K. ve Mehmed Koçu, Gezi notu.

İkinci Sultan Bayazıdın beyaz üzerine bir hattı hümâyunu
(Topkapusu Sarayı Müzesi arşiv kılavuzundan)

BEYAZ ÜZERİNE HATTI HÜMAYÛN — Pâdişahların kendi el yazıları ile verdikleri yazılı emirllrine hattı hümâyûn denilir. Bu emirler iki türlü çıkardı:

1 — Ya bir Divanı Hümayûn kararı, yahud sadırâzamın re'sen verdiği ve pâdişaha muhakkak arzı gereken bir karar, sadırâzamın «telhis» denilen tezkiresi ile pâdişaha arzedilir, pâdişah, telhis'in üst tarafına kendi el yazısı ile fikrini bildirirdi; kararı ya bozar, ya kabul ve icrâsını emreder, yâhud tâdil ederdi; işte bu yazıya sâdece Hattı Hümâyûn denilirdi.

2 — Pâdişahlar bâzan da kendi karihâsından bir yazılı emir verirdi, bu takdirde emrini üzerinde başka yazı bulunmayan bir kâğıda yazacağından, bunlara da «Beyaz üzerine hattı hümâyûn» adı verilirdi. Hiç îtiraz edilemez, emir ne ise derhal icrâ, infaz olunurdu. Beyaz Üzerine Hattı Hümâyûnlar bâzan sadırâzamlara, vezirlere, bir ihtarnâme olurdu. Devlet işi, hükümdarlık vazifesi, umûri saltanat dışında, pâdişahların, yine beyaz üzerine yazılmış yazıları mektup ve muhabbetnamelerine sâdece «Nâmei Hümâyûn» denilirdi. Hattı Hümâyun ve Beyaz Üzerine Hattı Hümâyûn, istisnâsız, resmî yazıdır. Örnek olarak bu ansiklopediye İkinci Sultan Bayazıdın bir

el yazısını alıyoruz. Beyaz üzerine bu hattıhümâyun Topkapusu Sarayı Müzesi arşivinde «E. 11983» numarada kayıdlıdır; 0,12×0,10 eb'adında bir kâğıd üzerine yazılmışdır. Pâdişah tarafından İskender Paşaya hitâben hicrî 887 şevvalinin sonlarında (M. 1472 aralığı) Edirneden yazılmış olup Gedik Ahmed Paşanın idam ettirildiği haber verilmekde; İskender Paşanın da Şehzâde Cem'in oğlunu gizlice öldürtmesi emredilmektedir. Beyaz Üzerine Hattı Hümâyûnun hükmü bir şehzâdenin hayatına taalluk ettiğinden fermanın üzerine tam güven getirilmesi için pâdişahın turası da çekilmişdir; kuvvetle muhtemeldir ki bu tura da İkinci Sultan Bayazıdın eli ile yazılmışdır.

Bu üç satırlık beyaz üzerine hattıhümâyûnun metni şudur (nokta ve virgülleri biz ilâve ediyoruz):

«Kulum İskender; beti vâsıl olduğu gibi bilesin ki Gedik'i tepeledim. Sen de Cem'in oğlunu mecal vermeyüb boğdurasın ki gaayet mühimdir. Amma bir ahad vâkıf olmaya. Söyle bilesin, alâmeti şerîfe üzere itimad kılasın.

Tahriren fî evâhiri şehri şevval sene seb'a ve semânîn ve semâne mie (887). Bimekaamı Edirne.».

BEYBABA — İstanbulun pırpırı, külhânî argosunda, bu gürûhun hürmet ettiği efendiden adam, hatırı sayılır yaşca büyük adam; misâl:

1941 yılı; Galatada Necâtibey Caddesinde müşterileri serseriler, ayak takımının uçarı kısmı olan bir şarabhâneye bir muharrir girer, şüphe ile karşılamr, belki bir sivil polis zannedilir, bir külhânî mütecâviz bir edâ ile ortaya: «Kim ulan bu moruk?» diye sorar. Bunun üzerine bir masadan pırpırı bir yük arabacısı kalkar, gelen zâti, çalışdığı nakliyat anbarlarında sık sık görmüş, anbar sâhibinin dostu olduğunu bilmektedir:

— Buyurun Beybaba!..

diyerek el öper ve ortaya:

— Beybabayı ben tınırım, der, bizim patronun arkadaşıdır.

★

— Nasılsın Beybaba?..

— İyiyim delikanlı... ama seni tanıyamadım...

— Azmi ekmeğini yedim senin ben Beybaba... hani Kadıköyünde, sen Bağçeli Lokantayı işletirken...

— Ahmed...

— Ahmed ya.. hammal Ahmed.. çocuklar büyüyor Beybaba...

BEYBABA SOKAĞI — Eyyub sokaklarındandır; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 9 numaralı paftasında Eyyub İskelesi Caddesi, Feshâne Caddesi, Camiikebir Caddesi ve Boyacı Sokağı ile teşkil ettiği beş yol ağzından Silâhdarağa Caddesine doğru uzanır gösterilmişdir; beş yol ağzından yüründüğüne göre, ancak bir araba geçebilecek genişlikde, ortası paket taşı, yanları kabataş döşlli ve iki kenarı boyu kabiristan bir yoldur.

Osmanlı tarihinin büyük isimleri olan Siyavuş Paşanın, Nişancı Feridun Paşanın ve Pertev Paşanın türbe ve hazireleri bu sokak üzerindedir (B. : Siyavuş Paşa; Feridun Paşa, Nişancı; Pertev Paşa).

Eyyub Camii Kebirinin arka avlu kapusu da bu sokağa açılır; bu kapunun hemen yanı başında da Koca Mimar Sinanın mimarbaşı olarak ilk yapdığı eser Ayas Paşa Türbesi bulunmaktadır (B. : Ayaş Paşa).

Hakkı Göktürk

BEYBOSTANI SOKAĞI — Beylerbeyinde Abdullah Caddesi ile Burhaniye Caddesi ve Çamlıca Yolu arasında uzanır; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 26 numaralı paftasına göre Kalaycı Şükrü Sokağı, Bostan Deresi Sokağı, Keçi Yolu ve Nuri Bey Sokağı ile birer kavuşağı vadır.

Abdullah Caddesinden gelindiğine göre iki araba geçebilecek genişlikde; Kalaycı Şükrü Sokağı kavuşağına kadar asfalt ve kabataş döşelidir; sağ başda Beylerbeyi Spor Kulübü ve sahası, sol kolda Bostancıbaşı Abdullah Ağa Camii, Beylerbeyi Bucak Müdürlüğü, ve emniyet âmirliği binâsı vardır. Yol buradan sonra manzarasını değiştirir; mıcır taş ile toprak karışık, sağ tarafı dere yatağı, sağa sola kavisler çizerek bostanlar arasından ilerler, Eskiçınar Sokağı ile bir çatal kavuşak yapar, sonra asfalt ve geniş bir yol olarak ve yine bostanlar arasından geçerek Burhaniye Caddesi ve Burhaniye - Çamlıca yoluna kavuşur (ekim 1960)

Hakkı Göktürk

BEYCEĞİZ CADDESİ — Fatihin Karagümrük nâhiyesinin Kocadede ve Beyceğiz Mahalleleri sokaklarından; Sarayağası Caddesi ile Darüşşefaka ve Manyasîzâde Caddeleri arasında uzanır. Kavuşağı olan sokaklar şunlardır: Hallaç Mahmud Sokağı, Çarşamba Değirmeni Sokağı, Çilekeş Sokağı, Hamsi Sokağı, Kovacı Camii Sokağı, Beyceğiz Mescidi Sokağı, Kaleci Çıkmazı.

İki araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli bir caddedir. Ahşab ve Kâgir - beton karışık ikişer üçer katlı evlerinin çoğu bağçelidir; 2 bakkal, 1 kasab, 1 kunduracı, 1 tuhâfiyeci dükkânı vardır. Beton yapı alelâde bir terkos çeşmesi semt halkının su ihtiyacını gidermeğe çalışır. Caddenin Sarayağası kavuşağına yakın Fatmahâtun Mescidinin arsası görülür. Mescidin bâniyesinin kabri durmakda baş taşındaki kitâbesi şudur: «Sâhibetülhayrat bu camiin bâniyesi Şerife Fatma Hatun rûhuna fatiha. Sene 128? (son rakam silik, okunamadı)». Hadikatül Cevâmi ise Fatma Hatunun merkadinin nâ mâlûm olduğunu kaydetmektedir (B.: Fatma Hâtun Mecsidi). Elli yıldanberi bu semtde oturanlar: «Bu arsada eskiden bir mescid olduğunu duyduk, fakat biz yetişemedik, görmedik» demektedirler (Ocak 1961).

Hakkı Göktürk

BEYCEĞİZ FURUN SOKAĞI — Fatihin Karagümrük nâhiyesinin Koca Dede ve Beyceğiz Mahalleleri arasında sınır sokakdır. Beyceğiz Caddesi ile Fatih Nişanca Caddesi arasında uzanır; Cemâli Sokağı, Kokulubahar Sokağı, Beyceğiz Mescidi Sokağı ve Küçükçıkmaz Sokağı ile kavuşakları vardır. İki araba geçebilecek genişlikde ve kabataş döşelidir. Bu sokağa adını veren fırın, Fatih Nişanca Caddesi ile olan kavuşağı köşesindedir. Bu sokak üzerinde Seyyid Ali Çeşmesi ve bu çeşmenin yanında küçük bir mezarlık - hazire sokağa kadim İstanbulu hatırlatan bir hava vermektedir (Ocak 1961).

Hakkı Göktürk

BEYCEĞİZ KUYU SOKAĞI — Fener İlçesinin Kâtip Muslihiddin Mahallesi sokaklarındandır; her iki başı da Koltukcu Sokağı üzerinde bulunan ters «U» şeklinde bir sokakdır; Koltukcu Sokağı da, Sarayağası Caddesinden gelen Mehmed Dede Sokağı ile Fethiye Caddesi arasında uzanır. Beyceğiz Kuyu Sokağına Fethiye Caddesi cihetinden gelindiğine göre, bu ters U şeklindeki sokağın birinci kısmı iki araba geçebilecek genişliktedir, sola ilk dirseği ile kırılınca darlaşır, yine sola ikinci dirseğini yaparak kıvrıldığında ancak iki adım genişliğinde bir geçid olur ve böylece tekrar Koltukcu Sokağına bağlanır.

Sağ taraftaki çift kapu numaraları 2 - 16 dır; ikişer üçer katlı kâgir - beton yapı evlerdir; solda ise üç yanı bu sokak, bir yanı da Koltukcu Sokağı ile çevrilmiş bir adacık kalır, bu adacık üzerinde geniş bağçeli bir evceğiz vardır.

Sokağın dar olan ucu üzerinde yüksek taş bilezikli bir kuyu vardır ki sokak adını bu kuyudan almışdır. Sokağın geniş olan ucu üzerinde de metrûk Ayios İoanis kilisesi bulunmaktadır; bu kilise 1961 yılı ocak ayında tâmir edilmekte idi.

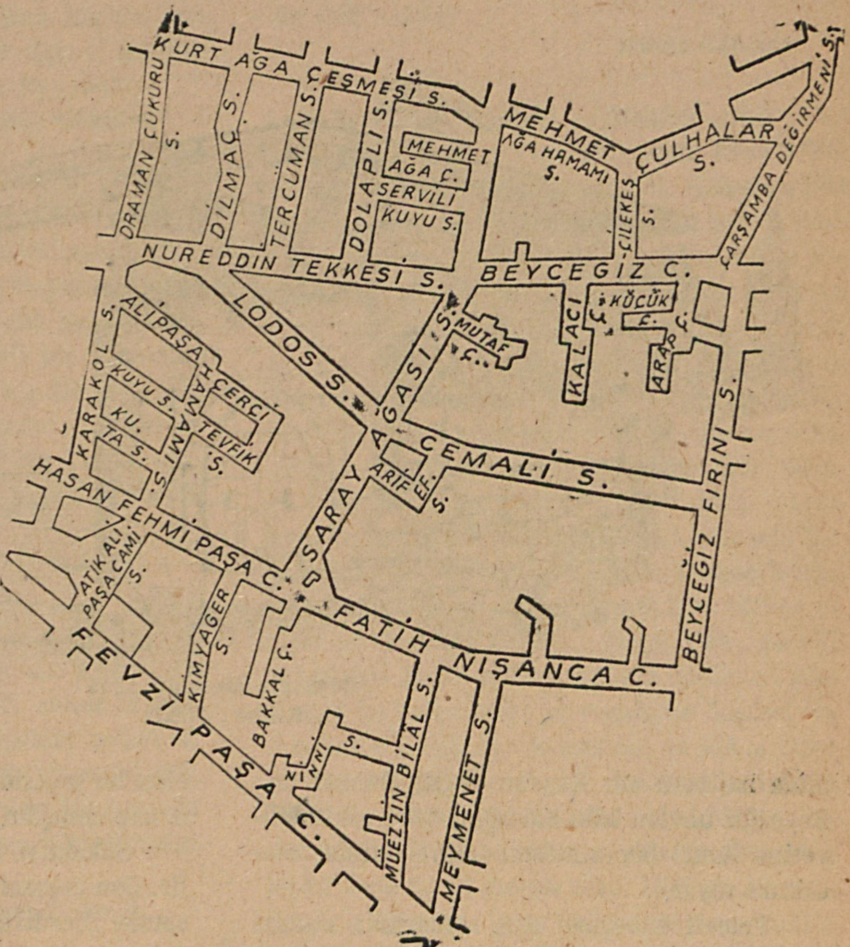
Garib bulduğumuz bir nokta, bu sokağın, geniş ucunda «Beyceğiz Kuyu Sokağı», dar ucunda da «Fethiye Kuyu Sokağı» diye çift sokak levhası taşıması olmuştur. 1934 Belediye şehir Rehberinde bu sokak «Beyceğiz Kuyu Sokağı» adını taşır; ayni rehberde «Fethiye «Fethiye Kuyu Sokağı» da vardır, fakat o sokak Kâtib Muslihiddin Mahallesi ile Hamamî Muhiddin Mahallesi içinde uzanır (B.: Fethiye Kuyu Sokağı).

Hakkı Göktürk

BEYCEĞİZ MAHALLESİ — Fâtih İlçesinin Karagümrük nâhiyesi mahallelerindendir. 1934 Belediye Şehir Rehberinin 7 numaralı paftasında 102 numara ile gösterilmşidir. Karagümrük nâhiyesinin Muhtesib İskender, Derviş Ali, Koca Dede ve Fener İlçesinin Kâtib Muslihiddin mahalleri ile çevrilmişdir. Yukarıda adı geçen rehbere göre sınır cadde ve sokakları şunlardır: Fevzi Paşa Caddesi (Muhtesib İskender Mahallesi ile), Atik Ali Camii Sokağı, Karagümrük Karakol Sokağı, Draman Çukuru Sokağı, Kurt Ağa Çeşmesi Sokağı (Derviş Ali Mahallesi ile), Mehmet Ağa Hamamı Sokağı, Çulhalar Sokağı, Tavukcu Abdullah Sokağı, Mehmet Ağa Camii Sokağı (Kâtib Muslihiddin Mahallesi ile), Çarşamba Değirmeni Sokağı, Beyceğiz Furun Sokağı, Fatih Nişanca Caddesi, Meymenet Sokağı (Koca Dede Mahallesi ile).

Mahalle içi sokakları şunlardır :

Hasan Fehmi Paşa Caddesinin bir kısmı, Fatih Nişanca Caddesinin bir kısmı, Müezzin Bilâl Sokağı, Zinni Sokağı, B a k k a l Çıkmazı, Kimyager Sokağı, Saray Ağası Caddesinin bir kısmı, Ali Paşa Hamamı sokağı, Çerçi Tevfik sokağı, Lodos sokağı, Nureddin Tekkesi sokağının bir kısmı, Dilmaç sokağının bir kısmı,, Tercüman Yunus sokağının bir kısmı, Dolaplı Bostan sokağının bir kısmı, Servili Kuyu sokağı, Mehmet Ağa Çıkmazı, Beyceğiz Caddesinin bir kısmı, Çilekeş sokağı, Küçük Çıkmaz, Kaleci Çıkmazı, Arap İsmail Çıkmazı, Mutaf Çıkmazı, Cemâlî Sokağı, Ârif Efendi Sokağı, Keskin Dede Çıkmazı, Gözlemeci Çıkmazı, Kara Kuyu Sokağı, Kutucu Tâhir Sokağı.

Beyceğiz Mahallesi
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

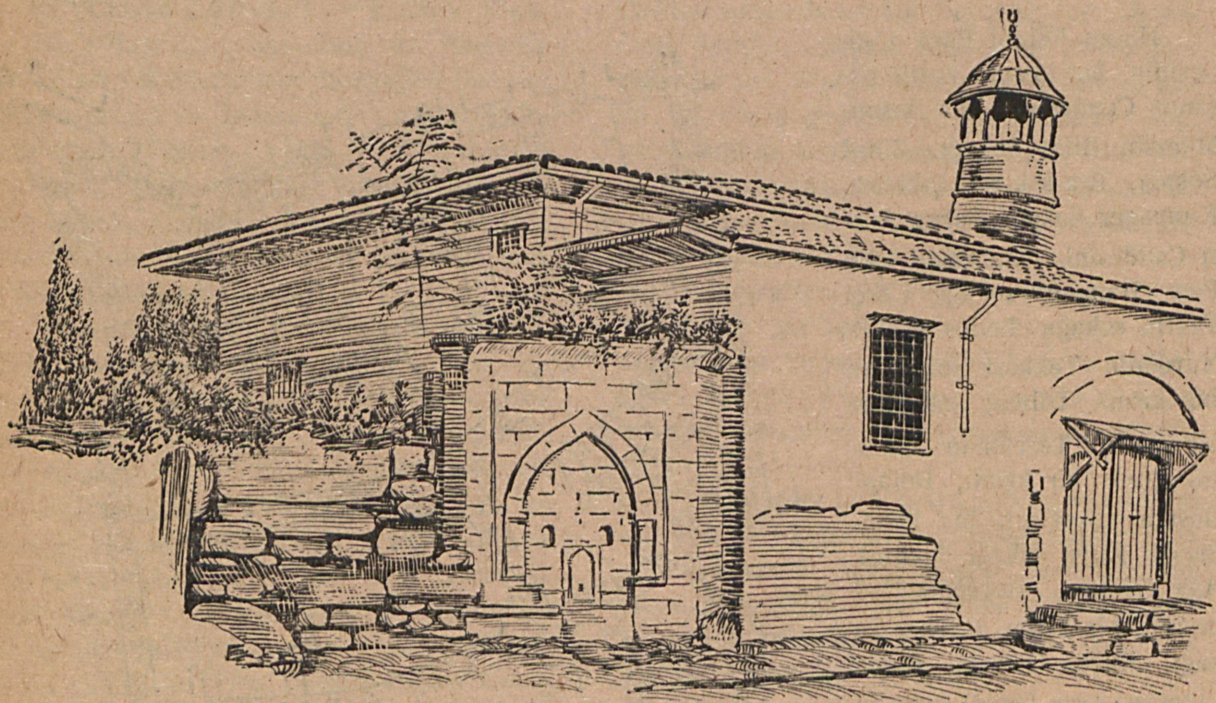
Mahalle muhtarı emekli yarbay Bay Yaşar Özgürün şu mâlûmatı vermişdir: Bu mahalle sınırları içinde 238 ahşab, 150 kâgir ev, 66 apartıman, 1 trikotaj fabrikası, 1 Sümer Bank yerli mallar mağazası, 1 tıbbî işler şişe-cam imalâthanesi, 2 cami (Atikali Paşa Camii, Mehmedağa Camii), 2 medrese binası, 2 hamam (Atikali Hamamı, Mehmedağa Hamamı), 1 sinema, 1 postahâne, 1 ortaokul, 1 ilkokul, Keskin dede hazîresi, 6 belediye terkos çeşmesi, 1 eski çeşme (Bekirağa Çeşmesi) vardır. Mahalleye adını veren Beyceğiz Mescidi garibdir ki mahallenin sınırı dışında, Koca Dedede Mahallesindedir. 1960 nüfus sayımına göre mahallenin nüfusu beşbine yakındır (1961).

Hakkı Göktürk

BEYCEĞİZ MESCİDİ — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Fatihde, Karagümrükde Koca Dede Mahallesinde Beyceğiz Mescidi Sokağı ile Bilgiçler Sokağı kavuşağı köşesindedir; kendi adını taşıyan mahallenin dışında bırakılışı garibdir. Dört kâgir duvar üzerine kiremit örtülü bir çatı çekilmiş basit bir yapı olup taş minâresi 1894 deki büyük zelzelede şerefe altına kadar yıkılmış ve o gündenberi de o hâli ile kalmışdır; yalnız üstü düzeltilmiş, arab tarzını andıran tahta parmaklıklı ve yuvarlak külâhlı bir ezan okuma yeri yapılmışdır; önceleri bodurca olan bu ahşap ek 1946 dan sonra yapılan bir tâmirde azıcık uzatılmışdır.

Hadıkatül Cevâmi iki satırlık bilgi veriyor: «Mehmed Ağa Camii kurbindedir, bânisi Mehmed Beydir, kabri nâ mâlûmdur, mahallesi vardır» diyor.

Değerli müdekkik Ekrem Hakkı Ayverdi: «Fetih devri sonlarında İstanbul Mahalleleri» adlı eserinde «Beyceğiz Mahallesi» notunda şu malûmatı veriyor: «Vakfiye târihi 878 (Milâdî 1473) dir. Vakfiyenin aslı yazılır iken mescid bânîsinin ismi Kaasım Çelebi'üş-şehrî bi ibni Begcügez sûretindedir. Hadikatül Cevâ-

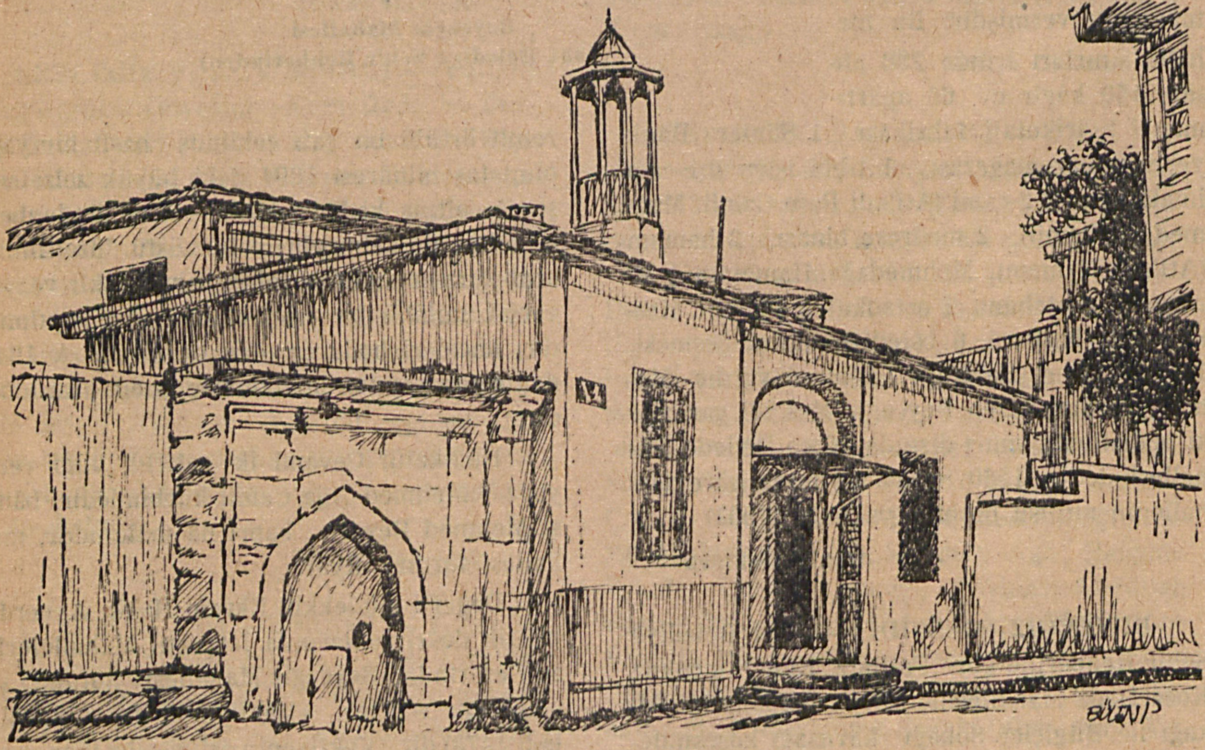

Beyceğiz Mescidi, 1946
(Resim : Nezih)

mide ise bânî adı Kaasım değil, Mehmeddir. Beyceğiz unvânı bâkı kaldığına göre eski hüviyetine ikinci bânînin ismi ilâve edilmiş olacaktır» diyor.

Temeli onbeşinci asır sonlarında atılmış olan bu mecsidin ilk yapısından en küçük bir iz kalmamışdır.

Sokakdan üç basamak taş merdivenle girilir. Son cemaat yerinden de şahna yine üç basamak merdivenle çıkılır. Sol tarafda ahşab

Beyceğiz Mescidi, 1961
(Resim : Bülend Şeren)

bir merdiven önü kafesli fevkaanî kadınlar mahfiline çıkar. Ahşab minberi ve vâız kürsüsü sâde doğramacı işidir. Minâre kapusu son cemaat yerinde sağ tarafdadır. Hâlen ibâdete açık, temiz, bakımlı bir mesciddir (1961).

Hakkı Göktürk

BEYCEĞİZ MESCİT SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Karagümrük nâhiyesinin Koca Dede Mahallesi sokaklarındandır. Beyceğiz Caddesi ile Beyceğiz Fırın sokağı araşında uzanır; iki araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli, kavisli bir sokakdır. Bilgişler Sokağı ile olan kavuşağı üzerinde adını taşıdığı mescid bulunmaktadır. Evlerinin birinde hususî bir Biçki ve Dikiş Yurdu açılmış olan sokağın kayde değer başka hususiyeti yoktur (Ocak 1961).

Hakkı Göktürk

BEYCİĞİM SOKAĞI — Kadıköyünde Mısırlıoğlu semtinin sokaklarından; Yavrutürk Sokağı ile Elmalıçeşme Sokağı arasında uzanır; iki araba geçebilecek genişlikde, paket taşı döşelidir. İkişer üçer katlı ahşab evleri mütevâzı gelirli âile meskenleri olup bir başında bir terzi, öbür basında da bir modelci dükkânı vardır (Mart 1961).

Hakkı Göktürk

BEYÇAYIRI SOKAĞI — Samatyada Canbâziye mahallesi sokaklarındandır. 1934 Belediye Şehir Rehberinin 11 numaralı paftasında bir başı, Karagöz Sokağı ve Havva Ana Sokağı ile yapdığı dört yol ağzında, diğer başı da kapalı bir çıkmaz sokakdır, sağ kolda da İbrahimpaşa türbesi sokağı ile kavuşur gösterilmişdir; yerinde manzara değişiktir; yukarıda târif edilen dört yol ağzından girildiğine göre, İbrahimpaşa Türbe Sokağının devamı olan bir toprak yolda dört yol ağzı yaparak kesişir; buraya kadar bir araba geçebilecek genişliktedir ve kabataş döşelidir. Birer ikişer katlı evlerinin çoğu ahşab yapılardır, köşe başında bir kundura tamircisi dükkânı ile bir kahvehâne vardır. Bu noktadan sonra darlaşır ve bir toprak yol olur; sağ kolda bir bostan, sol kolda da ahşab ve tuğla yapı üç ev vardır, meydanımsı bir ağaçlık ortasından geçerek sola bir dirsek yapar, kıvrılır, Kadın Nine ve Alyemeni sokakları ile birleşerek sona erer; burada sağda gecekondular görülür, sol tarafda ikişer katlı üç ahşab ev vardır. Sol köşede, kapusu Alyemeni sokağında olan Ağaçayırı Mescidi vardır (Mart 1961).

Hakkı Göktürk

BEYGİM (Sâmiye) — Maarife uzun yıllar hizmet etmiş münevver bir kadın; hicrî 1286, milâdî 1869-1870 de İstanbulda Hırkaişerifde Akşemseddin Mahallesinde doğdu, babası ilmiyeden şâir Nebil Bey, onun babası da ilk darülfünun hocalarından müneccimbaşı Osman Sâib Efendidir. Sâmiye Hanım altı yaşında iken Eskialipaşa Sibyan mektebinde Melek Hocadan derse başladı, bir sene sonra Altay Kız Rüşdiyesine kaydolundu ve oradan şehadetnâme aldı. Babası Gümüşhâne nâibi olunca Sâmiye Hanım da beraber gitti; orada hemşiresi esbak darülfünun kız kısmı müdiresi Zâhiye Hanımla birlikde Gümüşhâne Rüşdiyesi başmuallimi İsmail Efendiden türkce ve riyâziye dersleri aldılar. Nebil Bey nâiblik müddetini ikmal idüb İstanbula dönünce babasından ve halası şâire ve muallime Nakiye Hanımdan «Gülistan»ı tamamen, ve Hâfız Divânından bir mikdar okudu; 1306 (milâdî 1888-1889) da imtihan ile Kadıasker Sıddık Bey konağında Dârülmuallimâtın son sınıfına girdi ve bir sene sonra mezun oldu. 1889 da Aksaray Kız Rüşdiyesine başmuallim tayin olundu, 1310 da (1892-1893) hastalığı yüzünden istifâ etti, ayni yıl içinde şefkat nişanı ile taltif edildi. 1314 de (1896-1897) halası Nakiye Hanımın vefâtı üzerine boşalan tarih ve fârisî hocalıkları ile Darülmuallimatdaki hocalığına tekrar başladı, 1322 de (1904) yatılı kız sanayi mektebi müdireliğine tayin edildi. 1326 (1908) da Ali Sâib Paşa konağında bir sınıfı mahsus açıldı, yatılı darülmuallimat teşekkül etti ve Sâmiye Hanım müdür muavini tayin edildi, 1335 de (1916) Çamlıca Kız Sultanisi müdürü oldu. 1343 de (1924-1925) çok yorulmuş olduğundan kendi arzusu ile ve ev idaresi muallimliği ile Kadıköy Kız Orta mektebine nakledildi. 1932 de kırk iki senelik hizmetden sonra emekliye ayrıldı.

Sâmiye Beygim
(Resim : B. Şeren)

Hiç evlenmemiş olan Sâmiye Beygim 1946 da Bakırköyünde kardeşi ve İstanbul mebusu Galib Bahtiyar Beyle birlikde oturuyordu, Cumhuriyet Halk Partisi ile Kızılay ve Tayyare cemiyetlerinin faal âzasından bulunuyordu. Hayatının son yılları hakkında bilgi edinilemedi.

Bibl.: İhsan Hamamioğlu, not.

BEYGİRCİ — Eski tulumbacı ıstılahlarından. Yangın tulumbası sandığını «Uşak» denilen dört tulumbacı taşırdı; bu dört tulumbacı bir takım teşkil ederdi. Her mahallenin, semtin sandık efrâdı, o mahallenin, semtin büyüklüğüne, şenliğine, halkı arasında avam tabakası, ayak takımının kesâfetine göre yangına giderken üç dört takım teşkil ederdi. Yangına giderken, yangın dönüşü takım değiştirilirdi; takımlar birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü takım diye rakam yerine tulumbacı zevkine göre bulunmuş isimlerle anılırdı; işte bu arada «Beygirci», sandıkların birinci takımlarına verilmiş isimdir. İkinci, üçüncü, dördüncü takımların isimleri de sıra ile Muşlu, Karakaçan, Zeybek idi. Beygirci ismi ilk defa Üsküdar tulumbacılarından çıkmışdır. Yolda takımları sandığın ikinci reisi sevk ve idâre eder, takım değişdireceği zaman da, meselâ sandık kolu altındaki takım alınacak, sandık birinci takımının omuzlarına geçecek ise, ikinci reis emrini:

— Beygirci!... diye bağırarak verirdi (B.: Tulumbacılık, Tulumbacılar).

Vâsıf Hiç

BEYGİRCİLER SOKAĞI — Üsküdarda İnâdiye semti sokaklarındandır; Toptaşı Caddesi ile Ferah Sokağı arasında uzanır; iki araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli, kavisli bir sokakdır; üzerinde iki gecekondu ile ikişer katlı iki ahşab ev vardır. Hadikatül Cévâmiin semtini zikretmeden kaydettiği Fatma Hatun Mescidi bu sokak üzerinde olup 1961 de tamamen yıkılmış, kaybolmuş, duvar izleri duruyordu. (B.: Fatma Hâtun Mescidi). Toptaşı Caddesi kavuşağında da Mehmed Paşa Çeşmesi yadır (Nisan 1960).

Hakkı Göktürk

BEYGİR DİLSİZ — İstanbul sarayının enderun teşkilâtında son dilsizbaşıdır; İkinci Sultan Mahmud asırlardanberi devam edegelen saray an'anelerini ve teşrifâtını değişdirir iken Hicrî 1246 (Milâdî 1830) yılında bu emekdar adam da kendisini geçindirebilecek bir vazife ile saraydan çıkarılmış, baş dilsizlik de lâğvedilmişdi. «Vekaayii Letâifi Enderuniye» müellifi Hâfız İlyas Efendi bu münâsebetle şunları yazıyor: «Seferli Odasında başdilsiz bulunan Beygir Dilsiz hayvan gibi bir dilsiz olduğu halde yine hafî ve celî şeylere intikal ve bugünlerde kaanunu enderûnun lâğvolduğuna infiâl iderek biçarenin eşkini bozulub bütün gün lagar ve zebun hazîne kethüdâsına derdini dilsizce anlatmağa gûnâgûn zahmet çekdiği resîdei sem'i hümâyun olıcak kidemli bendelerin melûl ve mahzun kaldığına merhameti şâhâne kaail olmayub ol saatde:

Âbi hayvan dolu dizgin girdi Atpâzârına meâli yâd ve çıraklık ile dilsiz şâd olunca, mâdûnunda bulunan dilsizlere Beygir Dilsizdeki başlık takılmaması tenbih oldu».

BEYGİR SÜRÜCÜLERİ — İstanbulda 1908 inkılâbına kadar nakil vasıtalarından biri de kira beygirleri idi ki halk ağzında «Sürücü beygiri» denilirdi. Beygir sürücüleri büyük ekseriyet ile bekâr uşağı, bekâr uşakları arasında da şehbaz delikanlılardı. Bir sanata girememiş, haylazlık yoluna sapmış İstanbulun ayak takımı gençlerinden de beygir sürücülüğü yapmış delikanlılar olmuşdur. On dört onbeş yaşlarında çocukların da bu sürücülere yamaklık yapdıkları görülmüşdür ki onlar da, ya hemşehri kanadı altına sığınmış diyar garibleri, yahud da yine ayak takımından külhânî fidesi oğlanlar olmuşlardır. Beygir sürücülüğü için ayağına koşarlı, bacağına kuvvetli, ve tabanına dayanıklı olmak şart idi. Sürücülerin ayaklarında bir yemeni bulunabilirdi, fakat yamak oğlanlar, sokak yüzü tabanlarını dondurmadıkca, bilâ istisnâ yalın ayak koşarlardı. Bekâr uşağı veyâ İstanbullu külhânî, beygir sürücüleri istisnâsız hayvan ve ahır sâhibi patronların uşakları idi, bekâr uşakları da ahırlarda yatıp kalkarlardı.

Sürücü beygirlerinin İstanbulun muhtelif semtlerinde ahırları, ve müşteri beklenilen belli noktaları vardı. Bir yere çabuk gitmek isteyenler, kira arabası tutamazsa, durak yerinden veyâ bir ahırdan beygir tutardı.

Müşteri hayvana biner, tırıs veya rehvan sürer, hattâ bâzan, eğer hayvan koşarsa dört nala kaldırır, sürücü veya yamağı oğlan da tabanı kaldırıb atın ardından veya yanında koşmağa başlardı. Bundan ötürüdür ki, Beygir sürücüleri için hiç tereddüd etmeden sürat ve mukavemet koşucusu birer atlet idiler demek de yerinde olur. Sürücü müşteriyi yerine ulaşdırınca, beygiri alır, yolda başka müşteri bulamaz ise hayvana biner, fakat asla koşdurmayıp kendi durak yerlerine dönerlerdi. Beygir sürücülerinin hemen hepsi bir mahalle veya belediye dairesi tulumbasının uşağı idi; tulumbacılık beygir sürücüleri için biçilmiş kaftandı.

Kıyâfetleri de, başda etrafına çenber sarılmış fes, sırtda dallı çiçekli basma mintan, üstünde çaprast yelek, belde yün kuşak, sım sıkı sarılı, altında kısa diz çağşırı, paçası diz kapağının ençok iki üç parmak altına kadar iner, ağı bol, kırma kırma, baldırlar çıplak, ayaklar, pek azında kısa yün çorab görülür, ekserisi tulumbacı yemenisini yalın ayağına geçirir, bazıları da, yamak oğlanlar gibi, yemeni giymez, yalın ayak koşarlardı.

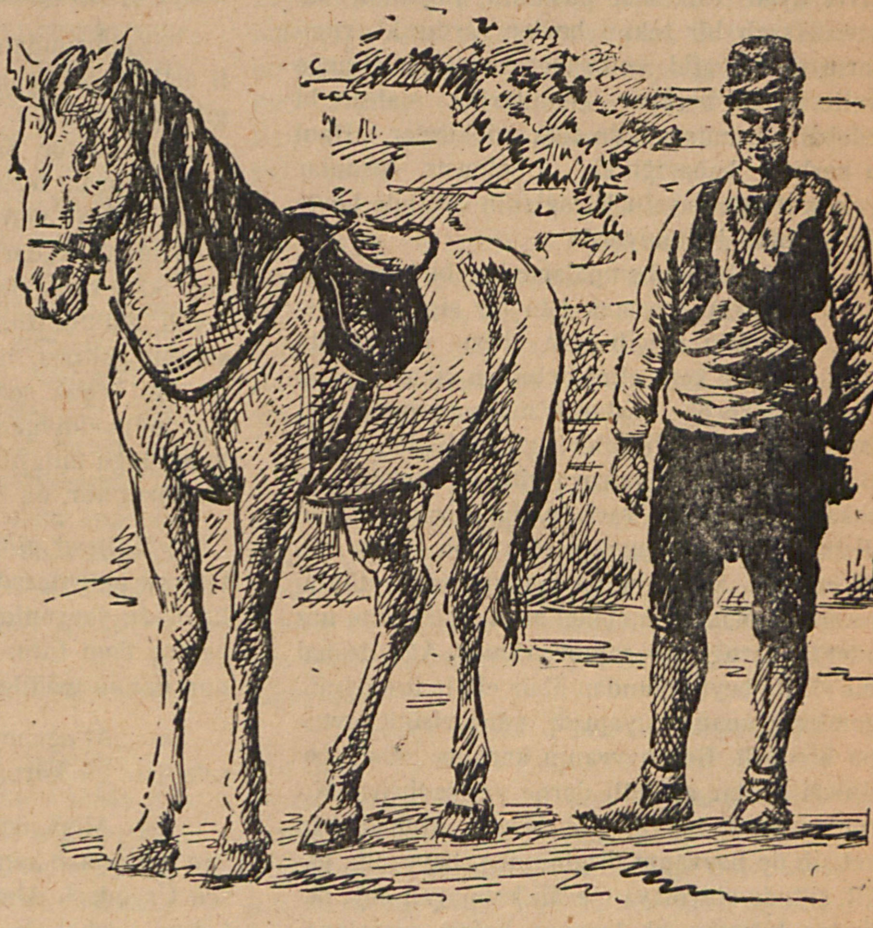
Ahmed Rasim beygir sürücüsünün portresini şöyle çiziyor :

«.. bakır rengi deri üstünde göğüs perçemi, gırtlak yumru, dudakda afili, küstah tebessüm, bıyıklar kömürle karartılmış, havasına göre, fesi kaşlarından biri üstüne muhakkak eğer, en küçüğü kan kırmızı».

Son devirlerinde beygir sürücülerinin en belli durak yerleri Unkapanı, Aksaray, Eminönü Yenikapu, Balat, Ayvansaray, Eyyub, Edirnekapusu, Yedikule, Samatya, Kumkapusu, Galatada Çeşmemeydanı, Salıpazarı, Tophâne, Kuledibi, Kasımpaşa, Hasköy, Boğaza doğru Beşiktaş, Beyoğlunda Altıncı Belediye Dâiresi civârı, Taksim, denizin öbür yakasında Üsküdar, Beykoz ve beri yanda Kadıköy.

Bazı ahırlarda oldukca cins atlar beslenir, kibarlık taslayan kimselere tenezzüh için, meselâ Kâğıdhâneye, Çamlıcaya gitmek için güzel takımlı atlar çıkarılırdı, bu takdirde sürücülerin de kılık kıyâfetine çeki düzen verilir, pırpırılığı giderilip bir konak uşağı zeynine sokulurdu. Takımları mükemmel cins atlar besleyen ahırların başında Taksim Ahırı gelirdi.

Bilhassa tramvay şebekesinin kurulmasından önce Büyük şehrin günlük hayatında beygir sürücüleri ile hayvanlarının hizmeti çok büyük olmuşdur. Kira bedelleri muayyen mesafeler için tesbit edilmişdi, fakat, sürücü ile müşterisi arasında para ve bahşiş yüzünden çekişmeler sık sık görülürdü. Hele içki âlemi dönüşlerinde sürücü müşteri kavgaları bazan zabıta vakası hâlini alırdı. Kafası tütsülü bıçkın müşteriler umumhâne sokaklarına dalıp kapu kapu dolaşmaya, sürücüsünü kapu

Beygir sürücüsü bekâr uşağı tipi, 1890
(Fotoğrafdan S. Bozcalı eli ile)

önlerinde saatlerce bekletmeye başlayınca beygirin kira bedeli içinden çıkılmaz bir şey olur, hesabı da ekseriya bir karakolda görülürdü.

«Ayın» Nâdir (Ali Ekrem Bolayır) «Di Kıroğlan» adındaki hikâyesinde bir beygir sürücüsünün bir seferini şöyle tasvir eder ki bugün kıymetli bir vesika olmuşdur:

«Bağlarbaşı yolunda bir at sürücüsü hayvanının yanında koşub duruyordu. Bunun Kıroğlan nâmını verdiği iri gövdeli, uzunca boyunlu, uzun kuyruklu, ince ayaklı, metin olduğu kadar sevimli hayvan, ne cinsden olduğu pek de bilinmeyen o gayyûri pür heyecan her halde üzerinde bulunan adamdan ziyâde ihtirama şâyan idi.

«Şıklaşmış külhânbeyi görmüşsünüzdür, hani ayaklarına gaayet dar bir pantalon takan, beline ucu sûreti mahsusada sarkıtılmış beyaz bir kuşak bağlayan, gûyâ ipekli bir gömlek, gûyâ kadife bir ceket giyen, yarım rugan kunduralarını giyebilmek için kullandığı mâhud oyuk çekeceği kuşağından göstermeğe çalışan, sivri siyah fesli, mor püsküllü, yağlanmış kıvırcık saçlı bir takım beyler vardır ki, rumların dediği gibi, «elfâziye» tekellüm etmeğe yeltenmekle beraber kendilerine mahsus bi edebâne lisanlarını da terk edemezler. Hani o korkak babayiğitler, o çelimsiz tosunlar yok mu? İşte zavallı Kıroğlanın üstünde böyle bir mahlûk bulunuyordu.

«Üsküdarda hempâlarından birinin evinde mahmurluk bozmak için bir şişe rakı içerek, hiddetini mûcib olan bâzı muâmelâta karşı bir kaç kere elini belinden çıkaramadığı mâhud çekeceğe uzatarak mazmun perdazlıklar ettikden, yiğitlikler gösterdikden sonra Bağlarbaşındaki tiyatroya gitmeyi kurmuş, ve sokağa çıkınca ilk rast geldiği sürücüye kendisini çabuk götürmek şartı ile on kuruş teklif etmişdi. Sarhoşluğun netâyici sehâvetkârânesinden olan bu meblâgi azîme karşı kim naz eder? Kıroğlanın sahibi Ahmed Ağa derhal bir eli ile beyi kolundan öbür eliyle üzenginin, gemlerin ucundan yapışdı, müşterisini hayvana bindirdi. Bey hayvanın karnına süslü potinleri ile bir şiddetli darbe yerleşdirince Kıroğlan berki seyyal gibi fırladı, Ahmed Ağa yetişib de hayvanın dizgininden, hayvanda değil, şiltede oturmaya mecâli kalmayan beyi belinden tutmasa şık tosunun kafası parçalanacakdı.

«— Ne koşuyorsun be? Ben dizgin tartmayı bilmez miyim?

«— Bilirsiniz beyim, maşallah hayvana atlayışınızdan belli! ama buranın kaldırımları pek bozukdur, hayvan kaymasın diye korkdum...

«— Sen çekil oradan be!.. Haydi tosunum ha!...

«Ahmed Ağa geri çekildi, fakat beyfendinin hayvanı da, kendisini de idâre edemeyeceğini pek iyi anladığı için bir elini beyin beline yakın tutarak öbür eline hayvanın kuyruğunu almışdı. Kıroğlan dönüb sâhibine bir nigâh etdikden sonra, maksadını anlamış gibi, karnına gittikce daha ziyâde şiddetle urulan, ökçelerden müteessir olmamağa başladı, beyfendi ne kadar urursa ursun hafif tırısdan ziyade yürümüyor, yalnız ikide bir de derin iniltileri işidiliyordu.

«— Yürümüyor bu hayvan be!. di!.. di!...

«— Yürür beyim, bir az sabredin, şimdi kaldırımdan çıkalım, görürsünüz, ateşdir vallahi!.. di Kıroğlan!.

«Kaldırımdan çıkdılar. Hayvan yine sürati arttırmadı, çünki beyfendinin sallanması gittikce artmışdı. Rüzgâr esiyor, tozdan göz gözü görmüyor. Sürücü pek muzdarıb bîçâre, buram buram terlemiş. Kaşları, kirpikleri bem beyaz, sık sık nefes aldıkca ciğerlerine marsık kıvılcımları kadar sıcak, mırdar tozlar doluyor, ikide birde derin derin öksürüyor; bu mütevâli, mühlik ızdırablara bir de müşteri beyin şütûmi galîzası, hayvanın tekme yedikce çıkardığı boğuk sedâlar ilâve edilirse Ahmed Ağanın maddî mânevî nasıl bir arbedei hayatda bulunduğu anlaşılır. Ne yapsın zavallı adam, on kuruş var, on kuruş!..

«Muttasıl gidiyorlardı. Ahmed Ağa müşterisini muhafazadan, hayvanını idâreden âciz kalmadı; yorgunlukdan bayılmak derecelerine gelmiş iken fütur getirmedi. Nihâyet tiyatronun önüne geldiler.

«— Al ağabey sana parlak parlak iki çeyrek.. işte bir kuruş da bahşiş...

«— Allah ömürler versin beyim!. hayvan her zaman kendi malındır.. ne zaman istersen Üsküdarlı Ahmed diye çağır.. bendeni bulursun... iskelede.. çeşmenin yanında..» (Serveti Fünun).

BEYGO (Sabri) — Değerli matbaa makinisti ve matbaacı; 1910 da İstanbulda Topkapusu semtinde geçim sıkıntısı çeken bir âilenin evlâdı olarak doğdu, 1924 de orta okula devam çağında, on dört yaşında iken mektebi bırakıp iş hayatına atılmak zorunda kaldı ve Mahmudbey Matbaasında makinist çırağı oldu; burada İstanbulun en değerli ustabaşılarından meşhur Karnik Ustanın gözbebeği çırağı olarak yetişdi; ustasının tavsiyesi ile ve dâima daha üstün yevmiyelerle çağırılarak makine ustası sıfatı ile Halk, Cumhuriyet, Alâeddin Kıral, Vakit, İkdam, Orhaniye matbaalarında çalışdı ve müstakil bir matbaanın sâhibi olmak da tek gaayesi oldu; buna da 1943 yılında otuz üç yaşında iken kavuşdu. Hocapaşa Hamamı sırasında bir pedal makinası ile çalışan küçücük «Öztürk Matbaası»nı açdı. Ehlinin elinde olduğu için iş hacmi süratle genişledi, 1948 senesinde Ebussuud Caddesinde Meserret Oteli karşısında daha büyük bir binâya taşındı; iki pedal, bir otomatik baskı makinası, bir cild makinası ve bir mürettibhâne ile yeni ve güzel bir müessese kurdu. Fakat üç sene sonra, 1959 da, matbaasının hemen yanı başında bir otelde vâki olan ve bütün o civârı yıkan dinamit infilâkı fâciasında (B.: Ebussuud Caddesi İnfilâkı Fâciası) bunca yıllık emeklerinin mahsûlü matbaası bir an içinde mahvoldu; kendisi de ölümden mûcize kabilinden kurtuldu. Metânetini kaybetmedi, parçalanmış makinalarının enkaazını toplayarak ve haftalarca uğraşarak eski hallerine sokdu ve hakikî sanatkâr hüviyetini gösterdi; çocukluğunda mesleğine çırak olarak girdiği Mahmudbey Matbaasının bir kısmında iki pedal, bir Viktoria baskı makinası, bir mücellid bıçağı, bir cild dikiş makinası ve bir mürettibhânesi ile matbaasını ihyâ etti. Hâlen, titiz bir işçi olarak Polis Mecmuasını, Feshâne Fabrikası ile Dârülâceze broşürlerini, banka ve sâir ticâret evrâkı basmaktadır, arada sâir işler de almaktadır.

Hakkı Göktürk

BEY HAMAMI — Beyoğlu hamamlarından biridir, zamanımızda bu isim altında bir hamam yokdur, on yedinci asırda Evliyâ Çelebi bu Bey Hamamını «Galatasarayı yanında» kaydi ile gösteriyor. Zamanımızda Galatasarayı yanında ve civarında Galatasayı Hamamı, Beyoğlu Ağa Hamam ve Çukurcuma Hamamı vardır.

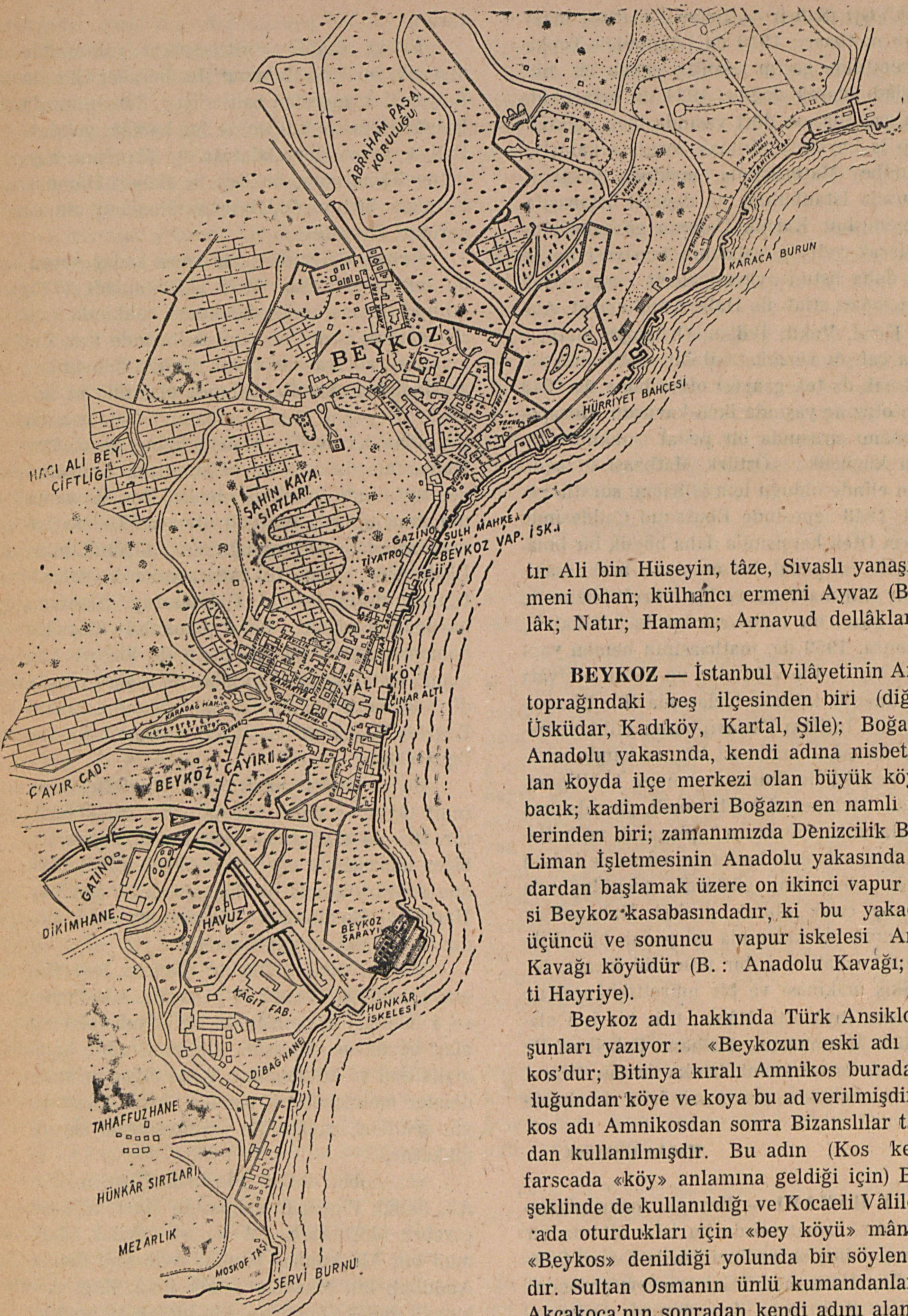
Evliya Çelebi «Galatasarayı yakınında» diyerek bu Bey Hamamı ile beraber bir de Balyoz Hamamından bahsediyor. Zamanımızda Balyoz Hamamı adı ile de bir hamam yokdur. Evliyâ, ayrıca bir Galatasarayı Hamamı kaydetmediğine göre, bu Bey ve Balyoz Hamamlarından birinin Galatasaray Hamamı olması gerekir diyebiliriz.

Evliyâ Çelebiden yüz sene kadar sonra, on sekizinci asırda, hicrî 1148 (milâdî 1735) yılında hamam müstahdemleri hakkında tanzim edilmiş resmî bir sicil defterinde Bey Hamamının adı vardır; fakat, Galata hamamları arasındadır; eğer Beyoğlunda olsa idi, bu defterde Beyoğlu Ağa Hamamı «Galatasarayı yanında» kaydi ile gösterildiğine göre, Bey Hamamına da ayni kayid konurdu. Evliyânın yer tesbitinde yanılmış olması, Bey Hamamının zamanımızda mevcud olmayan Galata hamamlarından biri olduğu da düşünülebilir. Lâkin yine şayanı dikkattir, yukarda bahsettiğimiz defterde de Galatasarayı Hamamı kaydedilmemişdir; buna mukabil Beyoğlu hamamlarından Ağa Hamamı ile Bağçeli Hamam «Galatasarayı yanında» diye gösterilmişdir; birincisi Galatasarıyına yakındır, fakat Bağçeli Hamamın Galatasarayı semti ile hiç ilgisi yoktur.

Bu da gösteriyor ki resmî bir defterde de semt tâyin ve tesbitinde tam bir sıhhat yoktur. Her iki kaynak üzerinde durdukdan sonra bizim kanaatimiz, eğer hicrî 1148, milâdî 1735 den sonra yıkılmış bir hamam değil ise, Bey Hamamı, Galatasarayı Hamamının eski adıdır (B. : Galatasarayı Hamamı).

Mezkûr sicil defterine nazaran Bey Hamamı 5 dellâk, 3 natır, 1 yanaşma, 1 külhancı ve 4 hammal ki cem'an 14 nefer müstahdemi olan büyük ve çok işlek bir hamamdır; hammallardan ve külhancıdan gayri diğer müstahdemler memleketleri, isimleri, baba adları ve yüz şekilleri, çağları ile yazılmışdır ki şâyanı dikkattir:

Ser nöbet dellâk Florinalı Hüseyin bin Ali; dellâk Florinalı Yahya bin Mustafa, köse çârebrû (dört kaşlı); Avlonyalı dellâk Mahmud bin Ali, kumral bıyıklı; Avlonyalı dellâk Abdullah bin Mustafa, arıcık sîmâ, tâze; Avlonyalı dellâk Ömer bin Ali, ince kara bıyıklı; İstanbullu natır Mustafa, kumral bıyıklı; Sivaslı natır Eyyub bin Mehmed, tâze, Avlonyalı na-

Beykoz
(Necib Bey Rehberinden, 1918)

tır Ali bin Hüseyin, tâze, Sıvaslı yanaşma ermeni Ohan; külhancı ermeni Ayvaz (B.: Dellâk; Natır; Hamam; Arnavud dellâklar).

BEYKOZ — İstanbul Vilâyetinin Anadolu toprağındaki beş ilçesinden biri (diğerleri: Üsküdar, Kadıköy, Kartal, Şile); Boğaziçinin Anadolu yakasında, kendi adına nisbetle anılan koyda ilçe merkezi olan büyük köy-kasabacık; kadimdenberi Boğazın en namlı iskelelerinden biri; zamanımızda Denizcilik Bankası Liman İşletmesinin Anadolu yakasında Üsküdardan başlamak üzere on ikinci vapur iskelesi Beykoz kasabasındadır, ki bu yakada on üçüncü ve sonuncu vapur iskelesi Anadolu Kavağı köyüdür (B. : Anadolu Kavağı; Şirketi Hayriye).

Beykoz adı hakkında Türk Ansiklopedisi şunları yazıyor : «Beykozun eski adı Amnikos'dur; Bitinya kıralı Amnikos burada oturluğundan köye ve koya bu ad verilmişdir. Beykos adı Amnikosdan sonra Bizanslılar tarafından kullanılmışdır. Bu adın (Kos kelimesi farscada «köy» anlamına geldiği için) Beykos şeklinde de kullanıldığı ve Kocaeli Vâlileri bu-rada oturdukları için «bey köyü» mânâsında «Beykos» denildiği yolunda bir söylenti vardır. Sultan Osmanın ünlü kumandanlarından Akcakoca'nın sonradan kendi adını alan İzmit ilini fethettikden sonra Beykozu karargâh yapmış olduğu da söylenir».

Yukarıdaki satırlarda bu köyün, bizanslılar tarafından kullanılan adı tam bir vuzûh içinde değildir. Maddeleri ayrı ayrı imzalanmadığı için Türk Ansiklopedisinde Beykoz maddesinin kimin tarafından yazıldığını bilmiyoruz, fakat verilen mâlûmatın mülgaa Şirketi Hayriye tarafından Birinci Cihan Harbi arifesinde (rûmî 1330 = milâdî 1914) neşredilmiş «Boğaziçi» adlı eserden hemen aynen nakledildiği âşikârdır; ki kitab Şirketi Hayriyenin tarihçesi hâric, sâir târihî mâlûmat bakımından tam güvene değer kaynak değildir. Adı geçen bu kitabda ayrıca, türkcede cevizin isimlerinden biri olan «koz» da hatırlanarak, Beykoz adının ikinci hecesi için: «Ahmed Midhat Efendi merhum koz olmayub kos olduğunu iddia eder; koz lafzı ceviz mânasına olmayub kos fârisîde köy mânâsına imiş» denilmektedir.

Değerli bir müdekkik olan ermeni yazarı İnciciyan Beykoz adının, vaktiyle meşhur çeşmenin yanında bulunan muazzam bir ceviz ağacından dolayı verilmiş bir ad olduğunun halk arasında rivâyet edildiğini söyler. Beykozun kadimdenberi cevizi, kozu ile meşhur olduğunu da unutmamak gerekir.

Büyük muharrir ve seyyah Evliyâ Çelebi onyedinci asır ortalarındaki Beykoz'u şöyle tasvir ediyor:

«Lebi deryâdan bağlar kenarından gitmek üzere Servi Burnunun üçbin adım cenub tarafında bir büyük limanın kenarındadır, sekizyüz hâneli, bağ ve bağçeli mâmur ve müzeyyen kasabadır, camii, mescidi, hamamı, sibyan mektebi vardır. Çarşı ve pazarı dirahti müntehâlarla (ulu ağaçlarla) müzeyyendir. Cümle halkı bağçıvan, oduncu ve balıkcıdır. Gerçi Üsküdar Kadılığı hükmündedir ama âliosman müneccimbaşılarrına meşrûta elli akçelik kazâdır. Âbü havâsı lâtif şirin bir şehirdir».

Evliyâ'nın çağdaşı ermeni yazarı Eremiyâ Çelebi Kömürciyan da İstanbulu ve Boğaziçini tasvir ederken Beykozu şöyle anlatıyor:

«Beykoz bir kasabadır. İstersen burada kayıkdan çıkalım; tanıdık ermeniler bizi büyük bir pâdişah köşkü bulunan iç tarafa götürürler. Pâdişahlar Tokad Bağçesi denilen bu yerde ava çıkarlar. Beykoz İskelesinin yanında yerden fışkıran bir su görüldü. Akbaba Suyu da dağlardan denize akar. İskelenin iki tarafı dalyandır (H. D. Andreasyan tercemesi)». (B.: Tokad Bağçesi ve Kasrı).

İkinci Sultan Mahmudun Yeiçeri Ocağını kaldırmasından az evvel tanzim edilmiş bir Bostancıbaşı Defterinde Servi Burnu ile Sultaniye Bağçesi arasındaki Beykozun yalı boyu şöyle tesbit edilmişdir:

Servi Burnu - yanında İshak Ağa mâi leziz çeşmesi - yanında beylik değirmen - yanında köpekciler bostancı ocağı - yanında Hünkâr İskelesi - yanında beylik Kâğıthâne - yanında mâi leziz çeşmesi - yanında kayıkhâneler - yanında Sârımpaşazâde çuhadârı şehriyârî Âsım Beyin yalısı - yanında hâcegânı divânı hümâyundan Salih Efendinin yalısı - yanında esbak hazine kâtibi Tahir Efendinin iki bab yalısı - yanında Uncubaşızâde Hasan Ağanın oğlu Ali Riza Hasekinin yalısı - yanında hâcegânı divânı hümâyundan Fettah Efendinin yalısı - yanında hamam - ve kahvehâne - ve çarşı - yanında Halilpaşazâde Ârif Beyin yalısı - yanında gümrük kâtibi Osman Efendinin yalısı - yanında Kaymakhâne - yanında İsmail Ağanın yalısı ve kayıkhânesi - yanında kılıc dalyanı yeri ve balıkcıların odası - yanında Hâfızzâdenin yalısı, kayıkhânesi - yanında Hacı Selim Efendi yalısı - yanında Kalafat Mustafanın evi - yanında Deresekili Hüseyinin evi - yanında barutcu halifesinin yalısı - yanında Kadızâde kerimesi Hatice Hâtunun yalısı - yanında sabık Yalı Köşkü ustası Salihin hânesi - yanında Berber Ali hemşiresinin yalısı - yanında Osman Beyin yalısı ve kayıkhânesi - yanında Mollacıkzâdenin köhne yalısı ve bağçesi - yanında Uncubaşı Ömer Ağanın yalısı - yanında hâcegândan Mehmed Şefik Efendinin yalısı - yanında Valde Sultan kethüdası İmamı Efendinin yalısı - yanında Beykoz Mahkemesi - yanında kireç kayığı limanı - yanında Molla kadının iki bab yalısı - yanında Subaşı Mahmud Ağanın yalısı - yanında Üsküdar Mollasızâde Şâkir Efendinin yalısı - yanında efendii mûmâileyhin valdesinin yalısı - yanında peynirci esnafından İbişin yalısı - yanında helvacı esnafından Hüseyinin yalısı - yanında Kadızâde Efendinin yalısı - yanında meydana nâzır hamam ve kahve dükkânları ve Beykoz İskelesi - yanında Mustafanın hânesi - yanında Hacıoğlu Ahmedin yalısı ve arsası - yanında Laz Hüseyinin yalısı - yanında sabık İstanbul kadısı Hamamîzâdenin yalısı - yanında Merhabâzâde oğlu yalısı - yanında

Odabaşızâde Mehmed Ağanın yalısı - yanında hazine kâtibi yamağı İmamzâde Emin Efendinin yalısı - yanında Hüseyin Reisin yalısı ve kayıkhânesi - yanında kireçci tâifesinin odaları ve fırınları - yanında Sultaniye Bağçesi.

Beykoz, İstanbulun her güzel semti gibi divan şairleri tarafından övülmüş bir yerdir. 1510 - 1515 arasında öldüğü tahmin edilen ve meşhur bir şehrengiz'in nâzımı olan Cemâlî mahbûbuna İstanbulu gezdirir iken Beykoza da götürüyor:

Yâr ile gezdüm Hisârın cümle bağ ü râğını
Beykozun seyr ittirüb geşt itdüm Alemdâğını

1745 de vefat eden Fennî meşhur «Sevâhilnâme» sinde Beykozdan:

Bir çetin kâre sataşdurdu beni devri zaman
Oldu Beykozlu bir âfet ile çeşmim giryan

diyor.

1797 - 1798 arasında ölmüş bulunan İzzet de yine bir sâhilnâmede Hünkâr İskelesi ile Sultaniye Bağçesi arası için şu beyitleri yazıyor ki o zamanlar Beykozun meşhur İshakağa Çeşmesi başının pek şenlikli bir yer olduğu anlaşılıyor:

Bî edeb varsa rakîb İskelei Hünkâre
Bir iki Tokad ile itmelü teb'id ü itâb
Yâlıköyü ne güzel câyi ferahdır baksan
Her soğuk su olamaz havz derûnunda habab
Beykozun çeşmebâşı hayli müferrih yerdir
Paşâbağçesi Çubuklu o dahi başka hisab
Hayli zendost yeridir azm idiyor şeyh ile şâb
Hele şâhâne makam sâhili Sultâniyye

Geçen asrın başlarında yaşamış Şeyh Galibin müridlerinden ve mevlevî şâirlerden Abdülhalim Neyyir Dede, İstanbul üzerine yazdığı bir gazele Beykozla başlamışdır:

Gitmek ister şevki mehtâb ile cânım Beykoza
Gelmez ammâ neyliyeyim o cânım bey koza

Üçüncü Sultan Selim de bir şarkısında bu boğaz köyünü şöyle medhediyor:

Üsküdara gidelim geldi çün vakti leylâk
Bir iki saz ile al dilberi gel zevkine bak
Çıkalım Beykoza Sultaniyeden ayak ayak
Gidelim seyri çemenzâr idelim leylü nehâr

Beykoz şânında yazılmış manzûmelerden biri de geçen asrın ikinci yarısında yaşamış halk şâiri Tophâne kâtiblerinden Âşık Râzinin kaleminden çıkmışdır. Bu külhânî şâir, Beykoz Tabakhânesinde, belki de muhayyel bir simâdır, İskender adında güzel bir delikanlı şânında yazdığı otuz beyitlik manzûmede beykoza has şöhretlerin, Beykoz ile civârındaki meşhur yerlerin isimlerini kullanmışdır. Bu yolda yazılmış bütün manzum eserlerde olduğu gibi zorâkî gayret göze batmakla berâber nâzımının hüneri de inkâr edilemez; Âşık Râzinin bu manzumede Beykoz üzerine tesbit ettiği isimler şunlardır: Kâğıdhâne münâsebeti ile «somâkî ebrû», paça, dalyan, kalkan balığı, kılıç balığı, koz (ceviz), Ayşekadın fasulyesi, Şâhinkaya Mezarlığı, Akbaba Köyü, Karakulak Suyu, Elmas Tabya, Gazi Yunus makaamı, Poyraz Köyü, Kaymakdonduran, Çilingir Limanı, Keçi Limanı, Fil Limanı, Çakal Limanı, Tabakhâne, Âlibahâdır Köyü, Sırmakeş Suyu, Arnavudköyü, Kabakoz Limanı, Yağcı Deresi, Aktaşlar, Murad Bağçesi, Kanlıkavak, Uzunkestâne, Yalıköy Hamamı, Üçkardeş Köprüsü, Serdaroğlu Çiftliği, Çakmak Dede makaamı, Harmankaya mevkii, Peşkir Suyu, Tokad Kasrı, Hünkâr İskelesi, Panço Maslağı, Petko Çiftliği, Dereseki Köyü, Almalı, Yûşâ, İshak Ağa. Manzûme şudur:

Okudum kitâbı aşkı ezbere
Gönül verdim Beykozlu bir dilbere
Rengi rûyi anın «somâkî ebrû»
Yandım efendim bu yanık esmere.
Pâ bürehne, «paça»ların sıvamış,
Baldırları taş çıkartır mermere.
«Dalyan» gibi kaddi bâlâ şehbazdır,
«Kılıç», «kalkan» sanki gider sefere.
Kırdığı «koz» bini aşmış bıçkındır,
Yosma «Ayşe Kadın» tutkun püsere.
«Şâhinkaya»larda iderken pervaz,
Gamzesi kartalı indirir yere.
«Akbaba»yı bend eyleyen perçemin
Kesdirmişdir «Karakulak» berbere.
Küşâde sinesi «Elmas Tabya»dır,
«Gazi Yunus» serdar olmuş leşkere.
Serde eser dâim «Poyraz» yelleri
«Kaymağı dondurur» çimdiği dere.
Açamaz «çilingir, limânı» vuslat,
O şuh külâh giydirmişdir «Fener» e.
Kimi «Keçi», kimi «Fil» ile «Çakal»,
Uşşâkı can atar bir «liman» yere.
«Debbağhâne»lidir, «Âlibahâdır»,
Keysûsu sermâye «Sırmakeş»lere.
Sorar âşık «arnavud, kûyi» yâri
Muntazir «kabakoz» herif habere.
«Yağcı, dere» boyu gezer âvâre
Vursa gerek başını «Aktaşler»e.
Ne mümkin uşşâke pâyin bûs idüp,
«Murad bağçesi»nde postunu sere.
«Kanlıkavak» ile «Uzunkestâne»,
Boyun ölçüşemez altınlı sere.

«Yalı Hamamı»na girse o fetâ,
Hizmet düşer dellâk «üçkardeşler» e.
«Serdaroğlu» natır olup o şûhe
Güzel ayağına nâlin çevire.
Gece «Çakmakdede» çeker kandilin
«Harmankaya« misâl o kubbelere.
Yüzünden silmiş hangi «peşkir, suyu»,
Bilüp sürsem ben de yüze gözlere.
Gerekdir yanaşma «tokad» uşağı,
Nasib olsa nola bu derbedere.
Kaçan varsa «İskelei Hünkâr»e
Kayıkcılar döner «çemberciler»e;
Sarup etrafını ol şehlevendin
Götürelim derler emriniz nere?
«Panço,», «Petko» kimi urum kâfiri,
Râhi aşkda yazılmışlar deftere.
Keştii muhabbet açınca yelken,
Ne lâzım kılavuz ile rehbere.
Konub göçüb «dere, seki», dağ, bayır,
«Almalı» o yârin kâmin bir kere;
Velâkin sayd için o bıçkın şâhı,
Gark eylemek gerek sîm ile zere.
«Yûşâ» Nebî kerâmetin gösterüb
Âsan ide muhabbetin bizlere.
Öter «İshak» kuşu bak garib garib,
Âşıkım efendim ben İskendere
Hey Râzi bir şeb de bu hayâl ile
Ulaşdık hamdolsun vakti sehere.

Beykoz kadimdenberi kalkan balığı, paçası ve cevizi ile meşhurdur (B.: Beykozun Kalkan Balığı; Beykozun Paçası; Beykozun Cevizi).

Yalıköyü Beykoz ile birleşmiş, Beykozun bir mahallesi olmuşdur. Yalıköyü civarında büyük ve çok güzel bir çayır da kadimenberi İstanbulun pek namlı bir mesîresidir (B.: Beykoz Çayırı). Çayır ile deniz arasındaki tepecikde geçen asır ortalarına doğru yapılmış olan ve Beykoz Kasrı adı ile anılan bir hünkâr kasrı bulunmaktadır (B.: Beykoz Kasrı); tepeciğin deniz eteği; kasrın nâzır olduğu yalı boyu Hünkâr İskelesi adı ile meşhurdur (B. Hünkâr İskelesi). Hünkâr İskelesinde vaktiyle mîrî su değirmenleri vardı ve bir bostancı ocağı tarafından işletilirdi, bu ocağın ustası, zâbiti «Uncubaşı» unvanını taşır, ocağa da «Değirmen Ocağı» denilirdi (B.: Bostancılar). Bu değirmen 1826 da Yeniçeri ve Bostancı ocaklarının lağvından sonra muattal kaldı ve kaldırıldı. Üçüncü Sultan Selim zamanında Beykozda bir kâğıd imalâthânesi kurulmuş, işletilmesi iltizam usulü ile birine devredilmiş, oldukca güzel kâğıdlar yapılmış, fakat Avrupa kâğıdlarının rekabeti karşısında ömrü çok kısa sürmüşdü (B.: Beykoz Kâğıdhânesi). Kâğıdhânenin yeri çayırın şimâline düşer. Yine o civarda kadimdenberi meşhur beylik bir debbağhâne vardı, burada asırlar boyunca en güzel deriler imâl edilmiş ve hattâ sarâyi hümâyunun ihtiyacını karşılamışdır. Tanzimat devrinde burada beylik bir kundura imalâthânesi tesis edilmiş, yeni Osmanlı ordusunun kundura ihtiyacının büyük kısmını karşılamışdır, ki bu müessese zaman ile inkişâf ederek zamanımızda Türkiyenin devlet sermâyesi ile işler en büyük müesseselerinden biri olmuşdur (B.: Sümerbank Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası).

Yukarı Boğazın en meşhur dalyanlarından biri Beykozdadır (B.: Beykoz Dalyanı). İstanbulun ve belki bütün Türkiyenin en güzel menba suyu olan Karakulak Suyu Beykozun sınırı içindedir (B.: Karakulak Suyu).

Onsekizinci asır ortalarında İstanbul gümrük eminliğinde bulunmuş İshak Ağa üç güzel çeşme yapdırmışdır, üçü de ayrı güzellikde olan bu çeşmelerin biri, benzeri bütün yurdumuzda bulunmayan Beykozun muhteşem bir âbidesidir (B.: İshakağa Çeşmeleri; Beykoz Çeşmesi; Beykoz Çayırı Çeşmesi; Beykoz Yalıköy Çeşmesi).

Nefsi Beykoz kasabasının biri Beykoz İskelesi civârında, diğeri Yalıköyünde iki camii vardır (B.: Beykoz İskele Camii; Beykoz Yalıköy Camii).

Bu satırların yazıldığı 1961 yılı mayısında nefsi Beykoz kasabasının, beykozluları İstanbul çarşılarına pek muhtac etmeyecek derecede büyükce bir çarşısı vardı. Bu çarşı boyunda küçük aşcı ve kebabcılardan başka «Albayrak», «Bahar» ve «Boğaziçi» adlarında üç lokanta vardır. Oteli yokdur. Eski metinlerin meydana nâzır olarak gösterdikleri Beykoz Hamamı bir aralık sokak içinde kalmışdır, Allah kem gözden, sâhibinin, han veya apartıman yapdırma hırsından saklasın, işlemektedir (B.: Beykoz Hamamı). Bostancıbaşı defterinde görülen Yalıköyünde lebideryâdaki çarşı hamamı tesbit edemediğimiz bir tarihde yıkılmışdır, o civarda bir hamam enkazına dahi rastlanamadı. Türk Ticaret Bankası, Ziraat Bankası, Garanti Bankası, Akbank ve Denizcilik Bankası olmak üzere beş banka şubesi vardır. Üç sineması vardır, Zafer Sineması yazlık ve kışlık, Bağçe ve Göksu sinemaları yazlıkdır. İskele civarında bir Belediye Parkı vardır, deniz kenarında, henüz gereği gibi tanzim edilememiş durumda idi. Abra-

hampaşa Korusunun da yeni ve büyük bir park olarak tanzim edilmekde olduğu söyleniyordu, henüz halka kapalı idi (B.: Abrahampaşa Korusu). İstanbul Belediyesinin büyük fidanlıklarından biri de Beykozdadır.

Bir verem dispanseri vardır; Beykoz Kasrında da bir prevantoryom açılmış bulunuyordu (B.: Beykoz Kasrı Prevantoryomu). «İshakağa İlk Okulu» adı ile beş sınıflı bir ilk okulu vardır.

Beykozda bir cumartesi pazarı kurulur.

Beykoz İskelesi Karaköy Köprüsünden 9,45 mil (17,5 kilometre) uzaklıkdadır. Şirketi Hayriyenin kurulmasından önce, bütün Boğaz köyleri gibi Beyköz, civârının yalı köylerine ve İstanbula kayıklarla bağlanmışdı; İstanbuldan Beykoza gitmek küçük bir seyahat sayılırdı, ve bu yolculuk günü birlik yapılamazdı; meşhur çayır mesîresine gelenler de, ya bir esnaf topluluğu, ya bir efrâdı çok kalabalık âile, çadırlarla, yataklarla, kapkacak ve erzak çuvalları ile gelirler, çayırda kamp kurup bir kaç gün kalırlardı. İşi İstanbulda olup da Beykoza yazlık gelen yalı sâhiblerinin bu mevsimlik göçlerindeki eşyâsı ve kasabanın İstanbuldan temin etmeğe mecbur olduğu erzâkı, kasabanın amme hizmetine vakfedilmiş pazar kayığı ile yapılırdı (B.: Pazar Kayıkları; Beykozun Pazar Kayığı).

Şirketi Hayriye kurulduktan sonra, Beykoz ile diğer Boğaz köyleri ve Köprü arasında muntazam vapur seferleri başladı ve Beykozun sîmâsı sür'atle değişdi. 1914 de bu şirketin neşrettiği «Boğaziçi» adlı eserde Beykoza doğru sefer yapan, diğer Boğaz köylerinin iskelelerine uğramayan vapurların 9,45 millik mesâfeyi 55 dakikada aldıkları yazılıdır. Bu şirketin ilgaasından sonra vapurları ile beraber Boğaz İşletmesi Devlet Deniz Yollarına, ondan da Denizcilik Bankası Liman İşletmesine intikal etti; 1961 de de, aradan 47 sene, yarım asır geçmiş olmasına rağmen 55 dakikalık vapur seferi müddeti değişmemişdir.

1914 de yayınlanmış olan Şirketi Hayriyenin «Boğaziçi» adlı eserinde, Beykoz İskelesinden her gün vapura binen vasatî yolcu adedi 695 kişi gösterilmiş ve yazın bu rakamın 1087 ye yükseldiği kaydedilmişdir; yazlık olarak köye gelenler de 313 nüfus gösterilmişdir, günlük ortalama gişe hâsılâtı da 1610 kuruşdur. 1961 de Denizcilik Bankasının Liman İşletmesinin Beykoz İskelesinden yolcu ve hasılât vasatîleri öğrenilemedi.

Yine yukarıda adı geçen eserde: «Beykoz islâm ve hırıştiyan mahallelerini şâmildir, Yalıköy ile sırtlarını islâm mahallesi teşkil eder, bir hayli mikdarda mûsevî de mevcuddur» deniliyor. Zamanımızda Beykozda yazlı kışlı oturan halk arasında gayri müslim kalmamış gibidir (B.: Beykozda Ermeniler). Eski Beykoz rumlarının mühim bir kısmı balıkcı idi; balıkcılar ağzında hâlâ kullanılan «Beykozun Kalkanı» tâbiri onlardan kalmışdır (B.: Beykozun Kalkan Balığı).

Zamanımızda Beykozun müslüman sekenesinin önemli ekseriyetini halk ağzında «laz» denilen Karadeniz yalısı halkı ile abaza ve çerkes muhâcirler teşkil eder.

Beykoz kasabası Üsküdara büyük kısmı asfalt bir sâhil yolu ve Belediye ve Halk otobüs işletmeleri ile bağlıdır. Yol çok kavislidir, bâzı yerlerde, meselâ Çubukluda olduğu gibi hayli içerlere girer; otobüsler Üsküdar ile Beykoz arasındaki mesâfeyi normal olarak 50 - 55 dakikada alırlar; 1961 de Belediye otobüslerinde Üsküdar - Beykoz seyahat ücreti 1 lira idi.

Belediye otobüsleri biri sabah, diğeri akşam Beykozdan Akbaba ve Dereseki köylerine günde iki sefer yapar; bu köylere halk otobüsleri dâimî suretde işler.

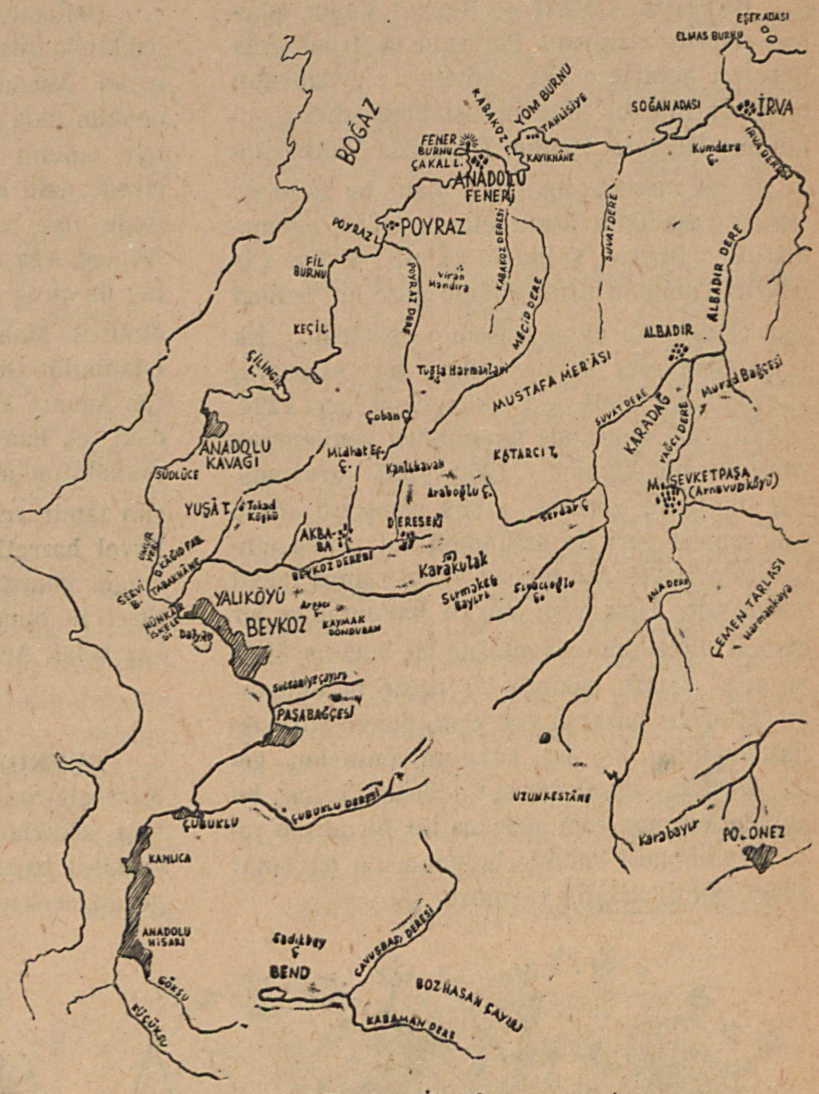
Anadolu feneri, Poyraz, Buzhâne ve Mahmudşevketpaşa köyleri ile Beykoz arasında da halk otobüsleri işlemektedir.

Bu kara yolu üzerinde Beykoz İlçesinin sınırı Küçüksü Deresidir; 1961 yılı mayısında Küçüksü Köprüsünün başında «Beykoz İlçesine hoş geldiniz» ibâresi okunan bir levha bulunuyordu; turizm edebiyâtı cilvelerinden olsa gerekdir. Beykozu ziyârete gidenlerin hoş gelip hoş dönmeleri için bu levhayı herkesden evvel Beykoz Lokantacılarına, ve bu lokantaların, yalın ayaklı taka tayfası olacak iken tesâdif eseri mesleğini şaşırmış Karadeniz uşağı garsonlarına okutmak lâzımdır.

1961 yılı mayısında Beykozu ziyâretimizde Beykoz Kaymakamı B. Sâdık Çağlar idi; ilçe tahrirat müdürü B. Ali Şentürk'den gördüğümüz alâka, dolayısı ile kavuşduğumuz kolaylıklar bilhassa kayde değer; B. Ali Şentürk, vekaarı, ciddiyeti ve aydın görüşü ile, her zaman her yerde, gıdâ gibi lüzumlu insanlar sınıfındandır.

BEYKOZ, BEYKOZ İLÇESİ — İstanbul Vilâyetinin Anadolu toprağındaki beş ilçesinden biridir (diğer ilçeler: Üsküdar, Kadıköy, Kartal, Şile); Karadeniz Boğazı ile Üsküdar ve Şile ilçeleri arasındadır. İlçenin ölçüsü 435 km² ve 1960 sayımına göre nüfûsu 58,919 candır.

Beykoz merkez nâhiyesi ile Anadoluhisarı ve Mahmudşevketpaşa nâhiyelerinden mürekkebdir; Mahmudşevketpaşa Nâhiyesinin nâhiye merkezi Ömerli Köyüdür. İlçe sınırları içinde bulunan Boğaz ve iç köyleri şunlardır: Anadoluhisarı, Kanlıca, Çubuklu, Paşabağçesi, İncirköyü, Anadolukavağı, Anadolu feneri, Dereseki, Mahmudşevketpaşa, Polonez, Çavuşbaşı, Tokad, Alibahâdır (Albadır), Akbaba, Ömerli (Bütün bu isimlere bakınız). Eski Yalıköyü, ayni isimle Beykozun bir mahallesi olmuşdur.

Beykoz İlçesi

BEYKOZ, BEYKOZ İŞİ — Boğazıçında Beykozda XVIII. asır sonlarında kurulmuş ve XIX. asrın başında bir müddet işleyen ve kapandığı tarihi tesbit edemediğimiz bir imâlâthânede yapılmış billûr ve cam eşyaya verilmiş isimdir. Beykoz işleri zamanımızda antikacılık konusu içine girmişdir; elden satılır, alınır, koleksiyon yapan erbâbı servet tarafından sanat şâheseri olan güzel parçaları sûreti mahsûsada aranır. Kalem sâhibi antikacılardan Nureddin Rüşdi Büngül, nerede gördüğünü kaydetmeden bu îmâlâthânenin, el yazması bir vesikaya nazaran Üçüncü Sultan Selim zamanında İtalyaya giderek billûr ve cam işçiliği öğrenen Mehmed Dede adında bir mevlevî dervişi tarafından kurulduğunu söylüyor, ve :

> **Âkibet Beykoz denen gaayet güzel bir yerde de**
> **Mârifet meydâne gelmiş âferin Mehmed Dede**

diyor.

N. Rüşdi Büngülün 1939 da neşrettiği «Eski Eserler Ansiklopedisi»nde bir mutahassıs olarak verdiği mâlûmât şudur :

«Yaldızlı billûr kâseler, sahanlar, bardaklar ve şişeler yapmışdır. Şeffaf ve camdan mâmul olanlar, ve süt rengi ve boyalı çiçekli bardakları da vardır. Zarif lâlelikler ve gülâbdanlar yapılmışdır. Şişeleri 5 liraya, bardakları ve lâlelikleri 15 liraya, büyük yaldızlı kâseleri 100 liraya, leğen ibrikleri 500 liraya kadar satılmaktadır (1939 daki kıymetlerdir). Beykozda bilâhare «Çeşmi Bülbül» denilen fevkalâde zarif bir eser de çıkarılmışdır (B. : Çeşmi Bülbül). Zaman zaman bu tezgâhlar tâtili faaliyet etmiş ve zaman zaman pâdişahların himâyesi ile yeniden açılmış, ve Sultan Mecidin bir hattı hümâyunu ile Paşabağçede bir tezgâh vücûda getirildiği tesbit edilmişdir. Süt renginde kırılmaz adı verilen tabaklar, beyaz ve menevişli boncuk tesbihler de burada vücuda getirilmişdir».

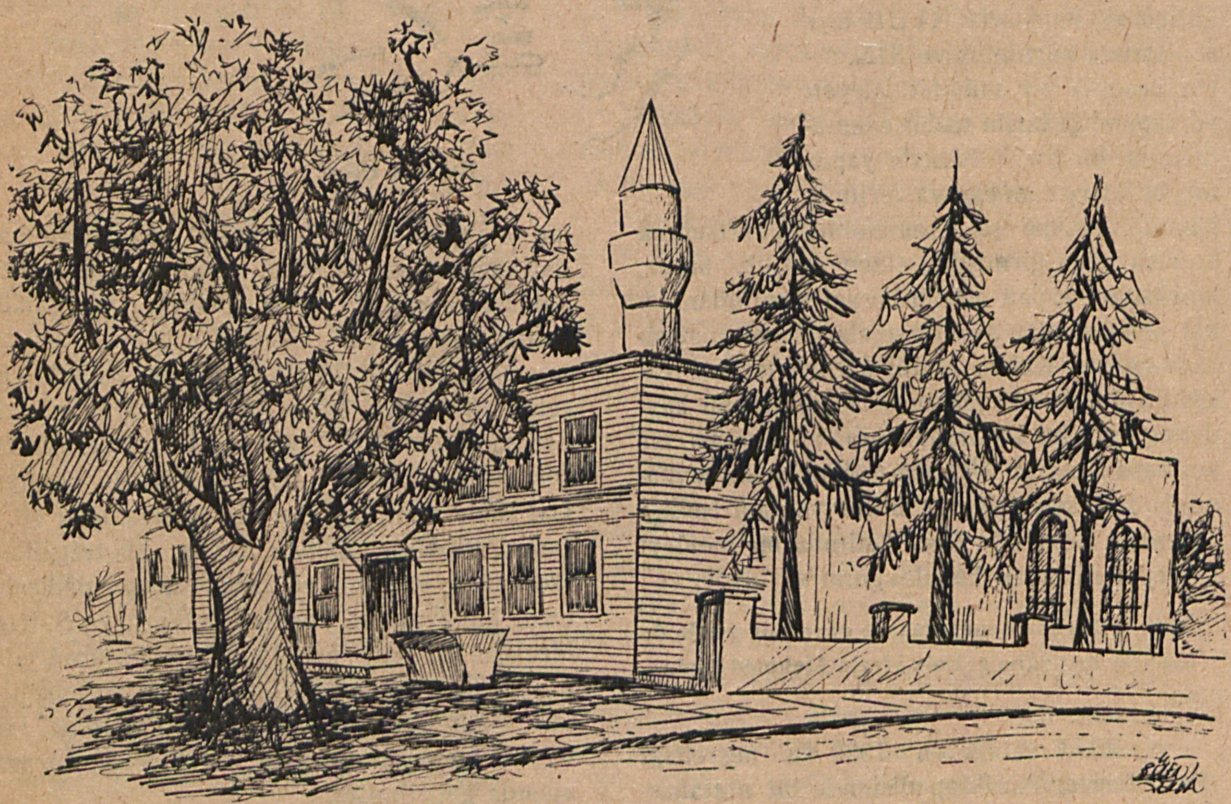
İstanbul Belediyesi Müzesinde Beykoz İşlerinden çok güzel eserler vardır.

BEYKOZ CAMİİ — Beykoz Vapur İskelesi civârında Beykoz Parkının ve İshak Ağa Çeşmesi kebîrinin bulunduğu meydancığın bir kenarındadır. Bânisi bostancıbaşılıkda bulunmuş Mustafa Ağadır; Beykozda Yalıköyünde de bir mescid yapdırmış olan bu zâtın ne zaman yaşadığını kesin olarak tesbit edemedik (B.: Beykoz Yalıköyü Camii). Evliya Çelebi bu camiden bahsetdiğine göre on yedinci asır ortasından evvel yaşadığı âşikârdır. İlk yapısından eser kalmamışdır, bu satırların yazıldığı sıra, 1961 de görülen cami hicrî 1224, milâdî 1809 senesinde temelinden yenilenerek yapılmış bir binadır. 1950 - 1955 arasında, son bir tâmir görmüş, 1809 yapısının ahşab son cemaat yeri ile üstündeki kat aynen muhafaza edilerek asıl mâbed beton yapıya tahvil edilmişdir. Türk yapı san'atı bakımından bir kıymet ifâde etmeyen alelâde bir binâdır. 1961 yılında, temiz, bakımlı bir halde bulunuyordu. Mihrâba nazaran sağ yanı, demir parmaklıklı avluya, ve bu avlunun önünden geçen Beykoz - Paşabağçesi Caddesine bakar; bu avluda bulunan çam ağaçları ile, bir ahşab yapı olan cebhesi önünde bulunan ulu bir çınar ağacı camie şirinlik vermekte idi.

Hadîkatül Cevâmi Beykoz İskele Camii hakkında şunları yazıyor: «Bânisi serbostâniyan Mustafa Ağadır ki Yalıköyü Mescidinde dahi zikri mürur etti. Ağâyi mezbûrun medfeni mâlum değildir; Sînâpınarı denilen Kariyede dahi bir camii vardır. Bu cami ittisâlinde olan mekteb yine bostancıbaşılardan Ahmed Ağa nam sâhibi hayrındır ki sonra üç tuğ ile çirağ olmuşdur, Kanije kalesinde vefat etmiştir. Mahalli mezkûrda vâki çeşmei kebîr, İstanbulda Odabaşı Çarşısında camii olan Behruz Ağanın âsâri hayriyesindendir; ve civârındaki tek hamam, çeşmei mezkûrun vakfı musakkafâtındandır; bâde zaman çeşmei mezkûrun tâmir ve termimi Sultan Mahmud Hanı Evvel hazretlerinin murâdı hümâyunları olmağla gümrük emini Esseyid İshak Ağa nezâreti ile binâ ve tecdid olunmuşdur» (B.: Beykoz İshak Ağa Çeşmei Kebîri).

Hakkı Göktürk

BEYKOZ CAMİİ SOKAĞI — Beykozda Karacaburun Caddesi ile Hacıalibey ve Çeşmebaşı sokakları arasında uzanır. Karacaburun Caddesi başından gelindiğine göre bir araba geçebilecek genişlikte ve paket taşı döşelidir.

Beykoz Camii
(Resim: Bülend Şeren)

Bitiminde Hacıalibey Sokağına bir aralık sokakla, Çeşmebaşı Sokağına da bir dirsek yaparak kavuşur. Bu sokakla Karaburun Caddesinin çevirdiği ada içinde Beykoz Camii bulunmaktadır. Üzerindeki evler orta halli âile meskenleridir. Bir arsanın önüne yapılmış bir yufkacı, bir kalaycı dükkânı, sokağın sonunda da bir tornacı dükkânı vardır (şubat 1961).

Hakkı Göktürk

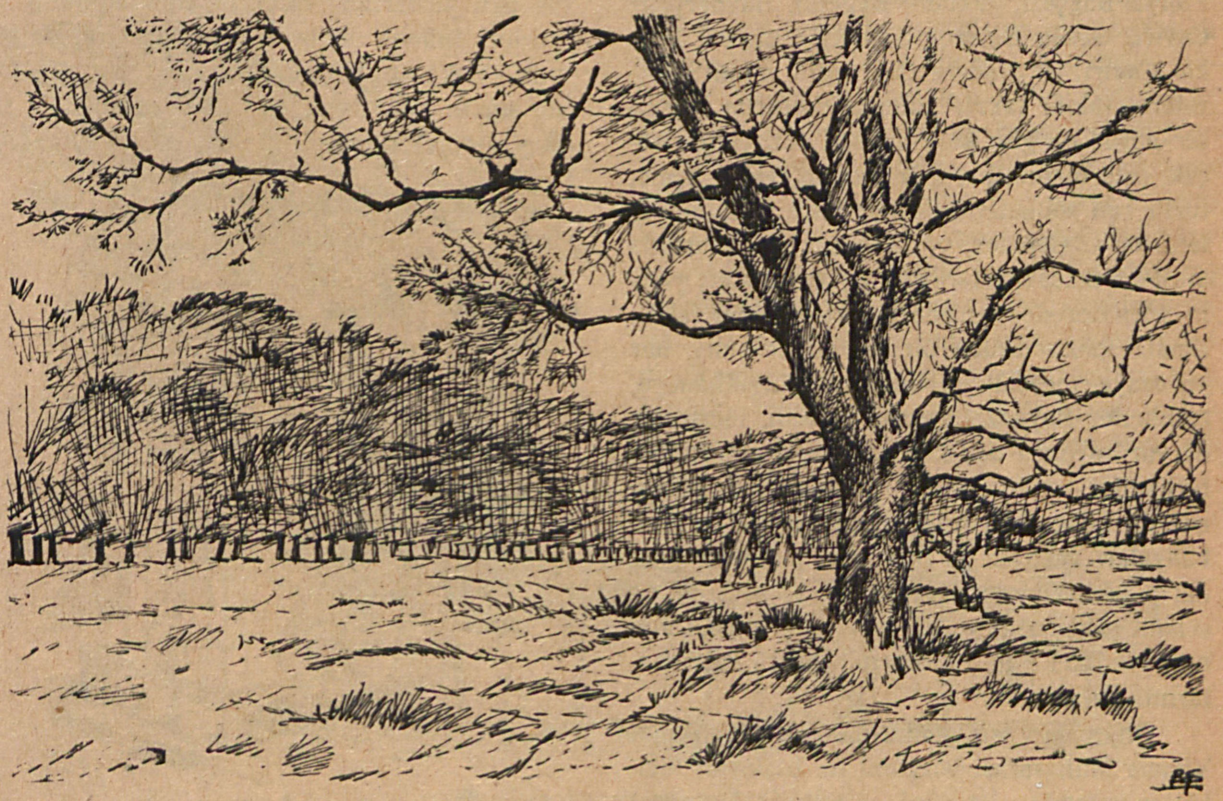
BEYKOZ ÇAYIRI — Yukarı Boğazın asırlardanberi, hattâ fetihden bu yana diyebiliriz, en şöhretli mesîresi, geniş bir vâdiyi doldurmuş ve ulu çınarlarla bezenmiş bir çayırdır. Boğaziçinde nakil vâsıtasının kayıklar, pazar kayıkları, küçük yelkenliler olduğu devirde, emsâli bütün uzakca mesîreler arasında Beykoz çayırına da üç beş günlük ve çadırlarla gidilir, bir kaç gece kalınırdı; ki zamanımızda buna «kamp kurma» denilmektedir. Bilhassa İstanbul esnafı, her yıl, şehirden uzakca bir namlı mesîreye, (kimi Kâğıdhâneye, kimi Göksuya, kimi Büyükere Çayırına, kimi Sultâniye Çayırına, Beykoz Çayırına) bir lonca an'anesi olarak her usta, kalfa ve çıraklarını alup toplu gıderler, çadırarla bir kaç gün kalırlardı; bu arada meselâ terlikci esnâfı dâimâ Beykoz Çayırına giderdi.

Çayır, nefsi Beykoz kasabasından ziyade, hâlen Beykozun bir mahallesi olmuş Yalıköyüne âiddir, bu köyün hemen arkasına düşer, bundan ötürüdür ki «Yalıköyü Çayırı» diyenler de olmuşdur.

Şirketi Hayriye tarafından Birinci Cihan Harbi arifesinde neşredilmiş «Boğaziçi» adlı kitabın «Beykoz» bendinde: «Yalıköyü civârında Beykoz Çayırı denilen büyük bir mesîre vardır. Bunun sâhiline Hünkâr İskelesi denir ki Beykoz Kasrı Hümâyunu denilen binâyi lâtif buraya nâzırdır» deniliyor.

İkinci Sultan Mahmud devrinden sonra yatılı askerî ve mülkî mektebler talebesine, hıdrellezde bir kır gezintisine çıkarılıp kuzu ziyâfeti vermek an'anesi yerleşmişdi, bu vesile ile, son imtihanlara ve mektebin tâtiline yakın, mektebli çocuklar ve gençler, kırlarda soyunup dökünerek, koşup oynayarak, ve toplu türlü eğlencelerle hoşça bir gün geçirirlerdi; bu geziler için de ekseriyâ Beykoz Çayırı seçilirdi; çayır, bir hafta, on gün, mekteblilerle dolup dolup boşalırdı.

Futbol oyunu memleketimizde yerleşdiği

Beykoz Çayırı
(Hoca Ali Riza Beyin bir deseninden Blüend Şeren eli ile)

sıralarda ilk büyük top sahâlarından biri de yine bu büyük çayır olmuşdu (B.: Beykoz Gençlik Kulübü).

1854 - 1856 Kırım harbinde İzmir ve Aydın tarafından gönüllü gelen basıbozuk askerlerden zeybekler, Beykoz Çayırında kurulan çadırlı ordugâhda toplanmış, ve gemilere Hünkâr İskelesinden bindirilerek Kırıma sevk edilmişlerdi.

Onsekizinci asır ortalarında yaşamış hayır sâhiblerinden ve hepsi ayrı güzellikde çeşmeleri ile meşhur Gümrük emini İshak Ağa bir büyük çeşme de Beykoz Çayırında yaptırmışdır ki, gürül gürül akan suyu çayıra gelenleri ihyâ etmektedir.

BEYKOZ ÇAYIRI GEZMESİ (Terlikci Esnafının) — Abdülâziz devrinde ve artık tamâmen unutulmuş olan eski İstanbul esnafının âdet ve an'anelerini ihyâ yolunda bütün terlikci esnafının iştirâki ile yapılmış bir gezmedir.

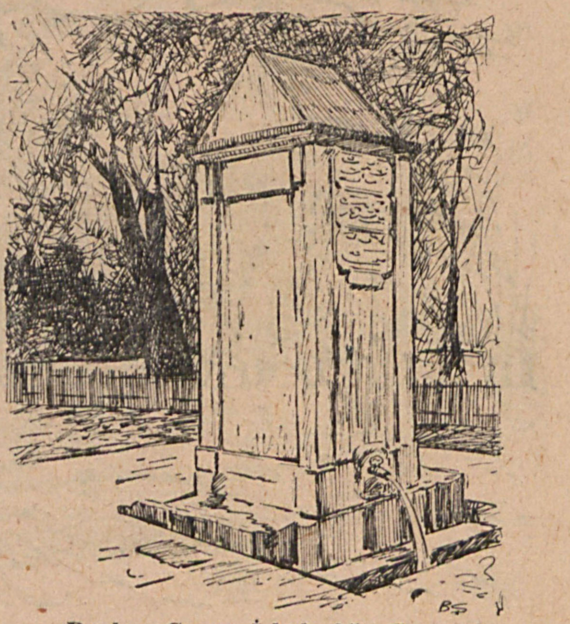
Hafta tâtili yapmayan, bilmeyen ve iki dinî bayramın ilk günleri müstesnâ, yıl boyunca çalışan, işleyen İstanbul esnafı yazın, loncaları tarafından tâyin ve tesbit edilmiş olan târihde şehir dışında, Kâğıdhâne, Alibeyköyü, Florya Bağçesi, Fener Bağçesi, Haydarpaşa Çayırı, Göksu Çayırı, Sultaniye Çayırı, Beykoz Çayırı, Büyükdere Çayırı gibi namlı mesîrelere, takım takım giderler, çadırlar kurup bir hafta, on gün kalırlar; saz, söz, çengi, köçek, orta oyunu, karagöz, canbaz, yeme, içme, türlü can sohbetleri ile her başı mâmur eğlenirlerdi. Gençler, çırak çocuklar arasında mesleki müsabakalar yapılır, güreşirler, yerine göre derede, denizde yüzerlerdi. Her takım esnaf mesîrelerden birini benimsemiş, her yıl oraya, meselâ kuyumcular Kâğıdhâneye, terlikcıler Beykoz Çayırına giderdi; mesîreler de yaz boyunca boş kalmaz, saraçlar giderken terlikciler gelir, onları yemeniciler taakib ederdi. Lonca idârecileri mesîreye çıkılır iken kâhyaları vâsıtası ile münâsib hediyeler gönderip pâdişâhı da dâvet ederler, pâdişah da selâmı şâhânesini yollar, yine ayni misâli alalım, «terlikci esnafı kullarının hoşca eğlenmelerini» dilerdi.

Onyedinci asır sonlarında, 1683 İkinci Viyana Muhasarası bozgunu ile başlayan felâketler çağında İstanbul esnafının bu güzel an'anesi terkedildi, unutuldu, nesilden nesile sâdece tatlı hâtıraları kaldı. İki asır kadar sonra İstanbulun terlikci esnafı tarafından ihyâ edilmek istenildi, terlikciler, Abdülâziz devrinde maalesef târihini tesbit edemedik, bir Beykoz Çayırı gezmesi tertip ettiler, pâdişâhı da dâvet ettiler; halkcıl bir adam olan Sultan Abdülâziz bu dâveti memnuniyetle kabul etti. Terlikci esnafı o gün misâfirleri pâdişâhı türlü oyunlar tertibi ile eğlendirdiler, bu arada orta oyunu da oynatıldı; en namlı orta oyunculardan Süslü Yâkub da ilk defa olarak pâdişâh huzûruna çıkdı.

Bibl.: Çankırılı Hacışeyhoğlu Ahmed Kemal, Görüp işittiklerim, III.

BEYKOZ ÇAYIRI İSHAK AĞA ÇEŞMESİ — On sekizinci asır ortalarında yaşamış İstanbul gümrük emini İshak Ağanın, hepsi kendine has bir şekil ve güzellikde yapılmış çeşmelerinden biri, Beykoz Çayırının ortasındadır; Yalıköyü tarafından gelindiğine göre Beykoz Çayırındaki kır kahvesinin önüne rastlar.

Kâidesi kare şeklinde, cebheleri tahminen 1 - 1,20 metro, yüksekliği de 4 metre kadar mermer bir örme sütundur; yalnız doğu ve batı yüzlerinde birer musluk bulunub bu yüzleri önünde zemin seviyesinde birer de büyük yalak vardır; çeşme ve yalakların etrafında zemin, tahminen 2 × 2,5 metrelik bir saha, mermer döşelidir. Çok güzel bir sülüs

Beykoz Çayırı İshak Ağa Çeşmesi
(Resim : B. Şeren)

hat ile kitâbesi şudur :

Sâhibül hayrât velhasenat
Esseyid İshak Ağa
Emini Gümrük Âsitâne
sene 1163

Milâdî takvime göre inşâ târihi 1750 olan bu çeşme, bânisinin Beykozdaki âbidevî çeşmesinden dört sene sonra yapılmışdır. (B.: Beykoz İshak Ağa Çeşmesi kebîri).

BEYKOZ ÇAYIRI KIR KAHVEHÂNESİ — İstanbulun en büyük kır kahvehânelerinden biridir denilebilir; meşhur çayırın Yalıköyü tarafı başındadır; on sekizinci asır ortalarında yaşamış gümrük emiri İshak Ağanın güzel çeşmelerinden biri de bu çayırda ve bu kır kahvehânesinin hemen kapusu önündedir, ki bir yabancı ziyâretçiyi kahvehâneye doğru âdeta cezbetmektedir. Etrafı tahta parmaklıkla çevrilmiş, seyrek konmak üzere yüz masayı rahat alabilecek kadar geniş ve ulu çınarlarla gölgelenmiş olan kahvehâne de ayrıca güzeldir; huzûr içinde dinlenilecek bir yerdir. Kiremit örtülü bir çatı altında kapalı baraka kısmının önü de bir asma çardağı ile bezenmişdir (B.: Beykoz Çayırı İshak Ağa Çeşmesi).

Yeni bir kır kahvehânesidir, 1955 den sonra açılmışdır. Kahvehânenin, çayırın genişliğine halel getirdiğini söyleyenler varsa da, unutmamalıdır ki o güzel çayırda bir kır kahvehânesi, mesîreye gelenler için bir ihtiyaçdır, kaldı ki çayırı daraltmış da değildir.

1961 yılı mayısının sonlarında bu kahvehâneyi, içinde titizlik ve misâfirperverlik duygusu ile işletilir bulduk; bu güzel yerde terbiyeli, üstübaşı pek temiz ve eli yüzü düzgün garson - çıraklar seçip kullanma dirâyeti de gösterilmiştir. Tabiat güzelliği, zengin yeşillik ortasında ve asırdîde çınarlar altında bir çay veya kahve de ancak bu şartlar içinde içilebilir; sâdece, gazinolaşmaması, avâmî tâbiri ile bir boğuntu yeri olmaması temennî olunur; mütevazı gelirli İstanbulluların büyük şehrin bir güzel köşesinde rahat oturabileceği nâdir yerlerdendir.

BEYKOZ ÇAYIRINDA AKÇEGÜLLER AİLESİ — 1948 yılında geçim darlığı, sonraları dehşet verici bir hal alacak olan bahâlılık ve mesken buhrânı yüzünden, bir küçük araba yükü tutmayan eşyâları ile sokakda kalan Akçegüller adında fakir bir balıkcı âilesi Beykoz Çayırında içi kofalmış ulu bir çınarı mesken ittihaz etmiş, açık tarafına şeker sandığı tahtalarından bir kapu yapub takarak ihtiyar ağacın bağrına sığınmışdı; bu sûretle âdeta taş devrinin mağara hayatını sürmeğe başlamışdı. Hâdise, büyük şehirlerin hayat cilvelerinden bir örnek olarak İstanbul basınına intikal etti. Bu fakir balıkcı âilesi çınar kovuğunda ne kadar kaldı, kendilerine bir oda veren hayır sâ-

Beykoz Çayırı kır kahvehânesi
(Resim : Bülend Şeren)

hibi bulundu mu, Beykoz Belediyesi ile Kaymakamlığı yardım elini uzatdı mı, hâlen 1961 de bu Akçegüller âilesi nerededir ve ne durumdadır tesbit edilemedi.

BEYKOZ ÇEŞMESİ — (B.: Beykoz İshak Ağa Çeşmei Kebîri).

BEYKOZ'DA ERMENİLER — Ermenilerin onyedinci asrın ortalarından beri Beykoz'da ikamet ettikleri Eremya Çelebi Kömürcüyan'ın Ruznamesinden (s. 263, 264 ve 274) ve İstanbul Tarihinden (s. 51) anlaşılmaktadır. Ruznamesinin 274. cü sahifesinden, Beykozda, 1658 den evvel yanmış bir Ermeni kilisesinin mevcut olduğu da belirmektedir. İşbu kilise yeniden inşa edilerek, 16 Eylûl 1834 de takdis merasimi yapılmıştır.

İnciciyan ise, onsekizinci asrın sonlarına doğru Beykoz'un Türk ve Ermenilerle meskûn olduğunu ve orada Surp Nikoğayos adlı bir Ermeni kilisesinin bulunduğunu kaydetmektedir (Onsekizinci asırda İstanbul, s. 101).

Aynı müellif 1818 de, «Eğanak Püzantyan» adlı salnamesinde, Beykoz'da 60 Ermeni hânesinin mevcudiyetini bildirmektedir.

Yedikule Ermeni Hastahanesinin eski salnamelerine göre, asrımızın başlarında Surp Nikoğayosyan adlı bir mektep de varmış. 1903 de talebe sayısı 17 olarak gösterilmektedir.

Mıhitarist râhiplerinden sayın Eprem Boğosyan, Ermeni Cemiyetleri tarihinde, Beykoz'da da birkaç Ermeni cemiyetinin teessüsünü iş'ar buyurmaktadır.

Bugün Beykoz'da 8 - 10 kadar Ermeni âilesi ikamet etmektedir. Mezarlıkları da mevcuttur (1961).

Kevork Pamukciyan

BEYKOZ'DA HEROİN İMÂLÂTHANESİ BASKINI VAK'ASI — Ekseriya genc yaşda alışılan, ve mübtelâsı olan gencleri bedenen ve dimağan çürüten, usârei hayâtiyesini kurutarak beşeriyetin yüz karası posa hâline getiren, dolayısiyle ahlâksızlık ve iffetsizlik yolunda bir mezellet ve şenaat girdâbına atan, fakat imalcilerine ve satıcılarına, mel'anetleri, ve vatan evlâdlarını kahretme, mahvetme dolayısiyle vatana ihânetleri karşılığı astronomik rakamlarla ifâde edilir büyük servetler sağlıyan «Beyaz Zehir» denilen Heroin'in gizli îmâlâthanelerinden biri de İstanbul zâbıtası tarafından 1950 yılında Beykoz'da Yalıköyünde Dühânîzâde sokağında Mesih adında bir adamın oturduğu 6 numaralı evin bağçesindeki bir baraka ile kamufle edilmiş olarak yer altında bulunmuşdur. Aslında bir devlet dâiresinde memur olup, Cumhuriyet gazetesinin: «Eskiden mühim bir mevki işgal eden tanınmış bir şahsiyetin kayın birâderi» dediği Mesih ile oğlu Alinin bu pis işe, profesyonel heroincilerin câzib tekliflerine kapıldıkları, irâde zaafı ve şenaat karşılığı da olsa çok büyük servete kavuşma hırsı ile girdikleri anlaşılır.

Bu baskın vak'ası gazetelere «büyük bir îmâlâthane» olarak aksetmişdir; vak'ayı bu şehir kütüğünde tesbit ederken mühim bir nokta üzerinde durmayı da vecîbe olarak görüyoruz; Cumhuriyet gazetesi baskının nasıl hazırlandığını anlatırken: «Mesih'in son günlerde eroin satıcılığından sabıkalı bulunan bir takım kimselerle gizliden gizliye buluşub konuşduğu zâbıtanın gözünden kaçmamışdır» diyor. Bizim bu vak'a ve yukarıdaki satırlar dolayısiyle üzerinde duracağımız nokta, zâbıtaca göz hapsinde sabıkalı heroincilerin dikkatle takib edilerek onları yeni teşebbüslerinde suç üstünde yakalamakdan ziyade, vatandaşlık ile hiçbir ilgisi kalmamış o bedbahtlara yeni suç işleme imkânının verilmemesidir.

Beykoz heroin îmâlâthanesi baskını vak'asının tarihi 14 Kasım 1950 dir.

Bibl.: Cumhuriyet Gazetesi, 15. 11. 1950.

BEYKOZ DALYANLARI — Biri Beykoz Kasrı Hümâyunu önünde, diğeri Beykoz İskelesi önünde kurulur iki dalyan idi, yukarı boğazın kadîmdenberi meşhur dalyanları olub Onyedinci asrın büyük muharriri Evliyâ Çelebi meşhur Seyahatnâmesinin İstanbula tahsis edilmiş birinci cildinde yalnız iskele dalyanından bahsediyor ve bu dalyanı bilhassa bir kılıc dalyanı olarak gösteriyor:

«Kılıç Balığı Dalyanının evsâfı — Beykoz İskelesi önünde; beş altı kadar gemi direklerini birbirine bağlayub deryâya dikmişler. Tâ âlâsında bir adam nigehbanlık idüb direğin tepesindeki kadehinde oturur. Karadenizin telâtumundan rehâ bulan kılıc balığı bu limana girüb şinâverlik ederken direk tepesindeki adam elindeki taşı kılıc balıklarının ardından tarafı deryâya atar. Taş deryâya tumm diye düşünce zavallı balıklar limana doğru selâmettir diye firâra başlarlar, derhal etrâfı deryâyı ihâta

eden ağların ağzından içeri girerler, dîdeban ise direk başından:

— Al âaa!.. diye feryâda başlar.

«Balıkcılar balık şebekesinin ağzını sed idüb içerde kalan kılıc balıklarını harbiler ve tokmaklarla vurup saydederler. Bu balıklar taşıdıkları kılıc silâhına değmez tenbel bir nevi balıklardır. Bir kulac kadar uzun burun kılıcı ağın deliğine girince kımıldamağa bile vakit bulamaz. Lâkin eti sarmısaklı ve sirkeli taratorla tabh edilince gaayet nefîs bir nîmet olur. Bu dalyan balığı balık emini tarafından 70 yük akçeye iltizam edilir» (B.: Kılınc Balığı).

Karakin Bey Deveciyan 1915 de neşredilmiş olan «Balık ve Balıkcılık» adındaki muhalled eserinde (B. : Balık ve Balıkcılık) Beykoz dalyanları hakkında şu mâlûmatı veriyor:

«Beykoz Dalyanı — Nefsi Beykoz önünde bulunur; hudûdu Yalıköy önünde kâin Unkayığı Limanından Fıstık Burnuna kadardır, mart ayından ağustos sonuna kadar kurulur; her nevi balık saydedilir ve pek işlek bir dalyandır. Dalyan devam ettiği müddetce sâir balık avcıları dalyana zarar verecek derecede balıkcılık edemez.

«Beykoz Kasrı Hümâyûnu önündeki dalyan — Hudûdu Yalıköyündeki Unkayığı Limanından Kasrı Hümâyûnun binek taşı hizâsına kadardır. Otuzbeş seneden beri (yâni 1880 - 1881 den beri) kurulmasına müsaade edilmiyor. Dalyanın kurulmaması hasebiyle hududları içinde herkes bilâ âidât balıkcılık yapabilir».

Zamanımızda Beykozda yine iki dalyan vardır; biri kadîmden beri kurula gelen Beykoz İskele dalyanıdır ki halk ağzında «Büyük Dalyan» denilir. Karakin Bey Deveciyanın kurulmasına müsaade edilmiyor dediği Beykoz Kasrı önündeki dalyan yine kurulmamaktadır, buna mukabil Yalıköyü kayık iskelesi ve balıkcı kahvesi önünde ikinci bir dalyan vardır ki halk ona da «Küçük Dalyan» demiştir.

Hâlen Beykoz dalyanlarının sâhibi Beykozun namlı zenginlerinden ve 1950 yılına kadar büyük hayırsever olarak tanınmış Hüseyin Hüsnü Sübaşı'dır; büyük dalyanda 30, küçük dalyanda 15 nefer tayfası vardır. Büyük Dalyanda bol mikdarda orkinos, zamanında kılıc balığı tutulur; fakat her iki dalyanın günlük verimi her mevsimin sâir balıklarıdır.

BEYKOZ DEBBAĞHÂNESİ — İkinci Sultan Mahmud devrinde kurulmuş büyük bir mîrî müessese olub zamanımızda, yalnız İstanbulun değil, Türkiyenin en büyük fabrikalarından biri olan Sümerbank Beykoz Deri ve Kundura Fabrikasının temeli olmuşdur diyebiliriz. Marşal Moltke çizmiş olduğu Boğaziçi haritasında Beykoz Debbağhâne (Tabakhâne) sini, Hünkâr İskelesi Burnu ile Selvi Burnu arasındaki koyda göstermektedir.

Sultan Mahmud bu debbağhâneyi, Yeniçeri Ocağını kaldırdıktan sonra, Asâkiri Mansûrei Muhammediyenin çizme, ve kundura - postalları için gereken deri ve köselelerin cenk yollarında asker ayağına gereği gibi dayanmasını temin edecek ihtimam ile yaptırmak için kurmuşdu. Burada, o devrimci pâdişâhın istediği şekilde çalışıldı ve aksamadan gelişdi, büyüdü. Birinci Cihan Harbi arifesinde Şirketi Hayriye tarafından neşredilmiş olan Boğaziçi adındaki eserde: «Beykoz Çayırının şimâlinde beylik bir debbağhâne vardır, bu fabrika memâliki Osmaniyenin yegâne kundura imâlâthânesidir» deniliyor. Bu kayıddan ve tesisi sebebinden anlaşılıyor ki Beykoz Debbağhânesi yalnız deri ve kösele yapmakla kalmamış, asker ayakkabısı imâline daha kuruluşu sırasında başlamışdır.

BEYKOZ DERİ VE KUNDURA FABRİKASI — (B. : Sümerbank Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası).

BEYKOZ GENCLİK KULÜBÜ — İstanbulun namlı spor kulüblerinden biridir; Sedad Taylan tarafından yazılmış aşağıdaki târihçeyi Aylık Ansiklopediden alıyoruz; bu makale 1946 yılında kaleme alınmışdır:

«Beykoz Genclik Kulübü'nün çekirdeği olan Beykoz Terbiyei Bedeniye Kulübü 1908 de kurulmuşdur.

«Kulübün temelini merhum Seyfi, Cevdeti, Nizameddin ve Mitat gibi bazı gencler atmışlardır. Rengi yeşil - kırmızı olarak kabul edilen Beykoz Terbiyei Bedeniye Kulübü ilk zamanlarda muhtelif spor hareketleri ile meşgul olmıya başlamıştır.

«Tarihî bir kıymeti olan Beykoz çayırı, aynı zamanda spor yapmağa da müsait bir alan olduğundan bu çayırda yabancı takımların aralarında yaptıkları futbol maçları, muhitte derhal bir alâka uyandırmakta gecikmemiştir.

Bu çevrenin gençlerinden Hidayet Ağabey, Hasan, Refik, İbrahim Kelle, merhum Emin gibi gençler ki, bunlar arasında birkaç da millî oyuncumuz vardır; Beykoz Şark İdman Yurdu ismi altındaki bir teşekkülle ve sarı-siyah forma ile Beykoz çayırında futbol maçları yapmıya başlamışlardır.

«Bu arada yine Beykoz'da kurulan Zindeler Yurdu kulübünün futbol takımı, bu gençlerden bir kısmını kendine çekmiştir. Yine aşağı yukarı aynı muhitte doğan Anadoluhisarı İdman Kulübü isimli bir teşekkül daha çalışmaya başladığından, ufak bir çevrede üç kulübe dağılan kuvvet, tabiatiyle bu üç teşekkülü de sarsmış ve çalışmaları üzerinde bir durgunluk ihdas etmiştir.

«Nihayet 1921 senesinde Beykoz Zindeler ve Şark İdman Yurdu kulüpleri aralarında bir anlaşmaya vararak birleşmişler ve kulübün adını «Beykoz Zindeler Yurdu», formasını da sarı-siyah olarak kabul etmişlerdir.

«Beykozlular, Mütarekede yabancı takımlarla Beykoz Çayırında muhtelif müsabakalar yapmışlardır. Bu müsabakalar, aynı zamanda güzel bir tenezzüh yeri olan çayırda kesif halk kütleleri tarafından tedricî surette artan bir alâka ile takib edilmiş ve bu alâka bütün çevreyi Beykoz Kulübüne sıkı bir surette bağlamakta bilhassa âmil olmuştur.

«Her şeyde olduğu gibi sporda da büyük genişleme Cumhuriyet devrinde başlamış bulunduğundan, Cumhuriyet hükûmetinin verdiği geniş imkân ve vasıtalardan faydalanmakta Beykoz Kulübü de geri kalmamıştır.

«Bu devrede olgunlaşan Beykozlu İbrahim, Emin, Burhan ve Zeki gibi kıymetli futbolcular, Türk Millî Takım kadrosunda yer almış gençlerdir. Birbirini takib eden yıllarda da Beykoz Kulübü birçok futbol elemanları yetiştirmiş ve bunlar arasında Mehmed Sekiz, Sedad, Şahab Yengingüç, Bahadır Olcayto, Sadeddin, Malik gibi futbolcular, muhtelif defalar karma takımlarda oynamışlardır.

«Bugün yalnız İstanbul futbolünde değil, bütün yurd futbolünde de önemli bir yeri olan, güzel Boğaz'ın güzel bir köşesindeki bu mütevazı kulübümüz, on beş seneden beri en kuvvetli futbol takımlarımız için sık sık bir tehlike olmakta devam etmiş ve bu kuvvetli takımlarla müteaddid defalar berabere kalarak veya onları yenerek kendinin ihmal edilmez bir kuvvet olduğunu kabul ettirmiştir.

«Diğer taraftan Beykozlular, önlerindeki denizden de istifade etmesini bilerek geniş bir denizcilik şubesi kurmuşlardır. Bugün Beykoz yüzme ekibi, Türkiye'nin en kuvvetli yüzme ekibidir. Yalnız önlerindeki denizle iktifa etmiyerek Moda koyuna kadar uzanan Beykozlular, senelerden beri Türkiye ve İstanbul yüzme şampiyonluklarını büyük bir başarı ile muhafaza etmişlerdir.

«Atlama şampiyonu Fahri Ayat, bugünün en kuvvetli yüzücüsü İbrahim Sulu, onu takiben Vedad Talayman, Tevfik Tankut, İskender Sungur, Fuad Tüzünel, Muzaffer Kılıc, Musa Gerday ve Lazo Onnipulos gibi çok kıymetli yüzücüler sarı-siyah formayı taşımaktadırlar. Bu suretle Beykoz Kulübü senelerden beri deniz sporlarından yüzlerce kupa ve şild kazanmış bulunmaktadır.

«Aynı zamanda kürek sporu da Beykoz Kulübünün başlıca meşgul olduğu sporlardan biridir. Bugün Galatasaray'dan sonra en kuvvetli kürek ekibine Beykoz Kulübü malik bulunmaktadır.

«Enver Atafırat, Nedim Kaptan, İbrahim Kelle gibi çalışkan ve kıymetli idarecilerin gayretiyle Beykoz Kulübü 1944-1945 Millî Eğitim Kupası maçlarına iştirak için seçilen dört İstanbul kulübünden biri olmakla verimli başarılarının bir mükâfatını daha görmüş bulunmaktadır.» (Sedad Taylan, Aylık Ansiklopedi).

1961 yılında Beykoz Genclik Kulübü faaliyetini geliştirme yolunda mâlî sıkıntı içinde bulunuyordu. Son umumî kongresinde idâre heyeti ıskat edilmiş ve kulüb tüzüğü değiştirilmiş, ismen kayıtlı olup aslaa âidât ödemeyen 600 üyesi tasfiye edilerek kulüp âzası 189 kişiye indirilmiştir; yıllık âidât ancak 30 lira olduğu halde, ki günde 10 kuruşdan, bir ilk okul çocuğunun gündeliğinden aşağıdır, âidât ödemede ihmal, herhalde sportmenliğe ve spor severliğe yakışmayan haldir. Buna rağmen, 189 mensubu ile kulüb azimle yaşama yolundadır. Yıllık 5670 lira gelir, çeşidli kollarda çok ciddî faaliyet gösteren bir spor kulübü için çok küçük rakamdır. Tarihi yarım asrı doldurmuş bir kulübün Beykoz zenginleri tarafından ciddî ve devamlı desteklenmesi gerekir.

Fudbolda Birinci Kümeye dâhil olan Beykoz Genclik Kulübü 1960 yılında 17 nci dereceye düşmüş idi; 1961 yılı mayıs ayında İstan-

bul dördüncüsü olabilecek durumda görülüyordu.

Denizcilik kolu bir ara son derecede ihmal edilmişdi; 1946 da kulübün genc ve feragatkâr bir uzvu olan iyi yüzücü Bedri Alev bu kolun başına geçmiş, bilhassa 13 - 15 yaş arasındaki küçüklerle uğraşarak kulübe kıymetli yüzücüler ve kürekciler yetiştirmişdir.

Son yıllar içinde Beykoz Genclik Kulübü futbolda A Millî takıma Yordanı, basketbol ile voleybolda da iki millî oyuncu vermiştir; güreşte Cengiz, 79 kilonun İstanbul ikincisi olmuşdur.

Kulüb, Cumhuriyet Halk Partisi iktidârı zamanında Maarif Vekili merhum Hasan Âlî Yücel'in himmeti, ve en eski âzâlarından olup nefsini kulübüne vakfetmiş İbrahim Kelle'nin fedâkârâne çalışması, tâkibi ile kendi mülkü olan bir binâya sahibdir.

Bu satırların yazıldığı 1961 yılı mayısında kulüb idâre heyeti şu zatlerden kurulmuş bulunuyordu:

Reis Adnan Erkmen, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası Müdürü.

İkinci Reis Turgud Özyürek, eski futbolcu, müteahhit.

Umumî kaptan Câhid Erdoğmuş, Denizcilik Bankası Liman İşletmesi tahmil ve tahliye şefi.

Veznedar Artaki Bakar, ayakkabıcı tüccar.

Muhâsip Ragıb Onton, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikasında memur.

Umumî kâtib İbrahim Gökgezer, ihracatçı tüccar.

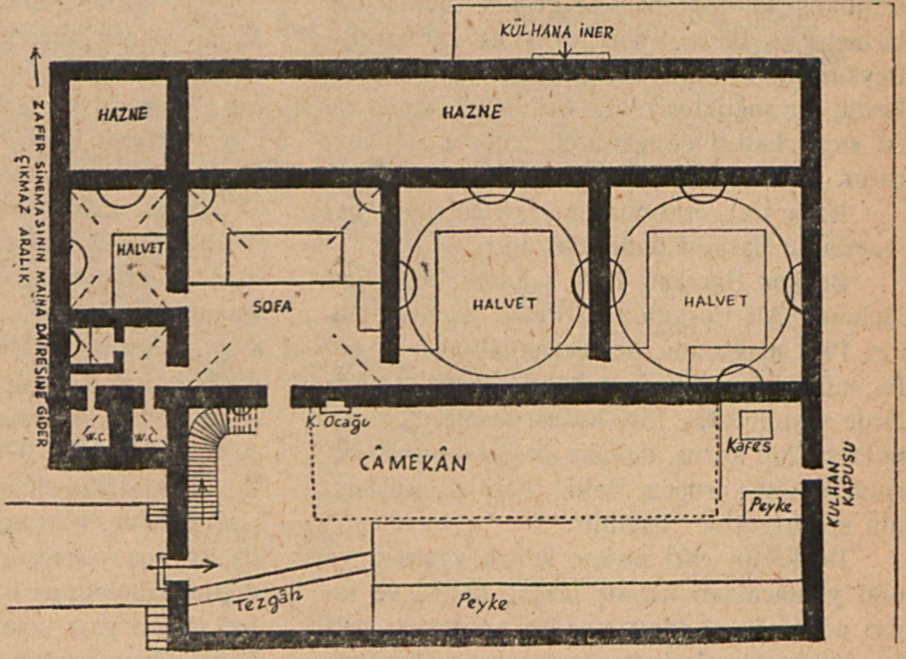
Denizcilik şûbesi kaptanı Bedri Alev, Demir torna atölyesi sâhibi ustabaşı.

Âza Ziyad Sönmez, cam tüccarı.

BEYKOZ HAMAMI — Beykoz'da Ahmed Midhat Efendi Caddesinde, vapur iskelesinden çıkıp da sağa yürüyünce, büyük İshak Ağa Çeşmesine ve çeşmenin bulunduğu meydana yaklaşırken sol koldadır; cadde yüzüne birkaç göz dükkân yamanmış, kapusu da bir aralık içinde olduğundan ilk nazarda göze çarpmaz. İkinci Sultan Mahmud zamanında Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından az evvel tanzim edilmiş bir bostancıbaşı defterinde bu hamam «... ve meydana nâzır hamam, ve yanında Beykoz iskelesi...» diye gösterildiğine göre 1826 dan evvel, asıl Beykoz İskelesinin şimdiki vapur iskelesinin yerinde olmayub Hamam önündeki meydan kenarında bulunduğu, Hamamın da doğrudan meydana nâzır olduğu açıkça anlaşılıyor.

Hadikatül Cevâmi, Beykoz Hamamının, yakınında bulunduğu büyük Beykoz İshak Ağa Çeşmesinin on altıncı asır ortalarında ilk bânîsi olan Hasodabaşı Behruz Ağa tarafından yapıldığını ve gelirinin çeşmeye vakfedildiğini yazıyor. Bu tek hamam hâlen Beykozun en eski yapılarından biridir.

Câmekân kısmı dar uzun müstatil şeklinde olup bir aralığa açılan kapusu batı tarafındaki küçük duvarındadır; kapudan girince sağ tarafta hamamcı çekmecesi, emânet dolabı, onun arkasında câmekânla bölünmüş uzun bir soyunma peykesi; sol tarafta üst kat husussî soyunma localarına çıkan merdiven, merdiven altında bir çeşme, çeşmenin yanında asıl hamama geçilen kapu, bu kapunun yanında kah-

Beykoz Hamamı
(Plân : Hüsnü)

ve ocağı, onun yanında da bir açık peyke vardır. Dipte, sokak kapusunun tam karşısında câmekânlı bir bölme mevcud olup burada da dellâklar için bir soyunma peykesi ve suya vurulmuş, yıkanmış peştemal ve havluların kurutulduğu kafes vardır; bu bölmeden bir kapu ile külhân avlusuna çıkılır.

Asıl hamam kısmı câmekân gibi bir müstatilin dört çizgisi içinde toplanmış olup bu müstatil de iç duvarlarla üç murabbaa (kareye) ve bir küçük müstatile bölünmüştür; bu plânı ile Beykoz Hamamı, câmekânı ile harâresi arasında bir soğukluğu bulunan, ve bir göbek taşı etrafında toplanmış sofa ve halvetleri ihtivâ eden klâsik hamam tipinden tamamen ayrılmışdır.

Soğukluğu ve göbek taşı alanı yokdur. Câmekândan birinci kare bölmeye girilir, burası, tam karşıya gelen bir sofanın iki köşesinde iki kurna ile soğukluk yerine kaaim bir yıkanma yeridir; üstü bir beşik kubbe ile örtülmüştür. Câmekândan girildiğine göre solda iki kapu vardır; birinci kapudan, yine bir beşik kubbe altında toplanmış bir temizlik bölmesi ile iki göz ayak yoluna geçilir; ikinci kapudan da iki kurnalı ve beşik kubbeli soğuk halvete girilir.

Câmekândan girildiğine göre, soğukluk - sofanın sağ tarafında bulunan kapudan iç içe ve kare plânlı, ve birer yarım küre kubbe ile örtülmüş iki sıcak halvete geçilir, bunlardan birincisi üç, ikincisi dört kurnadır. Bu suretle Beykoz Hamamının asıl yıkanma yeri, harâre kısmı, bir soğukluk - sofa, bir soğuk halvet ve iki sıcak halvet olmak üzere cem'an 11 kurnadır.

Harârenin ötesinde de boydan boya hamamın su haznesi bulunmaktadır.

Beykoz Hamamı 1930 yılından beri Bay Mehmed Ali Coşkun tarafından işletilmektedir. 1961 mayısında, dellâk ve külhancı üç nefer müstahdemi vardı; yıkanma ücreti peykelerde soyunulursa 150, hususî localarda soyunulursa 250 kuruş, dellâka kese sabun sürdürülürse 450 kuruşdu; dellâk bahşişi, müşterinin mürüvvetine bağlıdır.

Beykozun eski birkaç konak yavrusu ve eski yalılarından kalmış birkaç hâtıra ve sayısı pek az yeni apartımanları müstesna, eski ve yeni meskenlerinde banyo ve ev hamamı yoktur; halkının büyük ekseriyeti de dinî âdâba sadıktır, şer'î temizlik üstünde titizdir; bu bakımdan kasabanın tek çarşı hamamı olan Beykoz Hamamının müşterisi çoktur. Pazar günleri tamamen erkeklere, sâir günler öğleye kadar erkeklere, öğleden akşama kadar kadınlara, akşam ezânından gece saat ona kadar tekrar erkeklere mahsus açıkdır. B. M. Ali Coşkun ve yetişkin oğlu B. Mustafa tarafından temiz bakılan, işletilen bir hamamdır.

Bibl. : Gnl. H. Râif Ayyıldız ve R. E. Koçu, Gezi notu; Hakkı Göktürk, not.

BEYKOZ HAMAMI SOKAĞI — Beykozda, Beykoz Hamamının arkasında, Şâhinkaya Caddesinin altbaşında, sol kolda, bir araba girebilecek genişlikde ve paket taşı döşeli bir çıkmaz sokakdır. Sokağın sağ başında aşı boyalı iki katlı ahşab bir ev, altında bir aşcı dükkânı, sol başında da tek katli ahşab bir binâ ile altında bir büfe - tütüncü, tatlıcı dükkân, bir fotoğrafhâne vardır. Sokak sola bir dirsek yapar, sağ kolda iki adam boyunda bir bağçe duvarı, ve Zafer Sineması, sol kolda da Beykoz Hamamının arka kısmı, su haznesi kısmı bulunmaktadır (şubat 1961).

Hakkı Göktürk

BEYKOZ İSHAK AĞA ÇEŞMEİ KEBÎRİ — Yalnız Beykozu değil, İstanbulu, hattâ vatanımız Türkiye'yi tezyin eden Türk yapı sanatının şaheser âbidelerinden biridir; bânisine nisbetle sâdece «İshak Ağa Çeşmesi», on aded lülesine nisbet ile de «On çeşmeler» denilir. Vapur iskelesinden çıkınca sağda, Beykoz Parkının da bulunduğu meydanda, ulu bir çınar altındadır. Kaymağı kadîmden beri bilinirdi.

Çok yaşlı çınarı kendisine yeşil bir şemsiye yapan bu suyu Türklerin Bizanslılardan nasıl devraldıklarını bilmiyoruz. Bu kaynağın ilk Türk çeşmesi, Kanuni Sultan Süleyman devrinde sarayda hasodabaşı olan ve Mimar Sinana İstanbulda Şehremini bucağında Macuncu civarında cami, mektep, çeşme ve çarşı yaptıran ve hicrî 970 (M. 1562 - 1563) yılında vefat eden ve Karacaahmede defnedilen Behruz Ağa yaptırmışdı. 970 yılında hayır eserlerini tamamlar tamamlamaz hayata gözlerini kapayan Behruz Ağanın, sâir hayır eserleri gibi ilk Beykoz Çeşmesini de Mimar Sinana yaptırdığını kabuletmek istiyoruz. Gerçi Sinana nisbet edilen yapı listelerinde bu çeşme yoktur. Fakat Sinan yaptığı çeşme, sebil, mektep gibi küçük şeylerin hiç birisini listesine sokmamıştır.

Çeşmenin yakınındaki tek hamam ile başka yapılar da bu çeşmeye gelir olarak vakfedilmişti.

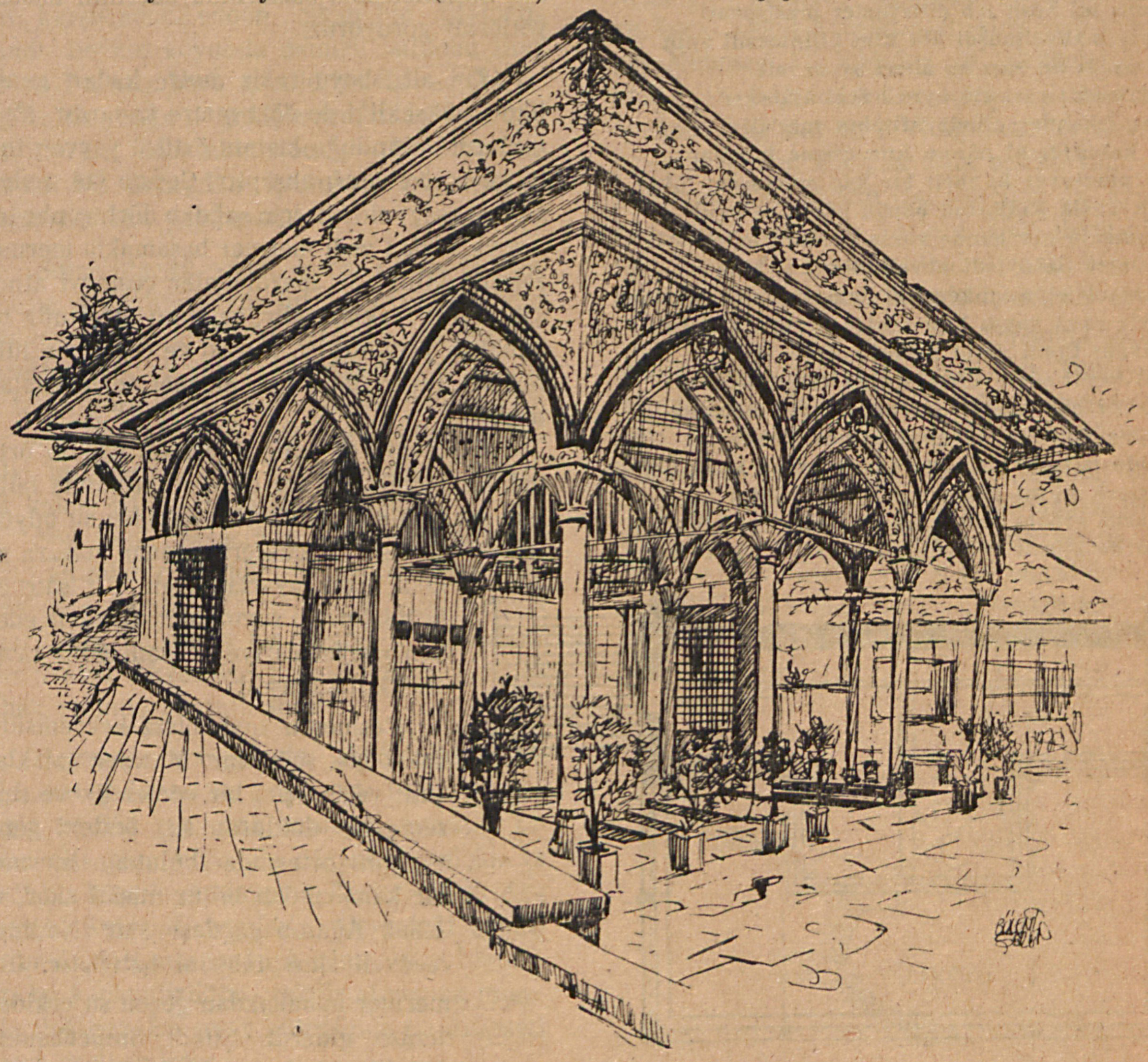
Kubbeli ve birkaç lüleli olan bu çeşme bakımsızlıktan o kadar harap olmuşdu ki başı ayağı belirsizdi. Devrindeki bir şâirin dediği gibi İskender güneşi eline fener yapsa da bu hayat suyunu arasa bulamazdı. Az kalsın adını «Kuruçeşme» koyacaklardı.

Bu sırada Birinci Sultan Mahmud Beykoz civârındaki Tokat Kasrını Hümâyûnâbâd adiyle yeniletiyordu. Beykozlular kendisine susuzluktan şikâyet etmişlerdi. Pâdişah, Sadrâzam Seyid Hasan Paşaya Beykoz çeşmesinin de yeniden yapılmasını emretti. Hasan Paşa bu işi İstanbul gümrüğü emini İshak Ağaya havale etti (B. : İshak Ağa, Gümrük emini). Hazırlanan yepyeni bir plânla 1159 (M. 1746) yılının cemâziyelâhir ayı sonlarında (temmuz) işe başlandı. Sadrâzam Hasan Paşa aynı ayın 22 nci salı günü azil ve sürgün edildiği için inşa masrafı İshak Ağanın üzerinde kalmıştı. Bütün masrafları ödeyerek çeşmeyi tamamlattı ve üstüne de bir satır halinde üç madalyon içine nefis bir sülüs ile bugün gördüğümüz şu kitabeyi kazdırdı:

«Sahib-ül-hayrat vel-hasanat es-seyyid İshak Ağa emin-i gümrükî Âsitane. Sene 1159».

Vak'anüvis İzzi Efendi kitabında şâirlerin bu çeşme için birçok manzum tarih parçaları hazırladıklarını yazarken Kerkük'lü şâir Nevres Abdurrazzak Efendinin yazdığı 40 mısralık manzum bir tarih parçasının çeşmenin üstüne konduğunu söyler.

Vak'anüvis Efendi bunu yazarken korkunç bir hata işlemiştir; Nevresin yazdığı tarih manzumesi çeşmenin üstüne hiçbir vakit kon-

Beykoz İshak Ağa Çeşmei Kebîri
(Resim : Bülend Şeren)

mamışdır. Yukarıda kaydettiğimiz tek satırdan gayri kitabe yoktur ve yoktu da.

Şâir Nevres'in taşa hâkkedilmemiş ve çeşmeye konmamış tarih manzumesi şudur:

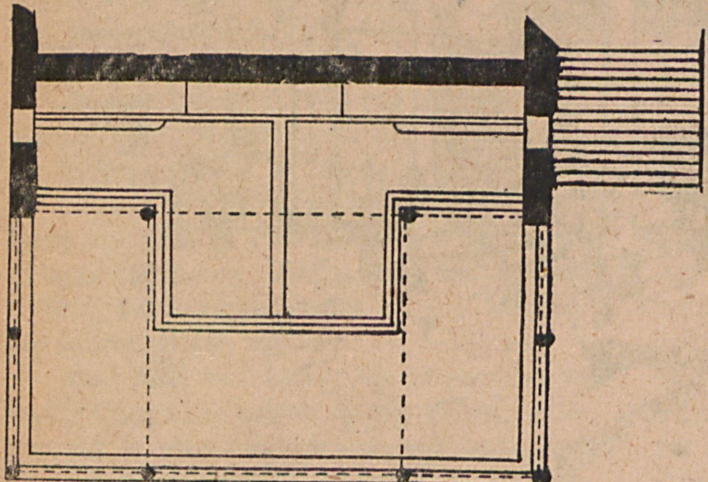
Çeşmesârı mâdelet deryâyi dûdi mekremet
Ebrûyi saltaneti dehrin hidivi a'deli
Hazreti Sultan Mahmûdi hümâyûn fâl kim
Cebhesinde berk urur feyzi hafî nûri celî
Tab'ı bir âyinei heybetnümâdır kim müdâm
Hânei âyinei hurşîdi eyler müncelî
Dâveri adl azmâ dâd âveri memdûh kim
Zâtine hasisedir adli Ömer cûdi Alî
Berkü barân gibi verdi lütfü kahrın hükmünü
Bir eli şimşîrde her dem keremde bir eli
Hâdimi dergâhına şehler kemer hançer verir
Kuvvetüzzahri hilâfettir o zorâver belî
Berri bahri bîkenar eyler hurûşi lutfile
Bahri ber eyler Hüdâ hıfzeyleye kahri velî
Kulzüm tebâr olub ahdinde emvâci sırrı âb
Tuttu dünyâyı serâser ayni cûdi eşmeli
Birgün ezcümle çekilmişdi suyu bu çeşmenin
Olmuş idi huşk leb dilteşneler müsteskali
Şöyle mahvolmuşdi âbı kim bilinmezdi anın
Ne ayağı ne başı ne âheri ne evveli
Bulamazdı gözlerin ayni hayât âsâ eğer
Olsa İskender elinde âfitâbın meş'ali
Az kalmışdı ki nâmın kuruçeşme koyalar
Bir musavver kubbeli bir kaç mücessem lûleli
Hak Teâlâ pâdişâhın ömrin efzûn eyleyüb
Düşmenin her kande varsa eylesün müsta'sali
Himmet ile eyledi evvelkiden âlâ binâ
Mühmeli oldu mükemmel hem mufassal mücmeli
Şöyle rânâ yapdı kim gözler nazîrin görmedi
Âsiyâbı tündi çerhi âsümân devr ideli
Mâi berdi şöyle kim eyyâmı tâbistânda
Beykoz ehli gaalibâ derpiş iderler mankali
Çeşmei hayvan idi gûyâ zalâmi hâkde
Buldu Hızr himmetiyle anı Mahmud Hânı Velî
Göricek hüsni hitâmın didiler târihini
Dehrin erbâbı suhen asrın ricâli ekmeli
Ben de tahsin eyleyüb en sonra tahrir eyledim
Nevresâ bir beyti pâkile dü târihi celî
«Beykozun buldu suyun yapdı bu dilkeş çeşmeyi»
1159
«Şâhi bâlâ menzilet Sultan Mahmud Hânı Velî»
1159

Nevresin bu manzûmesi pek zorâki kaleme alınmış, bütün emsâli gibi, hattâ İshak Ağa Çeşmesinin buz gibi suyundan da soğukdur. Üstelik şâirin, çeşmenin hakiki bânîsi İshak Ağanın adını hiç anmaması da garibdir. Hakikat olan şudur ki, muhteşem çeşmeye tek satırlık sâde kitâbesi çok daha yaraşmışdır, bağrından şarıl şarıl dökülen sular kadar sâf ve vekarlıdır.

İzzinin tavsifiyle görülmemiş bir resim ve işitilmemiş bir tarz üzere yapılan çeşmeyi üç sıra halinde sekiz mermer sütunla 12 kemerin yüklendiği bir sakıf örtmektedir. Sütun başlıklarında, süslerinde devrinin hususiyetlerini görüyoruz.

Eni altı, boyu sekiz metre kadar genişlikde, yüksekliği de dört metre kadardır. Muslukların bulunduğu kısmın örtüsü yayvan tuğla tonoz, ön tarafı ahşaptır. Çeşme yol seviyesinden aşağı olduğu için sağdan dört, cepheden beş ve soldan yedi mermer basamakla mermer zemine inilir. Bu merdivenler çeşmeyi atnalı şeklinde kucaklamışdır; zeminin ortasında bir kanalcık yapılmışdır. Burası ve çeşmenin lülelerinin duvarı tamamen ak mermerle kaplanmışdır.

Çeşmenin on tunç lülesi vardır. İki ortadakiler büyük, dörder dörder iki yanda bulunan sekiz lüle de küçüktür. Eskiden su büyüklerden yirmişer, küçüklerden onar masura akmak üzere ayarlanmışdı. Bir şâir orta lülelerden suyun akışını tasvir ederken «beyaz cariye gerdanı gibi» tavsifini kullanmışdır.

Beykoz Çeşmesi Kebîri
(Plân : Hüsnü)

Çeşmenin suyu biraz kekremsidir, fakat çok soğuktur. Mermer yalakları tatlı ve iç açıcı bir cömertlik ve zemzeme ile dolduran su, öndeki geniş taşlığın ortasında bulunan mermer bir kanalcıkdan billûr misâli akar, ve İshak Ağanın çağdaşı şâir Nedimin «cedveli sîm» tâbirini hatırlatır. Bu mermer kanalcıkdan geçen su eskiden denize giderdi. Şimdi Sümerbankın Hünkâr iskelesindeki deri ve kundura fabrikasına akıtılmaktadır.

Eskiden gemiler sularını fıçılarla buradan temin ederlerdi. İlk zamanlarda Beykozda başka çeşme olmadığı için halk suyunu buradan alırdı.

Su, yukarıda da kaydettik çeşmenin arkasındaki yekpare ve sert bir kayanın gözlerinden kaynar; tuğla ve harçla yapılmış bir bendin arkasında toplanır, maksimden lülelere akar.

Çeşmenin biraz önündeki iki ağacın arasında yol seviyesinden aşağıda bir çeşme daha vardı. Buradan hayvanlar sulanırdı. Yol tesviye edilirken bu ikinci çeşme yok edilmiştir. Bunun mecrası da bendin solunda görülmektedir.

Büyük çeşmenin üstünde ahşap, iki odalı bir de mektep vardı. 1319 rumî yılı 19 ağustos gecesi (M. 1 eylûl 1903) cülûs şenliği yapılırken karşısındaki evden çıkan bir yangında yandı. Beykoz koyunda demirli bulunan İngiliz ve Fransız harb gemilerindeki ecnebi askerler de yangının genişlememesi için yardım etmişlerdir. Mektebin hocası Hacı İbrahim Efendi idi. Sonradan çeşmenin arkasına iki ahşap dükkân yapılmıştı.

Sular İdaresi, yarım asırdan fazla çok bakımsız ve harabîye yüz tutmuş olan bu tarihî çeşmeyi 47 bin liralık bir tahsisat ile esaslı bir surette tamir ettirdi. Çeşme daha evvel üç defa tamir görmüş ve her tamirinde üstüne yeni bir badana çekilmiştir. Bir tamirde Ermeni ustalar tarafından sakfı ve duvarları dejenere bir kalem işi ile sözde süslenmişti.

Son tâmir esnasında ilk süsleri badanaların altından çıkarıldığı için yeni tezyin bunlara göre yapıldı. Tamir işi bu gibi eserleri onarmakta müstesna bir kudret gösteren Ekrem Hakkı Akverdiye havale olunmuş idi ki elhak yerinde bir intihabdır.

Çeşmenin arkasındaki dükkânlar kaldırıldı, harap duvarı bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğla ile düz yapılarak kaplandı. Buranın zemini altı köşe tuğla ile döşenmiş, küçük ve zarif bir boşluk yapılmışdır. Beykoz İshak Ağa Çeşmei Kebîrini, yapıldığı devirdeki siması ve bütün ihtişamı ile ihyâ eden Sular İdaresinin bu kadirbilirliğini takdir etmemek mümkün değildir. Bu şehir kütüğünde bu himmeti tesbit vecîbemizdir.

İbrahim Hakkı Konyalı

BEYKOZ KÂĞIDHÂNESİ — İstanbul'da en eski Türk kâğıd îmâlâthânesi, bugün hâlâ o îmâlâthânenin adına nisbetle anıla gelen Halicin bitimi ötesindeki meşhur Kâğıdhâne Köyünde ve Mesîresinde açılmışdı. İkinci îmâlâthâne de hicrî 1218, milâdî 1803 senesinde Üçüncü Sultan Selim zamanında Beykozda Hünkâr İskelesi civârında kuruldu. Yeri Prusyalı Marşal Moltke'nin Boğaziçi haritasında kesin olarak gösterilmiştir.

Bir devlet müessesesi olan Beykoz kâğıdhânesinin kurulmasında Şâkir Efendi adında bir zâtın himmet ve gayreti görülmüş ve bu kâğıdhânenin idâresi Darbhâneye bağlanmışdı. Fakat ömrü pek kısa oldu, 1809 - 1810 arasında kapandı.

Beykoz kâğıdhânesinde, bütün eski kâğıdhânelerde olduğu gibi kaba kâğıdlar imâl edilirdi. Pek kıymetli kâğıdcılık mutahassısımız ve İzmit Kâğıd Fabrikasının kurucusu kimyager Mehmed Ali Kâğıdcı (B.: Kâğıdcı Mehmed Ali) «Kâğıdcılık Tarihçesi» adlı eserinde bu kaba kâğıdlar için: «Kâğıdhâneler devrinde imâl olunan kâğıdlar ham olarak kâğıt satıcılarına gönderilirdi; bu satıcılar da kâğıdları, kullanılacakları yerlere göre ihzar idüp satarlardı. Avrupadan idhal olunan kâğıdlar da ham olarak gelir, burada işlenirdi» diyor.

Beykoz kâğıdhânesinin kapanma sebebi olarak, imâl ettiği ham kâğıdların, Türkiyeye, işlenmiş olarak idhal edilmeğe başlanan Avrupa kâğıdlarının rekaabetini görüyoruz. Kâğıdhânenin, o zamanın en mütekâmil imâl âletlerini ihtivâ eden bir fabrika hâline ifrağ edilememesi de, her halde içerde ve dışarda türlü siyasî gaaileler yüzünden olacakdır.

İlk Türk kâğıd fabrikası, Beykoz kâğıdhâ-

Beykoz Kâğıdhânesi
(Moltke haritasından)

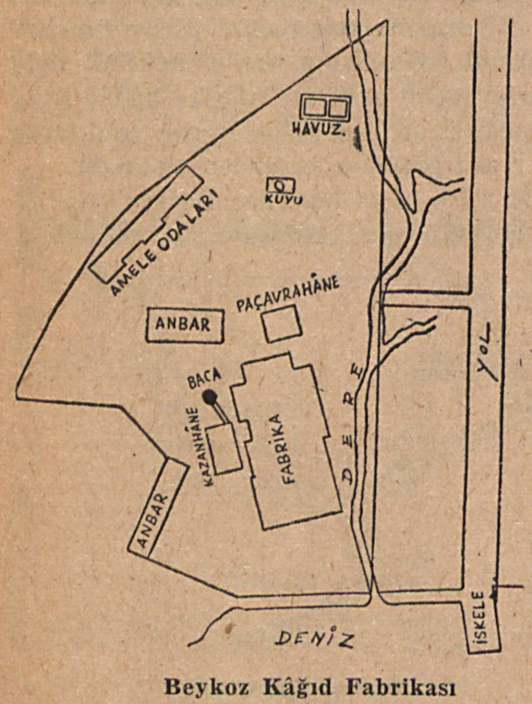
nesinden 82 - 83 sene sonra, 1893 de, bir hâtıradan ziyâde tesâdüf eseri yine Beykozda açıldı.

Beykoz Hamidiye Kâğıd Fabrikası — Bu müessesenin aşağıdaki tarihçesini değerli fen adamı Mehmed Ali Kâğıdcının yukarıda adı geçen eserinden alıyoruz:

«Türkiyede her nevi kâğıd imâline mahsus olmak üzere fabrika kurmak ve işletmek hakkı 1887 senesinde 50 senelik bir imtiyaz olarak o zamanlar başmâbeyinci olan Osman Beye verildi. Bu imtiyaznâme, Türkiyede, başkaları tarafından kâğıd fabrikası açılmasını elli sene, yarım asır yasak ediyordu.

«Osman Bey İngiltere'de bir sermâyedar grupu ile anlaşarak bir limited şirket kurdu. Şirketin türkçe adı Hamidiye Kâğıd Fabrikası, ingilizce adı Ottaman Paper Manifacturing Company Limited oldu. Bu şirketin idâre meclisi reisi ve sâhibi imtiyaz vekili o zamanın namlı bankerlerinden Leonidas Zarifis idi. Hamidiye Kâğıd Fabrikasının sermâyesi 300,000 Osmanlı altını idi. Bu meblâğın % 10 u olan 30,000 liranın bankaya yatırılması ile rûmî 1306 yılı mayısında (haziran 1890) şirket resmen tanınmış oldu.

«Şirket resmen teşekkül ettikten sonra beheri yüzer liralık hisse senedleri bastırıldı ve satışa çıkarıldı. (O sıralardadır ki Osman Bey öldü. Şirketteki yerine vârisleri olan iki

Beykoz Kâğıd Fabrikası
(M. Ali Kâğıdcıdan)

oğlu, Ali Cevad Beyle Ömer Bey geçdiler. İs. An.).

«Şirketin İstanbul'daki idâre meclisi reisi L. Zarifis, âzâları da Ali Cevad Bey, M. M. J. R. Thomson, J. C. Tucker ve Edwin Pears idi. Şirketin Londra'da da bir meclisi idâresi vardı.

«Kâğıd Fabrikasının kurulması için Ali Cevad Beyin arazisi münasip görüldü (Bu arazi eski kâğıdhânenin bulunduğu vâdinin deniz tarafına düşen kısmıdır. İs. An.).

«Ali Cevad Beyin yeri Beykozda Hünkâr İskelesi yanında 42 dönümlük bir toprakdı; üzerinde bağçıvan odası ve samanlığı vardı; bir tarafı yol, bir tarafı Hacı Mehmed Ağa çayırı, bir yanı beylik değirmen, bir yanı deniz idi. Doğu sınırından dere geçiyordu.

«Fabrikanın makinaları İngilterede Masson Scott et Co. firmasına ısmarlandı. Bu firma, bütün teferruatı ile dört kâğıd makinasının Beykozda montajını da taahhüd etti.

«Beykoz Hamidiye Kâğıd Fabrikasının hise senedleri kâfi mikdarda satılamadı. Şirket Masson Scott firmasına ödemeğe borçlu olduğu taksiti zamanında veremedi. Mezkûr firma ile anlaşarak kurulduktan sonra altı ay fabrikanın Masson Scott firması hesabına işlemesi kabul edildi.

«(Fabrikanın resmi küşadı 24 Ocak 1893 pazartesi günü yapıldı İst. An.). Altı ay işledikten sonra Hamidiye Kâğıd Fabrikası Masson Scott firmasına olan borcunu yine ödeyemedi; mezkûr firma tarafından mahkemeye verildi; Mahkeme Masson Scott firmasını haklı bularak Beykoz Hamidiye Kâğıd Fabrikasını bu firmaya mal etti.

«M. Masson Scott, kendisi şahsen, fabrikanın altı aylık faaliyet devrinde Hamidiye Kâğıd Fabrikasının müdürlüğünü yapmışdı; mahkeme kararından sonra fabrikayı firmasının malı olarak işletmeye karar verdi. Fakat kendi müessesesinin Londra'daki idâre meclisi: «Müesseselerinin kâğıd sanayiine makina yapdığını, kendi müşterileri ile rekaabet demek olan böyle bir kararın doğru olamıyacağını» ileri sürerek müdürlüğü takbih etti, M. Masson Scott istifa etti.

«Böylece kapanan Beykoz Hamidiye Kâğıd Fabrikası 1893 den 1912 senesine kadar 19 yıl muattal kaldı. 1912 de Masson Scott et Co. firması muattal fabrikayı satmağa karar verdi, ve 19 sene evvelki dâvayı kaybetmiş olan

Hamidiye Kâğıd Fabrikası Şirketi tarafından satın alındı. Şirket fabrikasını tekrar işletmeye hazırlanırken, maliye, ilk imtiyaznâmede muaf tutulan vergilerin ödenmesini istedi ve fabrikaya haciz kondu. Bu haciz uzun müzakerelerden sonra kaldırılabildi. Şirket İngiltere'den kâğıd mühendisleri ve ustaları getirterek işe başlamak üzereyken Birinci Cihan Harbi başladı; İngiliz personel memleketine döndü, (şirket de aslında bir Türk - İngiliz şirketi idi), fabrika yine muattal kaldı.

«1915 senesinde, harbde müttefikimiz olan Almanlar, harb malzemesi yapılmak üzere - sanki Türkiye'de başka yerde hiçbir maden parçası kalmamış gibi - Beykoz Kâğıd Fabrikası makinalarının kırılmasını ve kendilerine teslimini istediler. O zamanın şuursuz hükûmeti bu kurnazca yapılan talebin hakikî mâhiyetini anlayamadı ve Beykoz Hamidiye Kâğıd Fabrikası, vatan müdafaasına lüzumlu malzeme imâl etmek bahânesi ile dost görünen eller tarafından tahrib edildi.

«Türkiye kâğıd piyasasının serbestisini devam ettirmek maksadı ile yapılan bu tahrib, ustalıkla tevil edilerek, Beykoz fabrikasının Türkiye'de ham madde bulunmamasından işleyemeyeceği şeklinde yayıldı.

«Beykoz Hamidiye Kâğıd Fabrikası binası 1936 da bir yağ deposu olarak kullanılmakta idi» (Mehmed Ali Kâğıdcı, Kâğıdcılık Tarihçesi, 1936).

En salâhiyetli bir kalemin tesbit ettiği bu hazin tarihçeye, Beykoz Hamidiye Kâğıd Fabrikasının açılış törenini, 25 ocak 1893 tarihli Sabah gazetesinden alarak ekliyoruz. Sultan Hamidin yerli sanâyii ve millî serveti koruma yolundaki himmetini uzun uzadıya ve pek tumturaklı cümlelerle öven gazete tören hakkında şunları yazıyor:

«Beykozda tesis ve inşâ olunan gaayetle cesim ve mükemmel kâğıd fabrikası, Avrupa kâğıd fabrikalarında bile bulunmayan âlet ve edevâtı ile ilk tecrübeleri yapıldıktan ve pek nefis nümuneler imâl edildikten sonra 24 ocak pazartesi günü resmi küşâdı oldu. Törene Pâdişhâhı temsilen erkânıharbiye ferîki Şâkir Paşa geldi. Fabrikanın müessisleri olan merhum mâbeyinci Osman Beyin oğulları Cevad ve Ömer Beyefendiler ile fabrikanın müdürler heyeti reisi Mösyö Masson ve müdürlerinden M. Thomson, M. Pears ve M. Tucker, ve Beykoz Kaymakamı Faik Bey ve sâir dâvetliler hazır bulunduğu halde Beykoz İmamı Efendinin duâsından sonra kurbanlar kesilip fabrika açıldı. Şâkir Paşa fakrikanın her tarafını gezerek, her nevi alât ve edevâtı teker teker görerek Sultan Abdülhamide verilmek üzere, yapılan kâğıdlardan birer mikdar aldı, sonra kurucu ve idârecilerine hitâb ile bu fabrikanın en son sistem ve Avrupanın en birinci fabrikalarından olduğunu görmekle iftihar ettiğini beyan etti. Dâvetliler kahve, şerbet ve şekerlemeler ikrâmı ile ağırlandıktan ve biraz istirâhatten sonra fabrikadan ayrılan Şâkir Paşa doğruca Yıldız Sarayına giderek aldığı nümune kâğıdları Sultan Hamide arzetti; pâdişah yapılan kâğıdları çok beğendi».

Sabah gazetesi bu yazının sonunda Beykoz Hamidiye Kâğıd Fabrikasının kurucuları Cevad ve Ömer Beyleri tebrik etmektedir, ve bu arada «Memleketimizin kâğıd gibi en büyük ihtiyacını izâleye kâfi bir müessese» demektedir.

BEYKOZ KASRI — Yukarı Boğazda Beykozda Hünkâr İskelesi mevkiinde, bir eteği deniz bir tepecik üstünde geçen asır ortasında yapılmış bir kasrı hümâyundur; Boğaziçinde yapılmış ilk kâgir kasırdır. Kavalada yerleşmiş bir Türk ailesinin evlâdı olduğu halde cehlin kamçıladığı hırs ile Mısır'da isyan ederek Türkiye'nin o büyük ve zengin ülkesini kendi ailesi elinde irsen intikaal eder yarı müstakil bir vâlilik hâline getiren Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından, târihimizde «Mısır Meselesi» diye acı bir fasıl teşkil eden bu isyan vak'ası anlaşmaya bağlandıktan sonra İstanbula Sultan Abdülmecidi ziyârete geldiğinde bu pâdişâha hediye olarak yaptırılmışdır. İtmamına ömrü vefâ etmemiş, Mehmed Ali Paşanın ölümünden sonra bir müddet yarı kalan kasır, dördüncü oğlu ve Mısır vâliliğinde ikinci halefi Said Paşa tarafından 1854 senesinde tamamlanmışdır.

Yerinin seçilmesi târihî hâdiselerle ilgilidir. Hükümdarlık sanatını çok iyi bilen büyük, fakat tâlihsiz bir pâdişâh olan İkinci Sultan Mahmud, derme çatma silâhlı ve talimsiz ordusunun âsi Mısır vâlisinin kuvvetleri karşısında mağlûbiyeti ve Mısır ordusunun Anadoluya girerek Kütahyaya kadar ilerlemesi karşısında, yardım beklediği büyük Avrupa devletleri bu mühim durum karşısında seyirci kalınca, devletinin can düşmanı Rusya ile an-

laşma zorunda kalmış, 1833 de gûyâ müttefik bir Rus donanması ve ordusu yukarı Boğaza gelmiş, donanma Büyükdere ve Beykoz körfezifezlerin demirleyerek Rus askerleri de Servi Burnu arkasında, Boğaza nâzır sırt üstünde (Moltke haritası) ordugâh kurmuş, Rusya ile de Hünkâr İskelesi Muahedesi aktedilmişdi. Rusların, istikbalde ne olacağını düşünmeden her yerde yapageldikleri şeydir, bu yardımın hâtırası olarak da Beykozda Hünkâr İskelesi civarında Servi Burnunda türkçe ve rusça hitâbeleri ihtivâ eden büyük bir taş anıd dikmişlerdi. Bu anıd aslında damarlarında Türk kanı taşıyan Mehmed Ali Paşanın yüz karası idi, fakat o tarihlerde o taşı, ancak yeni bir Türk - Rus harbi yerinden kaldırabilirdi. Fakrü zarûret ile geçen gencliğinde kaba postal yemenilerini çıplak ayakla taşımış haris ihtiyar, geç kalmış nedâmetle İstanbula gelerek af dilemek için ayaklarına kapandığı torunu yerindeki genc, güzel, zarif ve pek nâzik Sultan Abdülmecidin huzurunda o yüz karasını örtmek gaayesi ile Hünkâr İskelesi tepesinde pâdişâhına hediye olarak bu kasrın temelini attı.

Kasrın temeli 1845 yılında atıldı, yeri, geçen asrın İstanbul hayatında büyük hâtırası olan İhtisabağası Hüseyin Beyden alınmışdır (B.: Hüseyin Bey, İhtisabağası). Kasrın mimârı bilinmiyor, malûm olan, geçen asırda hassa mimarı sıfatı ile İstanbulun en büyük eserlerini ve bütün saray ve kasırlarını yapmış olan Balyanlardan hiç birinin bu kasırda çalışmamış olduğudur.

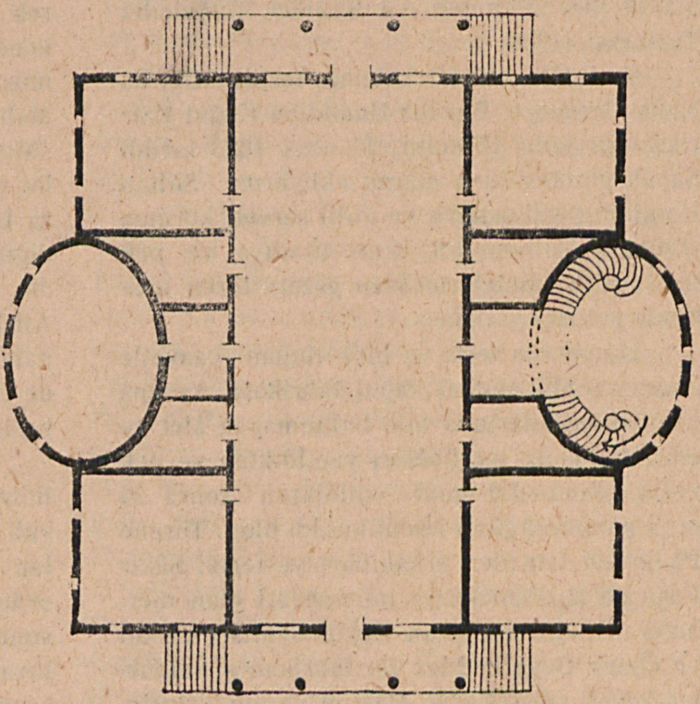
Kare bir plân üzerinde mermer bir kasır olup bilhassa içi en kıymetli renkli somâkîlerle serâpâ kaplanmışdır; masraftan kaçınılmamışdır. Duvarlarına büyük endam aynaları yerleştirilmiştir, ve muhakkak ki zamanının en güzel ve ağır kıymetli eşyası ile de döşenmiş bulunuyordu.

Boğaza nezâreti fevkalâde olan bu kasrın, bir gecelik dahi olsa pâdişahın ikameti için yapılmadığı, ancak bir Boğaz tenezzühünde şöyle bir uğrayub yukarı Boğazın lâtif manzarası karşısında dinlenmesi için yapıldığı bellidir; hamamı, pâdişâhı ağırlayacak mutfağı ve hattâ, ayak yolu yoktur.

Aslında iki kat olup, dışardan üçüncü kat gibi görülen kısım, ikinci katdaki salonun orta kısmı üzerinde, bol ışık temin eden bir camekân fenerdir.

Kasra deniz tarafındaki cephesinden girildiğine göre, kare plân, uzunlamasına üç müstatile bölünmüştür; ortası büyük bir salondur; bu salonun dört köşesinde dört büyük oda vardır; sağdaki iki odanın yanlarına penceresiz iki hücre yapılmış olup onların arasında kalan bir geçidden ikinci kata çıkan beyzî merdiven sahnına geçilir; sol taraf, sağ tarafın mutanâzırdır, şu fark ile ki, burada merdiven sahnının yerini beyzî bir küçük salon doldurur.

İkinci kata, birer kesik sütunun etrafında dönerek çıkan çifte merdiven çok güzeldir, yalnız korkuluğu şânına denk değildir; sonradan değiştirilmiş olduğu söylenebilir. Beyzî merdiven sahnının üst kat pencere önüne, fırdolayı parmaklıklı dar bir balkon - koridor konmuştur; bu balkon koridora, alt katdaki penceresiz odaların tam üstüne rastlayan iki küçük odacıkdan çıkılır; bu balkon - koridorun, pâdişâh merdivenden çıkarken, üzerine dizilecek bendegân tarafından alkışlanması için yapıldığı söylenebilir.

Beykoz Kasrı
(Kaba taslak plân: Hüsnü)

Üst katın plânı alt katın aynıdır, şu fark ile ki, alt katda penceresiz hücrelerin üstüne gelen odacıklardan, sağdakilerin, az evvel kaydettiğimiz gibi merdiven sahnının üstündeki balkon - koridora, soldakilerin de, küçük bir beyzî salona birer kapuları vardır.

Deniz cebhesi ile bunun mutanâzırı olan cebhede, dörder büyük mermer sütun üzerinde birer büyük balkon vardır.

Kasır 200 dönümlük bir arazide ve gaayet güzel bir koru - park içindedir; koru üç nâdîde mantar ağacı, manolyalar, ıhlamurlar, çamlarla, hayli tahribat görmüş olmasına rağmen, hâlâ cennet misâlidir.

Koru - parkda sun'î bir mağara içinde bir «hava hamamı» vardır, dar ve dolambaçlı bir yol ıle girilen bu hamam küçük birer kubbe tavanlı iki küçük hücreden ibâret olup duvarları istridye kabukları ile kaplanmışdır. Burasını, garib zevklerin tadıldığı bir yıkanma yeri zannederek muhayyilesinden kurnalar ilâve edenler olmuşdur. Burası, daha evvel eski Beylerbeyi Sarayının arkasındaki bağçede yapılmış tam benzerinden takliden yapılmışdır; Beylerbeyi Sarayındakini, Abdülmecid devrinde İstanbula gelmiş olan İngiliz edîbesi Mis Pardo şöyle tasvir ediyor ki, kullanıldığı devirde yazılmış olan o satırlara inanmak lâzımdır: «Yazın müz'iç sıcaklarından korunmak için bir sığınak olup tavanı ve duvarları deniz hayvanatı kabukları ile kaplıdır, duvarların üst kısmından dökülen sular dâimî bir serin hava cereyanı meydana getirir». «Hava Hamamı» tâbirini de Mis Pardo kullanmışdır (B. : Beylerbeyi Sarayı).

Yapısı 1854 de tamamlanmış olan Beykoz Kasrının tarih kitabesi, koru - parkın deniz tarafındaki kapusunun üstündedir. Kitâbenin metni şudur:

Evci âlâyi saltanat üzre Şehi Âlempenâh
Abdülmecid Hânı Hüdâ kılmış güneş gibi bedîd
Beytüşşeref olsa sezâ ol âfitâbı şevkete
İttikçe nûru mümtedi bu kasr ü kâhı müstefîd
İklimi Mısırın âsafı merhum Ali Pâşâ kim
Vaz'ı esâsı kasr içün etmişdi tenbîhi ekîd
Necli saîdi vâlii Mısr ol Said Pâşâ kim
İtmâmına himmet idüp bünyânın itti bi medîd
Ol pâdişâhın şevketi âfâka verdi şöhreti
Kıldı ol âsâf hizmeti yapıldı bu kasrı cedîd
Bünyânı gaayetle nefis olduğun her bir gören
Tahsin idüb ol şâh içün eyler senâyi bî adîd
Bu kasrı vâlâya şeref verdikçe hayri makdemi
Olsun İlâhi ol şehin ikbâl ile ömrü mezîd
Cevher biri birisi tam Zîver iki târih ile
Tebrik kılsun makdemi şâhânesin mânendi îd
«Bu kâhi bâlâ dâimâ Abdülmecid Hâna ebed»
«Yâ Rab bâ celâlü ferah olsun saîd ender saîd».

Kitâbenin nâzımı devrin ricâlinden Zîver Paşadır.

Abdülmecid kendisine hediye olarak yaptırılan, hattâ bu münasebetle «Mecidiye» kasrı adı da verilen Beykoz Kasrına pek iltifat etmedi. Kasır Kırım Harbi arifesinde tamamlanmışdı. O zamanlar harblere gönüllü olarak iştirâk edenlere «Başıbozuklar» denilirdi; Kırım Harbine gelen başıbozuk askerin en seçkini Aydın zeybeklerinin teşkil ettiği kıt'alar oldu, «kızan» lar çadırlarını Beykoz Çayırında kurdular, büyük efeler de bu kasırda misâfir edilerek ağırlandılar ve zeybek kıt'aları gemilere Hünkâr İskelesinden bindirilip Kırıma sevkedildi (B. : Başıbozuk).

Beykoz Kasrının safâsını süren, buraya sık sık gelen tek pâdişâh Abdülâziz oldu.

Prens Napoléon'un, Karadeniz yolu ile İstanbula ikinci gelişinde, izhâr ettiği arzû üzerine ikameti için bu kasır tahsis olundu; Sultan Aziz kendisine burada iâdei ziyâretde bulundu. Bir ikametgâh olarak noksanlarını yukarıda kaydettiğimiz Beykoz Kasrında o zaman ne gibi tedbirler alındığını bilemeyiz.

Aynı pâdişâh haşmetli misâfiri Fransa İmparatoriçesi Eugénie'ye mükellef ziyâfetlerinden birini bu kasırda vermişdi.

İkinci Abdühamid Beykoz Kasrına hemen hiç uğramadı; Abdülâzizin sevdiği bir yer olduğu için, bunu, ölümü pek feci olan amcasının hâtırasına hürmet duygusuna atfetmek mümkün olduğu kadar Kasırdan teşe'um duygusuna bağlamak da doğru olur. Kasır yarım asra yakın bekçiler elinde kapalı kaldı. Mefrûşâtı o zaman çürüdü, döküldü.

İkinci Meşrûtiyetde, Meclisi Meb'ûsan Reisi Ahmed Riza Bey, Beşinci Sultan Mehmed Reşaddan müsaade alarak, mebuslara, âyân âzâsına ve hükûmet erkânına 1910 yılı mayısının yirmi birinci günü bu kasrın korusunda bir bahar ziyâfeti verdi. Daha o tarihte kasrın güzel mefrûşatının mühim kısmı, bilhassa perdeler, kanape ve koltukların kumaşları kullanılamayacak halde idi; yenilenmesi de ağır masraf kapusu idi. Birinci Cihan Harbi içinde kasırdan başka yolda istifâde düşünülerek burada bir Dârüleytâm açıldı; daha sonra trahum hastahânesi oldu, muhâcir iskân edildi ve nihayet ordu emrine verildi.

1916 yılından 1952 yılına kadar geçen 36 yıl içinde de binâ harâb oldu. Altın yaldız nakışlı duvarlarına çiviler çakıldı, kapu kanadları, pencere pervaz ve kasaları, zemin parkeleri mahvoldu; güzel ve büyük endam aynalarından bir kısmı kırıldı, bir kısmı söküldü. Koruparkda da pek çok ağaç kesildi, kurudu. Kasra vaktiyle 3 kilometre mesâfede bulunan Sultan suyu getirilmişdi; suyun da mecrası civar halk tarafından tahrib edilmiş; kasrın suyu kendi bağçelerine, bostanlarına çalınmışdı. Tek lûtuf bir ateş âfetinin bu güzel yapıyı içi kof yanık duvarlardan ibâret bırakmamış olmasıydı.

Beykoz Kasrı 1952 de, o zamanın Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı merhum Dr. Ekrem Hayri Üstündağ'ın himmeti eseri olarak hükûmet tarafından bu Bakanlık emrine verildi ve çok yerinde bir karar ile bu güzel kasırda bir prevantoryom açıldı. Bu satırların yazıldığı tarihde kasır bu hizmetde, ve harâbîden kurtarılmış durumda idi. Binâ, mimârî şahsiyetine aslâ halel getirmeden büyük bir tâmir görmüş, güzel koru - park da yeniden tanzim edilmiş; bu işi başaran ve İstanbula pek güzel eserlerinden birini yeniden kazandıran da prevantoryom'un ilk kurucu müdürü ve değerli ilim adamı Dr. Ali Riza Tezel'dir. Kasrın prevantoryom hâline getirilebilmesi için Sağlık Bakanlığı tarafından büyük masraflar yapılmışdır.

Tavanlardaki tezyînat âdeta yok olmuşdu; Güzel Sanatlar Akademisi talebeleri bunların ihyâsı işini üzerine almış, kısım kısım kalmış olan ufak parçaları örnek ittihâz edilerek her tarafın tezyinâtı aslında olduğu gibi tamamlanmışdır. Döşeme ve parkeler ve mermerler harâb vaziyetden kurtarılmışdır. Metrûk ve yabânî bir hal almış olan koru - park, evvelâ kısım kısım çürümüş olan etrafındaki duvar yapılarak ıslah ve imar edilmiş, bu arada bütün istridye kabuğu tezyinâtı sökülmüş olan «Hava Hamamı» da tâmir görmüşdür. Bu arada 40.000 lira, mecrâsı tâmir edilerek kasrın eski suyuna kavuşması için harcanmışdır. Kasrın mimârî kıymeti ve zarâfeti göz önünde tutularak, mutbak ve çamaşırhâne ayrı bir yerde, umumî manzarayı bozmayacak bir mevkide inşâ edilmişdir; ileride 500 yataklı bir prevantoryomun ihtiyacını karşılayacak şekilde yapılmışdır.

Yazlık kasır olduğu için binâda teshin tesisatı yokdu. Muhtelif devirlerinde odun ve kömür sobaları ile ısıtılmış, duvarlar bu yoldan da zedelenmiş, merkezî teshin şart idi. Fakat tavanların yüksekliği alt kat ile üst kat odalarında 7 metre, merdiven sahnı ile üst kat salonda 14 metre olduğundan kaloriferle ısıtmak çok zordu, üstelik binânın bediî simasını da bozacakdı, sıcak hava tesisatı yapıldı. Sıcak hava tesisatı bir prevantoryom için de en uygun düşeni idi. Rıhtım tâmir edildi, deniz ve kum banyoları yeri yapıldı.

Koru - parkın içindeki boşluklara binden fazla çam ve sâir ağaçlar dikildi, ayrıca bir de meyva fidanlığı ile ser yapıldı. Kasrın içinde yapılmış olan önemli değişiklik, deniz tarafındaki kapudan girildiğine göre sol köşedeki odanın içi bozularak ayak yolları ile el yüz yıkama musluklarının burada tesisi; üst kat salonun orta kısmının da, binânın yapısı ile âhenkli ve temiz marangozluk işi dört paravan-duvar içine alınarak bir hasta koğuşu hâline konulmasıdır.

Bu satırların yazıldığı sırada Beykoz kasrının ilk mâmur devrinden farkı, içinde bir hünkâr kasrı mobilyasının bulunmamasından ibarettir denilebilir (mayıs 1961).

Beykoz Prevantoryomu — Beykoz Kasrı binâsında 1952 - 1953 arasında, İzmir Milletvekili Dr. Ekrem Hayri Üstündağ'ın Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı bulunduğu sırada bu Bakanlık tarafından kurulmuşdur. Hâlen aynı yerde İstanbulun meşkûr hizmetler gören bir sıhhat müesesesi olup, bu satırların yazıldığı sırada Haydarpaşa Nümune Hastahânesi Başhekimi bulunan ilk ve kurucu müdürü Dr. Ali Riza Tezel ile merhum Dr. E. H. Üstündağ'ın bu prevantoryomun tesis ve tahakkukundaki himmetleri çok büyüktür.

İzmirin kurtuluş günü yıldönümüne rastlayan 9 eylûl 1953 de açılmış olan prevantoryom bidâyetde yalnız yüksek tahsilde bulunan gençlere tahsis edilmiş olup adı da «Yüksek Tahsil Gençliği Prevantoryomu» idi; Allaha hamdetmelidir, yüksek tahsilde bulunan gençlerden bu sıhhat müessesesine muhtac olanlar müessesenin bakım ve tedâvi imkânlarına göre çok az çıktığından resmî adı sâdece «Beykoz Prevantoryomu» na tahvil edilerek şefkat ve sıhhat kanadı lise, ortaokul ve ilkokul çağındaki çocuklar ile herhangi sebeple okula devam etmeyen bütün evlâdı vatanın bir prevantoryom tedâvi ve bakıma muhtac olanlarının

üstüne gerilmiştir; ve muhakkak ki çok yerinde ve isâbetli olmuştur.

Aslında pek güzel olup kurucu müdürü Dr. Ali Riza Tezel'in, sağlam bilgiye dayanan çalışması ile pek mükemmel bir şekilde restore edilen binâ, etrafındaki koru - park, mevkiin şâhâne letafeti, hava temizliği, bediî sükûnet bir prevantoryom için sanki sureti mahsusada toplanmış ayrı ayrı kıymetlerdir.

Bidâyetde 120 yatak ile açılmış, sonra 80 yatak daha ilâve edilmiştir; fakat müessese 500 yatağa çıkarılabilecek durumdadır.

1961 yılı mayısının sonlarında üç yatakhânesi bulunuyordu; bunlardan biri, kasrın deniz tarafındaki kapusundan girildiğine göre alt katda, sol taraftaki küçük beyzî salonda yüksek tahsildeki delikanlılara tahsis edilmişdi; ikincisi üst katdaki büyük salonun ortasındaki ahşab bölme içinde 7-14 yaşındaki kız çocukların yatakhânesi; üçüncüsü de, altdakinin tam üstünde küçük beyzî salonda 7-14 yaşındaki oğlan çocukların yatakhânesi.

Alt katdaki büyük salon yemekhâne ittihaz edilmişdi.

Alt katda, deniz tarafındaki kapudan girildiğine göre, sağ tarafda başdaki oda hekimler odası, sağ tarafda sondaki oda başhekim odası, sol tarafda sondaki oda da memurlar odası idi.

1961 mayısında Beykoz Prevantoryomunun hekim ve idâre kadrosu şu zaterden kurulmuş bulunuyordu:

Dr. Operatör Samih Olcay, başhekim; Dr. Perihan Sander, dahiliye mutahassısı; Dr. Osman Saburcu, diş hekimi; Osman Zeki Kayabaşı, eczacı; Sâdi Kutman, idâre memuru; Ferid İbrişim, muhâsib; Sâmi İnanc, mubayaa memuru; Hüseyin Savaşçı, anbar memuru.

Prevantoryomun 4 hemşiresi, hademe, aşcı, bağçıvan, kapucu, 45 nefer de müstahdemi bulunuyordu.

Prevantoryomun misâfirleri bakımından en kalabalık zaman, okulların tâtile girdiği yaz aylardır.

BEYKOZ KÖRFEZİ — İstanbul Ticareti Bahriye Müdürlüğü tarafından 1928 de neşredilmiş İstanbul Liman rehberinde Beykoz Körfezi hakkında şu malûmat verilmektedir:

«Akıntı cereyanı tesirlerinden mahfuz olan bu koy, İncir köyü körfezi ile beraber bir çok gemilere yatak teşkil eder; çünkü burada sâhilden 4 gomana dahilinde şimâle doğru hafif bir anafor vardır.

«Umumiyetle gemiler İncirköyü körfezi yerine de Beykozu tercih eder (B.: İncirköyü körfezi); Beykoz kasabasının önüne sâhilden takriben 2 gomana açıkdaki derin suya demirlerler.

«Beykoz koyunda sefâin önü açık bulundurulmak üzere tize tizesine demirlemelidir.

«Beykoz körfezinin şimâl burnunda ve Selvi Burnu ile Hünkâr İskelesi arasında küçük bir koy mevcud olup burnun üzerinde de Beykoz kasrı vardır. Burada kum ve çamurlu 7-12 kolaç derinlik mevcuddur. Sâhildeki sığlık sâhilden 1 gomanadan daha az mesâfede olup nihayet ucunda 5 kolaç su vardır. Bu koy, ağaçlarla mestur dilnişîn bir vâdi ile nihayet bulur. Vâdinin ortasından bir dere cereyan ederse de su müşkülât ile alınabilir. Suyun Beykozdan alınması tercih edilmelidir. Beykozdan su, gemilere dubalar ile getirilir.

«Büyük sefâin için Beykoz körfezinde en iyi ve mahfuz demir yeri, Selvi Burnu 323 derece ciheti hakikisi ve 4 ½ gomanada ve Tarabyadaki Fransa Sefâreti binası 281 derece ciheti hakikisinde kesteriz edilen noktadır.

«Hünkâr İskelesinin ¾ gomana şimâlinde bir iskele mevcud ise de karşısında bir sığlık bank vardır. Bu iskelenin 150 yarda şimâli garbîsinde de 1½ kolaçlık bir kaya vardır».

Yukarıda adı geçen rehberdeki bu mâlûmatın büyük kısmı, bahriye mülâzimi evveli Mehmed Enîsi Beyin hicrî 1311, milâdî 1893-1894 yılında neşredilmiş «Çanakkale ve Bahri Siyah Boğazları ile Marmara Denizi Rehberi» adlı eserinden alınmışdır.

Enîsi Bey bir hâşiye notunda: «1853 senei milâdiyesi teşrinisânisinde İngiltere ile Fransanın 16 kıt'a gemiden ibâret müttefik donanması Beykoz koyuna demirlemişlerdi. Fakat karşı sâhilde bulunan büyük dere limanı müreccahdır» diyor. O tarihler, donanmalarda yelkenli gemilerin son zamanlarıdır; yol alması rüzgâra bağlı bir donanmada emin

demir yerleri ve su iskeleleri çok mühimdir. Bundan ötürüdür ki İngiliz donanmasından «Speed Fire» gemisinin kumandanı bu Karadeniz seferinde tutduğu hâtıra defterine demirledikleri Beykoz körfezinde su meselesini de ehemmiyetle kaydetmiştir, İngiliz kaptanı: «... İncirli ile Beykoz arasında Sultan ovasında (Sultaniye Çayırında) bir çeşme bulunup ilk yağmurdan sonra bir küçük gemi su alabilir. Diğer bir çeşme de Çubukluda bulunup bir büyük geminin su ihtiyacını karşılar. Böylelikle gemileri hep Beykozda çeşmeden su almak külfetinden kurtarır. Eğer Beykozda bir donanma yatmakda ise Beykozdaki büyük çeşmenin 8 musluğundan (niçin 10 değil? B.: Beykoz Çeşmesi) yalnız ikisi diğer gemilere verilir» diyor. Bu notları nakleden Enîsî Bey de: «İngiliz harb gemileri Beykoz limanının poyraz ve lodos taraflarına 8 - 10 kolaç suya bazan çifte demir atarlar ve 50 kolaca kadar kaloma verirler» diye ilâve ediyor ve: «En emin demir yeri Tarabyadaki Fransız Sefirine mahsus bandıranın çekildiği gönder ile batı karayel ve Kuyubaşı Burnu ile kıble $1\frac{1}{2}$ kerte lodos ve Servi Burnu ile kerte yıldız cihetlerinde kerteriz olunan yerdir» diyor.

BEYKOZ KUYU SOKAĞI — Beykozda Yalıköyü mahallesinin sokaklarındandır; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 24 numaralı paftasında Ekmekcibayırı Caddesi ile Zindeler Sokağı arasında uzanır gösterilmişdir; yerinde ise yukarda adı geçen cadde ile Seyrekselviler Sokağı arasındadır; Bahâratcı Sokağı ve İshakağa Caddesi ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir. Ekmekcibayırı Caddesinden gelindiğine göre, iki araba geçebilecek genişlikde, paket taşı döşeli aşağı inen bir yoldur; İshakağa Caddesi ile kesişdikten donra, zemin, paket taşı yerine kabataş olur, iniş de yokuşa tahavvül eder, Seyrekselviler ve Ayrılık sokakları ile bir dört yol ağzı yaparak sona erer. İki kenarı boyunca sıralanmış evlerin çoğu ikişer katlı ahşab yapılardır; Bahâratcı Sokağı kavuşağı başında bir çeşme vardır; kapu numaraları 1-53 ve 2-28 dir (şubat 1961).

Hakkı Göktürk

BEYKOZ MESCİDİ SOKAĞI — Beykozda Şâhinkaya Caddesi ile Kavakdere Caddesi arasında uzanır; Şâhinkaya Caddesi tarafından gelindiğine göre merdivenli bir yokuşdur; sağa sola kavisler çizer; çoğu ahşab ve çoğu tek katlı olan evleri mütevazı gelirli âilelerin meskenleridir (şubat 1961). Adını Meryemzâde Mescidine nisbetle almışdır (B.: Meryemzâde Mescidi).

Hakkı Göktürk

BEYKOZ MEZARLIKLARI — Nefsi Beykoz kasabası ile Yalıköyü Mahallesinde üç mezarlık vardır.

1. **Çakmak Dede Mezarlığı** — Beykoz vapur iskelesinin yakınında, Ahmed Midhat Efendi Caddesi üzerinde, Yalıköyüne giderken sağ kolda bir sed üstünde, çarşı boyundadır. Dar uzun, küçük bir mezarlıkdır. Otuz yıldan fazla zamandan beri buraya yeni defin menedilmişdir. Mezarlığa adını vermiş olan makberenin sâhibi Çakmak Dedenin, Beykoz ve havâlisine İstanbulun fethinden bir asır kadar evvel gelip yerleşmiş Türklerden, ve hattâ onların başında bulunmuş olanlardan biri olduğu söylenir.

Millî Mücadelenin ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş devrinin en büyük simâlarından merhum Mareşal Fevzi Çakmak, Beykozun Anadolukavağı köyündendir; millî bir an'anemize göre askerî mekteb ve ordu künyesi «Fevzi Kavak» idi, Soyadı Kanunu çıktıkdan sonra büyük askerin «Çakmak» adını almış, âile şeceresi kökünün Beykoz ve havâlisinin, dolayısiyle Anadolukavağının fâtihlerinden olan bu Çakmak Dedeye bağlanan asâletindendir.

2. **Gazi Yunus Mezarlığı** — Yalıköyü Mahallesinde, mahallenin batı kenarı ile Beykoz kasrı arasında bir tepe üzerindedir. Mezarlık, tepeyi kaplamış gaayet güzel bir ardıç çamı korusu içindedir; çamlar arasında serpilmiş mazılar, defneler, ıhlamurlarla öylesine uhrevî bir atmosferi vardır ki tarif edilemez. İstanbulun en güzel mezarlıklarından biridir, ve bakımlı, temizdir. Yalıköyü Mescidi köşesinden ve Gazi Yunus Sokağından gidilir, bu sokak üzerinde bulunan mezarlık kapusu yanına, bir hayır sahibi 1960 senesinde cebhesi mermer kaplı bir çeşme yaptırmışdır. Mezarlığa adını vermiş olan makberenin sâhibi Gazi Yunusun, İstanbulun fethinden bir asır evvel buraları almış Türk-

lerden namlı bir cengâver olduğu aşikârdır. Mezarlığın sokak kapusundan girilince tam karşıya gelen kabri, hâtıraları tâzim edilen bütün emsali gibi çok büyük yapılmışdır. Demir parmaklıklı alçak bir duvarla çevrilmiş olan kabrin üstü açık ve içi toprak doldurulmuş sandukası takriben 8-8,5 metre boyunda ve 3-3,5 metre enindedir; kitâbesiz baş şâhidesi de 0,60×2 metre eb'adında büyük bir köfeki taşıdır. Sandûkanın ortasında üç büyük ardıç çamı ağacı ile bir defne fidanı ve bir taflan ağacı vardır.

Mevtâ defnine açık olan bu mezarlığı kaplamış koru bir bülbül yatağıdır, 1961 yılı mayısının sonlarında ziyâretimizde nağmekâr kuşlar durmadan şakımakda idi.

3. Şâhinkaya Mezarlığı — Nefsi Beykozun arkasındaki tepenin doğu yamacı üzerindedir; eşsiz bir âbide olan Beykoz İshakağa Çeşmesinin hemen arkasından ve oldukça dik bir yokuş hâlinde başlayan Şâhinkaya Caddesinden gidilir. Geniş kısmı, Beykozdan gelindiğine göre caddenin sol kenarında bulunan ve hâlen mevtâ defnine açık olan bu mezarlık, diğer iki mezarlığa nisbeten yenidir, en eski kabir on sekizinci asır sonlarına aiddir; mezarlığın, caddenin sağ kenarına düşen kısmının tahrib edildiği, daha eski kabirlerin orada bulunduğu söylenmektedir. Yol boyunca kenarına alelâde beton bir sed - duvar çekilmiş bakımsız bir mezarlıktır. Hususiyeti ulu ıhlamur agaçları altında bulunmasıdır; bu ıhlamur ağaçları da, garibdir, ekseriya görüldüğü, bilindiği gibi yana dallar salmayup, selvi ve kavak misâli boy atmış otuzar, kırkar metre yükseklikde ağaçlardır. Yol kenarındaki bir ıhlamur ağacı da hazin bir hâtıra taşımaktadır:

1935 - 1936 yıllarında, Anadoludan gelmiş 18 - 19 yaşlarında bekâr uşağı erkek güzeli bir delikanlı Beykozda bir kahvecinin yanına çırak olarak girer; kısa bir zamanda kahvehâne müşterilerine kendisini sevdirir. Fakat bir gün kahvecinin cebinden beş lirası kaybolur, çırağını hırsızlıkla ittiham eder, garip delikanlıya kıyasıya, öldüresiye dayak atılır. Ertesi sabah güzel gencin kendisini Şâhinkaya Mezarlığında bir ıhlamur ağacına asmış olduğu görülür, o zamanlar intihar vak'alarının yazılması yasak olduğu için hâdise basına intikal etmez, fakat Beykozluların kendi aralarında cevablandıramadıkları sualleri olur: Delikanlı mâsum ise, teessüründen kendisini intihara sevkedecek dayak nasıl atılır? Dayak mevzuubahis değilse, intihara sebeb yoktur, mâsum ise serbest bırakılır, suçlu ise, karakoldan kaçar, intihar etmez. Karakoldan kaçıp intiharı kabul edilse, gece kendisini asacak ipi nereden bulmuştur? İpi buldu, ağaçda kendisini astığı dal, yerden en az 8 metre yüksekdir ve bu ıhlamur ağacının gövdesi kucaklanıp tırmanılamıyacak kadar geniş, ve gemi direği gibi dümdüzdür, ipi dala geçirmek için ağaca nasıl çıkmışdır? Kaldı ki asılı bulunduğu zaman, yalınayak değildir, üstelik kundura ile böyle bir ağaca nasıl tırmanılır? İpi yerden atıp ilmekledi denilse neyin üstüne çıkıp da kendisini asmışdır? Cesedin altında iskemle değil, bir taş parçası dahi yokdur, ayaklar yerden bir insan boyuna yakın yükseklikde görülmüşdür. Beykozda Şâhinkaya mezarlığındaki ıhlamur ağacı vak'ası karşısında halkın umumî kanaatî, dayak altında ölmüş garib bir gencin ölümüne intihar kisvesi giydirilmesidir. Mâsum fakir bir çocuğun sirkatle ittihamı ile dayakla söyletilmesi talebi karşısında Türk zâbıtasının asîl ruhunu temsil eden bir komiserin hâtırası için bu şehir kütüğünde «Bagana, İsmail» maddesine bakınız.

Beykozun eşrâfından olup servetlerini hayır yolunda ibzal etmekle tanınmış Subaşı-Haznedarzâde âilesinin kabirleri de bu mezarlıkdadır, Hacı Hasan Ağa ile dört oğlu, Balıkcı Mustafa Bey, Tahsin Bey, Hacı Ali Bey, Mehmed Bey burada yatmaktadırlar.

BEYKOZ MEZARLIK ÜSTÜ SOKAĞI — Yalıköyü sokaklarındandır; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 24 numaralı paftasında Zindeler Yurdu Sokağı ile Seyrekselviler Sokağı arasında gösterilmişdir; yerinde ise bir başının Ahmed Midhat Efendi Caddesinde olduğu görülmüştür. Yol merdivenli bir yokuş olarak başlar, sola bir dirsek yaparak darlaşır ve Seyrekselviler Sokağına kavuşur.

Dirsekden sonra ikinci kısmı, sol kolda çukurda kalmış Çakmak Dede Mezarlığının üstünden geçer, ki sokak adını da bu müna-

sebete almışdır, sağ kolda merdivenli bir yol görülür, bu yol 1934 rehberinde gösterilmemiştir, bu yolun başında «Beykoz Mezarlık üstü Sokağı» levhası vardır, öbür başında bulunan ikinci bir levhada da «Ayrılık Sokağı» yazılıdır; sokağın orta kısmında da «Beykoz Kuyu Sokağı» levhası bulunmaktadır; büyük şehir hayatında kayda değer garâbetlerdendir.

Beykoz Mezarlık üstü Sokağının evlerinin çoğu ikişer, üçer katlı ahşab yapılardır (şubat 1961).

Hakkı Göktürk

BEYKOZ ORMAN AMELİYAT MEKTEBİ — 1918 de Beykozun ünlü mesîrelerinden ve kasabaya 500 metre kadar uzaklıkda Kaymakdonduran Suyunun bulunduğu yerde açılmış bir mektebdir. Mektebin kurulduğu yere Arpacı Çiftliği ve Mustafabey Çiftliği denilirdi. Çiftlik binaları bir mekteb bünyesine göre tâdil edilmişdi. Beykoz Orman Ameliyat Mektebi pek az, ancak 1920 yılına kadar yaşayabildi. Mütareke yıllarında İstanbul hükûmeti büyük bir malî sıkıntı içinde idi. Ormanlarda çeteler vardı. O sırada büyükce bir yangın da çıkmışdı, bu huzursuzluklar dolayısiyle okul 1920 yılında kapandı.

Hendek kasabasından naklen açılmış olan bu mektebin dikkate değer bir târihçesi vardır.

Türkiyede ormanlar günden güne azalmakta idi. Orman içerisindeki açıklıklar, boşluklar Ziraat ve Ticaret Nezâretince göze batmakta idi. Meşrutiyetten sonra Almanya - dan getirilen uzmanlar ormanlarımızın bütünlüğünü sağlamak ve ormanları çoğaltmak zorunda olduğumuzu belirttiler. Bu işler için Orman Umum Müdürlüğünün pratik bilgili, yeter ölçüde personele ihtiyacı vardı, bu ise ancak okutularak, yetiştirilerek sağlanabilirdi.

31 Temmuz 1911 tarihli «Orman Ameliyat Mektebi Esbâbı Mûcibe Lâyihası» ve 2 mayıs 1913 tarihli «Orman Ameliyat Mektebi Nizamnâmesi» yukardaki görüş ve düşüncelerin gerçekleştirilmesi için atılan öncü adımlar oldu.

Yukarıda belirtilen tüzükten sonra ilk Orman Ameliyat Mektebi Sakarya ilinin o zaman bir bucağı olan Hendek'de 1915 yılının kasım ayında açıldı.

O zaman bu dolaylarda koyu bir ormancılık çalışmasına girişilmişti. Mektep ormanı olarak işletilmek üzere, zamanın Ticaret ve Ziraat Nâzırına izafetle «Mustafa Şeref Bey Mıntakası» adı verilen ormanlık; Avusturyalı ormancılarla birlikte amenaje edilmişti.

Okul Hendekde; halkı Ermeni olduğu için başka yana göç ettirilen «Sert» köyünde açıldı. Burası orman içinde bir köydü. Okul olmaya, yatakhane ve lojman olarak kullanmaya elverişli yapıları vardı.

Mütareke yıllarında, Birinci Cihan Harbi içinde tehcir edilmiş Ermenilerin yeniden köylerine dönmelerine emir çıktı. Bu sebeple Sert köyündeki Orman Ameliyat Mektebi, 1918 yılında, muvakkaten Adapazarı ilçesine, boş bir koza fabrikasına yerleşti. İmtihanlardan sonra da Beykozdaki Arpacı çiftlğiine taşındı.

Bu okulun öğrencileri Hendek ve Adapazarı okullarından gelenler, Beykozda yeniden alınanlar, bir de 1917 de ekim ayında Adananın İslâhiye ilçesinin Şıhlı köyünde bir manastırda açılan Orman Ameliyat Mektebinin, buraların Fransızlar tarafından işgal edilmesi üzerine, 1919 da kapatılarak öğrencilerinin Beykoz okuluna aktarılmasından toplanmıştı.

Orman Ameliyat Mektebine yaşları 19 dan küçük olmamak üzere rüşdiye veya buna denk okulu bitirenler alınıyordu. Ormancı çocukları veya ormanlık bölgelerden gelen çocuklar tercihan alınıyordu. Okulun öğretim süresi iki yıl idi.

Okulun bir müdürü (Neşet Bey), bir müdür muavini (Koca Mazhar Bey) vardı. Bunlar derse de girerlerdi. Bir muhasebecisi, bir ayniyat memuru, bir dahiliye memuru (Rahmi Bey), bir mubassırı (Hasan Efendi), bir hekimi (Mazhar Paşa), bir de imamı vardı.

Muallimleri beş kişiden ibaretti: Orman mühendislerinden Mustafa Remzi (Göktürk), Mehmet Mazhar (Diker), Ahmet Midhat (Dördüncü), Halkalı Ziraat Mektebinden Hamdi ve Cevdet Beylerdi.

Müstahdemleri hademe, aşçı, sofracı gibi

on üç kişi idi.

Beykoz'un tercih sebebi, İstanbul'da bulunan Yüksek Orman Okuluna yakın olması dolayısiyle öğretim bakımından faydalanmak, bu bölgenin ormanlık olması dolayısiyle de orman içi uygulamalarını rahatça yapabilmek düşüncesinden ileri gelmekte idi.

İki yıllık, iki sınıf olan okulun öğretimi nazarî ve amelî olmak üzere ikiye ayrılmışdı. Haftanın yarısı nazarî ve yarısı amelî derslerdi. Nazarî dersler, genel bilgiyi meslekî öğretimi arttıracak çeşit ve ölçüde, amelî dersler ise; orman içi çalışmalar, okula ek olarak «Orman Fidanlığı» tatbikatından ibaretti.

Birinci sınıfta okunan haftalık dersler: İkişer saat hendese, hesap, kimya, hikmet (fizik), hayvanat, nebâtat; birer saat tabakat, kitabeti resmiye, dört saat ormancılık, on beş saat ameliyat olmak üzere 33 saat idi.

İkinci sınıfta okunan haftalık dersler: Birer saat müselleşât (trigonometri), kimya, hıfzıssıhha, mâdeniyet, haşerat, intifa, muamelât; ikişer saat, cebir, topoğrafya, nebâtat; dört saat ormancılık, on beş saat ameliyat olmak üzere 33 saat idi.

Bu okulu bitirenlere «Orman Ameliyat Memuru» diploması veriliyordu. Devlet hizmetine de beş lira aslî maaşla tâyinleri yapılıyordu. Okulu bitirenler ayrıca Orman Fen Memuru yetiştiren Yüksek Orman Mektebine de girebiliyorlardı.

Beykoz Orman Ameliyat Mektebi iki devre mezun vermesi gerekirken elimizdeki kaynaklar «1920 yılında 24 mezun vermiştir» diye işâretlidir. Bunların da on beşi Yüksek Orman Mektebine girmiş, dokuzu da orman teşkilâtında memur olarak kalmışlardır. Daha sonra bunlara «Orman Mühendis Muavini» unvanı verilmiştir.

Orman Ameliyat Mektebi kapandıktan sonra bir müddet hâli üzere kalan Arpacı Çiftliği sonradan Ziraat Okulu haline getirilmiş, 1934 eylûlünde de daha önce Kâğıdhanede bulunan fidanlık «İstanbul Vilâyeti Beykoz Ağaçlama Fidanlığı» adı ile buraya taşınmıştır.

BEYKOZ PARKI — Vapur İskelesinden çıkılıp sağdaki gazinodan ileri yürürününce elektrik merkezinin yanındadır; deniz tarafı rıhtım, cadde yüzü bir metre yüksekliğinde demir parmaklıkla çevrilidir; parmaklık boyunca kıyısı beton bir çiçek tarhı yapılmış, parkın içinde de, on yerde ayrı hendesî şekillerde böyle tarhlar vardır. Yeni yetiştirilmiş çam ve akasya, ve eskiden kalma kavak ve çınar ağaçları vardır; tarhlarda da bilinmiş çeşidlerden (hercâi menekşe, şebboy, renkli papatya gibi) çiçekler bulunmaktadır; deniz tarafına da oturma, dinlenme için bir miktar bank konulmuştur.

Parkın baş tarafında büyük bir kavak ağacı ile iki büyük dişbudak vardır, biri çok yaşlı, geniş gövdeli, içi oyuk, korunmaya değer bir ağaçdır. Parkın bu yanına yeni olarak mazılar dikilmiş, deniz boyu da çamlarla gölgelendirilmişdir.

Cadde üzerindeki asıl kapusundan parka girilince, yanları beton büyük tarh içinde Atatürkün bir büstü görülür; dört köşe mermer çerçeveli bir tarhda dokuz yüzlü mermer bir kaide üzerinde yine mermer bir sütun üzerine oturtulmuşdur; sütûnun ortasında dâire şeklinde tunç plak üzerine ve bir ay yıldız altına şu satırlar yazılmışdır:

T. C.

10 uncu yıl

1923 - 1933

29 ilk teşrin

Parmaklıklı kapuların yanları, üstü açık tuğladır. Atatürk büstünün arkasına düşen çiçek tarhındaki plakada da şu yazı vardır:

Dokanmayın çiçeklere, insan için sızıdır
Koparmayın çiçekleri, tabiatın kızıdır.

(Rahmetli arkadaşımız İhsan Hamamioğlunun İstanbul Ansiklopedisine 2 Eylûl 1946 Pazartesi târihi ile tevdi ettiği yukarıdaki notun târif ettiği Beykoz parkı zamanımızdaki parkdan pek az farklıdır)

İhsan Hamamioğlu

BEYKOZ TAŞOCAĞI SOKAĞI — Beykozun Yalıköyü mahallesindedir; Seyrekselviler sokağı ile Baharatcı sokağı arasında uzanır ki, bu iki sokağın öbür alt başları Ahmet Midhat Efendi Caddesi üzerindedir; Beykoz Taşocağı Sokağı Yalı köyünün arkasındaki tepelerdedir.

Baharatcı sokağı tarafından yüründüğüne göre evvelâ geniş, dik yokuş ve bozuk

toprak yol hâlindedir; İshakağa caddesi ile olan kavuşağından sonra manzarası değişir, darlaşır ve merdivenli bir yol olur, sağ kolda Seyrekselviler sokağı ile olan kavuşağını müteakib de kırlara doğru uzanır, taş ocaklarına doğru gider; kayde değere başka şey görülemedi (Şubat 1961).

Hakkı Göktürk

BEYKOZUN CEVİZİ — İri, elin hafif bir tazyiki ile kırılabilir; gaayet ince kabuklu, ve tâze yendiğinde pek lezzetli bir cevizdir; bu yukarı boğaz kasabasının adı ile de ilgili olduğu söylenir (B.: Beykoz). Ceviz ağaçları Akbaba, Dereseki ve Karakulaktadır. Zamanımızda Beykozdaki ceviz ağaçlarının çok azaldığı, bu makbul ceviz cinsinin kaybolma tehlikesine mâruz kaldığı söyleniyordu (1961).

Bibl.: Gn. H. R. Ayyıldız ve R. E. Koçu, Gezi notu.

BEYKOZUN FASULYASI — Bilhassa Ayşekadın fasulyası İstanbulun konak mutfaklarının şöhreti idi, lezzet ve tarâveti ile Beykoz fasulyası, aşçıbaşılar, vekilharclar tarafından sûreti mahsusada Beykoza gidilip alınırdı. Zamanımızda aranmamaktadır. Bu namlı fasulya Beykozun Arnavutköyü, yeni adı ile Mahmud Şevket Paşa köyünde yetiştirilir (1961).

BEYKOZUN KALKAN BALIĞI — Yakıştırma, kâzib bir şöhrettir; Beykoz sularında ve dolayısı ile meşhur dalyanlarında kalkan balığı çıkmaz.

1922 yılına kadar Beykozlu rum balıkcılar, ki gözü pek denizci olarak tanınmışlardı, mevsiminde Boğaz dışına çıkarlar, tuttukları kalkan balıklarına, İstanbul Balıkhânesine pek tâze olarak getirirler; kalkan balığı lezzetli zamanını geçirince de bu balığı asla tutmadıkları için, Balıkhânede bu beykozlu balıkcıların kalkanları dâima pek makbul sayılır ve en yüksek fiatla müşteri bulurdu; «Beykozun kalkanı» işte bu sûretle ve balıkcısına nisbetle yerleşmiş bir şöhrettir. Zamanımızda hâlâ, balıkcı madrabaz esnafının sattığı bütün kalkan balıkları, Karadeniz yalısından, Marmaradan, nereden gelirse gelsin: «Beykozun bunlar!..» diye bagrılarak satılır. B.: Kalkan Balığı).

Bibl.: Gn. H. R. Ayyıldız ve R. E. Koçu, Gezi notu.

BEYKOZUN PAÇASI — Şöhretinin başlangıcı tesbit edilemedi, 1922 ye kadar Beykozda rum aşçıların pişirdiği paça, asrımız başları ile geçen asrın şöhretlerindendir. İstanbulun Beykoza en uzak yerlerinden paça yemeğe gelen dil ve damak tadı düşkünleri çok olurdu, hem o devirlerde Beykoza gitmek âdetâ küçük bir seyahat sayılırdı.

Rum aşçılar Beykozdan çekilince Beykozda paça pişirilmez oldu. Kasabanın bu şöhreti ancak otuz beş sene sonra, 1957-1958 arasında ihyâ edildi. Zamanımızda bilhassa park karşısında Oflu Ahmet Albayrağın lokantası ile sâhilde Rizeli Câhid Kurtuluş'un Park Lokantasında paça pişirilmektedir; fakat eski şöhreti bulacağı, devamı şübhelidir; zîra yeni neslin dili ve damağı paça tadını aramamaktadır (Mayıs 1961).

BEYKOZUN PAZAR KAYIĞI — On altıncı asır sonları ile on yedinci asrın ilk yarısında yaşamış bostancı başı Ahmed Ağanın vakfı idi, Boğaz içindeki pazar kayıklarının en büyüklerinden biriydi (B.: Pazar kayıkları); bu zât Beykozda bir de sibyan mektebi yapdırmış olup sonraları üç tuğlu vezir olmuş, Macaristan da Kanije'de vefât etmişdir.

Bibl.: Hadikatül Cevâmi.

BEYKOZUN SU KAYIĞI — Beykozun meşhur Karakulak suyu şehre, ağızları mühürlü damacanalarla, ve Cumhuriyet devri başlarına kadar da bu damarcanalar hususî bir su kayığına yüklenerek getirilirdi (B.: Karakulak suyu).

Daha eskiden bu işi Beykozun pazar kayığı görür iken, aslında yine bir pazarkayığı yapısında olan bu su kayığını Sultan Abdülmecidin anası Bezmiâlem Vâlide Sultan yaptırtarak meşhur suya ve Beykoza vakfetmişdi. Kayık hâlen mevcud değildir (1961).

Bibl.: H. Y. Şehrüvaroğlu, Beykoz (makaale, Akşam Gazetesi).

BEYKOZUN TESTİ VE KÜPLERİ — Beykozun kadimdenberi büyük bir şöhreti idi; yukarı boğazın Anadolu kıyısı halkı asırlar boyunca testi ve küplerini Beykozdan ala gelmişdi; Beykoz veya Tokad dereleri kenarında kurulmuş olduğunu tahmin ettiğimiz «çömlekhâne» denilen bu imâlâthânelerin kaç ocak olduğu tesbit edilemedi.

Rumlar tarafından işletilen bunlardan sonuncu 1923 yılında bayriye zâbitliğinden emekli Mahmude Beye satılmışdır. Soy adı kanunu çıktığında «Tözge» adını alan bu zât Çömlekhaneyi, vefâtı tarihi olan 1947 senesine kadar işletmiş ve müessese ölümünde oğlu Necat Tözgeye geçmiş. Sanatkâr bir genç olan Necat Tözge eski çömlekhâneyi bir seramik atölyesi hâline kalbetmiş ve 1960 yılına kadar da muvaffakiyet ile çalışmışdır. Bu târihde imâlâthâne yerinin sâhibi olarak Yunanistanda tavattun etmiş bâzı hissedarlar meydana çıkmış, yer satılmış, yeni mülk sâhiblerinin tahliye talebi karşısında da Beykozun son çömlekhâne - seramik atölyesi kapanmışdır.

BEYKOZ VAPURU — Şirketi Hayriyenin Boğaziçinde işletdiği ilk vapurlarından; numarası tesbit edilemedi; makinası 60 beygir kuvvetinde bir ahşab tekne olup 1274 (Milâdî 1858) de şirketin hizmet de bulunan on altı vapurundan biri idi. Şirkete kaç yıl hizmet ettiği de bulunamadı.

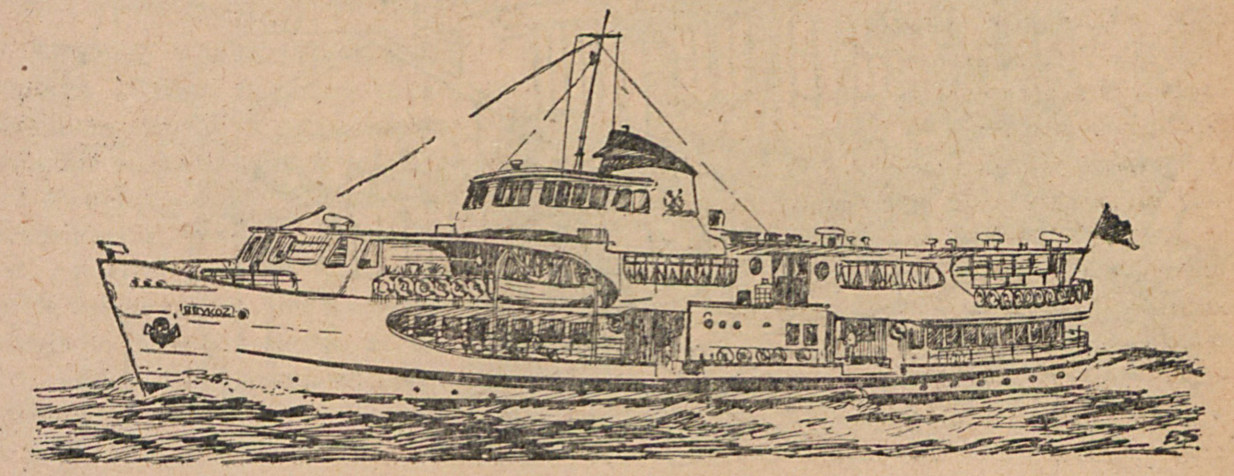
BEYKOZ VAPURU — Denizcilik Bankası Liman İşletmesinin, bu satırların yazıldığı sırada muhtelif hatlarda işlemekde olan vapurlarından biri de Beykoz adını taşımakda idi; eşi olan Vaniköy Vapuru ile beraber 1959 yılında Hasköy Tersânesinde inşâ edilmiş olup boyu 54,50 metre, eni en geniş yerinde 8,40 metredir. İtalyan yapısı Fiat marka makinası 1520 beygir gücü kuvvetinde olup sürati saatde 14 mildir. En büyük hususiyeti akar yakıt sarfiyâtinin gaayet ekonomik oluşudur; normal seyri sefer ile saatde ortalama 100 litre motorin sarfetmektedir. İstîab haddi 1000 kişidir. Günde takriben 20 sefer yapabilen bu geminin ortalama taşıdığı yolcu sayısı 12,000 kişidir. Bu satırların yazıldığı sırada geminin süvarisi Salâhaddin Yirmibeş Kaptan, çarkçıbaşısı da İdris Ertan idi (Haziran 1961).

Tufan Can.

BEYKOZ VEREM DİSPANSERİ — 1941 yılında «Verem ile Savaş Derneği» tarafından, ve bilhassa Ord. Prof. Dr. General Tevfik Sağlamın himmeti ile kurulmuş bir dispanserdir; İshak Ağa Çeşmei Kebirinin bulunduğu meydana nazır olan konak yavrusu güzel binâsı, Beykozun hayır sever zenginlerinden Hüseyin Sübaşı tarafından hediye edilmişdir ki bundan ötürü «Sübaşı Dispanseri» adı ile de anılır. Bu satırlar 1961 yılında yazıldığına göre, yirmi senedenberi Beykoz İlçesine çok geniş ölçüde hizmet etmiş bir müessesedir.

Yürük Çelebi imzası ile Akşam Gazetesinde 1945 - 1947 yılları arasında intişar etmiş bir röportajdan aldığımız aşağıdaki notlar, eski olmasına rağmen, müessesenin faaliyet tarzını belirtme bakımından kıymetlidir, kaldı ki bu dispanserin ilk beş sene içindeki başarı ve muhîte hizmeti ayrıca bir bilgidir:

O târihde, Beykoz İlçesinde üç büyük fabrikadan Sümerbank Deri ve Kundura Fabrikasında 1600, İspirto Fabrikasında 1200, Şişe ve Cam Fabrikasında da 2000

Yeni Beykoz Vapuru
(Resim: Bülend Şeren)

amele bulunuyordu; bu fabrikaların müdürlerinin tahminine göre İstanbulun diğer semtlerindeki fabrikalar da çalışıp da Beykoz ilçesi sınırları içinde oturan işçi ve amelelerin âileleri efrâdı 25,000 kişiydi. Beykozun en az 50-60 yataklı bir revire ihtiyacı var iken sâdece bu dispanserin şefkat ağuşu açılabilmişdi.

Beykoz Verem Dispanserinde ilk beş yıl içinde 20,000 den fazla vatandaş muâyene edilmişdir. Müessesenin gaayesi, ilçe dâhilinde tam bir verem taraması yapmak, muayene edilmedik tek ferd bırakmamak, veremlilerle vereme müstaid olanları kesin tesbit etmek, bu proğramla hiç aksamadan çalışarak devamlı, ciddî bir kontrol tesis etmekdir.

Radyoskopik muâyeneler sonunda hastalığı tesbit edilenler tedâvî altına alınmaktadır. Hergün 80-100 kişiyi rontgen cihâzı önünden geçirmek mümkün olmaktadır. İcâb ederse hastanın filmi çekilmektedir.

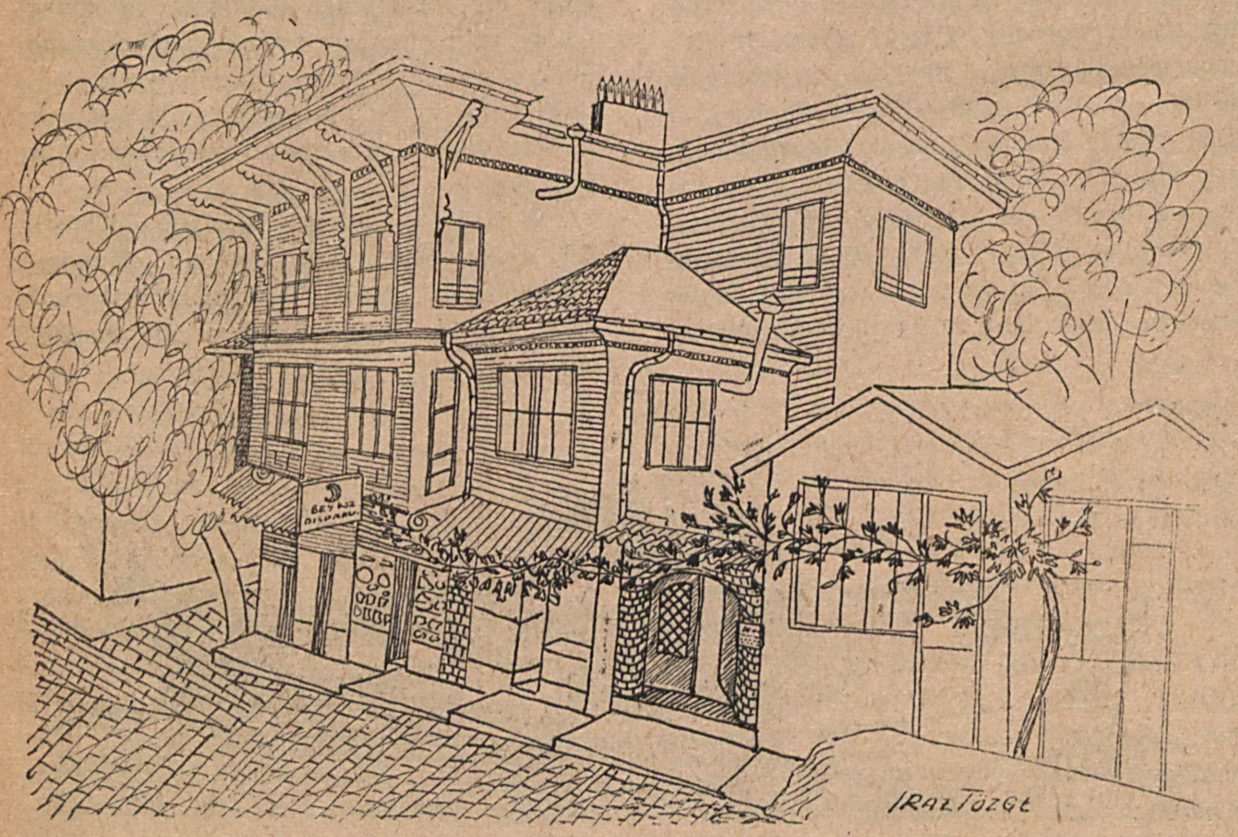
Gelir kaynakları Veremle Savaş Derneğinin tahsisâtı ile hayır sever şahıs ve müesseselerin devamlı yardımıdır.

Hastalığı tesbit edilen fukarâya ayda 20 lira gıda bedeli verilir. O târihde, 1940-1947, yalnız nefsi Beykozda bu tarzda yardım gören 24 hasta bulunuyordu Dispanser binâsının altındaki bakkal dükkânı gıdâ dağıtım yeri idi; müessesenin fakir hastalarına tahsis ettiği gıdâ maddeleri oradan veriliyordu; bu dağıtım işinde kırtâsiyecilik tamâmen kaldırılmış gibiydi.

Dernek bu 24 kişiden ancak ununun masrafı olan 200 lirayı veriyordu, diğer 14 hastanın 280 lirası Beykozun hayır severleri tarafından temîn olunuyordu; bu arada adını gizleyen bir zât, her ay 80 lira vererek 4 fakir veremliye bakıyordu. Ciğere hava verme, ilâclar, muayeneler parasızdı.

Dispanserin hasta yatıracak bir koğuşu yokdu; binânın iki odasına ikişerden dört yatak konmuşdu, bunların da ikisi kadınlara, ikisi erkeklere mahsusdu; bu yataklarda, ilk hava verişlerde istirâhat şart olduğu için, Beykozun uzak köylerinden gelen hastalar yatırılıyordu.

Dispanserin kadrosu 1 hekim, 1 hemşîre

Beykoz Verem Dispanseri

(Resim: İraz Tözge)

2 hademeden mürekkebdi.

Beykoz Verem Dispanserinin 1961 yılındaki faaliyeti ve kadrosu, son on onbeş yıl içindeki gelişmesi, bize bu mâlûmâtı toplamayı vaad eden bir beykozlunun en son anda vaadını yerine getirmemesi yüzünden tesbit edilemedi (B.: Verem ile Savaş Derneği); ki bu vaid, değerli muhâbirimiz Hakkı Göktürk'ün Dispanser ile temasına lüzum göstermemiş idi.

BEYKOZ YALIKÖYÜ BALIKCI KAHVEHÂNESİ — Yalıköyü İskelesinin ve bu iskele önünde bulunan balıkpazarının yanında lebideryâda, deniz içine çakılmış kazıklar üstünde bir de taraçası bulunan küçük bir kahvehânedir. Başda dalyan tayfaları, Beykozun hemen bütün balıkcılarının uğradığı bir yerdir; bilhassa taraçasından Boğaza nezâreti fevkalâdedir. 1961 mayısı sonlarında İstanbul nsiklopedisi adına ziyâretimizde kahvehâneyi Bay Bahtiyar Rencber işletmekde di; harabca bir halde bulunan taraçası ile beraber yakında bir beton binâya çevireceğini söylediler; bu pitoresk kahvehâne tâmire muhtaç olmakla beraber bir beton yapı olduğu gün yalnız kendi güzelliğini kaybetmekle kalmıyacak, yanındaki kayık çekek yerinin, İskelenin, onların arkasında Yalıköy Balıkpazarının âhengini bozacaktır.

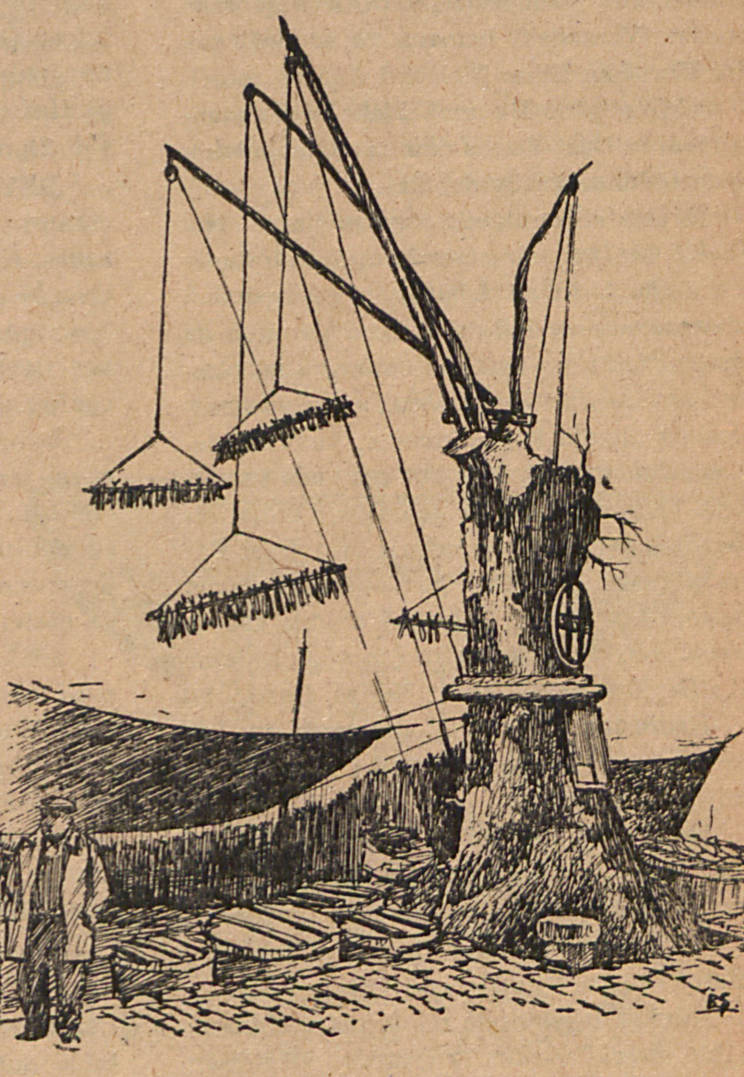
Beykoz dalyanları da bu kahvehânenin önünde gibidir (mayıs 1961).

BEYKOZ YALIKÖYÜ BALIKPAZARI — Nefsi Beykozda balıkcı dükkânları dağınık, Yalıköyünde ise toplu, bir balık pazarı hâlindedir, ayrıca görünüşü de son derecede pitoreskdır, deniz kenarında, ardında balıkcı kayıklarının çekek yeri, daha geride balığın geldiği deniz, deniz ortasında da Beykozun meşhur dalyanları görülür. Bu manzaraya, mevsiminde çiroz askıları ayrı bir şirinlik ve şahsiyet verir.

Yalıköyü Balıkpazarının ön kenarında dalları budanmış ve yerden tahminen beş altı metro irtifâında bir kütük hâlinde kalmış kuru ve iri bir ağaç vardır; ağacın üst kısmına muhtelif istikametlerde sırıklar çakılmış sırıkların ucuna gemi makaraları ile çiroz askıları rabtedilmişdir. İstanbulda bir eşi olmayan bir tesisdir; bir gün, bu şirinliği anlayamayan bir idâre âmirinin emri ile ve «ibtidâidir» safsatası ile kaldırılırsa pek yazık olur.

Beykoz balıkcı dükkânlarının ve bu arada Yalıköyü Balıkpazarının bir hususiyeti de, mevsiminin bütün balıkları müşteriye dâimâ hazır bulunmasa da, mevcud balıkların her zaman gaayet tâze olmasıdır (1961).

BEYKOZ YALIKÖYÜ CAMİİ — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre, Beykozun başlıca çarşı boyu caddesi Ahmed Midhat

Beykoz Yalıköyü Balıkpazarında çiroz sergi ağacı
(Resim: Bülend Şeren)

Efendi Caddesinin bir devamı olan Yalıköy Çayırı sokağı ile Gazi Yunus sokağının çatal kavuşağı üzerindedir; mihrab duvarı önünde Gümrükemini İshak Ağanın Galata voyvodalığı zamanında yaptırtdığı çeşme vardır. Mescidin avlu kapusu Yalıköy Çayırı sokağı üzerindedir. Küçük, çarşı boyunda olduğu için cemaatı kalabalık; 1961 mayısı sonlarında ziyaretimiz de, tertemiz bir mescid idi; hatta pabucluk kapusunda «Pis esvabla ve kirli çorabla camie girmeyin» diye bir ihtar yazısı asılı idi. Binânın mimârî bir hususiyet ve kiymeti yoktur, bodurca taş minâreli, dört duvar üzerine kiremit örtülü çatıdan ibâret basit bir yapıdır. Hadikatül Cevâmı bu mescid hakkında şu mâlûmâtı veriyor: «Bânîsi bostancıbaşı Mustafa Ağadır, Beykozdaki Camii kebir de onun hayır eserlerindendir. Minberini İzzet Ali Paşa koymuşdur. Yanındaki hamamı ve su değirmenini Uncubaşı Elhac Mehmed Ağa bu mescide vakfetmişdir. Bu mahaldeki mezâristanda medfun Gazi Yunus nâm zât İstanbul fethinde bulunan gazilerdendir».

Evvelâ ehemmiyetle kaydedelim ki Hadikatül Cevâmiin, bu mescidin mihrab duvarı önünde bulunan İshakağa çeşmesinden bahsetmemesi garibdir. Biz Gazi Yunusun da İstanbul fethi gazilerinden olmayup, İstanbulun fethinden bir asır evvel, Beykozun fâtihlerinden olduğu kanaatindeyiz; kuvvetli delillerimizden birisi, İstanbul cenginde ve fethinde bulunmuş gazi ve şehidlere normal ölçülerde kabirler yapıla gelmiş iken, Gazi Yunusun kabrinin, Boğaza kadar Kocaeli yarım adasının fâtihlerinin kabirleri tipinda gaayet büyük, 8-8,5 X 3-3,5 metro çapında oluşudur (B.: Beykoz Mezarlıkları; Yunus, Gazi).

Hadikanın kaydetdiği değirmen ile hamamdan eser kalmamışdır (B.: Beykoz Yalıköyü Hamamı).

Fakat yine garibdir ki Hadikatül Cevâmi İshak Ağa çeşmelerinden, bu mescidden bir evvelki «Hünkâr iskelesi Mescidi» maddesinde ve mübhem bir ifâde ile bahsetmektedir. (Matbû nusha, cild II, S. 151); şöyleki: «... Hünkâr İskelesinde minâresiz muhtasarca bir mescid vardır. O civarda Değirmen Ocağının da minâresiz bir mescidi vardır, ayni sahrâda üç yerde Gümrükcü İshak Ağanın da çeşmeleri vardır» deniliyor.

Beykoz Yalıköyü Camiinin bânisi Bostancıbaşı Mustafa Ağanın ne zaman yaşadığını tesbit edemedik. Hadikatül Cevâmi, yine bu zâtin hayır eseri olan Beykoz İskele Camiinde. «medfeni mâlum değildir» demekle iktifâ ediyor. Evliya Çelebi Beykoz İskele Camiini kaydettiğine göre Beykoz Yalıköyü Camiinin de on yedinci asır ortasından evvel yapılmış olduğunu söylemekle yetineceğiz. Minberini koyan defterdar şâir İzzet Ali Paşa, önündeki çeşmeyi yapdıran İshak Ağa ile çağdaşdır.

Cami İkinci Mahmud zamanında bu pâdişahın kadın efendilerinden biri tarafından tecdiden tâmir edilmişdir; bu tâmirde şekli aslisini tamamen değişdirdiği söylenebilir; tâmirin kitâbesi minâre kaaidesi üzerinde olup metni şudur: «Cennetmekân firdevs âşiyan Gazi Sultan Mahmud Han Hazretlerinin kadını devletlû Elhâce Baş kadın Efendi Hazretlerinin hayrâtıdır. 15 receb 1269 (M. 24 nisan 1853)».

BEYKOZ YALIKÖYÜ HAMAMI — Hadikatül Cevâmi zamanını tesbit etmeden Uncubaşı Hacı Mehmed Ağa tarafından, yine o civarda bulunan bir su değirmeni ile beraber yaptırıldığını ve yine değirmenle beraber Beykoz Yalıköyü camiine îrad olarak vakfedildiği yazıyor.

İkinci Mahmud zamanında 1826 dan az evvel tanzim edilmiş bir bostancıbaşı defterinde bu hamam deniz kenarında, hiç olmazsa, denizden bakıldığı zaman görülen, sahil ile arasında başka yapı bulunmayan bir yerde gösterilmişdir.

1961 de otuz dokuz yaşında bulunup doğma büyüme Beykozlu olan Beykoz Gençlik kulübünün denizcilik kaptanı Bay Bedri Alev bize, dört yaşlarında iken bu hamama götürüldüğünü hatırlamaktadır; ayni zât hamamın 1925 ile 1926 arasında yıkdırıldığını ve yerine hâlen Beykoz Mâliye ve Adliye Dâireleri olarak kullanılan eski Halk Evi binâsının yapıldığını söylemişdir.

BEYKOZ YALIKÖYÜ İSHAK AĞA ÇEŞMESİ — Beykozda Yalıköyü Mescidinin kıble duvarı önündedir; 1934 Belediye Şehir Rehberinde Yalıköy Çayırı Sokağı adını taşıyan, aslında ise Beykozun en büyük cad-

desi olan Ahmed Midhat Caddesinin Beykoz çayırına doğru bir devamı olan cadde ile Gazi Yunus sokağının çatal kavuşağı üzerindedir; İbrahim Hilmi Tanışık bir meydan çeşmesi olarak kaydediyor ise de, üstü kiremit örtülü geniş saçağı ile meydan çeşmesini sâdece andırmaktadır; bir duvara dayanmamış, mescid önüne konmuş tek cebheli bir çeşmedir; bânisi onsekizinci asırın ilk yarısında yaşamış ve yukarı boğazın Anadolu ve Rumeli yakalarında hepsi kendine has güzellik ve şekilde, tek eşleri bulunmayan çeşmeler yaydırmış olan Gümrükemini İshak Ağadır (B.: İshak Ağa Çeşmeleri). Tek cebheli bir çeşme olup mescid önüne müstakil oturduğu için bir meydan çemesini andıran ve ananevî çeşme planına sadakat ile inşa edilmiş olan bu çeşmenin hususiyeti de, cebhe kemerinin altında lülenin bulunduğu ayna taşının hazfedilerek, onun yerine ustuvânî (silindirik) bir mermer sütün konulmuş ve lülenin bu sütüna rabtedilmiş olmasıdır; bu da çeşmeye, tek benzerî olmayan bir sîmâ vermişdir. Çeşmenin kitâbesini de taşıyan üstüvânenin üst kısmına kavuğu andırır bir şekil verilmiş olduğundan bu mermer sütün âdeta bir kabrin baş şâhidesi gibi durmaktadır; Bu bakımdan, eşsiz güzelliği inkâr edilememekle beraber soğukdur. Mezarlık içinde bir çeşme ruha ferahlık verirken, bir kasabanın, mahallenin günlük hayatı içinde bu çeşme, duyabilene, ölümün kasvetini hatırlatmaktadır.

Bânisi İshak Ağanın Galata Voyvodalığı zamanında inşa edilmişdir, kitâbesi şudur:

«Sâhibül hayrât vel hasenât Esseyid İshak Ağa Voyvodai Galata. Sene 1154 (M. 1741)».

1961 de bir akar çeşme idi.

BEYKOZ YANGINLARI — Beykoz, bu satırların yazıldığı sırada dahi büyük kısmı ahşab bir İstanbul köşesidir; Allaha hamdetmelidir ki, Beykozun târihinde, geniş ölçüde hânümanlar söndüren yangınlar yoktur.

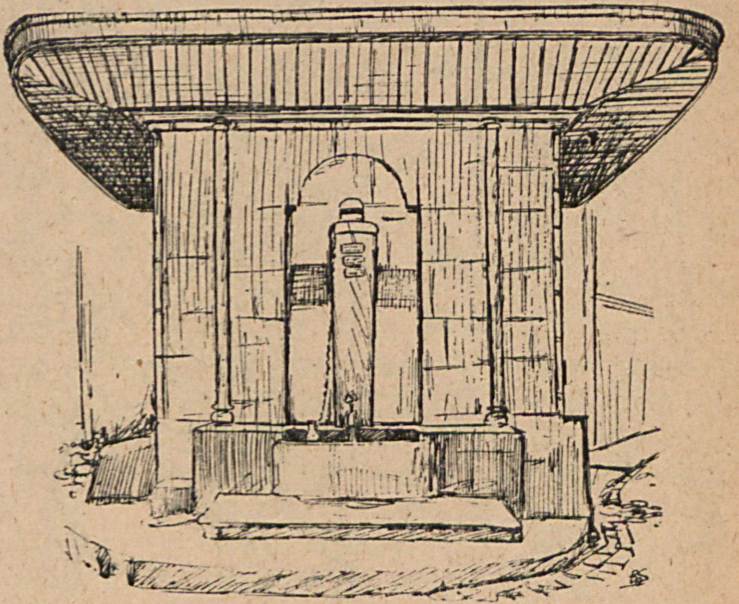
Değerli bilgin Osman Nuri Ergin Ölmez büyük eseri olan «Mecellei Umûri Belediye»nin İstanbul yangınları bahsinde Beykozda yalnız bir yangın kaydediyor; rûmî takvim ile 3 mart 1319 da (milâdî 16 mart 1903) Çınaraltı mevkiinde 18 ev yanmışdır.

Beykoz korkunç bir ateş felâketi tehdidi ile 1960 yılında Boğaziçindeki tankerler müsâdemesi inflâkında karşılaşdı, hamdolsun ki o müdhiş yangın da Peter Zonariç adındaki Yugoslav tankerinden karaya atlamadı (B.: Boğaziçinde Tankerler Müsâdemesi Fâciası).

BEYLER BAYIRI SOKAĞI — Beylerbeyinde, Beylerbeyi - Küplüce yolu ile Şemsibey sokağı arasında uzanır; iki araba geçebilecek genişlikde dik bir yokuş sokaktır. İki kenarı boyunca birer ikişer katlı kâgir ve ahşab evlerin çoğu bağçeli, orta halli aile meskenleri görünürler. Sokağı gölgelendiren üç ağaç ayni zamanda renk ve şirinlik de vermektedir. Kapu numaraları 1-35 ve 2-30 dur (ekim 1960).

Hakkı Göktürk

BEYLERBEYİ — İstanbul Boğazının Anadolu yakasında, Boğazın liman kavuşağına yakın, Galata Köprüsünden 7 kilometre mesâfede dir; yakın geçmişde büyük yalıları ile bir kibar yatağı, zamanımızda da kendine has cemiyet atmosferi olan bir köydür; «Güzeldin, hani kaşın kaaresi; kibardın, nerde samur pâresi?» diyen sözü hatırlatır, Beylerbeyi, eski İstanbuldan ve İstanbul hayat ve

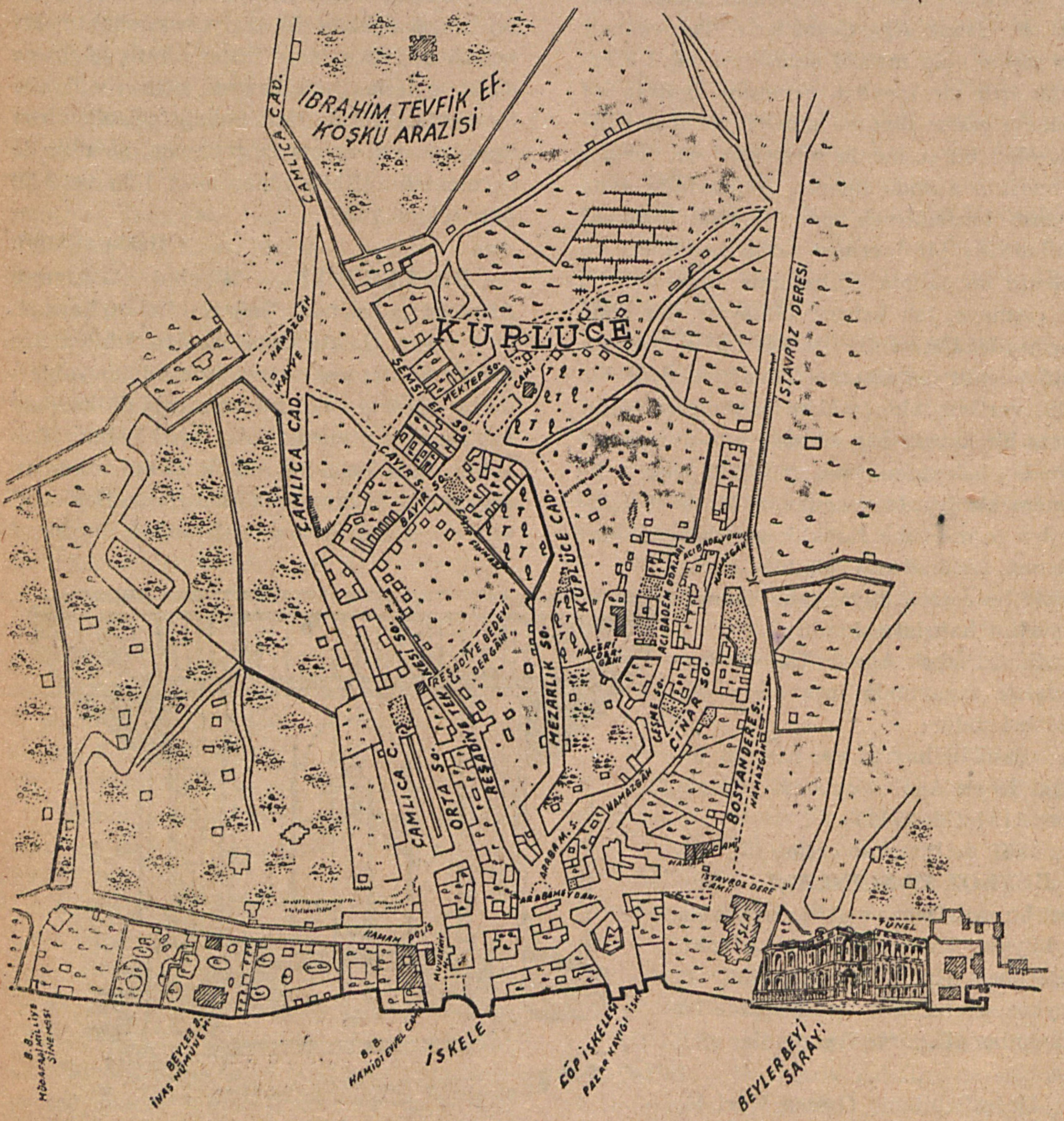
Beykoz Yalıköyü İshak Ağa Çeşmesi
(Resim: Bülend Şeren)

muâşeretinden «samur pâresi ile kaşının kaaresini» muhafaza edebilmiş bir köşedir.

Hâlen, Birinci Sultan Abdülhamid tarafından yapılmış ve oğlu İkinci Sultan Mahmud tarafından tâdilen tâmir edilmiş iki minâreli büyük bir cami; şimdiki binâ Abdülaziz zamanında yapılmış bir sâhilsaray, bu sarayın hemen yanıbaşında Ordumuzun yüz akı müesseselerinden Deniz As Subay Okulu Beylerbeyine ayrıca kıymet vermektedir; gerilerindeki kırlıkları ile de güzel yerdir; Boğazdan inildiğine göre Çengelköyü ile Kuzguncuk arasındadır.

Burası fetihden onsekizinci asır ortalarına kadar «İtavroz» adı ile anılmışdır, ve büyük bir kısmını, sâhilden gerilere doğğru pâdişahlara mahsus «İstavroz Has Bağçesi» teşkil etmişdir.

"Beylerbeyi" adı, öyle tahmin ediyoruz ki on sekizinci asır sonlarında çıkmış ve yerleşmiş olacakdır. Onyedinci asrı, ilk yıllarından hemen bitimine yakın yaşamış olan Evliyâ Çelebi bu ismi hiç kullanmıyor, seyahatnâmesinde, Boğazı inerken, Çengelköyünden

Beylerbeyi
(1918 Necib Bey Rehberinden)

İstavroz'a, oradan da Kuzguncuk'a geçiyor. Bizim tahminimiz, Beylerbeyi adının, İstavroz Bağçesi kasrı yıkıldıkdan, ve geniş arâzisi, lebideryâda cami ve hamam için ayrılan sahâ haric, parçalanıp halka satıldıktan sonra kullanılmaya başlanmış olmasıdır. Fakat şurası da şâyânı dikkattir ki, Evliyânın zamanında pâdişahlara mahsus İstavroz Has Bağçesi ve Kasrı, ve bu mirî mâlikânenin sâir müştemilâtı en parlak devrini yaşadığı halde büyük seyyahın bunlardan da hiç bahsetmemiş olmasıdır. Evliyâ İstavroz için: "Bağ ve bağçesi çok bir kasabadır, camii de vardır" demekle iktifâ ediyor (B.: Beylerbeyi Camii; Beylerbeyi Sâhilsarayı; İstavroz; Abdullahağa Camii; Deniz As Subay Okulu).

Burası çok eski zamanlarda «Arhâi Foizusâi» adı ile anılırmış; sonraları «Stauros», İstavroz olmuş. Bugün bu çevrede Bizanslılar devrine âid bâzı kalıntılar vardır:

1 — Beylerbeyinden Üsküdara giden caddenin sağında, deniz tarafında ve hemen yol kenarında, Beylerbeyi ilk okuluna varmadan bir harâbe görülür; inşâ tarzına göre Bizantin bir kilisenin son izidir, cadde genişletilir iken büyük kısmı yıkılarak kaldırılmış olmasına rağmen kalan parça mimârî bir mânâ ifâ etmektedir, V. yüz yıl bizans binâlarından biri olduğu fikrini vermektedir.

İmparator İkinci Konstantinin (316-340) burada bir kilise yaptırdığı bilinmekte, ve semtin Stauros adını, bu kilisenin kubbesi üzerine konulan yaldızlı bir salibden aldığı söylenmektedir. Buna göre, yukarda zikredilen binâ kalıntısının bu İstavroz kilisesi harâbesi olduğu ve böyle bir kilisenin inşâsı için civârın oldukça meskûn bulunduğu kabul edilebilir (Bir rum vatandaş bu kilisenin adı «Stauroproskinis = Haç Tapınağı» olduğunu söyledi).

2 — E. Mamboury, Hammer'e atfen, bizans devrinde Beylerbeyinde bir «Pantaleon» kilisesinin bulunduğunu, bu kilisenin de, damı yaldızlı kiremitlerle örtülü olduğu için «Kriso keramos» diye anıldığını söylüyor. Biz bu çevrede böyle bir kilisenin varlığına delâlet eder esaslı bir ize rastlamadık.

3 — Beylerbeyi İskelesi civarından Havuzbaşına kadar, birçok kapalı su sarnıcı vardır: a — İskele yakınında ve Beylerbeyi-Çamlıca Yolunun başında dört gözlü, takriben 7 metre yükseklikde ve 12 metre boyunda bir sarniç; b — Yalıboyu caddesinin sed tarafında, Prof. Nedim Mazharın köşkü arkasındaki bağçesinde 18 kolaç derinlikde olduğu söylenilen bir kuyunun ağzı (Bu kuyu aşağılarda uzun bir dehliz hâlini alarak Çamlıca yolu istikaametine dönüp uzanıyormuş, ve bitiminde büyük bir havuz varmış); c — Ayni köşkün ön kısmında 15 kolaç derinlikde diğer bir kuyu ağzı (bu da alt kısmında birinci kuyu dehlizi ile birleşiyor muş); d — Ayni köşkün ön kısmı ilerisinde ve cadde üzerinde bir grup hâlinde ve yanyana üç sarnıç; e — Koruluk sokağında kitabesiz ve susuz çeşmenin bitişiğinde takriben 18 metre uzunluğunda bir sarniç; f — Fıstıklı Yokuşunun iki başında birer sarniç; 9 — Küplüce sırtları balangıcında Dâmad Mahmud Paşa köşkünün bağçe duvarı yakınında üstü tonos örtülü bir sarniç.

İnşâ tarzlarına göre muhtelif zamanlarda yapılmış oldukları anlaşılan bu sarnıçlar, vaktiyle bu sâhil kısmında oldukça mühim binâların mevcud olduğu kanâatini vermektedir.

4 — Eskidenberi Beylerbeyinde oturanların anlatdıklarına göre gerideki sırtlar üzerinde vaktiyle eski bir hiristiyan mezarlığı varmış.

Beylerbetinin bizans devri için, tamâmen indî, şöyle bir manzara tahayyül edebiliriz:

Büyük bir kiliseye ihtiyacı olacak kadar meskûn bir yalı köyü; sırt ormanla kaplı, bu arada bir mezarlık; deniz kenarında bir kaç bizanslı zenginin yazlık kâşânesi:

Unutmamalıdır ki Bizans İmparatorluğunun düşkünlük çağlarında, Anadolunun uğradığı akınlarda, burulara kadar akan kuvvetler olmuşdur, ve halk hicret etmiş, nüfus pek azalmışdı. Fetihden bir asır kadar evvel Boğazın bu yakasını almış olan Türkler burasını pek harab metrûk bulmuşlardı.

Fetihden sonra bu yalı boyu, Beylerbeyi ve civârı şöylece inkişaf etmişdir:

Çaldıran seferinden dönen Yavuz Sultan Selim beraberinde getirdiği Tebriz bilginlerinden Nakkaş Babaya, şimdiki Kuzguncu-

ğun kuzeyinde bir yer vermiş, burada Nakkaş Mescidi, Nakkaş Bağçesi, Nakkaş mezarlığı kurulmuş (B.: Nakkaş).

Bostancıbaşılardan Abdullah Ağa (ölümü 1592) bir cami yaptırmıştır, İstavroz, artık gelişmiş bir Türk-müslüman köyü olmuşdur (B.: Abdullah Ağa; Abdullahağa Cemii).

Üçüncü Sultan Murad devri (1574-1595) beylerbeylerinden Mehmed Paşa İstavroz yalı sarayını yaptırmışdır (Bilâhare Beylerbeyi adı bu hâtıradan doğmuş olacakdır).

İstavrozdaki hasbağçeye ve buradaki bir köşke Birinci Sultan Ahmed (1603-1617) yakın alâka gösterdi; bu padişahın muhafızları ve maiyeti için, 1613 de bu has bağçeye kırk günde bir mescid yapıldı.

Birinci Ahmedin oğlu Dördüncü Sultan Murad 1612 de, İstavroz Bağçesindeki bir kasırda dünyaya geldi.

Birinci Sultan Mahmud (1730-1754) İstavroz bağçesinde «Ferahfezâ» köşkünü, vâlidesi için de «Şevkâbâd» kasrını yapdırmış, Abdullahağa Camiini de tâmir ettirerek bir hünkâr mahfili ilâve etmişdir.

Birinci Sultan Abdülhamid (1774-1789) vâlidesi Rabia Sultanın ruhu için hâlen gördüğümüz Beylerbeyi Camiini (B.: Beylerbeyi Camii); camiin yanına da güzel bir tek hamamını (B.: Beylerbeyi Hamamı) yaptırdı.

İkinci Sultan Mahmud (1808 - 1839), İstavroz da «Beylerbeyi Sâhilsarayı» adı ile büyük bir saray yapdırdı (B.: Beylerbeyi sâhilsarayı), köy de bundan sonra kesin olarak «Beylerbeyi» adını aldı. Yine bu pâdişah babası Sultan Abdulhamidin hayrâtını tâdilen tâmir ettirdi; bu arada büyük bir muvakkıthâne yaptırdı. Tarihî bir namazgâhda da bir meydan çeşmesi yapıldı (B.: Beylerbeyi İskele Meydan Çeşmesi).

Sultan Abdülaziz (1861 - 1876), ahşab yapı olan İkinci Sultan Mahmudun sâhil sarayını, ki Abdülmecid zamanında kısmen yanmışdı, yıkdırtarak hâlen gördüğümüz Beylerbeyi Sarayını inşâ ettirdi.

Resmî îmâr hareketleri böylece gelişirken, gün günden nüfusu artan İstanbul şehri halkı da bu semte rağbet göstermeye başlamış ve Beylerbeyi köyü gelişib bugünkü hâlini almışdır.

Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından az evvel tanzim edilmiş bir Bostancıbaşı Defterinde Beylerbeyi sâhilindeki yapılar şöyle tesbit edilmişdir (B.: Bostancıbaşı Defterleri), Çengelköyü tarafından gelindiğine göre:

«...... 1 — Havuzbaşı İskelesi; 2 — Sadrı sabık Ahmed Paşanın yalısı; 3 — Sâlim Efendinin yalısı; 4 — Anbaremini Ali Beyin yalısı: 5 — Tahir Ağazâde İzzet Efendinin yalısı; 6 — Hacı İbrahim Efendi kerimesinin yalısı; 7 — Sadrı esbak Yusuf Paşa zâdenin yalısı; 8 — Hacı Said Efendinin yalısı; 9 — Silâhdarzâde Mehmed Beyin yalısı; 10 — Sabık Rumeli kadıaskeri Hacı Halil Efendinin yalısı; 11 — Kadı Celâl Efendinin yalısı; 12 — İkinci Kadın Hazretlerinin yalısı; 13 — Melek Paşa zâde Salih Beyin yalısı; 14 — Sultan Abdülhamid Han Camiişerifi; 15 — Hamam; 16 — ve serâpâ kahve dükkânları; 17 — Kahvelerin önü Beylerbeyi İskelesi; 18 — Mısır tahtabaşısı İsmail Efendinin yalısı; 19 — Hâfız Efendinin yalısı; 20 — Dellalbaşı Seyyid Tahir Ağanın yalısı; 21 — Yağcılar kâhyası Hacı Sadık Ağanın yalısı; 22 — Has Odadan çıkma Sesli Feyzullah Ağanın yalısı; 23 — Civanzâde Emin Efendinin yalısı; 24 — Rasih Efendi yalısı; 25 — Hasanbeyzâdenin yalısı; 26 — Aralık İskele; 27 — Elmaspaşazâde oğlunun yalısı; 28 — Çilingirbaşı Seyyid Yâkubun yalısı; 29 — Câbizâde Mustafa Efendinin yalısı; 30 — Hamâmî zâde Hacı Sadık Ağanın yalısı; 31 — Abdipaşazâde İbrahim Efendinin yalısı; 32 — İstavroz Camiişerifi; 33 — Erzurum gümrükcüsü Esad Ağanın yalısı; 34 — İzmid kereste nazırı Osman Efendinin yalısı; 35 — Sabık kadıasker İzzet Beyin yalısı;......».

Bütün Boğaziçi köyleri gibi Beylerbeyinin inkişafında Şirketi Hayriyenin kuruluşunun hissesi de çok büyükdür (B.: Şirketi Hayriye; Boğaziçinde seyrüsefer).

1860 yılı eylûl ayında Şirketi Hayriyenin Cerîdei Havâdisde intişâr etmiş bir seyrü sefer târifesi ilânından, her gün Beylerbeyinden köprüye ancak üç vapur seferi olduğunu öğreniyoruz; bunlar da, sabahleyin 12,15 de Büyükdereden kalkan Rumeli vapuru, 1,30 da Beykozdan kalkan Göksü vapuru ve 3,30 da yine Büyükdereden kalkan

Kabataş vapurudur.

Köprüden Beylerbeyine ilk seferi de 2,45 de Boğazdan gelen Rumeli vapuru yapmaktadır. Köprüden Beylerbeyine, akşama kadar ancak iki vapur daha kaldırılmış olacağı kaydedilebilir. Vapurların ilk iskelelerden hareket zamanları alaturka, ezânî saat iledir. (Cerîdei Havâdis, 19 safer 1277).

Hâlen Beylerbeyinde yakın geçmişin hâtırası olarak kalmış birkaç yalı vardır ki şunlardır:

Camiin hemen yanında ve Çengelköy tarafındaki yalı, eski Debre mebusu İsmail Hakkı Paşa veresesine âiddir; sâhiblerinin söylediğine göre mimar Valeri'nin eseridir, vaktiyle bu yalının yerinde üçüncü Sultan Selim devri sadırazamlarından Dâmad Melek Mehmed Paşanın yalısı vardı.

Onun yanında Hâşim Paşa Yalısı. Bundan sonra Çengelköyü istikaametine gelen bir yalı da, mâliye ve evkaf nezâretlerinde bulunmuş Hasib Paşanın yalısıdır; evvelâ biribirine fevkaanı bir dehliz - köprü ile geçilen ikiz yalı şeklinde yapılmış, inşaat bitib döşeneceği sırada yanmış, çok müteessir olan paşa: "Artık özenmeyin, derme çatma bir şey yapın!" demiş, yine çift yalı yapılmış; bu derme çatma yalılardan birincisi hâlen Hasib Paşanın torunu Hâmi Beyin milkidir, geçen asır Türk yalı mimârisinin şâheser bir örneğidir. Deniz ve bağçe tarafı kavisli, ortası mustatil şekilli büyük ve iki katlu salon, hiç bir direğe dayanmamaktadır, tavan-çatı ağırlığı asma köprü tertibi ile yine çatıya yüklenmişdir. Beyzî salonun dört köşesinde odalar, ve bir mesken için gereken tesisler vardır. Hasib Paşa yalılarından ikincisi, tanınmış armatör Bay Nâzım Kalkavan tarafından satın alınmışdır.

Bu sıradaki yalıların sonuncusu mısırlı prenses Fatma Hanımın milki iken kızı prenses Emîre Hanıma intikaal etmişdir, bu hanım, müşir Rauf Paşanın oğlu Abürrauf Beyin zevcesidir.

Vaktiyle Beylerbeyinde iki tekke vardı, biri bedevî tarikatinden Seyyidefendi Dergâhıdır, Bedevî Tekkesi Sokağında, harab bir haldedir, diğeri İstavroz Dergâhıdır, yerini tesbit edemedik.

Evvelce Beylerbeyi - Çamlıca Yolunda kurulan Beylerbeyi pazarı hâlen Arabacılar Sokağında kurulmaktadır, bir perşembe pazarıdır.

1961 de Beylerbeyi çarşısı, beylerbeylileri Üsküdar ve İstanbul çarşılarından müstagni kılacak durumda değildi; vapur iskelesi civârında toplanmış olan çarşıda 4 kasab, 4 manav, 7 bakkal, dükkân sayısı ile başda gelen esnaf idi. Köyde 7 kahvehâne vardı. Buna karşılık tek fırını 1958 de istimlâk edilerek yıkılmış, ekmeğini etrafdan tedârike çalışıyor ve köyde hemen hergün ekmek sıkıntısı çekiliyordu. Yeni bir fırın yapılmış, ona da, her neden ise ekmek yapma ruhsatı verilmemiş, simit çıkarıyordu.

Geçim yolunda iş ve meslek olarak balıkcılık haylı canlıdır; Beylerbeyinde hemen her gün mevsimin balığını bulmak mümkündür; amatör balıccıları da çokdur; 50 kadar sandal vardır, hemen hepsi takma motorludur. Artık vapur iskelesinden çıkıp yalısına sandalla giden eski beylerbey efendileri kalmadığı için hususî sandallar da, kira sandalları da balıkda kullanılmaktadır. Yakın geçmişde Salih Ağa ile Mümtaz, olta balıkcısı olarak yalnız köyün değil, Boğaziçinin şöhretleri idi. Kaydetmek lâzımdır ki Beylerbeyindeki balıkcılık olta balıkcılığıdır; ki Yukarı Boğaz halkı olta balıkçılığını küçümserler.

Celâleddin Germiyanoğlu

BEYLERBEYİ, BEYLERBEY BÛCAĞI — Mülkî teşkilâtda Beylerbeyi, İstanbul Vilâyetinin Üsküdar İlçesinin bir bucağı = nâhiyesidir, yedi mahalleye ayrılmışdır, 1960 sayımında nâhiyenin nüfusu şöylece tesbit edilmişdir:

Nefsi Beylerbeyi Mahallesi		2901
Küplüce	»	1322
Abdullahağa	»	2070
Burhâniye	»	1823
Kandilli	»	1592
Vaniköyü	»	553
Çengelköyü	»	6731
		16992

Nisbeten küçük olan Abdullahağa Mahallesinin nefsi Beylerbeyine yakın nüfusu, Çengelköyünde de, diğer beş mahalle nüfu-

sunun yarısından fazla bir kalabalık görülmesi, birincisinde Deniz As Subay Okulunun, ikincisinde de Kuleli Askerî Lisesinin bulunmasındandır.

Celâleddin Germiyanoğlu

BEYLERBEYİ CAMİİ — Beylerbeyinde, bu köye denizden bakıldığına göre vapur iskelesinin yukarı boğaz tarafında lebi deryâda mermer rıhtımı, mermer avlu duvarları, geniş cebhesi ve iki ince mevzun minâresi ile yalnız bu köyü değil, Türk Boğaziçini tezyin eden âbidelerden biridir. Hicrî 1192 ve milâdî 1778 yılında Birinci Sultan Abdülhamid tarafından vâlidesi Şermi Râbia Sultanın ruhunu şâd etmek için, içinde bir sibyan mektebi ve hemen yanı başında gaayet güzel bir tek hamam ile beraber yapdırılmışdır. Cami, Birinci Abdülhamidin oğlu ve Râbia Sultanın torunu İkinci Sultan Mahmud tarafından hicrî 1235-1236 yıllarında (M. 1820-1821) önemli tâdilât ile büyük bir tâmir görmüş, bu tâmirde ayrıca bir hunkâr dâiresi ilâve edilerek civârına yeni bir mekteb ve muvakkithâne inşâ edilmiştir.

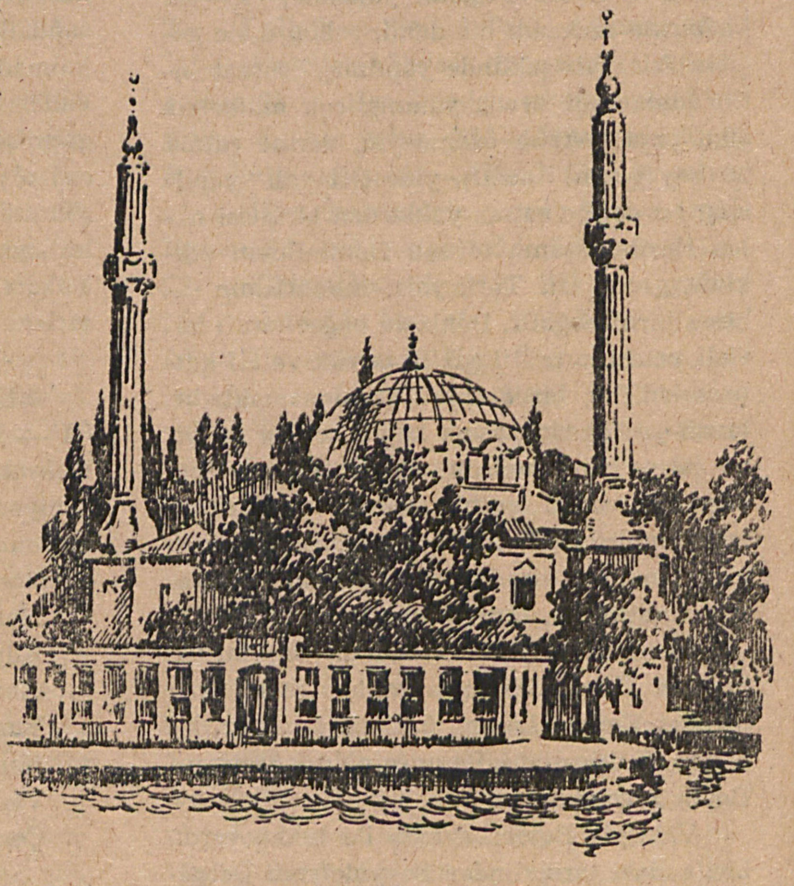
Hadikatül Cevâmi, kitâbelerinden bir kısmının sûretleri ile beraber bu cami hakkında şunları yazıyor:

"Bânîsi cennetmekân Sultan Abdülhamid Han aleyhürrahmetü vel gufrân hazretleridir ki İstavroz Sarayının Hırkai Şerîfe hucresi dâiresi mahalleine bir minâreli olarak binâ buyurmuşlardır, ve cevâmii selâtîni sâire tertibi üzere cümle levâzımâtı tekmil olunarak iki imam ve bir hatib ve birkaç müezzin ve kayyumlar ve devrihanlar ve cuma vâizi tâyin olunmuşdur. Bâdehu cennetmekân Sultan Mahmud Han hazretleri bir minârei âliye dahi zam ve ihdas ile camii şerifi tâmir ve tevsî, ve kâğir bir iskele ile bir muvakkithâne dahi ilâve buyurmuşlardır. 1235 şevvâlinin ibtidâsında tecdîdine şurû olunmağla 1236 senesi tekmil olub küşâd olunmuşdur». (B.: Beylerbeyi Sâhil Sarayı).

Beylerbeyi Camii hakkında yazı yazanlar hep Hadikanın bu kaydine bağlı kalmışlar, Sultan Mahmudun ilâve ve tâdilâtını yerinde tedkik etmemişler, ve bu arada dâimâ, bu pâdişahın bu camiie bir minâre ilâve ettiğini söylemişlerdir. Aslında ise Sultan Mahmud, denizden bakıldığına göre sağ tarafa, Beylerbeyi İskelesi tarafına düşen eski tek minâreyi yıkdırmış, camiin denize nâzır cebhesinin iki yanına hâlen görülen minârelerin her ikisini de yeniden yaptırmışdır, öyleki, Birinci Abdülhamidin eski minâresinin yeri dahi bugün iskele tarafındaki minârenin yerinde değildi.

Bugün görülen her iki minârenin Sultan Mahmud tarafından yapdırıldığını bildiren uzunca bir kitâbe dahi mevcud olduğuna göre Hadika müellifinin bu yazıyı görmemesi ve yukarıda arz ettiğimiz hatâya düşmesi garibdir.

Camiin yüzü denize karşıdır. Zamanımızdaki görünüşü ile, camiin önündeki geniş

Beylerbeyi Camii
(Ressam Hüsnü Beyin Bedâyi Asâri Osmaniye adlı eserinden)

mermer rıhtımdan evvelâ bir iç harem avlusuna girilir.

Sultan Mahmudun tâmir ve tâdilâtından bahseder iken Hadika'nın kâgir iskele dediği camiin önündeki geniş mermer rıhtımdır.

Son cemaat yerinin önünde bulunan iç harem avlusunun üç tarafını çeviren duvar da rıhtım ile beraber Sultan Mahmud tarafından yapdırılmışdır. Tâbirimiz zannederiz ki yerindedir, camiin dış haremini geniş mermer rıhtım teşkil eder.

İçinde asırdîde bir dişbudak ağacı bulunan iç harem avlusunun etrâfındaki duvar için hiç tereddüd etmeden âbidevî bir eserdir diyebiliriz. Denize bakan yüzü, ortada bir büyük kapu ile iki yanında altışardan 12 büyük pencere; yan yüzleri de, kezâ ortada birer büyük kapu ile iki yanlarında üçerden altışar büyük pencere ile bezenmişdir. Pencereler güzel işlemeli demir çubuklarla kapanarak tezyin edilmişdir. Bu duvarlar, İkinci Sultan Mahmudun İstanbulda Çenberlitaş civârındaki azametli türbesinin yanındaki haşmetli hazîre duvarının azıcık daha mutevâzı bir benzeridir. İki yan duvarın, kapuları ile cami binâsı arasında kalan kısımları üzerinde birer fevkaanı oda bulunuyordu; bu odalar iç hareme doğru çıkıntılı olup bir yandan duvara, iç harem avlusunda da mermer sütunlara oturtulmuşdu. Hiç bir sûretle izah edilemez, ancak barbarca bir tahrib eseridir diyebiliriz, bu iki oda, altlarındaki duvar parçası ve mermer sütunlarla berâber yıkılarak kaldırılmış, yan kapular da battal edilerek bu yıkık kısımlar bir geçid hâline getirilmişdir. Yıkılan yerlerin mermerleri rıhtımda durmaktadır.

Yukarıda zikrettiğimiz ulu dişbudak ağacının gölgelendirdiği camiin iç harem avlusu, 1961 yılı haziran ayındaki ziyâretimizde, büyüklü küçüklü sandal, kayık, motor tâmirhânesi, âdetâ bir kalafat yeri hâline getirilmiş bulunuyordu. Yâr ve agyâr gözleri karşısında hüzün verici bir lâubâlilikdir.

İkisi battal edilmiş bu üç büyük kapuda kitâbe yokdur, yalnız deniz tarafındaki merkezî kapunun dış yüzünün üstünde bir madalyon içinde İkinci Sultan Mahmudun turası nahtedilmişdir.

Deniz tarafından bakıldığına göre camiin sol minâresi kaaidesi ile bir şahıs mülkünün duvarı arasına da, yine İkinci Sultan Mahmud tarafından bir duvar çekilmişdir, bu duvarın arkakası camiie aid ikinci bir harem avlusudur. Bu duvar da, camiin son cemaat yeri önünde, yukarda târif ettiğimiz iç harem avlusunun etrafındaki duvarın bir yan parçasının aynıdır, bir büyük kapu ile iki yanında üçerden altı büyük pencere ile bezenmiş âbidevî bir duvardır. İkinci Sultan Mahmudun Beylerbeyi Camiini tâmir ve tevsiinin, ve dolayısı ile camiin yeni iki minâresinin kitâbesi işte bu kapunun üzerine konmuşdur ve Hadika müellifi tarafından görülmemişdir. Kitâbenin sûreti şudur:

En üstde Sultan Mahmudun Turası

(Beyzî bir çerçive içinde)

Cennetmekân Sultan Abdülhamid Han
İtsün Bekaada devleti neclile iftihâr
Bir pâdişaha itmedi hayrülhalef Hüdâ
Mahdumu âzamı gibi şevketlü şehriyâr
Hayrâtını mükemmel idüp nûri dîdesi
Oldu hayrâtını mükemmel idüp nûri dîdesi
Oldu hayâtı sâniye mazhar o tâcidâr
Çıkdıkca Arşa yâ Rab ezânı Muhammedî
Olsun minârı şevketi dünyâda berkarâr
Ref eyleyüb atîkini târihini didim
"Mahmud Han yapdı bu mâbede iki minâr"
(1236)

Tarihde bir tâmiye vardır, şöyle ki, tarih mısrâının arab asıllı Türk harfleri ile 28 harfinin ebced hesâbı tutarı 1237 dir, yâni kitâbedeki rakamlı tarihden bir fazladır. Şâir "ref idüb atîkini" diyor; atîk, eski dediği yıkılan eski minâredir, minâre şeklen elif harfine benzer, bu sözü ile târih mısrasının tutarından elifin, yâni elif harfı karşılığı olan "1" rakamının çıkarılacağını söylüyor ki o takdirde inşâ tarihi olan 1236 tam olarak bulunur.

Minâreler ince, taş gülâhlı, gövdeleri oluklu, ve kaideye oturan alt kısımları soğan şeklinde kabarıkdır.

Sultan Mahmudun Beylerbeyi Camiindesâir ilâve ve tâdilâtı şunlardır:

Denizden bakıldığına göre sol tarafındaki minârenin yanına büyük bir hünkâr dâiresi yaptırmışdır. Bu dâireye, denizden gelindiğine göre, yukarda, üstündeki minâre kitâbesini naklettiğimiz kapudan geçilerek giri-

lir. Karadan at ile gelinmiş ise, arkada Yalıboyu caddesi üzerindeki büyük bağçe kapusundan geçilir, ki bu kapunun yanında bir de binek taşı bulunmaktadır.

Kesme taşdan iki duvarı, yine kesme taşdan beş pâye arasına atılmış dört kemer üzerine oturtulmuş olan bu hünkâr dâiresine evvelâ üç parça halinde beşer altışar basamaklık taş merdivenler, sonra geniş bir ahşab merdivenle çıkılır. Dâirenin zemini ve tavanı ahşabdır. 1961 yılı haziran ayında bu hünkâr dâiresi yürekler sızlatıcı bir şekilde harab, tavanla tabanı nerede ise çökmek üzere idi. Yer yüzünde hiç bir medenî ülkede bir mâbedin bir parçası bu şekilde bırakılmamışdır.

Hünkâr dâiresinden, camiin denize karşı olan son cemaat yerinin üstüne rastlayan bir koridor salona geçirilir, ki, yukarda kaydettiğimiz ziyâret tarihinde burası da son derece harab halde idi. Bu koridor salonda iki kapu vardır, biri camiin üst kat kadınlar mahfiline, biri de hünkâr mahfiline açılır.

Birinci Sultan Abdülhamidin yapdırdığı mekteb, yukarda târif ettiğimiz, koridor salonun yeri idi, ki camiin son cemaat yerinin üstüne gelir. Sultan Mahmud babasının mektebini camiin içinden kaldırmış, mektebe cami civârında yapdırttığı muvakkithânenin yanında yeni ve mükemmel bir binâ inşâ ettirmişdir.

Sultan Abdülhamidin cami içindeki mektebinin kapusu, camiin çarşı boyu yol üzerindeki sağ yan kapusunun yanında idi, mekteb kapusunun yanında da Sultan Mahmudun kaldırdığı eski tek minârenin kapusu bulunuyordu; ve mektebe bir taş merdivenle çıkılıyordu. Mekteb cami içinden kaldırılır, ve tek minâre de yıkılır iken bu kapular muhafaza edildi. Mektebin merdiveni, yeni yapılan sağ minâreye daha uygun düşdüğü için eski mekteb kapusu bu minârenin kapusu oldu, eski minârenin merdiveni de ibtal edildi. Fakat, yeni sağ minârenin kapusu olan eski mekteb kapusu üzerindeki eski mektebin kitâbesine dokunulmamış ve bir hâtıra olarak yerinde bırakılmışdır, bu kitâbenin sûreti şudur:

Şehî şâhânı dehr Abdülhamidin hüsnî eltâfı
Şevk ile hatm idince bu taallümgâhı Kur'anı
Tulû itdi derûne mihirveş târihi cevherdâr
Münevver mektebi nev meşriki envâri fürkaanı

1961 de hünkâr mahfili de çok harab bir halde idi. Mahfilin cami sahnına bakan iki cebhesinde altın yaldızlı gaayet güzel bir tunc şebîke vardır; mihrâba teveccüh edildiğine göre bu şebîkenin sağa düşen yanı düz, cebhe tarafı iki yan parçası içeriye, orta parçası dışarıya mukavves çıkıntılıdır. Mahfilin, tek satır hâlinde, güzel bir tâlik hat ile fırdolayı ahşab bir pervaz üzerine yazılmış târihı şdur:

Cenâbı hazreti Abdülhamid Hânın kim
Cihâne himmet ü lutfi şehânesi mebzûl
Vücûdu mâyei cûd ü keremdir âfâke
Müdâm tab'ı hümâyûnu hayr ile meşguul
Fürûgi himmet ü nûri teveccühü idicek
Bu çâygâhı felek âsitân üzre şümûl
Yapıldı yümn ile oldu bu câmii vâlâ
Mekânı pâk mâbed mahalli hüsnü kabûl
Olur karînî icâbet duası bî şübhe
Hulûs ile kim ider bu dergeh içre duhûl
Ne pâk dergehi âli ki makaamı anın
Sezâyi ahseni tahsin ehli fehmü ukuul

(Burada iki beyit okunamayacak derecede bozulmuşdur).

Seriri saltanat de safâ ile yâ Rab
Muammer eyle o şâhı benûri pâki Resûl
Didi Reşidi duâgû bu resme târîhin
"Hamid Hanın ola Hakka mâbedi makbûl"

1192

Bu güzel tâlik yazı devrin eşsiz üstadı Mehmed Esad Yesârî Efendinin imzasını taşımaktadır.

Bu hünkâr mahfilinin eşsiz bir husûsiyeti, târih beytinin altında iki yanı ahşab sütunlu bir çerçive içinde tahta üzerine yapılmış yağlı boya bir manzara tablosunun bulunmasıdır. Maalesef bir imza taşımayan bu tablo için, modern türk resminin onsekizinci asır sonlarında yaşamış mechul bir mübeşşirinin eseridir diyebiliriz.

Hünkâr mahfilinin şebîke panotları arasında dört ince ahşab sütuncuk vardır, ki sütunların kezâ tahtadan yapılmış olan başlıkları, târih kitâbesini taşıyan ahşab kornişin aralarına düşer, bu sütun başlıkları üstüne de yine tâlik hat ile sağdan sola sıra ile "Yâ Allah", "Yâ Aziz", "Yâ Muin", "Yâ Gafur" yazılmışdır.

Hünkâr mahfilinin eski kapusunun üzerindeki tarih kitâbesi şudur:

İbâdetgâhi vâlâ mahfili sultânı âlişan
Bu tarihi pâk ile hüsni hitâma olıcak vâsıl
Yazıldı cevheri târih Tevfikaa bu dergâha
"Saadetle şehinşâhe hümâyun ola bu mahfil"
1192

Yukarıda târif ettiğimiz iç harem avlusundan camiin son cemaat yerine köfeki taşından 11 basamak merdivenle çıkılır; bu merdiven, bir yarım dâire içinde beş dılı'lı olarak yapılmışdır, yâni dörde kırılan bir yelpâze şeklindedir.

Son cemaat yeri altı mermer sütün üzerine atılmış, kenardakilerin ucları dıvarlara dayanır yedi kemerli bir revak ile örtülüdür. Ortadaki kemerin içinde ve revakın denize bakan yüzünde, bu camii şerifin Birinci Sultan Abdülhamid tarafından anası Râbia Sultanın ruhuna ithaf ile yapdırıldığını beyan eden kitâbe bulunmaktadır; metni şudur:

Rûhi âlî güheri vâlide sultân içün
Kasri Firdevs gibi hazreti Abdülhamid
Yapdı bu câmii pâki ide ecrin îsâl
O şehin vâlidesi Râbie Sultâna Mecid

Deniz tarafından bakıldığına göre camiin cebhesinde, bu kemerlerin üstünde eski mektebin yedi penceresi görülür ki hâlen bu pencereler, son cemaat yerinin üstünde, yine yukarda târif ettiğimiz koridor salonu aydınlatmaktadır.

Sütunların arası câmekân ile kapatılmışdır, merdivenin üst başında, orta iki sütunun arasında bulunan kapu da bu satırların yazıldığı sırada kullanılmamakda idi, camii çarşı boyundaki yan küçük kapusundan girilmekte idi. Dolayısı ile, zemini altışar köşeli tuğlalarla döşenmiş olan son cemaat yeri de metrûk ve perişan bir halde idi. Tuğlaların arasından kartal eğrilti otları bitmiş ve son cemaat yerini âdetâ yeşil bir hasır hâlinde örtmüş idi.

Camiin ikinci kitâbesi, mâbedin son cemaat yerine açılan büyük giriş kapusunun son cemaat yerine bakan dış yüzü tâkı üstündedir, metni şudur:

Revnakı kürsii şâhî zîveri mihrâbi dîn
Câmii cümle mehâmid yâni Han Abdülhâmid
Ol şehinşâhi zaman kim dâverânı dehr olur
Pişgâhi mahfili devletmeâbında abîd
Zîri vâlâ kubbei hıfzında dünyâ müsterih
Bâbı dergâhı muallâsında âlem müstefid
Bahri cûdinden kenârı âleme çıkdı yine
Bir dilârâ bî muâdil dürri yektâyi mezîd
Yani yapdı sâhili deryâde bu nev câmii
Kim bu tarhı dilküşâyiyle cihan içre vahîd
Ahterân ayni kanâdili ziyâ efşânıdır
Simü zerden mihrü meh âvizedir surhü sefid
Şem'i mihrâbından eyler mâh envâr iktibâs
Kuhl ider heb dûdei kandîlini necmi said
Subhi sâdık gibi âçıldıkca bâbü revzeni.
Pâdişâhi âlemi handân ide Rabbi mecîd
Hak Teâlâ nice böyle hayre tevfîk eyliye
Tahtıgâhi saltanatda eylesün ömrin mezîd
Bâği ilhâmı ilâhiden meşâmı tab'ıma
Bûy bahş oldu iki mısrâ misâli müşkbîd
Her biri oldu hesâb olunca târihi tamam
Oldular elhak Afîfâ hüsn ile beytülkasîd
"Kâbeyi yâd ettirir dilcû mekân oldu hele"
H. 1192
"Mâbedi matbûu nev bünyâdi Han Abdülhamid"
H. 1192

Camiin üçüncü kitâbesi, Yalı boyu caddesi üzerinde bulunan kapunun üstünde ve caddeye bakan yüzündedir, metni şudur:

Pâdişâhı heft kişver mâili âşâri hayr
Ya'ni zıllulahi adl ârâyi Han Abdülhamid
Asri pür nasrinde ol şâhi mekârim küsterin
Âlemin el'an leylü kadr ü yevmi subhi îd
Tahtı âli bahtı osmâniye câlis olalı
Hayrü birri nev benev olmakda sıdkile mürîd
Oldu ihyâ himmeti şâhâne ile bu mahal
Vâdii heyhât iken şehr oldu mâmûrü cedîd
Eyledi bünyâd bir câmi ki envâri Hüdâ
Hâricinden olmada meşhûdi ahrâr ü abîd
Çünki zabtı sâl bir şeyi mühimdir lâ cerem
Eyledi mektubi Nâmık bendesi fikri sedîd
Geldi bir hâtif bu tarz üzre didi târihini
"Mâbedi islâmı nev bünyâdı Han Abdülhamîd"
1192.

Cadde üzerindeki bu bağçe kapusu, camiin en büyük kapusudur, iki yanında, kurna tekneli birer küçük çeşme vardır, ikisi de susuz ve lülesizdir, kapunun tahta kanadları da çok köhnemişdir. Camiin deniz tarafındaki asıl medhâli gibi, kara tarafındaki bu büyük kapı da, 1961 de kapalı, muattal idi.

Zamanımızda Beylerbeyi Camiine, Beylerbeyi. Çamlıca caddesinin deniz tarafındaki çarşı boyu ilk parçası üzerindeki yan kapu-

sundan girilir. Camiin bu kısmı önünde, yoldan sekiz basamak taş merdiven ile çıkılır bir avlu-sundurma vardır; bu avlu-sundurma caddeden, üzerinde demir çubuk kafesli yedi pencere bulunan bir duvarla ayrılmışdır; bu duvarda, sundurma avluya çıkan taş merdiven başında bulunan bir kapunun kemeri üstünde ve kapunun sokak yüzünde Camiin dördüncü kitâbesi bulunmaktadır ki metni şudur:

Muktedâyi ehli sünneti dâdger
Şâhi sâhibi cûd Han Abdülhamid
Şehriyâri feyz bahşâ kim olur
Birrü ihsânından âlem müstefîd
İşte ezcümle misâli lutfudur
Bu dilârâ câmii hûb ü cedîd
Tarhi takribî sürûr eyler dile
Kıt'ai cennet disem olmaz baîd
Aksi kandili minârın dir gören
Âbe düşmüş bir dizi akdülferîd
Mü'minîne secdegâh oldukca bu
Sâyei ikbâlin et yâ Rab medîd
Derc olub bir beyti cevherdârda
İki târih oldu ey Sermed bedîd
"Râhî Hakda hayr niyyet eyleyüb"
1192
"Mâbed ihyâ etti hakkaa Han Hamid"
1192

Devrin seçkin kadın şâiri Fıtnat Hanım da Beylerbeyi Camiinin inşâsına bir târih söylemiş, fakat, bir kadın kaleminden çıkmış manzumenin cami kapularından birine konulması o zamana kadar vâki olmadığından bir levha hâlinde pâdişâhın Bağçekapusundaki imâretinde mütevellîlere mahsus odanın duvarına asılmışdı, metni şudur:

Muktedâyi cümle şâhan imâmı müslimîn
Şem'i mihrâbı hilâfet Hazreti Sultan Hamid
Câmii lutfu mürüvvet hâmii dini mübîn
Tâbii şer'i münif ü sâyei Rabbi Mecîd
Şânü şevket hizmetiyle eyledi kesbi şeref
İntisâbı dergehiyle fahrider bahtı saîd
Öyle sultânı Skender şevketin olsa sezâ
Benderi dergehi âlişânı Harun Reşid
Eyledi ihlâs ile evkaatını hayrâta sarf
Mazhari tevfik o şâhinşâhi dânâyi ferîd
Mevkiinde hasbeten lillâh bünyâd eyledi
Sıdkı niyyetle bu gûne câmii pâk ü cedîd
Habbezâ nev camii rûşen ki yer yer olmada
Sâcidîne nûri iman pertevi rahmet bedîd
Kim derûninde hulûs ile idenler ref'i yed
Kefi desti dâvetin bulmakda bir nakdi ümîd
Beş vakitde farzı zimmetdir duâyi devleti
Hak ide şehzâdegânıyle heman ömrün mezîd
Tahti devletde saadetle Hüdâyi lemyezel
Sâyesin furki enâma haşredek kılsun medîd
Zevkü şevk ile ide Hak saltanatda müstedâm
Rûyi râhat görmeye devrinde hiç hasmı anîd
Eyleyüb âdâlerin makhur Hak izzücel
Zâti zîşânın ide her dem hatâlardan baîd
Kıl duayi devletin vasfi hümâyûnu muhal
Eyleme beyhûde ey hâme yeter güft ü şenîd
Ömrü izzü şevketin her dem füzûn idüb nice
Böyle hayrâte muvaffak eyliye Hayyü Mecîd
Fıtnetâ târihi itmâmın bu mısra'la didim
"Mü'minine câyi rahmet mâbedi Sultan Hamid"

Beylerbeyi Camiinin mimârının kim olduğunu bilmiyoruz; bir pâdişah hayrâtı olduğuna göre o devrin hassa baş mîmarinin eseri olacağı şüphesizdir; camiin yanında XVIII. asrın en güzel yapılarından biri olan Beylerbeyi Hamamının da o zâtin eseri olduğu muhakkaktır.

Beylerbeyindeki bu hayrâtın binâ eminliğine şehremini hâfız Elhac Mustafa Efendi tâyin edilmişdi, ki bir sene evvel Birinci Sultan Abdülhamidin İstanbulda Bağçekapusunda yapdırtdığı türbe, medrese, imâret ve sebilinin de binâ eminliğini yapmışdı.

En basit çizgileri ile târif edilirse, Beylerbeyi Camii, kesme taşdan dört duvar üzerine oturtulmuş bir büyük kubbeden ibârettir; kubbe kasnağı sekiz köşeli bir kaideye, o da dört duvarda dört büyük kemer ile köşelerdeki dört küçük yarım kubbeye dayanır. Yalnız kıble tarafındaki kemerin altı boş, oyukdur, mihrab, bu boşluğun altında ileriye doğru bir çıkıntı yapan bir sofadadır, bu sofanın üstü de bir büyük yarım kubbe ile örtülmüşdür.

Büyük kubbenin göbeğine güzel bir sülüs hat ve pek ustaca bir istif ile "Yâ Kaadiyül hâcât, Yâ Sâmiül esvât, Yâ Mücibüd deavât, Yâ Refiüd derecât" tazarrû hitabları yazılmışdır. Kubbe kasnağının alt kısmında da, fırdolayı bir korniş hâlinde, kuzguunî siyah zemin üzerine altın yaldız ile ve yine çok güzel bir sülüs hat ile «Esmâi Hüsnâ» yazılıdır. Bu yazılar 1945 yılında hattat Halim Bey ile iki müstaid genç talebesi tarafın-

dan eski asıllarının aynen kopyası olarak yazılmışdır; asılları Yesârî Mehmed Esad Efendinin idi, eşsiz şâheserlerdendi. Esmâi Hüsnâ yazısı için, beş vakit namazını bu câmide kılan mütedeyyin bir beylerbeyli: "Bu yazının aslı tahta üzerinde idi, oradan aynen kopya edilerek kubbe kasnağı duvarına alındı, sökülen yazılı tahtalar da gaaliba muattal duran son cemaat yerine atıldı, orada çürüdü, yok oldu, müzelik bir sanat eseri idi" demişdir ki pek hazindir. Bu da aydın olarak gösterir ki, vakıflar umum müdürlüğü kadrosunda binâ yapan, tâmir eden, restore eden mimar ve mühendislerin bulunması kâfi değildir, bu kadroya arkeoloğların güzel sanatlar bilginlerinin de alınması lâzımdır.

Beylerbeyi Camii, yılını tesbit edemedik, Sultan Abdülaziz devrinde de bir tâmir görmüşdür; bu tâmirde, tahminimize göre, mihrab sofasının iki yan duvarı ve mihrab duvarı kısmen çinilerle kaplanmışdır; bu çinilerin bir kısmı gaayet çirkin italyan çinileridir, bir kısmı da gaayet güzel ve son derecede kıymetli XVI. - XVII. asır işi türk çinileridir, bu türk çinilerinin, belki de İstanbul dışında, eski bir yapıdan sökülüb buraya kondukları âşikârdır. Mihrâbın üstünde de tahminen 0.80×0.80 eb'adında küçük karelerden mürekkeb yazılı bir pano konulmuşdur, bu panonun bir dâire içindeki yazısı Sûrei İhlâs'dır.

Mihrab sofasının mihrab duvarında bu panonun üzerine rastlayan müdevver pencerede alçılı tezyinat içinde "Besmele" yazılıdır. Yine ayni sofanın ikisi yan duvarlarda ve ikisi mihrab duvarın da bulunan dört üst penceresi de böyle alçı tezyinatlıdır, bunlardan da sağ pencerenin üstünde "Yâ Câmi", ortasında "Yâ Mâni"; sol pencerenin üstünde "Yâ Sâmi", ortasında Yâ Nâfi"; mihrabın sağındaki üst pencerenin üstünde "Allah", ortasında "Lâ ilâhe illallah"; mihrabın solundaki üst pencerenin üstünde "Muhammed", ortasında "Resûlullah" yazılıdır.

Mihrâbın mermer alındığında da güzel bir sülüs hat ile "Küllemâ dahale aleyhâ zekeriyyel mihrâb" yazılıdır.

Minber ve vâiz kürsüsü ahşabdır, mahun ağacı kaplama üzerine fildişi kakmalı olub mihrâbın sağında duran ayni üslûbda bir mushafışerif çekmecesi ile beraber Şam işidir, birer sanat eseri olmakla beraber camiin dilküşâ havasına siklet verir gibidirler. Minber tâmire muhtaç durumdadır. Bunların da Abdülâziz zamanında konduğunu zannediyoruz, zîrâ o devirde pek rağbetde olan eşyâ benzeridirler.

Mihrâbın iki yanında bulunan ikisi büyük ikisi küçük dört pirinc şamdan Abdülaziz tarafından konmuş olub büyük şamdanlardaki balmumlarının üzerindeki levahcıklarda bu pâdişahın turası vardır.

Camiin sahnına döşenmiş olan gaayet büyük bir Uşak halısı Mısırlı Prenses Fatma Hanımın Kavacıkdaki köşkünün salonu için dokunmuş olup Fatma Hanımın kızı ve Abdürrauf Beyin zevcesi Münire hanım tarafından bu camie hediye edilmişdir.

Camiin büyük kubbesi ortasına asılmış olan billûr âvîze de beylerbeyli Hasibpaşazâde Hâmi Beyin hediyesidir.

1957 mebus seçiminden az evvel Beylerbeyi Camiinin sözde tâmirine başlanmış, son derecede harab hünkâr dâiresinin denize nâzır ön kısmı açılmış, seçimlerden sonra da arayıp soran olmamış, o açık yer de dört yıldanberi öylece durmaktadır, o ahşab kısım da gün günden çökmektedir. Minârelerin de sakat olduğu söylenmiş, ve müezzin efendilerin minârelere çıkması men edilmişdir. Hulâsa Boğaziçinin bu güzel eseri tez elden tâmire muhtacdır. Tâmirde iç harem duvarının yıkılmış olan yan dıvar parçalarının da yeniden yapılması gerekir ki taşları, rıhtımın dib köşesine yığılmış durmaktadır. Halkı arasında gayri müslim bulunmayan Beylerbeyinde bir cammin halk tarafından da bu derece ihmâli herhalde izâhı güç bir meseledir. Hele camiin rıhtım üstü iç haremini bir kalafat yeri hâlinde kullanmaları, kullanmayanların da bu lâübâli tecâvüze taham mülü sorulmağa değer.

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, II; Ressam Hüsnü, Bedâyii Âsârı Osmâniye "Bayram Hediyesi"; N. Baylav, Celâleddin Germiyanoğlu ve R. E. Koçu, Gezi notu.

BEYLERBEYİ CAMİİ BİNEK TAŞI — Zamanımızda İstanbulda sokak üzerinde kalmış tek binek taşıdır; Beylerbeyinde Yalı-

boyu Caddesinde, İskele tarafından gelindiğine göre caddenin sol kenarında, camiin büyük bağçe kapusu yanındadır. Pâdişahlar bu camie atla geldiğinde bu taşda atdan inerler ve cami bağçesinden geçerek hünkâr mahfili önünde İkinci Sultan Mahmud tarafından yaptırılmış hünkâr dâiresine giderlerdi; namaz dönüşünde de ata bu taş üstünden binerlerdi (B.: Binek taşı)

Bu binek taşı artık bir antika olmuşdur. Târihini bilmez, millî hâtıralara hürmet duygusundan mahrum, sâdece yenilik budalası biri çıkar da, yol kenarında bu koca taş da niye duruyor diye, bu tek kalmış binek taşını kaldırır ise pek yazık olur (Haziran 1961).

BEYLERBEYİ CAMİİNİN İMAMI EFENDİ — Adını maalesef bilmiyoruz, İkinci Sultan Mahmud zamanında imamlık vâzifesinin şerefini, bu celâlli pâdişâhın mâsum bir istek ile de olsa, verdiği yersiz bir emre karşı, celâdetle korunmasını bilmiş şahsiyet sâhibi bir imam efendidir. Aşağıdaki hâtırayı, hâlen tek el yazma nushası İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dekanlık kütübhânesinde bulunan Câbi Said Efendinin muazzam vekaayi nâmesinden alıyoruz:

İkinci Sultan Mahmud hicrî 1227 ramazanının 23/24 üncü gecesi (30 eylûl/1 ekim 1812) kayık ile Beşiktaş da Dereağzı denilen yerde saray kapucularından Genç Ali Paşa zâde İbrahim Beyin yalısı önünden geçiyordu. Yalıda teravih namazı kılınıyordu, namazı kıldıran imamın sesi pâdişâha pek tatlı, pek halâvetli geldi. Ertesi gece Beylerbeyi Camiine giden pâdişah, kapucubaşı İbrahim Beye bir haseki göndererek terâvih namazı kıldırmak üzere güzel sesli imamı Beylerbeyine getirtti. O tarihde, eski İstavroz Kasrı yıktırılmış ve bağçesi parçalanarak eşhâsa satılmış, Beylerbeyi sarayı henüz yapılmamışdı. Pâdişah bu köye namaz için gelmiş di.

Beylerbeyi Camiinin imamı itiraz etti:

— Ben bu camiin imamı iken ehli olduğum vazîfemden çıkarılmadıkça burada pâdişahımıza başkası namaz kırdıramaz!. dedi.

Silâhdar Ağa ile diğer bendegân: «İmam Efendi, size yine ikrâm olunur, ihsânınızı alırsınız, şevketli efendimizin bu gece camie gelmesi bu imama terâvih kıldırmak içindir» dediler ise iknâ edemediler; o gece pâdişaha terâvih namazını, müverrihin tâbiri ile cebren ve kahren Beylerbeyi Camiin asıl imamı kıldırdı. Sultan Mahmud sesini beğendiği imamla terâvih namazını ancak daha ertesi gece Beşiktaşda Tekerlek Mustafa Efendi Camiinde kıldı; fakat garibdir ki bu imamın sesi, iki gece evvel kayıkla geçerken dinlediği kadar tatlı gelmedi, fakat imama yine iltifâtı şâhânede bulundu, 1500 kuruş ile bir boğça esvab ve çamaşır verdirterek: "Sây üzre olsun!..» (çalışsın) dedi.

BEYLERBEYİ CİNÂYETİ — Hicri 1299 (M. 1882) de tüyler ürpertici bir aile fâciası, eşine rastlanmaz cinâyetlerdendir. Beylerbeyinde İstavrozda büyük bağçeli bir evde Sıvacı Osman Ağa isminde iri yarı, pençeli bir adam, Cemile ismindeki karısı ve yedi çocuğu ile otururdu. Çocukların en büyüğü bir kız, Emine, ikincisi de oğlan, Bedreddin idi; kaşı gözü yerinde ve eli ayağı düzgün bir genç olan Bedreddin Üsküdarda Taşçıbaşı Kahvehânesinde berber çırağı idi. Cemilenin Salih Efendi isminde bir ağabeyi vardı. Her neden ise, bir aile hoşnudsuzluğu yüzünden Cemile ile Salih Efendi Osman Ağanın vücudunu ortadan kaldırmaya karar veriyorlar, bir gece derin uykusunda, Salih Efendinin elinde süngü, Cemile ile kızı Eminenin ellerinde ekmek bıçakları, küçüklere de masa, sopa gibi şeyler veriyorlar. Bütün aile halkı Osman Ağanın üzerine çullanıyorlar ve o dağ parçası adamı öldürüyorlar, salla sırt edip çamaşır suyu döktükleri bağçenin nihâyetindeki çukura atıyorlar.

Evlerinin karşı komşusu bir askerî kaymakamı imiş, gece uyanmış, namaz kılmak için abdest almış, kollarını sile sile sofadan odasına doğru giderken gözünün önünde kanlı bir kefen ile Osman Ağanın hayali belirmiş, kaymakam kendi ev halkını uyandırarak: "Kalkınız, komsumuz Osman Ağaya bir şeyler yaptılar.." diye bağırmış. Evlâd ve iyâli kendisini teskine çalışmışlar ise de dinlememiş, sokağa fırlayup imamı, muhtarı uyandırmış, karakoldan da bir mikdar asker almış, birlikde Osman Ağanın kapusuna varıp zorla açdırmışlar. Ellerinde kova ve des-

ti ve süpürge kanları temizlemeğe uğraşan câniler gürûhunu suç üstü yakalamışlar.

Vak'a devrin gazeteleri ile neşredilince çok heyecan uyandırmıştı. Uzun süren muhâkemeden sonra irili ufaklı kaatillerin hepsi mahkûm oldular, yalnız Bedreddin cinâyet gecesi evde olmadığını, Üsküdarda çalışdığı berber dükkânında yattığını isbat etti ve serbest bırakıldı. Salih Efendi Sinopa kalebend gönderildi, cezasını orada doldurdu, dönüşünde Dârüşşefakaya kapucu oldu ve o vazifede öldü. Sinop Kalesinde, İstanbulu velveleye vermiş diğer bir kanlı vak'anın fâili olan Altınvarakcı Nazmi'ye (B.: Muradpaşa Cinâyeti) Salih Efendi anlatırmış ki derin uykusunda bir süngü ve iki ekmek bıçağı darbesi yiyen Osman Ağa yatağından fırlayarak Salih Efendiyi kavramış, odadaki yüklüğün kapusuna öyle vurmuş ki, yüklük kapağı kırılmış, kaatil karşı duvara çarpmış ve bir müddet yerinden kalkamamış, bakmış ki Osman Ağa karısı ve çocukları ile boğuşuyor, işi tamamlamak için tekrar fırlamış ve yaralı Osman Ağayı yere sermiş.

Vâsıf Hiç

BEYLERBEYİ - ÇAMLICA YOLU — 1934 Belediye Şehir Rehberinin 26 numaralı paftasına göre, Beylerbeyi Köyünün en uzun yollarından biridir; Beylerbeyi Camii ile Beylerbeyi İskele Kahvehânesi arasında deniz kenarından başlar, gerideki tepeye, kırlığa doğru uzanır.Hemen lebi deryâda Beylerbeyi İskele Caddesi ile kavuşağı vardır; köy içinde de Beylerbeyini bir taraftan Üsküdara, bir tarafdan da yukarı Boğaza bağlayan Yalıboyu caddesi ile bir dört yol ağzı yaparak kesişir. Köyden gerilere doğru yüründüğüne göre sağ kolda Papatya sokağı, Eskidibek sokağı, bir isimsiz aralık sokak ve Beylerbeyi - Küplüce Yolu ile birer kavuşağı vardır; hattâ bu sonuncu sokak, Beylerbeyi köyü içinde Beylerbeyi İskele caddesi üzerinden başlayarak köy gerilerinde bu kavuşak noktasına kadar uzanır (B.: Beylerbeyi-Küplüce Yolu).

Beylerbeyi - Çamlıca Yolunun en şenlikli kısmı, deniz ile Yalıboyu caddesi arasında kalan ilk parçasıdır; iki araba genişliğinde ve pakettaşı döşeli bir çarşı boyu olup sâhilden gelindiğine göre solda Cami, Muvakkithâne, İkinci Sultan Mahmudun ihyâ ettiği mektep, bu binâ içinde Beylerbeyi geçlik yurdu, bir tezi ve köşede bir bakkal dükkânı vardır. Beylerbeyinin kıymetli âbidelerinden meşhur hamamı bu binâların ardında kalır, hamama, bakkalın köşesinden sola dönünce, Yalıboyu Caddesi üzerineki kapudan geçilerek girilir.

Sağda ise, Beylerbeyi iskele caddesi kavuşağı köşesinde köyün meşhur, lebideryâda bağçeli iskele (Boğaziçi) kahvehânesi vardır, onun yanı boyunca da sıra ile manav, kasab, bakkal, manav, bakkal, manav, aşçı dükkânları ile bir kahvehâne dizilmişdir. Yalıboyu caddesi üzerinde köşede üç katlı kâgir bir binâ vardır.

Beylerbeyi - Çamlıca Yolu, Yalıboyu caddesini aşdıktan sonra kavisler çizerek dikleşir, Beylerbeyi-Küplüce yolu kavuşağından sonra çayırlar arasında bir kır yolu olur, Tomruk suyuna kadar gider.

Yolun bu ikinci kısmı üzerinde ikişer üçer katlı ahşab ve kâğir, beton evler, ve bunların arasında da birer manav, bakkal dükkânı ile bir kahvehâne ve bir marangoz atölyesi görülür.

Papatya sokağı kavuşağı köşesinde Birinci Abdülhamidin hayır eseri üçüzlü çeşme vardır; bu çeşmenin iki yan lüleleri koparılmış, yerleri tıkanmış, su yalnız orta lüleden akmakda idi (ekim 1960).

Hakkı Göktürk

BEYLERBEYİ ÇAYIRI ÇIKMAZI — Beylerbeyinde Küplücededir. Beylerbayırı sokağı üzerinde, bir araba girebilecek genişlikde, kabataş döşelidir. İkişer katlı bağçeli, bağçesiz, ahşab ve beton evleri mutevâzı gelirli âile meskenleridir. Sokağın bitiminde sağda çayır, solda mezarlık vardır (ekim 1960).

Hakkı Göktürk

BEYLERBEYİ ÇAYIRI SOKAĞI — Beylerbeyinde Küplüce semtinin sokaklarındandır; Beylerbayırı sokağı ile Beylerbeyi-Çamlıca yolunun gerileri arasında uzanır; Beylerbeyi Çayırı Çıkmazı, aslında bu sokağın, Beylerbayırı sokağını aşarak mezarlığa doğru bir devâmıdır. Bir araba geçebilecek genişlikde, kaba taş döşelidir. 1-13 ve 2-16 kapu numaralarını taşıyan evleri, ikişer

katlı, ahşab ve beton, bağçeli bağçesiz, mütevâzı gelirli âile meskenleridir. Ekim 1960)

Hakkı Göktürk

BEYLERBEEYİ HAMAMI — Beylerbeyinde, Beylerbeyi Camiinin hemen arkasında; Avlu kapusu Yalıboyu Caddesi üzerindedir. Onsekizinci Türk hamamlarının en güzellerinden biri olub Cami ile beraber hicrî 1192, milâdî 1778 yılında yapılmışdır, mimârının kim olduğu bilinmiyor, bir pâdişah kesesinden yapıldığına göre o devrin hassa mimarbaşısının eseri olacağı muhakkak ise de o tarihlerdeki mimarbaşının adı öğrenilemedi; bir tek hamamdır. 1961 de ayni zamanda mülk sâhibi olan Bay Feridun Ersözlü tarafından işletilmekte idi; münevver bir zât olub sâhibi olduğu hamamın yüksek sanat kıymetini tamâmen müdrik idi. Beylerbeyi Hamamı, Üsküdardan Beykoza kadar, Boğaziçinin Anadolu yakasında biricik hamam olarak kalmışdır; bu yakadaki köylerin hemen hepsi ayrı ayrı planda ve güzellikde bütün hamamları türlü sebeb ve behânelerle yıkılmışlardır ki isimleri mechul kalsa dahi yıkan ve yıkdıran eller kıyâmete kadar lânetle anılacaklardır.

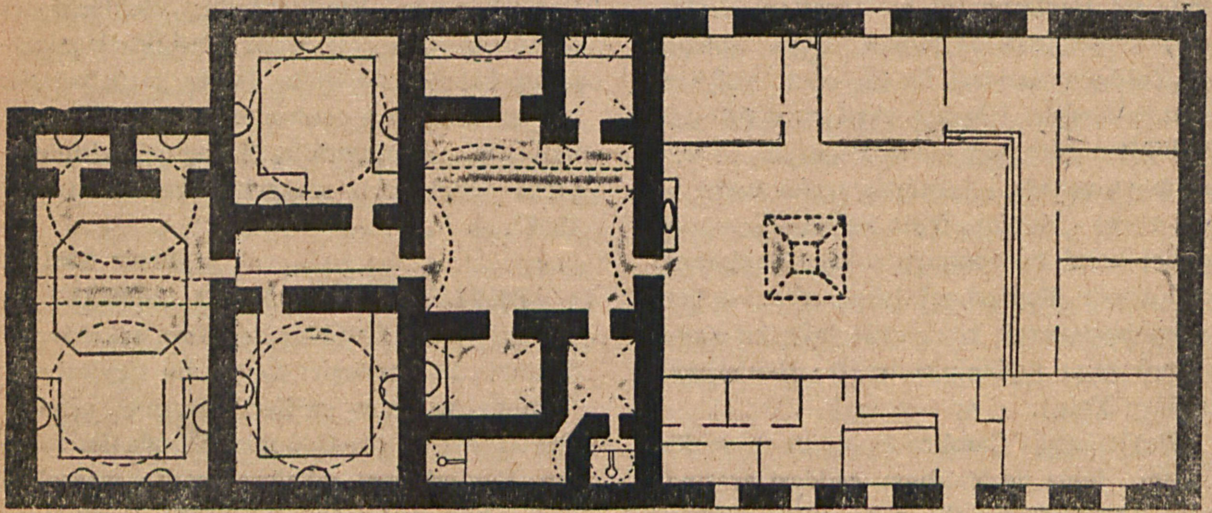
Beylerbeyi Hamamının murabbaa yakın mustatil şeklinde olan zemini mermer, yüksek ahşab tavanlı ve tavanı ahşab fenerli câmekânının, taş döşeli bir avluya açılan kapudan girildiğine göre, sağ tarafda biri büyük üçü küçük, solda dört küçük ve karşıda iki küçük soyunma locası vardır ki hepsi camlı ahşab bölmeler içine alınmışdır. Kapudan girildiğe göre sol tarafda yine camlı ahşab bölme hâlinde hamamcının yazıhâneodası bulunmaktadır, ayrıca karşı tarafda bir soyunma locasının önüne bir tezgâh yapılmışdır. Yine oradaki soyunma localarının arasında kahve ocağı bulunmaktadır, civar çarşı boyu, kahvehâneler de çok olduğu için işletilmiyor, temizlenmiş muattal duruyordu.

Asıl hamama, avlu kapusundan girildiğine göre sola düşen duvarda bulunan kapudan girilmektedir, soğukluğa açılan bu kapunun sağ yanında geniş mermer tekneli bir çeşme vardır.

Soğukluk üç kısma bölünmüşdür. Ortası geniş bir tonos ile örtülmüşdür. Sağda büyük bir kemer vardır, bu kemerin altından ikinci bölüme geçilir ki burada araları dıvarla bölünmüş tek kurnalı bir temizlenme hücresi ile yine tek kurnalı küçük bir soğuk halvet vardır, temizlenme yeri beşik kubbe ile, soğuk halvet ise, orta kısmının üstündekine amud bir tonosla örtülüdür.

Soğukluğun solunda ki üçüncü kısımda küçük bir aralıkdan girilen iki ayak yolu ile kapusu orta kısmına açılmış ve bir beşik kubbe ile örtülmüş yine tek kurnalı ikinci bir soğuk halvet bulunmaktadır.

Harâre de iç içe iki kısımdır; birinci kısım dar uzun bir koridorun iki yanında orta sıcaklıkda iki büyük halvettir, soldaki halvet üç kurnalı, sağdaki halvet dört kurnalı ve her ikisi yarım küre kubbeler ile örtülüdür.

Beylerbeyi Hamamı
(Plân: Hüsnü)

Harârenin ikinci kısmı yanlamasına bir mustatil şeklinde olub ortada sekiz köşeli bir göbek taşı vardır, büyük bir kemerle ikiye ayrılmış olub solda yarım küre bir kubba altında dört kurnalı bir sofa, sağda da yarım küreye yakın beyzî bir kubbe altında teker kurnalı iki sıcak halvet vardır.

İç manzarasını imkân ölçüsünde târife çalışdığımız Beylerbeyi Hamamının bir eşi bulunmayan bu plânının müstesnâ bir güzelliği vardır ki ancak gözle görmek gerekir; eski yazarların tâbiri ile hakikaten bir hamâmı dilküşâdır.

Bay Feridun Ersözlü tarafından pek temiz bakılan Beylerbeyi Hamamı pazartesi, salı, perşembe ve cumartesi günleri sabahleyin ona kadar erkeklere, saat ondan akşam beşe kadar kadınlara, akşam beşden ona kadar tekrar erkeklere; pazar, çarşamba ve cuma günleri de bütün gün erkeklere mahsusdur. Bir natır, bir dellâk, bir külhancı ki ceman üç müstahdemi var idi (Haziran 1961).

BEYLERBEYİ İSKELE CADDESİ — Beylerbeyinde Beylerbeyi Camii önünde Beylerbeyi - Çamlıca Yolun ile Abdullahağa Caddesi arasında uzanır, Arabacılar sokağı ve Beylerbeyi - Küplüce yolu ile kavuşakları vardır. Cami tarafından yüründüğüne göre sağda meşhur kahvehâne bağçesi ve İkinci Sultan Mahmud Çeşmesi görülür (B.: Beylerbeyi İskele kahvehânesi; Beylerbeyi İskele Meydan Çeşmesi); sonra Vapur İskelesi bulunmaktadır. Solda köşede, adı geçen bağçenin kahve dükkânı, yanında bir lokanta, onun yanında berber, bir sütcü ve tatlıcı, onun yanında zücâciye dükkânları ile P.T.T. şûbesi, onun yanında geçen asır yapısı üçer katlı, yarı yalı sayılır iki ahşab ev vardır; cadde paket taşı döşeli olup bu noktada meydanımsı bir açıklık yapar; Beylerbeyi - Küplüce yolu kavuşağından sonra daralır ve sola doğru genişçe bir kavis çizerek Abdullahağa Caddesine ulaşır. Yolun bu kısmında beton, yarı kâgir yarı ahşab bir kaç ev ile bir pasaj, Hususî Muhasebe Beylerbeyi Şûbesi bulunmaktadır (ekim 1960) Hakkı Göktürk

BEYLERBEYİ İSKELE KAHVEHÂNESİ — Beylerbeyi İskelesi yanındaki kahvehâneler, kadim istavroz has bağçesinin parsellenerek halka satılmasından ve böylece Boğazın bu noktasında kurulacak ve kadimden meskûn etrafı ile sur'atle gelişecek bu yeni köye bir cami, bir hamam ve bir de mekteb yapıldığı sıra kurulmuş, açılmışlar idi.

Bundan ötürüdür ki; bu satırların yazıldığı 1961 mayısının haziran ayında Beylerbeyi iskelesi yanında ve lebideryâda bulunan tek kahvehâneye 180-200 yıllık bir kahvehânedir diyebiliriz.

Dişbudak, meşe, çınar, akasya ve salkım ağaçları ile bezenmiş, onü rıhtım, deniz kenarında bir bağçe ile, hemen ötesindeki çarşı boyunda bir ahşab dükkândan ibâret; emsâli mahalle ve köy kahvehânelerine nisbetle büyük olan ve bir köşe başında bulunan bu dükkân ile bağçe arasında Beylerbeyi İskelesisi caddesi geçer; bu kahvehâneye şöhretini kazandıran lebîderyâdaki bağçesi eski târihi namazgâhın yeridir, ki bu namazgâh yanındaki camiden asırlarca evvel, hattâ İstanbulun fethinden bir asır evvel kurulmuş bir ibâdetgâh idi (B.: Beylerbeyi Namazgâhı).

Kâh Boğazdan geçen gemileri, kâh iskele mendireği üzerinden oltayla balık tutan âvâre çocukları seyrederek, gözü dinlendiren yeşil renk ziyâfeti altında ve deniz rüzgârının serinliği içinde, en yorgun kafaların huzûra kavuşduğu hakikaten dil küşâ ve ferahfezâ bir kahvehânedir. Üstelik ocağında iyi kahve ve iyi çay pişirilir, demlenir ve iyi nargüle hazırlanır. Bağçesinin ortasında İkinci Sultan Mahmudun yaptırdığı küçük bir meydan çeşmesi vardır (B.: Beylerbeyi İskele meydan Çeşmesi.)

Bir sanat eseri çeşmenin de ayrıca süslediği ve suyunu temin ettiği bu namlı kahvehâneyi 1929 yılındanberi Bay Muhsin Açık işletmektedir ki doğma büyüme beylerbeylidir; Dükkânın üstündeki levhada, kahvehânenin tescil edilmiş adı: «Beylerbeyi Boğaziçi kıraathânesi» dir. Oyun kâğıdı bulundurulmaz, sâdece tavla oynanır.

BEYLERBEYİ İSKELE MEYDAN ÇEŞMESİ — Aşağı Boğazın Anadolu yakasında lebideryâda en güzel kahvehânesi olan Beylerbeyi İskele kahvehânesinin diş budak, çınar, meşe, akasya ve salkım ağaçları ile bezenmiş bağçesinin ortasındadır. Babasının

yapdırtdığı Beylerbeyi Camiini hicrî 1235-1236 (milâdî 1820) yılında tâdil ederek tâmir ettiren ve bu hayır eserine bâzı ilâveler yapan İkinci Sultan Mahmud tarafından, Camiin tâmirinin hâtırası olarak yaptırılmışdır; usluplaşdırılmış yapraklardan başlıkları ile beraber tahminen üç metro kadar yüksekliğinde dört cebheli bir sütûnu andırır serâpa mermer bir çeşmedir; karşılıklı iki çebhesi lüleli ve tekneli, diğer iki cebhesi de düzdür, lülesizdir, suyu yalnız iki cebhesinden akıtılmışdı; lüleli olan deniz ve kara cebheleri de öbür iki yanına nazaran azıcık daha genişdir; üslûblaşdırılmış yapraklardan yapılmış ve bu yaprakların ortasında birer madalyon içinde İkinci Sultan Mahmudun turası bulunan mermer başlık süsleri de yalnız bu geniş deniz ve kara yüzlerinin üstüne konmuşdur.

Kara cebhesinin mermer teknesi, iki başında su kabı konulacak sedleri ile sanduka şeklindedir ve çeşmenin bu cebhesi boyunca uzanır; 1961 yılı haziran ayında bu kara cebhesinin suyu ve dolayısı ile pirinç lülesi duruyordu; deniz cebhesinin ise suyu kesilmiş, lülesi çalınmış, büyük ayna taşındaki lüle deliği de kurşun ile tıkanmış bulunuyordu; ki bu deniz cebhesinin teknesi de beyzî hamam kurnası şeklinde olub dört köşe bir sütuncuk üzerine oturtulmuşdur. Çeşmenin deniz ve kara cebhelerinin azıcık dar olan diğer iki cebheden bir farkları da, lülelerin konduğu, çeşmeyi hemen bütün yüksekliğince kaplayan ayna taşlarının tatlı bir kavis ile dışarı doğru kabarık oluşudur.

Mermere iki satır üzerine naht edilmiş olan altı beyitlik manzum târih kitâbesi Keçecizâde İzzet Efendinin, taşa geçirilmiş olan tâlih yazı da devrin büyük hattatı Yesârizâde Mustafa İzzet Efendinindir.

Kitâbe çeşmenin üst kısmına fır dolayı bir korniş hâlinde konmuşdur, kara ve deniz cebhelerinde ikişer beyit, diğer cebhelerde tek beyit vardır; deniz tarafındaki cebheden başlar, vapur iskelesi tarafındaki cebhede biter; metni şudur:

Deniz tarafında:

İdüb fermânın icrâ âbı şemşiriyle Han Mahmûd
Harîmi beytini tathir kıldı hayyi mâbûdun
Getürdü zemzemi emreyleyince fâtihi Kâbe
Bu yolda sâyi meşkûr oldu elhak ebri pür cûdun

Câmi tarafında:

Revânı vâlidiyçün eyledi bu çeşmeyi icâd
O şâhinşâhın oldu ekseri bu hayri mevcûdun

Kara tarafında:

O bahri lutfle İskenderi leb teşne tartılsun
Terâzûyi hiredde yoksa farkı kulzüm ü rûdun
İlâhi vâlidi şâhi cihâne sahnı cennetde
Neşîmengâh ola sûyi kenârı havzı mevrûdun

İskele tarafında:

Bi hakkı Merve yokdur bir sözüm İzzet bu târihe
"Safâyi bâl ola iç zemzeminden Han Mahmûdun"
1237

Zamanında, yazıların çerçive içi zemini yeşil, yazılar da altın yaldızlı imiş; yaldızlar dökülmüş, zeminin boyası da solmuş, karamtırak bir hâl almışdır. Herşeyden evvel deniz yüzündeki lülesinin takılarak oradan da suyunun akıtılması, sonra, kitâbe zemininin dikkatle boyanarak yazısının da şânı olan altın yaldıza kavuşması gerekir.

Kıymetli edîb merhum Rûşen Eşref Ünaydın, ki son yıllarında bu ansiklopedinin dostları arasında bulunuyordu, "Ayrılıklar" adındaki eserinde Beylerbeyi İskele Meydan Çeşmesinden şöylece bahsediyor:

"... İskele başında cami yanında denize nâzır kahvede çayımı, nargilemi beklerken dört köşe mermer çeşmenin dört yanına tâlik yeşil bir destar gibi dolanmış beyitleri kaydettim.

"Düşündüm ki babasının henüz hil'at ve kavukla gelüb küşâd ettiği camiin yanındaki rıhtımdan denize, Mahmûdu Sânînin sırma setreli ve kalın mâvi püsküllü, tepesi geniş fesli endâmı yeni bir hayal gibi aksetti, Tanzîmâtın ilk hayâli!... Onun için camiin kubbesinde daha eski zaman benliği var, çeşmenin başlıklarından ise kabullendiğimiz Avrupadan gelme yenilik izleri mevcud... Çeşme ve cami iki nesil arasında türklerin aklından geçen telâkki farkına, ve terakki istikaametine dâl idi.

«Camiin ihtiyar kayyumu:

— Yesârîzâdeye mi hayran olursun evlâd, yoksa İzzete mi?!. Allah ikisini de özenmiş de halk etmiş, İzzet gibi tarihcilikde yek-

tâ adama Yesârizâde gibi şâhi tâlik yaraşırdı.. yâ?.. şu İzzetdeki nükteye bak!. "Merve" ile "Safâ", "Zemzem" le "Mahmud", cinasların hangi birini sayayım, her mısrâda var, başından sonuna kadar da hep biribirine merbut.. Yazı istersen gir camie de kubbenin çenberindeki Yesârî sülüsünü gör, bir de şu muvakkithânenin pervaz kenarındaki tâlikleri gör!. dedi."

BEYLERBEYİ KARAKOLU NEFERLERİNE İHSAN HÂDİSESİ — Sultan Abdülmecidin son günlerinde hasta pâdişâhın vehvi ile büyütülmüş bir hâdisedir; müverrih Cevdet Paşa İhinci Sultan Abdülhamide «Mârûzât» adı ile verdiği târihi raporda şöylece anlatıyor:

«1277 Kurban bayramında (M. 1861) Sultan Abdülmecid Han Hazretleri rûhu cîsmi âlî iken cismi bi can gibi Enderûnu Hümâyundan çıkub bayram alayına bindi; lâkin at üzerinde pek güç hâl ile duruyor idi, alayda olanların ekseri ağlıyordu. Herkes müteessir ve müteellim idi. Muayededen sonra Dolmabağçe Sarâyi Hümâyûnuna avdet buyurdular. Zâtişâhânenin tahtı saltanata cülûsunda birâderi Abdülaziz Efendi küçük olduğundan ona ehemmiyet vermiyordu; büyüyüb sivrildikçe nazara çarpar, göze batar oldu. Abdülaziz Efendi Beylerbeyi Karakolhânesi önünden geçerken karakola atiye olmak üzere bir çıkın göndermiş, (başından korkan) karakol zâbiti para çıkınını serasker Rüşdi Paşaya götürmüş, o da pâdişaha takdim etmiş. Bundan zâtişâhânenin canı sıkılmış, Abdülâziz Efendiye: "Askere öyle cüz'i atiyye vermek yakışmaz, gönderince böyle ziyâdece atiye göndermeli" diye kendisine büyük bir kese altın gönderip onu mahcub etmiş. Sonra Mustafa Reşid Paşayı çağırtarak: «Ne dersin, bizim birâder askeri celbe kıyâm etmiş!» diyerek vukuu hâli anlatmış ve Abdülâziz Efendiyi Tırabulusgarb vâlisi yapmak hususunda reyini sormuş..»

Yakın bir istikbalde tahta çıkacak bir prensin bir karakolhâne önünden geçerken garib neferciklere küçücük bir ihsanda bulunmasının nasıl tefsir edildiği acı cemiyet yaralarındandır; fakat bu hâdisede karakol zaâbiti ile serasker paşa da ağır suçlu olsalar gerekdir.

BEYLERBEYİ - KÜPLÜCE YOLU — Beylerbeyinin uzun yollarından biridir; Beylerbeyi İskele caddesi ile Beylerbeyi - Çamlıca yolu arasında uzanır; Eskidibek sokağı ve iki isimsiz aralık sokakla kavuşağı vardır; İskele tarafından gelindiğine göre üçüde sol kolda olan bu sokaklardan birisi aralık sokakla Arabacılar sokağına Eskidibek sokağı ile keza Arabacılar sokağına ve Beylerbeyi Çamlıca yoluna, ikinci aralık sokak ile de Beylerbeyi - Çamlıca yoluna bağlanır; bu târifimizden de anlaşılır, Beylerbeyi - Küplüce yolu, köyün gerisindeki tepeye doğru, Arabacılar sokağı ve Beylerbeyi - Çamlıca yolu ile paralelimsi uzanır. Yalıboyu caddesi ile dört yol ağzı yaparak kesişir, sağ kolda da altda Araba meydanı sokağı, yukarda bitimine yakın da Beylerbeyi sokağı ile birer kavuşağı vardır. İskele caddesinden gelindiğine göre, bu cadde ile Yalıboyu caddesi arasında kalan ilk parçası bozukcadır; asıl Küplüce, yolu, Yalıboyu caddesinden sonra başlar diyebiliriz, iki araba geçek genişlikde ve kabataş döşelidir; sola doğru geniş bir kavis çiğer, ve dik bir yokuş olur, Beylerbayırı sokağı kavuşağından sonra da tatlı bir meyil ile Beylerbeyi-Çamlıca yoluna kavuşur.

Bu yol üzerinde yeni beton yapı bağçeli villamsi evlerle geçen asrın ikişer üçer katlı, cidden güzel konak yavrusu köşkleri görülür (ekim 1960).

Hakkı Göktürk

BEYLERBEYİ MEHMED PAŞA VAK'ASI — Üçüncü Sultan Murad zamanında hicrî 17 Cemâziyelevvel 996 (milâdî 14 nisan 1588) cumartesi günü sarâyihümâyunda Kubbealtı önünde başlamış ve Atmeydanında sona ermiş kanlı bir vak'adır.

Rumeli Beylerbeyisi Doğancı Kara Mehmed Paşa pâdişâhın son derecede itimad ve muhabbetini kazanmış ve has müsâhibi olmuş bir vezir idi (B.: Mehmed Paşa, Doğancı Kara), devlet protokolu dışında, tek başına huzûru hümâyuna girme imtiyâzına sâhibdi, dolayısı ile büyük bir nüfûza sâhibdi; vezirler arasında da onun bu ikbâlini çekemeyenler, onu pâdişah yanından uzaklaşdırmak, hattâ vücûdunu ortadan kaldırmak için fırsat gözetenler pek çokdu.

Yıllardanberi devam eden harb gaailesi

devlet hazinesini sarsmış, ağır vergiler karşısında akçe nızâmı ve ayarı bozulmuşdu; akçenin ayarını bozan da halkın esnaf tabakası olmuşdu. O devirde yaşamış olan müverrih Selânikli Mustafa Efendi şöylece anlatıyor:

«Kanuna göre 100 dirhem gümüşden 500 akçe kesilirdi; halk elindeki akçeyi kırparak gümüş çalmaya başladı, bunu yapanlar tâkib edilip cezâ görmedikleri için herkese akçe kırkmada cesâret gelmişdi. Ortada ayarı tam akçe kalmadı, bir «hurda akçe» çıkdı. Devlet hazinesine de vergiyi bununla verdiler. Beri yanda esnaf da yiyecek ve giyecek fiatlarını bir misline çıkardı».

Üçüncü Sultan Murad 1588 de mûtemed gözdesi Doğancı Kara Mehmed Paşayı sikkenin tashihine memur etti, tezine de İstanbulda kendi adına nisbetle anılacak olan bu kanlı vak'a oldu.

Şarkda Gence seferinden dönmüş olan kapukulu sipâhîleri bir kaç bin kişi, ellerinde bu kırkık hurda akçelerle Şeyhülislâma gittiler:

— Bizlere ulûfemiz (ücretimiz, yevmiyemiz) bu akçe ile veriliyor, fakat çarşı esnafı bu parayı bize verilen değeri ile almıyor, yiyeceğimizi, giyeceğimizi esnafı döverek ve bu parayı zorla kabul ettirerek alıyoruz, bu sûretle aldıklarımız helâl olur mu? diye sordular.

Şeyhülislâm Efendi:

— Helâl olmaz, haramdır!. dedi.

Bunun üzerine Sâdrâzam Siyavuş Paşanın sarayına gittiler. Siyavuş Paşa, Doğancı Kara Mehmed Paşanın ikbâlini, nüfûzunu çekemeyenlerden biri idi:

— Pâdişâhımız sikkenin tashîhi işini beylerbeyi vezir Mehmed Paşa cenablarına ısmarlamışdır, ben karışmıyorum!. dedi.

Cemiyet oradan da Mehmed Paşanın sarayı önüne gitti, gürültü, velvele direk direk gök yüzünü tutarak:

— Pâdişâhımızın sikkesi bu sûrete girdi, üçyüz yıldan beri âli Osman zaferden zafere koşan askerine böyle ulûfe vermiş midir? Sen geldin, pâdişâha sokuldun, memlekete yeni vergiler bindirip ortalığı bu hâle koydun, şimdi sikkeyi sen mi düzelteceksin?! diye bağırdılar.

Bu sipâhi ayaklanmasının teşvik eseri olduğu âşikârdı, fakat buna rağmen mâkul sözlerle yatıştırılmaları mümkin idi; Mehmed Paşa umursamadı, ve bilâkis, gurûru eseri, sipâhiler hakkında lâyık olmayan şeyler söyledi, ve munâfık

Beylerbeyi Mehmed Paşanın başı İstanbul celâdının ayaklarında
(Resim: S. Bozcalı)

ağzı ile hemen kulaklarına gitti:

— Akşam oldu, yarın divanda seninle erkânı devlet önünde konuşalım, hazır ol!.. diye bağırub dağıldılar.

Ertesi gün, 14 Nisan 1588 cumartesi, İstanbuldaki bütün kapukulu sipâhîsi azîm cemiyetle Divânı Hümâyuna geldi, sarayın birinci ve ikinci avlusu sipâhi ile doldu; pâdişâhdan. Mehmed Paşanın başını istediler. Kendilerini yatışdırmağa gelen Divânın büyük zâbitlerinden Çavuşbaşı Ağa ile Kapuçular Kethüdâsı Ağayı taşa tuttular. Divanın iki büyük rükünü, Rumeli ve Anadolu kadıaskerleri yerlerinden kalkup ayaklarına kadar geldi:

— Bahşişleriniz, zamlarınız verilecek, islâm askerisiniz, devler nâmusunu zedelemeyin!. dediler.

Başlarındaki dülbendleri çözüb kemend gibi boyunlarına dolayan sipâhîler:

— Bu yolda her şeyi göze aldık, bize bahşiş, zam lâzım dliğil, bir para alıyor isek şark seferlerine vara vara hak ettiğimiz paradır, biz Mehmed Paşanın başını istiyoruz!.. cevabını verdi.

Sahneyi Adil Köşkünden seyreden, (Bu köşk zamanımızda mevcud değildir) ve sipâhîlerin sözünü de kulakları ile işiten Üçüncü Sultan Murad divâna: «Mehmed Paşayı kurtarın!» emri ile iç hazineden altın keseleri çıkarttı, Kubbe altının önü keselerle doldu. Sipâhîler ise:

— İçimizden o keselere el süreni hemen katlederiz! diye ayak diredíler; ve:

— Saadetli Pâdişahımız biz cümle kullarına Beylerbeyini tercih ederse; biz de kullarını tercih edecek bir pâdişah isteriz!.. deyince meselenin rengi birden değişti. Sultan Murad gözde müsâhibini fedâ etti, «fil hâl verilsün!» diye ferman çıkdı. Doğancı Mehmed Paşa: «Buyurun sizi Pâdişahımız istiyor!» diye divandan kaldırılıp Kapucular kethüdası belindeki hançerini aldı, Paşanın sırtında o gün beyaz atlasdan bir esvab vardı. Sipâhîlerin önünden geçirilerek divan avlusunda «Sofalı Çınar» denilen yere gelince cellâd yakasına el attı; Mehmed Paşa halâ kendisini pâdişâhın çağırdığını zannediyordu, şaşırdı ve şaşkınlıkla:

— Bre neylersin horata, ko (brak)! diye bağırdı. Cellad kılıcı çaldı, baş düşmedi, ikinci darbede güçiyle gövdeden ayrıldı.

Bu sipâhî ayaklanmasının, yalnız Mehmed Paşaya karşı hazırlandığı şübhesini önlemek isteyen Sadırâzâm Siyavuş Paşa, sipâhiler adını bile anmadıkları halde:

— Ya Defterdar nerede?!.. diyerek korkusundan gizlenmiş olan baş defterdar Mahmud Efendiyi buldurtdu ve onu da cellâda verdi.

Mehmed Paşanın kesik başını celladın elinden alan sipâhîler, top gibi, ayakları ile vura vura yuvarlayarak Saraydan çıkarup Atmeydanına kadar götürdüler, arada sipâhilere İstanbulun eclâf takımı da katılarak bu galiz oyun bir müddet de meydanda devam etti. Kâhyası, ki sâdık ve cessur bir bende olduğu görülür, sipâhîlerden pençeli bir kaç kişiye dörtyüz altın vererek Velînîmetinin başını almağa muvaffak oldu, ve cesediyle beraber defnetti.

Bibl.: Peçevîli Tarihî, II; Selânikli Tarihi, matbû kısım.

BEYLERBEYİ MEKTEBİ SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberinde Boğaziçinde Beylerbeyinde Beybostanı sokağı ile Şemsibey sokağı arasında gösterilmişdir; sokak levhasında «Küplüce Mektebi Sokağı» yazılıdır. Küplüce Camii sokağı ile bir kavuşağı vardır.

Beybostanı sokağı tarafından yüründüğüne göre, dik yokuş ve toprak yoldur, kavisler çizerek Şemsibey sokağına kavuşur; bu sokakla olan kavuşağı başında Küplüce ilk okulu vardır; iki kenarındaki evler, hemen hepsi bağçeli beton yapılardır (ekim 1960)

Hakkı Göktürk

BEYLERBEYİ NAMAZGÂHI — Camiin hemen yanı başında, lebi deryâda, hâlen Beylerbeyi İskele kahvehânesinin bağçesi olan yerdir. Üsküdarlı halk şâiri merhum Vâsif Hoca bize tevdî ettiği notlarda şunları yazıyor:

«İstanbulda bir eşi olmayan lebi deryâda bir namazgâh idi; Camiden çok eski olacağı muhakkakdır. Bu ferahfezâ yerde karabahtım yazılı alnımı secdei istiğfâra koyduğumu hatırlarım, ve şimdi ne zaman oradan geçsem, o ibâdetgâhda çaylar kahveler içilip çatır çutur tavla oynandığını gördükçe içim

sızlar ve Evkaafı bir mikdar kirâ için yaptığı işden ayıplarım. İkinci Sultan Mahmud buraya güzel bir meydan çeşmesi yaptırmışdır (B.: Beylerbeyi İskele Meydan Çeşmesi). Çeşmeden evvel burada üç aded hüsrevânî su küpü vardı, çok eski, İstavroz Has Bağçesinin namazgâhı olduğuna göre belki de Kanûnî, hattâ Fâtih devrinden kalmış şeylerdi. Yazın hasırlar serilir, hem ibâdet; hem de ârifâne edibâne sohbet edilirdi». (B.: Beylerbeyi İskele kahvehânesi).

Bizim yukardaki satırlara ilâve edilecek sözümüz, Beylerbeyi Namazgâhının, İstanbulun fethinden dahi bir asır evvel, buruların türklerin eline geçdiğinde kurulmuş bir ibâdet yeri olduğudur.

BEYLERBEYİNİN KAZANDİBİSİ — Geçen asır sonlarının bir şöhretidir; adı tesbit edilemeyen bir arnavud mahallebici tarafından titiz bir dikkat ile yapılan bu tatlı, Beylerbeyi ve civârında öylesine beğenilmiş idi ki mutbaklarında hünerli aşçılar çalışan kibarlar tarafından dahi büyük kayık tabaklarla aldırtılır, arnavud mahallebiciye sipariş ile yaptırtılırdı. Bu adamın oğlu Nazif Ağa babasının ölümünden sonra dükkânın şöhretini muhâfaza etmeğe muvaffak oldu. Nazif Ağa 1935 - 1940 arasında hayli yaşlı olarak öldükten sonra namlı mahallebici dükkânı kapandı, Beylerbeyinin kazandibisi denilen meşhur tatlı da kayboldu.

BEYLERBEYİNİN SİMİTİ — Geçen asır sonlarının şöhretlerindendir; bu köyde çıkardığı simiti büyük şehirde bir şöhret yapan fırıncı ile hamurkâr ustasının ve pişiricisinin adları tesbit edilemedi. Son derece gevrek ve leziz olan bu simidin hamuruna bir mikdar pekmez ile mahleb katıldığı söylenir.. Bilhassa Şirketi Hayriye vapurlarının satıcıları simitlerini Beylerbeyinden alırlardı; ve cömerdce kesilmiş en âlâsından Balkan kaşeri ile berâber satarlardı. Yukarı Boğaza veya İstanbul içine dost, akrâba ziyâretine giden bilhassa orta tabakadan kadınlar hediyelik yirmi otuz kadar Beylerbeyi Simiti götürür ve fevkalâde makbûle geçerdi.

Beylerbeyinin Simiti şöhretini 1918 mütârekesinin kara yılları içinde kaybetti. Son istimlâklerde de, 1956 - 1957 arasında bu meşhur simitleri çıkaran fırın istimlâk edilerek yıkdırıldı. Beylerbeyinde hâlen bir simitci fırını var ise de çıkardığı simit harcı âlem işidir.

BEYLERBEYİ SÂHİLSARAYI — Beylerbeyi Sâhilsarayının bulunduğu sâha, Fetihden XIX. asır başına kadar, pâdişahlara mahsus emlâk arasında, «İstavroz Bağçesi» adını taşımıştır.

Eski Belediye Mektubcusu ve değerli müdekkik Osman Nûri Ergin'in «İstanbul Şehireminleri» adlı eserinde verdiği mâlûmata göre burası fethi müteakib Fâtih Sultan Mehmed tarafından mîrialemliğinde bulunmuş bir zâte temlik edilmiş, ki bu zât İstanbul şehireminlerinin en şöhretlisi Operatör Doktor General Cemil Topuzlunun ceddi imiş. Bu arâzi sonra bu mîrialem ağadan veya veresesinden satın alınarak emlâk hümâyun arasına katılmış ve içine «Şevkaabâd» adı ile bir kasrı hümayun yapılmış. Beylerbeyi Sarayının târihi bu kasır ile başlar.

Şevkaabâd kasrı İstavroz Bağçenin üst kısmında, tepede, denize kadar inen güzel bir korunun içinde idi. Pâdişahlar buraya geldiklerinde, kıyıdaki iskeleden kasra tahtırevanla çıkarlardı.

Birinci Sultan Ahmed bu kasır ve civarına bir mescid ve maiyet memurları için de daireler yaptırtmıştı.

Bu Padişah yaz mevsimlerinin çoğunu İstavroz Bağçesinde geçirmiştir. Hattâ bir yaz, Mekkeye gönderilecek olan Kâbenin altın olduğunu Beylerbeyi Kasrının yanına kurdurduğu bir kuyumcu imalâthanesinde yaptırttı.

Birinci Sultan Ahmedin oğullarından Şehzade Murad 1021 (1612) cemaziyelevvelinin 28 inci günü Beylerbeyinde İstavroz Bağçesi kasrında dünyaya geldi. Bu Şehzade Dördüncü Sultan Murad namile Osmanlı tahtına oturduğu vakit, kendi doğduğu ve babasının çok rağbet ettiği İstavroz Bahçesine ve Kasrına sık sık gitmeğe başladı.

Bu pâdişâhın çok dedi kodulu olan işret sofraları ve garib gönül eğlenceleri için de pek uygun yerdi.

Dördüncü Sultan Mehmedin zamanı da İstavroz Bağçesinin parlak bir devri oldu. Sultan Mehmed, bilhassa kiraz mevsimlerinde civardaki bahçeleri de kilalıyarak harem

takımile beraber Beylerbeyine göç eder ve burada pek tantanalı güzel günler yaşanırdı.

XVIII. inci asırda Beylerbeyi kıyılarında Sadrâzam Nevşehirli İbrahim Paşanın damadı kaptan Mustafa Paşanın «Ferahâbad» ismile anılan yalısı meşhurdu. Nedimin hakkında kasideler söylediği bu sahilhâne müteaddid köşkleri, nakışlı divanhaneleri, selsebilleri ve büyük bir havuzu ile Boğazın Anadolu kıyılarının misilsiz bir güzelliğini teşkil ediyordu.

XVIII. asrın sonlarına doğru Birinci Sultan Abdülhamid zamanında İstavroz Bağçesinin büyük ârazisi parçalanarak halka satılmış ve burası Osmanlı padişahlarının yazlığı olmaktan çıkmıştı.

Bu pâdişah İstavroz Bağçesinin yalnız lebideryâda bir parçasını muhâfaza etmiş, yıkılan kadim sarayın burada bulunan Hırkai Saadet dâiresi yerine bugün gördüğümüz Beylerbeyi Camii ile Beylerbeyi Hamamını yapdırmışdı (B.: Beylerbeyi Camii; Beylerbeyi Hamamı).

İstavroz Bağçesinin parsellerini satın alanlar da erzak ve mahrûkat resimlerinden muaf tutulmuşlardı; bundan alıcı rağbeti görmediği anlaşılır.

İkinci Sultan Mahmud hicrî 1242 (M. 1826) yılında Yeniçerileri kanlı bir şehir muharebesi ile kaldırdıkdan sonra Boğaziçinde yeni üslûbda büyük bir saray yaptırmayı arzu ettiği vakit ilk hatırına gelen eski İstavroz kasrının yeri oldu.

Padişah, Beşiktaş sarayı ile, o tarihlerde Üçüncü Sultan Selim devrindeki halinde olan Çırağanı oldukları gibi muhafaza ederek Beylerbeyinde yeniden bir saray yaptırılmasını uygun buldu (B.: Beşiktaş Sâhilsarayı; Çırağan Sarayı). Eski İstavroz Bağçesinin muhtelif ellere geçmiş arazisi, sahiblerinin rızalarile istimlâk olundu ve bina emanetine tayin olunan Said Efendi marifetile bugünkü Beylerbeyi sarayının işgal ettiği saha üzerinde muhtelif daireleri ihtiva eden iki katlı, ahşab ve sarı boyalı büyük bir sâhil saray yapıldı. İşte bu sâhilsaraydır ki ilk defa olarak Beylerbeyi Sâhilsarayı adını aldı, ki biz ona «Eski Beylerbeyi Sâhilsarayı» adını vereceğiz.

Sarayın yapısı 1826 dan 1832 ye kadar altı yıl sürmüşdu; mimarı o devrin hassa baş mimârı olan Kirkor Amira Balyan (1764-1831) dır; ki torunu Sarkis Balyan yıllarca sonra, dedesinin yapdığı bu sarayı yıkacak, yerine yeni bir saray, hâlen gördüğümüz Beylerbeyi Sarayını inşâ edecekdir.

İkinci Sultan Mahmud 1832 yılı yazında, hicrî muharreminin 5 inci pazartesi günü Çırağan sarayından ve «Filika-i Hümayununa» binerek ve beraberinde maiyet sandalları da olduğu halde eşref saat bulunan on ikiyi kırk dakika geçe yeni Beylerbeyi sarayı rıhtımına ayak bastı.

Bu esnada saray önünde demirli bulunan harb gemilerinden toplar atılmış ve rıhtım boyunca dizilmiş hassa askerleri de selâm resmine durmuş ve bir mıkıza selâm havasını çalmağa başlamıştı.

Sultan Mahmud merasim kıtalarını geçerek Boğaziçinin, kendi devrinde yapılmış ilk büyük sarayına girdi.

Ertesi günü bütün rical, ülema, yüksek rütbeli askerler Beylerbeyi sarayının mabeyin dâiresine gelerek Padişaha, yeni sarayında mesud günler geçirmesi temennisinde bulundular. Şâirler birbirlerle yarışırcasına tarihler düşürdüler.

Ayıntablı Aynî Efendi Sultan Mahmudun Beylerbeyi Sarayına ilk gelişi için şu târihi söylemişdir:

İşbu târihi göreydi Cem atardı tâcını
«Nakli nev sâhilserâ kıldı şehi âli himem»

(H. 1248)

Bu münâsebetle devrin şâirlerinden Râsih de bir şarkı yazmış ve Nûman Ağa tarafından şehnâz bûselik faslından bestelenmişdir;

Ey şehi hûrşid tal'at eyle meh âsâ zuhûr
Mihri vechin çeşmi bedbîni adûden ola dûr
Eyle teşrifinle lütfet nâsi lebrîzi sürûr
Makdeminle vir bu nev sâhilserâya ziybü nûr

Virdi bu sâhilserâ Beylerbeyine pür şeref
Kimse mislin görmemiş yapmamış üstâdı selef
Olmasın vakti bahârın zevki beyhûde telef
Makdeminle vir bu nev sâhilsarâya ziybü nûr

İşte nev sâhil serâ hâcet değil târîfine
Eyleyen beyhûde sây eyler bunun tavsîfine
Râsih âsâ muntazirdir bendeler teşrîfine
Makdeminle vir bu nev sâhilsarâya ziybü nûr

İkinci Sultan Mahmudun Yeni sarayı, (bizim için Eski Beylerbeyi Sarayı), başlıca Mabeyin-i Hümâyun, Zülvecheyn, Harem-i Hümayun dairelerini ihtiva ediyordu. Ayrıca Serdab köşkü, Sarı Köşk, Şevkaabâd Kasrı, Yalı Kasrı isimlerini taşıyan kasırları ve muhtelif bendegân daireleri, hamamlar, mutfaklar, has ahırlar vardı. Sarayın rıhtım üstündeki dairelerinin ayrı ayrı kapıları bulunuyordu. XIX. uncu asırda Beylerbeyi sarayını bazı mühim şahsiyetler ziyaret etmiş, garblı prens ve veliahdlara burada ziyafetler tertib olunmuştu. Mareşal Moltke, Şark Hatıralarında bu sarayı şöyle anlatmaktadır:

«Beylerbeyi sarayının cephesi pencereden görünmez. Sarayın arka tarafındaki bir kapıdan bahçeye girdim. Havuzlardaki mercan balıklarını, tarhlardaki nadide çiçekleri seyir ile meşgul idim. Bahçe bir çok sedlerle arkadaki bir tepenin zirvesine kadar uzanıyor ve yüksek yeşil duvarlar hududunu tâyin eyliyordu. Sarayın deniz cephesindeki pencereleri hep kafesli, kafesler sade harem pencerelerinde olmayıp selâmlık kısmı da bunlarla örtülmüştür. Fakat harem tarafındakiler, hem daha yüksek hem daha sıktır.

«Ben böyle öteyi, beriyi tetkik ile meşgul iken harem tarafında bir pencereden Sultan Mahmud başını çıkararak yanına çıkmaklığımızı ferman buyurdu.

«Dehlizden geçerken bir zenciyenin kucağında Üçüncü Efendiyi gördük. Damad Said Paşa kemâlî tehâlük ve ihtiramla bebeğin eteğini öptü. Prens sıhhatli ve güzel yüzlü bir çocuktu.

«Güzel, büyük bir merdivenden çıktık. İçinde mobilye namına bizim evlerimizde mevcud şeylerden farklı bir döşeme bulunmıyan bir çok salonlardan geçtik, sade yerler, Sûr Lübnan parkesile döşeliydi.

«Sultan Mahmudun dairesine girdiğimiz vakit Padişahı bir koltukta oturmuş bulduk. Çubuk içiyordu, karşısında mabeyincilerinden Mehmed Ali ve Rıza Beyler divan durmuşlardı.»

İkinci Sultan Mahmudun büyük oğlu Abdülmecid 1833 senesi yazında Beylerbeyi sarayında hatim indirmiş, vükelânın ve ulemanın bulunduğu bu merâsimin sonunda Şehzadenin validesi hazır olanlara cevahirli kutular, pırlanta saatler ve kalfalara da şallar, iğneler, ihsanlar dağıtılmıştı. Bu münasebetle üç gün üç gece âdeta bir düğün yâhud bayram olmuştu.

Beylerbeyi sarayında 1834 yılında da bir sergi kurulmuştu. Rus Çarı, Petersburg fabrikalarının imâl ettiği sanat eserlerinden mürekkeb bir koleksiyonu Padişaha hediye olarak göndermişti. Hediyeleri getiren heyete Beylerbeyi Sâhilsarayı civarında evler tutuldu, ve bu eşya Rus sefiri Pontiyef'in nezaretinde Beylerbeyi Sarayında teşhir olundu. Sergiyi Padişah, vezirleri ve devlet memurları ziyaret ettiler.

İkinci Sultan Mahmudun ölümünden dört yıl sonra, 1843 de İstanbulu ziyaret eden Prusya Kıralının biraderi prens Alberte Beylerbeyi Sarayında çok mükellef bir akşam yemeği verilmişti. Prens, Abdülmecıde Prusya Kıralının bir nâmesini getirmişti. Padişahla arasında müteaddit ve samimi görüşmeler oldu. Prens İstanbuldan iyi hâtıralarla ayrıldı ve Tuna yolile memleketine döndü.

Abdülmecid 1851 yazında Beylerbeyi Sarayında otururken bir yangın çıkmış, ateş önlenmişse de bu hâdise bir uğursuzluk sayılmıştı. Derhal Çırağana nakleden Abdülmecid için yedi ve Valide Sultan için beş koyun kurban edildi.

Eski Beylerbeyi sarayının tarihinde mühim hâdiselerden birisi de Amerikalı Profesör Mr. Smith'in arkadaşlarile beraber, Abdülmecidin önünde ilk telgraf makinesi tecrübelerini yapmasıdır.

Abdülmecid bu tecrübelerden çok memnun kalmış ve sarayın bir salonundan diğer salonuna kurulan makinelerin: «Fransız gemisi geldi mi, Avrupadan ne haber var» mealindeki mesajini nakletmelerini: — Maşallah, maşallah! diye karşılamıştı.

Kırım Harbi başında müttefik ordu ve donanmaların İstanbulda toplanmış olan kumandanlarına bu sâhilsarayda pek muhteşem bir ziyâfet verildi. Bu harb üzerine kaleme alınmış manzum bir târihçede Beylerbeyi Ziyâfetinden de şu beyitlerle bahsediliyor:

Amirallerle seraskerler
Ceneralleri livâyi asker

Dâvet olmuşdu umûmen süferâ
Gelüb erbabı şâir vükelâ
Çünkü Beylerbeyi câyi hâli
Oldu tasvib o sârâyi âli
Oturnb sofrada yüz onyedi zât
Müteaddid niem ü meşrûbât
Zâti şâhâne dahi bitteşrif
Cümle mihmânı buyurdu teltif

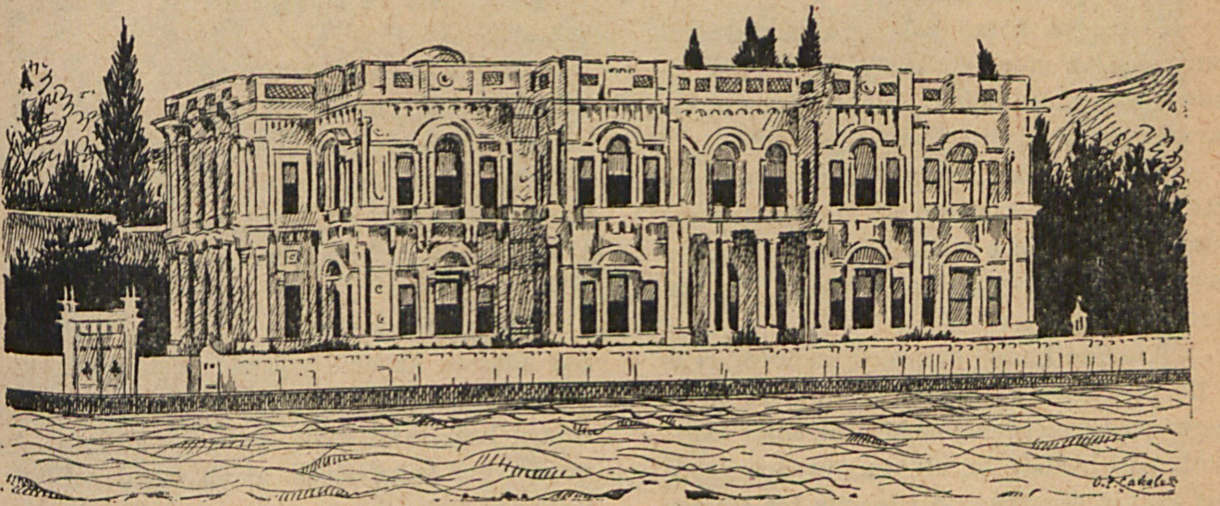
Abdülmecid zamanında İstanbula gelmiş olan ingiliz edîbesi Mis Pardoya, Türkiyenin mümtâz bir misâfiri sıfatı ile Beylerbeyi Sâhilsarayını gezme müsaadesi verilmişdi. Bu kadın yazar Eski Beylerbeyi Sâhilsarayını şöyle anlatıyor:

«Sultanın Anadolu yakasındaki yazlık Beylerbeyi Sarayı Boğaziçinin en zarif eseridir. Bu, sâhil boyunca uzanan gayri muntazam cebheli bir kâşâne olup Boğazın suları, pırıldayan mermer merdivenlerini yıkar. Şurada burada esrârengiz kafesli menfezlere girer. Binâ ahşabdır; harem kısmı yaldızlı küçük tahta kepenklerle mestur pencerelerle müzeyyen bir sıra müsellesiyüşşekil dâirelerden murekkebdir. İdârei hükûmete âid odaları, sultanın şahsına mahsus salonları ve maiyeti şâhânenin işgal ettiği yerler, selâmlık, sekiz köşeli muazzam bir kısım teşkil eder ki bunun sivri damının tam ortasında, yaldızlı uçları güneş ışığında pırıldayan bir yıldızı kavuşdurmuş bir hilâl vardır. Bütün binâ beyaz ve sarıya boyanmışdır; ve bir insan eserinden ziyâde büyülenerek yer yüzüne çıkmış bir peri sarayını andırır.

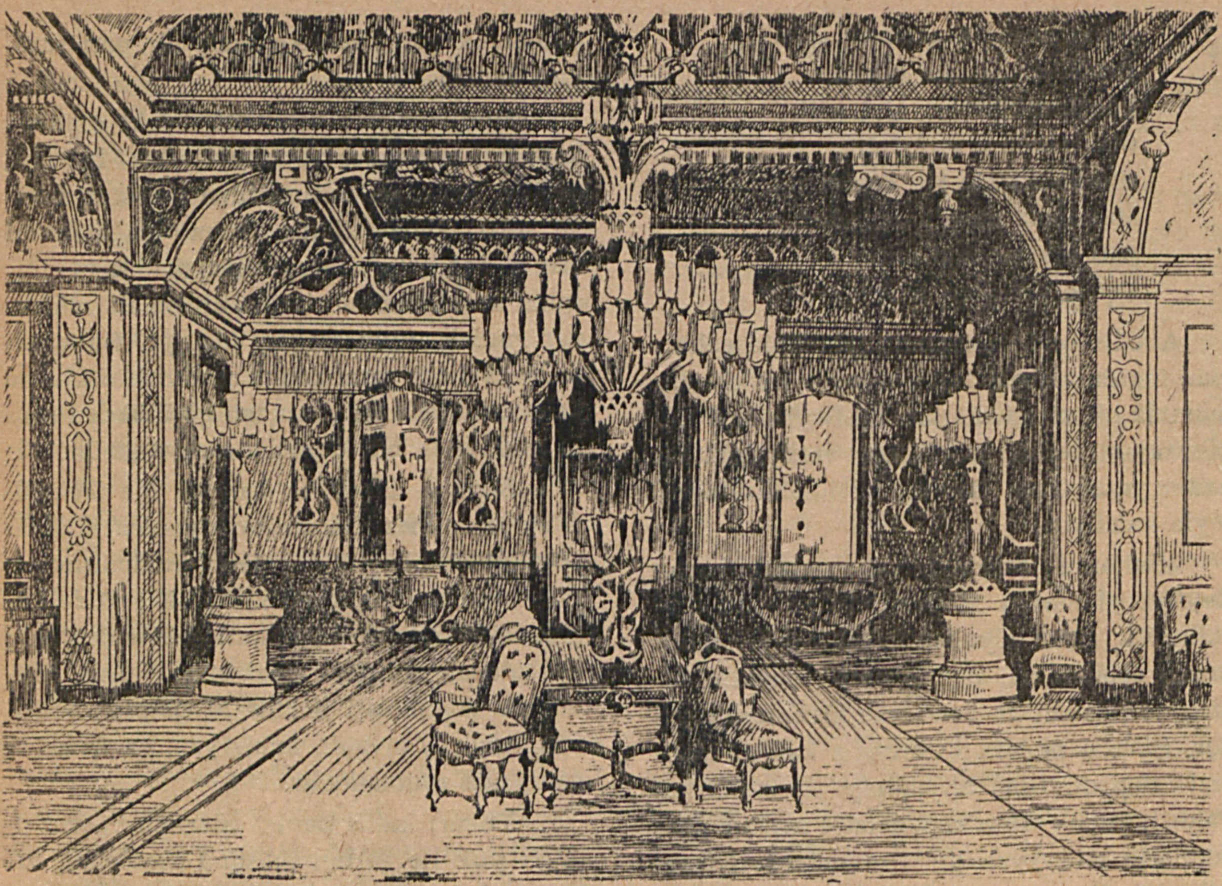
«Merdivenlerin müntehâsındaki mermer kapudan müzehher ve muattar bir bağçeye geçilir. Buradaki havuzlardan savrulan fıskiye suları rûha sükûn veren nağmelerini etrafa dağıtırlar. Rengârenk çiçeklerin arasında kavsi kuzahın bütün elvânı ile mülevven parlak tüylü kuşlar dolaşır. Bu güzel bağçeyi deniz tarafındaki nazardan saklayan yaldızlı kafeslerin yanından geçildikden sonra muhteşem bir kapudan saraya girilir.

«Sarayın dâhili ilk bakışda bir fevkalâdelik arz etmez. Hemen orta yerden hilâlvâri yükselen bir çift merdiven, yaldızlı muazzam sütunlar salonu nisbetsiz bir şekilde küçültmektedir. Fakat hakikatte böyle değildir; bu salona, pâdişâhın maiyetine tahsis edilmiş ve döşemeleri nâdîde ağaçlardan yapılmış, arabesk tavanlı, müzeyyen, en az sekiz geniş oda açılmaktadır.

«Yukarı katda devlet işlerinin görüşüldüğü şark ile garbın lüksünü mezcetmiş altın yaldızlı dâireler bulunur. Burada Türk dîvanları, sim işlemeli kadifeleri yerine Avrupakârî koltuk ve kanapeler; Ceneveden, Sevrden, Pompeiden, İrandan, İngiltereden gelmiş türlü tezyinat, eşyâ, porselen, biblo, halı görülür. Bunlar arasında Hünkâr iskelesi muahedesini müteakıb Rusya Çarı tarafından Pâdişaha hediye edilen, dünyanın en muhteşem altı endam aynası vardır. Dâire-

Zamanımızın Beylerbeyi Sâhil Sarayı
(Resim: Osman Zeki Çakaloz)

Yeni Beylerbeyi Sâhil Sarayında bir salon
(Resim: Osman Zeki Çakaloz)

lerdeki mefrûşât ve müzeyyenâtın hayalleri, iki imparatorluğun armaları bulunan bu aynalardan daha füsünkâr tesirlere bürünerek in'ikâs ederler. Kabartma çiçeklerin, zemindeki parlak renkli halıların salona bahşettikleri ışık ve neş'e atmosferini, pencerelerin dışında nazarlı okşayan fıskiyeler, yaldızlı kafesler tezyid etmektedir.

«Padişahın kabul salonu küçüktür; fakat pâdişahın oturduğu dîvan bir hârıka, salonun, Sarayburnundan Rumelihisarına kadar uzanan nezâreti ise muhteşemdir.

«Ziyâfet salonu, mozayiklerle müzeyyen birbirine geçme kıymetdar tahtalardan yapılmışdır. Tavan ise ananaslar üzerine atılmış asma yaprakları ve üzüm salkımları ile süslenmişdir.

«Sultanın husûsî dâiresine uzun bir galeri ile geçilir. Galerinin iki tarafındaki beyaz mermer çeşmelerden şırıldayarak sular akar; bunlardan birinde su, ak mermerden yapılmış gaayet sanatkârâne işlenmiş bir tüyden damlar, öyle ki, o taş tüy, ucunda biriken damlaların ağırlığı ile sanki eğiliyormuş hissini verir. Başka bir çeşmede ise su, kenarlarında aşk bebekleri oynaşan bir nîlûferi doldurarak taşar.

«Harami selâmlıkdan ayıran bu dâirede her türlü konfor temin edilmişdir. İki oda, mümkin olabilen en güzel tarzda ve krem renginde hasır ve kamış mefrûşat ile döşenmişdir.

«Harem bir mühürlü kitabdır. Saray hanımlarına, Sultan Mahmuda tahsis olunan dâirelere bile şöyle tatmini merak kabilinden bakmak müsâadesi verilmezken bir yabancının müdhiş kıskançlıkla kapanmış kapuları aşarak hareme girebilmesi nasıl mümkin olabilir.

«Sarayın arkasındaki dağın tepesine kadar kademe kademe yükselen vâsî ve muhteşem bağçelere geçelim. Her kademe bir ecnebi bağçıvanın yedi ihtimâmına bırakılmışdır, her bağçıvan da kendi memleketinin usulünce bağçesini tanzim etmişdir. Bunların en nefîsi "Kuğular Gölü" nün bulunduğu

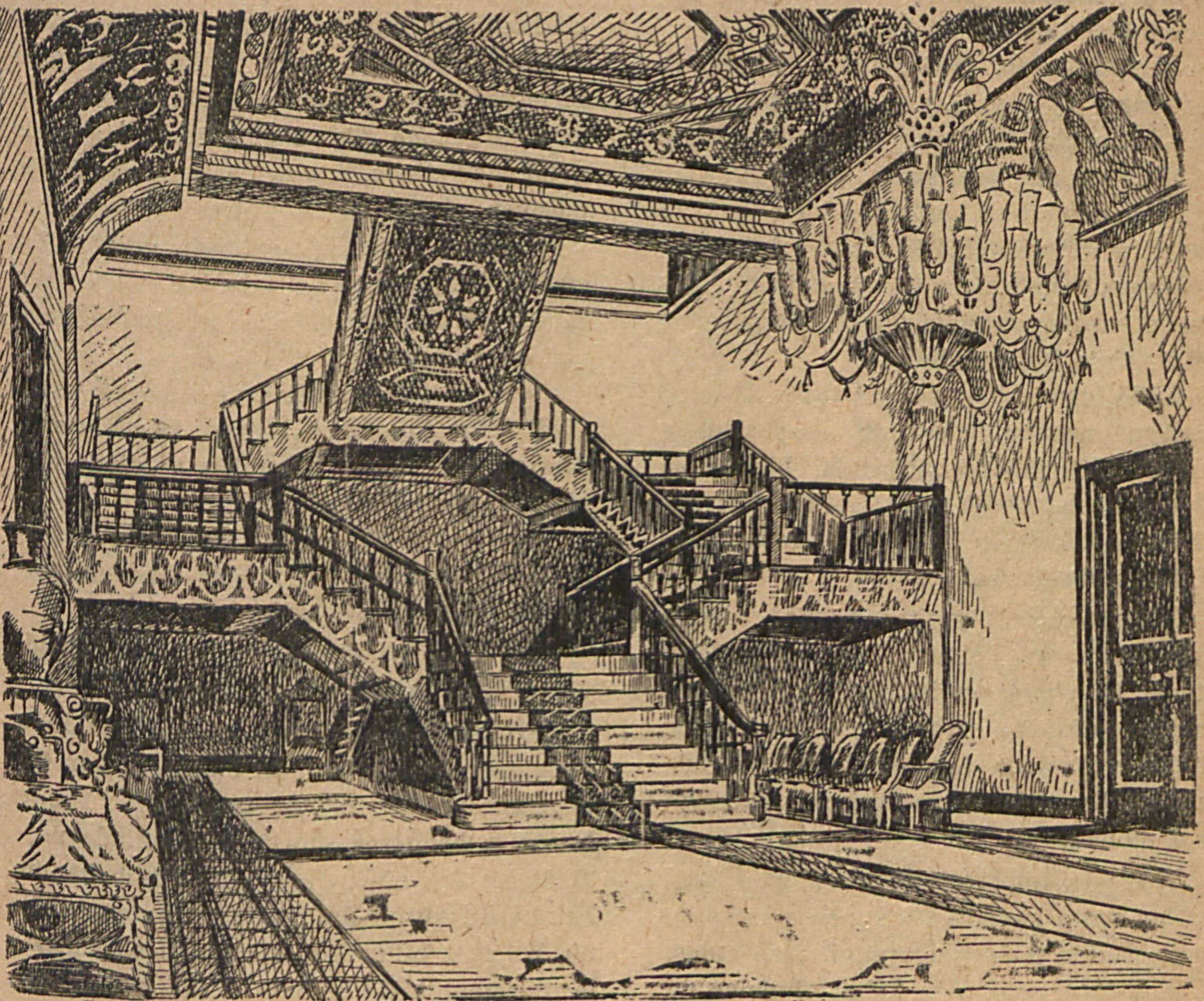
kısımdır. Sultanın en sevdiği yerdir. Wordsworth'ın:

«Kuğu ile sudaki aksi beraber yüzer..»

dediği gibi, sâkin sularda kayıb giden hayvanların karşısında bâzan saatlerce tefekküra dalar. Gölün etrafını çerçiveleyen manolyalar, söğüdler ve diğer güzel ağaçların altında yaldızlı ve rengârenk sandallar bulunur. Sâhilden takriben elli yarda ilerde zarif "Hava Hamamı" görülür. Hava Hamamı, yazın müz'ic sıcaklarından korunmak için kullanılan bir mel'ce olub tavanı, zemini ve duvarları mermerden inşâ edilmişdir; duvarlarının üst kısmından dökülen sular müteaddid deniz hayvanı kabuklarından, deniz yosunlarından ve mercan kayalarından şırıldayarak akarlar ve dâimî bir serin hava cereyanı meydana getirirler. Bu güzel salonun iki tarafında daha basit birer kısım bulunur, ve hepsi birlikde hayal kudretinin en son ibdâ edebileceği zarif bir oyuncağa benzer.

«Zirvenin yanı başında serviler, çınarlar arasında yaldızlı bir köşk pırıldar. Buradan görülen teshirkâr güzelliği bir sanatkâr renk ve çizgi hâlinde tesbit etmeden geçmez. Gür ormanlı tepelerin eteklerini çeviren ve evlerle müzeyyen kıvrıntılı sâhiller, kalelere temel teşkil eden kayalar, Boğazdan geçen gemilerin yelkenleri, ve daha uzakda fırtınaların hükümran olduğu Karadenizin yol vermek istemeyen kalelere meydan okurcasına kudurmuş dalgaları.. bütün bunlar bir zâirin hayretini, ressamın nazarlarını celb edecek bir tablo meydana getirir..».

Abdülâziz tahta çıktıktan bir müddet sonra bazı eski saraylarla beraber Beylerbeyi Sarayı da yıktırıldı, ve yerine hassa

Yeni Beylerbeyi Sâhil Sarayında merâsim merdiveni
(Resim: Osman Zeki Çakaloz).

mimarı ola gelen Balyanlardan Serkis kalfa tarafından bugünkü bina yapıldı.

Yeni Beylerbeyi sarayı kâmilen mermerden inşa edilmiştir. İç taksimatı çok süslü ve zariftir. Oda ve salon duvarları, tavanlar nefis nakışlarla işlenmiştir. Alt katta mermerleri gayet sanatkârane işlenmiş büyük bir havuz ve üst katta güzel bir hamamı vardır.

Bahçeleri set settir. Her setinden Boğaziçi bir başka güzellikte görünür. Abdülâziz burada bir de büyük hayvânât bağçesi yaptırmıştı. Bunlar arasında meşhur aslanının kafesi de vardı. Padişah hayvanı kendisine alıştırmıştı. Saraya gittikçe onunla oynamağı severdi. Sarayın bahçesinde aynı zamanda çok kıymetli hayvan heykelleri de vardı.

Sedlerin en üstündekinde büyük bir havuz vardır ki belki İstanbulun en büyük havuzudur; mustatil şeklinde, derinliği 3 metre olup boyu 70, eni de 40 metredir.

Sarayın inşası 1864 yılında bitmiş ve Abdülâziz 1281 (1864) yılı 21 nisan cuma günü, namazını Beylerbeyi camiinde kılıp büyük merasimle yeni saraya geçmişti.

Yeni Beylerbeyi sarayında bir çok tarihî simalar misafir edildi. Hiç şüphe yok ki bunlar arasında hâtıraları İstanbulluların hâfızasında en çok yer edeni Fransa imparatoriçesi Eugénie (Öjeni) dir.

Abdülâzizin Fransa seyahatini Üçüncü Naporyon namına iade eden İmparatoriçe Eugénie 1869 yılı sonbaharında büyük bir debdebe ile İstanbula geldi. Sultan Aziz misafirinin ağırlanması için hiç bir fedakârlıktan kaçınılmamasını istemişti.

İmparatoriçeyi getiren Aiglie vapuru Beylerbeyi sarayı önüne gelince, Abdülâziz saltanat kayığiyle gemiye geçip misafirini almış ve kendisine sarayda intizar halinde bulunan vükelâsını takdim etmişti. Burada Fransız tabaası da İmparatoriçe tarafından kabul olundu.

Aynı gün İmparatoriçe bir müddet istirahatten sonra kayıkla Dolmabahçe sarayına geçmiş, Sultan Azizin ziyaretini iade etmiş, Valide Sultan tarafından kabul olunmuş ve o gün yemeği sarayın Mabeyin dairesinde Padişahla beraber yemişti.

İmparatoriçe akşam, kayıkla Beylerbeyine dönerken gidişinde olduğu gibi, Boğaziçi sularında yatan büyük donanmamız kendisini top ateşlerile selâmlıyordu.

İmparatoriçe İstanbulda bulunduğu müddet esnasında görülecek yerlerin hepsini gezmiş, şerefine verilen ziyafetlerde bulunmuş, Beykoz Çayırında pek tantanalı bir askerî resmî geçid seyretmişti.

İstanbul bu güzel misafirin ziyaretini büyük bir alâka ile karşılamıştı. Herkes Eugénieden bahsediyor, onun geçeceği duyulan yolları halk erken saatlerde işgal ediyordu.

Bugünleri yaşamış olan eski Balıkhane Nazırı Ali Rıza bey intibalarını şöyle anlatıyor:

«İmparatoriçe hakikaten pek güzeldi. Fakir, kendisini iki defa görmüştüm. Bunun biri Beykoz çayırında inşa olunan Resmî geçit köşkünün önünde arabadan inip Sultan Azizin koltuğunda olarak köşkün haricindeki merdivenden yukarı çıktıklarında idi. Diğeri de Taksim Kışlası pişgâhında bir pazar günü maiyetinde Fransa elçisi olduğu halde mâşiyen piyasa etmekte iken görmüştüm. Mavi renkli fistan içinde nârin matbu bir endam, ince helâvetli pembe bir çehre, uzun kirpiklerle sâyedâr şâhâne gözler hiç hatırımdan silinmemiştir.

«İmparatoriçe ekseriya mavi renk fistan giydiklerinden o sene bütün Beyoğlu madamları ve İstanbul hanımları nezdinde mavi renk moda olmuştu.»

Ojeni yeni Beylerbeyi sarayını pek sevmişti. Orada biraz hülyalı bir şark sultanı hayatı geçirmek istiyordu.

Ali Riza bey bir başka hâtırasile Eugéninin Beylerbeyi günlerini yaşatıyor.

«İmparatoriçe Türk kadınları usulünde yıkanmayı arzu ettiğinden en mâruf hamam ustalarından İstavroz hamamındaki Vesile hanım celbedilerek sarayın hamamında müşarünileyhâyı elile yıkamıştır. Vesile hanım Eugéninin güzelliğini, endamının tenasübünü, bâhusus billûr gibi vücudunu söylemekle bitiremezdi. Bu kadının dediği gibi İmparatoriçe hakikaten pek güzeldi.

«Vesile hanım bellediği bir kaç kelime

Fransızcayı karışık bir şekilde söyler, İmparatoriçe pek çok gülermiş, İmparatoriçe giderken kendisine haylice atiyeler vermiş olduğundan bu parayı sermaye yapıp bohçacı olmuş ve hamam ustalığını terketmişti» «Ali Riza Bey, 13. asrı hicrîde İstanbul Hayâtı, Millî Mecmua».

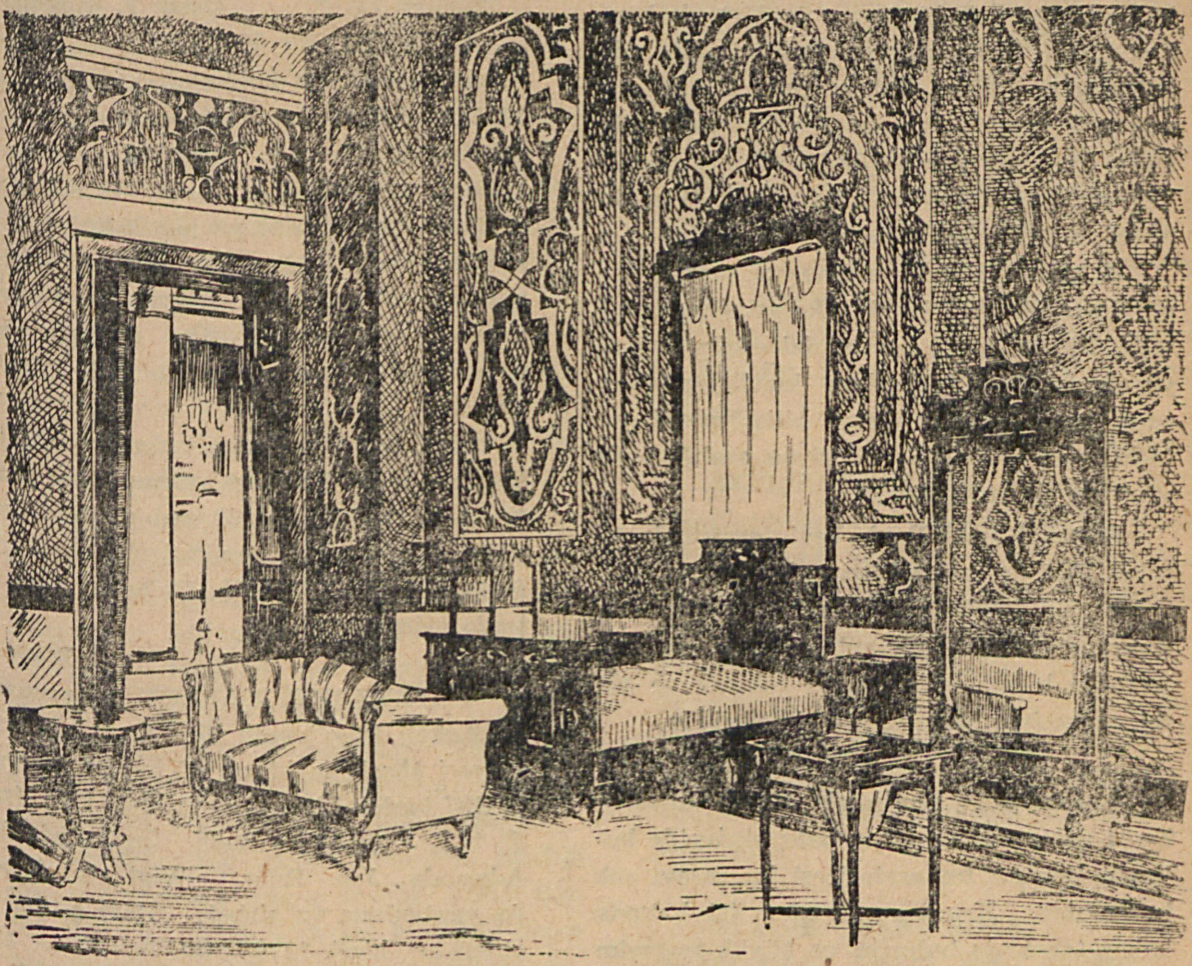
Beylerbeyi sarayında Eugéniden başka Avusturya İmparatoru François Joseph (Fransuva Josef), İran Şahı Nasıreddin Şah, Karadağ prensi Nikola misafir edilmişlerdi. 93 harbini bitiren Ayastefanos muahedesinin imzasından sonra Livadya vapurile İstanbula gelen Rusya orduları komutanı Grandük Nikola Dolmabahçe sarayında II. Abdülhamidi ziyaret edip Beylerbeyi sarayına geçmiş ve Hükümdar Grandükün ziyaretini bu sarayda iade eylemişti. Nikola sonra vapuruna dönmüş ve ertesi akşam Sultan Hamid Grandüke Yıldız sarayında bir ziyafet vermişti.

Abdülâziz hal'edildiği vakit Topkapı sarayında kendisine nakletmek istediği saraylar sorulurken Beylerbeyi sarayından da bahsedilmiş, fakat eski Hükümdar oraya götürülmesini istememişti.

İkinci Sultan Abdülhamid otuz üç yıllık saltanat devri esnasında Beylerbeyi sarayı umumiyetle kapalı kaldı. Yıldız tepelerinden inmeyen hükümdar bu saraya da uğramadı. Yalnız bazı Sultanlar iradesi alınmak şartile maiyetlerile beraber sırayla diğer kasırlara olduğu gibi Beylerbeyi sarayına da tenezzühe giderler, orada beraber götürülen yemekleri yerler, bahçeleri gezip eğlenirlerdi.

Meşrutiyette ve 1909 yılı esnasında bir ara veliahd Yusuf İzzeddin Efendinin Beylerbeyi sarayında oturması düşünülmüş, fakat sonradan bundan vazgeçilmişti.

Aynı yıl Dolmabahçe sarayı rıhtımlarile beraber Beylerbeyi sarayının rıhtımının da Fransa inşaatı bahriye mühendislerinden

Yeni Beylerbeyi Sâhil Sarayında İmparatoriçe Öjeninin yatak odası
(Resim: Osman Zeki Çakaloz)

Oji ile liman reisi miralay Mustafa bey tarafından plânları tanzim edilmiş ve bu plânlar üzerine tamirleri yapılmıştı.

İkinci Sultan Abdülhamid tahttan indirilip Selâniğe Alatini köşküne götürüldükten sonra Balkan harbinin çıkması ve Selâniğin tehlikeye düşmesi üzerine İstanbula Beylerbeyi sarayına nakledildi.

Eski hükümdar 20 Ekim 1912 günü Lorley yatından inip Beylerbeyi sarayına geçti. Sultan Hamid Beylerbeyi sarayını sevmiyordu. Bu saray hakkında şöyle düşünürdü: «Bu sarayın yeri Allah için iyidir. Havasına hiç diyecek yoktur, fakat tarzı inşası fena, hele taksimâtı hiç iyi değildir. Selânikteki Alatini köşkünün inşası, taksimatı ne kadar güzeldi. Orada çok rahat ettik, hiç rütubeti yoktu. Manzarası da güzeldi. Duvarları hep tuğladandı. Yıldızda benim yaptırdığım dairenin de taksimatı, inşası başkaydı. Gerçi böyle muazzam değildi, küçüktü. Burası geniş bir sofa ortasında bir havuz üç dört oda bundan ibaret, insan oturacak bir münasip oda bulamıyor. Bunlar amcam Sultan Aziz zamanında yapıldı. Birçok saraylar yaptırıldı. Fakat kalfaları usta değilmiş» (İkinci Abdülhamidin hususî hekimi doktor Atıf Hüseyin beyin muhtıra defterinden).

Sultan Hamid bu muhteşem sarayda en umulmaz bir yeri kendi ikametgâhı olarak seçti. Birinci katta harem dairesinin bahçeye nâzır köşesindeki odayı kendisine yatak odası yapmıştı. Bu odanın bitişiğindeki apteshanenin yanındaki merdiven aralığına da yeni bir banyo yaptırdı.

Sultan Hamid Beylerbeyi sarayında 10 şubat 1918 de zatürrieden vefat etmiştir.

Bugün Beylerbeyi sarayı büyük bir korunun eteğinde mavi sulara karşı geçmiş asırların bütün hâtıralariyle bakımlı ve güzel cephesiyle Boğaziçinin bir süsüdür.

Halûk Y. Şehsüvaroğlu

İmparatoriçe Eugéni'nin Yatak Odası — Zevci adına Sultan Azize iâdei ziyâretde bulunan Fransız İmparatoriçesi bu sarayı çok beğenmişti. Kendisine sarayın üst katında bahçe tarafında bulunan ve büyük merasim salonuna açılan oda, yatak odası olarak hazırlanmıştı.

Bu geniş ve güzel odanın yanında hamam ve banyo dairesi bulunuyordu. Yüksek tavanlı, altın yaldızlı ve türkkârî nakışlı duvarlarile, gönle ferahlık veren bu geniş odaya ceviz bir karyola, endam aynası, tuvalet takımlarile, şezlong ve diğer lüzumlu, kıymetli eşyalar konulmuştu.

İmparatoriçenin maiyetindekiler için de ayrıca yatak odaları hazırlanmış, sarayın kabul salonları, yemek salonu yeniden gözden geçirilmiş ve bilhassa Fransız yemeklerinde mahir olan aşçıbaşılar Beylerbeyi sarayı mutfağına verilmişti.

Eugénie, bir şark sarayında tahayyül ettiği bütün güzellikleri bulmuş, bilhassa Türk usulündeki hamamı pek sevmişti. İmparatoriçe, Türk kadınları usulünde yıkanmayı arzu ettiğinden en maruf hamam ustadlarından İstavroz hamamındaki Vesile Hanım celbedilerek sarayın hamamında müşarünileyhayı elile yıkamıştır. (B.: Eugénie)

Halûk Y. Şehsüvaroğlu

BEYLERBEYİ VAPURU — Denizcilik Bankasının Liman İşletmesi vapurlarından; 1952 yılında Hollandada yapılmışdır; beheri 450 beygir kuvvetin de Sulzer marka çift motorlu ve çift uskurlu olup 14½ mil sür'ate sâhibdir. Gros 483,02 ve net 264,47 ton hacminde, boyu 46, 46 metre, eni 9,82 metre bir gemi olup âzamî 789 kişi taşır; motorin yakıt kullanır ve saatte 80 litre motorin yakar. «Yeniköy» vapurunun eşidir (B.: Yeniköy Vapuru).

1961 yılı temmuzunda Arslan Özdemir Kaptan ile Midhat Özalemdar Başmakinistin idâresinde idi. Dördü makina, beşi de güverte hizmetinde 9 gemicisi olup İzmit körfezinde, İzmit - Gölcük. Değirmendere hattında çalışıyordu.

Tufan Can

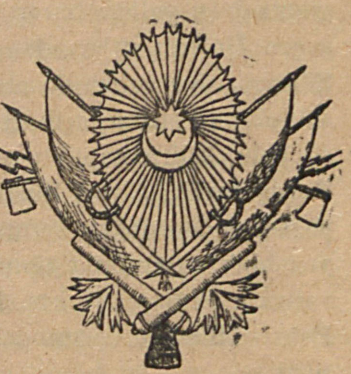
BEYLERBEYİ VAPURU (4 numaralı) — Şirketi Hayriyenin ilk vapurlarındandır; teknesi ahşab, makinası 60 beygir kuvvetinde 197 tonluk bir gemi idi; hicrî 1267 (milâdî 1850 - 1851) yılında İngilterede Wigt Adasında, Joh Robert Wigt tezgâhlarında yaptırılmış ve şirkete 7500 altına mal olmuşdu; hicrî 1270 (milâdî 1853 - 1854) de Boğaziçinde seyrü sefere başladı. Resmi bulunamadı, yandan çarklı, padl bir vapur

olduğu muhakkakdır. Şirketi Hayriyenin 1860 yılı eylûl ayında Cerîdei Havâdisde çıkmış bir ilânından Beylerbeyi Vapurunun her sabah alaturka saat 12,45 de Yeniköyden kalkarak ve kabataşa kadar bütün Rumeli yakası iskelelerine uğrayarak köprüye bir sefer yapdığını, akşam üzeri de yine ayni iskeleleri tutup Yeniköyüne döndüğünü, ve gece bu iskelede yatdığını öğreniyoruz.

Bu teknenin Şirketi Hayriyeye ve dolayısı ile Boğaziçine hangi tarihe kadar kaç yıl hizmet ettiği tesbit edilemedi.

Bibl.: Şirketi Hayriye, Boğaziçi

BEYLERBEYİ YANGIN TULUMBASI SANDIĞI — İstanbulda yakın geçmişin en velveleli günlük hayat cilvelerinden tulumbacılık hevesi Beylerbeyi halkının ayak takımından gençleri de sarmış, ateş âfetlerinde, yaz ve kış, yağmur, çamur, kar, buz demeyüb dizlik denilen bir don, mintan denilen bir forma ile, başda keçe külâh ye yalın ayak bir asra yakın koşdurmuşdur (B.: Tulumbacılar, Tulumbacılık).

Beylerbeyi sandığının tepeliği (Resim: Hüsnü)

İstanbul tulumbacıları üzerinde en salâhiyetli kaleme sâhib olan üsküdarlı halk şâiri Vâsif Hoca merhum bize tevdî ettiği notlar arasında şunları yazıyor:

«Beylerbeyi de hayli tulümbacı yetiştirmişdir; benim tanıdıklarım Çımacı Mehmed, Sandalcı Mehmed, Tatlıcı Nazif, Muammer, Mümtazdır; hâfızamda kaldığına göre nâralarını: — Kalbinde nuri iman Beylerbey karakollu!.. diye atarlardı».

Vâsıf Hocanın Tatlıcı Nazif dediği, yapdığı kazandibini koca İstanbula tanıtmış mahallebici Arnavud Nazif Ağa olacakdır.

Beylerbeyinin yangın tulumbası sandığı her nasılsa yok olmamış; camiin, İkinci Sultan Mahmud yapısı fevkaanî hünkâr dâiresinin altındaki küçük merdivenli taşlıkda duruyordu (2 temmuz 1961).

Bu tulumba sandığı İtfâiye Müzesine kaldırılmağa değer kıymetdedir; bilhassa, çaprast iki top namlusu, çaprast iki kılıç, iki yanında ikişer sancak süngü ve baltalar, ve ortada da üstde şemse, göbeği ay yıldızdı bir arma olan sarı pirinç tepeliği gaayet güzeldir; askeri motiflerle yapılmış olan bu tepelik, Beylerbeyi sandığının bir karakol sandığı olduğunu açıkca göstermektedir.

BEYLEROĞLU yahud BEYLERYAN— Namlı sarraflar yetiştirmiş aslen Kayserili bir Ermeni ailesidir. Bu soydan ilk tanıdığımız simâ, geçen asrın ortalarında yaşamış «Hacı Aleksanyan sarrafı İstepan Beyler» diye meşhurdur: Bu soyadı bilâhare Beyleroğlu yahut Beyleryan şeklini almıştır. İkinci zat sarraf Aleksan Beyleryandır.

Üçüncü isme tarihçi Arutyun Mırmıryan'ın (1860-1926) «Ermeni zenginlerinin kısmî tarihi» adlı eserde (İstanbul, 1910) tesadüf edilmektedir. Beyleroğlu Agop adını taşıyan bu şahsın, çok nüfuzlu Kayserili büyük bir sarraf ve ünlü tüccar Mıkırdiç Esayan'ın (1843-1921) kayın pederi olduğu kaydedilmiştir.

Bu âile, Üsküdar'ın Selâmsız mahallesin de, eski Berberyan Mektebinin yanında ikamet etmiştir. Ahşap büyük hâneleri bugüne kadar ayakta durmaktadır. Beyleroğlu ismini taşıyan geniş bahçelerinde eskiden yaz mevsimin de tiyatro temsilleri verilmiş ve bilâhare sahne sinema olarak kullanılmıştır.

Kevork Pamukciyan

BEYLİKCİ SOKAĞI — Halicde Sütlüce sokaklarındandır; Bâdemlik Caddesi ile Höşmerim Sokağı ve Kanlı Sokak arasında uzanır. Bâdemlik Caddesi başından gelindiğine göre, evvelâ geniş bir toprak yoldur, sonra meydanımsı bir açıklık olur, daha sonra yine darlaşır, sağa sola kavisler çizerek, bozuk kabataş döşeli dik bir yokuş hâlinde, Höşmerim Sokağı ile Kanlı Sokağa bağlanır. Evleri, hepsi bağçeli kulubemsi yapılardır (nisan 1961).

Hakkı Göktürk

BEYLİK ÇEŞME SUYU — Üsküdar da, Selimiyeden Harem vapur iskelesine inen yokuşun orta kısımlarına isâbet eden ufak

meydandaki dört yüzlü büyük çeşmenin suyu. Suyun kaynağı, Selimiye mahallesinde ve yokuşun başına yakın bir yerde bulunan Aziz Beyin bağçesindeki kuyudadır. Künklerle gelen su çeşmenin dört yüzündeki büyük ikişer musluktan mermer yalaklara akardı. İmparatorluğun son yüz yılında bu yalakların başında, günün muhtelif saatlerinde Selimiye Kışlasının yüzlerce atının sıralandığı görülürdü.

Geniş saçaklı kesme taştan bu güzel meydan çeşmesinin yokuşa bakan yüzü üzerinde bir tuğranın izi ve bunun iki tarafında birer kitabe vardır. Kitabe çeşmenin Abdülmecid Hanın saltanatının ilk yıllarında, 1257 (M. 1841) de yapıldığını bildirmektedir.

Saadi Nâzım Nirven

BEYLİK SOKAĞI — Halicde Südlüce sokaklarındandır; aslında, Bâdemlik Caddesi üzerinde, bir araba geçebilecek genişlikde uzun bir çıkmaz sokakdır, ve bir toprak yoldur. Sağ başda yıkılmış bir binânın arsası, onun yanında, yüzü Beylikci sokağında yeni büyük bir binânın ardı görülür; mesken olarak, bitiminde iki katlı ahşab bir ev ile, bağçesine on dört basamak taş merdivenle çıkılır yine iki katlı ahşab bir ev vardır. Sol tarafı, boydan boya bir duvardır; ardında bir bağçe, avlu bulunduğunu tahmin ettik (nisan 1961).

Hakkı Göktürk

BEYLİK SUYU — İstanbul'a imparatorluk devrinde muhtelif padişah ve vezirler tarafından cevamii şerefe - Halkalı suları adı altında akıtılmış meşhur su şebekelerinden biri. Beylik suyu, İkinci Sultan Mahmud tarafından Topkapı sarayı içinde isâle ettirilmiştir.

Eski kayıtlarda İbrahim Hanzade Çiftliği diye adı geçen Aypah, bugünkü ismile Kirazlı Köyü civârındaki menbâlardan toplanır. Menbâların yerini belli etsin diye dikilen nişan taşlarından köyün kuzey cihetinde ekin tarlaları içinde ancak tek bir taş kalmıştır. Bu taşın üzerinde İkinci Sultan Mahmudun "Adlî" yazılı tuğrası ve 1236 (M. 1820 - 1821) tarihi ile «Menbai evvel, sarâyı hümâyun» yazısı işlenmiştir. Kirazlı Köyü civârındaki muhtelif kaynaklardan toplanan sular eski Kalfa Köyü (Mahmudbey) nden geçerek kayalara oyulmuş delme mecrâ ile uzunca ovayı ve buradan Mâzul Kemeri denilen bir su kemerini geçerek bir az daha ilerde tekrar delme mecrâ ile Fethiye deresi ve Haslar Köyü yolu ile; diğeri; bir kısım Halkalı sularının toplandığı tarihi Cicoz çiftliğine gelir. Su yolu, hâlen eski yılların zarif çiftlik binâlarında kalıntılar kalmış bu yerdeki su kubbesinden geçtikten sonra Demirkapı yolu ile Edirnekapı civarında surları geçerek şehre dahil olur.

Su yolu yapıldığı senelerdeki bu mustakil mesirini, imparatorluğun son yıllarında gaip etmiş, yolları harap olan ve civârından geçen Halkalı sularından Beyazıd, Fatih ve Süleymaniye suları da cicoz kubbesinde bu su yoluna katılmışlardı. Şehir içi şebekesinde su yolu, Edirnekapı su terazisinden îtibâren Karagümrük, Altay, Zincirlikuyu, Fatih, Atpazarı ve Bozdoğan kemerinden geçerek Bayazıddaki suyun maslağına ve buradan da Divanyolu Sultan Mahmud Türbesi yolu ile Babı - Hümâyun yanındaki su terâzisine gelirdi.

Beylik su yolundan esâsında tahsis edilmiş olduğu Topkapı Sarayı ile müştemilâtından maada, vaktile Çifte Saraylar, yanan büyük adliye binası, Tomruk Dâiresi, Nafia Nezâreti, Defteri-Hakani, Elbise ambarı, Umumî Hapishâne, Babı-zabtiye ve Şehir Emâneti su aldığı gibi, Ayasofyada Cevri Usta Çeşmesi, Beşirağa Çeşmesi, Cağaloğlunda Darülsaade Ağasının Çatalçeşmesi, Vefada Recai Emin efendinin sebil ve çeşmesi, Fatihde Kıztaşında İkinci Sultan Abdülhamidin çeşmelerile Atik Ali Paşa ve Fatma Sultan camileri ve bir çok hayrât bu sudan beslenirdi.

1910 - 1915 yıllarına kadar Beylik Suyunun kaynakları günlük 500-600 M^3 su verirken Bayazıd, Fatih ve Süleymaniyenin katılmasından sonra bu miktar dört beş misli artmış, ve evvelce bu suların aktığı semtlerdeki çeşmeleri de besler bir durum almıştı. Suyun şebekesi künk galeri hâlinde idi; sonradan şehirde bu yollardan bir kısmı da pik boru hâline getirilmişti.

Beylik Suyunun yolları diğer Halkalı su yolları gibi zamanla ikâmetgâhların altında kalmıştı.

Saadi Nâzım Nirven

BEY MESCİDİ — Eyyubda Cezerî Kaasım Mahallesinde Zalpaşa Caddesinde, Mimar Sinan yapısı Zal Mahmud Paşa Camiinin hemen karşısında yine o Mimar Sinanın eseri küçücük bir mesciddir.

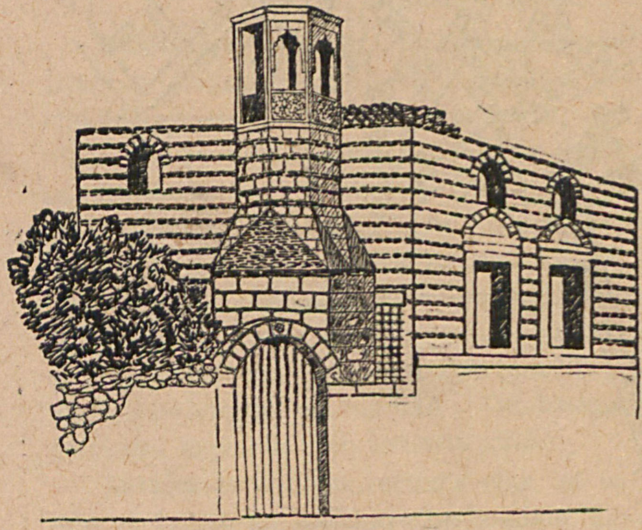
Hadikatül Cevâmi: «Bânîsi Silâhşor Mehmed Beydir, Silâhî Mescidi de denilir; kendi dahi ande medfundur» diyor.

Dâhî sanatkâr, bir türbe ve bir medrese ile berâber azametli Zal Paşa manzumesinin karşısına bu küçük mescidi, öylesine bir yapı bediası olarak koymuşdur ki, yoldan geçen o büyük camii gördükden sonra, bu mescidin gözönünden silinmesi gerekir iken, bilâkis, Bey Mescidi, gözleri kendi üzerine çekivermektedir. 1961 temmuzunda yürek sızlatacak harâbî, perişanlık içinde idi, ama halâ, halâ pek güzeldi. Büsbütün çökmeden tez elden tâmiri gerekir; Bey mescidinde Türk yapı sanatı bir şâheserini kaybederse pek yazık olur, gelecek nesiller neslimize lânet eder.

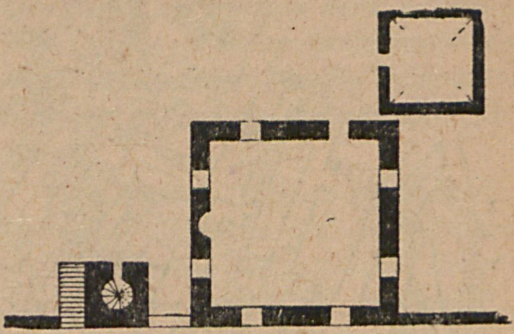
Yola nazaran bir sed üstündedir; vaktiyle taş döşeli olduğunu tahmin ettiğimiz avlusuna, sokak kapusundan bir taş merdiven ile çıkılmakda olup, minârenin, mescidin ve Silâhşor Mehmed Beyin türbesinin kapuları bu avluya açılır.

Dört duvar üzerine kiremit örtülü bir çatıdan ibâret olan mescidin çatısı tamamen çökmüştür.

Çatı, tuğladan destere dişi bir korniş üstüne oturtulmuş olub, bu kornişden hâlen pek küçük bir parça kalmışdır.

Eyyubda Bey Mescidi
(Resim: A. Bülend Koçu)

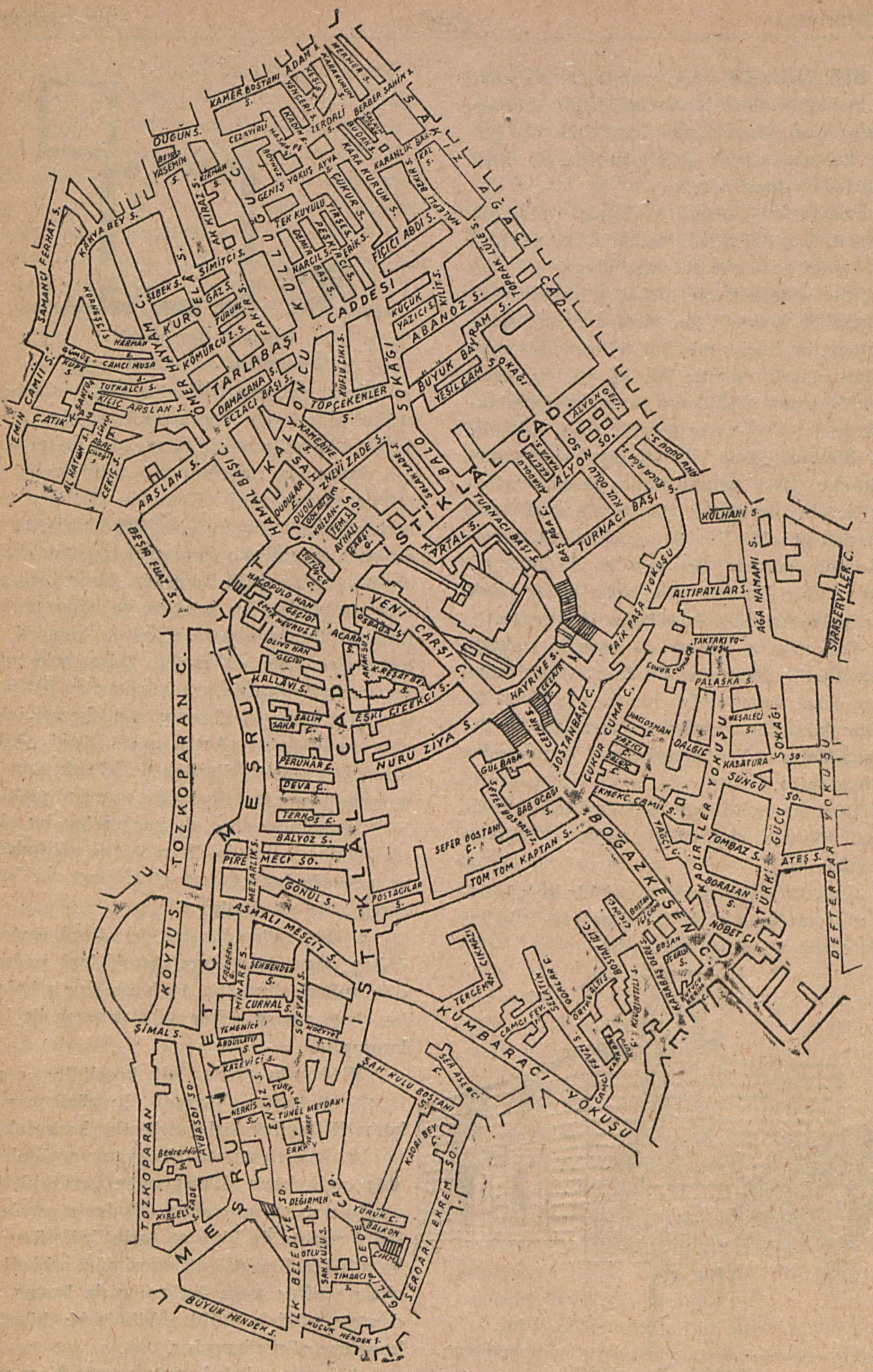
Eyyubda Bey Mescidi
(Kroki-plân: A. Bülend Koçu)

Duvar iki sıra tuğla bir sıra kesmetaşla örülmüşdür; avlu üzerindeki kapudan girildiğine göre mihrab sağ tarafdadır, ve bu mihrab duvarında mihrâbın iki yanında üst de iki pencere vardır. Kapudan girilince tam karşıya cadde tarafına, mihrâba nisbetle sol duvarda ve mihrab duvarın karşısındaki duvarda ise altlı üstlü ikişerden dörder pencere bulunmaktadır; bir pencere de kapunun bulunduğu duvarda vardır; bütün kemerli, ve kemerleri, dışardan, araları ikişer sıra tuğla mermerle örülmüş olup, küçük olan üst pencerelerin kemerleri boşdur, yâni kemer içleri pencere boşluğuna katılmışdır. Ayni şekilde örülmüş ve üstdekilerden de büyük olan alt pencere kemerlerinin içi ise mermer plâklarla doldurulmuş olup alt pencereler, bu alınlık plâkların altında dik mustatil şeklindedir, ve pencere boşluğunun etrafı mermer birer çerçive ile çevrilmişdir.

Minâre cadde üzerine ve mihrab duvarın önüne, mescidden ayrı olarak inşâ edilmişdir; mihrab duvarına, içi kalın demir kafesle kapatılmış genişçe bir avlu penceresi ile bağlanmışdır.

Minârenin gövdesi altı köşelidir; şerefe gövdeden taşkın olmayub, altı yüzü mermer kemerli ve hendesî tezyinatlı korkulukları vardır, hâlen mevcud olmayan ve ahşab olduğu muhakkak külâh, hemen şerefe üstüne oturtulmuş bulunuyordu. Gövdenin şerefe altı iki sırá tuğla bir sıra taşla örülmüş olup, bu altı köşeli minâre güvdesi dört cebheli bir ehrâmı nâkış ayak üstüne, o da kesme taşdan ve mük'ab (küb) şeklinde bir kürsüye, kaaideye oturtulmuşdur.

Avlunun sokak kapusu yarım dâire mermer kemerli olup kemer, çıplak durmakda-

BEYOĞLU
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

dır, üstünde vaktiyle bir alınlığın bulunduğu kuvvetle tamin olunabilir. Kapu, âdi tahta kanadlarla kapatılmış olup, avludan bu kapuya inen merdiven de, hemen avlu hizâsına kadar moloz ile dolmuşdur.

Sokakdan girildiğine göre, merdivenin ve avlunun solunda bir mezarlık vardır, etrafındaki duvar çökmüş, pek perişan bir haldedir. Avlu kapusu battal edilmiş bulunduğuna göre hâlen Bey Mescidi hârabesine bu mezarlık tarafından girilmekte idi.

Silâhşor Mehemd Beyin türbesi, mescidin avluya açılan kapusu yanında, kesme taşdan dört duvar üzerine beşik kubbe ile örtülmüşdür. O da bir harâbe halinde olup içinde kabirden nişan kalmamışdır. Bu yapıya türbe diyoruz, başka bir maksad ile de yapılmış olabilir, bu takdir, mescidin bânisinin kabrinden nişan kalmamışdır demek lâzımdır.

BEYODALARI SOKAĞI — Gatalanın Ömeravni Mahallesi sokaklarındandır. Beytülmalcı Sokağı ile Bağodaları Sokağı arasında kısa bir aralık sokakdır. Beytülmalcı Sokağı tarafından gelindiğine göre daracık bir geçid olarak başlar, sonra genişler, sağa sola birer kavis çizerek ve bir yokuş olarak Bağodalar Sokağına kavuşur; beton, yarı kâgir, ahşab evleri 2-8 ve 3-13 kapu numaralarını taşır. Sokağın öbür başında Bağodaları Mescidi bulunmaktadır. B.: Fatma Hâtun Mescidi). Sokak sekenesi mutevâzi gelirli âileler görünür (nisan 1961).

Hakkı Göktürk

BEYOĞLU — Mülkî idâre taksimâtında İstanbul vilâyetinin bir ilçesi; İstanbulun târihî edebiyatında meşhur bir semtin adı; ilçe olarak sınırı, büyük şehir haritasında tesbit edilmişdir, ve kadim Galata Şehri, bu ilçenin sınırı içinde bir nâhiye itibâr edilmişdir; semt olarak sınırını çizmek mümkün değildir; her biri fetihden zamanımıza kadar İstanbul târihinde pek meşhur yerler olan Kasımpaşa Kasabasının, Galata Şehrinin, Tophâne Kasabasının ve Fındıklı Kasabasının gerilerini kaplamış olan sırtların adıdır.

Türkler tarafından verilmiş olan bu ismin ne zaman kullanılmaya başlandığını kesin olarak tesbit edemedik; bildiğimiz, Kanunî Sultan Süleyman zamanında, Galatanın arkası için «Beyoğlu» adını kullanıldığıdır. Fakat şurası da ehemmiyetle kayde değer, bu isim, XVIII. asrın sonlarına kadar kadim Galata Şehrinin gölgesi altında kalmışdır (B.: Galata).

Kasımpaşa, Tophâne ve Fındıklı, fetihden evvel Galatanın, Halice ve Boğaza doğru lebi deryâda fakir, yoksul varoşlarıdır; buraların, bir yanda türk tersânesinin, öbür yanda türk tophânesinin tesisi ile kesif şekilde iskânı, şenlenmesi, âbidevî eserlerle îmârı fetihten sonra başlamışdır. Fetihden evvel kale duvarları ile çevrilmiş olan Galatanın gerisindeki sırtların, evleviyetle hâlî arâzi olduğu aydın biliniyor; belki kesîf ormanlarla, fundalıklarla kaplı idi.

Yukarıda da kaydettik, türkler tarafından «Beyoğlu» adı verilen bu sırtların iskânı, İkinci Sultan Bayazıd zamanında, burada, av yeri bir orman içinde devşirme acemi oğlanlarının bir kısmının tâlim ve terbiyesi için bir kışla - mektep sarayın kurulması ile başlamış, ve dikkate değer, bu kışla - mekteb saraya da «Galata Sarayı» adı verilmişdir (B.: Bayazıd II; Gül Baba; Galata Sarayı); ki zamanımızda da ayni temeller üstünde, pek şerefli bir mâzisi olan bir irfan müessesesi, Galatasarayı Lisesi bulunmaktadır.

Türk Ansiklopedisi Beyoğlu hakkında şu mâlûmâtı veriyor:

«Fatih Sultan Mehmed, Trabzon Rum Devletini zabtettiği zaman (1416), son Trabzon imparatoru David Komnenos ile bütün âilesini İstanbula naklettirmiş, bunlardan Kaloyani Komnenos'un oğlu Aleksios islâmlığı kabul ederek bugünkü Tünel civârında oturmuşdur. Bu prensin burada oturduğu içindir bu semte Beyoğlu adının verildiğini anlatan bir söylenti vardır.

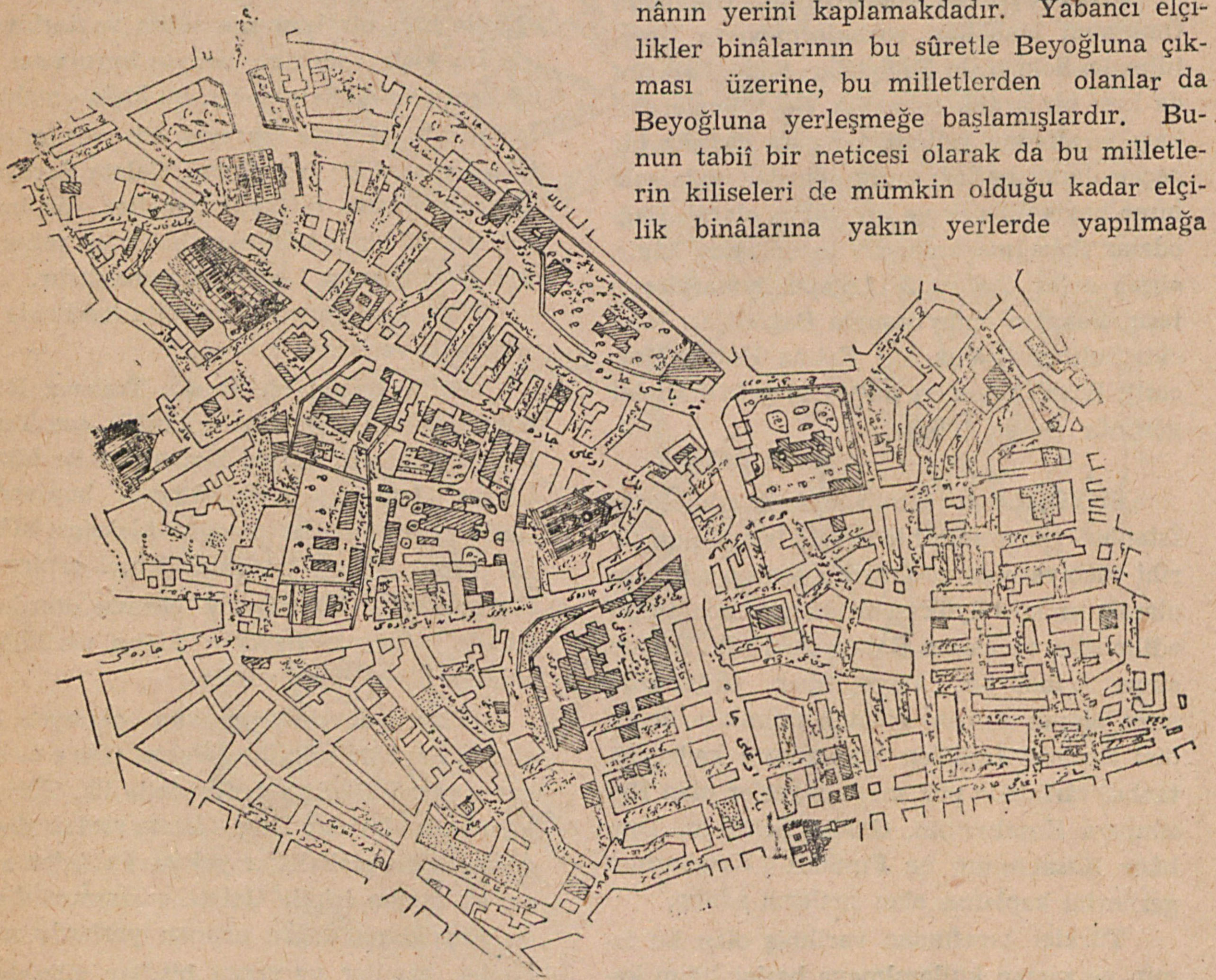
«Bizans devrinde meskûn olmayan bugünkü Beyoğlu semtine Peran (Pera = öte, karşı yaka) Bağları denilmekde idi. Türkler İstanbulu almadan önce, Galata surları dışında da evler, mahalleler yokdu. Fetihden sonra, az zaman içinde Galata surlarının dışında Beyoğluna doğru uzanan yerlerde meskenler, camiler ve resmî binâlar yükselmeğe başlamışdır. Fetihden yarım asır kadar sonra Tophaneden Kasımpaşaya ve arka

tarafdan Dörtyola kadar uzanan yerler türklerle dolmuşdur.

«Beyoğlu Caddesinin Asmalımescid ve Kumbaracı Sokakları ile birleşdiği yere uzun zaman «Dört yol» denilmişdir İkinci Bayazıd Dörtyolda Asmalımescidi yaptırmış; Yavuz zamanında Dörtyolda Mevlevî Tekkesi; Kanunî devrinde sadırazam İbrahim Paşa tarafından sarayın içoğlanlarının yetiştirilmesi için yine Dörtyolun az ilerisinde Galata Sarayı yaptırılmışdır (Biz bu sarayın temel yapısı için Türk Ansiklopedisinin bu kaydını kabul edemiyoruz. Galata Sarayı ve Gül Baba maddelerine bakınız).

«XVI. asırda Galata adı, bugünkü Galatasarayı semtine kadar uzanan yerlere veriliyordu. XVII. yüz yıldan sonra Galata adı, Beyoğlu semtinin güneyinde ve deniz kenarında kalan kısmına verilmişdir (XVII. asırda değil, hattâ XVIII. asır sonlarına kadar Galata semt adı bu târifden çok geniş yer anlamında kullanılıyordu. İst. An.)

«Önceleri yabancı elçilikler Galatada bulunuyordu. 1492 de İspanyada, Benî Ahmer müslüman arab devletinin yıkılması üzerine Gırnatadan göç eden araplar İstanbula gelip Galatada yerleşerek bu semti doldurdu; Galatada sık sık yangınlar çıkmaya başladı, bunun üzerine elçiler Galatadan ayrıldılar, Peran Bağlarında yeni elçilik binâları kuruldu; bu sûretle Fransa, İngiltere, Venedik, Lehistan, İsveç, Hollanda, Raguse, Prusya devletleri Beyoğlu Caddesi boyunca ihtişamlı elçilik sarayları yaptırdılar. Fransanın 1581 de kurduğu büyük binâ 1831 yılında yanmış ve aradan çok geçmeden bugünkü elçilik binâsı yaptırılmışdır. İngilterenin şimdiki büyük elçilik binâsı da Lord Elgin'in yaptırdığı (ve 1870 Beyoğlu Büyük yangınında yanmış olan. İst. An.) binânın yerini kaplamakdadır. Yabancı elçilikler binâlarının bu sûretle Beyoğluna çıkması üzerine, bu milletlerden olanlar da Beyoğluna yerleşmeğe başlamışlardır. Bunun tabiî bir neticesi olarak da bu milletlerin kiliseleri de mümkin olduğu kadar elçilik binâlarına yakın yerlerde yapılmağa

Beyoğlu
(Necib Bey Rehberinden, 1918)

başlamışdır. Faransa Büyükelçisi Philippe de Harlay'nin arzûsu üzerine St. Louis des Français Kilisesi 1628 de Fransa Sefârethânesi arsasında yapılmışdır.

«1700 yılında Beyoğlu, bugünkü Tünel - Galatasaray Caddesi ile bu caddenin yan sokaklarından ibâretti. Cadde dar ve kaldırımsızdı. Batıda «Petits Champs» mezarlığı (Âşıklar Mezarlığı?), doğuda da İncir Bostanı Beyoğlunu çerçiveliyordu. Büyük elçilik binâları da İncir Bostanı boyunca sıralanmışdı. (O tarihde) Beyoğlunda yalnız Dörtyol, Tomtom, Polonya, Asmalımescid ve Galatasarayı semtleri bulunuyordu; bunlardan ilk üçü hiristiyan, son ikisi de müslüman semti idi.

«1780 yılına doğru Beyoğlu iki kısımdan ibâret olup, bunların merkezini Balık Pazarı ile Galata Sarayı teşkil ediliyordu. Güzel Sokak, yâni büyük elçilikler sokağı, güneyde bulunuyordu. Öbür sokak ise, bir yandan Halil Paşa tarafından inşâ edilen Büyük Topcu Kışlası (Taksim Kışlası), öbür yandan da Grands Champs mezarlığı (Ayaspaşa Mezarlığı?) ile sınırlanıyordu. Bu sokakda genel evler bulunuyordu (1780 târihi için genel evler mevzûibahs olmamak gerekir. İst. An). Soldaki ucunda «Hôpital des Français de la Peste à Péra = Fransızların Beyoğlundaki Vebâlılar Hastahânesi bulunuyordu. Grands Champs'daki vebâlılar mezarlığına yakın bir sokakda, 1719 da inşâ edilmiş olan bu binânın eski adı «Hôpital Giffard = Giffard Hastahânesi» olup bugün Fransa Başkonsolosluğudur. Hastahânenin yanında, bütün bu semte adını veren Taksim, yâni su taksim yeri bulunuyordu.

«Aya Dimitri tepeleri üzerinde XVIII. yüz yılda, şimdi şehre katılmış olan Tatavla Köyü, Kurtuluş vardı.

«XIX. yüz yıl boyunca Beyoğlu çok genişlemişdir Evler Kasımpaşa vâdisi ile Tophâne yamaçlarını kaplamışdır. P e t i t s Champs mezarlıkları 1860 - 1864 yıllarında kaldırılmış, Galata surları yıktırılmış, yeni yeni caddeler açılarak semtler inşâ edilmişdir.

«Beyoğlu Cadesi 1831 yangınından sonra ilk defâ güneye doğru genişlemişdir. Kuzey kısmı ise binlerce evi yok eden ve yüzlerce insanın ölümüne sebeb olan 1870 yangınından sonra genişletilmişdir.

«1873 de Galata ile Beyoğlu arasında tünel yapılmış ve Beyoğlu Caddesi boyunca atlı tramvay kurulmuşdur. Bu sebebden caddenin bir kısmı ikinci defâ olarak genişletilmişdir 1913 de elektrikli tramvay Beyoğlunu Şişliye bağlamışdır.

«XX. yüz yılın başındanberi Beyoğlu durmadan yayılmış ve sağdan soldan yeni yeni semtler yükselmişdir. Taksimdeki eski askerî tâlim meydanı, Ayaspaşa civarları, Maçka, Nişantaşı, Bomonti, Şişli modern meskenlerle kaplanmışdır. Bir tramvay şebekesi Kurtuluş, Şişli Beşiktaş ve Maçkayı Taksime bağlamaktadır. Tiyatrolar, sinemalar, yabancı hastahâneler çoklukla burada kurulmuştur. Eskiden Caddei kebîr denilen Taksim - Tünel arasındaki Caddeye Cumhuriyetden sonra İstiklâl Caddesi adı verilmişdir» (Türk Ansiklopedisi, 6. cild).

Yukarıdaki satırların yabancı bir kaynakdan tenkidsiz bir terceme ile Ansiklopediye nakledildiği aydın görülmektedir.

Ahmed Refik Bey (B.: Altınay, Ahmed Refik) Beyoğlu adına "Sokollu" adlı eserinde şu satırlar içinde temâs ediyor:

«İstanbul, Kanunî Sultan Süleyman zamanında genişledi. Devletin kuvveti ve zaferleri ile berâber ticâreti de yüksek bir mertebeye vâsıl oldu. İstanbula her taraftan tüccar geliyordu. Bunlar için Galatada yeni yeni mahalleler tesis edildi. O devirde Beyoğlunda bir kaç mezarlıkla bağlar ve tarlalar vardı. Fransa, Lehistan ve Venedik elçilerinin sarayları, Galatasaray Acemioğlanlar Mektebinin civârında idi. O zamanlar Maktul İbrahim Paşanın adamlarından Alvario Griti de Taksim civârındaki sarayında oturuyordu. Bu zât Venedik Balyosu idi, kendisi hakında yazılan müharreratda «Beyoğlu» diye yâd olunurdu. Kezâ Kasımpaşa, Pirîpaşa, Ayaspaşa, Pîyalepaşa mahalleleri de Kanunî zamanında tesis edildi. Bu mahallelerin yâd olundukları isimler hep Kanunî devri ricâlinin isimleriydi» (Sokullu, s. 92).

Kanunî Sultan Süleyman zamanında, 1555 de İstanbula Almanya İmparatorunun

elçisi olarak gelmiş olan Busbecq "Türk Mektubları" adı ile meşhur sefâretnâmesinin bir yerinde Beyoğlundan kısaca şöyle bahsediyor:

«Beyoğlunda bir çok tâcirler oturmaktadır; bunlar İtalyandırlar. Hiristiyan esirleri tahlis hususunda büyük muavenetleri görülüyor».

Lâle Devrinde İngiltere elçisinin zevcesi olarak İstanbula gelmiş ünlü yazar Lady Montague 29 mayıs 1717 tarihli bir mektubunda Beyoğlu hakkında şu satırları yazıyor:

«Sefârethânemiz Beyoğlunda. Westminster Londranın nasıl ki varoşu ise, burası da İstanbulun varoşu. Bütün sefirler burada, bir birine yakın oturuyorlar. Sefârethânemizden liman, şehir, saray, Anadolunun uzak dağları hep görünüyor, dünyanın en güzel manzarası...».

Geçen asır ortalarında yaşamış piyasa sâzende ve bestekârlarından Ekmekci Bagdasar'ın Beyoğlu üzerine mâhur bir şarkısı vardır:

Yok felekde sevdiğimin bir eşi
Başka âlemdir Beyoğlu cünbüşü
Kıydı cana ol civanın gelişi
Başka âlemdir Beyoğlu cünbüşü

İysü işret zevki mehtâb idelim
Seyri Şişli Çiftliğinde nidelim
Yâr ile tâ baloyadek gidelim
Başka âlemdir Beyoğlu cünbüşü

Sarılayım sarayım ince belin
Akıdayım kanını engellerin
Sabrı yande böyle seyre âdemin
Başka âlemdir Beyoğlu cünbüşü

Bu şarkı da aydın olarak göstermektedir ki geçen asır ortalarında Şişli kırlık, bir çiftlikdir.

Mora ihtilâli, Navarin deniz baskını fâciasından sonra başlayan Türk - Rus harbi ve o sırada Yeniçeri Asker Ocağının kaldırılması Galata ve Beyoğlu rumlarını şımartmış, hem siyasî hem de inzibâtî bakımdan sevimsiz vak'alar olmuş, yahud olması muhtemel vak'alar önlenmek istenmişdir ki Lütfi Tarihinde 1826 yılı vekaayii arasında şöyle bir fıkra vardır:

«O esnâda Yunan Meselesi münâzaasından dolayı Beyoğlu ve Galatanın muhâfazası ehemmiyet kesbetmişdi; ve daha bâzı mevhum sebeblerden, (vak'a nüvis bu mübhem ve gûyâ küçümser tâbir ile İstanbulda bir rum kıyâmını îmâ ediyor), Galata ve Tophâne taraflarının muhâfaza hizmetinde bulunan Tophâne askerinin müsellah dolaşmaları için pâdişahdan izin istendi». Ayni bendin altında derc edilmiş bir hattı hümâyun sûretinden, pâdişâhın oralardaki karakollar efrâdına bu müsaadeyi verdiği öğreniliyor.

1850 - 1860 arasındaki Beyoğlunu Beyoğlu rumlarının kibarlarından Dr. Zoiros Paşa şöyle anlatıyor:

«Ondokuzuncu asrın ortalarında Beyoğlu cadde, sokak ve evlerinin hal ve vaziyeti, halkın, ezcümle kadınlarının kıyâfetleri, giyiniş tarzları bambaşka idi. Caddeler dar, sokaklar yamrı yumru idi. Sefârethâneler, konsoloshâneler, zengin rumların bâzı ermeni katoliklerinin ve İstanbulda yerleşmiş olan ecnebîlerin mükemmel kâgir evleri, ve Avrupanın ikinci ve üçüncü derecedeki otellerini andırır bir kaç oteli istisnâ edilirse, bütün binâlar ahşabdı. Ve bittabiî bu binâlarda konfor nâmiyle bir şey aranamaz idi. Cadde ve sokaklar temiz de değildi.

«İslâmlarla gayri müslimlerin mahalleleri ayrı yerlerde olduğundan Beyoğlunda oturanlar muhtelif din, ırk ve milliyete mensub hiristiyanlardan ibâretti, ve çoğu rum idi. Rumlardan sonra Ermeniler ve ermeni katolikler, ve yerlirler ile esnecîlerin ihtilâtından husûle gelip «Tatlısu Firengi» denilen melezler ve ecnebîler Beyoğlu tarafı halkını teşkil ederlerdi.

«O devirde Beyoğlunda hiç bir mûsevî âilesi yokdu.

«Şimdi caddelerde görülen kalabalık o devirde yokdu, hele kadınlar nâdiren sokağa çıkarlardı. Ecnebî kadınlar ile zengin rum kadınları kıyâfetce o vakit fransız modasını tâkib ederlerdi. Diğer kadınlar entâri ve şalvar giyerler, ve sokağa ferâce yaşmakla çıkardı, şu kadar ki islâm kadınları gibi yüzlerini örtmezler idi.

«O devirde gezinti yerleri pek mahduddu. Yaz akşamları Beyoğlunun ileri gelen âileleri Taksim Bağçesinin ilerisinde dar bir sokakdan geçerek Bella Vista denilen kahveye giderler ve ancak kendisine güvenen bâzı delikanlılar Küçük Ihlamura kadar uzanırlardı.

«O devirde Beyoğlunda pek çok kahve-

hâne var idi. Bunların o devre göre en asrîsi "Cafe Riche = Kafe Riş", Kafe Tortoni" ve "Kafe Valori" idi. Bunlardan yalnız Valori Kahvehânesine Beyoğlunun pek yüksek tabakasına mensub kadınlar nâdiren girebilirlerdi. Kahvehânelerin müdâvimleri ezcümle kışın bekârlardı.

«Müzik Hal'ler ve Kafe Şantan'lar bu tarihlerden çok sonra açılmışdır. O devirde Naom adında Halebli bir hiristiyan idâresinde Avrupadakilerin ikinci ve üçüncü derecelerinde bir de tiyatro vardı. Bu tiyatroda temsiller fransızca ve italyanca verildiği için müdâvimleri bittabiî ecnebîlerle bu lisanları bilen yerlilerdi. Bu tiyatronun müdürü Naom, osmanlı vezirlerin olub hâriciye müsteşarlığında ve Cebeli Lübnan mutasarrıflığında bulunmuş olan Naom Paşanın babası idi (B.: Duhânî, Said). Bu tiyatro 1870 tarihindeki büyük yangına kadar muntazam temsilleri ile halkın mümkin mertebe rûhî gıdasını temine çalışmışdır.

«1861 tarihinde bir yunan dram kumpanyası İstanbula gelerek Beyoğlunda muntazam temsiller vermiş ve pek büyük rağbete mazhar olmuş olduğu için bu kumpanya her sene kış mevsiminde İstanbula gelirdi. Beyoğlunun belli başlı eğlence yerleri bu saydığım kahvehâneler ve tiyatrodan ibâret. Gerçi Kaptan Mihal ve Kaptan Vangel adlarındaki kimseler idâresinde muntazam kumarhâneler de vardı, fakat kumar, o zamanlar şimdiki gibi taammüm etmemişdi, bu kumarhânelerin müdâvimleri ayak takımından kimselerdi. İctimâî mevki sâhibi hiç bir ferd o batakhânelerin önünden bile geçmezlerdi» (Osman Nuri Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, C. II, S. 651).

Ahmed Midhat Efendi «Bir fitnekâr..» adındaki uzun hikâyesinde, Mümtaz Bey adında kibar bir İstanbullunun Mansur adındaki yezîdî kölesinin portresini çizerken İstanbulda alafrangalık düşkünlüğünün başlangıcına ve bu yolda Beyoğlunun ehemmiyetine iki satırla temas ediyor, fakat bir tarih rakamı kaydetmiyerek «o zamanlar» demekle iktifa ediyor, alafrangalığa düşkün genc kölenin portresi şudur:

«Bu çocuk o zaman 17 - 18 yaşında bir şey olub aslı yezîdî ise de buğday renkli benzi üzerinde üzüm gibi kara gözler ve kuzgunî siyah kaşlar ve saçlar ol kadar halâvetbahş idi ki Hanım Efendi, şâyed Beyin bu çocuğa alâkası vardır diye gözünde ok olsa atup Mansuru vuracak mertebede idi. Uşak Karabacak da yirmi beş yaşında genc bir adam olub Mansura ol kadar muhabbeti var idi ki Mansur hakkındaki hissiyâtını gönlünde mukayese eyledikce, âlemde aşkın alâka dirler bir şey var ise o da benim bu Mansur hakkındaki hissim olmalıdır derdi. Mansurun her meziyetene zamîmeten bir de nezâfeti vardı ki, o zamanlar İstanbulun alafrangaya henüz ibtiâyi ibtilâsı olup halk Beyoğlunda bir saç taratmak için yirmi kuruş perûkâr ücreti verdiği halde bizim Mansur İstanbulun en hücrâ ve her şeyden mahrum olan bir mahallinde her levâzımı bizzat kendisi hazırlayarak Beyoğlu frenklerinden bile daha alafranga ve daha süslü gezerdi».

Ahmed Midhat Efendi, geçen asrın Beyoğlu bekâr hayatını ve bekâr pansiyonları ile Beyoğlu otellerini «Bekârlık Sultanlık» adındaki uzun hikâyesinde anlatmaktadır (B.: Bekârlık Sultanlık).

Yine Ahmed Midhat Efendi «Yer yüzünde bir melek» adındaki romanını ilk satırlarında bir kış gecesini târif ederken, 1845 - 1850 arasında Beyoğluna kurtların hücum ettiğini yazıyor; bu da, geçen asır ortalarında Beyoğlunun, Taksimden öte kısmının kırlık olduğunu gösterir, romancı 1844 de doğmuş olduğuna göre, dayandığı rivâyetler kuvvetli olmak gerekir.

Geçen asır sonlarının Beyoğlunu en canlı tasvir eden muharrirler arasında Ahmed Rasim ile Sermed Muhtar Alus'u bilhassa hatırlamak lâzımdır. O güzel yazılar, bu ansiklopedide, Beyoğlunun târihine geçmiş müessebelerin müstakil maddelerine alınmışlardır.

Muhafazakâr müslüman türklerin nazarında Beyoğlu, son zamanlara kadar bir fuhuş ve rezâlet âlemleri yeri görülürdü; bir gecin Beyoğlunda dolaşması, onların nazarında iffetşiken bir hâdise idi. Galatasaray Sultanîsi Beyoğlunda olduğu halde, Darüşşafaka, talebelerinin köprüyü geçmesine tahammül edemezdi; Darüşşafakadan yetişmiş Ahmed Rasim anlatıyor:

«... derslerime çalışmakla beraber başka

şeylere de göz atıyor, kulak veriyordum. Diğer tarafdan Müdiri mekteb de gözümüzü açacak, fikrimizi uğraşdıracak vesîleler buluyordu. Meselâ her izin günü bizi divânhânede topluyor, nasihat yollu sözler söyledikden sonra:

— Galataya, Beyoğluna geçilmeyecek!. semtli olanlar bile ora sokaklarında gezinmeyecek!. diyordu.

«Acaba Galata ile Beyoğlu nasıl mahallerdir ki gidilmesi memnû?.. Bu tenbih hepimizi uyandırıyor idi» (Ahmed Rasim, Muharrir, şâir, edîb).

Beyoğlu piyasaları, geçen asır sonlarında alafrangalık düşkünü türk genclerinin cuma ve pazar günleri hemen yegâne eğlenceleri idi. Servetifünün sâhibi Ahmed İhsan Tokgöz şunları yazıyor: «Pazar günü arabalara, atlara binüb, yâhud, daha sâde olarak ele baston, şemsiye alub Beyoğlu cihetinden istifâdeye ritâban olanlar kendi kendilerini tebrik etmişlerdir; bunun sahnei tezâhürü de tabiî Beyoğlu Caddei Kebîridir. Tünel Meydanından Şişliye kadar olan cevelângâh iğne atılsa yere düşmeyecek şeklini almış idi».

Geçen asır içinde Beyoğlu piyasaları üzerine İstanbullu bıçkın ağzından çıkmışa benzer güzel bir türkü vardır; mısrâlar, Beyoğlu meftunu genc küçük beylerin o eski kabadayıların gözüne biraz tuhaf görüldüğünü açıkça belirtmektedir.

Beyoğlunda gezersin
Aldırmayub geçersin
Sevdiceğim ,yavrucuğum
Niçin niçin beni üzersin
Ah., ah..
Tıkır tıkır da sen bana gel
Şıkır şıkır da sen bana gel

Beyoğlunda gezersin
Gözlerini süzersin
Sevdiceğim yavrucuğum
Niçin niçin beni üzersin
Ah.. ah..
Tıkır tıkır da sen bana gel
Fıkır fıkır da sen bana gel

Beyoğlunda gezersin
Kâkülünü dökersin
Sevdiceğim yavrucuğum
Niçin niçin beni üzersin
Şıkır şıkır da sen bana gel
Tıkır tıkır da sen bana gel

Bu türkünün notasını maalesef elde edemedik.

İkinci Abdülhamid devri sonlarının sahne yıldızlarından kantocu Büyük Şamram'ın hüzzam bir kantosu vardır, şudur:

Beyimin gelişi hoşdur
Gaaliba cebleri boşdur
İspir çal kamçıyı koşdur.
Bulaşıkdr beyim benim
Sarmaşıkdır beyim benim
Gözlerin kara karası
Hanımların maskarası
Âşıkının yüz karası..

O devrin şık beylerini tehzil yolunda söylenmiş olacak bu kanto ayak takımı, tulumbacı gürûhu tarafından pek tutulmuşdu. Devrinin hakikaten pek dilber bir yosması olan kantocu Peruz ise bu rağbeti görünce, pek kıskanc bir kadın olduğu için ortaya hemen bir taklidini koydu, Peruz Şamramdan sanatca üstündü, şık beyini Beyoğlunun akşam piyasasına çıkardı ve kantosu Şamramınkini basdırdı:

Beyoğlunun her akşam
Piyasası pek hoşdur
Benim güzel beyimin
Gaalibâ cebi boşdur
Nazlı güzel beyimde
Âhu gözler kestâne
Piyasada etrâfa
Bakışları mestâne
Bıçkın meşreb beyimin
Cilveleri pek hoşdur
Beyoğlunda her akşam
Dolaşırken sarhoşdur
Çal kamçı ispir oğlan
Nazlı yârimi koşdur
Bulaşık küçük beyim
Kabından taşkın beyim
Beni divâne eden
Senin aşkındır beyim
Tutulduğum oğlanın
Gözleri kara kara
Güzellikde eşi yok
Bir düzenbaz maskara
Beyoğlu piyasası
Pek hoşdur dolaşması
Soyuldum soğan gibi
İşte kesenin dibi

Vay vay vay vay pek yandım
Yazık pek geç uyandım.

1918 mütârekesinin kara günlerinde İstanbulda bulunmuş Paul Herigo (?) adında bir fransızın "Rus Ateşi" adlı romanında Beyoğlunun bir tasviri vardır; bu romanı dilimize terceme eden Ahmed İhsan Tokgöz "yalnız isimleri değiştirilmiş hakiki roman" diyor:

"Beyoğlunda o muhîte kendini beğendirmek isteyen gencler mutlaka her gece sabahlara kadar dolaşmalı ve gezmelidir. Acabâ moskoflar İstanbula akın edib bir takım barlar açmadan gece eğlencesine muhtac olanlar ne yapıyormuş? (B.: Bar; Baloz; Beyaz Ruslar, İstanbulda).

«Beyoğlunun kafe konser ismi altındaki mahalleri ve eğlence yerleri çok âdî şeylerdir. Oralarda romanyalı sedâsı bozuk aktörler, Fransadan dökülmüş kötü şantözler, garib şîveli danimarkalılar, Japonyadan gelme canbazlar.. fakat hepsi başka yerlerde zor geçer mahlûklardır.

«Sinemalar dünyâyı devr etmiş aşınmış filmleri gösterir; ve bu filmleri arka arkaya mütemâdiyen işletir. Beyoğlunun rumları ellerindeki pasdırma ve sucuk ve ekmeği yiyerek sinemaya dolar, para verdim ve iyi anlayayım diye ayni filmi bir kaç defa seyr eder. Bu filmlerin çoğu muhtelif memleketlerde yapılmış olduğu halde ekseriyâ Fransadan gelmiş diye ilân edilir. Sinemaların orkestraları pek fenâ değildir.

«Tiyatro yok gibidir. Parisin Jimnaz tiyatrosundan gelmiş diye ilân edilen Madmazel Martte Résine felemenk şîveli bir yabancı idi. Bir gün Perapalas Otelinin yemek salonunda Batarciyan ismindeki tırnakları kirli, esvabı yağlı bir ermeninin sofrasında idi.

«İşte moskoflar gelip lokanta, konser, bar, kabere ve kumarhâne açınca Beyoğlunun bir eksiğini tamamlamış oldular. Ekserisi yahudi moskoflar tarafından çok zekâ ile idâre olunan bu yerlerde ruslara mahsus olan müteşebbis gece hayatı ve eğlencesini bulmak kaabildir. İstanbula Vrangel Ordusu artığı olarak gelmiş kibar moskof kadınları garsonluk yapıyor. İçlerinde kibar takımına mensub olmayanlar da var, bunların bile kibar olmadığını, asıl kibarlar söylemeğe tenezzül etmiyor.

«Ekseriya zâbit rütbesinde olan kocalar lokanta ve barlarda kapucu, barcı, kumar memuru, piyanist vazifesini görürler, fakat zevcelerinin bulunduğu yerlerde çalışmazlar, kadınları kendilerinden uzak ve serbest bırakırlar. Sabahın saat ikisinden sonra her koca karısını diğer barın kapusunda bekler beraberce evlerine giderler.

«Rus kadınlarının buralara gelmesi bir şeye daha yaramışdır; bu zavallı mahlûklar fakir hayata katlanmamak için lövanten veya rum ve yahudi zenginlerinin iltifatlarını kabul etmişler, ve altı ayda onları soyub soğana çevirdikleri gibi onlara hadlerini bilmeği öğretmişler, paralarını ellerinden almak için bu kaba adamları, odalarına kabul etmeden ellerindeki cıgaralarını olsun atmağa mecbur etmişlerdir».

Birinci Cihan Harbi sonunda kara işgal günlerinde Beyoğlu rumlarının şımarıklığı, İstanbul târihine geçmiş acı hakikattir.

O zamanlar millî serpuşumuz olan fese hakaret, her vesîle ile hergün pek çok görülen vak'alardandı. Duygulu insan için Beyoğluna çıkmak bir ızdırab teşkil ederdi.

Zamanımızda Beyoğlu som kozmopit bir semttir. İstanbulun en büyük ve en lüks müesseseleri otelleri, eğlençe yerleri Beyoğlundadır.

Ve nihâyet hâlen de, her türlü fuhuş, Beyoğlu sokaklarında, museccel veya gizli evlerindedir.

Yakın ve uzak geçmişde ve zamanımızda Beyoğlunun en namlı müesseseleri, bu ansiklopedide kendi müstakil maddelerinde tesbit edilmişdir.

Beyoğlu İlçesi — 1960 sayımında Beyoğlunun nüfusu 214 369 can idi. İlçenin 6 bucağı vardır:

1. Beyoğlu Merkez Bucağı — Mahalleleri: Şahkulu, Tomtom, Asmalımescid, Kâmerhâtun, Hüseyinağa, Kalyoncukolluğu, Çukur, Kuloğlu, Firûzağa, Evliyâ Çelebi.

2. Galata Bucağı — Mahalleleri: Yenicami, Arabcamii, Emekyemez, Bereketzâde, Kemankeş Karamustafa, Müeyyedzâde, Hacımimi, Kılıçalipaşa, Pürtelâşhasanefendi, Ömeravni.

3. Kasımpaşa Bucağı — Mahalleleri: Bed-

reddin, Yahya Kâhya, Sürusi Mehmedefendi, Hacıhüsam, Küçükpiyâle, Camiikebir, Kaptan, Kadı Mehmedefendi, Çatmamescid.

4. Hasköy Bucağı — Mahalleleri: Sütlüce, Keçecipiri, Piriçavuş.

5. Şişli Bucağı — Mahalleleri: Pangaltı, Bozkurt, Feriköy, Paşa, Duatepe, Cumhuriyet, Halâskârgazi, Meşrutiyet, Şişli.

6. Taksim Bucağı — Mahalleleri: Bostan, Şehid Muhtarbey, Bülbül, Kocatepe, İnönü, Eskişehir, Kâtib Mustafaçelebi, Cihangir, Gümüşsuyu, Harbiye, Yenişehir, Hacı Ahmedefendi.

BEYOĞLU — 1882 temmuzunda Galata palikaryalarından Pandeli adında ayyaş bir şerîre attığı bir tokat yüzünden o adam tarafından kahbece bıçaklanarak öldürülmüş Tophâne İskelesi kayıkcılarından bir delikanlıdır. Asıl adı tesbit edilemeyen Beyoğlu, öldürüldüğü sırada on sekiz yaşlarında olub Tophâne İskelesi kayıkcılar kâhyası Yahyâ Reisin evlâdı mânevîsî ve semtde müstesnâ güzelliği ile meşhur bir çerkes genci imiş. Babası memleketinin hânedan sâhibi beylerinden olub hicrî 1276, milâdî 1859 da ruslar nogay ve çerkesleri toplu olarak ve hemen yarı çıplak, mallarından bir habbe dahi aldırmayarak Türkiye sınırlarına döküb attıklarında İstanbula gelmiş, ve güzel çocuk beş sene sonra Tophânede doğmuşdur; dokuz on yaşlarında iken anasını babasını kaybetmiş, Tophânede bir sefâlet ve şenaat girdâbına düşmeğe mahkûm iken Yahyâ Reisin himâye kanadı altına sığınmışdır, vücud yapısı gelişib denize kürek çalabilecek çağa girince de, bir bekâr uşağı olan babalığının tek çifte kayığında kayıkcılığa başlamışdır.

Ölümünden on sene sonra, 1892 de, babalığı Yahyâ Reis, o tarihlerde genc, fakat tulumbalıcık âleminde bilhassa ayak takımının devam ettiği kahvehânelerde bir halk şâiri, bilhassa destancı olarak tanınmış Üsküdarlı Vâsıf Hocaya müracaat ile Beyoğlunun katli vak'ası üzerine bir destan istemiş, Vâsıf Hoca da bu talebi, belki de bir ücret karşılığı, kabûl ile bir destan yazmışdır, namlı destancının ilk eserlerinden biridir:

1. Beyoğlunun iskelede kayığı
Güzelliği sarhoş ider ayığı
Nevhat civan yaş onyedi on sekiz
Kıvır kıvır o karanfil bıyığı

2. Şâhin başlı bir civelek dal fesdir
Tophâneli delifişek çerkeşdir
Ayak yalın sîne uryan celâsin
Afilidir çalımlıdır, serkeşdir.

3. Topuk vurur levendâne ayağı
Ak şalvarın yerde sallanır ağı
Kibar düşkünüdür çerkes dillâver
Nişan belde Lahûrî şal kuşağı

4. Yahyâ Reis yâni o merdi meydan
Nâmûsu mücessem hâfızı Kur'an
Evlâdımsın deyû açub âguuşun
Çeküb odasına eylemiş mihman

5. Düşmez kalkmaz demişlerdir bir Allah
Nevhat civan olmuş melâhetpenâh
Oturmuş kayığa sâhibi bâzû
Rûyi deryâ üzre mün'akis ol mâh

6. Çilelidir hep güzeller çileli
Göze geldi o kayıkcı güzeli
Tophânede bir gün yayıldı haber
Beyoğlunu vurmuş diye Pandeli

7. Zehri kaatil Kefalonya çapkını
Kan bürümüş gözlerinin akını
Meyhâneden çıkmış kör kütük sarhoş
Fark eylemez uzak ile yakını

8. Şenlik yerdir gaayet semti Tophâne
Kavgaya kitâle dürlü behâne
Vardır çok rezili iti kopuğu
Hem dahi rastlarsın merdi meydâne

9. Benderi azimdir kebir iskele
Nöbet gelmiş Beyoğlu ol güzele
Müşteriden kısmetini beklerken
İki tokat atmış o mübtezele

10. Merd olan bilir mi ...., kahbelik
Avcuyu görür mü süğlünle keklik
Bıçak vardır bilir farz et ol itde
Nola burnun ucu görmez üstelik

11. Meşhurdur sarhoşdan korkarmış deli
Ardından fırlamış çapkın Pandeli
Tam ense kökünden vurmuş bıçağı
Mâni olamamış bunca ehâli

12. Serdi Beyoğlunu bîruh o kâfir
Halkı Tophâneyi ağlattı vâfir
Ol civanın son durağı kabrini
Âşıklar içinde ettiler hafir

13. Yahyâ Reis Tophânin serveri
Beyoğlunun o makaamı pederi
Arzûleyüb bizden işbu destanı
Kaydettik nâmını gelmişken yeri

14. Gaayetle rahîmü şefikü cömerd
Garib yiğitleri korur civanmerd
Bağrını basmışdı evlâdım deyû
Yerini doldurmaz gayri hiç bir ferd

15. Velâkin ölenle mümkin mi ölmek
Cennetde şefaat etsin o melek
Döküb gözlerinden kanlı yaşları
Helâl olsun diyor verdiğim emek

16. Beyoğlumun gözden gitmez hayâli
Sîmâyi lâtifi Yusuf misâli
Rahmetle anılsın o şivekârım
Akran içre iffet nâmus timsâli

17. Çıkmız idi hiç emrimden dışarı
Serkeş idi ama yokdu taşarı
Abdestsiz basmazdı ayağın yere
Değildi şehbâzım bıçkın, haşarı

18. Meyhâneye asla atmazdı adım
Çözmedi harama uçkur evlâdım
Piyâdede kürek çalar denize
Makaamı pedere iderdi yardım

19. Taşır hergün yüzden artık müşteri
Kayıkcının şehbaz peri peykeri
Yalın ayak yalın bâzû, sine çâk
Peder için onun dökülen teri

20. Arslan yavrusunu yedi uyuz it
Bir kahbe gadrine uğradı yiğit
Kuledibi.........nun hançeriyle
Beyoğlu evlâdım olmuşdur şehid

21. Gaafil yiğit ibret alsun uyansın
Evlâdımın kara bahtı utansın
Yansın nârı hicrâna da pederi
Destanı okuyan rahmetle ansın

22. Bin ikiyüz doksan dokuz senesi
Mâhi temmuz içre pazar irtesi
Beyoğlu kayıkcı civanın katli
Kanlı oldu Tophâne İskelesi

23. Taşar göz yaşlarım sığmaz mendile
Vâsıf bu destanı yazdı hüzn ile
Tesâdif eyledi on sâl sonrası
Leylei Berât mübârek kandile

BEYOĞLU (Küpeli) — Geçen asır sonlarında Beyoğlunun namlı palikarya tulumbacılarından; gencliğinde misilsiz güzelliği ve sonsuz cesâreti ile Beyoğlunun gayri müslim ayak takımı arasında çok büyük bir şöhret yapmış tehlikeli bir şerir, hayta; asıl adı unutulmuşdur. Midilli adasında bir köy ağasının, çorbacısının oğlu iken küçük yaşda Kaptan Vangel adında bir korsanın yanına kaçmış veya kaçırılmış, 1867-1868 arasında onaltı yaşlarında iken bu adam ile beraber Beyoğlunda Tarlabaşında yerleşerek gizli kumar oynatılır kahvehâne bitirimyeri açıp işletmişler, ve Küpeli Beyoğlu tulumbacılığa heves ile Beyoğlu Belediye Dâiresi sandığına girmiş, 1870 büyük Beyoğlu yangınında bir mahzenin içinde diri diri yanmağa mahkûm beş kişiyi hayatını beş defa tehlikeye atarak kurtardığı için Sultan Azizin huzuruna çıkarılarak nişan ile taltif edilmiş (bu nişanın ne olduğu tesbit edilemedi), o tarihden itibâren sağ kulağındaki bir küpe ile beraber bu nişan da dâimâ göğsünde taşıdığı âdetâ alâmeti fârikası olmuşdur. Bitirimyeri yangında yanmış, pek az sonrada Kaptan Vangel ölmüş, güzelli ve cesâreti ve nişanı ile meşhur delikanlı bir iş tutmaya lüzum görmemiş, tam haytalık yoluna saparak umumhânecilerin ve meyhânecilerin haracı ile yaşamaya başlamış, harac paralarını da uygunsuz rum gencleri ile rezilâne bir hayat sürerek yemişdir. 1896 da kırk yaşlarında iken, rum kibarlarından bir doktor paşanın tâze oğlunu iğfal ile bıçkınlık, serserîlik yoluna sürüklediği için, Sultan Hamidin ayaklarına kapanan paşa babanın istirhâmı üzerine osmanlı tâbiiyetinden çıkarılarak hudud dışına atılmışdır.

Bu serserîyi yakından tanımış olan üsküdarlı halk şâiri Vâsıf Hoca: «Kavga, cerh ve katil vak'ası yokdu, fakat tehlikeli bir şerîr idi; bir gün Kalyoncukolluğunda bir kahvehânede duvara konan iri bir kara sineği, oturduğu en az üç metroluk bir mesâfeden bir bıçak atarak duvara mıhlayıp ezdiğini gözümle gördüm; pos bıyıklı, sakalı matruş, adalı poturu giyer, temiz giyinir, tulumbacılık nümâyişi gümüş saat kösteğini yeleğinin omuz başından ilişdirip göğsüne sarkıtır, kalbi hizâsına da rumların nişan dedikleri gümüş madalyasını takardı. Tek kelime türkce bilmezdi, güzel fakat yüzü gülmez adamdı» diyor, ve şunları ilâve ediyor: «Hu-

dud dışı edildikden sonra bencileyin gurebâdan bir rum ahbâbım geldi, o zaman için büyük para, üç mecidiye vererek benden Küpeli Beyoğlu için bir destan istedi: — Bizim serserilerin hepsine satarım, sâyende para kazanayım dedi. Bir gecede oturdum yazdım. Destan rum harfleri ile türkce olarak basıldı, serserînin gençlik zamanı üzerine olan destan çok rağbet gördü idi, bende bir nushası vardı ayni ahbâbım elimde hiç örnek kalmadı, tekrar basdıracağım diyerek ve yine üç mecidiye vererek aldı bir daha elime geçmedi, şimdi İstanbul Ansiklopedisi için hafızamı toplayarak tekrar kaleme aldım, fakat zan ederim ki ilk şeklinden hayli değişikce oldu». Rahmetli büyük dostumuzun bu kütük için tekrar kaleme aldığı destan şudur:

1. Boyu tanzir eder sülüs elifi
Tulumbacı rum civanın zarifi
Rivâyet muhtelif ismi şerifi
Pandeli Panayot Petro Perikli

2. O şâhın şöhret ü şânı Beyoğlu
Böyle güzel görmemişdir Beyoğlu
Övünemez ona paşa bey oğlu
Tüketmişdir yağı âşık kandili

3. Avrupayı kesmiş alnına berber
Alam dedim soy sopundan bir haber
Dediler çorbacı oğlu bu dilber
Aslı adalıdır hâki Midilli

4. Sabî imiş düşmüş kavak yeline
Geçmiş korsan Kanlı Vangel eline
O getirmiş bu İstanbul iline
Zîra kendi yolu pek tehlikeli

5. Kahve açmış Vangel Tarlabaşında
Bey oğlun oturtmuş tezgâh başında
Sihir elâ gözle gümrah kaşında
Basmış ol kahveyi müşteri seli

6. Şâhin başda eğri durur külâhı
Îsâ kavmi ol melâhetpenâhı
Sevmenin yok zerre mıkdar günâhı
Bendeleri öper ayağı eli

7. Al mintanı açmış civanı kat kat
Onsekiz yaşında bir tâze nev hat
Oynatıyor meydânı muhabbette at
Kavmi rumun şehbaz esmer güzeli

8. Adalı poturlu fermene yelek
Omuzdan sarkıtmış bir gümüş köstek
Kamerçin yemeni ökçesi yüksek
Tırabulus sarmış incecik beli

9. Âdettir dilberan gösterir topuk
Gören âşıklarda tutulur nutuk
Palikaryalığa hevesli kopuk
Korsanlıkdan sağ kulağı küpeli

10. Urumcadan gayri yokdur lisanı
Pandomima konuşdurur insanı
Görse zâlim uğrunda kan kusanı
Tutmaz vallah koynundaki mendili

11. Cümle düşüb kalkdıkları eşirrâ
İçilir cin amer hem şarab bira
Germâbede olur hep bey ü şirâ
Kizb ise râviye bütün vebâli

12. Kuleler asar kırmızı fener
Ayaklar koşarlı şap şap pür hüner
Nâr içre semender misâlî döner
Şah Beyoğlu Beyoğludâireli

13. Af ettirir cümle günâhı gayret
Harikî Kebir civânı seyret
Yakmazmı vücudun ayağı hayret
Sanarsın kavmi Îsâdan bir velî

14. Bilmez amma âr ü hayâ nâmûsu
Âteşi Nemruddan yokdur korkusu
Üstüne yok tulumbacı doğrusu
Kazaya gelmesin saçının teli

15. Seksenyedidedir Harikî Kebir
Tahriri mümkin değildir bir bir
Ondan sonra alınmışdır çok tedbir
Semti Beyoğlunun perişan hâli

16. Yağardı âteşler misâli bâran
Mahzende beş nüfus akrabâ yâran
Feryâd ider yok mu bizi kurtaran
Yevmi mahşerin hâli pür melâli

17. Yürüdü yangına karşı o fetâ
Âteşe yalnayak basarak hattâ
Kimi der âferin kimi der hatâ
Kimi kahraman der kimisi deli

18. Halâs etti o gün beş nefer canı
Ana baba ile iki sibyanı
Gördüler en son ol kahramanı
Çıkarır bir duhteri mah cemâli

19. Beyoğlu yandı Beyoğlu şan aldı
Pâdişâhımızdan hem nişan aldı
Destanı Vâsıfı Perişan aldı
Tahsin etti anı cümle ehâlî

BEYOĞLU CADDEİ KEBÎRİ — Beyoğlunda zamanımızda İstiklâl Caddesinin eski adı; Atatürk Bulvarının açılmasına başlandığı yılına kadar İstanbulun en geniş, ve en uzun caddesi idi, eskiden de, hâlen de İstanbulun günün hemen her saatinde en kalabalık, en şenlikli, en zengin çarşı boyu, en güzel eşyanın meşheri, en faal eğlence merkezidir (B.: İstiklâl Caddesi).

Tünelin Beyoğlu başındaki meydancıkdan Taksim meydanına kadar uzanır; «İstiklâl Caddesi» adını, İstanbulun işgalden kurtulduğu, üzerinden, muzaffer ordumuzun ilk kıt'alarının geçdiği gün aldı. Caddei Kebir adının ne zaman konduğunu tesbit edemedik. Bu cadde, XVII. ve XVIII. asırlarda, Beyoğlu parça parça genişlerken vücud bulmuşdur, önceleri, bugünkü caddeden çok daha dar idi; Tünelden gelindiğine göre, bilhassa Galatasarayı ile Taksim arasındaki kısmının sol tarafını, 5 haziran 1870 büyük Beyoğlu yangını kül ettikden sonradır ki, cadde o zamanın ihtiyacı nisbetinde genişletilmiş idi; kuvvetle tahmin ederiz ki «Caddei kebir» adı, İstanbul haritasına bu tarihden sonra yazılmış olacakdır.

Birinci Cihan Harbi sonlarında Caddei Kebîrin her iki yanındaki sokaklar şunlardır:

Tünel Meydanından Taksime doğru sağ kolda — Bostan Yeni yol Sokağı, Kumbaracı Yokuşu Posta Sokağı, Polonya Sokağı, Ada Sokağı, Galatasarayı mevkiinde Yeniçarşı Caddesi, Kartal Sokağı, Su Terâzisi Sokağı, Ağaçeşmesi Sokağı, Hava Sokağı Kokaroğlu Sokağı, Bursa Sokağı, Büyük Parmakkapu Sokağı, Küçük Parmakkapu Sokağı Rum Kabristanı Sokağı, Sırasilviler Caddesi, Taksim.

Tünel Meydanından Taksime doğru sol kolda — İsveç Sokağı, Asmalı Mescid Caddesi, Timoni Sokağı, Derviş Sokağı, Venedik Sokağı, Terkso Çıkmazı, Lövanden Çıkmazı, Eczâcı Çıkmazı, Lâtin Çıkmazı, Saka Çıkmazı, Glavani Sokağı, Kilise Çıkmazı, Hacopulo Pasajı Tütüncü Çıkmazı, Galatasarayı mevkiinde Hamalbaşı Caddesi, Tiyatro Sokağı, Sol sokak, Sağ sokak, Yeşil Sokak, Ağacamii mevkiinde Sakızağacı Caddesi, İmam Sokağı, Misk Sokağı, Bekâr Sokağı, bir geçid, Taksim Sokağı, Zambak Sokağı, Taksim.

Cadde «İstiklâl Caddesi» olur iken, bu sokak isimleri de hemen tamâmen değiştirilmişdir.

Sayın R. Gamsızoğlu İstanbul Ansiklopedisine tevdi ettiği notlarda İkinci Abdülhamid devri sonlarının Caddei Kebîrini şöyle anlatıyor:

«Avrupalılar, levantenler Beyoğlu'na "Pera", ve Taksime kadar uzanan caddeye "Grand'rue de Péra" derlerdi. Tünelden Beyoğluna çıkıldıkta karşıya tünel hanı ve pasajı gelirdi. Bu binâda kiracılardan başka hiç bir değişiklik yokdur.

«Şimdi Şişli otobüslerinin hareket ettiği noktanın yanında ve o zaman daha dar olan tünel meydanında etrafı demir parmaklıklı küçük bir havuz vardı.

Beyoğlu kaymakamlığı ve belediye şûbe müdürlüğü binâsı, şehremanetine bağlı Altıncı Belediye Dâiresiydi.

Tünel meydanında, köşede J. Verdoux özlükçü, onun sırasında Karakaş fotoğraf malzemesi mağazası, yanında da berber Petro'nun dükkânı vardı. Meydana bakan dükkânları bir kaç kitap evi ve bir kasap işgal ediyordu.

«Şimdiki Narmanlı hanı, caddenin ortasına kadar yayılmış koyu renkli kasvetli Rus başkonsolosluğu binâsı idi. Karşısındaki İsveç sefaretinin malı olan dükkânlardan birinde veliaht Reşat efendinin terzisi Vidoviç, yine o sıradaki Botter Hanında zamanın meşhur terzisi Botter, gümüş ve kristal eşya ve sofra takımları ile Christofle marka çatal, bıçak ve kaşıkları satan Décugis, Haşet kitapevinin yerinde fotograf makine ve levazımatı satan Weinberg mağazaları, yanında Hidivial Palas oteli, sol kolda hâlen Markiz olan büyük mağazada şekerci Lebon (Galatasaray lisesi matematik öğretmeni Mr. Blanchon Lebon'un damadı idi. Anadolu demiryolları müdürü Mr. Huguenin, silindir şapkasıyle her gün öğleden sonra buraya gelir, şampanya içerdi.), Passage Oriiental denilen şark pasajında Weiss kitap evi, yine o sırada bakkal Dimitrakopulo (sonraları Dimitrakopulo rakılarını yapan), Ahmed Kapani beyin mağazasının yerinde

Strazburg birahanesi, Suriye Hanı, kuyumcu Sori.

«Sağda Rus safereti korseci Ovagimyan, onun üstündeki binâda fotografçı Sebah ve Joaillier, Sent Mari Kilisesi.

«Solda Zaharyadis mağazasının üstündeki katta İstanbul'un tek kadın berberi olan İzidor, yine o sırada dar bir koridordan geçilerek girilen Yani lokanta ve birahanesi, Al İpek mağazasının yerinde ve Terkos kumpanyası binası altında Vapillon tuhafiye mağazası, solda köşe başında Pazar Alman, Nikoli lokanta ve birahânesi, Babayan kuyumcu dükkânı, kunduracı Burgeni, Yapı ve Kredi Bankası binasında münhasiren İngiliz mamûlâtı çeşitli eşya, kumaş, tuhafiye, av silâhları, spor malzemesi, 120 kuruşa satılan sağlam ingiliz ayakkabları ve İstanbul'a ilk defa futbolu getiren Baker mağazası, yanındaki Saka çıkmazında Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye vardı.

«Galatasaraya doğru yolumuza devam edelim. Sağda şimdi Mayer mağazasının bulunduğu yerde caddeye doğru ilerilemiş Sent Antuvan kilisesi, yanında Amiralis'in yerinde, en güzel hediyelik eşyalarla tanesi çeyrek altına yâni 27 kuruşa zarif kravatlar satan Pigmalion mağazası, solda Sümerbank binasını bütün katlariyle işgal eden Karlman, hâlen İş Bankası binası olan yerde kadın kumaşları satan Dron mağazası ve üstünde Berlitz mektebi, Tophâne müşiri Zeki Paşanın malı olup cumhuriyetin ilk senelerinde beyaz Rusların işlettiği Türkuvaz lokantası ve daha sonra Karlman mağazasının taşındığı binada meşhur Bonmarşe (Bir kapısı tepebaşına açılan bu uzun ve geniş mağazaya, Beyoğluna gezmeğe gelenler hiç bir şey almasalar da muhakkak uğrar, piyasa ederlerdi. Burada oyuncaklar, bebekler, kırtasiye, kumaş çeşitli mal ve ev eşyaları satılırdı.)

«Yine o sırada eski ismi Au Lion olan şimdiki Lion mağazası, karşısında Ernest Komandinger'in piyano, nota ve müzik âletleri ticarethanesi, İstanbul kartpostalları basıp satan Maks Frühterman, yanında mâhût evleri ile Çiçekçi sokağı, karşıda sol kolda her gün gazetelerde resimli ilânları çıkan Tetis sahte elmaslar mağazası, Elhamra sinemasının yerinde Kristal gazinosu, yeni Sent Antuvan kilisesinin arsasında meşhur Konkordiya vardı.

«En iyi puro sigaraları ile tütün rejisinin mamûllerini satan Angelidis'in Havana pazarı yerinde duruyor. Karşısında Zat-i hazret-i şehriyarinin ressam ve fotografçı başısı Abdullah Biraderlerin atleyesi ve gömlekçisi Strongilos mağazası.

«Yeniçarşı sokağının başında şimdi yerinde yeller esen Galatasaray polis serkomiserliği ve o zamanki ismi Mekteb-i Sultan-i Şâhâne olan Galatasaray lisesi, (O tarihte parmaklıkların önünde ve yaya kaldırımının kenarında mermer babalara merbut bir sıra kalın zincir vardı.)

«Postahane eski yerinde duruyor. Burası aynı zamanda Eastern telgraf kumpanyasının merkeziydi. Yanındaki binâda zamanın meşhur göz doktorlarından uzun sakallı Esmeryan'ın muayenehânesi bulunuyordu.

«Kartal sokağının başında C.K.M. mağazasının yerinde Café Royal adında temiz bir kahvehâne hizasında Canzuch İngiliz eczahânesi, karşısında Tokatliyan lokanta ve pastahânesi.

«Yeni ismi Balo sokağı olan Sağ sokağının köşesinde Beyoğlu Kantin lokantasının yerindeki Bravakis pastahânesinde, ağır başlı müşteriler akşamları bir kaç kadeh aperitif alırlar ve şeker kavanozlarının arkasından gelip geçenleri seyrederlerdi.

«Solda biraz ileride Halep çarşısı. İçindeki Variete tiyatrosuna Avrupadan sirkler, opera, operet turupları gelir, temsiller verirlerdi. Halep çarşısı karşısında Sultan Mecid ve Aziz devri zenginlerinden Köceoğlunun şimdi Atlas sineması olan konağı bulunmaktadır. Solda Abraham paşa malı olan Serkldoryan kulübü, altında meşhur Mir ve Cotteraux terzihânesi ve Psalti mefruşat mağazası vardı. Yeni Melek sineması sokağının başındaki kunduracı mağazası muhallebici, üstündeki bina da Savoie oteliydi.

«Glorya pastahânesinin yanındaki sinema, geniş salonu ve kat kat localari ile Odeon tiyatrosu. Karnaval mevsiminde burada balolar, sâir zamanlar da yabancı turuplar tarafından temsiller verilirdi. Saray sinemasının ön kısmı Luksemburg gazinosu, arka

tarafı da gazinonun bilârdo ve oyun salonu idi. Karşı sırada Duma'nın Paris ve Viyana yapısı kupa, fayton ve lando arabaları satan mağazası bulunuyordu.

«Ağa camiinden sonra mabeyinci Ragıp Paşanın Rumeli Hanı ve altında Rebul eczahânesi ve bir kuyumcu dükkânı karşısında zamanın mâruf kadınlarından güzel Artemisya'nın oturduğu kapısı hamam sokağında caddeye nâzır ev.

«Misk sokağının başında Kitap Sarayının üstündeki binâ Beyoğlu mutasarrıfı Enver Beyin makamı. Bekâr sokağı başında Çığ Apartımanının arsasında Yunan başkonsolosluğu binası ve Taksime varırken şimdi Fransız konsoloshânesi olan binâda Giffard Fransız hastahânesi, karşısında köşede meşhur içkili Eftalipos gazinosu.

«Vâlide çeşmesi ve yanında salaş sirk binâsı (İkinci meşrutiyetin ilk senelerinde burada Kurtdereli Mehmed ve Filiz Nurullah, ecnebi pehlivanlarla göreşirlerdi.) Sağda şimdi Taksim Sarayı olan yerde eski bir binâda Rum - Fransız lisesi vardı.»

BEYOĞLU MUTASARRIFLIĞININ ESKİ BİNÂSI — Eski Beyoğlunun önü ve içi pek hareketli, cümbüşlü ve kendine has sîması olan bir binâsı idi; Galatasarayı Sultânisinin bitişiğinde, Yeniçarşı Caddesine sapılan, şimdi, (bu satırlar 1945 de yazılmışdır) meydanımsı bir hal almış olan köşede idi. 1849 da Galatasarayı Mektebinin ilk binâsı ile beraber yapılmış; askerî bir karakolhâne olarak.

Çehre züğürdü bir yapı idi; yıkdırılıncaya kadarda o mühmel sîmâsını muhâfaza etti; çatısı basmış, badanası alacalı bulacalı; pencere camlarının kimisi kırık, kimisine gaz sandığı tahtası mıhlı, yahud bakkal kâğıdı yapıştırmalı idi.

Kapusu fora, giren girene, çıkan çıkana; sanki panayır yeri. Saray mensûbu paşalar, beyler, hünkâr yâverleri; kavak boylu Yıldız Sarayı tüfekcileri; nişanlı madalyalı komiserler, bitirim hafiyeler..

Erbâbı mesâlih de çok; sarıklı softa, arâkiyeli derviş agelli ak arab, poturlu arnavud, câmedanlı kürd, kuşaklı muhâcir, şapkalı frenk, kasketli rum, palabıyık ermeni, köse sakal mûsevî, hulâsa yerli yabancı yetmiş iki buçuk millet.

Posta olup takım takım gelenler de başka; kolu boynuna asılı, eli sarılı omuzdaşlar, pavurya yürüyüşlü palikaryalar, maltız deniz korsanları, çakanoz kasa hırsızları, yankesici, çoğu yalın ayaklı kopiller, umumhâne mamaları, muhabbet dellalları, yan sokakların yosmaları, civânları..

Dahası var: tepside yemek ve cebde içki taşıyan lokanta, birahâne garsonları; seyyar dondurmacılar, şerbetçiler, fıstık, fındıkcılar, destancılar..

Ana kapunun önünde İstanbulun en uzun boylu, en fiyakalı burma bıyıklı kanun çavuşu dâimâ hâzır ve nâzır.

İçeriki avlunun köşe bucağı da tıklım tıklım eşyâ: Yangın tulumbası, kancalar, içlerindeki su pislikden kaymak bağlamış kovalar; ve sanki koltkcu dükkânıymış gibi hurda piyano, aynası kırık dolab, paslı demir karyola, patlak kanape, çatlak Enez küpü, laterna, borusu yamru yumru gramofon.

Oradan geçen ekseriyâ, Beyoğlunun inzibâtına memur Esvabcıbaşı İsmet Beyin oğlu kaymakam Tâhir Beye, bâzan da ağabeğisi yâveri husûsii şehriyâri Fehim Paşaya rastlardı.

Odalar akşamları gene birer kıraathâne, kahvehâne idi. Pencerelerin arkasında aded aded baş, çoğu misâfir beyler ve efendilerin başı. Bir tarafdan sigaralar tüttürülüyor, nargileler fokurdatılıyor; kahveler, çaylar içiliyor; dondurmalar yeniliyor; bir taraftan da gelsin piyasa çıkışları seyir, kokonalara işmar.

Kanun zâbitlerinin dapdaracık odasında hünkâr yâveri paşazâdeler, bilhassa acarlardan Kabasakal Çerkes Mehmedin Hikmet, Talât, Rifat; Hasan Paşanın Mehmed; İstihkâm ve İnşaat Dâiresi Reisi Sânîsi Hayri Paşanın Enver nam oğulları hiç eksik olmazdı.

O zamanlar İstanbulun Belediye işleri Şehiremânetine, zâbıta işleri ve Zaptiye Nezâretine âid, ve şehirde bu sonuncusuna bağlı iki mutasarrıflık vardı: biri bu binâdaki Beyoğlu mutasarrıflığı, öbürü Paşakapusundaki Üsküdar Mutasarrıflığı.

Bahsetdiğimiz binânın yukarı katları dâirenin erkânına mahsusdu; mutasarrıf, mu-

avin, başkâtib, alaybeyi, polis meclisi âzâları, polis müfettişleri, merkez komiseri, tercüme odası, doktorlar hep orada istif.

Yanda, Yeniçarşıya doğru uzanan Nuh Nebîden kalma kılıklı kâgir kısım tevkifhâne idi. Haşarâtın tıkıldığı yeri geçelim, «mer'iyül hâtır» mevkufların yeri anlatıla anlatıla bitirilemezdi: bacakları kırık yayları kavşak, otları fırlamış bir kanapeden başka oturacak şey yok. Desturun, sarhoş gaseyanlarından koku, koku, koku. Tavandan ömürcek ağları sarkıyor; sıvaları dökülmüş bağdâdîler arasından kedi kadar gemi fâreleri cirid oynuyor. Pire pıtrak, tahta kurusu katar katar, dört duvar kanları ile mülemmâ. Sonra ne gaz var, ne mum. Dünyalığı tüketüp ipi pillah, sivri küllâh düşen, zifiri karanlıkda kaşına kaşına sabâhı güç bulur.

Sermed Muhtar Alus

BEYOĞLUNDA ERMENİLER — Beyoğlu Ermenilerinin en az dörtbuçuk asırlık bir mazisi olduğu, aynı semtin Üç Horan (Surp Erortutyun) Ermeni Kilisesinin rahiplerinden Kirkor Acemyan (1821-1893) tarafından 1843 de kaleme alınmış bir vesikadan anlaşılmaktadır. Bu mehazda mezkûr kilisenin Hicrî 921 de (Milâdî 1515) isimleri zikredilen rum ekâbirinden ermeniler tarafından satın alındığı ve on sene müddetle burada ruhanî âyin yapıldığı, fakat müteakiben Galata ermeni kilisesinin papazlarının ve idârecilerinin yüzünden kapandığı kayıtlıdır.

Filhakika, onyedinci asrın büyük Ermeni tarihçi ve edîbi Eremya Çelebi Kömürcüyan Beyoğlundan bahsederken, herhangi bir ermeni kilisesinin mevcudiyetini kaydetmemektedir. Bundan anlaşılıyor ki, onyedinci asrın ikinci yarısında, Galata surlarının hâricinde pek az miktarda ermeni bulunmaktaydı. Bu babta diğer bir delil de aynı müellifin Ruznâmesinde Beyoğlu semtinin adının dahi geçmemesidir.

1922 de İstanbul'da neşredilen Şişli Ermeni Mezarlığı hakkında bir eserin önsözünde ise, onyedinci asırda Sivas'ın Kırnavula köyünden epeyce miktarda ermeni muhacirlerinin İstanbul'a gelerek Beyoğlunun Kırnavula mahallesini teşkil ettikleri iş'ar olunmaktadır.

Onsekizinci asrın sonlarına doğru kaleme aldığı Coğrafyasında rahip Lukas İnciciyan da Eremya Çelebi gibi Pangaltı Ermeni Mezarlığını zikrettikten sonra, Taksim ve mezarlık arasındaki sahanın, 1802 de, büyük bir kısmı Rumeliden ve yangından sonra Bursa'dan İstanbul'a iltica eden ermenilerin yaptıkları evlerle dolu olduğunu kaydediyor.

Filhakika bu tarihden beş yıl sonra, yani 1807 de, eski kilisenin yerinde yeni bir ibadethâne inşâ edilmiştir ki bu da ermenilerin sayısının çoğaldığını ve dolayısiyle İnciciyan'ın kaydının doğruluğunu teyid etmektedir.

Yine İnciciyan tarafından 1818 de Venedik'de neşredilen «Eğanak Püzantyan» adlı salnâmede, Beyoğlunda 1150. ermeni hânesinin mevcudiyeti tesbit olunmaktadır.

1838 de, kilisenin bugün görüldüğü veçhile muazzam bir şekilde inşâ edilmesinden sonra, ermenilerin sayısı yeniden artmağa başlamıştır. Bilhassa, 1861 de Feriköydeki Surp Vartanantz ve 1895 de Taksim'de Surp Arutyun kiliselerinin yeniden ihyâları akabinde, bu semtlerdeki ermenilerin sayısı daha da artmışdır. Bu artış Birinci Cihan Harbinin sonlarına kadar devam etmişse de, 1922 de ermenilerin harice hicretleriyle bir miktar azalmıştır. Müteakiben, İstanbul ermeni zenginleri de tedricen Beyoğluna rağbet gösterdiklerinden, sayıları gitgide artmıştır. Şöyle ki, bugün İstanbul'da yaşayan ermenilerin takriben yarısı Beyoğlunda ikaamet etmektedir.

Kiliseler — 1) Üç Horan; 1515 de Ermenilere geçmiş ve 1525 de kapanmıştır. 1807 de ahşap olarak yeniden inşa edilmişse de, 10 Nisan 1810 da yanmıştır. 1836 ya kadar harap halde kalan kilisenin yeni binâsı 18 Haziran 1838 de takdis edilmiştir.

2) Surp Arutyun; Taksimde bulunan ve aynı ismi taşıyan hastahânenin bir şapeli olan bu kilisenin ilk tesis tarihi bilinmemektedir. 1895 de, yıkılma tehlikesi gösteren ahşap binâ, Kayserili Mıkırdiç ve Ohannes Esayan biraderlerin maddî yardımı ile kârgir olarak yeniden inşa edilmiştir.

3) Surp Agop; Kasımpaşa'da bulunan bu kilise ilk defa 1811 de yapılmıştır. Toprağı,

Tersane ekmekcibaşısı Donabed yahut Donik Amira tarafından hediye edilmiştir. 1854 de yeniden inşasına başlanan kilise 1857 de ekmekcibaşı Agop Noradunkyan'ın himmetiyle tamamlanmıştır. Son tamiratı 1902 de vuku bulan ibadethâne 1919 da yandıktan sonra tekrar inşa olunmamıştır.

4) Surp Vartanantz; Feriköyde bulunan ve 1860-1861 yıllarında inşa edilen bu kilisenin takdiş merasimi 30 Nisan 1866 da vuku bulmuştur. 1903 de Zenop Bey Merametciyan'ın himmetiyle temelden yeniden ihya olunmuştur. 1931 de tekrar restore edilmiştir. Son zamanlarda kısmen tevsi edilmiştir.

5) Surp Lusavoriç; bu kilise Pangaltı Ermeni Mezarlığında 1865 yılı büyük kolera âfeti esnasında yapılmıştır. 1909 da temelden yeniden inşâ edilmiştir.

Mektepler — Eskiden Ermeni cemaatına ait dört mektep vardı. Bunlar sırasiyle, Taksimdeki Esayan, Pangaltıdaki Surp Lusavorçyan, Galatasaraydaki Narekyan ve Dolapderedeki Arşakunyan (açılışı 1875 de) okullarıdır ki hali hazırda bunlardan ancak birincisi ve ikincisi tedrisata devam etmektedir. Bugün faaliyette bulunan diğer Ermeni mektepleri ise şunlardır; Mıhitaristlerin Pangaltı Lisesi, ki çok eskidir Merametciyan Orta Okulu (tesisi 1912 de), Nor Tıbrotz (tesisi 1909 da), Arti Gırtaran ve Bezazyan ilk mektepleri.

Hastahâne — Taksimdeki Surp Arutyun kilisesinin yerinde bulunan ve aynı ismi taşıyan işbu hastahâne Sarkis Tıbir Sarraf-Ohannesyan'a (vefatı 1805 de) göre 1794 de açılmıştır. H. Asadur'a göre (İstanbul Ermenileri, s. 160) Şınork Mıkırdıç Amira bu inşaat esnasında maddî yardımda bulunmuştur. Bu inşaat muhtemelen bir restorasyondur, zira Püzant Keçyan, Yedikule Ermeni Hastahanesinin tarihinde (İstanbul, 1887, s. 5), İstanbul ermeni hastahânelerine ait 1755 ve 1792 tarihli iki fermana tesadüf ettiğini kaydetmektedir. Bunlardan birincisi 1743 de verilen diğer bir fermanı teyid etmektedir. İnciciyan'ın mezkûr eserinde Beyoğlu babında işbu hastahâneden bahsetmemesi şayanı dikkattır. 1834 de Yedikule Ermeni Hastahânesinin tesisinden sonra buradaki hastalar tedricen oraya nakledilerek hastahâne kapanmıştır. 1870 deki Beyoğlunun büyük yangınından sonra, işbu köhne binâda harikzede fakir ermeni aileleri barınmıştır.

Cemiyetler — Beyoğlunun muhtelif semtlerinde, meselâ Şişli'de, Feriköy'de, Dolapdere'de, Pangaltı'da ve Taksim'de muhtelif ermeni cemiyetleri kurulmuştur. Bunlar meyanında eskilerden «Fukaraperver Cemiyeti» (kuruluşu 1877 de), «Arşakunyan Tedrisat Cemiyeti» (kuruluşu 1880 de) «Ermeni Mürettipler Cemiyeti» (kuruluşu 1919 da); ve yenilerden de Esayan ve Mıhitaryan Liselerinden yetişenler dernekleriyle, 1953 de, İstanbul'un fethinin 500. cü yıldönümü münasebetiyle tesis edilen ve bu satırların muharririnin de kurucuları arasında bulunduğu «Kültürel araştırmalar teşvik cemiyeti» bulunmaktadır.

Mezarlıklar — 1) Pangaltı Ermeni Mezarlığı; Takriben dört asırlık bir mâzisi olan bu kabristan 1853 de duvarla çevrilmiş ve 1865 de Şişli Ermeni Mezarlığının tesisinden sonra metruk hâle gelmiştir. 1872 de mezarlık sahası bazı kimseler tarafından ele geçirilmek istenmişse de, Sultan Abdülâziz'in fermaniyle ermenilerin hakkı tanınmıştır. 1911 de mezarlığın bugünkü yol üzerindeki kısmı Belediye tarafından 15000 liraya satın alınmıştır. 1939 da tamamı Belediyeye intikal etmiştir.

2) Şişli Ermeni Mezarlığı; bu kabristan 1865 de İstanbul'da vuku bulan büyük vebâ salgını esnasında vücude gelmiştir. Belediye, fazla miktarda olan kurbanların şehir içinde defnini mahzurlu görmüş ve yasak etmiştir; mukabilinde Şişlideki bugünkü sahayı ermeni cemaatine tevdi etmiştir. 1922 de, üç kişilik bir heyet tarafından, mezarlığın tarihi hakkında ve kabir taşı kitabelerinide ihtiva eden bir eser neşredilmiştir.

Kevork Pamukciyan

BEYOĞLUNDA SEDYELER (XIX. asırda) — Bir kapusu, iki yanında penceresi bulunan bir koltuk - odacık olup pehlivan yapılı ve acı kuvvetli iki uşak-hammal tarafından taşınan avrupakârî binek sedyeleri, İstanbulda, İstanbulda da yalnız Beyoğlunda kullanılmışdır.

Fransızlar bu sedyelere «Chaise a por-

teur» der; vaktiyle Avrupada asilzadeler, zenginler araba yerine kullanırlardı. Şimdi Avrupanın hiç bir diyarında bulunmayan yalnız doğru Hindistanda, Çinde, Japonyada rastlanan bir nevî tahtirevandır.

13 üncü asırda İtalyada hasta taşımağa yaramış, 16 ıncı asırda Fransa kırallarından II. Henri'nin karısı ve IX. Charles'ın anası Catherine de Medicis'in (1519 - 1589) hususî bir sedyesi varmış. Senelerden sonra merkezî Avrupanın her tarafında taammüm etmeğe başlamış. 17 ve 18 inci yüzyılın sedyeleri iki kapılı, önü ve kapı pencereleri camlı, mahon veya abanoz ağacından, gayet sanatkârane yapılmış, renk renk nakışlarla bezenmiş, şatafatli şeylermiş Tavanındaki kapak icabında yağışsız havalarda kaldırılır, içindeki kimse ayakta da durabilirmiş.

Pariste, Versaillesde kira ile tutulanları, muayyen mahallerde müşteri bekleyenleri daima bulunurmuş. Gitgide tamamile modası geçtiği için Türkiyede yalnız beyoğlunda kalmış.

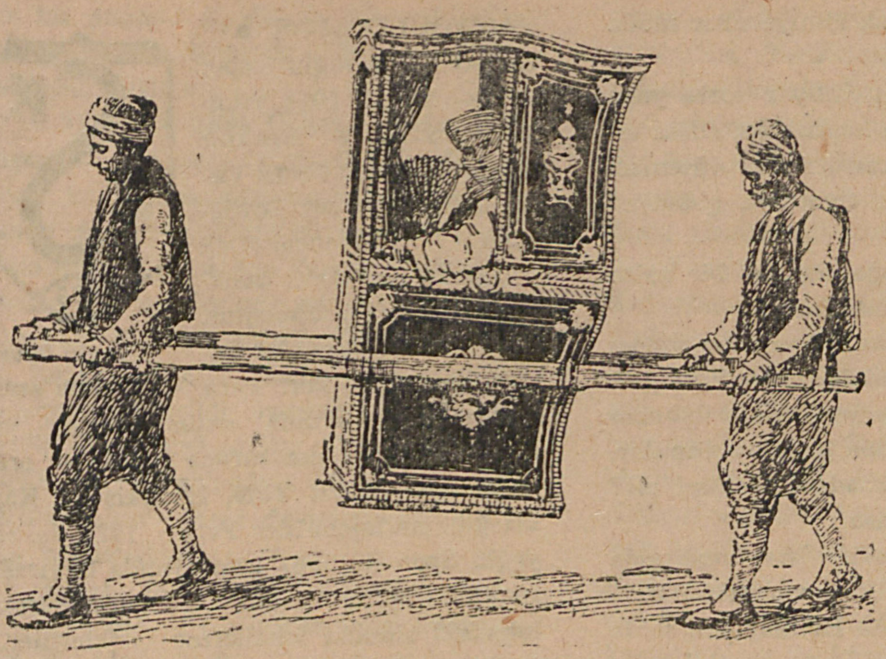
Bizim çocukluğumuzda ve ilk gençliğimizde Beyoğlunda çok görürdük. Pazar günleri Caddeikebirdeki merdivenle inilen katolik kilisesine, Parmakkapıdan Sıraservilere sapan ara sokaktaki Aya Triyada kilisesinde Frenk, Tatlısu Frengi, Rum zenginlerinin gelin olan kızlarını, anasını, kaynanasını, davetli kadınlar götürürlerdi.

Gelinin başında geriye sarkık duran, sırtında limon çiçeklerile bezeli beyaz elbise, etrafında koca koca buketler; takım taklavatı da süslü püslü dapdaracık, höcremsi nesneye pür azemet kurulurlar; inerlerken ellerinden tutulur, koltuklarına girilir, ortalığı buram buram lavanta kokuları bürürdü.

Kışın büyük ecnebi sefearethânelerinde, Union Française, Teutonia gibi kulüplerde, Pera Palace otelinin salonlarında balolar verilir, kor diplomatiğe, Beyoğlu yüksek sos-

Beyoğlunda Sedyeler
(Musavver Medeniyet'den. 1875)

Sedyede bir hanım
(Resim: C. Biseo, 1874)

lenir, ücreti çorbacıya verilirmiş. Taşıyanlar piyano hammalı kıyafetinde, mosmor fesli camadanlı, galibarda yün kuşaklı yumurta ökçe şibidikli, palikarya uçarılardı. Müşteriden ayrıca bahşiş de ceblerlermiş.

Ücrete gelince; kısacık yüz adımlık mesafeye sarı lirayı koparırlarmış; mübalağa mı, Allah bilir!

Bazan sedyede mumya sarısı benizli, geçkin bir kokana göze ilişirdi. Ya yatmağa,

yetesine mensup madamlarla matmazeller, ağır tuvaletlerinin bozulmaması içi arabaya binmez, sürüp sürüştürüp takıp takıştırıp, kıl pıranga, kızıl çengi sedye ile gelirlerdi.

Kış mevsiminde Paristen İstanbula turneye gelen, Gabrielle Rejane, Susannes Despres, Jeanne Hading gibi namlı aktrislerin idaresindeki truplar Tepebaşı kışlık tiyatrosunda bir kaç piyes oynardı. Localar beş liraya, on liraya satılır; kibar tabaka hiç bir temsili kaçırmaz, tiyatroya da madamlar sedye ile sökün ederlerdi.

Sedyeye en çok ikbal buyuranları söyleyeyim:

Banger Zafiri, Hristaki, Dimitraki, Yeni dünya Mösyö Jorj Stampa, Mösyö Kiriko gibi muteberanın familyaları; esbak Bükreş sefiri Edovard Black beyin kızı, zamanenin âhım şâhım güzeli madam Coûteaux; Sırbistanın eski İstanbul elçisi Corceviç'in kızı, kalantor tacir Vlastitas'ın karısı nâdir dilberlerden madam Vlastiras; Osmanlı Bankasında direktör Paneiri beyin madamı. İtfaiye Kumandanı Macar Zeçini Paşanın hüsnü ânile yektâ kızı; Sultan Hamidin Kuyumcu Başısı Haronaçi'nin kızı Rebeka.

Bu sedyeler rivayete göre. Sakızağacından, Pangaltıda numarasız, lüks vükelâ konak arabalarile omuz öpüşen kira faytonlarının, kupalarının kiralandığı yerlerden pey-

ya da ameliyat olmağa hastahâneyi boyladığı besbelli. Sirkeciye araba ile gidip istasyondan trene binmeğe, Yedikulede inip Balıklıya kadar yürümeğe mecâli yok. O vakit, Rum ispitaliyasına gidecekler için Kazlıçeşmede katar durmaz, talika falan bulunmaz, kesesi dolgunca kiryalar tâ Tarlabaşından oraya kadar bu nevi sedye ile götürülürdü. Bunların boyaları alaca bulaca her tarafı çangul çunbul, hamalları at hırsızı kılıklı kopuklardı.

Sedyenin bütün perdeleri inikse hasta taşıdığı kokananın hâlâ içi ölmediği, elâleme tuvaletsiz, pudrasız, allıksız görünmemek fikrini güttüğü anlaşılırdı. Eğer sedye pek külüstür, perdeleri salkım salkım, yahut büsbütün yırtık, içindeki avurdu avurduna çökük, can üstünde ise, caddeden geçen hatunların yürekleri kabarır, geriye geyire:

— Kadıncağız sabaha çıkmaz: toprağı bol olsun zavallının! diye mırıldanırlardı.

O tarihte Rum ölüleri açık taşınır, Beyoğlu Doğruyolunda cenazelerine sık sık tesadüf edilirdi. Bunları görenlerin meraklanmamasını var kıyas edin. İşte bu sebepten ötürü, doktor Zambako Paşaya, Horasanciyan Efendiye kendini muayene ettirmek, dişçi Heydeye, Çamiye diş doldurtmak, modistra Efijeniye, Zabele fistan diktirmek gibi pek mübrem zaruret hasıl oldu mu, sular

kararmadan karşıya ayak atmıya nane molla hanımlar gırlaydı.

Yine bundan dolayı, ihtiyar orta yaşlı tâze hanımlar sedyeden hoşlanmaz, âdeta teşe'üm ederlerdi. Sâde can derdine düşenleri değil, gelinleri, baloya, tiyatroya gidenleri akla getirseler ya?..

Son derece alafranga meşrep bir zatın iki kerimesi hakkında derlerdi ki:

— Çarşafsız masrafsız, başlarına yalnız ipek şarpa örtüp, harmaniyelere sarılmışlar, yerin dibine batası sedyeye kurulup bilmem hangi sefaretin suvaresine kapağı atmışlar. Babalarının haberi olmadan hadleri mi? Kızları alan teller takınsın!

Minakyan'ın Osmanlı kumpanyasında mahut «Ladam o Kamelya» oynanırken Margarit Gotye rolünü yapan Hekimyanın sahte vekarlılığı ömürdü.

Valelerine (uşaklarına) seslenir:

— Jak, Alfred!.

Kıranta aktör Çaprast'la Sancakçiyan seğirtirler:

— Emriniz?

— Bu gece Grand Opera da Rigoletto var, fevkalâdedir. On beş, yirmi keret temaşa ettim, genem bıkmam. Hazırlayın Chezaportörmü, bir daha müşahede eyleyem!

Bereket versin sahneye sedye çıkarılmazdı. Boylu boslu, gövdeli kadın nasıl sığabilirdi içine. Onu da bırak, basdıbacak Çaprast ile kuru kemik Sançakciyan onu nasıl taşırlardı?

Abdülâziz zamanında İstanbulda çıkan «Musavver Medeniyet» mecmuasının 10 şubat 1290 (22 şubat 1875) tarihli nüshasında "Beyoğlunun Sedyeleri" başlıklı yazısında şu satırlar okunur: «Bu sedyeler yalnız Beyoğluna mahsustur. Dünyanın hiç bir yerinde yoktur. Kışın çamur belâsından sokaklarımızda gezmek zor olduğundan sedyeler Beyoğlu halkına hayli kolaylık vermektedir. Hele hastalar için faydası inkâr edilemez. Bunların adedi günden güne azalıyor. Araba nakil ücretlerinin ağırlığından dolayı buna rağbet çoktu, tramvay idaresinin teşkili ile zuhur eden kupa arabalarının fiatlarının itidale yakın bulunması sedyeye olan rağbeti azaltmıştır. Sedyeler hamal esnafınca haylice cesim bir ticaret metaı olduğu tarife muhtaç değildir». **Sermed Muhtar Alus**

BEYOĞLU SPOR KULÜBÜ — Beyoğlu spor «Pera» adıyla 1914 yılında Şarkı Karib Bankası Müdür Muavini Kosta Vasiliadis tarafından Beyoğlunun Kalyoncukulluk semtinde sarı-siyah renkler altında kurulmuştur. Pera aslında bugünkü Beyoğluspor değildir. Pera mütareke yıllarında çetin maçlar yaptıktan sonra Fransa turuna çıkmış ve orada dağılmıştır. Davit Yafe, Muzakis ve Kanakis gibi müteşebbisler Perayı 1923 de «Beyoğlu Spor Kulübü» ismi altında Sakızağacı semtinde tekrar kurdular, az sonra Parmakkapıdaki şimdiki lokallerine naklettiler. O tarihten itibaren liglere giren, sporun bütün şubelerinde faaliyet gösteren Beyoğluspor kulübü profesyonelliğin ilânının ikinci yılında bu kümede yer almış ve bu yıl sonuncu olarak yeni kurulan Millî Lige girememiş. İstanbul 1. Profesyonel kümeye düşmüştür.

Beyoğlu Spor Kulübünün arması

Bibl.: Bu kulüb mensublarından birinin gönderdiği bir gazete notu.

BEYOĞLU YANGINLARI — Beyoğlu, XIX. asır başına kadar, aşırı derecede zengin rum ve ermeni tüccarları ile İstanbulda yerleşmiş Avrupalı ecnebî tüccarların, ve "Tatlısu firengi" denilen zengin rum ve ermeni melezlerinin konakları bulunan bir yerdi; Avrupa devletleri refârethâneleri de burada idi.

Beyoğlunda orta tabaka halk kesâfeti ile, ana caddelerini İstanbulun en büyük ve mûkellef ticârethânelerinin ve en zengin çarşılarının kaplaması, evlerinin çoğu ahşab mahallelerin kurulması geçen asrın ortalarında başlar. Onun içindir ki tarih kaynaklarımızdaki Beyoğlu yangınları XIX. asırdan itibâren görülür.

18 Temmuz 1811 (Hicrî 26 Cemâziyel evvel 1226) yangını — Bir salı gecesi çıkdı. Müverrih Cevdet Paşa «Pek çok ev ve dükkân yandı.» demekle iktifâ ediyor. Bu yangının, Firûzağa, Kuloğlu, Tomtom gibi Beyoğlunun en eski mahallelerinden birinde olduğu muhakkakdır. Ateşi, şiddetle devam eder iken, sabaha karşı başlayan, ve Beşiktaş ile civâri için başkaca âfet olan tûfanı an-

dırır bir yağmur söndürdü. (B.: Beşiktaş Deresi; Beşiktaş Köprüsü; Beşiktaş Hamamında Sel Baskını).

24 Temmuz 1831 (Hicrî 13 safer 1247) yangını — Bir pazar günü Çukur Mahallesinde çıkdı; tulumbacıların çok çalışmasına rağmen şiddetli rüzgârla büyüdü, onbeş saat devam etti, Dörtyolağzı, Taksim, Tatavla ve Aynalıçeşme semtlerinde pek çok ev ve dükkân yandı. Muhtelif milletlerden açık da kalan felâketzedelerin iskânlarına devletçe çok gayret gösterildi; «yanan sefârethâneler için Bâbiâlîce muâmelâtı dilnüvâzâne icrâ olundu» diyen vak'anüvis Lütfi Efendi bu sefârethânelerin hangi devletlere âid olduğunu kaydetmiyor.

1 Şubat 1857 (Hicrî 6 cemâziyelevvel 1273) yangını — Bir pazar günü Sakızağacında 209 binâ yandı.

5 Haziran 1870 (Hicri 5 rebiülevvel 1287) yangını — İstanbul tarihinde "Beyoğlu Harîki Kebîri", Büyük Beyoğlu Yangını diye anılır; aşağıdaki satırlar devletin resmî gazetesi olan Takvîmi Vekaayiin 11 rebiülevvel 1287 tarihli nüshasından alınmışdır:

"Geçen pazar günü saat yedi kararlarında (ezânî saat, öğleden bir saat sonra) Macarda Feridiye Sokağında Reçini'nin kiracı olarak oturduğu evden çıkan ateş rüzgârın son derecede şiddetli olmasından çarçabuk beş altı kola ayrılarak, söndürülmesine pek çok gayret edildiği halde önlenemedi. Bir kolu Macardan, Tarlabaşından, Taksimin alt tarafından Büyük Caddeye çıkarak Mektebi Sultanînin (Galatasarayının) önüne vardı. Bir kolu Âşıklar Meydanından Bülbülderesine inüb oradan Papas Köprüsü Caddesi ile Emin Camiişerifi civârına ve Sürûri Mahallesi hududundan, Aynalıçeşmeden İngiliz Sefârethânesini alarak kezâlik Mektebi Sultânînin önünde durdu. Yangın nihâyet gece saat sekizde Kalyoncukolluğunun alt tarafından İskordalye Mahallesinde söndü. Bu hudud içinde İtalya Sefârethânesi ile kâgir ve ahşab olarak 500 den fazla büyük binâ ve dükkân sarfedilen gayretle yangından kurtarıldı ise de tahminen 3000 kadar ev ve dükkân yanmışdır. Ahşab olan yerlerde herkes nefsini ve ekserisi mal ve eşyâsını kâmilen kurtarmış ise de, kâgir olan yerlerde ve alelhusus Kalyoncukolluğu civârında, bazıları ev, dükkân ve mağazalarının kâgir olduğuna güvenerek pencerelerinin demir kapaklarını kapayub eşyâlarını çıkarmadıkları gibi kendileri de çepçevre ateşin içinde kaldıkları halde, güvendikleri ve içinde sığındıkları binâların tavanlarından ateş dökülmeye başlayınca nefislerini kurtarmak ümidi ile evlerinin mahzenlerine inmiş oldukları bâzıları mahzen dahi bulamadıkları cihetle, mahzenlere girenler boğularak ölmüşler, açıkda kalanlar da büsbütün yanmışdır.

1870 yangınından bir sahne
(Resim: C. Biseo, 1874)

«Hattâ bu kabilden olarak nefislerini kurtarmak için Düzoğlu Boğos Beyin vekilharcı Kirkorun hânesinde toplanmış olan 16 kişi kâmilen yanmış, ve bâzı mağazacı ve meyhâneciler familya ve hizmetkârları ile beraber mağazalarının mahzenlerinde kapananlardan 16 yaşında bir katolik kızı ile bir erkek canlı kurtarılmış salı günü akşamına kadar 71 rum, 8 erme-

ni, 3 frenk katoliği, 22 ermeni katoliği milletinden, ki cem'an 104 cesed bulunarak defnedilmiştir.

"Yangın felâketzedeleri Mankasar, Hüseyin efendi, Hekimoğlu bağçelerine, Çürüklük denilen yere, mezarlıklara, Kasımpaşa Deresine, Tatavla taraflarına kaçıp toplanmışlardı. Pâdişahın emri ile Taksimdeki Topcu Kışlası derhal boşaltıldı, kışlanın karşısındaki tâlimhâne meydanı ile ermeni mezarlığına 2000 den fazla çadır kuruldu, Tophâne müşürü paşa felâketzedeleri arabalarla ve kurtarabildikleri eşyaları ile bu kışla ile çadırlara naklettirdi, çadır aralarına taraf taraf çeşmeler yapıldı, elden gelen insânî yardım gösterildi "(Mecellei Umûri Belediyedekí sûretinden).

Hammer mütercimi Atâ Bey, yangından kırkyedi sene sonra İkdam Gazetesinde neşrettiği bir makaalede bu yangında yanan İngiltere Sefârethânesi için şu hâtırayı kaydetmiştir:

"Yangın birkaç koldan önüne gelen küçük büyük binâları yutarak İngiltere Sefârethânesine yaklaşdığı zaman sefârethânenin bâzı memurları sefire binânın tahliyesinin münâsib olacağını söylerler. Sefir ingilizlere has olan soğuk kanlılık ile sefârethâne kâgirdir cevabını verir. Kâgir binâların da yanmakda olduğu ihtar edilince bu binânın onlarla kaabili kıyas olmadığını beyan eder. Fakat yarım saat sonra sefârethâne, pencerelerine çekilen demir kapaklarla birlikde yok olur, ve sefir güç hal ile kurtulur" (Mecellei Umûri Belediyedeki sûretinden).

Ebüzziya Tevfik Bey de "Mecmuai Ebüzziya" da bu yangın üzerine şunları yazıyor:

"1870 haziranının beşinci pazar günü onyedi saat zarfında Beyoğlunu dâiren mâdâr ihrak iden harîki kebirde, hâtırlarda kaldığına göre mevcud sigorta kumpanyaları yanan evlerin sâhiblerine 300,000 lira raddesinde tediyatda bulunmuşlardı. Bu kumpanyalar tediye ettikleri meblâğ mukabilinde aldıkları makbuzları, o zaman dâhiliye nâzırı bulunan Şirvanlı Rüşdi Paşaya ibrâz ederek İstanbulda vesâiti itfâiyenin istikmâlini istidâ etmişlerdi. Dahiliye nezâreti bu müracaat ve istidâyı nazarı îtibara alarak Avrupadan usûli itfâiyeye müteallik nızâmâtı getirtti, bunları terceme ettirdi, Macaristandaki usûlü en mükemmel buldu. Şûrâyi Devletin karârı ve meclisi vükelânın tasvîbi üzerine irâdesini istihsâl ederek Kont Ziçini'yi İstanbula getirtti.

"Beyoğlu harîki kebîrinden sonra İstanbulda şûbeleri bulunan sigorta şirketleri tuttukları istatistik cedvellerini ilân etmişlerdi. O tarihlerde İstanbulda vasatî olarak her ay 8 yangın oluyordu, her yangına da vasatî 11 ev düşüyordu. Buna göre İstanbulda senevî 96 yangında 2156 ev yanıyordu. Bir ev eşyası ile birlikde vasatî tahmin ile 500 lira değerinde olsa her sene İstanbulda âteş âfeti 1,078,000 altın tutarında millî serveti mahvediyordu".

Sermed Muhtar Alus da bize tevdi ettiği kısa bir notda şunları yazıyor:

"Çocukluğumda işidirdim, 1870 Beyoğlu yangını üzerine, yanık yanık söylerlerdi, hâfızamda tek beyti kalmış:

Ah Beyoğlu, vah Beyoğlu
Yandı da gitti kül oldu!

destan mıdır, türkü müdür bilemem".

Yine S. M. Alus yazıyor: "İstanbulun en eski tiyatrosu olan Naom'un Tiyatrosu 1870 yangınında yandı. Eski adı Hiristaki Pasajı olan şimdiki Said paşa Pasajında idi, bu pasajın yanındaki sokağa Tiyatro Sokağı adının verilmesi bundandır".

13 Mayıs 1873 (Rûmî 1 mayıs 1289) yangını — Şahkulu Mahallesinde Mevlevîhâne civârında 60 binâ yandı.

28 Ağustos 1891 (Rûmî 16 ağustos 1307) yangını — Hammalbaşında 21 binâ yandı.

15 Mayıs 1912 (Rûmi 3 mayıs 1328) yangını — Kumbaracı Yokuşunda 31 binâ yandı.

18 Ocak 1913 (Rûmî 6 ocak 1329) yangını — Tatavlada Büyükakarcada 28 binâ yandı.

6 Aralık 1914 (Rûmî 24 kasım 1330) yangını — Kumbaracı Yokuşunda 18 binâ yandı.

1 Mayıs 1921 (Rûmî 19 nisan 1337) yangını — Küçükparmakkapuda 15 binâ yandı.

BEYRAN (Dr. Ovsep) — Ünlü bir Ermeni tabib ve müellifidir. 16 Mart 1825 de Edirne'de doğmuş ve 24 Temmuz 1866 da Paris'de vefat etmiştir. Père Lachaise Mezarlığında medfundur.

Melkon Beyran adlı bir sarrafın oğlu

Dr. Ovsep Beyran
(Resim: Bülend Şeren)

olan Ovsep Beyran, ilk tahsilini Edirne'de yaptıktan sonra İstanbul'a gelerek, 1838 - 1840 yıllarında Üsküdar eski Cemaran mektebinde okumuştur. 1844 de tıb tahsili için Paris'e gitmiş ve 1850 de mezun olduktan sonra aynı yılın sonlarına doğru İstanbul'a avdet ederek Beyoğluna yerleşmiştir. Önce Bahriye Hastahânesinde ve 1851-1853 yılları esnasında da Yedikule Ermeni Hastahânesinde vazifede bulunmuştur. 1853 yılı sonralarında Paris'e gitmiş ve orada mektep kitapları neşretmeğe başlamıştır. 1854 de Tıb Akademisine mühim raporlar tevdi etmiştir. Aynı yıl Paristeki Türk Sefarethânesinde hekim tâyin olunmuştur. 1858 de "Légion d'honneur" nişaniyle taltif edilmiştir. 15 Eylûl 1858 de İstanbuldaki Tıbbiyeyi Şâhâne Cemiyetine âzâ seçilmiştir. 1862 de ise, "Société de Chirurgie de Paris" cemiyetine âzâ olmuştur. 1864 de Paris Tıb Fakültesine serbest müderris tayin edilmiştir. "Urétrotome" adlı tıbbî bir âlet de icad etmiştir. Bel soğukluğu hastalığına karşı müessir bir ilâç da keşfetmiştir. Bu sıralarda ünü o kadar yayılmıştır ki Üçüncü Napoléon'un hastalıklarında konsültasyona dâvet edilmiştir. Haddinden fazla çalışmakdan vereme müptela olan Beyran, 24 Temmuz 1866 da henüz genç sayılabilecek bir yaşta hayata gözlerini yummuştur.

Dr. Ovsep Beyran'ın tıbbî eserleri arasında en mühimi 1863 de Parisde neşredilen «Traité élémentaire de Pathologie Genérale" adlı kitabıdır ki, müteveffa Dr. A. Mezburyan'a göre, bir asırlık mazisine rağmen değerini kaybetmemiştir. "Türk Devleti hizmetinde Ermeniler" adlı eserde (s. 104), Paris elçilerimizden Mehmed Cemil Bey tarafından türkçeye tercüme edildiği bildirilen eseri muhtemelen budur.

Bibl.: Dr. A. Mezburyan, Ermeni tabibleri.

Kevork Pamukciyan

BEYTUR (Ahmed Midhat) — Şâir, edîb; son mevlevî şeyhlerinden; şiirde «Bahârî» mahlâsını kullanmış olub Midhat Bahârî diye tanınmışdır; 1881 de İstanbulda doğdu, babası Emiroğlu Râşit Efendizâde Kısmeti Askeriye Mahkemesi başkâtibi Mehmed Nuri Efendi, anası Sâdiye şeyhlerinden Eyyubda Bahâriyede Taşlıburun Dergâhı şeyhi Süleyman Efendinin kızı Hatice Aliye Hanımdır.

Baba evi Fatihde Çarşambada idi, babasını pek küçük yaşda kaybetdiğinden vâlidesi ile berâber Şeyh Süleyman Efendinin yanına geldiler, çocukluğu hemen tamâmen Bahâriyede geçdi. İlk tahsilini Eyyubda Dârülfeyzî Hamîdi Mektebinde, Rüşdiye tahsilini de Eyyub Askerî Rüşdiyesinde yapdı; sonra ağabeyi defterdar İsmail Zihni Beyin yanında Bitlise giderek îdâdi tahsilini de orada tamamladı. Fakat, şark edebiyatı ile islâmî ilimlerdeki derin ve sağlam bilgisini münevver âile muhitinden, ve âilesinin pek seçkin dostlarından aldı; büyük kardeşi Mustafa Re'fet Efendi ki şöhretli mesnevîhân Hoca Tâhir Efendinin şâkirdlerinden idi, farsca öğretti; Mesnevîyi de Bahâriye Mevlevîhânesi Şeyhi ve devrinin pek mümtâz bir sîmâsı Hüseyin Fahreddin Dede Efendiden okudu; arabacıyı, Bayazıd dersi am hocalarından ve İstanbul Dârülfünunu ilâhiyat fakültesi müderrislerinden Hüseyin Avni Efendiden öğrendi; bu zâtin Bayazıd Camiinde verdiği derslere devam ederek medreselerde okunan ilimlerden icâzetnâme, ve emsâli ile berâber gümüş liyâkat madalyası aldı. Kayın pederi Mehmed Said Efendiden, o devrin seçkin aydınlarındandır, arab edebiyatı dersleri aldı; yine o devrin şöhretlerinden Hâfız Buhârî Said Efendiden de hadis ilminden Buhârii şerif'i okudu. 1916 da, Konyada Mevlâna Dergâhında mevlevî tarîkatinin en büyük şeyhi Mehmed Veled Çelebi Efendi tarafından (B.: İzbudak, Mehmed Veled) Kasımpaşa Mevlevîhânesi mesnevîhanlığına tâyin edildi, 1924 de de Abdülhalim Çelebi Efendi tarafından, bizzat eliyle, şeyhlik destânı ile taltif olundu.

Ahmed Midhat Beytur, o zamanın bütün mektebli gençleri gibi 17-18 yaşlarında, mâliye nezâreti muhâsebei umumiye kaleminde kâtiblikle memûriyet hayatına atılmışdı; iki sene sonra orman, maadin ve ziraat nezâreti maadin umum müdürlüğü kalemine nakledildi, bu nazırlık (bakanlık) ticâret ve zira-

at nezâreti adını aldığında maadin şûbesi mümeyyizi oldu, sonra ayni nezâretin zât işleri sicil şûbesi mümeyyizliğine geçdi. İstanbulda devlet merkez teşkilâtının lağvi ve yeni devlet merkezi Ankaraya nakli üzerine Beyoğlu tâlî mübadele komisyonu âzâlığına tâyin edildi; Türkiye Sanâyi ve Maadin Bankasının teşekkülü üzerine bu bankanın muhâberat şûbesi başkâtibliğine, sonra Sumer Bank alım satım şûbesi muhâberât şefliğine tâyin olundu ve bu vazifeden emekliye ayrıldı.

Yine 17-18 yaşlarındadır ki ilk şiirlerini yazmaya başlamış ve «Bahârî» mahlâsını almışdı. İstanbulda çıkan «Hazinei Fünun», «Mekteb», «Resimli Gazete», «Mâlûmat» gibi haftalık mecmualarda ve gündelik «Tercemânı Hakikat» gazetesinde imzası genç bir şâir ve müdekkik olarak tanındı.

Kitab hâlinde basılmış eserleri şunlardır: Rûhi Kur'andan bir sahife nûr (Kur'an Kerîmin rumûzuna âid bâzı âyetlerin tercemeleri ve açıklamaları); Risâlei Sipehsâlâr tercemesi (Hazreti Mevlânânın hayat ve menkibelerine aid olub mevlevî târihinin en doğru bir kaynağıdır); Destegül (Hazreti Mevlânanın dîvanı kebîrinden ve mesnevîsi ile rübâîlerinden bâzı naitler ve şiirler ile tercemeleri, ve edebiyat târihimize âid bazı mütâlaalar); Beyânül-vücûd tercemesi (İbni Kemal'in meşhur eseri); Sünbülistan şerhi (bu meşhur farsca eserin bütün tahlilleri ile terceme ve şerhi); Ravza (edebiyat ve ahlâka dâir bir risâle).

Tamamlanmış fakat basılmamış eserleri şunlardır: Divânı Şemsül-hakaaik (İranın eski büyük müelliflerinden Hidâyet Han'ın Mevlânın Dîvânı Kebîr'inden topladığı şiirlerin tercemesi); Mevlânânın rübâîler dîvânı (Mevlânânın bütün rübâîlerinin tercemesi); Kitabül-ilim (İmam Gazâlî'nin İhyâül-ulûm'unun bu ismi taşıyan faslının tercemesi); Şâir nedir? arab şâiri Ferezdak'ı niçin severim?; Hoca Said Efendi kimdir? (Kayın pederinin hal tercemesi); Büyüklerimizi analım (eski şâir ve ediblerin kısa hal tercemeleri); Çocukluk hâtıralarım; Eş'âri Bahâri.

1961 de seksen yaşında idi; ve halâ elinde kalem şu üç mühim eseri bitirmeğe çalışıyordu:

«Mevlânâ, şiirleri ve felsefesi», "Şiir ve mûsikî bakımından mevlevîler", "İlim ve edebiyatımıza hizmet eden mevlevîlerden bâzı sîmâlar".

Şiir diline örnek olarak aldığımız aşağıdaki gazeli 1311 (1893) de Mâlûmât Mecmuasında intişâr etmişdir ki o tarihde henüz 13 yaşında bulunuyordu; edebî kültürünün sağlamlığına pek canlı şâhiddir:

GAZEL

Âşık oldum sana ben ey mehi tâbende cemâl
Eyleme hicrin ile gönlüme irâsı melâl
Kılma artık güzelim tab'ını cevre makrûn
Çünki hûrilere lâyık olamaz öyle hasâl
Olma zâlim meleğim, merhamet et âşıkına
Hasretindenberidir ağlayorum rûzi leyâl
Öldür ey gül bedenim, sen beni durma öldür
Kalmadı gayri figan etmeğe gönlümde mecâl
İntisâb eyle heman dergehi Mevlânâya
Herkesi ehli kemâl etmededir Bâbı Celâl

BEYTÜLMALCİ — Yeniçeri Ocağında, ölen yeniçerilerin miras ve tereke işleri ile meşgul olan zâbitin unvânı; Ocağın İstanbulda Ağakapusunda bulunan büyük beytülmal sandığının âmiri; ki bu sandığın ve Beytülmalcinin başka vazifesi sabî yeniçeri yetimlerinin baba mirasından olan haklarını reşîd oluncaya kadar korumak idi (B.: Yeniçeriler).

BEYTÜLMALCİ SOKAĞI — Galatanın Ömeravni mahallesi sokaklarındandır; Karaabalı sokağı ve kabataş mezarlık sokağının birleşdikleri nokta ile Gümüşsuyu Caddesi arasında uzanır; Haci İzzet Paşa sokağı, Bey odaları Sokağı, Balçık çıkmazı, Taşlı çıkış sokağı, Beşâret sokağı, Yarasa sokağı, Dutlu çıkmaz ve İmam Çıkmazı ile kavuşakları vardır. Karaabalı ve Kabataş mezarlık sokağı tarafından yüründüğüne göre, iki arabanın rahat geçebileceği bir genişlik başlar ve paket taşı döşelidir; sağa ve sola ile dirsekle kırıldıkdan sonra zemîni kaba taşa tahavvül eder, ve dikleşerek merdivenli yokuş olur, ve on beton basamakla Gümüşsuyu Caddesine bağlanır.

İki kenarındaki evler ikişer üçer katlı, ahşab ve kâgir, mütevâzi gelirli âile meskenleri dir; bunlar arasında beşer katlı iki beton apartımanla, kapusu yan sokak da sekiz katlı bir beton apartıman yükselmiştir; kapu numaraları 1-31 ve 2-70 dir.

Bu sokak üzerinde, çok güzel bir hat ile «Ve minel mâi külli şey'in hay» âyeti kerîmesi yazılı kitâbe taşı Türk ve İslâm eserleri Müzesine kaldırılacak değerde bânisi meçhul bir çeşme harâbesi vardır (B.: Beytülmalci sokağı çeşmesi).

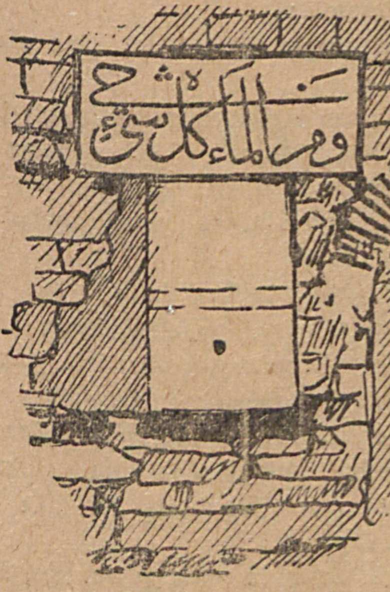
Bu sokak da, 1961 yılı nisan ayında 4 bakkal, 3 kasab, 1 manav, 1 mahallebici, 1 berber, 1 kalaycı, 1 yorgancı, 1 kolacı dükkânı bulunuyordu. Ömer Avni mahallesi muhtarlığı da bu sokakda idi.

Sokağın alt başından Kabataş Vapur İskelesi ile gerisindeki denizin, daha daha gerilerdeki Üsküdarın, Kızkulesinin görünüşü bir resim konusu olacak güzelliktedir.

Hakkı Göktürk

BEYTÜLMALCİ SOKAĞI ÇEŞMESİ — Kabataşda (Galatanın Ömeravni Mahallesi) Beytülmalci sokağında, bu sokağın bir dirseği başındadır; yüzü tahayyül edilemeyecek derecede harâb olmuş ve bânisi mechul bir ondokuzuncu asır çeşmesidir. Büyük haznesinin önünde yalnız küçük bir mermer kitâbe taşı kalmışdır; taşda nefis bir hat ile: «Ve minel mâi külli şey'in hay» âyeti kerimesi ile hattatın «Ketebehû Mücellid Râşid» imzâsı ve hicrî 1269 (milâdî 1852) târihi yazılıdır.

Üzerine çekilen saç saçağın yalnız demir çerçevesi kalmış, saçlar çürümüş, ayna taşının ve kitâbe taşının etrâfındaki mermer kaplamalar, musluğu çalınmış, hattâ teknesi

Beytülmalci Sokağı Çeşmesi
(Resim: Hüsnü)

dâhi sökülmüş, alınmışdır. Haznenin demir kapağı da kapatılıp alındığından haznenin içi (1945 de) bir köpek ini hâlinde idi.

İbrahim Hilmi Tanışık

BEYZÂDE — İstanbulun hâneberduş külhânîler argosunda, içinde bulundukları o çirk girdâbında gereği gibi yırtılmamış, zerre mikdârı da olsa üstünde edeb, hayâ, ar ve nezâket kalmış genç; şerîrin küçüklük duygusu ile âdetâ hakaret kasdi ile kullanılır (B.: Hanım Evlâdı); misâl:

Bir virânede şarabla ve iki parça palamut tavası ile çilingir sofrası kurmağa giden ve belki geceyi de orada geçirecek olan iki hâneberduş konuşur:

— Yusufu da götürelim be..

— Beyzâdedir, gelmez o bizimle.. İnebolluyu arayalım..

Üç hâneberduş açıkda denize girecek-lerdir, biri ayakdaşlarından sâhil kayalarına doğru uzaklaşır:

— Nereye gidiyor?

— Beyzâdedir, utanır enâyi burda soyunmaya...

Geçen asrın birinci yarısında yaşamış olduğunu tahmin ettiğimiz Şâkir adında bir şâirin, İstanbulun kopuk gürûhundan aslı gürcü bir köçek oğlan şânında yazılmış bir manzûmesi vardır. Beyzâde diye yâd edilen bu gencin düşmüş bir kibar evlâdı olduğu anlaşılmakla beraber bu simin yukarda kaydettiğimiz mânâda kullanıldığı da söylenebilir:

1. **Bakma yağlı perçem bite yavşağa**
Hem yırtık şalvara ipden kuşağa
Yalın taban şu çakırgöz uşağa
Beyzâde dirler şâhi hûbandır.

2. **Düşmez kalkmaz efendimiz bir Yezdan**
Başımızın tâcı olmuş mihriban
Nâz ü cilve nûri şebab hüsn ü an
Beyzâdelik hem biçilmiş kaftandır

3. **Sinei uryânı üzre çelipâ**
Gürcistan hâkinden mahbûbi zîbâ
Aşkbazlığı râyegândır ahbâba
Beyzâdelik şânı lütfu ihsandır.

4. **Gâhi germâbede mest olur yatur**
Yuyan dellâk ile yekzeban natur
Dirler vallah yoktur iltimas hatur
Beyzâde emiri mülki külhandır

5. Ayak çıplak sırtında yok mintanı
Geh dolaşır çayır çemen bostanı
Oynatırlar meclis kurub fettanı
Sanmayınız Beyzâdeye buhtandır.
6. Kâküllerin döküb misâli tavşan
Virir raksa topuk vuruşları şan
Cümle kalenderler olur perişân
Şâkir gözüm nuru benim bu Handır.

BEYZÂDE SOKAĞI — Şişlinin Feriköy Mahallesi sokaklarındandır; bu mahallenin, Taksimin Hacıahmed efendi Mahallesi ile sınır sokağıdır; Ateşböceği sokağı ile Kocabaş sokağı arasında uzanır, Akkaranfil sokağı ile de bir kavuşağı vardır.

Kocabaş sokağı tarafından gelindiğine göre, meyilli ve bozuk bir yol olarak başlar, sonra düzleşir ve küçük bir meydancıkda Ateşböceği Sokağına kavuşur.

Bu sokak üzerine ikişer katlı dört beton evle bir ahşab ev, dörder katlı üç apartıman vardır, sokağın en şirin binâsı da Taki Apartımanıdır. Sokak son zamanlarda ağaçlandırılmış bulunuyordu (Mayıs 1961)

Hakkı Göktürk

BEYZAİ TUĞRA — Pâdişah tuğralarının sol tarafında, yumurta şeklini andıran büyük müdevver çizginin adı. Bu çizgi, tuğrada, pâdişahın adı ile babasının adı arasında arabca «oğlu» mânâsına «bin» kelimesinin üslûblaşdırılmış «nun» harfidir (B.: Tuğra).

BEZ — Pamukdan, ketenden, kendirden dokunmuş, örülmüş kumaş.

İpliğinin cinsine, dokunuş tarzına, kalınlığına, inceliğine, yumuşaklığına, sertliğine, kabalığına göre muhtelif cinsleri olup. «Amerikan bezi», «Trabzon bezi», «Yelken bezi», «Soğuk bez» gibi isimlerle anılır; bir kısmı da «Dülbend» ve «Patiska» gibi tamâmen husûsî isimler alır.

Kullanıldığı yere göre de, garb türkçesinin İstanbul ağzında «namazbezi», «baş bezi» «el bezi»; «ayak bezi», «yatak bezi», «yorgan bezi», «don bezi», «gömlek bezi», «sofra bezi», «bulaşık bezi», «tahta bezi», «cam bezi», «çocuk bezi» gibi isimler vardır.

İstanbullu mahalle karısı kızına nasihat verir:

Yüzsuyu dökme kimseye yok şimdiden tezi
Aldır babana anterilik mâvi bir gezi
Geldi tamam bir herife varsa merkezi
Gayri ayıbdır öyle bürünüb bir namazbezi
Olma sokak süpürgesi hanım hanımcık ol

(Erderunlu Vâsıf)

Zamanımızın halk şâirlerinden Ali Çamiç Ağa da türedi bir genç ile pasaklı bir genç kadını şöyle tehzil ediyor:

Saç kepekli, perçem yağlı
Bacağı bilmez don bezi
Şu dünkü daltaban dağlı
Öğrenmiş moda fantezi
Şimdi sönük Kurbağalı
Plajlar der açar bizi

*

Hanım kızın entârisi
Kâh el kâh ayak bezidir.
Yavuklusu genç irisi
Bitleri dizi dizidir
Barda dansözdür birisi
Kırıkları el bezidir.
Sorar isen obür pisi
Kaldırım mühendizidir.

İstanbul ağzında darbı meseller:

Güzele çirkine, gençe yaşlıya, paralı yoksula bakmadan, kadın olsunda ne olursa olsun evlenmek isteyen bekâr uşağı:

— Başı bez olsun da yaşı yüz olsun!..

Kendisi ile evlenilip yuva kurulacak bir kızda aranılan fâziletlerin, ancak âile mûhitinden alınabileceği:

— Kenarına bak bezi al, anasına bak, kızı al!.

Yerinde, her hangi bir has mal için de kullanılır; meselâ:

— Bez alırsan Musuldan, kız alırsan asilden..

İşini tanzim etmek, düzeltmek; bir iş sâhibi olmak; ne zamandan beri peşinde koşduğu işi tahakkuk ettirmek; peşinde dolaşdığı bir sevgiliyi nihâyet âguuşi muhabbete çekmek:

— Bezi tarağına kodu!..

İstanbulda kenar mahallelerde küçük ev tezgâhlarında şehir piyasası için pek çok ve çeşitli bez dokunurdu; bu tezgâhlar hâlen yok denilecek derecede azalmışdır. Zamanımızda İstanbul vilâyeti dahilinde dokunan bezin en namlısı «Şile bezi» dir (B.: Şile; bezi).

Hâlen İstanbulda ayak takımının, hattâ orta tabakanın bilhassa erkeklerinin ve oğlan çocuklarının, ve amele boyundan bekâr

uşaklarının don ve iç gömleği çamaşırları; ayni muhit ve tabakadan insanların pencere perdeleri, yatak, yorgan çarşafları; askerî Dikim Evinde dikilen asker çamaşırları Amerikan bezinden yapılır.

Yaraşık aldı mı sen beyzâdeye
Han hamam satasın mahbub bâdeye
Yalın ayak bez don ile perişan
Tuğla harmanına düş Libâdeye
(Ali Çamiç)

Tırabzon bezi don ile gömlek
Bekâr uşağıdır o rûyi melek
Levendâne reftâr ider kollukda
Çorbacının nûri ayni civelek
(Galatalı Hüseyin Ağa, destan)

Eskiden de, büyük şehrin ayak takımı, bekâr uşakları Trabzon bezinden iç donu ve iç gömleği giyerlerdi. Kapularında iç oğlanı, köle, uşak, arabacı, seyis, ispir, kayıkçı, bağçıvan, yanaşma, ayvaz türlü isim altında yüzlerce nefer bekâr uşağı toplanmış eski ricâl, bunların iç çamaşırları için gereken Tırabzon bezini yerinde sûreti mahsusada dokutup getirtirlerdi. Ünlü müverrih Peçevili İbrahim Efendi; Kanunî devrinin meşhur defterdarı İskender Çelebinin hususî hayatını anlatır iken: «.. yalnız altı bin ikiyüz kölesi varmış, kapusu kulları için her sene Tırabzondan bir gemi dolusu bez gelirmiş, yine don ve gömleklerine yetmeyüb tamamlamak için çarşıdan da bez alınırmış» diyor (B.: İskender Çelebi).

BEZAZYAN (Boğos) — Bakırköy ve civarının tedrisatına fedakârane hizmetleri sebketmiş bir maarif adamıdır. 1878 de İstanbul'da doğmuş ve 28 Ocak 1951 de yine İstanbul'da vefat etmiştir. 1901-1908 yılları esnasında Bakırköyde Dadyan mektebinin müdürü olmuştur. 1908 de ise, Bezazyan Mektebini tesis etmiş ve maddî birçok güçlüklere rağmen, azmi ve şevki sâyesinde ömrünün sonuna kadar onu devam ettirebilmiştir. (B.: Bezazyan Mektebi)

Kevork Pamukciyan

BEZAZYAN (Karnik) — Sabık orman müdürlerimizden Avedis Remzi Aslanyan (1867 - 1945). tarafından, 1934 yılı Yedikule Ermeni Hastahanesinin salnâmesinde, Orman Mektebi hakkında kaleme alınan bir yazıda, bu şahsın 1868 de (Hicrî 1284 de) mezkûr mektepten mezun olduğu; ayni mektebin müdürlüğünü ifa ettiği ve işbu vazifeden tekaüde sevkedildiği kaydedilmiştir. Madiros Hanesyan tarafından kaleme alınan Beyoğlu Üç Horan Ermeni Kilisesi târihinde (İstanbul, 1932, s. 301) 1925 Nisan ayında yeniden teşekkül eden Patrikhâne gayrimenkulleri idâre heyetine âzâ seçildiği ve bu esnada Esayan Mektebinin müessis müdürü olduğu bildirilmektedir.

Kevork Pamukciyan

BEZAZYAN MEKTEBİ — 1908 de, Boğos Bezazyan tarafından Bakırköy'de tesis edilmiştir. İptidaî ve idadî olarak açılan mektebe 1926 da bir de lise kısmı ilâve olunmuş ve takriben İkinci Cihan Harbinin başlangıcına kadar lise hâlinde tedrisata devam ettikten sonra maddî sebeplerle kapatılmıştır. Müteakiben ilk mektep olarak önce Kumkapu'ya taşınmış ve bir iki yıl sonra da Beyoğluna naklolunmuştur. Son zamanlarda cemaata intikal eden mektebin idâresi, bu devrede müessisin oğlu Agop Bezazyan tarafından deruhde edilmiştir. Bakırköy'de lise bulunmadığı bir zamanda, İslâm ve hattâ mûsevî talebeler de kabul ederek, o civardaki halkın maarif sahasında mühim bir boşluğunu doldurmuştur. Müderrisler meyânında ezcümle, Aram Nikoğosyan, Arutyun Gelibolyan, Bedros Adruni, Hampartzum Arutyunyan, Hırant Der-Andreasyan--Istepan Gurdikyan, Channes Şahnazar gibi tanınmış şahsiyetler bulunmuştur.

İstanbul Ermeni mekteplerine mütedair 1921 de neşredilen bir istatistiğe göre, mezkûr tarihde Bezazyan Mektebinde 250 talebe vardı. Lisenin kapanışına kadar yetiştirdiği kız ve erkek mezunların sayısı 560 dır.

Kevork Pamukciyan

BEZCİLER SOKAĞI — Bayazıd bucağının Sürûri Mahallesi ile Alemdar bucağının Mahmutpaşa Mahallesi sokaklarındandır, Mahmutpaşa Mahkemesi sokağı ve Yanıksaraylar Sokağı ile Mahmudpaşa Yokuşu arasında uzanır; Yeşildirek Bakkal sokağı ve Küçük Yıldızhanı sokağı ile kavuşakları vardır.

İki araba geçebilecek genişlikde, paket taşı döşeli meyilli, kavisli bir yoldur.

Nûruosmâniye Camiinin merdivenli avlu kapusu bu sokak üzerine açılır; camiin bu avlu kapusunun yanında, bu sokak üstün-

de İkinci Sultan Mahmudun muattal bir çeşmesi vardır.

Bu sokakda, kapusuna beş basamak mermer merdivenle çıkılır ahşab bir ev ile Uğurlu Hán, Güzin Hanı, Yeni Bilecik Hanı, Öztaş Pasajının bir yanı ile 4 berber, 2 kudduracı, 2 bakkal, 2 tornacı, 2 tuhafiyeci, 2 mezeci, 1 kahvehâne, 1 terzi, 1 hazır esvabcı, 1 sandıkcı, 1 marangoz, 1 aşçı, 1 kebabcı, 1 kömürcü, 1 elektrikci, 1 işkembeci, 1 çorapcı dükkânı vardır; bayağı şenlikli bir çarşı boyudur, günün her saatinde kalabalıkdır, Hanlardan trikotaj makinaları ile dokuma tezgâhlarının gürültüleri işidilir. Sabah akşam ve öğle tatillerinde sokağa dökülen işci kızlarla oğlanlar, büyük muharrir Evliya Çelebinin tâbiri ile bu sokağı «bir bazârı hüsün» hâline getirirler (Mayıs 1961)

Hakkı Göktürk

BEZCİOĞLU (Serkis) — Geçen asır sonlarında Çuhacı Hanındaki kakmacı kuyumculardan birinin güzelliği ile meşhur çırağı; devrin külhânî halk şâirlerinden Üsküdarlı Âşık Râzinin on beyitlik bir manzûmesi vardır:

Oturmuş tezgâhın başına Serkis
Zülüfleri sünbül gözleri nerkis

Bezcioğlu dirler ol dilrübâye
Bezini değişmem atlas kemhâye

Zümrüd ile yâkut, elmas, felemenk
Elinde işidir ki hüsnüne denk

Yalın ayağını altun tozuna
Batırub o civan vurunmuş kına

Baldırı, bacağı, kolu, bileği
Serâpâ gümüşdür seyrit meleği

Henüz onbeşine basmışdır yaşı
Gözüm kamaşdırdı şımşırak taşı

Çuhacı Hanında o servi nâzım
Serkisimden gayri bana ne lâzım

Velâkin ortada ustası engel
Dişlerin gösterir yüz ite bedel

Atınca o kelbe bir koca kemik
Çırağını aldım çantaya keklik

Kuyumcu güzeli ermeni şâhim
Defteri âmâle yazdı günâhım

Vâsıf Hiç

BEZCİYAN MEKTEBİ — İstanbul'un en eski Ermeni mekteplerindendir. Kumkapuda, Surp Astvadzadzin Patrikhâne kilisesinin yanında bulunmaktadır. Mektebin nüvesi 1719 da, Patrik Ohannes Golod (1678-1741) tarafından teşkil olunmuştur (A. Varjabetyan, Surp Astvadzin kilisesi tarihi, İstanbul-1928 s. 46). 1741 de, halefi Nalyan Agop Başpiskopos (1701-1764) mektebi tevsi etmiş ve bir seminer kısmı da ilâve etmiştir. Burada, Patrik Nalyan, Bağdasar Tıbir ve Aprahamyan Lukas Vartabet gibi o zamanın en mümtaz ermeni edip ve ilim adamları değerli talebeler yetiştirmişlerdir.

1789 da Üçüncü Sultan Selim tahta çıktıktan sonra, ekalliyetlerin muntazam muâllimhâneler açmasına resmen müsaade edilmiştir. Böylece mektep daha verimli bir hale gelmiştir. 1826 da Hocapaşa yangınında Patrikhâne ile birlikde yanan okul, 1830 da, Bezciyan Kazaz Artin Amira'nın (1771-1834) himmetiyle yeniden inşâ edilerek Bezciyan adını almıştır. (B.: Artin Ağa, Kazaz).

1877 yılı Yedikule Ermeni Hastahanesinin salnâmesine göre, 1876 da, mektebin 212 talebesi vardı ve senelik masrafı da 78000 kuruştu. 1906 yılına ait İstanbul ermeni cemaati mekteplerine müteđâir bir istatisdikde, Bezciyan-Lusavorçyan okullarının (ikincisi ana mektebidir), 376 erkek ve 276 kız talebesi, 16 muâllim ve 6 muâllimesi ve aylık 6140 kuruş masrafı olduğu kaydedilmektedir. 1921 de neşredilen bir istatisdiğe göre de 394 talebesi vardı.

1913 - 1914 ders yılı içinde, İstanbul ermeni mekteplerinde vazife gören muallim ve muâllimelerin gayri matbu bir listesi sâyesinde, Bezciyan mektebinden mezun olup da tedrisat hayatına atılan şu şahısları tesbit etmek mümkün olmuştur; Nazaret Karakaşyan (Doğumu 1854 yahut 1857, okuttuğu ders türkçe), Luiz Haçikyan (D. 1891, ana okulu muâllimesi), Onnik Mehderyan ders türkçe), Luiz Haçkyan (D. 1891, ana okulu muâllimesi), Onnik Mehderyan (D. 1878, türkçe), Arşaluys Karinyan (D. 1896, ana okulu, Hermine Süngücüyan (D. 1869, ana okulu); Kirkor Mehderyan (D. 1868, musiki), Mari Hamamcıyan (D. 1896, ana okulu), Kirkor Çulhayan (D. 1869, musiki), Nıvart Nahabetyan (D. 1889, ana okulu),

Frangül Bakırcıyan (D. 1862, hesap, hendese ve kaligrafi).

Bezciyan mektebinde, asrımızın başlarından itibaren müdürlük mevkiinde bulunan bazı şahsiyetler şunlardır; Hayk Hocasaryan (1901), Kevork Boğosyan (1924), M. Bülbülcüyan (1929), Misak Tataryan (1933).

Mektebin bugünkü binasının inşaatı, 1924 senesi Aralık ayında, tanakine Eknayan ve Ohannes Tavşancıyan adlı hayırseverlerin maddî yardımlariyle ikmal edilmitir.

Bezciyan okulunun tarihi müteveffâ Toros Azatyan tarafından kaleme alınmıştır. 1930 da İstanbul'da neşredilen bu eserden maalesef bu maddeyi hazırlarken istifade edemedik.

Kevork Pamukciyan

BEZİRCİYAN (Sepon) — Değerli bir ressam ve dekoratördür. 1839 da İstanbul'da doğmuştur, öldüğü tarih tesbit edilemedi.

Pederi cevahirci olduğu için oğlunu da aynı mesleğe intisap ettirmek istemişse de, gayesinde muvaffak olamamıştır. Sepon Beziriyanın ressamlığa meyli olduğundan, Avrupalı ünlü ustaların yanında çalışarak bu sahadaki istidadını geliştirmiştir. 1858 de İzmit hünkâr kasrına dahili tezyinâti kendisine tevdî edilmiş ve gösterdiği büyük maharetten dolayı saray nakkası naspolunmuştur. Kâğıthâne, Dolmabahçe, Çırağan gibi bazı kasır ve sarayların iç tezinatında çalışmıştır. Keza İzmir ermeni kilisesini de tezyin etmiştir. Sultan Aziz'in emriyle bir çok resimler hazırlamıştır ki bunlardan biri Londra'daki Hind Müzesinde bulunmaktadır.

Sultan Aziz'in vefâtından sonra Mısır'a geçerek orada da Hıdiv İsmail Paşa'nın müzaharetine mazhar olmuştur. Müteakiben Avrupa'ya geçerek Londra'da, Prenses Kristina'nın takdirini kazanmıştır. 1900 yılı Paris beynelmilel sergisindeki Osmanlı paviyonunda da emeği olmuş ve çok beğenilmiştir. Paris'de, şark tezyinat san'atı hakkında mükâfat kazanan bir album hazırlamıştır. Önsözünde jüri başkanı Jourdin sanatkârdan sitayişkâr bir lisanla bahsetmiştir.

Ayvazovski, İstanbul'a gelişinde eserlerini görerek hayranlığını gizlememiştir. Eserrleri Fransız İmparatoriçesi Eugenie'nin de nazarı dikkatini çekmiştir,

Sepon Bezirciyan, Türk sahnesinin ilk ünlü ermeni kadın sanatkârı, sefalet içinde ölen Arusyak Papazyan'ın (Doğuşu 1841 de Kumkapu'da, vefatı 28 Nisan 1907 de Yedikule Ermeni Hastahânesinde) zevcidir.

Kevork Pamukciyan

BEZİRGÂN — Farsca çarşı, üstü örtülü alış veriş yeri «Bazar, Bâzar» kökünden «Bazargân, Bâzirgân» in türk halk ağzındaki şekli: tüccar.

Bizde umûmiyetle gayri müslim tüccar, bilhassa mûsevî tüccar hakkında kullanılmışdır. Hele mûsevîler için Efendi, Ağa yerine bir unvan gibi idi. Bundan ötürüdür ki bir türke karşı «Bezirgân!.» demek hakaaret sayılırdı; zîrâ bu ismin manâsı içinde «menfaatı, çıkarı, kazancı uğrunda her şeyi yapabilen adam, sâdece kendi çıkarını düşünen adam» anlamı sezilirdi.

Bezirgân, ayni zamanda sarraflar hakkında da kullanılırdı, bu yönden de «tefecilik, fâhiş fâizcilik» gelirdi ki islâm ahlâkının şiddetle red ettiği şeydi.

Meşhur darbı meseldir: «Bezirgân züğürtleyince eski defterleri karışdırır»; bu darbı meselde bâzan «Bezirgân» yerine «Yahudi» de denilir.

Mehmed Zeki Pakalın «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» adlı eserinde: «Bazirgân tâbiri son zamanlarda ticâret işlerinde hilekârlık ve oyunbazlık yapanlara alem olmuşdur» diyor.

Yine ayni müellif ayni eserinde: «Bazirgân, hicrî on ikinci ve on üçüncü asırlarda (milâdî on sekizinci ve on dokuzuncu asırlar) hiristiyan tüccarlar hakkında avam beyninde kullanılır bir tâbir idi» diyor.

Hiristiyan tâbiri yerine gayri müslim demek daha doğru olurdu, zirâ, yukarıda da kaydettik, «Bezirgân» tâbiri avam indinde, hiristiyandan evvel mûsevî'yi hatırlatır. Sonra unutmamalıdır ki bu tâbir yalnız avam arasında kullanılmış da değildir; resmî devlet kayıdlarında dahi geçer; meselâ «Ocak Bezirgânı» gibi.

M. Z. Pakalının belirtdiği mühim nokta, Bezirgân tâbirinin gayri müslümlere tahsisinin XII. hicrî asırdan başlamış olmasıdır. Hadikatül Cevâmi biri Kocamustafapaşada, biri Çarşambada. biri de Kabataşda olmak üzere üç «Bezirgân Mescidi» kaydediyor; bunlar-

dan birincisinin bânisi Husrev Çelebi, ikincisinin bânisi bezirgânbacı Acem Hüseyin Efendi, üçüncüsünü yapdıran da Hacı Ali Ağadır; 16-17 inci asırlarda yaşamışlardır.

Bezirgân tâbirini zamanımızda avam kullanmaz olmuştur, yalnız hakiki aydınların ağzında, hakaaret ve tezyif yolunda kullanılır; misâller:

Hastasının sıhhat durumu, şifâ bulmasından ziyâde alacağı vizite ücretini düşünen hekim hakkında:

— Doktor değil, bezirgân!..

Ocak Bezirgânı — Yeniçeri Ocağı ile iş yapan ve dâimâ mûsevîlerden ola gelmiş sarraflara verilmiş isimdir.

Muamelesi Ocağı temsil eden Yeniçeri Ağası ile olan Ocak Bezirganından başka her yeniçeri ortasının da ayrıca bir mûsevî sarrafı vardı ki onlar da ayni isim ile anılırlardı. Yüzde iki fâizle para verirler ve üç aydan üç aya askerin ulûfesi çıkdığında paralarını toplarlardı. Fakat asıl kazançları, yeniçeri kılıcının himâyesi altında, İstanbul piyasasında çevirdikleri türlü dalavereli işler olur idi. ki, ocak ağalarına ikraz ettikleri paranın fâizini değil, anasını dahi istemezler, üstelik, «tütün akçesi, ceb harçlığı» gibi isimler altında, ağalara, pek yüksek kazançlarından hise dahi verirlerdi.

Şirin fıkradır: Yeniçeri Ağasının kafası kızmış, ocak bezirgânını çağırmış;

— Şu benim senedleri çıkar! demiş.

Bezirgân, Ağanın borc ödeyeceğini zan ederek koynundan senedleri çıkarmış. Ağa her para aldığında altlarına parmağını basmış olduğu kâğıdlara şöyle bir göz attıktan sonra palayı çekmiş:

— Şimdi bunları birer birer ye bakalım!.. demiş ve borc senedlerini bezirgâna teker teker yedirip yutturmuş, ve sormuş;

— Borcum var mı sana?..

Bir yığın kâğıd çiğneyüp yutmanın ızdırabı ve parıl parıl koca palanın karşısında gözleri açılmış, bacakları titreyen Bezirgân:

— Yokdur Sultanım!. demiş.

Aradan zaman geçmiş, Ağa yine parasız kalmış ve ocak bezirgânına: «Geçende kendisine lâtife eyledik, bana şukadar para getirsin de eskilerini de yazub senedi tazeliyelim» diye haber yollamış. Ağanın emri kılıcdan keskin, Bezirgânın boynu kıldan ince, ağakapusuna koşmuş:

— Akçeyi getirdin mi Bezirgânbaşı?

— Getirdim Sultanım!..

— Kusura bakma, geçenlerde sana bir lâtife ettim, şimdi kâğıd çıkar da bütün borcum için yeni bir sened yapalım..

Bezirgân!

— Emir Sultânımın!. deyüb koynundan bir kâğıd helvası çıkarmış. Ağa:

— O ne?!. diye sorunca Bezirgân boynunu mâsûmane bükerek:

— Nasıl olsa bir gün yine yiyüb yutacak değilmiyim, ağız tadı ile olsun Sultanım!.. demiş.

BEZİRGÂNBAŞI BAĞI — Evliyâ Çelebinin kaydine göre, onyedinci asır ortalarında Halicde Südlücede, deniz kenarında bir mâmur bağçedir; büyük muharrir, burasını, Ebüssuud Bağçesi ile İbrahimhanzâdeler Yalısı arasında gösteriyor (B.: Ebüssuud Bağçesi; İbrahimhanzâdeler Yalısı), ve: «müteaddid avlularla müzeyyen bir yalıdır» diyor, bu târifden de sed sed yükselen bir bağçe olduğunu tahmin edebiliriz. Başka kayde rastlanamadı.

Bibl.: Evliyâ Çelebi, I.

BEZİRGÂN MESCİDİ — (B.: Ramazan efendi Camii).

BEZİRGÂN MESCİDİ — Hadikatül Cevâmiin kaydına göre Kabataş civarında bir mesciddir; bu meşhur eser: «Kabataş kurbinde olub bânisi Elhac Ali Ağadır, kabri de oradadır; mescidin mahalleleri vardır, fakat imamlarından biri Ali İspir denmekle meşhur olduğu için mahallesi «Ali İspir Mahallesi» adını taşır» diyor.

1961 yılında Kabataş ve etrafında bu mescid bulunamadı. Semtin altmış yetmiş yıllık sâkinleri Kabataş civârında bu isimde bir mescid bilmediklerini söylediler.

Hakkı Göktürk

BEZİRGÂN MESCİDİ — Çarşambada Şeyhülislâm İsmail Efendi Camiinin civârında, 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Manyasizâde sokağında idi. Hadikatül Cevâmi: «Bânisi Bezirgânbaşı Acem Hüseyin Efendidir, bitişiğinde medresesi odaları ve mektebi de vardır; minberini Anadolu kadıaskeri Şeyhzâde demekle maruf Mehmed Efendi vazetmişdir; mahallesi yokdur» diyor.

Halk arasında Acemoğlu Mescidi diye anılırdı. Elli yıldanberi o semtde oturanlar bu mescidi hiç görmediklerini söylemişlerdir; minâre kâidesi 1935 - 1940 yılları arasına kadar duruyormuş. Yeri halâ, sokakdan sekiz on basamak bozuk, yarı topraklaşmış merdivenle çıkılır bir arsadır; dört beş ağaç serpilmiş, büyümüş, gerisine de kulubemsi, tek katlı bir ahşab evceğiz yapılmışdır. Medrese odaları ile sibyan mektebinden de eser kalmamışdır (temmuz 1961).

Bibl.: R.E.K ve Gnl. H.R. Ayyıldız, Gezi notu; Hadikatül Cevâmi, I.

BEZİRGÂN ODALARI SOKAĞI — Kocamustafapaşada (Mülkî idârede Samatyaya bağlı) Arabacı Bayazıd Mahallesi sokaklarındandır. 1934 Belediye Şehir Rehberinde 11 numaralı paftada, Ramazanefendi sokağı üzerinde kulpu kopmuş emzikli bir ibrık şeklinde bir acâib çıkmaz sokak olarak gösterilmiştir (B.: Arabacı Bayazıd mahallesi).

1957 de Altımermer Caddesinin Kocamustafapaşa caddesine bağlanması için yapılan istimlâkde, bu sokağın yukarda târif ettiğimiz şekli kaybolmuşdur, 1961 de, yeni açılan Altımermer caddesi uzatması henüz tanzim edilmemiş bulunuyordu.

Günlük rızık peşinde âilelerin çoğunluğu teşkil ederek iskân etmiş olduğu bir semtin sokaklarındandır.

Çok kıymetli çinileri ile meşhur Ramazan efendi Camii, bu sokağın hemen başlangıcındadır. Bu camiin, yanındaki tekkenin ünlü şeyhi Ramazan Efendiye nisbetle anılması son zamanlarda olmuşdur; bir on altıncı asır yapısı olan bu camiin Tanzimat devri sonuna kadar taşıdığı isim «Bezirgân Mescidi»dir; Hadikatül Cevâmide de o isimle kayıdlıdır. Sokağın eski şekli de aydın olarak göstermektedir ki, vaktiyle bu sokak üzerin de kefilli bekâr uşaklarının oturduğu vakıf odalar bulunuyordu; ki bu sokak adını da bu münâsebet ile almışdır (B.: Ramazanefendi Camii).

Hakkı Göktürk

BEZİRGÂN SOKAĞI — Halicde Hasköyün Piriçavuş Mahallesi sokaklarındandır. Şatafatlı sokağının bitimi ile Hasköyün arkasındaki tepeler arasında uzanır; tepedeki bitimi sakızlı bostan sokağına bağlanır; Süpürgeci ve Akgeyik sokakları ile birer kavuşağı vardır. Ağaçlı toprak bir yoldur. Evleri, günlük rızıklarını temine çalışan kimselerin buldukları boş araziye oturtdukları dört duvarla bir çatıdan ibâret gece kondulardır. Eski tâbirlerle «meşâki hayat», «merâreti hayat» burada gözle görülür, el ile tutulur. Tek eski yapı, iki katlı ve harab bir ahşab evdir (Nisan 1961). **Hakkı Göktürk**

BEZMEN (Fuad) — İstanbulun sanâyi ve ticâret âleminin seçkin simâlarından, Kazlıçeşmedeki Mensucât Santral Anonim Şirketinin ve Dokuma Fabrikasının kurucu sâhiblerinden; 1909 da Selânik de doğdu, Halil Bey adında bir zatın oğludur, vâlidesinin adı Vedia Hanımdır; Fatma Hanım adındaki zevcesinden Halil, Nazmi, Turgud ve Necdet adında dört erkek evlâd sâhibi olup en büyükleri olan Halil Bezmen bu satırların yazıldığı sırada yirmi üç yaşında bulunuyordu. Fransada yüksek ticâret tahsil etti ve 1933 de diploma aldı. Büyük şehrin amatör sportmenleri arasında iyi balıkçı, ve yürüyücü olarak tanınmıştır. Galatasarayı Spor Kulübü ile Rotarı kulübün ve Serkl Daryanın âzâlarındandır; Rusya dâhil bütün Avrupa, Güney ve Kuzey Amerikayı dolaşmışdır.

Bibl.: Nebioğlu, Kim Kimdir Ansiklopedisi

BEZMEN (Hayreddin) — Petrol yüksek mühendisi, 1926 da İstanbulda doğdu, manifatura tüccarından babası Kadri Bey ve anası Hatice Hanımdır; 1961 de Ankarada Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığının rafineri servisi şefi bulunuyordu. Cevzâ Hanım ile evlenmişdir (Kızlık soyadı Toydemir), Ahmed Cemil adında bir oğlu vardır.

Tahsilini evvelâ İstanbulda tamamladı (10. İlk Okul, İstanbul Lisesi, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi; fakülte diploması 1949), sonra Amerikada University of Tulsayı bitirdi (1951). 1952-1954 arasında Maden Tedkik ve Arama Enstitüsü Petrol Rafinerisi mühendisliğine tâyin edildi, sonra bu servisin şefi oldu. Mâden Mühendisleri Odası ile Americana Chemical Society üyesidir; bir fen adamı olarak memleketimizin yüz akı isimlerindendir. Denizi, yüzmeyi, kır yürüyüşünü seven, gençliğinde voleybol oynanış bir sportmen; müzik sever ve bir kitab meraklısıdır. Amerikanın pek çok yerini dolaşmış (1950-1951-1955), ve 1953 de Fransaya, 1958 de de İtalyaya gitmişdir.

Bibl.: Nebioğlu, Kim Kimdir Ansiklopedisi

BEZMEN (Refik) — İstanbulun sanâyi ve ticâret âleminin seçkin sîmâlarından; Kazlıçeşmedeki Mensûcat Santral Anonim Şirketinin ve Dokuma Fabrikasının kurucu sâhiblerinden; 1905 de İstanbulda doğdu, Halil Bey adında bir zâtin oğludur, vâlidesinin adı Vedîa Hanımdır, İstanbulda ayni sâhada şöhret sâhibi ve ortağı Fuad Bezmenin ağabeyidir 1924 de Galatasarayı Lisesinden mezun olmuş, iş hayatına atılarak 1929 yılından itibâren manifatura idhâlâtı ve tekstil sanâyi'i ile meşgul olmaya başlamıştır.

Atiye Hanımla evlenmiş (kızlık soy adı Aygen) ve bu hanımdan Vedîa ve Emine adında iki kızı olmuşdur. Fransızca, italyanca, ingilizce, almanca ve ispanyolca bilir.

Amatör bir balıkcı ve yürüyücü olarak tanınmışdır. Rusya dâhil bütün Avrupayı, kuzey ve güney Amerikayı dolaşmışdır (B.: Mensûcat Santral).

Bibl.: Nebioğlu, Kim Kimdir Ansiklopedisi.

BEZMÎ — On altıncı asır şâirlerindendir; Rumelili bir rind kişi idi, Yavuz Sultan Selim devrinin sonlarında öldü. Kastamonulu Lâtifî, kendi adına nisbetle anılan şuerâ tezkiresinde bu şâirin ahvâlini ve ölümünü pek renkli tasvir ediyor:

« Bir ayyâşı evbâş idi ki işreti müdâm ve sohbeti aleddevâm idi, bu haysiyetden eş'ârı rindâne ve güftârı mestâne idi. Bezmgâhi fenâdan işrethânei bekaaya kûşei meygedede câm elde iken ayağı götürüp rindâne gitti».

Rindâne, mestâne şiirlerinden örnekler:

Bir şerbet eylemiş yine lâ'li muzâbdan
Gam hastasına virmeye sâkil şifâ kadeh
Sâhir değil mi âteşi âb ile cem ide
Alsa eline sâkii lu'betmünâ kadeh..

*

Kısmet olacak ârifü rinde mevü şâhid
Tesbih ile seccâde verilmiş sana zâhid..

Burada «kısmet», taksim olununca; «şâhid» de, güzel kadın, mahbûbe mânasınadır.

*

Tövbe ettim ki itmiyem tövbe
Tövbeye tövbei nasûh olsun

Bibl.: Lâtifî, Şuerâ tezkiresi

BEZMİÂLEM VÂLİDESULTAN — İkinci Sultan Mahmudun zevcelerinden ve Sultan Abdülmecidin anası; nefsini dünyâ nümâyişlerine kaptırmayarak devletin tahsis ettiği geliri mütemâdiyen hayır işleri yolunda harcamış bir kadın; Türkiyenin en büyük ilim, sıhhat ve şefkat müesseselerinden İstanbulda Yenibağçedeki Gurebâ Hastahânesinin büyük kurucusu; aslı gürcü olup osmanlı sarayına pek küçük yaşda ve esirciler eli ile bir câriye olarak getirildiği kuvvetle söylenebilir; son derecede dilber olduğu da muhakkakdır. Sultan Mahmudun ikinci kadını olmuşdu, 1839 da oğlu Abdülmecid pâdişah olunca vâlidesultan oldu; genç pâdişah çok sevdiği anasına «Mehdîulyâ» unvanını verdi.

Abdülmeciddin husûsi doktoru Şpitser bir defa pâdişâhın zevcelerinden çok genc ve melek gibi güzel Gülcemâl kadını, bir defa da vâlidesi Bezmiâlem Sultanı muayene etmek için iki defa haremi hümâyûna girmişdi; büyük kadının sîmâsı hakkında en tafsilâtlı satırlar onun kaleminden çıkmışdır, hâtıraları arasında Bezmiâlem Sultan için şunları yazıyor:

«... Çırâgan Sarayına geldiğim zaman uzakda bir koltukda ferâceli bir hanım oturuyordu bu hanım vâlidesultandı. Önümde kılavuzum harem ağası olduğu halde kemâli ihtiramla yaklaşdım; harem ağası pâdişahın sözlerini söyledikden sonra vâlidesultan beni gaayet samîmâne kabul etti.

«Nîm şeffaf yaşmağın altında, şâtırâne bir allığın yanaklarında cûşan olduğu görülüyordu; kendisine muhterem oğlunun sıhhatleri hakkında ibrâz buyurdukları nâzikâne ihtimamlardan bahsettim. Tıbbî suallerime kemâli sükûnet ve suhûletle cevab verdi. Takrîben 36 yaşında vücûdunu gaayet iyi muhâfaza etmiş bu gürcü kızının göz kamaşdıracak derecede beyaz ve nâzik ellerinin hârikulâde güzelliği, hutûti vechiyesinin intizam ve metâneti nazarı dikkatimi celbetti. Çıkarken bana son derece lutufkâr davrandı, kendisine icâb eden ilâcları bizzat yapmaklığımı emretti, ferâcesinin cebinden bir kese altın çıkardı, yukarda zikri geçen harem ağası ile bana gönderdi» (Ahmed Refik tercemesi; Osmanlı Târih Encümeni Mecmuası).

Bezmiâlem Kadının vâlidesultanlığı ölümü tarihi olan 1852 yılına kadar 13 yıl sürmüşdür; Dr. Şpitser'in yaş tahmîni doğru ise, yukarda nakledilen hâtırayı 16 eylûl 1845 de yazdığına göre, büyük hayırperver kadın 1809 yılında doğmuş olacakdır, bu takdirde

ölümünde henüz 43 yaşında bulunuyordu. Kocası İkinci Sultan Mahmudun türbesine defnedilmişdir; ki, geniş ve pek mükellef cebhe duvarı ile yanında bir de haziresi bulunan ve İstanbulun âbîdevi eserlerinden biri olan bu azametli türbenin hemen arkasında, hâlen İstanbul Kız Lisesinin bulunduğu mekteb binâsı da Bezmiâlem Vâlidesultanın hayır eserlerinden biridir. Bu okulu ölümünden iki sene evvel, 1850 yılında yapdırtmışdı, içinde büyük bir kütüphâne ile bir de güzel litografya matbaası bulunan bu okula evvelâ Bezmiâlem Vâlide Mektebi adı verilmiş, sonra bu isim «Dârülmearif» e çevrilmiş idi. İstanbulda Aksarayda bir erkek lisesi ilk kurucusunun adına nisbetle Pertevniyâl Lisesi ismini taşıdığına göre, İstanbul Kız Lisesinin adına bir Bezmiâlem isminin ilâvesi sâdece asil bir kadirşinaslık olur.

Bezmiâlem ölümünden az evvel İstanbula bir de büyük cami hediye etmek istemiş, Dolmabağçe Camiine başlamış, temeller üstünde ilk duvarlar yükselirken vefât etmişdir, cami oğlu Sultan Abdülmecid tarafından tamamlanmışdır (B.: Dolmabağçe camii).

Mektebi zamanının en mükemmel bir irfan müessesi olduğu gibi kurduğu "Gurebâyi Müslimîn» hashânesi de devrinin, 100 yataklı, en değerli hekimlerin toplandığı en modern hastahânesi idi.

İstanbulun muhtelif semtlerinde mescidler, camiler, tekkeler, çeşmeler tâmir ettirmiş, büyüklü küçüklü bir çok çeşmeler yapdırmış olan bu kadın, osmanlı sarayı hareminin bir alafrangalık düşkünlüğü ile alabildiğine israf ve sefâhate daldığı bir devirde yaşamışdı, oğlu pâdişahın kız kardeşleri ve kendisinin üvey kızları lüks ibtilâsı ile borc içinde idiler.

BEZMİÂLEM VÂLİDESULTAN CAMİİ — B.: Dolmabağçe Camii).

BEZMİÂLEM VÂLİDESULTAN CAMİİ — (B.: Gurebâ Hastahânesi Camii).

BEZMİÂLEM VÂLİDESULTAN ÇEŞMESİ — Beşiktaş ile Maçka arasında imâretler. (akaaretler) civârında, mâmur bir çeşmedir (1945), karşılıklı iki yüzünde iki çeşme vardır. Kâmilen mermer kaplanmış ve ayna taşları kabartma süslerle şekillendirilmişdir. Birinci cebhede Şükrünün, ikinci cebhede Ziverin altışar beyitlik iki kitâbe manzûmesi mahkûkdur:

Şükriyâ târihini al gel sadâyi âbden
«Lûleden bu kevseri âbı gel cereyan eyledi»
1255 (1839)

*

Mücevher tam iki tarih bir beyt içre çıkdı
O şâhın çâkeri Ziver bu nazmi idicek inşâd
«Revan kılsun şehi âfâka cûyi nusretin Sübhan»
1255 (1839)
«Bu semti vâlidesultan kıldı âb ile dilşâd»
1255 (1839)

İbrahim Hilmi Tanışık

BEZMİÂLEM VÂLİDESULTAN ÇEŞMESİ — Boğaziçinde Tarabyada akar, mâmur bir çeşmedir (1945). Üzerindeki Abdülmecid turasının altında hicrî 1269 (milâdî (1852) târihi görüldüğüne göre ilk binâsının bu tarihde olduğu, ve altına mevzû şu kitâbeden de İkinci Abdülhamid tarafından 1319 yılında tâmir edildiği anlaşılıyor:

Sâyei Sultan Hamid Handa
«Oldu mâmur Bezmiâlem Çeşmesi»
Eddâi 1319 Lütfi

Kesme taşdan yapılmış olan muazzam haznesinin üstü örtülü değildir. Teknesinin iki tarafında uzun yalaklar mevcuddur. Lülesi devamlı akmaktadır. Mermerden yapılma oyma taşı kabartma süslerle şekillendirilmişdir.

İbrahim Hilmi Tanışık

BEZMİÂLEM VÂLİDESULTAN ÇEŞMESİ — Yenibağçede, bu vâlidesultanın en büyük hayır eseri olan Gurebâyi Müslimîn Hastahânesi ve hastahâne ile beraber yaptırdığı camiin yanındadır (B.: Gurebâ Hastahânesi; Gurebâ Hastahânesi Camii).

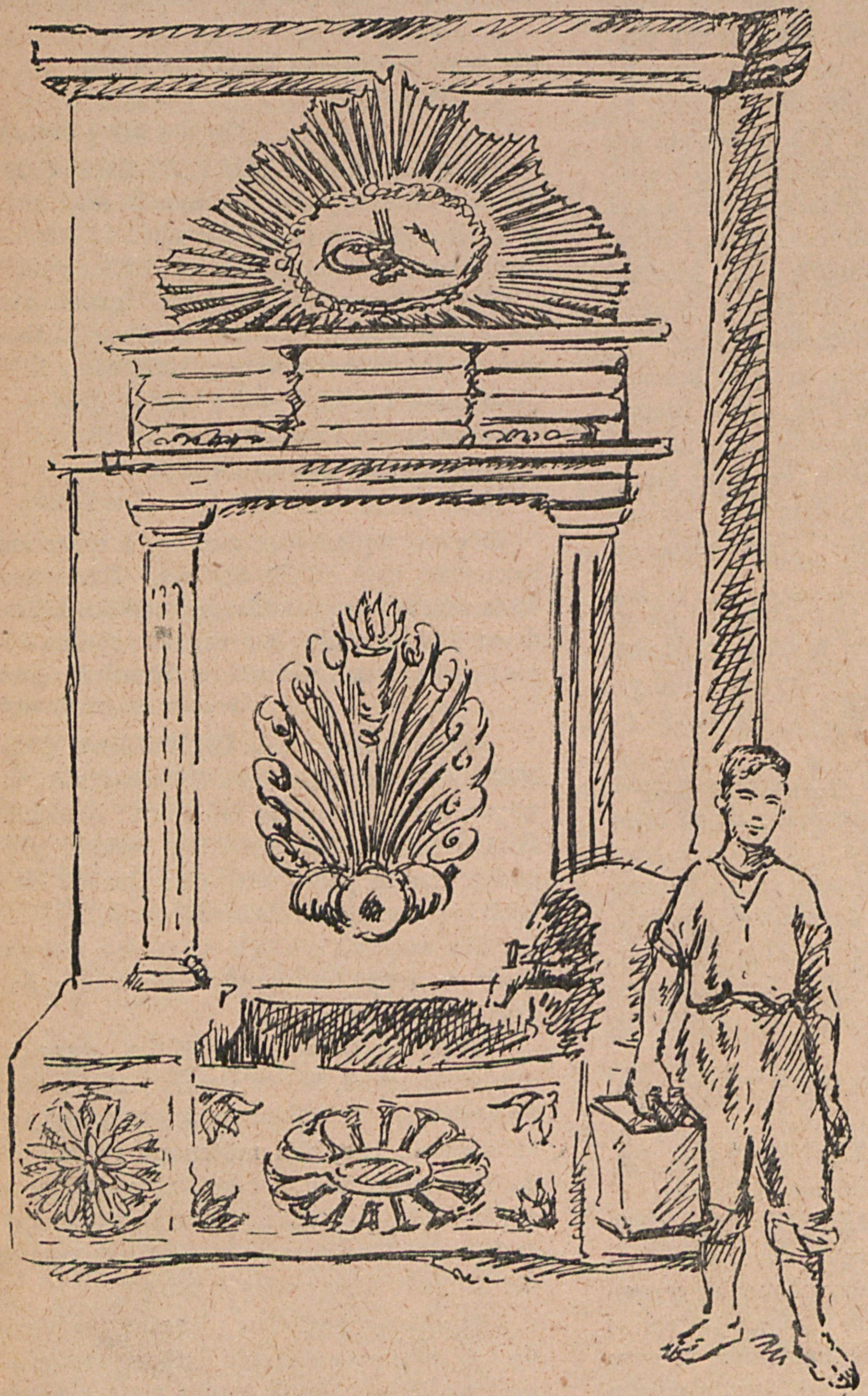
Dik mustatil şeklinde ve serâpa mermer kaplı ve serâpâ kabartma tezyinâtı olan âbidevî bir çeşmedir.

Ayna taşı kabartma iki sütun arasındadır; ve göbeğini, heyeti umûmiyesi dik beyzî çerçive içinde toplanmış, ucları yukarı yukarı kıvrık, **karşılıklı** mütenazır ve ortasında bir meş'ale bulunan bir kabartma kaplamışdır; lüle, bir bakıma tavus kuyruğunu da andıran bu kabartmanın alt bağlantı yerinde bir dâirenin içine yerleştirilmişdir.

Sütunların başlıkları üzerine çekilmiş üç sıra kabartma silmenin üstüne yatık mustatil şeklindeki büyük kitâbe taşı konmuşdur. Güzel bir tâlik hat ile yazılmış olan ta-

rih manzûmesi beş beyittir, taşa, bir satıra üç mısrâ olmak üzere üç satır hâlinde geçirilmiş, son tarih mısraı dördüncü satırda ortaya alınarak, iki yanı kabartma defne dalları ile doldurulmuşdur. Kitâbenin metni şudur:

Bezmiâlem nâm sultan mâderi şâhı cihan
Menbaı cûdi mekârim çeşmesi âbi vefâ
Dehri sîrab idicek mâül hayâtı lûtfile
Kıldı feyzi zindegânîden cihan kesbi devâ
Yapdırub bu çeşmesârı hastahâne nezdine
Zâhir oldu def'i emrâzı ibâda mâcerâ
Eylesun şâhi cihanla vâlide sultâna Hak
Haşredek nûşi zülâli âfiyetle pür sefâ
Ziver itsün def'i illet nazmdan târihi tam
«Yapdı dilcû mâderi şâhi zaman aynüşşifâ»
(Hicri 1261 = Milâdi 1845)

Yenibağçe de Bezmiâlem Vâlidesultan Çeşmesi
(Resim: Sabiha Bozcalı)

Kitâbe taşının üstünde de kabartma bir silme bulunub onun üzerine çerçevesi kabartma çiçekli bir madalyon içinde Abdülmecidin turası bulunmaktadır. Çeşmenin rakamla yapı tarihi olan 1261, turanın altına yazılmıştır. Turayı ihtiva eden madalyon da yüksek kabartma mermer şualarla sarılmışdır.

En altda, mermer teknenin dış yüzü de üç yıldız motifle tezyin edilmişdir.

Ne kadar hazindir ki, bu âbidevî çeşmenin bendlerden gelen suyu kesildikten sonra, çeşmenin şanına denk güzellikde olduğunu tahmin ettiğimiz lülesi koparılıp çalınmışdır.

1961 Temmuzunda, teknesinin sağ tarafına, sakaalet nümûnesi olarak yapılan beton bir kümbetli oturtulmuş ve buraya rabtedilen bir demir boru ve âdî bir pirinç lüle ile terkos suyu akıtılmış bulunuyordu. Yine ayni tarihde, çeşmenin cebhesinde öne doğru tehlikeli

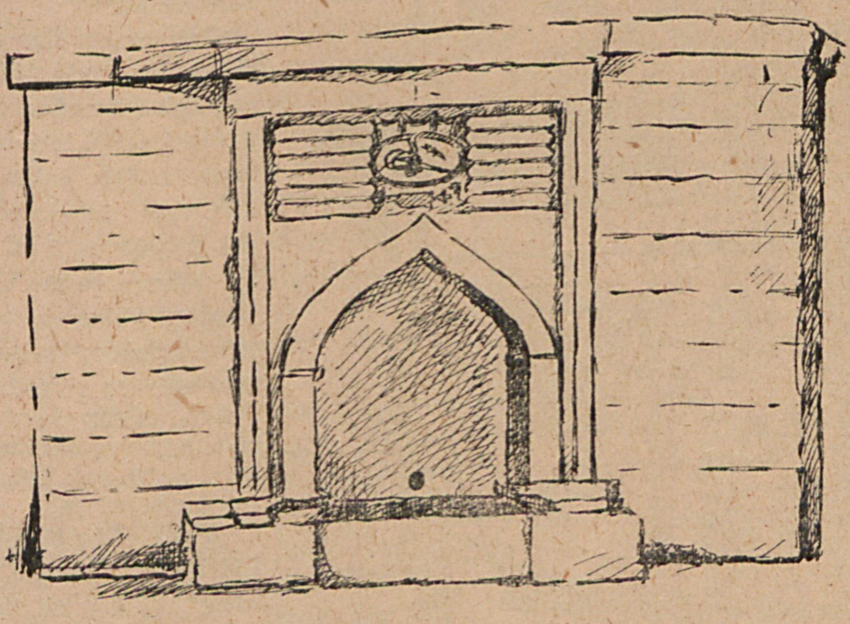
bir meyil görülmüş, ona karşılık da, sözde destek yerine bir kaç tahta çakılmış idi. Bu güzel çeşmenin tezelden çok ciddi bir tâmir görmesi lâzımdır. Unutmamalıdır ki bu çeşme, yanındaki cami ile beraber Gurebâ Hastahânesi için yapılmışdır; bir sokak üzerinde bulunsa, suyundan halk istifâde etse bile, bakımı ve tâmiri hastâhâne idâresine düşer zannındayızdır.

Bibl.: R. E. K. ve Gnl. H.R. Ayyıldız, Gezi notu; İ. H. Tanışık, İstanbul Çeşmeleri.

BEZMİÂLEM VÂLİDESULTAN ÇEŞMESİ — Silivri kapusu civârında Uzunyusuf mahallesinde Lâlezar Camii sokağındadır. Büyük bir su haznesinin önünde yatık mustatil şeklinde ve klasik türk çeşme yapısı üslûbunda, güzelliği sâdelikde bulmuş muhteşem bir eserdir.

Kemerinin üstünde yine yatık mustatil şeklinde mermerden gaayet büyük kitâbe taşının ortasında, beyzî bir madalyon içinde, Bezmiâlem Vâlidesultanın oğlu ve bu çeşmenin yapıldığı devrin genç pâdişâhı Abdülmecidin turası vardır. Çeşmenin altı beyitlik târih manzûmesi, pek güzel bir tâlik hat ile, turanın iki yanına altışar satır olarak yazılmışdır; kitâbe metni şudur:

Şehi devran Han Abdülmecidin mâderi yâni
Cenâbı Bezmiâlem nan sultânı kerem bünyan
Cihâna âbi hayrâtı hayâtı tâze verdikce
Sezâdır halkı âlem bulsalar şimdi yeniden can
Bu zibâ çeşmesârı yapdı suyun eyledi icrâ
Bütün leb teşnegânı kıldı feyzi lûtfile reyyan
Bihamdillah yapıldı meşrebi pâkîzesi üzre
İdince hasbeten billâh bu hayr itmâmını ferman
İlâhî Valdesultan duâ aldıkca âlemden
Şehi devrânı kıl sirabi cüyi ömri bi pâyan
Nola Ziver kulu târihi tâmın eylese işrâb
«Getürdü âbi dilcû çeşme yapdı Vâlidesultan»
Sene 1257 (M. 1841)

Silivrikapu civârında Bezmiâlem Vâlidesultan Çeşmesi
(Resim: S. B.)

1961 senesi temmuzunda bu güzel çeşme, susuz ve metrûk duruyordu; lülesi koparılıp çalınmış ve teknesi tamamen toprakla dolmuş, üst pervaz taşları yerinden oynamış, üstünü otlar bürümüş idi. Bu hâli ile yakın bir istikbalde çökmeğe mahkûmdur. Halbuki Türk İstanbulu süsleyen âbidelerden biridir. Bir çeşmenin canı yerinde olan suya tezelden kavuşması temenni olunur.

Bibl.: R.E.K. ve Mehmed Koçu, Gezi notu; İ. H. Tanışık, İstanbul Çeşmeleri.

BEZMİÂLEM VÂLİDESULTAN ÇEŞMESİ — Kasımpaşada, bu kasabanın gerilerinde kırlığa dayanan bitiminde Hacihüsam Mahallesinin doğu sınırını teşkil eden İplikci sokağı üzerindedir; halk ağzında «Karaman Camii» denilen Karaimam Mescidinin önündedir (B.: Karaimam Mescidi).

Kesme taşdan, dört demir çubuğa (eli böğrün deye) oturtulmuş geniş taş saçaklı, hazinesinin üstü de, köfeki taşından yapılşıyan yine köfeki taşından şıyan yine köfeki taşında bir piramid çatı ile örtülmüş olup bu piramidin bir eteği çeşmenin saçağına doğru inmişdir.

Âsıl çeşme cebhesi dik müstatil şeklindedir, etrâfı burmalı bir friz ile çevrilmiş olub en üste yatık mustatil şeklinde mermer kitâbe taşı konmuşdur.

Kitâbe taşının ortasında, beyzî bir madalyon içinde, Bezmiâlem Sultan oğlu ve bu çeşmenin yapıldığı devrin genç pâdişâhı Abdülmecidin turası varmış, tura, cumhûriyetin ilk yıllarında kazınmış, yalnız önündeki zeytin dalı

motifi kalmışdır. Bu madalyonun üstü bir perde saçak, altı da iki zeytin dalı kabartması ile tezyin edilmişdir. Çeşmenin dört beyitlik tarih manzûmesi, tâlik hat ile, turanın iki kenarına dörder satır olarak hak edilmiştir. Son zamanlarda bu mermer kitâbe taşının üzerine beyaz bir badana çekilmiş olup yazıyı okunamaz bir hâle getirmişdir. Çeşmeyi 1961 yılı temmuzunda ziyâretimizde, bu kitâbe, yalın ayaklı, pırpırı, fakat yüreğinde kendisini besleyen bu çeşmeye karşı bir muhabbet olan Mustafa adında bir sakanın, kireç tabakasını silmesi sâyesinde okunabilmişdir ki, bu şirin adamın ismini buraya kaydetmeyi bir vecîbe bildik; kitâbe metni şudur:

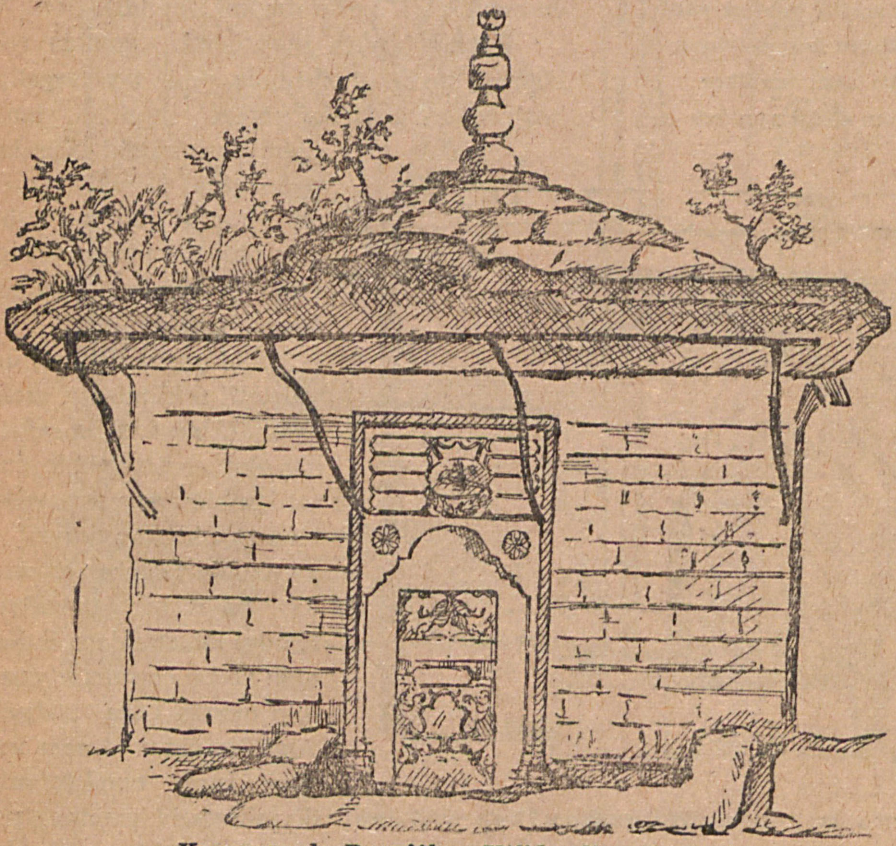
Cenâbı Bezmiâlem mâderi Abdülmecid Handır
Cihânı hayr ile memnûnl ihsan etmeğe evfak
Harab olmuşdu bu çeşmeye mâl nev itti suyun icrâ
Attâşı kıldı feyzi mâcerâyi lutfuna mülhak
Müdâmâ Valdesultanla şâhi cihanbânı
Zülâli ömrü ikbâl ile şâd itsun Cenâbı Hak
Didi târihi tâmın çâkeri dirinesi Ziver
«Akıttı Bezmiâlem nam sultan aynül hak»
Sene 1257 (M. 1841)

Bezmiâlem Vâlidesultanın tamir ve ihya etmiş olduğu bu çeşmenin ilk bânisinin kim olduğu mechulümüz ise de, hemen arkasındaki Karaimam Mescidine minber koyan ve yanına bir de sibyan mektebi yaptırmış olan Lâle Devrinin meşhur kaptanpaşası Kaymak Mustafa Paşanın mescid önüne bir de çeşme yaptırarak semtin su sıkıntısı çeken fakir halkının hayir duâsını kazanmaya çalışacağı akla çok yakındır.

Kitâbe taşının altında kenarları dantelli ve derinliği pek az bir kemer, kemerin altında da gaayet uzun dik mustatil şeklinde mermer bir ayna taşı vardır; kemerin üst iki yan boşluğunda da birer altı bacaklı yıldız motifi bulunmaktadır. Mermer ayna taşı, Avrupa taklidi barok üslûbunda kabartma yaprak süslüdür.

Çeşmenin kendi teknesi yok olmuşdur. Önünden geçen yola nisbetle alt kısmı azıcık çukurda kalmış olan çeşmeye, yol zemini altında uzun ve derin bir yalak yapılmışdır.

1961 temmuzunda, Bezmiâlem Vâlidesultanın getirmiş olduğu bend suyu kesilmiş, ayna taşındaki lüle de çalınmış bulunuyordu; çeşmeden, yalağın sol başına konulan bir demir boru ve pirinç lüle ile terkos suyu akıtılmışdır. Sekenesi hemen tamamen dar gelirler olan geniş bir semtin tek çeşmesi hâlinde idi.

Kasımpaşada Bezmiâlem Vâlidesultan Çeşmesi
(Resim: S. B.)

Çatı kenarından ve saçak üstünde bitmiş aylandoz ağacı fidancıkları, âdeta bir asma bağçe halinde idi; yapı tahribinde çok büyük rolü olan bu nebâtın çeşme üstünden yolunub temizlenmesi, halkın vâzifesi olsa gerektir.

Bibl.: R.E.K. ve Gnl H.R. Ayyıldız, Gezi notu; İ.H. Tanışık İstanbul Çeşmeleri, II.

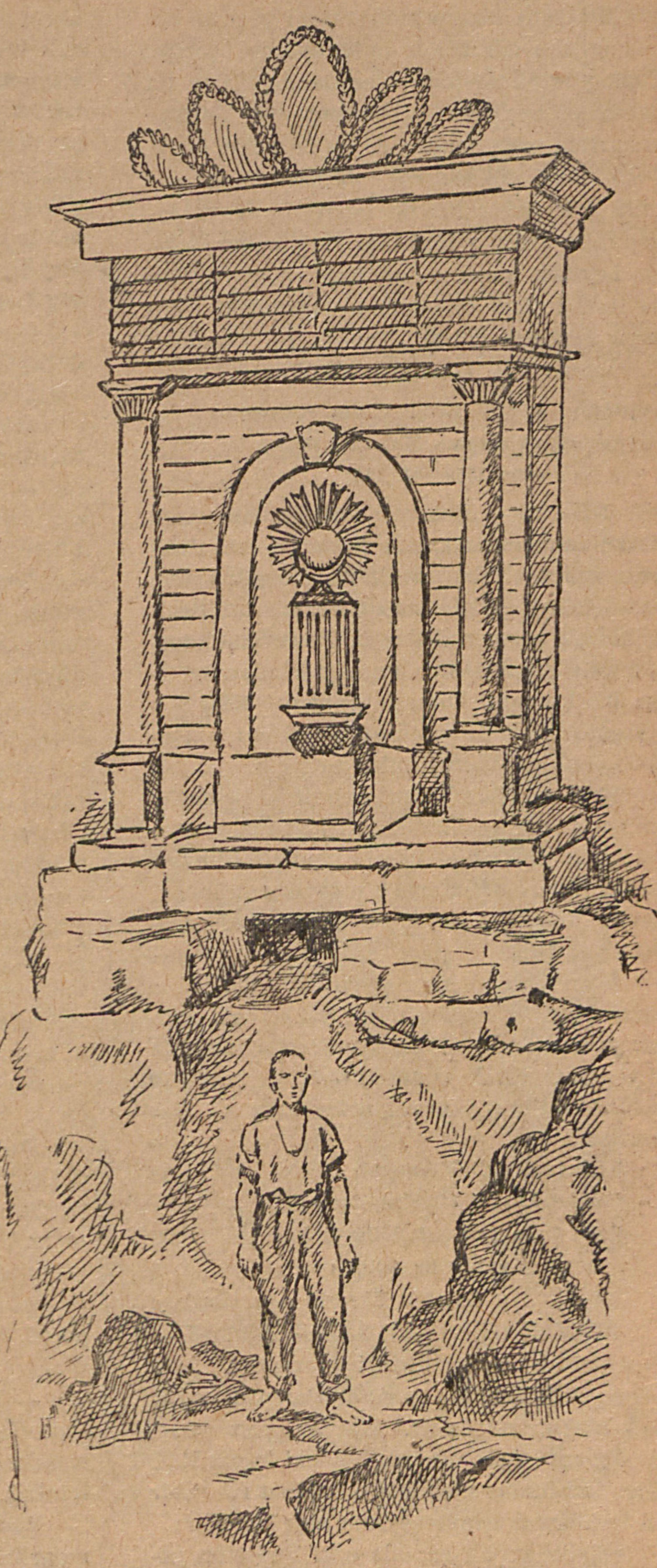
BEZMİÂLEM VÂLİDESULTAN ÇEŞMESİ — Bu satırların yazıldığı sırada Topkapusu dışında, kale kapusunun tam karşısında Davutpa-

şa ve Maltepe yollarının çatal kavuşağı üzerinde bulunan abidevî çeşme, Bezmiâlem Vâlidesultanın hayır eseri çeşmenin en güzellerinden biri olup aslında Beşiktaşda Yıldızda saat kulesinin karşısında idi, ve uzunca bir zamandanberi de suyu kesilmiş, muattal duruyordu; 1943-1945 arasında oradan Topkapusu dışına nakledilmiş, ve suya kavuşduruldu; 1957-1959 arasında da tekrar sökülerek yukarda târif ettiğimiz çatal yol başına götürüldü; bu ikinci nakildedir ki hem çok hırpalandı, hem de tekrar susuz kaldı.

Türk rokokosu üslûbunda cebhesi serâpâ mermer muhteşem bir çeşmedir; iki yanında, tahminen 3,3,5 metro irtifâında yekpâre mermerden iki zarif sütun vardır, tekne, bu sütunların kâideleri arasındaki boşluğa yerleştirilmişdir; teknenin gerisindeki ayna taşı da bir yüksek kemerle çevrilmiş olub, ortası, alçak kabartma oluklu bir sütun üzerine konmuş bir kürei mücesseme kabartması, bu küreyi çevirmiş şualarla tezyin edilmiştir.

Kitâbe taşı, yatık mustatil şeklinde yekpâre muazzam bir mermer olup, iki sütün arasında çeşmenin alındığını teşkil eder. Kitâbe taşının üstü bir kaç sıra silme ile bezenmiş, bu silmelerin üstüne de, kabartma çiçek çerçiveli beş beyzî madalyondan mürekkeb bir taç - tepelik konmuşdur; ortadaki büyük madalyon içindeki Abdülmecidin turası kazınarak silinmişdir.

Bu âbidevî çeşme son naklinde hayli hırpalanmışdır, bu arada güzel tunç lülesi çalınmış, lüle sökülür iken de ayna taşının alt kısmında büyük bir rahne açılmışdır. Mermer teknenin de, yekpâre büyük bir mermer olan ön kısmı yok olmuşdur.

Topkapusu dışında Bezmiâlem Vâlidesultan Çeşmesi (Resim: S. B.)

1961 yılı temmuzunda yeni yeri de henüz tanzim edilmemiş bulunuyordu. Çeşme, Topkapusu önündeki meydancığın, ve iki yanından başlayan Davutpaşa ve Maltepe yollarının seviyesinden en az iki adam boyu, 3-3,5 metre yükseklikde yarma bir sed üzerinde idi. Her satırı iki beyit olmak üzere beş satır üzerine tâlik hat ile yazılmış olan on beyitlik tarih manzümesi, çok yüksekde kaldığı için okunamadı. Aşağıdaki tarih beyti İbrahim Hilmi Tanışık'ın «İstanbul Çeşmeleri» adlı eserinden alındı:

Cevherîn târihini Ziver didim içübsuyun
«Kevser olsun rûhuna Mahmud Hanın bu zülâl».
sene 1259 (M. 1843)

BEZZAZ — Bez ve çeşitli kumaş satan esnaf; zamanımızda, aslı fransızca «manifacture» kelimesi olan manifatura, manifaturacı karşılığıdır; çarşılarına da Bezzazistan denilir ki halk ağzında Bedestan, Bedesten olmuşdur (B.: Bedestan). İçlerinden bâzıları tahsîsen bir kıymetli kumaşın envâını satdığında o kumaşa nisbetle «üstüfeci», «dîbâcı», «kadifeci», «atlascı» gibi isimler alırlardı.

Eski esnaf nizamnâmelerinde bezzazların meşru kâr haddinden fazlasına mal satmamalarına dikkat edilmesi yanında bilhassa kullandıkları arşınların muayene edilmesi, devlet damgalanmamış eksik arşın bulunmaması yazılıdır.

İstanbulda bezzaz esnafının çoğu yakın zamanlara kadar ermeni ve yahudi idi. Bezzaz yahudiler de bilhassa yeniçeri ortaları ile iş yaparlar, ortaların zâbiti olan çorbacıların kefâleti altında yeniçeri neferlerine krediler açarlardı.

Kolluğum efrâdı donandı cümle
Çıfıttandandır viresiye donluğu
Çuha keçe gezi şal dülbend bile
Altı aylık onbiredir onluğu

Galatalı Hüseyin Ağa (Destan)

BEZZAZ GÜMÜŞENDÂZE VAK'ASI — Onsekizinci asrın birinci yarısında Lâle Devrinde İstanbulda geniş akisler yapmış bir zinâ baskını vak'asıdır. Küçükçelebizâde İsmail Âsım Efendinin Târihindeki kayıd R.E. Koçu tarafından metne tam sadâkat fakat bir hikâye havası içinde şöylece anlatılmışdır:

Büyük kapalı çarşıda eski Bedesten yanında kumaş tüccarlarından bir ermeninin kendi milletinden onaltı onyedi yaşlarında gayet güzel bir tezgâhdarı vardı. Oğlanın asıl adı unutulmuş, İstanbul zürefasının taktığı «Gümüşendâze» lâkabı ile şöhreti bütün İstanbulu tutmuştu.

Akşama kadar dükkâna dolup dolup boşalan müşterilere türlü naz ve cilve ile dil dökerdi. Bilhassa İstanbul hanımları, onların içinde de nâzeninler yollarını oradan geçirirler, Gümüşendâzeye uğrarlar, olmayacak bir şey sorarlar, dilbaz oğlan:

— O mal bende yok benim malım has damgalı, bu sefer olmazsa gelecek sefer alış veriş ederiz sultânım!

Der, raflardan kumaş toplarını lahzada indirir:

— Allı verelim, morlu verelim, isterseniz sarılı verelim! diye âmiyâne cinaslarda bulunurdu.

İstanbula 1720-1722 arasında İrandan gelmişti, gelir gelmez de, müverrih efendinin tâbiriyle «vuslat pazarı simsarları»nin eline düşmüş idi. O zevkü sefâ devrinde yazın bağ ve bağçelerde, yalılarda kurulan çırağan meclislerine, kışın konaklarda tertib edilen helva sohbetlerine götürülmüş, İstanbul ayan ve eşrafı, hattâ devlet erkânı arasından hâmiler edinmişti. Fakat yaradılışı pespâye olan Gümüşendâze bu iltifatları hazmedememiş, bütün çarşılının gözüne diken olacak derecede şımarmıştı.

1724 yılında kocası şark seferine gitmiş olan bir İstanbul hanımı Gümüşendâzeye âşık oldu, güzel oğlanla anlaşdı, bir gün de ermeni civanını Vefa semtindeki evine dâvet etti: şımarık, toy çocuk da bu dâveti kabul etti.

Fakat mahallelisi hanımın hallerinde bir değişiklik, uygunsuzluk sezmiş, tetikte duruyordu. Bir akşam kocası seferde olan hanımın evine biri ihtiyar, biri pek tâze iki kadın misafir geldi. Kapu karşı komşu evindeki cumba kafesinin arkasında iki göz de gelenleri gördü, kocası camiden gelince haberi yetiştirdi:

— Karı eve zenpâre aldı, tâzenin adım atışında kadın cilvesi yok idi ve hem dahi ayakları büyük idi, bir sâde rû mahbub oğlandır!...

Baskın için, içerdeki muhabbetin kıvamına gelmesi beklenirdi: Zenpâre soyunsun, dökünsün, işret sofrası kurulup bâdeler dolu dolu sunulsun, kolay kaçamayacak hâle gelsin,

hiç olmazsa yarı uryan ele geçsin gerekti.

Gümüşendâze de baskıncıların pençesine gecelik entârisi ile kâkülleri perişan, yalın ayak, hanım koynunda geçti. Nâzenin hanımla çop çatan acûzenin başlarına birer ferace atmasına izin verildi ama oğlan yataktan çıkarıldığı kılıkta Yeniçeri Kolluğuna götürüldü. Ertesi günü rezâlet haberi bütün İstanbula yayıldı. Halk Kolluğu basarak suçluların ikisini de paralamak istedi, güç kurtarıldılar. Dâva İstanbul kadısı tarafından Mahmudpaşa Mahkemesine verildi, Hâkim Sun'ullah zâde Efendi, Vefâlı Hanımın evine ermeni genci almasını îdamı için kâfi buldu; sonu recim cezasına varacağından zinâ suçunun şer'-an sübutu tarafına gitmedi, zâniye ile çöpçatanı mahbushânede boğularak idam edildiler, cesedleri denize atıldı.

Gümüşendâzeye gelince, toy oğlanın fâhişe avret mekrine uğradığını ileri sürerek kurtarmak isteyenler oldu, oğlan ile temas ettiler: «Hemen müslüman ol, hâkim dinini sonunca müslimim dersin, hapis cezası ile kurtulursun» dediler.

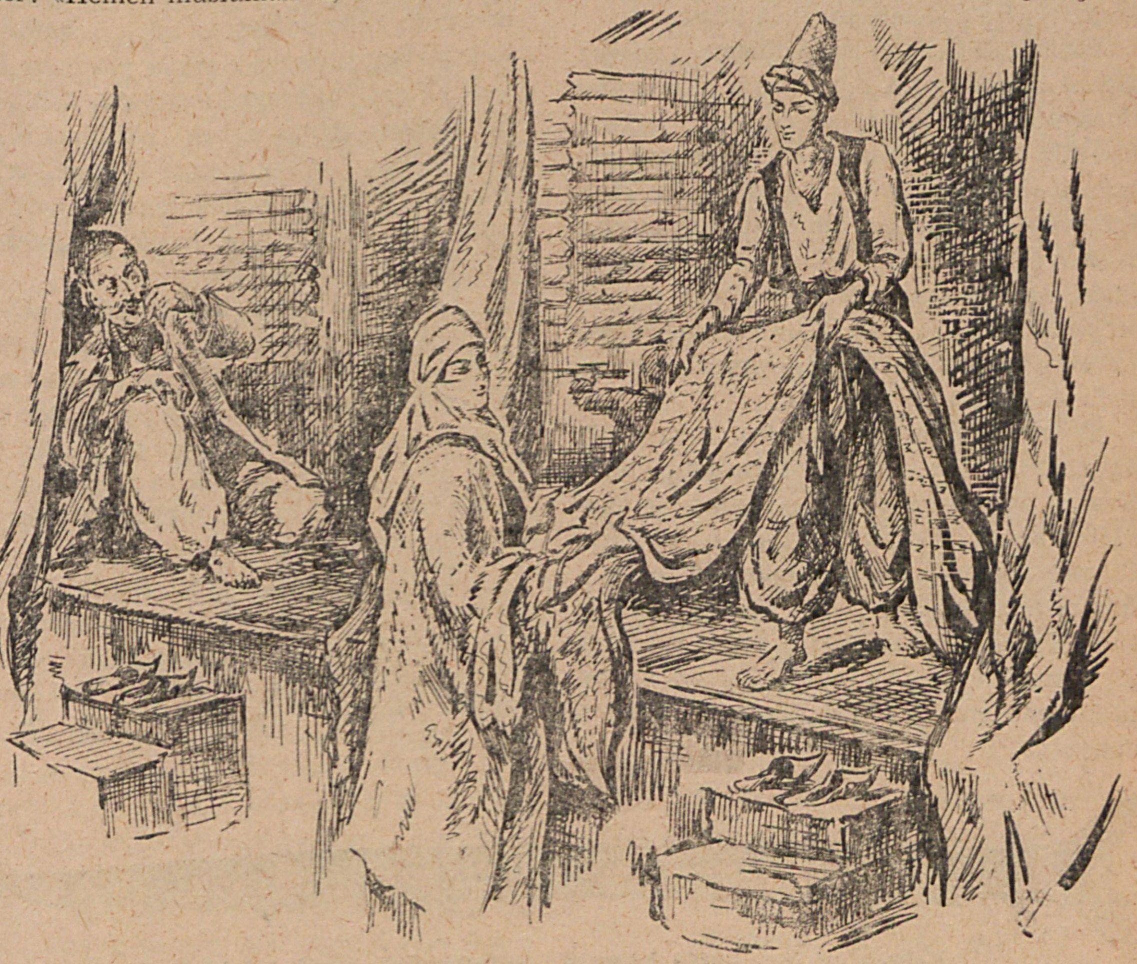
Dâvada yüze yakın şahid dinlendi, çarşılıların, bedestenlilerin hemen hepsi oğlanın aleyhinde konuştular, bir şâhid:

— Kemendi ebrûsu kavsi şeytan gibi fitnesâz ve dâima mürur iden havâtını müslimîne harf endâz olur, tertibi cezâ ile eşeddi ukuubete müstahaktır!... dedi.

Fakat güzel oğlan islâmiyeti kabul ettiğini söyleyince aleyhindeki hâva azıcık yumuşar gibi oldu. Bir cerrah getirilerek mahkeme binâsındaki zından koğuşunda sünnet edildi. Gümüşendâzenin üzerinden ölüm vahşeti gitti. Lâkin Sun'ullahzâde Efendi yumuşamamıştı:

— Bu oğlan müslüman hânesine girip bir müslime avret ile zinâ kasdi ile mülâki oldukta gayri müslim idi! diyerek Gümüşendâzenin asılarak idamına karar verdi.

Oğlanın hâmilleri bunu da düşünmüşler, bâzı devletlilerden, idam cezâsını padişaha af

Gümüşendâze ile Vefâlı Hanım
(Sabiha Bozcalının Kompozisyonu)

ettirme vâdını almışlardı, Karar günü bu vâdi delikanlıya bildirmeye vakit bulamadılar. Hâkim hükmü tebliğ edince Gümüşendaze câhilâne bir asabiyete kapıldı:

— O ki sen beni ölüme mahkûm ettin, ben de eski dinime dönüyorun!... diye bağırdı.

Bu sözü ile kurtuluş kapısı kesin olarak kapandı. İdam hükmü tasdik edildi, Güzelliği ile İstanbulun büyük bir şöhreti olan Gümüşendâze 22 Eylûl 1724 bir perşembe günü Çenberlitaş civârında Vezir Hanı kapısı önünde asılarak idam olundu. Cellâdın o güzel başa yağlı urganı geçirdiği andan cesedin darağacından indirildiği saate kadar Vezir Hanı civarı, binbir ayak bir ayak üstünde bir mahşer yerine dönmüştü.

BEZZAZİYE MESCİDİ — Bayazıdda Uzunçarşı Caddesi ile Havancı Sokağı kavuşağı köşesindedir; (B.: 1934 Belediye Şehir Rehberinin 4 numaralı paftasında Mercan Ağa Mahallesi). Bayazıd istikaametinden gelindiğine göre caddede sol kola düşer.

Hadikatül Cevâmi şu mâlûmatı veriyor: «Bânisi Bezzâzıcedid Ali Paşadır, Enderunu Hümâyundan yetişmiş, sırkâtibliği yapmış, vezâretle çırağ edilmişdir, kabri mescidinin yanında olub yangınlarda kaybolmuştur. Minberini ricalden Mehmed Emin Ağa koymuşdur ki bu zât kendisinin Dolmabağçedeki sebili içinde medfundur». Mehmed Emin Ağanın bir sanat şaheseri olan Dolmabağcedeki sebili Menderes îmârı denilen vandal yıkıcılığında yokolmuşdur.

Bezzâziye Mescidi, kesmetaş ve ince tuğladan dört duvar üstüne oturtulmuş küçük bir sağır kubbeden ibâret fevkaanî bir mesciddir, kapusu Havancı sokağında olub ondört basamak taş merdiven ile çıkılır, bundan ötürü halk ağzında «Merdivenli Mescid» diye de anılır. Tuğla minâresi yarıya kadar yıkılmışdır, Altında vakfından dükkânlar olub mescid bu satırların yazıldığı sırada metrûk bulunuyordu.

Çarşı esnafından çantacı Sabahaddin Bulgu ile tornacı Nobar Aynayüz'ün rivâyetlerine göre 1921 senesine kadar ibâdete açık olan Bezzaziye Mescidi o tarihde evkafca kadro dışı bırakılmış, evvelâ bir mesken olarak kiralanmış, İkinci Cihan Harbi başında kaba kasab kâğıdı imâlâthânesi olmuş, sonra iplik boyahânesine kalbedilmiştir. 1957-1958 arasında tekrar mescid olmak üzere îmârı için boşaltılmıştır. 1961 yılı mayıs ayında tâmirine henüz başlanmamışdı.

Hakkı Göktürk

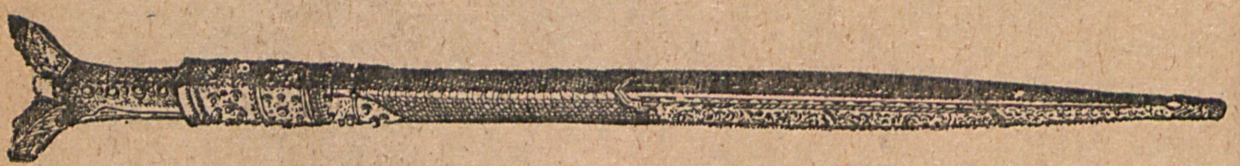
BIÇAK — Türk lûgatında biçmek kökünden isim: kesen, biçen, ayıran âlet.

İstanbulda günlük hayat içinde kullanılan çeşidleri ekmek bıçağı, sofra bıçağı, mutbak bıçağı (bunlar arasında meyve, sebze bıçakları), bir kaç boy ve çeşid kasab bıçağı, kurban bıçağı, usturaya yaklaşan sünnetci bıçağıdır.

Halkın müsellâh gezdiği devirlerde, bilhassa tanzimatdan evvel ve hattâ yeniçerilik devrinde, nefis müdafaası veya tecâvüzde pala-bıçaklar, saldırma-bıçaklar vardı, ve İstanbulda 13-14 yaşlarındaki çocuklar dahil, sokağa bıçaksız çıkmış erkek görülmezdi. Hele ayaktakımı, avam arasında bıçak, erkeğin nâmusu bilinirdi Zamanımızda paralayıcı, yaralayıcı silâh olarak bıçak taşımak ağır müeyyedelerle yasakdır.

Onyedinci asır ortasında Sultan İbrahim zamanında tanzim edilmiş bir narh defterinden, üçü bir yerde, yâni üç bıçak bir kın içinde ve «Altıokka» adını taşıyan yeniçeri aşçılarına mahsus bir bıçak olduğunu öğreniyoruz, ayni defterde, bu üçüzlü Altıokka bıçakların hicrî 1050, milâdî 1640 da 35 akçeye satıldığı narh olarak kayıdlıdır.

Eski bıçakların hepsi İstanbulda yapılmaz, bir kısmı, el bıçak sanâyi meşhur yerlerden gelirdi, onlar da ayrıca geldikleri yerlere nisbetle «Vidin Bıçağı», «Girid Bıçağı», «Bursa Bıçağı», «Cezâyir Bıçağı» gibi isimler taşırdı.

Kabzası ve kını hurda kıymetli taşlarla süslü büyük kulaklı bıçak
(Resim: Nezih)

Bıçaklar evvelâ demirine, çeliğine göre, sonra sapına-kabzasına göre kıymetlendirilirdi. Sapları abanozdan, gergeden boynuzundan, fildişinden, gümüş, altın kaplama, üzerleri mercanlı, yakutlu, zümrüdlü, elmaslı müzeyyen, murassâ bıçaklar ayni boyda ve ayni işde kullanılır âdî bıçaklardan bir kaç yüz misli üstün değere alınır, satılırdı. Bâzan da namlı bıçakları ustaları yaptıkları bıçakları imzalarlar, bıçaklar o zaman da kıymetlenirdi.

Zamanımızın seçkin antikacılarından merhum Nureddin Rüşdi Büngül «Eski Eserler Ansiklopedisi» adındaki eserinde bıçak maddesinde şunları yazıyor:

«Birgün Bedestende bir büyük saldırma almışdım, erbâbı bir adam geldi, pek beğendi, ayni büyüklükde diğer bir âdî bıçağa vurduğu gibi o âdî bıçağı ikiye böldü, ve bana:- Evlâd, buna Cezâyir çeliği derler, biz bununla on iki kat kıvrılmış keçeyi keserdik! dedi.

«Bu çeliği namlı bıçakların içerisinde asırlarca kullanılıp da ağzı bozulanlar, kesmez hâle gelenler yokdur.

«Ecdâdımız arasından yetişmiş üstâd bıçakcıların işi olup üzerleri altın çakma yazılarla bezenmiş ve alâ bir sap ve kabartma gümüş kın ile de süslenirse, o bıçaklar 50-100 liraya, hele bir de büyük tanınmış tarihî simâlara aid olduğu tesbit edilirse 300 den 500 liraya kadar satıldığı görülmüşdür bu rakamlar 1939 daki kıymetlerdir). Bıçak, hançer, gaddâre, pala, saldırma gibi isimler alır, bunların içinde pâdişahlara mahsus olanları binlerce lira değerindedir.

«Topkapusu Sarayı Müzesinde Fatihin, Yavuzun bıçaklarına ise zamanımızda kıymet biçilemez.

«Harcı âlem eski bıçaklardan kurban ve sünnet bıçağı olarak 50 liraya satılan bıçaklar gördüm.

«Sapın içinde nargile maşası, veya diğer pek küçük bıçaklar yerleştirilmiş som saplı, ve arka tarafları kalın ve ucu sivri Girid bıçakları da makbuldür. Sapı ince ve zarif yapılmış olub ağızlarında işlemeleri olmayan bir arşın kadar uzunluğunda kalyoncu bıçakları da 60 lira kadar eder. Eski İzmir bıçakları, Pizren yatağanları, Bursanın ayni büyüklükde bıçakları 30 liradan 100 liraya kadar satılır. Eski Bursa ustalarının yaptıkları açılır kapanır bıçakları da zamanımızın ingiliz çakılarından çok üstündür.»

İstanbul târihinde «Karabıçaklar», «Gümüşbıçak Mustafa», «Bıçakcı Petri», «Bıçak İsmail», «Bıçakcıoğlu» gibi lakablı şöhretler vardır.

İstanbul ağzında bıçak üzerine darbı meseller:

Bir kötü muamele veya duruma, baskıya, zulma, sıkıntıya, darlığa karşı tahammülün, sabrın son haddine gelindiği anlamında» Bıçak kemiğe dayandı..».

İnsanın hakikaten sevdiği kimseye, candan yakınına kötülük yapamayacağı anlamında: «Bıçak kınını kesmez..».

Kalb kırıklığının aslaa tâmir edilemeyeceği anlamında: «Bıçak yarası onulur, dil yarası onulmaz..».

Bıçak üzerine halk ağzı deyimler:

Bıçak sırtı-iki şey arasında pek az fark; misâl:

«Birinci sınıf, Paristen diplomalı terzi imiş, bırak Allah aşkına, şu dikdiğine bak, hazırcı iğnesi ile arasında bir bıçak sırtı yok..».

Kanlı bıçaklı olmak-iki kişi arasında can düşmanlığı; misâl:

«İçdikleri su ayrı gitmeyen iki arkadaş kırk erkek artığı bir kahbe yüzünden kanlı bıçaklı oldu..».

Bıçak bıçağa gelmek - hasmi öldüresiye karşılıklı bıçak çekerek amansız kavga; misâl:

«Şu sarı kopuk oğlanı görüyor musun, Filiz Ahmed ile Sarac Ali arasında laf taşıyarak iki yiğiti bıçak bıçağa getirecek...».

Ne zaman yaşadığını tesbit edemediğimiz Resmî adında İstanbullu bir şâirin bıçkın meşreb olduğu anlaşılan bir nevcivan için yazdığı, ve İkinci Sultan Mahmud devrinde yaşamış musikişinaslardan Şâkir Efendinin beyâti faslından bestelediği bir şarkıda «bıçak» âşık ağzı ile pek yerinde kullanılmışdır:

Seninçün düşdüm dillere
Sevdirmem seni ellere
Uyma sakın engellere
Sevdirmem seni ellere
Ey benim çeşmi mestânım
Pek cilveli yosma cânım
Var iken bu tende cânım
Sevdirmem seni ellere
Al elimden bir bâde çak
Yakdı beni derdi firak
İşte kılıç işte bıçak
Sevdirmem seni ellere

Resmi kulunda bu devam
Ancak budur bende meram
Hâsılı budur tekmil kelâm
Sevdirmem seni ellere

BIÇAK ALTINDAN GEÇİRME — Yeniçeri ağzı deyim; zorbalık, kabadayılık yolunda hasmını, rakîbini sındırma, yıldırma, pes ettirme. Bilhassa yeniçeriliğin son devrinde, bu asker ocağının bir hayta, haşerât yatağı olduğu zamanlar yeniçeri zorbaları tarafından halkın ve tüccarın haraca bağlanması yüzünden çıkan it dalaşında kullanılırdı. Zamanımızın tarih ile meşgul olmuş sîmâlarından merhum Efdalüddin Tekiner, Osmanlı Tarih Encümeni Mecmuasında intişar etmiş ve kendisinin en güzel yazısıdır diye bileceğimiz «Alemdar Mustafa Paşa» makalesinde namlı zorbalardan Kahvecioğlu Burunsuz Mustafadan bahsederken:».. her tarafı kesib almış ve asrının benâm haytalarını bıçağı altından geçirmiş idi» diyor, ve bu tâbiri metin altında bir notda: «Bıçak altından geçirmek mudârebe ve mukaatelelerde birini mağlûb etmek demektir» şeklinde izah ediyor.

Muhakkak ki yerinde bir tâbir olarak kullanıyoruz, o it dalaşları, bâzan yeke yek, bâzan da iki iddiâli zorba ile adamları arasında bir bıçak-pala düellosu, bir sokak veya meydan mukaatelesi idi.

Hasmını, hasımlarını bıçak altından geçirme dâvâsı harac kesimini başkasına kaptırmama, yâhud Başkasından kapma yolunda güdülürdü; bâzan da bu kanlı döğüşlerin sebebi bir âşifte nigâr yahud bir fitnekâr mahbub olurdu. Bu haytaca aşk u alâka yolunda pek çok rakibini bıçağı altından geçirmişlerden biri olarak, son yeniçerilerden halk şâiri ve büyük bir destan mecmuasının sâhibi Çardak Kolluğu Çorbacısı Galatalı Hüseyin Ağayı tanıyoruz (B.: Hüseyin Ağa, Galatalı; Mustafa Ağa, Kahvecioğlu Burunsuz; Balta, Balta asmak).

Ahmed Midhat Efendinin «Letâifi Rivâyat» külliyâtının altıncı kitabı olan «Yeniçeriler» adındaki hikâyede hasmını bıçak altından geçirme yolunda bir yeniçeri mukaatelesinin tasvîri vardır; çok zâif, çok sönükdür (B.: Yeniçeriler).

Hasımlarını bıçağı altından geçirmiş ve isimleri son yeniçeri haytaları arasında târihimize mal olmuş zorbalar, şehirde birer gurur ve rahmet timsâli olarak dolaşırlardı; bu hayta gurûhunun azameti içindir ki «bıyığını balta kesmez» tâbiri kullanılırdı.

Gençlik zamanlarını hatırlayan bir yeniçeri ağzından aşağıdaki fahriye, Ali Çamiç Ağa tarafından yazılmışdır:

Hacı Bektaş ocaklıyım zor âver
Deli poyraz şâhin başımda eser
Taban deperiz hep dilber yolunda
Kimi kaşın çatar kimi gülümser
Pâyine yüz koyub koklasam öpsem
Biri hoşnud olsa öbürü küser
Kimi pırpırıdır bıçkın âfettir
Vaslı her âşıka olmaz müyesser
Sanman güzeller hep vefâsız olur
Sunar lâ'li ile şarâbı kevser
Her güzelin vardır ammâ engeli
Sûreti beşerde ejderi heft ser
Rakîbânın kimi Rüstem kimi Zâl
Kimi bir vuruşda kırk kelle keser
Geçdi cümle bıçağımın altından
Civan idim henüz nev tıraş püser
Fahriyemiz yazdık yatağan ile
Kalsın rûzigâra bizden de eser.

BIÇAKCI ALÂEDDİN MESCİDİ — Fâtihin Haydar Mahallesinde, 1934 Belediye Şehir Rehberine göre (pafta No. 8) Bıçakcı Alâeddin sokağı ile Bıçakcı Çeşmesi sokağının kavuşakları köşesindedir.

Hadikatül Cevâmi şu mâlûmatı veriyor:

«Bıçakcı Mescidi der kurbi Haydarpaşa-Bânisi Hayreddin Efendidir, Ni'melceyişden dir (İstanbul Cenginde bulunanlardandır), kabri dahi andedir, mahallesi vardır».

Hadikanın bâni adında yanılması garibdir; zîrâ, mihrab istikaametine göre o mescidin solunda bulunan hazîredeki kabir taşının kitabesinde gaayet okunaklı bir yazı ile: «Bânii hâzel mescidül şerîf ve vâkıfül câmiül lâtîf merhum Bıçakcı Alâeddin Ali ufiye anhül gafirül alâ. Sene 910 (milâdı 1504-1505)» yazılıdır.

Bıçakcı Alâeddin Ali mescidin ikinci bânisi dahi olsa, Hadika müellifinin bir kitâbeyi okumuş olması gerekirdi; Hayreddin Efendi adının, bu meşhur eserin tab'ında bu dizgi hatâsından çıkdığını kabul etmek yerinde olur. Bıçakcı Alâeddin Alinin İstanbul cenginde bulunabilmesi için de 1504-1505 arasında en az 70-80 yaşlarında vefat etmiş olması lâzım gelir, yahud ki târihimizin bu meşhur cen-

gine 13-15 yaşlarında bir çocuk olarak katılmış olması lâzımdır.

Dört kâgir duvar üzerine kiremit örtülü ahşab bir çatı çekilmiş basit bir yapıdır. O semti, XVI. asırdan bu yana büyük yangınlar belki on seferden fazla kül etmişdir. Zamanımızda görülen mescid geçen asır sonları yapısıdır. Eski yapısından en küçük bir iz kalmamışdır. Semt sâkinlerinden Beyoğlu icrâ hâkimliğinden emekli Bay Sâdeddin Özbatur, zamanımızda görülen binânın 1893-1894 arasında odun tüccarlarından Hacı Şevki Efendi isminde bir hayır sâhibi tarafından yaptırıldığını söylemişdir; eskiden yanında bir de sibyan mektebi varmış, 1930 senesinde yıkılmış.

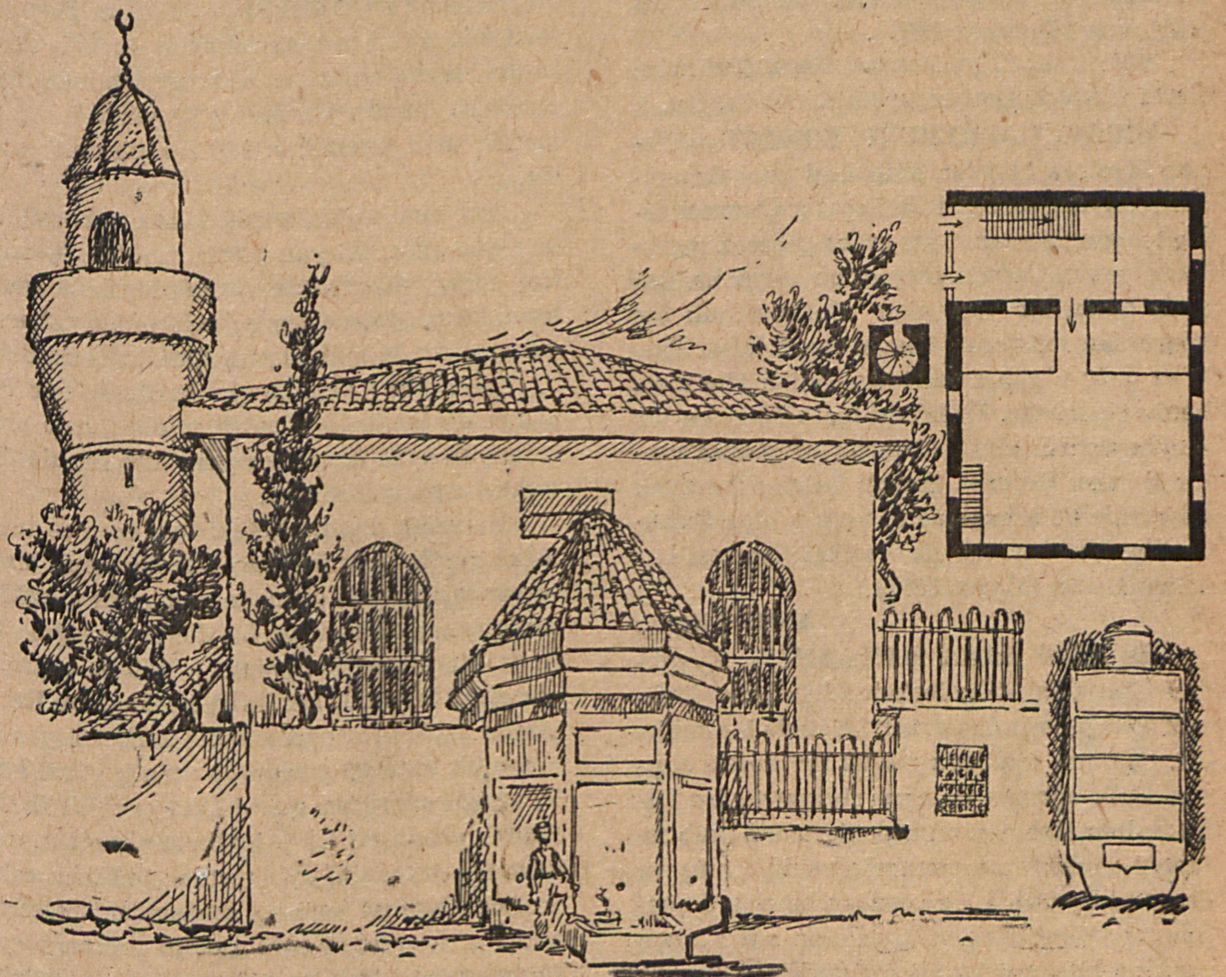
Mescide zemîni taş döşeli küçük bir avludan girilir; bu avlunun kapusu Bıçakcı Alâeddin sokağıdır.

Dört köşe bir kaaide üzerine oturtulmuş kâgir bodur minâresi, mescidden ayrıdır; mihraba göre mescidin sağ duvarı önünde, bir kulecik hâlinde müstakil durur; kapusu doğrudan avluya açılır; ve, minâre ile mescid duvarı arasından, üzerine kiremit örtülü mâil bir düz çatı çekilmiş tabutluğa geçilir.

Son cemaat yerinin avluya açılan yanyana iki kapusu vardır; bu kapulardan biri, üst kat kadınlar mahfiline çıkan merdivenin tam karşına rastlar; son cemaat yerinin bu avlu kapularının bulunduğu yüzü, çatı altına kadar camekân-duvardır; bu yüzün tam karşısına gelen duvarda da bir pencere vardır ki mescidin hazîresine bakar.

Mescid dört köşe plânlıdır; mihrab duvarında iki; sağ, tabutluk tarafındaki duvarda iki; sol, hazîre tarafındaki duvarda üç, ve son cemaat yeri tarafında da iki, cem'an dokuz büyük pencere ile aydınlatılmışdır.

Küçük avlunun, son cemaat yeri duvarı boyunca uzanan koridorumsu kısmı sonunda bir müezzin odası vardır; hazîreye bu müez-

Bıçakcı Alâeddin Mescidi ve Bıçakcı Çeşmesi
(Resim: Sabiha Bozcalı)

zin odası içinden geçilir. İmam efendi için de, bu müezzin odasının gerisinde beton bir evceğiz yapılmışdır.

Sokak kapusundan avluya girildiğine göre, solda abdest muslukları ile ayak yollarının bulunduğu bir kapalı beton bölme vardır; onun yanında da avluya bakan yüzleri câmekânlı iki oda bulunmaktadır; bu odalarda bir kaç bekâr uşağı garibin, ve bu arada, yalın ayaklı, ayakları takunyalı müezzin yamağı olduğunu tahmin ettiğimiz bir mürâhik gencin sığınmış olduğunu tahmin ettik.

Mescidin mihrab duvarı Bıçakcı Çeşmesi sokağı üzerindedir ve bu duvarın hemen önünde de, duvara yamanmış olarak Bıçakcı Çeşmesi bulunmaktadır.

Mihrab duvarının sokak yüzünde bir kitâbe vardır; fakat bu duvarın önünde bulunan çeşmenin kiremit örtülü sivri çatısı bu kitâbenin sokakdan okunmasına engel olmaktadır; çeşme üzerine çıkmak için de imkân bulunamadı, bu kitâbe maalesef okunub tesbit edilemedi (Temmuz 1961).

Bibl.: R. E. K. ve Mehmed Koçu, Gezi notu; Hakkı Göktürk, Gezi notu; Hadikatül Cevâmi, I.

BIÇAKCI ALÂEDDİN SOKAĞI — Fener ilçesinin Haydar Mahallesi sokaklarından; Haydar Caddesi ile Bıçakcı Çeşmesi sokağı arasında uzanır, bir araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli, meyilli bir sokakdır. Beş katlı beton bir yapı olan Bozkurt adlı bir apartıman müstesnâ, hemen hepsi ikişer katlı ve çoğu ahşab evleri dar gelirli âile meskenleri görünür. Üzerinde bir bakkal ve bir kunduracı dükkânı ile isimsiz bir çıkmaz vardır Bıçakcı Çeşmesi Sokağı ile olan kavuşak köşesinde bu sokağa adını vermiş olan Bıçakcı Alaeddin Mescidi ile Bıçakcı Çeşmesi bulunmaktadır (Mayıs 1961).

Hakkı Göktürk

BIÇAKCI BABA MAKAAMI — Eyyubda Düğmeciler Mahallesinde Düğmeciler Mektebi sokağı başında tek selvi altında bir kabirdir. Şâhidesi kitâbesiz büyük bir köfeki taşıdır. Halk ağzında dolaşan rivâyete göre Fâtih Sultan Mehmedin bıçakcılarından olub İstanbul muhâsarası cenginde şehid olmuş ve diğer bâzı şühedâ ile beraber buraya defnedilmiş; kendisi aslen arab olup adı Ferhad imiş, ve bilâhare bu küçük şehidliğe Bıçakcı Babaya nisbetle bir mescid yapılmış.

Hadikatül Cevâmide burada böyle bir mescidin kaydı yoktur, halk ağzında ise mescidin yüz sene kadar evvel yıkılmış olduğu söylenmektedir. Tek selvi ağacı, bu ağaç altındaki kabrin etrafının duru da bu rivâyeti teyid etmektedir.

Bir Bıçakcı Baba makaamının hemen yakınında bir sokağın Bıçakcı Eyyub adını taşıması da şâyanı dikkattir. Biz müşterek «bıçakcı» sıfatına rağmen Eyyub isminin burada yatan zât ile ilgisi olmadığı kanâatindeyiz. Mâlumdur. 1934 Belediye Şehir Rehberi yapılır iken, o devrin Belediye Mektubcusu olup 1961 yılı temmuzunda vefât etmiş olan Osman Nuri Ergin, İstanbul sokaklarının isimlerini yeniden gözden geçirmiş, ve sokakların pek çoğunun adını, tamâmen kendi karihasının ilhâmı ile değiştirmiştir; öyle zan ediyoruz ki Bıçakcı Baba Makaamından «Bıçakcı» yı almış, semtin Eyyub kazâsında olması dolayısı ile de buna bir «Eyyub» adı eklemişdir.

BIÇAKCI ÇEŞMESİ — Fâtihin Haydar semtinde, adını taşıyan sokakda, Bıçakcı Alâeddin Mescidinin mihrab duvarı önünde, hazinesi bu duvara yamanmış üç yüzlü bir çeşmedir; üstü kiremit örtülü bir piramit çatıdır.

Asıl ana çeşme, geniş klasik teknesi ile orta yüzdedir; iki yan yüzde, yerden 80 santim kadar yükseklikle çanak-kurna tekneli birer kuzu çeşme varmış; sağdakinin teknesi duruyor ise de soldaki yüz dümdüz olmuşdur.

Çeşmenin kendi suyu kesilmiş, her üç yüzün de lüleleri koparılmış olup, orta ana çeşmenin ayna taşına bir yeni lüle konularak terkos suyu verilmişdir.

Hazînesi kesme köfeki taşı ve ince tuğladan yapılmış ve üç yüzü mermer kaplı olan çeşme çatı frizleri altından demir bir kuşakla sıkılmışdır; orta yüzde bu demir kuşağın altında bir kitâbe taşı vardır; kitâbe taşında çok güzel bir sülüs hat ile «Ve sakaahüm Rabbihüm şerâben tahûrâ» âyeti kerimesi yazılmış olub kitabesi yerine de yine o güzel hat ile «Bânii sânî Hacı Şevki 1311 (milâdî 1893-1894)» yazılmışdır. Bu kitâbeden zamanımızdaki bu çeşmenin, ayni yerde bulunan eski Bıçakcı Çeşmesi yerine, arkasındaki mescidi tâmir ettiren hayır sahibi odun tüccarı tarafından yapdırıldığı anlaşılıyor; bu kitâbedeki bânii sanilik sıfatı yalnız çeşmeye âid olmayub mescide de aid olsa gerekdir.

Bıçakcı Çeşmesi, büyük ekseriyeti dar gelirli, hatta ayak takımından olup kesif bir şekilde iskân edilmiş bir mahallenin geniş bir kısmının su ihtiyâcını karşılamaktadır. 1961 mayısında terkos saati çalınmış, dolayısı ile suyu kesilmiş, halk bir ay kadar fecî bir su sıtıntısı çekmişdir.

Çeşme başı her an kalabalıkdır (1961, temmuz).

Hakkı Göktürk

BIÇAKCI ÇEŞMESİ SOKAĞI — Fâtih ile Cibâli - Unkapanı arasındaki sırt üstünde Haydar ve Kasabdemirhan mahalleleri arasında bir sınır sokakdır; Haydar Caddesi ile Haydar Hamamı Sokağı arasında uzanır.

Haydar Caddesi tarafından gelindiğine göre sağ kolda Zeyrek Mehmed Paşa sokağı, Demirhan Çeşmesi sokağı, Musâ Bey sokağı, sol kolda da Yeni Tulumba Çıkmazı, Bıçakcı Alâeddin sokağı ile kavuşakları vardır.

Yine ayni istikaametde yüründüğüne göre, iki araba geçecek genişlikde ve kaba taş döşeli olup sağa doğru geniş bir kavis çizer, ortalarında iki kısa dirsek yaparak bu kavsi tamamlar ve Haydar Hamamı sokağına bağlanır.

Ahşab veya beton, ekserisi ikişer katlı evlerin hemen hepsi günlük rızık peşinde âile meskenleridir; aslında semt, İstanbulun ayak takımı tarafından pek kesif sekilde iskân edilmiş bölgelerindendir; halk ağzında «Siirdliler» denilen vatandaşların tıklım tıklım doldurduğu yerlerdendir. Avâmi lüks ile sefâlet; cilâ ve yaldızla en korkunç pislik bu sokakda kucak kucağa görülür; meselâ kabzımal babasının taksi otomobil ile gönderdiği en alâ karpuzları, şeffaf naylon gömlekli ve blucin pantalonlu ve iri kıyma ayakları yalın on altı yasında bir oğlan alır ki kara kaşlı, kara perçemli bu kişmirî küçük delikanlının ayakları çıplak olduğu halde parmağında yeni harman cıgarası tütmektedir.

Günün her saatinde kız oğlan yalın ayaklı, yarım pabuclu çocukların oynastığı, evlerden radyo nağmeleri taşar şenlikli sokaktır. Üzerinde iki bakkal, bir kasab, bir manav, bir elektrikci, bir kunduracı, bir tenekeci dükkânı ile bir kahvehâne vardır.

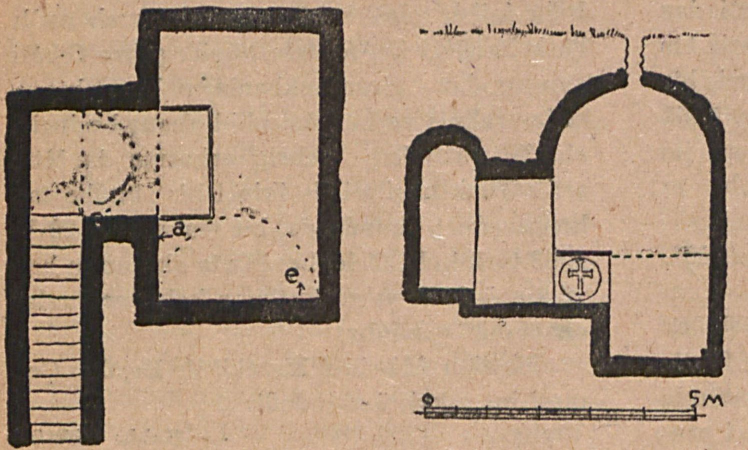
Haydar Caddesi kavuşağına yakın sağ kolda bir evin önünde İstanbul fethi şehidlerinden bir sekban neferinin de sembolik kabri bulunmaktadır; geçen asır sonlarında konduğu âşikâr olan kabir taşında, arab asıllı Türk harfleri ile, fetihde büyük şehre Cibâli Kapusundan giren sekbanların bu noktaya kadar gelmiş ve burada şehid olmuş beşincisi olduğu yazılıdır. Kabrin arkasına da lâtin asıllı Türk harfleri ile ikinci bir kitâbe taşı konmuşdur; bunda da, bu makaamın 29-V-1953 tarihinde, Gelenbevi Orta okulunun beşyüzüncü fetih yılını kutlama kolu tarafından onarıldığı yazılıdır.

Bıçakcı Alâeddin Mescidi ile Bıçakcı Çeşmesi bu sokak üzerindedir.

Hakkı Göktürk

BIÇAKCI ÇEŞMESİ SOKAĞINDA BİZANS AYAZMASI — Zeyrek Kilise camiinin Haliç cihetinde, Haydar mahallesinde Bıçakcı çeşmesi sokağında Devirhan çeşmesi ile Musa bey sokaklarının sınırladığı adada bir arsada eski bir ayazma mevcuttur (Yeri için bk. İstanbul Belediyesi, İstanbul Rehberi, 1934, pafta 8). Bir vakitler Bayan Ayşe Ellialtioğluna ait olan bu arsadaki ayazma, evveldenberi bilinmesine rağmen 1949 yılının Nisan ayında yeni bir keşif gibi birdenbire şöhret kazanmıştır. «Çok mühim bir Bizans eseri meydana çıkarıldı» başlığı ile ilk sahifede yer alan bir gazete havadisinde (bk. Cumhuriyet, 14 Nisan 1949) içinde İmdaratoriçe Theodora'nın mezarı (!) olan bu ayazmanın henüz keşfedildiği ve Patrik Athenagoras tarafından kalabalık bir heyet ile birlikte ziyaret edilerek «kısa bir zamanda imar ve ihya» edilmesine karar verildiği bildirilmektedir.

Bıçakcı sokağındaki bu Bizans devri kalıntısı, ilk defa olarak bundan yetmiş yıl kadar evvel biliniyordu. İstanbul'un yerli Rum tarihcilerinden M. Gedeon 1893 e doğru yeri görmüş ve hakkında kısa bir not yayınlamıştır (bk. M. Gedeon, Byzantinon Heortologion, İstanbul 1899, s. 186). Hayli uzun bir süre sonra burası bir Bizans eserleri mütehassısı tarafından oldukça etraflı surette incelenerek plânı ve kesiti ile yayınlanmıştır (bk. A. M. Schneider, Hagiasma in der Bıçakçı çeşmesi sokağı, «Archaeol. Anzeiger», 55, 1940, s. 592-595). Gerek Schneider'in tetkiklerinden gerek ise, 1949 da yerinde yaptığımız tetkiklerden anladığımıza göre burası oldukça yeni bir devre ait bir merdivenle inilen üzeri tonozlu küçük bir hol ile, holu takip eden yine üstü kâgir bir beşik tonoz ile örtülü ve enine uzanan dikdörtgen biçiminde bir mahzenden iba-

Bıçakcı Çeşmesi Sokağı Ayazması Plân ve kesiti (Schneider'den)

rettir, uzunluğu ancak 5 m. eni ise 3 m. olan bu mazhenin holü bir seki halinde içeriye uzanıyordu. Bu sekinin etrafı, iç ve dış yüzleri haç kabartmaları ile süslü mermer levhalar ile tahdit edilmişti. Esas mahzenin tabanı sekiye nazaran daha aşağıda olup, burası (e) noktasından akan su ile doluyor, (a) noktasındaki başka bir künk vasıtası ile de suyun fazlası gidiyordu. İçeride hemen hemen korkuluk üst kenarı seviyesine kadar yükselen, yâni iki metre kadar derinliğe sahip su bulunuyordu. Çok temiz ve berrak olan suyun nereden geldiği bilinmemekle beraber bu noktada çıkan bir kaynak olması da mümkündür. Duvarları su geçirmiyen horasan harcı ile sıvalı olan bu mahzenin Bizans devrine ait olduğuna muhakkak nazarı ile bakılmakla beraber devrini tâyin etmek çok zordu. Zira korkuluk levhaları, üzerlerindeki işlemeleri bakımından beşinci ve altıncı yüzyılın uslubunu gösteriyorlardı. Halbuki ayazmanın bukadar eski olmasına pek ihtimal verilemezdi. Fetihden sonra Rum halk tarafından herhalde ziyaret edilen bu ayazma sonra unutulmuş ve üzerindeki evlerin ihtiyacını karşılamak üzere tonozunda delik açılmıştı. 1949 da ziyaretimizde, mahzen yine su dolu idi. Yalnız mermer korkuluk levhaları tahrib edilmiş ve kısmen suya yuvarlanmıştı. Su Schneider'in de dikkatini çekmiş olan berraklığını muhafaza ediyordu.

Gedeon, bu mahzenin eski bir hamamın kalıntısı olması ihtimalini ileri sürmüştü. Schneider ise haklı olarak bu fikri red ederek, burasının Bizans devrinden kalmış bir ayazma olduğunu iddia etmişti. Ancak bu arada daha da ileri giderek, burasının 1604 de İstanbulun Rum kiliselerinin adlarını veren listedeki iki kiliseden birinin kalıntısı olabileceğini de bir ihtimal olarak ortaya atmıştı. Tam türkçe karşılığı Çifte kasap olan Demakellion mevkiindeki bu kiliseler ile bu ayazmanın bir ilgisi olması ihtimali, delillerin yetersizliği bakımından kanaatimize göre çok zayıftır. (bu kiliseler hak. bk. A.M. Schneider Byzanz. Berlin 1936, s. 48, no. 51, 52). Atinalı Antonios Paterakes tarafından 1604'e doğru tanzim edilen bu listedeki rum kiliselerinin büyük bir ekseriyetinin Bizans devrine ait eski kilise kalıntıları üzerinde kuruldukları bir vakıa olmakla beraber, böyle bir teşhis için daha sarih bilgilere ihtiyaç vardır.

Semavi Eyice

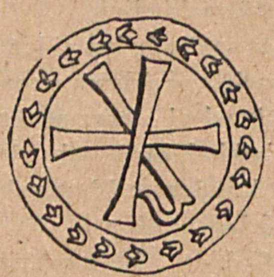
BIÇAKCI PETRİ — (B.: Petri, Bıçakcı)

BIÇAKCI EYYUB ÇIKMAZI — Eyyubda Düğmeciler mahallesindedir; 1934 Belediye Şehir Rehberinde bu semti ihtivâ eyliyen 9 numaralı paftada gösterilmemişdir; Bıçakcı Eyyub Sokağını Düğmeciler Caddesine bağlayan Düğmeciler Mektebi sokağı ile Düğmeciler Caddesi arasında bir aralık sokakdır; yirmibeş adımlık, paket taşı ile kabataş karışık döşenmiş dikce bir yol olub. Bir kenarı bostan, öbür yanında da bir nakşi dergâhı olan Kirpâdî Tekkesi bulunmaktadır (1961, mayıs).

Hakkı Göktürk

BIÇAKCI EYYUB SOKAĞI — âyyubda Düğmeciler mahallesi sokaklarındandır (1934 Belediye Şehir Rehberinin 9 numaralı paftası).

Zikredilen şehir rehberine göre, Düğmeciler Caddesinin devâmı uzun bir yol olan isimsiz sokak ile Kurukavak Caddesi arasında uzanır, aslında Kurukavak Caddesi de bu

Bıçakcı Çeşmesi Ayazması korkuluk levhasındaki İsâ monogramı (Gedeon'dan)

Bıçakcı Eyyub sokağının bir devamıdır, Kitabcı Kasım Sokağı ile yapdıkları bir çatal kavuşakla ayrılırlar. Zamanımızda Kurukavak Caddesinin adı da Halit Paşa Caddesine çevrilmiş bulunuyordu.

Eski Kurukavak, yeni Halit Paşa caddesi tarafından gelindiğine göre bir araba geçebilecek genişlikde kabataş döşeli ve meyilli bir yol olub sağ kolda, Düğmeciler Caddesine giden isimsiz bir sokakla olan kavuşağından sonra düzleşir, sola doğru genişce bir kavis çizer, yine sağ kolda Düğmeciler Mektebi sokağı kavuşağını geçer geçmez dik ve bozuk, toprak bir yokuş olarak sona erer.

Yukarda tesbit ettiğimiz yürüyüş istikaametine göre, Bıçakcı Eyyub Sokağının sağ tarafı bir sıra çukur bostanlardır Sol tarafı ise dik bayırdır, bütün evleri bu bayır tarafında olub yalnız tek rakamlı 1-37 kapu numaralarını taşırlar. Beş katlı bir beton yapı müstesnâ, hepsi birer ikişer katlı ahşab ve yarı kâgir mütevâzı âile meskenleridir. Sağ tarafındaki çukur bostanlar içinde de ahşab kulubemsi evler görülür.

Yine sol kolda Bayburtlu Mustafa Ağa Çeşmesi semtin su ihtiyacını gidermektedir, bu çeşmenin înşâ tarihi hicrî 1166 (milâdi 1752-1753) dır (1961, mayıs). **Hakkı Göktürk**

BIÇAKCIOĞLU — On yedinci asrın ilk yarısında kapukulu sipâhîlerinden namlı bir zorba; asıl adı tesbit edilemedi; Dördüncü Sultan Murada karşı hicrî 1041 (milâdî 1631) ihtilâline iştirâk etmiş, kurulan ayak divânında (B.: Ayak Dîvanı), o târihde henüz yirmi üç yaşında bir genç olan pâdişaha karşı, mütecaviz bir küstahlıkla konuşanlardan biri olmuşdu. Müverrih Naima Efendinin kaydına göre bu Bıçakcıoğlu ve emsâli sipâhî zorbaları, herbiri, emrinde yüzlerce fedâî bulunan pervâsız adamlar idi.

Sultan Murad, dalga dalga kanlı ihtilâl bâdireleri atlatup kendisi kanlı bir müstebit oldukdan sonra (B.: Murad IV.), Bıçakcıoğlunu aman vermeyüp îdam ettirdi.

BIÇAKLI ESKİ — İstanbuldaki Osmanlı Sarayında, yalnız erkeklerin bulunduğu, ve pâdişâhın çeşidli zâtî hizmetleri ile mükellef «Zülüflü Ağalar» denilen iç oğlanlarından yirmi altı neferi «Bıçaklı Eski» unvânını taşırdı.

Zülüflü Ağalar, hem yaşca, hem mevkîce aşağıdan yukarıya dört koğuşa taksim edilmişlerdi: Seferli Koğuşu, Kiler Koğuşu, Hazîne Koğuşu ve Has Oda.

İlk üç koğuşun efrâdı, acemi ağa diye anılırdı; bu üç koğuşda ilk kidem unvânı «Soyunuk Eski», ikinci kidem unvânı da «Bıçaklı Eski» idi. Bıcaklı Eskiler Seferlide 10, Kilerde 10 ve Hazînede 6 nefer zülüflü ağa idi. (B.: Topkapusu Sarayı; Enderunu Hümâyun; Zülüflü Ağalar).

Vâzifeleri acemi ağaların iyi geçimine, koğuş inzibâtına nezâret etmek, ağalar arasındaki yakın dostlukları, yahud husûmetleri dikkatle tâkib idüb her hangi uygunsuz bir hâlin vukuunu önlemek idi. Koğuşdaki yataklarını da, acemi ağaların yataklarının verildiği yere nisbetle daha itibarlı, câmekân bir köhne, şirvand yaparlardı (kadim anane yer yatağıdır).

Enderûnu Hümâyunda hangi koğuşdandır tesbiti imkânsız Mehmed adında ve aslı gürcü bıçaklı eski bir delikanlı şânında bir şarkı vardır; şâir kendi adını «Şâkir» olarak veriyor; Beylerbeyinden de bahsettiğine göre, bu şarkının İkinci Mahmud zamanında Beylerbeyi Sarayının yapılmasından sonra yazılmış olması gerekir, zîrâ bir bıçaklı eski delikanlının Beylerbeyi ile başkaca münâsebeti olması düşünülemez, Şâkir'in, bu pâdişah zamanında ayni adı taşıyan ve saraya mensub olan Enderunlu Şâkir Ağa olması kuvvetle muhtemeldir:

Güller misâli ruhşâri âli Yûsuf cemâli
Varmı günâhı sevdim o şâhı kardeş misâli
Yâr ol bu rinde beylerbeyinde etrâfı hâli
Var mı günâhı sevdim o şâhı kardeş misâli

Perçemi sünbül gamzesi gül gül dilberi hoşbû
Kimdir didim bu gözleri âhû didiler yâhû
Gürcüdür aslı nâmı Araslı Mehmed budur bu
Var mı günâhı sevdim o şâhı kardeş misâli

Deryâye girsek uryan bi-görsek mûrâde irsek
Bûs idüb pâyin işte şehrâyin efendim disek
Gelse de yola olsa da nola makaamı yüksek
Var mı günâhı sevdim o şâhı kardeş misâli

Nev hat civandır tâze fidandır bıçaklı eski
Şâhi bütandır şûhi fettandır bıçaklı eski
İsmi Muhammed nûri muhabbet bıçaklı eski
Var mı günâhı sevdim o şâhı kardeş misâli

Reftârı levend gaayet hünermend attı bir kemend

Böyle pehlivan görmemiş meydan sad hezar pesend
Şâkiri nola satma bir pula lutfin et bülend
Var mı günâhı sevdim o şâhı kardeş misâli

BIÇKIN — Bıçak, bıçkı isimleri gibi «Biçmek» kökünden isim; Hüseyin Kâzım Bey bu kelimeyi Büyük Türk Lügatına almamışdır. M. Zeki Pakalın «Osmanlı Tarih Deyim ve Terimleri»nde: «Haylaz, Çapkın, külhanbeyi yerinde kullanılır bir tâbirdir» diyor.

Pakalının târifi doğru, fakat noksandır; Bıçkın, zorba, kabadayı, vurucu, kırıcı, külhanbeyi, haytanın körpesi, tâzesidir; ve hemen dâimâ bir zorbanın, kabadayının, haytanın, şerîrin himâyesi, kanadı altındadır, ve o adamın mahbûbudur; böyle bir ağası olmayan, fakat o yollara hevesli, meyyâl olan tâzerû genclere «bıçkın meşreb» denilir, ustasını buldu mu da bıçkın olur, o yaman pençe ve bıçağın himâyesinde, hiç beklenmedik, umulmadık bahânelerle, etrâfa karşı mütecâviz olurdu; biri kazârâ yüzüne şöyle baksa, ortayâ bir nâmus davâsı çıkarırdı; aslında ise cemiyetin bütün kudsî kıymetleri, kendisinde çokdan silinmiş, gitmiş bulunurdu.

Perçem, zülüf salmak, yalın ayak, sîne uryan dolaşmak, levendâne çalım; fesi, külâhı kaş üstüne eğmek, yalın ayağında yemeni, kundura varsa, paça sıvayub topuk göstermek, elinde, şakağında, kulak ardında bir çiçek bulundurmak; ceketi, câmedânı giymeyüb omuza atmak, kuşağın bir ucunu yere doğru sarkıtmak, kuşakdan bıçak göstermek, yalın ayak dolaşdığı halde bir parmağında, ne bahâsına olsa da bir elmas, yakut, zümrüd yüzük bulundurmak; ve meyhânede ağasına sâkilik bıçkınlık icâblarındandı; herhalde Bıçkın, makbul genç değildi, fakat «bıçkın meşreb» güzel gençler, divân edebiyatının kalender şâirleri tarafından dâimâ övülmüşlerdir biz buna «hakikî bir bıçkın olmaları da asla temenni edilmemişdir» diye ilâve edebiliriz.

Elimizde, geçen asır sonlarında yazıldığını tahmin etdiğimiz manzum bir bıçkın târifnâmesi vardır; gençlere nasihat yollu yazılmış ve Cemiyet ilmî bakımından kıymetli bir vesika olan bu manzûme şudur:

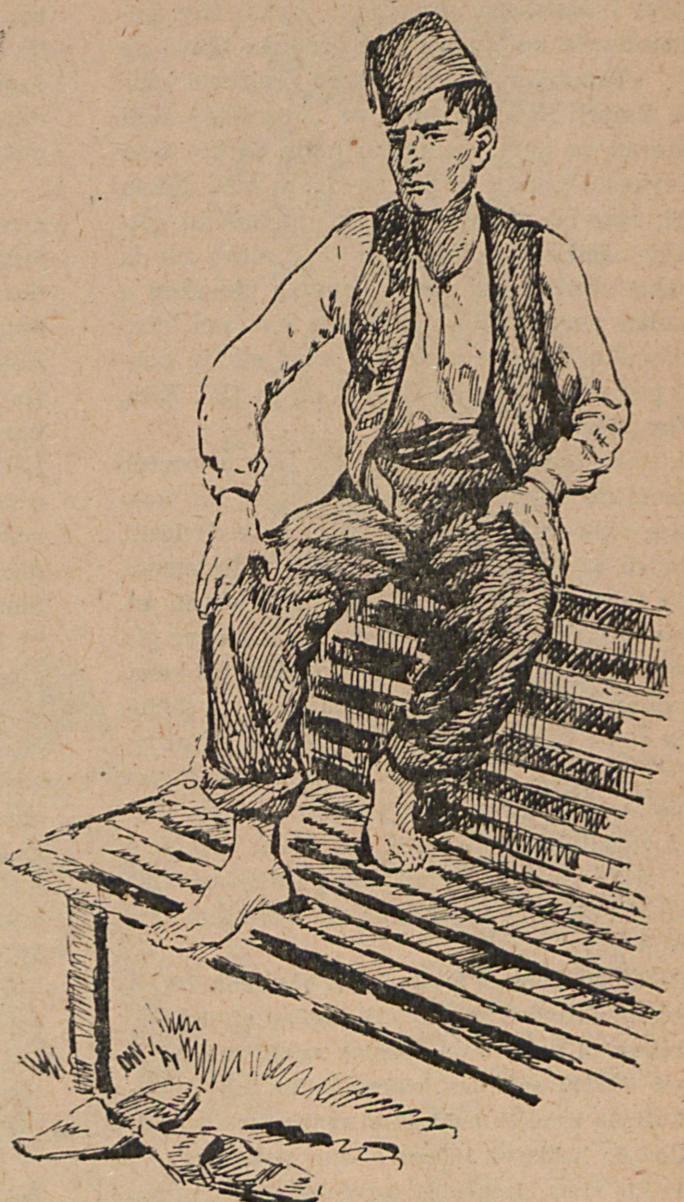
DER VASFI BIÇKIN

Şartı evvel şu ki Şehir Uşağı
Onbeş üstünde otuzdan aşağı
Şartı sâni âr ve nâmus olmaya
Şartı sâlis âsî ana babaya
Şartı râbî sırım gibi hem çâlâk
Şartı hâmis ola gaayetle bîbâk
Kaş göz yerinde ola altıncı şart
Meftun ola gören er ile avrat
Ola hem vücûdu özürden sâlim
Diyeler ona Yûsuf misâlim
Yedinci şart mey nûş ide rûz ü şeb
Sâki ola meclisde ol şekerleb
Bir şart dahi şâkird ola bir eyyâm
Tahsil ide bir nice naksi piyâm
Dahi üstâd oldukda şâkird bula
Bir tâzerû servi dilârâm ola
Şartı diğer tiz el ata hançere
Hem destinden bıçak düşmeye yere
Dahi merdlik dâvâsını gütmeye
Hasmı kavi olan yere gitmeye
Kabadayı görüne o dâimâ
Âriyet kisvedir üstünde ammâ

Kalyoncu bıçkın
(Resim: Sabiha Bozcalı)

Perçemi kâkülü külâhdan taşa
Hak budur yaraşuk o şâhin başa
Belinde beş arşun ola kuşağı
Çarh urur yürürken şalvarın ağı
Sinesi küşâde sayf ile şitâ
Yakılbaş memeler görünsün hattâ
Baldır çıplak ola itlik nişânı
Hem ayağı yalın olmakdır şânı
Ökçelerin basub göstere topuk
Şanlıdır topuğun pek vuran kopuk
Kahvehâne mesken meyhâne mekân
Eyyâmı şitâda hamamda külhan
Âdemiyet şânın heder etmişdir
Nefis havâsı râhine gitmişdir
Nâsib ola hidâyet ol gümrâha
Tövbe ide geçmiş cümle günâha
Ey oğul sen emrin tuta gel Hakkın
Ayağın uydurma bıçkına sakın
Çıkmayasın ana baba sözünden
Nûri iman silinmesin özünden
Bakıra çıkarma altun adını
Hedef etme lânete ecdâdını

Bıçkın Oturuşu
(Resim: Sabiha Bozcalı)

Bıçkın, memleketimizde İstanbula mahsus bir tipdir, bu kelime de yalnız İstanbul ağzında kullanılmışdır. Yukarıdaki manzûmenin ilk mısrâında bıçkını «Şehir Uşağı» olarak göstermesi yanlışdır; bıçkını pek güzel târif eden şâirin, bu tâbir ile bıçkın tipinin ancak İstanbulda yetişebileceğini kasdettiği söylenebilir. Zîrâ İstanbula köpre yaşlarında iş için gelmiş bekâr uşakları arasından bıçkınlık yoluna sapmış gençler pek çokdur. Bilhassa yeniçeriliğin son devrinde İstanbulun Bağçekapusu, Yemiş İskelesi, Tahtakale, Küçükpazar, Kumkapusu, Saraçhâne, Gedikpaşa, Yedikule, Üsküdarda Balaban İskelesi, Kasımpaşa, Çeşmemeydanı, Tophâne, Fındıklı, Salıpazarı bekâr uşağı yatakları, bıçkın oğlanları ile meşhur semtlerdi. Bu arada da Tersânenin kalyoncu bıçkınları pek nâmlı idi.

İkinci Abdulhamid devrinde de bıçkın gençler, son nesil olarak pek çoğalmışdı. O devrin« Cerîdei Mahâkimi Adliye» ve «Cerîdei Mahâkimi Askeriye» gibi çok kıymetli kaynakları bıçkın gençlerin vukuuâtı ile doludur. O zamanların gençliğini sarmış olan tulumbacılık hevesi, bıçkınlığa açılmış geniş bir kapu olmuşdur.

bir nevî bıçkınlıkdır. Yanıldığımızı zan etmiyoruz, «ekzistansiyalist gençler» de bıçkının kibârıdırlar.

Üskudarlı halk şâiri Vâsıf Hoca merhum da bize tevdî ettiği bir notunda şunları yazıyor:

«Pek çok bıçkın ve bıçkın meşreb genç gördüm, tanıdım. Hatırlıyabildiklerimin isimlerini, bilebildiğim kadar da hal tercemelerini, bir kaçının da saklanmış resimlerini Ansiklopedimize veriyorum. Kimi tövbekâr, kimi râhi isyanda âlemi bekaaya göçüp gittiler, cümlesine garîki rahmetler, Tanrı gafûr ve rahîmdir.

Bıçkın, arada mühim farklar olmakla beraber fransızların «Apache = Apaş» ıdır. Zamanımızda kullanılan «âsî gençlik» tâbiri de «Tanıdığım bıçkın meşreb gençlerin içinde timsâli iffet ve ismet ve güzellikde âfeti devran ve hem tulumbacılıkda da bir tâne Toygarlı Rizâdır ki pek sevdiğim nûri dîdem idi, eğer bu günahkârın râhi müstakimi gösterir nâsihatleri olmasaydı onun altun adı da bakır olurdu. Bir gece yangına giderken o arslan yavrusu Paşalimanında hammal kürd Dâvudun hançeri gadri ile şehid edildi, kabri pür nûr, makaamı Cennet olsun (B.: Riza, Taygarlı).

«Vatanımız Üsküdarın bir bıçkın meşreb genci de tersâneli İsmail Hakkıdır, bir imamın oğlu idi, «İmamın İsmail» de derlerdi, kadrü kıymetini bilmedi, nasihat dinlemedi, bir sofu adamın oğlu olduğu halde akrânı olmayanlarla gezip tozmadan, meyhânelere gitmeden, ökçe basup paça sıvamadan, fes kenarından kâkül, perçem çıkarmadan, şakağına çiçek takmadan, hulâsa hep boş nümayışden kanunlar tarafından tutulur, dayağı yer, hapse girer, firar eder, yakalanırdı; gençliğini güzelliğini heder etti. Şu semâî, şiirlerini «Berki» mahlâsı ile neşretmiş Üsküdarlı Gözluklu Nûri Bey tarafından onun hakkında yazılmışdır:

Geçen bir meşrebi bıçkın bana nâzü edâ itdi
Süzüb mahmuri çeşmin aklı başdan cüdâ itdi
Tebessüm hezar cilve dökerek merhâbâ itdi
Şermsârâne sultânım kelâma ibtidâ itdi
Gülüşüb oynaşub hakkaa bu gönlüm pür safâ itdi
Öpüşüp koklaşub şûhum o dem zevkü gedâ itdi
Yemiş elma Amasyada kızarmış lebleri gaayet
Aceb Orduda mı kırmış neden fındıcılık âdet
Atar şeftaliden taşlar muhaldir eylemek tâket
Gülüşüb oynaşub hakkaa bu gönlüm pür safâ itdi
Öpüşüb koklaşub şûhum o dem zevki gedâ itdi

«Üsküdarın namlı bıçkınlarından biri de Kozlucalı Tâhir idi. Balaban İskelesinde hezele gürûhundan Laz Mehmedin kahvehânesine çırak diye getirip teslim ettiklerinde yüzüne bakılamayacak kadar dilber ve gaayetle mâsum bir çocukmuş, ben o devrini bilmem, Kozlucalıyı tanıdığımda bütün Üsküdarlının yaka silkdiği bir itti, ben onbeş yaşlarında idim, Tâhir yirmilik yakışıklı bir gencdi. O zamanlar herkes fotoğraf çıkaramaz, çıkaranlar da fotoğraf hânelere giderdi; Laz Mehmed fotoğrafcı getirtmiş, dükkânının önünde, Kozlucalı Tâhir hançer besedt, bıçkını ile beraber resim çıkartmış, bu resmi de çerçiveletip kahvehânesine asmışdı. İbretle temâşâya değerdi; elin gül gibi evlâdını, eline hançer vererek şerirliğe teşvikden üstün şenaat ve mel'anet olmasa gerek.

«Zamanımızda şantaj deniliyor, Laz Mehmed çırağını ileri sürerek pek çok kişiden büyük paralar sızdırmışdır ki işte bıçkınlık budur. Oğlan yıllarca yalın ayak, sine uryan, kâkül, perçem havasında yalancı nümayiş ile sürtmüş durmuş, Laz Mehmed de sandığa altın istif etmiş ise de Kozlucalı Tâhir sonra bunları Lazın burnundan fitil fitil getirdi. İşittiğimiz vak'a şöyledir, Laz bekâr, kahvehânenin üstündeki odada yatar, artık otuz yaşlarına gelmiş Tâhiri bir behâne bularak yanından uzaklaşdırmağa karar vermiş, evvelâ oğlanın yatağını kendi odasından kaldırtıp kahve peykesine indirtmiş Tahir de işin farkında, pençesi ustasının bileğini bükecek hâle gelmiş; evvelâ bir arzuhalciye giderek: «Çırağım Kozlucalı Tâhire yanımda çalışdığı şu kadar senelik hizmetinin hakkı olarak yüz altın verdim» diye bir sened yazdırmış, sonra Lazın odasına bir anahtar uydurmuş, sabaha karşı ustası derin uykuda iken içeri girip yatakda göğsüne oturmuş, hançeri gırtlağına dayamış, yastık yatak altından silâhlarını almış, sandığı açdırmış, yüz altını alarak senede parmak bastırmış; Laz Mehmed de yabana atılır adam değil ama altmışını aşkın, Tâhir ise otuz yaşında zehri kaatil. İşte bu da bir bıçkın işidir.

«Bu vak'adan sonra Kozlucalı Tâhir tövbekâr oldu, bir manav dükkânı açdı, nâmusu ile geçindi. Laz Mehmed Tâhiri vurdurmak için çok çalışdı, eski bıçkını pusuya düşüremediler, Mehmed kahrından öldü, Kozlucalı Tâhir ise çok yaşadı. Son zamanlarında uzun boylu iki büklüm, sakalı matruş, pos bıyıklı, dâimâ hâki renkli çuha giyer, fesine ağabânî sarar, mûnis bir ihtiyardı, görenler bir vaktın bıçkını olduğunu aslaa tahmin edemezdi.

«İstanbul Ansiklopedisinin vesâiki arasındaki manzum bıçkın târifnâmesi bana çok tesir etti, şu Kozlucalı Tâhirin ahvâli için ben de bir destan yazayım dedim:

1. **Âdet edeb erkânı**
Önce bir Hak selâmı
Okuyorum meydânı
Moruk dinle kelâmı

2. Güzel Allahım sever
Derler dâim güzeli
Bu kulunu halk eyler
Düzgün ayağı eli
3. Kaşım gözüm yerinde
Albenim var letâfet
Çıkdın günün birinde
Karşıma ey bed tıynet
4. Çeküb bin dereden su
Sensin aklımı çelen
Nâmus iffete pusu
Kurub beni düşüren
5. Tâze filiz oğlandım
Sen yapdın bıçkın beni
Öpdüm nârına yandım
Kesilesi elini
6. Kandım ustamdır dedim
İtlikde namlı adın
Acemiydim toy idim
Tepe tepe kullandın
7. O güzel altun adım
Bakıra çıkdı heman
Uydurdum sana adım
Kötü yolda daltaban
8. Kahve hamam külhanı
Bıçak usturpa kama
Gevreterek imanı
Pençe attın yakama
9. Nice mâsum bigünak
Gördü benden cefâyı
Göz yaşları âh ü vah
Sardı ben mehlikaayı
10. Neler yapdırdın neler
Yağdı üstüme lânet
Hamamlar meyhâneler
Harac verdi bî minnet
11. Kepâze yağlı kara
Rezillerin serbâzı
Nâmusu yok bir para
Oldum uyuz bir tazı
12. Şebâbetle hüsnü an
Harcandı müft yerine
Zorbalık yalan dolan
Sil kasab süngerine
13. Kemiğe geldi bıçak
Hem aklım da başıma
Yalnayak kayış bacak
Basdım otuz yaşıma
14. Kapuna it bağlasan
Bir kemik atarsın be
At katır eşek alsan
Yemle doludur heybe
15 Köle miyim, esir mi
Aç çıplak koşdur beni
Kullanmayım elimi
Sökerim ciğerini
16. Oskiyi uçlan dayı
Çıkmasın bir maraza
Sen aldın aslan payı
Ağız açdım poyraza
17. Alayım son haracı
Sen üstâdım morukdan
Varsın azıcık acı
Olsun şarab korukdan
18. Otur gel şu hesâba
Aç kara kıl keseyi
Canın değilse caba
Gözetirsin enseyi
19. Yüz altın bir tahtada
Say dayım şıkır şıkır

Bıçkın Kozlucalı Tâhir ile Kahveci Lâz Mehmed
(Sabiha Bozcalının Kompozisyonu)

Sap olsun bir baltaya
Bıçkın kalaysız bakır
20. İdüb tövbe istigfâr
Secdeye koyam yüzüm
Sığındığım bir Gaffâr
Hikâyet ister özüm
21. Nârı cahim yakmasun
Atam tavkı lâneti
Olam azabdan masun
Muhammedin ümmeti

İkinci Abdülhamid devrinde en namlı bıçkın tiplerinden biri azılı kaatil Bıçakcı Petri'dir, ki şerîr delikanlı o zamanın en ünlü kantocu yosmalarından Peruz'un pek körpe çağlarında belâlısı idi (B.: Petri, Bıçakcı; Peruz). Bir ara Petri Kuledibi kızlarından Marika adında bir yeni metres edinmişdi; zâbıta tarafından şiddetle aranan Petrinin Marika ile münâsebet tesisi, bir gönül alâkasından ziyâde kendisine sığınacak bir yer bulmuş olması idi. Peruz ise bir akşam sahnede sözde bıçkın üzerine bir kanto söyleyerek Petri'nin yerini zâbıtaya ihbar, etmişdi; şerir yine tutulamamış, Peruzun genç kız kıskanclığı ile yapdığı ihbârı da af etmemiş; Peruz, muhakkak birgün katledilmekden o sıralarda Petrinin kefalonyalı can düşmanları tarafından öldürülmesi ile kurtulmuşdu. Mâhud kanto şudur:

Bıçkınım ben yamanım
Var mı yan bakan imanım!
Gacoların peşinde gezerim
Bıyık burar göz süzerim.
Nerde akşam orda sabah
Harac alır gezerim,
Zirâ bıçkın bekârım
Kimde iş var çakarım.
Galatada kahve hamam
Meyhâne balozlar bittamam
Harac verirse bıçkına
Bıçağımı koyarım kına,
Aldığım paraları paraları
Veririm gece kumara,
Yine olurum cebi delik maskara.
Kumarda yemez kapdırmazsam
Marikamın evinde kurlur masam
Alâ mastika düz rakı
Mezem de al yanak, gerdanın akı
Marikanın aşkına çakarım ama
Elimde tabanca yenimde kama
Kuledibine de varmalı varmalı
Gece Marikamda kalmalı kalmalı
Yosma Marikam körpeden körpe
Kulağına takdım elmas küpe
Severim bıçkınları aman aman gel
Bıçkın Petri cümleden güzel!.

BIÇKI SOKAĞI — Şehremininde Melekhâtun Mahallesinin sokaklarından; Selmanağa sokağı ile Mevlânekapu Caddesi arasında uzanır; Vak'anüvis sokağı, Çıngırak sokağı, Mimaracem Camii sokağı ve Dutlu bakkal sokağı ile kavuşakları vardır. Bir araba rahat geçebilecek genişlikde ve kabataş döşelidir. Selmanağa sokağı tarafından gelindiğine göre, sola sağa iki kavis çizer, birer katlı ahşab ve kâgir evler arasından geçer Çıngırak sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişdiği noktada, sağda bir açıklık vardır ki bayram yeridir. Daha ileride yüksek taş bilezikli bir kuyu görülür, üstü çimento ile kapatılmışdır. Dutlu bakkal sokağı kavuşağından sonra, Mevlânekapu caddesine kadar iki yanı tamamen ahşab evlerdir, eski İstanbulun tipik bir köşesidir. Bütün sokak boyunca kapu numaraları 1-61 ve 2-60 dır (Mayıs 1961).

Hakkı Göktürk

BILDIRCIN — Hem lezzet, hem spor hem de eğlence bakımından İstanbulun çok sevdiği bir muhâcir kuşdur. Rusyanın Ukrayna havâlîsinde ürer, ve ağustosun onbeşine doğru sıcak memleketlere hicret eder; memleketimiz onun yol uğrağı olduğu için bu milyonluk, belki de milyarlık hicret kervanları sâhilde yahud sâhile yakın yerlerde mola verirler. Bu mecbûrî tevakkuf onun için felâket, bizim için ise nîmettir; çünkü o, çölde Benî isrâile gönderilen selvi kuşu gibidir. Deniz aşırı yerden geldiği için ekseriyâ sert rüzgârlı yağış havalardan istifade eder, denizi geçtikden sonra, sâhile bitik bir halde gelir. Havayı kollayanlar onu avlamak üzere sâhilde ağlar hazırlamışlardır. Yüzlerce, binlerce bıldırcın bu ağlara vururlar, diri diri yakalanırlar. Dağılanlar ve yayılanlar da tüfekle, atmaca ile ve türlü şekillerde avlanırlar, fakat en zevklisi güzel ferması ve aportu olan zagar iledir.

Bir kitabda okuduğuma göre bıldırcın sürüleri Akdenizi geçerken bir yelken gemisine konmuş, belki de avcu palavrasıdır, sürünün ağırlığı gemiyi batırmış. Yalnız, uçamayacak kadar yorulduğu zaman denize konduğu, ve kanadının birini açarak yelken gibi kullandığı muhakkakdır, hattâ, «Uzviyeti yaratan ihtiyaçdır» kaanunu ile bıldırcının mini mini

parmakları arasında gaayet ince zar gibi bir yüzme uzvu olduğunu da söylerler.

Bıldırcının kekliğe benzeyen tarafları vardır. Yalnız aralarındaki fark birinin muhâcir, diğerinin yerli olmasıdır. Meselâ ayni yere yumurtlarlar, ayni gıdâ ile beslenirler.

Erkek bıldırcın yavrularla hiç meşgul olmaz; onları yediren, gezdiren, yetişdiren dişidir. Erkek kendi âleminde münzevî yaşar, çiftleşmek ihtiyacını duyduğu zaman dişisini bulur. Dişi bıldırcın bir yavru makinası gibidir. Eskiler, yeni evlenenlerin zifaf gecesinde odaya bir bıldırcın koyarlarmış.

Erkek bıldırcın çok döğüşgen olur. Eski Yunanda horoz döğüşü gibi bıldırcın döğüşü de yaparlarmış. Buhârâlılar hâlâ uzun yenleri içinde döğüş bıldırcını taşırlar.

Namlı âzerî şâir Ali Râzî'nin bir mahbûbu medih yolunda yazdığı aşağıdaki kıt'asında zikredilen bıldırcının da bir döğüş bıldırcını olduğu bellidir:

Gümüş hançer belinde
Bıldırcını elinde
Kızıl boz oğlan gerek
Horoz göz oğlan gerek!.

Bıldırcın yavruları, çil keklikler gibi dâimâ toplu halde bulunmazlar, kendi kendilerini besleyecek hâle gelince anaları onları bırakır, yavrular da kendi hayatlarını yaşamak üzere dağılırlar.

Bıldırcın sabahın erken saatlerinde açıkda, öğleyin sıklıkda bulunur. Sokulması ve vurması en kolay avdır. Bir avcu, tüfenginin tokacını doğru tutmayı biraz bilirse otuz kuşda mutlaka onbeşini vurur.

Bıldırcın köpek yaklaşınca siner, iki adım önünüzden kalkar, uçuşu sert değildir, inhinâ yapmaz, dümdüz uçar, rüzgâr şiddetli olduğu zaman nâdiren bir zikzak yapdığı da vardır. Vurulmazsa gider, bir yere konar, avcu yerini tâyin eder, buna «marke» derler, o noktaya gidip tekrar kaldırmak mümkündür.

Bıldırcın kalkdığı zaman otuz adım kadar bırakmalı, ondan sonra tetiğe dokunmalı, yakın atılırsa parça parça olur.

Bıldırcını çok bir sâhâ bir av meraklısı için dünyanın en büyük eğlencesidir. Bazan iki kuş birden kalkar, ve avcuya duble yapmak, yâni evvelâ birini, sonra diğerini vurmak imkânı verir.

Bıldırcın çok düşerse buna avculuk ıstılahında «curnata» derler. Böyle zamanda köpekle avlamağa lüzum yokdur, her tarafdan üçer dörder kuş kalkar. İyi avcular böyle günde irisini ve semizini seçip atarlar. Bir curnata günü 300 den fazla kuş avlayanı bilirim. Av yerine yakın olanların palaskada fişekleri bitip eve dönüp yeniden fişek aldıkları vâkidir.

Bıldırcının düşeceği yerler pek belli olmaz. Fakat İstanbul civârında en çok Anbarlıya düşer (B.: Anbarlı). Bu îtibarla bıldırcın mevsiminde İstanbulun zengin sınıfı çadırlarla Anbarlıya giderler, gündüz avlanırlar, akşam sofraları kurulur, kilerciler envâi mezeler ile sofrayı donatırlar, bir yandan içilir, misafir gelen mûsiki meraklıları saz âlemleri yaparlar, usta aşçılar nefis yemekler pişirirler. Ava meraklı olan da olmayan da bu âlemlere iştirak eder. Bâzı akşamları büyük poker partileri yapılır. Oraları bayram yeri gibidir.

Zenginlerin birer de aylıklı avcubaşıları vardır. Onlar fişekleri doldururlar, köpekleri terbiye ederler, ve hepsi de kuşun nerelere düşeceğini havaya göre takdir etmesini bildikleri için efendilerini ona göre avlandırırlar.

Böyle av âlemlerinde, geçen asır sonlarında, Hicaz vâlisi Râtib Paşanın oğlu Sâlih Bey ön safda gelirdi. Sâlih Bey Anbarlıya gidince çok sevdiği Âmedci Kıbrıslı Âsaf Beyi mutlaka beraber götürür, rahmetli Borazan Tevfik de bu meclislerin tuzu biberi olurdu. Âsaf Bey gaayet tatlı adamdı; şaka kaldırdığı ve İstanbula dönmesini istemedikleri için ya pokerde bütün parasını alırlar, yahut da uyuduğu zaman para cüzdanını aşırırlardı. Bir gün bana:

— Beni onparasız bırakdılar, dönemedim, kaldım, o gece yatağımı da cebhâne sandıklarının üstüne sermişler, düşün bir kere, aksi gibi yatakda sigara da içerim, berhavâ olacakdım.. diye anlatmışdı.

Avcubaşılar paşalarının, beylerinin keyfine göre hizmet etmesini bilirlerdi. Meselâ İstanbulun en tanınmış avcularından Dolaybalı Kocabaş İsmail, bana, Abraham Paşanın avcusu olduğu zamana âid bir vak'a anlatmışdı:

«Abraham Paşa tabanca ile kırlangıcı vuracak kadar nişancı, ve elinden uçarla kaçar kurtulamayacak kadar da iyi avcuydu, beni yanına aldıktan sonra ava ilk defa beaber çıkdık, mehâretimi göstermek için fırsat kollu-

yordum, birbirimizi görmüyorduk, birden bir tüfenk patladı, paşa bağırdı:

— İsmail a vu!. (Avculukda "a vu" demek, "av sana geliyor, dikkat" demektir).

«Paşa tavşanı kaçırmışdı, hemen tüfengi doğrulttum, ateş ettim, tavşan yuvarlandı. Paşa seslendi:

— Vurdun mu İsmail?

— Vurdum paşam..

— Getir bakayım...

«Köpeğin getirdiği tavşanı aldım, uzatarak:

— Buyurun.. dedim.

«Aldı, bakdı, kaşları çatıldı:

— Ama fenâ vurmuşsun hayvanı!..

«Şaşırdım, fakat paşanın mizâcını anladım. Ondan sonra paşa bir tavşan daha kaçırdı.

— İsmail a vu!..

«Boşa bir el attım.

— Vurdun mu İsmail?

— Vuramadım paşam!.

— Hay kerata!. bana da o işi yapdı!..

«Elini cebine attı, bana bir altın verdi. Ondan sonra paşanın kaçırdığı avı vurmadım».

Bıldırcın, mübâlâğasız söylüyorum, av etlerinin en nefîsidir. Umûmiyetle ıskarası, gratinesi, pilavlısı meşhurdur. Fakat bir de, büyük bir bostan patlıcanını ortadan keserek içine iki tâne bıldırcın koyarak fırında pişirileni vardır ki lezzetine doyum olmaz. Patlıcanlar, bütün yağı çekdiği için bıldırcının kendisi kadar lezîz olur.

Refi' Cevad Ulu-Nay

BILDIRCIN — İstanbulun hâneberduş pırpırıler ve külhânîler argosunda körpe kadın, kız; Ferid Devellioğlu «Türk Argosu» adlı eserinde: «kısa boylu, etine dolgun kadın veya kız» diyor; unutmamalıdır ki İstanbul külhânîleri böyle kadının kartına «Bıldırcın» demez, bilâkis uzun boylu, nârin, fakat dilber ve körpe bir yosmaya «Bıldırcın» der; misâl:

İki yük arabacısı mahalle kahvesinde konuşur:

— Şu moruğu gördünya... dün placa (plaj) gidiyordu, yanında bir bıldırcın vardı, taş bebek!..

BILDIRCIN KANTOSU — İkinci Sultan Abdulhamid devri sonlarının en namlı kantocu yosmalarından Peruz Hanımın râst makaamından söylediği bir kantodur. Baldırı çıplak kaldırım kabadayısından toy beyzâde, paşazâdelere varınca tutkunları pek çok olan Peruz Hanıma, ki Galatanın batakhâne-tiyatrolarının sahnelerine henüz 15-16 yaşlarında iken çıkmağa başlamış idi, o körpelik, tâzelik çağlarında «Bıldırcın» diyenler, güftesi âdetâ bir rezâlet olan bu kantoyu çılgınca alkışlamışlardı. Avâmî zevk yoksulluğunu gösteren sefil vesikalardan biridir:

Gördünüz mü benim
Cılı bılı cılı bılı cılı bılı cılı bılı
Cılı bıldırcını mı?..
Uçdu elimden,
Cılı bılı cılı bılı cılı bılı cılı bılı
Aman düşmesin avcu eline.
Gördünüz mü söyleyiniz?
Cılı bılı bıldırcını?!
Cılı bılı cılı bılı
Bıldırcınlamışlar mı?
Cılı bılı cılı bılı
Bıldırcınlatmışlar mı?
Cılı bılı cılı bılı...

BIRON (Jean de Gontaut, de) — (1553-1610). Fransa krallığını Osmanlı İmparatorluğu nezdinde temsil eden ve İstanbul'da ölerek burada gömülen Fransız elçisi. Fransa'nın güney kısmında Dordogne eyaletinde Biron malikânesinin sahibi eski asîl bir aileye mensup olan François de Biron'un ailesi mensupları içinde Fransa tarihinde hayli şöhretli kimselere rastlanır. Fransa mareşalı, Armand de Gontaud de Biron (1524-1592) büyük bir sadakatle Henri IV ün hizmetinde çalışmış, oğlu Charles de Biron da başlangıçda Henri'nin en yakın adamı olmuş, hatta bu yüzden kral Biron arazisini baron'lukdan duc'lüğe yükseltmiştir. Kahraman bir kumandan ve usta bir elçi olan Charles de Biron, kralı devirmeğe teşebbüs etmesi üzerine 1602 de idam olunmuştur. Fakat her şeye rağmen bu büyük aile ile kral Henri IV arasındaki sıkı bağlar devam etmiş, ve aynı aileye mensup Jean, aynı kral Henri tarafından 1604 yılı sonlarında elçi olarak İstanbul'a gönderilmiştir. Onbirinci elçi olarak 5 Ocak 1605 de İstanbul'a varan De Biron, burada ancak beş sene vazife görebilmiş ve kral Henri IV ün 14 mayıs 1610 da bir suikast sonunda ölmesi haberinin gelmesi üzerine büyük bir teessüre kapılarak, Galata'da Saint Benoit kilisesine gitmiş ve burada üç gün süren matem âyininde hazır bulunmuştur. Elçi, bu âyinden pek kısa bir

süre sonra İstanbul yakınındaki kaplıcalara gitmiş (Yalova?) fakat eylûl başlarında buradan hastalanmış olarak dönmüştür. Çok uzun süren fievr, zaten pek genç olmıyan elçiyi iyice yıpratmış ve 29 gün yattıktan sonra 12 Ekim 1610 gecesi De Biron ölmüştür. Büyük bir cenaze töreni ile cenazesi kaldırılan elçi, Galata'daki Saint Benoit (bk. Saint Benoit) kilisesinin Ste Anne şapelinin mahzenine gömülmüştür. Hayli süre sonra yine İstanbul'da Fransa devletini temsil eden 29. uncu elçi Comte de Saint-Priest, 1773 de Biron'un mezarını tamir ettirdikten başka, herhalde yerde olduğu için üzerindeki yazıları silinen mezartaşını yeniletmiştir.

İlk mezartaşı, Biron'un yanında elçilik sekreteri olan Louis Gedoyn tarafından yaptırılmıştı. Görevle Paris'de bulunduğu sırada ölüm haberini alan Gedoyn, ancak 1623 de Haleb'e konsolos olarak tâyin edildiğinde İstanbul'dan geçmiş 12 martdan 6 temmuz 1624'e kadar burada kaldığı dört ay zarfında eski elçisinin mezarına bir taş koydurmuştur. Gedoyn bu işi hatırat ve mektubunda etraflıca anlatmaktadır ki, bunlar da elli yıl kadar önce yayınlanmıştır (bk. A. Boppe, Journal et Correspondance de Gédoyn "le Turc", Paris 1909).

Saint Benoit kilisesindeki Sainte Anne şapelinde bugün güçlükle okunan latince mezartaşında şu yazılar görülür:

D. O. M.
ILL. ET EXCELL D. D. JOANNI
de GONTAUT DE BIRON
BARONI DE SALIGNAC REGIS
CHRISTIANISSIMI APUD IMPERATOREM
OTTHOMANUM ORATORI TUMULUM
HUNC SUIS SUMPTIBUS FACIENDUM
CURAVIT LODOVICUS GEDOIN
BENEFICIORUM ACCEPTORUM MEMOR
OBIIT NATUS ANNOS LVII DIE XII
OCT. ANNO MDCX

tercümesi:

Salignac Baron'u ve Hıristiyan Kral'ın
Osmanlı Sultanı nezdindeki elçisi
Çok şanlı ve şöhretli senyör Jean
de Gontaut de Biron'un
kendisine karşı gösterdiği yakın
ilginin bir şükran borcu olarak
Luois Gedoyn kendi parasından bu
mezarı yaptırdı
Vefatı 57 yaşında iken 12 Ekim
1610 da vuku buldu.

Saint Priest tarafından ilâve olunan yazı ise:

HOC PIETATIS MONUMENTUM
ANTEA DELETUM IN PIGNUS
AMORIS RENOVARI JUS IT
ILLUS ET EXCELL D D FRANCISCUS
EMMANUEL DE GUIGNARD
DE ST PRIEST EQUES
NOBILISSIMUS, REGIS GALLIARUM
AD EAMDEM AULAM
IMPERATORIAM LEGATUS
ANNO DNI MDCCLXXIII

tercümesi:

Bu mukaddes hatıra harap olmuştu ki
çok şanlı ve şöhretli senyör François
Emmanuel Guignard, çok asil şövalye De
St Pries Galya kralının aynı
devlet nezdindeki elçisi, müteveffaya
karşı sevgisinin bir alâmeti olarak
onu yeniletti.
Sene 1773

Mezartaşında ayrıca Biron ailesinin asalet arması da bulunmaktadır. Biron'un mezarı ve ölümü ile ilgili notlar, İstanbul'da **Stamboul** gazetesini yayınlayan Régis Delbeuf tarafından önce gazetede sonra da kitap halinde yayınlanmıştır. (bk. R. Delbeuf, Ambassadeurs de France morts à Constantinople, Istanbul 1911, s. 16-35). Semavi EYİCE

BIYIK — Üst dudağın üstünde çıkan kıllar (Türk Lugatı).

Yüze yaraştırılmış muhtelif şekilleri olan bıyık, asırlar boyunca İstanbulun günlük hayatında, sâdece sâhibinin zevkine bağlı kalmamış, onun içtimâî mevkii bakımından da bir mânâ ifâde etmişdir. Evvelâ şunu kaydedelim ki havas ve ricâlin bıyık kesimi ve terbiyesi, avâmın bıyıklarından farklı olmuşdur.

Asrımız başlarında 1918 - 1919 yıllarına, yâni Birinci Cihan Harbi sonuna kadar, biz garb Türklerinde bıyık erkeklik âlameti bilinmiş, ve asla kesilmemişdi; delikanlılar, ictimâî mevkîlerine göre bıyıklarının şekli ve terbiyesi ile pek titizce meşgul olmuşlardır. Hattâ yaşları küçük olduğu halde boyca serpilmiş erkek çocuklar, kız gibi tüysüz dolaşmaktan hicab duyduklarından, bıyık kıllarının bir an evvel bitmesi için, bıyık yerlerine bir takım yağlar, meselâ fındık yağı sürmüşlerdir.

Bıyıkdan sonra biten sakal, genç yüzünde bir müddet tıraş edilmiş, sakalın salıveril-

mesi, bir dua, dinî merâsim ile olagelmişdi (B.: Sakal: Sakal Duası).

Yukarıda tesbit ettiğimiz târihe kadar bıyığın kazınması ağır bir hakaaret idi; Yeniçerilik devrinde İstanbulun bâzı zâbıta âmirleri hırsız ve uygunsuz gençlerin bıyıklarını kesdirirler idi, bunlar, serbest bırakıldıkları halde, bıyıkları bitüp eski hâlini alıncaya kadar cemiyet içinde dolaşamazlardı.

Mahbub oğlanların bıyıklarının belirmesi ve delikanlı yanaklarının tüylenmesi, asırlar boyunca dîvan şâirlerine zengin bir mevzu olmuşdur (B.: Hat).

Bir oğlanın, bünyesine göre, 16-17 yaşlarında, bâzan daha erken, üst dudağının üstünde ilk bıyık tüylerinin belirmesine «bıyığın terlemesi» denilir:

«Kaşımın gözümün yerinde, elimin ayağımın düzgün olduğunu, İstanbulda ilk gecemin geçtiği Tophânede Zehir Mehmedin sabahcı kahvesinde öğrenecekdim; beni Erzincandan getiren posta tireninin üçüncü mevki vagonundan Haydarpaşa Garına ayak bastığım zaman, bütün eşyâm, içinde, taşlaşmış bir peynir topakcığı ile ekmeğimin son kuru parçası; bütün param da onbeş kuruşdu; on altı yaşlarında, bıyıkları yeni terlemiş toy bir oğlandım» (Ali Keşişli, Hâtıralar ve İtiraflar).

Eskiden hiç tüysüz, yâhud bıyıkları henüz terlemiş oğlanlara «şâbı emred» denilirdi (şâb = genç; emred = tüysüz); yeni bıyıklanmış gence de «çâr ebrû = dört kaşlı» denilirdi (B.: şâbı emred; çâr ebrû).

Tüyler kıllaşdıkdan, bıyık gelişdikten sonra yüz sâhibinin yalnız zevkine göre değil, işi, mesleği ile de ilgili bir terbiye görür, şekil ve isim alırdı:

Mevki sâhibi, hemen bütün memurlar, efendiden kişiler, ucları dudak kenarlarını geçmeyen itidal üzere bıyık bırakırdı, bıyığın dudak kenarı da «sünneti şerîfe» üzere kesilirdi, yâni bıyık altında, üst dudak tamâmen görünürdü.

İtidal üzere bıyığın alt kenarı kesilmez, fakat alt kıllar başı boş da bırakılmaz, kıvır kıvır toplanırsa «karanfil bıyık» denilirdi; güzel bir genc yüze de pek yaraşırdı; kâtib, şâir bıyığı idi.

«Gaytan bıyık», altdan azıcık kırpılır, üstden derince alınır, uçları da ağız kenarlarından aşağı doğru azıcık sarkardı; esnafdan gencler, şehbazlar, ayak takımı bıyığı idi.

«Palabıyık», alt dudak kenarı kesilir, üst kıllar hâli üzere bırakılır, ve ala bildiğine uzatılır, gür kıllar iyice burulur, uçları burularak sivriltilir, burun hattına amud vaziyetde, yüzden, yanaklardan en az dört parmak dışarı taşardı; kabadayı, zorba, yeniçeri bıyığı idi.

«Pos bıyık», hâli üzere bırakılıp büyütülmüş bıyık, alt kenarı parmak uçları ile toplanır, üst dudak görünür, fakat bıyık burulmaz, uçları sivriltilmez, yanak hatlarından taşmaz, tel tel durur, uçları da topdur; rindlerin, kalenderlerin, feleğin dürlü cilvelerini görmüş olanların, ununu eleyüb eleğini duvara aşmış eski kabadayıların bıyığı idi.

Pos bıyığın alt kenarı parmak uçları ile toplanmaz, bıyık kılları tel tel sarkarak üst dudağı, hattâ ağızı örterse «Bektâşî bıyığı» denilirdi.

Yasdık Bıyık, yeniçerilik devrinde çorbacı ağalardan itibâren yüksek rütbeli yeniçeri zâbitlerinin bıyıklarına verilmiş isimdir; bir nevî pos bıyık olup, bıyık altına rastlayan sakal kılları kesilmez, uzatılır, bu sakal kılları bıyık kılları ile karışır, bıyık uçlarının üzerine yattığı bir kıl yasdık olurdu, sert âmir bakışlı gözlerin üstünde kaşlar çatıldığı zaman bu yasdık bıyıklar yüze ayrı bir heybet verirdi.

Bıyık kılları gür çıkmaz, kıl araları köseç, güve yeniği gibi olur ve bıyığa bir şekil vermek imkânı bulunamazsa «Pis bıyık» denilirdi; erkek için bir kusur, ayıb sayılırdı.

Misaller:

«Mektebi Tıbbiye birinci sene şâkirdânından Ahmed Efendi şâbı emred olduğu halde Çengelköyünde bir meyhânede tulumbacılarla beraber işret ettiği nızâmiye kolu tarafından görülerek kaldırılmış olmakla emsâline ibreti müessire olmak üzere ayakları tabanına yirmi değnek darbı ile bir ay hapsine ve evci tezkiresinin istirdâdı ile bir sene müddetle izinsizlik cezasına» (Ceridei Mahâkimi Askeriye, 1307 = 1889).

* **Cümlesi pırpırı, dört kaşlı, nevhat**
Kimi yanaşmadır kimisi ırgat
Mizânı hüsünde el ayak kaş göz
Hepsi beyoğlundan üstündür kat kat
(Galatalı Hüseyin, Çardak destanı).

* Eyyubda Çömlekçiler Hamamı-Dellâkı Eyyublu Ahmed bin Mehmed, sarı bıyıklı

dellâk Pazarköylü Mehmed bin Ali, nevhat genç oğlan; dellâk Pazarköylü Ali Ömer, cârebrû; dellâk Eyyublu Hüseyin bin Mahmud, nevhat tâze;... natır Hamidli Ahmed bin Mahmud, kumral bıyıklı; natır Hamidli, İbrahim bin Nurullah, nevhat tâze, natır Rusçuklu Ali bin Abdullah, çârebrû» (İstanbul Hamamları müstahdemleri sicil defteri; H. 1147 = M. 1734 - 1735).

* **Karanfil bıyıklı, sünbül perçemi**
Gördün mü kişmirî dilber acemi
Kahve fürûşi nâz Valde Hanımda
Şehrî nezâketde henüz acemi
Hoş görüb şimdilik her kusûrunu
Şehbâzım lâ'linde sun câmı Cemi

* **Topukluyu size ideyim târif**
Palabıyık şakî suratlı herif
Yalın ayak daltaban geldi bu köye
Nokta iken o it oldu lâmelif
Kırk yıllık aç kokar idi nefesi
Başında bir parmak yağlıydı fesi
Açdı şu bitirim yeri kahveyi
Cümle haşerâtın darülnedvesi
Tozluklunun kahvesidir burası
Tavcıdırlar cebde yok beş parası
Tâzerû çârebrû henüz nevtıraş
Gelen gençler babanın yüz karası
Palabıyık Mustafa mekkârı şehrî
Pos bıyık Ahmed de eski serserî
Her biri mukaşşer kumarbazlardır
Boğarlar o gaytan bıyık yâveri

(Ali Çamiç Ağa Mecmuası)

Asrımız başının şöhretlerinden Hareket Ordusu kumandanı, harbiye nâzırı ve sonra sadırâzam Mahmud Şevket Paşa palabıyık sakallı, «Kahramânı Hürriyet» diye meşhur Resneli Niyazı Bey sakalı matruş palabıyıklı; gençliğinde Hüseyin Câhid Yalçın ucları hafif yukarı burulmuş karanfil bıyıklı, Filosof Rıza Tevfik ile Dr. Besim Ömer Paşa bektaşî bıyıklı; bu ansiklopedinin müddevvini ve sâhibi R. E. Koçunun babası muharrir Ekrem Reşad Bey gençliğinde karanfil bıyıklı, son yıllarında pos bıyıklı; Ahmed Rasim Bektaşî bıyıklı, Tanbûrî Cemil Bey bektâşî bıyıklı idi.

Bir resmine göre Yavuz Sultan Selim, sakalı matruş yasdık bıyıklıdır; gençliğinde Atatürk ucları hafif yukarı bükük karanfil bıyıklı; Türkiyenin ikinci reisicumhuru ve büyük devlet adamı İsmet İnönü de gençliğinde şöğüd yaprağı gibi karanfil bıyıklı idi.

Bir ara İstanbulda Almanya İmparatoru İkinci Wilhelm'in bıyık şekli moda oldu; bu palabıyık hükümdar bıyıklarını ağız kenarları hizâsından doksan derecelik bir zâviye ile yukarı kırmış, uclarını da süngü gibi sivri burmuşdu.

Bıyık, şekilden başka kıl rengine göre de isimlendirilir: Sarıbıyık, kumral bıyık ve kara bıyık gibi.

Vesika fotoğraflarından evvel hüviyeti tesbiti yolunda tanzim edilen resmî vesikalarda eşhas, vücud yapıları ve sîmâları ile târif edilirdi, bu arada da bıyıkları hem renk, hem de şekli ile zikredilirdi. Bilhassa zâbıta vak'alarında firarî suçlular böyle aranır, haklarında giyâben hüküm verilmiş suçlular da ayni şekilde ilân edilirdi. Millî kütübhânemizde cemiyet hayatı bakımından eşsiz bir hazine olan «Cerîdei Mahâkimi Adliye» de bu ilânlardan pek çok örnek vardır:

«... Ahırkapuda sâhildeki kahvehânede mûkim ortaboylu, sarıbıyıklı, çatık kaşlı, açık buğday benizli, uzunca çehreli ve âdeta burunlu, çakıra mâil mâvi gözlü 32 yaşlarında Uzunçarşı tavlacılarından Âşık İbrahimin... (1304 = 1886)».

«... Fatihde Şekerci Hanı odalarında mukim beygir sürücüsü uzunca boylu, ter karabıyıklı, elâ gözlü 19 yaşlarında uygunsuz gürûhundan Ali bin Mükerrem .... (1301 = 1883)».

Bizde bıyık, uclarından kırpılmak üzere Birinci Cihan Harbinin içinde kesilmeye başladı; ilk hudud ağız kenarları idi; buna «kırpık bıyık» denildi. Sonra burun altında küçücük bir yasdıkdan ibâret kaldı. Cumhûriyet devrinde ustura onu da kaldırdı.

Bıyık modası, bilhassa gençler arasında İkinci Dünya Harbi sonlarında başladı; ve 1950 den sonra aldı yürüdü.

Bıyıklarını hiç kesmemiş yaşlı İstanbullular pek az kalmışdır; kalanların çoğu da esnaf ve ayak takımından, ve bilhassa İstanbul rumları arasındadır.

«Pos bıyık» ve «palabıyık» isimleri hala kullanılmaktadır; «gaytan bıyık» dilden düşmüş, «karanfil bıyık» tamamen unutulmuşdur; yaşları ellisini aşmış ve eski İstanbul hayatını bilen kalem sâhibleri ancak kullanmaktadır. «Pis bıyık», bir nevi bıyığını adı olmakdan çıkmış, bıyıklı bir kişiye karşı, velev-

ki meselâ pos bıyıklı da olsa, hakaaret kasdi ile kullanılmaktadır.

Bütün bu târiflerin dışında kalan yeni bıyıklar, genç nesil tarafından isimlendirilmemişdir; yalnız bir çeşidi, amerikalı ünlü sinema yıldızı müteveffa Douglas Fairbanks'ın adına nisbetle «Duglas bıyık» adını almışdı; kıllar boydan yana gaayet kısa bırakılır, alt kısmı ile dudak arasında bir milim kadar boşluk kalır, üst kenarı da derinden alınır, ağız kenarlarına doğru azıcık genişler, ağız bitimini bir milim kadar geçerek uçları kesilir; ağızı olduğundan büyük gösteren bir bıyıkdır.

Duglas kesimi bıyık sonraları daha daha inceldi, dudak üstünde bir sıçan yavrusu kuyruğu gibi kaldı. Herhangi genç bir yüze yakışdığı asla söylenemez; hiç tereddüd etmeden kaydedebiliriz, bu kuyruk, iplik bıyık, bulunduğu yüze bir apaş hüviyeti vermektedir.

Bıyık burmak — Eski külhânbeyleri, bıçkınlar, kabadayılar, tulumbacılar sokaklarda, mesîrelerde güzel bir gence yahud yosma bir kadına karşı mütecaviz bir nümâyiş ile bıyık burarlardı; eskilerin «harf endazlık» dedikler laf atma gibi, muhakkak ki bir ahlaksızlık idi. Hicrî 1308 (M. 1890) yazında Sarıyerde Çırçır Suyunda bu yüz den işlenmiş bir cinâyet vardır; Rumeli muhâcirlerinden olup bir kır kahvehânesinde çıraklık yapan Çırpanlı Mustafa adında bir delikanlı, Enderûnu Hümâyundan muhrec yâni saraydan koğulmuş Mehter Riza adında bir adamı: «dâim peşinde olub o gün dahi kahvehâneye gelüb çocuğa karşı bıyık burmağla Çırpanlı Mustafa bunu nâmûsuna yediremeyub merkuumu taşıdığı av bıçağı ile cerh ve katleylemişdir » (Sabah Gazetesi).

BIYIK ALTINDAN GÜLMEK — Halk ağzı deyim; mânâlı bakışla, tebessüm ile istihzâ, alay etmek; misâl: «Bu mahalle benim yalın ayak yarım pabuc dokumacı çıraklığı yapdığımı bilir, oğlanın düğününü Hiltonda yaparsam herkes bana bıyık altından güler, ben kendime güldürmem!.».

Bir özel büroda senli benli olmuş yaşlı ve rind şef ile yosmacık daktilo arasında:

— Bana bıyık altından gülüyorsunuz! benim gülünecek nem var amıca?

— Kızmaz isen sayayım..

— Kızmam!

— Çok güzelsin, incesin, zarifsin, bahar-da papatya gibi bir kızsın... şu kiraz dudaklı, inci dişli ağzından başlayalım, batağa girmiş geviş getirir manda gibi nedir o durmadan şak şak şak çiğnediğin sakız?!.

— O sakız değil, ciklet!..

— !!??.

BIYIĞINI BALTA KESMEZ — Halk ağzı deyim; avamî gurur, azamet; türedinin kibri; işi yolunda esnafın cakalı benlik hâli; misâller:

«Söz ayağa düştü, yeniçerilerin bıyığını balta kesmez oldu...»

Şiddetli kışlarda İstanbul oduncu ve kömürcülerinin güzel bir tasvîridir:

Hatabkeşlerin buz düşüb rîşine
Bıyıklarını balta kesmez hele

Sâbit

BIYIĞINI BURMAK — Halk ağzı deyim; oğlan çocuğun delikanlılık çağına girmesi; misâller:

— Küçük bey bıyığını burmaya başlamış...

— Sorma birâder, beni üzen de o...

— ?!

— Okumaz, haylaz, rüşdiye halâ bitmedi, dükkâna gel çalış, iş öğren derim, baba mesleğine omuz silker, geçen gün tiyatorocı mı olacaksın diye sordum, «izin verir iseniz» demez mi?!.

Kadınlar hamamında, bir mahalle karısı:

— Aa!.. bıyığını burmağa başlamış koca oğlan kadınlar hamamına getirilir mi ayol!? (yanında 12 yaşında oğlu bulunan bir kadına) Hanım, kocanı da alup getirse idim bâri!..

BIYIĞI YELLİ — Halk ağzı eski bir deyim; yalnız lugatda rastladık: «Mağrur, kibirli, mutaazzım, benlik dâvâsında olan kimseye Bıyığı Yelli tâbir olunur» (Burhânı kaatı' tercemesi).

BIYIKLHÜSREV MESCİDİ — Davutpaşa civârında idi; Hadikatül Cevâmi: «Bânisi sipâhi çavuşlarındandır, Çardaklı Hamamın karşısındaki mezarlık içindeki yazısız mihrablı merkad bu zâtindir» diyor.

1961 Haziranında Davutpaşa Mahallesi muhtarı bulunan emekli subay Bay Celâleddin Çalpala şu mâlûmatı vermiştir:

Bıyıklı hüsrev Mescidi 1894 deki büyük zelzelede tamamen yıkılmış, yalnız minâre kaaidesi kalmışdı.

Hadikanın bahsettiği mezarlık, Bıyıklıhüsrev sokağı ile Çardaklı Hamam sokağının kavuşağı köşesinde idi. Sipah çavuşu Bıyıklı Hüsrevin kabrinin ayak ucunda ulu bir çitlenbik ağacı vardı; bu mezarlıkda üç kabir daha mevcuddu. Son yıllarda mescidin yeri ile bu mezarlık Cerrahpaşa Hastahânesi arâzisine katılmış, üzerinde 1. ve 2. Cerrâhî paviyonları inşâ edilmişdir.

Hakkı Göktürk

BIYIKLI HÜSREV SOKAĞI — Samatya Bucağının Cerrahpaşa Mahallesi sokaklarından idi, 1934 Belediye Şehir rehberinde 11 numaralı paftanın 53 numaralı yerinde gösterilmişdir. Cerrâhî Paviyonu yapılır iken istimlâk edilmişdir.

1961 de Davutpaşa Mahallesi muhtarı bulunan emekli subay Bay Celâleddin Çalpala, bu sokakda 7 numaralı evde doğduğunu, sokağın hepsi ahşab birer ikişer katlı evlerinin mütevâzı gelirli âile meskenleri olduğunu söylemişdir.

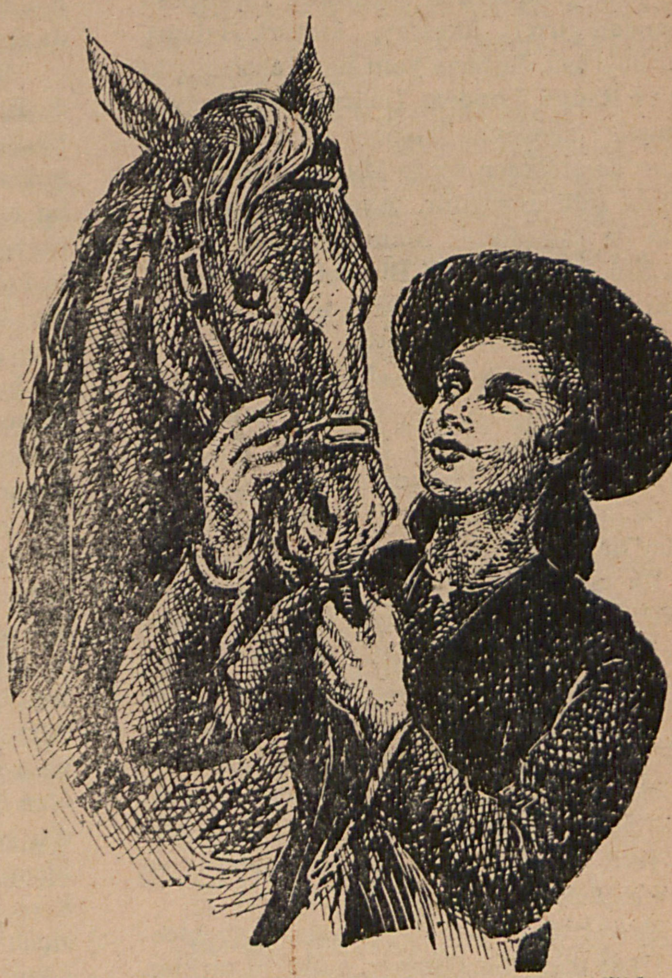
Hakkı Göktürk

BIZDIKYAN OTELİ — 1885 ile 1890 arasında Sirkeci otellerinden biri ki, o zamanlar bizde otelcilik yeni gelişmeğe başlamışdı. Otel firenk taklidi misâfirhâne görülür, o tarihlerde İstanbula gelen taşralı türkler, hanlara inerlerdi. Otellerin sâhibleri bilâ istisnâ gayri müslim; rum, ermeni ve memleketinde her ne sebebden ise barınamamış bir takım macerâperest fransızlar, italyanlar, almanlar, lehliler idi; Beyoğlundaki birkaç büyük otel müstesnâ, İstanbul otellerinin hemen hepsi pek berbad yerler, müşterilerinin çoğu bir takım kaba gemiciler, korsan kırmaları, uygunsuz gürûhu idi; Sirkecideki bu Bızdıkyan Oteli de kötü şöretli bir yer idi. 1890 yılında bu otelde bir intihar vak'ası olmuş, fakat zabıta intiharı şübheli görmüş, uygunsuz bir gencin ileri sürülmesi ile soygunculuk yolunda bir cinâyete intihar süsü verildiğini meydana çıkarmış, otelin ermeni kâtibi ile bir fırında tablakârlık eder bir delikanlıyı bu cinâyetin fâilleri olarak tevkif etmişdi.

Bızdıkyan Otelinin Sirkecinin ne tarafında olduğu tesbit edilemedi.

Hüsnü Kınaylı

BİARDOT (Lili) — 1958 senesinde Paris'den İstanbula at sırtında gelmiş, ve İstanbul Hilton otelinde üç gün misâfir kaldıktan sonra yine at ile memleketine dönmüş sportmen bir fransız kızı; Paris'den İstanbula 3300 kilometroluk yolu üç ayda alan ve o tarihde yirmi yedi yaşında bulunan Lili Biardot'ya, bu seyahatında bizzat kullandığı otomobili ile anası ve Grala adında iri siyah köpeği refâkat etmişti; Madam Biardot'nun kullandığı otomobile, geceleri içinde barınıp yatdıkları bir vagonet bağlı idi; sportmen kızı bu seyahatında taşıyan at, sekiz senedenberi bakmakda olduğu on üç yaşında Raca adında saf kan bir arab atı idi.

Lili Biardot
(Resim: S. Bozcalı)

1,60 boyunda, ince yapılı, uzun kumral saçlı, güzel değilse de şirin ve güler yüzlü olan Matmazel Lili Birardot, kat ettiği uzun yol boyunca yalnız Bulgaristanda sık sık yolunun kesildiğini, sorguya çekildiğini, Sofyadan sonra da at ile seyahatına izin verilmeyerek Türkiye hududuna kadar evvelâ kamyon, sonra tirenle geldiğini söylemiştir. İstanbula

8 Ağustos günü Edirne kapusu ile Topkapusu arasından girmiş, Aksaray, Atatürk Bulvarı, Gazi köprüsü, Şişhâne yolu ile Taksime çıkmış ve Radyo Evindeki Turizm Müdürlüğüne gitmişdir; kendisine İstanbul şehri adına hoş geldin denildikden sonra Hilton Otelinde ki odasına götürülmüşdür. Amerika ve Rusyayı da at ile dolaşdıktan sonra evlenmeyi düşüneceğini söyleyen Lili Biardot, seyahat notlarını da neşredeceğini ilâve etmişdir.

Bibl: Cumhuriyet Gazetesi.

BİBERCİYAN (Arakel, doğuşu ANDONYAN) — Tanınmış bir kitapçı, müellif ve müderrisdir. Edip Agop Kurken'in (Biberciyan) (1850-1915) biraderidir. 1854 de Ortaköy'de doğmuş ve 26 Eylûl 1923 de yine İstanbul'da vefat etmiştir.

İlk tahsilini Ortaköydeki Tarkmançatz mektebinde yapan Biberciyan orada şâir Tovmas Terziyan'ın (1838-1909) talebesi olmuş ve onun tesiri altında kalmıştır. 1878-1879 yıllarında, Üsküdarda Surp Haç mektebinde tarih ve coğrafya muâllimi olmuştur. Bilâhare Çakmakcılarda, Agopyan Hanında, «Avrupa Kitabevi»ni tesis etmiştir. Burası zamanının yerli ve yabancı mümtaz münevver ve mütefekkirlerin ziyaretgâhı olmuştur.

Neşrettiği eserler meyanında, ermeniceden fransızcaya bir Gramer, muhtelif mektep kitapları ve şair Mıkırdiç Beşiktaşlıyan (1828-1868) hakkında kıymetli bir eser (İstanbul, 1914, s. 210) mevcuttur. 1913 de ise, H. Papazyanla birlikde, Osmanlı İmparatorluğunun ve Balkan memleketlerinin ermenice renkli birer haritasını hazırlamıştır.

Kevork Pamukciyan

Bâbiâli Caddesinde yerleşmiş bir editör-kitabcı olarak Arakel Biberciyanın millî kütübhânemize büyük hizmetleri olmuşdur. Genc müdekkik vefâkâr dostumuz K. Pamukciyan yukarıdaki satırlar arasında Arakel Efendinin bu hizmetini kaydetmemekde mâzurdur, zîrâ Arakel kütübhânesinin türkçe yayınlarını araştırma imkânına sâhib değildir. Nitekim biz de bu meşhur kitabcının hal tercemesini elde edememiş, sâdece hizmetini, türkler arasında meşhur olan Arakel Efendi adı ile kaydetmiş idik. (B.: Arakel Efendi).

1890 târihinde sabah Gazetesinde intişar etmiş bir ilândan Bâbıâlî Caddesinde kitabcı Biberciyanın, fransızca meşhur Larousse ansiklopedik lûgatının İstanbul satış mümessilliğini yaptığını öğreniyoruz. Bu Biberciyanın da Arakel Efendi olduğu muhakkakdır.

BİBER KÖŞKÜ — Topkapusu Sarayında Hasbağçede bir köşk olup adına yalnız Silâhdar tarihinde rastladık, ki bu eserin yazma nushalarından Yıldız kütübhânesi nushasında bu isim «Berber köşkü» şeklinde yazılıdır. En zengin ve kıymetli tarih kaynaklarımızdan biri olan bu eserin muharriri Fındıklılı Silâhdar Mehmed Ağa saraydan yetişmiş ve sarayı çok iyi tanıyan bir sîmâdır; Biber köşkü, bu büyük sarayda biline gelen kasırlardan birinin o zamana mahsus bir adı olsaydı, muhakkak ki kaydederdi. O asırda yapılmış, yine o asırda yıkılmış kameriyemsi küçük bir ahşab yapı, hattâ bir odacık tahmin ediyoruz. Silâhdar Mehmed Ağa bu köşkün adını hicrî 1066 ve 1067 (Milâdî 1656-1657) vak'aları arasında kaydediyor.

1656 da, Enderunu Hümâyunun ileri gelen sîmâlarından dülbend gulâmı berberbaşı Ahırkapulu Mustafa Ağa, bu köşkde bulunan ve o târihde henüz ondört yaşında bir çocuk olan devrin pâdişah Dördüncü Sultan Mehmedin gözleri önünde başı vurulmak sûreti ile idam olundu; suçu sadırazam İbşir Paşaya karşı çıkan askeri ihtilâlde, bâzı ileri gelen sîpâhîlerle münasebeti olduğunun meydana çıkması idi.

1657 de de, yine ayni köşkde ve pâdişâhın gözleri önünde Abaza Ahmed Paşa idam edilmişdi.

Bir tesadüf eseri değilse, bu küçük köşkün o zamanlar, pâdişahın huzurunda tatbik edilecek idam cezâları için yapılmış olacağı da söylenebilir; bu takdirde adı da mânâlı olur.

Bibl.: Silâhdar Tarihi. I.

BİBERYAN (Karabet) — Bir Ermeni matbaacısıdır. 1842 de Ankara'da doğmuştur. 1912 de henüz hayatta idi.

1873 de, K. Baronyan ve S. Bardizbanyan'la birlikde şirket halinde bir matbaa tesis etmiş ve şirketin feshinden sonra, Çakmakçılarda, Sümbüllü Hanına yerleşerek orada da ermenice harflerle türkçe tercüme romanlar neşretmiştir. Bilâhare Paris'de yerleşmiştir.

Kevork Pamukciyan

BİCAN EFENDİ SOKAĞI — Kuzguncukda, İcâdiye Caddesi ile Menteşbağı Soğağı arasında uzanır. İcâdiye Caddesi tarafından gelindiğine göre sağ kolda Bamyacı Sokağı ile bir kavuşağı olup Menteş sokağı ile bir

dört yol ağzı yaparak kesişir. Sol kolda Yanık mektep ve Meşrûta sokakları ile kavuşakları vardır.

İki araba geçebilecek genişlikde ve kabataş döşeli olarak başlar. Bamyacı sokağı kavuşağından sonra merdivenli bir yol olur; sola bir kavis çizerek Menteş sokağı dört yol ağzını geçince, manzara yine değişir, dar bir toprak yol olur, sol tarafı ağaçlık dik bir yokuş halinde Menteşbağı sokağına ulaşır.

Sokağın alt başında sağ köşede bir kahvehâne sol köşede de Demirbankın Kuzguncuk şûbesi, onun az ilerisinde Ayios Pandeleimion rum ortodoks kilisesinin avlu duvarı bulunmaktadır. Evler ikişer üçer katlı kâgir yapılardır, bir tâne de üç katlı ahşab bina vardır (Haziran 1961).

Hakkı Göktürk

BİÇÂRE — On yedinci asrın birinci yarısında yaşamış namlı celvetî şeyhlerinden Zâkirzâde Abdullah Efendinin bir kısım şiirlerinde kullandığı mahlesi. Babasının adı Zâkirbaşı Şaban Efendidir (B.: Abdullah Efendi, Zâkirzâde).

BİÇAREGÂN — Mora ihtilâli yıllarında Eterya gizli ihtilâl komitasının muhâberâtında kullanılan şifrede «Metropolidler» karşılığı.

Bibl.: Cevdet Tarihi, XI.

BİÇİLMİŞ KAFTAN — Mecâzi deyim; kadim giyim eşyasından olan kaftan tarihe mal olmuş bulunduğu halde bu deyim İstanbullu ağzında hâlâ kullanılmaktadır, «lâyık, münâsib, uygun» mânasınadır; bilhassa bir işin, bir mevkiin ehline verilmesinde kullanılır; misâller:

Tıb tahsil eden hanım kıza biçilmiş kaftan çocuk doktorluğudur.

Tezyif için de kullanılır:

Anam hanımsultan, babamız paşa
Hem güzellik tâcı konulmuş başa
Bak efendim sen alın yazısına
Verelim toyluğa, on yedi yaşa

Yalın ayak, bakır taslı tepesi
Pırpırılar gürûhunun efesi
Tulumbacılığa sardım hevesi
Kışlayı açdılar ben samur kaşa

İtlik libâsını giydirdi şeytan
Ben şâhi hûbâna biçilmiş kaftan
Paşa baba vâlidem hanım sultan
Vuradursun başların taşdan taşa

BİÇİM — İstanbulun külhânîler, hânederduş pırpırılar argosunda «şeref», «haysiyet», «nümâyiş»; misâl:

— Biçimini bozdurtma bana!..

Fakat o gürûh ağzında «biçimsiz», şerefsiz, haysiyetsiz mânâsına gelmez, halk ağzındaki mânada kullanılır, tavır ve hareketleri müaşeret adâbına uymayan kişi demektir; misâl:

— Ahmedi de alalım yanımıza..

— Bırak biçimsizi!..

BİÇİMLEMEK — Ferid Devellioğlunun «Türk Argosu» adlı eserinde kaydına göre İstanbulun külhâniler. hâneberduşlar argosunda «utandırmak»; müellif şu misâli veriyor: «Herifi öyle bir biçimlediler ki....».

BÎDÂRÎ — On altıncı asır şâirlerinden; aslı iranlıdır; İranda Dergüzin'de doğmuş, 1560 da İstanbulda ölmüşdür. Bir âmâ idi; çağdaşı ve eski şâirlerin en güzel şiirlerinden on binlerce mısrâ hâfızasında, ezberinde idi; sohbeti son derece tatlı bir meclis adamı ve şaraba düşkün bir ayyaş olup yaşadığı asrın İstanbul ağzı batı türkçesine de bütün incelikleri ile anadili olan farsca kadar hâkim bir şâir idi.

Bibl.: Türk Ansiklopedisi

BÎDEST HATTAT — Vak'anüvis Râşid Efendi hicrî 1082 (milâdî 1671) vekaayii arasında «garîbei hikmeti samedâniye» başlıklı bir fıkrada bahsediyor, ve maalesef bu garib hattatın adını yazmıyor:

Bir ârıza ile iki elleri bileklerinden ve iki ayakları da topuklarından düşmüş Bolulu bir şahıs olup İstanbula gelmiş, devrin namlı üstadlarından Suyolcuzâde Mustafa efendiden yazı öğrenmiş, sülüs ve nesihde kemal sâhibi olup bir En'amışerif yazarak devrin pâdişahı Dördüncü Sultan Mehmede hediye etmiş. Elsiz bir adam tarafından yazıldığına inanılmamış, huzuru hümâyuna çıkarılmış. İki bileğinin uçları ile divitini belinden çıkaran mâlûl sanatkâr kalemi de yine iki bileğinin ucları ile tutarak pâdişâhın gözü önünde bir satır sülüs iki satır da nesih yazarak hiç kusursuz güzel yazıları ile Sultan Mehmedi ve o sırada orada bulunanları hayretler içinde bırakmış; Râşid Efendi: «... ve kâğıdı önünde yere koyup sâir kâtibler gibi bi bâkü bî perfâ kitâbet idiyor. Vallahü alâ mâ yeşâü kadîr!.» diye tasvir ediyor.

Bu sakat adama huzurda bir mikdar ih-

sanda bulunuldukdan başka kaydi hayat şartı ile İstanbul gümrüğü gelirinden yirmi akçe yevmiye bağlanmış.

BİDEST KÂTİB — 1894 yılında yetmiş yaşlarında Şehiremâneti muhasebecisi Reşad Efendinin (R. E. Koçunun dedesi) kapusunda himâye edilir iken ölmüş bir zât olup maalesef adı tesbit edilemedi. Âile hatıraları arasında bilinen şunlardır. İki kolu dirseklerinden kesik olarak doğmuş, tahsil çağına basdığında son derece dilber ve gaayetle zekî bir çocuk imiş. Bir sanata giremeyeceği için okumuş, yazıyı da ayakları ile yazmayı öğrenmiş, sağ ayağının baş ve ikinci parmakları arasına sıkışdırılan kalemle, hüsnü hat üzere olmasa da okunaklı, güzel yazısı varmış. Ondört onbeş yaşlarında iken (1838-1839) bu hünerli güzel çocuğu İkinci Sultan Mahmudun huzura çıkarmışlar, huzurda ayağı ile yazı yazmış ve 200 altın ihsan almış; resmî dâirelerden birine de şâkirdlikle çirağ edilmiş. Kalemden çıkacak yazıların ilk müsveddelerini ayağı ile o genç yazarmış, hiç işi olmayanlar dahi bu garib kâtibi görmek için o kaleme uğrar imiş. Tanzimât ricâlinden Keçecizâde Fuad Paşanın her nedense sinirine dokunarak vazifesinden atılmış. Bir iki sefer görmüş idik, kumral bıyık sakallı, gaayet temiz giyinir, yalnız, eli yerinde kullandığı sağ ayağına yaz ve kış çorab giymez, çıkarması kolay ökçesi basık bir yemeni, yahud bir takunya geçirirdi. Güler yüzlü, tatlı dilli bir zât idi. Zan ederim ki himâyesine sığındığı Reşad Efendinin uzakdan akrabâsı idi. Zirâ sanat muhibbi olan Efendinin Ayasofyadaki konağında kendisine çok itibâr edilirdi; selâmlığın dâire âmiri gibiydi. Reşad Efendinin oğlu Mâlûmât ve İkdam muharrirlerinden Ekrem Bey (R.E. Koçunun babası) mekteb arkadaşım olduğu halde bu kendine has güzellikleri olan adamın adını niçin öğrenmediğime hayret ederim (1944).

Reşad Mimaroğlu

BİGALI — Geçen asır sonlarında İstanbul Balıkpazarında balık madrabazı esnafdan bir bıçkın delikanlıdır; asıl adı öğrenilemedi; külhânî halk şâiri Tophâne ketebesinden Üsküdarlı Âşık Râzi tarafından yarın kalmış, veyâ ancak dört kıt'ası elimize geçmiş bir destan ile övülmüşdür:

1. **Bigalının eli gümüş terâzi**
   Varsak dükkânına aldatır bizi
   Balıkpazarında tezgâh başında
   Seyreder çapkını kalender Râzi
2. **Karagözle mercan, kılıçla kalkan**
   Balıkcı civanın bıçağı al kan
   Gâhi ümid verir gehi korkutur
   Bıçkın bakışıdır yürekler yakan
3. **Bir tutam perçemin üstünde al fes**
   Gubârî hat ile ruhleri canfes
   Arslan yavrusudur şâhım Bigalı
   Her sine olamaz ol şûha kafes
4. **Balıkpazarının bir ucu yalı**
   Sıra sıra meyhâneler aynalı

Bidest Kâtib
(Resim: Sabiha Bozcalı)

Bigali mihrâkı muhabbet olmuş
Gönül saatleri ona ayarlı

Vâsıf Hiç

BİGARAZ — Mora ihtilâlı yıllarda Eterya gizli ihtilâl komitasının muhâberâtında kullanılan şifrede «Pâdişah» karşılığı.

Bibl.: Cevdet Tarihi, XI.

BİHİŞTÎ — Onbeşinci asır şâirlerinden ve İkinci Sultan Bayazıdın gözdelerinden, «Karışdıran Süleyman Bey oğlu» künyesi ile mâruf olub şuerâ tezkirelerinde asıl adı ihtilâflıdır, Sehî Bey «Ahmed», Kastamonulu Lâtîfî ise «Sinan» diye kaydediyor, ve Lâtîfî ayrıca Çelebi unvanını da ilâve ediyor.

Pâdişahın yanında «bir sâhibi cemâl nevcivan» iken «cüz'î bir nesne için» nazlanub İrana kaçmış, Sultan Hüseyin Baykarâ'ya iltica etmiş, bir müddet orada kalarak Molla Câmi ve Nevâî ile tanışmış, şarkın bu büyük fikir ve sanat adamlarının hizmetinde bulunmuşdu. Sultan Baykarâ İstanbul pâdişâhına bir elçi ile kıymetli hediyeler gönderir iken eski bendesi Bihiştînin affını da iltimas etmiş, recası kabul olunarak Bihiştî vatanına dönmüştü. Avdetinde Sultan Bayazıda uzun bir kasîde sundu ve bu manzûmesinde de yer yer affını diledi; bu beyit o kâsîdedendir:

Ne kul ola ki anın olmaya cürmü günehi
Ne hatâ ola ki af itmeye sultanı kerem

Şiir diline örnek olarak şu beyitler de yukarda adı geçen şuerâ tezkirelerinden alınmıştır:

Oturucak diz dize ağyâr yârin yânına
Tâze tâze dağ urur âşıkların cânına

*

Şöyle tutmuşdur şerâri dûdi âhım gökleri
Korkarım yağmur yerine od saça gökden sehâb

*

Olursam hüsnü vasfında mübâriz
Kalem bir parmağı şerhinde âciz

Lâtîfî, bu nevcivan şâirin İrana kaçmasına sebeb olan suç için «beşeriyet icâbı kendisinden çıkan kötü bir iş» diyor, o devrin saray hayatını bilenler bunu, pâdişahın yakınlarından bir güzele aşkü alâka şeklinde düşünebilirler. Yine ayni müellif, vatanına dönerken eline Molla Câmi ve Nevâî tarafından da şefaatnâmeler verildiğini söylüyor.

Nazım ve nesir üzerine bir kaç risâlesi ile beş hikâyeden mürekkeb bir «Hamse» si vardır, bu beş hikâyenin isimleri «Hüsün ve Nigâr», «Süheyl ve Nevbahâr», «Yûsuf ve Züleyhâ», «Vâmık ve Azrâ», «Leylâ ve Mecnun» dur.

BİHRUZ (Acem) — Geçen asrın birinci yarısında İstanbulda şöhret olmuş ve hal tercemesini son Yeniçerilerden Galatalı Hüseyin Ağanın destan mecmuasındaki bir notdan şöylece öğrendiğimiz bir delikanlıdır:

«Tepedelenli Ali Paşanın gaayetle makbûlü hizmetkârı idi ki bir maddeden ol pâşayi gazûbun hışmına uğrayub Ali Paşa bu Bihruz gulâmın katlini işâret eyledikte mûtemed âdemisi Manol nâm pelîdi dûzah karîn Bihruza alâka eylemiş olmakla cellâd elinden alub kendi üç nefer eşkiyası ile firar, ve üç ay dağlarda derbendlerde karar ve bir sağır limanda buldukları Sakız gemisine can atub üç mah dahi rûyi deryâda çalkanub Egriboz'a vardıklarında karakol sefînesi çevirüb teftiş ve sual olundukda Manol ve ûç nefer eşkiyalar ve Bihruz gulâm sene 1225 muharremi gurresinde Âsitânei Saadete irsâl ve bu cânibde dahi gereği gibi tahkiki madde kılınub Manol ile üç nefer şakiler Tersânei Âmirede vaz'ı kürek ve Bihruz Gulâm bir eyyâm kaptanpaşa hapsinde kalub henüz nev hat tâze civan ve gaayetle reşîd ve fatîn ve dahi fransâlı lisânı tekellüm eyler kâtib ve hzsnü gibi hattı güzel olmağla tomruk ağasının arzı ile kaptan paşa hazretleri bu Birhuza sâhib çıkmışdır, ama ömrü vefâ etmeyüb fevti 1227 tâunundadır; Zincirli Mescid imamı Kara İbrahim Efendi gasletmişdir. Galatalı Hüseyin Ağanın Bihruz gulâma destanı olub ne aceb bu mecmuaya derc olunmamış».

Kıt'a

Bihruzum dokunmuş ipek sırmadan
Ne revâ o şâha kürekle zından
Ak sâdeler giymiş nûri mücessem
Bağı muhabbetde ol tâze fidan

Kıt'a

Levendâne kesim acem dilberi
Kâkülünü kesmiş urum berberi
Yedi kudret anı eylemiş tezhîb
Gül varak üzre hattı muanberi

BİHRUZ (Altmış dördün) — Geçen asır başlarında, Fındıklıda Müftü Hamamının erkekler kısmında güzelliği ile nam almış genç bir dellâkdir; o devrin bütün esnafı gibi ayni zemende Yeniçeri Ocağına kayıdlı ve altmış dördüncü ortanın neferlerinden olan bu genci, son yeniçerilerden ve halk şâiri Çardak Kolluğu çorbacısı Galatalı Hüseyin Ağa, İs-

tanbul hamamları üzerine yazdığı şehrengiz yollu bir manzûmede şu beyitlerle övmüştür:

Biri dahi altmış dördün Bihruzdur
Gül ibikli altun tüylü horozdur
Cümle Ocak halkı anın müştâkı
Yoldaşlara mihrab kaaşının tâkı
Kaçan varmış germâbeye ol âfet,
Âşıklar başına rûzi kıyâmet
Belinde gülgûnî ibrişim futa
Taparlar müşrikîn ol uryan puta
Zeberdest fetâdır çâbik ü çâlâk
Müftü Hamâmında ol dellâki pâk

BİHRUZ (Arnavud) — Geçen asır başlarında Aksarayda Muradpaşa Hamamının erkekler kısmında güzelliği ile nam almış aslı Avlonyalı bir genç dellâkdir. Son yeniçerilerden ve halk şüiri Çardak Kolluğu Çorbacısı Galatalı Hüseyin Ağa, İstanbul hamamları üzerine yazdığı şehrengiz yollu bir manzûmede bu delikanluyu şöyle övmüştür.

Biri dahi Bihruz civan arnabud
Futasıdır şemsi setr ider bulut
Aksaray Hamâmı içredir ol mâh
Avlonya hâkinden melâhet penâh
Saçlı civandır ki kaameti şemşâd
Hizmetin görenler cümleten dilşâd
Baba köçeğidir virdi zebânı
Beyan iden size fehmidin ânı:
«Bâbinâ meftûhün limen dahale
Taaminâ mahzur limen ekele».

BİHZAD — Onyedinci asır hattatlarından; Hafız Mehmed Efendi yetişdirmesidir; kibardan bir zâtin azadlı kölesi imiş. Uzun yıllar Silivrikapusu içinde İbrahimpaşa Camiinde müezzinlik yapmışdır, "ehli hat içinde nûri mücessem bir kâmil âdem" imiş.

Bibl.: Müstakimzâde, Tuhfei Hattâtin

BİHZAD BUTAK — (B.: Butak, Bihzat)

BİHZAD HÜMÂSI — On altıncı asırda İstanbulun güzelliği dillere destan olmuş âşifte nigârlarından; şâir Azizî zamanının namlı güzel kadınları şânında yazdığı «Şehrengiz» de bu nâzenini şöyle övüyor:

Biri Bihzad Hümâsı dır kim ol yâr
Olubdur bâğı hüsne kebk reftâr
Havâyı zülfi müşk âmîzi onun
Uçurmuştur karârını hümânun
Kime hemser olursa ol mâh tal'at
Kona ol kişinin başına devlet

Şükrü Nâil Bayrakdar

BİLÂDİ SELÂSE; BİLÂDİ SELÂSE KADILARI, KADILIKLARI — Osmanlı Devletinin kuruluşundan «Tanzîmât Devri» denilen uyanık istibdad devrine kadar eski idâre teşkilâtinde İstanbul, «Nefsi İstanbul», «Eyyub», «Galata» ve «Üsküdar» olmak üzere birbirinden asla ayrılmaz bir arada dört şehir kabul edilmiş idi; Eyyub, Galata ve Üsküdar, ayrı ayrı zikredilmeyip «Bilâdı Selâse», Üç Belde-Üç Şehir adı altında toplanmış; bütün İstanbul Vilâyeti kasdedildiği zamanlar, «İstanbul ve Bilâdı Selâse» denilirdi.

O eski teşkilâtda da İstanbul Vilâyetinin sınırı, zamanımızdaki İstanbul Vilâyeti sınırının hemen ayni idi; bu sınırı kesin olarak gösteren bir haritaya, krokiye rastlayamadık.

Kadim teşkilâtda İstanbul Vilâyetinin tek ve pek mühim husûsiyeti, ayrıca bir vâlisi bulunmayub doğrudan sadırâzamlık (Başvekillik) makaamına bağlanmış olmasıdır. Bu durum Tanzîmatdan sonra, hattâ meşrûtiyet devrinde de, daha kesin tâbir ile, Türkiyede Cumhuriyetin ilânına kadar devam etti. İlk defâ Cumhuriyet devrindedir ki İstanbula Süleyman Sâmi Bey adında bir zât vâli tâyin edilmişdir.

Kadim teşkilâtda Nefsi İstanbul, Büyükşehrin Bizansdan kalma meşhur tarihî kale duvarlarının, surların içindeki beldedir. İstanbulun vilâyet olarak bütün toprakları Bilâdi Selâsenin sınırları içindedir.

İstanbul ve Bilâdı Selâsenin inzibat ve asâyisi, polis-emniyet teşkilâtı sâhil ve iç kısım olarak ikiye ayrılmış, sâhil bölbesi Bostancı Başılığa, iç bölgesi de Yeniçeri Ağalığına bırakılmışdı. (B.: Bostancı; Yeniçeri). Adlî ve Beledî idâresi de dört kadi efendiye verilmişdi. Hem hâkim hem de, zamanımızın tâbiri ile belediye reisi olan bu kadılar, adlî mercîleri Rumeli Kadıaskerliği, beledî mercîleri Sadırâzamlık makamları olmak üzere tam istiklâle sâhib idiler. Mensub oldukları ilmiye mesleğinde, terfî kıdemi bakımından dereceleri, aşağıdan yukarıya Galata Kadılığı, Üsküdar Kaldığı, Eyyub Kadılığı ve İstanbul Kadılığı idi, fakat bilfiil kazâî ve beledî idârede biri diğerinin âmiri değildi, meselâ İstanbul Kadısı Efendi, Bilâdi Selâse kadılarının hiç bir işine karışamaz, onlara her hangi bir hususda en küçük bir emir veremezdi. İstanbul Kadılığının tek üstünlüğü, bütün İstanbul Vilâyeti için, zamanın îcablarına göre, ticârî, iktisâdî ve sınâî nızâmı koruyan narhın tesbiti, narh defterlerinin tanzîmi, esnafın tâbi olaca-

ğı meslekî nizamnâmelerin tâyin ve tesbiti idi. Bunların Bilâdı Selâsede tatbikinden, Bilâdi Selâse Kadıları şahsen mes'ul idiler; farazâ, İstanbul kadısı, narhın ne şekilde tatbik edildiğini, esnafın narha ve diğer belediye nizamlarına ne dereceye kadar riâyet ettiklerini teftiş için Eyyuba gitmezdi, Galataya ve Üsküdara geçmezdi; bu teftişi, yaparsa bizzat sadırâzam yapardı. Bilâdı Selâsede halkın şikâyetleri, eğer mahkemelerde bir haksızlıkdan ise Rumeli Kadıaskerine, beledî yolsuzluklardan ise Sadâret makamına yapılırdı.

Eski Belediye mektubcusu merhum Osman Nuri Ergin «Mecellei Umûri Belediye» adındaki eserinde Bilâdı Selâsenin hudutlarını, kısmen Evliyâ Çelebiden naklen ve mübhem olarak şöyle tesbit ediyor:

«Eyyub Kadılığı - Hudûdu karadan Çatalcaya kadar imtidad eder, nefsi Çatalca kasabası da Eyyub kadılığına bağlıdır. 700 parça köy, 26 nâhiyedir (sâhilde Silivri Eyyub kadılığına bağlı son nâhiye idi. Büyük ve küçük Çekmeceler evleviyetle bu kadılık hükmündedir).

«Galata Kadılığı — Boğaziçinin bütün Rumeli yakası, karadan, zamanımızdaki Kırklareli Vilâyeti sınırına kadar, (dolayısı ile bir kısım Karadeniz sâhili bu kadılığa tâbi idi, 300 parça köy, 44 nâhiyedir. Marmarada Bandırma civârında Kapudağı yarım adası da Galata Kadılığına bağlı idi. (Kâğıthâne Deresi gerilerinden. Marmara ve Karadeniz sâhillerine paralel olarak çekilecek ortalama bir hat Eyyub ve Galata Kadınlıklarının hudûdu olması gerekir).

«Üsküdar Kadılığı — Boğaziçinin bütün Anadolu yakası ile, Kocaeli yarım adasının zamanımızdaki İzmit Vilâyeti sınırına kadar bütün toprakları (köy sayısı verilmiyor), 5 nâhiyedir».

Nefsi İstanbul Kadılığı da dâhil, Bilâdı Selâse kadılarının resmi kadılık dâireleri yokdu, kendi oturdukları konaklar ayni zamanda resmi makamları olurdu. Kadılığın memurları her sabah konağa giderler, kendilerine tahsis edilen divan hânelerde günlük vazifelerini yaparlardı. Kadi efendi değişdi mi, yeni kadının konağına devama başlarlardı. Bilâdı Selâseden birine kadı olan zâtin, kadılığı müddetince, nefsi İstanbulda meskeni olsa da kadılığı merkezinde bir konak bulub orada oturması şart idi.

İstanbulda ve Bilâdı Selâsede, Merkezde ve nâhiyelerde ne kadar mahkeme varsa, hâkimi kadı efendi idi; fakat bu vazifesini ekseriya bilfiil îfâye imkân olmadığı için nâhiyelere birer nâib (kadı vekili) tayin ederdi; nâhiyelerde beledî idâreye de bu nâibler bakarlardı. Kadı ancak teftişlerde bulunur, ve ancak çok mühim davâları bizzat görüb karâra bağlardı.

Halk ağzında ekseriya «kadı» yerine «Efendi» ve «Molla» unvanları kullanılırdı, meselâ İstanbul Kadısına «İstanbul Efendisi», Bilâdi Selâse kadılarına da «Eyyub Mollası», «Galata Mollası», «Üsküdar Mollası» denilirdi. (B.: İstanbul kadısı, İstanbul Kadılığı; Eyyub kadısı, Eyyub Kadılığı; Galata Kadısı, Galata Kadılığı; Üsküdar Kadısı, Üsküdar Kadılığı; İlmiye).

BİLÂL (Bahriye Sibyan Mıkızalı) — Rûmî 1310 ile 1315 arasında melek sîmâ güzelliği ve ayrıca sesinin de son derecede halâveti ile Tersâne muhitinde büyük şöhret kazanmış bir mürâhik delikanlı idi. İnce, uzun boylu, taşıdığı bahriyeli forması icâbı bıçkın meşreb olub, tulumbacılığa da gaayet hevesli idi; bahriye itfâiye taburu olduğu halde, beri tarafın pırpırılığı daha câzib olduğu için, yasağa rağmen izinli çıkdığı bir gece Çeşme Meydanı sandığında Hasköyde çıkan bir yangına koşmuş, zâbitlerinden biri tarafından görülüp jurnal edilmiş, Tersânede meydan dayağına yatırılmışdı. Bu satırların naçiz muharriri de o dayağı ibret olmak üzere görmeğe çıkarılan efrad arasında idi. Çıplak ayakları falâkanın bukağısına alınıp bir çavuş değnekleri indirmeğe başladığında kışla kumandanı değnekci çavuşu beğenmedi, «Cellâd» lâkabı ile mâruf ve cümlenin menfuru bir zencî vardı, Tersâne Zındanında gardiyan olup zebâniyi andırır bir zâlim herif idi, dayağa onu koydu, elli değnek yiyecek olan Bilâl, Cellâdın elinde yirminci darbeye kalmadı, tabanları şahren şahren yarılıp kan revan içinde bayıldı, yüzüne şu dokülüp ayıltarak dayağı tamamladılar.

O zamanlar meydan dayağına yatmak tersâneliler arasında haysiyet kırıcı bir hâdise bilinirdi; Bilâl bir aydan fazla yere basamadı, arkadaş yardımı ile yürüdü idi, ve an'ane hilâfına şeref ve itibarî artmış idi.

Kıbrıslı Kıtazzâde Nâzım Bey nâmında zengin ve kibar bir zât bu mızıkalı Bilâli Çeş-

me Meydanında meşhur tulumbacı kahvesinde görmüş, güzel gencin ağzından semâî, divan dinlemiş, hayrânı olmuşdu. Pek cömertce nakdî yardımlarda bulunmuşdu. Fakat bu himâye de bâzı müfsidlerce dedi kodu mevzuu olmuşdu. Bilâl Nazım Beyden yüz çevirip kaçmağa başlayınca, meğer bu zâtin şâirliği de varmış, Malûmât Gazetesinde ismini zikretmeden Bilâl için bir gazel yazub neşretti; bazı bedhahlar o zaman bu gazeli de bir mesele yapdılar, nihayet Bilâl Beyrut Limanında karakol hizmetinde olan bir fırkateyne borazan neferi olarak gönderildi. Mâlûmatda 1314 senesinde intişar etmiş olan gazel şudur:

Yârdır bu âlemi fânide hep matlûbumuz
Arz hüsn etmez fakat mâşûku şehrâşûbumuz
Âh ol Yûsuf likaaya mübtelâyız şöyle kim
Râhi aşkında fedâyi can ider Yâkubumuz
Gönderüb bir nâme etmişdik recâyi merhamet
Hâkipâyi yâre ammâ varmamış mektûbumuz
Şîve-i güftârına dilbestedir halkı cihan
Nâz perver, meclis ârâdır hele mahbûbumuz

Beyrutda gaayet zengin bir dul arab hanımı Bilâle âşık olmuş, ve delikanlıyı para kuvveti ile bahriye ocağından çıkartub onunla evlenmiş; Mızıkalı Bilâl bir gün İstanbula parmaklarında elmas, zümrüd yüzükler, ve yelek cebinde elmaslı altın saat, altın kordon, elinde fildişi saplı bastonla Çeşme Meydanı kahvehanesine çıka geldi, eli de kesesinde Napolyon altınları ile oynardı; amma delikanlıda, o basit bahriye neferi forması altındaki al beni kaybolmuşdu; sanki o hüsnü ânı şahlevandâne o formaya mahsusdur. Arab hanımından sıla için izin alup gelmiş, eski arkadaşları ile balozlarda mirasyedi vârî paralar harcadı. Bir gece de ortadan kayboldu, Halicde cesedi bulundu; başına ağır bir cisimle vurulup denize atılmış. İhbar üzerine Azebkapusu iskelesinden Laz Dimitri isminde bir kayıkcıyı yakaladılar. Bilâlin altın saatı kayığında bulunan Dimitri idama bedel teşhirden sonra onbeş sene prangabendliğe mahkûm oldu. Bilâli Dimitrinin tuzağına düşürüb gûyâ delikanlı ile gece kayık safasına çıkacak olan bir rum yosması da şeriki cürüm sıfatı ile mahkûm oldu. O zamanlar büyük akisler yapmış bir cinâyettir.

Vasıf Hiç

BİLÂL (Manavgatlı Manav) — 1890 ile 1895 arasında Fatihde Malta çarşısında yalın ayaklı yarım pabuçlu bir bekâr uşağı iken harikulâde güzelliği sayesinde Telli Binnaz Hanım diye meşhur genç ve güzel bir dul hanımla evlenerek İstanbulun namlı fes tüccarlarından biri olmuş bir esnaf civanıdır (B.: Binnaz Hanım, Telli).

BİLÂL (Yorgancı) — 1890 ile 1895 arasında Beşiktaşda Has Fırın yanında güzelliği ile meşhur bir yorgancı kalfası idi, o devrin kendi boyundan bütün gençleri gibi tulumbacılık âleminde de şan vermişdi. Karadeniz yalısı uşağı bir bıçkın olub Tophâne kâtiblerinden Üsküdarlı Âşık Râzi'nin naklettiğine göre Beşiktaş konaklarına, saraylarına gaayet ağır incili, sırmalı gelin, lohusa, sünnet düşekleri yorganları dikerlermiş; bir yaz günü Serencebey Yokuşunda bir konağa iki ağır çeyiz yorganı dikmişler, yorganları konağa bu Bilâl götürmüş, hava sıcak, yol dik, yükün de hatırı sayılır, terlemiş, yorulmuş, aslında sîne uryan, kollar, paçalar sıvalı, yalın ayağında şıpıtık yemeni, pırpırı tulumbacı, esnaf civeleği, emâneti harem kapusuna çıkan arab bacıya teslim etmiş, terini silip bir bardak su istemiş, içip bardağı geri verdiğinde bacı:

— Allaha şükretsene oğlum.. demiş.

Bilâl de:

— Şu yorganlara iki ay el emeği, göz nuru ile iğne vurdum, gelin kızla altına girecek elin oğlu, ben de bir bardak suya Yârabbi şükür diyeyim, oldu mı bacı!. demiş.

Evin biricik kızı kafes ardından genç ve dilber yorgancıyı seyredermiş, bu sözü de işidince yıldırımla vurulmuş gibi âşık olmuş, bir paşa oğlunun nişan yüzüğünü atmış, «Ya kendimi öldürürüm, ya yorgancı!.» demiş, ayak diremiş; kızın babası hem evlâdına düşkün, hem saraya mensub, dedikoduyu önleyemez ise de rezâlete meydan vermez, nişan bozulur, o yaz kız tarafı Erenköyde yeniyapılırcasına tâmir görmekde olan köşklerine, daha içinden ustalar çıkmamış iken taşınırlar, Yorgancı Bilâl de iç güveyisi olarak alınır, el emeği, göz nuru ile iğne vurduğu yorganın altında gelin kıza da kavuşur. Külhânî Âşık Râzi, Bilâlin güzelliğini bir manzûme ile övmüşdür, fakat her neden ise bu son faslı nazım diline vermemiş, «Bilâl kibar damadı olduktan sonra da esnaf kılık kıyâfetini değiştirmedi, hattâ sandık kolu altına girib tulumbacılık da yapdı, yalnız pırpırılığı bırakdı, fes altından perçem salma, paça sıvayıp ve yemeni ökçesi basıp topuk nümâyişinden vaz geç-

di, yaz kış açık duran mintan yakasını ilikledi, bir de ayağını meyhâneden kesdi, aslında ara sıra uğrardı, hiç gitmez oldu» diye anlatmışdı. Manzûme şudur:

1. **Bir güzelden size vereyim haber**
   On dokuz yaşında nûru mücessem
   Başın dize alsam olsam da berber
   Terzi olup pirehenin ben diksem
2. **İsmi şerifi ol şâhın Bilâldir**
   Eseri Kudrettir o nakşi hüsün
   Bu güzeli sevmek vallâh helâldir
   Rahmettir ki gökden yere dökülsün
3. **Yorgancılık olmuş kâr ile kesbi**
   İğne vurur tiri müjgânı ile
   Gelin kızlar bilse ol şekerlebi
   Yorgancı benim dir, yorganı ile
4. **Dökülmüş al fesden kara kâkülü**
   Bir tutamı düşmüş kaşın üstüne
   Bu yanık âşıkın savruldu külü
   Yârin semti Beşiktaşın üstüne
5. **Nazlı nârin uzun boylu tığ gibi**
   Sarmışdır al kuşak o ince beli
   Vahşî vahşi bakışların sebebi
   Şâhin başda esen çapkınlık yeli
6. **Ya efendim o ayaklar o eller**
   Levendâne reftâr bıçkın edâsı
   Mestâne okurken şarkı gazeller
   Kanarya bülbül mü aceb sedâsı
7. **Londrin çuhalar açmış o şûhu**
   Hele tavşan kanı kadife yelek
   Bin güzel içinde söyleyin yâhu
   Var mı böyle tulumbacı civelek
8. **Şehri İstanbula saldı velvele**
   Güzeller serveri o Beşiktaşlı
   Dil hânesin verdik yangın aleve
   Koş gel tulumbacım ey şâhin başlı
9. **Âşık Râzi kendi bağlar gözünü**
   Kurban olmuş güzellerin yoluna
   Sözde ızhâr ider âşık özünü
   Lütfet bir selâm ver garib kuluna

Vâsıf Hiç

Öyle zan ediyoruz ki tamamlanmamış bir manzûmedir.

BİLÂL (Zenci) — 1870 ile 1876 arasında İstanbul zâbıtasını hayli uğraşdırmış azılı bir hırsızdır. Tersâne sibyan taburunda iken ahlaksızlığı yüzünden tard edilerek üç ay hapisden sonra gemilerden birine nefer kaydedilmiş, kaçmış, haytalık yolunda envâi habâsetten sonra gece hırsızlığında karar kılmış, nihâyet 1876 da prangabend olarak Rodos zındanına gönderilmişdir.

Bibl.: Cerîdei Havâdis.

BİLÂL AĞA (Müsâhib Hoca) — Dördüncü Sultan Mehmedin müşâhiblerinden ve bu pâdişahın ilk hocası bir harem ağası; târihimizde «Çınar Vak'ası» yâhud «Vak'ai Vakvâkiye» diye anılan 8 cemâziyel evvel 1066 ve 4 Mart 1655 sipâhi-yeniçeri askerî ihtilâlinde, Haremi Hümâyun erkânından diğer beş nefer harem ağası ile beraber îdâm olundu.

O târihde henüz on üç yaşında bir çocuk olan pâdişahın Hoca Bilâl Ağaya sonderece hürmet ve itimâdı vardı; emsâli arasında aydın bir sîmâ olduğu halde nüfûzuna dayanarak rüşvet yolu ile büyük bir servet yaptığı iddia edilmiştir. Sarayda iç oğlanları arasında maarife, tahsile hevesli olan gençleri pek cömertce hediyeler ve nakdî yardımlarla himâye ettiği de herkesce mâlumdu. İhtilâlciler padişahdan başlarını istedikleri harem erkânı arasına Bilâl Ağanın da adını yazdıklarında, çocuk Sultan Mehmed hocasını kurtarmak için çok çalışdı ise de muvaffak olamadı. Fakat Bilâl Ağa, kendisi gibi defterli olmuş has odabaşı Hasan Ağa ve hazinedar Yusuf Ağa ile beraber sarayın deniz tarafındaki surlarından ip ile inerek ve bir saray kayığına binerek Üsküdara kaçıp gizlenmeğe muvaffak olmuş ise de, ihtilâlcilerin ısrârı karşısında peşlerinden yollanılan bostancılar tarafından yakalanarak saraya getirilmiş, boğularak îdam edildikten sonra cesedi ihtilâlcilere teslim edilmişdir; onlar da anadoğması soyarak ayaklarına geçirdikleri ip ile atmeydanına sürüyerek götürmüşler, ve orada, diğer felâket arkadaşlarının yanında ulu bir çınar ağacının bir dalına ayaklarından baş aşağı asmışlardır (B.: Çınar vak'aları).

Bibl.: Naima. VI; Mehmed Halife, Tarihi Gilmânî

BİLÂL ÇOCUK (Tarçalı) — 1860 yılında fiziyolojik garib bir hâdiseye mâruz kalmış 11 yaşında bir çocukdur; Bosna eyâletinin İzvornik kazasının Graşka kalesine bağlı Tarça köyünden Mehmed adında birinin oğludur. Bir gece yatağına tüysüz bir oğlancık olarak giren Bilâl, ertesi sabah, yüzünde dört parmak sakalı çıkmış olarak uyanmışdır. Bu garib hâdise Bosnadan İstanbula yazılmış, çocuğu Sultan Abdülmecide göstermek istemişler, Taşralı Bilâl babası ile berâber İstanbula getirilmiştir. Fakat onlar İstanbula geldiği sıra pâdişah ağır hasta olduğundan çocuk huzûra çıkarıla-

mamış, İstanbul halkı ise, Tahtakalede indikleri hana, haftalarca, sakallı oğlancığı görmeğe koşmuştur; görmeğe gelenler de eli boş gelmemiş, Bilâl pek çok para ve hediye toplamışdır. Hâdisenin sebebini mütabaa etmek üzere Tarçalı Bilâl Gurebâyi Müslimin Hastahânesine yatırılmışdır.

Çocuğun bu garib hâline nasıl bir teşhis konduğu, kendisinin âkibeti öğrenilemedi.

Reşad Mimaroğlu

BİLÂRDO — Kendine mahsus ve an'anevî olarak yeşil çuha kaplı bir masa üzerinde fildişinden üç bilâ ve isteka denilen yine kendine mahsus şekilde değneklerle oynanan mâlûm ve meşhur oyun; dikkat, el hüneri, ibtidâi de olsa bir fizik ve hendese bilgisi, hiç olmazsa bu yolda pratik mümârese isteyen bu oyun, en zevklisi iki kişi arasında, bir müsâbakadır, salon oyunlarının en kibarlarından biridir; umumiyetle erkekler arasında oynanır; oyuncu için bir yaş tesbit edilemez, fakat çoluk çocuk kârı değildir; oyuncunun her halde yirmi yaşını aşmış olması gerekir, ve seyredenler için 35-50 yaş arasında kâmil kişilerin oyunu çok daha zevklidir. Sportif oyunlardan biridir; bilhassa kapalı, yağışlı kış günlerinde kibar muhitlerin en güzel eğlencesidir.

Bu ansiklopedinin rahmeti Rahmâna kavuşmuş baş tâcı dostlarından Reşad Mimaroğlu, bize tevdî ettiği perâkende notlar arasında bilârdo için şu satırları yazıyor:

«Bilârdo, İstanbulda 1890 tarihlerine doğru yayıldı. Önce Beyoğlu semtindeki büyük gazinolarda görülmüş, daha sonra İstanbul cihetine geçmişdi. Bu târihden daha evvel Beyoğlunda bâzı ecnebi elçiliklerin salonlarında Bilârdo bulunduğu söylenir.

«Bilârdo salonlarının, bu oyun meraklılarınca en ziyâde rağbet göreni Caddei Kebîrdeki Lüksemburg Gazinosunun meşhur bilârdo salonlarıdır. Buraya önceleri ecnebilerden hünerli oyuncular gelir, bir elde ellişer, altmışar kolpo çekerek mahâret gösterirlerdi. Sonraları İstanbullulardan da değerli oyuncular yetişdi, bir elde çekdikleri kolpolar yüz elliyi, ikiyüzü buldu; Lüksemburg Gozinosunun sâhibi Niko Efendi, Sadırâzam Said Halim Paşa, Dr. Nâfiz Paşanın oğlu eczâcı Hasan Bey, Dr. Hüsnü Paşanın oğlu Fuad Bey, Dağıstanlı Tevfik Bey, ağzından piposu düşmeyen meşhur Maestro, daha sonraları gençlerden Beşiktaşlı Nâfi Bey, Galatasaraylı «Sıçan» lakabı ile mâruf Sâdi Bey bir elde iki yüz elli üçyüz kolpo çekmiş meşhur bilardo oyuncularıdır».

1890 dan evvel yalnız yabancı elçilik salonlarında değil, İstanbulun pek çok konağında bilârdo vardı; meselâ Ayasofyada Şehiremâneti Muhasebecisi Reşad Beyin konağında «Yeni Dâire» denilen kısımda pek güzel bir bilârdo salonu vardı; bu ansiklopedinin müellif ve sâhibi R. E. Koçu'nun babası ve Reşad Beyin ikinci oğlu muharrir Mehmed Ekrem Bey (Nevsâli Osmânî müellifi Ekrem Reşad Bey; 1933 de vefâtında İstanbul basınının en emekdar bir rüknü) ile sevgili ve dilber zevcesi Eski Zağra eşrafından Emin pâşâzâde Şevket Beyin kızı Hacı Fatma Hanımın bu salonda bilârdo oynadıkları mâsum, tatlı âile hatıraları arasında kayıdlıdır.

Eski konakların eşyâsı tereke mezadlarında satılır iken bilârdolar da konaklardan Büyükşehrin kahvehâne, kıraathânelerine dağılmışlardır.

Bilârdo aslında câzib bir oyundur; üzerinde hüner ve mümârese artdıkça câzîbesi de artar. Bilhassa 15-18 yaş arasındaki erkek çocuklar, bu oyunun zevkine kapıldılar mı, o yeşil çuhalı masaların başından kolay ayrılamazlar; Bilârdo, mekteb çağındaki çocukları kahvehânelere çeken bir oyun olmuşdur. Kahvehaneler, kıraathâneler ise, türlü meşreb ve ahlakda kimselerle dolar boşalır. Her ne kadar reşîd olmayan çocukların kahvehânelere girmesi ve oturması zâbıtaca yasak edilmiş ise de, bu yasağı tatbik eden kahveciler pek azdır. Bilârdo kahvehânelerde, işgal edildiği saat ve dakikasıne bir ücret ödenerek oynanır; ve bütün bunlar, bilârdoya heves sarmış bazı güzel çocukların, mürâhih gençlerin, şeytânî tesadifler ve iğfaller ile kötü yollara sürüklenmelerine sebeb olmuşdur.

Klasik bilârdo oyununun târifini bu ansiklopedinin konuları dışında gördük; bu husus da Türk Ansiklopedisinin «Bilardo» maddesine bakınız.

BİLDA (Ertuğrul) — Şehir Tiyatrosu artistlerinden; 1915 de Çanakkalede doğdu, kurmay binbaşı Sıdkı Beyin oğludur; tahsilini İzmit Ortaokulu ile Edirne Lisesinde yapdı, ve ilk defa mekteb müsâmerelerinde sahneye çıkdı; delikanlının sahne sanatına olan

Ertuğrul Bilda
(Resim: B. Şeren)

ruh intibâkını kıymetlendiren Nuri Doğan Bey isminde bir zât genç Bilda'yı ısrar ile aktör olmaya teşvik etti ve onu Muhsin Ertuğrula takdim etti; ve Ertuğrul Bilda, henüz on altı yaşında iken Şehir Tiyatrosu kadrosuna alındı, provalarda vazîfelendirildi, fakat toy, ürkek, çekingendi, aktörlüğü başaramayacağını zan ederek o sıralarda İzmitde bulunan ebeveyninin yanına döndü, bu hâdise 1931 yılına rastlar; on üç yıl sonra, çok değişmiş yirmi dokuz yaşında bir genç adam olarak 1944 de tekrar Şehir Tiyatrosuna girdi; ve pek çabuk gelişdi, memleketimizin bu en mümtaz sanat topluluğunun değerli sîmâlarından biri oldu.

Husûsî hayatında amatör bir sinemacıdır; zengin bir film arşivine sâhibdir; kıymetli bir de plak koleksiyonu vardır. Türk ve dünyâ edebiyatı üzerinde sağlam bilgi sâhibidir; kırda tabiat güzellikleri arasında dolaşmayı da pek sever.

Hakkı Göktürk

BİLDİK (Cemaleddin) — Muharrir, bilhassa pek değerli bir röportaj yazarı, çağdaş İstanbul basınının seçkin bir sîmâsı; 1905 de İzmirde doğdu, gazeteciliğe henüz bir lise talebesi iken İzmirde başladı, ondokuz yirmi yaşlarında iken İstanbula gelerek Akşam gazetesine intisab etti, ve otuz yıla yakın hep bu gazetede çalışarak 4 nisan 1954 de, genc sayılacak bir yaşda evinde kalb sektesinden vefat etti, Edirnekapusu şehidliğine defnedildi.

Gaayetle vekarlı, pek terbiyeli, mesleğine ve gazetesine son derece bağlı; gördüğünü, dinlediğini özlü yazmasını bilen, ilgi çekici, dikkate değer tetkik konuları seçmede hüner sâhibi, yazıları dâimâ bir şeyler öğreten bir yazardı. Röportaj yolunda Cemaleddin Bildik değerinde bir muharririn yetişmesi çok zordur. 1908 den bu yana cemiyet hayatımızda o kadar büyük değişiklikler olmuşdur ki, yakın geçmişin son hâtıraları, son izleri, diyebiliriz ki yalnız bu muharririn kalemi ile tesbit edilmişdir; bu bakımdan millî kütübhânemizde Akşam Gazetesi koleksiyonu büyük bir kıymet taşır.

Seçkin gazetecinin şânına lâyık hal tercemesinin tesbiti için en yakın akrabalarına mürâcaat eden yazı arkadaşlarımızdan Muhiddin Nalbandoğlu pek acı bir kayıdsızlık ile karşılaşmışdır.

BİLDİK SOKAĞI — Bakırköyünün Osmaniye semti sokaklarındandır; Belediye Şehir Rehberinin 12 numaralı paftasında Cemiyet Sokağı ile Adâlet sokağı arasında bir dirsekli bir sokak olarak gösterilmişdir. Cemiyet sokağı tarafından gelindiğine göre, ancak 4-5 adım genişliğinde toprak yol olarak başlar; sağ kolda birer katlı ve hepsi bağçeli bir kaç ahşab ve kâgir ev, ve bir kaç taş basamaklı dik bir çıkmaz vardır; bu çıkmazda da, ikişer katlı ve bağçeli iki beton ev vardır. Bitimine yakın, koruluk ve bağçeler içinden geçen bir pateka olur; yukarıda adı geçen rehberde Adâlet sokağına kavuşur gösterilmiş ise de, yerinde, bu patekadan yürür iseniz Fabrika caddesine çıkarsınız (Haziran 1961).

Hakkı Göktürk

BİLEĞİCİ — (B.: Bileyici).

BİLETLİ, PARALI MEVLUD — Hicrî 1295 (M. 1878) yılında tertib edilmiş bir mevlud cemiyeti olub târihimizde şâyânı dikkat büyük bir inkılab hareketidir; sonra, muhtelif insânî gaayeler ile niçin tekrar edilmemiş, bu güzel teşebbüs niçin yerleşememişdir hayrete değer.

Tarihimizde hicrî 1293 türk-rus harbi; o harbın bu acı darbesini yemiş Bulgaristan türklerinin ağzında «Bozgun» diye anılır; bir rus ordusu İstanbul kapusunda Ayastefanosa (Yeşilköye) kadar gelmişdi (B.: Ayastefanos Muahedenâmesi; Ayastefanos Rus Âbidesi). İstanbul, hânedan sâhibleri dahi perişan, Bulgaristan muhâcirleri ile dolmuş idi. O sırada henüz dağıtılmamış olan ilk Osmanlı mebûsan meclisinde, devrin pâdişahı İkinci Sultan Abdülhamidin riyâsetinde bir «İânei Muhâcirin Encümeni» kuruldu; işte bu encümen, muhâcirlere çeşitli yollardan para, gıdâ maddeleri ve giyim eşyâsı toplar iken Bayazıd Camiinde de, biletle girilip dinlenilecek büyük bir mevlud cemiyeti tertip etti. bunun için de yirmişer kuruşluk biletler bastırdı; bugün târihi bir vesika teşkil eden biletlerden 1619

numaralı bilet İstanbul Ansiklopedisi arşivinde bulunmaktadır. Muhakkak ki o devrin en seçkin hâfızlarının iştirak ettiği bu dinî cemiyet için evvelâ 21 safer pazar günü tesbit edilmiş, ve biletler bu târihe göre başdırılmış, sonra her neden ise mevlûd 20 rebiülevvel pazar gününe tehir edilerek bilet üzerinde ona göre tashih yapılmışdır.

12,5×17 santim eb'adında yeşil renkli bir kâğıd üzerine taş baskısı olarak hazırlanan bu mevlud duhûliye biletleri, o devrin zevkine göre süslü bir çerçive içine alınmış olup en üstde, iki çiçek buketinden yapılmış bir hilâl içine encümenin resmî mührü basılmışdır; bu mührün ortasında İkinci Abdulhamidin turası, etrafında da: «Tahtı riyâseti hazreti pâdişâhîde Meb'ûsan İânei Muhâcirin Encümeni» yazılıdır.

Biletin ortasındaki yazılar da şunlardır:

«Tahtı riyâseti hazreti pâdişâhîde teşekkül eden Meb'ûsan İânei Muhâcirîn Encümeni tarafından Bayazıd Camii şerîfinde kıraat olunacak mevludu şerîfi Nebevîye mahsusdur.

«Bîçâregânı muhâcirîn için bir aded yirmilik kaaime iânedir».

Altda sol köşede «20 kuruş», sağ köşede biletin numarası vardır, bizim elimizdeki 1619 numaralı bilettir.

Altda ortada: «Gün Pazar, saat 4, şehri safer fî 21, yapılmış, kenara da «rebîülevvel» yazılmışdır.

Bu vesika için, «paralı mevluud olmaz, bu, alelâde bir iâne makbuzudur, bir mevlid duhûliye bileti değildir» diyenler olacakdır. Ehemmiyetle belirtelim ki, eğer bu mevlud cemiyeti sûreti mahsusada para ile girilir bir cemiyet olmasaydı, bir pâdişah riyâsetinde mebuslardan kurulmuş iânei Muhâcirin Encumeni bizim «bilet» dediğimiz varakayı bastırmaz, alelâde iâne makbuzları basdırır, onun bir kısmını da 20 rebiülevvel 1295 de Bayazıd camiindeki mevludda kullanırdı.

Kanaatimizce bu teşebbüs, ibtizâle uğratmamak şarti ile zamanımızda da ihyâ edilebilir.

BİLEYİCİ — Bıçak ve emsâli şeyleri çarka tutup bileyen (Türk Lûgatı).

İstanbul bileyici esnafının büyük ekseriyeti seyyardır; dört tahta ayak ortasına yerleştirilmiş bir tekerlek-kasnak ve bir bileyi taşından mürekkeb ve tümü 5-6 kilo ağırlığında tezgâhlarını omuzlayarak büyük şehri semt semt dolaşırlar.

Küçük ve enlice bir tekerlek şeklinde olan bileyi taşı tam ortasındaki deliğinden bir mil-kundağa yerleştirilmişdir; tezgâhın alt kısmında bulunan büyükçe tekerlek - kasnağa geçirilmiş bir kayış bu mile rabtedilmişdir; bileyici bir pedal ile tekerlek-kasnağı döndürür, o da kayış vasıtası ile yukardaki mili, dolayısı ile bileyi taşını çevirir, ve bileyici tamamen serbest kalmış elleri ile bıçak, satır, keser, balta, çakı, her ne ise dönen bileyi taşına tutarak biler.

20 rebîülevvel 1295 pazar günü Bayazıd Camiindeki mevlud cemiyetinin giriş bileti.

Târif ettiğimiz bu tezgâh zamanımızda kullanılandır, tahmin ediyoruz ki 1900 den sonra taammüm etmiş-

dir, o tarihden evvelki seyyar bileyici tezgâhları pedalsız idi, altdaki tekerlek-kasnak yok daidi, bileyi taşı, ortasından geçen mil-kundağın bir ucundaki tutamak yerinden el ile çevrilirdi, ve bileyiciler yanlarında hemen dâimâ taş çevirici bir çırak çocuk taşırlardı.

İstanbulun en eski bileyici esnafı hakkında bilgi edinilemedi, fakat yakın geçmişde, 1850-1900 arasında İstanbulun seyyar bileyici esnafının büyük çoğunluğunu İstanbulluların laz dedikleri Karadeniz yalı hakkından bekâr uşakları, geri kalanını da Buhârâlılar teşkil ederdi, ve istisnâsız hepsi, zamanımızda olduğu gibi hırpânî kiyâfet, pek fakir insanlardı.

Zamanımızda Bûhârâlı bileyiciler hemen yok denilecek şekilde azalmış, bu iş tâmamen Karadenizlilerin elinde kalmışdır.

Aşağıdaki manzûme, zamanımızın kalender halk şâiri Ali Çamiç Ağa tarafından Karadeniz uşağı bileyici şehbazları şânında hezel yolu yazılmışdır:

Bileyici güzelleri laz olur
Sıdku vefâ bilenleri az olur
Yalın ayak yarımpabuç cümlesi
Nankör bıçkın bir kopuk haylaz olur

Elindeki ya bıçakdır ya satır
Satarlar bir pula bin gönül hatır
Çıkırık misâli dönek düzenbaz
Terbiye nezâket yoksulu katır

Civelek fetâdır şehlevend şehbaz
Şânı hüsnü üzre ne söylense az
Velâkin efendim hazer kıl ondan
Para için babasını keser laz

Seyyar bileyicilik yaşlı adam işi değildir. Tezgâh omuzda sokak sokak dolaşmak külfetinden gayri iş bulub durduğu zaman da pedal çeviren sağ ayağı durmadan hareketdedir; yorucu ağır meslekdir. Üstelik yolu gözlenen esnafdan değildir; bir evden çağrılarak ya bir makas, bir iki bıçak verilir, yahud yolda, acele işi olmayan biri durdurarak çakısını biletir; aldığı, zamanımızın ücretleridir, 25-50 kuruş arasında bir paradır. Günlük rızkını çıkarmak için, bir bileyici kilometrelerce yol alır, dolaşır. En makbul müşterileri kasabalardır, bir kasab dükkânından çağrıldı mı, bileyicinin yüzü güler. Koca bir yıl içinde de en kazanclı günleri kurban bayramı arifesidir.

25-40 yaş arası, sırım gibi, çoğu bekâr uşağı, gür bir sesle ve çabuk çabuk:

— Bileyci, bileyci, bileycîiiii...... diye bağırarak dolaşırlar, ve son bileycinin son hecesini, "ci..." yi uzatırlar.

BİLEYİCİLER SOKAĞI — Alemdarda Molla Ali Fenârî mahallesi sokaklarındandır; Yeniçeriler Caddesi ile Tavukpazarı sokağı arasında uzanır (B.: Molla Ali Fenâri Mahallesi. 1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 2 de 13). Cadde tarafından yüründüğüne göre Medrese çıkmazı ve Hüseyin ağa Camii sokağı ile kavuşakları vardır. Bir araba ancak geçebilecek genişlikde, paket taşı döşeli, yokuşumsu bir yoldur; ortalarından sonra da yokuş bir inişe tahavvül eder.

Yeniçeriler Caddesi ile olan kavuşağının sağ köşesinde Sinan Paşa Sebili, türbe ve hazîresi; sol tarafında da Çorlulu Ali Paşa Medresesi ve Camii bulunmaktadır. Alt başında ise Büyük Kapalı Çarşının Kürkçüler kapusu görülür.

Bileyiciler Sokağı bir çarşı boyu olup 1961 yılı mayısında dükkânları şöylece tesbit ettik: 9 derici, 6 kundura malzemecisi, 6 terlikci, 6 demirci, 2 dökmeci, 2 kahvehâne, 1 presci; 1 ökçeci, 1 eskici, 1 manav, 1 ekmek fırını, 1 berber, 1 frezeci, 1 mobilyacı, 1 sayacı, 1 tekel maddeleri bâyi'i, 1 resim modelci 3 dükkân da kapalı idi; kapu numaraları 1-57 ve 2-78 dir.

Şehir göbeğinde olduğu halde temizlikden mahrum, günün her saatinde sesli, hareketli, pitoresk bir sokaktır.

Hakkı Göktürk

BİLEZİK — «Bileğe takılan halka şeklindeki müzeyyenât (süs şeyleri); kuyuların ağzına konulan delik ve yuvarlak taş; topun ve tüfeğin namlusunun üzerine geçirilen halka, çenber» (Türk Lûgatı).

İstanbul ağzında, dolayısı ile garb türkcesinde mecâzen hüner, sanat karşılığı olarak «altun bilezik» tâbiri kullanılır; misaller:

Görücüye çıkmış hanımlar beğendikleri kızın evinde delikanlılarını medheder:

Oğlan anası — İşte oğlumun resmi, Hak nazardan saklasın, bir içim su erkek güzelidir, huyu da yüzü gibidir..

Oğlanın halası — Gözü takvim yaprağında gün sayıp aylık, maaş beklemiyor, Oğlumuzun altun bileziği var..

Oğlanın yengesi — İnce marangozdur, Uzun çarşıda Benli Mehmed diye sordunuz mu, bir tanedir, kaleminin üstüne kalem vuran yokdur...

oğlanı azarlar:

— Bre utanmaz!.. adamcağız senin koluna altun bilezik takmaya çalışır, sen onun cebine elini uzat!..

Meşhur antikacılardan merhum Nureddin Rüşdi Büngül 1939 yılında basılmış olan «Eski eserler Ansiklopedisi» adındaki eserinin «Bilezik» maddesinde şunları yazıyor;

«Bilezik ismi, (bilek süsü mânasına) Bilek Bezeği'nden bozmadır; bakırdan, gümüşden, altından, fayansdan, billurdan, hulâsa her şeyden yapılmışdır; üzerinde zümrüd, yakut, pırlanta, binlerce lira değerinde taşlar bulunanlar vardır. Şimdi moda olan (1939 da) Haleb işi bilezikler ile sonradan çıkma kalın bilezikler, Kayseri Burması, Trabzon Hasırı denilen altın ve gümüşden yapılmış bileziklerdir; mâliyet fiâtından % 10 ve 20 kârı ile satılabilir».

İstanbulda kuyu bilezikleri arasında, büyük ekseriyeti mermerden, hem şekil ve tezyinâtı, hem de taş işçiliği bakımından kıymetli sanat eserleri vardır. Suyundan bir semt halkının, yâhud bir medresede, mektebde okuyan gençlerin ve çocukların, veya bir tekkenin dervişlerinin istifâdesi için açılmış hayır eseri kuyuların bilezikleri üzerine de ekseriyâ kuyunun açıldığı târih ile hayır sâhibinin adı da hak edilmişdir. Kitâbeli, kitâbesiz güzel kuyu bilezikleri, bu ansiklopedide, kuyuların bulundukları yerlerde muhakkak tesbit edilmişlerdir.

BİLEZİK — Ferid Devellioğlunun «Türk Argosu» adlı eserinde kaydine göre İstanbulun külhânîler, pırpırı hâneberdüşlar argosunda «kelepçe»; müellif şu misâli veriyor: «Ayı Yakub bileziği kırmış diyorlar...»

BİLEZİKCİ SOKAĞI — Şişlinin Bozkurt Mahallesi ile Taksimin Eskişehir Mahallesinin sokaklarındandır; Ergenekon Caddesi ile Aktaş sokağı arasında uzanır; Feriköy Baruthâne sokağı, Seymen sokağı ve Şahin sokağı ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir; iki araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli, inişli yokuşlu uzun bir sokakdır. Şahin sokağı ile kesişdiği dört yol ağzından sonra, Şişlinin Bozkurt Mahallesinden çıkıp Taksimin Eskişehir Mahallesine girer.

1934 Belediye Şehir Rehberinin 18 ve 19 numaralı paftalarında, Seymen sokağı ile Şahin sokağı arasında isimsiz bir sokak gösterilmişdir, yerinde bu isimsiz sokak mevcud değildir.

Bilezikci sokağının iki kenarında 2-5 katlı ev ve apartımanlar sıralanmışdır; aralarında tek katlı ahşab veya beton meskenlerle boş arsalar da görülmektedir; kapu numaralı 1-449 ve 2-260 olup sokağın uzunluğuna bâriz bir delildir. 4 kunduracı, 3 bakkal, 2 yorgancı, 2 otomobil tâmircisi, 2 emlâkcı, 1 oyuncakcı, 1 ıtriyatcı, 1 demirci, 1 kornişci, 1 tenekeci, 1 kasab, 1 yumurtacı, 1 sobacı, 1 terzi, 1 tornacı, 1 tuhâfiyeci, 1 sobacı, 1 oto. lâstiği kaplamacısı dükkânı, 2 eczâhâne ve 1 trikotaj atölyesi ile ayni zamanda çarşı boyudur (mayıs 1961)

Hakkı Göktürk

BİLEZİKCİYAN (Agop) — Ermeni Katolik cemaatından olup meşhur bir tüccardır. 20 Mart 1852 de, Şirketi Hayriye kurulduktan bir müddet sonra, İdarenin gidişatı zor mevkiye düştüğünden, Antuan Kılıcyan'la (yahut Kalcıyan) birlikde mezkûr şirketin gemilerini, 2100 kese altun mukabilinde, tüccardan namlı Mıkırdiç Ağanın kefaletiyle ve Sultanın fermaniyle altı sene müddetle kiralamıştır. Hayatı hakkında başka bir kayda rastlanamadı (B.: Şirketi Hayriye).

Kevork Pamukciyan

BİLEZİKCİYAN (Boğos) — Muhtemelen Agop ve Mıkırdiç Bilezikciyanların pederidir. Avedis Berberyan'a göre (Bk. Kronoloji s. 461), 3 Ekim 1820 de Bezciyan Kazaz Artin Amira (1771-1834) Limni adasına sürgün edildikten sonra Darphane nazırı olarak yerine geçmiş ve 1823 de menfadan avdetine kadar vazifede bulunmuştur. Aynı müellife göre (s. 189) Beyoğlunda ikamet etmiştir. Hayatı hakkında başka bir bilgi elde edinilemedi.

Kevork Pamukciyan

BİLEZİKCİYAN (Mıkırdiç) — Geçen asrın maruf bankerlerinden 1 Haziran 1853 de icra-yı faaliyete başlıyan Osmanlı Bankasının başlıca müessislerindendir. Hayatı hakkında başka bir bilgiye rastlanılamadı.

Kevork Pamukciyan

BİLEZİK SOKAĞI — Galatanın Ömeravni mahallesi sokaklarından; Mebusan Yokuşu ile Fındıklı Çelebi Hamamı sokağı arasındadır ;Mebusan yokuşu tarafından gelindiğine göre bir arabanın rahat geçebileceği genişlikde, bir kaç adımlık yeri paket taşı, gerikalan kısmı kabataş döşeli ve bir dirsekli

* Karakolda komiser, ustasının asılı ceketinin cebinden para çalmakla sanık çırak bir sokakdır. Sol tarafında Fındıklı ilk okulunun avlu duvarı uzanır; sağ tarafda dört katlı, benzerleri pek az kalmış büyük bir ahşab ev, bir beton apartıman vardır. Fındıklı Çelebi Hamamı sokağına yirmi basamak taş merdivenle inerek bağlanır (Mayıs 1961)

Hakkı Göktürk

BİLGE (Gazanfer) — Millî güreşçilerimizden; 1925 de Karamürselde doğdu; Karamürselin eşrâfından ve belediye reisliğinde bulunmuş İsmail Beyin oğludur; ilk tahsilini orada yapdı, İstanbulda Pertevniyal Lisesinde okudu.

Güreşe pek küçük yaşda Karamürselde, akran ve emsâli çocuklarla el ense ederek başlamışdı; lisede okur iken daha ciddî meşgul oldu, 1942 de Kasımpaşa Jimnastik kulübünde teknik güreşe başladı ve kısa zamanda millî güreş ekibine girecek şekilde yetişdi; ilk millî güreşini de 1945 de Mısırda yapdı; Avrupa serbest güreş şampiyonluğunda hiç yenilmeden 62 kiloda Avrupa birincisi oldu. 1946 da Stokholm'da yapılan güreşlerde bütün rakiblerini tuşla yendi, ve 1948 Londra Olimpiyadında kendi ağırlığında dünya birincisi oldu; Olimpiyad dünya birincisi sportmenler arasında İngiltere kralı Altıncı. Georges'a takdim edildi; 1949 da geçirdiği bir hastalık üzerine 1951 yılına kadar güreşi bırakdı; fakat doktorların tavsiyesi üzerine antremanlarına tekrar başlıyarak 1953 Olimpiyadına gidecek Türk güreş takımına 73 kiloya seçildi; Olimpiyada bir hafta kala Yaşar Doğu ve Nasûhi Akar pehlivanlar ile profesyonel ad edilerek kampdan çıkarıldı; hâdise Türk basınında öylesine şiddetle tenkid edildi ki bu seçkin Türk pehlivanları komite tarafından tekrar takıma alınarak Helsinki'ye gittiler; fakat Helsinkideki merkez komitesine isimleri bildirilmemiş olduğundan müsâbakalara giremediler; bu çirkin hâdise karşısında Gazanfer Bilge güreşi fiilen terketti, iş hayatına atıldı.

Gazanfer Bilge
(Resim: B. Şeren)

İki otobüs satın alarak araba sâhibi diğer bir kaş müteşebbis ile beraber Kadıköyünde «Varan» otobüs şirketini kurdu, ve bu şirketin işletme müdürü oldu.

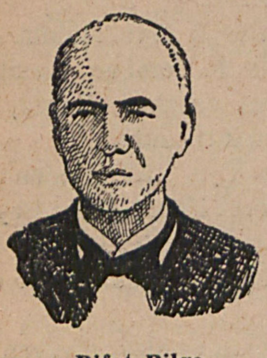
Helsinkide Finlandiya türklerinden ve Türk-İslâm Cemiyeti reisi Zühal Tâhir Beyin kızı Yıldız Hanım ile tanışmışdı; 1954 de bu hanım kızla evlendi; Muzaffer adında bir erkek evlâdı vardır.

Gazanfer Bilge seçkin çağdaş pehlivanlarımız arasında aydın bir sîmâdır; ve bilhassa edebî ve târihî mütaleayâ düşkündür; batı müziğini sevenlerden, nâzik, her hâliyle kibar ve sîmaca da gaayetle sempatikdir. İş arkadaşları ile kurduğu Varan Otobüs Şirketi kısa bir zamanda inkişaf etmiş, ve memleketimizin şehirler arası trafiğinde başlıca isimlerden biri olmuşdur,

Hakkı Göktürk

BİLGE (Mehmed Tevfik) — Asker muallimlerden; «Manastırlı Tevfik Bey», ve «Atatürkün Hocası Tevfik Bey» diye tanılırdı; 1868 de Manastırda doğmuşdur; bütün çocukluğu orada geçerek askerî idâdiyi bitirdikden sonra İstanbula gelmiş, Harbiye Mektebinden topcu zâbiti olarak çıkdıktan sonra, 1887 de Manastir Askerî İdadisi tarih muallimliğine tâyin edilmiş ve artık bütün ömrü askeri mekteblerde muallimlik ile geçmiş, son vazîfesi Kuleli Askerî Lisesinde târih muallimliği idi; tarih ilminde derin bilgi sâhibi değildi, kaynaklar ve vesikalarla meşgul olmamışdı, dolayısı ile kendisinden orijinal etüdler, tenkidler, mütâlaalar, hâdiselerin tahlili, terkibi beklenemezdi; Rumeli ağzı ile sohbeti tatlı olmakla berâber bir tarih kürsüsüne revnak verecek talâkatden de mahrumdu, fakat çok şefîk bir hoca idi, kalb kırmamış, yıllar boyunca dâimâ sevgi toplamışdı; ve en vefâkâr talebesi de Atatürk olmuşdu; Atatürkün Tevfik Beye son lutfu da yaş haddi ile emekliye ayrıldıktan sonra onu 1935 seçiminde hatırlaması ve Cumhuriyet Halk Partisinin mebus adayları arasına koymasıdır. 1943-1945 arasında İstanbulda vefât etti.

Çok zengin hâtıralara sâhibdi, maalesef kalem diline verememişdir; tatlı dil ile, öyle câzib hurda teferruâta girer idi ki dinlemeye doyulamazdı. Matbû eserleri arasında «Manastır Vilâyetinin Tarihçesi» ile «Kuleli Lisesinin Tarihçesi», adını unutturmaz tahmin ederiz.

Rifat Bilge
(Resim: Behçet)

BİLGE (Rifat) — Aşağıdaki hal tercemesini Türk Ansiklopedisinden alıyoruz: «Türk bilgini; 1874 de Kilisde doğmuş, 1853 de Ankarada ölmüşdür. Kilisli Muallim Rifat adı ile tanınmışdır. İlk öğrenimini ve rüşdiye okulunu Kilisede bitirmiş, sonra muhtelif hocalardan yazı (arab asıllı türk harflerinde istiklâl ile bir güzel sanat olan kaligrafiyi), arabca (ve o zamanlar pek makbul olan islâmî ilimler ile şark edebiyatı) dersleri almışdır. 1892 de Kilis müftüsü Abdurrahman Efendiden icâzet alan Rifat Bilge İstanbula gelerek Dârülmuallimine (Muallim Mektebine) girmiş ve 1898 de bu okulun yüksek kısmundan diploma alarak muallim olmuşdur. Muhtelif liselerde türkce ve arabca öğretmenliği yapmış, sonra İstanbul Darülfünununun ilâhiyat ve edebiyat fakültelerine arab edebiyatı muallimi tayin edilmişdir. Yazdığı ve tercüme ettiği eserlerini 1908 de ikinci meşrutiyetin ilânından sonra yayımlamışdır. Rifat Bilge bu sırada Hukuk Fakültesini de bitirmişdir.

«Muallim Kilisli Rifatın türk fililojisine yapdığı en büyük hizmet, Kitâbı Dede Korkud (1914), Divânü Lûgaat-it Türk (3 cild, 1917), İbni Mühennâ Lûgatı (1919), Ferhenknâmei Sâdi (1924), Asterâbâdînin Kadı Bürhaneddin tarihi olan Bezmü Rezm (farsca metin, 1928), El-Kavânin (1928), El-İdrâk hâşiyesi (Veled Çelebi İzbudak ile birlikde, 1936) gibi birinci derecede önemli dil âbidelerinin neşirlerini ortaya koymasıdır. Bu eserler Marif Nazâreti, Maarif Vekâleti, Türk Tarih Encümeni, Türkiyat Enstitüsü, Türk Dil Kurumu gibi ilmî müesseselerin yayınları arasındadır.

«Diğer (bâzı mühim) eserleri şunlardır: Sultan Veled'in Divânı Türkî'si (Veled İzbudak ile birlikde, 1935), Elvâfi Bilvefiyat (H. Ritter ile birlikde, 1935), Elvâfi Bilvefiyat (H. Ritter ile birlikde), Maniler (1928), Evliya Çelebi Seyahatnâmesinin 7. ve 8. cildleri (1928), Gülistan tercümesi (1943), Bostan tercümesi (1943), Keşf-al Zunun ve zeyli (Şerefeddin Yaltkaya ile birlikde, 1941-1945), Esmâi Müellifin, I (Mahmud Kemal İnal ile birlikde, 1952).

«Divânü Lûgat-it Türk, Bahâristan, Nigâristan, Vâmık ve Azrâ, Tarihi Utbî, Kutbî Mekki'nin Mekke-İstanbul Seyahatnâmesi adlı eserleri de Türkceye çevirmiş, fakat bastıramamışdır. Yüzden fazla kaynakdan taradığı 35,000 kadar öz türkçe kelime fişi Türk Dil Kurumundadır» (Türk Ansiklopedisi).

İbrahim Alaeddin Gövsa «Türk Meşhurları» adlı eserinde Rifat Bilgenin doğum tarihini 1876 olarak gösteriyor.

Ömrünün en uzun kısmını İstanbulda geçirmiş olan Muallim Kilisli Rifat Bey, Büyük şehirde bulunması en kolay insanlardan biriydi: Bir mektebde dersi yok ise, muhakkak, bir umumî kütübhânede yazma bir metin üzerinde istinsak ile meşgul idi. Seksen yıllık ömründe, İstanbulun tabiat güzelliklerini, târihî âbidelerini, meshur semtlerini, o da eğer alup bakmış ise, sâdece resim olarak görmüşdür diyebiliriz.

Ortadan aşağı kısa boyu, çelimsiz vücûdu, hemen dâimâ siyah renkli ve mühmel esvâbının içinde bir çalışma makinası idi; bakışları gamlı, yüzünde pek ender olarak bir tebessüm görülürdü. Hususî hayatı mechûlümüzdür; dışardan geçim sıkıntısı çekdiği görülür, tahmin edilirdi. Asla yanılmadığımızı zan ediyoruz, Muallim Kilisli Rifat, bâzı mevki ve servet sâhibi ulemâmız tarafından çalışma kudreti istismâr edilmiş, çok mütevâzı ücretlerle bir istisnah ve tercüme makinası gibi kullanılmış, büyük şöhretlerin adını taşıyan ilmî yayınlarda hissesi azametli olduğu halde adı anılmamış bir garibdir.

Soy adı kanunundan evvelki devirler için çağdaşı ve hemşehrisi Dr. Kilisli Rifat Bey ile Muallim Kilisli Rifat Beyin adını karıştırmamak lâzımdır (B.: Kardam, Rifat).

BİLGE (Tevhid) — Çağdaş Türk sahnesinin ünlü öperet ve komedi artisti; 1919 da İstanbulda doğdu, babası Sultan Reşadın kilercibaşısı Mehmed Sadık Beydir; tahsilini Hayriye Lisesinde yapdı ve halk önünde sahneye de, talebe iken, 1934-1935 ders yılında verilen bir mekteb müsameresinde «Aynaroz Kadısı» piyesinin Kadı rolünde çıkdı. Yine aynı yıllarda, Şişli Halk Evinin temsil kolunda amatör olarak çalışdı, Bürhaneddin Tepsinin yazdığı «Ellibin» vodvilinde Agob İnad-

ciyan rolünü aldı. Tepebaşı Bağçesinde Alabanda revüsü oynanır iken, büyük sanatkâr Hazim Körmükcü hastalanmış, rolü kime verilmiş ise muvaffak olamamıştı, nihayet Tevhid Bilge, bu rolü, büyük aktörü aratmıyacak derecede muvaffakiyetle oynadı «Samoel» piyesinde, yine Tepebaşı Bağçesinde, Ekrem ve Cemal Reşid Rey kardeşler, Safiye Ayla ve Muammer Karacanın huzurunda bir imtihan geçirerek profesionel hayata atıldı. O târihte İstanbulda tam Paris gazinoları gibi çalışan İstanbul Gazinosunun temsillerine iştirâk etti; 1947 ye kadar da Ses Tiyatrosunda çalışdı; Halil Kâmil firmasının çevirdiği «On üç kahraman» filminde Antalyalı Selim, İpek Filmin Ferdi Tayfur rejisörlüğünde çevirdiği «Kerimin çilesi» filminde Ermeni Kadın rollerinde oynadı. 1948 de Tepebaşı Bağçesinde Aziz Basmacı ve Rauf Ulukut ile bir skeç topluluğu teşkil ederek «Adam sen de» de musevi çocuğu, «Çifte keramet»de Sakar Ali, «Laçka» da Cideli Cemile olarak bütün İstanbulun alkışını topladı. Ayni senenin kış mevsiminde kurduğu bir toplulukla Anadolunun muhtelif şehirlerini dolaşdı, temsiller verdi ve 1950 de İstanbula döndü. Ses Tiyatrosu ile anlaşarak «Hava Bankası» operetinde Âsım, «Trompetci Râziye» de Sarkiz, «Zır Deliler» de Lokman Hekim, «Zıd Kardeşler» de Yaşar, «Guguk» da Mâhir, «Çifte kavrulmuş» da Sürpik rollerini yaratarak oynadı. 1953-1955 yıllarını yine Anadolu turnelerinde geçirdi, bir ara devamlı olarak Ankarada temsiller verdi. 1955 de İstanbula döndüğünde Maksim sahnesinde çalışdı; burada sahneye konulan operetlerden «Pantalonsuz Âşık» da Raşid, «İş Birliği»nde Kasım, «Kaynana» da Nâzım, «Hanımlar Terzihânesi»nde Sîret, «Saçlarından Utan» da Zeki Toraman, «Cürmü Meşhud» da Hayri, «Deli dolu» da Jozef oldu, ve artık sanatının en üst kademesinde bulunduğunu gösterdi. Sonra Alkazara geçdi; Alkazar sahnesinde «Amerikalı amıca» komedisinde

Tevhid Bilge
(Resim: B. Şeren)

Arman İnadciyan, «Tahta Çanaklar» da Mari Yanık, «Paşa Hazretlerinde» Şâhin Paşa oldu.

Operet ve komedi sahnesinin artık en seçkin sîması olan büyük sanatkâr 1958-1959 senesinde Aksaray Zühal Düğün salonunda bir tiyatro açdı; burada «Mebus olacağım» ve «3 numaralı İstimlâk Komisyonu» komedilerini emsalsız muvaffakiyetle oynadı. 1960 da iş adamlarından çocukluk arkadaşı Arslan Barutcu ile Pangaltıda Tan Sinemasında «Sahne» isimli bir tiyatro kurdu; burada ilk olarak sahneye konulan «Suzanın oyunu» komedisinde Said Uslu rolüne çıkdı.

Tevhid Bilge yerli film prodüktörleri tarafından da aranıldı; 58 yerli filmde rol almışdır.

Hususî hayatında şakacı, mûzibi taklid sanatında emsalsiz, vechen de güzel insan olan Tevhid Bilge, Türk sahne târihinde unutulmıyacak isimlerden biridir.

Hakkı Göktürk

BİLGİ — Türkiye Muallimler Birliği tarafından neşredilen ve bu birliğin organı olan aylık meslekî fikir dergisi; idâre yeri Çemberlitaşdaki Muallimler Birliği merkezi olup 21×29 santim eb'adında üçüncü hamur kâğıda basılmış 16 sayfalık bir nushasının fiatı 1957 de 50 kuruşdur. Bâzı nushaları iki aylık târih taşıdığına göre neşrinde intizam temin edilemediği anlaşılır. Gazete ve dergi bâyi ve müvezzîlerinde arayub bulamadığımıza göre tevzi işinin de düzenlenemediği, ancak abonelerine gönderilebildiği anlaşılıyor. 1957 temmuz ve ağustos aylarına âid 124+125 inci nushasının üstünde XI. cild kaydı vardır; iki aylık bir nushası bir forma olduğuna göre bir cildi 10-12 formalık bir eser olması gerekir.

Derginin Muallimler Birliği adına imtiyaz sâhibi ve neşriyâtı fiilen idâre eden Doçent Dr. İbrahim Kafesoğludur; dâimî muharrirlerinin kimler olduğu tesbit edilemedi. Derginin kapağında «Her muallim Bilgi'nin tabiî yazarıdır» diye kıymet hükmü mübhem bir kayid vardır. Yukarıda numarasını kaydetdiğimiz nushası İstanbulda Ercan Matbaasında basılmışdır.

BİLGİÇLER SOKAĞI — Karagümrüğün Kocadede Mahallesi sokaklarındandır; Beyceğiz Mescid Sokağı ile Kokulubahar Sokağı arasında uzanır. Sokağın ortasında üstü taşla kapatılmış yüksek bilezikli bir kuyu, dükkân olarak da bir marangoz otölyesi vardır.

Sekenesi mütevâzı gelirli âilelerdir (Mayıs 1961).

Hakkı Göktürk

BİLGİÇ SOKAĞI — Şişlinin Cumhuriyet Mahallesi sokaklarındandır; Ergenekon caddesi ile Arpasuyu sokağı arasında uzanır; Ergenekon Caddesi tarafından gelindiğine göre iki araba geçebilecek genişlikde ve kabataş döşeli olarak başlar, sola bir dirsek yapdıktan sonra toprak yol olur, ikinci bir dirsekle ve dikce bir yokuş olarak Arpasuyu sokağına kavuşur. Sokağın kabataş döşeli olan ilk kısmında sağ kolda Şişli protestan mezarlığının yan duvarı uzanır; sağ kolda beton ve ahşab üçer dörder katlı evler sıralanmışdır; meskenler arasında bir otomobil tâmircisi, bir marangoz atölyesi ile Demet çukolata ve şekerleme fabrikası bulunmaktadır. Kapu numaraları 3-63 ve 2-25 dir. Şişli pazarına gelen pazarcı esnafın tahta tezgâhları, bu sokakda, kilise duvarı boyunca muhafâza edilir. (Mayıs 1961).

BİLGİ DERNEĞİ — Aşağıdaki satırlar Türk Ansiklopedisinden alınmışdır:

«Memleketde gerçek metoda ve uzmanlığa dayanacak lmiî bir cereyan vücuda getirmek amacı ile 1913 de teşebbüs edilip 1914 martında İstanbulda kurulan bir ilmî dernek. İlerde teşkili düşünülen akademiye başlangıç olacaktı. Umumî idare heyeti reisi şâir Celâl Sâhir, ilmî reisi de Emrullah Efendidir. Dernek çalışmalara vakit ve imkân bulamamış, bir kaç toplantıdan ve bâzı ilmî eserlerin yayımına karar verdikten sonra dağılmışdır» (Türk Ansiklopedisi).

BİLGİ DERSHÂNESİ — Cağaloğlunda Başmüsahib sokağında bir özel dershânedir; 1957 yılında öğretmen Bay Yahya Omay tarafından açılmışdır; orta okul ve liss öğrencilerini ders yılı sonunda başarî sağlamaya, engelli olanları da engel imtihanlarını vermeye hazırlar; öğrenci olmayub bilgilerini arttırmak isteyenlere de dersler verilir. Eğitim ve öğretim kadrosu resmî ortaokul ve lise muallimlerinden seçilmiş ciddî bir müessesedir. 1960 yılında dershâneye motor, trafik ve direksiyon kursları da ilâve edilmişdir.

Hakkı Göktürk

BİLGİ MECMUASI — İstanbulda kurulmuş olan Bilgi Derneği tarafından, derneğin amacını yaymak için çıkarılmış aylık ilmî dergi. Mesul müdürü şâir Celâl Sâhir Bey idi, ilk sayısı 1913 ekiminde yayınlanmış olan dergi ancak 7 sayı çıkarıla bilmişdir (Türk Ansiklopedisi).

BİLGİ SOKAĞI — Bakırköyünün merkez nâhiyesi sokaklarındandır; Ebüzziya So-

Bilgi Dergisinin bir kapağı

kağı ile Mer'â Sokağı arasında uzanır; Ömer Naci sokağı ve Pancar sokağı ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir; iki araba geçecek genişlikde ve paket taşı döşelidir, iki kenarında dar yaya kaldırımı vardır, kapu numaraları 1-31 ve 2-20 olup Dadyan ermeni ilk okulunun bağçe duvarı bu sokağın üzerindedir (Haziran 1961).

Hakkı Göktürk

BİLGİŞİN (Şevket Mehmed Ali) — Hukuk bilgini, 1892 de babasının vazifeten bulunduğu İşkodrada doğdu, topcu kaymakamlarından Mehmed Ali Beyin oğludur, ilk tahsilini İşkodrada, orta tahsilini de Manastır Askerî Rüşdiyesinde yapdı, Manastır İdadisini bitirerek İstanbul Dârülfünununun Hukuk Fakültesine girdi, 1911 de Hukuk Fakültesinden mezun oldu, meslekî bilgisini genişletmek ve bu arada lisan öğrenmek için Fransaya gitti, oradan İsviçreye geçerek Cenevrede ihtisasını tamamladı. O sırada Birinci Cihan harbi başladığı için doktora imtihanını veremeden memlekete döndü. Bilâhare alman ve anglosakson mevzuâtı hukukiyesi ile de uğraşmış ve almanca ile ingilizce öğrenmişdir.

1918-1919 arasında avukatlık yaptı, 1919 da Ankarada teşekkül eden millî hükûmete iltihak ederek ilk adliye vekâletinin kalemi mahsus dâiresinde staj gördükden sonra ayni vekâletin müdevvenâtı kanuniye müdürlüğüne tâyin edildi, oradan Ziraat Bankası Umum Müdürlüğü umuri hukukiye müdürlüğüne nakledildi. İş Bankası kurulur iken bu yeni millî bankanın hukuk müşâvirliğine tayin olundu; İş Bankasının kuruluşunda bilgisinden çok faydalanılmışdır.

1925 de Ankara Hukuk Fakültesi kurulduğunda bu yeni ilim müessesesinin Mukaddimei İlmi Hukuk ve Kara Ticaret Hukuku derslerinin hocalığına tâyin edildi, 1942 yılına kadar Ankarada kalarak hem İş Bankasındaki vazifesine hem de fakültedeki derslerine devam etti. 1942 de İstanbul Hukuk Fakültesi Kara Ticaret Hukuku profesörlüğüne naklen tâyin edildi; İstanbulda ayni zamanda avukatlık yapmağa da başladı, bir ara Hukuk Fakültesi dekanlığına seçildi. 1953 de bir az dinlenmek için gittiği Bursada ânî olarak öldü; kabri Zincirlikuyu Asrî Mezarlığındadır. Son günlerinde Ordinariyus Profesör, İstanbul Barosunda avukat ve İş Bankası Meclisi İdâre âzâsı bulunuyordu.

Yirmi sekiz yıl fâsılasız hocalık yapmış ve pek çok talebe yetişdirmişdir. Dürüst, mütevâzı, ağırbaşlı, son derecede müşfik, gaayet çalışkan, geniş bir sevgi ve hürmet hâlesi toplamış bir sîmâ idi. Medenî Kanun ile Borçlar Kanununu hazırlayan ilmî heyetde aza olarak bulunmuş; kara ve deniz ticaret kanunlarının gerçekleşdirilmesinde, usul kanunlarının tebdil ve ıslahında, mahâkim teşkilât kanununun etüdlerinde, avukatlık, noterlik, kadastro kanunlarının hazırlamasında geniş ölçüde emekleri geçmişdir. «Türk Ticaret Hukuku Prensipleri» adı ile mühim bir eseri vardır. Bu eserin ikinci cildini teşkil edecek olan «Şirketler» adındaki kitabını da tamamlamış, fakat basdıramadan ölmüşdür.

«Ticaret serbestîsini tâdil eden âmiller», «Ticârî ve Siyâsî Hukukda Teamül», «Ticârî şirketlerin murakabe prensipleri», «Modern ekonomide ticârî teşebbüs şekilleri», «Hukuk bakımından kooperatifcilik» ve «Karteller ve Tröstler» isimli etüdleri İstanbul Hukuk Fakültesi tarafından neşredilmişdir. Ankara Hukuk Fakültesinde okuttuğu derslere âid notları da o zamanki talebe cemiyeti tarafından teksir sureti ile basılmışdır. «Kara Ticaret Hukuku», «Fikrî Haklar», «Mukaddimei İlmi Hukuk» isimli eserleri de bu çalışkan adamın millî kütübhânemize bırakdığı değerli miras arasındadır. Gazete ve dergilerde hukuk ilmi, adlî hayatımız ve ictimâiyata dair pek çok makaalesi intişar etmişdir. 1918 de, mütâreke yıllarında «Beşer ve Tabiat» adında bir de mecmua çıkarmışdı.

H. Basri Erk

BİL İCÂRETEYN TASARRUF — İki, çifte kirâ ile tasarruf; bırakanların vakıfnâmelerinde koşdukları şartlar ile aslaa satılamayacak olan vakıf milklerin, binâların satılmasını temin için bulunmuş hukuukî bir hîledir. Bir misâl ile anlatalım:

Vakfının mütevellîsi farazâ ayda 20 lira kirâ aldığı Çinili Hamam denilen vakıf çifte hamamı 15,000 liraya bir isteklisine satmak ister. Bunun için hamamı senelik kirâsı 60 liradan 300 senelik bir kirâ mukavelesi ile o zâte kiraya verir. Senede 60 liradan 300 senelik kirâ bedeli 18,000 lira tutar. Bunun 15,000 lirasını «icârei muaccele», tezden, peşin kirâ bedeli olarak hemen alır, geri kalan 3000 rliasına da «icârei müccele», tecîl edilmiş, geri bırakılmış kirâ adı verilir, her sene 10 liradan

300 sene içinde ödenecekdir denilir; ve kirâ mukaveleleri o zât ile, ölümünden sonra evlâd ve ahfâdı, vârisleri kimler ise, haklar onlara intikaal etmek üzere akdedilir. Bir binâyı, bir milki iki asır, üç asır gibi bir müddetle kirâlamak, oranın sâhibi olmak demekdir. Onun içindir ki bu hukukî hîleli işe «bil icâreteyn tasarruf» denilmişdir. Koca bir çifte hamam için vakfa senede 10 lira kira ödemek pek tabiidir ki bir hiçdir. Bu suretle satılan vakıf binâların icârei müeccelesi senede 1 lira, 50 kuruş, 20 kuruş olanları pek çokdur.

Şurasını ehemmiyetle kaydedelim ki, bir vakıf milke bil icâreteyn mutasarrıf olan kimse, onu, vakfa ödediği icârei muacceleyi veyâ bu meblâğın daha fazlasını alarak bir başkasına devredebilir, fakat mutasarrıfı olduğu binâyı asla yıkdıramaz, hamam, han, mahzen, dükkân, kahvehâne, mesken her ne ise, aynen muhafazaya mecbur idi, farazâ hamamı bozub ve yıkıp yerine han veya konak, ev yapdıramazdı.

Cumhuriyet devrinde vakıflar idâresinde kökden değişiklik yapılır iken 1936 da çıkarılan bir kaanun ile bil icâreteyn tasarrufa son verildi. Üzerlerinde bu suretle intikaal etmiş binalar ve topraklar bulunan kimseler, müeccel kiralarının yirmi seneliğini bir defada toplu ödemek şartı ile o milklerin doğrudan kendi isimlerine tapu senedlerini aldılar. Bu kaanun vakıflar hazinesine çok mühim bir gelir sağladı ise de Türk mimârisi târihi bakımından zararlı oldu. Şöyleki bilhassa İstanbulda türk yapı sanatının şah eserleri arasında bulunan büyük çarşı hamamlarının hepsi şahıs milki oldu. Mimârî kıymeti çok yüksek bir hamamın tapu senedini cebine koyan kimse de, mutlaka mimâriye vâkıf, sanat sever kimse olamayacağından, hattâ bilâkis bu asîl konuların tâmâmen câhili bulunacağından, meskenlerde alafranga banyoların çoğalıp, orta ve aşağı tabaka halkın da şer'î temizliğe karşı kayıdsızlığının artması üzerine çarşı hamamlarının müşterileri azalınca, mutasarrıfı bulundukları hamamları yıkdırıp yerlerine bir iş hanı, bir apartıman, bir sinema yaptırmakda tereddüd etmediler. Bu gibilerin karşısında tek mâni kuvvet asârı atîkayı koruma kaanunu kaldı. Hamamlarını yıkamayanlar ise, yıllık kirâ bedeli işleyen hamamın gelirinden fazlayı bulunca, hamamı kapattılar, depo olarak, imâlâthâne olarak, fabrika olarak kiraya verdiler. O canım İstanbul hamamlarının içleri bozuldu, mahvoldular. Yer yüzünde hiç bir tarihi belde, koca koca ve biri öbüründen güzel çarşı hamamlarını kaybeden İstanbul kadar ağır tecâvüze uğramamışdır. İstanbul hamamlarını yıkanlar, bozanlar, ve onlara bu imkânları verenler, pis hasis maddî çıkarları uğruna bu şenaati irtikâb edenler, Türk İstanbulunun târihinde, zaman gelecek, isimleri kaydedilerek haşre kadar lânet ile anılacaklardır (B.: Hamam).

BİLLÛR — «Garb türkçesinde aslı arabca isim: 1) Tabiaten bir mudallaı muntazam veya mutanâzır şeklini alan şeffaf cevheri mâdenî; 2) Sâfî ve berrak cam, ve bundan yapılan şeyler» (Hüseyin Kâzım, Büyük Türk Lûgatı).

İstanbul ağzında her saf, temiz, parlak, güzel şey billûre benzetilmiştir; bir mücellâ, temiz ten için, tatlı akisler yapan bir ses için, gaayet saf ve berrak bir su için «billûr, billûr gibi» deriz.

Hüseyin Kâzım Bey büyük lûgatına bu yolda misâl olarak çok güzel iki beyit almışdır:

Cismi pâkin dediler hem ter imiş hem berrak
Tepeden tırnağa dek gül gibi billûr gibi
(Nedim)

Feyzi lutfu dili sâfa erişir eyler eser
Saf billûrun içinden nitekim nûr geçer
(Şinâsi)

Bu kelimeyi divan şâirlerinden başka halk şâirleri de çok kullanmışdır; meselâ son yeniçerilerden Çardak Kolluğu çorbacısı halk şâiri Galatalı Hüseyin Ağanın şehrengiz yollu destan mecmuasında bir güzeli öven kıt'alar arasında şöyle bir tasvir vardır:

Omuzdan topuğa bir kesme billûr
Rengini sorarsan güneşdeki nûr
Yol verir âşıklara vâdii Tûr
Ama çeşmi kâfir bir cellâdı var..

Yine ayni şâir başka bir destanında «Billûr» kelimesini hem târâvet ışığı hem de temizlik için kullanıyor:

Ayak baldır bacak billûr misâli
Kollar sıvalıdır gömlek hilâlî
Şehzâde nâzıdır her tavrü hâli
Çardaklıda Köçek Memi bir dâne..

Galatalı Hüseyin Ağa bir başka köçeği de şöyle tasvir ediyor:

Boya tâze fidan selvi diyelim
Saçının rengini telli diyelim

Cennet kaçkınıdır belli diyelim
Ayağında kesme billûr parmaklar

Aşağıdaki kıt'a da Galatada Ayios Nikolaos rum ortodoks kilisesinde bir genç papas için yazılmışdır:

Sırma saç kız gibi görmemiş makas
Omuzdan topuğa dökmüş işvebaz
Billûr ayağında şimşir nâlini
Mesihi muhabbet tâzerû papas

Eski kibar evlerinde, İstanbul konak ve yalılarında âvîzeler, bâmbalar, kandiller, bardak, kadeh, surâhi ve emsâli şeyler tamâmen billûrdandı; âdi camdan olanları ancak yanaşma, horanda, hizmetci ve uşak odalarında ve sofralarında kullanılırdı. Âdi cam mâmulât bir de orta tabaka ve ayak takımı halkın evlerine girerdi.

Tanzimâtdan sonra İstanbulun frenkperestleri ağzında billûr yerine bu ismin fransızca karşılığı «Kristal» kelimesi kullanılır olmuşdur.

Zamanımızın yeni türedi zenginleri billûr ile âdı camı ayırd edemeyecek seviyededir diyebiliriz. Fakat hazin olan, İstanbulun eski kibar âilelerine mensub kimselerin, feleğin cilvesi eseri billûr yerine cam kullanmaya mecbur oluşlarıdır.

Antikacı merhum Nureddin Rüşdi Büngül «Eski Eserler Ansiklopedisi» adlı eserinde Billûr maddesinde şunları yazıyor:

«Billûrdan kâse, tabak, bardak, kadeh, surâhi vesâire yapılır. Bohemyada, Fransada, Venedikde, İngilterede, hattâ İranda ve Türkiyede yapılanları vardır. Bilhassa Birinci Mahmud devrinde Fransadan getirilen ustalardan öğrenen İstanbul billûrcularının büyük ve al renkli ve yaldızlı, ay yıldız kapaklı sahanlar, kâseler, bronz kapaklı aşûre güğümleri çok kıymetlidir. Koyu al, nefti, yeşil ve minelileri ise cidden nefîsdir. Bunların büyük al ve yaldızlı güğümleri ve kapaklı büyük sahanlar 100-150 lira değerindedir (1939 antika eşyâ piyasası). Mineli al ve nefti kâse ve bardaklar kapaklı ve tabaklı olmak şartı ile 50 liradan 100 liraya kadar satılır. Beyaz ve gaayet şeffaf kesme bardaklar 30, dilimliler 25, ve düğmeliler 20 lira eder. Pâdişahlara mahsus bir nargile şişesinin büyük bir fiata satıldığını hatırlarım. Döküldükden sonra tezgâhlarda (elmas gibi) tıraş edilen billûrlara kesme billûr denilir. Beyaz kesme billûrun bir büyük kâsesi de 100 lira kadar eder, fakat kapağı ve tabağı tamam ve çatlak gibi özürden sâlim olmalıdır, bir çatlak 100 lirayı 1 liraya indirmek için kâfidir (N. R. Büngülün indî hükmü; nâdide bir eser, bazan özürlü olabilir, fakat bir koleksiyon tamamlar ve yüksek antika değerinden hiç bir şey kaybetmez).

«İstanbul işi billûrların çeşidi pek çokdur Meselâ ulemâ efendilerin içkiye düşkün olanları için, açıkca rakı içdiklerini göstermemek üzere iç içe biri büyük, biri küçük yapışık çift bardaklar yapılmışdır; küçüğünün içine rakı, büyüğüne su doldurulur, ağız kenarları ayni hizâda olduğu için su ile rakı karışmaz, efendi bardağını ağzına götürdüğünde bir çekişde hem rakı, hem de su yudumunu alır. Türlü şekillerde şişeler, kadehler, surâhiler, bardaklar, kâseler İstanbul zenginlerinin sofralarını donatmışlar idi. Bir kısmını yangınlar mahvetti, bir kısmı terekelerde satıldı, dağıldı; çoğu da Avrupalılar tarafından, satanların bilgisizliği ile alınıp tüketildi. Eski İstanbul billûrları şimdi nâdiren ele geçmektedir (N. R. Büngül, 1939).

R. E. Koçuda İstanbul işi, rakı sofrası için yapılmış bir çift su bardağı vardır; kadehe su konulur iken dökülmemesi için ağzında birer emzik - oluk bulunan ve şeklen pek zarif ve kulplu olan bardakların üzeri fırdolayı alçak kabartma asma yaprakları ve üzüm salkımları ile tezyin edilmişdir; ağızları ve dibleri de kabartma bordürlerle müzeyyendir.

Antikacı N. Rüşdi Büngülün billûr eşyâ arasında âvîzelerden bahsetmemesi şaşılacak, unutkanlıkdır. Bilhassa on sekizinci asrın ikinci yarısında İstanbulda âvîze en çok sevilen ev eşyalarından olmuş, o devir için de en güzel, en kıymetli, en muhteşem âvizeler âdetâ bir billûr hevengi olmuşlardır. Billûr menşurlardan süzülen, âvîzenin büyüklüğüne göre otuz, kırk, yüz mumun ışığı, konakların, yalıların divanhânelerini pek şa'şâalı aydınlatmışlardır.

Lâle devrinde de billûr, geceleri, İstanbulun dillere destan olmuş lâle bağçelerinin gece sâfasında, çırağan âlemlerinde kullanılmışdır; çiçeklerin diplerine küçücük billûr kandil çanakları konmuş, bu çanakların etrâfına, aralarına billûr menşurlar (prizmalar) dizilmiş, bu menşurlardan süzülen ışıklar çiçeklere aksettirilmiş, binlerce lâle, bu sûretle, ibtidâî projektörlerle tenvir edilmişdir; her hal-

de feerik manzaradır.

BİLLURCUOĞLU — On sekizinci asrın ilk yarısında yaşamış, Lâle Devrinin kalenderleri arasında güzelliği ile şöhret bulmuş Şifâ Hamamının dellâklerinden bir delikanlı; muhtemeldir ki tamamlanmamış bir şehrengizden bir parça olacakdır, aşağıdaki manzûme ile övülmüşdür;

Billurcu oğlu kim ol yekta civan
Lebi lâ'li çeşmei âbi hayvan
Dellâki pâkü çâlâk perizâde
Fûtei siyehi heman ziyâde
Yüzü ağı Germâbei Şifânın
Aşk hastesi ande bulur Lokmânın
Billûr âvizedir ol hamam içre
Kim pâyin öpende baş göğe ire
Uşşâkı yanarlar çü misli külhân
Rehinde ol şehin kalmışlar uryan

Bibl.: Anonim bir fevâid mecmuası.

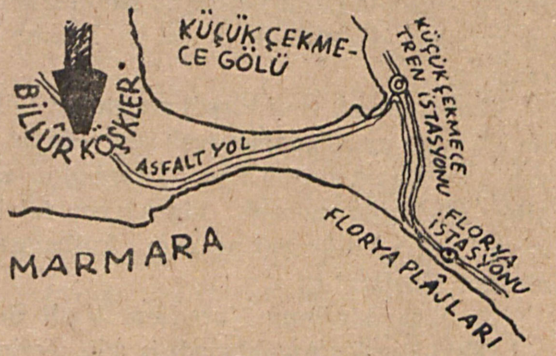
BİLLURCU SOKAĞI — Taksimin Kâtib Mustafaçelebi Mahallesi sokaklarındandır. Sıraselviler caddesi ve Meşelik sokağının teşkil ettiği üç yol ağzı ile Maç sokağı ve Çukurçeşme sokağının teşkil ettiği üç yol ağzı arasında uzanır; Billurcu çıkmazı ve Mücadele çıkmazı ile birer kavuağı vardır. Sıraselviler caddesi tarafından gelindiğine göre, bir araba geçebilecek genişlikde, paket taşı döşelidir; 3-5 katlı evleri hâli vakti yerinde âilelerin meskenleri olduğu görülür. 1 elektrikçi-tâmirci, 1 soba tâmircisi, 1 otomobil tâmircisi, 1 mozayik atölyesi, 1 hallac, 1 bakkal dükkânı vardır; Şişli Spor kulübü, Ermeni Eseyan okulundan Yetişenler Derneği bu sokakdadır; Santral Oteli adında altı katlı bir de otel bulunmaktadır (haziran 1961)

Hakkı Göktürk

BİLLÛR KÖŞKLER — Küçükçekmeceden öte, Küçükçekmece körfezini solda ve Küçükçekmece gölünü de sağda bırakarak geçdikden sonra, 1951 senesinde, ayni isim altında kurulmuş bir inşaat müessesesi tarafından satılığa çıkarılmış arsalara verilmiş olan isimdir. O tarihde günlük gazetelere verilmiş ilânlardan öğrendiğimize göre İstanbul-Edir asfaltı üzerinde, cebheleri 15 ve derinlikleri de 20 metre, 300 metre karelik olan bu arsalar taksit ile çok ucuza satılmış, ve satış şekli şöyle olmuşdur:

Peşin	Aylık taksit	Arsa bedeli
50 T.L.	10. T.L.	950 T.L.
75 »	15 »	875 »
100 »	20 »	800 »
150 »	25 »	725 »
200 »	30 »	650 »
Peşin para ile		550 »

25 Şubat târihini taşıyan bu ilânda, yukarıdaki şartlar ile bu satışın 31 mart 1951 gününe kadar devam edeceği bildirilmekte, ve arsaların o târihdeki hakiki fiatının 4000 T.L. olduğu söylenmektedir. Meselâ Hürriyet gazetesinin bir sayfasının yarısını kaplamış olan ilânda, bu arsaların Marmaraya nezâreti övüldükten sonra şimdilik ihtiyaclarını Küçükçekmeceden temin edeceği, bu arsalarda bir yazlık binâ yaptırıncaya kadar safâyi hâtır ile çadırda dahi oturulabileceği, hattâ müessesece, mâliyeti 5500 türk lirası olan 3 oda, 1 holmutfak, banyo ve ayak yolundan mürekkeb bir tip evlerin de yine taksit ile yaptırılacağı yazılıdır.

Billûr Köşkler
(Gazetelerdeki ilândan alınmış kroki)

1961 yılı eylûl ayında Billûr Köşklere gidildi; tam on yıl evvel satışı ilân edilmiş olan sâhada güzel güzel evlerin inşâ edilmiş olduğu, körfez kumsalında da oldukça büyük bir plâj te'sîsinin inşâ hâlinde olduğu görüldü.

BİLLÛR PALAS CİNÂYETİ — 31 ocak 1960 pazar günü Şişlide Halâskâr Gazi Caddesinde 352 numaralı Billûr Palas Apartımanının birinci dâiresinde işlenmiş bir cinâyetdir ki; zamanımızın yeni zenginlerinden 28 yaşındaki Şükrü Âgâh Dinç, onbeş günlük karısı Zehrâyı, vak'a yerine gelmiş, fakat hemen müdahale imkânını bulamamış polisin ve halkın gözleri önünde hayli uzunca sürmüş bir işkenceden sonra, tabanca ve bıçakla katletmiş, kendisi de intihar etmişdir.

Günlük gazetelerin istihbârâtına göre sosyete (?) nin tanınmış bir sîmâsı ve sarışın bir genç dul olan Zehra, kendisinden iki yaş küçük Âgâh ile bir müddet evvel bir paviyonda tanışmışdır; evli ve üç çocuk babası genç ada-

mı kendisine bend etmesini bilmiş, A. Dinç'e karısını boşatarak onunla evlenmeye muvaffak olmuşdur; fakat, evlendikten iki gün sonra Zehrâ, gaayet kıskanç olan Âgâh'a, bu şart altında yaşamaya mütehammil olmadığını söyliyerek boşanma teklifinde bulunmuşdur. Aslında ise bu tez başlamış sokukluğun sebebi, ilk kocasından da orta okul talebesi bir oğlu bulunan genç dulun Mustafa adında bir genç ile münâsebete başlamış olmasıdır. Vak'adan iki gün evvel, iş boşanma davâsına kalmak üzere evinden, dolayısı ile Zehrâdan tamamen ayrılan Âgâh Dinç, bu iftirâka tahammül edememiş, va'a günü Zehrânın oturduğu Billûr Palasdaki dâireye gelmişdir; o sırada genç ve, güzel dul, kadınlı erkekli misâfirlerini ağırlamaktadır. Sarhoş olan kaatil, Zehrâdan evvelâ rakı, sonra portakal istemiş, ve kendisine portakalı verirken karısının bileğinden tutup yatak odasına sürüklemiş ve kapuyu içerden kilidlemişdir. Misâfirler evvelâ şiddetli bir münakaşa işitmişler, bunu iki el silâh sesi tâkib etmişdir, ve Zehrânın dâvetlileri kaçup dağılmışlardır, Kadının 13 yaşındaki oğlu da mutbak penceresinden kaçarak vak'ayı karakola haber vermişdir.

Osman Atak isminde bir Başkomiserle Nâzım Yavuz isminde bir polis memuru ve iki polis görevlisi jandarma eri hâdise yerine gelmişlerdir. Bu sırada Şişli Meydanını iki, üç bin kişinin doldurduğu görülmüşdür.

Arkadaki pencerelerden birinden Âgâh'a sâkin olması, tâbancasını atıp dışarı çıkması ihtarında bulunulmuş, Âgâh ise memurları görünce büsbütün çılgına dönerek diğer eline bir bıçak almış ve kadının üzerine atılarak göğüslerini kesmiştir. Binlerce insan Zehrânın çığlıklarını dehşetle duymuşlardır. Başkomiser Osman Atak yatak odasının penceresine, Tayyareci Cemai sokağı cihetinden bir kalas uzatarak tırmanmağa başlamış ve polisle Âgâh arasında aşağıdaki muhavere cereyan etmiştir:

Bayan Zehrâ
(Resim: Behçet)

— Kanun nâmına silâhını at ve teslim ol.

— Komiser Bey, boşuna zahmet çekiyorsun, yaklaşma seni yakarım. Çoluk çocuğuna yazık olur!.

Âgâh'ın teslim olmaması karşısında karakoldan takviye kuvvetleri getirilmiş ve polis gaz bombaları atmaya başlamıştır. Bu sırada Agâh, büsbütün kendini kaybettiğinden bütün kurşunlarını kadının üzerine boşaltmış ve kadının son çığlıkarı duyulmuştur. Diğer dairelerde oturanlar da bu anda pencerelerden haykırarak imdat istemişlerdir. Son bir silâh sesini müteakıp içeride kadının ve erkeğin birbiri üzerine yığıldıkları görülmüş ve bundan sonra polis Zehra'nın evine girmeğe muvaffak olmuştur.

Bütün bu mücadele bir saatten fazla bir zaman devam etmiştir. Böylece polis hâdise yerine ilk geldiğinde her ikisi de canlı olan kadın ve erkeğin ancak cesetleri dışarıya çıkarılabilmiştir. Âgâh ve Zehra İlkyardım hastahanesine sevkedilirken, Zehranın nabzının çok hafif vurduğu müşahede edilmişse de bilâhare ölmüştür.

Ağâh, polisle mücadele ederken kadının giyim eşyalarını pencereden dışarıya atmıştır. Bu eşya arasında vizon kürkler görülmüştür.

(1 ve 2 şubat tarihli Yeni Sabah ve Vatan gazetelerinden).

Muhiddin Nalbandoğlu

BİLMECE — Türkçe lügatı şöyle târif ediyor: «Bir şeyi, bir hâli ve mânâyi başkasına buldurmak, ve bir zihnî mümârese yaptırmak için onu gayri vâzıh tâbirlerle bildiren ibâre, veya nazım».

Büyük şehir İstanbulun günlük hayâtında eğlence yerlerinin bol ve çeşidli olmadığı ve zamanımızın çeşitli nakil vâsıtalarının da bulunmadığı devirlerde, fetihden bu yana hattâ Birinci Cihan Harbine kadar, ev ve kahvehâne sohbetleri arasında «Bilmece»nin mühim bir yeri vardı; öyle ki, millî kütübhânemizde, manzum veya mensur bilmece risâleleri, mecmuaları vardır; hâfızalara yüzlerce bilmece yerleşir, bunlar sorula çözüle eskir, eskîleri yeni yetişen nesiller öğrenir, zekâ, merak ve hüner erbâbı da yeni bilmeceler tertip ve tanzim ederlerdi. Konakların harem ve selâmlık bendegânı arasında, tek vâzifesi masalcılıkla bilmececilik olan kadınlar, erkekler vardı, masalcılığın yanında bilmececilik, geçim yolu olmuşdu; bu söz ehli kimselerin bâzıları bir kapuya da bağlan-

maz. ekâbir kapularının tümünü dolaşır, her yerde dört gözle beklenirlerdi; yukarda bahsettiğimiz bilmece risâleleri onlar tarafından, onlar için hazırlanırdı.

Harcı âlem olmuş bilmeceler çoluk çocuk toplantılarında, arabacı, kayıkcı kahvelerinde, konakların, yalıların kezâ arabacı, kayıkcı, bahçıvan, aşçı, yanaşma odalarındaki sohbetlerde sorulurdu.

Kahvehânelerde, evlerde, konaklarda, yalılarda; horanda, yanaşma, uşak yârenliklerinde, efendi meclislerinde bilmece sorup çözmenin âdâbı vardı. Bilmeceyi evvelden bilen hemen atılıp, çözmezdi; bildiğini tatlı bir tebessüm ile ifâde eder, bilmeyen yârânına zihnî araştırma, bulma zevkini tattırırdı. Çözülemeyen bilmecelerde, sorana «kayık, gemi, dağ, bayır, Bayazıd kulesi, Galata kulesi, Kız kulesi, Çinili Hamam, Kapalı çarşı..» gibi sembolik mülkler verilir, o da nihâyet bu bağışlardan birini kabul ile çözülemeyen bilmecesini açardı.

Bilmeceler umûmiyetli secîli bir cümle, yahûd bir beyit ve kıt'a hâlinde manzum olurdu. Bilmece, sorulan şey ile renk, şekil ve hal bakımından yakın ilgisi olan maddeleri dolambaçlı, yanıltmaçlı şekilde sıralama ile tanzim edilirdi. Pek meşhur bilmecelerden bir kaç örnek:

Kırmızı çanak kıllıya kapak = Fes
Küçücük arabacık, başında tablacık= Nalın çivisi
Alçacık boylu kadife donlu = Patlıcan
Küçücük fıçıcık, içi dolu turşucuk = Limon
Çınçınlı hamam, kubbesi tamam = Saat

Bâzıları, hezel yollu tanzim olunurdu, meselâ şu kıt'a sapı nâzik, çabuk kopan, üstü başı lekeleyen ve eli yüzü boyayan «karadut» üzerine tanzim edilmişdir:

Hanım çıkdı çardağa
Pat osurdu bardağa
Bardak oldu pâre pâre
Hanımın yüzü oldu kap kaare

Şu kıt'a da edîbâne, «Buz» üzerine bilmecedir:

Bir acâib kal'a gördüm
Hapıs olunmuş ande âb
Vurdu zerrin topların
Fetheyledi âfitâb

Şu bilmece de ayak takımı yârenlikleri için tanzim edilmişdir, «el ile sümkürme» üzerinedir:

Karanlık yoldan hanım gelir
Beş halayık karşı çıkar
Aldım ele, vurdum yere
Allah belâsını vere

Şu beyit de «gönül» üzerine pek güzel bir bilmecedir:

Ol nedir kim hem küçükdür hem büyük
Arkasında var onun bir özge yük

Bu kıt'a minâre:

Ol nedir kim dâimâ uryandır
Tâcı başında acâib sultandır,
Canı yok iken gıdâsı oldu can
Bulbül eyler âdemi bâzı zaman

Şu kıt'a da kahvedir:

Ol nedir kim bir güzel esmer civan
Rahâti ruh hayat efzâyi cihan
Anın içün meyledüb erbâbı dil
İyşü nûş eyler anınla her zaman

«Cemre»ler için:

Üç birâderler
Kevâkibzâdeler
Biri hâvâda gezer, biri suda yüzer
Biri hâkipâye yüz sürer..

Hicrî 1289 (1872) de basılmış «Bilmece» adlı bir risâle vardır; kıt'a yahud beyit hâlinde hepsi manzum yüze yakın bilmece, öyle tahmin ediyoruz ki derleme değil, telîf eseridir. Çoğu soğuk, zorakî hazırlandıkları bellidir, fakat yukarıda kaydettiğimiz çok güzel «Gönül» bilmecesi de bu risâleden alındı; içinde «top fitili», «deve kuşu yumurtası», «misk köpeği», «vaşak kürk», «mum fitili makası» gibi bugün asla düşünülemeyecek mevzularda bilmeceler vardır.

BİLSEL (Cemil) — Hukuk bilgini, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Devletler Hukuku Kürsüsü Ord. Profesörü; ayni üniversitenin iyi hâtıra bırakmış rektörlerinden; hicrî 1297 ve milâdî 1879 da Şamda doğdu; vâliliklerde bulunmuş Ahmed Kadri Beyin oğludur. 1903 de İstanbul Hukuk Mektebinden mezun olarak hariciye mesleğine intisâb etmiş, Hâriciye Nezâreti terceme odasına girmişdir. 1908 de meşrûtiyetin ilânı üzerine İstanbul Hukuk Mektebinin dev-

Cemil Bilsel
(Resim: anonim)

letler hukuku muallimliğine tâyin edilmiş, 1909 da Evkaf nezâretine geçerek memurin ve emlâk müdürlüklerinde ve nezâret mektubculuğunda bulunmuşdur. 1914-1917 arasında evvelâ Şam, sonra Kudüs evkaf müdürlüklerine tâyin edilmiş ve Kudüsde «Selâhaddin Eyyubî Külliyesi» adı ile açılması kararlaşdırılan dinî bir yüksek okulun kurulması işine memur edilmişdir. 1917 de Kudüs mutasarrıfı, 1918 de Rusya ile imzalanan Brest Litovsk Sulh Andlaşmasından sonra, kendisinin de Osmanlı Devletini temsîlen üye olarak katıldığı bir heyetin nezâretinde yapılan plebisit ile Türk anavatanına katılan Batum sancağına mutasarrif tâyin edilmişdir. Birinci Cihan Harbine son veren Mondros Mütârekesine kadar bu vâzifede kalmışdır.

İstanbuldan ayrıldığı 1914 senesine kadar Hukuk mektebindeki muallimliğini muhafaza etmişdi; bu mekteb İstanbul Darülfünununun Hukuk Fakültesine inkilâb edince de fakültenin devletler hukuku muallimi olmuşdu.

1921 de harb yıllarının icâbı ayrıldığı tâlim vâzifesine döndü, Darülfunun Hukuk Fakültesi devletler hukuku kürsüsüne müderris (profesör) oldu; ilâve olarak da Mülkiye (Siyasal Bilgiler) Mektebi ile Erkânı Harbiye Mektebinin (Harb Akademisi) devletler hukuku muallimliklerine tâyin edildi.

1925 de Ankara Hukuk Fakültesinin kurulmasına memur edildi, bu işi muvaffakiyetle başararak 1934 târihine kadar dokuz sene Ankara Hukuk Fakültesi öğretim heyeti reisliğini yapdı ve ayni zamanda devletler hukukunu okuttu. Bu sıradadır ki Lahey'de Milletler Arası Dâimî Adâlet Divânına intikaal eden fransız Lotus gemisinin türk Bozkurt gemisini batırmasından çıkmış dâvânın görülmesinde Türk adlî heyetine müşâvir âzâ olarak katıldı. 1934 de İstanbul Üniversitesine rektör tâyin edildi, ve Ordinaryus Profesör olarak eski kürsüsüne döndü. İstanbul Üniversitesi 1933 de lağvedilen Dârülfünununun yerine kurulmuş bulunuyordu; aşağıdaki kıymet hükmünü Türk Ansiklopedisinden alıyoruz: «kuruluş hâlindeki üniversitenin her türlü meselelerini büyük bir gayretle halletmeğe ve ona modern bir üniversitenin maddî mânevî bütün hüviyetini kazandırmağa çalışdı. 1938 de öğretim hayatının otuzuncu yılını kutlamak üzere Hukuk Fakültesindeki profesör arkadaşları «Cemil Bilsel Armağanı» adı ile bir hâtıra kitabı yayınlamışdır».

1943 de kanunî yaş haddini doldurarak emekliye ayrıldı ve o yıl yapılan bir ara seçiminde Samsun milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisine girdi. 1946 seçiminde de mebus oldu.

1945 de San Fransisko konferansına giden Türk heyetine müşâvir âzâ olarak katıldı; Birleşmiş Milletler Anayasasının hazırlanmasında fiilen çalışdı, Vaşingtonda toplanan Milletler Arası Adâlet Divânının istatüsünü hazırlayan hukuk bilginleri arasında Türkiyeyi temsil etti. Türkiye adına milletler arası daha onbeş kongreye iştirâk etti; 1946 da Ankarada kurulan Birleşmiş Milletler Türk Derneğinin ilk başkanı oldu. Daha evvel, 1943 de de Türk Devletler Hukuku Enstitüsünün kurucu olmuşdu. Amerika Devletler Hukuku Cemiyetine, Amerika Diplomatik Akademisine âzâ seçildi. 1947 de Fransada Tuluz Üniversitesi tarafından şerefine tertib edilen bir törene dâvet edilerek kendisine fahrî doktorluk. «Doctor Honoris Causa» pâyesi verildi.

Bu pek değerli ilim adamı 2 eylûl 1949 da vefat etti.

Yayımı devam ede gelmekde olan Türk Ansiklopedisinin yazı ailesinden idi; millî kütübhânemizde yeri büyük olan bu eserin hukuk ilimleri uzmanı olarak bir çok maddeleri yazmış veya hazırlatmışdır.

Eserleri şunlardır (Türk Ansiklopedisinden aynen alınmışdır);

Hukuku Umumiyei Düvel, 2, 3 ve 5 inci kitapları Bonfild - Fauchille'den tercüme (1909-1912); Kapitülâsiyonlar (1912); Sulhde ve Harbde Hukuku Düvel (1923); Cemiyeti Akvâm (1923); Hukuku Düvel Dersleri, 4 cild (1926-1927); Cemiyeti Akvâm Muzâharet Cemiyetleri beynelmilel ittihâdı sekizinci Liyon Kongresine âid rapor (1924); Avrupa ve Amerika Hukuku Düveli (1930); Lozan, 2 cild (1933); Dünya barışı buhrânında Boğazlar (1939); Devletler hukukunda evrensel, özel telâkkiler de ulusal mektebler (1939); Devletler Hukuku, giriş (1940; Devletler (1941); Devletler arasında münâsibât (1934); Devletler arasında andlaşmalar (1936); İstanbul Üniversitesi Tarihi (1943); Birleşmiş Milletler, San Fransisko çalışmaları (1946); Türk Boğazları (1948); Milletler ara-

sı Hava Hukuku (1948).

Türk ve yabancı hukuk dergilerinde yayımlanmış çeşidli makaale ve konferansları vardır. «La vie Juridique des Peuples» serisinin La Turquie nushasında «La vie internationale de la Turquie = Türkiyenin milletler arası hayatı» bahsi ile Tanzimatın yüzüncü yıl dönümü hârası olarak çıkarılan büyük kitabdaki «Tanzimâtın hâricî siyâseti» bahsini de Cemil Bilsel yazmışdır.

Bibl.: Türk Ansiklopedisi; H. Basri Erk, Meşhur Türk Hukukcuları.

BİMÂRHÂNE — (B.: Hastahâne)

BİMÂRHÂNE — (B.: Timarhâne)

BİMENALLER — Mora ihtilâli yıllarında Eterya gizli ihtilâl komitasının muhâberâtında kullanılan şifrede «Beyoğlunda oturan frenkler» karşılığı.

Bibl.: Cevdet Tarihi, XI.

BİN — Aded, sayı ismi; sohbet dilinde mâlûm sayıdan ziyâde pek çok mânâsına kullanılır, bu yolda bâzan da «binlerce, onbinlerce, yüzbinlerce» denilir; merhum Hüseyin Kâzım Bey «Büyük Türk Lûgatı»nda misâl olarak Nedîm'in şu güzel beytini almışdır:

Bir çeşmi var ki bir nice yüzbin lisân bilür
Bin hem zebânü hem demi, bin âşinâsı var..

İstanbullu ağzında darbı meseller:

Her ihtimâli tekrar tekrar gözden geçirip, düşünüb işe başlama: Bin ölçüb bir biçmeli.

Sükûtiliğin fazîleti, temin ettiği huzur için: Bin işit, bir söyle.

Her hangi bir şeyin müdafaası veya bir teklifi, mâzereti, işi karşı tarafa kabul ettirmek için akla gelen herşeyi söylemek: Bin dereden su getirir.

Birbiri ile ilgili ilgisiz pek çok iş ile alâkası, münasebeti olan adam: Bin tarakda bezi var.

Tecrübenin kıymeti hakkında: Bin nâsihatdan bir mûsibet yekdir.

Fazla düşünmeye değmez şeyler için: Binin yarısı beşyüz..

İmkânsızlık içindeyken düşünmenin faydasızlığı: Binin yarısı beşyüz, o da bizde yok.

Halk ağzı deyimler:

Mahşerî kalabalığın tasvîrinde: Bin ayak bir ayak üstünde.

Bin de bir — pek nâdir olarak, uzun zaman içinde mânasına; misâller:

Böyle sâdık uşak binde bir çıkar
Ahmedi binde bir görürüm..

Bin can ile — Bir işe, bir kimseye candan, gönülden bağlanmak, iştiyâk ile koşmak.

Biri bir para — Pek çok, son derece. kıymetsiz.

BİNÂEMİNİ — Mîrî binâların, pâdişahlar ve hânedan erkânı tarafından yapdırılan binâların yapısına memur edilen kimseye verilen unvan; binâeminliği bir memuriyet, makam değildi; kendi işi ile meşgul olan veya herhangi bir dâirede memur olan, nâmus ve doğruluğu ve işgüzârlığı ile tanınmış bir kimseye verilir muvakkat bir vazife idi.

Yapılacak eserin büyüklüğüne, ve ehemmiyetine göre Mimarbaşı Ağa yâkud hassa mimarlarından biri resmini ve plânını çizer ve yapıya nezâret ederdi; para işine karışmazdı. Bütün masraflar binâ emini eliyle ödenir; yapıya gereken çeşitli taşları, keresteyi, ve sâir inşâ levâzımını gereken yerlerden o temin eder, ameleyi o bulur toplar ve yevmiyeleri o dağıtırdı. Bunun için de yanında bir veya bir kaç adam çalışdırır, en küçük masrafları dahi kaydederek memur olduğu inşâatın masraf defterini tutar; icâb ettiğinde, ve yapı tamam olunca muhakkak hesab verir ve hesab sonunda da eline bir temiz kâğıdı alırdı.

Zamanımızda binâ eminlerinin masraf defterleri, büyük âbidelerimizin çoğunun, ne zaman başlayıp ne zaman bittiğini, taşının mermerinin, kerestesinin nerelerden getirildiğini, yapıda kaç amele çalışdığını bildiren çok kıymetli vesikalardır.

Binâ eminleri nâmuskâr ve iş bilir kimse olarak ismen seçilip tâyin edildikleri için, büyük paraların harcandığı büyük mîrî ve hânedan yapılarında hırsızlık, suistimâl olamazdı; zirâ bütün masraflar, amele yevmiyelerine varınca binâemini tarafından ödenir, o da her zaman defterlerini teftişe âmâde bulundururdu. Hattâ binâeminlerinin masraf kısma, tasarruf yolunda gayretleri, ekseriya mimarbaşılar kızdırırdı.

Bir sanatkâr olan mimarın mesuliyetli para işine karışdırılmaması, o yükün bir binâ eminine yüklenmesi herhalde iyi bir âdet idi. Meselâ Süleymâniye külliyesi yapılırken pek çok para çalındığı dedi kodusu çıkmış, binâ emini ile kâtiblerin «binâ bahânesi ile kendi gamhânelerini tamir ettiklerini» işitdiğinde, Mimar Sinan son derece huzur içinde: «Bu bizden sorulmaz, binâ emiri kimse o versin

cevâbını!.» demişdi (Tezkiretül Bünyan).

BİNÂEMİNİ SOKAĞI — Fatih merkez bucağının Sofular Mahallesi sokaklarından; Fevzipaşa Caddesi ile Kızılcık caddesi arasında uzanır; Açıklar sokağı ile bir dört yol ağzı yaparak kesişir. Fevzipaşa caddesi başından gelindiğine göre, iki araba geçecek genişlikde olup Açıklar sokağına kadar asfalt olarak yapılmış, fakat bu notların tesbitinde asfalti henüz dökülmemiş idi; Açıklar sokağı kavuşağı geçildikten sonraki kısmı paket taşı döşelidir.

İki kenarında birer kaldırımı olup meyilli bir sokakdır. Üzerinde bulunan ikişer, üçer dörder katlı beton yapı evler, apartımanlar arasında, zemin katları kâgir üçer katlı iki ahşab ev vardır; bu binâların hepsi, hâli vakti yerinde âilelerin meskenleridir. Kapu numaraları 1-23 ve 2-22 dir. Bu sokakda İş Bankası şubesi, bir inşaat bürosu, bir emlâkcı, bir yorgancı, bir mahalle kahvehânesi, bir terzi, bir halıcı ile bir diş hekimi, bir iç hastalıkları mutahassısı, iki operatör-ebe muâyenehânesi bulunuyordu (Mayıs 1961).

Hakkı Göktürk

BÎNAMAZLARA CEZÂ (Kanunâmei Âli Osmanda) — Eski cemiyet hayatımızda bînamazlık asla hoş görülmemiştir. Gerek ev hayatının mahremiyetinde, gerek günlük iş yerinde, (kalemde, dükkânda, handa, hamamda, bağda, bağçede, okulda, kışlada, kayıkda, gemide, yapı yerinde) beş vakit namaz, asla mâzeret kabul edilmeyerek dâimâ kılınmışdır, namazını kılmayan bînamazlık ile damgalanmış, bednâm olmuşdur, bununla da kalınmamış, bînamazlar hükûmetce tâkib edilmişler, habse atılmışlardır.

Bilhassa erkek çocuklar, beş vakit namaza 7-8 yaşlarında iken başlamışlardır. Günlük Cemiyet hayâtında namaz ibâdeti üzerinde bu dikkatlı duruş ile kalbî ibâdet arzûsu arasında samimî râbitanın mütalea ve münakaşası bu ansiklopedinin konusu dışında kalır.

İstanbulda yüzlerce mescid bu maksadla inşâ edilmişdir. Müstakil çatı altına bulunanlardan maada büyük hanlara, bekâr odalarına, kışlara da mescidler yapıla gelmiştir; hatta Çandarlı İbrahim Paşa, Sarâçhânebaşındaki meşhur hamamının içine dahi bir mihrab yapdırmış idi (B.: İbrahim paşa Hamamı); yol kenarlarına, mesîre yerlerine, mezarlıklara, bâzı çeşme başlarına da sayısız namazgâhlar yapılmışdır.

İş hayatları, ve bâzı ahvalde hatta kılık ve kıyâfetleri çok sıkı nızam altına alınmış olan bütün serbest meslek erbâbı, ve bu arada esnaf tabakasının namaz ibâdeti üzerinde bilhassa durulmuşdur; öylesine ki on altıncı asırda yazılmış Kanunnâmei Âli Osmanın esnaf nızâmından bahseden ve «İhtisab» ser levhasını taşıyan yirminci faslı bînamazların amansız tâkibini emreden şu satırlar ile başlar:

«Bî namazları mahalle be mahalle teftiş idüb namaz kılanı ve kılmayanı göreler, esnafın bînamazların tutub teşhir ideler, ve muhkem haklarından gelûb siyâset ideler».

O zamanlar bir adamın, hele bir bînamaz olarak teşhiri, çok ağır bir cezâdır; öylesine bednâm olacakdır ki artık herhangi bir işe devâmına imkân vermeyecekdir; kanunnâmede ayrıca «haklarından gelüb siyâset ideler» hükmünden ne kasd edildiğini aydın olarak anlayamadık; bu hükümden çıkan mâna, bînamazların idam olunacağı dır; ağır dayak ile zındana atılma, Tersâne gemilerinde küreğe konma manâları da çıkarılabilir.

Bu maddenin mahalle imamları elinde müdhiş bir silâh olduğu muhakkakdır; pek çok kimsenin bînamazlık damgası ile felâkete sürüklendiğini tahmin edebiliriz; fakat biz, târih kaynaklarımızda tesbit edilmiş bir vak'aya rastlamadık.

Bînamazların bu şiddetli tâkibinin ne zamana kadar devam ettiğini kesin olarak söylemek imkânını da bulamadık.

On yedinci asır ortasında müverrih Mehmed Halîfehin «Târihi Gilmânî» adındaki eserine gözleri ile görerek kaydettiğine göre, İstanbul sokaklarında alâmelâünnas fîli şenî ve livatada bulunan azgın yeniçerilerin, namazgâhda, mescidde, camide beş vakit namazlarını da kıldıkları iddia edilemez.

Cemiyet ilmi ve târih bakımından halk ağzında dolaşan fıkraların da büyük ehemmiyeti vardır; meselâ onsekizinci asrın ünlü vezirlerinden sadırâzam Koca Râgıb Paşa bir gün bendelerinden ve devrin külhânî şâirlerinden Haşmet Efendiye işlerinin çokluğundan şikâyet etmiş:

— Ah Haşmet, hiç işi olmayan bir vazife istiyorum!. demiş.

Külhânî Haşmet:

— Ben öyle bir memûriyet biliyorum ama efendimiz tenezzül buyurur musunuz?..

Deyince paşa «Ne dir?» diye sormuş; Haşmet:

— Efendimizin imamlığı!.. demiş.

Bu fıkra, bu ünlü vezirin halk arasında bînamazlıkla tanındığının kuvvetli delîlidir.

On dokuzuncu asırda İstanbul ulemâsı arasında pek seçkin bir sîmâ olan Kethüdâzâde Mehmed Ârif Efendinin bir fıkrası da dikkate değer. Hiç evlenmemiş bir bekâr olan bu rind ve zarif zâtin Seyyid adında ondört onbeş yaşlarında haşarı bir uşağı varmış; bir gün bir komşusu:

— Hoca Efendi, Seyyid bir çapkın oğlandır, bir kerecik abdest alub mescide girdiğini görmedim; siz gittikden sonra bütün gün rum çocukları ile ceviz oynar!.. deyince Ârif Efendi:

— Bana da çapkın lâzım!. çağıracağım, namazda... çağıracağım, namazda... ya benim işimi kim görecek!?.. demiş.

Vicdan üzerinde baskı yapan bütün kanunlar gibi, Kanunnâmei Âli Osmanın bu hükmünün de pek çabuk tavsadığı âşikârdır. Bununla beraber cemiyet hayatımızda bir kimsenin bânamazlık ile tanınması hoş görülmemişdir. Hayta, çapkın, bıçkın, gürûhu nu pek amansız tâkib ettiren İkinci Sultan Mahmudun gazabından bâzı gençleri kurtarabilmek için hemen dâimâ: «Padişâhım, beş vakit namazında bir tâze yiğittir!» diye sefaatde bulunulmuşdur.

BİNBAŞI SOKAĞI — Üsküdarda Çavuş deresindedir; Silâhdar bağçesi sokağı ile Vasiyet sokağı arasında uzanır; bir araba geçebilecek genişlikde olup, Silâhdarbağçesi sokağı tarafından gelindiğine göre toprak yol olarak başlar; ahşab ve beton yapı evlerinin çoğu bağçelidir; son kısmı kabataş döşeli ve dikce bir yokuş olur, sola doğru bir kavis çizer, bostanlar arasından geçer, tekrar toprak yol olur ve böylece Vasiyet Sokağına kavuşur; her iki başında birer bağçeli kahvehâne vardır (Temmuz 1961).

Hakkı Göktürk

BİNBİR ÇİÇEK — İkinci Abdülhamid devri sonlarında Şişlide bir gazino. Yaz akşamları Galata ve Beyoğlu yosmalarının toplandığı bir yer idi. İstanbulun büyük evlâdı Ahmed Rasım, Mâlûmât Mecmuasına yazdığı şehir mektublarından birinde burasını şu şirin satırlarla tasvir ediyor:

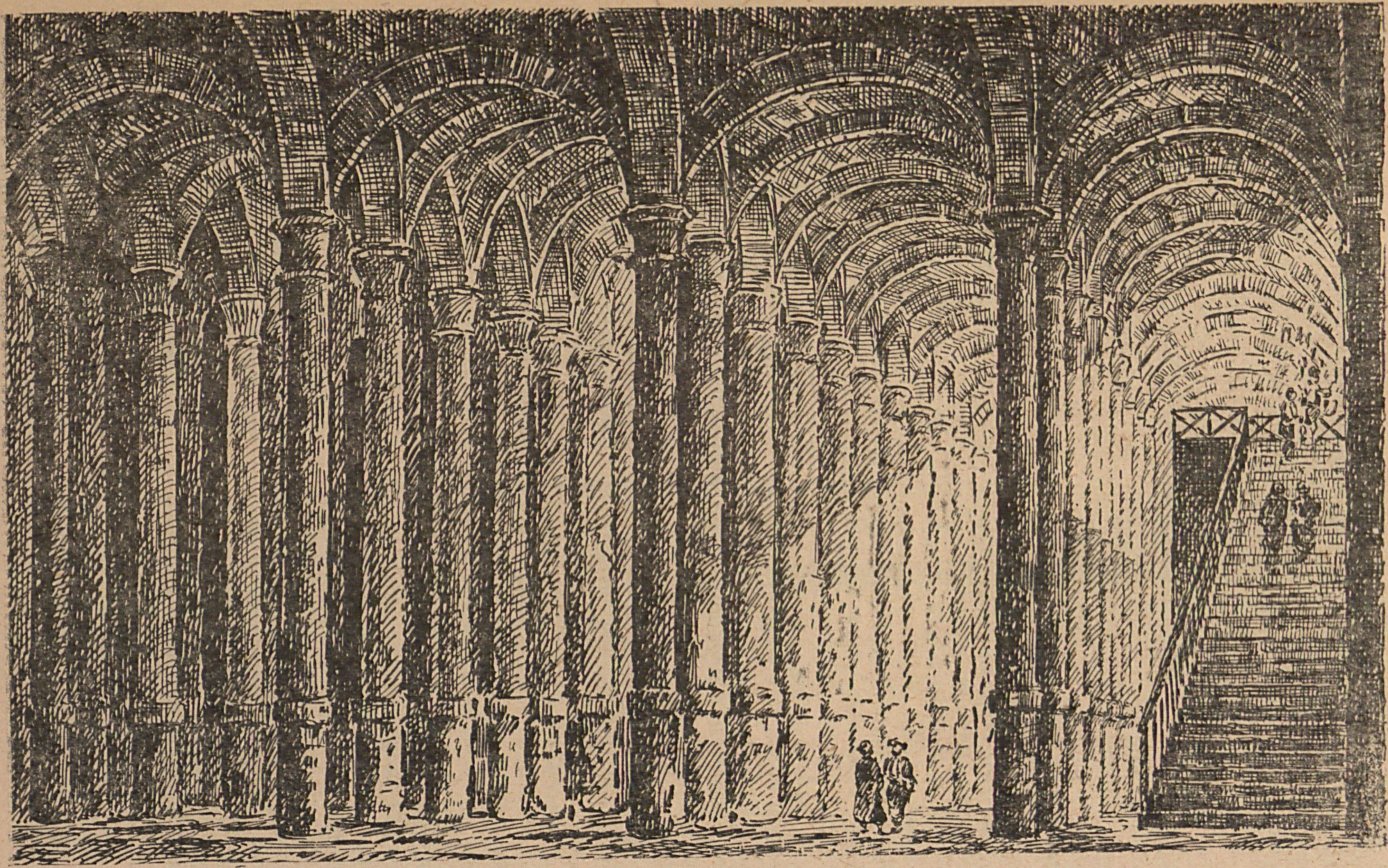
«Aman!. Şişlide Binbir Çiçek denilen bir gazino var. İçinde alaturka çalgı çalıyor. Fakat ne binbir çiçek!. Akşama doğru Beyoğlunun, Galatanın nevâdiri ezhârı düşüyor. Artık yeşilliği seyredin, demet demet; Bülbülderesinden gül, Tatavladan sünbül, Yenişehirden menekşe, Çiçekci sokağından karanfil, Venedik sokağından lâle, Derviş sokağından mine, Timoni sokağından kamelya, Fıçıcıdan sarmaşık, Kalyoncukolluğundan yâsemin, Feriköyünden top salata, Kemeraltından yediveren, Doğruyoldan gündüzüsefâ, Kuledibinden yapışkan, Arnavudköyünden gecesisefâ, Dolabderesinden hindibâ, Samatyadan papatya, Yedikuleden mârul, Papasköprüsünden manolya, Linardı Sokağından ortança, Taksimden salkım, Boyacıköyünden zanbak.... fakat kokularından insanın burnu düşer".

Büyük muharririn zerâfeti semt ve sokak isimlerinin yanına çiçek ve sâir yeşillik isimlerini gelişi güzel sıralamamış olmasındandır, bir kısmı cinaslıdır. O devrin fuhuş âleminde şöhret sâhibi yosmalarının çoğu takma ad olarak bir çiçek ismi alırlardı, Samatyalı Papatya, Tatavlalı Sünbül, Papasköprülü Manolya, Boyacıköylü Zanbak gibi. Vahşiyâne bir cinâyete kurban olmuş pek namlı Kamelya da Timoni Sokağında otururdu. Kemeraltı kaldırım fâhişeleri ile meşhurdu, Kuledibinin fâhişeleri de sırnaşıklıkları, yapışkanlıkları ile meşhurdu .

BİNBİRDİREK, BİNBİRDİREK SARNICI — İstanbulun Bizans devrinden kalma büyük yer altı sarnıçlarından biri; Sultanahmed ile Çemberlitaş arasında, kendi adına insbetle anılan Binbirdirek Mahallesindedir (B.: Binbirdirek Mahallesi; Binbirdirek Meydanı. 1934 Belediye Şehir Rehberinin 2 numaralı paftasında 18 numaralı sahâ); kadim adı Filoksenos sarnıcıdır.

Celâl Esad Arseven «Eski İstanbul» adlı eserinde bu önemli yapıyı şöyle anlatıyor:

«Filoksenos - Binbirdirek sarnıcı altıncı asır bidâyetlerine doğru Jüstinyen zamanında inşâ olundu. Filoksenos tesmiyesi ise o vakit senatör bulunan Filoksenos tarafından inşa ettirilmesi idi. Bu sarnıç Hipodromun cenûbi garbîsindedir. Bunun üstünde vaktiyle Fazli Paşa konağı varmış. Tûlü 60 metro ve arzı 50 metrodur. Dâhilinde 224 aded başlıklı sütunlar olup yekdiğerine kemerler ile merbuttur. Mezkûr kemerler sarnıcın üstünü örter. Sütunlar onbeş sıra üzerine olup bir

Binbirdirek Sarnıcı

(W. H. Bartlett'den Sabiha Bozcalının eli ile)

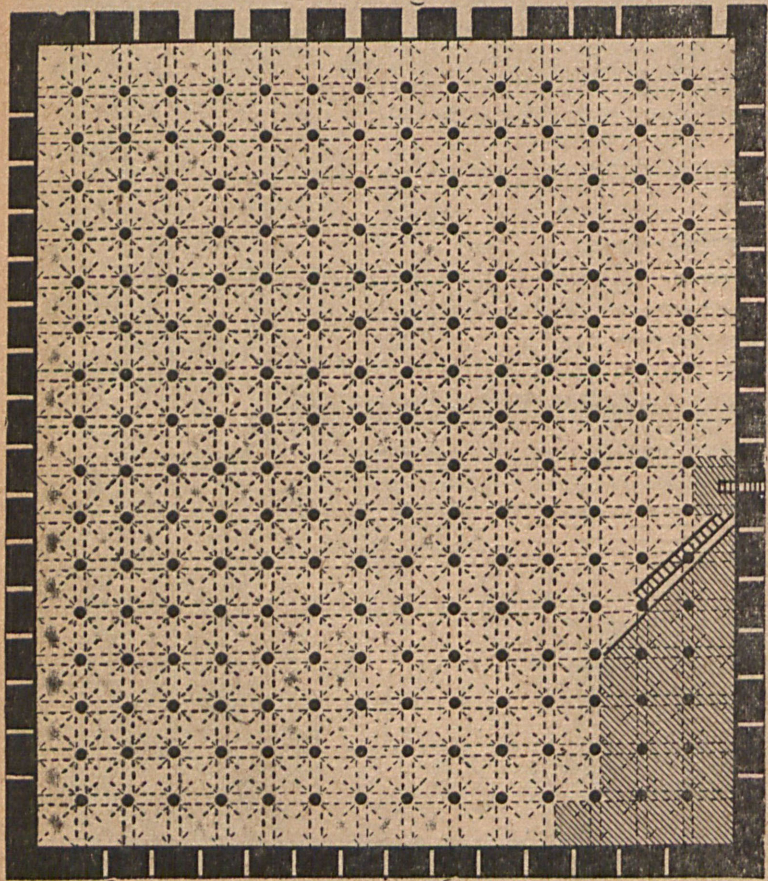
birinden dörder metro mesâfededirler. Dâhildeki suyun hava alması ve içeriye aydınlık vermesi için muhtelif bacalar açılmışdır. Sütunların bugünkü irtifâları 10 metre kadardır. Diğer kısımları suların bıraktığı çamur içinde kalmış olup katılaşarak toprak hâlini alan bir zeminden aşağıda bulunmaktadır; vakti ile 18 metro imiş, Bir zamanlar içinde ipek ve iplik bükenlerin tezgâhları vardı. Zeminden onbeş metro aşağıda bulunan sarnıçın zemînine taş bir merdivenle inilir» (C. Esad, Eski İstanbul).

Türk Ansiklopedisinde ise bu eser şöyle anlatılmışdır:

«İstanbuldaki üstü kapalı Bizans sarnıçlarının en büyük ve en karakteristik olanlarından biridir. Bindirdirek adı türkler tarafından verilmiştir. Bu sarnıçın, yazılı belgelere göre, Büyük Kostantinin imparatorluk merkezini Roma'dan İstanbula naklettiği sırada berâberindeki senâtörlerden Phileksenosun Forun yanında yaptırdığı büyük sarnıç sanılarak Phileksenos sarnıcı diye de adlandırılmışdır. Ancak Binbirdirek sarnıcının Jüstinyen devri yapı husûsiyetlerini taşıdığına göre, milâdın IV. yüz yılının ilk yarısında yapılmış olması gereken Philoksenos sarnıcı ile bir ilişiği olamaz.

«Binbirdirek sarnıcının yüz ölçümü 54×64 m², bütün yüksekliği 14 metroya yakındır. Etrâfı horasan ve geniş tuğlalarla işlenmiş 2,92 metro kalınlığındadır. Üst tarafında mazgal deliklerine benzer pencereler bulunan duvarlar ile çevrilidir. Sarnıcın içinde 224 sütun vardır; bunlar sarnıcın üzerini örten kemer ve tonozları taşımaktadır. Sütunlar kalın bir bilezik ile birbirine tutturulmuş (altdaki 4,90; üstdeki de 4,40 metro boyunda) iki parçadan meydana gelmişdir. Ancak, alt parçaların hemen hemen 3,5 metro yüksekliğe kadar sarnıcın içini doldurmuş olan çamur kitlesi içinde gömülü kaldıkları görülmektedir. Sütun, kâide, bilezik ve başlıkların üzerinde bir çok marka ve monogramlar kazılmışdır.

«Binbirdirek sarnıcı vakti ile ipekciler gediğine verilmiş olduğundan içinde ipek ve iplik bükenların tezgâhları (ve çıkırıkları) bulunmaktaydı. Üzerinde ise Dördüncü Murad devrinde Tayyarzâde ve daha sonra Fazli Paşa konakları gibi büyük binâlar yapılmışdı. Bugün sarnıcın içi boşdur. Üzerindeki yapılar yıkılmış ve burası (büyükce) bir meydan hâline getirilmişdir. Ancak, sarnıcın asıl pencereleri toprak zemin içinde kaldığından, içeriye ışık ve havanın girmesi için tonozlardan bâzıları delinmişdir» (Türk Ansiklopedisi; 1953).

Binbirdirek Sarnıcı
(Türk Ansiklopedisinden)

Türk Ansiklopedisindeki maddeler maalesef müellif veya mütercimlerin imzalarını taşımamaktadır. Celâl Esad Arseven Türk Ansiklopedisinin yazı heyeti arasında bulunmaktadır; yukarıya hemen aynen aldığımız Binbirdirek sarnıcı maddesinin bu değerli bilginimizin kaleminden çıkmış olacağını tahmin edebiliriz. «Eski İstanbul» daki metin ile Türk Ansiklopedisinin arasındaki tarih ve rakam ölçüleri ayrılıklarını, 1907 de kaleme alınmış olan «Eski İstanbul»un üzerinden

geçen kırk altı yılın yeni araştırma ve tetkiklere vermiş olduğu imkâna bağlıyoruz. Binbirdirek Sarnıcı hakkında orijinal araştırmalar, bizim kalem selâhiyetimizin dışındadır.

BİNBİRDİREK BATAKHÂNESİ — Ne zaman ve kimin tarafından yazıldığını tesbit edemedik; on sekizinci asrın ikinci yarısında ilk defa meddah ağzından dinlenmiş bir hikâye olacakdır, ilk baskısı hicrî 1290 (Milâ-1873) de yapılmış olan ve «Tayyarzâde» adını taşıyan hikâyede vak'a, Dördüncü Sultan Murad zamanında İstanbulda geçer; hikâyenin kahramanlarından Fazlı Paşanın kızı Gevherli (Mücevherli) Hanım Sultan, Binbirdirek Sarnıcının üstündeki Fazlipaşa sarayını bir batakhâne hâline sokmuş, buraya dürlü hilelerle düşürdüğü İstanbul zenginlerini soydukdan sonra, hepsi birer şakî olan uşaklarına öldürtmektedir; pençesine düşen bedbahtları da, öldürtünceye kadar, cezâhâne adı verilen sarayın altındaki büyük susuz sarnıçda hapsettirmektedir.

Halk tarafından çok okunmuş olan bu hikâye, Binbirdirek sarnıcının bir zamanlar hakikaten bir batakhâne olduğu zehâbını uyandırmışdır.

R. E. Koçu, bu meşhur hikâyeden mülhem olarak, on yedinci asır ortalarında ve Dördüncü Sultan Murad devrinde İstanbul hayatını en doğru, en câzib husûsiyetleri ile yaşatan «Binbirdirek Batakhânesi» adı ile bir târihî roman yazmışdır. Aşağıdaki satırlar da, yine R. E. Koçunun kalemi ile Tayyarzâde Hikâyesinin bugünkü sohbet dili ile bir hulâsasıdır:

On yedinci asır ortalarında, Dördüncü Sultan Murat zamanında İstanbulun namlı zenginlerinden Defterdar Hüseyin Efendi azledilir ve Yenibahçedeki muhteşem konağına çekilerek bir münzevî hayatı sürmeğe başlar; ikbal devri dostları ve dalkavuklar dağılmıştır. Efendi hazretlerinin ise iki lâf edecek bir yâr-ı sadıka ihtiyacı vardır. Bir gün Derviş Mahmud isminde bir zat: «Sultanım, Şehremini semtinde Tayyarzade isminde on sekiz, yirmi yaşlarında gayet nazik, gayet güzel, sözü sohbeti yerinde bir delikanlı vardır. Şiirden anlar, musikiye âşinâdır, kendi sesi de güzeldir; güzel tambur çalar, bu genci efendimize nedimi has olarak getireyim!" der. Hüseyin Efendi de: "Var getir bir göreyim" der. Tayyarzade konağa getirilir, efendi kendisinden gaayetle hâzzeder ve Tayyarzade Yenibahçedeki konakta yerleşir.. Kendisine selâmlıkta mükellef bir oda döşenir.. Kılığı kıyafeti tepeden tırnağa değiştirilir: Samur, sincap, kakum, vaşak kürkler, altın kabzalı elmaslı hançerler, elmas yüzükler.. Her gün yüz altın cep harçlığı.. Efendi ihsan kapılarını ardına kadar açar.. Kâh saz, kâh söz, edibâne, ârifane sohbetlerle geceler ve günler, haftalar aylar geçer.. Ramazan gelir.. Ramazanı şerif de safayı hatırla geçer.. Arife günü ikindi vakti Tayyarzade anasını ziyaret için velinimetinden izin ister.. Hüseyin efendinin hazinedarı bütün bendegân için bayram hediyesi birer bohça hazırlamıştır. Tayyarzadenin bohçasını da arkasından Şehreminindeki evine gönderir. Delikanlının anası bohçayı açınca şaşırır kalır, içinde: Bir gâvur fesi, dört değirmi astar, pamuk ipliği alacası bir yanaşma entarisi, mavi bezden diz donu, bir kara ırgat kuşağı, yelken bezinden don ve gömlek vardır..

Kadın:

— Oğlum bunlar nedir?!.. O adam seni çoktan istiskal etmiş haberin yok!.. der.

Delikanlı teessüründen ağlamağa başlar, bohçayı saklar ve: «Ben de bir daha onun konağına gidersem nâmerdim!..» der. Halbuki işde büyük bir yanlışlık vardır: Arabacı Veli Mahmud, Tayyarzade için hazırlanmış fevkalâde kıymetli hediyelerle dolu bohçayı almış, arabacının bohçası da efendinin sevgili nedimine gönderilmiştir. Veli Mahmud bohçayı açıp da içinde kendisinin on yıllık aylığı ile tedarik edilemiyecek eşya olduğunu görünce «Burnu bana yedirmezler!» deyip memleketine kaçar. Delikanlı bayram günü görünmeyince Hüseyin efendi merak eder, evine haber gönderir, buldurtamaz.. Aradan bir ay geçer.. Tayyarzadeden haber yok.. Zengin adam. "Bir iş oldu.. Tayyarzademi gücendirdiler ama benden saklıyorlar...» der ve nihayet bir gün; «Varayım kendim arayıp bulayım!..» diye konaktan çıkar ve akşama konağa dönmez. Aradan bir hafta geçer, efendiden haber yok. Konakta bir merak ve telâş.. Herkes: «Zâhir Tayyarzade, efendiyi büyüledi. Kendi evinde kapadı. Parasını sağıp yiyecek» şüphesi uyanır.. Bir hafta sonra konağa meçhûl bir şahıs gelir ve efendinin el yazısı ile bir tezkere sunar; kâğıtta: «Ali ağa!.. Sene-

dimi getirin efendiye bin altın ver ve bana dair kendisine bir şey sorma» yazılıdır. Ertesi hafta o meçhûl adam yine gelir, Hüseyin efendinin yazısı ile yine bir kâğıt verir, bin altın alıp gider.. Bunun üzerine Hüseyin efendinin zevcesi Şehreminine, Tayyarzadeye başvurur. Fakat görür ki delikanlının hiçbir şeyden haberi yokdur. Hüseyin efendinin kaybolduğunu öğrenince kalbinin kırgınlığına rağmen fevkalâde müteessir olur. Hemen konağa koşar ve iki sefer biner altın alan meçhul adamı bekler..

Bu adam, aynı mealde bir tezkere ile yine gelir. Fakat Tayyarzade de herifin peşine takılır ve hissettirmeden takip eder.. Fatih, Vezneciler, Bayazıd üzerinden Divanyoluna gelirler.. Adam orada bir yan sokağa sapar. Ve meşhur Binbirdirek Sarnıcı üstüne yapılmış olan Fazlı Paşa sarayına girer.. Bu sarayda Fazlı Paşanın bir sultandan doğmuş olan kızı Cevherli Hanım Sultan oturmaktadır.. Herkesin bildiğine göre, yıllardan beri sokağa çıkmıyan hanım sultan haylı yaşlıdır ve ibadetle meşguldür. Tayyarzade «Şimdi ne yapayım?» diye düşünürken sarayın kapısı açılır. Bir de ne görsün, dışarıya âfeti devran bir kız çıkmıştır: Sırtında bülbül damağı bir ferace vardır ve yaşmağı da çilek şerbeti rengindedir. Hilâl kaşlı, âhu gözlü, kirpikleri karanfil gibi.. pembe hotoz üstüne takıp takıştırmış olduğu elmasların pırıltısı dışarı aksetmekte.. Servi boyu ile bir dalgalı dalgalı yürümekte ki ya hey!.. Feracesinin altından da bir karış nar çiçeği entarisi dışarıya çıkmış.. Arkasında sekiz cariye.. Feraceleri al, sarı, güvez, fıstıkî, mor, turuncu, yeşil ve mavi... Bir renk dalgası, tavus kuyruğu halinde...

Tayyarzade şaşkın şaşkın seyrederken güzel kadın yanına gelir ve:

— Vakti şerifleriniz hayrolsun efendim Tayyarzade!.. der.

Tayyarzadenin âdeta dili tutulur:

— Allaha emanet olun efendim. diye keler.

Beriki, şuh ve dilbaz:

Tayyarzâde ile Sahbâ Kalfa
(Münif Fehim'in kompozisyonu)

— Ah efendim.. Haylı zamandır hayalinle oyalanırken elhamdülillâh bugün size kavuştum.. A kızlar kaç gündür gözüm seğirdi.. Bakın sonu neymiş.. Tayyarzademi görecekmişim!.. der.

Delikanlı biraz toplanıp:

— Hayrola efendim.. Siz beni nereden bilirsiniz?! diye sorunca genç kadın şöyle bir kırıtarak:

— Efendim, ehli dil birbirini bilmemek mümkün müdür?.. Lûtfen teşrif edin.. Buyurun bir fincan acı kahvemizi nûş edin.. Teşrifinizle hanemizi şen ve ruşen eyleyin.. İki gözüm nevcivanım.. Bu cariyenizi ağlatmayın!.. Cevabını verir ve Tayyarzadeyi Fazlı Paşa sarayının kapısından içeri alır..

Bu güzel ve dilbaz kadın, Gevherli Hanım Sultanın mahremi esrarı gürcü kızı Sahbâ'dır.

Tayyarzade Gürcü kızı Sahbâ ile Fazlı Paşa sarayına girer girmez yirmi nefer Macar kölesi ile karşılaşır.. Hepsi gözleri kanlı şakî suratlı adamlardır: «Efendi.. Tütün bahşiş!..» diye delikanlının etrafını sararlar.. Sahbâ'nın işâreti ile delikanlı dört altın verir. Birkaç kapı geçince karşılarına bu sefer de yirmi kadar Boşnak ve Arnavut köle çıkar. Onlar da aynı kırat cellât yüzlü adamlardır: «Tütün bahşiş!..» derler. Dört altın da onlara verilir. Harem kapısına gelince orasının da yirmi kadar ak hadım ağalarla tutulmuş olduğunu görürler... Bunlar da tepeden tırnağa müsellâhtırlar ve Tayyarzadeyi ortalarına alıp: «Maşallah efendim.. Bizlere tütün bahşiş!..» deyip dört altın kaparlar.. Tayyarzade fevkalâde korkmuştur. Delikanlının yüzü bembeyaz olmuştur. Hareme girilir.. Geniş ve fevkalâde müzeyyen, mükellef bir merdivenin iki yanına biri diğerinden güzel on iki cariye dizilmiştir, kızlar bir ağızdan: «Maşallah Sahbâ kalfa!.. İşte bu şikâra söz yok!..» derler. Sahbâ Tayyarzadeyi kolundan tutup yukarı çıkarır.. Geniş bir sofaya açılan kırk oda kapısı.. Her kapının önünde ağır kumaşlardan perdeler.. Duvarlar tavana kadar ayna.. Tavanın ortasından muhteşem bir avize sarkmış.. Tayyarzade odalardan birine alınır.. Bu oda da ayna, billûr, altın şakırtısı, ipek ve yaldız parıltısı içindedir.. Az sonra bir cariye gelir; Tayyarzadeye: «Buyurun efendim.. Hanım Sultan sizi istiyor.» der. Delikanlı Sahbâ kalfa ile beraber başka bir odaya geçer ki ihtişamı kalem ile tarif edilemez. Köşede, inci işlemeli bir sedir üstünde yetmiş beşlik bir kadın.. Dizlerine bir beyaz şal atmış.. Bu, vaktiyle güzelliği, hoppalığı dillere destan olmuş Gevherli Hanım Sultandır. Bir gülü rânâ iken yolunmuş, dökülmüş koçalak kalmıştır:

Kaşlar kazan kulplu, gözlerinde sürmeler çilingir yüzüğü, burun mor patlıcan, yanaklar porsuk ciğer, dudaklar sığır böbreği.. Gerdan karnabahar koçanı.. Başında inci işlemeli al kadife serpuş.. Kulaklarında kuş yumurtası kadar inci küpeler... Gevherli Hanım Sultan Tayyarzadeyi görünce gözlerinde bir şimşek çakar, selâm verip: «Gel bakalım Tayyaroğlu.. Otur şöyle dizimin dibine!..» der. Tayyarzade koşar.. Etek öper ve mücevherler içindeki acûzenin dizi dibine oturur. Hanım Sultan titrek eliyle delikanlının yanağını okşar: «Ey Tayyaroğlu.. İstanbulda güzelliğin gökyüzünü tuttu. Seni ne zamandan beri isterdim. Ele avuca sığmaz âhûyi vahşî gibi kaçardın. Ama bu sefer elime düştün nevcivanım aslanım..» der. Kahveler içilir.. Sonra mükellef ve muhteşem bir içki sofrası kurulur. Hanım Sultan: «Tayyaroğlu.. Elinle bana bir bâde kerem et.. Aşkına nûş edeyim..» der; delikanlı gümüş bazularını sıvayarak bir trâşîde billûr kadehi doldurur, ve sunar. Hanım Sultan da bir kadeh doldurup: «Civanım.. Sen de benim elimden iç!..» der.

Fazlı Paşa sarayı bir batakhanedir.. Muazzam servetini sefahatle bitiren Gevherli Hanım Sultan, âlet olarak kullandığı güzel cariyeler ve kölelerle zenginleri avlatıp saraya kapatmakta, türlü yollardan paralarını çektikten sonra cellâtlarına teslim edip yok ettirmektedir. Defterdar Hüseyin efendi de bu avlardan biri olmuştur. İhtiyar Hanım Sultan Tayyarzadeye can ve gönülden âşık olmuştur.. Güzel Sahbâ'ya: «Elin eline dokunmasın.. Alimallah seni diri diri ateşe yakarım!..» diye tenbih eder.. Halbuki Sahbâ kalfa da güzel delikanlıya vurulmuştur. Batakhanenin bütün esrarını Tayyarzadeye anlatır.. Delikanlı bu arada velinimeti Hüseyin efendinin de henüz hayatta olduğunu öğrenir. Ertesi günü Hanım Sultan, Tayyarzadenin parmağında Hüseyin efendi hediyesi bir elmas yüzüğe bakarak: «Delikanlı bu ne kadar güzel yüzük!..» der. Zeki çocuk fırsatı

ganimet bilir: «Efendim Sultanım., Güzeldir ama, taş yalancıdır!..» der. Hanım Sultan hayret eder: «Canım.. Felemenk traşı tefîs bir pırlanda!..» deyince Tayyarzade: «Hayır efendim.. Bir derviş ahbabım vardır. Bunları o yapar. Gayet hünerli adamdır!..» cevabını verir. Ve bu sahte elmas yapıcısı dervişi bulup getirmek üzere Hanım Sultandan dört saat için izin alır.. Fazlı Paşa sarayından çıkar.. Doğru Sultan Murada koşarak batakhaneyi ihbar eder.

Sultan Murat tebdili kıyafet eder, elmasçı derviş olup Tayyarzade ile batakhâneye girer. yeniçerilere de emir verilmiştir. Fazlı Paşa sarayı sarılır. Padişah Gevherli Hanım Sultanın huzuruna çıkınca derhal kendisini açığa vurur:

— Melûne.. Sen kimsin ki böyle bir işe cüret eder ve bu batakhaneyi açıp bunca insanlara zulmedersin!.. diye gürler..

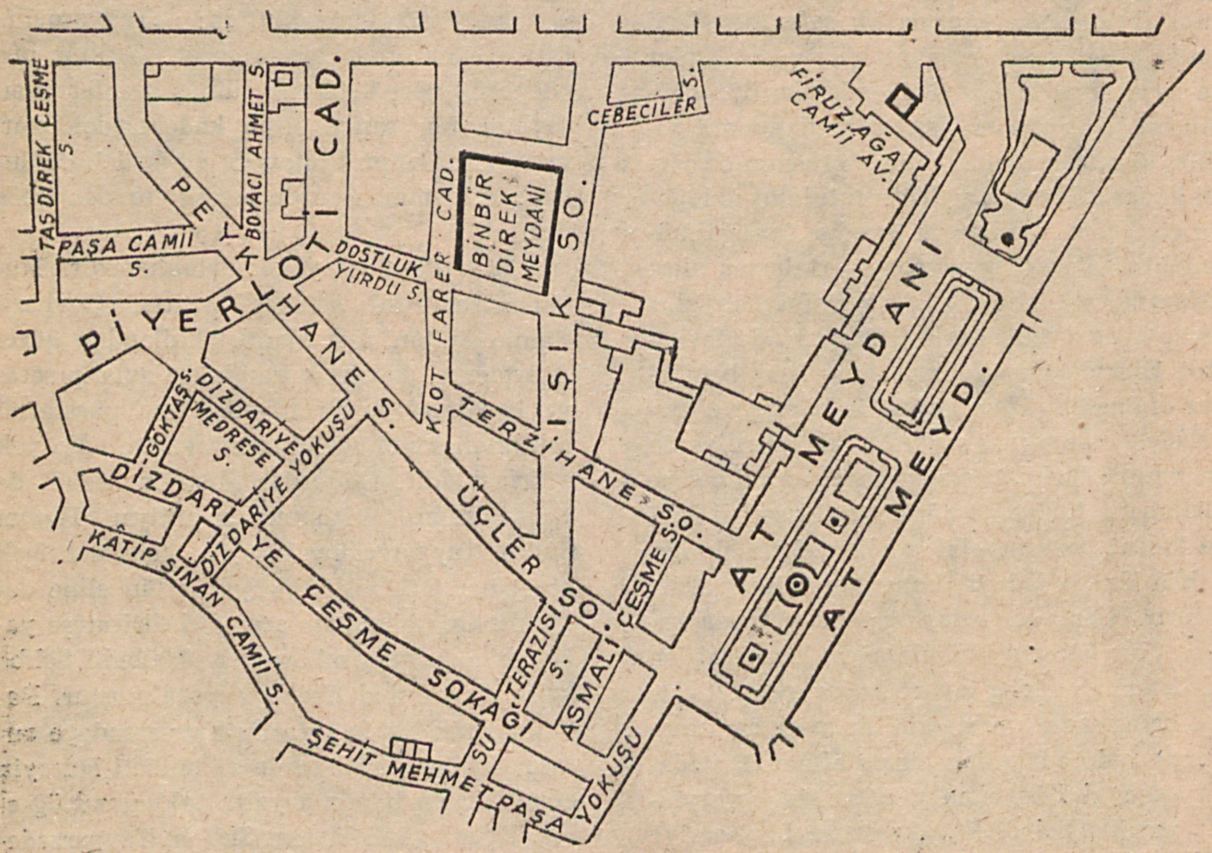
İhtiyar Hanım Sultan Padişahın ayaklarına kapanır:

— Aman Padişahım.. Gençliğime merhamet eyle!.. diye yalvarır.

Sultan Murat hemen hançerini sıyırır ve Hanım Sultanın kalbine kendi eliyle saplar.. O sırada batakhane de basılır ve Hanım Sultanın cinayetlerine âlet olan Macar, Arnavut, Boşnak köleler idam olunur. Hüseyin efendi ile beraber daha sekiz biçare ölümden kurtarılır.

Güzel Sahbâ kalfayı da: «Bana bağışlayın!..» diye Tayyarzade kurtarır. Hüseyin efendi yedi gün yedi gece süren mükellef bir düğün ile Sahbâ'yı Tayyarzadeye alır ve her ikisini de evlât yerine konağında yerleştirir.

BİNBİRDİREK MAHALLESİ — Eminönü İlçesinin Alemdar Bucağı mahallelerinden ayni bucağın, Molla Aliyülfenârî, Alemdar, Sultanahmed, İshak paşa, Küçükayasofya ve Emin Sinan mahalleleri ile çevrilmişdir; sınır yolları, kuzeyde, şehrin ana caddelerinden Sultanahmed - Bayazıd eski tramvay yolu, asırlardan gelen adı ile meşhur Dîvan Yolu, yeni ismi ile Yeniçeriler caddesi (Molla Aligülfenârî ve Alemdar mahallelerinden ayırır); doğuda At Meydanı (Meydanın büyük kısmı, park, Dikilitaş, Burmalı Sütun, Alman Çeşmesi Binbirdirek mahallesi sınırı içinde kalır; bu mahalleyi bu yönde Sultan-

Binbirdirek Mahallesi
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

ahmed Mahallesinden ayıran, camiin önünden geçen yoldur); güneyde Şehit Mehmed Paşa yokuşu (İshakpaşa Mahallesinden ayırır), ve Kâtip Sinan Camii sokağı (Küçük Ayasofya mahallesinden ayırır); batıda Kâtib Sinan ve Taşdirek Çeşmesi sokakları (Emin Sinan Mahallesinden ayırır).

İç sokakları şunlardır: Gedikpaşa Camii sokağının bir kısmı, Piyer Loti caddesinin bir kısmı, Boyacı Ahmed Sokağı, Peykhâne sokağı, Dostlukyurdu sokağı, Klod Farer caddesi, Dizdâriye Medresesi sokağı, Göktaş sokağı, Dizdâriye Çeşme sokağı, Dizdâriye yokuşu, Su terâzisi sokağının bir kısmı, Işık sokağı, Cebeciler sokağı, Asmalı Çeşme sokağı, Üçler sokağı, Terzihâne Sokağı, Fıruzağa Camii sokağı, Binbirdirek Meydanı, At Meydanın büyük kısmı.

1961 temmuzunda, mahalle muhtarı emekli adliyecilerden Bay Mehmed Sabri Özbay'ın verdiği rakamlara göre Binbirdirek Mahallesinde ev ve apartıman 712 mesken, 26 dükkân ve atörye, 3 eczâhâne, 2 otel bulunuyordu. 1961 sayımında halkı 1571 kadın ve 1987 erkek olmak üzere 3558 kişi idi.

Yukarıda kaydedildiği gibi Sultanahmed Meydanı (At Meydanı) anıdları, Binbirdirek sarnıcı, Firuz Ağa Camii, Dizdâriye Camii, Köprüler Türbesi, Köprülü Kütübhânesi, Köprülü Mehmed Paşa Mescidi, Köprülü Medresesi, Keçecizâde Fuad Paşa Türbesi, Buhâra Tekkesi, Eski Belediye Reisliği konağı, Çenberlitaş Sineması, Osman Bey Matbaası, Emlâk-kredi Bankası İstanbul Merkez Müdürlüğü, Türkiyenin en eski ve en mühim mizah mecmuası Akbaba'nın idârehânesi, İstanbul Orman Başmüdürlüğü, İstanbul Tapu ve Kadastro Başmüdürlüğü, İstanbul Adliye Sarayı bu mahallenin sınırları içindedir.

Hakkı Göktürk

BİNBİRDİREK MEYDANI — Alemdar Nâhiyesinin Binbirdirek mahallesindedir; Klod Farer caddesi (Claude Farrère; B.: Farrère, Claude) lie Işık sokağı ve isimsiz iki sokak ile çevrilmişdir; her ne kadar 1934 Belediye Şehir Rehberinde de «meydan» adı ile gösterilmiş ise de (Rehber, pafta 2 de 18) genişçe bir çirkin, keleş sâha idi; son zamanlarda bir çocuk bağçesi olarak tanzim edilmişdir; meydan yerine «Binbirdirek Çocuk Bağçesi» demek çok daha uygundur; altında, Bizans devri eserlerinin en meşhurlarından Binbirdirek sarnıcının bir kısmı bulunmaktadır (B.: Binbirdirek Sarnıcı). Çocuk bağçesi olarak tanzîminden önce Sultan ahmed Çarşamba pazarı burada kurulurdu. İstanbul basınında pek önemli bir yeri olan Doğan kardeş Matbaası buraya nâzır binalardan birini işgal eder (haziran 1961).

Hakkı Göktürk

BİNDALLI — Eski bir kumaş adı; atlas, ipekli, şâlâkî, kadife kumaşların, üzerleri kılabdan ile iri yapraklar ve dallar işlenmiş olanları; bin dallılardan umumiyetle entâri kesilirdi; esnaf takımı, esnafın da bilhassa gencleri giyerdi. Boylu, kaşı gözü yerinde, eli ayağı düzgün esnaf civanlarını açan kumaşlardı; bu bakımdan al benisi olan ve avam tabakasına mensub bazı genclere lakab olarak da kullanılmışdır (B.: Mustafa, Bindallı).

Son yeniçerilerden ve büyük bir destan mecmuasının sâhibi Çardak Kolluğu çorbacısı Galatalı Hüseyin Ağa, ocaklı esnaf civanlarından yeniçerilik ile övünür, bâzûlarına mensub oldukları ortaların nişanlarını dövlürmüş on iki nefer gencin şânında şehrengiz yollu yazdığı bir manzûmede, biri helvacı diğeri çulha iki gencin bindallıdan entâri giydiklerini, söylüyor:

Peştemalı ince belde o melek
Bindallı anteri üstünde yelek
Reftârı şûhâne gaayet civelek
Helva döker fıstıklı ak mermere
Elli altı nişan vermiş dilbere.

*

Bindallı anteri belde şal kuşak
Dökmüş kâküllerin altunlu başak
Şimşir nâlin ile elinde arşak
Çulha şâhım tıkır tıkır şanlıdır
Gümüş bâzû altmış dört nişanlıdır.

BİNDER ARABA FABRİKASI — Otomobilden evvel atlı binek arabaları devrinde Parisde en zarif, en lüks arabaları yapan bir müessese; Abdülaziz devrinden itibâren osmanlı hânedanının saray arabaları bu atölyeye ısmarlana gelmişdir. Bu fabrika hakkında bilgi edinilemedi.

BİNEK TAŞI — Yaşlıca kimselerin, ve bilhassa en başda pâdişah, devlet erkân ve ricâlinin, âyan ve eşrâfın ata kolayca binmeleri için evlerin, konakların, sarayların cümle kapuları, câmilerin hünkâr mahfili medhalleri önüne, ve gereken sâir yerlere tonulan ba-

samaklı taşlar; öyle ki, at bu taşın önüne çekilir, ata binecek olan her kim ise, binek taşından eğere rahatça otururdu. Binek taşlarının irtifâı, üzengi hizâsına kadar olurdu; yâni süvârı, ata binerken, sol ayağını üzengiye basmak için sol bacağını kaldırmak, sonra, sol ayağı ile üzengiye basıp ve sağ ayağı ile yeri depip atın, eğerin üzerine sıçramak zahmetinden kurtulmuş olurdu.

Zamanımızda İstanbulda sokak üzerinde kalmış tek binek taşı, Beylerbeyinde Yalıboyu caddesinde Beylerbeyi Camiinin büyük bağçe kapusu yanındadır ki, pâdişahlar bu camie atla geldiğinde, bu taşda atdan inerler, ve cami bağçesinden geçerek hünkâr mahfili önüne İkinci Sultan Mahmud tarafından yaptırılmış hünkâr dâiresine giderler idi; namaz dönüşü de ata bu taşdan binerler idi. Artık bir antika olmuşdur; târihini bilmez, millî hâtıralara hürmet duygusundan mahrum, sâdece yenilik budalası biri çıkar da, yol kenarında bu koca taş da niye duruyor diye, Beylerbeyi Yalıboyu Caddesindeki tek örnek binek taşını kaldırır ise pek yazık olur (B.: Beylerbeyi Camii).

BİNEK TAŞI SOKAĞI — Halicdeki Sütlücenin sokaklarındandır; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 17 numaralı paftasına göre Hacıgülşen sokağı, Salaş sokağı ve isimsiz bir sokak ile teşkil ettiği dört yol ağzı ile Yazmacı Bayram sokağı arasında uzanır bir dirsekli bir yoldur; adsız bir çıkmaz ve Şekerkuyu sokağı ile de birer kavuşağı vardır. Dörtyol ağzı tarafından gelindiğine göre, aslı kabataş döşeli ise de yıllar boyunca bakımsızlıkdan toprak yola inkılâb etmiş durumda başlar; bir katlı bir ahşab ev ile ikişer katlı ve bağçeli iki kâğir evin arasından geçerek dikce bir meyil ile iner, sola bir dirsek yaparak dik bir yokuş olur ve sağlı sollu bağçeler arasından geçer, burada, bir kişinin ancak geçebileceği kadar dar patekamsı bir yoldur, böylece Şekerkuyu sokağına bağlanır. Üzerinde bir sıra kulubemsi ahşab meskenler görülür; metrûk bir de mûsevî mezarlığı vardır (Haziran 1961)

Hakkı Göktürk

BİNEMECİYAN (Agavni-Zabel) — Rupen Binemeciyanın zevcesi, Eliza Binemeciyan ile Onnik Binemeciyanın anneleri, Mınagyan Tiyatrosunun aktrislerinden; ekseriya genc kız rolüne çıkardı, kocasına partönerlik etmez, mâşûka olmaz, o roller, Madam Binemeciyandan daha ehil olan Madam Hekimyana verilirdi. Kısa boylu, tombalak, fakat türkcesi zevci gibi çok düzgündü; 1922 de öldü.

Sermed Muhtar Alus

BİNEMECİYAN (Eliza) — Sahne artisti; 1890 da İstanbulda doğdu; babası Rupen Binemeciyan, ve anası Agavni-Zabel Binemeciyandır, her iki se türk sahnesinin artistlerindendir. Aşağıdaki satırları A. Madat'ın «Sahnemizin Değerleri» adlı eserinden alıyoruz:

«Kadıköyündeki Notredame de Sion fransız kız mektebinde okudu; 1900 de henüz on yaşında iken mınagyan kumpanyasında kız ve oğlan çocuk rollerine çıkarıldı ve sahne yolunda pek büyük kaabiliyeti olduğu görüldü, ki bu çocuk rolleri «Zaza» da Toto, «Dilenci Karı» de Marie, «Kumarbaz» da Georges (Jorj), «Andre Gerard» da Charles (Şarl), «Peçeli kadın» da Edmond (Edmon), ve «Şâir» de Marie (Mari) dir.

«Fakat profesyonel olarak sahne hayatına 1908 de, Meşrutiyetin ilânından sonra onsekiz yaşında başladı, birkaç gencin kurduğu «Serbest sahne» de ermenice temsil edilen Victor Hugo'nun «Kıral eğleniyor» dramında Blanche (Blanş) rolünü aldı. Serbest sahnede bir iki ay kaldıktan sonra Mınagyan Kumpanyasına geçti ve mühim rolleri büyük başarı ile oynayarak pek çok takdir topladı ve sahnenin ön safda şöhretlerinden biri oldu. Zaman zaman Donanma Cemiyeti Heyeti Temsiliyesinde, Yeni Sahnede ve Dârülbedâyide mümtaz mevkii olan sanatkâr olarak çalışdı, Türkiyedeki sanat hayatının en parlak devresini de Dârülbedâyi kadrosunda bulunduğu zaman teşkil etti.

Eliza Binemeciyan
(Resim: S. B.)

«1921 de evlendi ve bir etüd - balayı seyahatına çıkarak Parise ka-

dar gitti, geldi; 1924 de ikinci defa Fransaya gitti, ve artık orada kaldı; yalnız 1926 yılında Râşid Rizanın dâvetini kabul ederek o yılın ramazan ayı için İstanbula geldi, ve bu büyük aktörle birlikde Fransız Tiyatrosundaki temsillere iştirâk etti, sonra temelli olarak Fransaya döndü.

«Eliza Binemeciyanın, türk sahnesinin en yüksek kadın artistlerinden biri olduğu muhakkaktır. Husûsî olarak türk edebiyatı dersleri almış, ermeni asıllı bir sanatkâr olarak türkceyi sahnede çok temiz, pürüzsüz konuşan ilk sîmâ olmuşdur; bu bakımdan sahnemizin rakibsiz yıldızı idi.

«Herkesi teshir eden, her seyircinin kalbinde şahsına ve sanatına bir hürmet ve teveccüh uyandıran Eliza Binemeciyan bu muvaffakiyetini kültürü ile yaradılışındaki câzibeye borçludur. Onun, kusursuz, tenkid dışı aktris olduğu kanaati yerleşmişdi, zayıf taraflarını araştırmak, görmek akla gelmiyordu. En büyük sevincinden en derin ye'sine kadar bütün duygularını ihtibas ederek bir nezâhet ve nezâket kaftanı altında, hiç bir hareketinde ve sözünde samimiyet yokdu.

«Millî piyeslerdeki rollerinde çok ileri muhitte yaşayan bir fransız kadını hissini veren Eliza Binemeciyan, çok anlayışlı oynadığı halde «Madamme Sans-Gêne» de de o fransız kadınının şuhluğunu yaşatmadığı için hakiki Cathérine(Katerin) olamamışdı.

"Bir Ledi Makbeti, bir Ofelyayı, bir Jan Dark'ı sahnede felâkete sürükleyebilir, mahvedebilirdi, zekâsı en büyük yardımcısı oldu, bu gibi rollenre hiç yanaşmadı» (A. Madat, Sahnemizin Değerleri, 1944).

Rahmetli büyük dostumuz Sermed Muhtar Alus İstanbul Ansiklopedisine Eliza Binemeciyan hakkında şu notu tevdi etmiştir:

«Dârülbedâyiin ilk temsil heyeti kurulduğu sırada Eliza 12 lira aylıkla, yâni emsallerinin hepsinden fazla maaşla angaje edilmişti. Kınar Hanımınki ayda 9, Ertuğrul Muhsin, Sâdi, Muvahhid, Râşid Riza, Nureddin Şefkatî 7, İ. Galib, Elizanın kardeşi Onnik Binemeciyanınki 5 lira idi.

«Birinci Cihan Harbi yıllarındaki Darülbedâyi temsillerinde, Tahsin Nâhidin «Bir çiçek iki böcek», «Rakîbe» gibi, ve sâir piyeslerde baş kadın rollerini muvaffakiyetle oynamışdı.

«Gözleri şehlâ, fakat idâre ederdi, ekseriya profil durarak vaziyetler alırdı. Sahnede pek dilber, zarif, ince görünürdü. O devirde türk kadınının sahneye çıkması yasak, aktrislerden düzgün türkçe işitmek imkânsız, Elizayı dinleyenler mal bulmuş mağribîye dönmüşler, pek sevinmişlerdi; aktrisin parlak şöhretini bir az da bu noktada aramalıdır.»

Aşağıdaki satırları da 29 kasım 1948 tarihli Akşam Gazetesinden alıyoruz.

«Bir kaç gün evvel Eminönü Halkevinde verilen bir temsilde eski Türk sahnesinin en değerli artistlerinden bayan Kınar çok alkışlanmıştı. Bu sahnenin eski değerli artistlerinden Bayan Eliza Binemecyan şimdi Fransada Nis civarında oturmaktadır. Bayan Eliza Binemecyan gönderdiği bir mektupta diyor ki:

«Sabık sahne arkadaşlarımdan Vasfi Riza jübilesi dolayısile neşredilen eseri son derece sevinç ve memnuniyetle okudum. Türk tiyatrosunun günden güne yükselmesi beni son derece sevindirdi. Ve sevgili vatanıma ve sahnesine olan muhabbetim bir kat daha arttı. İstanbul her an gözümün önündedir. Galatasarayın köşesi, Taksim yolu. Bunlar o derece canlı olarak hayalimde yaşarlar ki seneler geçtiği halde kendimi vatanımda sanırım.

«Yirmi seneden beri uzaklaştığım vatanımda kimbilir ne büyük değişiklikler olmuştur?

«İkinci umumî harbin 1941-46 senelerini Londrada geçirdim. Orada bizim sefirimiz ve konsolosumuzla görüşerek eski sahne hayatından bahsettik.

«İngilizler çok tiyatro severler ve değerli artistleri vardır. Bunlardan biri de sabık Başbakan Mister Churchill'in kızıdır.

«1946 senesinde Fransaya avdetimde gördüm ki, Fransız artistleri Alman işgali dolayısiyle bozulmuş Fransız sahnesini canlandırmağa çalışmaktadır. Öyle büyük bir gayretle ki az zamanda Fransız sahnesi kendi eski halini bulacaktır.

«Kasımda olduğumuz halde burada sıcak bir hava vardır. Taraçada oturup bu mektubu yazdım.

«Vatanıma karşı iştiyakım o derece şiddetlenmiştir ki onun sevki ile belki yakında sevgili vatanımı ziyaret edeceğim.

«Beni unutmıyan ve soran vatandaş ve meslekdaşlara saygı ile selâmlar ederim».

BİNEMECİYAN (Onnik) — Aktör; Rupen ve Agavni Binemeciyanların oğlu, Eliza

Binemeciyanın büyük erkek kardeşi. Bütün Binemeciyanlar gibi türkçesi düzgündü, fakat babası gibi yakışıklı değildi. Dârülbedâyi kurulunca kız kardeşi ile beraber bu sanat topluğuna intisab etti, Birinci Cihan harbi mütârekesi yıllarında Amerikaya gitti, kendisinden haber alınamadı.

Sermed Muhtar Alus

BİNEMECİYAN (Rupen) — 1885 den 1908 de meşrutiyetin ilânına kadar İstanbulda «Osmanlı Dram Kumpanyası» adındaki tiyatro kumpanyasını idâre etmiş Minagyan'ın jönprömiyeliğini yapmış ermeni aktör, şöhretli aktris Eliza Binemeciyanın babası, kızının ikbak devrini göremeden 1910 da öldü.

Gedikpaşadaki Güllü Agobun tiyatrosunda rejisörlük eden, oyunlara da çıkan, sonra ayrıca bir trup kuran meşhur Fasulyaciyanın yetişdirmelerinden olan Rupen Binemeciyan sahne hayatına suflörlükle intisab etmiş idi; kara saçlı, kara kaşlı, kara gözlü, yakışıklı, ağır başlı, hattâ kibirlice bir sanatkârdı. Yaz mevsiminde Kadıköy taraflarında oynadıkları sıralar hanımlar tiyatroya dolar ve Rupeni pek beğenirlerdi. Piyeslerde dâimâ yakışıklı delikanlı, âşık rolleri alırdı, «La dam o kamelya»da Arman, «Bir fakir delikanlının hikâyesi»nde Maksim olurdu. Dili türkçeye çok yatkındı, kültürlü adamdı. Sahneye ekseriyâ başında silindir şapka, sırtında frak veyâ redingot, bazan da siyah ceket, kısa ve dar pantalon, altında siyah çoraplarla, Lui Filip devri delikanlısı kıyâfeti ile çıkardı. Hoppa hanımlardan pek çoğunun endâmına, tavırlarına vurulduğu, içlerinden bir kısmının, adamın haberi bile yok iken gizli gizli gönül çekdiği, yemeyüb, içmeyüb eridiği söylenirdi.

Mınagyanın kumpanyası ramazanları Şehzâdebaşında Direklerarasında, yazın Kadıköyünde Zamboğlu Bağçesinde, Kuşdili Çayırında, veya Papazınbağçesindeki tiyatrolarda oyunlar verir idi, buralarda cuma ve pazar günleri, diğer günler de Bakırköyündeki Millet Bağçesinde, yahud İcâdiyede Beyleroğlu Bağçesinde, Göksuda temsiller verilir, dildâdeleri Rupen Binemeciyanın âdetâ yolunu gözlerlerdi.

Sermed Muhtar Alus

BİNGAAZİ VAPURU — İkinci Sultan Abdülhamid devrinde «İdârei Mahsûsa» adı ile anılan devlet deniz yollarının İstanbuldan liman dışı iskelelere, «sevâhili bâide» ye seyrü sefer eden vapurlardandı. Hicrî 1318 (Milâdî 1900 - 1901) yılında neşredilen resmî devlet sahnâmesi bu geminin rüsum tonunu 352, hamûle tonunu da 528 olarak gösteriyor.

Küçükce cesâmetde ve kunt, Marmaranın lodoslarına dayanıklı, baston burunlu, arkaya yatıkca fiyakalı bacalı, görünüşü şıb-şirin, o zamanın en yollu vapurlarındandı. İstanbuldan Mudanyaya üç buçuk saatde gideri ki yabana atılmayacak sür'attir. Adalara işleyen 14 numaralı «Aydın» ı, Kadıköyüne işleyen numarasız, tek silindirli «Fuad»'ı, Boğaziçinin 37 ve 38 numaralarını vızır vızır geçüb çok gerilerde bırakırdı. Zamanımızın liman vapurlarının çoğundan sür'atli vapurdu.

İstanbul ile Mudanya İskelesi arasında «Mudanya», «Pilevne» gibi vapurlar da sefer ederlerdi, Bursaya gelip giderler, yerinde sayan, deniz üstünde saatlerce çalkanan bu gemilere binmezler, Bingaziyi beklerlerdi.

Sermed Muhtar Alus

BİNGÖL (Ali Vecdi) — Muallim, şâir, edîb; en geniş sınırları ile türk edebiyatında salâhiyetli kaleme sâhib muharrir, türk dili bilgini; Doğu Anadolulu bir kişi zâde olduğu halde benzerleri çok az kalmış İstanbul Efendisi; nâzik, çelebi, sohbet ve meclis adamı; aslı Eğinlidir, 1888 de Arabkirde doğdu, babası şâir bir mevlevî olan Mehmed Vahdi Efendidir.

Vecdi Bingöl İstanbul Ansiklopedisi için istediğimiz hal tercemesinde: «Soy köküm Bingöl çobanlarından ve Sinanlı Aşireti ağalarından Mehmed Ali Ağadır. Bu aşiretin şimdiki yurdu Eğin ile Arabkir arasındaki Sarıçiçek yaylasıdır. Beni, tâkib ettitim resmî mekteblerden ziyâde müverrih Ahmed Cevdet Paşa maarifi mensublarından, şark ve islâm mârifeti ile mücehhez, uya-

Vecdi Bingöl
(Resim: B. Şeren)

nık bir mürebbî olan babam yetişdirmişdir» diyor.

1908 de yirmi yaşında İstanbula geldi, Dârülmuallimîne girdi; orada Tevfik Fikretin evvelâ talebesi, sonra hayrânı, şâirin ölümünden sonra da en vefâkâr âşıkı oldu, ondan bahsederken halâ «Hoca» der, hattâ bâzan, Fikret sanki karşısındaymış gibi «Muallim Bey» der, bu iki kelimedeki samimiyet pek ulvîdir.

Ali Vecdi Bingölün türk edebiyatındaki kalem salâhiyetini yukarıda da kaydetmşidik, babasının himmeti sâyesinde dîvan ve tasavvuf edebiyatına hakkıyle vâkıf oldu, oradan edebiyâtı cedideye geçebilmek için, her ciddî genç gibi, Tanzîmat dili üstünde durdu, yıllar geçip yaşlandıkca dilimizdeki yenilikleri dikkatle tâkib etti, her yeni baharda yeşeren ve körpe fidanlar, ağaçlar karşısında bir dalında yeni bir filiz veren hoca çınar olmasını bildi.

Muallimlik mesleğinde otuz yıl üç ay çalışdı, meslek hayatı tamamen İstanbul mekteblerinde geçdi. Mecmualarda, gazetelerde dil ve edebiyat üzerine makaaleler, şiirler, nesirler neşretti; bunlarda bâzan «Vedad Yonca» takma adını kullandı. Şiirlerinden, şarkılarından çoğu bestelenmiştir, günlük türk musiki repertuvarına girmişlerdir. Muhakkak ki hazin garabetlerimizdendir, bütün emsâli gibi, bestekârın adı anılır, şâiri ne okuyan ve ne de dinleyen bilir.

Kendisi "halk şâiriyim» diyor; biz bunu kabul edemeyeceğiz. Ümmî yahud ancak mürekkeb yalamış halk şâiri evvelâ hayat girdibâdı içinde yaşar; nârı beyzâ hâlinde iken buz gibi suya daldırılan demir gibi tavlanmış insandır; pervâsızdır, gönül kuşunu hem hanım sultanın sırma saçına, hem de kalaycı oğlanın yağlı perçemine kondurur. Ali Vecdi Bingölün halk şâiri olmasına mazbut hayatından başka derin ve sağlam klâsik kültürü mânidir. Bu kıymetli münevver adam muallimlikden emekliye ayrıldıkdan sonra İstanbul Belediyesine bağlı Âşiyan Müzesinde bir vazife almış, mes'ud bir inzivâya çekilmiş bulunuyordu. (eylûl 1959)

Şiirlerinden örnekler:

G A Z E L

İltifât etti, gönül bezmine cânân bu gece.
Bahtımın ufkuna doğdu, mehi tâbân bu gece.
Seçilir, şâh eser endâmı, ipek tüllerden,
Doyamam seyrine, oldukça hırâmân bu gece.
Kara sevdâ gibi, kâkülleri baştan taşkın,
Fil dişi çehrenin üstünde perişân bu gece.
Kapılıp cezbesine, titreşiyor yıldızlar.
O füsûnkârı, gören ay bile hayran bu gece.
Gözüne uyku haram olsa, sezâdır Vecdi
Yine cânân, gönül bezmine mihmân bu gece..

K O Ş M A

Dinmez bir türküdür adın,
Gönül dilinde, dilinde.
Hoş teselli verir, yâdın,
Hicran ilinde, ilinde..

Sensiz, yok sabrım, kararım,
Kah uçarım, kâh konarım.
Senden bir koku ararım,
Seher yelinde, yelinde...

Her nağme, tatlı sesindir,
Dile gelmiş hevesindir.
Kokladığım, nefesindir,
Bağın gülünde, gülünde..

MEHTER MARŞI

Mehter sesidir, Türk sesinin nağme nişânı.
Târihlerin ufkundan aşıp sardı cihanı.
Her bestesi söyler, bize mâzideki şânı.
Söyler, o asâletli, mahâbetli zamanı..
Mehter sesi, Türkün yüce elhânını söyler.
Fâtihleri, Yavuzla Süleymânını söyler.
Bin bir zaferin şirini, destanını söyler.
Söyler, o asaletli, mahabetli zamanı..
(1954)

Ş A R K I
(Bestelenmiştir)

Varsın, gönül aşkınla harâbolsun efendim.
Cânânıma nezr eylemişim cânımı kendim.
Derman aradım, derdime, hicranı beğendim.
Yansın, gönül aşkınla harâb olsun efendim..

(Arab asıllı türk harfleri ile mısrâların ilk harfleri Vecdi adını verir).

TEVFİK FİKRETİN ÖLÜMÜNE TARİH

Ferdâyi muhayyelinden
Kâm almadı gitti Fikret
Reşk oldu kalem dilinden
Târih: «Edebü fazîlet».

(Arab asıllı Türk harfleri ile mısrâların ilk harfleri Fikret adını verir).

BİNİŞ — Kadim millî kıyâfetimizde, yüksek tabakadan kimselerin ve bilhassa ulemâ efendilerin giydiği bir nevi cübbe; avâmın da giydiği cübbeden farkı, bedeninin daha geniş, kollarının da daha bol ve uzun ol-

ması idi.

Sünbülzâde Vehbinin hiciv yollu bir beytidir:

Binişin de yakası yağlı idi.
Kuşağı göğsüne dek bağlı idi.

Bibl.: H. Kâzım, Türk Lugatı.

BİNİŞ, BİNİŞİ HÜMÂYUN — Yaz ve bahar mevsimlerinde pâdişahların Halic ve Boğaziçindeki kasrı hümâyun veya has bağçelerden birine, yâhud meşhur bir mesîreye denizden saltanat kayığı ile günü birlik gidip gelmesine «biniş», «binişi hümâyun» denilirdi. Boğaziçinde, Halicde bir kasra, bir sâhilsaraya az bir maiyetle bir kaç gece, en çok bir hafta kalmak üzere gidilirse «yarım göç», daha fazla bir zaman için, veyâ bir mevsim geçirmek üzere gidilirse «nakli hümâyun» denilirdi.

Binişlerin, yarım göçlerin, nakli hümâyunların ayrı ayrı hazırlıkları olurdu, merâsimi vardı.

Binişi Hümâyunlar, önde Bostancıbaşının «Kancabaş» denilen dokuz çifte kılavuz kayığı, arkada pâdişahın yüzer kasır hâlunde saltanat kayığı, onun arkasında da dizi hâlinde maiyeti şâhâneyi taşıyan kayıklarla dâimâ pek tantanalı olurdu, binişi hümâyun temâşâsı, Boğaz halkı ve yabancılar için gaayetle câzib bir manzara teşkil ederdi.

Pâdişaha hoş görünmek isteyen, yâhud tamâmen iyi niyetle, bir ihtiyac olduğunu görerek bâzı sadırazamlar, istirahat edecek bir yeri bulunmayan mesîrelere, gaayet küçük, fakat son derecede müzeyyen ve mükellef köşkler yapdırırlardı, biniş yolu ile oraya şöyle bir uğranılan bu kasırlara da «biniş köşkü», «biniş kasrı» denilirdi; Paşabağçesi ile Beykoz arasındaki Sultâniye çayırında lebideryâdaki kasır böyle bir biniş kasrı idi. Beykoz kasrı da bir biniş kasrıdır (B.: Beykoz Kasrı).

Türkiye tarihi üzerinde bilgisi pek derin olmadığı anlaşılan Hüseyin Kâzım Bey «Büyük Türk lügatı»'nda, binmek kökünden gelen «biniş» i, basit lügat kıymetiyle alarak: «ata binme, ve buna mahsus kıyâfet» diye izah ediyor. Osmanlı saray ıstılahında bu kelimenin yukarda izah ettiğimiz mânâda kullanıldığını kaydetmemesi büyük bir lügat için hiç şüphesiz ki noksandır. Fakat Mehmed Zeki Pakalın «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» adlı eserinde: «Pâdişahların bir yerden diğer bir yere atla gitmeleri hakkında kullanılan bir tâbir idi, Biniş, binmek masdarından meydana gelen bir kelimedir, hümâyun da pâdişahlar hakkında kullanılır tâzim tâbiriydi» diyorki, bu maddede pâdişahları ata bindiren Pakalını her halde Binek Taşı kelimesi yanıltmış olacakdır. Ehemmiyetle tekrar ediyoruz ki «biniş» ve «binişi hümâyun» tâbirleri osmanlı pâdişahlarının günübirlik, ve muhakkak saltanat kayığı ve tesbit edilmiş merasim ile deniz gezileri için kullanılmışdır. Pâdişahlar karada at ile ve merâsim ile bir yere gidecek olduklarında «alay ile falan yere gitti» denilir; atlı yahud yaya, bir merâsime tâbi olmadan, mütenekkiren dolaşmalarına da «tebdil» denilir. Bunlar hiç şaşmayan, değişmeyen ıstılahlardır.

Türkiye tarihi üzerinde salâhiyetli kalem sâhibi Topkapusu Sarayı Müzesi Müdürü Halûk Y. Şehsüvaroğlu'nun Cumhuriyet gazetesinde intişar etmiş «Osmanlı Pâdişahlarının Boğaziçine çıkışları» başlıklı makaalesinden bâzı satırların buraya naklini uygun gördük:

«XIX. asra kadar Topkapı sarayında oturan Osmanlı Pâdişahları Boğaziçine avlanmak, üzere çıkarlardı.

«Boğaziçi kıyılarında ve sırtlarında Osmanlı Hükûmdarlarının bir günlük istirahatlerini temin edecek «Biniş» kasırları bulunurdu. Daha teferrâatlı olan bazı kasırlarda da gece kalınabilirdi.

«Padişahların Boğaziçine çıkışları merâsime tâbi idi. Bu çıkışlar bazan baştarde ile, fakat ekseriya saltanat kayıklarile veya tebdil piyadelerile yapılırdı.

«Saltanat kayıklarının muhtelif nevileri vardı. En muhteşemleri köşklülerdi XIX. asra kadar olan kayık köşkleri, üç fenerli, etrafları som gümüşten parmaklıklı ve dört gümüş sütunlu idi. arasında uçları sırma ve hakikî incilerle işlenmiş kırmızı çuha perdeler bulunurdu. Kayıkların baş taraflarındaki kuşlar da gümüştendi.

«Pâdişahların böyle merasim çıkışlarında biri bindikleri, diğeri yedekte olmak üzere iki saltanat kayıkları bulunurdu. Padişah kayığına Enderunu hümayun sandalları yol açardı. Bunlar dokuz sandaldı ve her sene münavebe ile üçü tersânede tamir görürdü.

«Bu kafilenin sağ ve solunda Haseki ağaların sandalları bulunur ve bunlar daima ileri geri seyrederlerdi. Sandallar içinde ayakta

duran Hasekiler gürsesle bağırırlar ve sahillere Padişahın yaklaşmakta olduğunu bildirirlerdi. Pâdişah kayığında has odanın üç birinci ağaşı ve ortada iki Cukadar bulunurdu. Çukadarlardan biri Pâdişahın iskemlesini taşırdı (ki bu iskemleye Biniş İskemlesi denilir). Padişah karaya çıktığı vakit bu iskemleye basarak atına binerdi. Kayığın dümenini Bostancıbaşı kullanırdı ve baş tarafta da Bostancı Haseki ağası dururdu. Alaya dahil diğer kayıklarda yedi çiftesile Kızlar ağası, Saray imamı ve Harem ağaları bulunurdu.

«Kanunî Sultan Süleyman kendi gezmesi için, Has bahçede kurulan bir tersanede yeşil boyalı bir baştarte yaptırmıştı. İkinci Selim, Kılıç Ali paşanın ve Üçüncü Murad Kaptan İbrahim paşanın, Üçüncü Mehmed de Kaptanı derya Halil paşanın baştartesine binip denizde gezmişlerdir.

«Üçüncü Mehmedin kendisi için yaptırdığı Hünkâr baştartesine Kaptanı derya Cağala zade Sinan Paşa üç fener takmış ve Padişah bununla Boğazda dolaşmıştı. Pâdişahların baş tarte ile tenezzühe çıkışlarında Kaptan paşalar da ak elbise ile hizmette durur ve Tersâne kethüdası dümen tutardı.

«Üçüncü Murad bir gün baştardesile bir Rum meyhanesi önünden geçerken sarhoş bazı Yeniçeriler kendisini tanıyarak:— Sıhhatine içiyoruz! diye pencereden kadehlerini göstermişler ve Pâdişah bu kaba hareketten incinerek müslümanların şarap içmelerini yasak etmişti.

«İkinci Mahmudun Boğaziçi tenezzühlerini görmüş olan Moltke, halkın Padişah kayığı geçerken derhal yerlerinden kalkıp bir çeşmenin veya ağaçların arkasına saklandıklarını ve bunu bir hürmet addettiklerini yazıyor.

«Padişahların Boğaziçine çıkışları Kızkulesinden ve Hisarlardan top ateşlerile ilân olunurdu. Bunun için buralara sık sık barut verilirdi. Padişah geçerken Kızkulesindeki Bostancılar bir sıra halinde dizilirler ve iki kat eğilerek Hükümdarı selâmlarlardı.

«Padişahların biniş ve göçleri vukuunda ve selâmlıklarda, Çadırcıbaşılar güneşlikler ve nihaliler de götürürlerdi. Göçlerde Has mutfakla Darüssuade ağası mutfağı ve sair bazı eşya da nakledilir ve ikamet müddetince hamlacı, sandalcı, piyadeci, bostancı neferlerine zamlı tâyinlar verilirdi.

«Padişahların biniş ve göçlerinde has ekmekleri üç çifte heybeye konulur ve üç çift de kırmızı kilim alınırdı. Osmanlı hükümdarlarının kullandıkları eşya ekseriya kırmızı olduğundan bu gezintilerde kayık köşkleri, çadırlar, heybe ve kilimler de kırmızı renkteydi.

«Padişahlar kış mevsiminde de zaman zaman Boğaziçine çıktıklarından ve Biniş kasırlarına uğradıklarından bu binaların her kasımda Perdecibaşı tarafından perdeleri tamir görür veya değiştirilirdi. Yine kasımdan itibaren de İstanbul ağası mukannen olan odun ve kömürü Biniş Kasırlarına tevzi ederdi.» (Halûk Y. Şehsüvaroğlu).

BİNLİK — Hüseyin Kâzım Bey «Büyük Türk Lügatı»nda: «Bin dirhem istiâb eden büyük şişe» diyor. M. Z. Pakalın da «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» isimli eserinde şunları yazıyor: «İki buçuk okka sulu şey alan şişeler; 1 okka 400 dirhem olduğundan 1000 dirhemlik demektir. Eskiden ayyaşça vâhidi kıyâsî sayılır ve bir oturuşda binlik devirmek rekortmenlik addedilirdi».

Her iki bilgin, «Binlik» tâbirinin yanında şişeyi hatırlıyor; eski İstanbul meyhânelerinde, binliklerin kullanıldığı devirde, rakı ve şarab, içki sofralarına şişe ile değil, güğüm ve desti ile getirilirdi, dolayısı ile rakı binlikleri pırıl pırıl kalaylı bakırdan, şarab binlikleri de toprakdan mâmul idi; hatta bakır rakı binliklerinin üzerine sarı pirinçden bir kalb şekli konulurdu, mânâsı: «Bunu yürekli olan devirir» idi; bu güğümlerden biri 1943 - 1944 senelerinde Samatyada meşhur Büyük Kuleli Meyhânesinde görülmüşdü; ve yanılmıyor isek üzerinde lâtin rakamları ile 1780-1790 gibi bir târih vardı. Bu târihi Gedikli Meyhâne kapandıktan sonra kimin elinde kalmış, ne olmuşdur bilmiyoruz.

BİNNAZ — Zamanımızın büyük hümoristi Yusuf Ziya Ortaç'ın gençliğinde yazdığı üç perdelik manzum fâcia; 1918 de Darülbedâyide sahneye konmuş, ayni yıl içinde Kanaat Kütüphânesi tarafından kitab olarak basılmış ve 1919 da neşredilmişdir; 11×20 santim eb'adında 76 sayfadır. Kitabın ince ve penbe renkli âdi kâğıddan kabı Dârülbedâyiin amblemi ile tezyin edilmişdir. Eser Yusuf Ziya tarafından "Çok sevgili Yahyâ Kemale" sözü ile Yahyâ Kemal Beyatlıya ittihaf edilmişdir.

Vak'a Üçüncü Sultan Ahmed zamanında İstanbulda geçer; konusu şudur:

Kıztaşlı Binnaz, güzelliğinin şöhreti bütün İstanbulu tutmuş, hattâ Tuna boylarına kadar yayılmış bir yosmadır; «abla» dediği Faika adında yaşlıca bir nâzenin hanımla beraber oturur. Lâle Devrinin zevkü safâ düşkünü büyükleri Binnazı meclislerinde bulundururlar, ve emsalsiz güzel kibar fâhişeye visâlinin bedelini cömerdce öderler. İki kadın bu kötü yolda büyük bir servetin peşindedir. Fakat Binnaz Efe Ahmed adında bir yeniçeriye âşık olur, erkek güzelliğinin muhteşem bir timsâli olan bu delikanlı müheykel bir vücud yapısı ile acı bir kuvvete sâhib ve bütün varlığı bunlardan ibâret bir kabadayıdır; baldırıçıplak yeniçeri neferi de Binnaza çılgın gibi tutulur, ve onu inhisârı altına alır. Binnaz bu fedâkârlığı seve seve kabul eder. Faika ise bu aşkı Binnazın ve dolayısı ile kendisinin istikbâli için iyi karşılamamışdır, zîrâ Binnazın güzelliği ve tarâveti artık son yıllarındadır, bundan azâmî istifâdeye bakmalıdırlar. Binnazın evinde geçen piyesin birinci perdesinde perde açıldığında, dilber fâhişe, bir kış gecesi belâlısı Efe Ahmedi beklemektedir ve iki kadın, Faikanın yersiz ve zamansız bulduğu bu münâsebeti münakaşa etmektedir:

FAİKA

Nasıl oldu, bilmem nasıl aldandın?
Benizler solardı anılsa adın;
Gülerdin arkandan ağlayan gence!.

BİNNAZ

Anladım.. sevgi, bir tatlı işkence!

FAİKA

«münfail»

Binnaz..

BİNNAZ

«niyazkâr»

Ablacığım!

FAİKA

Bu hâlin nedir?

BİNNAZ

Benim ömrüm artık bir efsânedir!

FAİKA

Sen ki bir yuvasız kuşa benzerdin,
Bir daldan bir dala uçar gezerdin.

BİNNAZ

Vefâsız bir rüzgâr sanki eşimdi!

FAİKA

Bir paslı zincirle bağlısın şimdi!

BİNNAZ

Paslı zincir değil, altundan bir bağ,
Ben bir çölüm, onun aşkı bir menbâ
Susadıkca içdim, içdikce yandım,
Rüyâsız uykudan artık uyandım!

FAİKA

Peşinde koşarken binlerce kişi
Bilmem ki bu hangi şeytanın işi?

BİNNAZ

Her akşam bir paşa, yahud bir vezir
Sırmalar, samurlar içinde gelir.
İşte nasibin bu: bir sönük bakış,
Cansız bir ihtiyar, ak saçlı bir kış;
Öpüşü dondurur sanki ruhunu,
Uzakdan, saadet sanırlar bunu!..
Ne saray isterim, ne başımda tâc,
Kalbim süse değil, sevdâya muhtâc!

Binnaz Efe Ahmedi beklerken eve hiç tanımadıkları Hamza Bey gelir, Tuna paşası Mahmud Paşanın torunu bir mürâhik çocukdur, kibar ve zengin, toy fakat cessurdur; Binnaza adından aşık olmuş, kış ortası at sırtına düşüb İstanbula gelmiş, sora sora da Binnazın evini bulmuşdur. Fakat yolda başından bir mâcerâ geçmişdir, karanlık bir sokakda bir virâneden çıkan sekiz haydudun hücumuna uğramış, ve adını söylemeyen bir yeniçeri tarafından kurtarılmışdır. Hamza Bey de halâskârına gaayet kıymetli murassâ hançerini hediye etmişdir, ucu henüz insan vücuduna pirmemiş günahsız bir hançerdir. Kadınlar Hamzayı evveelâ tereddüdle karşılarlar, fakat Faika, bu genc, güzel ve zengin çocuğun Binnazı kopuk yeniçerinin câzibesinden kurtaracağını görür. O sırada sokakdan Efe Ahmedin nârası işidilir, Faika Hamzayı kaçırır, Binnaz âşıkını içeri alır, niçin geciktiğini sorar, yeniçeri murassâ bir hançer göstererek az evvel Hamzanın naklettiği haydudlar vakasını anlatır, Hamzayı kurtaran Ahmeddir. Binnaz yeniçeriye bir kat daha bağlanır.

İkinci perde büyük bir havuzlu kahvede geçer. Yeniçeriler çubuk tüttürüp kahve içerek ahvâli âlemden konuşmakda, devlet erkânının sefihâne hayatını tenkid etmektedir. Kahvehâneye Hamza Bey gelir, toy çocuğun Binnazın aşkı ile yanmakda olduğu İstanbulda pek çabuk yayılmışdır. Az sonra elinde bir saz ile Efe Ahmed de gelir, ve ayakdaşlarını havuz başında toplayarak saz çalar. Hamza bu yeniçerinin rakîbi Efe Ahmed olduğu-

nu öğrenince hakaaret kasdi ile önüne iri bir mâdenî para atarak onu âdî bir çalgıcı yerine koyar ve: «Çal!.. bir de Binnazım için, efe, çal!..» der. Ahmed yerinden deli gibi fırlayarak Hamzayı kendi murassâ hançeri ile yaralar. Efe Ahmedin kendisini haydudlar elinden kurtaran yeniçeri olduğunu o zaman anlayan Hamza yapdığına nâdim olur; Ahmed de hançerin sâhibinin kolundan vurduğu bu çocuk olduğunu anlayınca yapdığına peşîman olur. Fakat o sırada gürültüye koşan karakollukcular kahvehâneyi basarlar ve cârih Efe Ahmedi yakalayıp götürürler. Devrin âdetince Ahmed cellada verilecekdir, idam fermanı yazılır.

Üçüncü perdede sahne yine Binnazın evidir. Binnaz, pâdişahdan veya vezirden Ahmedin af fermanını alması şartı ile hiç sevmediği Hamzaya râm olmaya râzı olmuşdur. Efe Ahmed zındandan kaçar gelir, yakalanacağını, ölümden kurtuluş olmadığını bildiği halde kasdı Binnazı son defa olarak görmektedir. Hamza da pâdişahın af fermanı ile gelir. İki rakib tekrar karşılaşırlar. Ev celladlar tarafından basılır, Ahmed rakîbinin temin ettiği fermanla hayatını kurtarmaya tenezzül etmez, fermanı bir mumun alevine tutarak yakar ve celladlara teslim olur. «Binnaz» da Yusuf Ziyanın son mısrâları şunlardır:

HAMZA

«Göğsünden büyük bir kâğıd çıkarır»

Nihâyet affını ferman ettiler

FAİKA

Aşk için nızâmı kurban ettiler!

BİNNAZ

«Hamzaya sokularak»

Kalbin de gençliğin kadar güzelmiş!

«Odanın içinde çılgın bir sükût ile dolaşan Ahmed, birden bire gazablı gözlerle Binnaza bakar, sesi boğuk bir hırıltı gibidir».

AHMED

Üç günün içinde işler düzelmiş!

HİZMETCİ

Celladlar!.

AHMED

Ne dedin?..

HAMZA

«Mağrur, fermanı uzatır»

Göster fermanı

AHMED

«Fermanı alır, kapuya doğru giderken mumların alevine tutup yakar».

Aşkınıza tütsü olsun dumanı!..

HAMZA

Efe!.

AHMED

Efe ölür, şerefi kalır;

Bunlar kahbelikden ancak zevk alır!.

«Ahmed mağrur, sâkin kapudan çıkar. Binnaz fettan bir hareketle Hamzaya sarılır. Faika gülümser. Perde.»

Binnazın Dârülbedâyide ilk temsilinde baş roller şöyle dağıtılmışdı: Binnaz «Eliza Binemeciyan Hanım», Faika «Adriyen Hanım», Efe Ahmed «Râşid Riza Bey», Hamza «Muvahhid Bey».

Birinci Cihan Harbinin son yıllarında türk sinemacılığının henüz emekleme devrinde bir türk filmi için ilk hatırlanan eserlerden biri «Binnaz» oldu; ve bu film, baş rolleri Dârülbedâyi sahnesinde temsil eden sanatkârlarla Mâlûl Gaziler Cemiyet tarafından cemiyete gelir sağlamak için çevrildi; güzel bir film oldu ve büyük rağbet gördü. Yanılmıyor isek filmin rejisörlüğünü türk sahnesinin emekdar rüknü Ahmed Fehim Efendi yapmış, dekorlarını da oğlu ve zamanımızın pek kıymetli illüstratörü Münif Fehim çizmiş, hazırlamışdı.

1917 de yapılmış olan Binnaz filmi mütâreke yıllarında İngiltere ve Amerikanın muhtelif sinemalarında da gösterilmişdi.

Binnaz 1959 da tekrar filme alındı. Atlas Film firmasının çevirdiği yeni filmin senaryosunu Metin Erksan, Mümtaz Yener ve Nejad Duru yazmışlardır; Yusuf Ziyanın piyesine nazaran çok değişik olan bu senaryo Hayat Mecmuasında şöylece hulâsa edilmişdir:

«Osmanlı sarayının zevk ve eğlenceye daldığı Lâle Devrinde Binnaz adında güzelliği dillere destan olan bir kadın vardır. Evine zamanın en kibar ve zengin kimseleri girmekde, kendisi saray ve konaklarda baş tâcı edilmektedir.

«Bnnaz bir gece, bir konakdaki eğlenceden dönerken haydudların hücumuna mâruz kalır. Onu zorbaların elinden Ahmed Efe adında bir gemici kurtarır. Ahmed Efe ayni zamanda, o sırada devlete karşı bir ayaklanma hazırlayanlar arasında bulunmaktadır. Binnaz kurtarıcısına gönlünü kaptırır ve onu evine dâvet eder.

«Devlet ayaklanmayı haber almış, bu işi meydana çıkarmak üzere de Tuna Beylerbe-

yinin oğlu Hamzayı İstanbula getirtmişdir. Hamza Bey bu arada, ününü Tuna boylarında duyarak uzakdan âşık olduğu Binnazı ziyârete gider. Arkadaşı Fâikanın ısrarlarına rağmen Binnaz Hamza Beyi red etmekde tereddüd göstermez.

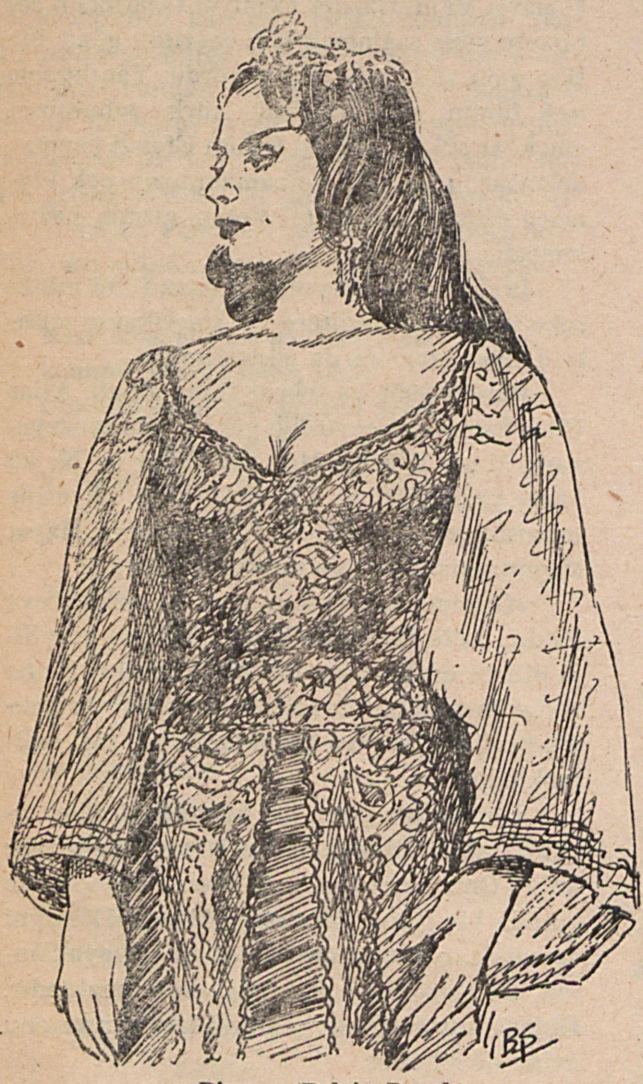
«Ahmed Efeye tam mânâsı ile tutkun olan Binnaz her şeyden elini eteğini çekmişdir. Hamza Fâikadan durumu öğrenince Ahmed Efendiyi bulabileceği yerlerde dolaşır. Oturduğu kahveye gider. Kim olduğunu öğrenmek için ulu orta aleyhinde bulunmağa başlar. Ahmed Efe ortaya çıkar, iki erkek kapışırlar. Ahmed Efe Hamzayı yaralar. Kendisi de yakalanarak zındana atılır. Hamza Bey Binnaza giderek eğer kendisine râm olursa Ahmed Efeyi kurtaracağını söyler. Kadın sevdiği adamı kurtarmak için bu teklife râzı olur. Hamzanın getirdiği af fermanını sevgilisine gönderir. Bu sırada Ahmed Efe zındandan kaçmış, sevgilisini görmeğe gelmektedir.

Binnaz ve Gemici Ahmed
(Belgin Doruk ve O. Günşlray)
(Resim: Bülend Şeren)

«Binnaz verdiği söze rağmen sevdiği adama ihânete râzı olmayarak kendini öldürmeğe karar verir. Ahmed Efe içeri girer, Hamzayı öldürür. Hamzanın adamları da tam onu öldüreceği sırada Binnaz ortaya girer ve yaralanır. Ahmed Efe Binnazın yalvarmalarına kulak asmaz. Fakat kadın yaralı hâliyle bile onu tâkib eder ve günahsız olduğuna Ahmed Efeyi inandırır. Beraber kaçarlar».

Filmin rejisörlüğünü Mümtaz Yener, öperatörlüğünü de Fahri Danişman yapmış, müziği Yalçın Tuna tarafından hazırlanmışdır; filmde oynayan sanatkârlar şunlardır: Belgin

Binnaz (Belgin Doruk)
(Resim: Bülend Şeren)

Doruk «Binnaz», Orhan Günşiray «Ahmed Efe», Ömer Hayyam «Hamza», Muzaffer Nebioğlu «Fâika», Serpil Gül «Zeyneb», Kadri Savun «Ali Reis», Hasan Ceylân «bir muhâfız», Yavuz Cener «Dâvud» (Hayat Mecmuası, 1959, ekim).

BİNNAZ HANIM (Çengi) — İkinci Abdulhamid devrinin şöhretlerindendir; 1914-1915 arasında 70 yaşını aşkın olarak öldü. Lâlelide oturur, vakti hâli yerinde, akıllı uslu, gaayet sulehâdan bir adamın kızı imiş, anası namazında, niyazında müslüman kişi. Küçük yaşda efendiden biriyle evlendirmişler, bir kızı oldukdan sonra boşanmış, işi çengiliğe dökmüş, anası babası üzüntüden helâk olmuşlar, fakat söz, nasihat, tevbih tesir etmemiş. O devrin çengilerinden Mahbub, Kursaklı, Şukurun Fatma gibi birinci sınıflardan değilse de onda da öbürlerinde bulunmayan şeyler var: son derecede terbiyeli ve nâzikdi. Edeb erkân bilir, gaayet halden anlar, zekî ve dilbaz bir kadındı.

Bütün çengilerin rakıs esnâsında çok ciddî bulunmaları, hiç yılışmayarak, yüzleri gülmeyerek oynamaları âdetti. Binnaz Hanım o cihetle de emsallerinden üstündü.

Pek çok vükelâ, vüzerâ konaklarına girip çıkar, ikram, izzet görür, gecelerce alıkonulurdu. Abdülhamidin son yıllarında maarif nâzırlığı eden, «Maarif Türbedarı» diye mâruf Hâşim Paşanın konağında bir aralık kâhya kadınlık etmiş, hanımefendinin dizinin dibinden ayrılmaz olmuşdu.

Ufak tefek, sarışın, mâvi gözlü, zarif bir kadındı. Yaslılığında göğüs illetinden hâliharab, öksüre öksüre tıkanırdı.

Kızının Âdil ismindeki oğlu sağdır (1946 da), zan ederim meyva ve sebze halinde memurdu. **Sermed Muhtar Alus**

BİNNAZ HANIM (Telli) — 1890 ile 1895 arasında Fatihde oturur bir İstanbul hanımıdır, Tophâne kâtiblerinden Üsküdarlı Âşık Râzinin dayısının kızı idi, pek küçük yaşda hem yetim hem öksüz kalmış, Râzi'nin anası tarafından büyütülmüş, Râzi ile kardeş gibi idiler. O devrin âdetince henüz onbeş yaşında iken kısmet denilmiş, Fatihde Malta Çarşısı civârında bir konağı olan fes tüccarlarından zengin fakat çok yaşlı bir tunuslu ile evlendirilmişdi. Yaşlı adam kızı yerindeki genc ve güzel karısını karşısında hergün gelin telleri ile görmek istediği için semtde Telli Binnaz Hanım diye şöhret bulmuşdu. Kocası ikisene sonra ölünce konağı, mağazası ve hayli nakdi onyedi yaşındaki bu tâze dula kaldı. Râzi bir gün:

— Binnaz, demiş, mazlûmâne boynunu bükdün, babandan yaşlı adamın koynuna girdin, bundan sonra bir tâze civan oğlanla evlenüb felekden kâm almak gerekdir, İstanbulun güzelleri de bey paşa oğulları olmayub yalın ayak, yarım pabuçlu esnaf civanlarıdır, sana onlardan birini seçeyim, göstereyim, beğendireyim, Allahın emri ve peygamberimizin kavli ile helâlin olsun, çek al konağa, mağazaya da oturur, dünyânız cennet olur, beni de hayr ile anarsınız..

Binnaz Hanımı iknaa ettikden sonra Malta Çarşısında Şekerci Süleyman, Hamurkâr Feridun, Berber Ahmed, Kebabcı Yakub ve Manav Bilâl adında beş nefer biri diğerinden güzel delikanlı bulmuş, bunları birer birer kıza göstermiş, Binnaz bir tercih yapamayınca, Râzi kahve falı bakar, fallarında da isâbet gösterirdi, bu beş oğlan niyetine bir kahve falı bakmış, falda kısmet olarak manav civanı görünmüş, bunun üzerine bir yolunu bulub Bilâl ile konuşmuş, aslı Manavgatlı olub İstanbulda sekiz on hemşehrisi ile bekâr odasında yatub kalkan ve bekârlık mihneti canına yetmiş olan oğlan İstanbul bıçkını Râzinin teklifini minnetle, şükranla karşılamış, hemen o gün beraberce konağa gitmişler, kızla oğlan biri birini yakından görür görmez aşk ateşi de parlamış, imamı çağırmışlar, yeni tâbiri ile yıldırım nikâhı kıyılmış; Râzi oğlanı almış, Kapalı Çarşının bir kapusundan girib öbür kapusundan çıkmışlar, samur kürkünden altın saat kösteğine kadar yalın ayaklı yarım pabuçlu dâmâda ne gerekse almışlar, bir hafta sonra bir de mükellef düğün yaparak manav Bilâl tunuslunun mağazasına Fesci Bilâl Ağa olub kurulmuş.

Bilâl hem zevcesine hem de velînîmeti bildiği Râziye gaayet sâdık çıkmışdır. Tütün tiryâkisi olduğu halde Râzinin yanında cığara sarmaz, çubuk yakmazdı, karşısında dâimâ edeble oturur, hicâbından yüzü kızara kızara türlü behânlerle sık sık geniş ölçüde nakdi yardımlarda bulunurdu. Telli Binnaz Hanım üzerine Âşık Râşinin bir destanı vardır ki sudur:

1. **Telli Binnaz Hanım gelin kınalı**
   Dengi nevcivanı nasıl bulmalı

Dilberânı şehri İstanbul üzre
Açayım hanıma bir kahve falı
2. Nigârı nâzenin verdi fincanı
Malta Çarşısında gördüm dükkânı
Şekerci Süleyman yakmış külhânı
Bir mahbûbi zîbâ bıçkın edâlı
3. Karanfil darçın hem ıtrı bergamût
Rûyinde mün'akis envârı lâhût
Ol hüsne eylemiş cihânı mebhût
Ebri şafak misâl hicabın alı
4. Şekerci kurbinde fodla furunu
Nîm uryan uşaklar kadîm kaanunu
Gör ande hamurkâr şol Feridûnu
Şeyh köçeği el ayağı kınalı
5. Vahşet üzre bir mürâhik hat âver
Hamur çiğner yalın ayak dilâver
Ol nânı azîze nakdi cânın ver
Pekce bak Binnazım yokdur vebâli
6. Furun kurbindedir kahveci berber
Güzeller şâhından veriyor haber
Kim görür mescidde mihrâbu minber
Lâ'li de aratmaz şekerle balı
7. Ahmeddir o şâhin ismi şerifi
Kaameti andırır sülüs elifi
Kâkülünden topuğuna târifi
Cennet kaçkını bir gilman misâli
8. Efendim berberin kebabcı yanı
Kebabı çeviren gör şol civanı
Doldurmuş âşıklar koca dükkânı
Öpülür saçakdır hem peştemâli
9. İsmi şerifidir o şâhın Yâkûb
Keşmir elindendir o zîbâ mahbûb
Rûyi ahmerine reşk ider gurûb
Kim görüb de sevmez o gül cemâli
10. Kebabcı yanında manav şehbâzı
Çarşıyı tutmuşdur dâvet âvâzı
Yalın ayaklı ol dilberin nâzı
Bahalıya sattırıyor her malı
11. Sine uryan bez gömleği hilâlî
Merdi meydanlığın gösterir hâli
Oldum ârede çöp çatan dellâli
Binnaza seçdim ol manav Bilâli
12. Def'a bakdım destimdeki fincana
İşâretler gördüm manavdan yana
Gözleri zümrüd ol lebi mercana
Beyan etmek kaldı gayri ahvâli
13. Gözledim yolunu bir hafta tamam
Cumâ günü gördüm o selvi endâm
Koltukda boğçası kasdi istihmam
Dal fes ile şûhâne lâübâli
14. Saraçhânededir ol hâmami pâk
Selâm durdu ana üç civan dellâk
Koşdular hizmete çâbikü çâlâk
Hem hamamda olan gayri ehâli
15. Nûr içinde kaldı âlî câmekân
Kaçan soyundukda ol şehi hûbân
Gülgûnî peştemal sardı ol civan
Göz kamaşdırdı o yâlü bâli
16. Peyrevi olarak ben ol fetânın
Vardığı sofada kolladım yanın
Selâm verdim ve hem aldım selâmın
Sıdku safâ ile açdım ahvâli
17. Yetmişdir cânına bekâr mihneti
Özler imiş oğlan dünyâ cenneti
Tâze nigâr ile hem muhabbeti
Âdâbı din üzre nikâh visâli
18. Târif ettim ana güzel Binnazı
Anda olan işve cilveyi nazı
Ağzı suyun akub manav şehbazı
Billur üzre vurdu hicâbın alı
19. Dedi ağa senin öpem ayâğın
Yuyam seni olub şimdi dellâğın
Kapunda olam hem kemter uşâğın
Kavuşdur ol yâre garib Bilâli
20. Hamamda bir saat muhabbet ettik
Sonra bile çıkıb konağa gittik
Binnaz sultanıma haber ilettik
Konak kapuları açdı şehbâli
21. Ferâce sırtında yüzde yaşmağı
Hanım karşıladı manav uşağı
Gönül bülbülleri gülistan bağı
Bulub şakıdılar gaayet safâlı
22. Ne gam yalın olsa ayağı yâhû
Güzellikde dengi kumrunun âhû
İmam nikâh kıysın biz diyelim hû
Binnazın kalmamış sabra mecâli
23. Dolab beygiriyim döner bostanda
Gonce gül koklarım her gülistanda
Noksan var fazla yok işbu destanda
Nâmım Âşık Râzi dumandır hâli

Bu destanın Âşık Râzinin ilk acemilik devri eserlerinden olduğunu zan ediyorum.

Vâsıf Hiç

BİR — «Adedlerin ilki, sayının başı; tek, yalnız, yegâne; iftirak kabul etmeyen; müsâvî, mûâdil, seyyan; çok ve müteaddid olmayan; basit» (H. Kâzım, Büyük Türk Lûgatı).

İstanbullu ağzında dolaşan bâzı darbı meseller:

Baht açıklığı için: Bir atub iki vurdu.

Bir iş için sarf edilen emek, para ile başka işlerde başarmak: Bir taşla iki kuş vurmak.

Becerikli adam târifinde: Bir adım geri atarsa, iki adım ileri gider.

Her geri çekilmenin kaçma olmadığı; bir adım geri giden, iki adım ileri atlar.

Bir sırrın ancak söylenmemekle saklanabileceği: Bir ağızdan çıkan orduya yayılır.

Tasarrufun kiymeti için: Bir akçe dokuz kubbeli hamam yapar.

İşlerin sabır, gayretle başarıldığı: Bir vurmakla ağaç devrilmez.

Aşırı derecede güzellei şânında: Bir içim su.

Gönül işleri yolunda: Bir çiçekle yaz olmaz.

Ömrün son yılları, pîrlik için: Bir ayağı çukurda.

İlk kabâhatlerin af edilmesi gerekdiği: Bir sürcen atın başı kesilmez.

Çok ağır konuşan adam: Bir söz söyler, dirhemini yiyen köpek kudurur.

Küstahca cevab veren muhatab hakkında: Bir söyle, iki işit.

Bekârlık, âzâdelik hakkında, başına buyuruk yaşama: Bir abam var atarım, nerde olsa yatarım.

İnsandan tâkatı üstünde bir şey istenemeyeceği: Bir koyundan bir post çıkar.

İnsanın elindeki nîmetden mümkün olduğu kadar faydalanmaya çalışması: Bir günlük beylik, beylikdir.

Her büyük kötülüğün ihmalden geldiği: Bir mıh nal düşürür, bir nal da at öldürür.

Cemiyet nızâmını adâletsizliğin bozduğu: Biri yer, biri bakar, kıyâmet ondan kopar.

Kıt bilgili, kıt sermâyeli adamın parlayup sönmesi: Bir atım barutu vardı.

Her iş başına yığılmış adamın bir yerde yanılması: Bir akıl yaza mı, kışa mı?

Kanaat için: Bir lokma, bir hırka.

Halk ağzı deyimler:

Bire bir — Müessir ilâç; misâl: ishale sarmısak bire birdir».

İkide birde — Kısa aralarla sık sık olan, yapılan şey;

Ne kırarsın ikide birde benim hâtırım.
Gönlüm ey tıflı ziyankâr oyuncak değil
(Enderunlu Vâsıf)

Bir varmış, bir yokmuş — Fâniliği, ne kadar uzun yaşansa hayâtın kısalığını ifâde için söylenir. Bundan ötürüdür ki geçmiş zamanı anan masallara da «Bir varmış, bir yokmuş...» diye başlanır.

BİR — Rakam ile «1», Mora ihtilâli yıllarında Eterya gizli komitasının muhâberâtında kullanılan şifrede «Petersburg» karşılığı.

Bibl.: Cevdet Tarihi, XI.

BİRA, BİRAHÂNE — Bilinen içki; aşağıdaki satırları «Türk Ansiklopedisi»nden alıyoruz:

«Türkiyede Biraya âid ilk mevzûât 1847 de «arpa suyu» adı ile konmuşdur. Bira sanâyiinin kurulmasına İzmirde başlanmış, 1893 de İstanbulda Bomonti, 1909 da Nektar bira fahrikaları kurulmuş, bu son iki fabrika ve şirketin Bomonti - Nektar adı ile birleşmesinden sonra yalnız Bomonti Fabrikası işletilmiş, ve bu şirket 1912 de İzmirde Aydın Bira Fabrikası adı ile ikinci bir fabrika meydana getirmişdir.

«Cumhuriyetin kuruluşuna kadar, Duyûn-u Umumiye İdâresinin mürâkabe ve rüsum sistemiyle idâre edilen bira sanâyii 1926 da çıkarılan 760 sayılı Meşrûbâtı Küuliye kanunu ile devlet inhisârına alınmış, ancak Bomonti Şirketinin 1938 yılına kadar işletilmesine izin verilmişdir. 1934 de Ankarada üçüncü bir bira fabrikası kurulmuş, buna karşılık İzmirdeki Aydın Bira Fabrikası sökülmüş, Bomonti Fabrikasının da devlet fabrikaları arasına alınması ile, Türkiyenin bira ihtiyacı Ankara ve İstanbul fabrikaları ile sağlanmaya çalışılmışdır» (Türk Ansiklopedisi).

Hafif alkollü bir içki olarak bira, önce, Tanzimat Devrinin alafrangalığa hevesli gençleri arasında büyük rağbet gömüşdü; İstanbulun ayak takımı arasında rakı ile şarabın yanına geçememişdir; ilk birahâneler de ayak takımının giremeyeceği, girerse aradığı huzûru bulamayacağı alafranga içki yerleri olarak kurulmuşlardır; meyhânedeki çırak oğlan, «muğbece», birahânede «garson» olmuşdur. Bira, satılıp içildiği yer ne kadar şirin, câzib olursa olsun, o müesseseyi, tek başına besleyüb yaşatabilen içki olamadı; meselâ şarabhâneleri asırlar boyunca yaşatmış şaraba benzeyemedi; büyük, süslü, temiz birahânelerin bira sarfiyat, sâhiblerinin yüzünü güldürmeyince, biranın yanında diğer alkollü içkiler, başda rakı ve şarab, sonra, hepsi avrupanın muhtelif köşelerinden idhâl edilen, o zamanlar Türkiyede yapılmayan konyak, votka, cin, amer, vermut, brandi ve hattâ viski ve şampanya verilmeye başlandı; bu sûretle birahâneler, «Gazino» oldu. İşte bu gazinolardır ki yavaş yavaş eski büyük gedikli mey-

hânelerin, eski büyük şarabhânelerin yerini aldı, ve giderek, kendi şahsiyetlerini de kaybetdiler, zamanımızın içkili lokantaları oldular; öyle ki, İstanbulun, tarihi çok zenyin bütün gedikli meyhâneler ve şarabhâneleri kapandı, hattâ küçük koltuk meyhâneler birer birer yok oldular, yerlerini sınıf sınıf içkili aşçı dükkânı-lokantalar kapladı ki hiç birinde eski meyhânenin ve şarabhânenin ve hattâ birahâne ve gazinonun havasını, şahsiyetini bulamayız (B.: Meyhâne; Şarabhâne; Gazino; İçkili Lokanta; Bizans Birâhânesi; Kafkas Birahânesi; Ştaynboruh Gazinosu; Şutte, Kohot; Lala; Novotni; Eftalipos; Foskolo; Yani; Tokatlı).

Türkiyede ilk bira fabrikaları açılıncaya kadar bira da dışardan getirildi, İstanbulda evvelâ Viyana ve Belgrad, sonra Münih biraları içildi.

Bira, bilhassa yazın, serinletici bir hafif içkidir. Zamanımızda piyasaya fıçılar yahud kendine mahsus şişeler içinde arz olunur; içkili lokantalarda fıçı birası bardak ile, diğeri de şişe hesabı ile satılır; ve yazın İstanbul, sık sık bira yokluğu sıkıntısı çeker.

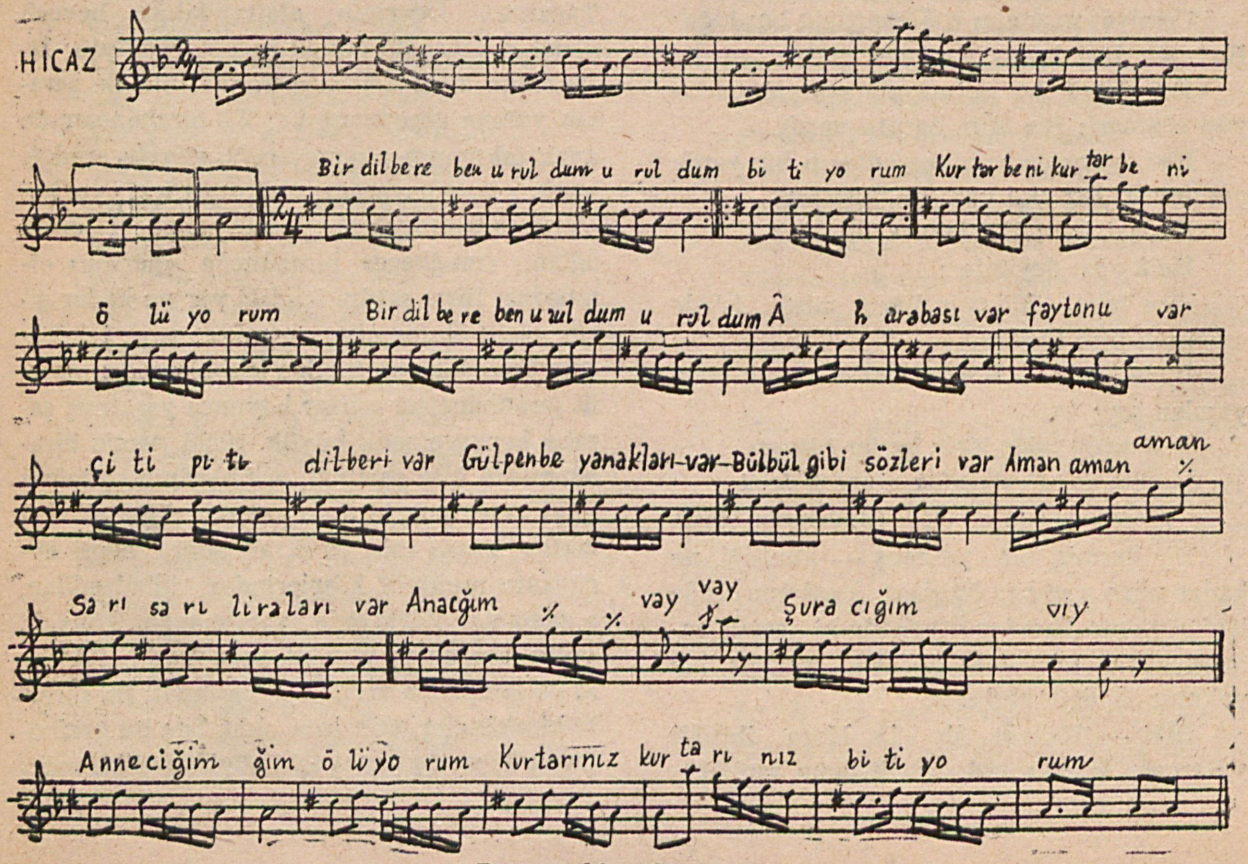
Evlerde âile sofralarına girmiş olan bira, ayni zamanda tekel bâyiliği de yapan bakkallardan tedârik olunur. Bu satırların yazıldığı 1961 yılında bir şişe inhisar birası 100 kuruş idi, 75 kuruş da, geldiğinde iâde edilmek üzere şişe parası alınıyordu.

BİRAHÂNE SOKAĞI — Şişlinin Meşrûtiyet Mahallesi sokaklarındandır; Silâhşor caddesi ile isimsiz bir sokak arasında uzanır (1934 Belediye Şehir Rehberi, pafta 18 de 159). Silâhşor caddesi tarafından gelindiğine göre, iki araba geçebilecek genişliktedir; isimsiz bir yol ile olan kavuşağına kadar paket taşı döşelidir; iki kenarında Tekel İdâresinin İstanbul Bira Fabrikasının binaları bulunmaktadır; bu kavuşakdan öte, bir vâdiye doğru meyilli bir toprak yol olarak inmeye başlar.

Bira Fabrikasından sonra sağ kolda sırası ile Levi Elizarof ve ortakları komandit Şirketi çorab fabrikası, Süleyman Mısırlının Mısırlı triko konfeksiyon imâlâthânesi, Asaf Kermen yün İplik fabrikası, çukurda bir arsa, bir zımpara imâlâthânesi, yine bir arsa, Doğan Han ve Doğan Tıbbî Mustahzarât Lâboratuvarı, An-Ka kauçuk fabrikası, Kablo Fabrikası, Em bil Lâboratuvarı, cebhesi isimsiz sokakda olan bir mobilya fabrikası; sol kolda da bir bostan vardır. (Haziran 1961).

Hakkı Göktürk

«BİR DİLBERE BEN VURULDUM» — İkinci Abdülhamid devrinin tulûat tiyatroları ile baloz sahnelerinin namlı kantocularından Peruz Hanımın o zamanın ayak takımı halkı, külhânîleri, bıçkınları tarafından sevilmiş,

Peruzun hicaz kantosu

alkışlanmış bir hicaz kantosudur; güftesi şudur:

Bir dilbere ben vuruldum bitiyorum
Kurtar beni kurtar beni ölüyorum
Arabası var faytonu var
Çıtı pıtı dilleri var
Gülpenbesi yanakları var
Bülbül gibi sözleri var
Aman aman
Sarı sarı liraları var
Anacığım vay vay
Şuracığım vıy
Anacığım ölüyorum
Kurtarınız beni bitiyorum..

BİRERDİNC (Ekrem) — Bu satırların yazıldığı sırada İstanbul Şehir Tiyatrosunun mühim roller ile sahneye çıkan en genç stajiyer aktörü ve rejisör asistanı; Denizcilik Bankasının şleb kaptanlarından rizeli Edhem kaptanın oğludur, 1940 da İstanbulda doğdu, 1960 - 1961 ders yılı sonunda Vefa lisesinden mezun oldu. Sahne hayâtına incizâbı henüz onbeş yaşında iken başlamış, bir lise talebesi iken Konservatuarın rejisörlük bölümüne aslî öğrenci, Güzel Sanatlar Akademisinin dekorasiyon şûbesine de dinleyici olarak devama başlamış, bir yandan da kadro dışı amatör stajiyerlikle Şehir Tiyatrosuna girmişdi.

1959 da «İmtihan Yılı» piyesinde baş erkek rolü olan Mik Ternuar ile iyi bir imtihan vererek Şehir Tiyatrosun dâimî sanat elemanları arasına katıldı.

Konservatuarda Ercümend Bihzadın en iyi talebesi oldu ve 1960 da pek iyi derece ile diploma aldı.

Yaşının hak hududunu müderik ve hiç bir iddiası bulunmayan genç sanatkârın bu hal tercemesi, bu şehir kütüğüne kendi arzûsu hilâfına kaydedildi (1961).

BİRET (İdil) — Dünyanın aydın insanlığı ve sanat âleminde Türkiyeyi ve Türk milletini pek şerefli temsil eden bir sîmâ; bu satırların yazıldığı târihde henüz bir genc kız idi; dünyanın en seçkin piyanistlerinden bir sanat dehâsı; 11 kasım 1941 de Ankarada doğdu, babası Şeker Şirketi memurlarından Münir Biret, annesi Leman Hanımdır; münevver bir âilenin kızıdır. Musikiye olan heves ve istîdâdı henüz beş yaşında iken nazarı dikkati çekmiş, yaşından umulmayan hâkimiyetle piyano çalışı, bestelediği bir kaç fantezi bu çocuk üzerinde basının alâkasını toplamış ve ondan «Dâhi Çocuk» diye bahsedilmişdir. Verdiği bir kaç konser üzerine de İdil Bireti devlet himâye altına almış, ve 1949 senesi martında, henüz sekiz yaşında iken, adına çıkarılan bir kanun ile Avrupaya batı müziği tahsiline gönderilmişdir. Babası da bu tarihden îtibâren memuriyetini terk ederek, tek ideali kızının yetişmesi, İdil ile beraber Parise gitmişdir.

1951 de Paris Devlet Konservatuarının «Solfege Superieur» bölümüne giren İdil bir sene sonra bu bölümü birincilikle bitirmiş, 1953 de «Accompagnement au piano», 1954 yılında da «Piano» bölümlerine girmiş, ve her iki bölümü de 1957 yılı haziran ayında birincilikle tamamlamışdır, hattâ jüri, İdil ile diğer birinci mükâfatları kazananlar arasındaki çok büyük farkı belirtmek için İdil Biret'i müsabakanın üstünde ilân etmişdir; büyük şerefdir.

Sanat hayatının ilk basamaklarında İdil Biret'in ilk hocası Midhat Fenmen idi; Paris Devlet Konservatuarında ise zamanımızın tanınmış bestekârlarından Prof. Mlle. Nadia Boulanger'nin talebesi olmuşdu. Daha sonraları Jean Doyen, Jacques Fevrier, ve Wilhelm Kemff gibi her biri büyük otorite olan sanatkârlardan dersler aldı.

İlk büyük konserini 13 şubat 1951 de, ki henüz on yaşında idi, Parisde «Union Interalliée» salonunda hocası Mlle. Nadia Boulanger'nin refâkat ve nezâretinde verdi, büyük başarısından fransız basını günlerce sitâyişle bahsetti. Bu konserden on ay sonra 5 aralık 1951 de İdil'in yeni bir başarısı alkışlandı, şöyle ki, W. Kemff, İdil ile birlikde Parisde «Pleyel» salonunda çalacakları Mozart'ın mi bemol majör iki piano konçertosunun ilk provasında bulunanlara bu türk kızı için: «Bir mûcize ile, görülmemiş bir dehâ ile karşı karşıyayız, bu küçük, şu anda, en büyük piano ustaları ile boy ölçüşecek kıratta, sahneye çıkacak ol-

İdil Biret
(Resim: S. B.)

gunlukdadır...» dedi.

Bundan sonrası İdil Biret için dâimâ yükselen bir muvaffakiyet devresidir, 1953 de Parisde, 1954 de Bostanda, 1958 de Londrada verdiği konserler haşmetli oldu, artık bu genc kız, yurd dışında memleketini ve milletini temsil eden bir sanat elçisi idi. Dünyanın en büyük sanat ve kültür merkezlerini dolaşıyor, Londra, Liverpool, Manchester, Paris, Lyon, Bruxselles, Frankfurt, Kolonya, Berlin, Bonn, Geneve, Montreal, Moskova, Leningrad, Kiev, Odessa, Kharkov, Rostov, Stalingrad, Lemberg'de hayranlıkla alkışlanıyordu.

Bu satırların yazıldığı günlerde, 8 eylûl 1961, genc büyük pianist yeni bir Avrupa turnesine çıkmak üzere idi: Zürich, Madrid, Barcelone ve Lisbone'a gidiyordu.

Siyah saçlı, kara gözlü, buğday benizli, 1,60 boyunda dilber bir hanım kız olan İdil Biret fransızca, ingilizce ve almancayı ana dili gibi konuşur. Çok çetin olan meslekî meşgalesinin dışında resim yapar, bilhassa karikatürler çizer.

Annesinin yeğeni, ve İdil'in sanat dehâsını ilk keşfeden Dr. Nureddin Şâzi Kösemihal: «İdil Ankarada doğdu, fakat İstanbulun sanat havası içinde yetişdi» demişdir.

Muhiddin Nalbandoğlu

BİR FİNCAN KAHVENİN KIRK YIL HÂTIRI VARDIR — Nîmetşinaslık, ahbablığa, âşinâlığa sıdkü vefâ yolunda söylenir. Bu söz üzerine üsküdarlı halk şâiri Vâsif Hoca bir vak'a naklediyor:

«1342 de (M. 1923) yetmiş yaşlarında bulunan Eyyubsultanlı Altınvarakcı Nazmi Efendiden (B.: Nazmi Efendi, Altınvarakcı; Muradpaşa Cinâyeti; Altınvarakcılar) dinlemişdim; çocukluğunda, babası kendi yanında çalışdırırsa belki de yüz bulacağı düşüncesi ile komşusu bulunan diğer bir altınvarakcının yanına çırak vermiş. Bu dükkâne hergün bir âmâ gelir, Nazminin ustası ile babasına birer kahve ikrâm eder, bugün de parayı biz verelim dediklerinde yok yok başka gün sizden içeriz diye mukaabelede bulunurmuş. O âmânın anlattığına göre kendisi bir zamanlar Yemiş İskelesinde kahveci imiş. Bir gün kahvehânesine bir yeniçeri gelip:- Hey arkadaş!. hep müşterilere birer kahve yap, lâkin şu kâfire yapma!. demiş. Kâfir dediği de bir köşede oturub nargile içen bir rum gemi kaptanı imiş. Âmâ, hiç şüphesiz ki o zaman gözü açık, görmekte, birer kahve yapub vermiş, en sonra da iki kahve yapub:- Kaptan, biz de seninle içelim! diye rumun yanına oturmuş. Yeniçeri:- Hey!. ben sana o kâfire kahve yapma diye tenbih etmedim mi?.. deyince kahveci de:- Kaptana yapdığım senden değil, ocakdandır ağa!. cevabını vermiş.

Aradan zaman geçmiş, Sisam Adasında büyük bir isyan baş göstermiş. Kahveci de yeniçeri ocağında kayıdlı asker olduğu için adaya sevkedilmiş. Askerin arasında şüyû bulduğuna göre âsî rumlar ele geçirdikleri türk esirleri hir meydanda müzâyede ile satarlar, artdırıp alan da hemen boğazlayıp kesermiş, müzâyede ile satışdan kasıdları da isyan hareketini beslemek için bir nevî iâne toplama imiş. Bir gün gelmiş, Yemiş İskelesindenki kahveci de rumların eline esir düşmüş, ve o meydana satışa çıkarılmış. İstekliler kaç kişi ise karşısına dizilmişler. Kaderin hikmeti bekleşirler imiş. Tepeden tırnağa müsellâh bir rum gelmiş, bunları gözden geçirdikten sonra bir iskemleye oturmuş, müzâyede de başlamış. İlk bir paradan başlarlarmış, bir can da beş paraya, on paraya kadar çıkarmış. Sıra kahveciye gelince iskemlede oturan o müsellâh adam yekden:- Beş kuruş!. demiş. Arttıran olmayınca esiri alıp bir muhafızın nezâreti altında şehirden çıkarmış. Zavallı kahveci beni beş kuruşa aldığına göre kim bilir ne gibi işkencelerle öldürecek diye düşünür iken ıssız bir yerde o müsellâh adam:- Korkma, sen beni tanımadın ama ben seni tanıdım, bir yeniçeri bana hakaaret ettiği zaman sen onu dinlemeyüb bana kahve ikram eden Yemiş İskelesindeki kahveci değil misin! demiş. Kucaklaşub öpüşmüşler. İşte efendim bir fincan kahvenin hatırını sayanlardır ki, âsî de olsa, şakî de olsa merd adamdır».

BİR FİTNEKÂR — Ahmed Midhat Efendinin «Letâifi Rivâyât» külliyâtının dokuzuncu kitabının ikinci hikâyesidir. Vak'a İstanbulda geçer, ve bir hâin kölenin bir âile ocağını nasıl yıkdığını ve sonra sâdık bir uşak tarafından kendisinden nasıl intikam alındığı anlatılır. Mahallî renk bakımından çok zayıfdır; hikâyenin hulâsası şudur:

Kibar, kâmil ve bilgili bir zengin olan Mümtaz Bey, «nefsi İstanbuldan uzakca bir yerde olan konağına» çekilmiş yaşamaktadır. Bir karısı, Münevver Hanım isminde gaayet güzel bir kızı, Mansur adında 16-17 yaşında

bir yezidî kölesi, aslen Bursalı Karabacak İsmail adında ve 25 yaşlarında bir sâdık ve emekdar uşağı, bir aşcısı ve iki câriyesi vardır. Konakda refah hâli hüküm sürmekde, herkesin sandığı sepeti doludur.

Hikâyenin kahramanı köle Mansurudur. Muharrir bu çocuğu şu satırlarla tasvir eder: «Buğday renkli, üzüm gibi kara gözlü, kuzguni siyah saçlı, kaşlı, o kadar halâvetbahş idi ki hattâ hanımefendi, şâyed beyin bu çocuğa alâkası vardır diye gözünde ok olsa atub Mansuru vuracak mertebede çocuğu kıskanır idi. Ya zekâsı!. ya talâkatı!.. Mansur bir adamı kandırmak isterse, ilâhi o adam şeytanın süt kardeşi olsa kanmamak, aldanmamak mümkin değildir».

Uşak Karabacak İsmail ise konağa sekiz yaşında girmiş, hanımın elinde büyümüş, herkesle senli benlidir, kendisinden kaç göç yokdur. Gaayet temiz bir kalbe sâhib saf bir gencdir. Köle Mansura karşı okadar muhabbet besler ki, muharririn kalemi ile: «hissiyâtını gönlünde mukaayese eyledikce, âlemde aşku alâka derler bir şey var ise o da benim Mansur hakkındaki hissim olmalıdır derdi».

Konağın civârındaki koruya, bâzı kuzgunî yağız atlı bir avcu gelir. Münevver Hanım, yüzünü uzakdan hayal meyal seçdiği bu genc avcuya âşık olur. Karabacak İsmail kızın derdini keşfeder, ve sâdık uşak, kızın bu derdine bir çâre bulacağını vaadeder. Mansur da zekâsı ile, kendisine derin alâkası olan kapuyoldaşının bir sırra vâkıf olduğunu sezer, ve İsmailin kendisine olan aşırı sevgisinden istifâde ederek Münevverin aşkından haberdâr olur. Sûreti melek, siyreti şeytan oğlan, fırsatdan istifâde ederek servet sâhibi olmak için bir takım entrikalar çevirmekde bir an tereddüd etmez, ve yağız atlı avcunun konak civârında görüldüğü bir gün faaliyete geçer; Karabacağa, Küçükhanımlarının gönül verdiği gencin kim olduğunu öğreneceğini söyliyerek atlanır, ve avcunun peşi sıra koruya gider, ve bir müddet sonra dönerek avcunun Kocamustafapaşalı Saadâ Bey isminde çok kibar ve güzel bir zât olduğu haberini getirir. Kendisi ile daha yakın bir temas temini behânesi ile sâdık uşakla sevdâlı kızdan «yüzyirmilik altın» çekerek konakdan kaybolur, dönüşünde, Saadâ Beyin, her nekadar izdivacdan müteneffir bir genc ise de, kendisinin medhü senâsı üzerine Münevver Hanım hakkında: «Ancak böyle bir kızla teehhül edebilirim» dediğini müjdeler. Bu beyle münâsebetini daha ziyâde ilerletmek için, saf Karabacak vâsıtası ile Küçükhanımdan bâzı ufak tefek mücevherât kopartır, üçer beşer günlük müddetlerle konakdan ayrılır, genc avcu ağzından yazılmış sahte muhabbetnâmelerle döner. Halbuki aslında hâin Mansur, Mümtaz Beyin Boğaziçindeki yalısına gitmekde, ve yalının kıymetli eşyâsını kaldırarak, gizlice hırsızlık malı alan yataklara satmaktadır; yalıyı iyice boşaltdıktan sonra bir seferinde de kundaklayarak yakar.

Bir gece konağa hırsızlar girer, ve elleri ile koymuş gibi Mümtaz Beyin birkaç yüz keselik nakid ve mücevherâtını çalarlar; bu hırsızlar da Mansurun elde ettiği serserîlerdir.

Galatada beyin sarrafı olan bir ermeni iflâs eder. Beyin bu adamda olan yedi sekizyüz kesesi de böylece gider ki, bu hileli filâs da Mansurun bir düzenidir.

Diğer tarafdan, veînîmetine, kızının bir çapkın avcuya gönül verdiğini, ve yakında delikanlı tarafından görücüler geleceğini haber verir. Hakikaten bir kaç gün sonra, Kocamustafapaşalı Saadâ Bey için Münevver Hanımı istemeğe görücüler gelir, aslında bunlar da Mansur tarafından tutulmuş bir takım simsar kadınlardır. Bey, pek tabii şiddetle red cevâbı verir. Bunun üzerine Mansur, kızın Saadâ Beye kâçmasını, babasının emri vâkii kaabule mecbur olacağını teklif eder, planda şöylece hazırlanır: Mansur bir gün evvel konakdan ayrılıp Ayastefanosda kilise yanında Saadâ Beyle beraber Münevver Hanımı ve Karabacağı bekleyecektir. Karabacak bir hammal bulur, alaca karanlıkda Münevver Hanım ve kızın bir sandık eşyâsı ile konakdan çıkarlar, Ayastefanosa giderler, fakat söylenilen yerde Saadâ Beyle Mansuru bulamazlar. Aslında ise hâin köle konakda gizlenmişdir, Karabacak ile kızın arkasından konağın gümüş takımlarını çalmış, götürmüş, ve sonra Mümtaz Beyi kaldırarak, alçak Karabacağın konağı soyduğunu, ve velînîmetzâdesini çapkın yavuklusuna kaçırdığını haber verir. Bey de zaptiyeye müracaat eder, Mansur da yanına kavaslar alarak, eliyle koymuş gibi firârîleri yakalatır, kavaslar Karabacağı: «Bre hâin nereye kaçıyorsun, dur bre velînîmet düşmanı» diyerek tevkif ederler. Kız konağa iâde edilir, fakat Mümtaz Bey teessüründen in-

tihar eder, Münevver Hanım da kalb sektesinden ölür, hem kocasını hem evlâdını kaybeden hanımefendi de tecennün eder. Karabacak mevkuf, konak da olduğu gibi Mansurun elinde kalır, son vurgunu da bu felâket gününde yapar.

Karabacağa gelince, götürüldüğü paşakapusunda hayli işkence gördükden sonra bir yıl hapse mahkûm olur, tahliyesinde doğruca konağa koşar, konak kapalıdır, civardan felâketi öğrenir. Mecnun hanımını dilenirken sokakda bulunur, yanına alır, fakat bedbaht kadın çok yaşamaz. Karabacak İsmail nâmuskârâne çalışarak para kazanır, ev bark sâhibi olur. Aradan uzun yıllar geçer; bir gün Cânib Efendi adında zengin bir adama rastlar, bu adam, adını değişdirmiş olan hâin Mansurdur.

Mansuru tanıyan Karabacak İsmail Ağa yolunu keserek: «Hâin herif. Allaha ahdim olsun, meteliğe muhtac kal, dilen, dilenemez isen senin adına ben para toplayub avucuna koyayım» der.

Ve o günden sonra Cânib Efendinin izini kaybetmez. Çok geçmeden de Karabacağın inkisârı tutar, Mansuru felâketler kovalar, yangınlar, iflâslar ve hırsızlıklarla fakrü zârûretin son haddine düşer, Fındıklıda Kazancılar mahallesinde harab bir eve taşınır, kuru tahta üstünde hastalanıp yatağa düşer, bir kuru ekmek parasına muhtac olur, ayni mahallede, ayni sokakda bir ev tutan Karabacak İsmail, bir akşam, bütün Beyoğlu ve civârını dolaşarak «bir düşkün adam için» hayli sadaka toplar, Mansurun kapusunu çalarak, kapuya çıkan karısına: «Şunları Cânib Efendiye veriniz, ve İsmail Ağanın âcizâne iânesi olduğunu maasselâm tebliğ ediniz» der. Kadın paraları Mansura verince, hâin kölenin yüreğine iner ve ölür.

Mantık bağları çok zayif olan bu hikâyede Ahmed Midhat Efendi, hiç olmazsa hicrî 1280 yılı ile hikâyenin intişar tarihi olan hicrî 1293 (M. 1863-1876) arasındaki, bu yıllar vak'anın cereyan ettiği zaman gibi görünüyor, İstanbulun bâzı köşelerini tasvir etmek külfetine dahi katlanmamışdır.

BİR GERÇEK HİKÂYE — Ahmed Midhat Efendinin «Letâifi Rivâyât» külliyâtının sekizinci cüz'ünün birinci hikâyesinin adı (İkinci hikâye Bir Fitnekâr'dır). Ünlü muharririn en zayıf eserlerinden biri olub son kısmı İstanbulda geçen bir vak'ayı anlatır:

K*** Beyefendi Ege denizi adalarında bir mülkiye âmiridir; sefih ayyaş, ahlaksız bir adamdır. Adalardan birinde yirmi iki yaşlarında bir erkek güzeli olan Ali adında bir zabtiye onbaşısı ile gaayetle dilber bir rum kızı arasındaki mâsum aşk, bu adamın müfsidliği ile bir Leylâ ve Mecnun masalına döner. Fakat, bu güzellerin intikaamını K*** Beyden Allah alır; şöyleki, memûriyetinden azil edilerek İstanbula geldiğinde Aksarayda kırmızı aşı boyalı konağında, mestimüdâm rezilâne yaşarken bir gün sadakatine inandığı genç ve tüvânâ uşağı kendisine mahremâne bir mesele arz etmek ister, ve hanımefendinin üç genç zâbiti evine alup fâhişelik yoluna sapdığını ihbar eder. Beyefendi pür hiddet hareme koşup karısını ölüm tehdidi ile sorguya çeker. Kadın iffetsizliğini îtiraf etmez ise de:

— Mâdem ki benden emniyeti kaldırdınız, elinizi yıkayabilirsiniz!. der (El yıkamak: halk ağzı deyim, karı boşamak mânasına).

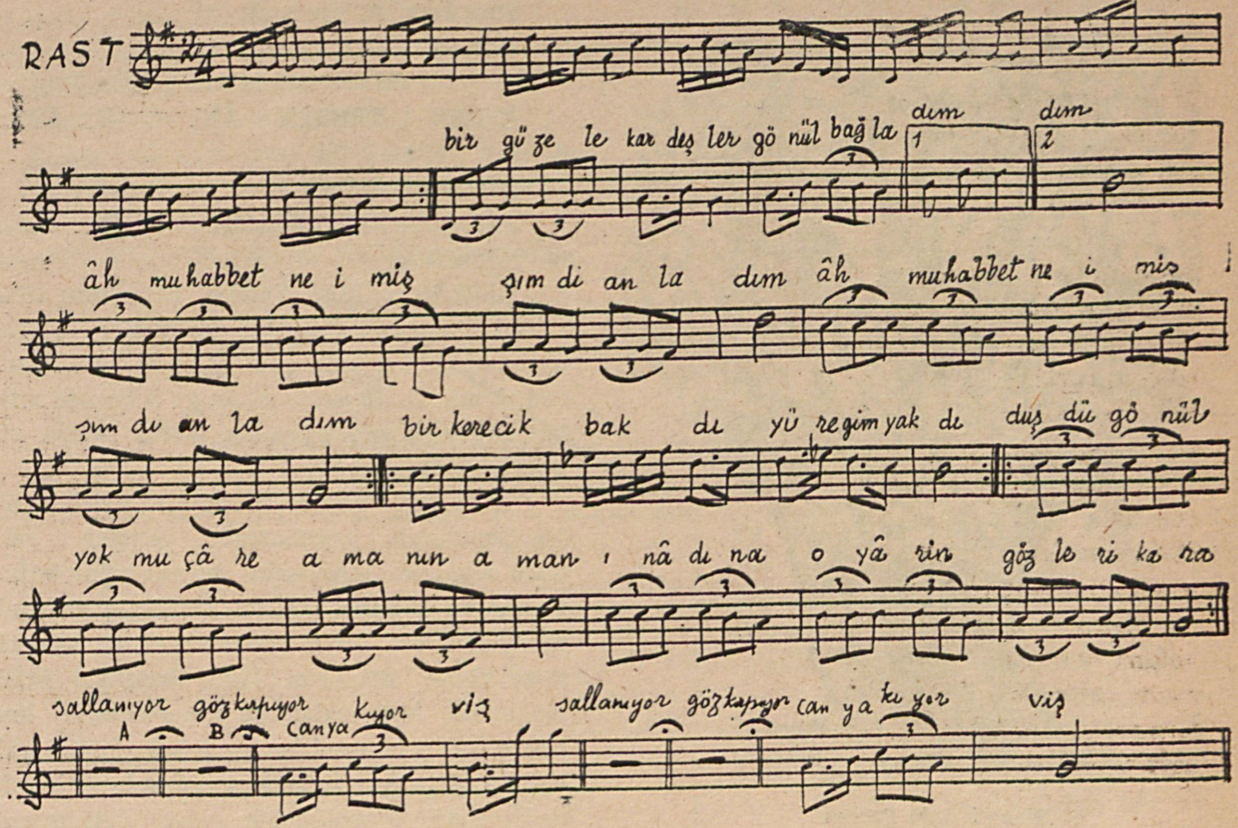
Beyfendi de:

— Ellerimi yıkarsam ne olur sanki? der, ve hemen selâmlığa çekilip hanımın boş kâğıdını yazar, nikâh tazminatını verir ve o sadık uşağını çağırarak hanımı Rumelinde olan memleketine götürmesini söyler.

Sâdık uşak hanımı alır, fakat Rumeli yerine Üsküdara götürür, orada bir ev tutar ve hemen imamı çağırıp bir nikâh kıydırıp hanımefendi ile evlenir. Zîrâ hanım bir fâhişe değildir, zâbitler hikâyesi düzmedir, sefih ve ayyaş kocasından kurtulmak için böyle bir hile düşünülmüştür, genç ve güzel tüvânâ uşağı Beyefendiye bir koca olarak bin kat tercih etmişdir. Midhat Efendi bu vak'anın 1874-1877 arasında aynen geçdiğini söylüyor.

«BİR GÜZELE KARDEŞLER GÖNÜL BAĞLADIM» — İkinci Abdülhamid devrinin tulûat tiyatroları ile baloz sahnelerinin namlı kantocularından Şamram Hanımın o zamanın halkı tarafından sevilmiş, İstanbul külhânileri, bıçkınlarınca alkışlanmış bir râst kantodur, güftesi şudur:

Bir güzele kardeşler gönül bağladım
Muhabbet ne imiş şimdi anladım
Bir kerecik bakdı, yüreğim yakdı
Düşdü gönlüm yok mu çâre
İnadına o yârin gözleri kaare
Sallanıyor göz kırpıyor

Şamramın Râst Kantosu
(Kanto Mecmuası, Şamlı İskender)

Can yakıyor... vış
Görünce o yâri bir şey oluyor
Şuracığım çırpınıyor çırpınıyor
Olur mu? Yavuklum gezelim diyor..

BİRİNCİ AVLU (Topkapu Sarayında) — Topkapu Sarayında Bâbı Hümâyundan içeriye girilince, bu kapu ile ikinci büyük merâsım kapusu olan Bâbüsselâm (Orta kapu) arasındaki alan «Birinci Avlu» adını taşır (B.: Bâbı Hümâyun; Bâbüsselâm).

Birinci Avluda bulunan binâlar şunlardır: bir bizans yapısı olan Aya İrini kilisesi, Darbhâne, sarayın odun anbarları (hâlen mevcud değildir), Cellâd Çeşmesi (B.: Topkapu Sarayı; Aya İrini Kilisesi; Darbhâne; Cellâd Çeşmesi).

Birinci Avludan bir yol Gülhâne Parkına gider; bu yolun sağında ve Birinci Avlunun az aşağısında bir alan - avlu daha olub İstanbul Arkeoloji Müzesi ile Çinili Köşk de bu avlu üstündedir (B.: Çinili Köşk; Arkeoloji Müzesi; Hasbağçe; Gülhâne Parkı).

Osmanlı sarayı mensubları ağzında Birinci Avluya «Birinci Yeri» denilirdi.

BİRİNCİ AVLUDAKİ ÇINAR AĞACI (Topkapu Sarayında) — Topkapu Sarayında Babıhümâyun ile Orta Kapu arasında Birinci Avluda (ki Osmanlı sarayı mensubları ağzında bu alana Birinci Yeri denilirdi) İstanbul fethini görmüş ulu bir çınar ağacı vardı; 1870 - 1875 arasında çekilmiş bir resminde, en az beşyüz yaşında olan bu ağaç, azametli gövdesi, her biri ulu ağaçlar kalınlığında dalları ile pür hayat görülmektedir, gövdesinin içi kofalmış, içinde üç kişinin rahat rahat uzanub yatabileceği kadar geniş bir kovuk vardı. Bu târihî çınar için yanlış olarak «Şeceri Vakvak = Vakvak Ağacı» dır diyenler vardı; fakat gün gibi aydın hakikattir ki meş'um Vakvak Ağacı Sultanahmet Meydanında idi (B.: Çınar Vak'ası; Şeceri Vakvak).

1900 den sonra kurumaya başlayan Birinci Avlu Çınarı, 1930 da bir kütük parçası hâlinde kalmış, bu son parçanın da devrilip yok olmaması için beton bir destek üstüne alınmıştır.

BİRİNCİ KÂNUN AYI — (B.: Aralık Ayı).

BİRİNCİ SEANS — Şâir İlhâmi Bekirin «İskambil» adı altında toplayıp neşrine garib bir şekilde başladığı şiirlerinden sekiz parça-

Birinci Avlu Çınarı
(Resim: Hüsnü)

sını ihtiva eden kısımdır.

Biline gelen kitab şekli yerine, ikişer kıt'alık her şiir parçası 7,5×11,5 santim eb'adında kesilmiş beyaz kartonların yalnız bir tarafına basılmış ve kartonların dörder köşesine iskambil kâğıdlarının işâretleri konulmuş dur; sekiz parça şiiri ihtivâ eden sekiz karton dört birli ile dört ikilidir; sekiz karton parçası ayni eb'adda bir zarfa konarak zarfın sol üst köşesinde bir «kupa = kör» şekli ve altına «İskanbil; İlhami Bekir» ibâresi konmuş, zarfın altına da «Bu şiirlerin müteâkib seansları takdim edilecektir» diye yazılmış; fakat bu acâib baskılı şiirlerin gerisi intişar etmemiştir. 1956 da İstanbulda Hüsnütabiat Maatbaasında basılmış olan bu esere bir lira fiat konmuşdur.

Eserin bir hususiyeti de sekiz parça şiirin sekiz çeşid harfle dizilmiş olmasıdır. Eserden bir şiir alıyoruz:

En güzel şarkımı söylemek için
Bir çiçek var adını bilmiyorum
Bir dağ başında bir keçi yolunda
Dağımı bilmiyorum, yolunu bilmiyorum

Bülbüllerin öttüğü yerde mi
Çobanların güttüğü yerde mi
Yalanların bittiği yerde mi
Bilmiyorum.

(Kupa ikilisi üstünde 10 punto italik harfle)

BİRİNCİ TEŞRİN AYI — (B.: Ekim Ayı).

BİRİNCİ YERİ — (B.: Birinci Avlu).

BİR LÂHZEİ TEAHHUR — (B.: Bomba Vak'ası).

BİRLİK — Millî Talebe Birliğinin 1933 yılında çıkardığı aylık bir gazetedir; ilk nüshası temmuz ayında çıkmıştır; 31,5×47 santim eb'adında 10 sayfa çıkan ve 5 kuruşa satılan bu aylık gazetenin kaç nüsha intişar ettiğini tesbit edemedik.

Millî Türk Talebe Birliğinin tertib ettiği bir Çanakkale seyahatında gençler o eski harb alanında şehidlerin kemiklerini toplamışlar ve üzerine: «Türk târihinin en şanlı savaşlarından birini yaratmış olan ölülerimize âbide istiyoruz. Türk Gençliği» yazılı bir levhâ koymuşlar, ve o kemiklerle levhânın hazin resmini bu gazetenin 4 numaralı ekim nushasının birinci sayfasında: «Çanakkale: Üstü toprakla bile olsun örtülmemiş Türk çocuklarının kafa, bacak ve kol kemikleri» serlevhası altında ve siyah bir çerçeve içinde neşretmişlerdir; bu sûretle bu Birlik Gazetesidir ki şehidlerin şanına lâyık müazzam bir Çanakkale Âbidesinin yapılması için ilk sözü söylemiştir; ve âbide o târihden ancak yirmi yıl sonra tahakkuk edebilmiştir.

Gazetenin yine o 4. sayısının başlığı yanında görülen arma da «Birlik»'in o nüshasında ilk defa olarak neşredilmişdir; bu arma için altıncı sayfada şu yazı vardır:

«Mayıs 1933 Birlik kongresinde Millî Türk Talebe Birliği armasına kurt remzinin de ilâvesine karar verilmişti. uzun zamandanberi bu işle uğraşan, muhtelif projeler yaptıran idare heyeti nihayet bunlardan birisini kabul etmiştir. İlk sahifemizin başında gördüğünüz arma Millî Türk Talebe Birliğinin yeni armasıdır. Millî Türk Talebe Birliğinin yeni bayrakları bu şekilde yapılacak, muhtelif evraktaki armalar değiştirilecek ve Millî Türk Talebe Birliğinin rozetleri de bu şekilde yaptırılacaktır. Yeni armamızı güzel Sanatlar Akademisi mimarî talebesinden Birliğimizin hariciye bürosu şefi Hâmit Kemali yapmıştır».

Arma yaşamıştır, zamanımızda da M.T.T.B. ini temsil eder, ve hattâ 27 mayıs inkılâ-

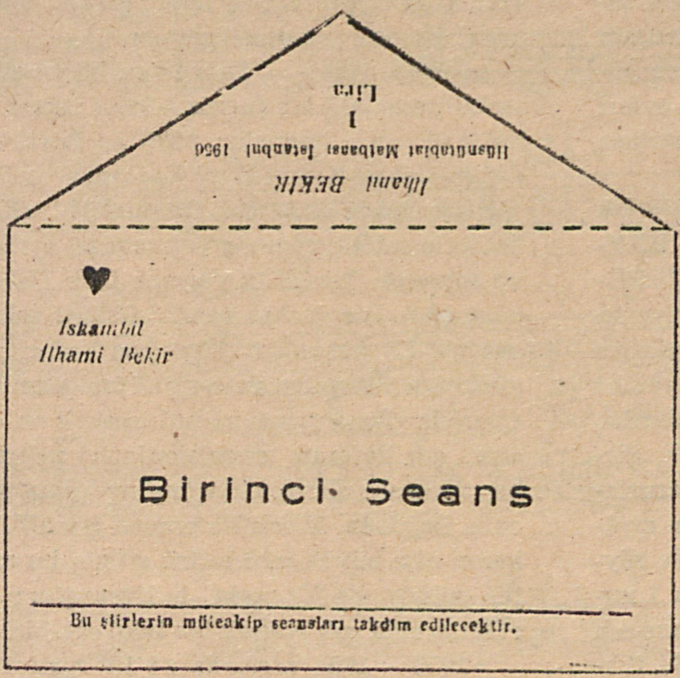
bında da gencler tarafından göğüslere takılmışdır. Ayni sayfada ve ayni sütünda bir de yüksek tahsil gencliği şapkasından bahsedilmektedir, o satırları da aynen alıyoruz:

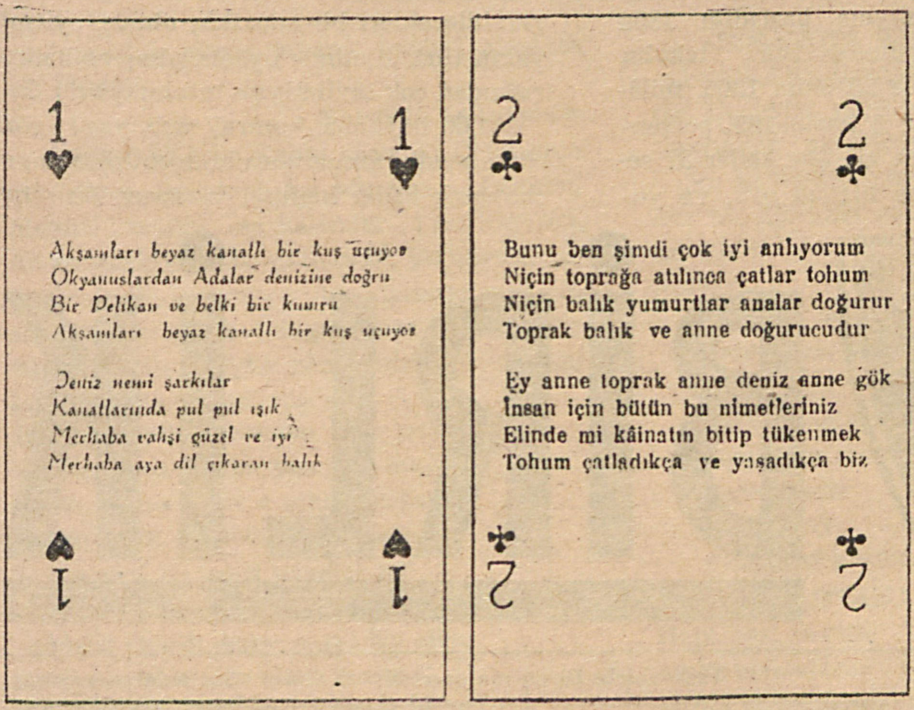
«Uzun zamandanberi uğraşdığımız bu işte muvaffakıyetle neticelenmiştir. Yüksek mektep talebeleri için bir örnek şapka yaptırılmasına İdare Heyetinin ilk içtimalarında verdiği karar üzerine bu işe memur edilen arkadaşlarımız İstanbulda bir çok nümuneler yaptırmışlar, Avrupadaki talebe birliklerinden de örnek istemişlerdi. Hariçten gelen ve burada yaptırılan muhtelif şekildeki kasket ve şapkalar üzerine uzun uzun yapılan tetkiklerden sonra bunlardan birisi, Güzel Sanatlar Akademisi tezyinî sanat şubesinden Azra hanımın yaptığı şapka beğenilmiş ve bu Millî Türk Talebe Birliği İdare Heyetince ittifakla ve resmen kabul edilmiştir. Şimdi bu şapkanın tescili ve bir elden ucuz olarak imâl edilebilmesi işleirle uğraşıyoruz. Bir haftaya kadar bu işler de bitecek ve 29 Teşrinievvel bayramında bütün talebenin bu bir örnek şapkayı giyebilmesi kabil olacaktır.

«Yeni Şapkamız lâcivert renktedir. Üst kısımlarında kırmızı zırh ve kenarlarında bir zemin üzerinde kabartma madenî kurt bulunmaktadır. Ayrıca madenî kurdun alt kısmında her fakülte ve yüksek mektep için ayrı renkte bir şerit te bulunacaktır».

M.T.T.B. yüksek tahsil genjliğine bir örnek şapka - kep giydirme işinde muvaffak olamamışdır; yüksek tahsil gençliği fötr şapkayı, yahud başı açık gezmeği bir örnek serpuşa tercih etmişdir. Fakat o zamanlar türk ordusunda erler güneşlikli bir şapka giyerken yıllarca sonra, 1933 de yüksek tahsil gençliği için dünülmüş bu kep, hemen aynen ordumuzda er şapkası olmuşdur.

Birlik Gazetesi yazılarında dâimâ çok sert bir lisan kullanmış, ve gazete bu yüzden kapatılmış-

İskambilden iki yaprak ve eserin zarfı

dır; zan ediyoruz ki, nazi ve faşist gençliğine benzer bir hava yaratmak istediği görülmüşdür.

BİRLİK SOKAĞI — Kasımpaşanın Kaptan mahallesi sokaklarındandır; bu kasabanın kırlığa dayanan gerilerine düşer (1934 Belediye Şehir Rehberi pafta 16 da 187); her iki başı Sinanpaşa Yumak Sokağı üzerinde iki dirsekli bir sokakdır, Piyâle Mektebi sokağı ve Mürüvvet sokağı ile birer kavuşağı vardır; bozuk toprak bir yol olup, birer ikişer katlı ahşab ve bâzıları bağçeli olan evleri mütevâzı gelirli âile meskenleridir (haziran 1961).

Hakkı Göktürk

BİR, «1» NUMARALI ŞİRKETİ HAYRİYE VLPURÜNÜN SEFERDEN ÇÜRÜĞE ÇIKARILMASI — Şirketi Hayriyenin vapurları hem bir isim, hem de bir numara taşıya gelmişlerdi, numaraları da gaayet iri rakamlarla bacalarının iki yanına konulurdu; hattâ Boğaz halkı, Şirketi Hayriye varurlarını, isimlerinden ziyâde numaraları ile söylerlerdi; şirketin 1 numaralı vapurunun adı «Rumeli» idi. Bu tekne Boğaziçi halkına, Şirketi Hayriyenin faaliyete başladığı 1854 yılından rûmi takvim ile 25 ekim 1306, milâdî 6 kasım 1890 perşenbe gününe kadar 37 sene hizmet etti, ve yukarıda kaydettiğimiz tarihde kadro dışı edilerek bozulmak üzere Hasköye çekildi. Boğaz içinin seyrüsefer târihinde Şirketi Hayriyenin büyük hizmeti düşünülecek olursa, bu şirketin 1 numaralı vapurunun, seferden bir törenle alınması gerekir ise de, bu haber, o devrin büyük gazetelerinden Sabah da iki satırlık bir şehir haberi olarak verilmişdir (B.: Boğaziçinde Seyrü sefer; Şirketi Hayriyeye; Rumeli Vapuru, 1 numaralı).

Gençliğin beğenmediği yüksek tahsil talebesi kepi

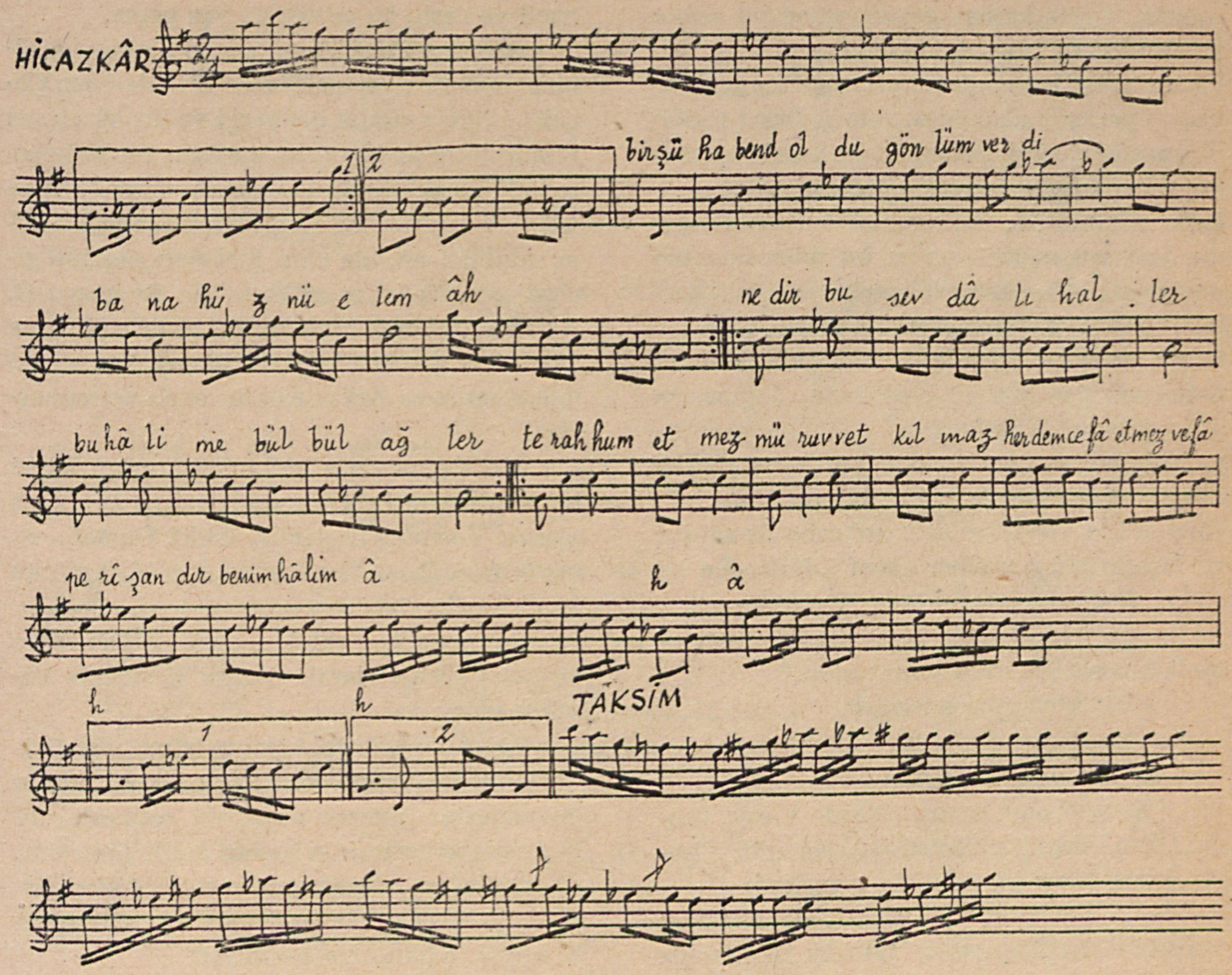
BİROL (İnci) — Sahne ve film sanatkârı ve bilhassa ünlü bir dansöz; «İnci» takma adıdır, asıl ismi Asiyedir; 1936 da İstanbulda doğdu, babası Kemal Birol Kaptan, annesi Betül Hanımdır; anlatmak istemediği türlü sebeblerle sabîlik çağında vatanından ayrılmış, ve sahneye henüz 12 yaşında iken Halebde çıkmışdır, ve derhal nazarı dikkati çekmiş, beş yıl, 12 yaşından 17 yaşına kadar, gün güngünden serpilen ve serpildikce güzelleşen emsalsiz vücud yapısı ve tatlı sesi ile ve «Assiye» adı ile arap memleketlerini pek ünlü bir rakkaase olarak dolaşmışdır; Şama, Beyruta, Bağdada, Mısıra ve oradan Şimalî Afrikanın bâzı büyük şehirlerine gitmiş, bu arada bir müddet de Kıbrısda bulunmuştur; şark rakıslarında çok yüksek bir bilgi sâhibir.

1953 - 1954 arasında 18-19 yaşlarında memleketine dönen İnci Birol film prodüktörlerinin, kendisine kolaylıkla ve güvenle rol verebilecekleri bir sanatkâr olmuş, yirmiye yakın türk filminde oynamışdır; ve halk tarafından çok sevilmiş ve tutulmuştur.

1,60 boyunda, kumral saçlı, yeşil gözlüdür; anadili gibi arabca bilir, muhâtabını sıkmayacak kadar ingilizce konuşur. Bu satırla-

Birlik Mecmuasının başlığı ve Bozkurtlu arma

Abdullah Beyin Hicazkâr Kantosu
(Kanto Mecmuası, Şamlı İskender)

rın yazıldığı sırada piyano dersleri almakta idi (1961).

Muhiddin Nalbandoğlu

BİR SÂKİ — Yahyâ Kemal Beyatlının çok güzel bir gazeli bu adı taşır. İstanbul Meyhânelerinin ve kalender meclislerinin, dîvan edebiyâtında gazellerle, şarkılarla, sâkinâmelerle övülmüş dilbaz, işvebaz mahbub sâki tipi bu şiirde olduğu kadar canlı tasvir edilmemişdir. Büyük şâir muhayyel sâkisini Lâle devrinde yaşatmışdır:

O mugbeçeyle tanışdımdı Lâle Devrinde
Fütâdegânına son bir piyâle devrinde.
Onaltı yâşına dâhil o şûhi Sâdâbâd
Cihânı verdi idi. ihtilâle devrinde
Lisânı şivei Şirâzdan numûne idi
Acemperestii Rûmun imâle devrinde
Teferrüd etmedi derler naziri bir sâki
Cem'in serîrine câlis sülâle devrinde
Kemâl kasri cenan içre serbeser bir şeb
O mugbeçeyle tanışdımdı Lâle Devrinde

«BİR ŞÛHA BEND OLDU GÖNLÜM» —İkinci Abdülhamid devrinin tulûat tiyatroları ile baloz sahnelerinin namlı kantocuları tarafından okunmuş, o zamanın ayak takımı halkı, külhânîleri, bıçkınları tarafından sevilmiş bir hicazkâr kantodur, bestekârı piyasa sanatkârlarından Abdullah Beydir; güftesi şudur:

Bir şûha bend oldu gönlüm
Verdi bana hüsnü elem
Nedir bu sevdâlı haller
Bu hâle bülbül ağlar
Terahhum etmez mürüvvet bilmez
Herdem cefâ
Etmez vefâ
Perişandır benim hâlim ah..

BİR TAHTADA SAYMAK, VERMEK — Halk ağzı deyim; büyük bir parayı tam ve toplu bir seferde vermek, ödemek; zamanımızda kullananlar pek azalmışdır.

Tanzîmat inkilâbına kadar, her tüccarın,

eşnafın, vezne kasası, gişesi yerine bir «akçe tahtası» vardı; bir dükkândan mal alan, veyâ bir çarşı hamamında yıkanan kimse ödeyeceği parayı (altın veya gümüş, bakır mâdenî paradır), sûreti mahsusada yapılmış olan bu tahta üzerine sayardı; alacağı kalırsa, o da ayni tahta üzerine konularak iâde olunurdu. İşte yukarıdaki deyim bu münâsebetten doğmuşdu. Akçe tahtası üzerine sayılan paraların hayat icâbı masraflar oluşu, büyükce bir paranın bir seferde ödenmesinin önemini belirtmek için böyle bir deyimin doğmasına yol açmışdır. Misâller:

Bir adamın servet durumu kesin olarak bilinmez. Bir gün büyükce bir han borc yüzünden icrâ eliyle ve açık arttırma ile satılır, ve dış görünüşü alelâde esnaf kılıklı olan bu adam tarafından satın alınır:

— Şu köseç, ayağı yemenili, basma mintanlı Kayseriliyi kaça satın alırsın?

— Bir kirli çıkıya benzer...

— Herif geçen gün Esircibaşı Hanıma bir tahtada tam üç milyon saydı be!...

* Şimdi bono, sened... nerde o eski Bosna, Girid, Hayriye tüccarları, kor gibi altınları biner biner bir tahtada sayarlardı...

* «... Yarımistanbul Hanım dedikleri üç otuzluk ol fertûtei zaman Hasköy İskelesinde Tırıl Osman nâm câr ebrû kayıkcı civanın yalın ayağının adımına bir gazi altını hesab ile yüzkırk kise akçeyi bir tahtada sayub......» (Meddah Sükkerî Sâlih Çelebi).

Târif idem size şûhi fettânı
Dilberan içre şâhi bütânı
Başların tâcıdır gönül sultânı
Bir tahtada sayar bin müştâkı var

Ali Çamiç

BİR TÖVBEKÂR — Ahmed Midhat Efendinin «Letâifi Rivâyât» külliyâtının on dördüncü cüz'ünün teşkil eden hikâyenin adı; ünlü yazarın zaif eserlerinden biridir, genclere ibret dersi, sözde ahlâkî bir hikâyedir; zorâkî kaleme alındığı daha ilk satırlarından bellidir, muharririn: «Herkes ahlâk ve âdâbı umûmiyenin yolunda olmasını ister. Her gazete buna dâir bendler yazar, sütunlar doldurur» diye başladığı bu hikâyenin kahramanı, 1875 - 1885 arası İstanbulunun şık küçük beylerinden Fedâ Beydir (Hikâyenin intişârı 1885). Bu delikanlı cebîn olduğu kadar küstah, Tal'at Hanım adında genç ve güzel evli bir hanıma musallat olur ve nihâyet hacil ve rezil, bu sevdâdan vaz geçer.

BİR YAYINEVİ — Okul, çocuk, öğretmen yayınları yapmak üzere 1946 da «Şen Çocuk» isimli haftalık bir dergi ve bir öğretmen kitabı ile neşir hayatına katılmış bir müessesedir; kuruluşunda bir şirket hâlinde iken 1950 de müstakilen Ramazan Gökalp Arkın'ın sâhibliği altında okul kitabları neşrine girişmişdir; (Arkın kitabevi ile Ramazan G. Arkın'ın hal tercemesinin bu şehir kütüğüne kaydı için gereken bilgiyi edinmek üzere vâki müracaatımıza Arkın Kitabı cevab vermemişdir).

Bir Yayınevinin haftalık çıkardığı hayat bilgisi dergisi 1., 2., 3. sınıflar için ayrı ayrı olarak çıkmaya başlamış, «Bilgi Demeti» ismiyle 4. ve 5. sınıflar için de ayrı bir haftalık dergi neşrine başlanmışdır.

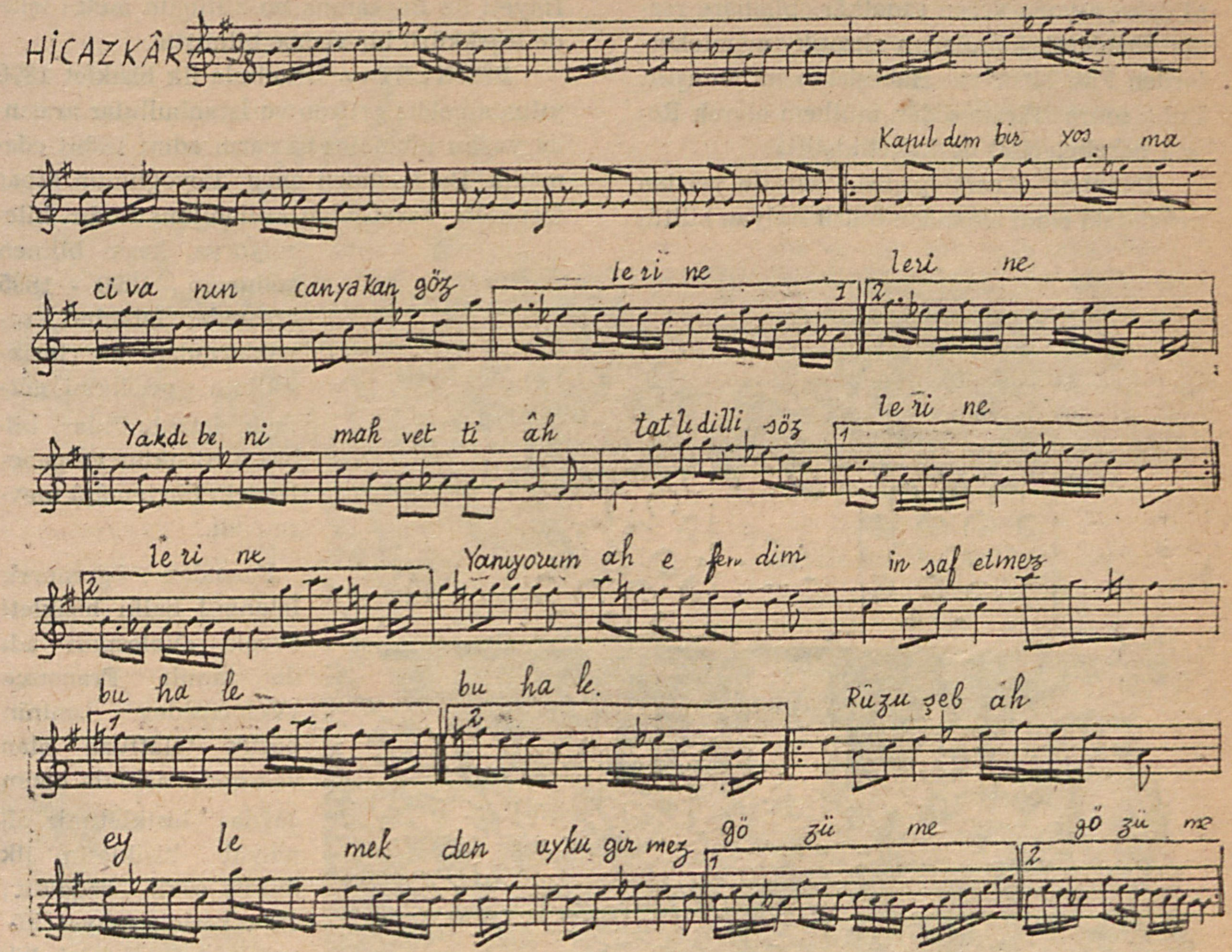
Bu yayın evi günden güne gelişmiş, ve bir satış şûbesi olarak «Arkin Kitabevi» kurulmuşdur.

Ramazan Gökalp Arkının öğretim müfettişliğinden ayrılmış olması ve ilk öğretimin ihtiyaclarını bilerek neşriyata geçmesi, müessesenin gelişmesinin başlıca âmili olmuşdur. Bu cümleden olarak yardımcı ders kitabları yanında atlas ve duvar haritaları sâhasında da büyük başarı elde edilmişdir.

«Türk çocuklarına renkli ansiklopedi», «Canlı Alfabe», ilk ve orta okullar için hazırlanup İtalyada basılan atlaslar, çocuklarda okuma zevkini geliştirme yolunda büyük hizmettir.

«BİR YOSMA CİVANIN CAN YAKAN GÖZLERİNE» — İkinci Abdülhamid devrinin tulûat tiyatroları ile baloz sahneleirnde kantocu kızlar tarafından okunmuş ve o zamanın halkı tarafından sevilmiş, İstanbul külhânîleri, bıçkınlarınca alkışlanmış bir hicazkâr kantodur; güftesi şudur:

Kapıldım bir yosma civanın can yakan gözlerine
Yakdı beni mahvetti tatlı dilli sözlerine
Yanıyorum ah efendim insaf etmez bu hâle
Rûzu şeb ah eylemekden uyku girmez gözüme
Bu ne edâ bu ne naz
Rahmeyle acı bir az
Ey cefâkâr ey peri
Nim nigâh eyle bâri
Ah ne müşkül derde düşdüm
Kasdin mi var bu cana
Ah kaş çatub o bakışla
Girme meleğim kanıma

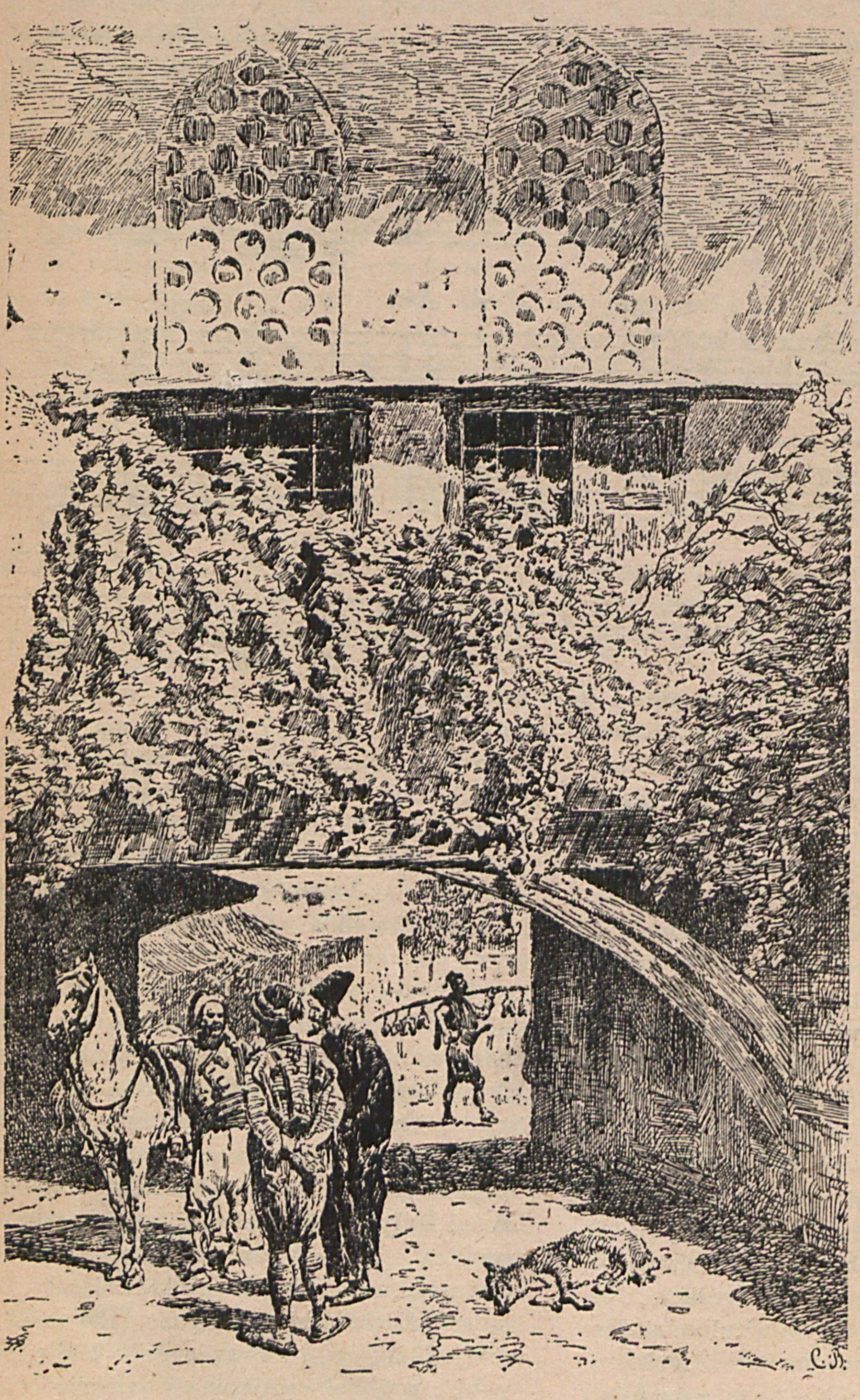
Bir yosma civan kantosu
(Kanto Mecmuası, Şamlı İskender

BİSEO (Cesare) — İtalyan edîbi Edmondo de Amicis'in «Constantinopoli = İstanbul» adındaki meşhur ve kıymetli eserini resimlendirmiş ve müellifin de muasırı bir italyan ressamdır (B.: Amicis, Edmondo de). C. Biseo'nun adı geçen eserdeki resimleri, zamanımızdan bir asır kadar evvelki İstanbulun manzaraları ve günlük kaya üzerine çok kıymetli vesikalardır; gaayet tatlı çizgilerle bu realist resimler; İstanbul Ansiklopedisinin buraya kadar intişar etmiş kısmında bazı maddelerin resimleri arasında kullanılmış, bundan sonra da yerleri geldikce bu esere derc edileceklerdir. İstanbulda görerek yaptığı resimlerden yalnız iki tanesi hatalıdır; biri «Yangına koşan tulumbacılardır; sanatkârın önünden o kadar sür'atle geçmişlerdir ki, Biseo, tulumba sandığı kollarının tulumbacılar tarafından ne sûretle tutulup omuzlandığını tesbit edememiş, sandık kollarını yalnız iki uşağa tutturmuştur (B.: Tulumbacılar); biri de «Hamamda kurna başında yıkanan adam» dır; ressamın hamam içine girmediği, soğukluktan kapuyu açup buğulu yıkanma yerine şöyle bir baktığı âşikârdır (B.: Hamam). De Amicis'in eserlerine hiç lüzûmu yok iken, muhayyel resimler de eklenmiştir ki, gaayet kötüdür: «Bir havuz-gölde yıkanan çıplak câriyeyi seyr eden pâdişah» gibi; kötü ve gülünçtür, fakat diğer yüzden fazla güzelliğin ve doğruluğun yanında Biseo'nun sanat kudretine nakişe olmaz; muhayyilenin kısırlığı ve bedliği, müşâhede kudretinin kuvvetinden olsa gerektir. Elimizin altındaki kaynaklarda hal tercemesini bulamadığımız bu sanatkâr için; konsolosluk delâleti ile «İstanbul İtalyan kültür Heyeti başkanı muhtetem Prof. Anglezi'den aldığımız nâzik cevabda, hal tercemesine pek kısa olarak «Dizionario Enciclopedico İtalyano (İtalyan Ansiklopedi Lûgatı)» da rastlandığı bildirilmiş ve bize aşağıdaki satırlar gönderilmiştir:

«1843 te Roma'da doğup 1909 da orada ölmüştür. Ressam ve gravördür. İlkin kendi-

ni dekorasyona veren sanatkâr bilâhare resme yönelerek konularını ekzotik memleketlerden Fas, Mısır ve Habeşistandan almıştır. Daha sonra Piranesi'den mülhem olarak Roma harabelerini' de haketmiştir.»

İstanbul Ansiklopedisi, süratle verilen cevabdaki ciddî alâkadan ötürü İtalyan kültür Heyeti ile Başkanına bu kütüğün metni içinde teşekkürü bir vecibe bilmiştir.

C. Biseo'nun İstanbul resimlerinden
Üsküdarda Köprülü Konak

BİSİKLET — İstanbula ilk bisiklet **1890** yılında geldi; getiren ve İstanbullular arasında yayan idhalâtcı tüccarın adını tesbit edemedik. Bu tarihden önce Beyoğlunun kibar frenkleri tarafından kullanılmış mıdır, bilemiyoruz, kesin bilinen şudur ki 1890 - 1895 arasında İstanbul sokaklarından bir bisikletlinin geçdiğini görmek, İstanbullular, bilhassa çocuklar ve gençler için bir temâşâ mevzuu idi.

Basından öğrenerek İstanbul halkı bisikleti evvelâ «Velospid» adı ile tanıdı. Fransızca «Vélocipède» isminin bozuk telâffuzu olan velospid, aslında bizim çağdaş bisikletimiz olmayub, bisikletin ilk ibtidâî şekli, ceddidir; ön tekerlek gaayet büyük, arka tekerlek küüük olub pedaller yokdur, binici seleye oturur, altındaki iki tekerlekli arabasını ayakları ile yeri itmek sûreti ile yürütür. Kökleri lâtinceden alınarak yapılmış olan velosiped, ondan bozma velospid'in tam türkçe karşılığı «uçarlı ayak», «koaşrlı ayak» dır. 1890 da İstanbula gelen velosiped değil, ayni çapda iki tekerlekli ve pedalli bisiklettir; İstanbul basınının bisiklet yerine velospid adını kullanması, Serveti Fünun sâhibi Ahmed İhsan Beyin meşhur mecmuasına yazdığı baş makaalelerinde bu arabadan bahsederken bir

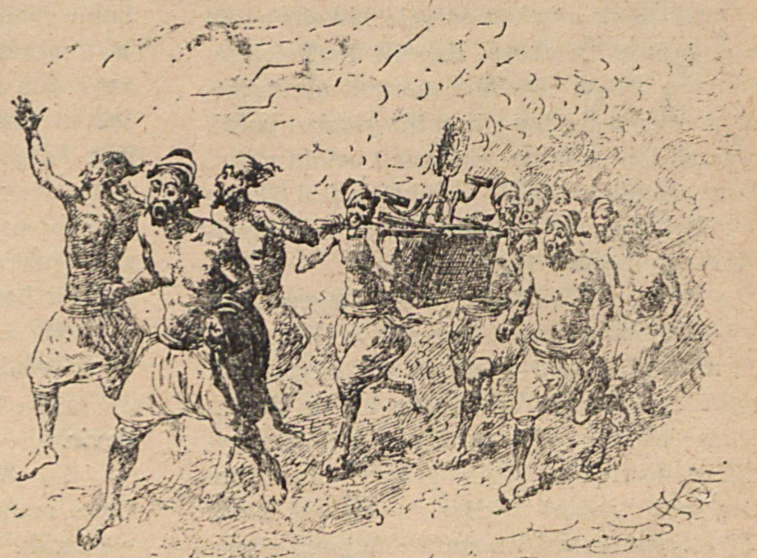

zühul eseri Velospid adını kullanması ve bunun halk arasında tutunup yayılmasıdır.

Yine Serveti Fünmun bisiklet karşılığı «Dürrâce» adını ortaya atmış, bisiklete binenlere de «Dürrâce süvar» demiş ise de bu isim halk tarafından benimsenmemişdir. Dürrâce, eski çağlarda kale muhasaralarında duvar ve kapuları döve döve yıkmak için kullanılan koçbaşı denilen âletin sevk edildiği dört tekerlekli arabalara verilen isimdir.

İstanbulun mahalle karıları ise ilk bisikletlere «Şeytan arabası» adını takmışlardı.

Ahmed İhsan Bey İstanbuldaki ilk bisikletler için şunları

C. Biseo'nun İstanbul resimlerinden
Yukarda: Köprü üstü
Ortada: Tulumbacılar Sandık iki uşak tarafından taşınıyor ki büyük Hatadır .
Altda: Hasköy sırtlarında Ahşab evler.

yazıyor:

«Velospid hevesi ehli zevkimiz meyânında epiyi süratle taammüme başladı. Buna isbat olmak üzere Beyoğlu tüccarlarından birkaçının ahîren Avrupadan on kadar velospid celb ile dükkânlarına vaz eylediklerini irâe eyleriz. Şu hâle nazaran gelecek mevsimi baharda velospid süvar olarak tenezzühe çıkacaklara ziyâdece müsâdif olacağız demekdir. Bu da seyrangâhların manzarasını daha revnaklı kılacakdır.

«İlk defa Beyoğlu Caddesinde şekli garîbi ile zâhir olarak halkın teaccübünü, hayvanların ürkmesini celb eden velospid birkaç defa İstanbul cihetine de geçdi, daha sonra adedi birden ikiye, ona çıkdı. Artık tesâdüf edenler o kadar hayrete dûçar olmuyor. Velospid sokakdan geçdi mi, işsiz güçsüzlerden başka dönüp de arkasına düşen, seyrine bakan kalmadı.

«Ehli zevk meyânında velospid süvâriliği evvel emirde Kadıköyü, Kuşdili, Fenerbağçede enzârı erbâbı cevelâna müsâdif olmuşdur. İki tekerleğin üstüne çıkup bir yandan bacak sallamak, bir yandan kollarla vücûdu dâimî ihtizaz altında bulundurarak başda fesi üstüne geçirilen beyaz örtüyü mevcelendirerek süratle tozlu yollarda gitmek......

«... Yazın Kadıköyü, Fenerbağçesi ehli zevk ve sefâsından bahseylerken o ehli zevkü sefâ arasına atlılar, arabalılar, sandallılar, kayıklılar yayanlardan başka bir de iki tekerleğe binmiş velospidlilerin inzimam eylediğini, Avrupada bugün gaayet taammüm eden yeni vâsıtai nakliyenin karîben bizde dahi tevesuu istîmâli memûl olduğunu söylemiş idik. Son bahardan istifâde maksadı ile Kâğıdhâne yolunu tutanlar, çan yahud düdük sedâsını etrâfa keskin suretde aks ettirerek bir sürati hayret efzâ ile yanlarından gelüp geçen birkaç velospid süvârı da gördüler».

Ahmed İhsan Bey ilk bisiklete binenlerin kıyâfetleri üzerinde durmuyor, sâdece «fesin üstüne geçirilen bir beyaz örtü» den bahsediyor. O devirlerde bisiklete, zamanımızın golf oyuncuları ve futbolcuları gibi, hususi bir kıyâfetle binilirdi. Onun içindir ki İstanbullular bisiklet kadar üstündeki bici ile de alâkadar olmuşdu.

Gençliği o devirde geçmiş olan İstanbulun büyük evlâdı, büyük yazar Ahmed Rasim, Mâlûmat gazetesin eyazdığı «Şehir Mektubları»nda ilk bisiklete binenleri, biraz alaylı, pek güzel tasvir eder:

«Makriköyünden aldığım bir mektubda bu sene velospit kıyâfetinin değişdiği bildiriliyor: Saçlar siyah da olsa boyanub sarıya yakın bir renk verilecek ve ikiye ayrılarak tarancak. Kaşlar Hophop'un briyantin cilâsi ile hafifce ıslatılıp el aynasında yatkın tüylü fırça ile düzeltilecek. Gözlük kemâkân bâki, yalnız gaytanının ruba ile iltisak peydâ ettiği noktada kırem renginde âdetâ rozet gibi ufacık bir fiyonga bulundurulacak. Gömlek, beyaz yakalık, toz penbesi püskürme boyunbağı ile Bismark renginin açığı zemin üzerine dallı veya satranclı. Ceket, bir az koyu Bismark renginin kahve lekesini andıran ince fasüne den yapılıp omuz başları bombe olmayacak, yalnız sol taraf yan cebinde ipekli tülden ve peçete büyüklüğünde bir mendil bulundurulup ucları cebe sokulup, ortası şişik olduğu halde cebin üstünden çıkarılacak. Kuşak mutlaka satranclı olub şalvar bozuntusu, dizlik veyâ don misâli pantalona nikelden bir köstek ile kesbi ittisal edecek. Baldırlar siyah, düz diz çorabı ile örtülüp yine Bismark renginin açığı bir iskarpin dahi mini mini ayakları örtecekdir. Eldiven hazfedilmişdir; bunun yerine gecelik takkelerinin zârîfi denilecek bir boneta ikaame edilecekdir.

«Bu babda tanzim olunan program bervechi âtidir:

1 — Mesîrelerde her yarım saatde bir devir.

2 — Açık mesîrelerde gazino, ve çalgı çalınan mahallere gidilip halk arasından geçip çıkılacak.

3 — Temmuzdan evvel müsabakaya girişilmeyecek.

4 — Kazâ vukuunda derhal saklanarak gelecek sene yayılacak.

5 — Arabanın önünde bulunan çocuk ise bir, erkek ise iki, kadın ise üç defa boru öttürülecek. Aldırış edilmezse sür'ati ibtidâiyenin muhafazası maksadı ile çarpup geçilecek ve o anda kemâli nezâketle bir pardon denilecek.

6 — Baştaki fes veya bonetanın rüzgârdan muhafazası maksadı ile bir gaytan vasıtaşı ile enseye iliştirilebilecek.

7 — Serde sevdâ, dilde gam varsa sînede peykânı keder ve dehrin her türlü belâ ve kahrine oldum siper denilerek göz süzme usû-

lü ile ifâdei hâl edilecek.

8 — Masârifi cerrâhiye nâmı ile günde beş kuruş ayrılıp büdceye ilâç parası diye kaydolunacak».

Ahmed Rasim o zamanlar Bakırköyünde otururdu. İlk bisiklete binenlerden bir Bakırköylü ile de şöyle alay ediyor:

«Mûsikiye merâkı olduğu zamanlarda:

Bisiklete binerim
İster isem inerim
Dilberleri görünce
Gözlerimi süzerim
Vay aman!...

güfteli uşşakdan, sûzidil, şehnâz çarparak, gerdâniye bûselik üzerinden nevâya inen, muhayyer çeşnili, fakat bir az şevkefzâyı andırır bir beste yapmış idi» diyor, ve şu satırları ilâve ediyor:

«Köyde şâyi olan bir rivâyete göre:

«Çiçek muharebesine Kamelya ile gidecek, Margerit ile dans edecekmiş!.

«Avrupadan altı tekerlekli bir velospit celb ederek üç çifte gezecekmiş!

«Düz rakıyı bırakıp cin içecekmiş!.».

Aşağıdaki alaylı fıkraları da Şehir Mektublarından alıyoruz:

«Havâdisi Mahalliye:

«Okmeydanından alınan haberlere göre bir düzine gazete müvezzii velospit tâlimi ile meşgul olmakda imişler. Bunların ikisi Anadolu biri Beyoğlu, biri İstanbul, ikisi Kadıköyü ve Caddebostanı, dördü Makriköy, Ayastefonos, Çekmece ve civârına işleyecekmiş.

«Ajans Enternasyonal:

«Sakızağacı: 28 mayıs - Son moda bir vepospitsüvar çalgı çalarken gazinoya dâhil olmuş ve halk tarafından tebessümlerle alkışlanmışdır».

Zamanımızda bisiklet, yalnız İstanbul Vilâyetinde değil, yurdumuzun her tarafında köylere varınca yayılmıştır. İstanbulda ise, üç tekerlekli çocuk bisikletleri dahi hatta ayak takımının evlerine girmişdir; öyle ki, pedallerine yalın ayakları ile basan murâhikler ve delikanlılar pek çok görülür.

Bisikletle dolaşmaya uygun yerlerde, meydan kenarlarında, bayram yerlerinde sekiz on bisiklet sâhibi olup bunları, çocuklara saat hesâbı üzerinden kirâ ile vererek işleten adamlar vardır. Meselâ çocukluk hayatı bu ansiklopedide tesbit edilmiş Ali Salâhaddin askerlikden terhis edildikten sonra bir ara Kuledibinde kirâ bisikletciliği yapmışdır ki (B.: Ali, Tazı), bize bu işin çok kârlı olduğunu söylemişdir.

Zamanımızda bisiklete ehliyetnâme ile binilir; plakasız ve fren tertibâtı bozuk ve frensiz bisiklet kullanmak da yasakdır; fakat bu şartlara riâyet etmiyenler de pek çokdur. Yukarda bahsettiğimiz kirâ bisikletlerine tâlim mâhiyetinde binildiği için, onlara binen ve ekseriyetini çoluk çocuk teşkil edenlerden ehliyetname aranmaz. İstanbulda, vilâyet hudûdu içinde 1961 yılında, plakasız kaçaklar ile beraber 200,000 yakın bisiklet bulunduğunu söyliye biliriz.

İstanbulda ilk bisiklet yarışı — Ahmed İhsan Tokgöz'ün sâhibi bulunduğu Serveti Fünun'a yazdığı haftalık sohbet yazılarının birinden 1893 yılında yapıldığını öğreniyoruz; muharrir bu yarışı şöylece anlatıyor:

«Bilmem hatırlarda mı? Sohbetlerimizin birinde, velospitden bahsederken belki pek yakında Kuşdili Çayırında bir velospit yarışı görürüz demişdik. Zannımız pek çabuk hakikat oldu, ama yarış Kuşdili Çayırı yerine Tepebaşı Bağçesinde oldu.

«Yarışmanın esâsı bağçe etrafını bir saatde 120 defa devretmekdi. Bu müsâbakayı ortaya çıkaran Ortek (? doğru imlâsını tesbit edemedik) bir saatde ancak 104 defa devredebildi, İstanbulun yeni velospiıcilerinden Fernand isminde bir ehli zevk de 120 defa devrederek galebeye muvaffak oldu.

«İki tekerlekli arabasına süvar olarak bağçede dolaşan Mösyö Ortek'in yarışı kazanmak için helecan ile bacak sallandığını, çırpındığını görmek hakikaten pek gülünç idi».

BİSİKLET KANTOSU — İkinci Sultan Abdulhamid devri sonlarının namlı kantocu yosmalarından Şamram Hanımın rast makamından söylediği bir kantodur.

İstanbulda bisikletin yayılması 1890-1895 arasındadır. O tarihlerde sokaklarda bir bisikletli görmek, İstanbullular, bilhassa çoluk çocuk için hayretle temâşâ edilen bir şey olurdu. Bisiklete, günlük şehir kıyâfeti ile binilmez, başa ya bir cokey kepi yahut bir bere geçirilir, spor ceket (avcu ceketi), golf pantalon giyilir, ayağa da uzun konclu spor çorap ile iskarpin giyilirdi; bu kıyâfet de bir şıklık sayılırdı. O ilk bisikletlerin sâhibleri de hemen umumiyetle Galata ve Beyoğlunda

yerleşmiş avrupalı tüccarların delikanlı oğulları, yine delikanlı veya genc adam, 20-35 arasında tatlı su firenkleri, ermeni, rum zenginleri idi. Yazın ekseriya Makriköyü (Bakırköy), Ayastefanos (Yeşilköy), Tarabiya, Büyükdere, Şişli, Taksimde görülürlerdi. Çoğu küstah, şımarık mağrur, sık sık duvara direğe, ağaca, insana çarparlar idi (B.: Bisiklet). Sahne yosması Şamran Hanım bir kantosunda, pek basit, sathî de olsa bunları toplama hünerini göstermiştir:

Ey dizim, ey bacağım
Cumaya ne yapacağım.
Ne aksi makina bu
Tekme ile kıracağım.
Kabahat bende değil
Hep o telgraf direğinde
O kadar varda dedim
İlişdi durdu yerinde
Hopla hopla
Hendeği atla
Haydi hop hop hop
Alert!
Dar ceket, şık tuvalet.
Arabacı dikkat et!.
Simidci tablanı gözet!..

Bisiklet süvar gençleri tehzil yollu söylenmiş olan bu kantonun notasını maalesef bulamadık.

Şamran Hanım ve emsâli kantocu hanımların oynadıkları sahnelerin müdâvimleri ve bu yosmaların hayranları, tutkunları İstanbulun ayaktakımı, kaldırım kabadayısı, bıçkın gürûhu olduğundan bu kantonun hayli alkış topladığı muhakkaktır.

Bibl.: Şamlı İskender, Kanto Mecmuası, 1905.

BİT — İnsan vücûdunda ve çamaşırında yerleşüb yaşayan, çiftleşerek üreyen tek tufeyli böcek, «baş biti» ve «sırt biti» isimleri ile iki cinsdir. İnsan vücûduna pire denilen haşere de gelir ise de, yerleşmez, azıcık nafakalandıktan sonra gider; bit ise, bir vücûdun üstündeki çamaşır yivlerinde, yâhud başda saç diplerinde bırakılmış «sirke» denilen yumurtaların çatlaması ile doğar, «yavşak» adı verilen yavruluk devrini ayni vücuda geçirir, büyür, bit olur, neslini üreten sirkelerini ayni kişinin çamaşır veya saçlarına döker, ve nihâyet bir gün, bir tesadüf eseri başka bir insana geçmez ise ayni vücudda ele geçer, öldürülür.

Kültür yeri süflî, pis insan üstü ve vücûdudur, fakat temiz insan vücûdunun kokusunu, ve tertemiz çamaşırlarda yerleşmesini sevdiği söylenir, onun içindir ki koyun koyuna yatan iki süflînin bitleri mekân değişdirmedikleri halde, bit, herhangi bir tesadüf ile bir süflî, pis insanın yanına düşmüş olan temiz kişiye derhal geçer.

Bir erkeğin kadın eli yardımı olmayınca temizlenmesi, her zaman tertemiz bulunması güç olduğu hakikattır; onun içindir ki bit bekâr uşak üstünde ve başında daha kolay yerleşir; bekâr uşaklarının yaşayış tarzları, mekânları, toplu ülfetleri; bekâr odaları, bekâr hanları, kahvehâneler, dükkân üstü odalar da bitsizin bitlenmesini çok kolaylaşdırır. Müstakil destanlar, kıt'alar, gazeller şarkılar, türküler, semâiler ve Şehrengiz denilen manzum mecmualarla güzellikleri övülmüş esnaf civanlarının büyük ekseriyeti İstanbulda bekâr uşağı olduğu için, medhedilen bir sırma saçın tellerinde sirkeler, yavşaklar, ve bir perçem üstünde bir bit tahayyül edilebilir; bu yönden aşağıdaki kıt'a mânâlıdır:

Çayırlar otlu olur
Bekârlar bitli olur
Allahın hikmetinden
Güzeller dertli olur.

Bir ata sözü de: «Pire itde, bit yiğitde bulunur» diyor; buna rağmen birinin üstünde veya başında bit görülmesi o kişi için dâimâ yüz kızartıcı olmuşdur.

Dolaşa gelmiş târihî rivâyete göre Kanûni Sultan Süleymanın biricik kızı Mihrimah Sultanı vezirlerinden Rüştem Paşa ile evlendirmesinde bir bit en önemli rolü oynamışdır; şöyleki pâdişahın kızını Rüsteme vermek arzûsunda olduğunu his eden, ve bu genc ve güzel vezirin dâmadlık yolu ile ulaşacağı ikbâli çekemeyenler Rüstem Paşanın cüzam illetine mübtelâ olduğunu yaymışlardır. Pâdişah bunu duyunca nasıl tahkik olunacağını hekimlerden sormuş, onlar da: «Bit cüzamlıya gitmez, Rüstem Paşada bit gören olursa biliniz ki tertemizdir» demişler, tahkike memur adamlardan biri de bir gün paşanın sırtından çıkardığı gömlekde bir bit bulmuş. Aşağıdaki beyit o zamanlar Rüstem Paşa hakkında söylenmiş olmasına rağmen biz bu fıkranın hakikat olacağına inanmıyoruz:

Olıcak bir kişinin bahtı havî tâbii yâr
Vakti hâcet de anın kehlesi de işe yarar.

İstanbulda ayak takımının ve onlar ara-

sında bekâr uşaklarının karargâhı olmuş kahvehânelerde; ve çarşı hamamlarında yine o tabakanın soyunduğu peykelerde bit bulunması tabiî görüle gelmişdi (B.: Balaban İskelesi Kahvehaneleri).

Umumî nakil vâsıtalarından tirenlerin üçüncü, ve liman vapurları ile tramvayların ikinci mevki vagon, araba ve kamaralarının oturulacak yerlerinin tahta olması, bitin kumaş döşemelerde daha kolay yerleşme imkânını bulmasındandır.

İstanbulda hâneberduş takımı bit ile tamamen ünsiyet kesb etmişdir. Pantalonun altında iç donu, ceketinin altında mintan ve fanilâ, yahud mintanın üstünde ceket ve altında fanila olmadığı halde, sırtındaki o iki parça palasparênin yivlerindeki bitleri toplayıp yok etmezler, çoğunun uzun zaman makas yüzü görmemiş saçlarınıda, ense ve şakaklarında bitlerin dolaşdığı uzakdan görülebilir. Bu mezellet çirkefine yeni düşmüş bazı oğlancıklarla delikanlıların da bir köşeye çekilip pervâsızca bitlendikleri görülmüştür.

Hâneberduşlar ve pırpırı külhâniler argosunda bit'in adı «macar» dır (B.: Macar). F. Devellioğlu «Türk Argosu» adlı meşhur eserinde bit karşılığı «piyango» kelimesini de gösteriyor, biz o gürûhun ağzında bit karşılığı olarak piyangoya rastlamadık.

Büyük şehrin ayak takımı bite «ufaklık» da der, macar ismi kadar yaygındır.

Mâlûmdur ki İstanbul cezâ evlerinde yatanların büyük ekseriyetini hırsızlarla yankesiciler, esrarkeşler, cinsi sapıklar, veya uygunsuzluk yolunda cerh ve katılden mahkûm olanlar teşkil eder, ki bunların çoğu da cezâ evine sırtlarında ve başlarında bitleri ile girerler. Eskiden, bu gürûhun mahbushânede bitlerini kemâli itinâ ile koruyarak aralarında bit yarışları tertib ettikleri, İstanbulun eski cezâ evleri edebiyâtına geçmişdir.

İstanbul zaman zaman, bilhassa harb yıllarında bit salgınına uğramışdır; bu haşere tifüs mikrobunu da yaydığı için büyük şehir de bit ile beraber dâimâ bir de tifüs salgını olmuşdur. Birinci Cihan Harbi yıllarında bit ve tifüs yalnız İstanbul için değil, bütün yurdumuz için bir âfet olmuşdu. Bit salgınının son defa olarak, bilfiil harbe girmediğimiz halde İkinci Cihan Harbinin içinde 1940 - 1941 de görülmüşdür, ki İstanbul basınının üç seçkin sîmâsî İskender Fahreddin Sertelli, Keman Hulûsi Koray ve İzzet Apak bu bit salgının da nakil vasıtalarında aldıkları mikroplu bitlerle tifüsden ölmüşlerdir. İstanbul Belediye zâbıtası o salgında, kılık kıyafetlerinden bitli oldukları belli kimseleri sokaklardan ve kahvehânelerden toplamış, kaafileler hâlinde, masrafı belediyece karşılanan ve bu temizlik işine tahsis edilen hamamlara sevketmiş, saçlarını kesdirerek vücudlarını yıkatmış, sırtlarından çıkan çamaşırları, esvabları da etüvlerde temişletmişdi; fakat garib tarafı şudur ki, hamamda hem vücudları ve hem üstlerindeki çul çaput temizlenmiş olan bu hâneberduşlar ve bekâr uşakları, gece, inlerde, kulûbelerde, bekâr odalarında ve bekâr hanlarında yine sıvama bitli yataklarına, yorganları altına, bâzıları da o günkü temizliğe katılmamış ayakdaşlarına koynuna girmişler, ertesi sabah sokağa yeni macarları ile çıkmışlardır.

Buyük şehir İstanbulda bite karşı en müessir silâh D.D.T. ve emsâli ilâçlar olmuşdur; fakat biz öyle zan ve tahmin ediyoruz ki ayaktakımın toplandığı yerlerde, bekâr uşakları makâmlarında bu müessir ilâçların kullanılması mecbûriyetini kontrol son beş altı yıl içinde kavşamışdır. 1961 temmuzunda hammal kılıklı, beli ip kuşaklı, ve yalın ayaklı şehbaz ve şehleven bir delikanlının şakağında yürüyen bir biti, sağ elinin şöyle bir silkmesi ile, Kadıköy Vapur İskelesinde bir çıtı pıtı hanım kızın üstüne fırlatdığı, ve o haşerenin, bütün sürati ile toz penbe bir ipekli bluzun yakasından muattar kız tenine süzülüp girdiği görülmüşdür. Bu münasebetsizlik delikanlıya edibâne ihtar edildiğinde: «Boş ver baba!.» cevabı alındı,: «Bize nasib olmayacak nîmeti varsın bitimiz yesin!..» diye bilirdi.

BİTİK — Ferid Devellioğlunun «Türk Argosu» adlı eserinde kaydine göre İstanbulun külhânî, hâneberduş pırpırılar argosunda «âsık»; misâl:

İki serserîden birinin gözleri uzakda duran güzel yüze dalar:

— Ulan, bitiksin sen be!.. (F.D.)

— Sorma, yanıyorum şoroloya!.

BİTİ KANLANMAK — Halk ağzı deyim, «fakrü zarûretden küçük bir varlığa, rahatca geçim imkânına kavuşmak»; bu gibilerden eski hâlini unutup da yüksekden konuşanlar hakkında ve dâimâ tezyif yolunda kul-

lanılır; misâl:

Kahvede oturan iki kişi, karşıdan mağrûrane geçen biri üzerine konuşurlar:

— Yâhu şu herif yük arabası süren Çakır Halil değil mi?

— Odur!. biti kanlandı keratanın...

BİTİRİM — İstanbulun külhânîler, hâneberduş pırpırılar argosunda: 1 — Yerine göre (Külhânî tavır ve edâlı, veya son derecede kurnaz, yahut gaayet cür'etkâr; misâller:

— Markacı Alinin gacosu yine çekmiş kafayı, ulan ne bitirim karı o be...

* Bir meyhâne kavgası yüzünden polis karakoluna götürülen bir kaç kişi hakkında konuşulur:

— Aliyi de götürmüşler..

— O paçayı sıyırır, bitirim oğlandır..

* İki külhâni Kadıköy arabavapuru iskelesinden denize giren çocukları seyrederler:

— Şu sarıyı gördünmü.. Vapurun ta kaptan köşkü üstünden atlıyor be..

— Bitirim çocuk desene..

2 — Güzel, hoşa giden kimse; misâl: Bir kebab kestaneci ayakdaşına çırağından bahseder:

— Aliyi canım gibi seviyorum...

— Bitirim çocuk doğrusu

3 — Güzel, hoşa giden yer; misâl: Saray burnunda ilk defa rakı içen bir külhânî:

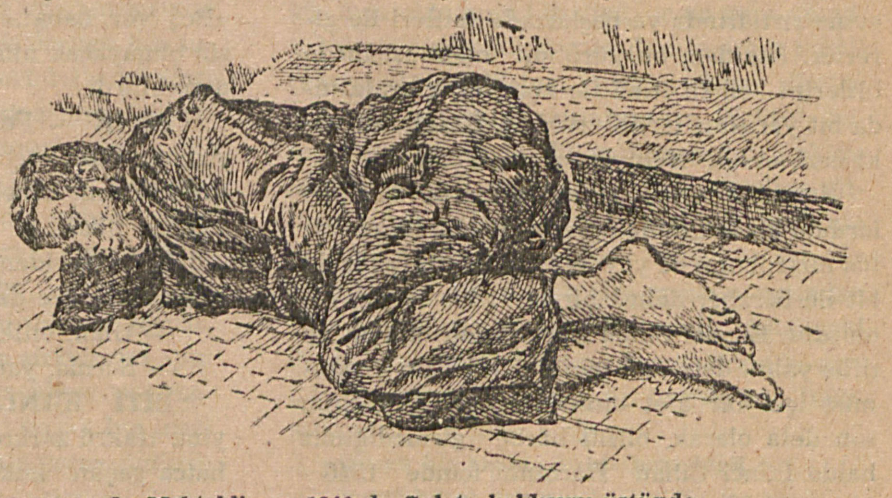
— İşidirdim, hiç gelmemişdim, bitirim yer imiş burası yâhu!..

Bibl.: F. Devellioğlu, Türk Argosu.

BİTİRİM (Abdullah) — Bitirim yerlerinin kurbanlarından acı bir hayat hikâyesi olan ve soy adını da mahvine sebeb olan yere nisbetle alan bir hâneberduş; 1915 de İstanbulda Fatihde doğdu, Şükrü Efendi adında bir mekteb hademesinin oğludur; anasını pek küçük yaşda kaybetmiş, câhil ve gaayet sert baba ile câhil ve son derece zâlim bir üvey ana elinde ve türlü cevrü cefâ ve mihnet içinde 1930 yılına ve Orta Okulun üçüncü sınıfına kadar okumuş; on beş yaşında ilk defa olarak sınıfda kalmışdır. Karnesindeki notlar çok kırık olduğu için sınıfda kaldığı takdirde, bir ağaca bağlanarak müdhiş bir dayak ile tehdid edildiğinden, sınıfda kaldığını öğrendiği günün akşamı korkudan evine gidememiş, iki arkadaşının verdiği bir buçuk lira ile geceyi, Tophânede, arkasındaki bir oda bitirim yeri olan bir sabahcı kahvesinde geçirmiş, ve hemen o gece kendisine kumar oynatılmış, farkında olmayarak esrarlı sigara içirilmiş, uyuşturucu maddenin de yardımı ile gerideki odaya alınarak kumarda elbisesine ve ayakkablarına varınca soyulmuş, ve o gece iffetini de kaybederek ertesi günü yalın ayak yarım pabüç İstanbul kaldırımlarına düşmüştür.

1940 yılında yirmibeş yaşında bulunan Abdullaha, bir temmuz sabahı Galata Rıhtımı kaldırımında taşlar üstünde yatmış uyur iken rastlanmış, kendisini uyandıran bir polis memuru ile konuşur iken çok düzgün lisanı bilhassa nazarı dikkatı çekmiş, asla ürkütülmeyerek, o zamanlar rıhtım caddesi üzerinde bulunan bir kahvehâneye dâvetle aşağıdaki notlar, bu şehir kütüğü için ağzından tesbit edilmiştir; o günden bu yana bir daha göremediğimiz Abdullah Bitirim sukuutunu şöylece nakletmiştir:

« Geceyi bir sabahçı kahvesinde geçire-

Abdullah Bitirim, 1930 da Mektebli, ve 1940 da Galata kaldırımı üstünde

(Resim: Fotoğraflarından Sabiha Bozcalı eli ile).

çekdim, elli kuruş harcarsam, ertesi sabahı bize ara sıra mektup yazan Edirnedeki halamın yanına kaçacaktım. Sabahcı kahvelerinin Tophânede olduğunu öğrenmiştim. Ortalık kararıncaya kadar sokaklarda dolaştım. Bir ara kendimi denize atmayı bile düşündüm. Akşam üstü yağmur başladı. Tophânede kahveye girdim. Kahveciye: — Burası sabahcı mı? diye sordum, yatacak yerim ve otel param olmadığını, ertesi gün Edirneye gideceğimi söyledim; kahveci on beş kuruşa ancak bir iskemle üstünde oturarak sabahlıyabileceğimi söyledi. Canavar suratlı bir adamdı.

«Yanımdaki masada üç adam kâğıd oyunu oynadıllar; masa altından birbirlerine para verip aldılar, kumar olduğunu anladım. Bana da teklif ettiler. Param yok dedim. Ufak oynarız, vakit de geçer dediler. Altmış altı oynadık, saat on ikiye kadar on lira para kazandım. Sonra öğrendim ki beni soymak için önce mahsus yenilmişler. Haydi şansın var, arka odaya geçelim, orada büyük kumar var, çok para kazanırsın dediler. Bana cıgara verdiler, ilk defa cıgara içtim, haberim yok, dolma imiş (esrar sigarası). Toyluk da var, dünyâ başka türlü göründü bana. Arkadaki bitirim yerine geçtik. Orada kılıç öğrettiler; on lira da o oyunda kazandım; bir dolma daha tutuşdurdular elime, sonra elime zar verdiler, barbuta oturdum, orada yirmi lira ile kendi bir buçuk liram gidiverdi, bu sefer tekrar kazanmak hırsı ile dalga içinde ne yapdığımı bilmedim; biri ceketime beş lira koydu, ceketimi aldılar, ayakkablarım, pantalonum, gömleğim alındı, hatta ayaklarımdaki eski çoraplarım bile on kuruşa alındı. Yalın ayak, bir iç donu ve fanilâ ile kaldım. Ağlamağa başladım. Polise gideceğimi söyledim. Küfrettiler, hiç bir şey yapamayacağımı söylediler. Bir adam sözde acıdı. Dışarda müthiş yağmur yağıyordu, burada böyle kalamazsın oğlum dedi, ben hamamda yatıyorum, gel seni de oraya götüreyim, sıcak, hem yıkanırsın, ben sana ayakkabı ile bir pantalon uydururum hamamcılardan sabahleyin dedi. Yağmur altında o adamla Yamalı Hamama gittim, hamama külhan kapusundan girdik. Başıma ne geldi ise hep o gece geldi. Sabahleyin bana artık kendi malı gibi bakan o adam ayağıma bir çift eski pabuç ile bir pantalon buldu, bir de mintan verdiler. Üç ay o hamamda kahve ocağında uşaklık ettim. Arada dellaklık da yaptım. Yasakdi ben yaşdaki çocuklara ama uşak adı ile soyunur girerdim içeri. Sonra başka bir kahvede çırak oldum. Esrara ve kumara günden düştüm. Peşimi bırakmadılar, hep sürüklendim. Artık hiçbir iş yapamaz hâle geldim. Allah düşmanımı düşürmesin bitirim yerine. Soy adımı Bitirim aldım mahsus, hem de askerde bana Bitirim Abdullah derlerdi, onun için. Benim gibilere artık ölüm paklıkdır. Bitirim yerleri kökünden kalkmazsa daha ne gül çocuklar bu yola düşer».

Bitirim Abdullahın son derece yıpranmış nüfüs cüzdanı içinde saklanmış ve Bitirim yerine düşmesinden az evvel bir şıpşak fotoğrafcıya çektirilmiş resmi ile kaldırım taşları üstünde uyurken gazete fotoğrafcısı tarafından alınmış resmi, R. E. Koçunun Belediye kütübhânesine vakfetmeyi düşündüğü emsalsiz fotoğraf arşivimiz içinde, Büyük şehrin günlük kayatının acı tarafından yüzlerce vesikadan iki dânesidir.

BİTİRİMYERİ — İstanbul argosunda, içinde gizli kumar oynatılan, yüksek mano alınan, acı kuvvetli ve pençeli fedâîleri bulunan, «sirkaf» denilen hurdebînî işâretlerle işâretli iskambil kâğıdları ve hileli zarlarla oyuncular arasına karışan soygunculan olan kahvehâne yahud ev. Bitirim yerlerinin müdâvimleri ekseriyet ile ayak takımı, hattâ ayak takımının serseri gürûhu ile hâneberduşlar, külhânî pırpırılardır; arada orta tabakadan kumarbazlar da gelirler; her kes, er veya yeç, soyulmaya mahkûmdur. Hileler meydana çıkdığında kanlı kavgalar, hattâ cinâyetler olur. Bir bitirim yeri işletebilmek için muhakkak eli tabanca, pençesi bıçak tutmasını bilir, bileği bükülmez bir kabadayı olmak şarttır; bitirim yerlerini işletenlerin hepsi, bilâ istisnâ katilden, cerhden, sirkatden sâbıkalı, edeb, nâmus, iffet duyguları yok olmuş şerirlerdir. Buraları ayni zamanda esrar ve heroin yuvalarıdır. Pek çok gencin soyuldukdan başka iffetlerine de tecâvüz edilip sefâlet ve mezellet girdâbına sürüklenmesinin ilk adımı, bir bitirim yerinin eşiğinden atılmışdır; bunun en canlı hâzin misâli; soy adını de «Bitirim» alan Abdullahın hayat hikâyesidir (B.: Bitirim, Abdullah).

BİTİRMİŞ — Ferid Devellioğlunun «Türk Argosu» adlı eserinde kaydettiğine

göre İstanbulun külhâniler argosunda «tecrübeli, bilgili, açıkgöz» kimse; müellif şu misâli veriyor: «Herifi görme, bitirmiş..».

İlk iki mânâda: Semtinin arabacı kahvesine çıkan yaşlı ve sözünü bilir, hâdiseleri avâmın idrak seviyesine inerek anlatır yaşlı bir aydının etrafına toplananlardan biri:

— Beybaba bitirmiştir, susalım da onu dinleyelim!..

Üçüncü mânâda:

— Bitirmiş biri lâzım bana bu dalgada..

— İyiya, Tilki'yi al götür, hiç düşünme!..

BİTLEMEK — Ferid Devellioğlunun «Türk Argosu» adlı eserinde kaydettiğine göre İstanbulun külhâniler, pırpırı hâneberdüşlar argosunda «kavga çıkarmak için bahâne aramak». Müellif misâl vermiyor.

BİTLENMEK — İstanbulun külhâniler ve pırpırı hâneberduşlar argosunda «para tutmak, paralı olmak». Ferid Devellioğlu şu misâli veriyor: «Şu hacıağayı sövüşle de bir az bitlenelim be oğlum!.».

* — Tutmadı mı, kedi gibi sokulur, bitlenince de böyle uzaktan volta vurur hergele!.

BİTLİCE MESCİDİ — Hadîkatül Cevâmi şu bilgiyi veriyor: «Dârüssaade Ağası Mehmed Ağanın Camii yakınındadır; bâniyesi Şerîfe Fatma Hâtundur, ki kendi dahi bu mescid kurbinde medfûnedir. Bu Fatma Hanım Bitlice Ali Efendinin zevcesidir ki, hicrî 1000 (M. 1591 - 1592) târihinde İstanbul kadılığından mâzul iken vefat eden bu Bitlice Ali Efendi, Şeyhülislâm Çivizâde Mehmed Efendinin birâderi İlyas âfendinin oğlu Defterdar Abdullah âfendinin oğludur. Bitlice Ali Efendinin oğlu iki defa Anadolu Kadıaskerliğinde bulunmuş ve babasından kırk sene sonra vefat etmiş (Hicrî 1040 = Milâdî 1630 - 1631) Seyyid Abdullah Efendi, ve onun oğlu, Filiba kadılığından mâzul iken 1043 de (milâdî 1633 - 1634) vefat eden Ali Nazmi Efendi de orada medfundurlar. Bu mescidin mahallesi yokdur».

Mühendishânei Berrii Hümâyun talebeleri tarafından hicrî 1254 muharreminde resmedilmiş (Milâdî 1838) İstanbul camileri haritasında bu mescid Mehmedağa Camii ile (haritada 48 numara) üçbaş Camii (haritada 68 numara) arasında 61 numara ile gösterilmişdir.

1961 yılında çökmek üzere dört duvardan ibâret kalmış bir harâbe hâlinde idi; küçücük, âdeta kâgir bir odacıkdan ibâret bir mescid olup mihrab duvarı önünde kabir taşına rastlanamadı. Bir kenarında da bu mescid harabesinin bulunduğu genişçe bir bağçe içinde önü sundurmalı köy evlerini hatırlatan medrese odaları vardır ki bu odalarda oturan yetmişlik, ve kibar düşkünü olduğu her hâlinden belli bir hanımın rivâyetine göre medrese Agniye Hâtun adında bir hayır sâhibi ile oğlu ahmed çavuşun vakfı imiş; harab mescid de Agniye Hâtuna nisbet ile anılır imiş; hazîresi mihraba nazaran mescidin sağ duvarı önünde ve yol kenârında bulunub kısmen yola gitmiş, kısmen de, hâlen oradaki duvarımsı toprak tümseğin altında kalmış.

Bu küçücük mescid harâbesinin, eldeki haritaya göre, Bitlice mescidi olduğunda en küçük şübheye mahal yoktur.

Bibl.: Hadîkatül Cevâmi, I; Mühendishâne Haritası; R. E. K. ve Gnl. H.R. Ayyıldız, Gezi notu.

BİT PAZARI — Türk lûgatı şöyle târif eder: «Bat, arabcada son, nihâî, kat'î mânâsında; Bat pazarı, müzâyede ile eşyâ satılan yer, bey'i bat mahalli. Avam lisanında Bitpazarı denilir. Bitpazarlı; müstâmel (kullanılmış) eşyâ satan esnaf» (Hüseyin Kâzım Bey, Büyük Türk Lûgatı).

Ayni eserde «Bey'i bat» için: «kat'î satış» deniliyor; ve misâl olarak şâir Yenişehirli Avni Beyin şu beyti veriliyor:

Bir pula değmez benim indimde sûki kâinât
Âlemi ben hiçe sattım ber sebili bey'i bât

Görülüyor ki bu meşhur dil bilgininin «Bit pazarı» tâbirini târifi tam ışık içinde değildir; Batpazarının avam ağzında «Bitpazarı» olduğunu söyledikden sonra, Bitpazarlının «müstâmel eşyâ satan esnaf» olduğunu kayderken, bu müstâmel, kullanılmış eşyânın, nereden, ne münâsebetle geldiğini göstermiyor, izah etmiyor.

Kendisi pek değerli bir mâliyeci olduğu halde şöhretini târihî tedkikleri ile yapmış, metodsuz olsa dahi hakîkaten kıymetli eserler vücûda getirmiş bulunan muhterem Mehmed Zeki Pakalın «Osmanlı Târih Deyimleri ve Terimleri» adındaki himmet mahsûlü eserine bu pazar-çarşı adını «Bat pazarı» olarak alıyor, ve: «Eski eşyâ alınıp satılan pazar yeri ve çarşı hakkında kullanılır bir tâbirdir. Halk arasında Bitpazarı denilir. Aslı Bayat pazarıdır» diyor.

Bitpazarı adının aslının «Bayat pazarı» olduğunu kesin hüküm ile söyledikden sonra, yukarıdaki satırları eserinde «Bat pazarı» maddesinde yazması, Hüseyin Kâzim beyin tesiri altında kaldığına delildir, «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri»nde müstakil bir Bit pazarı maddesi yoktur.

Aslı «Batpazarı» yâhud «Bayat pazarı»; bu çarşının adı üstünde durmadan bir husûsiyetinden bahsetmelidir. Halkın «Bit pazarı» dediği çarşıda sâdece esnaf mal satmaz, burada halk da esnafa mal satar; ve bu çarşıda yeni, gayri müstâmel eşyâ satılmaz. Bu çarşı esnâfının en büyük kazancı da halka mal satar iken değil, halkın elinden mal alır iken olur.

Hüseyin Kâzım Bey: «Bat pazarı, müzâyede ile eşya satılan yer, bey'i bat mahalli» diyor, fakat, yukarıda da arz ettik bu ifâdesini mübhem bırakıyor, aydınlatmıyor. Bit pazarında müzâyede, arttırma ile satış, esnafın halka mal satışında değil, halkın esnafa mal arzında olur; bu bakımdan «Bit pazarı» tâbirinin Bat pazarından bozma olduğunu söylemek de kolaylaşır; şöyleki, bir kimse Bitpazarına satılık mal götürdüğü zaman, mala tâlib olan esnaf birbirinden az farklı fiatlar verir, bu bir nevi arttırma, müzâyededir, son haddini bulunca (ki dâimâ hakîki kıymetinin çok altındadır, aşağıda tafsilâtı ile arzedeceğiz), artık fazla para veren çıkmayınca o malın satılması gerekir, yahud, malın sâhibi kıyamaz, satmaz, malını alır, gider.

İçinde, yalnız kullanılmış eşyânın alınıp satıldığı bir çarşi olduğuna göre, Bitpazarı adının Bayat pazarınden bozma olduğunu söylemek, akla çok yakındır; bayat kelimesi; günlük dilimizde mezâcen «çok kullanılmış, eskimiş» mânasına gelir; hattâ: «Bırak o bayat lafları, mâzeretleri..» gibi tâbirleri sık sık kullanırız.

«Bayat pazarı» nı, avam ağzı «Bitpazarı» yapar iken, «Bit» in müstehrek bir haşere olmasından dolayı, İstanbulun arabca kelimeler ve terimler kullanmaya düşkün kâtib ağzı da «Batpazarı» yapmışdır diyebiliriz.

İstanbul Bitpazarının ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmiyor. Bu büyük şehrin günlük hayâtında çok önemli bir yeri olan bu pazarın kuruluşunu İstanbulun fethi devrine kadar götürmek hatâlı olmaz sanırız. Bizim rastlaya bildiğimiz en eski târih kaydi, Evliyâ Çelebidedir. Muharrir seyyah, İstanbul esnafından bahsederken Bitpazarı için de şu satırları yazıyor:

«Esnâfı hîlekârânı Bitpazarı - Dükkân 400, Nefer 700».

On yedinci asır ortası için rakamlar hayli mübalâğalı görünür, fakat Evliyâ Çelebinin Bitpazarı esnafı için «hilekâr» demesi son derece şâyânı dikkattır.

Gençliği bıçkınlık yolunda geçmiş bir İstanbullu olan Mustafa Tekkanad (Yorgancı Çakır Mustafa), bize tevdi ettiği zengin itirafnâme - hatıralarında, ki cemiyet hayatı bakımından çok kıymetlidir, Bitpazarı için de şu satırları yazıyor: «Ne götürür iseniz, eski lâzımlıkdan billur âvizeye, yamalı iç donundan redingota, sırmalı paşa üniformasına her şeyin satıla bileceği bir çarşıdır. Koca bir evin eşyâsını arabalara yükleyüb götürseniz yarım saat içinde satarsınız; ben sattım. On altı yaşında uçarı, haylaz bir oğlandım; anam müteverrim, babam ayyaş, usta yorgancı idi ama kazandığını meyhânelerde, umumhânelerde yer; beni başı boş bırakdı, itliğe, bıçkınlığa heves ettim, esrara başladım, dükkândan sık sık kaçar, bâzı geceler eve dahi gitmez, nerelerde, kimlerin yanında dolaştığımın bile farkında olmazdım. İşi Bitpazarında, saatçi lâkabı ile anılır bir adamla tanışdım; esrarı ekseriyâ veresiye ondan alırdım. Herife hayli esrar borcum oldu. Anam öldü; babam eve üvey ana adı altında bir şıllık getirdi. Karı geldiğinin ertesi günü bana musallat oldu, cevrü cefâya başladı. Babamla beraber bir haftalığına Bursaya gittiler. Ev ve eşya anamın idi, şıllık kadın mahallemiz halkınca da iyi karşılanmışdı. Fırsat ganimettir dedim, imam efendinin ayaklarına kapanıp yalvardım, ile mahalleli göz yumdular, evde eşyâ namına ne varsa iki öküz arabasına doldurdum, Bitpazarı önüne çekdim, Saatci de kefilim oldu, hepsini bir saat içinde sattım. Esnafın iki arabaya karasinek bulutu gibi üşüşmesi, ellerine geçeni didik mûayeneleri, bir yağma hâlinde satış ölünceye kadar unutamayacağım bir sahnedir. Ya elime geçen? Sâdece on altın olmuşdu; bir de Saatciye olan borcumu ödemişdim; onun nasılsa eseri merhameti olarak dedemden yadigâr gümüş kösteği ile gümüş bir ceb saatini de satmamışdım. Bitpazarından şöyle ayrıldım: Yalın ayak,

yarım pabuç, başımda püşkülsüz fes, yeleğimde gümüş köstegi sallanan yâdigâr saat, koynumda da on altın!. ve peşimde, mirasyedinin paralarını yiyecek, sözde hâmi iki hayta...».

«Batpazarı, Bayatpazarı, Bitpazarı» için «eski eşyâ alınıp satılan pazar yeri, çarşı» der iken Koltukçular Çarşısı ile Hırdavatcılar Çarşını bura ile karıştırmamalıdır. Mustafa Tekkanad'ın yukarıda anlattığı gibi iki öküz arabası yükün ev eşyası Bitpazarı kapusu önünde bir saat içinde satılmış olsa dahi, bunların arasından nefsi Bit pazarına girenler yalnız giyim eşyâsı olacakdır. Bitpazarının değişmez hakîki hüviyeti, yalnız eski, kullanılmış giyim eşyasının alınıp satıldığı bir çarşı oluşudur (B.: Hırdavatcılar; koltukcular; Saatci Baba).

Bitpazarına mal götürüb satanlar, orta tabaka halk ile avam arasından sıkıntıya düşmüş kimselerdir; bunların arasında bohem hayatı süren münevverler, tahsil çağında bâzı âvâre gençler, (kışdan yaza çıkınca, gelecek kışa Allah kerimdir diye paltosunu satanlar gibi), ölmüş kocasının esvablarını satan garib dullar görülür. Buradan kullanılmış giyim eşyâsı alanlar da, hemen umûmiyetle ayak takımı, diyor garîbi bekâr uşaklarıdır. Sıkıntı, geçim derdi içinde «kan kusub da kızılcık yemişdim» diyen, kimseye yüz suyu döküb minnet etmeyen seçkin münevverler arasında Bit pazarından giyinenler de vardır.

Bitpazarı esnafı iki kısımdır; bir kısmı dükkân sâhibleridir; diğeri malı elden kapıcı ayak esnâfıdır. Dükkân sâhibleri meçhul eşhasdan mal almaz, muhakkak bir kefil ister.

Hırsızların çaldığı giyim eşyâsının çoğu, ya yatak mutavassıtlar eliyle, yâhud doğrudan Bitpazarına düşer.

Bilhassa, avâmî tâbiriyle «şeytana uyan» bâzı toy gençler, konudan komşudan, gittiği okuldan, hatta kendi evinde çaldıkları elbise, palto, pardesü, manto, ceket gibi şeyleri Bitpazarına götürürler. Bitpazarı, emniyet müdürlüğü ikinci şûbesinin hırsızlık masasının sivil memurları tarafından dâimî murakabe altında bulunmasına rağmen, polisi adım atışından ve bakışından tanıyan ve hepsi tilki gibi kurnaz kurnaz malkapıcı ayak esnafı delâleti ile, pek tabi'î ki yokbahâsına derhal elden çıkar, ve satılır. Hırsızlık malı olduğu bile bile alınan eşyaya «Anadolu» denilir; İstanbulda satılmaz, denklenip Anadolu pazarlarına sevk olunur. Onun içindir ki satış anında, hırsızla berâber yakalanamayan eşyayı bulmak çok zordur.

Mahalleler arasında dolaşan eski alıcılar da topladıkları giyim eşyasını Bitpazarı esnafına devrederler; pek azını birinci el olarak kendileri satar. Seyyar eski alıcılarının devamlı bağlandıkları bitpazarı esnafı vardır.

Bit pazarında bir mal, sâhibi elinden dâimâ çok ucuza, esnaf elinden de tutturulabildiğine satılır.

Bit pazarı esnafı aldığı giyim eşyasını nâdiren aldığı gibi devredip satar; ekseriyâ, bu esnafa yamak temizleyiciler, örücüler ve terziler elinden geçerek tâmir ve tâdil edildikden sonra Bitpazarı dükkânlarında yer alır; tâmiri ve tâdili imkânsız elbiseler ise kasketcilere verilir, sağlam yerlerinden çıkabildiği kadar üç dört bez kasket yapılır.

İstanbulda biri Büyük Kapalı Çarşıda, biri Üsküdarda, biri Kadıköyünde üç Bitpazarı vardır.

Bitpazarı esnafı, bilhassa iş üzerinde ve kendi aralarında argo konuşur; bu argodan şunları tesbit edebildik:

* Yem yemez su içmez — Hırsızlık malı; misâl; Bir dükkân sâhibi koltuğunda bir boğça ile geçen ayak esnafından birine sorar:

— Hasan, ne var o boğçada?

— Seni açmaz ağabey, yem yemez, su içmez!..

* Anadolu — Birkaç mânada kullanılır; 1) Bir mala tâlib olmak; misâl:

— O acem şalına anadoluyum!..

2) Kendi aralarındaki satışda malın son fiâti, misâl:

— Hasan, omuzundaki paltonun anadolusunu söyle!..

3) Sakat mal; misâl:

— Sana yaramaz Hacı, bunların hepsi anadolu...

4) Polis; misal:

— Şu sakallıya imsâ ol, anadoludur!..

* İmşâ — Birkaç mânâda kullanılır; 1) Bitpazarı esnafının toplu mal alımında kendi aralarında ortaklık; misâl:

Esnafın kalantorlarından bir kaçını eski

bir konağa mal almaya götüren kılavuz-simsar ufak bir ondalık ile kanaat etmeyeceğini bildirir:

— İmşâyım!.. (Malın alımında ortağım!.).

2) Alâkadar olmak; misâl:

Dükkân sahibi, mühimce bir iş peşinde dolaşdıklarından şüphelendiği ayak esnâfını oğluna tâkib ettirmek ister:

— Ali, şunlara imşâ ol!.. (Ali, şunlarla alâkadar ol!..).

3) Dikkat et; misâl:

— İmşâ ol, herifin eli uzundur!..

* Kallüb etmek — Tahmin etmek, eşyaya fiat koymak; misâl:

Ortaklaşa alınmış bir parti malın başında:

— Şunları bir kallüb edelim...

* Ayıtmak — Dikkatli olmak; misâl:

— İyi ayıtdın mı? (dikkat ettin mi?)

*Helelim — Güzel, kıymetli mal; misâl:

— Şu ihtiyarı gördün mü, Abdülhamid paşasıdır, hep helelim mal getirir, durma, imsâ ol (durma, alâkar ol).

* Aykırı — Antika mal.

* Kesmek — ortaklaşa koyup toplu alınan mal aralarında bir kâr koyup satmak

* Boya boyacının — Ortaklaşa toplu alınan bir malın içinde, yalnız bir kişinin isteği ile alınan parçalar varsa, onların kâr ve zararının ortaklara âid olmayup isteyüb aldırana âid olduğu:

— Boya boyacının ha!... unutmayın!..

* Urpu turpu içinde — Ortaklaşa toplu alınan malın kâr ve zararının ortaklara aid olduğu:

— Sonra laf olmasın, bunun urpu turpu içinde!..

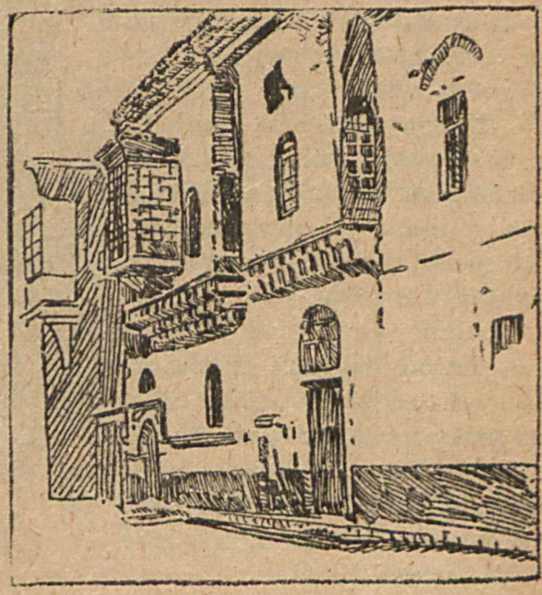
Eskiye rağbet olsa Bitpazarına nur yağardı — Meşhur darbı mesel.

BİZANS BİRAHÂNESİ —İkinci Abdülhamidin son yıllarında, 1897 ile 1908 arasında Galatanın en namlı birahânelerinden biriydi, yeri Karaköy Palas'ın hemen tam karşısına düşer; elli altmış kişi alacak kadar genişçe bir yerdi. Gündüz bir lokanta olarak işler, akşamları bira düşkünlerinin toplandığı bir yer olurdu. Sâhibi bir yunanlı idi, çırakları da genç, eli ayağı düzgün seçme güzel rum çocukları idi, son derecede edeb ve terbiyeli, müşterilerin etrafında pervâne gibi dönerler, her arzûlarını yerine getirmeye çalışırlardı, ve pek cömerdce bahşiş toplarlardı. Lokanta yemeklerinin ekseriyetini soğuk yemekler teşkil eder, öğleyin sarf edilemeyen kısmını akşam üstü bira içenler temizlerdi. Tava balıkları ve salataları meşhurdu, ve bunlar sofralara pek mükellef bir şekilde arz olunurdu. Biranın küçük bardağı 60 para, dublesi 100 para idi. İlk açıldığı zamanlar Viyana birası verilirdi, sonraları o zamanlar pek meşhur olan Belgradın Yagodina biralarını getirmeğe başladı, daha sonra bu yabancı biraların yerini Bomonti birası aldı. Bomonti birasının nefâsetini yabancılar dahi tasdik ederlerdi.

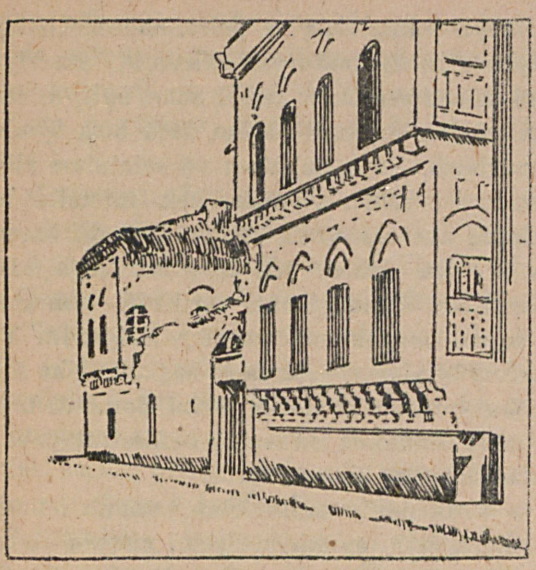
Birahânenin sahibi olan yunanlı için İstanbula yalın ayaklı bir gemi miçosu olarak geldiği, Kuledibi yosmalarından birinin gönül eğlencesi olduğu, galata balozlarında uşaklık ettiği, bu birahâneyi bir rum kaptanın verdiği sermâye ile açdığı söylenirdi. Bizim gördüğümüz sıralar kırk yaşlarında, pos bıyık, iri yarı, pençeli bir adamdı, pek az türkçe bilir, hayli para yapmış, parmağında elmas yüzük, yeleğinde altın köstek, kasabaşında bir banker edâsı ile otururdu.

BİZANS EVLERİ (Zamanımıza kadar gelmiş) — Bizans, bu ansiklopedinin müdevvininin kalem salâhiyeti dışında bir konudur; aşağıdaki satırları Celâl Esad Arseven'in «Eski İstanbul» adlı eserinden alıyoruz:

«Bizans şehri Roma İmparatorluğunun pâyitahtı olunca İstanbula gelen Roma şe-

Fenerde Bizanskâri bir ev
(C.E. Arsevenin resimlerinden)

Fenerde Bizanskârî bir yapı
(C.E. Arsevenin resimlerinden)

hirlileri ve kibarları hemen kendilerine ikaametgâh yapdırmaya başladılar.

«İlk yapılan evler Roma evlerine müşâbih olmakla beraber Bizans'da o vakit vücud olan usûli inşâata da pek yabancı değildi. Filvâki Romadan gelen işçiler ve kalfalar kendi bildikleri ve Roma ehâlisinin alışdığı şekillerde meskenler inşâ eyledilerse de inşâatda yerli dülger ve amelelerin de tesiri oldu.

«Zenginlerin evleri direkli sâyebanlar ve sütunlu avlularla tezyîn edildiği gibi evlerin dâhillerinde de duvarlar mozayik resimler ve işlemeler ve mermer kaplamalarla tezyîn edildi.

«Zengin evlerinde birer hamam ve sarnıç dahi vardı. Fakat gaayet süratle yapılan bu mebâniden bir kısmı çok sürmeden hareketi arzlar, ve bir kısmı da yangınlarla mahvoldu.

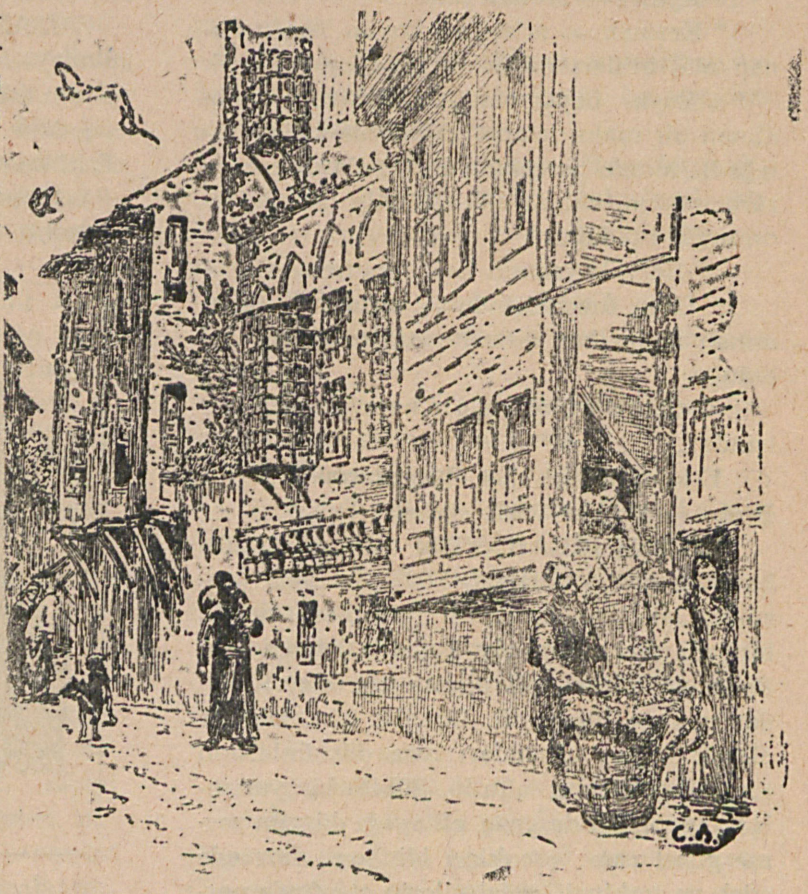
«Altıncı asra doğru, yâni Bizans sınâatı bir şekli mahsusda temeyyüz ettiği zamanlar ehâlisinin gerek hayâti ve gerekse zevki sınaatları Romanınkinden farklılaşmışdı, ve bu fark evlerin sûreti inşâ ve tertiblerinde dahi görünmeğe başlamışdı.

«Şehrin bir sur ile muhat olması hasebi ile arsaların mahdud bulunması, sokakların dar olmasını ve ev arsalarının küçüklüğünü mûcib olmakla evlerin üst katı temelden dâimâ dışarıya çıkmalı olarak yapılmak mecbûriyetini doğurdu, bindirme konsollar üstünde cumbalar inşâ edilmeğe başlanmışdı.

«Pencereden sokağa bakmak İstanbulda tâ o zamanlardan beri kadın erkek, herkesin bir eğlencesi idi. İşte bu sebeble cumbaların bir lüzûmunu da bu cihet teşkil ediyordu. Bâhusus her zaman ihtilâle, kargaşalığa mâruz olan bir şehirde kendi kapusu önünde geçen vukuuâtı görmek ve bir dereceye kadar kapusunu müdafaa etmek mecbûriyeti vardı ki bu cumbalar o hizmeti de görürlerdi.

«Pencerelerin önüne ekseriyâ saksılarla veyâhud kutular içinde çiçekler konurdu.

«Şehre yakın büyük taş ocakları bulunmaması mimarları küçük tuğlalarla işlemeğe mecbur ettiğinden kubbe ve kemerler bu mimârinin en birinci âmilleri sırasında idi. Zelzeleler ve yangınlar o vakitki evlerin hemen kâffesini harab ettiğinden bugün Bizans devrinden kalma bir eve tesâdüf etmek güçtür. Bu evlerin şekli hakkında ancak el yazısı bizans kitablarındaki minyatürlerden bir fikir

Fenerde Bizanskârî evler
(Resim: C. Biseo, 1874)

almak kaabil olabiliyor.

«Bugün İstanbulda mevcud evler içinde fetihden evvel inşâ edilmiş belki bir iki eve tesâdüf olunsun. Fakat sonra yapılan evler on üçüncü asır evlerinden o derece farklı olmamaları icâb eder. Çünkü rum mimar ve duvarcıları fetihden sonra da inşaatda devam ettikleri ve bildikleri usulde inşâ edegeldikleri şüphesizdir. Bu evleri bugün bindirme konsollar üstündeki cumbalarından, taş kurları arasındaki birkaç sıra ince tuğla hatlarından, müdevver tablalı pencerelerinde, destere dişi gibi kirpi saçak denilen ve tuğlaların köşeleme konulmasında hâsıl olan saçaklarından tanımak kaabildir.

«İstanbulda dokuzuncu asırdan itibâren yapılan Bizans evlerinin eşkâli mümeyyizesi şunlardır:

1 — evler pek nâdiren iki ve üç katdan fazladır.

2 — her kat birbir üstüne cumbalarla dışarıya doğru taşkın bulunur.

3 — Ekseriyâ her kat arasında destere dişi şeklinde silmeler vardır.

4 — Evin cebhe duvarları her iki sıra taş arasında bir kaç sıra ince tuğla tabakası ile ayrılmış ve araları harc ile derz edilmişdir.

5 — Pencereler ya mustatil veyahut yukarı tarafları yarım dâire şeklindedir. Pencerelerin üst kısmındaki tablaları üzerinde tarih veyâ yazılar bulunur.

6 — Damlar ya kemer üstüne taraça, veyahud iki tarafa akıntılı çatı şeklinde olub üzerleri bildiğimiz İstanbul kiremidi ile örtülüdür. Bu kiremidler evin duvarından dışarıya taşkın bulunan ve tuğlaların çaprast olarak birbiri üzerine bindirilmelerinden hâsıl olan saçaklar üstüne kadar gelir, ve oradan sular damla damla sokağa dökülür.

7 — Dahilde odalar ekseriye genişçe bir sofa üstüne olup bu sofaya da bir dehliz ile girilir.

8 — Pencere ve kapu kanadları ekseriya demirdendir ve üzerlerinde iri başlı çiviler vardır. Dahildeki kapular ise tahtadan, ve kibar evlerinde ise oymalıdır. Bâzı evlerde kapu yerine perde kullanılır.

9 — Çatının sikletini azaltmak üzere bazan kubbe ile çatı arasına boş küpler vaz ederler. Bu usul binâyı sıcak ve soğukdan dahi muhâfaza eder.

10 — Döşemeler ya mermer yahud kırmızı tuğladır.

11 — Merdivenler ekseriya binâdan hariç ve bağçe tarafından birinci kata çıkar, ve müteaddid sahanlıkları olub kârgirdir.

«Bugün Kumkapu istasyonu civarında bu şekilde eski bir ev vardır ki bâzı âsârı atîka mutahassısları bunu Bizans zamanlarına âid telâkkî etmektedirler.

«Tekfur sarayında müşâhede olunan cumbaların tıbkısı da bu evde mevcuddur. Her katda 4,50×6 metrelik kemerli birer sofa vardır. Tam kavis şeklinde devirli pencereleri cumbalı bir cebheye açılır.

«İstanbulun fethinden sonra rumların elân bugüne kadar iskân etmekte devam ettikleri Fener cihetinde dahi bâzı eski evler görülür. Bunların şekillerine nazaran, Bizans vaktinde yapılmış değilse bile, her halde o tarzı inşâya pek müşâbih olmakla ehemmiyetleri âşikârdır.

«Bunlar meyânında Venedik balyozunun evi temâşâya şâyandır. Evin genişliği kâmilen kemerli bir odadır. Dışardan ve merdiven başında üç sütunlu bir sofa vardır. Evin döşemeleri altı köşe kırmızı tuğladandır.

«Yukarda zikri geçen Tekfur Sarayı da mimârii mülkî noktai nazarından pek kıymetli bir binâdır (B.: Tekfur Sarayı)»

BİZDEN — Hem halk ağzında hem külhânî argosunda güvenilir, emin kimse. Ferid Devellioğlu «Türk Argosu» adlı eserinde bu kelimeyi argo da «kurnaz, açıkgöz» olarak kaydediyor. Biz külhâniler, pırpırılar ağzında bu mânâlarda kullanıldığını işitmedik; kıymetli dilcinin verdiği misâli alır isek: «Hasan bizdendir, korkma..» denildiğinde, Hasanın kurnaz ve açıkgöz olduğu değil emin, güvenilir kimse olduğu kasdedilir.

Halk ağzında ayrıca, bir yakınlık hattâ âşinâlık tesis edilmemiş, ve hattâ geçmiş çağların adamları hakkında kullanılır ki bu takdirde meşreb, ahlâk, zevk yakınlığı anlatılmış olur, misâl:

Bir meyhânede akşamcı sohbeti arasında:

— Koca Fâtih hazretleri de bizdenmiş, her akşam çakarmış!..

BLACK SWAN YATI — İstanbul Limanına Atlas Okyanusunu aşarak gelmiş ecnebi yatların en küçüğü, fakat en lüks teknelerden biridir; 6 ağustos 1959 tarihinde sahibi olan panamalı milyoner Felix Melmoulan ile zevcesini ve iki çocuğunu ve çıkdıkları

bu devri âlem seyahatında kendilerine refâkat eden âile dostlarını getirmişdir; yat İstanbul limanında ancak yirmi dört saat kalmışdır. 32 metro boyunda 88 tonluk bir gemi olup yelkenli ve motörlü idi; motör ile sür'ati saatde 11 mil olup motörünü durdurup yelkenlerini açdığı zaman zarif bir kotradan farksız oluyordu; İstanbul limanına gelmezden ancak altı ay evvel denize indirilmiş ve sâhibi olan Panamalı milyonere 250,000 dolara mal olmuşdu, adı olan Black Swan'ın türkçe karşılığı «Siyah Kuğu Kuşu» dur; garib bir tesâdifdir ki zamanının en büyük ve lüks yatı olan ve Atatürkün hastalığında

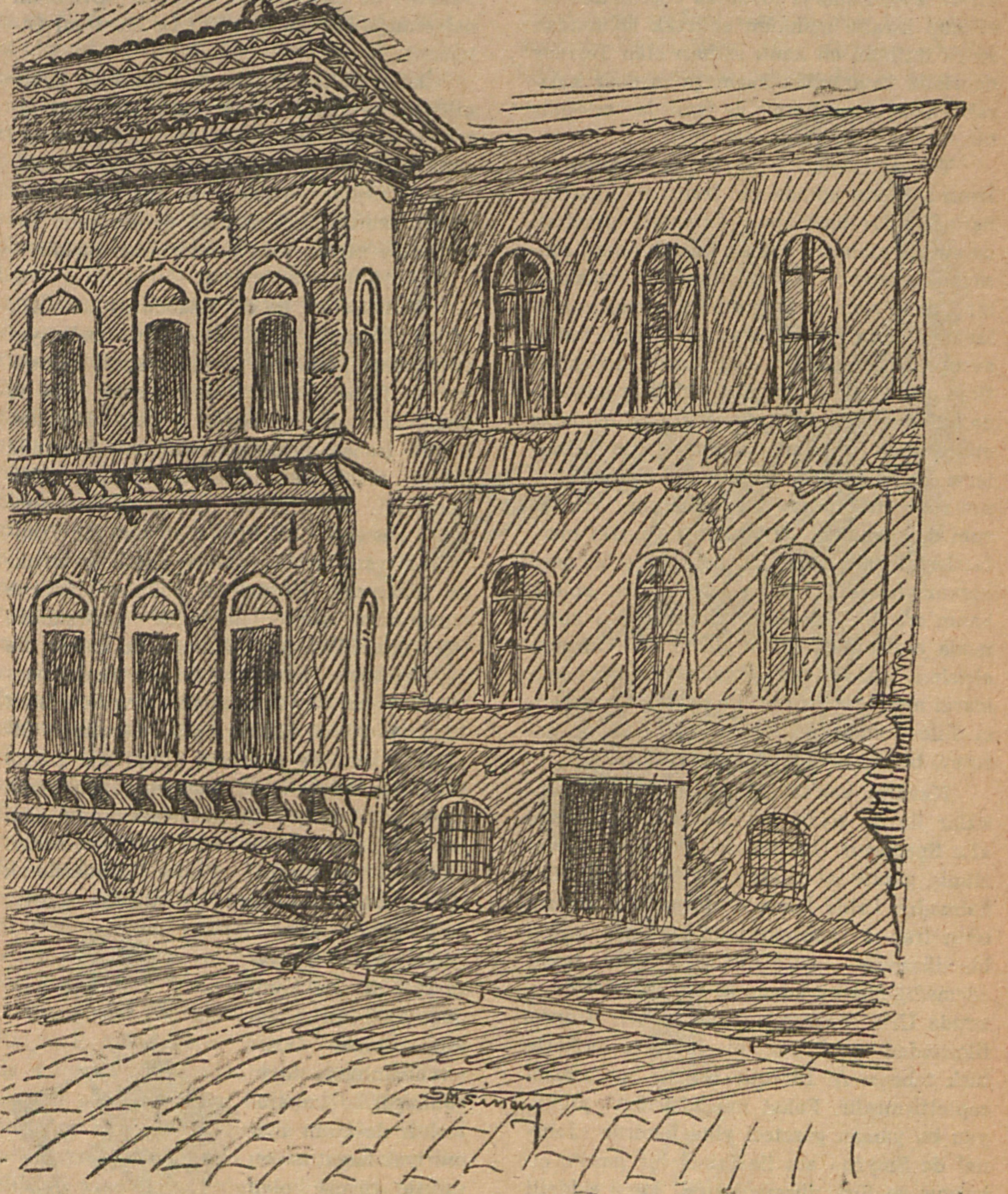

Fenerde Bizanskâri (Resim:

satın alınarak gönderilen halâ türk bayrağını taşıyan, bir mekteb gemisi olarak donanmamızın müstesna, pek dilber ve kıymetli bir biblosu olan Savarona'nın adının mânası da Siyah Kuğu Kuşudur (B.: Savarona)

Milyoner F. Melmoulan gazetecilerle yaptığı kısa bir konuşmada: «İstanbul dünyanın hakikaten en güzel şehirlerinden biri; burada benim için en enteresan hâdiselerden biri yunanlı milyoner Onassisin yatı ile karşılaşmam oldu, iki aydanberi devam eden seyahatim boyunca Onassis ile bir dördüncü karşılaşmamdır». (B.: Onassis).

Bibl.: Günün gazeteleri.

Tûrisinâ Manastırı Salih Sinan)

BLACQUE BEY (Alexandre) — Osmanlı devletinin ilk resmi gazetesi Takvîmi Vakaayi'in fransızca baskısı mâhiyetinde neşredilmiş «Le Moniteur Ottoman» gazetesinin kurucusu ve baş muharriri; doğum târihi ve yeri tesbit edilemedi. Büyük ihtilâlde ihtilâl mahkemesi huzurunda Fransa kıralı XVI. Louis'yi müdafaa edenlerden biri olup kıralın mahkûm edilerek idâmından sonra ihtilâlin en kanlı safhası olan Terreur devrinde vatanından kaçmağa mecbur kalarak Türkiyeye sığınmış ve İzmirde yerleşmiş bir fransız avukatının oğludur.

Tahsilini nerede yapdığını bilmiyoruz; İzmirde Roux adında bir fransızın çıkardığı haftalık «Le Spectateur Oriental» gazetesine evvelâ muharrir olarak intisab etmiş, sonra bu gazetenin sâhibi olmuşdur, müstakil bir Yunanistan Kırallığının kurulmasını sağlayacak Mora ihtilâli sırasında hemen bütün avrupa basını, gözleri eski yunan medeniyetinin şaşaası ile kamaşmış, türklerin âleyhinde bulunur iken A. Blacque türkleri müdafaa etmiş, Mora ihtilâlini rusların ne gibi ihtiraslarla körüklediğini, ve bilhassa fransız basının rus entrikalarına âlet olduğunu yazmış, rum dostluğunun, fransanın doğudaki menfaatlerini baltalamakdan başka hiç bir şeye yaramayacağını, Fransa için hayırlı poletikanın ancak Türk-Fransız dostluğunu korumada olduğunu belirtmişdir. Fakat, fransa elçisinin şikâyeti ve osmanlı hâriciyesinin idârei maslahat siyâseti ile devlet, bir yabancı dille kendisinin tek müdafii olan bu gazeteyi bir ay müddetle kapatmışdır.

Navarin vak'ası üzerine ruslar ve fransızlar ile de siyâsî münâsebetler kesilince «Le Spectaeur Oriental»in neşrine izin verilmiş, gazete bu seferde, hiç bir resmî sıfatı kalmadığı halde İzmirde oturmakda devam eden fransız konsolosunun kirli ve çirkin bir düzenine hedef olmuşdur, adını tesbit edemediğimiz bu adam, 31 aralık 1827 de, o sırada Urla limanında bulunan bir fransız filosundan getirttiği bir müfreze askerle türk tebaası A. Blacque Beyin matbaasını zaptettirmişdir. Fakat mücadeleden yılmayan bu yaman gazeteci yine İzmirde «Journal de Smyrn» adı ile ikinci bir gazete çıkarmış ve türk düşmanlarına karşı şiddetli hücumlarına devam etmişdir, fransız ve rus elçilerinin tehdidlerinden korkmamışdır. Bunun üzerine İkinci Sultan Mahmud fransız gazeteciyi bizzat himâye etmiş ve kendisini, devletin fransızca resmî bir gazetesini çıkarmak üzere İstanbula çağırmışdır. Devlet tarafından satın alınan matbaası ile beraber İstanbulda yerleşen A. Blacque Bey ayrıca iftihar nişanı ile de taltif edilmiş ve İstanbulda 1 kasım 1831 den itibâren, Takvîmi Vekaayi ile birlikde Le Moniteur Ottomanı neşretmeğe başlamışdır (B.: Le Moniteur Ottoman).

İkinci Sultan Mahmudun şahsî ve güvenilmeğe hakikaten lâyık dostları arasına giren A. Blacque Bey tedâvî için pâdişah kesesinden Fransaya gönderilirken 1836 da Maltada ölmüşdür; ruslar veyâ ingilizler tarafından zehirle öldürtüldüğü de söylenir. Tarihimizde büyük türk dostlarından biridir.

Bibl.: Türk Ansiklopedisi.

BLACQUE BEY (Edouard) — Adı «Blak» okunur. Türk diplomat ve belediyecilerinden; Türkiyede tavattun etmiş münevver bir fransız âilesinin oğlu olarak 1824 de İstanbulda doğdu; dedesi avukat Blacque, büyük fransız ihtilâlinin en kanlı devrinde ihtilâl mahkemesi huzurunda kıral XVI. Louis'nin müdafaasını üzerine almak cesâretini gösteren hukukculardan biri idi, Fransada hicrete mecbur olmuş, âilesi ile birlikde Türkiyeye gelmiş, bir müddet İzmirde oturdukdan sonra İstanbulda yerleşmişdi. Oğlu ikinci Blacque mâlûmatı ve kalemi ile büyükşehirde kendisine iyi bir mevkî yapmışdı. İkinci Sultan Mahmud devrinde, hicrî 1246 ve milâdî 1832 yılında «Moniteur Ottoman» ismi lie fransızca resmî bir gazete kurulmuş, yazı işleri müdürlüğü bu aydın fransıza verilmişdi. Bu gazetecinin oğlu olan Edouard, sekiz dokuz yaşlarında iken Sultan Mahmud tarafından Parise gönderilerek Saint - Barbe kollejinde okutturulmuş, 1842 de İstanbula döndüğünde henüz 18 yaşında bir delikanlı iken 1000 kuruş maaşla Liman Odası tercümanlığına tâyin edilmişdi. İmparatorluk devrinin memuriyet hayatına bu suretle girmiş olan Blaque Bey dört sene sonra 2500 kuruş maaşla yarı resmî

E. Blacque Bey
(Resim: Behcet)

olarak tesis olunan fransızca «Courrier de Constantinople» gazetesi muharrirliğine tayin edilmiş, bu suretle baba mesleğine dönerek yedi sene bu gazetenin yazı işleri müdürlüğünü ehliyetle idare etmişdi. 1852 de gazetecilikden ayrılarak diploması mesleğine geçmiş, 3000 kuruş maaşla Türkiyenin Paris Elçiliği ataşeliğine tâyin edilmiş, bir sene sonra da 5000 kuruş maaşla bu elçiliğin baş kâtibi olmuşdu. Zarâfeti, mâlûmâti ve sohbetinin tatlılığı ile Parisdeki kordiplomatikde seçkin bir sîmâ olmuşdu. 1860 da Napoli şehbenderi (konsolosu) oldu, beş sene de İtalyada kaldıktan sonra izinli olarak İstanbula döndüğünde kendisine ûlâ sınıfı sânîsi rütbesi verilerek 1866 da 25,000 kuruş maaşla ilk defa olarak tesis edilen Waşington maslahatgüzarlığına tâyin edildi. Amerikada yedi sene kalan Blacque Bey Birleşik Devletlerle Türkiye arasında ilk diplomatik münâsebetleri kuranlardan biri oldu. Vatanına avdetinde iki sene kadar açıkda kalarak 1876 da Matbuat Müdürlüğüne, aynı yıl içinde Şûrâyi devlet âzâlığına tâyin olundu; 1878 de de büyükşehirde yeni belediye teşkilâtı yapılır iken Altıncı (Beyoğlu) Belediye Dâiresi Müdürlüğüne getirildi. Bu memuriyetinde 1890 yılına kadar on iki sene hizmet ederek doğruluğu, çalışkanlığı, vekaarı ve üstün devlet adamı şahsiyeti ile büyük İstanbulun çok sevilen, çok hürmet edilen bir sîmâsı oldu. 1890 da Bükreş sefirliğine tâyin edildi, fakat oranın havası ile imtizac edemiyerek İstanbula döndü, tekrar Altıncı Dâire Müdürü oldu, fakat bozulan sıhhati düzelemedi, tedâvi ve istirahat için çekildiği Büyükadada 19 haziran 1311, 1 temmuz 1895 de vefat etti. Ölümü derin teessür uyandırdı. İtalyanca ve İngilizceyi ana ve vatan dilleri olan fransızca ve türkçe kadar güzel konuşurdu. Birinci rütbeden Mecîdî ve Osmanlı nişanlarını, Almanya, Avusturya, İspanya, İtalya, Portekiz, İsveç, Norveç devletlerinin de muhtelif rütbelerden nişanlarını hâmildi. Devrin pâdişâhı İkinci Sultan Abdülhamide ölümünü haber verdiklerinde evvelâ: «Yazık, pek kıymetli adamdı..» demiş, sonra: «Bir ehli dil adamdı, severdim..» diye ilâve etmiş idi.

Bibl.: Devrin gazeteleri; Mâlûmât.

BLAKHERNAİ SARAYI — (B.: Vlaherna Sarayı).

BLAİR (David) — İngiltere Kraliyet Balesinin yıldızlarından bir rakkas sanatkâr, 1959 yılı nisan ayı sonlarında ayni bale topluluğundan üç seçkin arkadaşı ile Türkiyeye ve bu arada İstanbula geldi (B.: Linden, Anya; Lane, Marion; Clegg, Peter).

Hayat Mecmuası bu sanatkâr topluluğuna ayırdığı sayfada sekiz satırlık bir haber arasında David Blair için: «Grupun teknik bilgi, ritm ve tecrübe bakımından en başarılı

David Blair
(Resim: S. Bozcalı)

artistidir» ' diyor. Hal tercemesi elde edilemedi.

Bibl.: Hayat Mecmuası (1959).

BLANCHE (Madam) — İkinci Sultan Abdülhamidin son devrinde kibar ve rical konaklarını dolaşır harem takımı dalkavuğu bir işviçreli kadın. Gençliğinde bir paşa konağında mürebbiye imiş; memleketinden sûreti mahsûsada mı getirilmiş, yoksa, feleğin cilvesi ile İstanbula düşdükten sonra, Asmalımescidde tatlısu frengi Madam Philomene'in «Bureau de Placement = Müstahdemin İdârehânesi»nden bir buçuk iki lira aylık ile mi tutulmuş, meçhul (B.: Mürebbiye; Philomene, Madam).

Sırtı ve göğsü kanbur, kısacık boylu, fransızca, almanca, İtalyanca bilir, türkceyi de pek güzel, pek tatlı konuşurdu, İstanbulda girmediği bey paşa konağı bulunmayan bir acûze idi. Nâsirüddin Şâhın İran tahtında oturduğu devirde bizim sefârete mensub bir zât ile mâaile İranı bile boylamış; tahtırevanla gidip gelişini, yollarda çekdiği meşakkatleri, Tahran şehrini masal gibi anlatır idi. Hele çocuklara karşı son derece şaklabandı, çocuklarda onu pek sever, yanından ayrılmazlar, atılıp atılıp boynuna sarılırlardı.

Kışın konağa, yazın yalıya bir geldi mi, iki üç hafta kalır, hattâ pazarları, paskalyalarda dahi kovsan gitmez, fakat yılbaşı gecesi de bağlasan durmaz.

Bir yılbaşından sonra yüzü gözü bağlı, bir kolu da boynuna asılı geldi idi; hikâyesini ağzımız hayranlıkla açılarak dinledik:

Parisli gaayet kibar bir familya ile Fransa Sefârethânesindeki suvareye dâvetli imiş, kor diplomatikden bir ekselâns «a votre santé»ler ile şampanyayı içirmiş, içirmiş.. tabiî bir azıcık «grisée» olmuş, sonra o diplomatla polka oynarken cilâlı parkede ayağı kayarak yüz üstü kapaklanıvermiş...

Aslında ise kim bilir hangi zügürtlerle, yelkenli gemi tayfaları kefalonyalılar, giridliler, maltızlardan korsan kırması bir kopukla âdî bir meyhânede şarabla kör kütük sarhoş olub ya merdivenden düşmüş,ya bodruma yuvarlanmışdır..

Göztepedeki köşkümüzde Deli Emin adında bir bağçıvan yamağı vardı, on sekiz on dokuz yaşlarında genc irisi bir arnavud: el ayak, boy bos, kaş göz âfeti devran güzel bir oğlan, hakikaten bağçıvan güzeli; deli lakabını hak etmiş, kertenkele gibi düz duvara tırmanır, vahşi vahşi bakışlı, tavır ve hareketleri pervâsız; Madam Blanche bu Deli Eminin hayrânı, âşıkıydı. Oğlan para canlısı, kanbur gart madama ise eline geçeni Osmanlı Bankasına yatırmış, hayli dünyalık sahibi, Emini ayarttı, ve bu mâcerâdan sonra da evine kapandı, deli oğlan da haylaz çıkmadı, jigololuk vâzifesini sâdikaane ifâ etti, iki sene beraber yaşadılar, Madam Blanche nesi var nesi yok bağçıvan güzeline bırakdı, Deli Emin de o öldükten sonra tekrar kapumuza geldi idi. **Sermed Muhtar Alus**

BLANCHE (Matmazel) — 1917 ile 1918 arasında, birinci cihan harbinin son yıllarında İstanbulda büyük şöhret yapmış Viyanalı bir oyuncu kızı, kibar fâhişe; o yıllarda İstanbulda çıkmış olub imparatorluğun her tarafına yayılmış olan meşhur «Recebim» türküsünün kahramanı ve çok dilber bir genç olan bahriye mülâzimi Receb Efendi bu yosmanın Taksimdeki apartımanı kapusu önünde ve bu oyuncu kızı uğrunda vurulmuşdur derler. Receb Efendi viyanalı kıza tutulur, Blanche da güzel bahriyeli ile şöyle bir kaç gün yaşamak ister, apartımanına alır; oyuncu kızının, müttefiklerimiz olan alman ve avusturya zâbitlerinden, kendisini refah içinde yaşatan yüksek rütbeli erkekleri vardır, Receb ile mülâkatları hep kaçamak, gizli olur. Blanche türk delikanlısından yeteri kadar hevesini aldıktan sonra, tutkunu bir alman zâbiti tarafından da ayrıca tehdid edildiği, çılgın âşıkı Recebin de izdivacda ısrar ettiği için, apartımanının kapusunu bahriyeliye kesin olarak kapar, «kendisi gibi bir kadının tek erkeğin inhisârında aslaa yaşayamacağı, kaldı ki Recebin çok az mülâzim maaşı ile geçinmelerine de imkân bulunmadığı» meâlinde bir de mektub gönderir. Bir gece hayli içkili olarak oyuncu kızının apartımanı kapusuna gelen Receb mechul bir şahıs tarafından tabanca ile katledilir. Kaatil bulunamaz, kız da Avusturya Konsoloshânesine sığınır, ve memleketine kaçırılır (B.: Recebim Türküsü).

BLANCHONG — Bir zamanlar sâdece «Mektebi Sultânî» denilen eski Galatasarayı Lisesinin son sınıflarının matematik muallimi bir fransız; fransızca olarak ayrıca mekanik ve kozmografya da okuturdu. Tahminen 1888 yılında İstanbula gelip muallimliğe başlamışdır, 1908 meşrutiyetinden sonra bir müddet mektebin müdür muâvinliğini de

yapmışdır.

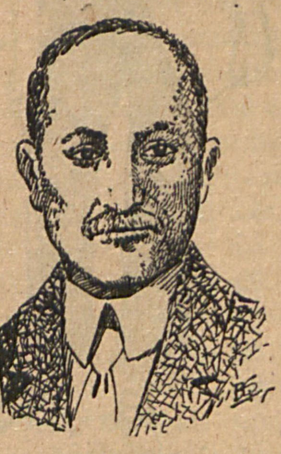
Fransanın Nancy şehrinden, ora üniversitesinde okumuş, gaayet azametli, sahte vekar, fakat metodlu, derslerine intizam ile devam eder, ders verişi râbıtalı ve düzgündü, kitablarla harfi harfine, ötesine varmaz, müstaid talebeden biri bir bahsi kitab dışında azıcık derinleşdirmek istese Blanchong bucalar, ve hemen işin içinden sıyrılma yolunu arar, bulurdu.

Saçları, bıyıkları, çenesindeki hafif sakalı ak, müdür muâvinliğinde iken her halde altmışını geçkin adamdı. Suratsızlığı, numaralarının kıtlığı dolayısı ile talebe kendisinden çok çekinirdi, bu yüzden bu sahtevaar üstad para kırmanın yolunu bulmuşdu; evinde, saati yarım liraya «leçons privèes», yâni husûsî dersler verirdi; matematikde zayif talebe ayda iki altını gözden çıkarır, Blanchong'un hususi derslerine devam eder, imtihan zamanında da geçecek numarayı peylerdi; çalışkanlar da, şerrine lânet, bir iki ay hususi ders alırlardı.

Novotni Birâhânesinin karşı tarafında büyük, şeddâdî binâ onun mülkü idi, hususî ders paraları ile alınmış olduğundan Galatasarayı çocukları «Leçons privées Palace» adını vermişlerdi. Kendisi önceleri bu binâda otururken sonraları Galatasarayı dört yol ağzında bir apartımanın dördüncü katına taşınmışdı. Şekerlemeci Lebon'un damadıdır derlerdi.

Sermed Muhtar Alus

BLÉRİOT (Louis) — İlk namlı fransız tayyarecilerinden ve tayyare yapıcılarından, ve İstanbul semâsında tayyâre ile ilk uçan adam; 1872 de Kambre'de (Cambrai) doğdu, 1936 da Parisde öldü; Louis Blériot (Lui Bleryo) milletler arası şöhretini kendi yapdığı tayyaresi ile 25 temmuz 1909 da Manş denizini havadan aşarak Fransadan İngiltereye uçmakla kazanmışdı; bu uçuş ile o târihde ilk defa olarak bir deniz aşılmış oluyordu.

Louis (Blériot)
(Resim: B. Şeren)

L. Blériot, şöhretinin en parlak zamanında, 1909 kasımında İstanbula gelmiş, târihî büyük beldemizin semâsında da tayyâre ile ilk uçan havacı olmuşdur.

Taksim Meydanından çok kalabalık seyirci arasından havalanmış, bir müddet uçduktan sonra hava cereyanına kapılarak Tatavla (Kurtuluş gerilerine doğru düşmeğe başlamış, yükselmek için sarf ettiği gayrete rağmen Kasımpaşa Deresi gerilerine mecburî bir iniş yapmışdı; ünlü tayyâreci bu kazayı tehlikesiz atlattı. Tayyâresinin dümeni kırıldı, kendisi de ellerinden ve göğsünden hafif yaralanarak Fransız Hastahânesine kaldırıldı. (B.: Ahmed Çelebi, Hezarfen; Belkis Şevket Hanım: Bel, Gordon).

BLUE JEANS PANTALONLAR — Bu ismin okunuş, söylenişini Türk Ansiklopedisi «blu cinz» diye kaydediyor, memleketimizde halk ağzında «blu cin» denile gelmektedir. İlk defa Amerikada îmal edilip dünya yüzüne ve bu arada memleketimize de gelen ve bilhassa erkek için olanları hâli vakti yerinde âilelerin garâbet düşkünü oğulları ile amele işçi ve ayaktakımı arasında son derece rağbet bu pantalon hakkında Türk Ansiklopedisi şu mâlûmâtı veriyor:

«Blue ingilizce mâvi; jeans de bir nevi kumaşın adı. Amerikada tuvil (atkı ipliği çözgü ipliklerinden birini altında, ikisini de üstünde bırakmak sûretiyle dokunan ve diyagonal bir doku manzarasını veren kumaş) cinsinden olan jeans (Cenova kumaşı) denilen pamuklu, koyu mâvi renkde, kabaca bir kumaşdan yapılmış spor pantalon. İlkin kovboy (cowboy), köylü ve işçilerin giydiği bu pantalon çeşidi, gitgide şehirlerde de kullanılmaya başlamış ve moda hâline gelerek yayılmışdır. Erkek, kadın ve çocuk blu cin'leri vardır; umumî vasıfları arasında şunlar göze çarpar: bacakdan yukarı kısmı bedene iyice yapışır, pantalonun aslı düz, yani paçaları manşetsizdir, (fakat bacağın boyundan mutlakaa uzun yaptırılır veya alınır, öyleki giyildiğinde paçalar bir veya iki kıvrımla yukarı sıvanır, ve sıvandığı zaman ayağın topuk üstü, incik kemiği seviyesini bulunur. M. N.): kumaşın ters yüzü, içi açık mâvi ile karışık beyazdır; kadınlarda manşete çok kere dışdan ekose astar konur, bu takdirde ekose bluz da giyilir. (ve kadın pantalonlarında paçalar, paçaların kıvrımı, manşeti er-

keklere nisbetle çok yukardadır, baldır üstüne kadar çıkar. M. N.). Pantalonda astar ve düğme kullanılmaz, kemer bir çıtçıt ile sıkılır, çocuklarda lâstik büzgü kullanılır. Dikişler üstten, kırmızı iplikle ve çifttir. Önü fermuarla kapanır, kadınlarda fermuar iki yandadır. Arkada ve önde ikişer cep vardır, arka cepler aplike, ön cepler ağzı açık ve içeriye doğru verev şekildedir. Erkekler solda, işçi tulumlarında olduğu gibi bir bacak cebi de bulundurabilirler; cepler köşelerinden bir bakır zımba ile tutturulmuşdur. Kumaş yıkandıkdan sonra çekmez cinsden olduğu için blucin'ler sıcak su ile yıkanabilir. Bu târif ettiğimiz klasik blucin'dir» (Türk Ansiklopedisi, cild VII).

Blucin pantalonlar önceleri aremikan idhal malı olarak giyilmiş iken beş altı yıldanberi yerli mâmûlât arasına girmiş bulunmaktadır, ve yerli blu cinler amele, işçi ve ayak takımı arasında revaçdadır. Yerli blucin'ler «kot» adı verilen bir çeşid ince çadır bezinden yapılır, 1961 de fiatları 20-25 lira arasındadır, hâlen ne sûretle geliyor kesin olarak söyleyemeyiz hakiki amerikan blucinleri de 100-150 lira arasında satılmaktadır, ve garibi şu ki bâzı gençler tarafından, avâmî tâbiriyle can atılarak aranmaktadır. Bu pantalonların husûsiyeti, vurucu kırıcı kabadayı tipi olan kovboyları hatırlatması, bıçkın meşreb gençlere onlara benzeyerek bir nevi «afi», «caka» satma imkânını vermesi, Türk Ansiklopedisinin de belirttiği veçhile, diz kapakları ile bel arasında vücuda yapışarak vücud hatlarını bütün keskinlikleri ile belirtmesi dolayısı ile, üstünde ruh hekimlerinin durması gereken bir garib nümâyiş arzusunu tatmin edişidir. Blucin'ler İstanbulda ilk defa 1954-1955 arasında Beyoğlunda açılan «Pieks» amerikan kantininin personeli üzerinde görülmüş, daha sonra amerikan eşyâsı satan muhitler vasıtasiyle ve süratle yayılmışdır. Yeni iken ingilizce «navy blue = donanma mâvisi» dedikleri koyu mâvi iken giyildikce morlaşan yerli blucinlere karşılık amerikan blucinleri giyilip eskidikce açık mâvi olur, dayanıklılık bakımından şurası da bir hakikattir ki bir amerikan blucini ayni bacakda en az beş altı yerli blucinin ömrüne bedeldir, 150 liraya kadar satılmalarının hikmetini de burada aramalıdır, öyle ki 15-16 yaşında için bir amerikan blucinine sâhib olmak adetâ büyük mazhariyettir. Solda iç içe iki ve sağda tek olmak üzere önde üç, arkada da iki cebi vardır. Deri örgü kemerinin mâdenî tokasında at üstünde bir kovboy kabartması bulunmaktadır. Amele ve işçi için yapılan yerli blucinlerde, giyecek olanların işine göre pek çok ceb bulunmaktadır, meselâ bacaklarda tornovida, mâdenî tel, ufak vidalar için daracık, mini mini cebler bulunduğu gibi, diz kapağından yukarı iki büyük cebe koca bir ingiliz anahtarı rahatca girebilir. Yerli blucinler amerikan blucinlerine nisbetle her nekadar dayanıksız ise de sâir kumaşlara nisbetle kıyas edilemeyecek derecede sağlam, vücuda yapışması bakımından da adetâ çıplakmış gibi bir hareket serbestîsi verdiğinden işçiye ve ameleye pek uygun gelmektedir, sırta bir ceket atılınca sokak pantalonu da olabildiği için git gide fabrikalarda, tâmirhânelerde tulumların, yapı yerlerinde de, hepsi bekâr uşağı olan yapı amelesinin giye geldikleri ve pek çabuk yırtılıp

Blucinli Oğlan
(Resim: Hüsnü)

Blucinli Kız
(Resim: S. Bozcalı)

paralanan çeşitli kumaşlardan külot pantalonların yerini almaktadır.

Aşağıdaki kıt'alar, seksenlik kalender halk şâiri Ali Çamiç Ağa tarafından hezel yollu yazılmışdır:

Esmer, kara üzüm gözler cin gibi
Girdi gönlüme sanki perçin gibi
Görmedim kimsede onun giydiği
Tokası kovboylu blucin gibi

* * *

Üç kız geçdi önümden
Güldüler sinsi sinsi
Kurd kocamış nideyim
Ömrün iki ellisi
Horoz gözüm çöplükde
Seçsem dedim hangisi
Sordum şu pir gönlüme
Dedi blucinlisi

Muhiddin Nalbandoğlu

BLUM PAŞA — Abdülmecid devrinin son yılları ile Abdülaziz devrinde ve İkinci Abdülhamidin ilk on yılı içinde Türkiye hizmetinde bulunmuş bir alman askeri; 1851 de İstanbula gelmiş, türk ordusunda vazife almış, git gide rütbeleri yükselerek 1885 de ferik, ve dâirei askeriyede, istihkâm ve inşaat şûbesinin istihkâm müfettişliğine tâyin edilmişdir.

Gaayet, hoş meşreb, babacan halli, türklere içden bağlı ve muhabbetli bir adam imiş. O devirlerde bıyıkları matruş kimseler İstanbulda mevcud değil, Blum Paşa ise ferik rütbesinde, yaşlı başlı adam olmasına rağmen sakalı da bıyıkları da tıraşlı, ayna gibi. Sokakda rastlayanlar durup bakarlar, akağaya benzetirlermiş.

Âilesini hiç İstanbula getirtmemiş; Galata Kulesi civarındaki Büyükhendek sokağında bir evde oturur, mutlakaa dağlı tipi olacak ,Ilgazlardan, Yahud Kaz Dağlarından iri yapı, pençeli, zeberdest genç bir türk uşağı bulunurdu, o dağlı uşağının kılık ve kıyâfetini aslaa değişdirtmez, yalnız pek temiz giydirtir, her işini de has mûtemedi olarak o delikanlıya gördürtürdü. Evinin kapusu dostlarına her zaman açık, ve onlara «çocuklarınızı da getiriniz, kısa bir misafirlik de olsa, çocuk sesi bir eve hayat zindeliği, ışık verir» dermiş. On onbir yaşındaki çocukları «Buyurunuz matmazel!. Buyurunuz mösyö!..» diye hürmetle karşılar, pek nefis şekerlemeler, pastalar ikram edermiş. Küçük misafir dostlarının hepsinin doğum tarihleri bir defterde kayıtlı:

— Mehmed Bey, 3 oktober 1870 de doğdu, bugün 15 yaş 4 aylıksınız...

— Ahmed Bey 9 april 1874 de doğdu, bugün 11 yaş iki ay, dört günlük oldu!. dermiş.

İstihkâmcılıkda çok adam yetişdirdiği söylenir.

Sermed Muhtar Alus

BOCURGAT YAPMA — Argo deyim: «burun karışdırma», hattâ burnu, parmakları iyice içine sokarak bütün gılzeti ile karışdırma.

Bibl.: Ferid Devellioğlu, Türk Argosu

BODOS — 1875 ile 1880 arasında Eğrikapu civârında, o devrin mesîrelerinden olan Hançerli Bostanda yanaşmalık yapan ve adı şâir Ne'bil Beyin bir manzûmesi ile edebiyat tarihimize geçen yalın ayak baldırı çıplap, fakat eli ayağı düzgün, kaşı gözü yerinde bir rum oğlan; Hançerli Bostan o devrin kalender meşreb münevverlerinin, yaz akşamları toplanüb sohbet ve işret ettikleri yer olduğundan, bu Bodos oğlan da o zevâtin merguubu ve makbulü sâkileri imiş; hattâ kendisi de içüb sarhoş oldukda ayrıca köçeklik de eder, oynarmış.

Hançerli Bastona gelenler arasında Defteri Hâkaanî kâtiblerinden ve kibar evlâdı Ziya Bey adında bir delikanlı varmış; hem son derecede güzel hem de o devrin en şık gençlerinden imiş; yanaşma Bodos ile pek sıkı fıkı bir dostluk kurmuş, bir müddet sonra da, şık küçük bey ile daltaban oğlan arasındaki dostluk bir münaferete kalbolmuş; yâran arasında türlü tahminlere yol açan bu münâsebetin aslı neden sonra öğrenilmiş; meğer güzel Ziya Bey Fenerde İzmaro adında dilber bir rum kızına âşık olmuş, gaayet mahcub olduğu için kız ile görüşememiş, derdini bir gün bostanda yanaşma Bodosa açmış, bıçkın meşreb Bodos da küçük beyin recasını kabul ile İzmaroyu yola getireceğini vaad etmiş ve küçük beyden hizmeti karşılığı bir mıkdar para çekmiş, fakat, İzmaroyu görür görmez pırpırı oğlan da âşık olmuş, ve kız ile kendi hâsabına konuşmuş, İzmaro 'da tığ gibi bir şehbaz olan Bodosu divâne gibi sevmiş. Bodos türlü yalanlar ile küçük beyi oyalar iken, İzmaronun babası kızını bir akşam bostan yanaşmasının âgu-

uşi muhabbetinde yakalamış ve Fenerde bir rezâlet kopmuş; fakat dilber İzmaro güzel Bodosundan vazgeçmemiş.

Vakıa Hançerli Bostan yârânı arasında da sohbet mevzuu olmuş. Bostandaki akşamcılar arasında sık sık görülen devrin şâirlerinden Müneccimbaşızâde Nebil Bey de güzel Ziya Beyin ağzından şu manzûmeyi yazmışdır:

Bodosa virme bu rütbe yüz İzmaro
Milletindir iş olur sonra yaman İzmaro
Boşboğazlıkdır onun hilkati bî şermü hayâ
Seni hep halka ider bir bir ayan İzmaro
Gerçi bir mertebede ben Bodosa muhtâcım
Çünki ol etti beni sana beyan İzmaro
Bodosu vâsıta ettimdi bu işde ammâ
Seni iğfal ediyor rûzü şeban İzmaro
Ey gül goncei Meryem ki seninçün her dem
Bülbül âsâ iderim âhü figan İzmaro
Sana ben dil vireli yandı tutuşdu sabrım
Hâlime bir kerecik bak da inan İzmaro
Söyle lâyık mı a nahli emeli bâği vefâ
Bodos olsun mu sana hâristan İzmaro
Bostanın adı Hançerli deyû şöhretli
Semtimizdir yürü gel servi revan İzmaro
Açayım kollarımı hemçü çelîpâ şöyle
Çekem âguuşa seni hokka dihan İzmaro
Bana nisbetse yeter ey büti dirhânei aşk
Kalmadı hasret ile tâbü tüvan İzmaro
Seni âşıklarına itmeli büti şekvâ
Bodosu ol zaman it setrü nihan İzmaro
Bana bir kere bak insaf ile bir de Bodosa
Dir idim benzese ger pardon hemen İzmaro
Fahridersem yeridir şükriderek şâmü seher
Lütfi Hakdır bana bu hüsn ile an İzmaro
Neyleyim etti beni sen gibi hunhâra esir
Girmiyor gûşine hiç nâlei can İzmaro
Aradan çıksın o menhus Bodosun nâmı yeter
Boğacak hırsla beni çün hafakan İzmaro
Nâ münâsib mahale gitme aman Madmuazel
Belki bir kurt bulunur seni kapan İzmaro

Bibl.: İhsan Hamamioğlu, Not.

BODOS (Sakızlı) — 1880 ile 1890 arasında Samatyada Büyük Kuleli meyhânesinin mahbub uşaklarından; Kalenderî adında bir şâirin şu manzûmesi ile övülmüşdür:

Sen Adalı Bodosumu gördün mü
O kiraz dudaklı gözü mürdümü
Alnına dokdüğü kara kâkülden
Başa belâ püskülleri ördün mü

Muğbeçeler içre yokdur emsâli
Beni bend eyledi her tavrı hâli
Bir gün firar ider hâli vahşetde
Bir şeb incaz ider va'di visâli

Tâzeden tâzedir Sakızlı gülüm
Pâyi billûruna kaaliçe gönlüm
Agyâre uzakdan bir selâmına
Bir an iftirâka yok tahammülüm

Yatur âguuşumda mestâne uryan
Gün doğar denilmez ol şûha uyan
Papas karasına sad hezar tahsin
O kâfir mahbubu bu hâle koyan

Âferinler sana ey Kalenderî
Âteşi aşkı rûmî semenderi
Kuleliden çekdin aldın Bodosu
Nermî eyledin sengi harâ mermeri

BODOSLAMA — Gemici terimi: «geminin iki başındaki omuzluk direkler ki onurga (omurga) bunlara bağlanır; birine baş bodoslama, öbürüne kıç bodoslaması denilir» (Şemşeddin Sami, Kaamûsu Türkî).

Bu gemici terimi İstanbulun külhânîler, hâneberduş pırpırılar argosuna geçmişdir. Muhterem bilgin Ferid Devellioğlu «Türk Argosu» adındaki güzel eserinde bodoslamanın argo mânâsını «cebheden, önden, karşıdan» diye yazıyor ve: «Bodoslamadan bir iniş iniyor ki sorma..» misâlini veriyor.

Yanlışdır; bodoslamanın argo mânâsı: «hesabsız, ihtiyatsız, basîretsiz, kendisi için sonu husran, hattâ felâket olacak bir yolda körlemesine yürüme» dir. Dikkat edilirse F. Devellioğlunun verdiği misâlde de, kendi târifine göre cümle argo olmaz, bir gemici ıstılâhının teşbih yollu kullanılmasından ibâret kalır; argo mânâ, ayni misâlde, bizim târifimize uyar.

Bu kelime, yine külhânî argosunda «burun» manasına da gelir; ve burunun mecâzen gurur yerine kullandığı gibi kullanılır: «Ben, senin bodoslamanı kırarım!.»

BODRUM CAMİİ — İstanbul Ansiklopedisinde kalan arkadaşlığı bizim için muhakkak bir büyük varlık olan genç bir bilginin salâhiyetli kalemine bırakılmış olan bu madde, en son âna kadar kendilerinden bir not alınmadığı için aşağıdaki satırlar ile yetinildi.

Hadikatül Cevâmi: «Lâleli Hamamı kürbinde; bânîsi Mesih Paşadır; altında bodrumu olduğu için bu isimle şöhret bulmuşdur, kiliseden çevrilmedir» diyor.

Bu ansiklopedinin mümtâz rüknü Ekrem Hakkı Ayverdi de «Fâtih Devri Mimarisi» ad-

lı muhalled eserinde şunları yazıyor: «Sadırâzam Mesih Paşa tarafından camie kalbedilmişdir (aslında Bizans yapısı Mirleon kilisesi); Lâleli Camiin hemen karşısında, Bayazıddan Aksaraya inen caddenin cenub tarafında olup harab ve metrûk bir haldedir. Türk yapısı minârenin husûsiyeti yoktur. Altında büyük bir sarnıc olduğundan Bodrum Camii ismi ile anılmışdır. Namaza kapalıdır».

BODRUM ÇIKMAZI — Fatihde Sinanağa Mahallesinde Haydar Caddesi ile kavuşağı olan İbâdethâne Sokağındadır; bir araba geçebilecek genişlikde; evvelâ toprak yol olarak başlar, bir kaç kere sola kıvrılır; sonra kısmen asfalt döşenmiş, bir kısmı oldukca dik bir yokuşdur.

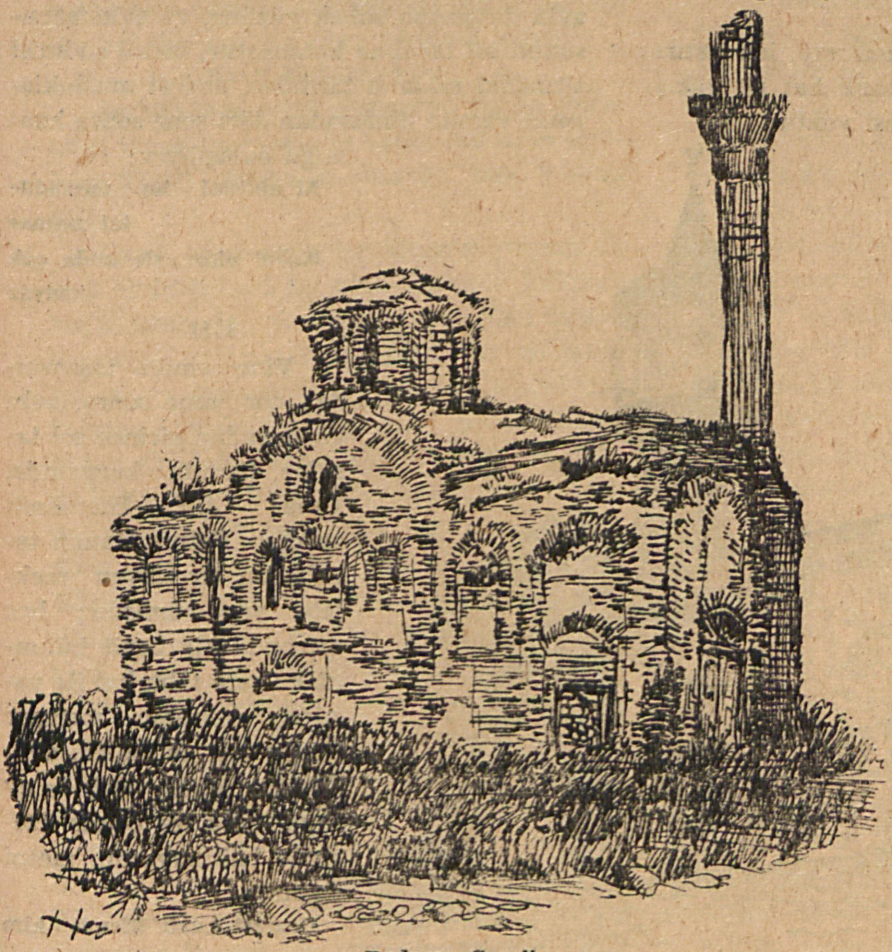
Çıkmaza adını veren ve kadimdenberi «bodrum» denile gelen yer, sütunlu, kemertonozlu kapalı bir bizans sarnıcı olacaktır; üstü hâlen ağaçlıklı bir arsa olup, vaktiyle bir konak yavrusu ev bulunduğu ne bu mahzenin de o meskene bodrum hizmeti gördüğü söylenebilir; kabzımal Bay Mustafa Güngör'ün mülkiyetinde ve medhali kilidli olduğu için görülemedi. Kömür deposu olarak kullanılıyor imiş; hattâ 1951 yılında içinde yangın çıkmış, itfâiyeyi üç gün üç gece uğraştırmış, semt halkı da hayli korku geçirmiş; üstünde bir hava menfezi vardır; arsanın etrafına sahibi kabzımala aid boş meyva ve sebze sandıkları yığılmış bulunuyordu. (1961, haziran).

Hakkı Göktürk

BODRUM HANI — Büyük Kapalı Çarşı hanlarındandır; Bayazıd tarafından gelindiğine göre çarşının Fesciler kapusundan girince sol tarafda ilk sekiz dükkândan sonra gelen aralık, bu hanın medhalidir. kadim bir taşhandır; an'anevî han yapısı planında, bir avlu etrâfında alt katı fır dolayı dükkân, üst katı da, kapuları, avluyu çevirmiş bir revakkoridora açılan odalardır. Halk ağzında bir bizans yapısı olup fetihden evvel bir manastır olduğu söylenir. Geçen asır sonlarındaki büyük zelzelede harâb olmuş, kaba bir tâmir görmüşdür.

Hanın altı büyük bir mahzendir; 1940 yılında çarşılıdan iki delikanlı bu mahzene girerek 150 metro kadar yürümüşler, fakat ışıklar söndüğünden daha ileri gitmekden korkmuşlardır; bu mahze nin medhali, avluya girildiğinde sol tarafa düşen 53 numaralı tesviyeci dükkânının zemini̇ndedir; hâlen üstü kapanmış bulunduğundan girmek imkânı bulunamadı.

Handa, daha ziyâde hazırcı tüccar için işleyen kunduracı ve terzi esnâfı yerleşmiş bulunuyordu; 50 dükkân şöyle tesbit edilmişdir: 20 kunduracı, 11 hazır elbiseci - terzi, 5 terzi,

Bodrum Camii
(Resim: Nezih)

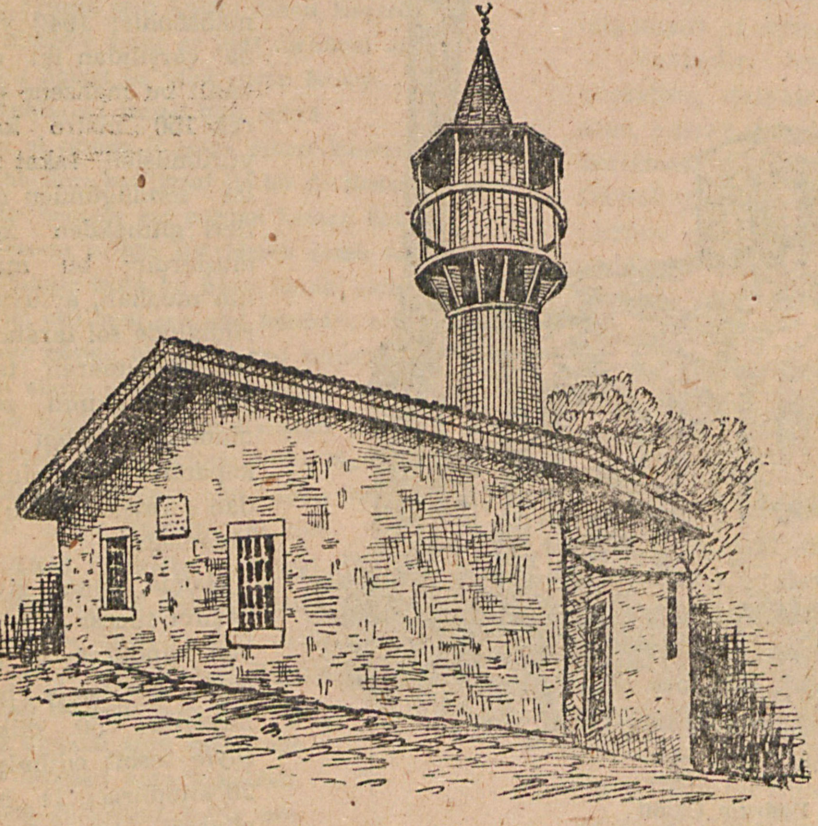
3 marangoz, 2 camcı - aynacı, 1 mobilyacı, 2 karyola imâlâtcısı, 1 tesviyeci, 1 demirci, 2 aşçı, 2 han kahvecisi (Haziran 1961).

Hakkı Göktürk

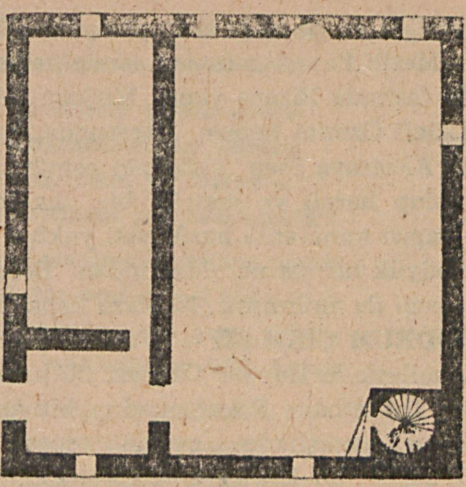
BODRÛMÎ CÂMİİ — Halk ağzında yanlış olarak Bodrum Camii de denilir; Küçük Çamlıca (Bulgurlu Dağı)'nın cenub eteği üzerinde, kendi adına nisbetle anılan sokakdadır; dört kâğir duvar üzerine kiremitli ahşab bir çatıdan ibaret küçük bir camidir, tahta minârelidir; hicrî 1309 (milâdî 1891-1892) yılında Şeyhülislâm Bodrumlu Ömer Lûtfi Efendi tarafından yaptırılmışdır; kitâbesi yol üzerinde olan yan duvarındadır, metni şudur (camii yaptıranın büyük sevab olduğunu bildiren arabca satırlardan sonra):

Hudâvendi muazzam hazreti Abdulhamid Hanı
Seriri saltanat da dâim etsün hazreti Mevlâ
O şâhi zılli Yezdânın atâi bî şümâriyle
Ömer Lütfi Efendi eyledi bu mescidi inşâ
Düşer bindebir ancak Re'fetâ böyle güher târih
«Yapıldı ravzai cennet gibi bir ma'bedi zibâ».
1309

Bu manzum kitâbe, mermere, her satırı bir beyit olmak üzere tâlik hat ile nakış olunmuştur, yazının kitabesi yoktur.

Bodrûmî Camii
(Resim: B. Cantok)

Bodrûmî Camii
(Plân: Hüsnü)

Sokak kapusundan zemini taş döşeli küçük bir avluya girilir.

Hâlen mevzud olmayan abdest musluklarının kitabesi, küçücük bir mermer üzerine yine tâlik hat ile yazılmış olup, bu camiin târihini tesbit edemediğimiz bir tâmirinde, avlu duvarının sokak yüzüne, ve avlu kapusunun sol tarafına konmuştur, metni şudurki altındaki rakamlı tarihden, abdest musluklarının, camiin binâsından dört sene sonra konduğu anlaşılıyor:

Al abdesti bu mescidde kıl namaz
Kabul olur eyle anda çok niyaz
1311

Yine camiin inşaasından dört sene sonra, avlu kapusundan girince sol tarafda, Camiin karşısında, Ömer Lütfi Efendinin zevcesi Fatma Hanım tarafından bir sibyan mektebi yapdırılmışdır; her satırında bir beyit bulunmak üzere tâlik hat ile yazılmış mektebin mermer kitabe taşı da, hâlen, avlu duvarın sokak yüzünde ev suyu kesik bir çeşme üzerinde bulunuyordu, metni şudur:

Hazreti Lutfi Efendi kim o dur.
Şeyhülislâm ol ebi fazlü kemâl

Zevcei ispetpenâhı Fatma Hanım
Ol sâlihei hûri his âl
Fi sebilillâh bu zîba mektebi
Eyledi inşâ zehî cennet misâl
Pâdişâhın ömrün efzûn ide Hak
Hâce Hanım da ola mesrûri bâl
Cevherin târihini yazdım Re'fetâ
«Dâri feyzü mektebi zîbâ ü âl»
1311

Bu camii ziyaret ettiğimiz 1961 yılı eylûl ayında, mâbed susuz bulunuyordu; Camiin karşısında, sokağın öbür kenarında bulunan kuyusunun suyu kesilmiş, kuyu derinleştirmek için yeni bir kazıya başlanmış; kuyunun çok güzel yekpâre mermer bileziği de yolun kenarında duruyordu.

Sokak kapusundan avluya girince, cami ile mekteb arasında ve bu küçük avlunun ortasında camiin bânisi Ömer Lutfi efendinin kabri vardır; büyük bir mermer sandûka üzerinde baş ve ayak taşları ustuvâni mermer sütünlar olup baş taşının üstünde bir nakşî tâcı vardır; baş taşında güzel bir sülüs hat ile yazılmış olan kitâbesi şudur:

«Hüvel Hallâkül bâki
Şeyhülislâmı sâbık Bodrûmî Elhâcı Ömer Lütfi Efendinin rûhine ve kâffei ehli iman ervâhine lillâhil Fâtiha. 18 zilkaade 1314; 8 nisan 1313»

Cami ve meketb bir tepenin yamacında inşâ edildiği için, bu binâ arasında bulunub hayır sahibinin kabrini de ihtivâ eden zemini taş döşeli avlunun cenub tarafı bir cihannümâ taraca gibiydi; geniş, gözün ala bildiğine yemyeşil ve dalga dalga arâzi, üstüne İstanbulun Anadolu yakası köyleri serpilmiş, Moda Burnundan, Fenerbağçeden Bostancıya kadar uzanan bir panorama, ve ötesinde grimavi deniz ve adalar... Camii ziyaretimiz, Edebiyâtı Cedîde şâirlerinin «şâmi garîbân» dedikleri vakte rastladı; on üç yaşlarında, yeni abdest almış, kolları sıvalı, pantalon paçaları sıvalı, tertemiz çıplak ayaklarında takunya ve melek gibi güzel bir çocuk, zan ediyoruz ki bir Karadeniz uşağı, müezzin efendinin oğlu imiş, berrak, tannan bir sesle akşam ezânı okudu. Semt ıssızlaşmış, beş evli bir köy dahi diyemeyiz; yarım asır evvel bir ilk mektebi dahi bulunan buraları, temennî etmelidir ki yeniden umrana kavuşsun. Fatma Hanımın mektebi 1961 de imam ve müezzin meşrûtası olarak kullanılıyordu.

Câmi tam dört köşe bir plan üzerine inşâ edilmiş olup içden bir duvar ile bir dar, diğeri genişce iki mustatile bölünmüşdür.

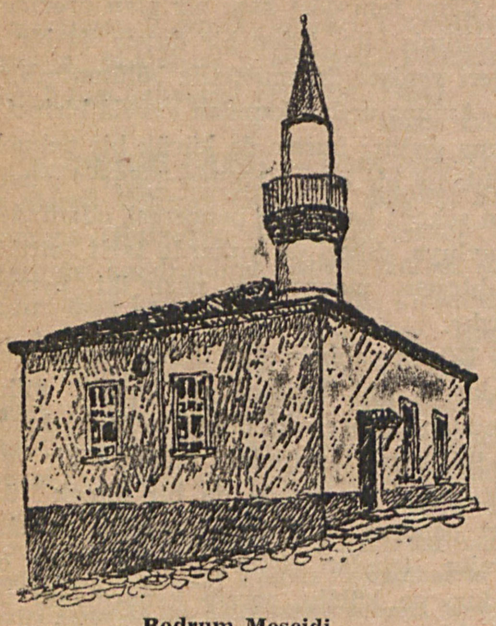
Avluya açılan kapıdan evvelâ birinci dar kısma girilir; burası da küçük bir pabucluktaşlık ile bir odaya bölünmüşdür; pabucluğun sokağa bakar bir penceresi, odanında biri avluya, diğeri de yukarda tarif ettiğimiz muhteşem manzaraya nâzır iki penceresi vardır.

Küçük pabucluktan ikinci büyük mustatil kısma, asıl ibâdethâneye girilir; mihrab, kapudan girince sola düşer, mihrab, duvarında iki, batı tarafındaki duvarda bir ve sokak, şimal duvarında da bir olmak üzere dört pencere ile aydınlatılmışdır. Minâreye camiin içinden girilir; minâre ahşab olup, bodur, ve külâhı, şerefe kenarındaki tahta çubuklar ve petek üzerine oturtulmuşdur, ayni zamanda şerefeye saçak olmuşdur.

Bibl.: R. E. K. ve General H. R. Ayyıldız, Gezi notu; Hakkı Göktürk, Gezi notu.

BODRÛMÎ CAMİİ SOKAĞI — Küçük Çamlıca yollarındandır; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 28 numaralı paftasında, Üçpınar Sokağı ve Kadıköy Yolunun teşkil ettiği dört ağzı ile Çilehâne sokağı arasında bir dirsekli bir sokak olarak gösterilmişdir.

Yukarda kaydettiğimiz dört yol ağzından yüründüğüne göre sağı solu kır dikçe bir yol olarak başlar, az ilerde sağ kolda yarı kâgir üç katlı harab bir binânın duvarında okunmaz hâle gelmiş sokak levhası vardır; daha ileride teker katlı, bağçesi iki villa görülür. Yol bir araba geçebilecek genişlikde, mıcır taş, çakıl ve toprak, insan ayağı ile açılmış görünür, sağ tarafta çukurda bostanlar vardır, sol yanı Çamlıca tepesinin (eski adı ile Bulgurlu Dağının) batı-güneye bakan eteği, kırlıkdır. Sağa sola kavisler çizerek uzanır, hafif dalgalı inişler, çıkışlardan sonra bir az genişler; çok uzun bir sokakdır, nihâyet sol kolda, yarı kâgir, geçen asır sonlarının yapısı ve hayli harabca iki katlı bir köşkün çift kanatlı bağçe kapusu önünde bakımsız fakat sokak adını taşıyabilecek manzarasını alır; kır yolu olmakdan çıkar; bahsettiğimiz köşkün karşısında tek katlı harabca evi ile bir bostan, onun yanında da bu sokağa adını veren Bodrûmî Camii vardır (B.: Bodrûmî camii); camiin karşısında, sokağın sol kenarında mermer bilezikli bir ku-

Bodrum Mescidi
(Resim: Hüsnü)

yu görülür. Cami geçildikden sonra sağ kolda Şekerkuyu sokağı kavuşağı yanından, yukarda adı geçen rehber haritasında gösterildiği gibi sola bir dirsekle kırılır; ve yine bir kır, dağ yolu olur, (evvelce iki yanında bağlar varmış, hepsi yok olmuş), ve böylece Çilehâne sokağına bağlanır; yolun bitiminde, karşı tarafda, hâlen kalın bodur minâreli bir mescid olan büyük mutasavvif şâir Şeyh Aziz Mahmud Hüdâînin çilehânesi görülür; temmuz 1961 (B.: Aziz Mahmud Efendi; Çilehâne Mescidi).

Hakkı Göktürk

BODRUM MESCİDİ — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre, Küçükpazarda, Bodrum sokağını Saatci Yokuşu ile olan kavuşağı üzerindedir; mescidin kapusu Saatci yokuşu üzerinde olup Bodrum sokağı da bir merdivenli yokuşdur, ki mescide adını veren altındaki bodrum da o taraftadır; mescide Saatci Yokuşundan düz ayak gerilir.

Hadikatül Cevâmi şu mâlûmâtı veriyor: «Süleymâniye kurbindedir, bânisi Hoca Hayrettin Fâtih ulemâsındandır. Vefâtına «Hayridin» târihdir, hicrî 874 (milâdî 1469 - 1470), Eyyubda medfundur. Bu Mescidin mahallesi vardır».

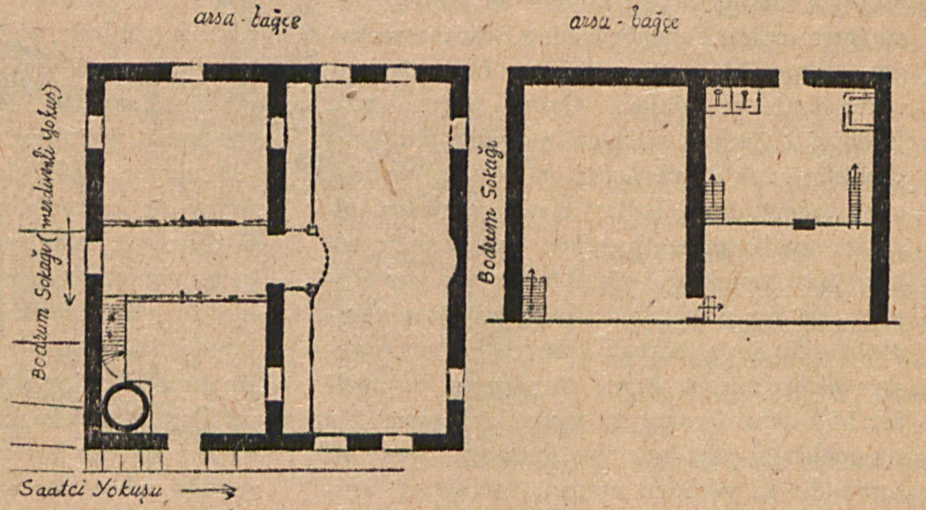
Ekrem Hakkı Ayverdi de «Fâtih Devri Mimârîsi» adındaki muteber eserinde şu satırları yazıyor:

«Süleymâniyede Saatci Yokuşundadır. Mahallinde bânisi Hatib Muhiddin Efendi olduğu söyleniyor ise de Hadikada Hayrüddin Efendi olarak mukayyeddir. Tamamen yeniden yapılmışdır. Minâresi, kapalı son cemaat mahallinin köşesindedir. Belki ilk plânı da böyle idi. Namaza açıkdır».

Hadikatül Cevâmiin, bu mescidin yerini Süleymaniye nisbetle tesbiti hatalıdır; mescid Süleymaniyeye çok uzakdır. Ekrem Hakkı Ayverdinin Süleymaniye kaydi Hadikadan mülhemdir; Saatci Yokuşu bir meşhur semt olan Küçükpazarın göbeğindedir.

Mescid semt halkı ağzında «Sofya Hatib Camii» yahud «Saatci yokuşu Camii» isimlerile anılır; 1961 de, bir ikindi namazı vakti ziyaretimizde, mescidin yetmişlik bir pîr olan imamı da dahil, yirmiden fazla cemaatden «Bodrum Mescidi» adını taşıdığını bilen tek kişi çıkmamışdır.

Dört köşe planlı ve dört duvar üzerine kiremitli bir çatı ile örtülmüşdür; taş minâresinin kaidesi görülemedi, son tecdiden tâmirinde minâre gövdesinin büyük bir kısmı kapalı son cemaat yerinin içinde kalmış, üst kısmı da oyulmuş olan çatıdan çıkarılmış, sokakdan bakıldığı zaman, minâre bodur, ve cami duvarına oturtulmuş gibi görünür; şerefenin altı tuğla ile balık dişi tezyinatlıdır,

Bodrum Mescidi
(Plan- kroki: Hüsnü)

ve kurşun kaplı külâhı mahrûtîdir.

Sokakdan kapalı son cemaat yerine girilir, fakat 1961 ekiminde bu son cemaat yerinde namaz kılınıyordu, tavana kadar yükselen iki camlı paravan ile üçe bölünmüşdür; sokak kapusu tarafındaki ilk kısım ayakkabı çıkarma yeri olmuşdu; minârenin cami içinde kalmış olan gövdesi, burada kapudan girince hemen sol köşeye düşer, fakat bir tahta perde önüne de iki musluklu bir, çeşmecik konmuşdur. Bu parça üzerinde ve yine solda, çeşmenin az ötesinde, tahta perde üzerinde açılmış bir kapu vardır ki, bu kapudan, 12 basamak ahşab bir merdivenle, mescide adını veren üç kat bodrumun birinci kısmına inilir.

Son cemaat yerinin orta kısmı gaayet dardır, sokak kapusundan girildiğine göre sağ tarafa rastlayan asıl mescid kapusunun bir kavuşağı gibidir. Buradan bir ahşab merdivenle üst kat kadınlar mahfiline çıkılır; minârenin kapusu o mahfildedir. Son cemaat yerinin karşıya rastlayan ikinci camlı bölmesinin ötesi bir odacık hâline konmuş, koltuk ve iskemlelerle döşenmişdir.

Asıl ibâdet yeri, dört köşe esas planının içinde bir mustatildir, her duvarında ikişerden sekiz pencere ile aydınlatılmışdır. Kapudan girildiğine sağlı sollu müezzin mahfilleri gaayet dardır, tek saf üzerine ancak namaz kılınabilir. Ortası yarım dâire çıkıntılı üst kat kadınlar mahfilinin ön kısmı, bu müezzin mahfilleri önünde dört köşeli iki ahşab sütuna istinad ettirilmişdir.

Tavanın ortasında bir âvîze asılı olup ahşab minberi alelâde tahta işçiliği eseridir. Bakımlı mesciddir.

Bilhassa kayde değer kısım, mescide adını veren bodrumdur.

Yukarıda da kaydettiğimiz gibi buraya sokak kapusundan girilince, son cemaat yerinin ilk bölmesinden 12 basamak ahşab merdivenle inilir; üç kat bodrumdur; birinci katı 1961 ekiminde bir odunluk olarak kullanılıyordu, buradan evvelâ kemerli bir geçid, sonra 3 basamak taş merdivenle ikinci kata geçilir; bodrumun bu katı, korkuluksuz bir balkon gibi olup alttaki üçüncü kat görülür, ve bu üçüncü kata da 10 basamak taş merdivenle inilir. Bodrumun en dibdeki bu üçüncü katında, merdiven karşısında iki göz ayakyolu, sağ dip tarafda da abdest almak için iki musluklu mermer bir su hazînesi şadırvan vardır.

Şadırvan - hazne ile ayak yolları arasında kemerli bir kapu, mescidin inşâ edildiği yamaç altında bir bağçeye açılır.

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, I; E. H. Ayverdi, Fâtih Devri Mimârîsi; REK, Gezi notu.

BODRUM SOKAĞI — Küçükpazarda Timurtaş ve Hoca Giyaseddin mahalleleri arasında bir hudud sokakdır; Küçükpazar caddesi ile Saatci Yokuşu arasında uzanır, Murad efendi sokağı ile bir kavuşağı vardır. Bir araba geçecek genişlikde merdivenli sokakdır; iki kenarındaki kapu numaraları 1-7 ve 2-10 olup iki ile dört kat arasında ahşab ve kâğir evlerdir, altlarında 3 sepetci, 2 terzi, 1 tenekeci, 1 börekci dükkânı vardır. Sokağın alt başında sağ köşede bir bakkal, sol köşede bir kahvehânenin yan cebhesi, üst başında sol köşede de Softa Mescidinin (Hadikatülcevâmîde : Bodrum Mescidi) yan duvarı bulunmakdadır (Haziran 1961).

Hakkı Göktürk

BODUROĞLU SOKAĞI — Hasköyün Pîriçavuş mahallesi sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 17 numaralı paftasında Şabanderesi sokağı ile Hasköy Caddesi arasında gösterilmişdir. Boduroğlu sokağının her iki başı bir meydancık olup sağ kolda bir aralık yol vardır; yol buradan toprak olarak başlar, sonra gaayet bozuk kabataş döşeli olarak devam eder, 2-3 katlı dört kâgir biri tek biri 2 katlı iki ahşab ev arasından geçerek Hasköy Caddesine bağlanır; üzerinde birer kömürcü, kaynakcı, kalaycı, bakkal, manav ve iki dökümcü dükkânı vardır. Piripaşa Hamamı sokağı, Pîripaşa Harmanı sokağı, Kumbarahâne caddesi ile birer kavuşağı vardır (Haziran 1961).

Hakkı Göktürk

BOĞAÇA VE KÂHİ BAHŞİŞİ (Yeniçeri Seğirdim Ustalarının) — Boğaca, yufkadan yapılan böreğin ikizi ve doğrudan hamurdan yapılır fırında pişirilir börek; kâhi de boğaçanın tavada pişirilen nev'i; Yeniçeri Ocağının Seğirdim Ustaları arasında aşçı bulunanların (B.: Yeniçeri Ocağı, Yeniçeriler; Seğirdim Ustaları) her altı ayda bir iki neferi sakal bırakırdı, ve ocakdan çırağ edilerek ya İstanbul çarşılarından birinde bir dükkân gediği bularak İstanbulda, yahud gideceği her hangi bir beldede, ihtisasına göre aşçılık, bö-

rekcilik ile serbest esnaf hayatına atılırdı; bu münâsebetle, ve atılacakları serbest iş hayatında sermâye edinmeleri maksadı ile, bir ocak an'anesi olarak, duâ merâsimi ile sakal salıverdikleri gün, bu iki nefer yeniçeri aşçı adına, kışla fırınlarında ve mutfaklarında gaayet bol mikdarda boğaça ve kâhi yapılır ve tabla tabla padişahdan başlanarak bütün devlet erkânına gönderilir, ve bu yol ile sermayelik bahşiş toplanırdı.

Giderek bu an'ane sûi istimâl edilmiş, boğaça ve kâhi dağıtılması ve karşılığında bahşiş toplanması İstanbul çarşılarının bütün esnafına teşmil edilmiş, bahşiş, bir nevi haraç hâlini almış, Yeniçeri Ocağının şerefi askerîsini lekeleyen zelil. mübtezel bir iş olmuşdu. Hicrî 1206 (milâdî 1791-1792) senesinde (Üçüncü Sultan Selim devri) bu âdet lağvedildi; boğaca ve kâhi dağıtma zamanında yalnız pâdişah ile devlet ve saray erkânına ve bir de Yeniçeri Ocağının büyük rütbeli zâbitlerine bahşişlik birer tava kâhi gönderilmesine izin verildi, pâdişahın ki 1500 kuruş olmak üzere verilecek bahşişlerin mikdarları da bir ocak nizâmı olarak tesbit edildi, ki bahşiş yekûnu, çırağ edilecek iki nefer aşçı seğirdim ustasının yüzlerini güldürecek bir yekûna yükseliyordu.

Bibl.: Cevdet Paşa, Tarih, V.

BOĞASI — Astarlık seyrek dokunmuş bez (Türk lûgatı); dil bilgini Hüseyin Kâzım Bey bu kelimenin aslını ispanyolca «Bocaci = Bokaci» olarak gösteriyor. M. Zeki Pakalın «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» adlı eserinde şunları yazıyor:

«Amerikan bezine benziyen ve kaput bezini de andıran bir nevî bez; pamuk ipliğinden dokunurdu. Lehçei Osmânîde «bir nevî astarlık seyrek bez; iplikleri fitil fitil bir nevî bohça» sûretinde izah olunmuşdur. Taşralarda dokunup İstanbula getirilen bu bezler bir zamanlar Fazlı Paşa Sarayı arkasındaki beş dükkânda müslüman ustalar tarafından boyanır ve tokmakla perdah edilirdi. Aslında astarlık olan boğasının boyanmamış beyazının kefen olarak da kullanıldığı on altıncı asır müverrihlerinden Selânikli Mustafa Efendinin târihinde görüldü. İsparta ve Denizli taraflarında bu türlü bez şimdi bile dokumaktadır» (M. Z. Pakalın).

Bilhassa, eski sandık eşyâmız arasında çok önemli bir yer tutan boğçaların astarları istisnâsız boğasıdan olurdu (B.: Boğça; Yağlıkcılar).

Evliyâ Çelebi, onyedinci asır ortasında İstanbul esnafından bahsederken «esnâfı bezzâzânı bogasıciyan»'ı 40 kârhâne (dükkân?) ve 100 nefer olarak gösteriyor ve» Tekfûrî, Bürûcî, Hatâyi ve Şâmî bezler» satdıklarını kaydediyor. Ayrıca 500 dükkân bezci esnâfının da Serfiçe, Trabzon, İstanbul bezleri ve astar bezleri sattıklarını, ve esnaf alayında bez dokuyor geçdiklerini söylüyor. Boğasıcılar Büyük kapalı Çarşı esnâfından idiler.

BOĞAZ — Türkce isim; «bir şeyin boğulmuş dar yeri, boğuk tarafı; insan vücûdunda boyun'un üst tarafı, gırtlağın ağzı; denizin iki kara arasında sıkışmış yeri; dağlar arasında geçid yeri» (Hüseyin Kâzım, Büyük Türk Lûgatı).

İnsan vücudundaki boğaz, İstanbulun halk ağzı deyimlerde ve büyük şehrin külhânileri ağzında geniş bir kıymet almış, mecâzî mânâlarla sohbet arasında çok geçen bir kelimedir.

Yeni güne yeni rızıkla yaşayan tabaka, ve yeni gününe bâzan o yeni rızkı da temin edemeyen hâberduşlar günlük hayatını kısaca «Boğaz kavgası» diye toplar; bu deyim aynı kayguda olmayanların ağzında da «maişet gaailesi, geçim derki, iş güç» manâlarında kullanılır.

Her eline geçeni yiyene, durmadan yiyecek bir şey arayana «Pispoğaz» denilir (Obur ile karışdırmamalı; B.: Obur).

Dâimâ en leziz yiyecek maddelerini, her şeyin en iyisini, turfanda şeyleri seçip almasını bilene de «Boğazına düşkün» denilir; bu deyimden de asla çok yiyicilik, oburluk anlaşılmaz; Hüseyin Kâzîm Bey bu deyimi Büyük Türk lûgatında tek mânâ ile «pis boğaz» diye gösteriyor ki fâhiş hatâdır; bu mânâda kullananlar rahmetli üstâdın hatasına düşenlerdir.

Boğazlı, «çok yiyen, iştihalı», dikkat etmelidir, «boğazlı» obur demek değildir, ekseriya gençler hakkında kullanılır; misâl:

— O zaman gencim, boğazlıyım, yemin sana, bir övünde bir has okka ekmekden fırda artmazdı..

* Bir mahalle konuşması, dul kadın yetişkin oğlu ve ona hizmetle müftehir:

— İki arkadaşı geldi, boğazlı gençler

mâşâllah Ahmedciğimle bir tepsi böreği temizleyiverdiler...

* Oğlunu oburlukla ittiham eden bir pehlivan babasına:

— Yo!. çocuğa haksızlık etme, pehlivan dediğin boğazlı olur.

Boğazsız, «az yiyen, iştihasız», bu da ekseriya çocuklar ve gençler hakkında, ve hemen dâimâ şikâyet, derd yanma yolunda kullanılır; misâl:

— Ahmedciğim kalıbına bakma, boğazsızdır, üç kalem pırzolayı zor yediririm...

Boğazı açılmak, «iştihasız iken iştihası yerine gelmek; misâl:

Allah râzı olsun şu doktordan, bir ilâç verdi, benim oğlanın boğazı açıldı; benzi saz gibiydi, biraz renk geldi, can geldi be...

Boğazına durmak, «yemek yerken her hangi bir sebeble tıkanmak; misâl:

Gaayet hızlı yemek yiyene: - Yavaş be kardeşim arkandan kovalayan mı var? Boğazına duracak be!..

Fakat ekseriyâ, bir hak gasbı karşısında, bilfiil yemek ile ilgisi olmayarak, gaasıba karşı inkisar bedduâ yerinde kullanılır; misâller:

— Yetim hakkıdır, yiyenin boğazında durur!..

* Yalın ayak, üstü başı lîme lîme rencber, şu kadar ay bağçesinde çalışdığı lüks villâ sâhibi vurguncu türedi zenginden birikmiş ücretini alır iken bir çırpıda yüz lirası kesilmişdir:

— Benim yüz kâğıdımı kesme bey!. o para da benim alın terim, köydeki karımın, evlâdlarımın hakkı var, boğazında durur senin!..

Hüseyin Kâzım Bey bu deyimin mecâzî karşılığı için «bir şeye yaramamak, fayda vermemek» diyor; fakat yukarıdaki misallerimiz de aydın gösterir ki, mecâzî mânasında sâdece faydasızlık değil, akla gelmeyecek bir felâketin de muhâtab üstüne yorulması vardır.

Boğazdan geçmemek; yeri can evinde olan sevgidiğinden ayrı düşmüş kişinin hâli, ki bir nefis kaygusu olan yemekde ve içmekde dahi, bir an hatırdan çıkmadığı ifâde için kullanılır;

Bildim kötü alâmet
Püskülüm kopdu fesden
Bülbül misâl şakıyan
Yârim uçtu kafesden
Noldu va'di sadâkat
Sana bunca emeğim
Âh idersem yürekden
Sürünürsün meleğim
Değil baklava börek
Bir lokma bir fırdacık
Geçmiyor Boğazımdan
A bıçkın zâlim kaçık..

(Ali Çamiç Ağa)

Düşerse yârinden ayrı bir kişi
Boğazdan ne geçer, yahşidir işi.

?

Hüseyin Kâzım Bey bu deyim için: «yalnız yemeye kıyamamak, yemekden sevilen bir adama ayırıp saklamak» diye bir izahda bulunuyor. Bizce bu, günlük muhabbetli hayatda yapıla gelen basit bir işdir; «Boğazdan geçmemek» deyiminde ne yemek ayırmak, ve ne de, bir sevgili tahatturu ile, yemeği yememek, yahud güçlükle yemek mânâsı vardır; kasıd, hicran ateşi tadılmış sevgilinin her an hatırda olduğunu ifâdedir.

Boğaza basmak; «bir kişiye bir işi, neye dayanırsa dayansın, tez elden ve tazyik ile yapdırmak»; misâller:

Biri kahvehanede anlatır:

— Bu gün git, yarın gel.. nezâketden anlamaz herif, dün kafam attı, Beyim dedim, bir sözünle ben sana elden vermişim o parayı, vallahi de billahi de almadan gitmem dedim, boğazına basdım aldım...

* — Bakma benim mazlum durduğuma.. ben hakkımı adamın boğazına basa basa alırım!..

Bir de «Sık boğaz etmek» deyimi vardır, ayni manâdadır; şû fark ile ki, boğazına basmak'da, muhatab ekseriya uzak âşinâ, hattâ yabancı, «sık boğaz etme» de ise dost, arkadaş, yakın, ana, baba, evlâddır; misâller:

Delikanlı, kendisine bir iş bulmayı vaad eden hâmiyi bir an evvel yerleştirilmesi için sık sık ziyâret eder:

— Oğlum, beni sık boğaz etmeki seni iyice bir yere yerleştireyim...

* Komşu kadın konuşur:

— Haylaz oğlan her sabah babasını sıkboğaz eder, beş on kâğıd koparıp doğru kahveye vider, kumara..

Yabancıya karşı da kullanılır; memur

aceleci iş sâhibine:

— Sıkboğaz etmeyin efendim, sizin işinizi yapıyorum işte...

Boğaza kadar; «çok, hadsiz hesapsız», hemen dâima kötülükler hakkında kullanılır:

Herif boğazına kadar levs içinde
Pis karı yüzünden bozazıma kadar borca girdim...

Boğaz derdi, boğaz derdine düşmek; «geçim meşgalesi»; misâl:

— Boğaz derdinden eş dost arayub hatır sormaya, sohbete vakıt kalıyor mu?

Hüseyin Kâzım Bey «Büyük Türk Lûgatı»nda sadece: «yemek ve içmekden başka bir şey düşünmemek, pis boğazlık, oburluk etmek» diyor, ve Nâimâdan, Girid Cengi sırasında Venediklilerin Çanakkale boğazını abluka ettiği sırada devlet erkânın hâlini tasvir yolunda şu cümlesini alıyor: «Bu esnâlarda kıraz faslı olmağla âyân ve erkân Boğaz muhâsarası kaydını unutub boğaz derdine düşdüler».

Boğaz Cengi; Hüseyin Kâzım Bey «Oburluk, pis boğazlık» diyor; bu deyimin Oburluk ile de, pis boğazlık ile de ilgisi yokdur; yemeğin bir sini etrâfına dizilerek aynı sahana el uzatılıp yenildiği devirde, efrâdı kalabalık bir âile sofrasında, veya bir ziyâfetde, sofradakilerin, sahanda yemek bitip aç kalmamak için, lafa sohbete dalmayarak lokma atışdırmasıdır. Pek nazlı, çıtıpıtı, boğazsızlar hâriç böyle sofralarda, pis boğazlıkla hiç ilgili olmayarak herkes boğaz cengine dalardı. O eski sofralar kalmadığı halde zamanımıza kadar yaşamış bir deyimdir; bir âile veya ziyafet sofrasında:

— Şimdi boğaz cengi var beyler!..

— Haydı bakalım boğaz cengine çocuklar!.. denilir.

Her duyulanın, görülenin söylenmemesi gerekdiği yolunda «Boğaz dokuz boğumdur» denilir; aksi de: «boş boğazlık» dır; misâl:

— Be adam, sen yapı kalfasısın, nene gerek senin siyâset, particilik, hadi partiye girdin, tut dilini, boğaz dokuz boğumdur demişler...

* — Yâhu.. senin oğlanı bugünlerde hep karakolda görüyorum...

— Sorma.. geçenlerde bir köşk soyuldu, Ali kahvede bir hırsızı gördüm demiş, görmüş mü atmış mı bilmem.. şimdi yakalanan şübheli adamları ona gösterip bu muydu diye soruyorlarmış...

— Desene boşboğazlığının cezâsını çekiyor...

Boğaz tokluğuna; mecâzen menfaati, kârı gaayet kıt, ancak sermâyesini kurtarır iş; ancak yol masrafını karşılar az yevmiye, maaş; misâller:

— İşler nasıl?

— Bu aylar boğaz tokluğuna çalışıyoruz..

* — Mahdum beyin maaşı kaç?

— Sorma.. boğazı tokluğuna çalışıyor...

(B.: Boğazı tokluğuna, Boğaz tokluğuna).

BOĞAZ — (B.: Boğaziçi; İstanbul Boğazı).

BOĞAZI ATLAMA İSTASYONU; BOĞAZ ÜZERİNDE HAVÂİ ELEKTRİK HATTI — Hâlen Boğaz içinden geçenler, biri Anadolu yakasında Kandilli sırtlarında, diğeri Rumeli yakasında Arnavudköyü sırtlarında iki muazzam demir pilon, ve bu pilonlar arasına gerilmiş, Boğazı havadan aşan elektrik telleri görürler. İstanbul şehrinin elektrik cereyânının yüzde seksenini Anadoludan temin eden bu tesis hakkında aşağıdaki derli toplu bilgiyi 19 eylûl 1959 tarihli Cumhuriyet gazetesinden alıyoruz:

«Şehrin süratle artan enerji ihtiyacını temin için Arnavutköy ile Kandilli sırtlarına pilon'lar vasıtasiyle kurulan «Boğazı Atlama İstasyonu» hakkında dün Etibank Alım Satım Müdürü Sadi Başak ve Şebeke Tesis Müdürü Y. Müh. Münir Tanyeloğlu tarafından basına etraflı izahat verilmiştir.

« Hâlen Çatalağzı, Sarıyar ve Tunçbilek santralları şehrimizin elektrik enerjisinin yüzde 40 ını temin etmekte ve bu enerji muhtelif kablolar vasıtasile 35 bin volt olarak Boğazın Anadolu yakasından Rumeli yakasına deniz altından geçirilmektedir.

«Ancak bu şekil enerji nakli mahzurlar arzetmektedir. Kabloları gemiler taramakta, izolasyon ârıza arzetmektedir. Bunun önüne geçmek için hem daha ucuz hem daha emin bir vasıta olarak Boğazın havadan aşılması düşünülmüştür.

«Verilen mâlûmata göre kurulan iki pilon arasında 6 adet 154 bin voltluk cereyan nakli ve iki adet toprak hattı bulunacaktır. Pilon'lar arası mesafe 1600 metredir ve her pilonun yerden yüksekliği 112 metredir. Me-

sina Boğazında yapılan aynı tesisin uzunluğu 3 kilometreyi mütecavizdir.

« Tellerin kutru 33 milimetre olacak ve Boğazın ortasında deniz sathından asgarî 59 metre yükseklikte olacaktır. Bu açıdan ingiliz transatlantiği «Queen Mary» den başka bütün gemiler geçebilecektir. Pilonların bulunduğu noktada teller deniz sathından 195 metre irtifada olacaktır.

«Teller çekildikten sonra İstanbul cereyanının yüzde sekseni Anadoludan verilmiş olacaktır. Beher pilona 160 daireli bir apartımanın inşasına yetecek 158 ton çelik ve 9 ton civata sarfedilmiştir. İki ay ve 3 haftada tamamlanan bu iş için, Silâhtarağaya kadar olan uzatma dahil 24 milyon lira gitmiştir İnşaatı Etibank yapmaktadır.

« Nâkillerin gerilemesi için kılavuz tellerin bağlanmasına 25 eylûlde başlanacak ve saat 12-14 arası tamamlanacaktır.

«Gerilecek 8 tel olduğuna göre bu ameliye 6 hafta zarfında 8 defa tekrar edilecek ve her defasında alâkadarlara radyo ve gazeteler vasıtasiyle üç gün evvelden ilân edilecektir. Bu müddet içinde Boğazda seferler duracaktır.

«Amerikadan 60 bin dolara getirilen bir makine ile gerilecek olan tellerin mecmu ağırlığı 66 tondur ve rüzgârın tesirine bu ağırlık 100 tona kadar çıkabilecektir.

«Uçakların selâmeti için gece pilonların üzerinde kırmızı ışık yakılacaktır.

«Bu inşaatta her türlü emniyet tedbiri alınmıştır. Teller kopup düştüğü takdirde cereyan otomatik olarak kesilecektir.

«İCA yardımından istifade ile yapılan bu inşaat tamamen Türk personel tarafından vücude getirilmiştir. Tellerin bir sahilden diğerine naklinde bahriye vesaitinden istifade edilecektir» (Cumhuriyet gazetesi).

Tellerin Boğaz üzerine gerilmesi kolay olmamış, ilk teşebbüs muvaffakiyetsizlik ile neticelenmişdir; aşağıdaki satırları da 26 eylûl 1959 tarihli Cumhuriyet gazetesinden alıyoruz, bu yazı gazetede Vedad Etensel'in imzası ile çıkmışdır

«İstanbul Boğazı, dün ilk defa olarak 5 saat müddetle bütün deniz vâsıtalarına kapatılmış, ne Karadenizden Marmaraya ne de Marmara istikametinden Karadenize bir sandalın dahi geçmesine müsaade edilmemiştir.

«Etibank tarafından Kandilli ile Bebek sırtlarındaki kulelere çekilecek 3 kilometre uzunluğundaki cereyan geçirmeye mahsus klavuz teli, bir gece evvelinden kablo halinde denizin dibine döşenmiş ve dün de öğleden sonra deniz trafiği tâtil edilerek çekme makineleriyle havaya kaldırılmak istenmiştir.

«Bir saatten fazla çekme makineleri durmadan çalıştırılmışsa da klavuz telini denizin dibinden kurtarmak mümkün olamamıştır.

«İşin tehlikeye girdiğini sezen ilgililer, derhal Dalgıç Okulu Kumandanı Albay Vedat Doraya haber vererek Donanmanın yardımını istemişlerdir. Denizlerdeki batık ve kurtarmalarda ihtisası bulunan Albay Dora, derhal «Ağ» gemisi ve yanındaki mayin botu ile vak'a mahalline gelmiş o da kurtarmaya iştirak etmiştir.

«Bütün ekiplerin yaptığı çıkartma ameliyesi 5 saat devam etmesine rağmen, klavuz telin bir kayaya sarılması sebebiyle istenilen netice elde edilememiş ve nihayet denizin dibindeki klavuz teli ek yerinden kesilerek tel iki sahilde birden toplatırılmıştır.

«Boğazın iki saat olarak kapatılacağı evvelden ilân edilmesine rağmen çalışma 5 saat devam etmiş ve bu sebeple Boğazın her iki tarafında 300 den fazla motor ve mavna, büyük ve küçük tonajda olmak üzere 20 gemi ile 100 den fazla sandal trafiğin açılmasını beklemiştir.

«Çıkartma ameliyesi sırasında her iki sahile toplanan 2-3 bin meraklı, denizin dibindeki telin nasıl havaya kaldırılacağını merakla takip etmiş ve bazan da çekme makinelerinin ârıza yapacağını düşünerek korkulu dakikalar geçirmiştir. Bu arada bir de kaza olmuş, gerilme sırasında Arnavutköy kısmındaki Şahmerdanın direği kırılarak yolun kenarına düşmüştür.

«Telin kesilerek toplanması sırasında, deniz trafiğinden başka bir müddet kara trafiği de kapanmış ve nakil vasıtalarını beklemek mecburiyeti hâsıl olmuştur. Deniz altından klavuz tel geçirme sisteminin iyi netice vermediğini söyleyen ilgililer, önümüzdeki salı günü başka sisetmle çalışacaklarını, Anadolu sahili tarafından teli Ankraj'a alıp gemi ile deniz üstünden geçirip havaya kaldıracaklarını söylemişlerdir.

«Yeni sistem salı günü tatbik edileceğinden, 29 eylûl salı gününe kadar Boğazdan geçiş serbest bırakılmıştır» (Cumhuriyet gazetesi).

İkinci sistem muvaffak olmuş, ve 8 tel fâsılalarla birer birer çekilip gerilerek tesis tamamlanmışdır.

BOĞAZIN ESKİ KALE VE TABYALARI — İstanbul Boğazının zamanımızdaki tahkimâtı ve müdafaa sistemi, devletimizin ve ordumuzun askerî sırlarındandır, temiz vatan evlâdı, askerlik hizmeti ile oralarda görevli olmadıkça bu konuda en küçük bir şey dahi öğrenmek istemez.

Boğazın eski kale ve tabyaları

Bu ansiklopedi artık hiç bir kıymeti askeriyesi kalmamış olan Boğazın eski kale ve tabyaları hakkında bâzı târihî notları kısaca toplayarak bir şehir kütüğü hüviyeti ile vazifesini yapmış olacakdır.

Türkler Boğaziçini ilk gördükleri sırada, kendi muazzam beldelerinin çok kuvvetli kale duvarla içine sığınmış olan bizanslıların, bu su geçidini korumak için, en küçük bir endîşe duymamışlardı. Karadenizin bütün güney kıyısına sâhib olan bu imparatorluk için bu denizden gelecek her hangi bir tehlike asla tasavvur edilemezdi. Karadenize çıkmış olan cenevizlilerdir ki, küçük müstemlikelerinde kalecikler inşâ etmişler ve bu arada bir kale de, Anadolu Kavağının arkasındaki tepede yapmışlardı; türkler bu kaleyi de metrûk, bir harâbe hâlinde buldular.

İstanbulun fethinden evvel, karşı Rumeli yakasına emin bir geçid iskelesi olarak Yıldırım Bayazıdın eliyle, Boğaziçinde ilk büyük kale olarak Güzelce Hisar, Anadolu Hisarı yapıldı (B.: Anadolu Hisarı).

Fâtih Sultan Mehmed İstanbul muhâsarasına hazırlanır iken Yıldırımın kalesini azıcık tahkim tâmir ettirdi ve karşısına Boğazın ikinci türk kalesinin, Boğazkesen kalesini (Rumeli Hisarını) yapdı, ve Karadenizin muhteşem su yolunu Kostantiniyyeye kapamış oldu (B.: Boğaz kesen kalesi).

İstanbulun fethinden sonra bütün Karadeniz yalısın türkiyeye ilhâkı, ve bu arada Kırımın da Türkiyeye bağlı bir hanlık hâli-

ne konulması o kadar sür'atle tahakkuk etti ki, onbeşinci asrın ortasından onyedinci asrın ortalarına kadar Osmanlı İmparatorluğu da Boğazın tahkimini düşünmedi, öyle ki Güzelce Hisar ve Boğazkesen kalesi dizdarlığı ve muhâfız neferliği bir geri hizmet, devamlı dinlenme yeri oldu.

On yedinci asır ortalarına doğru, Dördüncü Sultan Murad zamanında kazak korsanlarının Boğazdan girerek Yeniköye kadar gelmesi ve bu köyü basıb yağma etmesi, fetihden iki asır sonra Osmanlı Devletini yukarı Boğazda yeni kaleler inşâ ederek bazı müdafaa tertibleri almağa sevk etti, Sultan Murad, Bağdadcık ve Revancık adları ile yukarı Boğazda iki kale yapdırdı (B.: Boğaziçi kazak korsanlar Vak'ası; Murad IV). Fakat bu tahkimat, bir daha görülmeyecek olan korsan tecâvüzü ihtimâline karşı, askerî olmakdan ziyâde inzibâtı bir tedbirdi.

Türkiyenin Boğazda ciddî endîşelerle askerî tahkimâta başlaması, on sekizinci asırda Rusyanın sür'atle büyüyüp ve kuvvetlenmesi, ve milletler arası akdedilmiş siyasî anlaşmalarla Karadenizde bir donanma bulundurmak hakkını alması üzerine oldu.

Boğazın Dördüncü Murad zamanında yapılan kalelerle inzibâtî mâhiyetde tahkimi hatıraları ve o asırda Anadolu ve Rumeli Hisarlarının durumu, bu pâdişâhın mûasırı Evliyâ Çelebinin seyyahatnâmesinde şu satırlar ile tesbit edilmişdir:

«**Boğazkesen kalesi** — 105 pâre topu var, ammâ lebi deryâda Boğaza nâzır bir tepede içine âdem sığar balyemez ve şayka topları var; kale dizdarı ve 300 kadar neferât gece gündüz âmâde dururlar; kale içinde kayalara muttasıl kırlangıç âşiyânı gibi yüz seksen kadar neferât hâneleri vardır.

«**Anadolu Hisârı** — Âlî, metin, amma küçükdür. İçinde dizdar hânesi, neferât evleri, 200 kadar timar sâhibi neferi var; lebi deryâda Rumeli Hisarına ve Akıntı burnuna nâzır topları vardır.

«**Rumeli Kilidülbahir kalesi** — Sultan Murâdı Râbi inşa etti; lebi deryâda murabbâ şekilde metin binâ olup kıbleye nâzır bir demir kapusu var. İçinde 60 adet neferât hâneleri ve Sultan Muradın bir camii iki buğday anbarı ve 100 aded büyük küçük topları, dizdarı ve 300 neferâtı vardır.

«Boğazın bir dar yerinde olup karşı Anadolu kalesi halkı ile dâvûdî sesle birbirlerine çağırıb konuşurlar.

«**Anadolu Kilidülbahir kalesi** — Bu dahi Sultan Murad binâsıdır; lebi deryâda bir düz yerde olup murabbâ şeklinde metin kaledir. Kıbleye nâzır bir demir kapusu var. İçinde seksen mıkdar neferât höcreleri, dizdarı ve 300 neferâtı, Sultan Muradın bir camii, iki buğday anbarı, 100 aded topları var, cümlesi karşı Rumeli kalesine ve Karadeniz Boğazına nâzırdır, her biri onar mil alır balyemez toplardır».

Boğazın askerî tahkimâtı hakkında müverrih Cevdet Paşa kendi adına nisbetle anılan tarihinin altıncı cildinde hicrî 1210 (milâdı 1795 - 1796) yılı vekaayii arasında şu mâlûmatı veriyor:

«Bir vakitdenberi tâmir ve tecdîdine ihtimam olunan Karadeniz Boğazı kalelerinin bir iyi nızâma sokulması lâzım gelmekle Bağdadcık? ve Revancık? ve Rumeli Feneri ve Anadolu Feneri ve Garibce ve Büyükliman ve Poyraz Limanı kalelerinin neferâtı mevcûdesine 500 nefer ilâvesiyle zâbitanla berâber mecmûu bine tamamlanmış, ve her dokuz nefere bir onbaşı tâyin olunarak zâbitler ve kayıkcı ve meremmetcilerinden başka 160 neferi Bağdadcık kalesinde, ve 160 neferi Revancık Kalesinde, 144 neferi Rumeli Feneri kalesinde, 102 neferi Garibcede, 59 neferi Büyüklimanda, ve 162 neferi Poyraz kalesinde ikaamet, ve hepsi topculuğu lâyıkı ile tahsil etdikden başka, işbu yedi kal'aya Boğaz Nâzırı nâmiyle bir ağa nasbolundu. Kaptan Paşanın, kendisi İstanbulda yoksa vekili olan Tersâne Emininin onbeş günde bir bu kalelere gidüp teftişi nizâma rabtolundu; Boğaz Nâzırı Ağaya senevî 2500 kuruş ve yevmiye 20 çift ekmek, 4 okka sâde yağ, 3 okka et, 3 kile arpa; kalelerin dizdarlarının her birine senevî 600 kuruş, kale kethüdâlarına ve topcubaşılarına yevmiye 60 akçe ve neferlere yevmiye 50 akçe tahsis ve tâyin edildi. Ve geceleri gemilerin Boğazdan geçmesi yasak edilerek bu hususda mufassal bir tâlimatnâme tanzim olundu.

«İstanbul tarafında bulunan dört kale, yâni Rumeli Kavağı, Anadolu kavağı, Yûşâ Tabyası ve Telli dalyan Tabyası muhâfızı olarak ötedenberi bostancı neferleri bulunuyordu (B.: Bostancılar Ocağı), tâlim ve zabtu rabtlarına bostancıbaşı nezâret etmek üze-

re yine onlar da bırakıldı; yalnız bu sefer devlet ricâlinden bir zât bu kaleler üzerine ayrıca nâzır tâyın olundu, ki mevâciblerinin (üç ayda bir çıkan aylıklarının) dağıtılmasına, yeni efrâdın alınmasına bostancıbaşı ile beraber nezâret edecekdi, 1500 kuruş maaşla bir de kâtib tayin olundu, ve bu dört kale ve tabyadaki bostancı neferlerinin Levend Çifliğindeki muallim asker gibi yeni usul üzere tâlim görmesi nizâma bağlandı. Bu dört kale ve tabyadaki bostancı ustaları kale dizdarı yerinde olduğundan onlarada senevî 600 kuruş maaş bağlandı. Fakat Yûşâ Tabyasının ustası timarlı olduğundan ona maaş bağlanmasına hâcet kalmadı. Bu dört kalenin her birine yevmiye tayin (ekmek) bedeli içinde 86 akçe ile birer kethüdâ, birer topcubaşı, 76 akçe ile birer cebecibaşı, 56 akçe ile üçer nefer cebhâneci; 2 nefer mehter, 50 akçe birer kâtib, Rumelikavağına 66 akçe ile 24 nefer top ustası, 56 akçe ile 72 nefer topçu, 86 akçe ile bir nefer kumbaracı kethüdası, 60 akçe ile 8 nefer kumbaracı halifesi, 56 akçe ile 24 nefer kumbaracı, ve Anadolu kavağına dahi bu veçhile (yani yevmiyelerinin mikdarı ayni olmak üzere) 25 top ustası, 75 topcu, 1 kumbaracı başı, ve maiyetine bir kâhya, 10 nefer kumbaracı halifesi, 30 nefer kumbaracı; Yûşâ Tabyasına 31 nefer top ustası, 93 nefer topcu, 1 kumbaracı başı, 1 kâhya, 10 kumbaracı halîfesi, 30 kumbaracı, Telli Tabyaya 23 top ustası ile 69 topcu tertip ve tâyin olundu».

Cevdet Paşanın bu notları, bilhassa efrâd üzerine verdiği rakamlar, bize bilhassa «Tabya» adını taşıyan kalelerin büyüklüğü hakkında bir fikir vermekdedir. Meselâ içine bir bostancı kıt'ası ikaame edilmiş olan yukarı Boğazın Rumeli yakasında Yeni mahallenin az ötesindeki Telli Tabyaya yeniden 92 kişi gönderilmişdir, asgarî bir bu kadar da bostancı bulunsa bu tabya içinde dâimî olarak 180 - 200 asker bulunan bir askerî noktadır.

Târihimize «kabakcı Vak'ası», veya «Vak'ayi Selimiye» diye geçen ve Üçüncü Sultan Selimin tahtdan indirilmesi ile biten kanlı ihtilâl, yeni nızâma karşı, bu boğaz kalelerinden Rumeli yakasındaki kalelere «yamak» adı altında alınan yeni genc efrâdın ayaklanması ile başlamışdı (B.: Boğaz Yamakları; Büyükdere çayırı yemini).

BOĞAZIN İLK DEFA OLARAK BÜTÜN DENİZ VÂSITALARINA KAPATILMASI — (B.: Boğazı Atlama İstasyonu).

BOĞAZI TOKLUĞUNA, BOĞAZ TOKLUĞUNA HİZMET — Bir ortaçağ an'anesi, yurdumuzun her tarafında ve hattâ İstanbulda hâlâ rastlanır; bilhassa garıb, kimsesiz çocuklar ve gençlerin, işsiz, aç ve açıkda kalmalarından istifâde edilerek, bir yatup barınacak yer ve bir de, ekseriyâ sofra artığı ile karnını doyuracak bir lokma bir şey karşılığı, aylıksız gündeliksiz çalıştırılması; ki istisnâsız, beden kuvvetleri âzâmî istismâr edilir; erkek çocuklar, büyüdüğü zaman eline dükkân açacak bir sermâye vermek, kız çocuklar da çeyizi düzülüp kocaya verilmek vâdisi ile yıllarca avutulur, oğlan serpilip kız da gelinlik çağına geldiğinde, vaidler tutulmaz. Oğlan, türlü yollardan aranıp bulunan bir töhmet ile kovulur; bu suçlar arasında ekseriyâ evin, konağın besleme veya halayıklarından bir kıza karşı aşk ve alâka vardır. Kız ise, hemen dâimâ, âileinn istemediği, hayta ve hayırsız dediği semt, mahalle delikanlılarından biri, bir genç kayıkcı, arabacı, başka bir kapunun uşağı tarafından kandırılır; ve kızın bu kadar yıllık hakkını ödememek, yahud bu hakkı azıcık bir para ile kapatmak için kâfi bir sebeb görülür.

Eski toplum hayatında boğaz tokluğuna çalışanlar arasında, bir mahbûbun zülüf kemendine tutulan kalenderler de pek çok görülmüştür; ki bu gibi vak'alar meddah hikâyelerinde ek sahneler arasında kullanılmışdır, aşağıdaki satırları «Yelkenci Yusuf» hikâyesinden alıyoruz:

«Kılçık Reis ki iki aded karamürsel (gemisi, bir çeşid taka) sâhibi olup kumkapusunda lebideryâ üzere kahvehânesi ittisâlinde cümle müşterileri kayıkcı ve balıkcı şehbâzânı aşhâne dahi anındır. Baş suyuna çorbası meşhûri âfâk olup amma kendisine soruldukda:- Akçem esircibaşı piştahtasının tamam sayılmış Kılçık Reis kuluyum der Köle Sinan nâm bir şâkirdi vardır ki sîmin bâzûsu esircibaşı damgalı, kendisi aynalı dalgalı; Yenikapı Mevlevîhânesi dedeğânın şuerânın nâmdârı cümle aşıkların alemdârı Derviş Mustafa bu Köle Sinana alaka eylemek ile ol levend aşhânesinde kâmil beş sene boğaztokluğu deyup hizmetdir ki...».

Hüseyin Kâzım Bey Büyük Türk Lûga-

tına: «Boğazı tokluğuna hizmet, parasız pulsuz hizmet, nerede bu bolluk!.» deyimini kaydediyor; Sânizâde tarihinden de şu cümleyi alıyor: «Zuefâyi ameleyi heman boğazı tokluğuna gibi çalışdırmağı bayağı bî muhâbâ âdet etmiş olduklarına binâen....».

BOĞAZİÇİ — Karadeniz ile Marmara Denizi arasındaki İstanbul Boğazının, tesbih dizisi gibi köyler ve kasabacıklarla donanmış yalı boyu ile gerilerindeki yamaçlara, tepelere, vâdî ve köy - limancıklara verilmiş isimdir; İstanbulun anıldığı anda hâtıra ilk gelen Boğaziçi olur.

İstanbul Ansiklopedisinin üzerinde önemle durması gereken bir maddedir.

Boğaziçi, tabiat güzelliği bakımından, yalnız İstanbulun ve vatanımızın değil, yeryüzünün en lâtif ve en şöhretli bir parçasıdır.

Fetihden zamanımıza kadar, sâhilsaray, kasır, yalı, ve lebideryâda ev, Boğaziçinde, türk mîmârîsinin en güzel eserleri yapılmışdır.

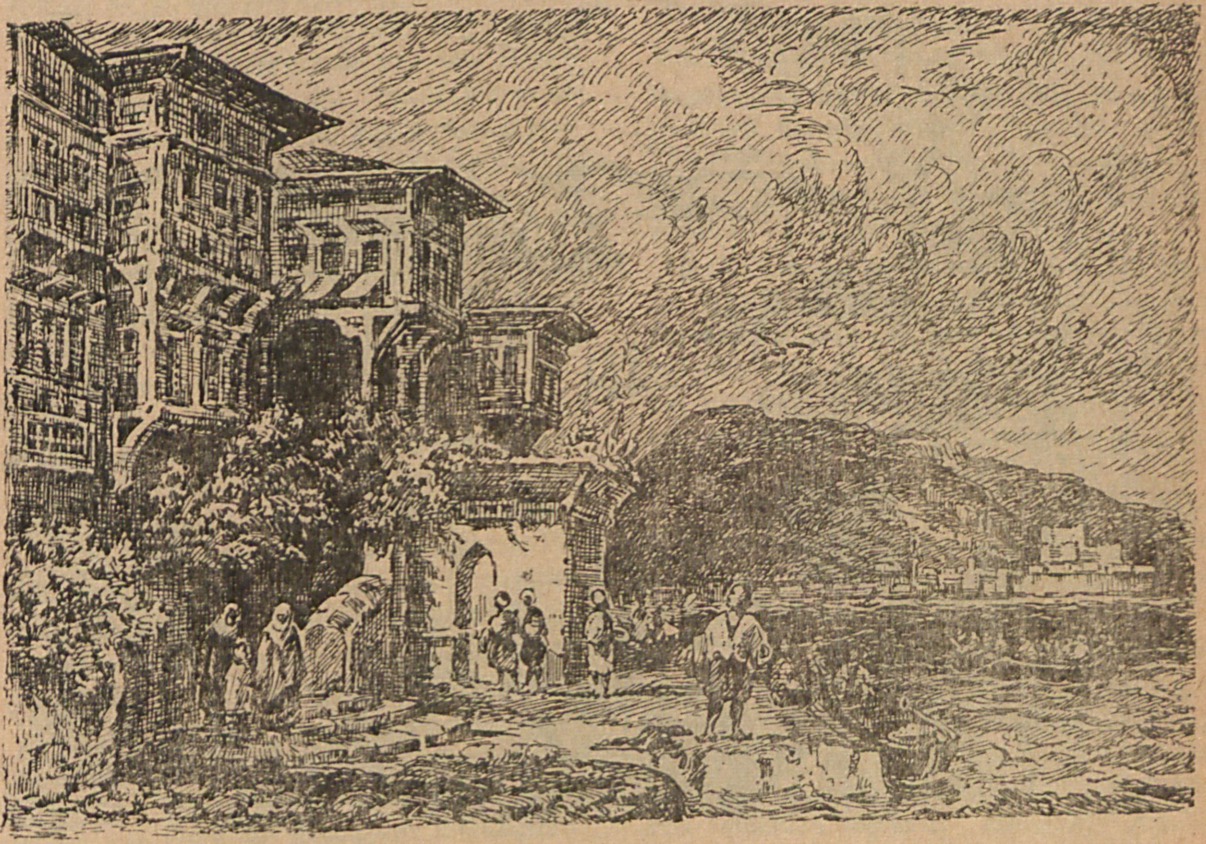
Yalı boyunda ve koyların gerisindeki vâdilerde, zincirleme tepelerde bağ, bağçe, çayır, koru, en müstesnâ ve leziz su kaynakları, İstanbul halkının asırlar boyunca taşındığı eğlenüb sefâ sürdüğü, baş tâcı sevgililerle can sohbetleri ettiği mesîreler sıralanmışdır.

Denizinin balıkları, voli yerleri, dalyanları; bağ ve bağçelerinin meyvaları, sebzeleri asırlar boyunca şöhret ola gelmişdir.

Köylerinin bağçıvan ve balıkcı halkının yaşayışı, âdetleri, an'aneleri bir büyük şehir hayatı bakımından geniş tedkik konusu bir âlemdir.

Asırlar boyunca, her devrin büyüklerinin ve zenginlerinin mevsiminde, şehir içindeki konaklarından Boğaziçindeki yalılarına gitmeleri ve yalılardaki hayat, an'ane ve hâtıraları ile son derece dikkate değer.

Asırlar boyunca Boğaziçi köyleri, İstanbul Limanına boy boy kayıklarla bağlı kalmışdır; Boğaziçinin tetkike değer bir seyrü sefer nizâmı olmuşdur. Geçen asır ortalarında Boğaziçi köylerine buharlı gemiler işletmek için Şirketi Hayriyenin kurulması Boğaziçinin, hem manzarasını, hem günlük hayatını değişdirmiştir.

XIX. asırda Boğaziçi manzaralarından
(Allom'ın gravüründen S. Bozcalı eliyle)

Asırlar boyunca, yalılarda, lebideryâda veya sırtlarda ve tepelerde cihannümâ bağçelerde, sayısız mesîrelerinde zevkü safâ, saz ve söz âlemleri; geceleri kayıklarla mehtab seyranları, korularının bülbülleri, zengin amatör ve profesyonel balıkcılığı, semt semt şöhret olan çileği, mısırı, cevizi, inciri ayvası, simidi, böreği, çöreği, paçası, mahallebisi, destisi, küpü, çatması, yemenisi ile Boğaziçi, Birinci Cihan Harbinden sonra sîmâsını öylesine değiştirmiş, kömür depoları, benzin ve gaz depoları, tütün ve yağ depoları, harâbîye terk edilen, yıktırılan eski yalıların yer yer hüzünlü arsaları, o muhteşem tabiat güzelliğine asla bağdaşamamış yeni beton villaları ile dilber silûetinde öyle yaralar, çentikler açılmışdır ki, mâzisinin muhteşem hâtırası ile günümüzün manzarası başlı başına, geniş ve tesbîti çetin bir konudur.

Türk İstanbulun en bâkir mâkesi; hiç tereddüd etmeden yazabiliriz, Boğaziçi idi. Beş asırlık mâmur Boğaziçi, türk mimârîsinin, türk zevkinin katıksız eseri idi.

«İstanbul Boğazı» ve «Boğaziçi» isimlerinin ifâde ettikleri mânâ kıymetlerini karıştırmamalıdır; birincisi, en geniş anlamda bu boğazın tümünün adıdır; onun içindir ki buranın coğrafyası, jeolojik bünyesi ve su rejimi (akıntıları, anaforları) ve siyâsî ehemmiyeti «İstanbul Boğazı» adı altında mütalâa edilmelidir; sınır da daha genişdir, meselâ İstanbul Boğazı üzerinde, Rumeli yakasında «Karibce Köyü», «Rumeli Feneri»; Anadolu yakasında «Poyraz köyü» «Anadolu Feneri» Boğaziçi çerçivesine alınamaz (B.: İstanbul Boğazı).

Boğaziçinin liman tarafından başlangıcı kesin olarak tesbit edilmemişdir. Biz Rumeli yakasında Tophâne, Salıpazarı, Fındıklı ve Kabataşı, Anadolu yakasında da Harem İskelesi ile Salacağı liman çevresi olarak görüyoruz; Boğaziçinin her iki kıyıda ilk semtleri Beşiktaş ile Üsküdar kabul edilir ise, Limandan yukarı boğaza doğru Boğaziçi kasaba ve köyleri, Rumeli yakasında: 1 — Beşiktaş; 2 — Ortaköy; 3 — Kuruçeşme; 4 — Arnavudköyü; 5 — Bebek; 6 — Rumelihisarı; 7 — Emirgân; 8 — İstinye; 9 — Yeniköy; 10 — Tarabiya; 11 — Kireçburnu; 13 — Büyükdere; 13 — Sarıyer; 14 — Yenima-

XIX. asırda Boğaziçi manzaralarından
(Bartlitt'ın gravüründen O. Zeki Çakaloz eliyle)

halle; 15 — Rumelikavağı;

Anadolu yakasında: 1 — Üsküdar; 2 — Kuzguncuk; 3 — Beylerbeyi; 4 — Çengelköyü; 5 — Vaniköyü; 6 — Kandilli; 7 — Anadoluhisarı; 8 — Kanlıca; 9 — Çubuklu; 10 — Paşabağçesi; 11 — Beykoz; 12 — Anadolukavağı.

Yukarıda da kaydettik, İstanbul Boğazının köyleri oldukları halde yukarı boğazda Rumeli yakasında Karibce ve Rumelifeneri, Anadolu yakasında da Poyraz, Anadolu Feneri ve İrva köyleri Boğaziçi sınırları dışında kalırlar.

Yukarıda kaydettiğimiz köyler arasında bâzı yerler vardırki müstakilen kendi isimleri ile anılırlar, meselâ: Rumelihisarı ile Emirgân arasında Baltalimanı, Yeniköyle Tarabya arasında Kalender, Büyükdere ile Sarıyer arasında Mesarburnu, Üsküdarla Kuzguncuk arasında Paşalimanı, Kandilli ile Anadoluhisarı arasında Küçüksu, Paşabağçesi ile Beykoz arasında İncirköyü gibi.

Eski Boğaziçi köylerinden bir kaçı da zamanımızda yanındaki köyle birleşmiş ve onun bir mahallesi hâline inkilâb etmişdir, Boyacı köyü Emirgâna, Kefeliköyü Büyükdereye, ve Yalıköyü de Beykoza eklenmişdir.

Tarih kaynaklarımızda ve edebî metinlerde Boğaziçi notları, bir müdekkikim en az yarım asırlık mesâisini alacak kadar zengindir; onun içindir ki bu ansiklopedide bütün dikkat ve endişemiz, mûteber kaynaklardan iyi bir derleme yapabilmek olmuşdur.

Türk Ansiklopedisinde Boğaziçi — Millî kütüphânemizde hâlen en güvenilir kaynak bildiğimiz «Türk Ansiklopedisi» Boğaziçi maddesinde şunları yazıyor (Bu mühim eserin büyük noksanı, maddelerinin kimlerin kalemlerinden çıkdığını kaydetmemesidir):

«Boğaziçinin Türk devrindeki tarihi İstanbulun fethi ile başlar. Boğaziçi Bizanslılar zamanında mâmur değildi; türkler, bir yandan ahâli yerleşdirerek, diğer yandan îmâr hareketlerine girişmek sûretiyle Boğaziçini şenlendirmişler ve burasını bir eğlence ve sayfiye yeri hâline getirmişlerdir.

«XVII. yüzyılda Don Kazaklarının yağmacılık hâreketlerine mâruz kalmışdır; bu sebeble adı geçen yüzyılda Boğaziçinin müdafaası için tedbirler alınmışdır. Boğaziçinin bir eğlence yeri ve sayfiye hâlini alması da ayni yüz yılda olmuşdur. Başda hânedan âzâsı olmak üzere, devlet ricâli, türk cemiyetinin kibar sınıfına mensub kimseler Boğaziçine rağbet ederek buralarda köşkler, yalılar ve hayır müesseseleri yaptırdılar ki, bu faaliyetler müteâkib yüz yıllarda daha fazla gelişmişdir.

«Boğaziçinin türkler tarafından iskânı, İstanbulun fethinden çok önceleri başlamışdır (B.: Beykozda, Gaziyunus Mezarlığı; Beylerbeyi, Namazgâh); daha Yıldırım Bayazıd devrinde Anadolu yakasının bâzı yerlerinde yerleşmişlerdir. Ankara savaşından bir yıl sonra Boğazdan geçen İspanyol elçisi Clavijo, Anadoluhisarında türklerle karşılaşmışdı. İstanbulun fethinden sonra Rumeli kıyısında da türk nüfusu yerleşmeğe başladı. Bunda, pâdişahların, devlet ricâlinin, ilim adamlarının ve zengin tüccarların burada köşkler, yalılar ve hayır müesseseleri (cami, mescid, sibyan mektebi; hayır müesseselerine îrad dükkânlar, çarşı hamamları) yaptırmaları mühim âmil olmuşdur.

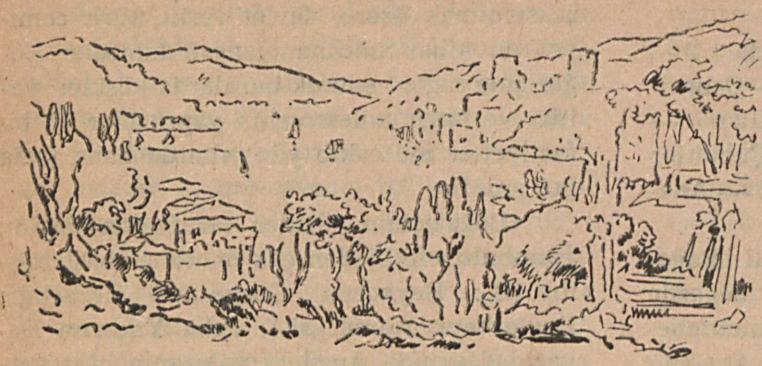
«Rumeli yakasında Beşiktaş XVI. yüzyıldan îtibaren iskân edilmeğe başlanmış ve XVII. yüzyılda büyük bir semt hâlini almışdır (B.: Beşiktaş).

«Ortaköy, Kuruçeşme ve Arnavudköyü semtlerinin türkleşmesi tedrîci sûretde olmuşdur, XVII. yüzyılda Ortaköy ve Arnavudköyü halkının hemen hepsini azınlık unsurları teşkil ediyor idi (Bu madde içinde Evliyâ Çelebi'den nakledilen satırlara bakınız).

«XVI. yüzyılda Rumeli yakasında türkler tarafından başlıca iskân edilmiş yerler Beşiktaşdan sonra Rumeli hisarı, Yeniköy ve kefeliköy idi. Yeniköy halkını Karadeniz yalısı türkleri, Kefeli köyününkini de Kırım yarımadasında Kefe'den getirilmiş göçmenler teşkil ediyordu.

«XVII. yüzyılın îmar faaliyetleri yeni birçok semtlerin doğmasına sebeb olmuşdur: Baltalimanı, Emirgân, Tarabiya, Rumeli kavağı, Anadolu kavağı, Vaniköy başda gelir.

«XVIII. yüzyıl Boğaziçinin altın çağını teşkil eder. Bir tarafdan masraflı îmar hareketleri ile, diğer tarafdan nüfûsun fazlalaşması ile eski semtler daha büyümüş, yenileri meydana çıkmış ve Boğaziçinin târihî çehresi tamamen teşekkül etmişdir. Azınlık unsurları ile meskûn bazı semtlerde türk nüfûsu artmışdır.

Boğaziçinden çizgiler, XIX asır.
(Allom'un Gravüründen)

«XIX. yüzyılda da (bu gelişme) devam etmiş, Tarabıya ile Büyükdere arasında Kireçburnu mahallesi kurulmuşdur (Burada İshak Ağanın şah eser çeşmesi bir XVIII. asır eseridir; böyle bir çeşmenin yapıldığı yerin meskûn olmaması imkânsızdır)» (Türk Ansiklopedisi, cild VII, S. 173-178).

Türk Ansiklopedisinde Boğaziçi maddesi, Fetihden sonra tarihi, Boğaziçinde iskân, Boğaz içinde îmar, Boğaziçinde nakil vâsıtaları, Edebiyatda Boğaziçi diye küçük serlevhalı bölümlerle yazılmışdır; yukarıdaki satırlar, ilk iki bölümden çok kısaltılarak alınmışdır.

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesinde Boğaziçi — Millî kütüphânemizde Boğaziçi hakkında en eski toplu metin Onyedinci asır ortasında kaleme alınmış Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesinin buraya âid olan yapraklarıdır.

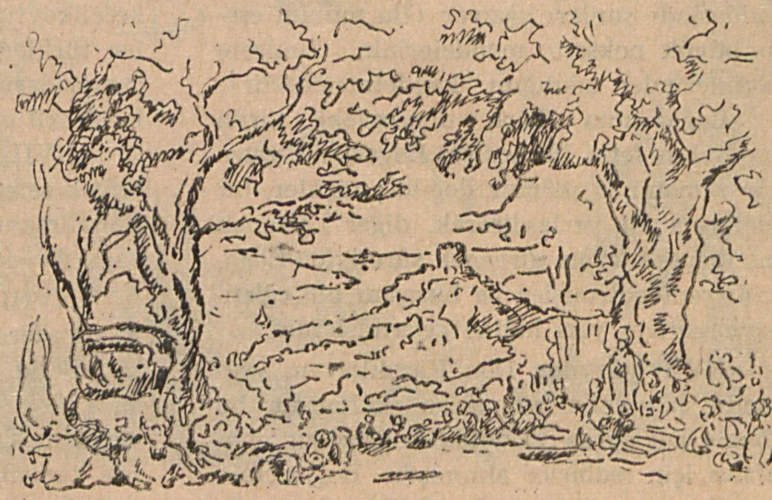
Çok renkli ve canlı tasvirleri ile usta bir kaleme sâhib olan Evliyâ Çelebinin Boğaziçi üzerinde, maalesef, buranın şânına lâyık ehemmiyetle durmadığını görüyoruz. Büyük muharrir, Boğaziçinin üç asır evvelki manzarasını çok daha zengin nakledebilirdi. Aşağıdaki satırları «Seyahatnâme» den alıyoruz:

«Beşiktaş - Gaayet mâmur olub zamanımızda da mâmur olmadadır. Çünki abü havâsı gayet lâtif, lebi deryâda vâsî fezâlarda alçak bayırlar üzerine kat kat bağlı bağçeli altı bin kadar yalı ve evleri muhtevîdir. Ezcümle kaptan Câfer Paşa, kaptan Kasım Paşa yalılarında ikişer yüz oda, üçer hamam, birer cami vardır. Baba Süleyman Ağa, Minkaarîzâde, Azmîzâde, Defterdar Emir Paşa, Frenk Mustafa Efendi, Hafız Ahmed Paşa, Osman Usta, Mütevellî Mustafa Efendi yalıları dahi meşhurdur.

«Âli Osmanın has bağçelerinden Dolmabağçe eskiden küçük servili bir bağ idi. Sultan Osmânı şehid fermânı ile bütün donanma gemileri sandallar, filikalar, firkatalar, İstanbulun bin kadar kırma kayık mavunaları cem olub taşlar doldurub önündeki deryâya döküler, liman gibi bir boğaz iken doldurub ismine Dolmabağçe denildi. Dörtyüz arşın bir büyük meydan olub sahnında Sultan Osman cirid oynardı. İçinde Sultan Selim Hanın bir kasır ve Havuzu var, başka binâ yok idi. Burada da ulu serviler vardır. Ayrıca üstad bağçıvanı, ikiyüz nefer şehbaz bostancıları vardır. Lebi deryâsı derin olub lodos rüzgârından husûle gelecek dalgalar sâhilini harâb etmemesi için meşe ağaçlarından istihkâm yapılmışdır.

«Beşiktaş has bağçesi, Bayazıd Han asrında paşa yalısı idi, pâdişahlara intikal idüb bihiştâbâd bir bağı irem oldu. Katkat müteaddid bağçeler ve şahnişinlerle ârâstedir, fakat o kadar vâsi değildir (B.: Beşiktaş Sâhilsarayı).

«Civankapucubaşı Bağçesi bir bağı cinandır. Kazancıoğlu Bağçesi, bu da pâdişahlara intikaal ittiğinden Murad Han Kaya Sultana hibe etmişdir. Vâcibüsseyir bir yalıdır, bir fevkaanî şadırvan vardır ki dünyâda öyle bir sanatlı fevvâre görülmemişdir. Bun-

Boğaziçinden çizgiler, XIX asır
(Allom'un Gravüründen)

lardan başka çehir içinde Kiremitcizâde, Küçükçavuş vesâire hâneleri acîb hânelerdir, sâhibleri âyan ve kibardır. Bu şehrin ehâlisi gaayet ehli zevkdir, ekseri bâğıbanlık iderek gûnâgûn ehli sünnet elbîsesi giyerler, halkının çoğu Anadolu tarafındandır.

«Beşiktaşın hâkimleri, şeriat tarafından Galata mollasının nâibidir. Sübaşısı, lebideryâsında bostancıbaşısı, ve Beşiktaş Bağçesi ustasıdır. Gaayet mazbut bir şehirdir.

«Koca Sinan Paşa Camii, iskeleye yüz adım yüksek kubbeli rûşen camidir. Abbas Ağa Camii, nev binâ camiidir. Daha bir çok mescidleri vardır. Hayreddin Paşa Medresesi nâmi ile bir medresesi, kırk aded sibyan mektebi, bir dârülkurâsı vardır. İskele başında bir kervansaray vardır. Çünkü Beşiktaş iskelesi Rumelinden Anadoluya sevk olunacak askerin Üsküdara geçeceği bir bender iskeledir.

«Üç hamamı vardır, bundan başka yüz doksan kadar da saray hamamları vardır. Çeşme ve sebilleri de vardır ki suları misâli âbi zülâldir.

«Yetmiş kadar dükkânı var. şehrine göre dükkân ve çeşmeleri azdır, lâkin her hâne ve bostanda tatlı su kuyuları vardır; hattâ temmuzda Galatanın suyu azaldıkda Beşiktaşdan Galataya kayıklarla su taşırlar. Bağçelerinde surâhi dolma kabağı, lahna, ekşi dut, ve yalılarında gûnâgûn balıklar meşhurdur.

«Mesîrelerinden Yahyâefendi Mesîresi, bir dağlık geniş çimenzarda, içine aslaa güneş tesir etmez çınar, sakız, selvi, ceviz ağaçları ile müzeyyendir. Sarıasma karatavuk, ishak kuşu, ispinoz, florina, başdankara, bülbüllerin feryad ve nâlişleri ehli teferrücün canına can katar.

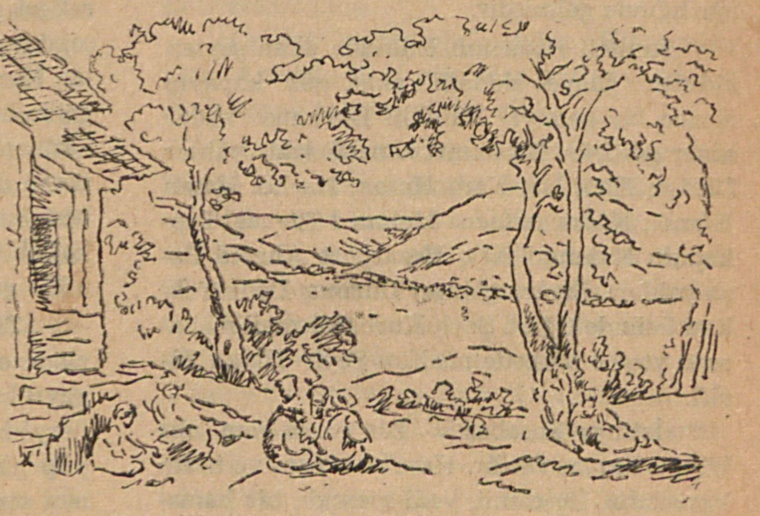
«Ortaköy — Eskiden hiristiyan yatağı imiş; Süleyman Han asrında defterdar paşa lebi deryâsında bir cami binâ ettiğinden sâir âyan ve kibar dahi yalılar binâ idüb mâmur olmuşdur. Sâhili bahirde bir derenin iki cânibinde ikibin üçyüz kadar kat kat yalı, bağlı bağçeli saraylardır.

«Lebi deryâdaki yalıları; Baltacı Mahmud Paşa, Şekerci yahudi, İshak yahudi, Mimar Mustafa, Safiye Sultan, Ekmekcizâde Ahmed Paşa, Cağaloğlu Mahmud Bey, Kara Hasanoğlu, Çelebi Kethûdâ, Nakkaş Paşa yalıları başlıcalarıdır. Bunlardan başka bir çok yahudi hâneleri vardır. İkiyüz kadar dükkânı vardır ki çoğu meyhânedir. Han, imaret, medresesi yok, ama bağ ve bostanları çokdur. Hâkimi Galata mollasının nâibidir. Sübaşısı yeniçeri yasakcısı vardır. Bostancıbaşı da hükmeder.

«Camileri Defterdar paşa Camii, Baltacı Mahmud Ağa Mescidi; bir hamamı var, havâsı gayet güzel; sebil yokdur, ama lebideryâda Tekeli Mustafa Paşanın bir aynül hayattan nişan virir çeşmesi vardır ki Mimar Sinan binâsıdır.

«Kuruçeşme — Sâhili âyan ve eşraf yalılarıdır. İçeri tarafında bir vâsi dere içinde bir islâm mahallesi, bir cami. bir hamam vardır. Bin kadar yahudi hânesi, üç mahalle rum evleri vardır. Yahudilerin üç sinagogu, rumların iki kiliseleri ve ikiyüz dükkânı olup han, imâret, gayri âşar yokdur. Bağ, bağçesi çokdur. Hakimleri Galata mollasının nâibi, yeniçeri yasakcısı, sübaşisıdır. Mesîresi yokdur.

«Arnavudköyü — Lebi deryâda bin kadar bağlı bağçeli mâmur hâneleri vardır, cümlesi rum ve yahudiye mahsus olup cami, mescid, medrese, imâret yokdur. Bir küçük hamamı vardır. Ekmeği ve peksimedi beyazdır. Yahudileri sâhibi zevk ve ehlisazdır, rum hiristiyanların ekseri kavmi lazdır; cemaati müslimini gaayet azdır. Akıntı Burnundan içeri bir körfez limanlı yer olmakla kışın bir çok gemi kışla. Akıntı Burnu bir kayalı mahal

Boğaziçinden çizgiler, XIX. asır
(Allom'un Gravüründen)

olduğundan pek muhâtaralı, gemi imrârında çok müşkülât çekilir. Bu mahalde Murad Hanın rüznâmecisi İbrahim Efendi bir çeşme yaptırdı; hâkimleri Galata Mollasının nâibi, sübaşı, bostancıbaşısıdır.

«Buradan bir mikdar ileride Hasan Halîfe Bağı görülür, hâlen padişah bağçesidir. Murad Han zamanında kul ayaklanıp yeniçeri ağası Hasan Halîfeyi paraladılar, bağçesi mîrî oldu.

«Bebek Bağçesi — Pâdişahlara mahsusdur. Selim Hanı evvelin bir kasrı var ise de bağçesi okadar mâmur değildir, ama ulu servileri vardır. Burası da geçilince Deli Hüseyin Paşa bağına varılır, sâfi sanavber ağacı ile müzeyyendir. Kayalar nâm mahalle kırk elli hâne ve Sıdkı efendi Camii vardır; bu cami fevkaanîdir, altında kayadan bir âbizübâl cereyan eder. Buradan ötesi Rumeli Hısarıdır.

«Rumeli Hisarı — (Fâtihin meşhur kalesi hakkındaki parça alınmadı. B.: Boğazkesen kalesi). Kalenin taşra varoşu: Lebi deryâda dar yerde olup bağsız ve bağçesiz kayalar üzerinde kat kat bin altmış kadar hânedir. Üç camii, onbir mescidi, yedi mektebi sibyanı, bir hamamı, ikiyüz dükkânı, Durmuş Dede Tekkesi nâmında bir tekkesi, yedi kadar rum hânesi vardır. Âyan ve eşrâfı yalı sâhibi olup kış günleri İstanbulda otururlar. Yahudisi yok, meyhâne ve bozahâne dahi bulunmaz. Halkı balıkcı, kale neferâtı, kayıkcı, sâir esnaftır. Dağlar üzerinde nazirsiz kıraz bağları vardır ki hisar kirazı nâmı ile Rûm, Areb ve Acemde meşhurdur, diyârı acemde adına gülnarı rûm derler, iki kiraz bir dövme riyal ağırlığında gelmişdir.

«Rumeli Hisarının önünden akan şeytan akıntısı gaayet şiddetli akar, göz kapayıp açınca bir gemiyi Kandilli Burnuna kadar sürer götürür. Bu akıntı kenarındaki yalılar Dizdar, Hacı İsa, Kara Hasan, Narhcı Hasan Efendi, Koska fırıncısı Mehmed Efendi, Topkapulu Mahmud Ağa, Hezarpâre Ahmed Paşa yalıları. Ziyâretgâhları Durmuş Dede Tekkesi önünde Oğlan Şeyh Kurban İsmail makamı; yine o tekkede medfun Şeyh Hasan Zârîfî.

«İstinye Kasabası — Bin parça gemi alır büyük limanı vardır. Kasabada rum ve islâm karışıkdır. Üç camii, yedi mescidi, bir hamamı, yirmi dükkânı vardır. Han ve medrese yokdur. Bağ ve bağçesi çok, ehâlisinin fıkarâları bağçıvan ve balıkcıdır. Kasaba körfez dâhilinde olduğundan havası okadar iyi değildir.

«Yalıları: Müftü Yahyâ Efendi, Yeniçeri efendisi Koyunzâde, Hadım Ali Ağa, Boşnak İsmail Efendi gibi âyan yalıları, Liman burnunda bir misâfirhanesi vardır; limanı rüzgârdan emindir.

«Yeniköy Kasabası — Burası Sultan Süleymanın fermanı ile îmar edildiği için Yeniköy derler. 3000 hâneli, bağlı ve bağçeli müzeyyen bir şehirdir. Galata kadısının nâibi hükmünde olup sübaşısı, yeniçeri serdarı, ve çavuşu ve yasakcıları vardır. Zîrâ halkı cümleten Trabzonlu olduklarından kavgacı insandır; fakat gaayet ankaa bezirgânlardır. Birer Mısır hazînemesine sâhib kalyon ve şayka ve karamürsel sâhibi reisleri vardır. Bu cihetle hâneleri mâmurdur. Üç mahalle islâmı ve yedi mahalle hiristiyan vardır, yahudisi yokdur; zâten yahudi bulsalar rumları ve lazları öldürürler. Üç camii olup lebi deryâda olan Kaptan Halil Paşa Camii gaayet şirindir. Hacı Ömer hânesi önünde yeniçeri ocağı avcuları İstranca Dağlarından avladıkları sığınların, karacaların etini pâdişah için pasdırma yaparlar, evin önündeki çimenzar sofada perverde ederler; çünkü buraların âbü havâsı lâtifdir.

«Bir hamamı, bir hanı ve bekâr odaları, 200 kadar dükkânları vardır. Ama bu dükkânların yüz kadarı lebi deryâda peksimetci kârhâneleridir, zîrâ Karadenize giden gemilerin kaptanları peksimedi Galatadan ve bu Yeniköyden alırlar. Bâdei nâbı harâbâtîler arasında makbuldür. Medrese, bedesten gibi imâretleri yokdur, ama tüfenk endâz askerleri çokdur. Zirâ bir târihde bayram günü kazaklar Karadeniz Boğazından üçyüz şayka ile gelüp bu beldeden bin adam esir ve beş Mısır hazînesi mal ve bir çok zikiymet eşyâ alup bipervâ diyarlarına gitmişlerdir. O zamandanberi bu şehirde yeniçeri ocağından bir oda kolluk bekler, ve her gece bostancıbaşı da kayıkla gelüp korur.

«Tarabiya Kasabası — Bu kasabanın yerinde evvelleri bir balık dalyanı olup ondan gayri bir şey yokmuş. İkinci Sultan Selim lebi deryâda teferrüc ederken bu dalyana uğrayup gûnâgûn balıklar tutturup orada bulunan servi ağaçlarının gölgesinde pişirtip zevkü safâ ile ekil buyururlar. Oraya Tarabiye nâmı ile bir kasaba ve zâti şâhânelerine mah-

sus bir de çimenzar sofa binâ olunması için vezîri âzam Sokollu Mehmed Paşaya ferman eder. Bunun üzerine o asırda binâ olunup mâmur olmuşdur. Sonra Murad Han asrında Yeniköyü rus keferesi basdığında bu Tarabiyanın kavmi bahâdır olmakla kazak ile cenk idüb kâfire bir dânei hardal bile vermemişler ise de küffârı dûzah karar bu şehri yakub berbad eylemişlerdir; henüz îmar olunmaktadır. 800 kadar hâneleri vardır. Bir islâm mahallesi, bir cami, yedi mahalle hiristiyan vardır. Mezkûr dalyan yeri ve ol servili çimenzar hâlen gümrükemini Ali Ağanın yalısıdır. Bundan azîm sarâyi âli yokdur. Hamamı ve başka imâreti de yokdur; bağ ve bağçesi çokdur.

«Büyükdere Kasabası — Bu kasaba dahi İkinci Sultan Selimin teferrücgâhıdır; bir dağlık dere içere binâ olunmuşdur. Burada bir takım çınar, kavak, servi, salkım söğüd ve sâir ağaçlar vardır ki her biri gökyüzüne erişmiş ulu ağaçlardır. Zemînine güneş tesir etmez cilvegâhdır. Gûnâgûn çimenzar sofalar, musallî sofaları, ve nice akar sularla tezyin olunmuş bir mesîrei dilârâdır. 1000 kadar hâneleri vardır; bir islâm mahallesi, ve yedi mahalle de hiristiyan vardır, gemici bağçevan evleridir. İskele başında Koca Defterdar Mehmed Paşa Camii vardır. Bir hamamı var, bağ ve bağçesi hadden efzundur.

«Sariyar Kasabası — Lebi deryâda 1000 kadar bağlı bağçeli mâmur hâneleri olub iki mahalle müslim ve yedi mahalle hıristiyanı vardır; burada da yahudi yokdur. Bir camii, bir mescidi, bir hamamı vardır. Halkının çoğu Anadoludan olmakla hep bağçıvandır. Rum hıristiyanları da balıkcı, meyhâneci, gemicilik iderler. Bir vâsi dere içere Çelebi Solak nam bir sâhibi tab'ın bir bağçesi vardır ki Dördüncü Sultan Murad gördükde: «Ben pâdişah olduğum halde böyle bir ravzai cinâna mâlik değilim..» demiş, sâhibi de: «Pâdişahıma hibe olsun..» demişdir. Pâdişah kabul etmeyüp solağa vâfir ihsanda bulunmuş: «Bağın mâmur olsun..» buyurmuşlardır. Bundan maada 7000 bağı vardır, cümle dağları bağlarla tezyin olunmuşdur. Hisar kırazı nâmı ile meşhur kıraz aslında bu Sarıyarındır.

«Sarıyar altın mâdeni, kadimden mûlum olup Âli Osman devletinde de işletilir idi; sonra îrâdı masrafına yetmediğinden muattal ettiler.

«Rumeli Kilîdülbahir Kalesi — Boğazın iki yakasındaki kadim kaleler zaman ile harab olduğundan Dördüncü Sultan Murad asrında Boğazdan içeri kazak girip Yeniköy Tarabiya, Büyükdere, Sarıyar kasabalarını vurup yağma ettikleri Murad Hana aksettikde dîvan ve meşveret idüb kaptan Receb Paşanın ve Kozlulu Ali Ağanın rey ve tedbirleri ile Boğazın ağzında iki tarafa kal'alar inşâ olunması münâsib görüldü. Bunun üzerine fermânı şehriyârî sâdır olub kalelerin binâlarına başlandı, bir sene zarfında iki metin kale ikmâl olundu. Kazak artık Boğaza girmeğe muvaffak olamayub kasabalar hıfzü amanda kaldılar. Bu kaleler Boğazın bir dar yerinde vâki olup araları yarım mildir, iki tarafın halkı dâvûdî savt ile birbirlerine çağırıp konuşurlar.

«Rumeli Kilîdülbahir Kalesi lebi deryâda dört köşe bir binâi metin olub kıbleye nâzır bir demir kapusu vardır. Etrafı 1000 adımdır, içinde 60 aded neferât hâneleri, Sultan Muradın bir camii, iki buğday anbarı ve cebehânesi ve 100 aded küçük büyük topları ve dizdarı ve 300 neferâtı vardır. Hâkimi Galata kadısının nâibidir, kaleden hâriç de neferât hâneleri vardır. Han, hamam, çarşı ve pazarı yokdur, ama dağlarında bağları çokdur.

«Fener: Kaleden taşra bir yüksek kule üzere bir fânusu azîmdir, her gece çırâğân olub Karadenizdeki gemiler ona bakarak Boğazdan içeri girerler.

«Buraya kadar yazdığımız kasabaların cümlesi Rumeli tarafında İstanbulun birer mahallesidir, aralarında hâli arâzi yokdur, biri birine muttasıldır. Burada Rumeli kasabaları tamam oldu.

«Oradan kayığa binip Boğaz Hisarından karşı Anadolu hâki pâki olan arzı mukaddese ayak basub tahrire cür'et ettik.

«Anadolu Kilîdülbahir Kalesi—Bunu dahi Murad Han binâ etmişdir, lebi deryâda dört köşe bir metin kale olub Kıbleye nâzır bir demir kapusu vardır, etrafı 800 adımdır, içinde 80 mikdârı neferât höcreleri vardır. Dizdarı ve 300 neferâtı, ve Sultan Muradın bir camii ve iki buğday anbarı ve 100 aded topları karşı Rumeli kalesine ve Karadeniz Boğazına nâzır her biri onar mil alır balyemez toplardır.

«Kavak Kasabası — Mezkûr kalenin cenubunda lebi deryâda bir limânı azîmin sâhilinde 800 hâneli bağ ve bağçeli serâpâ müslim hâneleridir. Bir camii, yedi mescidi, bir

hamamı, 200 mikdarı dükkânları ve bekâr odaları, mektebi sibyânı, bir çeşmesârı vardır. Suları âbi hayat misâldir. Halkı cümle gemici, bağçıvan ve tüccardır, cümlesi Anadoludandır; hâkimleri Üsküdar kadısının nâibi ve kale dizdarıdır. Gece ve gündüz bostancıbaşı kayıklar ile gezip hükmeder. Yaz ve kış limanından üçyüz gemi eksik olmaz. Dağlarının kestanesi, ahlat ve armudu meşhurdur.

«Yoroz Kalesi — Kavak kasabasının şimâlinde, bir şeddâdî siyah renk kaledir, içinde 200 kadar islâm hâneleri ve Yıldırım Hanın bir camii vardır; bu kaleyi Yıldırım Han fethetmiş bırakmışdır. Fâtih Sultan Mehmed tâmir idüb içine asker koydu; gerçi hâlen dizdarı ve neferâtı yokdur ama bir gûhi bâlâ üzerinde muhkem kaledir, çevresi 2000 adımdır, dört yanı kestane ormanıdır, halkı cümle odunculardır. Bu kale halkı, Karadenizde kazak şaykaları görünse ateş yakub etraf köylere haber verirler.

«Yûşâ Nebînin kabri; iki saatde çıkılır bir tepededir, bir tekkesi ve fukarâsı vardır; o dağın tam tepesinde bir kuyu vardır, suyu âbi zülâldir.

«Beykoz Kasabası — Lebi deryâdan bağlar kenarından gitmek üzere Servi Burnunun 3000 adım ceunb tarafında, bir limânı azîmin kenarında vâkidir; 800 hâneli, bağ ve bağçeli mâmur ve müzeyyen bir kasabadır. Camii, mescidi, hamamı, mektebi sibyânı vardır. Çarşı ve pazarı ulu ağaçlarla müzeyyendir. Cümle halkı bağçıvan, oduncu, balıkcıdır. Üsküdar kadılığı hükmündedir; bostancıbaşı ve Sultaniye Bağçesi Ustası hâkimleridir; âbü havâsı lâtif bir şirin şehirdir. İskelesi önünde deryâda kılınc balığı dalyanı vardır.

«Tokad Bağçesi, Beykoz İskelesinden içeri pâdişahlara mahsus saydü şıkâr yeridir.

«Sultaniye Bağçesi, Beykozun cenubunda lebi deryâdadır; Bayazıd Han binâsı bir bâği cinan misal gülistandır. Öyle servi ağaçları vardır ki kehkeşan gibi âsümâna ser çekmişdir. Üçüncü Sultan Murad bu bağçede lebi deryâda bir kasrı hümâyun yaptırmış; zamanımızda durur; hele içinde nakışlar ve hayvânat tasvirleri o kadar güzel tersim edilmişdir ki, şimdiye kadar sâhili deryâda şiddetli havadan bozulması lâzım geldiği halde bir şeycik olmamışdır; bir bağçe ustası, 70 kadar neferleri vardır.

«İncirli — Sultaniye Bağının cenubunda, 300 hâneli, hep evleri bağçeli; bir camii, bir mescidi vardır. Hamamı Hezarpâre Ahmed Paşa sarayındadır. Çarşı pazarı yokdur.

«Çubuklu Bağçesi — İncirliye muttasıl. Bayazıdı Velî şehzâdesi Sultan Selimi Trabzondan getirtip kızub bura şehzâdeye sekiz çubuk vurmuşdur ki sekiz sene hilâfetine işârettir. Dânesi beş dirhem gelir kızılcığı meşhurdur.

«Kanlıca Kasabası — Bu kasaba yakında mâmur olmuşdur. Lebi deryâda bağlı ve bağçeli 1200 hâneli bir dilnişin kasabadır. Başlıca yalıları: İbrahim Çelebi yalısı, Emir Paşa yalısı, Süleyman Efendi yalısıdır. Lâkin ta nihâyetinde Lonkazâde yalısı cümlesinden müzeyyendir. Bu şehirde kefere yokdur; yedi mahallesi islâmdır.

«İskele başında İskender Paşa Camii meşhur Mimar Sinan Ağa binâsıdır. İki sibyan mektebi, küçücük bir hamamı vardır.

«Anadoluhisarı Kasabası — Lebi deryâda, Göksunun denize karışdığı mahalde bir kaya üzerinde olan Anadolu Hisarı Yıldırım Bayazıd binâsıdır, sonra Fatih Sultan Mehmed tâmir etmişdir, şeddâdî, metin kaledir, ama küçükdür, çevresi 1000 adımdır. Garba nâzır bir kapusu vardır; içinde dizdar hânesi; neferât evleri, 200 kadar timar ehli neferi vardır, köyleri hep Kocaeli sancağındadır. Kale önünde Fatih Sultan Mehmedin bir Camii vardır.

«Hisarın taşra varoşu 1080 hânedir, ama azîm sarayları, yalıları vardır: Defterdar Halıcızâde yalısı, Mustafa Paşa Sarayı, Hoca Çelebi Sarayı, Kaftancı Ali Çelebi Sarayı, Emir Paşa Sarayı. Yalılarının en güzeli Bahâî Efendinin çinilerle müzeyyen kasrı âlisidir.

«Bu kasabada aslaa kefere yok, ehâlisi hep müslümandır. Kale camiinden başka bir kaç mescidi vardır; yedi sibyan mektebi ve bir küçük hamamı, 20 eded dükkânları vardır. Halkı hep ehli zevk, garib dost adamlardır. Dağlarında bağları hesabsızdır.

«Göksu Mesîresi — Âbi hayat misâl bir nehirdir ki Alemdağlarından cereyan idüp gelir; ekseri yerleri Halıcızâde bağçeleri, ve un değirmenleridir. Bu nehir üzerinde bir tahta köprü vardır. Cümle uşşâkan kayıklar ile bu nehirden ileri ferahfezâ köylere varup ağaçlar altında zevkü sohbet iderler. Buradan bir nevî toprak çıkar ki ondan üstad des-

ticiler desti yaparlar. Bu kasaba da Üsküdar kadısı hükmündedir, ayrıca sübaşısı vardır, Bostancıbaşı da muhâfazasına dikkat eder.

«Kandilli Hasbağçesi — Göksunun cenûbi şarkîsinde bir bâğı iremdir ki Üçüncü Sultan Murad binâsıdır; Murad Han havasını sevdiğinden ekseri burada zevk iderdi. Akıntı burnunda bir kaya üzerinde müteaddid kasırlarla müzeyyen bir bâğı cinandır. Ensesi kayalı dağlar olmağla bağları vardır. Bir bağçe ustası, 100 neferi vardır.

«Bunun cenubunda Papas Korusu nam mahalli Dördüncü Sultan Mehmed Vânî Efendiye ihsan etmişdir.

«Kule Bağçesi — Papas korusuna yakındır. Bu bağçeyi Kanunî Sultan Süleyman mâmur etmişdir; bir kasrı âlî ve müzeyyen inşâ etmişdir ki cihannümâdır; her katında fıskiyeler ve fevvâreler vardır. Sultan Süleymanın bizzat kendi eli ile dikdiği bir de selvi ağacı vardır. Bu bağçenin her meyvası, ve bilhassa inciri meşhurdur.

«Çengelköyü Kasabası — Lebi deryâda olup arka tarafı bağlı bağçeli korulardır. Ehâlisinin çoğu rumdur, islâmları azdır. Lâkin sarayları, has bağçesi gaayet mükellefdir. Cümle tahtânî fevkaanî, kâgir binâlı 3060 kadar evleri vardır; sâhilinde bir de küçük camii vardır. Çarşısından geçilerek İstavroz Bağçesine gidilir.

« İstavroz Kasabası — Burası da Üsküdar Mollasının hükmünde sübaşılıkdır. Bağ ve bağçesi çok bir kasabadır. Camii de vardır.

«Kuzguncuk Kasabası — Fatih zamanında burada Kuzgun Baba nam bir zât sâkin olduğu için Kuzguncuk demişler; Üsküdar kadılığında bir sübaşılıkdır.

«Kuzguncukdan Nakkaş Paşa Bağçesini geçüp Öküz Limanından sonra Kaya Sultan sarayı ve bağı geçilerek Üsküdar Şehrine gidilir» (Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, cild I., s. 447-469).

Mevzû dışında bâzı tafsilâtını çıkararak aldığımız yukarıdaki satırlar, on yedinci asır ortasındaki Boğaziçinin manzarasını çok mübhem çizmektedir. Evliyâ Çelebinin yukarda kaydettiği bütün isimleri bu ansiklopedide müstakil maddeler hâlinde ve tafsilâtı ile ayrıca bulacaksınız; şimdilik Arnavudköyü, Anadoluhisarı, Anadolu kavağı, Bebek, Beşiktaş, Beşiktaş Sâhilsarayı, Beylerbeyi, Beylerbeyi Sâhilsarayı, Beykoz, Beykoz kasrı, Beykoz Dalyanları maddelerine bakınız.

Fennî Mehmed Dedenin Boğaziçi Sâhilnâmesi — 1715 de vefât etmiş olan bu mevlevî dervişin, Boğaziçinde bir yalı odasında oturub denizi ve karşı sâhilleri seyrederken kaleme aldığı bir manzûme olub köy isimleri ile cinaslı kelime oyunlarından ibâret bir eserdir, şiir kıymeti düşük, ve şâirin yaşadığı onyedinci asır sonu ile onsekizinci asır başlarının Boğaziçi manzarası için en küçük bir bilgi vermemektedir. Manzum sâhilnâme şudur:

Hep galat sözle geçirdi gününü âşıkı zâr
Galata seyrine gitmiş meğer agyâr ile yâr
Kesreti keyf ile dün gice fitili almış
Deri Mumhâneye varmış seheri mumlanmış
Hele sekdirme sühanlerle bugün tavri garib
Falya vermiş gibi Tophânede yâriyle rakib
Bağlanub kalmış iken zülfi siyeh kârında
Savdu başdan beni âhir Salıpâzârında
Tutsa uşşâk mahaldir kırılur gibi taref
Buldu ol gözleri bâdâm ile Fındıklı şeref
Senkdil âfeti nerm eylemese mîl her an
Hiç tehî mi dayanurdu Kabatâşa rindan
Kalmadı kimsede hiç nân alacak bir akçe
Servi kadlerle pür olalı Dolmabağçe
Tıfl iken sâna hirâmı bedi öğretdiğiçün
Dilerim hazreti Hakdan o beşik-taş olsun
Oldu dil olmuş iken kaydi cihandan reste
Ortaköyde yine bir mûy meyâna beste
Eylemekden o mehin şahsi firâkiyle savaş
Gözlerimde kuru-çeşme gibi hiç kalmadı yaş
Takılur ardına âl ile rakiibi nâ pâk
Arnabud Karyesine gitmiş ol şûh dellâk
Yâreli bir güzelin aşkı ile dîdei ter
Arnabudköyü akındısı gibi durmaz aker
Hû çeker rûhi Hasan Kalfa nevâyi meste
Pişgâhında okundukca Hüseynî beste
Oldu muhtaç gönül tıflı civânı gayre
Gitmeyince Bebeğe merdümi dîdem seyre
Fiske tâşiyle eğer ürker ise gülşenden
Bülbüli zâre Kayalar kadar olmaz mesken
Yâri agyâr ideyim deyû çü zevrakde kenâr
Topa tütulmuşa döndürdü ehâlîi Hisar
Eşki agyâr deri meygedede oldu revan
Düşdü Şeytan Akındısına gûyâ rindan
Gel seninle bulalım saklanarak mahfi mekân
Baltalimanı bugün dalgalık ey servirevan
Bizi beylik gam ile itti felek şivende
Mirgûne varalım seyr idelim gülşende
Rûrgârın siteminden oluruz âzâde
İçelim yâr ile İstinyede tenhâ bâde

Gelicek yâde dilin doğrusu derdin yeniler
Tâzelerle Yeniköydeki eski demler
Ya unuttursa nola pîri mugaana dîri
O sanemle olan mahfî Tarabya seyri
Zâhidâ gezme sokaklarda tehî sînesine
Çamurun çünki kuru git Kefeli Karyesine
Gözümün yâşına rahm itmediğiçün yâran
Bir büyük-dere gibi itmede her dem cereyan
Büti aşkıyle tenim olsa dahi zârü nizâr
Yine itmez dili çiçâreye meyl ol sarı-yâr
Kalmadı görmediğin seyre sezâ câyi safâ
Rumeli Hısnına var seyri tamâm et cânâ
Oldu rindâna dümen suyu ile vâki key
Karataş altına mı gitti aceb zevreki mey
Meyl idüb şem'i îzârı içün ol sîmbere
Düşdü pervânei dil şimdi fenerden fenere
Oldu kermiyetin ol şûhle zâhid çü hevâ
Bu bürûdetle Soğuksu sana cây olsa sezâ
Âh idüb kaameti sevdası ile cânânın
Şimdi bâşında Kavak yeli eser yârânın
İyşü nûş ile de terk it azacık pâfü pûfi
Sadrı meyhâne umur-yeri değildir sûfi
Kendime yârimi buldum diyerek şenlikde
Öğünür âşıkı şûrîde Değirmenlikde
Def'i gam itmeğe ey şûh ara sen bir çâre
Var mülûkâne yanaş İskelei Hünkâre
Hüsnde öndül alub da bulalım deyû kemâl
Yâlıköyünde koşu itmede her dem etfâl
Bir çetin kâre sataşdırdı bizi devrü zeman
Oldu Beykozlu bir âfet ile çeşmim giryan
Aramam debdebe ü gayreti akrâniye
Saltanattır bana ol şâh ile Sultâniye
Çekdiler sîneye İncirlide bintül inebi
Darısı bâşına ey sürmeli zendost çelebi
Sav yanından bugün ey şûh aman agyâri
Gel Paşabağçesine zevk idelim hünkâri
Çûbi gam kor mu idi dilde safâyi hâtır
Olmasa zevki nihânîye Çubuklu hâzır
Açdı tigi sitemiyle cigerimde yâre
Kanlıcalı yine bir gamzeleri hunhâre
İzni âmdır deyû gitme meleğim değme yere
Zürefâ Körfezi bahşeyledi zenpârelere
Ne revâ seyri Hisarda ola yârim mecnun
Sâkiyâ bana yârımca verüb âna dolu sun
Firkatinle şu kadar giryeler ittim cânâ
Bir küçük-su görünür eşkime nisbet deryâ
Bağrımın yağın eritti belî her etvârı
Hele Kandillide bir câm ile yıkdım yâri
Âbı zirâ ki (?) olana dermandır
Kadızâdeliye Vâniköyü pek cesbandır
Lebi deryâdeki âyûye mi oldu meftun
Kuleli Bağçeye hari tab'ı rakîbin efzun
İşte buldum sana sallanmağa bir özge mahel
Sözümü dinle rakîbâ yalnız Çengel'e gel
Hased ol rinde ki mey nûş ide kaane kaane
O şehi hüsn ile Beylerbeyide mîrâne
Gıbta ol şahse olur irdiği dem nevrûze
Gide cânan ile zevk itmeğe İstavrûze
Sattılar duhti zere geldi arabler buncuk
Suhtegân zümresine cây olalı Kuzguncuk
Ko sığırlar gibi yatsun uyusun pinhânî
Oldu agyâre makar çünki Öküz Lîmânı
Kâbe toprağı deyû olsa bile nâm âver
Üsküdardan dahi yekdir bana kûyi dilber
Şemsi nâmında zuhur etti bir âfet ki aceb
Şemsipâşâyı mekân eylediler yâran hep
Bir şerifin nigehi lutfi ile dünyâde
Kasri dil ayni ile döndü Şerefâbâde
Bakarak ruhlerine eşki rakibin akmış
Sandılar bağçei hüsn içre ayazma çıkmış
Vuslatın gördü kiyâs eyleme ey dil elyak
Havfim oldur seni ferdâlere yaran salacak
Kasdin âlemde teferrüc ise ger bir derece
Duhteri rezler ile Kız Kulesine bul fürce
Kaameti fikri hayâli ruhi hâliyle yine
Deşti dil ayni ile döndü Kavak Bağçesine
Düldüli nâze süvar olsa o şûhi yektâ
Atı oynağı olur sâhai Haydarpâşâ
Ey gönül boşlama dâvânı heman gamle sürüş
Kadıköyünde ayak nâibinin pâyine düş
Fikri ruhsâri ile yandı tenim bilmez mi
Aceb ol mâh Fenerbahçesine gelmez mi
Gaalibâ Fenni tamam eyleyecekdir zevki
Adalar seyrine düşmüş o perinin şevki

Ruşen Eşref Ünaydının Boğaziçi tasvirleri — Ünlü edîb - diplomat Rûşen Eşref Ünaydının «Boğaziçi, yakından» adındaki eseri, millî kütübhânemizde, kopuk kopuk, çok noksan da olsa Boğaziçinin güzel bir panoramasıdır. Aşağıdaki satırları oradan alıyoruz:

«Yalılar — Boğaziçinin en kendine mahsus güzelliklerinden biri: Yalılar! Kimi taşdan; kimi taze renkli, kimi yorgun yüzlü, bin bir biçimli yalılar!.. Bunlar iki kıyı boyunca kâh denizin tâ sütündeler; kâh kendi rıhtımlarının kenarındalar ve kâh dar bir caddenin berisindeler...

«Gerçi Boğaziçinin hemen her köşesine köyler ayrı birer isim veriyor... Fakat köylerin hemen hepsi, gelişi güzel kıvrıntılı yolların eski kaldırımlarına bakan, çoğu esmer tahtalı evlerden ibaret... Bu evler, ya geçimleri Boğazın sularında olan balıkçılarla ka-

yıkçıların, ya da gündüzleri şehre inen memurlarla esnafın, yani yerlilerin.

«Yalılar ise her mevsimi başka bir semtte geçirmeğe alışkın eski İstanbul zenginlerinin, vükelâsının bir kaç ay deniz ve koru sefası sürmek için kurdurmuş oldukları su kenarı konakları...

«Bunlar kıyılardan başlayor ve göğdeleri yüksekliğinde bahçe duvarları arasında kapalı ağaçların gölgesindeki kat kat setlere yapışık merdivenlerle, — kubbelerini salkım yapraklı örtmüş, her biri manzaraya bir değişiklik veren basamaklarını otlar ve yabanî çiçekler bürünmüş taş merdivenlerle, — yamaçlardaki köşklere kadar da uzayor: Böylece suyun keyfi bahçenin ve geniş ufkun keyfi ile birleşmiş oluyor; zira tepelerden bakılınca Boğaziçi daha derli toplu bir göl görünüşünde...

«İki köy arasındaki boşluğu bu yalılar dolduruyor... Kenara bir sel gibi boşanan köylerin önlerini bunlar kaplayor.. Bir bakışda anlaşılıyor ki kıyılar umumiyetle paranın ve haşmetin, yamaçlar ise ekseriya orta halin ve tevazuundur. Çünkü Boğaziçi evleri yalılaşdıkca gürbüzleşiyor, renkleriniyor, şıklaşıyor. Bu bakımdan yalıları, ardlarındaki yoksulluk manzarasını denize karşı kapayan birer engin paravanaya benzetmişimdir. Ve yalılarla köylerden, eski eşraf ile ardında duran tevabii tesirini aldığım olmuşdur.

«Bu yalılardan öyleleri var ki içleri ut karınları gibi duygulu; dışarının en küçük seslerini bile camı açık, kafesli pencerelerinden içeri âdeta büyülterek alıyor: Biri, kapının inceli kalınlı çıngırağını sallasa, bir kervan geçişi zevkini duyuyorsunuz. Aşağıda çıplak baldırlı kızların, ayaklarındaki ıslak bezlerle yaş tahtalardan çıkardıkları gıcırtılar, yukarı katlara kumru huhuları gibi akisler yayıyor. Yattığınız yerden görmeseniz bile sudan geçen şey nedir biliyorsunuz; bunu, denizin oynayışlarından çıkan türlü sesler size haber veriyor:

«Boğazın denizi o hassaslıkda ki üzerinden geçen her şeyin haberini kıyılarına er geç mutlaka bildiriyor.

«Hele güneşli sabahlarda bu geçişleri, camları kapalı ve perdeleri inik pencereden görmeseniz, işitmeseniz bile tavandaki binlerce ışık çakıntısının, o titrek ışık palûzelerinin ağır, telâşlı, sinirli, şakrak gidiş gelişlerinden sezebilirsiniz. Biçimleri boyuna değişen bu oyunları saatlerce seyretseniz usanmazsınız. Bence, yalı tavanlarına en yaraşan nakışlar, oynak denizin eli ile güneşin çizmekden yorulmadığı bu billûr kaynaşmalardır.

«Komşunuz denizden gelen bu su çağıltısına ve ışık sağanağına bedel, komşunuz bahçeden de yaprak hışıltıları, kuş cıvıltıları ve gölge dalgaları gelir. Bağzı günler, ada çamı kokularını andırır deniz kokusuna karşılık ise ıhlamurların, türlü çiçeklerin ve bütün yaprakların birbirine karışmış koku rüzgârı çarpıyor. Ve hafif döşeli geniş odanızın kapısını biraz sonra biri aralayor; o bahçelerden size kucak dolusu hediye getiriyor: Erguvanlar, zambaklar, hanımelleri; daha sonra da güller, karanfiller; bir sabah da bunların renk renk kıvrımları arasında dik yapraklarının parıltısı içinde tepeleme dolgun manolyalar, o beyaz alevler!... Sonra da hortansiya demetleri; tâ lüle lüle krizantemlere kadar mevsimleirn yürüyüşünü bildiren koku ve renk kervanı...

« Nasıl ki sofranızdan da kiraz kıvılcımları; bağzı akşamlar omuzlarda bir yay gibi esneyen direklere ikiz bağlanmış sepetlerin tepesinde birer küçük gül ehramını andırır ve köy meydanını bir esans fabrikası kokususuna bürür çilekler; altın kayısılar; yanak allığında şeftaliler; dudak yumuşaklığında incirler; dilimleri balıkçı kayıklarını hatırlatır karpuzlarla piyade narinliğindeki topatanlar çeşni kervanı halinde geliyor geçiyor.

«Boğaz topraklarının bu iltifatına nazîre olarak deniz de zümrüt serinliği içinde yürüyen mevsimlerin mahsulünü ikram ediyor: Uskumrular, kalkanlar, levrekler, kılıçlar...

«Gerçi bu tabiat biraz bakımsızlaşmışsa da o engin şirinliği ile gene yerinde.. Fakat ondan kâm almak için yapılmış yalılar; vakti ile başka ölçülere, başka anlayışlara göre kurdurulmuş o uçsuz bucaksız yalılar!.. Bir çok sebeb, onları ya ateşin, ya suyun içinde, ya da yıkıcıların elinde yavaş yavaş azaltıyor; hem de en güzellerini..

«Bereket ki epeycesi halâ ayakda.. Fakat onlardan kiminin odalarında da, şimdi tütün denkleri yığılı..

«Kimindeki o enine boyuna sofaları, şim-

di artık rüzgâr iniltisinden başka bir şeyin doldurduğu yok.. Gerçi kiminde yeni nesiller ilk, orta, hattâ yüksek tahsillerini görüyor... Fakat eski zenginliğin ve gösterişin yazlık sergisi denecek içlerine şimdi hıncahınç boşluk yerleşmiş olanları daha çok.. Bunların ilk sahipleri ahrete; halıları, âvizeleri de çarşı içlerine, bedestan camekânlarına belki de yabancı ülkelere göçmüş. İçlerinde hâlâ torunlar barınabilen bazı yalılarda ise bu torunlar o sayısız odalardan ancak bir ikisine süzülmüşler; üzücü ve ürkütücü engin ıssızlıkların bir ucunda âdeta gölgeler bekçiliği ediyorlar. Onun için, eskiden nazlı küçük hanımların, yüz bulmuş küçük beylerin tasasız kahkahalarla çınlattığı harem ağalı, kâhya kadınlı bahçe setlerinde şimdi kömür yığınları duruyor. Eskiden çatanaların, üç çifte piyadelerin sabah-akşam yanaşıp avniye kaputlu, uzun sakallı paşa efendilerle atlas feraceli büyük hanımlar, tafta çarşaflı genç kadınlar beklediği düzgün taşlı rıhtımların şimdi yenik ve düşük kenarlarında şilepler, sebze kayıkları, odun kömür çektirileri uyuklayor..

«Bir kaç nesli bir arada barındıran büyük şehir konaklarından çoğu nasıl yandı, yıkıldı veya başka ihtiyaçlara kullanıldı ise, onların yazlık eşleri olan yalılardan çoğunun sonu da çaresiz böyle olacakdı! Temeli cemiyetin içinde yıkılan yapıları toprak, ayakda tutamıyor!

«Yıkıntıların ey gür tesellisi! Başka çağların başka ölçülerine göre kurulmuş o eski biçimlerin kaditlerini ört, tâ o günlere kadar ki Cümhuriyet nesilleri, dünyanın en güzel yaz şehri olan Boğaziçi kıyılarında, yeni anlayışlarının ve dileyişlerinin sürekli umranını, onun tükenmez şirinliğine yaraşacak bir üslupda, yeniden diriltecekdir..

«Koru — Boz renkli çam: Kıyıda kanatlarını germiş dinlenen albatros.

«Göğe engin fiskiyesini yayıp yere engin gölgesini döken çınar.

«Fıstık çamları: Kleopatranın ardı sıra esirlerin taşıdığı yelpazeleri andıran fıstık çamları.

«Balık biçimli yapraklarının altında dikenli fiske topları saklayan at kestaneleri.

«Üç göğdeli ıhlamurlar: Altı açık, üstü koyu kelebek yapraklı ihlamurlar.

«Meltem esdikçe gümüş direklere dönen salıntılı kavaklar..

«Havada burkulup burkulup gene yere sarkan soforalar.

«Testere yapraklı aylandoslar: Göğün berraklığında öbür ağaçların dallarına tutunmuş örümcek ağları sanılacak aylandoslar.

«İç çeken serviler.

«Kolalanmiş gibi katı ve parlak yapraklı manolyalar.

«Yeşil çadırlı cevizler.

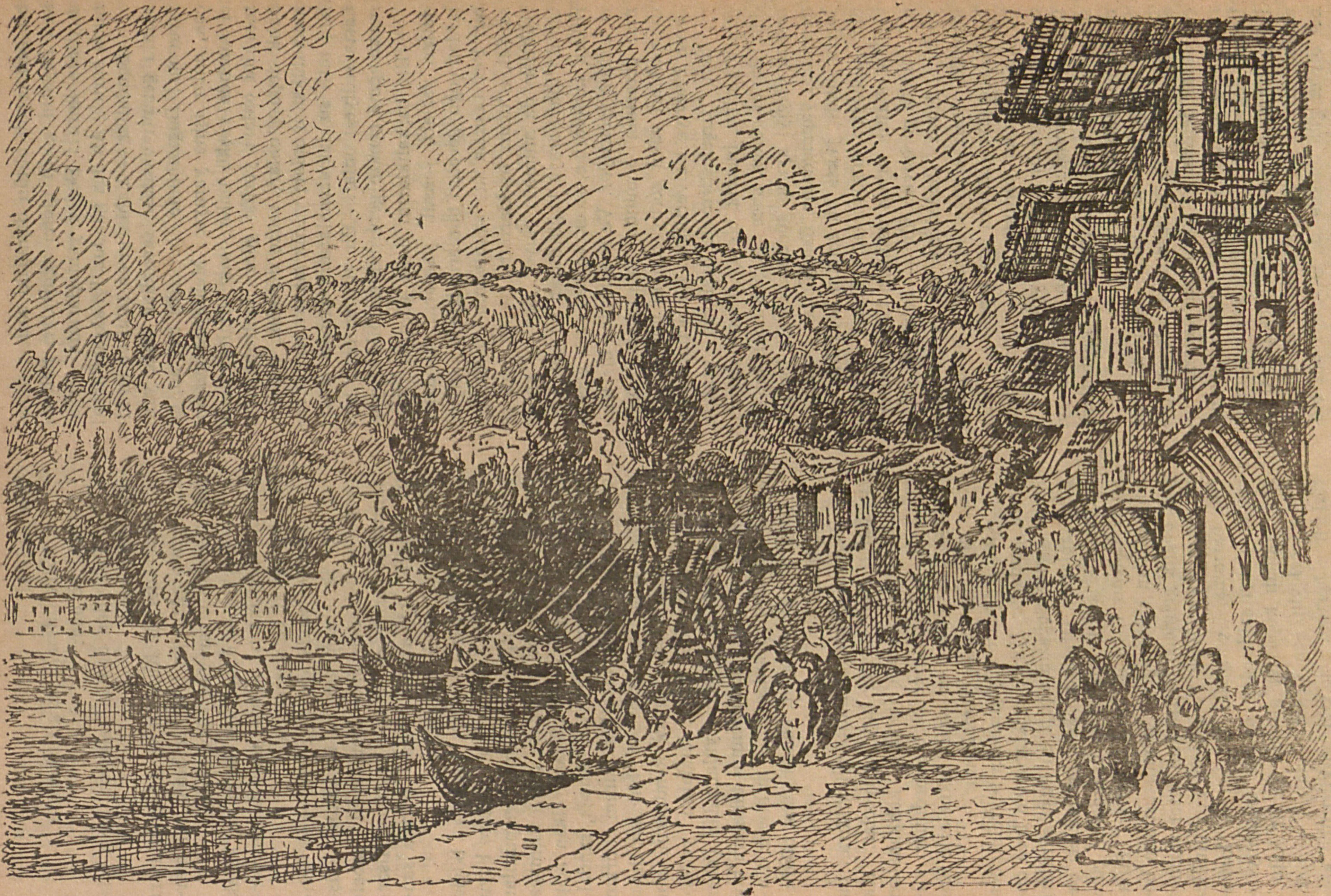
«Avize billurları gibi sarkan, akan, titreşen salkımlı çam.

«Daha adını bilmediğim, eşlerini her yerde görmediğim ağaçlar. Yanar söner fener ışıkları gibi her bahar hep birden yeşerip her güz hep birden sararan tombul ağaçlar. Atılgan ağaçlar. Çetin ağaçlar. Derli toplu ağaçlar... Boy yarışına, gölge yarışına çıkmış coşkunlar... Kabuk derileri artık buruş buruş olmuş geçkin göğdeler: süsleri azalmış, çıplak pazıları çürükleşmiş dedeler.. Onların ayak ucunda yeni yetişmeler: tüy boylu, körpe renkli torunlar... Enine boyuna gelişen, gür gölgelerini o düşkün göğdelerle bu taze heveslilere yayan ergenler: soyun sürekliliğini korumayı benimsemiş ergenler; her yaş ve her boy.

«Geriniyor gibi dallar. Omuz omuza tutuşmuş gibi dallar. Uçacak kanatlar gibi açık dallar.. Altlarında oturdunuz mu size yar özleten, ses duyuran, rüya gördüren dallar! Kendi yapraklarının bulutlarından başka gök bile göstermek istemiyor gibi sıklaşan, bağzı bir uçuruma salındıkdan sonra tekrar kalkınmış bir koru parçasını, bağzı kuru lülesinden su yerine ot akar bir yorgun çeşmeyi, bağzı beyaz yalılı bir mavi kıyıyı eski bir hayatın ancak ara sıra anılır güzel artıkları gibi gösteren kıskanç dallar!

« Altlarında uzun uzun yollar; nerelere vardıklarını yeşilliklerden başka kimsenin bilmediği yollar; hatıralar gibi uzayan, duman gibi dalgalı, dalga gibi savruk yollar!.. Üzerlerinde bir kaç ışık ve bir kaç yaprak kırıntısından başka kimsenin gezmediği şehvani yollar... Gelmez güzelleri özleten, yaprak hışıltılarını ipek etek örtüleri sandıran yollar!... Gizli bir dönemecindeki çıtırdılardan bir sevgilinin ayak sesini umarken karşınıza dik bakışlı keçiler, kim bilir belki de keçi kılığında Panlar çıkaran yollar!

«Koru; bağrında yalınız kendinin bin

XIX asırda Bebek

(Th. Allom'un Gravüründen Sabiha Bozcalı eli ile)

bir sesi coşub bütün dışındaki sesleri didişken hayatın geçip gidici uğultuları halinde duyuran koru!.. Boğaz yamaçlarının erganunu koru!.. Ah dışı gündüz, içi akşam koru!

«Sandallar — Yalıların en tabiî ve en lüzumlu gezinti vasıtası, sandallar. Sade yalıların mı? Boğaziçinde herkesin her an, en çok, onlar işine yarayor: Mehtapda gezginci sazende köşkü onlar; saz dinleyicilerin mevkibi onlar; yerine göre matrabazların balık deposu onlar; sebze dükkânı, dondurmacı dükkânı onlar; yürük manav sergisi onlar; tatlı su damacanalarının ambarı onlar; hasta sediyesi onlar... Bir köyden öbür kıyı mezarlığına cenaze götürdükleri bile oluyor.

«Bir başkalıklarını daha gördüm: Sandallar, yazları, yoksul yalıları... Sandalcılardan çoğu, geceleri bunların içinde yatıyorlar. Pek belirsiz su salıntısının üstündeki sandal, o deniz uşaklarının beşiği, ince su fışıltıları da ninnileri oluyor. Böylece ancak bir iki iple karaya bağlı duran bu yalı yavruları, sahiplerine, sıcak ve haşeratlı geceleri tasasız geçirtiyor. Ve sandalcılar bir temmuz gecesinin sonunda müezzinden önce uyandıkları vakıt görüyorlar ki yıldızlı kubbenin biteviye lâcivertliğini bir ucundan koyu koyu tirşeleştirmeğe başlayan ufukda, güneş yerine, incecik bir ay dilimi doğmada... Sanki güneş, önce göğdesinden bu saz benizli çizgiyi ayırıp göndererek ilk bir ışık denemesi yapmadadır. Sandalcılar, bu ağartı fecrin midir, yoksa bu solgun belirtinin midir, şüpheye düşüyorlar. Fakat gittikçe seçilen eflâtun suyun üstünde ilk kürekleri — âdeta geriniyor gibi — çekmeğe başlıyorlar... Biraz ilerledikçe tan yeri pembeleşmeğe, deniz erguvanlaşmağa; gündüzün bir hizada gibi görünen sıra tepeler, — ufak bir buğu oyunu yardımı ile — kimi daha uçuk bir halde biribirinden ayırdolmağa yüz tutuyor. Sandalcılar, bu can okşar rûyayı seyrede ede, suları incitmeksizin kısmetlerine doğru gidiyorlar.

« Arada bir, sandaldan sandala resim gibi bir türkçe ile konuşdukları oluyor. Geçen sabah denizin içi âdeta cam kavanoz duruluğunda idi. Bir yengecin bağzı küçük balıklara doğru nasıl gittiği bile belli oluyordu. İki sandalda iki sandalcı, suya oltalarını atmışlar; kıl teli tartan parmakları da bir haber dinler gibi tetikde idi. O sırada biri ötekine dedi ki:

— Balık tutmak, para tutmakdır.

Öteki de ona:

— Göksudan duman kalkıyor, hava iyi» müjdesini verdi.

Gerçekden de Kandilli ve Anadoluhisarı tepelerinin ağzından ince bir buğu, bir marpuç ucundan çıkar gibi yükseliyordu.

— Beykoz üstünden ayaklandı mı, kulak asma... Hem martılara bak, nasıl toplanıyorlar; demek ki balık çok.»

«Böylece yolda ağır ağır yürüyerek sohbet eden iki ahpap gibi bu iki sandal, müşteriler uyanmadan önce kendilerini sabah akıntısına vermişler, suların keyfince Hisarlara doğru iniyorlardı (Üstad burada sandalcı ile balıkcıyı karışdırıyor).

«Fakat Boğazın suları boyunca böyle «kırık» değil ki. Güneş beş on minare boyu yükselince akıntılar diriliyor, çırpıntılar uyanıyor. Deniz de bu işçiler gibi çalışmağa başlayor... Sandallar, yukardan yelken açıp kelebek gibi uçuyorlar; iyi... Ancak, sandalcılar akıntı yukarı çıkarken buram buram ter döküyorlar. Her akıntının huyuna, daha doğrusu huysuzluğua gnöre kendilerini bin güçlüğe sokuyorlar. Kimi, sandalını yedekde, zorlu bir su boğasını yularından çeker gibi yürüyor; kimi, motörlenmiş takalara bin sıkıntı ile sokulup kulaç kulaç ip atıyor, türlü perdeden dil döküyor, kendini ona takdirmağa çalışıyor.

«Bununla beraber müşteriyi yıldıran bu güçlükleri sandalcılar hiçe sayıyorlar. Ak köpüklü sesler onlara, denizin kahkahaları gibi geliyor. Onların en göze aldırdıkları yılmazlık, altlarındaki bu küçük teknelerle Karadenize balık avına çıkmalarıdır.

«Gençler şehre inip gezenler seyreldikden sonra sandallar, Kilyos açıklarından Irva önlerine kadar Boğazın ağzını su kuşu sürüleri gibi kaplarlar. Oralarda iken, bir gözleri çaparilerinde ise bir gözleri de ufukdadır; çünkü Karadeniz fırtınası ansızın patlar. Suların uzakdan kabardığını, homurtusunun boğuk boğuk gelmeğe başladığını sezer sezmez hemen yelken kürek Fenerlerin kuytuluklarına barınmağa çalışırlar. Bu fırtına kuşlarından dalga saldırışları önüne düşemiyenlerin kanadı köpükler altında kırılır kalır.

«Geceleyin, son şirket postaları, projektörlerinin hortum ucu gibi püskürttüğü kes-

kin ışığı yalı ve koru yüzlerinde bir gezdirip çekildikden sonra, Boğaz denizi artık durgun bir havuz içliliği alıyor: Bir yandan kıyıdaki fener aydınlıklarını, tâ diplerine kadar gözüken ışık direkleri gibi uzaklara doğru uzatıyor... Bir yandan da öte kıyıdaki sesleri bunlara karşılık gibi yayıyor... O zaman, bu duygulu karartının şurasında burasında bir belirip bir yokolan ateş böceği pırıltısı seziliyor: Bunlar, sandallar. Bu koskoca durgunluğun içinden ara sıra bir şilep geçecek olsa, hışırtılarının önünden bu küçük ışıklar sağa sola kaçışıyorlar...

«Fakat sandalların arasında, eski kayıklardan artık bir teki bile görünmüyor. Bir vakitki sevdanın salıncakları denecek o ince yapılar ki bu kıyılardan, yeni doğma aylar gibi süzülürler geçerlerdi!... Hilâli gömleklerin geniş yenleri meltemlerde işâret mendilleri gibi uçuşan ak poturlu hamlacıların, buğu yaşmaklı hanımları, kehrüba ile bağadan yapılma sanılacak o nakışlı çerçeveler içinde, renk renk atlas minderler üstünde âdeta nazla uyutur gibi süzgün geçirdiklerini çocukluğumda ben bile gördüğümü hatırlayorum. Onların uzun etekler gibi suya değen bin pırıltılı sırma sayvanları ardınca, nice bey, — kayıkcıların halâ anlattıklarına göre — üç çifte piyadelerde ah ederdi. Göz koyduğunun ve göz ucuyla anlaşdığının ardınca sularda gecikirdi. Gece karanlığında onun pencereleri altına kayığı ile sokulurdu. Işığı, uzak sofadan hafif vuran kafesde bir karartı gözlerdi. Sezmezse üzülürdü. Gamla geri dönerdi. Bir türlü içi içine sığmazdı.

«Geç saatlerde, büyükler yatıb el ayak çekildikden sonra, çılgın genç, usulca kayıkhaneye iner, kayığını kapınca yârının rıhtımına mızrak gibi saplardı: Gündüzden işareti konmuş bir pencereye, ya da bir manolya altına mektubuun atabilmek için... Muradına erip geri dönünce, bir de bakardı ki uysal yüzlü sular ona oyun etmişler... Bineği, telâşla şöyle bir iliştiriliverdiği halkadan çözmüşler, uzaklara açmışlar... Çılgın deli-kanlı, pişmanlıkla işgüzarlık arasında şaşalar; duvarlardan can pahasına atlar; köy içine düşer; bir kira kayığı ile kendininkini avlamağa çıkardı.

«Kayıkcıların dediğine göre, hele mehtablı geceler, kayıkların en arandığı şehrâyinlerdi. Boğaziçili bir bey, donanmış bir pazar kayığına sazendeler oturtur, kendi de üç çifte kayıkla ardından giderdi. Sahillere manalı şarkılar ulaşdıkça yalı pencerelerinden, esmer mi, kumral mı, genç mi, geçkin mi, kim bilir, başlar sarkardı: Kayığına atlayan, mevkibe katılırdı. Böyle böyle, bu âhenk rüzgârı, yalıların birer kopuk parçasını söküb suya vermiş gibi büyüye büyüye Yeniköyden Bebeğe, Çubukludan Göksuyadak iner çıkardı.

«İlk sandal, bu kayıkların arasında belirdi.. Üstünün titrek tentesi ile bir deniz çardağı sanılacak bu yeni binek de güzeldi: Kenarları altın nakışlı, arkalığı gümüş aynalı; dümen ipleri vişne çürüğü ipekden, yekeleri ve iskarmoz uçları pırıl pırıl.. O kadar ki, kayıkla sandal, bir demler yan yana yürüdüler; fakat, yeni gelen, eskiyi belirsiz belirsiz bir kenara itti. Ve bin bir rüyanın beşiği kayık, artık masraf kapısı, suya az dayanıklı görülür oldu. Keyfi, ancak varlıklı ve kurumlu bir tabakanın inhisarında kaldı. En sonunda, yosunlu kızaklara çekilerek kayıkhanelerin uzun yaslı karartısına kapatıldı; bir daha gündüzü gelmiyen o nemli gecenin içinde sessizce çürüyüp dağıldı.

«Fakat, yaşayış durur mu hiç?.. İşte şimdi artık, sandalların da boyası soluklaşmağa başlayor; kadife döşemeleri muşambalaşıyor.. Boğaz kıyılarının çınarlı kahveleri nasıl ya cazbandlı, ya radyolu oluyorsa; eski paytonlar nasıl taksi oluyorsa, sandallarda da yavaş yavaş kürek uskur, ve sandalcı motör olmağa başlayor: Hız ve makine tadı, eski teknelere bile bir inkılâb çeşnisi vermekde..

«Şimdi, bir yeni yetişme kızın bile-bütün ailesini içine doldurup - kasketinin altındaki taze saçları rüzgârda savrula savrula koşdurduğu bu makineleşmiş sandallar, eski yoldaşlarının yanından, burunları havada geçiyorlar. Belki de, yakında kürek, kayık zamanı alamanalardan başka ancak spor kiklerinde kalacakdır...

«Fakat bunlar çoğalıncayadak mavi yolun en sık görülen şimdiki kalabalığı, gene sandallar; İş adamlarını, gezinti isteklilerini, balık düşgünlerini; geciken ev efendilerini; hele ıssız koylar arayan sevdalıları, her diledikleri anda bir yandan bir yana götüren sandallar!...

«Rumeli kıyısında sabah — Daha biraz önce, bütün tabiatı itidalli ışığı altında tutan mehtab, artık yalnız küçük bir koyun içinde tortulaşmağa başladı. Orada bile eriyor, maviye çalan bir yeşilliğe karışarak dağılıyor; bir korunun ağaçları üstünde, sadece, ölümü-

nün uçukluğu git gide durulmakda... Zira gökden gayet esrarlı bir ağartı, dumanlara sarınmış, iniyor; bütün; bütün Boğaziçini peykin aydınlığından sıyrılıyor. Bütün Boğaziçini değil, sadece Rumeli kıyısını... Çünkü Anadolu yakası mehtapdakinden daha loş...

«Sular donuk, fakat durgun... O kadar ki, üstünde olanlar bile denizde gezdiklerini, - ancak onu arar, onu yoklar gibi - içine dalıp çıkan kürek seslerinden anlayorlar:

Uslu, mahmur kürek sesleri...

«Kıyılardan bu denizin şurasına burasına balıkçı kayıkları ilerliyor: alacalığın içinde garip böcek heyulaları!.. Balıkçılar ığrıp çeviriyorlar.

«Biz, her kürekde, daha başkalaşan bir aydınlanmaya; fakat Beykozun üstünde yığılan koyu gümüşü bir gök duvarına; Fikretin «zulmeti beyzâ» dediği şeye; arzın sonu, kutbun ucu gibi bir şeye; ağaran bir hiçe doğru kıyı kıyı ilerliyoruz.

«Her yanda sular inmiş, durulmuş, azalmış. Rıhtım kenarlarında en taze yosunların tirşe çizgisi var... Hava gerçi üşütüyor, fakat ne kadar rüzgârsız...

«Bir tarafı Yeniköy burnundan Çubuklu körfezine kadar, bir yanı da Göksudan Rumelihisarına kadar iki duman suru ile kaplı eflatunumsu bir göl... Güneş bunun neresinden doğacak?

«İstinye koyunu aşdık. Recaîzadenin eski yalısı önündeyiz; halâ doğuş sezilmiyor. Bununla beraber gitdikçe artan aydınlık, rüya gibi yarı kavranabilen bir takım şeyleri azar azar daha belirtili bir hale koyuyor: Kısa rıhtımlı yalılar seçiliyor; yamaçlardan boşanan nebat çağlayanları görünüyor ki bu bahçelerin içinden, ancak birbirine sokula yaslana ayakda durabiliyorlar duygusu veren evler göze çarpmağa başlayor... Aralarından, yer yer görülebilen sokağı kaplamış çınarların üstündeki sedlerde de fıstık çamları...

«Anadolu kıyısında akşam — Ancak, Boğaziçinde bir yakadan bir yakaya dümdüz geçilemiyor ki.. Kayıkçıların dediği gibi: «uyarına getirip yumuşak sularla" gitmeli... Onun için Emirgândan Çubukluya geçmek isteyenler Yeniköy açıklarına kadar kıyı kıyı çıkıp kendilerini oradan akıntıya bırakıyorlar...

«O akşam yeşil Beykozun açıklarında kayıkçı, belki kürek yorgunluğundan kurtulmak için:

— «Bu hava keyif rüzgârıdır» dedi.

«Belki de yolcuya inan gelsin diye, kendinin: «öyle seferberlik sandalcılarından bir acemi olmadığını» bildirdi:

— Biz mektep görmedik amma su gördük; yelkeni açdık mı üstüne kaç okka rüzgâr binecek, nereden yüklenecek, biliriz; hocamız Karadenizdir!. deyip direği dikdi. Yelkenin kumandasını da — gerekirse ipi bırakıp rüzgârı bir anda boşaltabilmek için — bacağının altına ve ayağının ucuna aldı.

«Akıntıdan biz aşağı kaçıyoruz; tutmak istediğimiz kıyılar da yukarı kaçıyor gibi oluyordu. Bu hal, yolcuya, nargile sonundaki hafif baş dönmesini hatırlatır tatlı bir sekir veriyordu. Rumeli karayelini tutan Çubuklu koyuna böylece yaklaşdık. Sandal, mavi koya bakan sıkışık bir ağaç amfireatrına kavuşdu: al çiçekleri ile narlar ve beyaz çiçekleri ile manolyalar bize doğru koşarak iniyorlar gibi; ardları sıra da çamlarla serviler, gürgenlerle ıhlamurlar...

«Sulara varan bu ağaçlığın eteğinde çınarlarla kaplı bir kahve görünüyor... O çınarlar, gündüzün içinde bir gece...

«Buralardaki uçuk boyalı, yıpranmış duruşlu evlerin bahçeleri yok; üstün ve serili serpili bahçelerin, tâ sulara kadar aynı gürlükle, aynı cesaretle inen bahçelerin, kökleri denizde salınacak sahil bahçelerinin evleri var... Ve koyun en kuytu yerinde Feyzâbâd!... «Çubukluya gelinmez, Çubuklunun ruyasına varılır» dersem inanın...

— Çek kayıkçı, bu kıyılarda akşamın içli coşkunluğuna doyum olmaz.

«Hemen bir kaç kürekde Çakal akıntısına düşüyoruz.

«Hoplaşa hoplaşa birbiri ile itişen bir takım dalga yavrularının mini mini fakat çok sık çırpıntıları, sudan eller gibi tâ sandalın kenarlarına yapışıp onu sağa sola oynatmağa ve ara sıra da yüzümüze billur kırıntılarından fiskeler vurmağa başlayor ... Akıntı denen su koşularının en anılmışlarından birini böylece aşıyoruz.

« İnanıyoruz ki Boğazın ve akıntılarının tehlikesi, onların ilmini bilmiyenler içindir... Bu ustalığı, şu yalılarda oturanlara ne kadar yaraşdırıyorum... Zira yalı, Anadolu kıyılarında tam yalı... Hemen suyun bittiği

yerde başlayor; yahut su, onun başladığı yerde duruyor... Ve yalı, su ile kendinin arasında, değil yolun, bağzan rıhtımın bile aralığını istemiyor.

«Bunlardan çoğu ikişer katlı ve yayvan... İçlerinde öyle yaygınları var ki ikinci katları birinci katlarından ve birinci katları temellerinden itibaren tersine bir merdiven gibi suya doğru çıkık; ve katlar (eli böğründeler) üstünde duruyor. Bağzıları ise ayaklarını sulara kadar sokmuşlar: yosunlu direkler yıkanan bacakları düşündürüyorlar.

«Yalılar su ile işte bu kadar içli dışlı... O kadar içli dışlı ki önlerinden sandallarla geçenlerden — hele böyle donuk yaldızlı akşam demlerinde — sofra, minderli oda, yük, duvarlarda asılı hüsnühat, beyaz patiska perdeler arasında ağır ağır kırpışmalarla ışıldayan billur âvize gibi iç süslerini bile gizlemiyorlar ... Ve kalkık kafesli pencerelerden bu görünüşler, gönüllerindeki bütün olgunluğu bir gelişi güzel cümlede sezdirebilen tutumlu ruhların ağır başlı söhbetlerinden aldığımız tadı ne kadar andırıyor!... Bağzılarının, üç ayak merdivenle denize inilen ve mermer basamaklarını denizin ara sıra yükselerek ince sesli köpüklerle ıslatıb temizlediği engin gölgeli sofalarında insanlar, önlerindeki şu su gibi uslu ve düşünceli duruyorlar... Sandaldan da seziliyor ki az ve yavaş konuşuyorlar. İhtiyarlarının başında yemeniler... Şehirden yeni dönüp de bir erguvanın altında dinlenen geçkince hanımların omuzlarında siyah çarşaflar... Rıhtımlara çömelmiş, oltalarına balık bekleyen erkeklerin ayaklarında mercan terlikler... Uzun iskemlelere yatmış, kitab okuyan, ya da karşı yakayı derin ve dalgın seyreden genç kızlar... Bütün bunlar, eskiden yaşanılmış bir ömrün, akla gelen hayalleri midir? Yoksa, isteseler, işte görüyorum, hemen her yalının altında kayıkhaneler var: o nem kokulu serin kovuklar ki uslulaşdırılmış, eve alışdırılmış, miymarîleşdirilmiş sanılacak beş on arşın denizin mahfazası... Loşluklarında da, yalılardakilerin o bir nevi deniz tayaları, sandallar... Yalılardakiler bunlardan birine atlayıp, bin lezette (o hayâl âlemine) kavuşabilecekler.... Fakat sandalların çoğu da yukarıki hanımları, efendileri yibi dalgın duruyorlar... Belki onlar da görmek istemiyorlar ki bütün mukadder varlıklarını su ile dudak dudağa geçirmekden yorgun düşmüş bu yalılardan çoğunun beyaz, pembe, gümüşü, fesrengi tazelikleri soluyor; bir kısımları ağır ağır yana yaslanmış. Nasıl, eski Boğaz meydanlarında kocamış bağzı çınar göğdelerinin her yanından hayat artık yavaş yavaş çekiliyor da ancak bir yumruda bir tutam yaprak son bir çevre gibi sallanıyorsa, bunların cüsseleri de öyle daire daire göçmüş;... şimdi artık ancak üç beş odada halâ diri kalmağa çalışıyorlar. Bunlar, ömürlerinin sonuna kadar kendilerini şayet ateşin elinden kurtarırlarsa bile ince ve sürekli su yeniklerinden koruyamıyacaklar. Günün birinde büsbütün onun bağrına dökülecekler...

«Boğaziçi, bitmiyen güzelliğinin bir çağından başka bir çağına geçiyor...

«Çınar altı kahvesi — Onun güzelliği üç sade şeyin birbirine uygunluğundan geliyor: Çınar, mermer, deniz...

«Dört beş çınar, deniz kıyısında yokuşumsu bir meydanı kaplamış. Her birinin bir ağaç iriliğindeki dalları, mermer direkli beyaz bir cami minaresinin üst hizasına kadar sarmaş dolaş çıkıyor. Uçuk mavi havanın içindeki iri yeşil demeti, bir buçuk asırlık bir çeşmenin geniş revakını barındırıyor. Bir eski çağ mabedindeki sütunlardan daha kalın bu çınar göğdelerinin altında türk rokokosu çeşme, bir su mihrabı zarifliğinde... Onun dört yanındaki yeşil zeminli kitabeler, Yesarinin altın taliykleri, biraz uzakdan bakılınca, güneş kırıntıları sanılıyor.. Zaten yerde de, doğudan batıya kadar, asıl güneşin bir kaç altın beneğinden fazla ışık yok (B.: Beylerbeyi İskele kahvehânesi; Beylerbeyi Namazgâhı).

«Meltemler bu top yaprakları usul usul çağıldatdıkça tunç musluklardan mermer havuzlara sular boşanır gibi bir şey oluyor: Vücuda da, ruha da bir belirsiz hulyanın gevşetici serinliği yağıyor...

«Önündeki rıhtıma bağlı kayıklar, sandallar suda mı duruyorlar, boşlukda mı, ayırt edilmiyor; su o kadar duru, o kadar dinleniyor.. Su ara sıra hafifce kımıldanacak olsa, kenarları yaldız nakışlı şeritlerle çevrilmiş o filizî, kırmızı, sarı tekneler beşikler gibi sallanıyor. Bu rüya gibi gerçek içinde onlar, firuze bir nehirde akisleri ikizleşen zümrütden, mercandan, altından masal gemilerine benziyorlar...

«Akşam saatlerine doğru yemişçiler de birer ikişer orada toplanıyor; yukarı bahçelerden ışpurta dolusu Musta Bey armudu indiren delikanlı, yemişlerinin tadını, rengini, okka çekerliğini kahve halkına o gün öyle öğüdü idi ki.. Fakat ağlarını çınar aralarına boydan boya asmış kurutan, kendilrei de beyaz muvakkithane duvarına yaslı muşamba peykelere çıplak ayakları ile tüneyen balıkçılar, armut hatîbinin nutkunu esneyerek dinlediler. O, terazi aramağa gidince, şaka olsun diye, bir kaç armut aşırdılar.. Halbuki satıcı, armutlarını tane tane saymış sanırsınız. Eksiği hemen anladı. Balıkçılar da gülüşerek ışpurtaya birer ikişer kuruş atıp armutları kemirmeğe başladılar.

«Şimdi karşımda, yalnız, geçkin kayıkcı, — altında sandalı gayet hafif çalkana çalkana, — rıhtımın taş kovuğuna geçirdiği kancaya kollarını, kollarına da geniş hasır şapkasının siperindeki başını yaslamış, uyuklayor.

«Onu uyandırdım. Sandala, ince hareli akıntı üzerinde yatar gibi, uzandım; serin ve mavi su sesleri arasında Boğaziçi denen rüyayı göre göre Bebeğe iniyorum.» (Rûşen Eşref Ünaydın; Boğaziçi, yakından, 1938. B.: Boğaziçi, yakından.)

Divan Edebiyatında Boğaziçi — Boğaziçinin eşsiz tabiat güzelliği dîvan şâirlerini teshir etmiş, fakat dört asır boyunca, onun şânına lâyık tek eser, tek kıt'a yazılamamışdır. Şu kadar dîvanın binlerce yaprağı arasında, bize şâirinin yaşadı devrin Boğazını tahayyül ettirecek, yâhud şâirinin Boğaz üzerine bir duygusu gösterecek hiç bir şey bulamayız. Dîvan edebiyatında Boğaziçi, şâirin sevgilisini, bu sevgili de hemen dâimâ bir mahbub, ve hatta tüysüz bir oğlandır, agyâr gözünden uzak muhabbete veyâ mehtab seyrine dâvet ettiği bir buluşma yeri olmuşdur.

Bizim, Boğaziçi şiirdir diyebildimiz bir beyit XVII. asrın seçkin şâiri Seyhülislâm Yahya Efendinin kaleminden çıkmışdır; Efendi o asırda bülbülleri ile meşhur İstinye köifezini, sathında, etrâfını çevirmiş korulaların koyu yeşil rengi serilmiş, esrârengiz bir peri masalı gölü hâlinde tahayyül ettirebiliyor:

Ko kafes nâlesini nağmei peyder peye gel
Râyegân dinleyelim bülbülü İstinyeye gel!..

Bir asır sonra, Nedîm'in tadımlık dîvanında da güzel bir şarkı buluyoruz, bu şarkıda da gözümüzün önüne, kış ağzı Boğazının dalgalı yeşilimtrak denizi, boşalmış yalılar, kapalı kayıkhâneler, kızaklarda kayıklar, üşümüş balıkcılar gelebiliyor, aslında ise Nedim bu şarkıyı Boğaz için değil, «bir tıflı nevreste» için yazmışdır:

Yetmez mi sanâ bister ü bâlin kucâğım
Serd oldu hevâ çıkma koyundan kuzucâğım
Âteşlik ider sana bu sinemdeki dâğım
Serd oldu hevâ çıkma koyundan kuzucağım

Sen böyle soğuk yerde niçin yâtar uyursun
Billâhi döğer dur hele dâyen seni görsün
Dâhi küçücüksün yalnız yatma üşürsün
Serd oldu hevâ çıkma koyundan kuzucâğım.

Yaklaşdı şitâ ebri siyeh tuttu cihânı
Kalmâdı sabânın gezecek tâbü tüvânı
Kurbânın olam geçdi Boğaz seyri zamânı
Serd oldu hevâ çıkma koyundan kuzucağım

Bir câm çek ey gonce dehen def'i humâr et
Çeşmimde hayâlin gibi gel geştü güzâr et
Nakşin gibi âyînei sînemde karâr et
Serd oldu hevâ çıkma koyundan kuzucâğım

Der sâna Nedîmâ bunu tekrâr be tekrâr
Bigâne ile etme sakın azmi çemenzâr
Gürgân gibi agyâr kaparlar seni zinhâr
Serd oldu heva çıkma koyundan kuzucağım

XVIII. asır sonlarında, kendisi zarif bir İstanbul külhânîsi olduğu muhakkak, Haşmetin (Ölümü 1768) şu iki gazelinde Boğaziçi, basit bir isim olarak kalmışdır:

GAZEL

Ey nûri dide eşki revânı bilir misin
Gark itdi seyli hûn cihânı bilir misin
Ahdi dilimden eyle hazer solma gül gibi
Ey nahli işve bâdi hazânı bilir misin
Tâb âver olmaz âhına ey andelîbi dil
Terdir o verdi gülşeni ânı bilir misin
Ey dil Boğaziçindedir ol meh yakala var
Çek, gerdeni amânı amânı bilir misin

GAZEL

Giribânı hatın sad çâk idince pençei şâne
Ruhin pertev virir hayti şu'lei mihri rehşâne
Dehânın gaybe harfendâzı istiğnâdır ey âfet
Miyânın ile hemrâhi ademdir gelmez imkâne
Safâsı âlemi tab'ın Boğazîçinde zâhirdir
Yanaşdım zevraki meyle kenârı vaslı cânâne
Safâyi vuslatın ketminde âciz âşıkı şeydâ

Çıkar keyfiyyeti esrâr ülfeti meyle meydâne
Fürûgi âteşi terle giren hammâm veş terler
Arakrizi game germâbe eşvâkı meyhâne
İde râh âşınâ bezmi elest âsâ ehibbâyi
Komaz sohbetgehi işretde Haşmet bâde bîgâne

XVIII. asır sonu ile XIX. asır başlarında yaşamış şâir ve mûsikişinas bir hükümdarın, Üçüncü Sultan Selimin iki şarkısı, gençlik, toyluk zamanında yazılmış oldukları da söylense, bu pâdişahın Boğaziçindeki ilâhî nağmeleri duyamadığını kaydetmemiz için kâfîdir:

ŞARKI

Yine bir zevk idüb güzel bir kahve nûş ittim hele
Bir Güzel fincânı sundu ben de benzettim güle
Kıldım, elmas zarfına dikkatle sunarken nazar
Gözüm ilişdi kalem parmaklı ol sîmin ele

Saydine bâis o mâhın cilvei reftârıdır
Oynatan gönlüm yerinden zülfi anberbârıdır
Vasfı dilberde bu eş'ar âşıkın güftârıdır
Hoş değil mi kıl nazar bir kerre ol sîmin ele

Bû bahâr eyyâmıdır Boğazda bir ayş idelim
Hem Küçüksûdâ güzel bir kahve derpiş idelim
Bû gami ferdâyi hep cümle ferâmûş idelim
Hoş değil mi kıl nazar bir kerre ol sîmin ele

Kış demidir vâralım zevk ile kahvehâneye
Gidelim köhne bahar irdikde Kâğidhâneye
Gönlü İlhâminin aynı döndü bârûthâneye
Kahve fincânın bahâr eyyâmı durmâ al ele

ŞARKI

İdüb üç çifte bir nâzik piyâde şimdi âmâde
Hele tab'ımca zevk itdim ben bugün dâri dünyâde
Gelüb ol dem süvâr oldu bir iki şûhi âzâde
Hele tab'ımca zevk itdim ben bugün dâri dünyâde

Piyâde başlayub semti Boğâza doğru pervâze
Biri aldı kemânın nağmelerle başladı sâze
İki mehpâre birden eyleyüb şarkiye âgaaze
Hele tab'ımca zevk itdim ben bugün dâri dünyâde

Kebîri riştei tab ü tüvânım kesdi ser tâ pâ
Sagîri aldı aklım nakdi fikrim eyledi yağmâ
Benim nâri harâret cismi zârım aldı hep ammâ
Hele tab'ımca zevk itdim bugün ben dâri dünyâde

Kemânın nağmesi hoş geldi ol mehpâre nevresden
Birisi iki kat âgaaze itdi birisi pesden
Olub bihûş İlhâmi safâyi nağmei sesden
Hele tab'ımca zevk itdim ben bugün dâri dünyâde

Aynı zamanın eseri Kadıasker Mustafa İzzet Efendinin bir şarkısıda aynı mâhiyetdedir:

Çıksan yalınız meh gibi bir kerre Boğâza
Başlar bütün uşşâkı nevâkâr niyâza
Dilbestelerin âhını çek perdei nâza
Bû vechile ver zevkü safâ bezmi visâle

Tıflının yazdığı ve XIX. asır mûsikişinaslarından Hacı İsmail Efendinin mâhurdân bestelediği diğer şarkıda, Boğaz ismine Göksu, Küçüksu, Çubuklu, Sultaniye Çayırı, Hünkâr Suyu da katılmış olduğu halde Boğaziçi yine yokdur, Tıflı, bir dilber küçük beyin peşindedir:

Al yânına bil dilnüvaz
Gönlünce gez zevkit bu yaz
Başdan başa işte Boğaz
Gönlünce gez zevk it bu yaz

Göksûyu atma bir yana
Küçüksû pek âlâ sana
Çûbukluda ey dilrübâ
Gönlünce gez zevk it bu yaz

Agyârı başdan sav hele
Lütf et beyim düşme dile
Tıflın ile tut el ele
Gönlünce gez zevk it bu yaz

Sultâniye şâhânedir
Hünkârsuyu bir dânedir
Bû demde gam cânâ nedir
Gönlünce gez zevk it bu yaz

Dîvan şâirleri Boğaziçini türk edebiyatında yaşatamamışdır der isek hiç hatâya düşmeyiz; dört asır. zengin bir kütübhâne kurmak için kâfi zamandır.

Çağdaş türk şiirinde Boğaziçi — (B.: Boğaziçi Şiirleri).

Yahyâ Kemal Beyatlıda Boğaziçi — Çağdaş türk şiirinin büyük şâiri İstanbulun ve İstanbulun âguuşunda Boğaziçinin âşıkı idi (B.: Beyatlı, Yahyâ Kemal); muhakkak ki Boğaziçi üzerine en güzel mısrâları yazmış kalemdir.

MİHRÂBÂD

(Kanlıca sırtı)

Mev'idi mehtâba saz açmış gümüşden şehrâh
Şeb nedir Körfez'de Mihrâbâddan görmüş o mâh
Mevkibi zevrakle gelmiş faslı Sultânıyegâh
Şeb nedir Körfez'de Mihrâbâddan görmüş o mâh

Kâinatı gaybi tel tel yoklıyan mızrâbdan
Vehleten dervâzei mâzi açılmış âbdan
Sebkeden mehtâblar bir bir uyanmış hâbdan
Şeb nedir Körfez'de Mihrâbâddan görmüş o mâh

GECE

Kandilli yüzerken uykularda
Mehtâbı sürükledik sularda

Bir yoldu parıldıyan gümüşden
Gittik, bahsetmedik dönüşden

Hulyâ tepeler, hayâl ağaçlar
Durgun suda dinlenen yamaçlar

Mevsim sonu öyle bir zaman ki
Gaaib bir mûsikiydi sanki..

SES

Günlerce ne gördüm, ne de bir kimseye sordum
«Yâ Râb!, hele kalb ağrılarım durdu!..» diyordum.
His var mı bu âlemde nekaahet gibi tatlı
Gönlüm o sevincin heyecâniyle kanatlı.
Bir tâze bahâr âlemi seyretti felek de
Mevsim mütehayyil vakit akşamdı Bebekde.
Akşam, lekesiz, saf, iyi bir yüz gibi akşam..
Tâ karşı bayırlarda tutuşmuş iki üç cam.
Sâkin koy'u, şen cebheli kasriyle Küçüksu,
Ardında vatan semtinin ormanları kuytu.
Bir neş'eli hengâamede çebçevre yamaçlar
Hep ayni tahassüsle meyillenmiş ağaçlar
Dalgın, duyuyor rüzgârın âhengini dal dal.
Bakdım süzülüb geçdi uzakdan iki sandal.
Bir lâhzada bir pancur açılmış gibi yazdan
Bir bestenin engin sesi yükseldi Boğazdan,
Coşmuş, yine bir aşkın uzak hâtırasiyle
Aksetti uzanmış tepelerden sırasiyle
Dağ dağ o güzel ses bütün etrâfı gezindi
Görmüş ve geçirmiş denizin kalbine sindi
Ânî bir üzüntüyle bu rüyâdan uyandım
Tekrar o alev gömleği giymiş gibi yandım.
Her yerde o, hem ayni bakış, ayni emelde,
Bir kanlı gül ağzında ve mey kâsesi elde.
Her yerden o, hep ayni güzellikde göründü
Sandım bu biten gün beni râm ettiği gündü.

Reşad Ekrem Koçu'nun Boğaziçi şiirleri — Bu ansiklopedinin müellif ve müddevini R. E. Koçu'nun bir kitab hâlinde toplanmamış şiirlerinden bir kaçı Boğaziçi sahneleridir, hemen hepsinde ne Boğazn ne de Boğazda herhangi bir semtin adı yokdur, fakat Boğazı bilen oranın atmosferini ve insanlarını bulur zan ederiz. Bunlardan biri "Kömür Gemisi" adını taşır, yazar yüzlerce kömür gemisinden birini bir yaz günü Paşalimanında görmüşdür, şöyle anlatıyor:

«Bir gün Çubukluya aziz dostum rahmetli Râtib Âşir'e gidiyordum (B.: Acudoğu, Râtib Âşir); Paşalimanında bir kömür gemisi gördüm idi, kömür karası gemiyi içindekilerle beraber öylesine sarmış, öylesine boyamış ki uzun uzun seyretmekden kendimi alamadım, öyle bir âhenk ki kömür tozu, boyası insanlarda da, bütün teferruâtı ile gemide de kir olmakdan çıkmış, sürme olmuş, nakış olmuş, süs olmuş. O akşam Çubukludan geç döndüm, götüren de getiren de arabalı bir dost, Paşalimanında yine durduk, o saatlerde orası gaayetle tenhâdır, ancak yolcular geçer, hava sâkin, deniz ayna gibi durgun, ve gömgök, tâ uzakda, karşı yakanın ışıkları, ve gömgök denizde yıkanan gemicilerin sesi.. Boğaz denizindeki bu sesler sabahki manzaraya eklenince o mısrâlar ortaya çıkdı».

KÖMÜR GEMİSİ

Yelken kara,
Tekne kara,
Ve bak şu tayfalara,
Kimi civelek oğlan,
Kimi zehir korsan,
Yüz kara
Don gömlek kara,
Ayaklar kara.
Ama hayrânım o yüzlerde ben
Gün doğarken gümüş
Ve gün batarken altın yaldızlara.
Ve gece yüzerken
Görünmeyen ellere, omuzlara
Görünmeyen ayaklara sarılan
Yakamozlara.

«Ayak izi güzelliği için» adını taşıyan bir şiir, yine bir yaz günü, yukarı Boğazda Kireçburnu rıhtımında bir duygunun eseridir, ki bu rıhtımın karşısında Boğaz öylesine görünür ki, hemen Karadenize çıkılacakmış gibidir:

Kıskandım denizi,
Kızgın rıhtım taşlarında
Büyük büyük ayaklarının
Nakşolması ile uçması bir
Taban izi
Olabilen koca denizi.

Şu mısrâlar da yine yukarı Boğazda Poyraz Köyünün hâtırasıdır:

DENİZDE YÜZEN İÇİN

Onu
Deniz gibi öpmeli,
Bir dudak tutumunda her tarafını.
Onu deniz gibi beklemeli,
Onu deniz gibi sarmalı,
Ve ondan deniz gibi ayrılmalı:

Sırmalı saçında,
Altın pullu derisinde,
Altın kumlu ayaklarında
Rengimiz, kokumuz, tuzumuz.

«BOĞAZİÇİ» — 1914 senesinde Şirketi Hayriye tarafından neşredilmiş bir târihçe-salnâme (almanak) bu ismi taşır; ki İstanbul Ansiklopedisinin kaynakları arasında, pek çok noksanları bulunmasına rağmen mühim bir eserdir; İstanbul Ansiklopedisi tarafından bilhassa kıymetlendirilen kısmı, şirket ile vapurları hakkında ihtivâ ettiği mâlûmatdır.

19×27 santim eb'adında 8+232 sayfa olan kitap Ahmed İhsan Matbaasında basılmışdır; sonunda 28 sayfalık fransızca bir hulâsası vardır; şu mâlûmâtı ihtivâ etmektedir:

Şirketi Hayriyenin kuruluş târihçesi (13 sayfa; kitabın önemli bir kısmıdır; B.: Şirketi Hayriye) — Şirketin gelişme devirleri (50 sayfa; kitabın, şirket hakkında pek önemli bilgi veren bir kısmıdır; B.: Şirketi Hayriye) — Boğaziçi (73 sayfa); — Şirketi Hayriyenin nizâmatı umûmiyei esâsiyesi (42 sayfa) — Şirketi Hayriyenin tâlîmâtı esâsiyei dâhiliyesi (54 sayfa).

Devrin pâdişâhı ve devlet ricâlinin, şirketin kurucularının, şirket müdürlerinin, bâzı meşhur kaptanlarının, şirket vapur, müessese ve atölyelerinin resimleri ile tezyin edilmişdir; resimlerin hepsı kuşe kâğıd üzerine basılmış ve metin dışı ilâve olarak verilmişdir.

Baskı sayısının çok az olduğunu tahmin ettiğimiz bu tarihçe - salname dayanıklı ve temiz bir cild içinde satışa çıkarılmış olup hâlen sahhaflar çarşısında tesâdif eseri bulunabilir.

Boğaziçi — Bu salnâne - târihçe de uzunca bir makaale olup Mehmed İzzet Bey ile Ahmed Rasim Bey tarafından kaleme alınmış olduğu söylenir.

Belediye mektubcusu merhum Osman Nuri Erginin bize naklettiğine göre, meşrûtiyetin ilk aylarında Dârüşşefa talebesi için bir Boğaziçi tenezzühü tertib edilmiş, Şirketi Hayriyenin bir ücret taleb etmeden tahsis ettiği bir vapur ile Köprüden kalkılarak Rumeli kıyısını tâkiben yukarı boğaza çıkılmış, Beykoz çayırında öğle yemeği yenildikten sonra ayni vapurla ve Anadolu kıyısı boyunca dönülmüş. Dârüşşefakada muallim olan Ahmed Midhat Efendi bu geziye iştirâk etmiş, Köprüden başlayarak, vapurun önlerinden geçdiği köyleri, yalı boyunda ve sırtlardaki binâları talebeye teker teker tanıtmıştır. Talebe tarafından kısmen zabtedilen bu uzun vapur konferansı metni Şirketi Hayriyeye tevdî edilmiş, salnâmeye derc edilirken yine bir Dârüşşefalı olan Ahmed Rasim Bey ile Mehmed İzzet Beyin kalemleri ve şirketce verilen bâzı notlarla ilâveler yapılmışdır. Fakat bu metnin salnâmeye dercinde Dârüşşefakalıların gezisinden bahsedilmemiş, vapur konferansından nakledilen parçalar «Ahmed Midhat Efendi merhum diyorki...» diye belirtmişdir.

Makaalenin ilk satırları arasında: «Vakaayii siyâsiyei devletin aldığı şekillere göre Boğaziçi tarihî takallübâtı adîdeye uğramışdır.Bu münâsebetle okuyucuları, vapurlarımızdan biri ile Boğaziçinde târihî, ictimâî, iktisâdî bir tenezzüh icrâ etmeğe dâvet ediyoruz; vapurumuz evvel emirde Rumeli kıyısı çıkacak, bâdehû Anadolu sâhilini tâkib ederek inecekdir» deniliyor. (Bu ansiklopedide Boğaziçi köy, semt ve binâlarının kendi isimlerini taşıyan maddelere bakınız).

BOĞAZİÇİ BOSTANLARI VE ÇİÇEK BAĞÇELERİ — Asırlar boyunca İstanbul piyasasına en güzel sebzeleri, meyvaları ve çiçekleri Boğazici bostan ve bağçeleri yetişdirmişdir. Bu konuda değerli bir vesika olan hicrî 1254 (milâdî 1838) tarihli bir fermandan (ki bu ferman İstanbul piyasasına muhtelif yerlerden gelen ticâret emtiasından ne mikdar ihtisab (belediye) resmi alınacağını göstermektedir), İstanbul pazar ve çarşılarına, Anadolu kavağından Göksüya kadar olan köylerden çeşidli yaş meyva ile üzüm, kiraz ve vişne; Rumeli kavağından Büyükdereye kadar olan köylerden çeşidli yaş meyva; Göksudan Üsküdara kadar olan köylerden kezâ üzüm, kiraz ve vişne; Ortaköyden üzüm ve bostan (kavun, karpuz), küfe ile değilde itinâlı işporta ile sevkedilen çeşidli yaş meyva; Arnavudköyü ve İstinyeden çilek; Sarıyer ve Büyükdereden çeşidli yaş sebze; ve hemen bütün Boğaz köylerinden çiçek gönderildiğini öğreniyoruz.

Zamanımızda Boqaziçi bostanlarından pek az şey kalmış, çiçek bağçelerinin hemen hepsi yok olmuş, ve çilek tarlalarından da

eser kalmamışdır; «Arnavudköy çileği» madrabaz esnaf ağzında bir tekerleme olmuşdur.

BOĞAZİÇİ DALYANLARI — Birinci Cihan Harbinden sonra Boğaziçinin değişen eski sîmâsının bir çizgisi de dalyanlardır; zamanımızda Boğaziçinde dalyan kalmamış gibidir. Karakin Efendi Deveciyan «Balık ve Balıkcılık» adındaki ölmez eserinde Boğaziçinde, ikisi Boğazın liman ağzında olmak üzere 32 dalyan kaydediyor ki şunlardır:

1 — Öreketaşı Dalyanı
2 — Bağlaraltı Dalyanı
3 — Büyükliman Dalyanı
4 — Karataş Dalyanı
5 — Mavromuloz Dalyanı
6 — Sırataş Dalyanı
7 — Otuzbirsuyu Dalyanı
8 — Tellitabya Dalyanı
9 — Pazarbaşı Dalyanı
10 — Mesar burnu Dalyanı
11 — Bülbülsokağı Dalyanı
12 — Barutcubaşı Dalyanı
13 — Kirka Dalyanı
14 — Büyükdere Dalyanı
15 — Çayır Dalyanı
16 — Kefeliköy Dalyanı
17 — Kalender Dalyanı
18 — Yeniköy Dalyanı
19 — İstinye Dalyanı
20 — Bebek Dalyanı
21 — Küçükbebek Dalyanı
22 — Salıpazarı Dalyanı; Boğazın Rumeli yakasında liman ağzında.
23 — Üsküdar Dalyanı; Boğazın Anadolu yakasında liman ağzında.
24 Çengelköy Dalyanı
25 — Vaniköy Dalyanı
26 — Toptaş Dalyanı
27 — Karacaburun Dalyanı
28 — Beykoz Dalyanı
29 — Beykoz Kasırönü Dalyanı
30 — Umuryeri Dalyanı
31 — Anadolukavağı Dalyanı
32 — Filburnu Dalyanı

Bu ansiklopedide bütün bu isimlere bakınız (B.: Dalyanlar; Balıkcı).

«BOĞAZİÇİ KONUŞUYOR VE KANLICA TÂRİHÇESİ» — Bu ansiklopedinin büyük kıt'ada intişar ettiği ilk devresinde yakın dostlarından olmuş Kanlıca eşrâfından Abdürrahim Câbir Vada'nın sağlam bilgiye ve müşâhedeye dayanan, küçük fakat pek değerli eseri; Boğaziçi üzerine yazılmış en güzel kitablardan ve İstanbul Ansiklopedisinin güvendiği bir kaynak, her aydın İstanbullunun mutlaka edinmesi gereken bu eserin satış sahâsında mevcûdu tükenmiş olup belki sahhaflarda bulunabilir.

«Boğaziçi Konuşuyor...» 1942 de Yedigün Mecmuası yayınları arasında, küçük boyda basılmış olup 167 sayfadır; fakat metni 8 punto harf ile dizilmiş ve resimsiz olduğu için hayli bilgi ihtivâ etmektedir. Yedigün Mecmuasının sâhibi, Hürriyet Gazetesinin kurucusu ve başmuharriri, ve İstanbul basının mümtâz sîmâsı merhum Sedad Simavî'nin Kanlıcada yerleşerek bu Boğaz köyünde yarım asırdan fazla oturmakda olan A. Câbır Vada ile tanışması ve onu bâzı hâtıralarını toplamağa teşvîki bu güzel kitabın vücud bulunmasına tek sebeb olmuşdur; nitekim müellif kısa mukaddimesinde bunu ifâde etmişdir.

Bu güzel kitabın başlıca bahisleri şunlardır: I. Boğaziçi hakkında umumi bilgi (tabii, coğrafî notlar); Şimaldan Boğaziçine giriş; Sis işâretleri; Tahlisiye ve Roket mevkîleri; Tahlisiye edevâtı; Boğaz medhalindeki köyler; Rüzgârlar; Boğazın uzunluğu ve köylerinin Köprüye (İstanbul Şehrine) mesâfeleri; Boğaziçinin dağları; Boğaziçinin Dereleri; Deniz ve kara mahlûkaatı, kuşları.

II. Boğaziçinin inkişâfı, Şirketi Hayriye Vapurları; bu vapurların bâzı ünlü kaptanları; Boğaziçinin nakil vâsıtaları, pazar kayıkları; Husûsî ve kiralık piyâdeler; Corci futaları.

III. Kanlıca, eski ve yeni hududları, târihçesi; Âbideler: İskenpaşa Camii, Kanlıca hamamı, Tekke; Kanlıca Çarşısı; Çeşmeler: Sedli Çeşme, Babaali Çeşmesi, Mehmed Said Efendi Çeşmesi, Orta Çeşme, Mescid Çeşmesi, Dutdibi Çeşmesi, Çarşı Çeşmesi, Hacı Veys Çeşmesi, Halepli Çeşmesi, Mahmud Aziz Bey Çeşmesi, Yeni Çeşme; Kır gezme mahalleleri: Mîrâbâd, Saffet paşa bağı, yazıcı çiftliği, Kavacık, Necip paşa bağı, ananevî Yûşâ teferrücü, Körfez mehtâb âlemi, Göksu âlemi; Kanlıca balıkcılığı: kılıç, lüfer, levrek, uskumru, iskorpit, izmarit, istavrit, ıstakoz, midye, balık avlama takımları; Kanlıca yalıları: Mahmud Celâleddin Paşa Yalısı, Hüseyin Hüsnü Efendi yalısı, Fuad Pa-

şa Yalısı, Kezzûbî Hasan Efendi Yalısı, Fazli Paşa Yalıları, Mektubcu Ali Bey Yalısı, Rasim Paşa Yalısı, Âsaf Paşa Yalısı, Sahaflar Yalısı, Rifat Paşa Yalısı, Ders vekili Yalısı, Seher Hanım Yalısı, Sedad Simavî Yalısı, Saffet Paşa Yalısı, Nevres Paşa Yalısı, Mehmed Muhtar Bey Yalısı, Saraylı Hanım Yalısı, Şefik Bey Yalısı, Vecîhî Paşa Yalısı, Hurşid Efendi Yalısı.

Bu kıymetli eserde yalnız bu yalılar bahsi 30 sayfa tutmakdadır; ve pek kıymetli târihî mâlûmâtı ihtivâ etmekdedir. Boğaziçinin her köyünden Abdurrahim Câbir Vada gibi bir âlî himmet sâhibi İstanbullu çıkmış olsaydı Boğaziçinin târihi, hiç olmazsa son asır için, gereği gibi tesbit edilirdi. İstanbul Ansiklopedisi, A. Câbir Vada ile Sedad Simavî,nin isimlerini bu sütunlarda rahmetle yâd eder; ruhları şâd olsun.

Bu küçük kitabın müstesnâ kıymetini belirtmek için bir kaç parçayı aynen naklediyoruz.

Boğaziçi rüzgârları — «Boğaziçi rüzgârının isimleri, süratleri ve gözle görülen kudretleri:

1 — **Hafif**, sâniyede 2 metre, yaprak oynatan
2 — **Kırıcık**, sâniyede 4 metre, sürgün dalı eğen
3 —**Fırışka**, sâniyede 6 metre, dal büken
4 — **Kuvvetli**, sâniyede 8 metre, ağaç sallayan
5 — **Sert**, sâniyede 13 metre, yaprak döken
6 — **Fırtına**, sâniyede 21 metre, dal kıran
7 — **Şiddetli**, sâniyede 28 metre, ağaç deviren
8 — **Kasırga**, sâniyede 34 metre, ev deviren
9 — **Hortum**, sâniyede 40 metre, harab eden».

Boğaziçi köylerinin köprüye mesâfeleri — «Boğaziçi köylerinin vapur iskelelerinin köprüye mesâfeleri şunlardır:

	Mil	Metre
Üsküdar	2	3710,00
Kuzguncuk	2	3951,15
Beylerbeyi	3	6694,35
Çengelköy	4	7791,00
Vaniköy	5	8487,10
Kandilli	5	9367,75
A. Hisarı	6	11501,00
Kanlıca	7	13022,10
Çubuklu	7	13715,50
Paşabağçesi	8	16324,00
Beykoz	9	17527,75
A. kavağı	12	23558,50
A. Feneri	16	31442,25

Vapur iskelesi yok

	Mil	Metre
Beşiktaş	2	4359,25
Ortaköy	3	5936,00
Kuruçeşme	4	7605,50
Arnavudköyü	4	8531,30
Bebek	5	9367,75
R. Hisarı	6	11601,00
Emirgân	7	13356,00
İstinye	7	14469,00
Yeniköy	8	15674,75
Tarabya	9	17900,75
Büyükdere	11	20590,50
Sariyer	11	21703.00
Yenimahalle	12	22252,75
R. Kavağı	13	24152,10
R. Feneri	17	31720,50

Vapur iskelesi yok

Husûsî ve kirâlik piyâdeler — «Yeniköyde Prens Halim Beyin yalısındaki kayıkhânede bir adedi bulunduğu rivâyet edilen (1942 yılında) üç çifteden başka mevcudu kalmayan ve her türlü sitâyişe şâyân bulunan piyâdelerin evsâfını hakkiyle îzah etmek ve bunları görmemiş olanlara tafsilât verebilmek hayli müşküldür.

«Dünyanın her tarafında türlü şekillerde inşâ edilmiş deniz vâsıtalarındaki güzellik, piyâde kayıklarının zarâfeti ve inceliği karşısında pek sönük kalacağı iddia edilebilir. Diyebilirim ki, denize piyâde kadar yakışan başka bir nakil vâsıtası indirilmemişdir; ve indirilemez.

«Hâlen teki bile bulunmayan piyâdeleri inşâ eden şalvarlı ustalar, bu kadar güzel ve nârin bir vâsıta îcâd edebilmiş olmaları ile ne derece iftihâr etmişlerse tamâmen haklıdırlar.

«Piyâdelerin ihyâsı temenni edilemez (Niçin? İst. An). Çünki inşâlarından ziyâde onları sevk ve idâre edebilecek ve muhâfazası pek müşkül olan güzelliğini idâme ettirecek, ve hattâ kayıkhânesine çekip indirecek liyâkatde hamlacı tedârikine bugünkü mâişet tarzları müsâid değildir (Niçin? İst. An.).

«Piyâdeler tek, iki, üç çifle olarak ıhlamur ağacı kerestesinden îmal edilirdi. Denize temas eden kısmına «küherbâ yağı» denilen ve Bebekde Mustafa isminde bir sanatkâr tarafından gaayet mahrem olarak ihzar edilen vernik sürüler ve küpeştesinin hemen alt tarafındaki boya tahtası dahi arzû edilen renk ile 5-8 santim arzında boyanırdı. Küpeşte ile baş üstü yine küherbâ verniği

ile tılaa edilir ve kıç üstü düz renkli muşamba ile kapatılır idi.

«Ihlamur iç astarı tabiî hâliyle bırakılır, ve buraların gerek kir ve gerek çiğ ve yağmurlar tesîri ile beneklenmemesi için her gün keler ile silinirdi. Keler, bir nevi köpek balığının derisindeki sert ve zımpara gibi dişli tarafına denir. Keler kürek topaçları ve palalarının temizlenmesinde de kullanılır.

«Piyâdelere harem bindiği zaman, muşamba ile kaplı kıç üstü, kâmilen kapatılacak şekilde ve sâhibinin iktidârı nisbetinde, klabdan veyâ sırma işlemeli ve saçaklı, yün veya ipekden mâmul bir örtü ile tezyin etmek âdettir. Bu örtü kıç üstünün uzunluğunda ve mustatil bir şekilde olduğu ve kıç güvertelerinin gittikce darlaşdığı cihetle, örtünün arka tarafa gelen iki ucu, piyâdenin sağ ve sol küpeştelerinden denize doğru sarkar. Rüzgâr tesîri ile havalanıp, örtünün biçimini bozmamasını temîn için, bu uçların her birine 800-1000 gram ağırlığında pirinç ve nikelden ve hattâ gümüşden mâmul mahrûtî toplar bağlanır. Bu örtü piyâdelerin esas güzelliğini bir kat daha arttırırdı.

«Hamlacılara, biri çuhadan ve biri kalikot patiskasından birer dizlik, çuhadan ipek fermene işlemeli yelek ve salta, bürümcük hilâli gömlek, uzun konçlu sakız beyazı çorap, rugan gül fiyangolu yemeni ve fes verilmek mecbûriyeti vardı.

«Beyoğlunda İstiklâl Caddesinde Melek Sinemasına sapılacak köşede büyük «Mir ve Kotero» Terzihânesi vardı. Bu terzihâne zamanın vükelâsı ile vüzerâsına, mâbeyin erkânına, çok zengin kimselerle mirasyedilere kumaş ve dikiş dahil olmak üzere 5 altına bir kostüm dikdiği tarihde bir hamlacı formasının kaç altına mal olduğunu anlamak pek faydalı görülmüştür:

Altın	Kuruş	
3	50	Dizlik, yelek, salta için Lui çuhası (5 metre)
1	20	Dizlik için kalikot patiska (5 metre)
2	40	Bürümcük hilâli gömlek (2 aded)
0	80	Güllü rugan yemeni (1 çift)
0	60	Beyaz uzun çorap (2 çift)
0	20	Fes ve püskül (1 aded)
4	30	Çuha dizlik diktirilmesi ve fermene işçiliği
13	00	altın

«Bu yekûn bir hamlacı formasının masrafıdır. İki ve üç çifte piyâdeleri olanlar bu mikdarın iki ve üç mislini ödemek mecbûriyetindedirler ki, piyâde sâhipleri, birinci sınıf terziye ısmarladıkları kostümlerini, kayıkcılarının formalarından daha ucuza tedârik ettiklerini rakamlar göstermektedir.

«Tek çifte piyâdeler 30 ilâ 45; iki çifteleri ise 90 ilâ 150 altın mukaabilinde satın almak mümkin ise de bunları kürek, döşeme, örtü ile techiz edebilmek de 10 ilâ 50 altın sarfı ile mümkin olurdu.

«Piyâde hamlacılığı şimdiki kayıkcılık ve sandalcılığa hiç benzemez. Hamlacı ilk küreğini hangi tavır ve çalımda denize daldırdı ise, gideceği yere kadar ayni tavrı muhâfaza ederek küreği çeker.

«Sâhilde bulunan bir kimse, amûden yaklasan veya kendisinden uzaklaşan iki ve üç çifte bir piyâdenin küreklerine baktığı zaman yalnız bir çift küreğin hareket ettiğini görür.

«Kezâlik piyâde seyrine cebheden bakan dahi, harekette bulunan küreklerin ayni seviyede ve ayni açıklıkda bulunduklarını görür. Gûya küreklerin hepsi bir manivelâya bağlı olarak ileri, geri oynatıldığını zan eder.

«Yalı ve iskele piyâdeleri isimleri ile iki sınıfa ayrılan piyâdelerden, yalı piyâdesi husûsîlere, ve iskele piyâdesi de umumîlere (kira ile tutulup binilenlere) verilmiş adlardır.

«Yaz mevsiminde Boğaziçinde oturan ve her gün İstanbula gidip gelmek mecburiyetinde bulunan ekâbir ve agniyâ, 1851 (Hicrî 1267) senesinde ihdas edilen «Vükelâ Vapuru», ve 1854 (Hicrî 1270) senesinde faaliyete geçen Şirketi Hayriye vapurlarının sefere başladıkları tarihden evvel, kâmilen; ve bu tarihlerden sonra kısmen piyâdeleri gider, dönerlerdi.

«Yolculuk esnâsında birbirine tesâdüf etmeleri tabiî olan piyâdelerin yarışlarını seyretmek ve yarış neticelerinin münakaşasını yapmak Boğaz halkının eğlenceleri arasında yer alan husûsiyetlerdendir.

«Şirketi Hayriye vapurlarının çoğalması, piyâdeleri tedârik edecek ve dâimî masrafı-

na tahammül göstereceklerin o nisbetde azalması, bunların birer birer ortadan kalkmasına sebeb olmuşdur (B.: Beş Çifteler).

«Son piyâdelerin sâhiplerinden biri, nâdide çiçek yetişdirmek, eşi olmayacak güzellikde bağçe süslemek, gaayet mâhir av köpekleri beslemek, senede birkaç defâ sürgün avı tertib etmek gibi meraklarına inzimâm eden piyâde meraklısı Subhi Paşa zâde devlet şûrâsı âzasından Sâmi Beydir (B.: «Boğaziçi Mehtapları»).

«Bu zâtin iki aded üçer çifte piyâdesinin zarâfeti ve hamlacılarının formaları ile piyâdelerinin döşeme tezyinâtının fevkinde Boğaziçinde piyade mevcud değildi.

«Piyâdesinin birini Kemahlı, diğerini Rizeli hamlacılar kullanırlardı. Her cuma ve pazar günleri bu piyâdelere, bir zaman yaşmak, ferâce, bir zaman pelerinli çarşaflara bürünen hanım ve kızlarının, Göksü teferrücüne gitmelerinin temâşâsında güzellik ve asâleti tanzim edecek tantanaya çokdan vedâ edilmişdir.

«Ne çâre ki, felek bu ihtişâmın devâmına müsaade etmiyerek, tekmil Boğaziçini ve hattâ İstanbul halkını yeis ve kedere düşürecek felâketi ihzâr etmişdir. 26 eylûl 1902 (rûmî 1308) cuma günü mûtad vechile üç çifte piyâdeleri ile Göksuya teferrüce giden hanımlar, grub esnâsında avdet ederlerken, oturdukları yalının alt tarafındaki sâhil çıkıntısını dönmek için hamlacılar tarafından yapılan manevre tesîri ile, içinde kızları Seniye ve Azizenin bulundukları piyâde devrilerek Azize Hanımın boğulmasına sebeb olmuşdur.

«Bu fâciadan sonra mikdarları esâsen azalmış olan husûsî piyâdeleri Boğaziçinde görmek büsbütün seyrekleşmişdir .

BOĞAZİÇİ KÖYLERİNDE TELGRAFHANE — 1876 yılı nisan ayında bütün Boğaziçi köylerinde birer telgrafhâne açıldığı, o devrin büyük günlük gazetelerinden Sabah Gazetesinde küçük bir şehir haberi olarak kayıdlıdır. Boğaziçi köylerinde daha önce birer postahâne varmıydı, telgraf cihazları bu postahânelere mi kondu, yoksa, postahâneler 1876 nisanında telgrafhânelerle beraber mi açıldı tesbit edemedik.

«BOĞAZİÇİ MEHTAPLARI» — Çağdaş türk edebiyâtının en seçkin sîmâlarının ve sayısı pek azalmış eski İstanbul kibarlarından Abdulhak Şinasi Hısar'ın millî kütübhânemize verdiği muhalled bir eser, Boğaziçinin eski mehtâb âlemleri üzerine yazılmış en zengin, ve içindeki hâtıra notlarına inanılır tek kitab; Varlık dergisinin Ankarada intişar ettiği sıra önce bu dergide tefrika edilerek intişâr etmiş, sonra İstanbulda Hilmi Kitabevi tarafından kitab olarak yayınlanmış; 1956 da ikinci baskısı yapılan bu kıymetli eser 12×18,5 santim eb'adında 314 sayfadır (B.: Hisar, Abdullah Şinasi).

Bu mümtâz edibin kalem diline verdiği kıymetli hâtıralar yedi fasıl içinde toplanmışdır, ve her fasıl dört makaaleden, bütün eser de yirmi sekiz makaaleden mürekkepdir. Fasılların ve makaalerin isimleri şunlardır:

Hazırlanış: 1 — Boğaziçi Medeniyeti; 2 — Mâzinin mahrûmiyetleri; 3 — Tabiat sevgisi; 4 — Mûsiki ibtilâsı.

Toplanış: 5 — Bu gecelerin kıymeti; 6 — Hanımlar buluşuyorlar; 7 — Kayıklar ve sandallar yan yana; 8 — Gelenler ve gelmiyenler.

Mûsiki Faslı: 9 — Kayıklar ve sandalların kervanı; 10 — Saz fasılları; 11 — Saz sesleri; 12 Hânende sesleri.

Sükût Faslı: 13 — Boğaziçi Cenneti; 14 — Mehtab; 15 — Yalıların önünden geçiş; 16 — Sessizliğin şiiri.

Aşk Faslı: 17 — Mehtapda görülen güzellikler; 18 — Karanlıkda parıldayan arzûlar; 19 — Şarkıların dedikleri; 20 — Herkesin aşkını söyleyen saz

Dağılış: 21 — Fânîlikler; 22 — Sönüş; 23 — Ayrılış; 24 — Unutuluş.

Hatırlayış: 25 Mâzi Cenneti; 26 — Bizimle berâber yaşıyan hâtıralarımız; 27 — Hâtıralarımızın zaman içinde devâmı; 28 — Başka dünyâların bizden görebilecekleri.

Aşağıdaki satırları bu güzel kitabdan alıyoruz:

«O zamanlarda nakil vasitalarının azlığı ve yavaşlığı bütün o mesafeler boyunca sıralanmış Boğaziçi yalılarını birer uzlethaneye çevirmişdi. Hayat ve sanat zevkleri kayık ve sandallarla bu güzel suların üstünde akşam gezintilerine, bu sulardan geçerek yapılan ziyaretlere, gidilen düğünlere, duyulan sazlara inhisar ediyordu. Bütün alâkalara merkez, bütün zevklere sahne, bütün aşklara imkân, hulâsa bütün ömürlere saha olan yer bu mavi suların üstüydu.

«Bu münzevî hayatın yoksullukları arasında iyi bir saz dinlemek fırsatı Boğaziçi beyleri, hele hanımları için o zamanlarda nâdir yapılan bir dâvet yerine, bir fikir ve his ziyafeti yerine geçirdi.

«Bahar, bütün narin kokuları, renkleri, teni, havası, nazı ve tadiyle gözlere sinerek gönülleri aşkın bütün istekleriyle açtığı zaman, aşkın zaferine engel olabilecek hiçbir kuvvet kalmazdı. Tanışma ve sevişmelerin ancak gözleri gözlere bağlayan sırlar gibi olduğu ve nazarî kaldığı o zamanlarda biribirleriyle böyle uzaktan bakışanlar ve sevişenler için bu buluşmalar eşsiz müsamaha saatleri teşkil eder, biraz daha yakından görmek, görünmek ve görüşmek fırsatı olurdu.

«Onlar sazı bir konsere, bir operaya gidenlerin merakı, keyfi, tiryakiliğiyle, dikkatle, hırsla, bütün ruhlariyle, kudsî bir eser gibi dinlerler ve bizi lâkayt bırakan nice inceliklerinden zevk alırlar, hoşlanırlardı. Bu uzak sesler onlara göz yaşlarını akıtacak kadar tesir ederdi. Bir taksim, bir gazel dinleyenler arasında, coşarak, kendilerini tutamıyarak ağlayanlar az mıydı?

«Zaten bu mehtap geceleri nâdir bulunur zevklerdi. Bunlar senede belki iki, üç, nihayet dört defa tekerrür ederdi. Bu geceler bir çok uzun ve ince hesaplarla seçilirdi. Haziran, Boğaziçi mevsimi için henüz yeni bir aydır. Bazıları İstanbuldan daha dönmemiş olurlar. Mevsim daha Boğazın bütün ahalisini toplayamamıştır. Eylûlün on beşinden sonra ise rutubet çoğalır. Gelenlerin bir kısmı dağılır. Artık deniz âlemi kalmaz. Soğuklar başlar. Boğaziçini balıkçılar kaplar. Sonbahar, içini çekerek ağlar. Bunun için saz ekseriyetle temmuz, tercihan ağustos, hele, eğer mehtap on beşinden evvele tesadüf ediyorsa, eylûl aylarına rastlayan arabî ayın 12 inci, 13 üncü ve tercihan 14 üncü ve bazan da 15 inci gecesinde tertib edilirdi. Fakat bu rakamlar o kadar kat'î olamazdı. Zira saz âlemi için tabiî bulutsuz ve sâf mehtaplı bir gece ister, bunu bulabilmekse her şeyden evvel havaya bakar.

«Mehtaba çıkılan geceye başka bir sazın tesadüf etmemesi de lâzımdı. Bir gecede ayrı ayrı dolaşarak biribirlerinin seslerini bozabilecek, rakîp gibi karşılaşacak ve sazı takib eden kayık ve sandal kafilesini ayıracak iki saz takımının dolaşması o zamanki Boğaz için bir rezâlet sayılabilirdi. Kimsenin iz'an ve vicdânı buna kail olamazdı. Onun için sazı tertib eden, bütün Boğaziçine karşı bir mesuliyet almış olduğunu bilir, ve geceyi, eğer böyle bir rakîbi varsa, daha makbul bir saz hazırlayabilecek daha zengin ve hatırı sayılır birisine bırakırdı. Esasen o zamanlarda servet mevki ile birlikte gittiğine göre, böyle hareket etmek, izzeti nefsine daha kolay gelirdi.

«Mehtab ı tertib edenin daha birçok mesuliyetleri, hesapları, düşünceleri olurdu. Saz heyetinin intihabı ve terkibi mühim bir meseleydi. Sazın geçmiş mehtaplarda, hele o senenin mehtaplarında duyulmuş olanlardan aşağı kalmamasını, mümkünse bunlara üstün olmasını ister, filânca meşhur hânende yahut sâzendenin bulunmasına çalışır, sırf ticarî bir istifâde sahasına düşmeden bir hatır, gönül, nüfuz tesiri sâyesinde bu saz takımlarının biribirlerine hemen denk olmasını temin ederdi.

«O zamanlarda Boğaziçi, aksisadası her tarafından ses veren, öyle bir âlemdi. Boğaziçinde öyle tesanütlü bir cemiyet hayatı vardı ki, devrin sansürlü ve teşrifatlı gazeteleri böyle bir haberi vermedikleri ve ikide bir yangınları ve mahalleyi alâkalalandıran hâdiseleri bağıran bekçiler de söylemedikleri halde, nasıl olurdu iyice bilinemez, Şirket vapurlarında ağızdan ağıza yayılmalarla, bu geceleri kollayan kira kayıkçılarının da selâmlıklardan yalıların haremlerine kadar ulaştırmalariyle, nihayet bütün Boğaziçi halkı temmuz, ağustos veya eylûlün, arabî ayın on üç, on dört veya on beşine tesadüf eden gecesinde, meselâ Valde Paşasının, veya Sait Halîm Paşanın, yahut Suphi Paşa zade Sami Beyin «mehtab» ı olduğunu öğrenirdi. Bu mühim havadisi böylece herkes duymuş olurdu.

«O gece mehtaba çıkmak için bir hayli evvelinden başlayan tatlı bir hazırlık devresi vardı. Hemen her yalının bir çifte olsun bir kayığı yahut bir sandalı bulunurdu. Hususî sandal veya kayıkları olmayanlar da mahalledeki en alışık oldukları kira sandallarına haber gönderirler, onları bu gece için peylerlerdi. Beyler, aralarında sözleşerek hangi kayıkta kimlerle birlikte çıkacaklarını önceden kararlaştırırlardı.

«Nihayet, herkesin bu kadar sabırsızlıkla

beklediği büyük gece gelirdi. Bazı beyler, akşamcılıklarından kendilerini alıkoyamazlar, evlerinde rakılarını mûtadları gizli teşrifat ile içtikten sonra çıkarlardı. Bazı orta halli efendilerse yemek yemezler, sandalda, kaçamak olarak, gizlice biraz rakı içmeğe, biraz meze yemeğe karar verirlerdi. Hanımlar sofraya biraz daha erken otururlar, ve yemekten sonra, yatsı sularında, ezan saatiyle bir buçuğa doğru, herkes çıkmağa hazırlanırdı. Söz vermiş olan komşular gelirler; kayık veya sandal yalının rıhtımına yanaşır ve bekler; çocuklar, büyüklerin yavaşlıkları yüzünden zaman geçiyor diye telâş ederler; hanımlar, önlerinde lâmbalar yanan aynaların karşısında, baş örtülerine ve süslerine sonuncu hisli ve uzun bir bakışla bir daha bakarlardı ve, nihayet, gûya bir altın fânus içinden akseden gül sarısı donuk bir aydınlıkla aydınlanmış tılsımlı, esrarlı ve mor gecede kayık veya sandala binilir, üstlerine garip bir füsunla ışıklar dökülmüş menekşe renkli sularda mehtaba, yani gezinmeğe, seyretmeğe, saz dinlemeğe, yani his ve zevk ve hayal avına çıkılırdı.

«Bu nazlı gecelerin, hiç bir kitapta yeri olmadığı halde, bütün Boğaziçi kalkınca bilinen ve herkesin büyük bir tesanütle uyduğu usulleri, an'aneleri vardı; her zaman hem kibar hem biraz mahzun olan eski Boğaziçi, güzelliği, sazı, sözüyle öyle bir hal alırdı ki, bu cemiyette okadar teşrifat, nezaket ve sükût kabiliyeti vardı ki, bu toplanışlar merasime döner, bir Mehtap alayına benzerdi.

«Mehtab ı tertib eden kimsenin, saz takımı için, oturduğu köyün Pazar Kayığını kiralaması da anane iktizasızdı.

«Bu kayıkların arka taraflarındaki düz ve hayli uzunca kısımları hânende ve sâzendelerin oturmalarına, saz âletlerinin, bir de işret tepsilerinin konmasına pek elverişliydi. Bu kayıkta saz sahibinin bir adamı bulunur; o, her şeyin efendisinin istediği yolda gitmesini temin ederdi. Yalnız bu kayıkta, hânende, ve sâzendelerin kuvvetlerini tazelemek ve neşelerini arttırmak için Erdek rakısı, Umurca rakısı gibi o zamanın en iyi rakıları, mastikaları ve muhtelif cins taze balıklar, siyah ve sarı havyarlar, Gelibolu sardalyası, Tirilye zeytini, balık yumurtası, türlü türlü peynirler, çeşit çeşit salatalar, turşular, zamanın en makbul mezeleri, üzüm, şeftali, elma, kavun, erik gibi meyvalar, bir de karlıklar içinde buzlu sular bulundurulurdu.

«Zevk için dolaşan bütün öteki kayık ve sandallar yalnız ay ışığıyle aydınlanırken hizmetteki Pazar kayığı mumları yanmış üç dört fener taşıyarak gelir ve o geceki saz sahibinin yalısından, meselâ Valde Paşanın Bebekteki veya Said Halîm Paşanın Yeniköydeki, yahut Suphi Paşa zade Sami Beyin Kanlıcadaki yalısından hânende ve sâzendeleri alır açılır, giderdi. Daha tek başına gittiği sırada sazın, hafif tertip akortlar yaparak kendi kendine mırıldandığı ve sâzendelerin meşketmesi kabîlinden çalındığı olurdu. Fakat böyle yalnızca giderken yolda çalınan bu hayal meyal saza pek kulak asılmazdı. Sazın asıl toplantı yerinin Kalender'in önü olması da bir Boğaziçi an'anesiydi.

«Boğazın hemen her köyünden yavaş yavaş buraya gelen kayıklar ve sandallar saz kayığının etrafında, ışığın çeversinde dolaşan ve ondan ayrılamıyan pervaneler gibi dolaşmaya başlar, onu kuşatarak ve ona âdeta yapışarak teşkil ettikleri kafile su üstünde yekpâre büyük bir sal gibi bir kütle olurdu. Hele asıl saz kayığının en yakınında bulunan kayıkçılar ellerini biraz uzatarak yanlarındaki sandal veya kayığın kenarlarını tutmakla bunları biribirlerine tamamen yapıştırmış ve âdeta kenetlemiş olurlardı ve bu sıralarda sandallarını yerlerinde tutabilmek için bir teviye siya ederlerdi.

«O zamanlarda, gerçi eski, büyük teşrifat katıkları ortadan kalkmışsa da yine iki, hattâ, daha nâdir olarak, üç çifte kayıklara rastgelinirdi. Vernik sürülmüş tahtadan bu kayıklar hep açık veya yoku sarı veya tahinî renkte görünür ve kenarları bir iki sıra koyu lâcivert, mor, siyah veya yeşil yahut som yaldız şeritli olurdu. Hanımların bindiklerinin arka taraflarında kadifeli, sırmalı ve uçları sulara doğru sarkan bir ihram serilirdi. Valde Paşanın üç çifte kayığındaki gümüş kafes örmeli ve kenarları balık şeklinde yine gümüş saçaklı ihramı meşhurdu.

«Herkesin çömelerek alçakta oturmağa alışkın olduğu bir zamanın mahsulü olan, insanı derinliğinde tâ suların hizasında ve biraz yaslanarak oturmağa mecbur eden bu kayıklar kadar suları, gök yüzünü, sahilleri, mehtabı seyretmeğe, müsait ve münasip bir vasıta olamaz.

«Kayıklar, Sultan Hamid devrine kadar, Boğaziçinde tamamen rakîpsiz hâkim olmuşlardır.

«Sultan Hamid devrinde türeyen sandallar çoğalırken bu devrin ortasına doğru, daha alafranga olarak, bir de binek yarış kikleri meydana çıktı. Hep mahun renginde, kenarları birer ikişer zıh düz veya nakışlı yaldızlı şeritli, daha ince ve uzun ve bilhassa oturulacak yerleri kyaıklarınki gibi karşılıklı olan bu sandallar hem daha rahat, hem daha hafif, hem daha kullanışlıydı. Öyle ki Boğaziçi iskelelerinde kira sandalları kira kayıklarından daha ziyadeleştiği gibi yalıların da eskiyen kayıkları yerine kikleri çoğalıyordu. Bundan dolayıdır ki, bu mehtap toplantılarında ekseriyet sandallarda olurdu. Kayık ve sandalı olanlar bu gecelere çıkmak için muhakkak daha kolay idare edilen sandalı tercih ederlerdi.

«İstanbul kayık ve sandallarının, yalılar gibi, büyük hususiyetleri vardı ve biçimlerinden, efendilerinden, hamlacılarına kadar, Boğaziçi medeniyetinin birer icmâli, birer hulâsası gibiydiler. Halis Boğaziçlilerin Boğazın binbir inceliğini birden sezen gözleri bir bakışta, bunların yalnız kimin olduklarını değil, hem de, hangi ustanın yapısı olduklarını keşfederdi.

«Bu kayık ve sandallar yalnız Boğaziçi medeniyetini icmal etmez, mensup oldukları kocaman yalıların kayıkhanelerinden tıpkı vücutlarından ayrılır gibi çıkarak, sularda yalıların hayatlarını, huylarını, kokularını, ve sahiplerinin edalarını, mânalarını (dolaşdırırlardı).

«Serever Paşanınkilerin kayıklarında Server Paşa yalısının ağır perdeli, biraz loş ve o zamanki tâbirle, kûhî odalarının kibar, rahat, kendi âlemine çekilmiş ve durmuş halini, Kıbrıslıların zarif olmaktan ziyade sağlam yapılı. yayvan karınlı, rahat ve babayanî kayıklarında da geniş sofalı, geniş odalı yalılarının yayvanlığını ve serinliğini duyardım.

«Bu, belki yarısına yakını hususî ve yarısından fazlası da kira kayık ve sandalları beşer onar gelerek saz kayığının etrafını saran kafileye katılırlar ve onun etrafını yeni bir halka ile kuşatırlardı. Bu arada hemen bütün bu kayık ve sandallar yer buldukça ve imkân nisbetinde saz kayığına yaklaşmaya çalışırlardı. Yine, daha sonra gelen kayık ve sandallar bu halkaya sokulurlar, fakat onun kenarlarında her zaman biraz daha seyrek ve daha aralık kalan bir nevi etek teşkil ederlerdi. Kütle, son kenarlarına doğru, böyle mutlaka daha gevşek kalan bir toplantı olurdu. Sazı taşıyan Pazar kayığının etrafındaki bu halka muttasıl büyür, gittikçe genişler, yavaş yavaş gelip yer alan, toplanan sandal ve kayıkların sayısı gitgide artarak yüz, iki yüz, bazan, sırasına, gecenin güzelliğine ve sazın ehemmiyetine göre, üç yüzü geçen bir kafile olurdu.

«Ay ışığında görülen bu manzara ihtişamlıydı. Bütün bu sandal ve kayıklar denizin büyük bir kısmını kaplardı. Bunlar hemen merkezî bir vaziyet alan saz kayığının etrafında dönerek daima biraz değişici bir şekilde, daima yer değiştiren bir kütle teşkil ederlerdi.

«Saz kayığının etrafındaki kayık ve sandallarda bulunanların, hele çalgıya en yakın olanların, küçük bir gürültüden bile kaçındıkları görülürdü. Gûya hep gölgeden ve hayalden yapılmışlar gibi, kendilerinden hiçbir ses çıkmazdı. Saz sesleri buğulanmasın diye nefes almaktan bile çekinir gibiydiler Ağlayıp patırdı yapabilecek küçük çocuklar zaten buralara getirilmezdi. Ruhî saygı ve terbiye o kadar kuvvetliydi ki evlerinde içtikten sonra saza gelmiş olan sarhoşlar bile susarlardı.

«Boğaziçi bu geceler karşısında ikiye ayrılıyordu; Rumeli sahilinin tâ Kuruçeşmeye kadar olan kısmiyle Kalenderden sonraki kısmı bu âlemin hemen dışında kalırdı. Zira Kuruçeşmeye kadar olan köylerde Müslüman olmıyan unsurların çokluğu ve yalıların yerinde şehirle hiç münasebeti olmıyan bir takım sarayların bulunuşu bu köylerin mehtaba alâka duymamasına sebep oluyordu. Boğazın Kalender'den sonraki kısmı da, tâ Sarıyere kadar, daha alafranga sayılır ve bu taraflarda oturanlar da mehtap âlemine çokluk iştirâk etmezlerdi. Fakat daha yalnız, daha hücrâ ve eğlencesi daha kıt olan Anadolu sahili, boylu boyunca tamamen Boğaziçi malıydı. Bu mehtaplarla ilgilenen kısmı da yukarda tâ Beykozdan başlıyarak aşağıda tâ Kuzguncuğa kadar devam eden sahayı kaplardı.

«Kayık ve sandallara bakılsa içtimaî sı-

nıfların hepsinden kadınlar ve erkekler, gençler ve hattâ söz dinleyecek yaşa gelmiş çocuklar ve devirden daha büsbütün meyus olmamış ihtiyarlar vardı. İmparatorluk Avrupa, Asya ve Afrikadan topladığı tebaasını, yarısı Avrupayı bitiren, yarısı Asyaya başlıyan bu sahiller arasında iki kıt'ayı birleştiren bu sularda sanki teşhir ediyor gibiydi. Belki her ülkeden birer nümune olan insanların hemen hepsi buradaydı.

«Musiki faslı, çok kereler, saz kayığının o zamanki Boğaziçlilerin şairane buldukları Kalender'in önüne varıp durmasiyle başlardı. Gelen kayıklar ve sandallar saz kayığının etrafında, burada toplanırlar ve çalgı, ilk nağmelerini burada dinletirdi.

«Sonra, musiki, bir ara verince, saz kayığının tahrikettiği bir kımıldanma olur ve etrafında bu sandal ve kayık kervanı ona sanki saz sesleriyle bağlanmışlar gibi, birden yavaşça gıcırdayarak ve usulla kayarak hep birlikte harekete başlardı. Bu kadar sık ve âdeta biribirine kenetlenmiş bir kayık ve sandal kafilesinin yola revan olması, ilerleyebilmesi, bu kadar kocaman bir vücudun hareket etmesi tabiî pek ihtiyatlı ve pek yavaş olurdu. Bu hareketleri idare eden hep ortadaki saz kayığıydı. Mehtabın kendine mahsus göreneklerine göre, bilinen yolları vardı. Gerçi nerde durulacağı, nerde durulmıyacağı evvelden tamamen kestirilememekle beraber bu hususta herkesin iptidaî ve hemen insiyakî bir fikri bulunurdu. Kafilenin ortasındaki saz kayığında beliren istikamet emareleri yavaş yavaş tesirini bütün bu vücut üzerinde gösterir ve herkes bu merkezî hareketin maksatlarına ve icaplarına uyarak hafif hafif ilerler, durur, bekler ve böylece ona uyardı Bütün bu duracakları, ve hep beraber ne zaman tekrar yola koyulacakları hem eski bir zevkle artık bellenmiş bir takım âdetlere, hem kısmen de saz sahibinin o geceki keyfine ve arzusuna göre, nereye kadar gidileceği ve nerde durulacağı evvelinden az çok tahmin edilirdi. Kayıkçılar tecrübesiz değil, ve bu gecelere, bu şeylere alışkın Boğaziçliler bilgisiz değildi. Suların saz faslına en müsaid olduğu kuytu yerler belliydi. Önlerinde durulacak aksi sadâ yerleri belliydi. Cereyanlarına kapılmadan önlerinden geçilecek akıntılar belliydi. Bütün Boğaziçi belliydi.

«Kalenderin önünde çalınan ilk fasıllardan sonra kütle kendini yavaşça Yeniköy akıntısına kaptırır ve onunla kayarak İstinye önlerinde bir yerden karşıya geçerdi. Çünkü, her nedense mehtaba biraz sapa gelen İstinye koyuna hiç girilmez de, Boğaziçinin en meşhur mehtap meydanı ve hattâ başka geceler yalnız bülbül dinlemek üzere gidilecek olan Körfeze girilirdi (Kanlıca körfezi).

«Körfez o zamanki bütün Boğaziçlilerin en çok sevgisini kazanmış bir yerdi. Üstünde bulunan tepe, Mihrabâd, mehtabın bütün Boğaziçinde en güzel görüldüğü yermiş. Körfezin kuvvetli aksi sadâlarından dolayı hânendelerin burada en gür sesleriyle gazel okumaları âdetti. Suların müsaid olduğu gecelerde burada mutlaka bir iki fasıl çalınırdı.

«Yine, kayık ve sandal kafilesi o geceki saz sahibinin akrabasından, yahut yakın dostlarından birinin yalısının önüne geldi mi, suların müsaadesine göre burada biraz durularak, saz takımının bir iki parça çalması ve kısa bir fasıl geçilmesi de bu mehtap gecelerinin göreneklerindendi. Zira hemen her yalıda ya pek yaşlı bir mütekait, yahut bir eski zaman hanımefendisi, ya çıkması teşrifata uymayan hatırı sayılır bir zat bulunurdu.

«Kafilenin geçerken bir yalının önünde durarak böyle ona mahsus bir parça saz çalınması bir alâka, bir muhabbet ve hörmet nişanesi olurdu. O zaman bu yalının denize bakan bir odasında yanmış bir lâmbanın önünden bir insan gölgesi geçtiği, bir iki ışık söndürüldüğü, ve, yerine bir iki kafes kaldırıldığı görülürdü. İşte karanlıkta geçen ve uzaktan hayal meyal geçtiğimiz bu lâmba söndürülüşü ve kafes kaldırılışı gibi bir iki basit ve iptidaî, ufak hareket saza bir cevap, musikiye bir iltifat demek olur, hayatta dostluk gibi, vefa gibi sağlam hisleri ifâde ve temsil eder, bu âleme bir iştirâk mânası alır ve bu gölgeler halindeki hareketler tâ kalblerimize işlerdi.

«Mehtap âlemiyle bütün Boğaziçinin çalkanmasına rağmen bu gecenin bir saz gecesi olacağını mutlaka herkes işitmiş olamazdı. Fakat saz Boğaziçinden geçerken herkes tarafından duyulur, ve bunu tâ uykuları içinde rûyalarında eski zevklerinin dâvetleri sananlar, uykularından uyanarak gönüllerinin ezelî âşinası olan bu peri ve deniz kızı seslerinin dâvetlerine koşmak isterlerdi. Gençler bu umulmadık zevk haberiyle hemen yatakla-

rından fırlarlar, acele acele giyinerek kayıkhanelere inerler, sandallarını bir hamlede suya indirirler ve evdekilerini de gezintiye teşvik ederlerdi.

«Boğazdan geçen sazı bazan da yalılardaki aylıklı kayıkçılar duyar, hizmetlerinin takdir olunacağı bir fırsatı kaçırmak istemiyen bu genç ve hamarat hamlacılar, aşağıda selâmlık taşlığındaki dönme dolaba vurarak, harem taşlığına gelen hizmetçiyle içeriye haber yollarlardı: «Küçük beyler yahut hanımlar mehtaba çıkmak istemiyorlar mıydı?»

«Cevabın gelmesi gecikir, aşağıda giyinmiş, hazırlanmış olan hamlacılar huysuzlanırlar, söylenirlerdi.

«Her ferdine, bir mevki ve ehemmiyet vermesini, verdirmesini bilen bu cemiyette kayıkçıların da kendilerine mahsus bir gururları vardı. Bu zavallıların bazıları muvakkaten bulundukları yalının alt selâmlık katındaki basık tavanlı odalarından bütün yalının şöhretiyle, efendilerinin durumiyle, çalımiyle ilgilenirler ve bunlardan kendilerine bir gösteriş ve övünme payı çıkarırlardı. Biribirlerine karşı kendilerini rakîb addederler, şan ve şöhretlerini kıskanırlar, meharetlerini göstermeğe fırsat kollarlar, muvaffakiyetlerini teşhir etmekten memnun olarak tebessüm ederlerdi. Mehtap gecelerinde saz kayığından uzak kaldıkça zevklerinden mahrum edilen çocuklar gibi küserler, müteessir olurlardı.

«Saz kayığı suların üstünde daima hafif hafif yer değiştirdiğinden, tabii, kafilenin tam ortasında kalamadığı için bu halkanın bazan en uzak kenarlarında bulunanlar belki okunan gazelleri işitirlerdi ama sazın inceliklerini belki tamamen duyamazlardı. Fakat bu gecelerde maksat yalnız saz dinlemek değil, aynı zamanda mehtabı seyretmek ve bu âleme katılmak idi.

«Bu sandal ve kayık kervanı, Boğaziçinde, bir taraftan aşağıya veya yukarıya doğru devam eden doğru gidişinin yanında, diğer taraftan, gûya bir topaç gibi, etrafında döndüğü hissini veren bir harekette de bulunurdu. Zira bütün kafile muntazaman yavaş yavaş ilerlerken kenarlarında bulunan bir kayık bazan daha hızlı yol alarak, bu bir halka bibi yuvarlak kafilenin bir yanından önüne geçer, sizin yanınıza gelir. Bazan baştaki bir şandal mahsus arkaya kalır. Ortaya, sonra, gerilere düşer. Bazı sandalları ileride kaybeder, sonra geride bulurdunuz. Esasen sular dâima aktıklarından üstlerindeki sandalların da bir yerde kalmalarına imkân yoktur. İşte yalnız sulara tâbiymişler gibi sanki kendi iradelerinin dışında görünen bu hareketler onların bir de oldukları yerde döndükleri hissini verirdi.

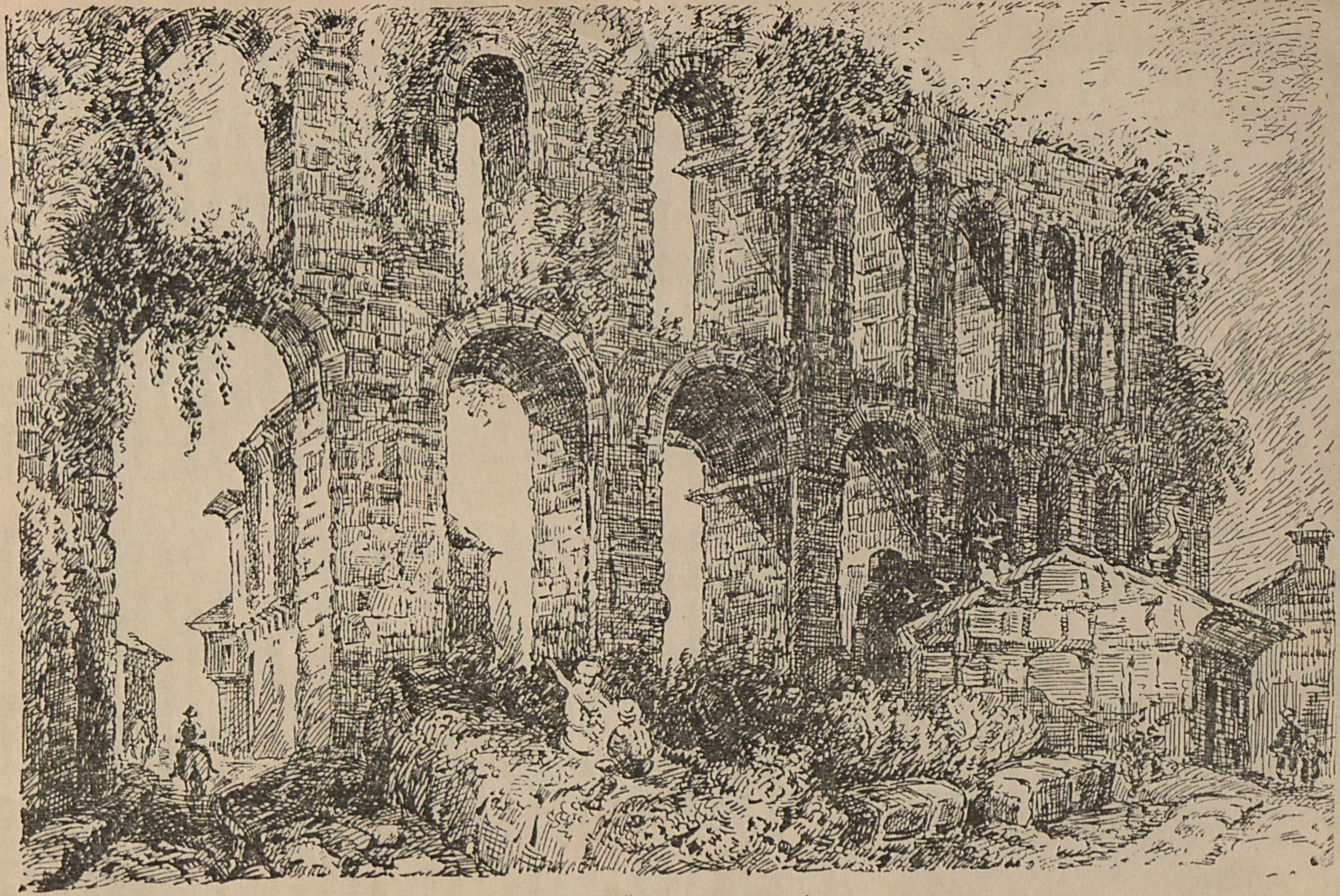
«Bütün bu kayıklar ve sandallar, içindekilerin isteklerine göre, sessizce, sazdan başka zevkler de ararlar, birbirlerine bunun için yaklaşmak, sokulmak isterlerdi. Su üstünde geçen, tekrarlanan ve belki ancak alışkın gözlerin seçebilecekleri bu küçük su oyunlarını, bu hafif gidiş gelişleri, bu ufak ilerleyiş ve gerileyişleri, bu küçük hesaplarla arayış ve buluşları nekadar severdim! İkide bir başka bir kayığa rastgelmek ister, mahsus geri kalırsınız. İstemediğiniz bir sandalın yanına düşersiniz. (Talihsizlik!) Haberiniz olmadan ilerler, belki üçyüz kayık arasından tam istediğinizin yanına tesadüf edersiniz (Talih!.)» (B.: Boğaziçinde mehtâb âlemleri).

BOĞAZİÇİ MESİRELERİ — (B.: Mesîreler).

BOĞAZİÇİNDE BALIKCILIK — (B.: Balıkçı).

BOĞAZİÇİNDE DENİZ HAMAMLARI, PLAJLAR, BOĞAZİÇİNDE YÜZME — Birinci Cihan Harbinden sonra İstanbulun halkı çok değişdi, en az üç kuşak İstanbullu olanlar öylesine dağıldılar ki, bir gidenin yerine beş taşralı geldiğinden İstanbul ağzı türkçe bile kayb olma tehlikesine düşmüşdur; bu arada, lebideryâdaki yalıları, yalıların kayıkhâelerindeki kayıkları, iskelelerdeki sandalları, köylerin hayır sâhibleri vakfı pazar kayıkları ile berâber Boğaziçinin kibarı, kayıkcısı, sandalcısı, balıkcısı da çekildi. Zamanımızda Boğaziçi köyleri halkının kesif çoğunluğu amele ve işçi takımındadır; onların da denize yakınlığı, memleketlerindeki dereye girip yıkanmadan farksızdır.

Birinci Cihan Harbinden önce İstanbulluların içinde denizle kucak kucağa yaşayanlar Boğaziçi halkı idi. Birinci Cihan Harbinden, hatta Cumhuriyetin ilânından, ve Türkiyede kadın örtünmesinin kalkmasından evvel İstanbulda plaj yokdu. Zamanımızın en namlı plajlarının kurulduğu yerler, Florya, Fenerbağçe, Küçükyalı ve Maltepe sâhilleri gibi, denizin kendi başına yayıldığı,

BOZDOĞAN SU KEMERİ
(Th. Allom'un gravüründen Sabiha Bozcalı eli ile)

Türkiye Klişehanesi

Doğuş Matbaası

üstünde çıplak ayak izi görülmeyen kumsallardı.

Plajlardan evvel İstanbulda denize girme yeri deniz hamamları idi.

Ayak takımından çoluk çocuk ve gençler rast gele bir yerden soyunub denize iç donu ile girerlerdi; orta tabaka halk, ketebeden gençler ve mektebli çocuklar da deniz hamamlarına giderler, ve deniz hamamlarından, tıpkı şehrin çarşı hamamları gibi, bellerine peştemal sarınıp denize girerlerdi.

İstanbulun, zamanımızda plaj denilen umumî yıkanma, yüzme, su sporları ve deniz eğlenceleri yerlerinin hemen hepsi şehrin Marmara sâhillerindedir; deniz hamamları devrinde ise Marmara sâhillerindeki deniz hamamları Yenikapuda, Kumkapuda, Modada, Fenerbağçede ve Bostancıda idi.

Boğaziçinde ise plaj yokdur denilse yeridir; Küçüksu Plajı ile Altınkum Plajı ismen plajdırlar. Boğaziçi, hemen boydan boya deniz hamamı yeridir; târife lüzum yokdur, deniz hamamında soyunulup denize girilince su boyu aşar; onun içindir ki deniz hamamları eğlence yeri olmakdan ziyâde yüzme yeridir (B.: Plaj; Deniz Hamamı).

Birinci Cihan Harbinden evvel İstanbulun en iyi yüzgeçlerini, yüzmeyi derin suda, akıntılı suda, dâimâ çırpıntılı suda öğrenmiş Boğaziçi çocukları arasından yetişmişdir; bunların arasında da, ayni zamanda maişetini deniz üstünde temin eden genc kayıkcılar, sandalcılar ve balıkcılar olmuşdur.

Birinci Cihan Harbine kadar Boğaziçinde lebideryâda her evin, her yalının husûsî bir deniz hamamı vardı.

Biz Boğaziçinin liman sınırını Beşiktaşda görüyoruz, bundan ötürüdür ki yakın zamanda kaldırılmış olan ve İstanbulun en meşhur umumî deniz hamamlarından biri olan Salıpazarı Deniz Hamamını, tıpkı eski Galata Köprüsündeki deniz hamamı gibi bir liman hamamı kabul edeceğiz (B.: Salıpazarı Deniz Hamamı; Köprü Deniz Hamamı).

Zamanımızda lebideryâda ev ve yalıların husûsî deniz hamamlarından hiç biri kalmamışdır. Türk kadını fanatik örtü altından da çıkdığı için, ve Boğaziçinde, Küçüksudan başka plaj da olmadığından, denize, evlerde, yalılarda soyunulup evlerin ve bağçelerin rıhtımlarından, sandallardan, eğer sâhil boyu yol ise, yol kenarındaki rıhtımlardan girilir.

Hâlen Boğaziçinde Ortaköyde deniz eğlenceleri ve yüzme yarışları için yapılmış Lido müessesesi bulunmaktadır (B.: Lido). Bu müessese hakkında burada, kurulduğu sıralarda yayınlanmış bir ilânı nakil ile iktifâ ediyoruz: «İstirahat, eğlence, dans, şarkı, banyo, güneş, spor. Lido, dünyaca tanınmış sayfiyelerin eşidir. Otel, Gazino, yüzme havuzu, lokanta, paviyon; üstad aşçıbaşı Strakaris'in idâresinde mutfak. Sâhilde havuz başında paviyon, eğlence, variyete ve sürpizrlerle kokteyl salonu; swing, caz, tango, romans, klasik parçalar. Evlenme ve nişan törenleri için mükemmel teşkilât Romantik saraylar arasında romantik mehtab âlemi; İstanbulun en asrî eğlence yeri».

Aşağıdaki satırlar da Suat Erler'in «Boğaziçi ve Yüzmeler» başlıklı bir makaalesidir:

«Boğaziçi dünyanın emsalsiz yerlerinden addedildiği ve yüzme sporu için en uygun şartlara malik bulunduğu halde burada yüzme hiç bir zaman layık olduğu mevkii kazanamamıştır. Bunun muhtelif sebeblerinden biri hiç şüphesiz şehir Belediye nizamnamesinin deniz hamamı inşa edeceklere gösterdiği müşkülattır. Deniz hamamı diyip geçmemeli; zira bularnın bizim sıhhı ve bedeni durumumuz üzerindeki rolleri çok mühimdir. Boğaziçinin her iki kıyısında meskûn bulunan sahillerin uzunluğu aşağı yukarı kırk kilometreyi aşar. Bu mesafe içinde bugün ancak iki deniz hamamı, iki plaj ve bir yüzme havuzu vardır. Lâkin bunlardan Boğaziçi halkı taşıt müşkilâtı veyâ fâhiş dühûliye yüzünden hakkıyle faydalanamaz. Yalıda oturanlar veya sandal sâhibi bulunanlar için mesele yokdur. Fakat Boğaziçi halkının çoğu yalıda yaşamadığına göre yüzme veya deniz banyous imkânından mahrumdur.

«Ne yazık ki Boğazın suyunda yetişmemiş olanlar onun meziyet ve hususiyetlerini takdirden âcizdirler. İnsana âdetâ enerji aşılayan Boğaz suyunun hassası Marmara sâhillerinin ılık suyunda mevcud değildir. Sâhildeki yalıların olanı biteni denize dökmek âdeti ile gemilerin mazotlarını suya boşaltmak felâketi olmasa Boğaz sularının temizliğine söz yoktur. Bu su derin olduğu için dalgaların tesirile bulanmaz, daimi cereyan yüzünden kir tutmaz ve billur gibi akar.

«Eskiden Boğaziçinin deniz hamamları temizlik, sıhhat, eğlence menbaı ve aynı zamanda yüzme sporunun ilk okulu olarak çok mühimdi. Lakin gel zaman git zaman deniz hamamlarının adedi azaldıkça buralarda yüzen, eğlenen ve dolayısile iptidai şekilde farkında olmadan vücudünü çalıştıran gençlik de ortadan çekilmiştir. Bu hadisenin yüzme sporuna büyük tesiri dokunmuştur. 1931 senesinde değerli idareci Bay Ekrem Akömerin gayreti ve Şirketi Hayriyenin himmetile Büyükderede inşa edilen Lido havuzu yüzme sporumuzda bir dönüm noktası olmuştu. Anlaşılmaz sebeblerden iki sene sonra yıkdırılan Lidonun inkirazile yüzme sporunda bir sukut başladı. Filvaki aradaki seneler zarfında bir iki yüzme yıldızı parladı, bir kaç rekor kırıldı. Lâkin ne kırılan rekorların sıhhatine, ne rekoru tesbit eden saatlerin işbirliğine ne de parlayan yıldızların spora karşı muhabbetine bir türlü gönül kani olamadı. Bir gül ile bahar olmaz derler; maksat kütle halinde yüzücü yetiştirmektir. Bunlar olur biterken Boğaziçinde doğmuş olan Türk yüzücülüğü de Modaya doğru uzandı.

«Moda deniz hamamları diye maruf ve bin bir direkli Sandık Burnu gazinolarına müşabih bu istihmam yeri esasında ne bir deniz hamamıdır, ne plajdır ve ne de havuzdur; her kılığa giren, haddi zatında hiç bir şeye benzemiyen bir garibedir. Resmî müsab[...] günlerinde mükâfatlı pehlivan güreşleri [...] tib edilen kasaba panayırlarını andırır.

«Mamafi bütün bunlara rağmen vazi[...] te sadre şifa veren cihet de vardır.

«İstanbul Yüzme İhtisas Klübü ünva[...] kurulan bir cemiyet yüzme sporuna layık[...] duğu mevkii vermek ve fennî easslara da[...] narak öğretmek gayesile faaliyete geçmi[ş] Klübün bir çok hususiyetleri arasında zi[...] değer bir nokta da Boğazda yüzmeyi canl[an]dırmak gayesini tutmuş olmasıdır.

«Son senelerde klüb faaliyet programı[...] Boğazı muhtelif mesafeler üzerinde yüze[rek] geçme müsabakalarına mühim yer ayır[...] ve bir çok rekorlar tesis etmiştir. Hazi[ran] ortasından Ekim ayının sonuna kadar klü[b] hemen her hafta yaptığı Boğazı geçme [mü]sabakaları, büyük, küçük bütün azaları[nın] iştirakini sağlamakta ve genç yüzücüle[re] Boğazın eşi bulunmiyan serin sularında a[kın]tı ve anaforlarla mücadele ederek müsab[aka] yapmak zevkini aşılamaktadır. Hatta klü[bün] tam amatör yüzücülerinden bir grub bü[tün] kış yüzmeğe devam etmekte ve sene başı [...] müsabaka tertiblemektedir. Klübün en bü[yük] gayesi her Türk gencini bir yüzücü ve [her] yüzücüyü bir can kurtarıcı olarak yeti[ştir]mektir». (Suat Erler, Boğaziçi ve Yüzme[...] Turing Klüb Belleteni).

Boğaziçi seyrü seferinde Şirketi Hayriyenin ilk vapurlarından yandan çarklı, kemâre burunlu 18 numaralı Âsâyiş
(Resim: Behçet Cantok)